

ION CONSTANTIN • ION NEGREI

Pantelimon Halippa

apostol al Basarabiei

1883—1979

ION CONSTANTIN • ION NEGREI

Pantelimon Halippa

apostol al Basarabiei

Studii. Documente. Materiale

CHIȘINĂU, 2013

Lucrare tipărită cu sprijinul financiar al Consiliului Județean Botoșani (președinte — Florin Țurcanu), Primăriei Botoșani (primar — Ovidiu Portariuc), Fundației „Nicoară” (președinte — Ștefan Dodiță)

Descrierea CIP a Bibliotecii

Naționale a României

CONSTANTIN, ION,

Ioan Pelivan : părinte al

mișcării naționale din Basarabia /

Ion Constantin, Ion Negrei,

Gheorghe Negru. - București :

Biblioteca Bucureștilor, 2011

ISBN 978-606-8337-04-3

Sumar

STUDIU INTRODUCTIV

Pantelimon Halippa — apostol al Basarabiei (Ion Constantin, Ion Negrei) 15

OMAGIU

Pan Halippa — o viață în slujba ideii de unitate națională (Nicolae Nitreanu) 51

PARTEA I

Pan Halippa: amintiri, memorii și spovedanii

1. Povestea vieții mele (1962)	53
<i>Amintiri de-acasă</i>	53
<i>Școala Spirituală din Edineț</i>	56
<i>Elev la Seminarul Teologic din Chișinău</i>	58
<i>Un cuvânt aparte despre fratele Ioan</i>	61
<i>Student la Universitatea din Dorpat</i>	63
<i>Ziarul „Basarabia”: prima experiență politică</i>	64
<i>Amintiri de la „Cuvânt Moldovenesc”</i>	69
<i>Războiul ne deșteaptă, ne apropie</i>	73
<i>Cu gândul la cei din Basarabia</i>	74

2. Cronica vieții mele (1967)	77
<i>Caietul nr. 1</i>	77
<i>Caietul nr. 4</i>	81
<i>Caietul nr. 6</i>	84
<i>Caietul nr. 7</i>	86
<i>Caietul nr. 9</i>	87
<i>Caietul nr. 10</i>	88
3. Amintiri (1939)	91
4. Memorii: o scurtă cronică a vieții mele (1973)	114
5. Amintirile lui Alexandru Oatul și completările lui Pantelimon Halippa referitoare la activitatea Pământeniei din Dorpat (1899—1902).....	121
6. Teodor Păduraru. Note și date calendaristice despre familia Păduraru din satul Țăplești, județul Bălți, Basarabia și a familiilor înrudite (fragment)	127

P A R T E A I I

Documente și materiale (1906—1918)

1. 18 noiembrie 1906, Chișinău. Sentința Tribunalului Regional Chișinău pe cauza penală intentată nobilului Emmanuil Gavrilă, editorul și redactorul ziarului „Basarabia“, pentru publicarea articolului „Liga țăranilor și stăpânirea“, semnat de P. Cubolteanu, pseudonim al lui Pan Halippa.....	134
2. 1908, Chișinău. <i>Precuvântare</i> la cartea „ <i>Pilde și povețe</i> “, Chișinău, 1908, autor — P. Halippa, semnat — P. Cubolteanu.	136
3. 1911, Iași. Articolul <i>Limba moldovenească în Duma Imperială</i> , semnat de P. Cubolteanu (Pan Halippa)	138
4. 1911, Iași. Reflecțiile lui P. Cubolteanu (Pan Halippa) la lectura <i>Calendarului oficial basarabean</i> , Chișinău, 1911.....	141
5. 1912, Iași. Reflecțiile lui P. Cubolteanu (Pan Halippa) la lectura <i>Calendarului Moldovenesc</i> , Chișinău, 1912, autor — C. V. Popescu.....	144
6. 1912, Iași. Reflecțiile lui P. Cubolteanu (Pan Halippa) despre centenarul anexării Basarabiei.	147
7. Mai 1913, Chișinău. „Un cuvânt înainte“ — articolul de program al redacției revistei „Cuvânt Moldovenesc“.....	155
8. 15 ianuarie 1917, Chișinău. Articolul „Pricina sărăciei moldovenilor noștri“, semnat de Pan Halippa	158
9. 8 februarie 1917, Chișinău. Articolul „Despre naționalitate“, semnat de P. Cubolteanu	159

10. *2 aprilie 1917, Chișinău.* Fragment din articolul „Înștiințarea redactorului“, publicat de Pan Halippa. 162
11. *3 aprilie 1917, Chișinău.* Programul Partidului Național Moldovenesc. 162
12. *10—13 aprilie 1917, Chișinău.* Comentariile lui Vasile Harea, jurnalist la ziarul „Cuvânt Moldovenesc“ pe marginea cuvântării rostitute de Pan Halippa la Congresul învățătorilor din Basarabia. 164
13. *Mai 1917, Chișinău.* Comentariile lui Onisifor Ghibu pe marginea articolului lui Pan Halippa „Cum ar trebui să lucreze moldovenii“, publicat la 14 mai 1917, în revista „Cuvânt Moldovenesc“. 166
14. *20 mai 1917, Chișinău.* Din cuvântarea lui Pan Halippa, secretarul general al Partidului Național Moldovenesc, la Congresul studenților moldoveni. 168
15. *25 mai 1917, Chișinău.* Cuvântarea lui Pan Halippa, redactorul ziarului „Cuvânt Moldovenesc“, la deschiderea Congresului învățătorilor moldoveni. 168
16. *20 octombrie 1917, Chișinău.* Din cuvântul de salut rostit de Pan Halippa la deschiderea Congresului ostașilor moldoveni. 170
17. *20 octombrie 1917, Chișinău.* Relatări ale ziarelor „Soldatul Moldovan“ și „Cuvânt Moldovenesc“ despre Congresul ostașilor moldoveni și cuvântarea rostită de Pan Halippa la acest for. 170
18. *15 noiembrie 1917, Chișinău.* Articolul „Să urmărim pilda Ucrainei“, semnat de Pan Halippa. 171
19. Descrierea de către Pan Halippa a situației din Basarabia în preajma convocării Sfatului Țării în ziua de 21 noiembrie 1917. 172
20. *21 noiembrie 1917, Chișinău.* Cuvântarea deputatului Pan Halippa în ședința de inaugurare a Sfatului Țării. 173
21. *21 noiembrie 1917, Chișinău.* Caracterizarea făcută lui Pan Halippa, vicepreședinte al Partidului Național Moldovenesc, de publicistul George Tofan. . . 174
22. *2 decembrie 1917, Chișinău.* Declarația Sfatului Țării prin care Basarabia este proclamată Republică Democratică Moldovenească. 174
23. *17 decembrie 1917, Tiraspol.* Cuvântarea lui Pan Halippa, vicepreședinte al Sfatului Țării, la Adunarea națională ținută la Tiraspol, la 17—18 decembrie 1917. . 176
24. *24 ianuarie 1918, Chișinău.* Declarația Sfatului Țării prin care se proclamă independența Republicii Democratice Moldovenești. 177
25. *24 ianuarie 1918, Chișinău.* Din cuvântările liderilor basarabeni, inclusiv a lui Pan Halippa, la recepția oferită de generalul Ernest Broșteanu, comandantul Diviziei 11 Infanterie, la Clubul Nobilimii din Chișinău, cu ocazia aniversării Unirii Principatelor de la 1859. 179
26. *20—22 martie 1918, Iași.* Convorbirea dintre M. Chilianu, ziarist la „Mișcarea“ (Iași), și Pan Halippa, vicepreședinte al Sfatului Țării, despre situația din Basarabia. 180

27. *27 martie 1918, Chișinău.* Declarația oficială a Sfatului Țării de unire a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia) cu România 184
28. *26—27 noiembrie 1918, Chișinău.* Relatare despre ședința Sfatului Țării la care s-au votat reforma agrară și unirea necondiționată a Basarabiei cu România și a fost aprobată comisia de lichidare a Sfatului Țării 185
29. *27 noiembrie 1918, Chișinău.* Din apelul adresat de Pan Halippa, președinte al Sfatului Țării, deputaților legislativului basarabean, cu privire la necesitatea anulării condițiilor de unire a Basarabiei cu Regatul României cuprinse în declarația Sfatului Țării din 27 martie 1918..... 187
30. *27 noiembrie 1918, Chișinău.* Declarația Sfatului Țării despre unirea necondiționată a Basarabiei cu România 188
31. *27 noiembrie/10 decembrie 1918, Chișinău.* Declarația unui grup de deputați din Sfatul Țării împotriva hotărârii acestuia privind renunțarea la autonomia Basarabiei. 188

P A R T E A I I I

Documente și materiale (1919—1939)

1. *19 noiembrie 1919, Chișinău.* Scrisoarea lui Pan Halippa adresată lui Ion Pelivan și Daniel Ciugureanu, aflați la Paris, la lucrările Conferinței de pace. 191
2. *28 octombrie 1920, Paris.* Tratatul prin care principalele Puteri Aliate și Asociate — Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia — recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei 192
3. *1921, Iași.* Prefață la volumul de versuri „Flori de pârlouă” a lui Pan Halippa, semnată de scriitorul Mihail Sadoveanu. 194
4. *29 septembrie 1923, Chișinău.* Fragment din cuvântarea lui Pantelimon Halippa rostită la dezvelirea monumentului apostolilor basarabeni — Alexei Mateevici, Simion Murafa și Andrei Hodorogea — ridicat în Parcul Catedralei din Chișinău .. 195
5. *Ianuarie 1932, Chișinău.* „Un cuvânt înainte” — articol de program al revistei „Viața Basarabiei”, semnat de Pantelimon Halippa 200
6. *1933, Chișinău.* Schiță biografică despre Pan Halippa elaborată de căpitan Gheorghe V. Andronachi 203
7. Opinia istoricului Alexandru Boldur despre activitatea politică și culturală a lui Pan Halippa. 205
8. *Ianuarie 1937, Chișinău.* „Un cuvânt înainte” — articol publicat de Pan Halippa, director al revistei „Viața Basarabiei”, în care se reconfirmă programul publicației respective și credo-ul personal al editorului. 206
9. *1939, Chișinău.* „În slujba scrisului românesc din Basarabia”. Conferință ținută de Pan Halippa la Universitatea Populară din Chișinău. 213

10. *23 august 1939, Moscova.* Pactul de neagresiune între Germania și Uniunea Sovietică, semnat de comisarul poporului al Afacerilor Externe, Viaceslav Molotov, și ministrul de externe german, Joachim von Ribbentrop, în prezența lui Iosif Stalin . 246
11. *23 august 1939, Moscova.* Protocolul adițional secret la Tratatul de neagresiune sovieto-german. 247

P A R T E A I V

Documente și materiale (1940—1947)

1. *24 martie 1940, Chișinău.* „Prinosul Basarabiei în literatura românească”. Declarație citită de Pan Halippa la șezătoarea literară a Societății Scriitorilor din Basarabia. 248
2. *25 martie 1940, Chișinău.* Comunicat de presă despre constituirea Societății Scriitorilor din Basarabia 251
3. *26 iunie 1940, Moscova.* Nota ultimativă a guvernului sovietic remisă guvernului român. 252
4. *27 iunie 1940, București.* Răspunsul guvernului român la nota ultimativă a guvernului sovietic de la 26 iunie 1940 și instrucțiunea pentru ambasadorul român la Moscova Gheorghe Davidescu 253
5. *28 iunie 1940, Moscova.* Nota ultimativă a guvernului sovietic adresată guvernului român 254
6. *28 iunie 1940, București.* Răspunsul guvernului român la nota ultimativă a guvernului sovietic din 28 iunie 1940. 255
7. *2 iulie 1940, București.* Protestul întemeietorilor României Mari în chestiunea cedării către sovietici a unor teritorii românești (Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța) 255
8. *2 iulie 1940, București.* Discursul rostit de senatorul Ștefan Ciobanu, profesor universitar, în ședința Comisiilor Afacerilor Străine ale Camerei și Senatului Parlamentului României, întrunit în legătură cu încorporarea Basarabiei și nordului Bucovinei la U.R.S.S. 257
9. *Iulie-august 1940, București.* Relatarea lui Pan Halippa despre refugiul său din Basarabia, la 28 iunie 1940, precum și retragerea armatei și administrației române . 260
10. *2 august 1940, Moscova.* Legea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste „Cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești”, adoptată de Sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al U.R.S.S. 263
11. *27 martie 1941, București.* Conferință susținută de Pan Halippa la Centrala Caselor Naționale, cu prilejul împlinirii a 23 de ani de la Unirea Basarabiei cu România ... 264
12. *22 iunie 1941, Piatra Neamț, vagonul „Patria”.* Ordinul de zi către armată al generalului Ion Antonescu 278

13. *29 iunie 1941, București.* „Nistrul în literatura română“. Conferință rostită la Radio de Pan Halippa 279
14. *24—31 iulie 1941, Chișinău.* „Pe pământul Basarabiei“. Impresiile lui Pan Halippa despre situația din Basarabia, mai ales din Chișinău, după izgonirea de către armata română, în vara anului 1941, a trupelor și administrației sovietice 286
15. *Ianuarie 1942, Chișinău.* Note ale lui Pan Halippa, director al revistei „Viața Basarabiei“, despre viața națională și culturală a moldovenilor transnistreni. 289
16. *12 septembrie 1944, Moscova.* Din convenția de armistițiu între guvernul român, pe de o parte, și guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii, pe de altă parte. 292
17. *9 aprilie 1944 — 22 ianuarie 1945, București.* Jurnal întocmit de Pantelimon Halippa 293
18. *Începutul anului 1945, București.* Memoriu adresat de Pan Halippa lui M. Etherige, trimis special al guvernului S.U.A la București, semnat al Convenției de Armistițiu a Puterilor Aliate cu România, în problema cetățenilor români originari din Basarabia 324
19. *August 1945, București.* Memoriu în care Pan Halippa examinează cauzele reale ce au determinat angajarea României în război contra U.R.S.S, demonstrează contribuția românească în război, de partea aliaților occidentali, și pledează pentru o „pace fără aneamiuni și contribuțiuni“ 327
20. *1945, București.* Memoriu elaborat de Pan Halippa în ajunul Conferinței de Pace de la Paris din 1946—1947, în care explică esența problemei Basarabiei ... 333
21. *1946, București.* Memoriul adresat de Pan Halippa primului-ministru al României în vederea constituirii, în țările neutre sau în cele mai importante centre internaționale, a organizației „Pentru Basarabia românească“ 338
22. *10 februarie 1947, Paris.* Din Tratatul de Pace dintre Puterile Aliate și Asociate și România 340

P A R T E A V

Documente și materiale (1950—1978)

1. *7 mai 1950, București — Sighetul Marmăției.* Lista persoanelor care au fost transportate, împreună cu Pan Halippa, în aceeași dubă, la închisoarea din Sighet. ... 342
2. *Relatarea istoricului Constantin C. Giurescu despre starea fizică și psihică a „arestaților“, inclusiv a lui Pan Halippa, în timpul transportării lor de la București spre închisoarea din Sighet* 342
3. *Probabil, 1950—1951, București.* Opisul bunurilor confiscate din locuința lui Pan Halippa după arestarea sa în noaptea de 5 spre 6 mai 1950 343

4. 26 martie 1952, *Podul de la Ungheni, pe Prut*. Actul de predare către autoritățile sovietice a „individului” Pantelimon Halippa. 345
5. 26—30 martie 1952, *Chișinău*. Chestionarul arestatului Pantelimon Halippa întocmit de Secția anchetă a Ministerului Securității de Stat al R.S.S. Moldovenești. 346
6. 28 marie 1952, *Chișinău*. Proces-verbal al interogatoriului arestatului Pantelimon Halippa, efectuat de locotenent-colonelul Vladimirski, angajat al Departamentului anchetă a Ministerului Securității de Stat al RSS Moldovenești. 347
7. 29 marie 1952, *Chișinău*. Proces-verbal al interogatoriului arestatului Pantelimon Halippa, efectuat de locotenent-colonelul Vladimirski, angajat al Departamentului anchetă a Ministerului Securității de Stat al RSSMoldovenești . 349
8. 7 aprilie 1952, *Chișinău*. Proces-verbal al interogatoriului arestatului Pantelimon Halippa, efectuat de locotenent-colonelul Vladimirski, angajat al Departamentului anchetă a Ministerului Securității de Stat al RSSMoldovenești . 351
9. 21—22 iunie 1952, *Chișinău*. Sentința Tribunalului Militar al Ministerului Securității de Stat al R.S.S. Moldovenești de condamnare a lui Pan Halippa la 25 de ani de lagăr de corecție și muncă silnică. 352
10. Istoricul Alexandru Boldur despre condamnarea lui Pan Halippa de către autoritățile sovietice. 353
11. 10 septembrie 1963—1 februarie 1964, *București*. Însemnările lui Pantelimon Halippa intitulate „De fapte și sufletești stări pe care din când în când le trăiesc și aș vrea să le rețin în capu-mi bătrânesc” 354
12. Aprilie 1964. Din declarația „Cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale”, adoptată la Plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român 395
13. 21 ianuarie 1967, *București*. Relatarea istoricului Alexandru Boldur despre adunarea unui grup de basarabeni, în casa lui Pan Halippa din București, la care s-a elaborat memoriul cu prilejul Unirii Principatelor de la 1859 397
14. 23 ianuarie 1967, *București*. Memoriu adresat lui Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, în care Pan Halippa își exprimă speranța că Partidul Comunist Român, în frunte cu conducătorul său, va realiza, la timpul oportun, unirea Moldovei de Răsărit cu România. 399
15. 24 ianuarie 1967, *București*. Telegramă prin care Pan Halippa solicită întrevedere cu Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, în cadrul căreia să fie discutată problema raporturilor dintre România și Republica Moldovenească . . 400
16. 13 februarie 1967, *București*. Tabloul problemelor și întrebărilor pregătite de Pan Halippa pentru audiența la Ion Popescu-Puțuri, director al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. și al revistei „Anale de istorie” . . . 401
17. 13 februarie 1967, *București*. Registrul problemelor discutate de Pan Halippa, fost președinte al Sfatului Țării din Basarabia, în cadrul audiției avute la Ion Popescu-Puțuri, director al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. și al revistei „Anale de istorie” 402

18. *13 februarie 1967, București.* Memoriu depus de Pan Halippa la Consiliul de Stat în problema relațiilor culturale și de vecinătate dintre R.S. România și R.S.S. Moldovenească și perspectiva acestor raporturi 408
19. *13 februarie 1967, București.* Memoriu referitor la situația românilor din U.R.S.S., elaborat de Nichita Smochină și depus de Pan Halippa, în cadrul întrevederii avute cu Ion Popescu-Puțuri, director al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. și al revistei „Anale de istorie” 410
20. *24 iunie 1967, București.* Din scrisoarea lui Pan Halippa către Anton Crihan 415
21. *1 noiembrie 1967, București.* Notă a informatorului „Nicolau” despre înmormântarea fruntașului național-țărănist Ghiță Popp și cuvântarea rostită, cu acest prilej, de către Pantelimon Halippa 415
22. *3 decembrie 1967, București.* Relatarea istoricului Alexandru Boldur despre convorbirea avută cu Pan Halippa cu privire la participarea basarabenilor la eventuala ședință festivă a Academiei Române dedicată Unirii Principatelor (24 ianuarie 1859) și la înființarea unui institut de studiere a istoriei Basarabiei. . . . 417
23. *27 februarie 1968, București.* Demers al unui grup de foști deputați ai Sfatului Țării prin care solicită conducerii Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. convocarea unei întruniri la care să se reconstituie ședința Sfatului Țării din 27 martie 1918 418
24. *27 martie 1968, București.* Relatarea istoricului Alexandru Boldur despre sărbătorirea, în casa lui Pan Halippa din București, de către un grup de basarabeni, a aniversării a 50-a de la Unirea Basarabiei cu România și despre atitudinea sa vizavi de constituirea „Fondului Cultural Halippa” 419
25. *27—28 martie 1968, München.* Conferință ținută de Anton Crihan, fost deputat în Sfatul Țării, la Postul de Radio „Europa Liberă”, cu ocazia aniversării a 50-a de la Unirea Basarabiei cu România 420
26. *6 aprilie 1968, București.* Notă a Direcției Generale de Contraspionaj a Direcției a III-a a Securității de Stat despre comentariile cu privire la activitatea lui Pantelimon Halippa. 432
27. *19 aprilie 1968, București.* Informare a Consiliului Securității Statului despre activitatea unor fruntași politici basarabeni. 434
28. *10 mai 1968, București.* Memoriu prin care Pan Halippa solicită președintelui Franței Charles de Gaulle concursul în problema eliberării moldovenilor de la est de Prut de sub imperialismul sovietic și reunirea lor cu România. 436
29. *11 mai 1968, București.* Scrisoarea lui Ion Păscăluță, fost deputat în Sfatul Țării, adresată lui Pan Halippa, fost vicepreședinte și președinte al Sfatului Țării, în care-și expune punctul de vedere despre unirea condiționată a Basarabiei cu România (27 martie 1918) și despre hotărârea Sfatului Țării din 27 noiembrie 1918 438
30. *22 mai 1968, București.* Din scrisoarea lui Pan Halippa către Anton Crihan 456

31. *24 august 1968, București.* Telegramă adresată lui Nicolae Ceaușescu, președinte al Consiliului de Stat al R.S. România, prin care un grup de basarabeni în frunte cu Pan Halippa susțin declarația Marii Adunări Naționale a României de condamnare a intervenției statelor membre ale Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia. 457
32. *12 octombrie 1968, București.* Din scrisoarea lui Pan Halippa către Anton Crihan . . 458
33. *3 decembrie 1968, București.* Comunicarea lui Pan Halippa expediată președintelui Academiei Române despre participarea delegației Basarabiei la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 459
34. *1968.* Memoriu adresat de Pan Halippa conducerii Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român, în care expune problema Basarabiei și recomandă oameni de știință ale căror cunoștințe și materiale ar fi de mare folos la elaborarea unei lucrări despre provincia dintre Prut și Nistru. 462
35. *1968, București.* Scrisoare adresată de Pan Halippa lui Nicolae Ceaușescu, secretar general al P.C.R., privind raporturile dintre R.S. România și R.S.S. Moldovenească. 468
36. *1968, București.* Articol în care Pan Halippa abordează problema identității naționale a românilor basarabeni, semnalează diferențe de comportament social la românii din dreapta și stânga Prutului și condamnă indiferentismul și lipsa de solidaritate națională 469
37. *3 iulie 1969, București.* Notă a Direcției a I-a a Consiliului Securității Statului referitoare la vizita pe care consilierul ambasadei americane, Harry Barnes, i-a făcut-o lui Pantelimon Halippa, la domiciliu 472
38. *6 iulie 1969, București.* Din scrisoarea lui Pan Halippa către Anton Crihan 473
39. *9 iulie 1969, București.* Notă a Direcției a I-a a Consiliului Securității Statului despre rezultatele supravegherii informative a lui Pantelimon Halippa, cu propunerea de a fi chemat la organele de securitate 474
40. *1 august 1969, București.* Memoriu adresat de Pan Halippa președintelui S.U.A., Richard Nixon, în care solicită sprijin în realizarea dreptului la autodeterminare al românilor din Moldova de Răsărit. 475
41. *1969, București.* Memoriul lui Pan Halippa, fost președinte al Sfatului Țării, adresat președintelui S.U.A., Richard Nixon, prin care solicită eliberarea românilor basarabeni de sub dominația sovietică 476
42. *13 septembrie 1970, București.* Scrisoare adresată de Pan Halippa lui Gheorghe Cristescu-Plăpumaru, primul secretar general al Partidului Comunist din România (1921—1924), în care își împărtășește unele idei referitoare la Basarabia 482
43. *24 ianuarie 1971, București.* Studiu elaborat de Pan Halippa despre istoria constituirii și activității Sfatului Țării (1917—1918) 483
44. *8 februarie 1971, București.* Notă a Direcției a I-a a Consiliului Securității Statului referitoare la vizita diplomatului american Harry Barnes la domiciliul lui Pantelimon Halippa. 494

45. *27 martie 1971, București.* Memoriul lui Pan Halippa adresat lui Nicolae Ceaușescu, președinte al Consiliului de Stat al R.S. România, în problema recuperării bibliotecii și lucrurilor confiscate în urma arestării sale în 1950 495
46. *După 19 mai 1971, București.* Demers către Nicolae Ceaușescu, președinte al Consiliului de Stat al R.S. România, prin care Pan Halippa solicită despăgubiri pentru averea (biblioteca) confiscată în urma arestării sale în 1950 496
47. *După 19 mai 1971, București.* Demers al lui Pan Halippa către Nicolae Ceaușescu, președinte al Consiliului de Stat al R.S. România, în vederea acordării unei recompense pentru biblioteca confiscată după arestarea sa în 1950 498
48. *1971.* Scrisoare prin care Pan Halippa își exprimă disponibilitatea de a-l ajuta pe Harry Barnes, ambasador al S.U.A. în România, în activitatea sa de documentare privind istoria românilor, inclusiv a celor din Basarabia 499
49. *18 ianuarie 1972.* Scrisoarea lui Gheorghe Cristescu-Plăpumar, primul secretar general al Partidului Comunist din România, adresată lui Pan Halippa, în care se susține că Basarabia este pământ românesc 500
50. *30 septembrie 1972, București.* Raport al Direcției a I-a a Ministerului de Interne cu privire la vizita organizată lui „Basarab” (Pantelimon Halippa), pe litoralul Mării Negre, la Constanța și liceul din comuna Căzănești, județul Ialomița 501
51. *24 ianuarie 1973, București.* Din scrisoarea lui Pan Halippa către Anton Crihan ... 503
52. *5 aprilie 1973, București.* Scrisoare a lui Pantelimon Halippa adresată Ion Gh. Maurer, președinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România 504
53. *27 iulie 1973, București.* Nota-raport a Direcției a I-a a Ministerului de Interne privind contactarea lui „Basarab” (Pantelimon Halippa), la domiciliul său, de către un ofițer al organelor de securitate 505
54. *19 februarie 1974, București.* Nota sursei „Sever” despre vizita făcută lui Pantelimon Halippa, la domiciliu 509
55. *21 februarie 1974, București.* Notă a Direcției I-a a Ministerului de Interne referitoare la discuțiile purtate de Pantelimon Halippa cu Ioan Hudiță 510
56. *14 mai 1974, București.* Notă a Direcției a I-a a Ministerului de Interne cu privire la întâlnirea lui Halippa Pantelimon cu ambasadorul S.U.A., Harry Barnes jr. 511
57. *1 noiembrie 1974.* Scrisoare adresată lui Harry Barnes, ambasador al S.U.A. în România, în care Pan Halippa solicită susținerea S.U.A. pentru rezolvarea problemei Basarabiei 513
58. *21 noiembrie 1974, București.* Notă a sursei „Nicu” din despre vizita făcută lui Pantelimon Halippa, la domiciliu. 514
59. *1974, București.* Conținutul discuției dintre Pan Halippa și istoricul Alexandru Boldur, referitor la oportunitatea exploatării interesului ambasadorului S.U.A. Harry Barnes față de problema Basarabiei în interesul cauzei naționale 516
60. *20 iunie 1975.* Scrisoare adresată lui Nicolae Nitreanu în care Pan Halippa relatează unele aspecte relevante din biografia sa 517

61. *8 august 1975, București.* Raportul Direcției a I-a a Ministerului de Interne cu propunerea de închidere a dosarului de urmărire informativă asupra lui „Basarab“ 520
62. *1977.* Memoriu în problema Basarabiei elaborat de Pan Halippa și adresat lui Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român 521
63. *3 august 1978, București.* Notă a Direcției a I-a a Departamentului Securității Statului privind sărbătorirea de către Pantelimon Halippa a 95 ani de viață 583
64. *4 august 1978, București.* Fișă referitoare la Pantelimon Halippa întocmită pentru conducerea Direcției Securității Statului 585
65. *27 octombrie 1978, București.* Notă a Direcției a I-a a Departamentului Securității Statului referitoare la discuțiile purtate de Pantelimon Halippa cu fiul său, ing. Nicolae Halippa, și Elefterie Sinicliu cu privire la unele evenimente internaționale și situația actuală a Basarabiei. 586
66. *6 noiembrie 1978, București.* Notă a Direcției a I-a a Departamentului Securității Statului privind intenția lui Pantelimon Halippa și a unor apropiați ai săi de a sărbători, la 21 noiembrie 1978, împlinirea a 60 de ani de la deschiderea Sfatului Țării 587
67. *15 martie 1979, București.* Notă a Inspectoratului de Securitate a Municipiului București privind preocupările lui Pantelimon Halippa și a altor foști demnitari basarabeni de a readuce în actualitate problema Basarabiei 588

P A R T E A V I

Documente și materiale (1979—1982)

1. *3 mai 1979, București.* Anunțul public despre încetarea din viață a lui Pan Halippa, făcut de Uniunea Scriitorilor din R.S. România. 590
2. *3 mai 1979, Mănăstirea Cernica, București.* Cuvânt rostit de Ion Văluță, fost deputat în Sfatul Țării, la înmormântarea lui Pan Halippa, fost președinte al Sfatului Țării 591
3. *3 mai 1979, Mănăstirea Cernica, București.* Panegiricul rostit de avocatul Adrian Brudariu la ceremonia de înmormântare a lui Pantelimon Halippa. 592
4. *10 mai 1979, București.* Corespondență din revista „România Literară“ referitor la moartea lui Pantelimon Halippa 595
5. *Mai 1979, București.* Din însemnările lui Nichita Smochină, vechi luptător pentru drepturile românilor transnistreni, despre moartea și înmormântarea lui Pan Halippa. 596
6. *Decembrie 1979, Madrid.* Articolul *Pan Halippa*, publicat de Sava Gârleanu în revista „Carpații“ 598
7. *16 aprilie 1982, București.* A. Cosniceanu relatează unele momente din viața lui Pan Halippa 603

O anexă absolut necesară

1.	15 februarie 1967, Chișinău. Fragment din raportul „Cu privire la pregătirile pentru semicentenarul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și sarcinile organizației de partid a republicii“, prezentat de I. I. Bodiul, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei	607
2.	15 februarie 1967, Chișinău. Cuvântare rostită de S. V. Țaranov, șeful catedrei de istorie a P.C.U.S. din cadrul Institutului Politehnic din Chișinău, în dezbaterile asupra raportului prezentat de I. I. Bodiul la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei	611
3.	14 ianuarie 1968, Chișinău. Fragment din raportul „50 de ani pe drumul lui Octombrie sub conducerea Partidului Comunist“, prezentat de A. F. Diordița, președinte al Sovietului de Miniștri al R.S.S. Moldovenești, la ședința solemnă închinată celei de-a 50-a aniversări de la instaurarea Puterii Sovietice în Moldova . .	613
4.	4 decembrie 1970, Chișinău. Scrisoare prin care Comitetul Central al P.C.M. informează Comitetul Central al P.C.U.S. despre „tendențele periculoase ce se atestă în R.S.R. și care lezează direct interesele poporului moldovenesc“, totodată, solicitând aprobare pentru crearea Secției de informații și relații cu țările străine în cadrul Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei.	621
5.	7 noiembrie 1971, Toronto (Canada). Scrisoare deschisă adresată de Ioan Păscăluță, fost deputat în Sfatul Țării, președintelui Sovietului Miniștrilor al R.S.S. Moldovenești	626
6.	13 noiembrie 1989, București. Din stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al Partidului Comunist Român	642
7.	27 august 1991, Chișinău. Declarația de independență a Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova	645
8.	28 august 1991, București, Declarația Birourilor permanente ale Adunării Deputaților și Senatului României în legătură cu proclamarea independenței Republicii Moldova	647
9.	3 septembrie 1991, București. Hotărârea Parlamentului României cu privire la proclamarea independenței Republicii Moldova.	649
	<i>Rezumat</i>	650
	<i>Summary</i>	652
	<i>Резюме</i>	654
	ICONOGRAFIE	695
	BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	712
	INDICE DE NUME DE PERSOANE.	717
	DATE DESPRE AUTORII LUCRĂRII	733

STUDIU INTRODUCȚIV

Pantelimon Halippa — apostol al Basarabiei

„E bine să i se vorbească unui popor de oameni lui mari... despre dâșii trebuie să se audă pretutindeni, în graiul tuturor“.

Nicolae IORGA

La patru ani de la publicarea volumului *Pantelimon Halippa — tribun al Basarabiei*¹, am considerat necesar să punem la dispoziția publicului larg (cititorilor) o nouă ediție de documente și materiale consacrate vieții și activității acestei proeminente personalități basarabene, cu un rol esențial în Marea Unire de la 1918. Demersul nostru e motivat de identificarea unor noi materiale și documente de arhivă, în ceea mai mare parte inedite, unele dintre ele fiind intrate de curând în circuitul cercetării științifice și care au fost incluse în prezentul volum intitulat *Pantelimon Halippa — apostol al Basarabiei*. Am considerat că acest titlu reflectă mai bine trăsătura definitorie a rolului și destinului istoric al lui Pantelimon Halippa, un autentic apostol al cauzei românilor basarabeni, iubit și respectat pentru excepționalele sale calități umane, democrat sincer și aprig luptător pentru întregirea neamului nostru românesc. Lucrarea reprezintă implicit și un omagiu postum adus celui de la a cărui naștere de curând s-au împlinit 130 de ani.

Născut la 1 august 1883, în satul Cubolța din județul Soroca, Pantelimon Halippa a urmat școala primară în localitatea natală, apoi cursurile Școlii Spirituale din Edineț și ale Seminarului Teologic din Chișinău. După absolvirea acestuia (1904), se înscrie la Facultatea de Științe naturale a Universității din Dorpat — Juriev (azi Tartu, Republica Estonia), pe care n-a terminat-o, din cauza izbucnirii revoluției ruse din 1905—1907. Fiind student, a aderat la greva generală a studenților din Rusia, declarată în sprijinul primei revoluții ruse. În 1906 pleacă la Moscova, ca delegat al țărâni-

1 Vezi: Ion Constantin, Ion Negrei, *Pantelimon Halippa — tribun al Basarabiei*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2009.

mii basarabene la congresul Uniunii țăranilor din întreaga Rusie. Aici este arestat, închis în închisoarea Butîrca, iar apoi eliberat și expediat, în etape, în Basarabia².

Încă din acea perioadă, Pantelimon Halippa s-a manifestat ca militant pentru drepturile românilor basarabeni, fiind totodată exponentul grupării radicale, care punea accentul pe reformele cu caracter social. Potrivit membrilor acestei grupări, țăranului din Rusia, inclusiv celui din Basarabia, ar fi urmat să i se asigure bunăstarea printr-o largă reformă agrară. El considera că nu este suficient obiectivul răsturnării țarismului, fiind nevoie ca toate forțele materiale și spirituale să fie mobilizate pentru prosperarea neamului. Căci, după cum constata el: „Noi, moldovenii, nu eram formați (organizați — *n.n.*) politicește și gândeam (acționam — *n.n.*) deosebit unul de altul. Astfel N. N. Alexandri era tolstoian, Mihai Vântu — socialist revoluționar, Porfire Fală — naționalist, Ștefan Ciobanu și cu mine — poporaniști! Mai târziu noi toți ne-am nivelat și nici nu ne mai puneam întrebarea din ce tabără politică facem parte: eram moldoveni și râvneam să ne slujim neamul. Și cum această năzuință de slujire a neamului nostru venea în contradicție completă cu politica țaristă, noi ne simțeam revoluționari. Ceea ce ne înfrățește era visul de a ne vedea scăpați odată de sub regimul absolutist al imperiului rusesc“³.

Revenit la Chișinău, Pantelimon Halippa intră în legătură cu Constantin Stere, profesor la Universitatea din Iași, cu avocatul Emanoil Gavrilă, cu Ion Pelivan și Paul Gore, dar și cu boierul și marele mecenat Vasile Stroescu. La sfârșitul lunii mai 1906 s-a reușit, astfel, editarea ziarului „Basarabia“, prima publicație în limba română, apărută la Chișinău, dar tipărită cu caractere chirilice. În paginile publicației, Pantelimon Halippa semna cele mai multe și mai radicale articole, motiv pentru care era atent urmărit de autoritățile țariste. Încă de la primele apariții, „Basarabia“ a intrat în conflict cu autoritățile rusești. Poliția a confiscat mai multe numere, uneori chiar de la tipografie sau din sediul redacției. Pentru articolul lui Pantelimon Halippa — *Liga țăranilor și stăpânirea* — directorul publicației, E. Gavrilă a fost dat în judecată și condamnat „la ostrov“ pe termen de o lună sau plata

2 Referitor la originea, familia, studiile și multiplele domenii ale activității lui Pantelimon Halippa vezi pe larg: Ion Constantin, *Pantelimon Halippa — neînfricat pentru Basarabia*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2009.

3 „Viața Basarabiei“, nr. 1–2, 1938; Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, vol. I, Chișinău, Editura Universitas, 1993, p. 70.

unei amenzi de 100 de ruble⁴. Dificultățile întâmpinate de gazetă, mai ales din partea autorităților, i-au obligat pe director și redactori să renunțe editarea ziarului. Momentul trist al suspendării publicației basarabene în martie 1907, când a apărut ultimul număr (nr. 78), este astfel relatat de Pantelimon Halippa în memoriile sale: „Ziarul „Basarabia“, care mă lega de Chișinău, dispăruse: ultimul număr a fost redactat de mine și, ca să bravez autoritățile, am publicat imnul deșteptării naționale „Deșteaptă-te, române!“. Acest număr al „Basarabiei“ a apărut la 4 martie, iar peste un scurt timp a început să apară „Viața Basarabiei“, care fusese anunțată chiar prin ultimul număr al „Basarabiei“...“⁵. Cu toate că a avut o viață scurtă, de numai câteva luni, publicația „Basarabia“ are o însemnătate aparte în istoria mișcării naționale din provincia dintre Prut și Nistru. Printre membrii redacției cât și a colaboratorilor acesteia s-au numărat cele mai importante figuri de luptători pentru desprinderea Basarabiei de la Imperiul Rus și unirea ei cu România. Între acestea, Pantelimon Halippa s-a aflat pe un loc de frunte.

În 1908, Pantelimon Halippa, cu susținerea cooperatorului P. Rejepa, a tipărit la Chișinău, cu caractere chirilice, „Pilde și povețe“, prima carte literară pentru cititorii români din Basarabia, dar mai ales, pentru copii.

În toamna anului 1908, Pantelimon Halippa — la sugestia prietenilor săi — a plecat în România, unde cu sprijinul lui Constantin Stere, se înscrie ca student la Universitatea din Iași, primind și bursă pentru studii. Aici, împreună cu Nicolae Alexandri, a urmat, între 1908 și 1912, cursurile Facultății de Litere, secția Istorie, perioadă în care a colaborat la „Viața Românească“, (în publicația respectivă întreținea rubrica „Scrisori din Basarabia“). S-a numărat și printre colaboratorii revistei „Arhiva“ din Iași, precum și a revistei științifice „V. Adamachi“, publicație a universității ieșene, semnând cel mai adesea cu pseudonimele P. H. Basarabeanu sau P. Cubolteanu. Un mare rol îl vor exercita asupra activității sale viitoare contactele realizate în mediile politice și culturale din România. Așa cum notează Halippa, „în cercurile politice, am avut prilej, prin răposatul C. Stere — un alt mare prieten al meu — să fac legături cu oameni de la care am înțeles mult și din metodele politicii practice. Astfel, prin C. Stere, am făcut cunoștința marelui om al școlii româ-

4 Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, Ion Șișcanu, Nicolae Enciu, Gheorghe Cojocaru, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003* (coordonator Ioan Scurtu), Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p. 107; Vezi documentul nr. 1. Partea II.

5 Apud Iurie Colesnic, op. cit., p. 71; Vezi documentul nr. 1. Partea I.

nești Spiru Haret, îndemnul căruia a contrabalansat invitația profesorului meu P. Râșcanu de a rămâne la Iași, spre a mă pregăti pentru cariera universitară. Glasul conștiinței mele de fiu al Basarabiei moldovenești oropsite mă îndeamnă în zilele de doliu din luna mai 1912, când se comemora o sută de ani de la răpirea Basarabiei, să scriu o schiță istorică și geografică asupra provinciei dintre Prut și Nistru și din vânzarea broșurii îmi formam primul fond pentru tipărirea „Cuvântului Moldovenesc“ la Chișinău⁶.

În perioada șederii în România, a vizitat și alte centre românești, inclusiv capitala, unde l-a întâlnit pe vechiul socialist basarabean Zamfir Arbore, care va avea, alături de C. Stere, un rol important în îndrumarea și sprijinirea acțiunilor sale social-politice. A cunoscut, de asemenea, pe ardelenii George Coșbuc și Octavian Goga, pe bucovineanul Iancu Flondor, precum și pe regețeanul Petre Constantinescu-Iași, care „mai târziu, în 1918, — după cum arăta Halippa — m-a și felicitat telegrafic pentru actul Unirii din 27 martie“⁷.

După absolvirea Universității ieșene, părăndu-i-se că în Basarabia lucrurile se mai liniștiseră, Pantelimon Halippa revine la Chișinău (1913) și cu sprijinul aceluiași mare mecenat — boierul Vasile Stroescu, scoate împreună cu N. Alexandri, mai întâi revista, iar din 1914 și ziarul „Cuvânt Moldovenesc“, mai târziu devenind și directorul acestei publicații. Despre aceasta din urmă, „Viața Basarabiei“ nota mai târziu: „Este singura publicație săptămânală din Basarabia pentru poporul de jos care apare cu intenția de a-l cultiva în sensul adevărat al cuvântului. Nimeni nu se poate îndoii de această bună intenție și nimeni nu poate tăgădui meritul acestei gazete culturale românești pentru poporul basarabean“⁸. În tot acest timp, Pantelimon Halippa a militat pentru afirmarea spiritului românesc în Basarabia și pentru unirea acestei provincii cu România. Ca om politic, el a fost un realist, fapt consemnat și de Onisifor Ghibu: „Lui Halippa i se pare că ceea ce facem noi, fără să ținem cont de mersul lucrurilor, e o operă fără viață. Programele scrise n-au nici un rost, dacă ele nu cearcă să canalizeze în mod concret viața“⁹. De ace-

6 Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, vol. I, Chișinău, Editura Universitas, 1993, p. 72

7 Apud Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii — Pantelimon Halippa*, Chișinău, Editura „Ulysse“, 2006, p. 17.

8 „Viața Basarabiei“ din 15 mai 1933. Vezi pe larg Ion Șpac, *Viața Basarabiei 1932—1944. Cercetări bibliografice și informative*, Academia de Științe a Moldovei, Biblioteca Științifică Centrală, Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu“, Editura Pontos, Chișinău, 2002, p. 23–42.

9 Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluției rusești. Însemnări „zilnice“ ale unui ardelen, martor ocular — și mai mult decât atât — al revoluției rusești în anii 1917—1918, începând cu ziua de 12 martie și până în ziua de 6 august 1917*. Ediție îngrijită, introducere și note de Octavian O. Ghibu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1993, p. 33; Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, vol. 1, p. 72.

ea, era conștient că înfiriparea unei mișcări revendicative cu caracter social și național nu este posibilă fără organizarea unui nucleu constituit în jurul unei reviste sau al unui ziar, acționând constant în această direcție.

După căderea autocrației, activitatea politică a lui Pan Halippa s-a intensificat, în aprilie 1917, împreună cu Vasile Stroescu, Paul Gore, Vladimir Herța și transilvăneanul Onisifor Ghibu, a înființat Partidul Național Moldovenesc, care își fixează în program autonomia Basarabiei, cu dreptul de autodeterminare națională. Din sânul armatei a pornit, totodată, mișcarea maiorului de stat-major Emanoil Catelly, ajutat de studentul ofițer Anton Crihan. Ei au organizat la Odesa adunarea soldaților moldoveni la care Pantelimon Halippa, alături de Vladimir Herța, au reprezentat Partidul Național Moldovenesc. Adunarea a adoptat programul de autonomie a Basarabiei, cu oaste, justiție și școală proprii, ca singura cale de a ieși din anarhia care năpădea țara. Îndată după aceasta s-a creat un „Comitet executiv moldovenesc al soldaților și ofițerilor“, sub președinția lui E. Catelly.

Pantelimon Halippa a făcut parte din Societatea Culturală Moldovenească, reînființată în 1917, a participat activ la congresele preoților (13—19 aprilie 1917), studenților (20 mai), învățătorilor moldoveni (20—25 mai), țăranilor (21—24 mai). Îl vedem apoi în vârtoarea evenimentelor revoluționare din Rusia, reprezentând la Petrograd țărănimea basarabească, tratând cu Kerenski, Lenin și Troțki. În vara anului 1917, conform propriilor mărturii, prin mijlocirea lui Leon Troțki, a avut o întrevedere cu V. I. Lenin, aflat în acea vreme în clandestinitate, căruia i s-a plâns că Guvernul Kerenski nu dă Basarabiei ajutoare pentru a se deschide anul de învățământ în limba națională a populației Basarabiei și nu le restituie datoriile împrumutate de Basarabia pentru nevoile din Rusia etc. Lenin, ascultând cu mare atenție cele povestite, le-a spus basarabenilor: „Nu vă pierdeți vremea zadarnic pe aici, că nimeni nu vă dă nimic. Guvernul Kerenski este pe poziția de a cădea, nu are bani nici pentru frontul de luptă, dar să vă și mai dea ajutor, sau să vă și restituie datoriile, — este exclus. Mergeți acasă și procedați așa cum vă dictează interesul și momentul politic potrivit, dar faceți totul prin Sfatul Țării al vostru. În ceea ce privește deschiderea anului școlar de învățământ, adresați-vă României de acolo, care vă poate ajuta în toate problemele voastre — și cu cadre didactice și cu manuale școlare etc.“¹⁰. Pan Halippa și

10 Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 38–39.

delegația Basarabiei s-au întors la Chișinău, au povestit tovarășilor de luptă totul în amănunt și au acționat în direcția folosirii oportunităților oferite de revoluția rusă: au început să organizeze congrese profesionale și politice, au votat rezoluții, au publicat prin gazete îndemnuri și manifeste.

Liderii basarabeni s-au adresat Guvernului României pentru ajutoare, au organizat Congresul Ostășesc Moldovenesc al soldaților și ofițerilor (20—28 octombrie, 1917), unde au atacat tendințele de rusificare existente, apelând la unitatea tuturor românilor. La congresul militarilor, Pan Halippa a rostit memorabilele cuvinte: „Sunt nespus de fericit că am ajuns să urez în fața voastră — floarea neamului nostru moldovenesc. Frații mei! Veacuri întregi noi am umblat rătăciți unul de altul, de veacuri întregi pe noi ne întind și ne dezbină vrăjmașii, de veacuri întregi pământul nostru strămoșesc geme sub jugul străin și iată acum, după atâtea răzlețiri, după atâția ani de jale și suferințe, ne-am strâns frații grămăjoară. O, cine va spune bucuria noastră? Grea a fost soarta noastră crudă, lungă a fost noaptea în care am zăcut, dar cum după noapte răsar zorile și lumina zilei ia rândul întunecului, așa și în viața noastră a neamului moldovenesc, după robie s-a simțit apropierea izbăvirii. Frați ostași! În voi este toată nădejdea noastră. Țara se îneacă în lacrimi și sânge. Vrăjmașii noștri stau la hotare — vrăjmași câtă frunză și iarbă, la spatele nostru și înăuntrul țării noastre, dar cei mai mari dușmani sunt în mijlocul nostru. Acesta este *neunirea*! Frații mei, biruiți acest strașnic dușman și noi vom birui totul“¹¹. Cuvântarea lui Pan Halippa a fost foarte des întreruptă de aplauze și ovații zgomotoase, iar la sfârșit sala l-a aplaudat pe orator, ridicându-se în picioare.

Anul 1918 l-a găsit pe Pantelimon Halippa în fruntea curentului unionist, având o contribuție esențială la acțiunile care pregăteau unirea Basarabiei cu România. Activismul său politic este relevat de înseși funcțiile și posturile pe care le-a ocupat în Sfatul Țării, organul legislativ al Basarabiei, care în ședința din 27 martie 1918, cu 86 voturi pentru, 3 contra și 36 abțineri, a votat Unirea Basarabiei cu Patria Mamă. Astfel, în cadrul Sfatului Țării, el a avut mandat validat de la 21 noiembrie 1917 până la 18 februarie 1919 și a îndeplinit funcțiile de vicepreședinte (21 noiembrie 1917 — 25 noiembrie 1918), președinte (25 noiembrie 1918 — 18 februarie 1919), a fost membru al Comisiei de Redactare, membru al Comisiei de Declarații și Statute¹².

¹¹ Vezi documentul nr. 16. Partea II.

¹² Pan Halippa, *Publicistică*. Editor și studiu introductiv de Iurie Colesnic, Fundația Culturală Română, București, Editura „Museum”, Chișinău, 2001, p. XIV–XV.

Așa cum va arăta însuși Pantelimon Halippa în însemnările sale cu caracter autobiografic, rolul său în Sfatul Țării a fost acela de a „ține grămăjoară pe deputații moldoveni, fie că erau din congresele noastre profesionale, fie că reprezentau județele basarabene. Treaba aceasta o făceam prin așa-zisul Bloc Moldovenesc, care discuta toate problemele ce veneau la ordinea zilei în Sfatul Țării”¹³. După ce Sfatul Țării a votat unirea Basarabiei cu România, Pantelimon Halippa a făcut parte, împreună cu Daniel Ciugureanu, Ștefan Ciobanu și Ion Pelivan, din delegația care a dus la Iași proclamația unirii Basarabiei cu România. De asemenea, Pantelimon Halippa, împreună cu alți câțiva reprezentanți ai Basarabiei, a luat parte la adunările de la Cernăuți (28 noiembrie 1918) și de la Alba Iulia (1 decembrie 1918), care au proclamat Unirea Bucovinei și, respectiv, a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș cu România¹⁴.

În primii ani interbelici, în plan politic, Pantelimon Halippa s-a aflat în fracțiunea condusă de Constantin Stere, care a militat pentru fuziunea cu Partidul Țărănesc din vechea Românie. În ședințele din 17—18 iulie 1921 ale conducerii Partidului Țărănesc s-a aprobat propunerea făcută de 11 deputați și senatori, în frunte cu Pan. Halippa, de fuziune a Partidului Țărănesc din Basarabia cu Partidul Țărănesc din vechea Românie. Prin acțiunea respectivă, Partidul Țărănesc a devenit o organizație deosebit de puternică și influentă în Basarabia, prin acest gest, partidul, de asemenea, și-a dobândit o seamă de cadre de mare valoare¹⁵. Pantelimon Halippa a făcut parte din Delegația Permanentă a partidului, împreună cu Constantin Stere, Teofil Săuciu-Săveanu ș.a. În ședința din 9—12 septembrie 1934 a fost ales vicepreședinte al Delegației Permanente.

Între cele două războaie mondiale, Pantelimon Halippa a deținut mai multe funcții: ministru secretar de stat pentru Basarabia în guvernul condus de Alexandru Vaida-Voevod (1 decembrie 1919 — 13 martie 1920), ministru al Lucrărilor Publice în guvernul prezidat de Barbu Știrbei (4—20 iunie 1927), ministru al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor în guvernul lui Iuliu Maniu (10 noiembrie 1928 — 7 iunie 1930), ministru al Muncii, Sănătății și

13 A.N.I.C., București, Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 130–131.

14 Ion Negrei, Anton Moraru, *Anul 1918: ora astrală a neamului românesc*, Chișinău, 1998, p. 111–117; Idem, *1 Decembrie 1918. Chișinăul salută Alba Iulia*, în *Dacoromania*, nr.4, 2008, p. 15–17; Ion Idem, *Participarea delegației Basarabiei la Congresul General al Bucovinei, 15/28 noiembrie 1918*, în *Dacoromania*, nr. 4, 2008, p. 54–57.

15 Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918—1926)*, București, 1975, Editura „Litera”, p. 56–57.

Ocrotirii Sociale în guvernul Maniu (13 iunie 1930 — 10 octombrie 1930), apoi ministru de stat în guvernele Mironescu (10 octombrie 1930 — 18 aprilie 1931), Vaida (11 august 1932 — 19 octombrie 1932), Maniu (20 octombrie 1932 — 13 ianuarie 1933), Vaida (14 ianuarie 1933 — 13 noiembrie 1933), precum și senator și deputat în Parlament (1918—1934). Ca parlamentar sau ministru, el nu a încetat să lupte pentru prosperitatea economică, socială și culturală a Basarabiei sale mult iubite, demascând fărădelegile, corupția și abuzurile, apărând mai ales țărănimea, cea mai oropsită pătură a societății. Și nu o dată cuvântul său protestatar va răsună fie de la tribuna parlamentară, fie la diferite adunări publice, fie în paginile diferitelor publicații ale timpului. Iar pentru aceasta a avut de suferit nu numai de pe urma unor „lucrături” și jocuri politice perfide, dar a fost chiar maltratat și închis de jandarmi, așa cum s-a întâmplat în primăvara anului 1925, la Zgurița, jud. Soroca ¹⁶. Atunci el a fost arestat, sub pretextul că, în calitatea de deputat, organizează întâlniri cu oamenii din circumscripția sa, în timpul stării de asediu. Evident, Pan Halippa a protestat, dar a fost palmuit de un locotenent de jandarmi chiar în cabinetul subprefectului de Soroca. Deși „afacerea Zgurița” s-a discutat și în Parlament, ocupând pagina întâi a ziarelor, guvernul liberal n-a luat nici o măsură, în cele din urmă cazul fiind mușamalizat. Explicația politică a cazului o dă însuși Pantelimon Halippa: „fie că erau din Vechiul Regat, fie că erau originari din Basarabia, dar care-și schimbaseră înfățișarea, denumindu-se liberali, averescani sau iorghști, sau chiar socialiști și poporaniști”, politicienii aveau același comportament, fiindcă „pasiunile politice coboară pe toți oamenii la fel” ¹⁷. O observație cât se poate de actuală!

Datorită atitudinii sale intransigente, pe bună dreptate atât intelectua-litatea democratică, cât și țărănimea basarabeiană îl considerau pe Halippa un apărător al basarabenilor și al Basarabiei, el devenind unul (poate chiar cel mai proeminent) dintre liderii regionalismului basarabeian. După cum se știe acest regionalism, de altfel, extrem de eterogen, era mai curând o stare de spirit critică față de regimul politic existent în România interbelică, imputându-se statului român că desconsideră Basarabia și pe basarabeni, invocându-se și argumentul că drepturile Basarabiei erau încălcate din chiar primul an al Unirii, când au avut loc represiunile antițăărănești, când a fost

¹⁶ Vezi documentul nr. 60. Partea V.

¹⁷ *Ibidem*. Referitor la episodul Zgurița vezi pe larg Zigu Ornea, *Viața lui Constantin Stere* vol. II, București, Editura „Cartea Românească”, 1991, p. 369–371.

desființat Sfatul Țării și lichidată autonomia ținutului. Această atitudine reticentă față de sistemul de administrare din ținut nu era lipsita de temei. După cum se știe, Iuliu Maniu, într-o scrisoare adresată la 18 iulie 1941 lui Ion Antonescu, voind să se evite unele greșeli din trecut, remarcă: „Regimurile anterioare, afară de cel național-țărănesc, au privit Basarabia și Bucovina ca o colonie și le-au încătușat într-un sistem centralist, care a împiedicat orice posibilitate de autoadministrare. Cele două provincii au fost inundate de funcționari din regat, necunoscători ai oamenilor de acolo; aceștia s-au prefăcut în adevărați satrapi ai populației și au stârnit numeroase nemulțumiri. Au fost, desigur, și oameni de treaba, dar cei răi au compromis și pe cei buni. Ei au fost aceia care au făcut ca denumirea de regățeni să devie odioasă și timp de două decenii provinciile, în bună parte, s-au înstrăinat în loc să se închege sufletește complect cu Țara. Reluarea vechiului sistem centralizat ar fi, prin urmare, o greșeală de neiertat”¹⁸. Ar fi greșit, însă, în același timp, ca regionalismul lui Halippa și poziția sa critică față de anumite stări de lucruri din Basarabia și politica guvernanților români față de aceasta să fie considerate ca având un caracter antiromânesc, sau, și mai mult, filorus, cum afirmau unii dintre adversarii săi politici. În realitate, el a fost un mare patriot roman, fapt dovedit prin însăși viața sa, prin activitatea de om politic, publicist și scriitor.

Pantelimon Halippa a urmărit neîncetat propășirea culturală a Basarabiei, fiind unul din întemeietorii Universității Populare din Chișinău, al cărei consiliu l-a condus. La inaugurarea acesteia (18 februarie 1918), el arăta că „ideea Universității populare e veche. În celelalte țări ale Apusului, — în Franța, Anglia și Belgia — ea a fost acum o jumătate de veac. Scopul ei este răspândirea luminii și culturii în cercurile cât mai largi ale poporului, deșteptarea și întărirea conștiinței naționale, adică democratizarea științei. Ținta fiind alta decât o universitate propriu-zisă, și mijloacele pe care le folosește trebuie să fie altele. Cunoștințele trebuie date după un temei și o limbă care trebuie să fie pricepută de ascultători, care n-au pregătirea ascultătorilor celorlalte universități. Drept călăuză ne va servi în munca noastră pilda ce ne-au dat-o alte universități, în rândul întâi cele din București și din Iași... Prin înființarea unei universități populare se dă puțință celor ce vor să rămână la posturile lor să învețe limba română, care e de neapărată nevoie, acum când Republica Moldovenească merge spre naționalizarea vieții de

18 Apud Adrian Pricop, Aurel Karetcki, *Lacrima Basarabiei*, Chișinău, Editura „Știința”, 1993, p. 216.

stat“¹⁹. El a întemeiat, de asemenea, Conservatorul Moldovenesc, Societatea Scriitorilor și Publiciștilor din Basarabia, Societatea de Editură și Librărie „Lucașul” din Chișinău. Academia Română îl primește în rândurile sale (la 15 octombrie 1918) ca membru-correspondent. Statul român l-a decorat cu înalte distincții: ordinele — *Ferdinand I* în grad de Mare Ofițer; *Coroana României* în grad de Mare Cruce; *Serviciul Credincios* în grad de Comandor; medaliile — *Crucea de Război*, *Peș* ș.a.

În anul 1921, i-a apărut, la Editura „Vieții Românești” din Iași, volumul de versuri *Flori de pârlăoagă*, prefăcut elogios de Mihail Sadoveanu, care arăta că: „Deși și-a făcut studiile la universitatea ieșeană, cunoscutul luptător pentru dezrobirea Basarabiei a rămas totuși moldoveanul ruginit de la Nistru, ridicându-se și dezvoltându-se potrivit nevoilor sufletești ale necăjitului norod, rupt de un veac din trupul românismului. Deși adăpat la literatura noastră nouă, deși de timpuriu familiarizat cu marea literatură rusă, Pan Halippa nu purcede nici de la Eminescu, nici de la Coșbuc, nici de la Pușkin, nici de la Lermontov. Poetul *Florilor de pârlăoagă* este un produs deosebit al obijduitei Basarabiei. El se ridică prin propriile mijloace, în armonie cu începuturile de cultură ale moldovenilor de peste Prut și cu nevoile lor sufletești. El este pentru Basarabia ceea ce au fost pentru Moldova și pentru Muntenia poezii renașterii noastre dinainte de M. Eminescu”²⁰. Întreaga sa moștenire literară cuprinde peste 280 de poezii și traduceri poetice, o sumedenie de schițe, memorii, precum și două volume de versuri: *Cântare omului* și *Pământul nădejilor mele*, ambele cu un destin aparte. Primul volum a fost distrus la tipografie în timpul unui bombardament, iar a celui de-al doilea a fost surprins de armatele sovietice într-o tipografie din Chișinău.

Din 1932, când procesul de adaptare la noile realități, pe care le trăia provincia dintre Prut și Nistru după Unirea din 1918, era în plină dezvoltare, Pantelimon Halippa a publicat și a condus revista „Viața Basarabiei”, editată de Asociația culturală „Cuvânt Moldovenesc”. Noua publicație avea menirea de a repara greșeala făcută prin suspendarea revistei „Cuvânt Moldovenesc” și concomitent să-i continue acesteia viața pe un parcurs a încă 12 ani, până în mai — iulie 1944. Așa cum menționa Pan Halippa, ca președinte al Asociației și director al revistei, scopul noii publicații era de a arăta „trudnicul

19 A.N.I.C., București, Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 52–53.

20 Mihail Sadoveanu, Din prefăța la placheta *Flori de pârlăoagă*, București, 1921; Pan Halippa, *Publicistică*, p. XII.

drum al moldovenilor dintre Prut și Nistru [...] spre a-i face pe cei ce nu ne-au înțeles în trecut, să ne înțeleagă măcar acum [...], iar prin pagini de beletristică, versuri, folclor și studii de orice natură, cari ar oglindi sufletul moldovanului basarabean, ne propunem să-l arătăm fraților lui de aiurea, cari nu ne cunosc nici astăzi îndeajuns, așa cum se prezintă cu însușirile lui caracteristice..., căci așa cum suntem, avem dreptul de a fi cunoscuți și luați în samă, [...] ca mai apoi să lanseze un apel la condeiele cunoscute și la acele care până acum n-au avut curajul publicității, „să brăzdeze adânc, de-a lungul și de-a curmezișul, Basarabia virgină, spre a scoate în evidență însușirile poporului ei și spre a pregăti terenul, unde va crește și va înflori sufletul românesc basarabean [...]”²¹. Scrisă pe înțelesul maselor largi, revista va căuta să oglindească tot ce se petrece în spațiul românesc, tinzând să fie o călăuză pentru cititorii săi în problemele și frământările obștești. Prin grija permanentă a directorului revistei, pasionatului patriot Pan Halippa, și a colectivului redacțional, strânsa legătură a redacției cu cititorii și devotamentul colectivului de autori față de scopul formulat în program, în pofida marilor frământări din ținut, s-a putut asigura existența revistei pe parcursul a aproape 13 ani. Despre „Viața Basarabiei”, presa vremii avea aprecieri elogioase. Astfel, „Dreptatea” din București nota: „Pentru cine urmărește manifestările culturale dintre Prut și Nistru, numele de mai sus trebuie să le fie cunoscut. „Viața Basarabiei” este o vajnică publicațiune care apare la Chișinău sub conducerea lui Pantelimon Halippa. De aproape 5 ani de zile, revista a reușit datorită numai vredniciei inițiatorilor să ființeze în mijlocul nepăsării totale. E locul de amintit aici și de pus în evidență contribuția bogată pe care directorul acestei publicații o aduce la îmbogățirea spiritualității basarabene. Revista stă deschisă pentru întregirea manifestărilor culturale din perioada de față. „Viața Basarabiei” este o revistă din paginile căreia cititorii se pot edifica asupra realităților dintre Prut și Nistru”²². În „Cuvântul Capitalei”, publicistul Horia Liviu remarca: „Viața Basarabiei” de sub direcția d-lui Pantelimon Halippa rămâne cu adevărat unica publicațiune în care pulsează sufletul basarabean. Spre deosebire de alte reviste locale, „Viața Basarabiei” este exponenta culturii și aspirațiunilor sociale și intelectuale a provinciei dintre Prut și Nistru”²³. Conform opiniei specialiștilor în materie, „Viața Basarabiei” condusă de Pan Halippa a fost „cea mai completă și mai

21 „Viața Basarabiei”, 1932, nr. 1, p. 4–5; Vezi documentul nr. 5, Partea III.

22 „Dreptatea”, 7 iulie 1936.

23 „Cuvântul Capitalei”, iulie 1936.

bine realizată publicație apărută în Basarabia din întreaga perioadă interbelică”²⁴.

În a doua jumătate a anilor '30, Pantelimon Halippa s-a integrat în frontul larg al oamenilor politici și cărturarilor români care, peste barierele de partid, acționau unitar în lupta împotriva fascismului, cuzismului și legionarismului²⁵. El a desfășurat o luptă intrasingentă pentru apărarea valorilor autentice ale culturii românești, a raționalismului și umanismului, într-o perioadă de mari confruntări politice și ideologice, când însăși existența democrației parlamentare era pusă sub semnul întrebării de ofensiva tot mai puternică a curenților de extremă dreaptă.

La fel ca mulți oameni politici și întreaga opinie publică din România, Pantelimon Halippa a receptat cu îngrijorare evoluția evenimentelor internaționale determinate de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. El a fost unul dintre liderii național-țărăniști care au protestat energic, prin scrisori trimise Corpurilor legiuitoare, împotriva notelor ultimative din 26 și 27 iunie 1940, transmise de guvernul sovietic, prin care România era nevoită să cedeze Basarabia și nordul Bucovinei. Alături de Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Virgil Madgearu, Mihail Popovici, dr. N. Lupu, Ghiță Popp, Aurel Dobrescu, Sever Bocu, împreună cu Constantin I. C. Brătianu, Ioan Lupăș, Istrate Micescu, Ioan Pelivan, Gheorghe Gh. Mironescu, dr. Constantin Angelescu, Mihail Sadoveanu, Traian Săvulescu, Gheorghe Ionescu-Sisești, Gheorghe Brătianu, Ion Petrovici, Octav Onicescu, Constantin Rădulescu-Motru și alți oameni politici și de cultură, el a semnat, la 6 august 1940, un memoriu de protest împotriva revizionismului²⁶.

În timpul războiului, după dezrobirea teritoriilor românești cotate de U.R.S.S. și reintegrarea lor în hotarele firești, Pantelimon Halippa a continuat editarea revistei „Viața Basarabiei”, dar a fost preocupat intens și de propaganda românească. A vizitat Transnistria, a ținut conferințe la Odesa. Peste tot unde a ajuns a căutat să consolideze elementul românesc. După aproape trei ani de speranțe românești, în primăvara anului 1944, regimul sovietic de ocupație avea să fie, din nefericire, instalat iarăși în teritoriile strămoșești de la est de Prut. În aceste împrejurări dramatice, conducătorul

24 Ioan Scurtu ș.a., *op. cit.*, p. 239.

25 A se vedea relatarea lui Pantelimon Halippa despre problemele pe care le-a avut cu grupările extremiste, în documentul nr. 60. Partea V.

26 Vezi Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național-Țărănesc*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 349.

statului Ion Antonescu a dispus evacuarea Basarabiei și nordului Bucovinei, pe baza unui plan pregătit încă din toamna anului 1943. De asemenea, în martie 1944, s-a încercat să se realizeze o amplă acțiune pentru „păstrarea nezdruincată a unirii Basarabiei cu Patria Mamă“, prin trimiterea în străinătate a unor personalități politice și culturale basarabene, precum: Ioan Pelivan, Pan Halippa, dr. P. Cazacu, Ștefan Ciobanu, Vladimir Cristi, Anton Crihan, Gheorghe Năstase, Alexandru Boldur, Vasile Harea, Valeriu Ciobanu, Theodor Holban, Gheorghe Bezviconi, Nichita Smochină și Ștefan Bulat. În nota de serviciu întocmită în acest scop la Ministerul Afacerilor Străine de Vasile Stoica, se preciza că în cazul lui Ioan Pelivan, Pan Halippa, Ștefan Ciobanu, dr. Petre Cazacu, Vladimir Cristi și Anton Crihan, care au fost „devotați făuritori ai unirii în 1918, pe lângă problema unei activități în străinătate pentru Basarabia, trebuie avută în vedere necesitatea ca, în eventualitatea unei înfrângeri a forțelor noastre, ei să nu se găsească în țară, unde mâna rusească i-ar putea ajunge“²⁷. Acțiunea diplomatică proiectată n-a mai putut fi îndeplinită, din cauza precipitării evenimentelor. La sfârșitul lunii martie 1944, trupele sovietice intrau în zona de nord-est a țării. Mai apoi, comandamentul sovietic a declanșat o amplă ofensivă, frontul fiind rupt în Sud și Nord. Rezistența româno-germană a fost de scurtă durată, doar până la 23 august, când decizia de scoatere a României din războiul împotriva Puterilor Aliate și Asociate a dus la dizolvarea frontului românesc, permițând înaintarea vertiginoasă a trupelor sovietice spre Vest și Sud. În ziua de 24 august 1944, trupele sovietice ocupau Chișinăul, iar, câteva zile mai târziu, Uniunea Sovietică ajungea să stăpânească, din nou, teritoriile românești oferite de Hitler lui Stalin prin Pactul Molotov-Ribbentrop.

Ocuparea României, inclusiv a teritoriilor din stânga Prutului, de către Armata Roșie în anul 1944 și înțelegerea dintre anglo-americani și sovietici asupra sferelor de influență în Europa de Sud-Est au fost factorii decisivi care au marcat intrarea României în zona de dominație a U.R.S.S. și instaurarea — prin voința Moscovei — a regimului comunist. Articolul 4 al Convenției de Armistițiu de la Moscova, din 12 septembrie 1944, prevedea „restabilirea“ frontierei de stat între U.R.S.S. și România, conform „acordului“ sovieto-român din 28 iunie 1940. Formularea era improprie, deoarece cedarea sau, mai precis, evacuarea Basarabiei și nordului Bucovinei, provin-

27 Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., 1943, vol. 96, f. 167; Ion Constantin, *România, marile puteri și problema Basarabiei*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 186–187.

cii istorice și etnice românești, s-a făcut sub imperiul forței, în urma a două note ultimative, fără a se ține cont de dreptul la autodeterminare al popoarelor. Articolul 5 al Convenției prevedea că toți cetățenii care au rămas pe teritoriul Basarabiei după 28 iunie 1940 și în decursul celor trei zile de ocupare a Basarabiei de trupele sovietice, sunt obligați să se reîntoarcă în U.R.S.S., dat fiind că deveniseră cetățeni sovietici, conform unui decret sovietic emis la 8 martie 1941. Sovieticii considerau, că toți acești locuitori, basarabeni, bucovineni, rămași în decursul celor trei zile, optaseră pentru cetățenia sovietică. Mai mult, sovieticii afirmau, ca toți locuitorii rămași după 28 iunie 1940 în Basarabia și Bucovina, care în timpul războiului reveniseră în România, în mod ilegal spuneau ei, erau obligați să se repatrieze în U.R.S.S., fiind considerați cetățeni sovietici, pe baza decretului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 8 martie 1941, care le conferea ireductibil și definitiv cetățenia sovietică. Plecarea lor în România în timpul războiului era deci considerată ca un act sancționabil penal și ilegal, din punct de vedere al legislației internaționale. Pentru aplicarea Convenției s-a format Comisia de Control Aliată sovietică, cu sediul la București, care era dominată de reprezentanții sovietici, în timp ce reprezentanții Marii Britanii și ai S.U.A. aveau doar un rol figurativ. Autoritățile sovietice au început să ridice din provincie pe toți basarabeni și bucovinenii, cerându-le să facă declarații de reîntoarcere în U.R.S.S., indiferent dacă au fost funcționari din vechiul Regat, care nu au avut timp să se reîntoarcă în România după 1940, sau că erau căsătoriți cu cetățeni români.

Această situație dramatică a refugiaților basarabeni era consemnată de Pantelimon Halippa, în ziua de 24 decembrie 1944, într-un jurnal pe care îl publicăm în volumul de față: „Sunt vizitat de zeci de oameni, care n-au ce mânca, care nu sunt lăsați să-și exercite în liniște un serviciu cât de modest, care sunt vânați de jandarmii și poliția țării, pentru că așa vreau dragii noștri aliați și nu mai puțin partizanii noului regim. Toată încurcătura o produce textul armistițiului între noi și sovietici. Acest text, pe lângă că este foarte greu pentru noi, mai este și foarte neclar. Această neclaritate, sovieticii o îndreaptă împotriva noastră a basarabenilor. Așa a fost cu chestiunea lucrurilor și a mobilierului pe care le-au adus basarabeni în refugiu; așa este și cu forțarea lor de se reîntoarce în Basarabia. Dar câte zile pierdute sau stricate numai pe tema aceasta! Oamenii și-au adus mobilierul și diferite obiecte pe care le-au avut și până la primul refugiu, dar pe care au pus din nou stăpânire prin serviciile bunurilor înființate de stat și primăriei, după dezrobirea

Basarabiei. Ei bine, lucrurile acestea au trebuit să fie întoarse de basarabeni, ca și cum n-ar fi fost ale lor, ca și cum ar fi fost jefuite. Tot așa și cu aplicarea articolului V din Convenția de armistițiu. Basarabienii, deși au venit în noul refugiu de bună voie, sunt tratați ca aduși cu sila și ca internați în România împotriva voinței lor. Deci, trebuie să se întoarcă în Basarabia, de unde ei au plecat, ca să scape de teroarea ce se practică de autoritățile sovietice în statul sovietic. Pe tema aceasta s-au cerut intervenții și memorii. Dar situația a rămas tot tragică, deoarece autoritățile noastre nu găsesc altceva mai bun de făcut, decât să-i sfătuiască pe basarabeni să plece, iar dacă sfatul nu ajută, atunci îi predau agenților sovietici, care lucrează în toate județele ca membri sau delegați ai comisiilor locale de control pentru aplicarea armistițiului. Sunt județe, ca Doljul, Gorjul, Prahova și altele, unde funcționarii basarabeni au fost licențiați din serviciile lor la stat fără alt motiv decât acela că sunt basarabeni. O mai mare rușine nici că se putea în Țara Românească! Această țară care pe vremuri a dat azil atâtor bulgari, sârbi, polonezi și ruși, azi nu poate găzdui pe frații români din Basarabia, pentru că aceasta ar fi împotriva clauzelor din Convenția de armistițiu... Basarabienii sunt destituiți din serviciile publice, pentru ca pe calea aceasta să fie constrânși a se întoarce în Basarabia. Aceasta se face sub presiunea organelor locale ale Comisiei de Control a Armistițiului. În fruntea tuturor acelor care presează asupra administrației românești stă colonelul Voroșilov, comandant sovietic la Craiova, din cauza căruia prefectul, polițaiul și comandantul pieții din Craiova — au fost arestați și astăzi toată administrația din județul Dolj nu execută decât ordinele abuzive ale colonelului Voroșilov. Personal am văzut ordine date de Dl. colonel Voroșilov și m-am convins că Doljul nu mai face parte din România. Mi-ar trebui mult timp ca să înșir aici toate abuzurile de putere și toate nenorocirile câte s-au înfăptuit la Craiova, în atmosfera creată de Dl. colonel Voroșilov. Pentru memoria mea menționez cazul lui Vasile Harea, cel al d-lui Bunescu, funcționar la P.T.T., licențiat din serviciu după 26 ani de slujbă și aceasta numai pentru vina de a fi basarabean și pentru a fi constrâns să se întoarcă în Basarabia, deși are fecior care luptă pe frontul Ungariei în armata română”²⁸.

Împreună cu alți lideri basarabeni, Pantelimon Halippa a întreprins o serie de demersuri oficiale pentru salvarea refugiaților de peste Prut, așa cum rezultă din însemnările făcute în jurnal, în ultima zi a anului 1944:

28 Vezi documentul nr. 17. Partea IV.

„Ca să încercăm încă odată îmbunătățirea situației refugiaților basarabeni, ne-am prezentat cu d-nii I. Pelivan, Anton Crihan, Pavel Guciugna, Vasile Țepordei și ing. Simion la vicepreședintele Consiliului de miniștri, dr. Petru Groza. Aceasta a fost pe ziua de 30 decembrie. Dl. vicepreședinte ne-a vorbit despre interesul pe care îl poartă problemei, destăinuindu-ne conversațiile pe care le-ar fi avut cu primul ministru de ieri (general Sănătescu) și cu primul ministru de azi (general Rădescu) și cu d-nii Vișinski și Vinogradov. Din discuția ce a urmat asupra problemei, am simțit că Dl. Petru Groza nu o știe, deși ne spusese că a studiat-o și a expus-o și altora. În nădejdea că va mai avea prilej s-o discute de aici înainte cu oamenii și în forurile, unde se va soluționa odată, am vorbit eu și Dl. A. Crihan, căutând să-i precizăm care sunt categoriile de refugiați pe care sovieticii ar putea să ni le admită — pensionarii, bătrânii întreținuți de copii și rude, căsătoriți cu românce și concubinii cu copii, părinții cu copii în școli secundare pe care nu-i pot da în internate și-i îngrijesc singuri și mai ales toți aceia care au avut repatrierea dobândită formal, dar n-au putut-o realiza în 1940—1941. A. Crihan a insistat mai ales asupra elementului țărănesc care a venit în refugiul al doilea și care și-a pus nădejdea în România democrată și iubitoare de progres și libertate. Dl. Petru Groza ne-a făgăduit concursul său, dar ne-a sfătuit să vizităm și pe d-nii Savel Rădulescu de la Comisia Românească a Armistițiului și C. Vișoianu de la Externe, dar mai ales pe Dl. prim-ministru, care el trebuie să-și pună toată autoritatea spre a ușura situația ce se crează basarabenilor. Am ascultat de sfatul d-lui P. Groza și am fost la Dl. Savel Rădulescu în aceeași zi, și ieri la Dl. prim-ministru, general Rădescu. Dl. Savel Rădulescu știe bine problema, dar nu știe să se ajute de organele Ministerului de Interne, care joacă un rol mare în problema refugiaților. Dl. S. Rădulescu se vede că este deprins cu discuțiile juridice și metodele diplomaților și este cam străin de atmosfera Ministerului de Interne, cu organele lui locale și polițienești. Așa fiind, eu și Dl. I. Pelivan i-am atras mai ales atenția asupra rolului urât pe care îl joacă prefectii și legiunile de jandarmi în județele împănate cu refugiați basarabeni: prefectii și jandarmii se fac pur și simplu instrumente ale agenților sovietici care vor numaidecât să-i extermine pe refugiați să se întoarcă acasă. Sub inspirația sau presiunea acestor agenți sovietici, jandarmii noștri și poliția românească îi fugăresc și îi arestează pe bieții basarabeni, care nu pot scăpa nici în cotloanele cele mai tănuite ale pădurilor sau colinelor și munților spre care își îndreaptă familiile, în timpul

acesta târziu de iarnă, riscând să-și piardă copii de frig și de foame. De la Dl. Savel Rădulescu am ieșit cu încrederea că-și va face toată datoria în grava problemă a refugiaților basarabeni, mai ales dacă primul ministru va reuși să-i asigure și sprijinul aliaților americani și englezi. Cu un greu sentiment am ieșit de la Dl. prim-ministru, care ne-a acordat audiența, după ce făcuse declarații presei străine și presei românești. Dl Rădescu era încă sub stăpânirea gândurilor sale grave în legătură cu rezultatele pe care le scontează de la declarațiile sale. Ne-a întâmpinat cu formula oamenilor care cred că, odată ce și-au spus cuvântul, pot aștepta rezultatul vorbelor lor, pe care le socot hotărâtoare. Ce a spus Dl. prim-ministru presei? Că dificultățile pe care le are România în acțiunea de îndeplinire a condițiilor armistițiului vin de la sovietici, care ne iau mijloacele de producție și transporturi, urmând ca pe dată ce nu vor mai putea lua nimica, să zică cum că noi suntem vinovați că nu îndeplinim condițiile armistițiului. Așa fiind, primul ministru face apel la aliați să ne ajute cât mai este timp, căci odată ce vom fi complet ruinați, nu va mai fi cu putință să reparăm ceva. Și care este așteptarea primului ministru? I se va cere demisia? I se va da posibilitatea să consolideze statul? Primul ministru ne-a destăinuit umilințele ce le îndură, pentru ca să salveze coroana și statul. Ne-a vorbit despre școala de răbdare și suferință pe care o are și capacitatea de muncă pe care o poate presta la vârsta sa. În problema refugiaților basarabeni ne-a spus că a fost și este secondat de d-nii C. Vișoianu și Savel Rădulescu; talentul și munca acestora sunt remarcabile, dar sovieticii se dovedesc pe zi ce trece tot mai rău dispuși și mai intratabili, deși până mai zilele trecute făgăduiseră să fie mai înțelegători față de unele categorii de refugiați. Acum sovieticii sunt așa de rău porniți și de răi, încât primul ministru nu ne poate recomanda altceva decât să ne ascundem pe 4–5 luni, pentru că altfel guvernul nu-i în stare să scape de mânia și furia „liberatorilor” noștri²⁹.

Situația refugiaților basarabeni se înrăutățește pe zi ce trece, așa cum reiese din notițele pline de amărăciune și deznădejde, făcute de Pantelimon Halippa, în jurnalul său, la 10 ianuarie 1945: „Astăzi a fost o zi pe de-a-ntregul ocupată de problema refugiaților basarabeni. Delegați de soldați care ca mâine vor fi demobilizați, sau care chiar astăzi sunt amenințați să fie loviți în familiile lor cu înscrierea forțată la plecarea din țara pe care ei o apără cu sângele lor la front sau cu truda lor nerăsplătită la unități din dosul

29 *Ibidem*.

frontului, — acești delegați vin la București să vadă ce au de făcut azi și ce îi așteaptă ziua de mâine. Ce putem să le spunem noi care suntem fără legături cu instituțiile de stat, care am fost sfătuiți să ne dăm la fund și să stăm camuflați până va trece primejdia?! Ce știm noi să le spunem oamenilor acestora? Cine să ne lămurească pe noi, ca să putem la rândul nostru să-i lămurim pe alții? Și apoi, cine să ne sprijine într-o acțiune de ajutorare a fraților noștri care sunt amenințați fie să se declare ei singuri că vor pleca de bună voie acolo unde-i va duce forța brutală a celor ce se simt învingători, sau să fie declarați ca licențiați din serviciile publice și aruncați chiar și din întreprinderi particulare de comitetele de conducere alcătuite din elemente cu totul înstrăinate de sentimentul de frățietate față de unii nenorociți cărora li se aplică dangaua (eticheta — *n.n.*) de „dușmani ai poporului“?! Cine să ne sprijine? Am fost sfătuiți să ne adresăm englezilor și americanilor cu memorii speciale. Am fost preveniți, însă, că englezii și americanii se feresc să se amestece în treburile pe care le pun la cale sovieticii, ca nu cumva pe tema aceasta să-i supere și să-i piardă ca principali participanți la lupta de înge-nunchere a germanilor. Ce să scriem noi în acele memorii ca să-i înduioșăm pe englezi și americani? Dar ce-am păți dacă în loc de înduioșare, vom trezi în gândul lor dorința de a ne preda pur și simplu în seama sovieticilor?“³⁰.

Situația dramatică în care se aflau refugiații basarabeni a fost semnalată de Pantelimon Halippa și într-un memoriu, adresat, la începutul anului 1945, trimisului special al Guvernului S.U.A., M. Etherige. În documentul în cauză se arată că, în conformitate cu principiile de drept internațional, „cetățenii statului, care abandonează un teritoriu în favoarea altui stat, au dreptul de a opta, într-un anumit termen, pentru una din cetățenii. În nici un caz nici unul din state nu poate să-i considere cetățeni ai săi, cu sila, adică contra voinței lor liber exprimate“³¹. Fruntașul basarabean argumenta că „dacă pentru particulari nu se poate concepe să pierdem cetățenia română, prin simpla decretare a guvernului sovietic, apoi pentru funcționarii români, originari din Basarabia cu atât mai mult nu se pot aplica principiile susținute de organele sovietice, căci funcționarii prin ocuparea funcțiunilor și păstrarea lor până azi, în România, nu numai că au optat pentru cetățenia română, dar au pierdut-o pe cea sovietică definitiv dacă ar fi avut-o“. În final, el ruga pe diplomatul american de la București: să „cercetați chestiunea noastră și

30 *Ibidem*.

31 Vezi documentul nr. 18. Partea IV.

raportați situația guvernului american, pentru ca să putem fi luați sub ocrotirea lui și a ni se acorda dreptul ca noi singuri să optăm pentru cetățenia ce dorim, fără constrângerea nimănui“ și, în cele din urmă făcea un apel disperat: „Scăpați-ne de starea aceasta de groaznică teamă de fiecare clipă, teama de a fi ridicați și trimiși în Rusia, Dumnezeu știe unde!“³².

Din nefericire, o rezolvare a problemei basarabenilor și bucovinenilor nu s-a găsit, deoarece în Comisia Aliată de Control singurii care decideau erau sovieticii. Soarta refugiaților basarabeni și bucovineni s-a înrăutățit pe măsură ce trupele sovietice avansau în teritoriul național și a devenit tragică odată cu ocuparea României. Până în iunie 1945 aveau să ia drumul Siberiei un număr de 54 576 refugiați din teritoriile căzute, din nou, sub ocupație sovietică³³. Soarta acestor români trimiși, în marea lor majoritate, în gulagurile sovietice, a fost dramatică, ei ajungând acolo după procese înscenate și acuze că au „colaborat“ cu regimul și autoritățile politice românești³⁴.

În condițiile în care guvernul condus de Petru Groza dădea semne că este dispus să cedeze și să abandoneze interesele țării în privința Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța, Pantelimon Halippa, cu toate riscurile care decurgeau din aceasta, atrăgea atenția asupra gravității unei asemenea atitudini și a necesității susținerii dreptului istoric al României asupra acestor teritorii la Conferința Păcii de la Paris. Într-un memoriu adresat primului ministru din acea vreme, în anul 1946, fruntașul basarabean sugera că, în vederea pregătirii susținerii de către România a revendicărilor sale la Conferința Păcii, „s-ar impune o intensificare a propagandei pentru Basarabia Românească în țările neutre, sau în centre mai importante internaționale. Aceste centre ar fi: Ankara, Elveția, poate Lisabona, chiar Stockholm, reprezentanții noștri căutând să pătrundă cât mai departe, iar în cazul imposibilității de a ajunge acolo: Parisul și Atena, unde ei ar fi trebuit să aștepte desfășurarea evenimentelor“³⁵. În aceste centre urmau să acționeze „delegații puternice, autoritare și erudite“, astfel încât, „cercetând din timp situația la fața locului, să poată încheia relații trainice, intime și necesare“³⁶, pentru a apăra interesele țării în circumstanțele actuale. Asupra modalității

32 *Ibidem*.

33 Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României 1939—1947*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1994, p. 157.

34 Vezi Ion Constantin, *Basarabia sub ocupație sovietică de la Stalin la Gorbaciov*, București, Editura Fiat Lux, 1994, p. 45.

35 Vezi documentul nr. 21. Partea IV.

36 *Ibidem*.

de lucru, Halippa recomanda ca, la început, stând în diferite centre, acești delegați vor duce o activitate particulară (în contact direct cu reprezentanții diplomați), de studiere a situației și pătrundere, sub orice formă, în societatea țării corespunzătoare, pentru câștigarea simpatilor, pentru cauza noastră. Ar fi o activitate similară celei a românilor, în apusul Europei, în ajunul Unirii Principatelor. Paralel cu aceasta (ca vechile organizații polone, sau ale revoluționarilor ruși, de peste hotar), delegațiile vor menține contact între ele, rămânând în țările corespunzătoare chiar dacă diplomații noștri oficiali le-ar părăsi. Astfel ar fi format o organizație — „pentru Basarabia Românească” — peste hotare care ar putea reacționa la orice ocazie și posibilitate, împotriva tuturor călcărilor și abuzurilor adversarilor. La Conferința Păcii toate delegațiile s-ar fi strâns împreună ca, la fața locului, să dea lupta comună, cu mijloacele câștigate și sprijinind acțiunea reprezentanților Guvernului, la Conferință”³⁷.

Delegațiile urmau să fie formate din cât mai puține persoane, cât mai sigure, autoritare prin trecutul lor și opera realizată, erudite în probleme basarabene, iar plecarea lor „trebuie să se facă neîntârziat, neoficial, fără discuții zadarnice, persoanele în cauză instalându-se în centrele arătate pentru a începe imediat — cel puțin — sondarea terenului, pregătindu-se pentru activitatea posterioară. Delegațiile trebuiesc înzestrate cu literatura necesară și alcătuite așa fel ca fiecare grup să aibă în sânul său cel puțin un specialist în probleme basarabene și un mânuitor de condei, care să concretizeze ideile celorlalți”³⁸. Din păcate, problema frontierei româno-sovietice și a clarificării statutului Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța nu a mai fost abordată în nici un fel de către guvernul condus de Petru Groza, nici în documentele oficiale ale diplomației României, nici în dezbaterile forumului păcii, unde chestiunea a fost „soluționată”, pur și simplu, prin reluarea aidoa a textului din articolul 4 al Convenției de armistițiu, semnată la Moscova la 12 septembrie 1944. În schimb, chestiunea va fi prezentată în lucrări și memorii înaintate Conferinței de Pace de foști diplomați și oameni de stat români din exil, adresate aceluiași for internațional³⁹. Documentele prezentate forumului păcii în 1946 nu au fost luate în considerare de Marile Puteri învingătoare care, prin modul cum au „rezolvat” problema frontierei de Nord-est a României, au lovit în Marea Unire din 1918. Ele rămân, totuși,

37 *Ibidem*.

38 *Ibidem*.

39 Vezi Ion Constantin, *România, marile puteri și problema Basarabiei*, p. 228–235.

o mărturie a atașamentului oamenilor politici și a diplomaților români de dinainte de 1944 la principiile dreptului, justiției și moralei internaționale și importanța lor trebuie analizată, mai întâi din acest punct de vedere.

Instaurarea regimului comunist prosovietic în România a provocat mari suferințe fruntașilor basarabeni care jucaseră un rol de seamă în realizarea Marii Uniri de la 1918. Dintre liderii mișcării de renaștere națională din Basarabia, Pantelimon Halippa a avut poate destinul cel mai frământat. În anul 1950, el a fost arestat și încarcerat în închisoarea de la Sighet. În martie 1952 a fost predat organelor sovietice, pe podul de la Ungheni pe Prut, de unde a fost dus la Chișinău. Aici a fost ținut într-o închisoare a KGB-ului, unde s-a făcut ancheta în cursul căreia i s-au cerut dovezi că Unirea Basarabiei cu România nu s-a făcut legitim. S-au exercitat presiuni să recunoască că a colaborat cu siguranța, cu serviciile secrete străine, că a complotat împotriva statului sovietic prin formarea Comitetului de ajutorare a refugiaților transnistreni. Autorităților sovietice le trebuia unul din președinții primului parlament al Basarabiei, care să confirme *stricto sensu* că Unirea Basarabiei cu România s-a făcut ilegal, cu încălcarea drepturilor internaționale, sub presiunea armatei române, cu cumpărarea deputaților și multe insinuări de acest gen, care ar justifica ocuparea Basarabiei de către sovietici la 28 iunie 1940. Este lesne de înțeles că autoritățile sovietice urmăreau să obțină în acest fel argumente istorice, greu de contestat, vizând legitimarea ocupației U.R.S.S. asupra Basarabiei. Așa cum rezultă din documentele aflate în dosarul nr. 6235 din Arhiva Serviciului de Informații și Securitate din Republica Moldova — de curând puse în circuitul istoriografic de publicistul Iurie Colesnic și juristul Mihai Tașcă de la Chișinău — Pantelimon Halippa, contrar așteptărilor anchetatorilor, a abordat într-un mod cât se poate de abil discuțiile, încercând să demonstreze că actul Unirii nu a fost o înțelegere separată a unui grup de persoane, ci o alegere conștientă a unei pătri largi de intelectuali basarabeni care au înțeles corect declarația lui Lenin referitoare la dreptul popoarelor la autodeterminare⁴⁰. De fiecare dată, el a făcut referire la Partidul Național Moldovenesc, Frațiunea Blocul Moldovenesc, Parlamentul Sfatul Țării, Guvernul Basarabiei, conducerea armatei naționale și alte instituții reprezentative pentru tânărul stat moldovenesc de atunci. Dispunând de experiența activității într-un mediu politic pluralist, Pantelimon

40 Vezi Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii — Pantelimon Halippa*, Chișinău, Editura „Ulysse”, 2006, p. 27–138; Mihai Tașcă, *Pan Halippa — cronica unei condamnări*, în *Destin românesc*. Revistă de istorie și cultură, 2008, An III (XIV), nr. 4 (56), p. 99–120.

Halippa a știut să dozeze exact misiunea grea a Unirii proporțional pe toate structurile statului, demonstrând că Unirea a fost voința unui mare grup de basarabeni, care reprezentau, de fapt, populația Basarabiei⁴¹. Cu toate acestea, Tribunalul Militar din Chișinău l-a condamnat pe Pantelimon Halippa la 25 de ani de muncă silnică în Siberia. De pe tărâmurile îndepărtate ale imperiului sovietic a intervenit la Ambasada R. P. Române de la Moscova, adresând ambasadorului Iorgu Iordan memorii în care îl întreba: „De când Siberia a ajuns o colonie a României, ca eu să fiu predat și ținut acolo și nu în țara noastră?”⁴². Se înțelege că nu a primit nici un răspuns la această întrebare și a fost purtat din lagăr în lagăr, unde a îndeplinit un serviciu sanitar foarte bine apreciat de administrația GULAG-ului. În noul context al destalinizării, care a început în U.R.S.S. după moartea „călăului roșu”, în anul 1955 a fost amnistiat și a insistat să se întoarcă în România, deși conducătorii sovietici, conform unor informații, i-ar fi propus să rămână la Chișinău. Întors în țară, în loc să fie adus acasă, a fost dus la Gherla, unde a mai stat la închisoare până în 1957, fără nici o judecată, în pofida stăruințelor sale de a i se arăta vina pentru care se află în detenție.

În cele din urmă, Pantelimon Halippa a fost eliberat din închisoare și, ajuns în București, și-a găsit familia într-un subsol dintr-o locuință străină din str. Muzelor nr. 2. El a solicitat o audiență la președintele Consiliului de Miniștri din acea vreme, dr. Petru Groza, pe care l-a întrebat de ce a fost predat Uniunii Sovietice? Acesta i-a răspuns că n-ar fi știut nimic despre acest lucru, pe care l-a pus pe seama „jidancei Ana Pauker” și a lui (Teohari) „Georgescu-Tâlhărescu”⁴³. La obiecția lui Halippa că Ana Pauker și Georgescu i-au fost, totuși, miniștri, iar el ca șef al guvernului trebuia să știe ce fac miniștrii săi, Groza a răspuns că „pe vremea aceea guverna Moscova și nu el”. În cursul audienței la Groza, Pantelimon Halippa a ridicat și problema restituirii locuinței sale și a unor bunuri confiscate de către o comisie a Consiliului Popular al capitalei, având în frunte pe o anume Mimi Sacagiu, care între timp emigrase și devenise cetățeană a Israelului. Primul ministru Groza a evitat să se implice în soluționarea acestei probleme, deviind discuția spre ideea că „el face o politică de apropiere de China și acolo își pune nădejdea”⁴⁴. Totuși, în această perioadă, un oarecare sprijin, Pantelimon Halippa

41 Vezi Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii — Pantelimon Halippa...* p. 135–136.

42 Vezi documentul nr. 60. Partea V.

43 *Ibidem*.

44 *Ibidem*.

a primit de la Academia Română, care i-a achiziționat o serie de studii și colecția de proverbe moldovenești, pe care le strânsese din gura basarabenilor întâlniți în lagărele siberiene. După îndelungi eforturi, Pantelimon Halippa a recăpătat dreptul de a locui în casa sa din str. Alexandru Donici nr. 32 și a redobândit dreptul la pensie, ca fost profesor și conducător al Universității Populare din Chișinău. Problema bibliotecii și a celorlalte bunuri confiscate a rămas, însă, nesoluționată, în pofida repetatelor demersuri făcute de Halippa la autorități în decursul anilor. Într-o petiție adresată Consiliului de Stat, fruntașul basarabeian arăta cât se poate de clar și categoric că „eu nu cer restituirea obiectelor confiscate și trecute în patrimoniul statului, ci însușite de cei care au operat confiscarea. Statul nostru nu se cade să se lase furat de cei care au operat confiscarea, căci dacă ei ar fi fost cetățeni cinstiți ai R.S. România, trebuia să înregistreze la stat tot ce au ridicat din casa mea, până și zestrea soției mele Eleonora Halippa și zestrea cumnatei mele Nadejda Paramon, care locuia cu noi. Hoții care au operat în numele statului român nu pot fi iertați, ci chemați la răspundere și sancționați”⁴⁵.

Într-o vreme când despre Basarabia încă se mai vorbea în șoaptă, Pantelimon Halippa nu ezita să deschidă acest subiect față de reprezentanți ai regimului comunist din România. La începutul anilor '60 el s-a adresat liderului partidului comunist, Gheorghe Gheorghiu-Dej, aducându-i aminte că „în trecut între Basarabia și România existau legături culturale destul de frumoase, cu toate că politica țaristă urmărea rusificarea Basarabiei și vroia să grăbească fenomenul de uitare între frații din dreapta și din stânga Prutului”⁴⁶. Nu a fost primit niciodată în audiență de Gheorghiu-Dej; în schimb a avut discuții pe tema Basarabiei cu reprezentanți ai Academiei Române și ai Uniunii Scriitorilor din acea vreme. Cu sprijinul președintelui Academiei R. P. Române, prof. Ilie G. Murgulescu, în anul 1963, și-a redobândit dreptul la pensie, ca fost profesor și conducător al Universității Populare din Chișinău. Pentru început, s-a stabilit un quantum al pensiei de 800 lei pe lună (majorată la 1 500 lei lunar, începând de la 1 mai 1966). De menționat că predecesorul președinte al Academiei, Athanase Joja propusese, încă din 1962, să i se acorde o pensie specială de 1 200 lei pe lună. Deși proiectul fusese votat în unanimitate de prezidiul Academiei, guvernul nu a aprobat propunerea. De asemenea, i s-a acordat o pensie de profesoară și soției sale.

45 Vezi documentele nr. 46–47. Partea V.

46 Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, Fond Pantelimon Halippa, Dosar nr. 565/F.D., f. 8.

În convorbirile pe care le-a avut la Academie, în octombrie-noiembrie 1965, între alții cu consilierul juridic Toma Ionescu, i s-a spus lui Halippa că situația sa de fost membru-corespondent ar putea eventual „să fie luată în considerare“, la anul viitor, când se sărbătorește centenarul Academiei. I s-a precizat că pentru aceasta „trebuie să fie mai întâi reabilitat“⁴⁷. Din păcate, însă, această reparație pe deplin îndreptățită de a fi membru din nou al Academiei Române nu s-a împlinit vreo dată.

Încurajat într-o oarecare măsură, Pantelimon Halippa a început să adune material documentar de la prietenii și cunoștințele sale din rândul basarabenilor, ziare din perioada 1914—1918, scrisori, amintiri, note diverse etc., căutând astfel, cu mari eforturi, să-și refacă baza documentară pierdută. În acest scop, „a pus la treabă“ și pe Nichita Smochină, unul dintre cei mai avizați cercetători ai problemei basarabene și, îndeosebi, ai spinoasei chestiuni transnistrene, dar și pe avocatul Sebastian Teodorescu, fost decan al Baroului din Chișinău, un pasionat colecționar de cărți, reviste și ziare legate de Basarabia. Lui Smochină i-a recomandat să redacteze studii pe diverse teme referitoare la Moldova de Răsărit, care „chiar dacă acum vor fi puse la arhivă sau ținute prin sertare, vor avea un rol în viitor“⁴⁸.

Mai târziu, odată cu noul curs de relativă independență înregistrat în politica externă a României, Pantelimon Halippa și-a pus mari speranțe într-o schimbare de percepție a autorităților în privința problemei basarabene. Prin această prismă trebuie interpretate memoriile pe care le-a adresat conducerii statului român din acea vreme. Pe 23 ianuarie 1967, el trimitea un memoriu lui Nicolae Ceaușescu, în care făcea referiri la aniversarea Unirii Principatelor Române și amintea că „tot în ziua de 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării din Basarabia, conform principiului autodeterminării popoarelor, proclamat de Revoluția Rusă, a votat independența Basarabiei în unanimitate, cu asentimentul tuturor minorităților conlocuitoare. Pe cale de autodeterminare au pășit și alte republici din cuprinsul Rusiei vechi: Finlanda, Republicile Baltice, Polonia, Ucraina, Georgia etc. Iar cu 2 luni mai târziu, la 27 martie 1918, a fost votată Unirea Basarabiei cu România. Trebuie să recunoaștem că Unirea a fost o chestiune internă a Republicii Basarabene independente“⁴⁹. În continuare, el arăta, că deși „clasicii marxism-leninismului — Marx, Engels și Lenin — au recunoscut că răpirea Basarabiei de

47 Arh. C.N.S.A.S., București, dosar I 161960, vol. 1, f. 167.

48 *Ibidem*, vol. 4, f. 288.

49 Vezi documentul nr. 14. Partea V.

către ruși a fost un jaf, o urmare a forței în raporturile internaționale, Basarabia și astăzi este deslipită de România contrar principiului sacru al dreptății“. Având în vedere că „România ca și U.R.S.S. este o țară socialistă care se îndreaptă spre comunism“, fruntașul basarabeian își exprima speranța, „că Partidul Comunist Român, în concordanță cu toată suflarea românească de pretutindeni, va realiza la timpul oportun Unirea Moldovei de Răsărit cu România. Noi, românii basarabeni, ne punem toată nădejdea că în sfârșit românii din Moldova de Răsărit se vor uni cu frații lor de dincoace de Prut“⁵⁰. Într-un alt memoriu, depus la Consiliul de Stat în ziua de 13 februarie 1967, Halippa aborda problema raporturilor culturale de vecinătate între românii din dreapta și din stânga Prutului, făcând ample referiri la trecutul și tradițiile istorice. El arăta că, „după Unirea Basarabiei din 27 martie 1918, raporturile între România veche și Basarabia au fost nu numai intense, dar au creat legături firești, care se cer să fie satisfăcute și astăzi, spre folosul reciproc al ambelor republici românești, despărțite numai de apa Prutului. Oamenii n-au numai legături de familie, dar și de credință politică, împărtășind aceeași doctrină marxist-leninistă și au nevoie să se ajute în chip reciproc, așa cum a preconizat Vladimir Ilici Lenin în conversația pe care am avut-o în vara anului 1917, și când a dat clasică formulă: „procedați cum vă dictează conștiința națională și interesul politic“. Această conștiință și (acest) interes dictează și astăzi românilor de pe ambele maluri ale Prutului, „să se cunoască, să se ajute și să lucreze pentru pace și progres în domeniul cultural, economic și social“⁵¹. În opinia sa, problema raporturilor dintre R.S. România și R.S.S. Moldovenească impunea cu acuitate: colaborarea între Academia R.S.R. și Academia din R.S.S.M.; un contact strâns între Uniunea Scriitorilor din R.S.R. și cea din R.S.S.M.; schimb de profesori și lectori între R.S.R. și R.S.S.M.; o colaborare între presa din R.S.R. și R.S.S.M.; o conlucrare între instituțiile de Radio și Televiziune din cele două republici românești; un schimb de studenți între R.S.R. și R.S.S.M.; un concurs de sportivi între republicile românești; vizite reciproce de reprezentanțe teatrale și artistice⁵². Împreună cu memoriul semnat de Halippa, tot la 13 februarie 1967 a fost depus la Consiliul de Stat și memoriul întocmit de Nichita Smochină, referitor la situația românilor din U.R.S.S. După o succintă expunere a situației teritoriului dintre Prut și Nistru, din punct de vedere istoric și juridic, au-

50 *Ibidem*.

51 Vezi documentul nr. 18. Partea V.

52 *Ibidem*.

torul combate teoria existenței poporului și limbii moldovenești, diferite de poporul și limba română, făcând ample trimiteri la lucrările unor reputați savanți occidentali și, în final, concluzionând că „problema existenței a două neamuri: *moldovenesc și român* este o problemă politică, nu științifică; dar trebuie răsturnată”⁵³. Pentru rezolvarea pe cale pașnică, de bună vecinătate și de înțelegere reciprocă a problemelor sensibile din raporturile R.S. România cu R.S.S. Moldovenească, Nicihita Smochină propunea următoarele:

- „1 — Înființarea unor posturi puternice de televiziune, care să permită spectatorilor de acolo, să vadă televiziunea noastră cu toate frumusețile neamului și să ne audă graiul măcar pe calea undelor. Posturile noastre sunt mult mai frumoase, mai atrăgătoare și merg de-a dreptul la inimă. Este de ajuns să cităm recentul *Dialog* la distanță între regiunile Argeș și Suceava;
- 2 — În conferințele noastre de la radio să nu se uite de a accentua din când în când că moldovenii și românii sunt același neam, avându-se în vedere că localnicii ascultă emisiunile posturilor noastre;
- 3 — Schimb de trupe de dansatori, artiști etc., precum și de filme;
- 4 — Înlesnirea pătrunderii presei din Republica Moldovenească la noi și a presei din R.S. România în Republica Moldovenească. La Academia noastră nu se află toate publicațiile din Republica Moldovenească;
- 5 — Lămurirea opiniei publice române și străine asupra acestei probleme de interes vital pentru existența neamului nostru, prin publicații în ziare și reviste. Într-adevăr, aceasta din urmă este o chestiune spinoasă și poate da naștere la neînțelegeri și nemulțumiri. Ea însă poate figura în presa străină, fără a se aduce vreo supărare, și poate fi ridicată de specialiști notorii în problema dată”⁵⁴.

Din aceeași perspectivă legată de speranțele pe care și le puneau fruntașii basarabeni într-o liberalizare reală a regimului și posibilitatea rezolvării chiar în interiorul regimului comunist a problemei unificării celor două state românești, trebuie înțeleasă și întâlnirea pe care Pantelimon Halippa, împreună cu avocatul Adrian Brudariu, au avut-o, în ziua de 19 februarie 1967, între orele 19.00 și 21.30, cu Ion Popescu-Puțuri, director al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și al revistei „Anale de Istorie”. Problemele care i-au fost prezentate acestuia fuseseră hotărâte

⁵³ Vezi documentul nr. 19. Partea V.

⁵⁴ *Ibidem*.

cu o zi înainte în casa lui Pan Halippa, împreună cu un grup de fruntași basarabeni. Ele vizau determinarea unei atitudini din partea statului român în chestiunea deportărilor care se făceau printre românii din stânga Prutului, în scopul modificării compoziției etnice în acest teritoriu, a raporturilor culturale care trebuiau întreținute cu românii basarabeni și a ajutorului ce ar fi trebuit dat acestora, chestiunea schimburilor culturale cu U.R.S.S., dreptul de a scrie și de a publica pentru basarabenii din România în vederea întăririi ideii naționale și a unității poporului român⁵⁵. După cum reiese din minuta realizată cu ocazia audienței, Ion Popescu-Puțuri l-a primit pe Pantelimon Halippa, cu „întreaga curtoazie diplomatică, acordându-i toată atenția ce se cuvenea reprezentantului, în viață, al Basarabiei și Sfatului Țării“⁵⁶. Calm și afabil, demnitarul comunist a dat un răspuns copleșitor de lung gravelor probleme ridicate, răspuns în care încerca să explice că nu se poate cădea în cursa revendicării Basarabiei, care ar putea declanșa o intervenție armată în România, din partea sovieticilor, cum s-a întâmplat în Ungaria, în '56. El a arătat că este cunoscută atitudinea Moscovei față de popoarele din U.R.S.S., „unde se practică imperialism, nu comunism, și chiar șovinism“, că noi facem politica instinctului național, „politica poporului, care are un instinct milenar de conservare care l-a scos de atâtea ori la liman“, că „Maniu n-a fost un trădător, cum l-au făcut alții, și are meritele lui, cu care a intrat în istorie“. Dar, „toate lucrurile la vremea lor; nu trebuie să ne lăsăm intimidati sau provocați“⁵⁷. Ion Popescu-Puțuri adresa îndemnul ca „bunii patrioți să scrie faptele istorice la care au participat efectiv..., să nu se supere dacă nu toate pot fi azi publicate, căci publicarea unora poate face rău azi țării... Sunt fapte care nu pot fi azi date la iveală, dar bunii patrioți să lase memoriile și amintirile istorice la Academie, pentru că posteritatea va pomeni așa cum se cuvine faptele la care au participat“⁵⁸. Îndemnul era explicabil, având în vedere că, în acea perioadă de relativă deschidere, Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., împreună cu Direcția Generală a Arhivelor Statului și alte instituții, începuseră o amplă campanie discretă pentru strângerea de documente referitoare la drepturile României asupra Basarabiei, în scopul folosirii lor în lucrări istorice, dar și pentru eventuale

55 Vezi documentele nr. 16–17. Partea V.

56 *Ibidem*; Vezi și Nicolae Nitreanu, *Pan Halippa — o viață în slujba ideii de unitate națională*, în „Viața Armatei“ nr. 3/1995, p. 15.

57 *Ibidem*; Nicolae Nitreanu, *loc. cit.*, p. 15.

58 *Ibidem*.

revendicări la ivirea momentului potrivit. În aceeași perioadă, au fost realizate contacte și purtate discuții cu Onisifor Ghibu⁵⁹ și alte personalități care au avut un rol important în Unirea Basarabiei cu România și dispuneau de material documentar pe această temă.

După această audiență, Pantelimon Halippa a menținut o relație de colaborare cu instituția condusă de Popescu-Puțuri, adunând material informativ și documentar cu privire la Moldova de Răsărit, prezentând cărți și documente cu valoare științifică pentru studiul problemei basarabene. Printr-un memoriu datat la 27 februarie 1968, el semnala o serie de neadevăruri și calomnii cu privire la Sfatul Țării, precum și aprecieri jignitoare la adresa României, apărute în ziarul „Moldova Socialistă” (nr. 40 din 16 februarie 1967 și nr. 13 din 16 ianuarie 1968) — oficiosul Comitetului Central și al Guvernului R.S.S. Moldovenești, — în care se afirma că „Moldova de peste Prut este pământ rusesc și nu românesc”. În consecință, Pantelimon Halippa solicita lui Popescu-Puțuri să aprobe alocarea unei camere (unui birou), în localul Institutului sau în altă parte, pentru ca, în ziua de 27 martie, membrii primului parlament al Moldovei, care au hotărât Unirea cu România să se poată aduna, în prezența unui reprezentant al Institutului, spre a reconstitui conținutul ședinței istorice a Sfatului Țării din 27 martie 1918, precum și faptele mai importante petrecute pe durata ființării acestui parlament (21 noiembrie 1917—27 decembrie 1918)⁶⁰. Demersul era motivat de zvonul care începuse să circule în epocă, potrivit căruia actele referitoare la activitatea Sfatului Țării și în special cele care privesc Unirea Basarabiei cu România sunt înstrăinate, cât și de faptul că în viață se mai aflau doar 15 deputați din acest parlament. Scrisoarea purta semnăturile lui Pan Halippa, fost președinte al Sfatului Țării; Elefterie Sinicliu, fost secretar al Biroului de Organizare al Sfatului Țării și fost deputat în Sfatul Țării, fost secretar al Comisiei de Organizare a Armatei Moldovenești; Ion Văluță, fost deputat în Sfatul Țării și Director General al Industriei și Comerțului; Anatolie Moraru, fost vicepreședinte al Comitetului Central al Ostașilor Moldoveni și fost deputat în Sfatul Țării. Ioan Păscăluță, fost deputat în Sfatul Țării, fost președinte al Comisiei de Organizare a Congresului Militar Moldovenesc din octombrie 1917, nu a acceptat să semneze acest memoriu, întrucât — așa cum rezultă

59 Vezi pe larg Onisifor Ghibu, *Pagini de Jurnal*, vol. II, București, Editura Albatros, 2000; *Din scrisorile primite de Onisifor Ghibu*, Vol II. Selecția scrisorilor, cuvânt înainte, îngrijirea ediției și comentarii, indici de nume — Mihai O. Ghibu, București, Editura Semne, 2007.

60 Vezi documentul nr. 23. Partea V.

dintr-un document prezentat în volumul de față — el nu era de acord cu hotărârea luată de Sfatul Țării la 27 noiembrie 1918, pe care o considera o „greșeală regretabilă”, prin care „s-au anulat condițiile unirii de la 27 martie 1918” și au fost „suprimate libertățile și drepturile social-politice ale poporului”⁶¹. Fără a intra în detaliile acestei polemici, nu putem omite că ea reflectă ampla dezbateră de idei și preocuparea existentă în rândul frunțașilor basarabeni pentru stabilirea adevărului istoric privind Marea Unire de la 1918.

Printr-o altă scrisoare adresată, în primăvara anului 1968, conducerii Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Pantelimon Halippa recomanda ca în activitatea de documentare privind istoria teritoriului dintre Prut și Nistru să angajeze și alte persoane, precum Ion Buzdugan, fost secretar al Sfatului Țării; Gheorghe Năstase, fost delegat la Conferința de pace de la Paris în 1919—1920; Gheorghe Popp, fost delegat la Conferința de armistițiu de la Moscova din septembrie 1944; Sauciuc-Săveanu, reprezentant al Bucovinei; Onisifor Ghibu, om de cultură și profesor ardelean, care a făcut publicistică în Moldova de Răsărit în anii 1917—1918; Gherman Pântea, unul din organizatorii Congresului ostășesc din toamna anului 1917; Pantelimon Erhan, președintele Consiliului de directori ai Republicii Moldovenești din 1917—1918; Nichita Smochină, reprezentantul moldovenilor din Transnistria; Vasile Bilivski, ucrainean din Basarabia; Alexandru Boldur, profesor universitar de istorie și autor al unor studii valoroase pe tema Basarabiei; Ion Pascu, autor al unei lucrări despre Constantin Stere (în manuscris); Theodor Holban, colaborator al Institutului de Istorie al Academiei; Tatiana Gălușcă, autoare a unor studii de folclor basarabean; Valeriu Ciobanu, autor de studii literare basarabene; Anatolie Moraru și Alexandru Văleanu, adunători de informații și documente basarabene; Teodor Păduraru, cunoscător al chestiunilor bisericești basarabene; Leon Boga, fost director al Arhivelor Statului din Basarabia; Vasile Ghenzul, fost conducător al cooperației basarabene; Sebastian Teodorescu, fost primar al Chișinăului și mare colecționar de documente basarabene; Teodor Iacobescu, colecționar de tăieturi din presă privind Basarabia; Vasile Harea, profesor universitar la Iași și fost colaborator al presei din Basarabia; Neculai Dunăreanu, scriitor și autor al unei enciclopedii de figuri basarabene și Gheorghe Cardaș, autorul antologiei scriitorilor basarabeni până și după Unirea

61 Vezi documentul nr. 29. Partea V.

Basarabiei cu patria-mamă ⁶². În ce măsură Institutul i-a folosit pe acești specialiști este greu de stabilit.

Cert este că Pantelimon Halippa nu a încetat o clipă să lupte, chiar în condițiile regimului comunist, pentru cauza basarabeană. Într-un memoriu adresat secretarului general al P.C.R., Nicolae Ceaușescu, în anul 1968, el re-lua problema situației „nedrepte și lipsită de rațiune” existentă, prin faptul că „românii din Basarabia n-au legături culturale, economice, sociale și politice cu frații din R.S. România, cu toate că și unii și alții împărtășesc aceeași doctrină comunistă” ⁶³. Arătând că această stare de lucruri este „foarte dăunătoare și pentru unii și pentru alții, căci nu pot să se ajute în creația culturală și producția materială”, Pantelimon Halippa considera că această problemă „merită să fie îmbrățișată de conducerea R.S. România”, solicitând ca ea să fie luată în „cercetare adâncă și să i se găsească soluția cerută” ⁶⁴.

Preocupările lui Pantelimon Halippa și ale grupului de basarabeni din jurul său erau atent „monitorizate” de organele Securității statului, așa cum relevă unele materiale publicate în lucrarea de față. Astfel, într-o notă a Direcției a III-a a Securității, din 19 aprilie 1968, se apreciază: „Din materialele obținute în ultimul timp rezultă că unii foști membri ai partidelor burgheze, care au activat în Basarabia și Bucovina, agită problema retrocedării acestor provincii românești și sunt preocupați de întreprinderea unor acțiuni prin care să facă cunoscut „opinie publice” din țară și de peste hotare „adevărată situație de acolo”. Exponentul unei astfel de idei este Halippa Pantelimon, fost deputat P.N.Ț. și ministru al Basarabiei. Alături de el se remarcă Sinicliu Elefterie, fost deputat liberal și primar al orașului Odesa; Iacobescu Teodor, fost membru al C.C. al P.N.Ț.; Vărzaru Simion, fost profesor în orașul Bălți și membru în cercul de studii al P.S.D.I.; Țepordei Vasile, preot, fost deținut în U.R.S.S. și informator al organelor de securitate sovietice. Dat fiind activitatea politică desfășurată în Basarabia, lui Halippa Pantelimon i s-a solicitat de către Institutul de Istorie al Partidului, materiale și date privind actul istoric al Unirii Basarabiei și Bucovinei cu România. El a răspuns favorabil, dar interpretând în mod greșit solicitarea, a reluat legăturile cu o serie de basarabeni, printre care și cei menționați mai sus, cărora le-a spus că „a sosit momentul” să se ceară retrocedarea acestor provincii românești. Deși organele de partid de la Institutul de Istorie i-au atras

62 Vezi documentul nr. 34. Partea V.

63 Vezi documentul nr. 35. Partea V.

64 *Ibidem*.

atenția să nu întreprindă și alte acțiuni în afară de culegerea materialelor solicitate, Halippa Pantelimon continuă să se agite pe această temă și chiar intenționează ca împreună cu ceilalți basarabeni menționați, să întreprindă unele acțiuni. Astfel, ei s-au constituit într-un așa-zis „Comitet al basarabenilor“, care a început o acțiune de identificare și stabilire a situației prezente a basarabenilor din România, în intenția de a organiza unele manifestații publice. În preajma zilei de 27 martie a.c., când s-au împlinit 50 de ani de la Unirea Basarabiei cu Țara Românească, au vehiculat ideea organizării unei manifestații publice, prin care „să determine“ guvernul „să ia poziție“. În prealabil, persoanele sus-menționate au mers la Consiliul de Stat al R. S. România și au adus la cunoștință intențiile lor. Fără însă să primească o „delegare oficială“, au lansat totuși ideea organizării la București în luna august a.c., a unei manifestații publice, la care să participe toți basarabeni din țara noastră. De reținut că această idee s-a extins și în țară și din datele verificate pe care le posedăm, acțiunea de identificare a basarabenilor a început în județele Vâlcea și Arad. „Comitetul basarabenilor“ a întocmit și un material sub formă de memoriu (al cărui conținut nu-l cunoaștem în amănunt), pe care intenționează să-l înainteze fie prin Ambasada Franței, fie cu ocazia vizitei în țara noastră, generalului de Gaulle. „Rațiunea“ unei astfel de acțiuni este că de Gaulle, fiind în relații bune cu sovieticii pe baza „luptei comune“ contra americanilor, ar putea „interveni și determina“ retrocedarea provinciilor românești. Ei apreciază că președintele Franței ar putea lua atitudine numai cunoscând „drama“ neamului românesc, care trăiește în două țări: una socialistă, cu 20 milioane locuitori și alta, dincolo de Prut, cu 6 milioane. În memoriu se subliniază printre altele ideea că „Franța, ca țară latină, care a sprijinit România și în alte momente importante, trebuie să cunoască marele bucluc al Moldovei de Răsărit“. Halippa Pantelimon a căutat să-l atragă în acțiunile sale și pe Cristescu Gheorghe-Plăpumar, dar acesta a ezitat, spunându-i că este o problemă asupra căreia va trebui să mai reflecteze. Din relatarea lui Dobrianschi Serghei, fost rezident al organelor de informații sovietice, care în prezent frecventează Ambasada sovietică din București, rezultă că aceste manifestații sunt cunoscute inclusiv de ambasaduror Basov⁶⁵. Din informarea Securității mai rezulta că „atitudinea și intențiile acestor persoane sunt stimulate, după cum rezultă din materialele pe care le posedăm și de audițiile posturilor de radio imperialiste, pe care

65 Vezi documentul nr. 27. Partea V.

uneori le fac în comun. Astfel, la 27 martie a.c., audiind la „Vocea Americii”⁶⁶ un comentariu în legătură cu împlinirea a 50 ani de la actul Unirii, făcut de Crihan Anton, fost membru în „Sfatul Țării” și deputat P.N.Ț., fugit din țară și stabilit în S.U.A., au ajuns la concluzia că „și în străinătate se agită problema Basarabiei”. Afirmând că basarabenii îl consideră pe Crihan „ambasadorul” lor în străinătate, Pantelimon Halippa a spus că păstrează legături prin corerespondență cu acesta, pe adresa altor persoane⁶⁷. Organele de Securitate își propuneau să ia „măsuri în continuare pentru a cunoaște evoluția acțiunii respective, ținând cont de faptul că la aceasta participă persoane cu antecedente politice, precum și unele elemente suspecte ca informatori ai organelor sovietice”⁶⁸.

La fel ca mulți alți politicieni și intelectuali formați în perioada anterioară regimului comunist din România, Pan Halippa și basarabenii din jurul său au salutat atitudinea adoptată de conducerea statului român în anul 1968, privind condamnarea intervenției în Cehoslovacia a trupelor unor țări membre ale Pactului de la Varșovia, în frunte cu U.R.S.S. Așa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată la 24 august 1968 lui Nicolae Ceaușescu, reprezentanții basarabeni s-au solidarizat „întru totul cu declarația Marii Adunări Naționale din 22 august 1968, cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României, în care se afirmă cu toată tăria că aspirația majoră contemporană a fiecărui popor este cucerirea dreptului de a-și hotărî singur soarta conform voinței, intereselor și năzuințelor naționale, fără amestec din afară, pe temeiul principiului respectării depline a independenței și suveranității naționale, a egalității depline în drepturi și neamestecului, sub orice formă, în treburile altor țări”⁶⁹. În împrejurările dificile din acea vreme, fruntașii basarabeni considerau că apărarea patriei, a unității naționale constituie imperativul suprem pentru fiecare cetățean. Acesta a fost, de altfel, momentul culminant al apropierii lor față de regim și încrederii în posibilitatea unei orientări independente reale în politica externă a țării.

Ca unul care participase la Adunarea de la Alba Iulia, reprezentând Sfatul Țării din Basarabia, împreună cu alți militanți basarabeni, precum Ion Pelivan, Ion Buzdugan și Grigore Cazacliu, Pantelimon Halippa (singurul dintre ei care mai era în viață), pe bună dreptate, se considera obligat să pre-

66 *Ibidem*. De fapt, comentariul a fost făcut la Postul de Radio „Europa Liberă”.

67 *Ibidem*. Vezi și documentul nr. 25. Partea V.

68 *Ibidem*.

69 Vezi documentul nr. 31. Partea V.

zinte o comunicare la sesiunea științifică organizată de Academia Română, la 1 Decembrie 1968, cu ocazia aniversării a 50 de ani de la Marea Unire. Trimisă sub forma unei scrisori către președintele Academiei Române, Miron Nicolescu, comunicarea releva faptul că mandatul delegaților Basarabiei la Adunările Naționale de la Cernăuți și Alba Iulia a fost „ca noi să ducem fraților români și locuitorilor din Bucovina și din Transilvania salutul Basarabiei libere și unite cu România și prin contactul cu conducătorii de la fața locului să contribuim la crearea atmosferei de frăție și înțelegere între provinciile, care se uneau cu România, pentru ca pe calea aceasta să ne impunem mai ușor în patria mamă și să contribuim la înfrățirea sufletească între provincii și Vechiul Regat”⁷⁰. După ce arăta în detaliu condițiile în care s-a făcut Unirea Basarabiei cu România, în 1918, caracterul democratic și plebiscitar al hotărârii Sfatului Țării, Pantelimon Halippa concluziona că participarea basarabenilor la Adunarea Națională de la Alba Iulia a fost „un act istoric, care merită să fie pomenit la Sesiunea Academiei pentru motivul că frații ardeleni s-au lăsat influențați de condițiile progresiste ale Sfatului Țării din actul nostru de la 27 martie 1918, care a fost și cel dintâi din cele trei ale Unirii tuturor românilor din 1918”⁷¹. Chiar dacă demersurile acestui adevărat tribun al Basarabiei — cum era recunoscut Pan Halippa în mediile celor care militau pentru refacerea unității naționale românești — nu au avut efectul scontat, ele relevă încă o dată curajul și tăria de caracter a unui om care nu pregeta să lupte, în orice condiții, pentru eliberarea Basarabiei.

Fiind în general „nepublicabil” în țară, Pantelimon Halippa nu a ezitat să se adreseze unor oameni politici și diplomați occidentali pentru a le solicita să intervină în susținerea cauzei Basarabiei. Astfel, în mai 1968, el a trimis un memoriu pentru generalul Charles de Gaulle, președintele Franței, care efectua o vizită în România⁷², iar în anul următor s-a adresat în scris președintelui american Richard Nixon, care, de asemenea, se afla într-o vizită oficială în România. În scrisoarea către președintele Nixon, Pantelimon Halippa făcea un larg expozeu asupra evoluției istorice a teritoriilor cotate de Uniunea Sovietică, arătând că „problema Basarabiei și a Bucovinei nu poate fi considerată ca soluționată, din punctul de vedere al dreptului

⁷⁰ Vezi documentul nr. 33. Partea V.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Vezi documentul nr. 41. Partea V; Vezi și Lidia Brâncănu, Adina Berciu-Drăghicescu, *Basarabenii și bucovinenii între drept internațional și dictat*. Documente 1944—1945, București, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., 1995, p. 252.

internațional, al principiului de autodeterminare a noroadelor și al drepturilor omului“. El își exprima opinia că „în privința cetățenilor basarabeni și bucovineni refugiați în România sau în alte țări, problema nu poate fi închisă, până ce teritoriile răpite nu vor fi alipite la matca lor România“. Fruntașul basarabean punea următoarea întrebare: „Cum poate să existe securitate europeană, atunci când inițiatorul ideii, Uniunea Sovietică, are subjugate, sub amenințarea sabiei și automatului, teritorii străine — Basarabia, Bucovina — de la România; apoi toate cele trei țări baltice: Lituania, Letonia, Estonia; apoi teritorii din Finlanda, Polonia, Slovacia. ... Ce fel de securitate europeană poate fi aceasta, care vine să consfințească situații de țări divizate în părți și ținute sub dominație politică și a armelor celor mai moderne rușești, asupra popoarelor care-și cer dreptul la viața lor liberă?“.

În tot acest timp, Pantelimon Halippa n-a încetat o clipă să spere în posibilitatea refacerii unității teritoriale românești, manifestând o preocupare permanentă pentru a „întreține focul viu“ față de problema Basarabiei și Bucovinei. Deosebit de interesante sunt relațiile pe care le-a avut Halippa în anii '60—'70 cu una din figurile de marcă ale perioadei de început a Partidului Comunist din România — Gheorghe Cristescu-Plăpumaru⁷³, primul secretar general al partidului (1921—1924). În acea vreme, Gheorghe Cristescu se afla în dizgrație, nefiind pe placul echipei aflate la putere, mai ales a lui Nicolae Ceaușescu, ce se dorea a fi fondator și lider istoric al comunismului românesc. Pantelimon Halippa și Gheorghe Cristescu se cunoșteau de mult, încă din anii de început ai activității fruntașului basarabean în România Mare. Schimbul epistolar dintre ei este elocvent în ceea ce privește ideile pe care le nutreau cei doi foști politicieni în problema Basarabiei și a normalității reunificării cu România. În scrisoarea din 13 septembrie 1970, adresată lui Gheorghe Cristescu, Pantelimon Halippa deplânge faptul că „noi întârziem într-o acțiune, care ar putea să ne ajute mult la angajarea forțelor naționale. Basarabia cu elementele ei luptătoare rămâne neangajată de statul nostru și exploatată destul de straniu de politica rusească și anume: populația provinciei este antrenată într-un viciu al beției și pe calea aceasta își dăruie

73 Gheorghe Cristescu (născut în anul 1883, satul Copaciu, jud. Ilfov — decedat în 1973, București), de profesie plăpumar (de unde și porecla), a fost membru al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, secretar general al PCR în perioada 1922—1924, când partidul este scos în afara legii. Din anul 1928 a activat ca membru al Partidului Socialist Unitar, condus de Leon (Litman) Gheplerter (1873—1945). În anul 1933, acest partid s-a unit cu Partidul Socialist (C. Popovici), desprins din PSD, formând Partidul Socialist din România. După 1936, Gheorghe Cristescu s-a retras din activitatea militantă.

vigoarea”⁷⁴. Arătând „ce bine ar fi fost ca V. Lenin să nu fie victima răzvrătitei Kaplan și a tuturor acelor, cari au ținut mai mult la Stalin, decât la Lenin”, el își exprimă, totuși, speranța că „ideea autodeterminării popoarelor și plecarea lor din statul aglomerat al sovietelor va triumfa, cum credeți și dvs. și cum cred și eu”⁷⁵. La rândul său, răspunzând unei alte scrisori a lui Pantelimon Halippa, pe 18 ianuarie 1972, Gheorghe Cristescu se arăta bucuros de „urarea ca să nu uit fiica României, scumpa copilă — Basarabia”, menționând că „în 1899 am citit broșura „Primejdia Națională”, scrisă de fostul nostru tovarăș V.G. Morțun, și prin ceva manuale, prin clasele primare, că Basarabia e românească. Iar tatăl meu ce a făcut războiul din 1877—1878 ne spunea că Basarabia e a noastră. Ca om politic n-am uitat-o și cât voi mai respira — o evoc”⁷⁶. Toate acestea sunt relevante pentru constatarea că, în pofida deosebirilor de vederi și, uneori, a disputelor acerbe care existau între ei pe problemele de politică internă, oamenii politici români din perioada democrației parlamentare se regăseau, în general, pe o platformă comună în ceea ce privește interesul țării și marile probleme de politică externă.

Ca toți foștii oameni politici din perioada „burghezo-moșierească”, Pantelimon Halippa s-a aflat cvasipermanent în atenția organelor de Securitate, respectiv a compartimentului denumit prescurtat „partide politice”, după obiectul de activitate, și care în anii ’70—’80 ai secolului trecut se găsea în structura Direcției a I-a (U.M. 0610) a Departamentului Securității Statului. În custodia Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității se află nu mai puțin de 25 volume masive în cadrul fondului informativ 161 960, privindu-l pe Pantelimon Halippa (nume de cod „Basarab”) și care cuprind documentele ce atestă urmărirea informativă realizată în perioada 1968—1979. Cele mai semnificative documente de acest gen au fost incluse în volumul de față. Fără a intra în detaliile acestei complexe probleme, relevând aspecte deosebit de interesante referitoare la evoluția atitudinii regimului comunist din România față de problema basarabeană — și care va face obiectul unei cercetări separate — menționăm doar că, în pofida unei supravegheri permanente din partea organelor de securitate, Halippa n-a ezitat să organizeze la locuința sa din strada Alecu Donici nr. 32 sau în alte locuri întâlniri sistematice cu alți basarabeni din România sau din afara țării, purtând, în același timp corespondență cu fruntași basarabeni stabiliți în

74 Vezi documentul nr. 42. Partea V.

75 *Ibidem*.

76 Vezi documentul nr. 49. Partea V.

Occident. El a încercat să sensibilizeze anumite persoane de origine basarabeană aflate în conducerea de partid și de stat, precum Leonte Răutu sau Alexandru Bârlădeanu, pentru a determina o schimbare de atitudine a autorităților în chestiunea teritoriului dintre Prut și Nistru și, îndeosebi, a inițierii unor legături culturale între R.S. România și R.S.S. Moldovenească. Cu acesta din urmă, Halippa a avut personal unele discuții discrete, la începutul anilor '70, într-o vreme, însă, când steaua liderului menționat începuse să apună, el însuși aflându-se în dizgrația echipei de la conducerea statului și, totodată, în vizorul organelor de Securitate. Așa cum rezultă dintr-o interceptare făcută de Securitate la 26 august 1970, asupra convorbirilor efectuate de Halippa cu diverse persoane, fruntașul basarabean considera că „în situația în care conducerea oficială a României nu vrea să ridice problema Basarabiei și Bucovinei, atunci să ne dea voie nouă să ne ocupăm de acest lucru”⁷⁷. Câteva zile mai târziu, la 8 septembrie 1970, organele de Securitate consemnau: „Ceea ce-l doare pe el este faptul că rușii îi înstrăinează pe basarabeni în sensul că le dă câte un post cine știe pe unde sau ceva bani mai mulți și-l trimite din Basarabia ... în Basarabia rușii practică același șovism cum e cel din Ungaria față de români... rușii au intenția să deznaționalizeze Basarabia și asta îl frământă și-l doare cumplit. „Basarab“ (numele de cod atribuit de Securitate lui Pantelimon Halippa — *n.n.*) nu crede că rușii vor reuși să-i facă pe moldoveni să vorbească rusește”⁷⁸. Iar într-o discuție cu Fedea Păduraru, din 11 septembrie 1970, „Basarab“ afirmă că „ar dori să se vadă cu (Anton) Crihan și cu orice alt român din străinătate să le spună să nu uite că aici există o problemă — problema Basarabiei”⁷⁹. În concepția lui Pantelimon Halippa, cât și a altor fruntași basarabeni, Anton Crihan⁸⁰ sau „Moș Anton din Sfatul Țării” (cum era numit de prieteni) — aflat acum

77 Arhiva C.N.S.A.S., București, dosar I 161960, volum 17, f. 77.

78 *Ibidem*, f. 63.

79 Anton Crihan (născut la 12 iulie 1983 — decedat la 9 ianuarie 1993), originar din Sângerei, jud. Bălți, economist și jurist, doctor în științe politice și economice, la Paris, a făcut parte din Sfatul Țării. După Unire, a fost deputat în Parlamentul României Mari, în patru legislaturi și a îndeplinit funcții ministeriale și în învățământ. A fost membru al P.N.Ț. După instalarea comunismului în România, a reușit să ajungă în S.U.A. A făcut parte din Comitetul Național Român, până în iulie 1964, când a demisionat, având o serie de neînțelegeri cu alți membri ai acestuia. Ulterior, s-a stabilit la Saint Louis, unde va locui până la sfârșitul vieții. La constituirea Asociației „Pro Basarabia și Bucovina”, a fost declarat președinte de onoare al acestei formațiuni patriotice. A fost ultimul supraviețuitor din marea generație care a luptat pentru revenirea Basarabiei la Patria Mamă, închinându-și întreaga viață pentru Unire. Este înmormântat la Cimitirul Central Ortodox din Chișinău.

80 Vezi Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii*, p. 133.

în localitatea Saint Louis din statul american Missouri — trebuia să fie un fel de „Paderewski al românilor“, în ceea ce privește promovarea intereselor naționale peste Ocean. Anton Crihan a reușit să publice unele studii despre problema Basarabiei, precum *Drepturile României asupra Basarabiei, văzute de istorici ruși și străini*, apărută în limba engleză, în anul 1986.

Deși au exercitat o supraveghere riguroasă asupra lui Halippa, ca și a celorlalți basarabeni din țară, nu e mai puțin adevărat că, mai ales la începutul perioadei ceaușiste, autoritățile regimului comunist l-au susținut tacit pe acesta în activitatea de documentare pe care o făcea cu privire la problema Basarabiei, uneori chiar și în luările de atitudine față de această chestiune⁸¹. Faptul este evidențiat de conținutul și natura discuțiilor pe care fruntașul basarabean le-a avut cu unii reprezentanți ai Securității care, pe de o parte, aveau sarcina de a controla și tempera manifestările grupului de basarabeni, pentru a „nu supăra pe marele vecin de la Răsărit“, iar pe de altă parte, au acordat sprijin în diverse situații, împărtășind, totodată, afinități și opinii favorabile în chestiunea teritoriului dintre Prut și Nistru. Mărturie în acest sens stau chiar afirmațiile lui Halippa făcute într-o discuție cu un interlocutor, la sfârșitul lunii decembrie 1972: „În unele discuții avute cu securitatea ei îmi spuneau că și ei vor Basarabia. Și ei dau semne de românism și noi trebuie mereu să ținem coarda românismului încordată și pe ea să batem. Nu ne abatem cu nimic. Poate să se spună că e o strategie greșită, dar trebuie încercat în toate părțile, așa cum îmi spunea generalul Ciupercă. Noi trebuie să spargem cercul acesta principal. Situația e favorabilă. Deci trebuie să acționăm. Restul nu e deocamdată în favoarea noastră. Dar dezmembrarea Rusiei e în favoarea noastră și a atâtor state, a Europei, a lumii. Deci aici suntem ajutați...”⁸². La o primă analiză, aceste idei par a avea nuanțe utopice evidente, la vremea respectivă neconturându-se prea clar sfârșitul iminent al U.R.S.S. Dar dacă ne uităm la ceea ce s-a întâmplat ulterior, trebuie să recunoaștem că istoria i-a dat dreptate lui Halippa, chiar dacă visul său privind reunificarea Basarabiei cu patria mamă încă nu s-a împlinit.

Potrivit strategiei gândite de Pantelimon Halippa, un rol important în soluționarea problemei basarabene urmau să-l aibă marile puteri occidentale și, în primul rând, S.U.A. Într-o scrisoare adresată ambasadorului american la București, Harry Barnes, pe 1 noiembrie 1974, Halippa arăta:

81 Arhiva C.N.S.A.S., București, dosar I 161960, Volum 18, f. 208–215.

82 Pantelimon Halipa, Anatolie Moraru, *Testament pentru urmași*, Chișinău, Editura „Hyperion“, 1991, p. 171.

„Problema Basarabiei este una din cele mai importante ale României și fără soluționarea ei nu poate fi pace statornică în această parte a Europei. Noi — basarabenii — ne punem speranța în voința hotărâtoare a Americii, care râvnește să fie și este puterea arbitrală în toată lumea. Prin mine — om bătrân de 91 de ani — Basarabia face apel la Domnia Voastră, Domnule Ambasador al Americii, ca să ajutați soluționarea pașnică a problemei basarabene. Basarabia Vă va rămâne recunoscătoare pentru totdeauna pentru cuvântul Domniei Voastre, pe care îl Veți spune în problema Basarabiei. Acest cuvânt trebuie spus și pentru motivul că răpirea Basarabiei de către Stalin din cadrul statului român a fost un act pus la cale de dictatorul Stalin cu dictatorul Germaniei Hitler și acest act trebuie anulat, cum au fost anulate la Potsdam toate actele lui Hitler“⁸³.

Ultimii ani de viață ai lui Pantelimon Halippa atestă atitudinea intransigentă a acestui mare patriot care nu a făcut nici un compromis în susținerea interesului național, inclusiv în condițiile în care regimul comunist din România devenea tot mai represiv. Elocvent în acest sens este amplul memoriu pe care el l-a adresat lui Nicolae Ceaușescu, în anul 1977. După expunerea detaliată a situației istorice și juridice a Basarabiei, Halippa atrăgea atenția că „nu avem dreptul să ne resemnăm, nici să tăcem, când este vorba de sângele fraților noștri. Nu putem face astfel de tranzacții cu nimeni. Nu putem să trecem sub tăcere adevăruri vitale pentru existența neamului și țării noastre. „Complotul tăcerii“ se va întoarce într-o zi împotriva noastră. Nu trebuie să tăcem nici de dragul armoniei și frăției socialiste, căci ar fi o falsă armonie și pseudofrăție, care ne surpă pământul de sub picioare. Prin tăcere ne lipsim nu numai pe noi de dreptul de a vorbi în numele unei cauze sfinte, ci și pe urmașii noștri... O minciună perpetuată la nesfârșit devine cu timpul adevăr și lege nouă. Acest fenomen trebuie să-l evităm nu numai pentru noi, ci pentru urmașii noștri, pentru a ne merita numele pe care îl avem și pământul sfințit cu sânge de martiri. *Căci Moldova nu este a mea și nici a voastră, ci a urmașilor urmașilor noștri, până în veac*“⁸⁴. Referindu-se la contextul internațional, fruntașul basarabeian amintea că, relativ recent „rușii la Helsinki au ridicat problema inviolabilității hotarelor silnice impuse de ei și stabilite după al Doilea Război Mondial și nimeni nu a avut curajul să crâcnească. Ne întrebăm atunci, oare luminații noștri conducători, care în atâtea împreju-

83 Vezi documentul nr. 57. Partea IV; Pan Halippa, *Publicistică*, Colecția Testament, Fundația Culturală Română, Chișinău, 2001, p. 249.

84 *Ibidem*, p. 249, 252.

rări vitrege au dat dovadă de curaj, omenie, luciditate și previziune politică, n-ar putea ridica la viitoarele conferințe internaționale și problema hotarelor noastre străvechi, rășluite de lăcomia și neomenia rusească... Împotriva minciunii și silniciei singura armă demnă de luptă este luminosul adevăr. Să luăm aminte că vom răspunde cu toții în fața poporului nostru și a urmașilor lui până în veac. Cei care astăzi ne făuresc istoria să țină seama, să ne înalțe columnă de granit adevărată spre lumină și nu o lespede de mormânt pe inima cea mare, fierbinte și vie a neamului românesc“⁸⁵.

Neobositul Pantelimon Halippa a continuat lupta pentru Basarabia românească până în ceasul morții sale, intervenite în noaptea de 30 aprilie 1979, la venerabila vârstă de 96 de ani. Pe 3 mai, Uniunea Scriitorilor a dat un anunț în presă, arătând că „prin încetarea din viață a poetului Pan Halippa, literatura noastră pierde pe unul dintre cei mai devotați slujitori ai ei“⁸⁶. Tot pe 3 mai, rudele și prietenii l-au înmormântat la cimitirul de la Mănăstirea Cernica, locul de veșnică odihnă a mai multor patrioți basarabeni. La ceremonie au fost prezenți prof. Alexandru Bârlădeanu, acad. Iorgu Iordan și alți intelectuali, în majoritate basarabeni. În discursul rostit cu această ocazie, Ion Văluță, fost membru în Sfatul Țării, a evidențiat activitatea patriotică de înaltă ținută a „marelui stegar al românismului..., neînfricat și des-toinic înăscut luptător-entuziast“, Pantelimon Halippa, arătând că aceasta „îi asigură înscrierea numelui său la loc de cinste în Panteonul iluștrilor luptători pentru redeșteptarea și unitatea poporului român, pentru menținerea continuității de conștiință, a demnității și independenței naționale“⁸⁷. După prezentarea câtorva date de referință ale vieții și activității celui dispărut, vorbitorul a arătat că „odată cu începerea misiunii sale de luminător, prin viu grai și mai ales prin scris, a început și calvarul vieții lui Pan Halippa. Nici persecuțiile ohranei și ale poliției rusești, nici închisorile și deportările nu-l intimidează, ci dimpotrivă, el continuă cu deosebită însuflețire și aproape fanatică vigoare, activitatea de înalt patriotism, combătând și înfruntând cu deosebit curaj și dârzenie nedreptatea, abuzul, dar mai ales fenomenele și practicile perfide — țariste — de genocid“. Cu referire indirectă la realitățile din spațiul sovietic, Văluță a menționat apoi că „asemenea practici continuă să mai existe încă în secolul nostru, denumit secolul redeșteptării și liberării

85 Vezi documentul nr. 62. Partea V.

86 Vezi documentul nr. 1. Partea VI.

87 „Limba Română“. Revistă de știință și cultură, Chișinău, nr. 1–2 (37–38), 1998, p. 85; Vezi documentul nr. 2. Partea VI.

naționalităților, de autodeterminare a popoarelor, când întreaga omenire, pe plan mondial, condamnă și combate imperialismul, rasismul, șantajul, amenințarea și asuprirea cu forță a popoarelor și practicile criminale de genocid, considerate (conform definiției) drept una dintre cele mai grave crime împotriva umanității, constând în exterminarea unor grupări naționale, etnice, rasiale sau religioase...“⁸⁸.

Într-un superb panegiric prezentat cu același prilej, bunul prieten al fruntașului basarabean, avocatul Adrian Brudariu a adus un „omagiu cernit, omului, românului, scriitorului care a fost: Pantelimon Halippa“. El a arătat că l-a cunoscut pe fruntașul basarabean când era elev de liceu la Iași, iar Pantelimon Halippa era student al Universității din Iași adus de C. Stere. Apoi l-a reîntâlnit în viața politică, stabilindu-se un „consens de simțire și gândire“, constatând că „îl rodea suferința confrăților săi pe care îi ajuta după putință“; l-a sfătuit pe Halippa să-și scrie memoriile și să doneze statului documentele istorice pe care le poseda, ceea ce a și făcut. În acest fel, arăta vorbitorul, „istoricii și cercetătorii de azi și de mâine vor putea avea la dispoziție — întregul material literar, istoric și politic din vasta sa activitate efectivă timp de 80 de ani“⁸⁹. Exprimând bucuria pentru faptul că Uniunea Scriitorilor participă efectiv la festivitatea funebră a ilustrului său membru — Pan Halippa, Brudariu ținea să observe „cât de departe suntem de epoca 1964, când la înmormântarea lui Păstorel Teodoreanu din ziua de 15 martie 1964 (Uniunea Scriitorilor — *n.n.*) a putut să trimită doi reprezentanți: pe Nichifor Crainic și pe Adrian Maniu cu o jerbă de flori, și care nu au cutezat să spună câteva cuvinte — la rugămintea mea precum nici preotul nu a rostit cele de cuvință, așa de mare era frica și teroarea de care am fost salvați — slavă Domnului!“. Brudariu a arătat apoi, cum atunci a fost nevoit să rostească un panegiric improvizat, pentru care Mihai Ralea i-a mulțumit. Dorința fierbinte a lui Pantelimon Halippa — a arătat el, în continuare — era ca toți români de pretutindeni să se găsească într-o singură țară, fiind cu toții de-un neam, de-o limbă, de o lege: „Pentru acest ideal a luptat prin scris și prin grai, ca oriunde s-ar găsi o fărâmbă din neamul românesc, trebuie să ținem seama de ea“. A menționat că „nici un român, nici o energie nu este de prisos când luptă pentru consolidarea în adâncime a României. Patriotismul nu este incompatibil cu umanitarismul. Poți să-ți iubești neamul fără să

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Ion Constantin, Pantelimon Halippa — neînfricat pentru Basarabia, p. 181–182.

dorești umilința neamurilor cu care trebuie să-ți îndeplinești activitatea spre a realiza Armonia Socială, Pacea Universală“. Arătând că acestea erau ideile lui Pantelimon Halippa, vorbitorul a amintit că „o datorie elementară ne comandă să ne înfrânăm patimele, să dăm glas sentimentelor de recunoștință cu care o nație este datoră față de personalitățile proeminente ale vieții sale culturale, sociale și naționale. Generațiile actuale au datoria să treacă cu ușurință, peste vremurile grele prin care au trecut, cu jertfa lor înaintași, care stau mărturie ca pietre de temelie... pe care s-a zidit și s-a durat, pe veșnicie Statul Român de azi...“⁹⁰. El a relevat că Moldova lui Ștefan cel Mare a dat poporului român „valori nepieritoare culturale și luptători neînfricați pentru Dreptate și Adevăr“, pomenind dintre acești „numărați luptători cu vorba sau cu fapta“, pe Bogdan Petriceicu Hasdeu, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Alexandru și Andronachi Donici, Generalul Alexandru Averescu, Gavril Muzicescu, Anton Pan, Vasile Stroescu, Constantin Stere, care cu toții „fac parte din patrimoniul valorilor noastre naționale“. Printre aceste valori, Pantelimon Halippa ocupă un loc de cinste. Aducând o îndurată închinare și un omagiu corpului neînsuflețit al prietenului Pantelimon Halippa, al cărui suflet „devine o culme care trece peste hotarele noastre“, Adrian Brudariu a încheiat „acest dureros adio“, cu aceleași cuvinte pe care le-a rostit la Iași, în ziua de 1 mai 1918, la mormântul lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, în biserica Banu profesorul Ion Petrovici:

„Odihnește-te în pământul țării tale pentru care a-i trudit.

Culcă-te cu fața spre răsărit ca să vezi numai florile care răsar din văi și nu zăbranicul care se lasă peste munți.

Aducă-ți vântul numai sunetul lanțurilor cari cad și nu a cătușelor care se prind.

Visează ce nu a-i putut vedea și uită ceea ce ai văzut“.

În final, vorbitorul a pronunțat:

„Facă Cel de Sus ca memoria lui Pantelimon Halippa să rămână fecundă precum a fost fapta sa și curajul pe care l-a avut în viață. Următor unei tradiții și datini milenare să spunem: Fie-i țărâna ușoară!“⁹¹.

Trecerea în eternitate a lui Pantelimon Halippa a fost consemnată și de publicații ale exilului românesc. Observând că Uniunea Scriitorilor din țară

⁹⁰ *Ibidem*

⁹¹ *Ibidem*.

se limita a zice că ea pierde doar „pe unul dintre cei mai vechi membri ai săi“, fără a se face nici o referire la faptul că acesta și-a dedicat întreaga viață cauzei supreme a Basarabiei și, implicit, cauzei întregului neam românesc, publicistul Sava Gârleanu sublinia într-un articol publicat în revista „Carpații“, ce apărea la Madrid: „O credem și-i dăm dreptate în privința „vechimii“. Iar asupra motivelor restrângerii și „modestiei“ în această declarație nici nu mai întrebăm“. După ce arăta că a trecut în viața de dincolo „un proeminent militant Basarabean, un devotat Român și un mare Patriot“, publicistul menționat releva că acesta „n-a plecat dintre compatrioți fără a le lăsa mesaj. Acesta constă în opiniunea sa exprimată răspicat ca Basarabia să revină în granițele României, aceasta fiind singura condiție firească a adevăratei ei prosperități și a menținerii etnosului ei românesc. Credința noastră nestrămutată, a tuturor este că această dreptate se va împlini“⁹².

Duminică, 10 iunie 1979, la împlinirea a patruzeci de zile de la moartea lui Pantelimon Halippa, exilul românesc din Canada a organizat, la Toronto, un parastas. Cu acest prilej, Ioan Păscăluță și alți basarabeni au rostit discursuri prin care a fost evocată personalitatea celui dispărut. Același lucru a fost făcut în cadrul unor emisiuni ale postului de radio „Europa Liberă“.

* * *

Figură de seamă a istoriei contemporane, al cărei nume este indisolubil legat de unirea Basarabiei cu România, Pantelimon Halippa a avut un destin extrem de frământat, așa cum rezultă cu prisosință din documentele și materialele pe care le prezentăm în volumul de față. Viața și activitatea sa sunt, în multe privințe, exemplare pentru spiritul de jertfă și devotamentul luptei în slujba interesului național. Cel pe care îl numim „Apostol al Basarabiei“ reprezintă, fără îndoială, un model pentru toți românii, dar în mod special pentru tânăra generație, dacă ținem cont doar de rolul pe care și l-a asumat în înfăptuirea Marii Uniri, această generație, din care, în anul de grație 1918, făcea parte și Pantelimon Halippa.

92 Sava Gârleanu, Pan Halippa, în „CARPAȚII. Revistă de Cultură și Acțiune Românească în Exil“, Anul XXV, Nr. 21–22, Decembrie 1979 / Ianuarie — Februarie 1980, Madrid; Ion Constantin, op. cit., p. 182.

* * *

Exprimăm recunoștință, și pe această cale, tuturor celor care ne-au susținut în demersul nostru. Sentimentele noastre de sinceră recunoștință se îndreaptă către colegii de breaslă, care, după lectura manuscrisului, au făcut unele observații și au exprimat sugestii de valoare.

Gratitudinea noastră se îndreaptă și către președintele Consiliul Județean Botoșani, dl. Florin Țurcanu, primarul de Botoșani, dl. Ovidiu Portariuc, șefa Direcției Cultură a Primăriei mun. Chișinău, dna. Lucia Culev, președintele Fundației „Nicoară”, Botoșani, Ștefan Dodiță, care au răspuns solicitării noastre și au binevoit să acorde sprijinul financiar la editarea acestui volum, acțiune ctitoricească tot mai rar întâlnită în zilele noastre.

Tipărirea lucrării respective în anul 2013, când se împlinesc 130 de ani de la nașterea lui Pantelimon Halippa, luptătorul care și-a consacrat întreaga putere de muncă și forță de creație ideii unității naționale a poporului român, se prezintă drept omagiu de înaltă apreciere și gest de supremă recunoștință celui care „n-a vrut să fie sub vreme”, s-a ridicat deasupra lor, le-a înfruntat cu demnitate și a ieșit învingător.

* * *

Volumul conține documente și materiale aparținând fondului personal Pantelimon Halippa, aflat la Direcția Generală a Arhivelor Naționale Istorice Centrale, cât și din arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, documente în cea mai mare parte inedite și care au intrat de curând în circuitul istoriografic. În volum am inclus și documente din alte fonduri arhivistice, precum și materiale provenind de la alți reprezentanți basarabeni, dar care se înscriu pe subiectul abordat.

Documentele și materialele sunt prezentate în ordine cronologică, aceasta ușurând urmărirea evoluției problemei tratate. Nu am operat nici un fel de tăieturi și nu am intervenit în textul documentelor decât cu banale corecții ortografice și, pe alocuri, când fluenta exprimării a impus-o.

Pentru cei dornici de o documentare suplimentară, am anexat la lucrare o bibliografie selectivă. Pentru rapida informare în noianul de nume la care se fac referire în studiul introductiv, în celelalte documente și materiale, am adăugat, la sfârșitul lucrării, un indice de nume de persoane. Materialul ico-

nografic vine să întregească conținutul lucrării și să ilustreze personalitatea marelui luptător pentru cauza românilor basarabeni. Rezumatele în limbile engleză și rusă sunt chemate să asigure un minim acces la conținutul lucrării cititorilor de peste hotare.

Publicarea lucrării de față se înscrie în proiectul intitulat *Făuritorii unității naționale. Seria Basarabia*, realizat în cadrul programului de cercetare al Bibliotecii Metropolitane București și care își propune să prezinte viața și activitatea unor corifei basarabeni ai luptei naționale pentru Marea Unire de la 1918. În această serie au apărut până în prezent lucrările: Ion Constantin, Ion Negrei, *Pantelimon Halippa — tribun al Basarabiei* și Ion Constantin, *Pantelimon Halippa — neînfricat pentru Basarabia*, cu un cuvânt înainte de Florin Rotaru, ambele lucrări apărute la Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2009; Ion Constantin, *Gherman Pânteș: între mit și realitate*, cu un cuvânt înainte de Mircea Druc, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2010; Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan, părinte al mișcării naționale din Basarabia*, Ediția a I-a, cu un cuvânt înainte de Corneliu Mihail Lungu, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2011; Ediția a II-a revăzută și completată, cu un cuvânt înainte de Corneliu Mihail Lungu și o postfață de Eugenia Danu, Editura Notograf Prim, Chișinău, 2012; *Ioan Pelivan, istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indice de nume de Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2012; Dumitru Th. Pârvu: *Poblema Basarabiei în lumina principiilor actelor juridice internațional (Contribuții la cunoașterea raporturilor diplomatice româno-ruse)*. Studiu introductiv, note și indice de nume de Ion Constantin, Editura Bibliotecii Metropolitane București, București, 2013.

Volumele din această serie se adresează atât specialiștilor din domeniul istoriei contemporane, studenților, elevilor și profesorilor din învățământul gimnazial și liceal, cât și tuturor celor care iubesc istoria națională. Pe lângă mobilul strict științific, aceste lucrări ar putea furniza răspunsuri sau explicații la multe din dilemele și frământările actuale legate de existența celor două state românești și viitorul acestora.

ION CONSTANTIN, ION NEGREI

Pan Halippa: un om care n-a vrut să fie sub vremi

Pan Halippa — o viață în slujba ideii de unitate națională

Profesorul Nicolae Nitreanu este, cum singur își spune, doar „un cercetător istoric voluntar”. Cunoașterea istoriei românilor este, pentru domnia sa, nu o îndatorire profesională, nu o posibilitate de a participa la sindrofii unde se pronunță cuvinte mari despre patrie. Dacă a adunat, cu migală, răbdare, tenacitate, de-a lungul anilor, materiale referitoare la personalități ale istoriei moderne a României, la probleme spinoase, la evenimente cruciale în destinul nostru ca națiune, a fost numai din pasiunea sa pentru adevăr și pentru valorile autentice ale evoluției noastre ca popor. Rodul acestei pasiuni ne-a fost pus la dispoziție cu câțva timp în urmă și el se concretizează în mai multe dosare consacrate vieții și activității unor personalități precum C. Stere, Pan Halippa, Ion Antonescu și alții.

Veteranul de război, nonagenarul Nicolae Nitreanu desigur nu este un Schliemann. Ni se pare însă că are ceva de spus. Pentru acest număr am reținut un material referitor la Pan Halippa, despre care, din păcate, generațiile de azi știu prea puțin.

REDACȚIA

Un om care n-a vrut să fie sub vremi

După revoluția rusă din februarie 1917, în iulie, guvernul Kerenski convoca la Petersburg, în vederea alegerilor pentru Constituanta rusă, un Congres al muncitorilor și țăranilor din Rusia. Între delegații guberniei Basarabia se afla și Pan Halippa.

După discursuri, Congresul vota rezoluții, dar multe dintre acestea contraveneau intereselor basarabenilor, ai căror delegați nu erau în nici un fel consultați. Atunci, ei au decis să voteze împotriva tuturor rezoluțiilor, fie că erau, fie că nu erau favorabile lor.

Lenin nu participa la Congres. Se afla în clandestinitate; guvernul Kerenski urmărea arestarea lui. Dar Troțki se afla în sală. A observat repede atitudinea delegației românilor basarabeni. A venit la ei și i-a întrebat care este motivul veto-ului lor total, când unele rezoluții nu erau, totuși, defavorabile. Pan Halippa l-a atenționat că, de fapt, guvernul și aparatul de stat nu sprijină reformele și pentru Basarabia, fapt vizibil în aceea că nu i se acordau fonduri pentru reforme. Troțki le-a propus atunci să le

mijlocească, în condiții conspirative, o întâlnire cu Lenin.

Povestindu-i lui Lenin ce se petrecea la Congres, cum guvernul, de pildă, nu re-partiza și pentru Basarabia ajutoare pentru a deschide anul școlar în limba maternă, Pan Halippa a primit următorul răspuns: „Nu vă pierdeți zadarnic vremea pe aici, căci nimeni nu vă va da nimic. Guvernul Kerenski este pe poziția de a cădea, nu are bani nici pentru frontul de luptă, dar să mai și acorde ajutoare, este exclus. Mergeți acasă și vă adresați României, care vă va ajuta în toate problemele voastre!“.

Delegația a revenit la Chișinău, unde s-au inițiat, apoi, toate acțiunile cunoscute deja și care au condus la unirea cu România.

... Un Pan Halippa împovărat de ani, încercat de soartă, nu este diferit de tânărul care avea îndrăzneala ca, în numele intereselor naționale, să înfrunte Congresul de la Petersburg. Când mulți alții își consideră socotelile cu viața încheiate, cel care pusese întotdeauna mai presus decât interesele sale interesele țării își asuma riscul de a solicita o audiență la Ion Popescu-Puțuri, care era directorul revistei „Anale de istorie“ a Institutului de Istorie al P.C.R., pentru a-i înfățișa probleme foarte complexe pe care trebuia ca statul român să le ia în considerare vizavi de situația românilor din Basarabia. Aceasta se întâmpla în 1967. Pe 13 februarie, la ora 19.00, Pan Halippa, însoțit de avocatul Adrian Brudariu, a fost primit la demnitarul comunist. Problemele care i-au fost prezentate acestuia fuseseră hotărâte cu o zi înainte în casa lui Pan Halippa, împreună cu un grup de fruntași basarabeni. Ele vizau determinarea unei atitudini din partea statului român în chestiunea deportărilor care se făceau printre românii din stânga Prutului în scopul modificării compoziției etnice în acest teritoriu, a raporturilor culturale care trebuiau întreținute cu românii basarabeni și a ajutorului care ar fi trebuit dat acestora, chestiunea schimburilor culturale cu U.R.S.S., dreptul de a scrie și de a publica pentru basarabeni din România în vederea întăririi ideii naționale și a unității poporului român.

Ion Popescu-Puțuri, calm și afabil, a dat un răspuns copleșitor de lung acestor grave probleme, răspuns în care încerca să explice că nu se poate cădea în cursa revindicării Basarabiei, care ar putea declanșa o intervenție armată la noi din partea sovieticilor, cum s-a întâmplat în Ungaria, în '56, că, într-adevăr, se cunoaște care este atitudinea față de popoarele din U.R.S.S., „unde se practică imperialism, nu comunism, și chiar șovinism“, că noi facem politica instinctului național, „politica poporului, care are un instinct milenar de conservare care l-a scos de atâtea ori la liman“, că „Maniu n-a fost un trădător, cum l-au făcut alții și are meritele lui, cu care a intrat în istorie“. Dar, „toate lucrurile la vremea lor, nu trebuie să ne lăsăm intimidăți sau provocați“.

Chiar dacă această audiență nu s-a soldat cu nici un rezultat, întâmplarea relevă încă o dată curajul și tăria de caracter a unui om care, într-o vreme când despre Basarabia încă se mai vorbea în șoaptă, nu ezita să deschidă acest subiect în fața unui reprezentant al structurilor superioare ale ideologiei și propagandei de stat.

NICOLAE NITREANU

Publicat după: Revista „Viața Armatei“, București, 1995, nr. 3, p. 15.

P A R T E A I

Pan Halippa: amintiri, memorii și spovedanii

1. Povestea vieții mele (1962)

Amintiri de-acasă

M-am născut într-o familie de oameni săraci, nu pentru ca ar fi fost leneși sau nevrednici. Și tatăl meu — Neculai Halippa, și mama mea — Paraschiva, născută Țau, erau oameni foarte harnici și foarte pricepuți în treburile gospodărești. Tatăl meu era dascăl la biserica din satul Cubolta, din județul Bălți, iar mama a fost fiica preotului Dimitrie Țau din satul Vozdu, județul Sorocii. Sunt încredințat că această căsnicie fusese concepută în gândul că tatăl meu, cu pregătirea lui de la mănăstirea Coșelăucii, ar fi putut să ajungă și preot de biserică, așa de bine știa el rânduielile bisericești. Dar nenorocirea lui a fost că Seminarul Teologic de la Chișinău fabrica în limba slavă și rusească atâția teologi, încât nu mai era nevoie de învățăcei în limba moldovenească de la Coșelăuca.

Mai mult decât atâta. Tata la anii lui în vârstă a fost scos din slujba de dascăl al bisericii pentru motivul că nu învățase să cetească și să cânte în limba slavă. Și de aceea strana din dreapta în biserica de la Cubolta a fost încredințată lui Elisei Delinschi, care știa să fărâșiască în limba slavonă. Dar vrednic de pomenit e că oamenii care veneau la biserică se adunau mai mult în jurul stranei din stânga, unde ceteau și cântau tata și dascălul Gheorghe Captarencu, în limba moldovenească.

Ca preot al bisericii era părintele Xenofon Nicolaev, căruia oamenii îi ziceau Selifonte și care slujea numai în limba slavă, încât lumea era foarte puțin mângâiată de preot în limba maternă. De aceea toate psaltirile pe care le comandau credincioșii la morți și cu alte prilejuri în viața omenească erau cetite de tata și noi — casnicii¹ — aveam multe basmale, colaci și colive, pe care le aducea tata din sat, de la hramul bisericii și de la prohoduri din țințirumul satului.

Învățătorul satului, pe când am învățat eu la școală, era Gheorghe Bârcă, care, deși era moldovan, trebuia să ne învețe în limba rusească, deoarece limba maternă

1 Cei din casă

nu era admisă în școală. Învățătura de bună seamă că mergea greu și eu, când am fost dus de tata la Școala Spirituală de la Edineț, județul Hotinului, nici n-am fost primit în clasa întâi, ci abia în cea pregătitoare, încât învățătura mea la Edineț a durat cinci ani, în loc de patru. Învățătura toată la Edineț și apoi la Seminarul Teologic din Chișinău, unde am petrecut șase ani, s-a făcut tot numai în limba rusească și slavonă, și deși am învățat și limbile vechi — greacă și latina, iar din limbile moderne — germana și franceza, în limba noastră maternă moldovenească n-am învățat nici să cetim, necum să studiem istoria și literatura neamului românesc. Aceasta era politica statului imperialist rus: să ne rusifice, sau să ne lase ignoranți în ale culturii.

Altă nedreptate, care i s-a făcut tatei, a fost aceea că atunci când a fost scos din slujba bisericească i s-a luat și lotul bisericesc de două fâlcii, unde și el și noi casnicii — mama, surorile Casunea și Natașa și eu — lucram toată vara: la prășit, la secerat, la treierat și alte lucrări agricole. Tata, ca să avem ce mânca, arenda după aceea câte două-trei fâlcii din moșia cucoanei Ecaterina Leonard, sau de la câte un gospodar mai bogat al satului, angajându-se să mai lucreze în parte pe la vreun mic proprietar din jurul Cuboltei.

Munci destule în gospodărie mai erau în legătură cu creșterea cornutelor, cailor, găinilor, rațelor și găștelor. Și încă cu acestea din urmă era mai ușor, fiindcă noi eram așezați cu casa chiar pe malul iazului din Cubolta, dar cu găinile era greu, căci ele erau cam stricătoare la grădină, unde făceam legume, printre puținii pomi roditori și cei câțiva salcâmi, din colțul grădinii și de-a lungul malului iazului.

Mama și surorile mai erau ocupate cu țesutul de pânză, de macaturi și mai ales cu facerea de covoare, cum, poate, nimeni din sat nu știa să lucreze așa de bine. Acest meșteșug mama îl învățase în casa bunicii de la Vozdu și unul din covoarele pe care le-a adus ca zestre în casa de la Cubolta, plimbarea unui domn și a unei doamne, cu un câine Saint-Bernard, a fost și este considerat, de toți specialiștii care l-au văzut, o operă de artă.

Vara, în iazul Cuboltei, noi mai prindeam pește: șaran, știucă, plătică, baboi, care se prindeau cu fatca, volocul și coșul, iar racii se prindeau cu volocul cu mâinile în borțile² lor din malul râșorului, la vale de iaz, sau în iazul de la Zavideanca, de unde aduceam traiste întregi de raci mari și uneori cu icre.

În general, în gospodăria unor oameni cu mijloace modeste de trai este foarte mult lucru de făcut, ca să se aibă mâncare bună și chiar variată. Din toate făinoasele, mămliga se făcea zilnic; dar pâinea, colacii și plăcintele sau colțunașii nu lipseau nici ei de pe masa noastră. Posturile — cel Mare, cel al Crăciunului și cel al Sâncetruului — se țineau cu sfințenie, ca și miercurile și vinerile din răstimpurile de dulce între posturi.

Discuțiile în casa noastră în timpul mesei erau foarte reduse, socotindu-se ca treabă nepotrivită pentru o ocupație așa de însemnată ca mâncarea. Se mânca cam pe sponci dimineața și seara, și din belșug la amiază. Și mama și surorile știau meșteșu-

2 Culcușurile

gul pregătirii bucatelor la perfecție și cum aveam și păsări multe, borșurile cu carne de pasăre, ciulamalele, fripturile și rasolurile (sau răciturile, cum se zicea fierturilor din picioare, capete și alte părți din găște, rațe și mai ales cocoși), nu erau rare pe masa noastră rotundă din cămară sau din casa mare, când aveam musafiri, de-alde bădița Vanea de la Chișinău, țătica Mașa de la Țăplești sau câte un moș sau mătușă de la Vozdu, Chișcăreni, Țăra și de aiurea.

Și să închei partea aceasta a povestirii mele cu privire la viața în familie și în casa de la Cubolta, trebuie să mai adaug că gospodăria noastră și casa erau bătrânești și nu puteau să ne placă nouă, copiilor. Casa era strâmtă: o tindă la mijloc, casa cea mare la dreapta și bucătăria la stânga. Când se făcea foc în hornul sau în cuptorul bucătăriei fumul umplea tinda, căci hodgeagul, care pornea din mijlocul tindei, nu trăgea bine focul, nefiind legat direct cu hornul, ci printr-o cahlă slobodă, care iarna se mai și astupa, ca să nu iasă căldura din bucătărie, unde noi, copiii cu mama, dormeam pe cuptor, iar tata — pe o laiță din fața cămării. Casa cea mare se încălzea rar printr-o sobă, construită de un sobar, dar și ea umplea tinda cu fum, căci cahla ei nu era legată direct cu hodgeagul. În trecut fie spus, această sobă s-a făcut chiar pe vremea copilăriei mele, căci nu mai era chip să fie folosită casa cea mare din pricina frigului; ori acolo, iarna, se țesea zestrea fetelor și pânza necesară pentru albituri. Pe vremea aceea hasaua la târg se cumpăra doar de boieri și bogătași, și noi nu eram așa ceva. Casa cea mare avea două ferestre cu rame și se puteau deschide, ceea ce se și făcea vara. Aceste ferestre deschideau o vedere spre ogradă și spre iazul satului; dar a treia fereastră, mică, în peretele de la răsărit, deschidea o vedere spre grajdul cailor. Bucătăria avea o fereastră mai măruță, cu vederea spre ogradă și căsoaia cu alimente, cu făină, cu orzul pentru cai și popușoiul pentru păsări și toate uneltele gospodărești; iar o fereastră de pe cuptor cu vederea spre ocolul vitelor și spre sâsâiacul de popușoi în ciocălăi. Sâsâiacul era făcut din scânduri și putea să cuprindă roadă de pe două-trei fâlcii. Spre dosul casei, unde era țarcul cu nutrețul vitelor și păturele destul de primitive pentru găini, nu era nici o fereastră.

În general vorbind, construcțiile noastre gospodărești exterioare erau foarte proaste. Numai din imboldul nostru, al copiilor și mai ales al meu, care eram cel mai umblat (întâi la Edineț și apoi la Chișinău), într-o vară am zidit din piatră un grajd pentru cai și o poiată cu două despărțituri pentru găște și rațe. Și tot din piatră am zidit două garduri — unul să despartă ocolul vitelor de ogradă și altul să despartă grădina de ogradă. Și s-ar mai fi cerut un gard de piatră de-a lungul malului iazului, câștigându-se pe calea aceasta cel puțin vreo două-trei sute de metri pătrați de pământ pentru pomii roditori și pentru legume; iar alt gard de piatră se cerea de-a lungul ocolului de vite și al țarcului de nutreț, câștigându-se o linie dreaptă și lărgindu-se și ocolul și țarcul; se mai cerea un gard de piatră din răsărit, câștigându-se o lărgire de vreo trei-patru sute de metri pătrați. În sfârșit, se cerea construit un gard de piatră de la apus, câștigându-se și teren și o linie dreaptă, care încheia gospodăria noastră un pătrat de un sfert, poate, de hectar, fără ca să fim încălcați apoi de vecini. Și mai

temenic se cerea să facem pe linia gardului din ocolul de vite un adăpost bun pentru ele, acoperindu-l cu stuf și ferind vitele de intemperiile toamnei, iernii și primăverii, când le vedeai zgribulindu-se de ploaie, omăt și frig. Se mai cereau pătule bune, tot pe linia gardului exterior de la nord, pentru găini și chiar un șopron pentru car și căruță, tot pe acea linie de gard de la nord; iar undeva în colț de la Nord-răsărit se cerea să facem un closet, căci spre nenorocirea noastră, a locatarilor, noi ne făceam nevoile după grajdul cailor, în aer liber, și tata era nevoit zilnic cu lopata să curățe terenul, ajutat într-o măsură oarecare de cei doi câini ai gospodăriei — Ghirmici și Jucika. Și toate lucrările aceste se puteau face cu mijloace modeste, deoarece piatra și lutul se puteau aduce din pietrăriile satului și din râpele din josul iazului, care ambele erau destul de aproape de gospodăria noastră. Ca ziditori, noi am fi putut fi întrecuți doar de zidari specialiști. Asupra tuturor planurilor acestea stăruiam mai ales eu, care, după ce am fost dus de tata la Edineț, iar pe urmă m-am dus eu singur la Chișinău, în călătoriile mele văzusem multe lucruri de folos și trebuitoare și nouă. Împrejmuirea gospodăriei într-un pătrat larg era cerută și de o estetică oarecare, căci peste o casă la răsărit de noi — o casă aproape nelocuită, era gospodăria lui moșu Petre Boldescu, care ținea în căsnicie pe mâca Ileana, soră cu tata, și care își împrejmuisese gospodăria într-un pătrat mare și avea și o grădină cu meri, prăsazi, pruni și zarzări, iar de-a lungul malului iazului avea o pădure de sălcii de o rară frumusețe și care îi procura material de construcție și de foc, de cât n-avea poate nici nevoie.

De altfel, toată gospodăria se purta bătrânește, așa cum a apucat tata de la bunelul și acela de la acel preot, părintele Ștefan, care cu vreo 150 ani în urmă venise din eparhia Hușului. Casa cu toate reparațiile, care trebuiau să i se facă, căci altfel s-ar fi prăbușit, de bătrână ce era, era cu pereții din nuiiele îngrădite și cu multe luturi, amestecate cu paie, care să le îngroașe și să le facă rezistente la frigurile iernilor. Împotriva acestor friguri se făceau focuri cu foarte puține vreascuri din gardurile de nuiiele, ce putrezeau de la o vreme și cu foarte mult tizâc, pe care tata îl tăia în fiecare vară din ocolul vitelor și după ce-l usca îl clădea în șiruri înalte. Aceste șiruri țineau și loc de gard în ocol și la răsărit de grajd. Șirurile aceste de tizâc mai erau lipite cu balegă de vite, amestecate cu puzderie și alte resturi de la melițarea inului și cânepii. Toate aceste arhaisme nu puteau fi lichidate cu una, cu două din deprinderile vechi de veacuri. Și tata și mama erau conservatori din cale afară și toate încercările mele de a introduce ceva schimbări prindeau cu greu.

Școala Spirituală din Edineț

În toamna anului 1893 veni timpul ca să mă despart de familie și să merg la învățătură în Școala Spirituală de la Edineț. Această școală medie spirituală funcționase până pe la 1870 la Bălți, după sistemul zis lankasterian, adică mutual. Dar pe la acea vreme marea proprietăreasă de la Edineț — cucoana Gazițina a dăruit administrației eparhiale vreo 4—5 hectare de pământ în târgușorul Edineț, și această administrație

bisericească a construit o școală mai modernă, cu opt mari încăperi, din care una era pentru clasa preparatoare, șase erau pentru clasele întâi, a doua și a treia (cu secțiile de bază și paralele) și una pentru clasa unită a patra. Clădirea pentru clase, pentru internat, pentru spital, pentru sufragerie și bucătărie, pentru locuințele profesorilor, pentru baie — era destul de bună, încât pe mine, care veneam dintr-un sat unde școala era făcută de proprietăreașă Leonard într-un chip cu totul modest, m-a impresionat puternic; și poate de aici, din proaspăta copilărie, s-a înrădăcinat în mine dorul de a înzestra omenirea cu așezăminte frumoase și cu case de locuit, mai gospodărești și mai cumsecade. Dacă cucoana Gazițina n-ar fi dăruit cele 4–5 hectare în marginea Edinețului, Școala Spirituală medie rămânea la Bălți și legăturile mele cu familia ar fi fost mai lesnicioase, deoarece între Cubolta și Bălți nu-s decât vreo 15 kilometri, pe când de la Cubolta până la Edineț mergeam cu căruța toată ziua, de dimineață până în seară. Adus de tata la Edineț, eu am fost dat în gazdă la moșul Eșanu — un văr al tatei, unde era găzduit și Fedea Stăvar, vărul meu după mamă, de la Vozdu.

La examenul, care s-a ținut, s-a dovedit că eu nu eram destul de bine pregătit și de aceea n-am fost primit în clasa I, ci în clasa preparatoare. Numărul elevilor în școală era impresionant de mare pentru mine, ajungând până la vreo 300 de școlari. Școala avea de unde alege elemente bune la învățătură și la cor. Eu m-am dovedit harnic la învățătură și cu voce bună la cântat, încât am fost angajat în cor chiar de la început și dirijorul nostru Gheorghe Cernit, care era profesor de canto, mi-a plăcut chiar din prima zi și am căutat să-i plac și eu lui. Am cântat în biserică și la serbări școlare, începând cu imnul imperial „Boje, țarea hrani” și cu fel de fel de cântece quasi-bisericești și altele populare; din păcate, toate în limba slavonă și rusească, deoarece limba maternă moldovenească era interzisă în chip oficial și o puteam întrebuința numai în intimitatea noastră de elevi moldoveni. Din personalul școlar erau numai trei moldoveni; preotul Mihail Dodul, profesorul nostru în clasa preparatoare, Gheorghe Cernit, profesorul de canto, și Mihail Păun, un fel de supraveghetor, căruia i se zicea rusește „надзиратель” — bărbat înalt, frumos și totdeauna elegant îmbrăcat, care pe noi elevii — copii din sate — ne impresiona chiar numai prin aspectul său exterior; dar el era bun cu noi și sufletește, ca un om de o bunătate părintească moldovenească. Și părintele Mihail Dodul nu era om rău, dar fiind profesor pe toate obiectele din clasa preparatoare și cerându-ne învățătură bună și harnică, nu putea să ne placă prea mult. Ca preot în biserică, părintele Dodul slujea în limba slavonă după rânduiala sinodală, dar când spunea câte o cuvântare în limba rusească, avea pronunția moldovenească, ceea ce — poate — supăra administrația superioară, dar lucrurile nu se puteau schimba.

Obiectul principal în Școala Spirituală de la Edineț era limba rusească, de la început până la sfârșit. După manualul lui Nezelinov învățam pe de rost basme, fabule, poezii patriotice, proverbe și fel de fel de alocuțiuni rusești; iar la cetit și povestiri ceteam bucăți caracteristice, din care să deprindem felul de povestire istorică, de descriere a naturii și a sentimentelor obișnuite omenești. Gramatica³ și sintaxa le învă-

țam pe de rost și ne frământam limba ore, zile, luni și ani de-a rândul, fără să zicem că știam limba statului ca rușii. Mai grea decât limba rusă era limba slavonă, pe care de asemenea am învățat-o tot timpul, ca să pricepem biblia și slujbele religioase, cu toate rugăciunile și cântările. Ca profesor de limbă era Feodorovski, care avea o vorbă obișnuită: „molci, dura“, adică — „taci, proasto“, deși nu era adresată unei fete, ci băieților. La limba slavonă profesor era Șestakovski: dar limba slavonă o învățăm și de la Alexandr Ivanovici Troițki, directorul (smotriteli) școlii, care predă catehismul, cuprinzând dogma și morala credinței creștine, care nu puteau să fie predate decât în limba slavonă; mai învățam limba rusească și slavonă de la profesorul Rudnițki, care predă „Zakon Bojii“, adică Legea lui Dumnezeu, care ne cerea învățarea pe de rost a atâtor amănunte de credință din vechiul și noul testament, încât te înnebunea.

Poate și mai grea era învățarea limbii latine, pe care ne-o predă profesorul Gherștanski. Mie însă limba latină îmi plăcea, deoarece multe cuvinte erau așa de asemănătoare cu limba noastră moldovenească. Poate de pe atunci în capul meu trăiesc atâtea proverbe latine, pe care cândva le voi scrie deosebit. Am învățat și limba greacă, pe care ne-o predă Mina Pavlovici Polihroni-Kioseli. Acesta era de origine de prin părțile Caucazului și ne povestea câteodată despre treburile de pe acolo. Pe atunci nu-mi prea dădeam seama că vorbește un om revoltat de regulile absolutiste ale imperiului rusesc, dar acum înțeleg că el nu era mulțumit cu stările din patria lui.

Din toate obiectele care s-au predat în Școala de la Edineț, mai mult mi-au plăcut geografia și aritmetica. Prima ne-a predat-o Leon Flegontovici Konțevici, care avea un dar deosebit în exprimarea obiectului, ne arăta cum să desenăm hărțile continentelor și ce să cetim din biblioteca școlii. Și odată deprinși a merge la bibliotecă, am început să cetim și din literatura rusească, din Gogol, Turghenev, Pușkin, Aksakov și alții.

În timpul celor cinci ani de învățătură la Edineț, vacanțele de Crăciun și Paște le petreceam acasă, la Cubolta, drumul făcându-l de obicei pe calea ferată, de la Bălți la Dondușeni, de unde mergeam cu balagurele (căruțele sau faietoanele năimite) până la Edineț. Calea ferată a fost o binefacere pentru mine și tata, care nu mai era obligat să meargă cu căruța timp de o zi. Această cale ferată se construise tocmai pe timpul când eu trecusem din clasa preparatoare în clasa întâi a Școlii.

Elev la Seminarul Teologic din Chișinău

Din 1898 eu am trecut cu învățătura la Seminarul Teologic de la Chișinău și călătoria o făceam pe calea ferată de la Bălți la Pârlița și de acolo, prin schimbarea trenului, până la Chișinău. Și dacă era interesantă călătoria de la Bălți la Dondușeni, cu atât mai interesantă era de la Bălți la Chișinău, fiind regiunea cea viticolă și pomicolă din Basarabia, iar Chișinăul fiind capitala provinciei și cel mai mare oraș al ei. Când l-am văzut pentru întâia dată m-a impresionat prin întinderea lui și prin populația numeroasă. M-a impresionat Seminarul Teologic prin clădirea mare din strada Alexandru, cu etaje, care s-a dovedit insuficientă pentru numărul elevilor de peste 500,

care se repartizau în cele șase clase, toate duble (fundamentale și paralele), încât din 1902 s-a construit încă o clădire mare, cu două etaje, pe strada Kievului, unde s-au plasat cele 12 clase, iar în clădirea veche s-a deschis internatul pentru seminariști. Clădirile seminarului erau așa de mari și pe lângă clase și internat au mai găzduit pe rectorul — părintele Alexandru Ianovschi, care avea doi băieți seminariști și trei fete care au învățat la Școala Eparhială de Fete. Aceasta se afla pe un deal din sudul orașului, unde noi, seminariștii, ne duceam în zilele de duminică, după slujba religioasă, să ne vedem rudele sau cunoștințele. Această Școală Eparhială era un mare punct de atracție pentru seminariști, mai ales pentru cei din ultimele clase, unde își ocheau viitoare logodnice. Mai vizitam și Școala Spirituală de Băieți, ca să ne vedem rudele de acolo. Chișinăul mai avea două mari licee de băieți și două de fete, un liceu real de băieți, o școală medie profesională pentru fetele evreice și o mulțime de alte școli primare. Ceea ce este caracteristic pentru regimul reacționar împăraresc rusesc, în Chișinău și în toată Basarabia moldovenească nu exista nici o școală în limba maternă a moldovenilor. Pentru întâia dată s-a introdus la Seminarul Teologic din Chișinău limba română, ca obiect de studiu, în 1905, în legătură cu revoluția din Rusia, și când, ca rezultat al studiului limbii și literaturii, s-a format cel mai de seamă poet al nostru român basarabean — seminaristul Alexie Mateevici, autorul excelentei poezii „Limba noastră“, o măiastră definiție a limbii românești.

În schimb, în Seminarul Teologic de la Chișinău pe vremea mea s-a urmat cu studiul limbii slave bisericești, limbii ruse și al literaturii ei, a istoriei antice, mijlocii și moderne, a istoriei Rusiei, a vechiului și noului Testament al Bibliei, a filosofiei, logicii, psihologiei și pedagogiei, a limbii și a literaturii latine și grecești, a matematicii și fizicii elementare, dar mai temeinic a istoriei bisericești, a slujbelor practice bisericești cu propovăduirea dogmelor și obligațiunilor creștinești, a cântării și slujbei în biserică și în ritualuri.

Și s-ar putea spune că toți profesorii își făceau cu sârguință datoria, iar unii chiar și cu talent, încât noi elevii eram îndemnați mult la învățătură. S-ar mai putea spune că rectorul, părintele Alexandru Ianovschi, și inspectorul Andrei Mihailovici Parhomovici predau exegeza, adică tâlcuirea Sfintei Scripturi cu atâta stăruință și meșteșug, că era cu neputință să nu te pătrunzi de însemnatele fapte și idei din Biblie, una din cele mai mari cărți ale antichității în domeniul credinței și vieții străbunilor omenirii iudaice și creștine, care prima îmbrățișează numai Vechiul Testament, iar a doua — și Vechiul, și Noul Testament. Și trebuie să mărturisesc că eu pe vremea anilor din seminar eram nu numai credincios, dar și foarte atras de frământările sufletești ale autorilor biblici. D-apoi profesorul Iosif Mihailovici Parhomovici, care predă istoria bisericii? Acesta era un om plin de curățenie și delicatețe trupească și sufletească, de îl puteai socoti că el a biruit toate ispitele vieții ușurate sau păcătoase. Mi se pare că nu fusese niciodată străin de dorința de a se ocupa de altceva, ci numai de carte și școală, pentru că pe calea aceasta să ne facă și pe noi, elevii, atrași la carte, la învățătură și la îmbrățișarea serioasă a vieții. Nu-mi aduc aminte să fi lipsit vreodată de la școală și de la biserica seminarului, arătându-ne exemplu, cum trebuie să facem și noi, elevii.

D-apoi profesorul de logică, psihologie, filosofie și pedagogie — Platon Pavlovici Bogolepov! Acesta era un adevărat gânditor, un logician fără pereche și ne introducea în cunoașterea sufletului omenesc, încât ar fi trebuit să fii un dobitoc, un netrebnic, ca să nu te adâncești în ceea ce are omul mai mult decât un animal oarecare, încât a ajuns să-și spună fiul lui Dumnezeu, înzestrat cu minte și voința de a pătrunde toată creațiunea divină și a fi un instrument al progresului vieții pe pământ. Mai interesant e că Bogolepov n-a făcut secret din felurite sisteme de gândire. Insistând că, pe lângă gândirea idealistă, mai există și una materialistă, dar el știa să probeze cu fapte și elemente că ideea este mai puternică decât materia în ceea ce privește viața și progresul lumii.

Alt cuvânt să-l spun despre profesorul Sergiu Margaritov, care făcea apologetica dogmelor creștine și care știa să vorbească cu atâta tărie logică și suflotească despre temelia credinței și judecății creștine, încât te făcea să-ți mărturisești că-ți lipsesc argumente pentru altă concepție religioasă decât cea creștină. Sergiu Margaritov era un bărbat frumos, de vârstă mijlocie și se impunea și prin tipul său exterior. El mai predă și limba germană, și eu dacă întrucâtva am învățat-o binișor și am știut puțin să citesc și să stau de vorbă cu nemții, pe care i-am întâlnit în viață, faptul se datorește că am învățat elementele limbii germane de la S. Margaritov.

Încă un cuvânt merită să fie spus pentru părintele Constantin Popovici, care ne predă retorica și pastorală. Omul acesta, ca originar din Basarabia, nu putea să nu înțeleagă greutatea care ne aștepta pe noi, viitorii slujitori ai bisericii în satele moldovenești, de aceea, când îi puneam întrebarea, ce ne vom face la parohiile moldovenești, că nu învățăm Biblia în limba noastră și de ce nu ni se arată cum avem să slujim și să vorbim moldovenilor, părintele Constantin de fiecare dată își explica grija și durerea că administrația eparhială și sinodală nu soluționează mai repede această problemă, fără să o atace în revista eparhială.

Chestiunea de mai sus o mai discutăm cu preotul Mihalevici, care ne predă istoria generală, și cu părintele Vasile Glavan, care ne predă limba franceză. Ambii știau să vorbească moldovenește bine, dar nu aveau dreptul să predea în limba noastră maternă. Ambii ne asigurau că în viața practică vom ști să soluționăm această chestiune după cărțile bisericești vechi, tipărite în limba moldovenească. Ș-apoi se mai țin doar și congresele eparhiale la Chișinău și preoțimea moldovenească mereu ridică această chestiune și se crede că odată și odată ea va fi soluționată în chip favorabil.

Cu profesorul Vasile Kurdinovski, care predă literatura, nu discutăm nevoile noastre moldovenești, căci el era ucrainean de origine și cu mare plăcere ne vorbea de opera marelui scriitor Nikolai Vasilievici Gogol, ne pune să învățăm fabule de Ivan Andreevici Krîlov, poezii de Alexandr Sergheevici Pușkin, Mihail Iurievici Lermontov, Griboedov, Kolțov, Maikov, Fet, Nikitin și alții. Din prozaicii⁴ literaturii rusești am citit și am făcut teze școlare din Ivan Sergheievici Turghenev, din Lev Nikolaevici Tolstoi. Vasile Kurdinovski mai redacta împreună cu părintele Constantin Popovici

publicațiunea „Eparhialnîe Vedomosti“, dar niciodată n-am găsit problema pregătirii clerului moldovenesc basarabean în limba poporului.

Un interesant profesor la seminarul nostru din Chișinău era și Gheorghe Ponomariov, care ne predă istoria civilă, dar care și el se ferea să atingă problema predării în limba maternă, deși la origine probabil că era urmaș al vreunui panamar⁵ din Basarabia noastră.

Limba latină și limba greacă le-am învățat și în seminar din clasă în clasă. Latina era predată de Nikolai Nikolaevici Kolokolov, care ne predă și canto, iar limba greacă ne-o predă Gheorghe Logadze. Limba latină în clasele paralele o predă preotul Raninski. Acesta mereu spunea: *Homo homini lupus*.

Matematica și elemente din fizică ne predă profesorul Gheniță, moldovean de origine, dar de la care n-am auzit nici un cuvânt în moldovenește.

Un cuvânt aparte despre fratele Ioan

Cel mai instructiv pentru mine din tot personalul Seminarului Teologic din Chișinău a fost fratele meu Ioan Halippa, care era ajutor de inspector al Seminarului și totodată conducătorul (problemelor) Comisiei guberniale savante de arhive. Eu am fost găzduit la început la fratele meu, în clădirea din curtea Seminarului, unde mai trăiau și rectorul, inspectorul și ajutorul său, Afanasi Poleanski.

Fratele meu era tot timpul ocupat, fie cu slujba, fie cu cercetarea documentelor pe care și le aducea de la Comisia arhivelor. În ultima treabă fratele meu mă așeza câteodată să-i transcriu pagini întregi mărturisitoare despre trecutul moldovenesc al Basarabiei noastre, unde se pomeneau fapte istorice ale domnitorilor Moldovei, dar mai ales ale marelui Ștefan Voievod. De pe atunci eu am cunoscut despre trecutul Moldovei noastre și al României mai mult decât oricare alt elev și, poate, chiar mai mult decât profesorii mei de istorie.

Ceea ce însă trebuie să povestesc aici măcar pe scurt este despre lucrarea în rusește a fratelui meu, intitulată: „Orașul Chișinău de pe vremea vieții în el a lui Aleksandr Sergheievici Pușkin, 1820—1823“. În această lucrare, cu informații bogate despre Chișinăul din vremea aceea, informații desprinse din materialele Comisiei guberniale basarabene de arhive și din memoriile ofițerilor de stat-major al armatei ruse, care se găsea în Chișinău și în Basarabia după războiul cu turcii și în legătură cu alte acțiuni politice ale Rusiei țariste, — se găsesc o mulțime de informații cu privire la viața lui Pușkin în exilul său din Basarabia noastră din 1820—1823. Așa exil aș fi vrut să am și eu în Siberia lui Stalin și Beria din 1950—1954! A.S. Pușkin petrecea tot timpul cu generalii și guvernatorii ruși ai Basarabiei, cu funcționarii administrativi superiori și cu marii boieri moldoveni ca Vartolomei, Krupenski, Varlam, Balș, Cantacuzin, Suțu, Roznovan, Mavrogheni, Sturdza, Milo, Pruncu și alții. Sunt extraordinar de impor-

5 Paraclisier

tante informațiile pe care le culege Ioan Halippa din amintirile lui Liprandi, Veltman, Vighel, Venelin, Gorceakov, și biograful lui Pușkin — Bartenev. Din toate aceste informații se vede că Aleksandr Pușkin era un scriitor realist, care ținea să oglindească viața reală. Tot ce aflăm din gura generalilor Orlov și Inzov, din gura emigranților din Grecia, Muntenia și Moldova, ca frații Ipsilanti și alți participanți la Eteria grecească împotriva stăpânirii turcești; tot ce aflăm din gura lui Storojenko, Smirnova-Voloșinova, care au lăsat memorii, interesează metoda de lucru a lui Pușkin, raporturile lui cu lumea înconjurătoare, conflictele sale cu oamenii, care îl contraziceau, petrecerile și distracțiile marelui poet în societate, la baluri, la mese, la jocul de cărți etc. Lucrarea lui Ioan Halippa enumera și zecile de poezii, de poeme și alte opere, pe care A. Pușkin le-a început sau le-a scris definitiv în Basarabia. Interesant că marele roman în versuri *Evgheni Oneghin* a fost conceput și început în Chișinău.

În genere vorbind, cultul marelui poet A.S. Pușkin a jucat un mare rol printre seminariști și printre intelectualii Chișinăului. Astfel, încă în 1885, în grădina din Chișinău s-a ridicat un frumos bust al poetului cu inscripția aurită: „Aici cu lira nordică, clamând pustietățile, am rătăcit“ între 20 septembrie 1821 și 25 mai 1823. Iar pe vremea când eram eu la studii în Seminarul din Chișinău, pe zilele de 24, 25 și 26 mai 1899 s-au făcut mari serbări cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la nașterea poetului. Totuși, trebuie să notez aici că acest cult pentru personalitatea poetului A. Pușkin nu s-a format chiar așa de ușor. În lucrarea fratelui meu Ioan Halippa aflai un capitol intitulat așa: „Subscripția basarabenilor la prima ediție a operelor lui Pușkin după moartea sa, în folosul familiei sale“. Din acest capitol aflăm că în 1837 ministrul de interne al Rusiei, D.P. Bauer, adresează guvernatorului militar al Basarabiei — Pavel Ivanovici Fiodorov — o scrisoare, prin care îi cere să recomande tuturor autorităților județene din Basarabia să se aboneze cât mai mulți cetățeni la prima ediție completă a operelor lui A. Pușkin, care se face de stat din dorința împăratului și ca omagiere a gloriosului poet rus și pentru ajutorarea familiei sale, după o viață așa de rodnică, dar și zbuciumată și scurtă a poetului. Aflăm, din rapoartele autorităților județene basarabene, că nu s-a găsit în toată Basarabia nici un abonat la prima ediție a marelui poet, ediție care trebuia să apară în 1838. Și cum pe lângă ediția obișnuită se mai făcuse una pe hârtie velină, din dorința adoratorilor poetului, guvernatorul Basarabiei s-a mai adresat administrațiilor județene basarabene să recomande ediția aceasta de lux cititorilor basarabeni. Și, spre spălarea rușinii oamenilor noștri de pe vremea aceea, s-au găsit numai 18 funcționari, care s-au abonat la această ediție, și, din aceștia, numai trei cu nume românești: Gheorghe Râșcanu, consilier al nobilimii, Procofie Caracatița, consilier titular al magistraturii din Chișinău, și Valeria Hâjdeu, proprietăreasa din satul Cristineț, județul Hotinului. Ceilalți toți erau ruși și unul sârb. În total s-au abonat la suma de 650 ruble asigurații.

Și mai țin să zăbovesc puțin în anii mei de la Chișinău, pentru că în acești ani eu am început să-mi formez legături omenești și în afară de cadrul Seminarului Teologic. S-a întâmplat că în al doilea an de învățătură în seminar, fratele Ioan s-a însurat, lu-

ând-o pe domnișoara Valentina Komarnițki, fiica lui Martin Grigorievici Komarnițki, subinspector la Liceul de Băieți nr. 1. Cu prilejul acesta am început și eu să vizitez aceeași numeroasă familie, unde am început să mă împărtășesc la diferite alte concepții de viață decât aceea pe care o aveam în cadrul strâmt seminarial. Totodată, am participat la o nuntă foarte bogată în musafiri și eu am cunoscut multe familii, care m-au ajutat să pătrund în atâtea colțuri ale vieții omenești. Din când în când eram invitatul acestor cercuri omenești și pe calea aceasta îmi înmulțeam cunoștințele practice. Poate de pe atunci m-am și hotărât să ies din cadrul lumii clericale și de aceea, după terminarea seminarului, m-am dus să-mi fac studiile superioare nu la Academia Teologică de la Kiev, unde învățase bădița Vanea, ci la Universitatea din Iuriev (Derpt sau Dorpat,), unde se primeau absolvenții seminariilor teologice după categoria I, adică cu note numai 4 și 5.

Dar înainte de a-mi povesti anii de la Iuriev, mai întârzii puțin cu vizitele mele la Școala Eparhială de Fete din Chișinău, unde mă duceam să-mi văd verișoarele Sășu-nea și Manțea Țau, iar vara eram invitatul unchiului Gheorghe Țau, preotul satului mare Chișcăreni, unde ajutam pe vărul Vanea să-și prepare examenele de repetență la Școala Spirituală sau pe verișoara Vera la intrarea în Școala Eparhială. Cu acest prilej mai petreceam și eu, foarte bine și îngrijit de mătușa Țau, o gospodină și un suflet ales, cum rar mai văzusem până atunci. Părintele Gheorghe era un om mai sever, dar și el mare gospodar și bun slujitor al Bisericii. Cu el discuțiile mele erau scurte, căci dânsul era mereu în treburile parohiale sau gospodărești — la câmp și în sat. Cu cine puteam discuta în voie era verișoara Lizuța, care terminase Liceul Eparhial de Fete de la Chișinău, dar nu se mărita, fiindcă avea un betșug oarecare la picioare, și-și petrecea timpul în cetiri de literatură rusească din Gogol, Turghenev, Lev Tolstoi și alți corifei, pe care îi da revista „Niva“ (Ogorul), ca supliment. Cu prilejul șederii mele la Chișcăreni și în tovărășie cu drăguța mea verișoară Lizuța, îmi completam și eu defectul meu mare, că eram slab cetit în literatura frumoasă, deoarece ca elev sărac și silitor tâmpeam⁶ mult și la Școala Spirituală de la Edineț, și la Seminarul Teologic din Chișinău, și nu aveam timp să mă ocup cu cetitul dezvoltător al literaturii frumoase, orele libere întrebuițându-le cu lecții pentru a câștiga un ban și cu scrisul unor note, — întreprindere pe care am practicat-o din tinerețe; păcat însă, că acele note nu mi s-au păstrat, căci odată cu terminarea Seminarului viața mea se transformă radical.

Student la Universitatea din Dorpat

Plecarea mea în orașul estonian din părțile Balticei — Iuriev (Derpt — Dorpat) — s-a întâmplat în anul 1904, când, în toamna aceluia an, m-am înscris la Facultatea de Științe Naturale la Universitate. Această plecare s-a făcut cu ajutorul bădiței Vanea, care mi-a trimis lunar câte 10 ruble, ca să am pentru întreținere. Din păcate, alegerea facultății n-a fost bine chibzuită de mine. Eu doar nu învățasem nimic din

6 Toceam

științele naturale la Școala din Edineț și la Seminarul din Chișinău. Mai chibzuit ar fi fost să mă fi înscris la litere, fie secția istorică, fie secția limbilor clasice, pe care le învățasem binișor. Dar odată greșeala făcută, trebuia poate să am ambițiunea să birui greutățile ce-mi apăreau în cale. Dar eu m-am făcut victima atmosferei ce domnea în Universitatea din Dorpat. Era doar anul premergător revoluției rusești din 1905. Studențimea dorpăteană, ca peste tot și în toate țările, s-a înfruptat cea dintâi de ideile revoluționare, care reclamau încetarea absolutismului țarist și birocratic și cerea libertăți și dreptate socială pentru clasele oprite politicește și economicește. Și cum universitatea noastră se găsea în mijlocul poporului estonian, rob de statul țarist, noi, studenții dorpăteni, ne-am pătruns iute de năzuințele de libertate, dreptate și egalitate ale poporului estonian. Ziarul „Postimes“, deși era scris în limba estonă, ne era tradus rusește cu articolele care oglindeau revendicările estoniene. În privința acestor revendicări, noi — moldovenii din Basarabia — eram în aceeași situație ca și estonienii, ba poate chiar și mai rău, căci noi n-aveam nici școli primare în limba noastră maternă și n-aveam nici organ de presă în limba noastră. Noi, cei câțiva studenți moldoveni basarabeni, ne-am înfruptat îndată de ideile revendicative ale estonienilor și din 1905 am început să participăm la fel de fel de agitațiuni și manifestațiuni antițariste, încât eu am fost delegat și la Moscova, ca să particip la o demonstrație generală studențească revoluționară. Ca rezultat al acestor agitațiuni a fost că universitățile și-au încetat activitatea didactică și au și fost închise, dar eu, cu temperamentul meu prea neastâmpărat, am fost și arestat și, după ce am stat la închisoarea de la Butirka Moscovei, am fost expedit, prin Kursk și Kiev, unde încă am făcut cunoștință cu închisoarea Lukianovka; de acolo, la Chișinău. Aici am fost înștiințat că sunt exclus din Universitatea de la Dorpat, și eu riscam să rămân fără studii superioare, de nu se ivea o soluție, pe care mi-o arătă mie și altor câțiva tineri basarabeni profesorul ieșean Constantin Stere, și el originar din Basarabia — din Cirăpcăul Sorocii, care venise la Chișinău să ne ajute să scoatem primul ziar moldovenesc „Basarabia“.

Ziarul „Basarabia”: prima experiență politică

Despre plecarea mea la Iași, la învățătură, voi povesti mai pe urmă. Aici vreau să spun câteva cuvinte despre ziarul „Basarabia“. Ziarul a apărut sub conducerea responsabilă a avocatului Emanuil Gheorghievici Gavriliță — un Solomon din Baxanii Sorocii, care scria puțin, căci nici nu avea timp să se ocupe cu așa ceva, fiind ocupat cu avocatura. Cei care scriam mult eram: Ioan Pelivan, care semna I. Rezenanu, ca originar din Rezeni, județul Lăpușnei, și I. Beletki, ca judecător la Bălți; Nicolae Popovschi, care semna Visterniceanu, ca originar din Visternicenii Chișinăului, mai târziu autorul volumului *Din negura trecutului*; frații Ion și Toader Inculeț din suburbia Chișinăului spre Costiujeni⁷; Mihail Vântu, învățător și partaș al organizației

7 Frații Inculeț erau consătenii lui Ion Pelivan

Partidului Socialist-Revoluționar, mai târziu înscris ca student la Universitatea din Iași, la chimie, în exploatarea țițeiului din regiunea Ploiești, unde soția sa — Maria Vântu, născută Șchiopu, în Basarabia și cu studiile medicale la Universitatea din Iași, era doctoriță la spital; Vasile Ghenzul, cooperator din satul Mereni, care a fost unul dintre cei mai harnici răspânditori ai ziarului „Basarabia“, folosind organizația cooperatistă basarabeană, în care el a jucat un mare rol; Ștefan Ciobanu, profesor de limba și literatura rusească, dar om cu râvnă mare pentru cultura neamului românesc, ajuns mai apoi director al Liceului Real „Alecă Russo“ din Chișinău și, după Unirea Basarabiei cu România, profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău, autor al marii cărți *Basarabia* și membru al Academiei Române, secția istorică-literară, și deputat în Parlamentul de la București; Ion Buzdâga-Buzdugan, învățător din județul Bălți, ajuns mai apoi cunoscut poet basarabean și deputat în Parlamentul de la București; Alecu Mateevici, seminarist din Chișinău, ajuns poet recunoscut și autor al vestitelor versuri *Limba noastră* și *Eu cânt*; eu personal am colaborat la ziarul „Basarabia“ cu articole, pe care le semnam cu pseudonimul Cubolteanu, după satul meu natal Cubolta, și Basarabeanu, și cu fel de fel de cronici și traduceri de informații din ziarele rusești, în fapt fiind secretarul ziarului.

Nu sunt sigur că i-am pomenit pe toți colaboratorii ziarului „Basarabia“. De altfel, ceea ce ar interesa mai mult ar fi să spun ceva despre direcția ziarului și atmosfera care domnea în redacția lui.

Toată lumea, care lucra la redactarea ziarului și care venea să ne ajute cu o informație, cu o părere, cu un ban, era adânc nemulțumită de starea lucrurilor care domnea în stat și în provincia noastră. Absolutismul țarului nu-i mulțumea nici pe ruși, căci și aceștia trebuiau să suporte o politică greșită, care nu era dictată de interesele progresului și poporului, ci de hatârul familiei imperiale și al lumii ce înconjură palatul țarului: generali, mari proprietari de moșii și fabrici, mari capitaliști și privilegiați din administrația statului, bisericii și a societății. Cum am fi putut fi mulțumiți noi, moldovenii, care eram dați pe mâna unui guvernator și a forțelor militare, administrative și polițienești din jurul său? Rușii, cel puțin, aveau școli în limba lor, de la cele de jos până la cele superioare și de specialitate; aveau cărți de literatură de tot soiul în limba rusească; aveau o academie de artă; aveau toate bogățiile pe care le produceau zecile de popoare, pe care le subjugaseră diferiți țari; aveau mândria de a fi cea mai mare împărăție din lume, care se întinsese peste jumătate din Europa și jumătate din Asia. Iar noi — moldovenii — eram un popor de vreo două milioane și ceva de suflete, strânși între Prut și o linie dincolo de Nistru și mereu strâmtorați de coloniști și elemente venite de aiurea și care, în provincia noastră românească, răpită din hotarele Moldovei la 1812, se bucurau de mai multe drepturi decât noi, băștinașii. Noi n-aveam nici o școală în limba noastră moldovenească. Această limbă fusese izgonită chiar și din Seminarul de la Chișinău și din cele 8 școli ținutale, unde la începutul administrației țariste în Basarabia se introdusese ca obiect de studiu. Cele câteva manuale de limbă moldovenească, după care învățaseră pe vremuri elevii moldoveni basarabeni,

fuseseră zătrite. Rușii aveau la îndemână o literatură frumoasă, scrisă de marii Pușkin, Gogol, Lermontov, Turghenev, Nekrasov, Dostoievski, Nadson, Tolstoi, Maikov, Maksim Gorki și atâția alții, pe care frații noștri români de peste Prut îi citeau traduși în limba românească, dar noi — moldovenii din Basarabia — nu-i puteam gusta în original, pentru că nu știam limba rusească și nici în traducere românească, fiindcă nu se admiteau cărți românești de peste Prut. Iar începuturile literaturii moldovenești basarabene cu un Alexandru Donici (1806—1866), cu un Costache Negruzzi (1800—1868), cu un Gheorghe Asachi (1788—1869), cu un Costache Stamati (1786—1869), cu un Alecu Russo (1819—1859), cu un Alexandru Hâjdău (1811—1872), cu un Teodor Vârnav (1801—1845), cu un Ion Sârbu (1830—1869), nu am avut să le cunoaștem în original, cărțile lor fiind scoase din bibliotecile școlare sau publice, cu toate că cele mai multe opere ale acestor scriitori au fost inspirate de autorii ruși, cu lirismul, idealismul sau realismul lor. S-a întâmplat așa că marele scriitor realist rus Maksim Gorki a făcut o călătorie pe jos în Basarabia, ca să afle folclorul moldovenesc basarabean și să se inspire din el, dar noi, moldovenii basarabeni, nu puteam face așa ceva, căci eram învinuiți că ne agităm pentru interese politice, nepermise din punctul de vedere al unității statului rus.

Primul ziar moldovenesc în provincia noastră a jucat un mare rol pentru neamul nostru și pentru mine. În redacția „Basarabiei” din strada Kiev, în vecinătatea Tribunalului, se făcea conștiința națională a moldovenilor basarabeni. Lucrul acesta a devenit cu puțință, pentru că și noi, moldovenii, ieșeam din izolarea în care trăisem până la începutul mișcărilor revoluționare din anul 1905. La redacția ziarului au început să vină o mulțime de oameni din oraș și de la țară. Și era interesant că toți discutau cu simpatie problema renașterii poporului nostru. Unul din cei dintâi care a venit la noi la redacție a fost Neculai Alexandri, cunoscutul tolstoian, care făcuse un drum și la Iasnaia Poleana, ca să-l vadă și să stea de vorbă cu Lev Tolstoi, cel mai mare romancier al Rusiei și care se frământa cu gândul ca să îndrumeze omenirea pe calea învățăturilor lui Hristos, nemulțumindu-se numai cu manifestațiuni formale ale credinței creștine, ca practicarea ritualurilor bisericești. Neculai Alexandri era foarte slab inițiat în treburile culturii și istoriei românești și asculta cu interes informația pe care i-o procuram Pelivan și cu mine asupra acestor probleme, mai ales după ce i-am procurat și o carte cu poezii minunate ale lui Vasile Alecsandri. Totuși Neculai Alexandri găsea că opera literară și filozofică a lui Lev Tolstoi este și mai mare, și mai interesantă decât aceea a lui Vasile Alecsandri. Discuțiile le terminam cu soluția, care s-ar impune, ca să dăm cetitorilor moldoveni cât mai multe pagini din marele Tolstoi, dar pentru asta trebuie să cunoaștem, să mânuim bine limba poporului nostru, care nu-l poate ceti pe Tolstoi în original, deoarece nu știe limba rusească. Spre sfârșitul perioadei acesteia din viața mea, când ziarul „Basarabia” a fost suspendat de administrația țaristă, după ce mereu ne necăjise și cu cenzura, eu cu Neculai Alexandri am hotărât să plecăm la Iași, unde să ne înscriem la Universitate, la Facultatea de Litere. Mai înaintea noastră au plecat la Iași, la Universitate, colaboratorul ziarului nostru

Mihail Vântu și logodnica lui, Maria Șchiopu. Iar mai târziu au plecat la Iași la studii universitare surorile Alistar, Iulia Bujoreanu (nepoata lui Pelivan), Andronachievi, Gheorghe Năstase, Natașa Popovschi.

Alt moldovean, care ne vizita la redacție, era Petre Braga de la...⁸, din codrii Lăpușnei, căruia, dacă îi lipsea un picior, îi prisoseau din plin inteligența și gândurile cu privire la nevoile oamenilor de la țară, care erau lipsiți de școala în limba lor, care nu aveau mângâiere nici în biserică, din cauza restricțiilor, care s-au făcut pe vremea episcopului din „suta neagră” Serafim, care izgonise limba moldovenească din casele de rugăciune. Cred că ar fi un câștig pentru publicistica moldovenească până la Unirea Basarabiei cu România din 1918, dacă s-ar găsi ceva din manuscrisele lui Petre Braga, rămase după urma lui, căci învățătorul P. Braga știa să judece frumos și să scrie bine românește.

Și mai interesant decât Petre Braga era moșul Ion Codreanu, țăranul ruginit din Ștefăneștii Sorociei, pe care, după Unirea Basarabiei cu România, l-a cunoscut nu numai provincia natală, dar și țara întreagă, căci pentru deșteptăciunea și vrednicia lui se alegea mereu în parlamentul țării și a luptat o viață întreagă pentru orânduirea în condiții mai bune a vieții țăranilor din toată țara. Ion Codreanu a fost un mare luptător până la revoluția rusească din 1917, în timpul revoluției și a fost ales cu mine și cu Sinicliu la primul Congres al Sfaturilor populare de la Petrograd din 1917, unde am dat luptă cu guvernul Aleksandr Kerenski pentru școala moldovenească în Basarabia. Tot alături de mine a fost moș Ion Codreanu și în Sfatul Țării de la Chișinău, când am votat reforma agrară pentru Basarabia, cea mai radicală de pe vremea aceea, căci noi am expropriat moșiile boierești, lăsând proprietarilor numai câte o sută de hectare și împărțind pământul în loturi până la 8 ha, ca să ajungă tuturor țăranilor.⁹ Ce-i drept, pământul expropriat a fost plătit, dar reforma agrară basarabeană a avut darul să nu ruineze pe foștii proprietari, lăsându-le posibilitatea să-și folosească bine inventarul agricol și să facă culturi superioare cu livezi, vii etc.

Un om interesant, care ne vizita redacția, era Vasile Stroescu, moșier din Trinca, județul Sorociei. Omul acesta își întrebuința capacitatea lui de mare gospodar spre a-i mulțumi pe oamenii de pe moșia lui. El le-a construit școală și biserică, i-a ajutat să aibă flecare casă și gospodărie frumoasă, procedând ca un om de stat. Și-apoi ceea ce-i producea gospodăria, V. Stroescu întrebuința pentru construirea de școli și biserici și în alte sate sărace, și mai ales în Transilvania, unde administrația ungurească nu era prea bună și atentă față de români. Și pentru ca să poată face toate aceste lucruri, Vasile Stroescu nu s-a însurat niciodată și a trăit modest, cum le-ar sta bine să trăiască la toți miniștrii și oamenii de stat de azi.

Vasile Stroescu era un democrat adevărat și unionist pentru neamul român înain-

8 Lacună în textul original

9 Partea lăsată moșierului era de multe ori mai mică de 100 ha, destul de des doar de 50 ha, dar nici țăranii nu au primit câte 8 ha, ci în cel mai bun caz 6 ha. Cu toate acestea nu a ajuns pământ la toți țăranii.

te de unirea Basarabiei, Bucovinei și Ardealului cu Regatul României. De aceea multe instituții culturale, pe care le-a înființat V. Stroescu, îi poartă numele și după unire a fost președinte de vârstă al Parlamentului, alegându-se în patru județe basarabene: Hotin, Soroca, Bălți și Orhei. Și pe câți tineri omul acesta nu i-a ajutat cu stipendii, ca să-și poată face studii superioare, după ce-i ajutase și ca elevi în școlile secundare. V. Stroescu era un om foarte cetit și știa bine literatura română, rusă și franceză. Era o plăcere să discuți cu el; și cu toate că el era un om bogat și om în vârstă, nici bogăția și nici vârsta lui nu te apăsau, căci V. Stroescu era de o delicatețe omenească cu adevărat creștinească și socialistă. De i-am ști și pe miniștrii care își zic democrați și chiar socialiști, în felul în care a trăit marele român basarabean Vasile Stroescu!

Mai inițiat în doctrinile politice și în problemele de stat la ordinea zilei era profesorul Universității de la Iași, Constantin Stere, originar din Cîrpișul Sorociei, care, după ce a făcut pușcării țariste în Siberia pentru activitatea lui de socialist revoluționar, a părăsit Basarabia lui natală și a venit aici¹⁰ numai după ce s-a început prima revoluție rusească din 1905. El ne-a fost de mare folos cu mijloace bănești și cu inițierile lui în scrierile lui Belinski, Cernîșevski, Herzen, Dobroliubov, Pisarev, Nekrasov, Saltîkov-Șcedrin, Cernov și alți scriitori și publiciști poporanisti de la revista „Russkoe bogatstvo” și de la vechiul „Sovremennik”. De altfel, Constantin Stere a fost făuritorul celei mai mari reviste poporaniste „Viața Românească” de la Iași, cu marii scriitori Mihail Sadoveanu, Garabet Ibrăileanu, Mihail Ralea, cu basarabeanul nostru Axentie Frunză și alții. La „Viața Românească”, de altfel, am scris și eu așa-zisele *Scrisori din Basarabia*, pe când eram la studii universitare la Iași. De la Constantin Stere aveai ce învăța, și noi, basarabenii, am învățat de la el să urâm robia țaristă și să ne slujim poporul pe calea țărănismului revoluționar, care venea în contrazicere și cu marxismul îngust, care se bizaia numai pe proletariatul orășenesc, ceea ce nouă în Basarabia ne lipsea complet, și cu liberalismul sau democrația burgheză, care și aceea se găsea sub mână intelectualilor ruși, evrei, armeni, ucraineni, bulgari și alții care habar nu aveau de țărănimea satelor noastre moldovenești basarabene. Prin C. Stere am pus mână pe cărțile marelui român basarabean Zamfir Arbore, care, după ce a făcut pușcării țariste, a emigrat în străinătate (în Elveția) și apoi s-a stabilit la București în România, unde a făcut publicistică și a scris: *Temniță și exil, Basarabia în sec. XIX* și altele. Tot de la C. Stere am aflat despre alt român basarabean — dl Petre Cazacu, om politic, democrat de concepție poporanistă, care trăia în România, după ce îndurase regimul țarist rusesc.

Redacția ziarului nostru era vizitată de mulți moldoveni basarabeni, care au devenit cunoscuți în toată țara ca: Gurie Grosu, ajuns apoi arhiepiscop al Basarabiei; Dionisie Erhan de la mănăstirea Suruceni, ajuns apoi episcop al Ismailului; Vladimir Hertă, ajuns apoi primar al Chișinăului; Paul Gore — membru al Zemstvei guberniale basarabene; Neculai Suruceanu, ajuns mare magistrat al Basarabiei; Vasile Lașcu —

10 Evident, e vorba de o revenire de scurtă durată la Chișinău, în Basarabia

publicist și scriitor în limba rusească; Alexandru Groapă — agronom; Pantelimon Erhan — ajuns profesor și director de liceu; Daniel Ciugureanu — doctorul de la Hâncești de mai târziu, membru în Sfatul Țării și ministru; Simion Murafa, ajuns cunoscut avocat și bun cântăreț; Alexandru Plămădeală, care a realizat după Unirea Basarabiei monumentul lui Ștefan cel Mare din Chișinău; Pavel Grosu, ajuns doctor veterinar la Nisporeni; Andrei Albu — învățător la Nisporeni; Ștefan Holban — învățător la Cărpineni și apoi deputat în Sfatul Țării și în Parlamentul de la București; Neculai Codreanu, ajuns inginer la Căile ferate și apoi director în Ministerul de construcții de la București; preoții Vasile Gumă, Constantin Mătu, Constantin Popovici, fostul meu profesor de la Seminar, Mihail Dodul, fostul meu profesor de la Edineț, Ioan Gobjilă — fostul meu paroh de la biserica Măzărache din Chișinău și alții, a căror enumerare n-o pot face din lipsa de memorie. Trebuie să spun că eu stăteam la redacție aproape ziua întreagă, ca un fel de secretar de redacție, deoarece Emanuil Gavrilă și Ion Pelivan erau ocupați cu îndeletnicirile la tribunal și la judecătoria. Eu făceam aceasta cu un zel de invidiat pentru un rol ca acela, pe care mi-l luasem de a fi în contact cu oamenii și cu viața. Munca aceasta mi-a fost răsplătită chiar de pe atunci: vrând să scot o carte pentru moldoveni, pe care am intitulat-o *Pilde și povește*, un bun moldovean și gospodar de la Mereni — Rejepa — mi-a pus la dispoziție suma necesară de câteva sute de ruble pentru tipar. Altă răsplătită mi-a fost că Partidul Socialist-Revoluționar m-a ales în comitetul de conducere și eu am lucrat cu dl Nikolai Doroșevski, avocatul Mihail Stepanov, profesoara Reveka Dobrușkina, directoarea Școlii profesionale de fete, Lilia Kviatkovski, doctoriță de ochi, Nadejda Terlețkaia — învățătoare, și alții.

De altfel ziarul nostru „Basarabia“ și cel care l-a urmat, „Viața Basarabiei“, după ce primul a fost suprimat de administrația țaristă, au fost în atenția și a altor cercuri politice, sociale și culturale și aceasta s-ar putea explica prin faptul că noi eram în spiritul vremii. În imperiul țarist se dădea o luptă între vechi și nou și ziarul nostru îmbrățișase curentul nou. De unde adversarul nostru ziarul „Moldovanul“, ce apărea sub conducerea folcloristului basarabean Gheorghe Madan, era un ziar de dreapta și chiar cu tendințe huliganice împotriva evreilor și revoluționarilor, noi mereu polemizăm și cu Gheorghe Madan, și cu Pavel Crușevan, care scotea ziarul rusesc „Drug“ („Prietenul“), care era pur și simplu un ziar antisemit și Pavel Crușevan avea chiar faima de organizator al pogromului împotriva evreilor împreună cu vestitul Vladimir Purișkevici, unul din conducătorii *Sutei negre* (Черная сотня) de la Petrograd.

Amintiri de la „Cuvânt Moldovenesc“

Și încă un fel de povestire nesigură a noastră este în legătură cu confuzia pe care poate că eu o fac în ceea ce privește ziarul și revista „Cuvânt Moldovenesc“, pe care eu le-am scos împreună cu Neculai Alexandri, după ce am venit de la Iași terminând Facultatea de Litere, secția istorică. N. Alexandri deprinsese mai mult limba românească

că: eu mă mai modernizasem și nu eram numai fostul seminarist și fostul pușcăriaș țarist pentru greve și manifestațiuni revoluționare studențești de la Dorpat (Iuriev) din Estonia. De aceea la redacția „Cuvântului Moldovenesc” din strada Iașilor (fosta Jukovski) colț cu strada Kiev, venea lume și mai multă; și moldoveni, și ruși și evrei și alte neamuri alogene (инородцы). Treburile acestea cu vizitele la redacție și cu ținerea legăturilor cu instituțiile obștești și de stat îmi ocupau foarte multă vreme și totuși ziarul și revista trebuiau să fie scrise, redactate și corectate. M-au ajutat mai ales Gheorghe Stârcea și Simion Murafa — studenți, și apoi Sergiu Cujbă, fiul scriitorului basarabean Victor Crășescu, care se stabilise în România.

Gheorghe Stârcea îmi era mai ales de folos cu corectura la tipografia lui Fiodor Fiodorovici Zaharov, unde se tipărea și revista „Cuvânt Moldovenesc”. Însuși dl Zaharov era redactorul și editorul ziarului rusesc cu tendințe liberale „Бессарабская жизнь” („Viața Basarabiei”) și prin el căpătam și noi informații mai devreme, ca să le putem transpune în limba noastră. Dl Zaharov era un om simpatic și, cu toate că avea o vârstă de trei ori mai mare ca mine, nu se ținea rece sau indiferent de întreprinderea noastră moldovenească, deoarece la origine era și el moldovean. În privința atitudinii sale față de acțiunea noastră moldovenească dl Zaharov se deosebea mult de Pavel Crușevan, editorul ziarului rusesc, care era un adevărat *druc* împotriva noastră, făcând politica marilor boieri Krupenski, Purișkevici și alți reacționari și monarhiști înfocați. În legătură cu aceasta, țin să spun câteva cuvinte cu privire la politica pe care o făceau frunțașii vieții publice basarabene care pătrundeau în organele administrative gospodărești ale orașelor (управы) și ale județelor (земства). O unitate de vederi între reprezentanții acestor instituții nu era, dar prin discuții libere se ajungea la preconizarea celor mai potrivite cu puțință măsuri gospodărești. Datorită zemstvelor în județe și în gubernie, gospodăria Basarabiei n-a fost chiar așa de proastă: se construiau școli satești, se introduceau soiuri bune de cereale, legume, pomi roditori și viță-de-vie. Firește că s-au construit puține drumuri de comunicație, puține spitale, puține cooperative și nu s-a insistat mai temenic pentru întrebuințarea limbii materne în școli. Dar zemstvele nu erau încurajate de stat, mai bine zis, erau împiedicate în inițiativele lor. Tot așa era și în cadrul upravelor orășenești, unde conducerea, dintre frunțașii intelectualilor și negustorii orașelor, trebuia să îngrijească partea gospodărească cu pavarea străzilor, cu canalizări, cu apă, lumină, școli, spitale, biblioteci și ajutorare a sărăcimii. Din conducătorii zemstvelor am cunoscut și apreciat pe Constantin Mimi, care prin secretarul Moghileanski mi-a cerut să scriu o schiță istorică a neamului, pe care mi-a publicat-o în anuarul Zemstvei guberniale și apoi mi-am tras-o și în ediție broșată în peste o sută de pagini, dacă nu mă înșel (nu mă pot verifica, deoarece lucrarea îmi lipsește, după confiscarea bibliotecii, pinacotecii, mobilierului și a întregului calabalâc, ceea ce s-a întâmplat odată cu arestarea mea din ordinul — dragă Doamne — a guvernului Petre Groza, dar în realitate din ordinul criminalului securist moscovit de sub Stalin — Beria, pe care chiar guvernul moscovit l-a condamnat la moarte în 1953, după moartea stăpânului și socrului său Iosif Stalin).

În Zemstva județului Sorociei era mult apreciat fruntașul boier Constantin Cazimir, care sprijinea tinerii care vroiau să studieze în școlile superioare și nu aveau mijloace. În județul Lăpușnei era mult apreciat Vasili Ianovski, proprietar de la Vadul lui Vodă, care în ședințele Zemstvei susținea puncte de vedere progresiste în toate problemele gospodărești ale județului. De orientare moldovenească erau Paul Gore, Mihail Glavce și Vladimir Herța. Acesta de pe urmă a fost ales și primar al Chișinăului după ce se ilustraseră acolo Alexandr Schmidt și Leopold Siținski, care a jucat un rol și în Duma Imperială în legătură cu problema constituției în Rusia, când cu prilejul acesta s-a făcut și o proclamație aproape revoluționară, cunoscută sub denumirea de *Выборгское воззвание*¹¹.

Dintre colaboratorii mei i-am pomenit pe Simion Murafa și pe Sergiu Cujbă. Primul, când și-a terminat studiile universitare, a ajuns avocat în Chișinău și un om foarte popular prin participațiunile sale ca excelent cântăreț la șezătorile culturale, pe care le organizam în sala mare eparhială din Chișinău, care era totdeauna arhiplină cu public simpatizant pentru mișcarea noastră moldovenească. Simion Murafa a fost într-o vreme și conducător responsabil al publicațiunilor noastre, când Neculai Alexandri a stat o bucată de vreme în preajma lui Lev Tolstoi la Iasnaia Poleana. Al doilea prieten, pe care l-am pomenit, e Sergiu Cujbă, cu educație din vechiul Regat și cu talent literar, pe care îl moștenise de la părintele său Victor Crăsescu. Sergiu Cujbă și cu mine participasem în anul 1912 la conferința pe țară a social-democraților, care s-a ținut în Sala Dacia și la care s-a luat hotărârea politică remarcabilă că partidul va lupta pentru eliberarea Basarabiei de sub jugul țarist. Acest angajament se lua la o sută de ani după răpirea Basarabiei. La conferință, ca reprezentant al Internaționalei Socialiste II, a participat Leon Troțki, originar din târgușorul orheian Telenești. În treacăt fie zis, pe Leon Troțki l-am mai văzut o dată — la primul Congres al Sfaturilor populare din toată Rusia, care s-a ținut la Petrograd în vara anului 1917, când, din îndemnul lui, noi — grupul delegaților din județele basarabene — l-am văzut și pe Vladimir Ilici Lenin, cu care am discutat problema arzătoare pe atunci pentru noi basarabenii, ca să începem anul școlar 1917—1918 în limba maternă. Această problemă o discutasem și cu tovarășul Kerenski, prim-ministru, căruia i-am cerut să se adreseze prim-ministrului de externe al guvernului român de la Iași să ne pună la dispoziție câțiva profesori universitari și pedagogi, care în timpul verii să ni-i pregătească pe profesorii și învățătorii noștri basarabeni și totodată să ne ajute să ne facem manualele necesare, ca să începem anul școlar 1917—1918 în limba maternă. Din păcate, Aleksandr Kerenski nu ne-a satisfăcut cu răspunsul său, și de aceea ne-am adresat și opoziției din Primul Congres al Sfaturilor populare. Vladimir Ilici Lenin reprezenta opoziția bolșevică, și el ne-a recomandat în scurte cuvinte așa: „Procedați cum vă dictează conștiința națională și interesul politic, dar toate faceți-le prin Sfatul Țării al Basarabiei“. În

11 Este vorba de apelul din 10 iulie 1906 al unui grup de deputați din prima Dumă de Stat către cetățenii Rusiei, prin care aceștia erau chemați să refuze a plăti impozitele și a face serviciul militar ca protest contra dizolvării Dumei.

treacă fie spus că noi așa am procedat în vara anului 1917. Dar până atunci am avut de trecut prin multe. Am lucrat în așa fel, încât să nu înfundăm temnițele țariste sau să nu trezim invidia și dușmănia huliganilor din dreapta și din stânga.

Colaboratori ai publicațiilor „Cuvânt Moldovenesc” au mai fost pe vremea ceea, până la revoluția din 1917: Toader Inculeț, Mihai Minciună, Alecu Mateevici, Ion Costin, V. Bârcă, Anton Crihan, Tudose Roman — țăran, Andrei Scobioală, Dimitrie Damaschin, Iorgu Tudor, Dimitrie Bogos, Sergiu Niță, Romulus Cioflec, Mihail Ceachir (preot), Pavel Guciujna (preot), dr. Daniel Ciugureanu, Constantin Popescu (subinspector la Liceul Real din Chișinău), Teodor Păduraru, nepotul meu, și atâția alții, pe care eu eram bucuros să-i am la dispoziție, pentru ca să punem la cale un început de organizație politică a moldovenilor din jurul Chișinăului, pentru ca să-i utilizăm pentru susținerea cauzei noastre acolo, unde ne vor indica vremea și evenimentele. Această organizație se cerea și printre moldovenii angajați în serviciul militar, mai ales după eșecul trupelor rusești și române din războiul mondial, început în 1914 și în care intrase și România în 1916.

Cine știe ce lucru nu puteam face, căci eram tineri și fără experiență. Și cu toate acestea am făcut o mișcare ce s-a înscris în istoria neamului nostru ca o pagină din cele mai strălucite. De la început ne-am agitat pe tema libertății, discutând liber ceea ce se impunea la ordinea zilei. De altfel, aveam pilda ucrainenilor, care țineau să facă o Republică Ucraineană deosebită de cea rusească de la Petrograd sau de la Moscova. Apoi mai trebuia să luăm pildă de la evrei, care se organizau în Bundul lor și discutau și ideea sionismului. Eu aveam legături de bună prietenie cu Reveka Dobrușkina, cu Evelina Rozen și alte profesoare de la Școala evreiască de lucru manual din strada Haralambie. La Chișinău am trăit o vreme chiar în casa în care erau găzduite profesoarele școlii. Și-apoi ideea unirii popoarelor în state naționale independente nu era interzisă în doctrina Partidului Socialist-Revoluționar, din care făceam parte. Singurul lucru, pe care eu nu-l admiteam la partidul meu, era secția teroristă, care, de altfel, a executat pe împăratul Alexandru al II-lea, pe primul-ministru Stolîpin și pe alții, care acum îmi scapă din memorie.

În genere vorbind, activitatea noastră publicistică în limba moldovenească sau rusească nu putea să joace un rol cu roade vizibile în Dumele Imperiale — prima, a doua, a treia și a patra. Și prima lege electorală de pe vremea guvernului lui Vitte și cea de a doua de pe vremea lui Stolîpin nu puteau să dea decât deputați din clasele privilegiate — cea a proprietarilor de moșii și cea a capitaliștilor, fabricanților și negustorilor, dar din partea țăranilor abia dacă trecea câte unul de la curia țărănească. Ori noi nu puteam să ne bizuim decât pe mulțimea țăranimii basarabene, pe care guvernele țariste n-au putut-o rusifica. Dar ce rol putea să joace un țăran basarabean față de 7–8 deputați boieri ca Krupenski, Purișkevici, Ianovski, popa Ghepețki sau episcopul Serafim, care nu știau nici o vorbă moldovenească, dar se supuseseră politicii rusofile. Ba s-a întâmplat așa că, atunci când în a III-a Dumă Imperială reprezentantul țăranimii basarabene, Sefer, a ridicat chestiunea predării învățaturii în școlile primare din

satele moldovenești în limba maternă a școlarilor, s-a ridicat popa Ghepețki, spunând că moldovenii basarabeni sunt foarte mulțumiți să învețe în limba rusească, ba chiar sunt fericiți să se roage lui Dumnezeu în biserică în limba veche slavonă. Și moldovenii de talia octombriștilor Dicescu, profesorului universitar de la Petrograd — Grădescu, profesorului și ministrului învățământului Kasso (sau mai corect: Cașu) n-au știut să-i dea peste bot acestui popă Ghepețki. Iar noi, intelectualii basarabeni cu tendințe socialiste și revoluționare, eram neorganizați și nu puteam să ne impunem în alegerile pentru Duma Imperială. Singurul lucru pe care îl făceam cu un oarecare succes era să trimitem tineret moldovenesc basarabean la studii universitare la Iași, unde acești tineri erau ajutați de rectoratul universitar de sub conducerea lui Constantin Stere cu burse. Și mai frumos e că în chestia de ajutorare a studenților basarabeni au ajutat și profesorii Nicolae Iorga și Alexandru Cuza, care erau de altă culoare politică decât C. Stere și chiar se purtau cu adversitate față de dânsul. Unde ei se înțelegeau bine, era ajutorarea materială a studenților basarabeni, încât dacă Basarabia nu putea fi tratată cu atenția politică cuvenită de către guvernele românești — cel liberal sau cel conservator –, se găseau oameni ca naționaliștii Iorga și Cuza și liberalul (fost poporanist revoluționar basarabean) C. Stere. Poate că eu, prin scrisorile mele din Basarabia pe care mi le tipărea revista de la Iași „Viața Românească” de sub conducerea lui Constantin Stere și Garabet Ibrăileanu, mare critic literar al revistei, am ajutat chestia unui început de predare a limbii moldovenești în Seminarul Teologic și în Școala Eparhială de Fete de la Chișinău și de aceea veni la Chișinău părintele Grigore Constantinescu, care a predat limba la Școala Eparhială și care prin anul 1913 a început să editeze ziarul moldovenesc „Glasul Basarabiei”.

Dar și mai mare rol au jucat revista și apoi și gazeta „Cuvânt Moldovenesc”, pe care le-am scos împreună cu bătrânul Neculai Alexandri și tânărul Simion Murafa. Și revista și apoi gazeta pătrundeau nu numai în satele din Basarabia moldovenească, dar și în Transnistria și chiar în depărtata Siberie, în regiunile Amurului, Usuriiskului, Dalnii Vostok¹² și în Asia Mijlocie, unde fuseseră îndemnați să se ducă mulți moldoveni basarabeni, care în calitatea lor de țărani căpătau loturi incomparabil mai mari, decât acele pe care le aveau în Basarabia și pe care și pe acelea le pierdeau din pricina politicii de diviziune a țăranimii, pe care o făcea guvernul de la Petrograd.

Războiul ne deșteaptă, ne apropie

Și mai mare răspândire capătă ziarul nostru „Cuvânt Moldovenesc” odată cu izbucnirea războiului mondial, la 19 iulie 1914¹³, când soldații moldoveni basarabeni au umplut frontul, iar din 1916, când a intrat în război și România împotriva Germaniei, Austro-Ungariei, Bulgariei și Turciei. Cu prilejul acesta, moldovenii noștri basa-

12 Extremul Orient

13 La 19 iulie (1 august) Germania declarase război Rusiei: deschiderea ostilităților începuse, de fapt, la 15 (28) iulie 1914.

rabeni au luat contact cu frații lor de sânge din România, mai ales atunci când o parte din trupele românești a trebuit să se retragă pentru refacere pe teritoriul Basarabiei, deoarece fuseseră nevoite să se retragă din Muntenia și Transilvania, căci suferiseră înfrângeri și trebuiau să vină în dosul frontului sudic și răsăritean, adică în Basarabia, spre a se reface. Aceste acțiuni militare românești au jucat un rol și în 1917, când, în legătură cu triumful revoluției socialiste-revoluționare și democratice (cu constituționaliștii democrați în frunte), s-a impus o organizare a sfaturilor populare țărănești, județene, orășene și guberniale, care să participe la conducerea gospodăriei țării și a administrației politice. Mai mult decât atât: s-a impus și organizarea sfaturilor soldățești. Și noi, intelectualii basarabeni, am fost îndemnați să ne dedicăm acestor acțiuni de organizare a sfaturilor (consiliilor) populare, căci vechii conducători ai Zemstvelor județene și ai celei guberniale și ai orașelor nu mai erau nici suficienți, nici ascultați de masele populare. Moldovenii dintre boierii provinciei încercaseră să se organizeze într-un partid național în frunte cu Vasile Stroescu și cu Vladimir Herța, dar din acțiunea lor n-a ieșit mare lucru (abia după Unirea Basarabiei cu România V. Stroescu a ajuns președinte de vârstă al Camerei Deputaților, Vladimir Herța — primar al Chișinăului), cu toate că noi, revoluționarii, nu i-am împiedicat să fie aleși și în Sfatul Țării de la Chișinău, căci noi consideram orice forță intelectuală utilă spre a fi consultată în treburile politicești și nu ne făceam monopolști în treburile obștești.

Eu personal, rămânând la conducerea presei moldovenești basarabene, am fost ales deputat la primul Congres al Sfaturilor populare de la Petrograd, și, când eram întrucâtva reținut de treburile locale în Chișinău și în Basarabia, eram solicitat telefonic să vin la Petrograd pentru discuția treburilor basarabene, în care eram socotit ca specialist.

Că reprezentanții provinciei noastre în Sfatul Țării au mers mai departe și au hotărât Unirea Basarabiei sub conducerea lui Ion Inculeț și reforma agrară sub conducerea mea, aceasta este o hotărâre de însemnătate istorică și eu personal nu mă simt cătuși de puțin trădător al ideilor mari revoluționare, care au dus la lichidarea Rusiei obscurantiste de altădată.

Cu gândul la cei din Basarabia

O problemă care ar mai merita să fie discutată la sfârșitul acestui caiet improvizat ar fi zarva adversarilor noștri. Noi am făcut ceea ce ni se impunea de o lege a istoriei. Toate popoarele doresc să fie libere, să nu depindă de state și neamuri străine. Noi, românii, avem un trecut plin de suferință și lupte împotriva turcilor, care au făcut din noi un popor vasal. Dar turcii n-au avut de a face numai cu luptătorii români pentru independență. De la un timp, turcii s-au ciocnit cu rușii, care erau conduși de țării și comandanții lor politici și militari spre a cuceri Balcanii și ieșirea din Marea Neagră în Marea Mediterană. Această întâlnire a turcilor cu rușii nouă, românilor, ne convenea și nu, căci rușii nu se mulțumeau să-i dezmoștenească pe turci de Balcani și de

strâmtori, ca popoarele balcanice să rămână libere și independente. Țarii Rusiei râvneau să ajungă și săpâni pe toate popoarele, care le stăteau în cale: români, bulgari, sârbi, greci. Noi, moldovenii din Basarabia, am fost prima victimă a acestei politici de lărgire a hotarelor imperiului țărilor ruși. Și cum au procedat guvernatorii, episcopii și toți ispravnicii administrativi ai Rusiei în Basarabia românească? Au căutat să-i fure libertatea discuțiilor în problemele obștești, libertatea creației unei culturi românești, cum se putea lucra peste Prut, în Moldova, Muntenia și mai departe. Ni s-a furat limba din școală, din instituțiile de stat și publice și chiar din biserică, unde credința ortodoxă era aceeași ca și în Rusia moscovită. Ce-am pățit eu în năzuința mea de a-mi face datoria față de moldoveni și de cultura românească s-a văzut, cred, în paginile de până acum. Dar ce a pățit bunul meu frate — Ioan Halippa, harnicul cercetător al trecutului românesc basarabean, după documentele, hrisoavele și arhivele rămase de la domnitorii Moldovei și de la fel de fel de fețe, care au trăit în Basarabia sau au avut legături cu ea? Unde este fratele meu și ce s-a întâmplat cu el și familia lui după ce a fost scos din Basarabia și dus într-o slujbă în gubernia Ekaterinoslav și apoi în Taurida? Nici până acum nu se știe nimic ce s-a făcut cu familia Halippa de peste Nistru, când acolo s-a pus hotar între noi — românii — și ruși, deși aceștia au recunoscut acest hotar și prin tratatul de conviețuire pașnică¹⁴, semnat de Nicolae Titulescu, din partea statului român, și de Litvinov, din partea statului rus, prin care tratat s-ar fi putut înlesni legăturile dintre noi și ruși. Din păcate, așa-zișii comuniști de sub dictatura lui Stalin au omorât orice năzuință în privința legăturilor pașnice între România și Rusia, încât politica generalului Antonescu a adus la un război cu Rusia și în urma acestui război Basarabia din nou e sub stăpânirea Moscovei, deși nominal provincia aceasta moldovenească este, dragă Doamne, organizată ca Republică Socialistă și Sovietică Moldovenească. Dar dacă observi mai de aproape listele conducătorilor și reprezentanților Moldovei dintre Prut și dincolo de Nistru, ele sunt pline de persoane străine de poporul moldovenesc. Și ce pot să facă bieții moldoveni sub o conducere și reprezentanță străină? Ș-apoi și noi, cei din Republica Română, nu putem fără daună să ne lipsim de concursul românilor basarabeni și de dincolo de Nistru. Toate neamurile își produc o viață și o cultură vrednică de ele numai atunci când lucrează cu toți fiii împreună, ajutându-se și sprijinindu-se în mod reciproc. Și de ce românii să fie lipsiți de acest drept, doar și în Republica noastră Democratică Română și în Republica Sovietică Moldovenească domnește aceeași organizație socialistă statală, cu sfaturi populare peste tot și cu organizații de partid unice la conducerea treburilor obștești și statale — fie economice, fie politico-administrative, fie culturale și de tot soiul.

* * *

Terminând acest caiet, mai vreau să spun câteva cuvinte despre pățaniile mele personale.

14 Referință la perfectarea proiectului pactului de asistență mutuală între România și U.R.S.S., parafat la 21 iulie 1936.

Eu nu m-am așteptat ca un Stalin să-mi pretindă arestarea din capitala României, al cărei cetățean sunt din 27 martie 1918, când Basarabia s-a unit cu România. Și în Țara Românească s-a găsit un ministru de Interne, Teohari Georgescu, și un ministru de Externe, Ana Pauker, care să mă aresteze și să mă predea lui Stalin, iar acesta prin instrumentele lui să mă condamne la muncă silnică în Siberia la 25 de ani. Dar am avut noroc să zdohnească Stalin și dictatorul lui de la Securitate, Beria. Poate la eliberarea și reabilitarea mea a contribuit și modesta mea activitate de curățitor de gunoaie și closete în 11 lagăre siberiene, până la Baikal și dincolo, în tot cazul, mi s-a dat un bilet de reabilitare completă din partea administrației sovietice. Dar în țară nu-s reabilitat nici până în prezent¹⁵. Nu mi se plătește pensie de profesor și nici pensie de merit special, la care am fost recomandat de Academia Republicii Române, în compunerea ei actuală. Din pricina asta și la vârsta de octogenar peste un an¹⁶, îmi vine foarte greu, mai ales că în absența mea am fost depozat de tot ce am avut până la ultima cămașă, iar familia mi-a fost scoasă din casă unde am lăsat-o, în str. Alexandru Donici nr. 32 și care e în coproprietate cu dl Alexandru Munteanu, și acum trăiesc într-un subsol din str. Muzelor nr. 2. Dar așa mi-a fost soarta!

* * *

După aproape zece ani, am recitit aceste note și, găsind fața copertii goală, vreau să-mi completez povestirea cu câteva rânduri scurte. După ce a zdohnit căteaua parșivă¹⁷, cum o numea Petre Groza, și după ce și nevolnicul ei președinte, sau mai bine zis lacheul ei nevolnic a murit, lucrurile s-au mai schimbat. Politica pe care a dus-o răposatul Gheorghe Gheorghiu-Dej a izbăvit Republica Populară Română de prezența în țară a numeroșilor consilieri ruși din ministere și din întreprinderi. Lucrul acesta devenise necesar, pentru că agenții Moscovei deveniseră odioși și în ochii Partidului Comunist Român. Totodată, se constata că U.R.S.S. ne jefuise peste măsură și nu mai avea ce să ne pretindă: țara nu mai avea păduri, nu mai avea uraniu, nu mai avea atâta petrol și cereale, ca să plătească mașinile rusești, care, de altfel, se dovediseră proaste, mai scumpe decât cele din Germania și din alte țări cu industrii variate. Politica de independență a R.P.R. s-a impus mai ales când s-a văzut că U.R.S.S. clocește gândul să ne încorporeze Moldova în R.S.S.M., iar din Dobrogea, din Basarabia de sud și din Bulgaria să facă o federație agricolă, condusă de un rus, un bulgar și un român, deci doi împotriva unuia. U.R.S.S. mai clocește și gândul de a face din Ardealul nostru o nadă pentru unguri, șantajându-ne pe noi.

Personal, eu am profitat de pe urma schimbării politicii românești: astăzi sunt repus în drepturile mele de pensionar și trăiesc în casa mea.

Publicat după: „*Patrimoniul. Almanah de cultură istorică*”, Chișinău, 1990, nr. IV, p. 17–40

¹⁵ În anul 1962

¹⁶ Pan Halippa a împlinit vârsta de 79 ani în 1962

¹⁷ Ana Pauker

2. Cronica vieții mele (1967)

Caietul nr. 1

/.../ Prima revoluție rusească a izbucnit în legătură cu înfrângerea Rusiei Mari de Japonia, pe care lumea până atunci o socotea mică, dar care s-a dovedit mai tare decât slăbănogul colos euro-asiatic. Noi, moldovenii din Basarabia, nu puteam să nu vedem realitatea și am prins și noi curajul necesar. Studenții de la Dorpat, printre care mă găseam și eu, am început să discutăm, ce putem face noi pentru frații noștri din Basarabia. Cu Neculai Bivol, fiul preotului de la Ialoveni, și cu alți membri ai Pământeniei moldovenești basarabene¹⁸ am discutat chestiunea tipăririi unei foi în limba maternă pentru moldoveni. Neculai Bivol și Pavel Grosu erau din membrii mai vechi ai Pământeniei basarabene, care păstrau cu sfințenie spiritul național al vajnicului luptător Ion Pelivan, care era exilat la Arhanghelsk pentru propaganda ce o făcuse printre studenții basarabeni.

Mișcarea noastră studențească, însoțită cu declararea de grevă și cu boicotul administrației academice, a fost considerată de Ministerul de Instrucție ca periculoasă și universitatea noastră a fost închisă și studenții basarabeni au părăsit Dorpatul și au plecat în Basarabia. Eu cu Neculai Bivol am fost arestați și trimiși pe etape în provincia natală ca să fim supuși controlului polițienesc. În drum am avut tot timpul să tănuim în limba moldovenească fel de fel de probleme, și agenții care ne supravegheau mereu încercau să afle despre ce vorbim și noi le spuneam că discutăm chestii științifice, și Niculai Bivol, care era naturalist desăvârșit, le povestea fel de fel de fenomene și legi naturale. Agenții ne obiectau de ce nu vorbim în limba rusească, ca să înțeleagă și ei. Dar eu le spuneam: „De ce nu vorbiți și voi în limba noastră românească și vă mărginiți să vorbiți numai rusește? Odată ce Rusia a cuprins atâtea țări și popoare străine, slujbașii statului trebuie să le știe toate limbile lor, căci îi mai ușor să-i înveți pe un milion de funcționari limba popoarelor alogene decât să silești o sută de milioane de oameni din aceste popoare să vorbească limba rusească. Și-apoi, dacă este vorba ca noi, moldovenii, să învățăm limba rusească, trebuie să fie silită să învețe această limbă și împărăteasa, care este o nemțoaică și nu știe să vorbească rusește. Și, în sfârșit, este mare greutate cu împăratul Rusiei, care ar trebui să știe 50–60 de limbi străine, câte popoare străine are sub stăpânirea sa“. Aceste obiecțiuni, pe care le făceam eu într-un chip cu totul cuviincios, i-au pus pe agenții păzitori în încurcătură și ne-au lăsat după aceea în pace.

Oricum, după popasuri în orașele Riga, Moscova, Kiev și Odesa, am ajuns la Chișinău și aici am fost înregistrați ca niște studenți turbulenți, care trebuie să fim supravegheați de poliție. /.../

18 Organizație politică a studenților din Basarabia, care-și făceau studiile la instituțiile de învățământ din Dorpat și care avea ca obiectiv principal lupta pentru redeșteptarea națională și dezrobirea de sub dominația țarismului rus.

/.../ Ajunși la Chișinău, am început să ne orientăm. Eu m-am dus la familia Komarnițki, care era în legături cu fratele meu; el era însurat cu Valentina Grigorievna, una din fiicele lui Grigori Komarnițki. Fratele meu nu mai era în Ghișinău: el fusese transferat din 1905 ca inspector al învățământului la Novo-Moscovsk, gubernia Eka-terinoslavului. Am luat apoi legătură cu fruntașul mișcării naționale din Basarabia, Ion Pelivan, căruia i-am expus intențiunea mea și a lui Neculai Bivol să scoatem o gazetă moldovenească. Din discuțiile avute, am ajuns la concluzia că ar fi bine să luăm legătura cu moldovenii basarabeni, aflători în România. Primul la care ne-am gândit a fost Constantin Stere, căruia i-am și comunicat, prin cumnatul său, Gheorghe Constantinovici Grosu, notar public în Chișinău, că am avea nevoie să ne sfătuim cam ce avem de făcut, ca să utilizăm manifestul de libertăți al țarului Neculai al II-lea din 17 octombrie 1905. Acest manifest făgăduia popoarelor din Rusia dreptul de a se conduce pe baza dreptului la libertate. Noi, moldovenii Basarabiei, nu puteam să rămânem nepăsători față de problema mare a organizării noastre politice, culturale, economice și sociale, care organizare trebuia să asigure națiunii noastre un viitor mai destoinic decât trecutul și prezentul păcătos. Ideea invitației lui Constantin Stere și a altor fruntași moldoveni la acțiunea pe care vroiam s-o începem noi, tinerii în Basarabia noastră, a dat roade bune: au început să se adune când în casa lui Emanuil Gavrilă, când în casa lui Gheorghe Grosu, când în casa lui Alexandru Botezat următorii: Ion Pelivan, Ion Inculeț, Alexie Nour, Neculai Popovschi, Vasile Hartia, Pavel Gore, Neculai Alexandri, Neculai Bivol, Vasile Oatu, Vasile Stroescu și alții. Chestiunile care se discuteau priveau problemele școlii, bisericii, instituțiilor publice și mai ales ale țărănimii noastre moldovenești asupra cărora insistam mai ales noi, poporaniștii sau „narodnicii”, cum ne spuneam noi într-un termen rusesc. Acest curent a triumfat odată cu venirea lui C. Stere de la Iași. El a făcut asupra noastră a tuturor o impresie formidabilă. Ne fermeca mai ales limpezimea gândurilor, pe care știa să le expună în fraze frumoase, pline de puterea convingerilor politice și a științelor de tot soiul.

Discuțiile s-au purtat în jurul scoaterii ziarului „Basarabia”, asupra programului ziarului și a Partidului Național Moldovenesc, care trebuiau să lupte pentru democrație, pentru libertate, pentru dreptul poporului nostru de a se ocârmui pe baza legii de autonomie a Basarabiei și pentru înfăptuirea unor reforme economice, din care prima să fie reforma agrară. Urmau apoi naționalizarea școlii, bisericii și a instituțiilor publice, unde peste tot să domnească limba poporului. Prudența și modestia pretențiilor noastre moldovenești nu vroiau să atace drepturile statului rus, drepturile popoarelor conlocuitoare pe teritoriul Basarabiei, socotindu-i pe puținii ruși, ucraineni, evrei, bulgari, găgăuzi, nemți și francezi în drept să-și aibă școlile lor, bisericile lor și limba lor,

Cum am înfăptuit primul ziar „Basarabia”, destinat pentru poporul moldovenesc din Basarabia și din Transnistria, am povestit într-un caiet pentru anii 1905, 1906 și 1907 și nu e nevoie să mă repet. Aici țin să spun câteva cuvinte cu privire la organizarea Partidului Moldovenesc și organizarea economică a moldovenilor basarabeni.

Partidul Național Democrat Moldovenesc n-a avut condiții prielnice pentru organizare. Dacă ziarul „Basarabia” ar fi avut o durată mai îndelungată, poate că și partidul s-ar fi înjghebat cumva. Dar ziarul „Basarabia” a fost de scurtă durată și fiind persecutat de forțele reacționare ale statului și provinciei, n-a putut să ajute organizarea partidului. Altceva s-a întâmplat când am înființat, în 1913, revista „Cuvânt Moldovenesc” și, în 1914, gazeta „Cuvânt Moldovenesc”. Aceste publicațiuni au avut o viață lungă și au reușit să ajungă nu numai organe ale Partidului Național Moldovenesc, dar chiar centru al întregii mișcări moldovenești din Basarabia și din Rusia. Aici se puneau la cale și de aici porneau toate ideile și acțiunile care i-au făcut pe moldovenii participanți la viața publică și politică a Rusiei, iar în revoluția din 1917 publicațiile „Cuvântului Moldovenesc” de sub conducerea mea, ca secretar al Partidului Moldovenesc, au ajutat opera de proclamare a Basarabiei ca republică moldovenească autonomă în cadrul Uniunii republicilor populare din Rusia și, apoi, a Republicii Moldovenești Independente, care în 1918, la 27 martie, s-a unit cu România.

Toate acestea au fost cu puțință nu numai mulțumită revoluției din 1917, dar și pentru că moldovenii din Basarabia au produs din sânul lor câțiva oameni de concepție românească progresistă, care au propovăduit-o ani de-a rândul și zilnic, verbal și în scris, în toate împrejurările vieții.

Unul din acești oameni a fost Ion Pelivan, care, după cum socot eu, a fost cel mai autentic reprezentant al Basarabiei moldovenești, unde spiritul național românesc a fost mereu viu și s-a manifestat în fapte și forme pe care n-a putut să-l împiedice despotismul țarist de la 1812 până la 1917. Stăpânirea țaristă a făcut totul pentru rusificarea Basarabiei, dar în ea a trăit de-a lungul veacului dorul de a ști ce se petrece dincolo de Prut. Toată lumea, de la cel mai neumblat țăran basarabean până la elementele cele mai mișcătoare din moldovenii și din străini, a știut că la apus de Prut trăiesc oameni care grăiesc aceeași limbă ca și noi, moldovenii din Basarabia, că acești oameni au libertate, au școli, unde copiii și tineretul învață în limba mamelor lor și de aceea prind mai ușor cunoștințele necesare în viață; că acești oameni au biserici în care se slujește în limba poporului și pot mai ușor să se împărtășească din învățăturile luminoase ale lui Hristos, că acestor oameni, când se duc la instituțiile publice, li se vorbește în limba lor și ei înțeleg ce li se cere de la stat și de la conducătorii lui. Noi, basarabenii, ne dădeam seama că rânduilele de dincolo de Prut sunt mai bune decât în Basarabia. De bună seamă că unii din basarabeni nu știau cum și când s-au petrecut lucrurile care au schimbat fața vieții de la noi și de la frații de peste Prut. Și tocmai aici a fost marele rol a lui Ion Pelivan: el a căutat să-i lămurească pe toți de ce noi, moldovenii din Basarabia, suntem în urma celor de peste Prut. Mai mult decât atât, Ion Pelivan căuta să adune dovezi că spusa rușilor este mincinoasă, cum că noi basarabenii suntem moldoveni, iar cei de peste Prut sunt români, sunt franțuiziți, sunt stricați de obiceiuri și credință de aiurea. Ca să-i lămurească bine pe cei neștiutori, Ion Pelivan aducea cărți din România și oamenii se încredințau că nu-i nici o deosebire între graiul nostru moldovenesc din Basarabia și graiul românesc al fraților din Muntenia și a celor din Ardeal și Bucovina.

Pe calea aceasta Ion Pelivan a lămurit mii de basarabeni de toate vârstele și din toate tagmele. Iar când în urma primei revoluții rusești, din 1905, noi am căpătat posibilitatea să facem propagandă nu numai verbal, dar și prin tipărirea ziarului „Basarabia“, Ion Pelivan a fost cel dintâi secretar de redacție al gazetei noastre. /.../

/.../ Mi-aduc aminte discuțiile, pe care le-am avut pe vremuri cu Zamfir Arbo-re, cu Dobrogeanu-Gherea, cu Petre Cazacu, cu Axentie Frunză și mai ales cu Constantin Stere, cu Vasile Stroescu și alții, care cu toții erau de acord că românii, fie că se numesc moldoveni, munteni, ardeleni sau bucovineni, trebuie să se unească, pentru ca pe calea aceasta să fie mai în stare să producă valori culturale, economice și de altă natură și astfel, în marea familie a popoarelor de pe lume, să reprezinte o forță mare creatoare și cu caracteristica originală a unui popor daco-roman, care și-a păstrat ființa la răspântia altor drumuri și popoare cu caracterele lor, firești naturii lor.

Și tot așa gândeau Leon Troțki și Vladimir Lenin, cu care am avut prilej să discut în vara anului 1917, la Petrograd, la primul Congres al sfaturilor populare, la care am fost trimis ca delegat al Basarabiei, împreună cu Sinicliu și alții. Chestiunea colaborării culturale sau, mai restrâns, școlare între Basarabia și România a fost pusă de realitatea stărilor în care trăiam pe atunci. Eu am expus lui Kerenski și Miliukov, care erau factorii hotărâtori ai politicii rusești de pe atunci, problema necesității ca noi, moldovenii din Basarabia, să începem anul școlar 1917—1918 în limba maternă. Însă noi eram stingheriți de starea de fapt că nu aveam nici învățători și [nici] profesori care să predea în limba poporului nostru și nu aveam nici manuale școlare, deoarece sub țarism am fost lipsiți de dreptul firesc de a avea școală în limba noastră. Singura soluție era ca noi, moldovenii basarabeni, să apelăm la frații noștri de la Iași, unde era și guvernul României, să ne dea o echipă de învățători și profesori, care în lunile de vară, până în toamnă, când se deschid școlile, să ni-i pregătească pe ai noștri la cursuri speciale. Și în al doilea rând, să ni se dea voie să utilizăm manuale școlare de limbă, de istorie, de aritmetică, de geografie, de științe naturale și altele din România, căci noi n-aveam timpul să le compunem la noi acasă în Basarabia și să le tipărim la Chișinău, unde nu aveam nici tipografiile necesare cu litera latină, în care chip natural se îmbracă limba noastră de origine neolatină. Kerenski și Miliukov nu s-au învoit cu propunerea și cu cererea noastră, a moldovenilor basarabeni. Și atunci eu am tratat chestiunea întâi cu L. Troțki, pe care îl cunoșteam personal, și apoi cu V. Lenin, la care am putut ajunge prin mijlocirea lui L. Troțki. Ambii au admis punctul nostru de vedere, și formula pe care a dat-o V. Lenin îl caracterizează ca pe un om de cultură și de stat, care nu se împiedică de buturugi naționale. V. Lenin a spus: „procedați cum vă dictează conștiința națională și interesul politic și cultural, dar faceți-o prin Sfatul Țării al vostru“. Formula lui V. Lenin ne-a dus la Unirea Basarabiei, ca Republică Moldovenească Independentă, legiferată de Sfatul Țării la 24 ianuarie 1918. Unirea era considerată și de comuniștii români ca un act normal și de însemnătate istorică pentru națiunea română. Am avut prilejul să discut chestia aceasta cu Dobrogeanu-Gherea, Gheorghe Cristescu-Plăpumaru, cu Cocea și alții, iar de la Petre

Constantinescu-Iași am primit în 1918 următoarea telegramă: „Dlui Pan Halippa, vicepreședinte al Sfatului Țării, Chișinău. Cele mai calde felicitări din partea fostului tău camarad de Universitate de la Iași și tovarăș de idei pentru îndeplinirea idealului căruia ți-ai închinat viața: Basarabia democratică lipită de țara mamă. Petru Constantinescu, sublocotenent rezervă, Regimentul 14 recruți Huși.“ /.../

Caietul nr. 4

/.../ Organizația ostășească de la Odesa s-a manifestat în chip strălucit pe ziua de 1 mai 1917, când ofițerii și soldații moldoveni, în număr de peste 10 000 de oameni, au defilat pe străzile frumoase ale orașului cu muzică și steaguri naționale, pe care era scris: „Trăiască Republica democratică federativă!“ și „Trăiască Basarabia autonomă!“. Personal am participat la această manifestație și pot mărturisi că am trăit clipe de neuitat. Într-o piață publică („Kulikovo Pole“) s-a ținut adunarea națională nu numai a ostașilor din garnizoana Odesa, ci și a numeroaselor delegații din alte centre din sudul Rusiei. Am spus și eu un cuvânt, ca unul care mă tridisem, alături de E. Cătești, la organizarea ostașilor moldoveni din Odesa, în vizitele mele acolo, în martie și aprilie, ca secretar al Partidului Național Moldovenesc și ca director al „Cuvântului moldovenesc“, care propovăduise dragostea de neam și patrie, dar totodată înțelegea să folosească revoluția rusească spre a deștepta pe moldoveni și a-i face cât mai degrabă stăpâni pe pământul Basarabiei și participanți la viața politică a neamului întreg. La lucrurile acestea totdeauna m-am gândit și, fiind la Odesa, nu puteam să uit că acolo se găsea în suferință marele nostru român basarabean Vasile Stroescu, pe care îl vizitasem și în martie și aprilie, deci, am sugerat ideea să trecem cu impunătoarea mulțime a moldovenilor basarabeni prin fața hotelului „London“, unde stătea acest Mecena al neamului românesc, care și-a cheltuit viața și averea pentru nevoile vitale ale românilor de pretutindeni. Și i-am procurat cea mai mare bucurie în viață, când a văzut cu ochii lui minunatul tablou al ostășimii moldovenești basarabene, care se încadra în rândurile strânse și unite ale neamului pentru salvarea lui. Doar la Odesa pe vremea aceea se găseau și refugiați din Ardeal, din Bucovina și chiar din România, care era călcată în cea mai mare parte a ei de germani și austro-ungari.

Astăzi, când scriu aceste rânduri, după 50 de ani de la evenimentele din 1917, mă întreb, în gândul meu, dacă noi, moldovenii basarabeni, am știut să ne facem datoria bine sau noi am fost numai niște învățăcei ai revoluției rusești, care am fost în stare să uităm interesele mari ale neamului românesc? Îmi pun această întrebare pentru că noi, după ce ne-am făcut datoria în conștiință și am reușit pentru clipele acelea să facem să triumfe ideea autonomiei Basarabiei și apoi chiar să unim Basarabia cu România, am fost mereu criticați de unii români din Ardeal și din Vechiul Regat, ca și cum noi am fi uitat să fim români și eram numai niște revoluționari, smintiți de ideile socialiste. Cred că manifestația românească pe străzile Odesei este cel mai bun răspuns celor care ne considerau niște oameni nepregătiți pentru treburile politice.

Totuși, fiindcă gândul meu a alunecat în domeniul speculațiilor politicii trebuie să mă opresc puțin și să discut chestiunea în fond. Am fost noi numai socialiști și revoluționari? Toată lumea a văzut că suntem români, animați de gândul și dorul de a ne pregăti neamul pentru mari reforme sociale și prin ele a face posibilă înfăptuirea unității naționale. Doar am fost și suntem un popor care trăim din munca noastră și nu exploatăm pe nimeni. Dar, totodată, ținem să nu fim exploatați de alte neamuri sau de unii privilegiați politici, oricine ar fi ei: împărați, regi, dictatori norocoși, capitaliști, militari sau chiar niște netrebnci care știu să umble cu doctrine, cu partide, cu minciuni și alte practici înșelătoare. /.../

/.../ Și ceea ce am făcut noi, moldovenii basarabeni, la Odesa era numai un început. Au urmat fapte, pe care trebuie să le expun mai departe în această *Cronică a vieții mele*. Organizația militară a trimis delegați pe fronturi și în garnizoane cu ostași moldoveni în unități mari, ca să-i lămurească în problemele politice și asupra punctului nostru de vedere cu privire la autonomia Basarabiei și la organizarea Congresului General ostășesc. În primul rând, a trebuit să ne preocupăm de organizarea centrului militar la Chișinău. Au fost delegați: Anton Crihan și Neculai Ciornei cu organizarea și inspectarea cohortelor militare, care să stăvilească dezmățul anarhic prin satele Basarabiei, provocat de dezertorii de pe frontul românesc; Gherman Pântea, Ștefan Holban, Ghiță Năstase, Ion Păscăluță cu organizarea Sfatului și Comitetului ostășesc basarabean, cu sediul la Chișinău; Simion Murafa și Ion Buzdugan cu vizita unităților de pe front unde se găsesc ostași moldoveni. /...¹⁹/ și Dimitrie Cărauș²⁰ cu vizita garnizoanelor unde stăteau unități militare de rezervă. Toți aceștia și alții și-au făcut bine datoria în coloanele „Cuvântului Moldovenesc“. Nr. 42, 43, 45, 48, 52, 53, 56, 58, 59, 61 și altele sunt pline de informații și de hotărâri ale ostașilor moldoveni din Ekaterinoslav, Sevastopol, Tighina, Bolgrad, Iași, Roman, Bârlad și altele. Comitetul Central ostășesc din Chișinău, compus din elemente active, a participat la acțiunile Partidului Național Moldovenesc în legătură cu congresele țărănești, învățătoresți și cooperatiste, în legătură cu organizarea cursurilor pentru învățători, când a trebuit să se deie o luptă susținută împotriva elementelor recalcitrante, care nu vroiau să participe la cursuri și se opuneau la întrebuintarea literei lățite la tipărirea manualelor școlare și mai ales să puie bețe în roate la propaganda ideii de autonomie a Basarabiei. Un rol frumos l-au jucat: Vasile Cijevschi, Gherman Pântea, Ion Păscăluță, Teodosie Cojocaru, Iorgu Tudor, Ștefan Holban, Ghiță Năstase, Simion Murafa, Ion Buzdugan, Vasile Gafencu, Constantin Osoian, Anatolie Moraru, Elefterie Sinicliu, Andrei Scobioală, Chiril Spinei, Vladimir Bujor, Vasile Țanțu, Ion Codreanu, Grigore Cazacliu, Ion Creangă, Neculai Grosu, Mihail Minciună, Vasile Harea și alții. Vasile Țanțu a prezidat adunarea de constituire.

O acțiune importantă a fost și aceea de a stabili legătura de colaborare între Comitetul Central Ostășesc și Comitetul Central Țărănesc. Ion Inculeț și Pantelimon Erhan, veniți la Chișinău cu îndrumări de la centru, încetul cu încetul, au fost câști-

¹⁹ Text ilizibil

²⁰ În text e greșit — Căram

gați pentru punctul de vedere local și ideea autonomiei Basarabiei a fost îmbrățișată de toată lumea, când s-a văzut că Petrogradul este bântuit de idei extremiste și n-are nici timpul și nici mijloacele necesare ca să ne fie de un folos în mișcarea noastră națională. Între Basarabia și Petrograd s-a interpus, la un moment dat, Ucraina, întâi autonomă, iar apoi și independentă, și noi, vrând-nevrând, a trebuit să ne ocupăm singuri de soarta noastră. La această politică autonomistă ne-a îndemnat, între altele, și tendința Ucrainei de a-și lărgi hotarele pe seama noastră. Trebuia, deci, să ne grăbim cu organizarea politică și teritorială a Moldovei autonome, și Comitetul Central Ostășesc a fost acea organizație revoluționară căreia i-a căzut rolul să proclame în chip politic autonomia Basarabiei și să facă pregătirile necesare pentru organizarea Sfatului Țării — organul de conducere al Basarabiei.

/.../ Ideea Sfatului Țării a ajuns spre toamna anului 1917, când actele de anarhie se produceau în toată Basarabia, o idee salvatoare pentru toți oamenii care vedeau cu ochii lor mizeria vieții publice în țară. Ostașii moldoveni, care erau aproape singurii ostași disciplinați din armata rusească, în chip firesc, au fost chemați de sentimentul patriotic să facă ordine în provincia natală. Și Comitetul Central Ostășesc al Basarabiei și-a făcut datoria. Lucrul acesta n-a fost ușor și merită să fie povestit mai pe larg. În Basarabia se mai ținuseră congrese mari, cum au fost Congresul cooperativelor din 6—7 aprilie, Congresul preoților din 19—25 aprilie, Congresul țărănesc din 21—25 mai și Congresul învățătorilor din 25—28 mai. Și toate aceste congrese au avut rostul lor în munca noastră de a deștepta lumea basarabeană și de a o face să participe conștient la viața politică a țării. Peste tot, vorbind în limba literară românească, pe care mi-am însușit-o în capitala Moldovei și tot acolo am avut prilej să văd ce părere are asupra ascultătorilor un discurs rostit cu meșteșug oratoric, produceam o impresie puternică în rândurile dornice de lumină și frumos ale moldovenilor noștri. Peste tot veneam cu ideile noastre, ale Partidului Național Moldovenesc, înroșite la focul puternic al revoluției și căpătăm adeziunea moldovenilor la principiile noastre de renaștere națională, socială, culturală, economică și politică a poporului, care merita să ajungă liber pe soarta lui. Toate aceste congrese, cu mici excepții dintre participanți, votau moțiunile noastre: cu limba maternă în biserică, în școală, în instituțiile publice, de stat și obștești, moțiunea despre nevoia reformei agrare și despre autonomia Basarabiei, care s-o scape de robia ticăloasă a stăpânirii de la centru. Lumea înțelege că tot ce spunem noi este mult mai bine decât ceea ce spun oamenii de la Petrograd, care habar n-au de nevoile noastre și de visurile noastre naționale. Dar toate aceste moțiuni cuprindeau doar rugămințile noastre, îndreptate Stăpânirii Vremelnice de la Petrograd, care trebuia să ne deie ceea ce aveam nevoie. Și lumea, de la un timp, a început să se sature de vorbe și cerea înfăptuiri. Ei bine, Congresul General Ostășesc al moldovenilor din 20—27 octombrie vine cu fapta și având puterea, cu sabia și pușca în mână, a spus: „Noi nu mai cerem, noi ne luăm drepturile ce ni se cuvin: limba moldovenească peste tot, unde i se cuvine istoricește să fie; autonomia teritorială și politică a Moldovei de răsărit și pământul țării aparține poporului băștinaș și nu veneticilor și colonizatorilor care să

ne înstrăineze țara și pământul“. Aceste lucruri le puteau spune sus și tare numai cei cu arma în mână, cei care stăpâniseră toate garnizoanele, toate cetățile, toate șanțurile și întăriturile de pe front și acum veniseră să stăpânească și în țara lor natală — în Basarabia. Aveau dreptul la tot ce dorea poporul și aveau și puterea. /.../

Caietul nr. 6

/.../ Dar deocamdată trebuie să subliniem faptul că Republica Moldovenească Independentă, cum se proclamase la 24 ianuarie 1918, trebuia să facă față atâtor nevoi de alimente pentru lumea flămândă și pentru caii cavaleriei, lipsite de furaje.

În legătură cu această mare problemă de aprovizionare a populației și a armatei, pot să spun că am văzut cu ochii mei scene de foame la Iași, unde am participat alături de Inculeț, președintele Sfatului Țării, și alături de Ciugureanu, președintele Consiliului de Miniștri, la discuții de investigații pentru prezentul și viitorul Republicii Moldovenești. Am vizitat oameni politici din guvernul trecut al lui Ionel Brătianu, am vizitat pe miniștri din guvernul generalului Averescu. Pe acesta nu l-am putut vedea, căci era la București unde se tratau condițiile de pace separată între România și între Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia. Am avut o audiență la regele Ferdinand. Am vizitat, de asemenea, România. Peste tot sentimentul de simpatie și chiar admirație pentru noi, care ne înfățișau ca pe fii credincioși ai neamului, dornici de a ne sluji provincia noastră natală și țara întreagă. Peste tot priveriști de țară înfometată, dar mamă iubitoare, care își găsește copiii crescuți în robie, dar acum eliberați și veniți să vadă casa părintească, pe care Inculeț și Ciugureanu o vedeau pentru întâia dată, iar eu, care îmi făcusem studiile universitare la Iași, eram ghidul pentru frații mei. /.../

/.../ Ministrul de interne, Vladimir Cristi, completând pe președintele Consiliului de Miniștri, descria raporturile dintre Ucraina și Basarabia după revoluția din 1917: „Ucraina, voind să-și capete autonomia, caută în același timp să cuprindă în granițele sale Basarabia“. La începutul lui iulie 1917 telegraful a adus vestea că o delegație ucraineană a plecat la Petrograd pentru a obține de la guvernul central recunoașterea autonomiei și hotarele Ucrainei, în care delegația ucraineană introdusese și Basarabia. Conducătorul Ucrainei, Vinicenko, chemase la Kiev și pe comisarii din Basarabia la consfătuire, ca făcând parte din Ucraina. Organizațiile moldovenești, în frunte cu Partidul Național Moldovenesc, au protestat la Kiev, iar la Petrograd, prin dl Cristi, și astfel Ucraina a rămas fără Basarabia. După aceasta, Ucraina s-a adresat Basarabiei, ca unei republici independente și potrivit „Universalului“ (decretului) al doilea Basarabia n-a fost considerată ca aparținând Ucrainei. La conferința de pace de la Brest-Litovsk (care a durat de la 20 noiembrie 1917 până la 3 martie 1918), ucrainenii ne-au invitat și pe noi, rugând să trimitem delegații noștri, ca stat independent și egal cu Ucraina. Și ministrul Vladimir Cristi termină expunerea sa prin două fraze: „Nu putem înțelege pretențiile de azi ale Ucrainei. Trebuie să protestăm împotriva acestei încercări de a ne robi și să trimitem delegați în acest scop la Kiev“.

În treacăt trebuie să informez pe cititorul meu, că Guvernul Republicii Moldovenești Independente n-a trimis delegații săi nici la Brest-Litovsk și nici la Kiev, căci noi de pe atunci ne-am orientat pe linia Iașiului și Bucureștiului, unde știam că avem de susținut aceleași interese românești, care ne dictau și nouă, celor de peste Prut. Ori acolo încă nu se formase un punct de vedere cum să se procedeze. Guvernul român de colaborare între Ionel Brătianu și Take Ionescu era în divergență de păreri: Ionel Brătianu era de părere că România trebuie să încheie o pace separată cu Germania și întovărășitele ei Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia; iar Take Ionescu era de părere că România să reziste mai departe, retrăgându-și guvernul și parlamentul undeva în Rusia și rămânând credincioasă Antantei, având tratate de alianță cu Franța, Anglia și Italia, care îi garantau hotarele vechi ale țării și, în plus, Transilvania și Bucovina. Pe de altă parte, România, începând tratativele de pace separată, căpătase informația sigură că Germania și Austro-Ungaria îi ofereau Basarabia în schimbul Dobrogei, care trebuia să fie cedată Bulgariei. În al treilea rând, în România răsărise o personalitate mare, militară și politică — generalul Alexandru Averescu, originar din sudul Basarabiei, care se evidențiasse în timpul războiului și căpătase și însărcinarea, în februarie 1918, să facă un guvern care să conducă treburile statului român, în locul lui Ionel Brătianu. Generalul Averescu ne sfătuia să nu ne grăbim cu unirea Basarabiei, pentru ca să nu se creadă că România renunță la Dobrogea și la portul Constanța, care este plămînul de respirație a țării cu străinătatea. România prea mult cheltuisese cu acest port și vărsase sânge destul pentru Dobrogea, ca să poată renunța la ele. De altfel, Averescu nici nu era așa de ahtiat ca el să semneze pacea de la București, unde se purtase la Buftea tratativele și unde României i se impuneau condiții de pace foarte grele. Pentru ușurarea acestor condiții se ajunsese la credința și la speranța unui guvern în frunte cu Alexandru Marghiloman, care era un susținător al politicii externe românești vechi alături de puterile centrale ale Europei. Astfel se făcu că în locul guvernului Averescu, în ziua de 5 martie 1918, veni la cârma statului noul guvern prezidat de Alexandru Marghiloman, și acesta primi propunerea noastră de unire a Republicii Moldovenești cu România. Dar despre toate aceste evenimente voi vorbi mai pe urmă...

/.../ Pentru moment, problema raportului nostru cu ucrainenii s-a terminat în favoarea punctului de vedere al nostru, al moldovenilor: Basarabia este o parte ruptă din coasta Moldovei și cu toate că această provincie a stat mai bine de o sută de ani sub stăpânirea Rusiei, ea a rămas tot moldovenească; dar penetrațiuni de populații străine în Basarabia s-au produs. Lucrul acesta nu poate fi tăgăduit de noi. Element ucrainean găsim astăzi destul de numeros în nordul și în sudul Basarabiei.

Ucrainenii din sudul Basarabiei s-au aciuat la noi de pe vremea domniei polonezilor în Galiția și Podolia, când acești râvnitori ai catehismului făceau politica de lățire a feudalismului și a catehismului; ucrainenii, care se vedeau prizonieri pentru credința lor pravoslavnică de regii și feudații polonezi, au părăsit în parte locurile lor de baștină din Galiția și s-au așezat la noi, pe pământuri libere din ținutul Hotinului. Acolo ei și-au găsit liniștea necesară în activitatea plugărească, căci noi românii niciodată

n-am fost prigonitori de oameni pașnici de alt neam și altă credință. De altfel, metoda pogromurilor împotriva străinilor n-a fost inventată de noi: ne-au adus-o rușii și au pus-o în aplicare pe pământul nostru împotriva evreilor din târgurile basarabene...

Caietul nr. 7

/.../ Ideea unirii a pătruns și în județul Orhei. Sinicliu Elefterie și Andrei Scobi-oală au fost rânduiți acolo să vadă ce-i de făcut, căci organizațiile Zemstvei de județ, de voloste, precum și consiliul orașului Orhei, păreau că nu vor să asculte de indicațiile de la centru și se ocupau numai de probleme gospodărești și să nu se arunce în sfera celor politice, care erau rezervate Sfatului Țării și Consiliului de Miniștri. Elefterie Sinicliu îmi spune că județul Orhei a făcut și el un act al Unirii, neținând seama de indicațiile de la Chișinău. Și lucrul pare să fie tot în spiritul vremii. Toată lumea se întreba: de ce Sfatul Țării nu ia în discuție chestiunea Unirii, că doar clasele populare erau pregătite sufletește pentru lucrul acesta.

Explicația întârzierii cu discuția problemei Unirii la Sfatul Țării este următoarea: conducerea Republicii Moldovenești era preocupată cu studierea problemei unirii Basarabiei cu România din toate punctele de vedere; și cel politic, și cel economic, și cel social, și cel gospodăresc. Chestiunea nu era simplă. Când se tratase problema aceasta cu generalul Averescu, acesta ne sfătuisese să nu ne grăbim, căci el avea de gând să rezolve chestiunea accesului Țării Românești la Marea Neagră prin Dobrogea, pentru care România vărsase sânge, vărsase sudori și aur pentru construirea portului maritim la Constanța, pe care îl legase cu țara prin cale ferată și prin podul măreț peste Dunăre la Cernavodă.

Guvernul generalului Averescu trăgea nădejdea că germanii vor conveni să nu închidă acest drum spre Marea Neagră, atribuind Dobrogea, așa de necesară României în treburile ei economice și gospodărești, și neatribuind aceste locuri Bulgariei, care avea destul acces la Marea Neagră, fiind chiar țară riverană cu ea. Generalul Averescu n-a reușit să rezolve această problemă în favoarea Țării Românești și el a trebuit să renunțe la guvernarea țării. Urmașul său — Alexandru Marghiloman — a găsit o soluție în chestia accesului la mare prin declararea Dobrogei ca un condominiu, care va rămâne până la sfârșitul războiului și un timp anumit în stăpânirea mixtă a Germaniei, Bulgariei și României, pentru ca Țara Românească să nu fie lipsită de acces la mare.

Și conducerea Republicii Moldovenești, după ce n-a putut trata problema unirii cu generalul Averescu, a încercat s-o discute cu guvernul de sub conducerea lui Alexandru Marghiloman. Personal am participat și eu la aceste discuții — alături de președintele Sfatului Țării, Ion Inculeț, și alături de președintele Consilului de Miniștri, Daniel Ciugureanu. De la începutul discuțiilor s-a convenit ca noi — basarabenii — să ne putem consulta în treaba aceasta și cu vechiul tovarăș de idei și de năzuinți politice Constantin Stere, care pentru ideile lui îndurase zece ani de exil în Siberia, încă sub domnia împăratului. /.../

Caietul nr. 9

/.../ Deocamdată trebuie să arăt de ce Sfatul Țării a renunțat la condițiile de la 27 martie /.../

/.../ Noi, unioniștii basarabeni, n-am fi făcut nici o obiecțiune împotriva statului rus, întemeiat pe principiile marxist-leniniste, dacă conducătorii sovietelor nu și-ar fi dat arama pe față chiar de la început, pentru că faptele de guvernământ ale bolșevismului se deosebeau cu totul de vorbele lor și noi, care ne folosisem de dreptul de autodeterminare, eram acuzați că suntem trădători ai revoluției. Noi nu eram trădători, dar ne făceam datoria față de poporul nostru, care după unire a început să-și pună de acord dorințele cu nevoile și interesele statului român. Or, agenților bolșevismului tocmai acest lucru nu le plăcea. Ei voiau prăbușirea întregii ordini politice, pe care cu atâta trudă o puneau la cale. În loc de stat rusesc, în loc de cultură rusească, străină moldovenilor noștri, noi voiam stat românesc democratic și cultură românească, cât de înaintată și cât de prielnică moldovenilor, care stătuseră o sută și mai bine de ani fără nici o cultură și fără nici o mângâiere. Rușilor și rusificaților le trebuia stat bolșevic rus, iar nouă ne trebuia stat românesc luminat și gospodărit potrivit nevoilor maselor populare basarabene.

Ce era de făcut? Să ne contopim cât mai degrabă și mai temeinic cu poporul român, să facem ca el să ne înțeleagă nevoile și interesele noastre și noi, la rândul nostru, să-l înțelegem și să mergem împreună cu noul stat al României Mari. Nici noi nu puteam să rămânem mereu izolați și să ne frământăm pe vorbe, ci să ne turnăm în masa poporului român și la el acasă, în România, să mergem cu ideile noastre socialiste sau cel puțin progresiste, ca, ajutându-ne reciproc, să formăm o putere de nebiruit de împrejurările grele prin care treceam.

Dacă ne mențineam în autonomia noastră, cu legile și rânduielile noastre, și românii de peste Prut s-ar fi ținut și ei cu ideile și așezămintele lor, de ce ne-am mai unit? Noi făcusem acest act pentru ca să ne ajutăm și să-i ajutăm pe frații noștri, care fuseseră călcați de germani până la linia Siretului și nu puteau să trăiască fără ajutorul nostru material și moral, ca unii ce nu fusesem încălcați de germani.

Dar greutățile erau mari. Se nimerise un an de secetă, care a compromis recolta ogoarelor.

Armatele germane consumau rezervele populației și totul se făcea prin rechiziții de tot soiul, care supărau pe oameni. Și agenți dușmănoși statului nostru foloseau tocmai această nenorocire pe capul nostru. Ce era de făcut? Noi ne simțeam datori să apărăm țara și ordinea ei. Noi, produsul revoluției și al votului universal în alegerile pentru consiliile județene, orașenești și sătești, nu puteam să cedăm în fața unor elemente străine de provincia noastră, provenite din dezertorii de pe front și mânați de porniri anarhice, care se ascundeau sub forțe ale autonomiei și ale revoluției.

Iată de unde hotărârea Sfatului Țării de a vota renunțarea la așa-zisele condiții ale actului de la 27 martie. Asta nu însemna nici trădarea revoluției, nici trădarea poporu-

lui, ci pur și simplu turnarea puterilor poporului basarabeian în statul nostru, România Mare, pe care o voiam cât mai puternică, mai ajutată de interesul nostru comun, de a avea un stat românesc, unitar, democratic, progresist și slujit de toată lumea dornică de muncă și pace și dornică de o formație națională, de care fuseserăm lipsiți până atunci.

Astfel trebuie să fie înțeles votul Sfatului Țării, care a renunțat la condițiile din 27 martie. Acest vot s-a dat cu unanimitatea deputaților prezenți la ședință. E drept că grupul lui Țiganko s-a retras din Sfatul Țării înainte de a se începe discuția reformei agrare. Lucrul acesta a fost o greșală de calcul din partea deputatului Țiganko. El a crezut că, prin retragerea celor câțiva prieteni devotați lui, Sfatul Țării nu va avea cuantumul necesar. S-a întâmplat însă că țărani deputați s-au întors în ședință, pentru că pe dânsii îi interesa reforma agrară, nu mașinațiunile politice ale unui ideolog ca Țiganko, care, de altfel, nici nu avea legături strânse cu masele țărănești. Lucrul acesta s-a dovedit mai târziu, când sârmanul luptător pentru cauza rusească s-a întovărășit cu moșierul și țaristul Krupenski, făcând fel de fel de acțiuni la Paris ca să zădărnicească ratificarea actului unirii la Versailles. O făcea aceasta în disperare, căci el — socialistul și revoluționarul, el — marele om politic al Basarabiei și conducător al „țărănimii“, el — Vladimir Țiganko, care se socotea dator să lupte pentru integritatea Imperiului Rus, nu mai avea legătură cu poporul și mai ales cu țărănimea basarabeiană! Dar despre aceste acțiuni ale dlui Țiganko voi mai avea prilej să vorbesc altă dată, când va trebui să povestesc ceva despre munca și lupta noastră în străinătate, pe care a condus-o la vremea sa delegatul nostru, al Basarabiei românești — Ion Pelivan.

Caietul nr. 10

/.../ Și aici povestirea mea caută să intre într-un domeniu vecin cu acela, pe care l-am discutat mai sus. Este vorba de preocupările noastre de acum 50 de ani: să câștigăm ratificarea actului unirii Basarabiei cu România la Conferința de Pace de la Paris. Ministerul de Externe al țării l-a avut ca prim delegat la conferință pe [lipsă în text]²¹, dar Basarabia trebuia să fie și ea prezentă cu omul ei, care să susție cauza noastră. Acest om s-a impus de la sine. Era Ion Pelivan /.../

/.../ Ion Pelivan era bine ajutat de distinsa doamnă Maria Pelivan, născută Gogu, o familie din Vechiul Regat, cu cultură bună românească și franțuzească. Mai pe urmă au mai fost trimiși la Paris moș Ion Codreanu, ca țăran, Sergiu Cujbă, ca intelectual din generația matură, și Gheorghe Năstase ca student. Toți aceștia și ministrul nostru basarabeian, dr. Daniel Ciugureanu, care și el a fost la Paris pe vremea aceea atât de arzătoare pentru noi unioniștii români basarabeni, au făcut anturajul lui Ion Pelivan, dar el a fost acela care a muncit mult, scriind zi și noapte mulțimea de broșuri de propagandă, fără de care nu se poate face o acțiune diplomatică fructuoasă. Opinia publică trebuiește cultivată și ea trebuie să știe fondul și chiar amănuntele

21 Ion I.C. Brătianu

problemelor care se discută în forurile superioare ale diplomației și ministerelor de externe.

În problema noastră, a recunoașterii actului unirii Basarabiei cu România, erau foarte multe dificultăți. Basarabia se smulsese din brațele Rusiei numai mulțumită revoluției rusești, care slăbise statul Romanovilor; aceștia acaparaseră jumătate din Europa și a treia parte din Asia și căutau să meargă mai departe spre apusul Europei și în Balcani, până la Marea Mediterană. Păcatul țarilor Romanov era, însă, că ei uitaseră să se ocupe de cultura și economia poporului lor de baștină: a rușilor. Și de aici a venit și slăbiciunea statului rus, căci poporul de jos nu putea să suporte greutatea unui stat militarist, care țintea să acapareze hajme și hajme pe calea armelor, teritorii străine. Și iată că țarismul, înfrânt în războiul din 1914—1917, a dat posibilitatea și rușilor, și popoarelor alogene din marele imperiu rusesc să răsuflă slobod și să vadă că statul țarilor a fost o pacoste. Noi moldovenii am fost și noi printre cei care am văzut lucrul acesta. Ba mai mult: am aflat că la apus de Prut trăiesc oameni care grăiesc limba noastră și au o viață liberă, care ne-ar prii și nouă. Deci, am ajuns la gândul să ne unim și să formăm un stat liber al tuturor românilor. Dar acest stat trebuia să fie recunoscut și de alte state și de aceea noi ne-am dus la Conferința de Pace de la Paris. Aici însă noi am întâlnit oameni fugiți din Rusia și care făceau propagandă că unirea Basarabiei cu România n-a fost făcută cu voia norodului basarabean, ci împotriva voinței sale. Așadar, acasă la noi scăpasem de țarism și de ruși, dar la Paris îi întâlnisem din nou. Și acești ruși, cu prințul Livov, [cu] Sazonov, N. Ceaikovski, Maklakov și Savinkov în frunte, după ce pierduseră în mâinile bolșevicilor Rusia lor, veniseră aici să spuie că ei nu vor să ne piardă pe noi — moldovenii din Basarabia — în brațele României, căci Basarabia a fost eliberată de ruși de sub stăpânirea turcească și că acum Basarabia trebuie să rămână tot sub stăpânirea rusească, cum fusese și sub țari. Și acești matadori ai rusismului au găsit la Paris doi fugari din Basarabia — pe Aleksandr Krupenski și pe Aleksandr Schmidt, care — unul de origine poloneză, iar altul de origine nemțească — făceau cor cu rușii pomeniți mai sus și spuneau că Basarabia nu poate să fie a României, ci trebuie să fie a Rusiei, căci această Rusie va fi din nou tare și mare și Basarabia va trăi mai bine alături de ruși, decât alături de frații lor de același sânge daco-roman, ca românii. În fața acestor străini de neamul nostru noi trebuia să opunem cremenea românismului, și Ion Pelivan era cel mai indicat apărător, care să reziste, cum rezistase și înainte vreme sub țarul Neculai al II-lea. Un boier și moșier, ca Aleksandr Krupenski, ai cărui străbuni veniseră din Polonia și se oploșiseră în Moldova, n-a știut să se împotrivească descântecelor rusești și ajunse, sub țarul Neculai al II-lea, și deputat, și sfetnic țarist, mare mahăr în Basarabia și la Petersburg, uitând că Moldova noastră îl îmbogățise prin truda țărănimii noastre. Tot așa nu rezistase și neamțul Alexandr Schmidt, care ajunsese primarul Chișinăului, unde fusese primar și tatăl său, căci noi moldovenii suntem foarte îngăduitori față de străini și-i suim în capul nostru ca niște proști ce suntem. Dar vezi că străinul nu vrea să rămână credincios țării și neamului care l-a primit și l-a ridicat în scaunul

de conducere! Străinul tot străin rămâne, și când ai nevoie de el, în loc să te ajute, te vinde și-și bate joc de bunătatea noastră moldovenească. Așa au făcut și Aleksandr Krupenski și Alexandr Schmidt! Iar ceea ce-i și mai trist, e că acești străini s-au dus la Paris cu declarații ale unor proști moldoveni ca Ion Păscăluță, Vasile Cijevski, Neculai Alexandri, Teodor Suruceanu, Boris Epure, Vasile Ghenzul, Gavril Buciușcan, Ion Cerescu, Teodor Pojoga, Ion Harbuz, Nichifor Ciocan, Petre Piciormare, Teodor Neaga, Vladimir Cristi, Dumitru Marchitan și alți câțiva, ne-tu ruși, ne-tu bulgari, care, după actul de renunțare la autonomie, votat de Sfatul Țării la 27 noiembrie, au crezut că trebuie să protesteze împotriva acestui act și au trimis protestul lor (dragă Doamne!) guvernului român de la București, dar protestul a ajuns și în mâinile trădătorilor de țară, care l-au dus pușcă la Paris, socotind că acolo diplomații lumii au să se ocupe cu o chestiune internă a Țării Românești, ca aceea a autonomiei provinciale, județene sau comunale. Reprezentanții statelor Antantei la Conferința de la Paris însă n-au putut să se lase amăgiți de niște „vântură lume“, care nu reprezentau decât zăpăceala lor și ultimul clocot al rusismului și rusofiliei întârziate.

/.../ Și trebuie să mărturisesc că a-ți face datoria bine într-o lume care trăiește cu alte interese și cu altă concepție asupra vieții naționale nu este ușor. De pildă, oamenii politici care vorbeau în numele Rusiei și al poporului spuneau că ei pretind un plebiscit în Basarabia, care s-ar dovedi împotriva dorinței României de a se întregi și cu românii din Moldova de Răsărit. Conducătorii noștri însă au dat o replică foarte justă, întrebând, dacă populația Basarabiei sau a Transnistriei a fost întrebată atunci când aceste pământuri, locuite cu români-moldoveni, au fost anexate la Rusia? Și, apoi, s-a mai adăugat și această obiecțiune justă: rușilor, voi pretindeți plebiscit după ce ați adus în Basarabia, timp de o sută și mai bine de ani, diferite elemente străine — ruși, ucraineni, evrei, bulgari, armeni, nemți, găgăuți și, apoi, voi, rușilor, ați ținut elementul local moldovenesc fără școală națională, fără cultură și libertate și i-ați coborât capacitatea de a se orienta în treburile politice și obștești; voi, rușilor, socotiți că moldovenii trebuie făcuți victima ignoranței lor, pe care voi ați menținut-o cu minciunile țarismului zis pravoslavnic?! Așa au pus chestiunea Ionel Brătianu și cei care admirau pe acest urmaș al lui Ion Brătianu. Dar eu unul l-am admirat mai mult pe pașoptistul Dumitru Brătianu, care la Paris și la Londra a arătat Europei marele rol pe care l-au jucat românii aici, în răsăritul Europei, făcând din trupurile și sufletele lor un obstacol de netrecut împotriva tătarilor, turcilor, rușilor și atâtor alți sălbatici, care vroiau să cotopească apusul Europei și să-l împiedice să creeze acea cultură și civilizație cu care azi se mândrește lumea întreagă. Și Dumitru Brătianu, alături de Nicolae Bălcescu, cerea un ajutor acestui apus al Europei, pentru ca, aici, în răsăritul ei, să se păstreze insula latinătății — românimea —, care este un monument istoric de o valoare mondială /.../.

3. Amintiri (1939)

I

Printre cele câteva cărți moldovenești, tipărite cu litere chirilice, care mi-au rămas de la sârmanul meu tată, vechi dascăl de biserică din satul Cubolta, este și un „Calendar pentru bunul gospodar“, alcătuit de Ioan Ionescu, tipărit la Iași în 1845, la „Cantora Foaiei sătești“ a lui M. Kogălniceanu.

Câteva amintiri din copilăria mea depărtată sunt oarecum legate de acest calendar. Deși nu era un calendar ca toate calendarele, cu indicația sărbătorilor și sfinților pe toate zilele din an, — tata ținea mult la el. Sărbătorile cu toți sfinții tata le căuta și le găsea ușor într-o psaltire veche, prevăzută cu fel de fel de indicațiuni pascalice, în care se orienta foarte bine. Tata ținea la calendarul lui Ioan Ionescu, pentru că în el găsea sfaturi bune pentru muncile în gospodărie pe toate lunile din an. Obişnuia să-l cerceteze și să ne spuie și nouă lucruri pe care socotea că le putem pricepe și trebuie să le știm.

Tata se întreținea cu noi, de obicei, în timpul mesei sau muncii, la care participa întreaga familie: tata, mama, sora Casunea și Natașa și eu — mezinul. La drept vorbind, noi am fost mai mulți în familie, dar pe vremea aceea de care eu, băiat de 6 — 7 ani, îmi aduc aminte, sora noastră cea mai mare — țățaca Mașa era măritată, iar fratele — bădița Vanea — era, cum zicea toată lumea cu adânc respect, la învățături înalte la Kiev sau la slujbe împărătești la Chișinău, pe care noi cei rămași acasă le socoteam de neatins cu gândul nostru deprins a străbate doar orizontul strâmt al Cubolții, cu apa ei șerpuitoare, cu iazul mare unde prindeam pește și vara ne scăldam de nenumărate ori pe zi, cu moara tupilată în dosul iezăturii și opustului, cu satul răsfirat pe ambele maluri ale apei, cu școala peste drum de casa noastră, cu țințirumul în marginea satului, cu răpi adânci ce scrijelau dealul din față, cu biserica și curtea boierească învecinată și la o depărtare bună de sat.

În timpul praștiei, tata ne tălmăcea cele cuprinse în *Calendarul pentru bunul gospodar*, vorbind despre felul de a prăși, despre folosul prășiturii pentru pământ și plantă, despre rărirea popușoiului la a doua prașilă, care — făcută bine — are darul de a îndoi roadă, despre greutatea de a stârpi din ogoare buruienele rele ca pălămida, curcubetica, pirăul cu paragina lui, holbura și altele, care toate se înmulțesc grozav și sug vлага întreagă din pământ, de nu mai rămâne nimic pentru popușoi. Toate acestea erau lucruri pe care noi le puteam ușor înțelege, căci le vedeam cu ochii. Mai greu era de priceput ce-i cu sapa calului: o mașină minunată cu care s-ar fi prășind aiurea spornic și bine.

Cineva din noi îl întreba atunci pe tata:

— Cum să fie, mă rog, sapa calului ? Să fie ca sapa noastră: lată, de cer, cu două colțuri și cu coadă lungă de lemn? Să lucreze cu ea calul? Da cum să lucreze murga noastră care îndată ce agiunge la popșoi, începe să-i rupă și să-i mănânce de ți-i mai

mare năcazu. Poate un cal să-nțeleagă ce-i popșoi și ce-i buruiană? Și cum să-i spui murgei noastre să prășască popșoiu și să taie buruiana? Zău, tată, nu-nțelegem noi cum să cie sapa cea a calului!

— Apăi dă, cum să cie? Trebui să cie ca un fel de plug. Că ce-i sapa și ce-i plugu? Sânt niște cuțite mari cu care scurmăm pământu și tăiem buruienile. Și cu hârlețu săpăm pământu și cu sapa îl scurmăm: da merge încet. Îndată ce luăm plugu merge iute. Am cetit în călindaru meu că un om cu sapa calului poate prăși într-o ză de vară atâta, cât nu pot dovedi nici douăzeci prășitori buni cu sapa noastră țărănească. Și-i mare lucru să-ți prășești ogoru tot dintr-odată, să nu-l scapi în buruiene, ca să poată să crească tot popșoiu în slava lui!

Ș-atunci Casunea, care era cea mai harnică, răspunsă parcă gândului nostru comun, sătui cum eram de atâta prășit, cu beșici peste beșici în palme și cu degetele picioarelor tăiate în sapă, zicea:

— Di ci, tată nu cumperi și mata o sapă de-acelea di cei cum spuni călindaru, ca să scăpăm și noi mai digrabă di munca asta di roghi? Ni-am săturat di arșița soarelui, di țărna ce ti frigi la chicioare, di colbu ce-ți întră în ochi și gură, să lichea di sudoarea feții și sântem negri ca niște urși. Ni dor mânili, chicioarili, schinarea, ni doari tăt! Da, fată dragă, ti-o fi durând, că și pe mine mă dor. Așa-i prășitu cu sapa noastră. Da ce să ni făcim? Să cumperi o sapă di celi cu meșteșug, n-ai di undi! Am căutat eu la Bălți, da n-am găsit. Pi la noi di așa sapă nu s-a pominit. Nici pi moșia boerească n-am văzut. Că pi moșia boerească cum să lucrează? Tot ca la noi. Numa că nu prășai boeriu și cucoana, da prășasc oameni plătiți cu zăua, ori cu falcea. Și lucrează cum lucrăm și noi. Sapa nu-i mai bună, coada-ți faci bătături, n-ai cu ce să-ți stâmpери satea, că apă di băut nu să dă îndestul, ba încă mai stă călare ori pe jios câte un vâtaf cari tot îi îndeamnă pi oamini la lucru cu răcnite și sudălmii ca-n șatra țăgănească, ori îi croești chiar cu harapnicu pi cei măi leniși. Așa că gospodăria boerească mi-i mai dihai dicât cei țărănească în treaba prășitului. Și asta pentru că nici țărani, nici boerii n-o deprins încă meșteșugu di a sămăna popușoiu în rânduri, cum spuni călindaru bunului gospodari.

Da atunci, tată, pintru cini-i scris călindaru matali, dacă nici noi cii di rând, nici boerii noștri nu știu, n-o văzut și poati că nici n-o auzit di sapa calului și de popușoi sămănați în rânduri? — face tot Casunea, care era o fată isteată și la vorbă, nu numai la treabă.

He-hei, draga mea! Călindaru meu cred că-i scris pintru oamini mai luminați și mai hătri ca noi. Eu l-am cumpărat la Bălți, di la un mocan, când am cumpărat și cuțitu ista di la brâu. Da scris și tipărit călindaru o fost la Ieși, în Moldova cei vechi di piști Prut. Acolo-i altă lume, cât să pari, nu ca pi la noi, legată la ochi, să nu vadă nimica și să înțeleagă cât mai puțântel.

Ghini, — face mama: da di ci zici, mata, că la noi lumea-i legată la ochi. Să leagă la ochi numa copchiii când să gioacă-n legea lor. Toți ciialți nu să leagă la ochi. Numa noi fimeili, dacă mai lăsăm puțântel testemelile și barizurile piști ochi, să ni-i mai

ascundim, să nu videm chiar tăti câți să fac pi lumea asta, ca să nu îmbătrânim așa di iuti. Încolo, tătu lumea îmbla cu ochii holbați la tăt ci să faci și bagă nasu chiar undi nu li fierbe oala. Așa că...

Da, da, așa esti. Da vezi, mata, că omu fără carti și făr di învățătură, chiar și cu ochii nelegați, nu vedi cât poati vide unu cu știință. Că la noi cini poati învăța carti? Numai ficiorii boerilor și a preoților. Iaca din sat di la noi, cini a dat copchii la învățătură mai diparti? Numa preutu, numa noi dascăli la biserică și doi-trii gospodari mai chiaburi. Încolo tăți copchii câți învață la școala noastră din sat, ci știu și ci pot pricepi sărmanii?

Mama tace, nu mai zice nimic. Ea se simte cam rușinată de întorsătura convorbirii, căci ea, sărmana, nu știe carte și n-a fost dată de loc la școală. Pe vremea ei nici nu erau școli prin sat. Fată de popă de modă veche, fiica cea mai mare a preotului Dimitrie Țau din Gvozdu, — Paraschița, n-a urmat decât școala vieții. În casa părintească ea a învățat să toarcă și să țese: pânză, șervete în nu știu câte ițe, sumani, lăicere, macaturi, covoare... ce covoare! Te uiți la covoarele făcute în războaiele de la Gvozdu și nu-ți vine să crezi ochilor, că femei simple de țară au știut acum un veac să țese așa de frumos, artistic de frumos și de trainic, dovedind cel mai rafinat gust întru alegerea culorilor și izvoadelor. A mai învățat Paraschița Țau să coase, și la gherghef, și la cămeși și să cârpească unde s-a rupt. A învățat să deritice prin casă, să gătească mâncări gustoase, să coacă pâine și colaci, de să te minunezi de mărimea lor, de forma lor și de împletitura extraordinar de complicată a aluatului. A învățat vara să ghilească pânzele la izvor, să spele rufele și să le facă albe ca spuma. A învățat să facă iarna colțuni și mănuși de lână pentru toți, să coase sumane și mântăli cu glugă, a învățat, să facă toate muncile din ograda gospodăriei: să mulgă vacile, să facă brânză și unt; să puie răsaduri de legume și flori în grădină; să muruie casa pe din afară și înlăuntru; să tragă braie în lungul prispelor și să facă flori pe la ferești și ușori, de să-ți ia ochii. A învățat și cea mai mare parte din muncile câmpului: să mâie boii la plug și caii la trier; să prășască, să plivească, să răstoarne brazdele și să le adune cu grebla, să săcere grâu, păpușoi, să îngrijească de vetrele de cânepă sau de in, să le strângă, să le dubească, să le bată, să le răgite, să le perie și apoi lunile de iarnă să facă grămezi întregi de tot. Un singur lucru bun și folositor nu l-a învățat, pentru care a jălit o viață întreaga, fără însă nici o cârtire pe față împotriva părinților.

Și când i-a venit vremea să se mărite, Paraschița Țau a mers după tânărul dascăl de biserică din satul Cubolta, Neculai Halippa care, precum învățase, după obiceiul timpului, dascălia de la un dascăl mai bătrân, tot așa urma să învețe și mai departe ca să ajungă preot de țară, cum fusese bunelul său — Ștefan Halippa, uns popă pentru satul Cubolta de episcopul Gherasim al Hușului în anul 1800. Că nu i s-a împlinit lui Neculai Halippa visul de preoție și nici chiar modestul dor de diaconie, — n-a fost de vină el, care o viață întreagă a citit, închis în casa cea mare, înaintea icoanelor, în picioare, sau cu ochelarii pe nas și în scaun spre bătrânețe, ori de câte ori era liber, nehrățuit de slujba bisericii sau treburile gospodăriei, — fel de fel de mineie zilnice,

triodul din postul mare, ceaslovul, psaltirea, evanghelia, apostolul, cazaniile și viețile sfinților. Da! N-a fost el de vină... Se schimbaseră vremurile. Basarabia veche moldovenească, cu organizația patriarhală și cu biserica ei smerită, dar cu adevărat drept mărturisitoare și apostolică, era năpădită de rânduieli noi, poruncite de Sinodul rusesc a lui Pobiedonostev și de Consistoria eparhială a episcopului de pomină Pavel, care tindeau să facă din biserică un instrument de guvernământ, de poliție țaristă și de rusificare.

Acum, când scriu aceste rânduri, nici Neculai Halippa, nici mama — fosta Paraschiță Țau — nu mai sunt printre cei vii. S-au stins amândoi, fără să vadă împlinirea visului tinereții lor: diaconia și apoi preoția. În cursul vieții familiare, i-am surprins adeseori bătuti de gânduri și din pricina aceluia vis neîmplinit. Că mai apoi visul a luat alt drum de înfăptuire și preoția a fost cerută lui Dumnezeu pentru bădița Vanea sau pentru mine, asta ar fi să scriu o altă pagină din amintirile mele.

În ziua aceea, însă, de prășă, pe pământ bisericesc sau pe pământ boieresc, ținut în parte, — nu-mi mai aduc aminte, — vorbele schimbate între cei patru prășitori și cu mine cinci n-au atins chestiuni spre care condeiul meu a alunecat fără voie. Tata își spusese părerea în privința foloaselor învățaturii și slabei priceperi a celor fără carte sau cu carte puțină. Mama, fără să fi fost vorba anume de ea, înăbuși în piept câteva oftări, pentru că n-a avut parte și ea de învățătură și poate și pentru că învățătura nu totdeauna duce la ținta aceea pentru care pornește omul la drum.

Oricum, mama nu-și mai spune gândurile în auz. Tace. În schimb, nu tac suro-rile. Ele amândouă învăța la școala din sat, dar învățând în limba rusească, pe care n-o știu de acasă, cu puțin se aleg în cele câteva ierni umblate, cu legătura de cărți în basma, la școală. Una după alta, ele povestesc, cât li-i de greu să citească în carte și apoi să povestească cum le pune învățătorul. Tot așa-i de greu să facă socotelile de aritmetică, să spuie rugăciunile într-o limbă pe care n-o știu, n-o pricep și n-o prinde cu una cu două.

Eu tac și ascultând, mă gândesc tot timpul, ce am să pătesc și eu la toamnă, când am să mă duc la școală, căci îmi vine și mie rândul. Așa mi-a spus de-atâtea ori mama în supărare năcaz, când n-o ascultam sau mă băgam unde nu-mi fierbe oala: „De te-aș mai vede odată dus la școală. Poati că te-ar mai tragi popa și învățătoru de ureche, ți-ar mai da câte-o vârgă undi ți să cuvine, ca să-ți vie mințile la loc, că tare mai ești neastâmpărat!“...

Eu tac și mă gândesc: vasăzică asta mi se pregătește la școală — urecheala și bătaia cu vârguța. Dar astea le gustasem de câteva ori și acasă. Să te mai duci la școală tot pentru vârguță? Înțelegi, dacă la școală ne-ar învăța ce-i sapa calului, cum să ne ajutăm să scăpăm mai degrabă păpușoi din buruiene fără ca să ne tăiem degetele la picioare și să ne facem beșici pline de apă sărată la palmă și la degete, care grozav mai dor când se sparg... Ce bine-i de cei care prășesc popușoi cu sapa calului!... Ferice de oamenii care au astfel de sape... Cum i-o zis tata târgului de unde i-o venit călindaru cu sapa calului?

— Tată, zic eu într-un târziu: Cum i-ai zis mata târgului di undi o venit călindaru cu sapa calului?

Ieșii, măi băiete! E în Moldova piști Prut...

Da, mata, a-i fost la Ieși?

— De fost, n-am fost, că-i departe și trebui să treci Prutul și la Prut îi graniță și graniță-i închisă, nu-i slobod. Da a fost boeriu de la curte — conu Leonard, că el îi om bogat și îmblat prin lume și știe să răzbată, nu ca noi oameni mici și săraci.

D-apoi bine, tată, ci insamnă că la Prut îi graniță? Di ci piști graniță răzbat numai oameni bogați?...

E-hei, dragul tatii, prea multe vrei să le știi dintr-odată. Să mai crești oleacă ș-atunci a-i să pricepi și tu acestea. Pân-atunci mai adună și tu cii popușoi tăieți și du-i la căruță, că iacă soarele scăpată în norul cela cu ploaie și șuvoiu are să treacă și pe la noi. Și dacă plouă, plecăm acasă, că nu-i potrivit să prășim pe ploaie. Să bate pământul și nu-i bini nici pentru noi, nici pentru popușoi...

Eu prind să adun păpușoi tăiați la rărire și tot mai ciulesc urechile ca nu cumva să scap vre-o vorbă despre Prut, Iași, Moldova, sapa calului, oameni învățați, conu Leonard și altele.

Publicat după: Revista *Viața Basarabiei*, 1932 (Anul I), nr. 2, februarie, p. 13–19

II

Aducerile aminte din copilăria mea îndepărtată sunt ca o călătorie cu trenul care străbate un defileu de munți: priveliștea minunată este mereu întreruptă de tuneluri pline de întuneric.

Trenul copilăriei mele fuge cu o iuțeală potrivită, ca de la vale la deal, și dă din tunel în tunel, așa că luminișurile amintirii sunt întretăiate de desigururi neguroase ale uitării.

Unul din cele dintâi luminișuri îmi dă un crâmpeli din viața de pe cuptor, din dosul hornului străbun, unde noi, copiii mici, ne hârjoneam în voie, ne băteam cu pernele, ne puneam câte o boarfă în cap și urlam ca lupii, cu toate că în viața noastră nu văzusem lup aievea. Mă rog, auzisem noi că lupii urlă înspăimântător și toată lumea îngheață de frica la auzul acestor fiare. Noi, cu Casunea și Natalița — surorile mele mai mari, închipuindu-ne că suntem lupi, urlam, de ne asurzeam unii pe alții, dar, după cât mi-aduc aminte, nu ne temeam aproape de loc de aceste urlate. Altă soco-teală era când ni se spunea să se ducă cineva din noi în casa mare, de peste tindă, să aducă ceva. Eu, unul, nu m-aș fi dus acolo singur în ruptul capului, fiind încredințat ca mă mănâncă lupul, ascuns sub lăptă. Acest lup fusese născocit anume, ca să păzească oarecare bunătăți — covrigi, nuci, cofeturi și altele, pe care mama le strângea tot pentru noi, care am fi fost gata să le înfulecăm pe toate dintr-odată.

Dar să-mi urmez povestea cu petrecerile noastre de pe cuptor... O duceam acolo de minune, mai ales iarna, când frigul de afară ne aduna la cald. Când flămânzeam

și mama nu era încă gata cu mâncarea, ne puneam pe ros posmagi, pe care îi găseam într-o torbă atârnată în cotlonul hornului. Tata aducea colaci mulți de la biserică și de la praznicele din sat, pentru că era dascăl; iar mama îi usca în felioare rumene, când prubuluia că n-o să dovedim să-i mâncăm proaspeți. Câteodată, dacă scocioram bine pe policioarele hornului, găseam ulcele cu sămânță de răsărită sau de bostan, pe care ne puneam să le dezghiocăm cu dinții noștri ascuțiți de vererită, de umpleam tot cuptorul cu coji. În cazuri rare, mai găseam și săculețe cu uscături de mere, prăsăzele, perje și vișine, pe care mama le ținea pentru câte o chisăliță în zilele de post.

Dar cuptorul își avea, mai ales, farmecul în serile lungi de iarnă, când mama, după ce ne hrănea, se suia și ea pe marginea vetrii și, înfingându-și furca la brâu, începea să toarcă lâna moale de la cele câteva oițe ale noastre, sau fuior de cânepă. O rugam să ne spuie vreo poveste sau pătărâni din viața oamenilor de altă dată. Și mama știa multe povești și avea și darul povestirii. Subiectele ei de predilecție erau povestirile morale, căci mama era fiică de preot și în casa bunelului nostru — popa Dimitrie Țau de la Gvozdu, jud. Soroca, — avusese prilej să asculte multe și să învețe multe. Iar venind în Cubolta, maica noastră a putut chiar să-și mai sporească cunoștințele din viața sfinților și părinților bisericii, căci tata nu se mulțumea cu citirea cazaniilor în biserică: el își aducea cărți bisericești de la strana moldovenească și acasă, pentru ca să aibă ce citi în serile lungi de iarnă, obișnuind să citească mult și câteodată în auzul întregii familii.

Mama știa destul de bine să folosească cunoștințele ei pentru a ne lămuri pe noi — copiii, în problemele de viață, iar dacă simțea că ar mai fi nevoie și de intervenția tatei, căuta să-l angajeze în discuții. Aceasta se întâmpla în serile când tata își aducea câte un sac de popușoi în ciocălăie și începea să-i dezghiocace, unul câte unul, într-o covățică, așezându-se, pentru operația aceasta, pe un scăunel jos, în dreptul focului din vatră sau pe laița lată, dacă nu era prinsă cu ceva.

Când tata începea să povestească, noi, copiii, ne așezam în rând, ca niște rându-nele, pe marginea vetrii, ca să ne uităm taman în gura povestitorului, să nu scăpăm nici o vorbă din cele povestite. Altădată, eu mă dam jos de pe cuptor și începeam să dezghioc alături de tata, sau să clădesc din ciocălăie niște turnuri înalte până în dreptul prichiciului hornului.

După ce isprăveau de povestit, fie tata, fie mama încercau să le întrebe pe de-al de Casunea sau Natalița, să ne spuie, cam ce au citit sau ce au învățat din cărțile lor de la școală, și dacă nici una din ele nu prea știa să răspundă, mama începea să le probezească și numai decît adăoga niscaiva vorbe pentru mine și anume: că ea își pune toată nădejdea în mine, mezinul, care, când mă voi duce la școală, am să le întrec la învățătură. Eu mă umflam în pene și așteptam cu nerăbdare ziua când mă vor trimite și pe mine la școală...

Ziua aceasta s-a întâmplat într-o toamnă ploioasă, după ce oamenii își strânseră și își curățiseră popușoi, iar clopoțelul școlii suna în fiecare dimineață cu multă stăruință, chemându-i pe copii la învățătură. Eu împlinisem șase ani, care se cereau

spre a fi primit în școală și tata, cu câteva zile înainte, căutase să stea de vorbă cu învățătorul²².

În dimineața zilei sortită pentru plecarea mea la școală, surorile m-au apucat una de o mână și alta de altă mână și am ieșit tustrei pe porțița larg deschisă de tata, după ce mama îmi făcuse o cruce apăsată pe frunte, pe piept și pe cele două umere. Dar se vede că în ziua aceea nu-mi fusese scris să încep învățătura. Făcusem numai câțiva pași de la porțiță și ajungând în mijlocul drumului, plin de noroi, am nimerit într-o știală adâncă și am căzut în glod. Când am dat să mă curăț, mi-a căzut din sân călcâieșul de pâine caldă, pe care mi-l dăduse mama pentru recreație. În fața acestei întâmplări rușinoase pentru cogeamite școlar ca mine, am început să plâng și n-am vrut să merg mai departe. Surorile, după ce m-au șters de glod, au încercat mai cu binișorul mai cu de-a sila, să mă ducă la școală, dar eu m-am încăpățânat și alegându-mi un moment prielnic, am zbughit-o îndărăt acasă, unde am mai plâns puțin și în poala mamei, arătându-mi toată mâhnirea și năcazul. Mama a știut să mă ogoiască, iar pentru a mă despăgubi pentru călcâiul de pâine caldă, mi-a dat un hulubaș, făcut din rămășițele de aluat de la pâine.

Învățătura la școală am început-o a doua zi după pățania din ajun și a mers, în primele zile, destul de ușor. Mi se da să deosebesc niște buche, tipărite pe carton gros, și să număr pe degete până la zece. Aduceam buchile mele și acasă și ca să nu mă despart de ele nici în timpul mesei, le răzimam de mămligă și de strachina cu borș. Cu prilejul acesta a deprins câteva litere și mama. Dar lucrurile au mers mai greu, când am început să silabisesc și să compun, din silabe, cuvinte. Aici nedumerirea mea sporea pe măsură ce domnul învățător mă pune să alcătuiesc cuvinte, care, în limba noastră moldovenească de acasă, nu însemnau nimica, deci trebuia să buchisesc de-a-surda, fără să înțeleg ceva. Și cu cât înaintam în bucheri, cu atât greutatea sporeau, căci cuvintele rusești, pe care trebuia să le rostesc, erau tot mai lungi și nu eram în stare să le spun fără noduri în gât: mi se tăia răsuflarea.

Și mai greu a mers cu învățarea rugăciunilor. Părintele Xenofont Nicolaev, Dumnezeu să-l ierte, își punea tot sufletul, ca noi, băieții, să pronunțăm cuvintele rugăciunilor corect, dar era peste măsură de greu, căci toate cuvintele slavonești erau cu desăvârșire străine de graiul nostru și chiar de limba rusească, în care învățam celelalte obiecte școlare. Cu toate că repetam în cor de zeci de ori aceeași frază, când ne venea rândul să o spunem individual, ne încurcam numaidecât și trebuia să apucăm de la început, iar în cor, pronunțând, cuvânt cu cuvânt, după părintele Xenofont. Munca era destul de plicticoasă și atenția școlarilor obosea degrabă. Pedepsele la care recurgea părintele Xenofont, când cineva îl scotea din răbdare, nu ajutau la nimica. Cele mai obișnuite pedepse erau loviturile cu rigla unde se nimerea sau așezarea în genunchi în fata clasei; dar nu lipseau nici perciunii smulși și urechile desbârnate. După

22 Primul meu învățător a fost — Dumnezeu să-l ierte — Gheorghe Bârcă, fost mai pe urmă preot la Ignăței, jud. Orhei, părintele prietenului meu, Vasile Bârcă, fost deputat și subsecretar de stat la Interne.

astfel de pedepse, unii părinți își retrăgeau copiii din școală și ne pomeneam apoi în clasă cu revizori rânduți de la protopopia din Florești, jud. Soroca.

Rezultatele învățaturii în școala de la Cubolta le-am văzut mai târziu, când tata, în toamna anului 1893, m-a dus la Edineț ca să mă dea la Școala Spirituală. Cu toate că terminasem la Cubolta cu laudă, ca unul din cei mai buni elevi, și cu toate că o vară întreagă m-am pregătit pentru examenul de admitere în clasa întâia, am fost admis abia în clasa pregătitoare, și tata a trebuit să-mi angajeze ca preparator pe vărul Teodor Stavăr (elev dintr-o clasă superioară de la aceeași școală, azi diacon în Gvozdu, jud. Soroca), sa mă ajute la facerea lecțiilor, așa cum îl sfătuisese profesorul clasei noastre — preotul Ștefan Dodul. Dar despre perioada vieții de la Edineț voi vorbi, poate, cu alt prilej.

Mai bună decât școala din Cubolta, era gloata de băieți, cu care am crescut. Știam să folosim orice clipă liberă spre a ne lua la trântă și a ne îndeletnici cu fel de fel de jocuri — cu mingea, cu poarca, de-a mijatca, de-a scos boii din baltă, cu cataligele și săniuța, care, toate, țineau loc de gimnastică și sporturi, de eram cu toții sănătoși și voioși și uitam de năcazurile învățaturii în școala rusească.

De altfel, pe vremea copilăriei mele, printre săteni nu era răspândită dorința de azi de a-și înstrăina copiii la fel de fel de învățături, iar în școala noastră oamenii își trimeteau copiii numai în timp de iarnă și numai ca să mai scape de hălăgia lor de acasă. De cum se desprimăvăra și până în toamnă, cei mai mulți băieți părăseau băncile școlare, fiind puși la fel de fel de munci în gospodărie, cine la păscut vitele, cine la deal, cine pe lângă casa.

Pe mine tata nu mă prea reținea la gospodărie, câtă vreme umbla școala. Dar, totuși, când nu găsea pe altcineva, mă lua, primăvara, la mânat caii la plug și toamna, la culesul și curățitul popușoilor. Cât privește muncile de peste vară — prășitul, seceratul, strânsul cu grebla în urma cosașilor, treieratul, culesul cânepei și altele, — la toate acestea luam parte împreună cu întreaga familie, căci lucrători cu ziua în gospodăria noastră nu se obișnuia: aveam o gospodărie mică, ținută pe cele trei fâlcii din lotul bisericesc și pe alte câteva fâlcii, pe care tata le arenda sau le ținea în dijmă pe moșia boierească sau în nadelurile țărănești.

În privința pământului de muncă, gospodăria noastră a dus totdeauna lipsă, pentru că tata nu avea pământul lui, și, la țară, dacă n-ai pământ, n-ai din ce trăi. Dar și mai greu am început s-o ducem, de când tata a fost scos din dăscălia lui și și-a pierdut dreptul la cele trei fâlcii din lotul bisericesc.

Această nenorocire s-a întâmplat în legătură cu nereușita tatei la un așa-zis examen de la Consistoriul din Chișinău, unde a fost chemat special, pentru a se putea scăpa de el, fiindcă nu știa rusește. Tata învățase temeinic psaltichia moldovenească la mănăstirea Frumoasa, jud. Orhei, împreună cu fratele său Vasile, care a și rămas la mănăstire, călugărindu-se. Rusește și slavonește tata nu învățase de loc.

Nedreptatea față de tata, nedreptate care lovea în existența întregii noastre familii, a fost poate cea mai puternică pricină care m-a îndârjit de mic copil împotriva stăpânilor și orânduielilor rusești. Până atunci nu-mi prea plăcea doar școala rusească;

de atunci nu mi-a plăcut nici biserica rusească și nici stăpânirea rusească, care au putut să lovească cu atâta cruzime în bunul nostru tată și în familia noastră!

Totuși, trebuie să adaog, că înlăturarea tatei din dăscălie nu l-a coborât în ochii credincioșilor. Aceștia l-au rugat să rămâie mai departe la conducerea stranei moldovenești din biserică, fiind răsplătit pentru cântarea și citirea moldovenească de osârdia poporanilor cu colaci și pitaci, chiar poate mai bine ca înainte. Rămânea doar ghimpele nedreptății din partea stăpânirilor bisericești eparhiale și acest ghimpe n-a mai fost scos din sufletul tatei până la sfârșitul vieții sale. Oriunde s-a înfățișat tata cu cereri și jalbe; ori de câte ori a stăruit pentru dânsul, fratele meu mai mare — bădița Vania, care pe atunci ajunsese subinspector la Seminarul Teologic din Chișinău și, deci, era în preajma stăpânirilor eparhiale, — lucrurile au rămas neschimbate și tata a murit cu gândul că administrația bisericească de la Chișinău i-a făcut o nedreptate, pentru care va răspunde în fața Veșnicului Judecător.

În legătură cu asta trebuie să pomenesc, însă, că tata a știut să suporte năcazurile vieții cu un stoicism aproape filosofic și ori câte greutăți au venit pe capul lui, nimeni dintr-ai noștri n-a auzit din gura lui un cuvânt de murmur la adresa lui Dumnezeu sau de blestem la adresa celor care l-au nedreptățit. Tata a trăit o viață întreagă cu credința că Judecătorul lumii îi va face dreptate. Lumea satului știa de năcazurile tatei și-i cinstea cu atât mai mult seninătatea gândurilor și blândețea purtărilor față de toți, în viața de toate zilele.

Și acum, încă un crâmpei din copilăria mea îndepărtată. Mi-aduc aminte de cineva care pe vremea aceea mă mișca adânc cu purtările și vorbele lui. Este vorba de moș Nani, „văcarul satului“, un om mărunțel și slab, fără vârstă și culoare, adus de spate, în port de moldovan sărac, cu căciula spartă în fund, cu traista goală la sold, cu chimirul lat, plin de cuțite și instrumente misterioase. Cu toată slujba lui neînsemnată, moș Nani era cunoscut de toată lumea și era înconjurat de băieții satului mai dihai decât popa și învățătorul.

Ceea ce ne strângea pe noi, băieții, în jurul lui moș Nani, erau vorbele lui de duh, rostite cu un meșteșug pe care ceilalți oameni din sat nu-l aveau, sau îl întrebuițau numai în colinzi la Crăciun, haituri și urări de Anul Nou, conocării, cinghilituri și cântece de tot soiul. Moș Nani, ori despre ce ar fi vorbit, potrivea și împerechea cuvintele așa ca și cum era un colindător, un urător și un conocar: era un stihuitor cu și fără prilej binecuvântat. Și ce nu eram noi, băieții, în stare să facem pentru moș Nani, pentru ca el să ne desfete cu vorbele lui sunătoare și pline de farmec și dulceață? Ne adunam în jurul lui și în preajma cirezii de vaci și-i aduceam, cine o bucată de pâine, cine o bucată de mălai, cine o plăcintă, cine un boț de caș, cine o ceapă, cine un burlui cu apă proaspătă; cine îi întorcea o vită care se prea îndepărta de cireada; cine-i aducea ghioaga cu care moș Nani zvârlise în niște juncani, care se buncăliau prea tare și puteau să se betegască.

Moș Nani știa să ne folosească pe toți în slujba lui nemeșteșugită de a paște vacile satului. Aș putea spune că moș Nani era mai bun păstor de suflete de copii, decât un

păstor de vite cornute. Și ce rău îmi pare că Dumnezeu nu mi-a dat mai multă memorie, spre a fi în stare să împărtășesc cititorilor mei ceva din versurile populare pe care le compunea cu atâta ușurință și cu orice prilej moș Nani!

După cât îmi dau seamă, moș Nani era unul din acei rapsozi ai neamului nostru, care au compus baladele și cântecele noastre populare și fără de care, maeștrii poeziei românești scrise n-ar fi putut sui culmile pe care le au suit. Și-mi mai pare rău că am învățat meșteșugul scrisului românesc prea târziu, pentru ca să-l fi putut apuca în viață și să fi încercat a pune pe hârtie ceva din ceea ce compunea moș Nani, fără să știe carte și fără să bănuiască că vor veni vremuri, când cărturarii neamului se vor pune să strângă cu hărnicie producția artistică populară, zisă anonimă.

Ceea ce era, iarăși, neobișnuit la un oropsit al soartei, ca moș Nani, erau voia lui bună și dreapta cumpănă cu care-i cântărea pe oamenii din sat, cu păcatele lor, cu neorânduiala de la casa de obște, cu gospodăriile țărănești proaste, parcă ar fi fost niște gospodării de vădană. Simțeai că moș Nani îi vede pe toți oamenii ca-n palmă, dar îi lasă în plata Domnului, căci ce ar fi putut face el, văcarul satului, când nici cucoana de la curte, nici popa de la biserică, nici învățătorul de la școală, nici golovaua volostii (pe atunci volostea era, la noi, în mijlocul satului), nici starostele de la casa de obște, nici dascălii bisericii, și nimeni altul nu era în stare să lecuiască boalele vechi ale satului: sărăcia, întunericul, beția, necredința și altele. Moș Nani își dădea doar seama, că nu numai oamenii satului erau de vină. Mai mare vină o aveau poate aceia, care erau chemați să împartă dreptatea între oameni, care orânduiau gubernia, care stăpâneau împărăția și povățuiau noroadale. Noi, copiii Cubolții, după ce ascultam cu nesaț cuvintele de judecată dreaptă ale lui moș Nani, îndrăzneam câteodată să-l sfătuim să-și ia el sarcina de a da o nouă orânduială satului, guberniei, împărăției. Unii îi făceau astfel de propuneri mai mult în glumă, dar erau și de aceia care credeau serios, că moș Nani ar fi putut să schimbe rânduiele lumii. Dar moș Nani al nostru ne tăia vorba, că suntem niște proști și că degeaba încercăm să-l înduplecăm să-și schimbe ghioaga lui de văcar pe un buzdugan domnesc, căci pentru așa ceva nu-i nici voia Domnului și nici nevoia oamenilor. Moș Nani, de obicei, le lăsa toate în voia Domnului și își punea nădejdea cea din urmă în biruința dreptății. Mai aveam noi oare dreptul să-l încurcăm pe moș Nani cu părerile noastre?! Îl lăsam, deci, în pace, cu gândurile și nădejtile lui.

De altfel, moș Nani nu putea să ne răpească toată atenția. Eram doar copii și privirile noastre erau împrăștiate în toate părțile. Și-apoi, în satul nostru mai erau oameni care puteau să ne ațâțe luarea aminte și închipuirea. Era, de o pildă, cucoana Leonard, sau Leonărtoaia, cum îi ziceam noi, în graiul satului. Ea stăpânea toată moșia din țarina satului nostru și până hăt, la Bălți, la Alexandreni, la Țăplești, la Putinești și la Hăsnășenii Mari, adică un ținut întreg, între Răut și Căinar. Și cum își purta singură gospodăria pe o moșie de peste zece mii de fâlci, numai o vedeai pe Leonărtoaia, dis-de-dimineată, în faeton și cu cai frumoși și iuți de mâncau pământul, gonind de la un capăt la altul al moșiei, pentru a vedea cum se fac muncile de câmp, cum se pasc tamazlăcurile de boi, cirezile de vaci, cârdurile de mânzați și viței, hergheliile de

cai, turmele de oi și de porci și cum cresc nenumăratele cârduri de găște și rațe pe la stodoalnicele din Zavidcanca, din Pelinei, din Fundoiaia, de la Moara de Piatră și altele. Cucoana Leonard trăia în curtea ei bogată și înconjurată de ziduri și grădini, alături de frumoasa biserică de pe platoul Cubolții și oricine intra în sat, vedea că acolo este toată puterea și toată faima satului. De altfel, cine nu știa că biserica, mare cât o catedrală, era zidită de Leonarzi; că școala era construită de cucoană pe locul vechii biserici din bârne; că toate trăsurile cu musafiri din Bălți și de la Soroca trăgeau la dansa; că iazul din mijlocul satului, unde noi ne scăldam de mai multe ori pe zi, vara, și ne dădeam pe gheată cu cataligele, iarna, și moara de sub lăptoc, unde măcinau oamenii din Cubolta și din alte sate, — toate acestea erau ale Leonărtoaiei. Și-apoi?! Cine îngrijea de bolnavii și săracii satului, dacă nu tot cucoana noastră? Și cine ne dădea nouă, școlarii — cărți, caiete, cămeși de cit și baică, mănuși și colțuni de lână și săculețe pline de cofeturi, alune, covrigei dulci și alte bunătăți, pe care ni le împărțea chiar ea, sub Pomul de Crăciun gătit și luminat, cum doar în grădina raiului s-ar mai fi putut?! Toate acestea le făcea vrednica și măreața cucoana Anastasia Leonard, faima căreia, după cum știa satul, umpluse toată Basarabia.

Și-apoi satul în sine era încă o lume, pe care noi — copiii — țineam s-o cunoaștem prin propriile noastre simțuri, umblând în cete de prieteni nedespărțiți prin lutării, prin carierele de piatră, prin râpi, pe la bulboana iazului de la opust, prin stuhăriile care începeau de la marginea de jos a satului și țineau până la podul Dobrii, unde vine șleahul cel mare ce leagă Bălții cu Soroca și unde se găsește săliștea veche a Cubolții, pe care noi o cercetam, căutând bocne de pe vremea turcilor, din pricina cărora, cum se spunea la noi în sat, Cubolta noastră s-a mutat mai în sus! D-apoi moara satului, cu cele două roți de apă dinafară, care învăteau prin alte două roți cu măsele, dinlăuntru, prisnelele și pietrele de moară, ca să macine dintr-odată, într-un coș — porumb, și în alt coș — grâu! Cu câtă milogeală în ochi și în glasuri stăruiam noi pe lângă morar, ca să ne dea voie să intrăm în moară, să vedem tot tacâmul ei! Și morarul câteodată se milostivea și noi nu mai puteam de bucurie, intrând și zgâindu-ne la toate câte ni se înfățișau înăuntru!

Altădată, ne duceam în cimitirul satului și umblam din mormânt în mormânt, întrebându-ne al cui să fie, căutând să ne aducem aminte de fel de fel de vorbe pe care le auzisem despre moarte și despre morți și, în cele din urmă, o luam la sănătoasa, când cineva își aducea aminte de strigoi și de năravurile lor de a mânca băieți și copii mici. Mai atrăgătoare era curtea bisericii, cu cavourile de marmoră ale Leonarzilor. Umblam prinprejurul acestor cavouri ceasuri întregi și nu ne mai săturam să privim îngerii și zânele de marmoră, cu care erau împodobite mormintele și care ne aduceau aminte de lumea minunată din povești. Câteodată, duminica, ne alegeam cei mai tari de picior și ne duceam tocmai la movila uriașă din dealul și din drumul Alexandrenilor, unde se găsește o cruce mare de piatră veche de pe timpul lui Ștefăniță-Vodă. Altădată ne duceam cu volocul la iazul din Zavidcanca, unde se prindeau raci, de aduceam saci întregi. De cum începeau să se coacă harbuji, ne duceam cu câte do-

uă-trei ouă sau cu câte oleacă de făină într-o legăturică la harbuzăriile lipovenești din Fundoia și căram la zămoși și harbuji de ne speteam, nu alta. Toamna, ne duceam la grădinăriile bulgarilor de dincolo de podul Dobrii și aduceam fel de fel de verdețuri, pe care ni le porunceam mama, dacă nu mergea chiar dânsa cu noi.

Dar nu eram chiar totdeauna cuminți. Câteodată ne ispiteam să ne ducem la via boierească, de pe dealul de dincolo de curte și biserică, ca să vedem dacă poama nu-i coaptă, sau, altădată, săream gardul de scânduri în grădina lui moș Petrea Boldescu, din mijlocul satului, unde căutam în fugă să ne umplem sâinii cu mere și perje, fără să căutăm dacă-s coapte sau crude, de-ți strepezeau dinții! Nu odată am mâncat și bătaie pentru isprăvi de acestea, căci și via boierească și grădina lui moș Petrea erau păzite și cine era prins, plătea cu multe lacrimi din cauza usturăturilor la părțile moi ale corpului.

D-apoi hârjoanele noastre băiețești pe la horele flăcăilor și fetelor, unde ne înhăitam și noi în niște dansuri caraghioase, de râdeau de năzbâțiile noastre chiar și cei mai stăpâniți bătrâni ai satului! D-apoi umblatul cu colinda, cu hăitul, cu sămănatul de Anul Nou, cu „chiraleisa“ de la Bobotează! D-apoi întrecerea la ciocnit cu ouă roșii în noaptea învierii.

D-apoi trasul clopotelor în zilele de Paști! D-apoi îmbulzeala pe la nunți și cununii, pe la șezători și priveghiuri, pe la praznice și hramuri! D-apoi umblatul cu icoanele și stropitul cu apă din fântâni, vara, în timp de secetă mare, când deznădejdea în oameni era la culme! D-apoi toată atmosfera de viață patriarhală a satului nostru, care părea o singură familie, de ne cunoșteam între noi toți și ne știam și pe nume! De altfel pentru mine lucrul acesta nu era greu, căci cei mai mulți consăteni erau finii tatei și ai mamei, deoarece părinții nu refuzau pe nimeni când venea cu colaci și-i poftea la un botez sau la o cununie.

Și câte alte n-ar mai putea fi pomenite?! Dar mă opresc, gândindu-mă că pentru oamenii de azi, lucrurile de acum cincizeci de ani nu mai sunt așa de interesante. Doar viața s-a schimbat și lumea trăiește cu ziua de azi, nu cu trecutul.

Publicat după: Revista *Viața Basarabiei*, 1939, (Anul VIII), nr. 6, iunie, p. 1–11

III

Vara anului 1893 a fost o vară pierdută pentru copilăria mea veselă și mai mult sau mai puțin lipsită de griji. Îndată după isprăvirea școlii primare din Cubolta, tata mi-a scos atestatul și, împreună cu o cerere, le-a trimis la Edineț, la Școala Spirituală. De la școală, într-un timp oarecare, s-a primit răspunsul, prin care ni se făcea cunoscută data înfățișării la examenul de primire în clasa întâia și materia de cunoștințe pentru acest examen. Tata, de îndată, s-a și gândit să mă pună pe carte, pentru ca să pregătesc materia cerută. Dar lucrul nu era ușor. Nu aveam cărțile trebuitoare. Nu avea cine să mă îndrumeze. I-a scris, deci, fratelui meu mai mare, bădița Vanea, la

Chișinău, cerându-i sfatul. Bădița găsi cu cale să vină el însuși în vacanță acasă și m-a și luat la dascălit. Mi-a adus cărți de limba rusească, de aritmetica, de religie, de caligrafie și câteva caiete. Și pun-te, băiete, pe muncă! Toată lumea se scula cu noaptea în cap și pornea la muncile câmpului sau în gospodărie, iar eu și cu bădița Vanea ne apucam de carte. Mi se arăta cât am de citit, câte probleme am de făcut la aritmetică, ce rugăciuni și versuri am de învățat pe de rost, câte pagini am de scris în caietul de caligrafie și de acolo înainte, dă, Doamne — cât mai multe ceasuri pe zi, ca să am vreme destulă de învățat, cât mai puține muște, ca să nu mă năcăjească în timpul muncii; cât mai multă umbră și răcoare, ca să nu deie strechia în mine; cât mai potrivită mâncare, ca să nu mă îmbuib, căci atunci nu mai sporea învățătura și atâtea alte rânduieli, pe care le iscodea mintea de bogoslov învățat la Academia Teologică din Kiev, pe care o terminase cu un an-doi înainte bădița Vanea.

Dar, Doamne, toate erau împotriva mea! Și puricii mulți, care mă năpădeau noaptea, de nu puteam să hodinesc bine, iar ziua căscam de mi se strâmbau fălcile! Și căldura care mă moleșea și-mi trezea dorința de a mă duce cât mai des la scăldat, la iaz, mai ales că ispita era mereu înprospătată de țipetele și dobele foștilor mei colegi de școală, care aveau tot timpul să se scalde. Și eu cum puteam să nu le aud țipetele, când casa noastră era chiar pe malul iazului și oriunde mă puneam la învățat — fie în casa cea mare, fie în tindă, fie în căsoaie, fie pe prispă, fie în fundul grădinii, sub salcâmul cel mare, — pretutindeni auzeam țipetele chemătoare ale scăldătorilor! D-apoi roiiu acela de muște care bâzâiau în jurul meu și mă făceau să las cartea la o parte și să mă îndeletnicesc cu prinsul lor! Și stârpirea acestor insecte supărătoare mi se părea un lucru cu mult mai folositor decât buchiseala. În sfârșit, parcă pisicile, sau cânele Ghirmiș — prietenul meu, sau mânzul slobod ce umbla brambura prin ogradă, sau vițelul care se apropia cu atâta blândețe de mine, sau puii și rățuștele care mereu treceau pe lângă mine, — toate aceste vietăți nu-mi furau atenția de la îndeletnicirea mea atât de necesară și atât de neobișnuită pentru un băiat de țară, căruia i-ar fi plăcut pe vremea aceea orișice, numai nu cartea grea, neînțeleasă și nefolositoare?!

Și cât de scump plăteam eu înclinările mele spre cugetare asupra zădărnicii învățaturii, ori ispitele mele de a mă juca cu animalele prietene din ogradă sau fuga mea la scăldat, măcar pentru câteva clipe! Eram doar supravegheat îndeaproape. Ochii lui bădița Vanea mă gâbjeau tocmai în clipa când socoteam că nu voi fi văzută și, deci, îmi îngăduiam o mică plăcere, o mică hârjoană, o mică șotie, o mică abatere de la datorie. Bădița Vanea era un pânditor strașnic. Iscușița aceasta de a mă prinde asupra faptei mă minuna, dar mă și îndârjea. Eram gata săi pricinuiesc cele mai mari neplăceri, numai spre a mă răzbuna de chingile cu care mă strângea, din zi în zi, tot mai tare.

Astăzi, când îmi aduc aminte de lucrurile acestea, îmi dau seama, că bădița Vanea își făcea datoria, cum înțelegea el. Dar pe atunci vedeam altfel. Credeam că-mi caută nod în papură. Dojănile se țineau lanț, de dimineață până seara. Ba că m-am sculat prea târziu; ba că stau prea mult la masă și nu mai isprăvesc; ba că mă scobesc

mai mult în nas, decât învăț; ba că mi-i gândul mai mult la halcă, decât la învățătură; ba că sunt un nesocotit care caut să-mi pierd vremea cu lucruri străine de carte; și câte și mai câte! Ba uneori ajungea și la pedepse și atunci mă puneam de buhăit, de nu mai ticnea nimănui nimic: plângeam, de parcă s-ar fi prăpădit lumea. Numai după mijlociri stăruitoare ale surorilor și ale mamei mă ogoiam și mă supuneam rânduie-lilor fratelui.

De la un timp, totuși, am simțit, că hăturile pe care le ținea așa de strâns bădița Vanea, au început să slăbească. Fratele era nevoit să se ducă zilnic la curtea boierească, unde fusese rugat să mai dascălească pe cineva: mi se pare pe una din numeroasele nepoate ale cocoanei Leonard. Puteam să râsuflu și eu măcar în orele când lipsea de acasă învățătorul meu. După aceea bădița Vanea a plecat pe o săptămână în munașerie la Timiliuți, la o vară de-a noastră. În lipsa lui, trebuia să mă supravegheze și să mă îndrumeze Vera Delinschi, fiica dascălului de la strana rusească. Vera Delinschi era elevă la Școala Eparhială din Chișinău și se învoise să-l înlocuiască pe fratele meu pe timpul cât va lipsi. Vera era o fată plină de viață, veselă, cu gândurile la Dumnezeu... și cu dânsa m-am împăcat destul de bine.

Totuși nici ostenelile fratelui și nici drăgălășenia Verii n-au avut darul să facă din mine un candidat vrednic de reușită la examenul de primire în clasa întâia a Școalei Spirituale din Edineț. Într-adevăr, când m-am înfățișat la examen, în jumătatea a doua a lunii august, am reușit pentru clasa pregătitoare și nu pentru clasa întâia. Tata, însă, s-a mulțumit și cu rezultatul acesta și, după ce m-a așezat în gazdă la moșul Vasile Eșanu, o rudă îndepărtată a noastră, s-a întors la Cubolta, iau eu am rămas la Edineț să duc viața amară printre străini și să-mi desvâț sufletul de copil moldovan de ceea ce am iubit în Cubolta copilăriei mele.

Întâmplarea mai însemnată cu care mi-am început viața de elev la Edineț îmi stă și astăzi vie în minte. După ce s-a dat rezultatul examenului, un băiat ce stătea în gazdă cu mine, — un anume Munteanu din județul Hotinului, a început să-și bată joc de mine, de cum vorbeam eu rusește și cum am răspuns la examen.

Ba mai găsea cu cale să mă năcăjească, lăudându-se că el a fost primit în clasa întâia, pe când eu de-abia am reușit în anul pregătitor, îmi și stârni o poreclă: *mart-ișca-prigotovișca*, — o vorbă care ni se spunea nouă, celor din clasa pregătitoare. La auzul acestei batjocuri, eu nu m-am mai putut stăpâni și am sărit la bătaie. Și deși Munteanu meu era în clasa întâia, i-am tras o mamă de bătaie, de m-a pomenit toți anii pe care i-am petrecut împreună cu el la Edineț. Lucrul însă cu care mă pot lăuda acum nu este acesta, ci că din clasa a doua eu l-am ajuns cu învățătura pe Munteanu și apoi l-am și lăsat în urmă, așa că în vreme ce isprăveam clasa a patra, batjocoritorul meu de altădată era repetent în clasa a treia.

Dar succesele mele la învățătură n-au venit chiar așa, deodată. În primul trimestru din anul pregătitor am avut note cam proaste și tata nu degeaba îl rugase pe vărul Teodor Stavăr, de la Gvozdu, să mă supravegheze și să mă ajute. Nu-mi prea aduc aminte de ajutorul dat de vărul meu. Țin minte doar atâta, că odată m-a înșfăcat

cu câțiva colegi de-ai lui și m-a bătut cu cureaua, lucru cu care eu nu i-am prea scos ochii atunci, când, peste doi ani, l-am ajuns cu învățătura și apoi l-am și lăsat și pe el în urmă, ca și pe Munteanu. Ceea ce m-a ajutat mai mult la învățătură au fost puterile mele proprii rămase până atunci nefolosite. De cum am început să pricep limba rusească de predare, am înaintat destul de ușor și temeinic în științe. Din clasa a doua eram socotit ca unul din primii elevi și am fost răsplătit și cu o bursă, fiind primit în internat cu toată întreținerea, cu hainele și cărțile. Cei din urmă trei ani de școală i-am făcut fără să cer o lețcaie de acasă. Tata venea doar înainte de Crăciun și de Paști, de mă lua acasă, de sărbători. Același lucru îl făcea și pentru vacanța cea mare.

Ba odată s-a întâmplat, că întârziind tata să vie să mă ia cu căruța, eu cu o samă de băieți, cum erau Grișa Ciortan de la Băhrinești, Volodea Cazacu de la Nădușită, Fedea Caisân dela Hăsnășenii Mari și alții — am pornit acasă pe jos. În drum însă, văzând că ni-i greu peste măsură să ducem în spinare lădițele pline de cămeși și cărți, am nămit la Parcova un gospodar și am mers întâi la Nădușită, ca să-l lăsăm pe Cazacu, apoi la Hăsnășeni, ca să-l lăsăm pe Caisân și, în sfârșit, la noi, în Cubolta, unde ai mei s-au minunat mult, văzându-ne intrând pe neașteptate pe poartă.

De cum s-a deschis, la 1895, calea ferată de la Bălți spre Lipnic, am început să merg la școală cu trenul, luând biletul până la Dondușeni și de acolo, cu balahurii, până la Edineț. De altfel, cea dintâi călătorie pe calea ferată am făcut-o de la Dondușeni la Bălți și de ea îmi aduc aminte, pentru că, în tren, după primul control al călătorilor, eu n-am mai fost atent cu biletul și la controlul al doilea, nu l-am mai găsit în buzunar. Controlorul vroia numai decât să mă globească, sau să mă coboare din tren, dar au mijlocit șeful de tren și ceilalți călători din vagon și am fost lăsat să-mi cumpăr, la Sofia, alt bilet. Plăteam o învățătură nouă: să nu fiu gură-cască, când sunt la drum.

Drumul spre Edineț, fie că-l făceam cu căruța, fie că-l făceam cu calea ferată, era un prilej fericit pentru a aduna cunoștințe practice, multe și folositoare.

Drumurile făcute cu tata în șarabanul nostru, plin cu fân pentru cal și cu ceva mâncare pentru noi, erau lecții practice de geografie. Plecam la drum dis-de-dimineată, fiindcă tata avea în vedere că pentru cai e mai ușor de mers pe răcoare. Drumul, de altfel, era aproape de o sută de vrăste și nu-l puteam face decât cu popasuri și o înnoptare într-un sat din drum. De cum treceam de Ștefănauca și intram în Moara de Piatră, ni se înfățișau două drumuri; dacă suiam Valea Cuboltii, trebuia să ne ținem tot timpul pe malul stâng al râului și treceam prin satele: Hăsnășenii Mari, Petrenii, Dominteuca, Nădușită, Șuri, Drochia și Mândăcul; de aici, o luam spre apus și trecând prin satele Târnova, Scăienii și Fântâna Albă ajungeam la Edineț. Dar se putea lua drumul spre apus, chiar de la Moara de Piatră, și atunci treceam prin satele: Sofia, Flămânda, Ochiul Alb, Mihăileni, Chetroșica Veche și Chetroșica Nouă, intrând în Edineț, pe la bariera de sud. Alegerea drumului se făcea în legătură cu știrile pe care le aduna tata de la cel cu care ne întâlneam. Dacă aflam că vreun iaz sau pod peste Cubolta este rupt, trebuia numaidecât s-o luăm spre Sofia, cu toate că drumul acesta era mai lung și avea mai multe dealuri. Câteodată nu dobândeam știrile trebuitoare la

vreme. Au fost cazuri, când a trebuit să schimbăm drumul fie la Nădușită, fie la Chetrosul, fie la Șuri. Dacă treceam râul Cubolta pe la Nădușită, ne veneau în cale satele Țarigradul, Ghizdita, Fântâna Nouă, Parcovă și, în sfârșit, Edinețul. Dacă treceam Cubolta pe la Chetrosul sau Șuri, în drumul nostru stăteau târgușorul Briceva și satele Frasinul, Ciubăru și Fântâna Albă.

În multe din aceste sate, tata avea cunoștințe și prieteni, la care puteam să ne oprim, să ne odăim și noi și caii și să mai aflăm cum îi drumul mai departe. Treaba aceasta ne îngrija mult, căci altfel riscam să ajungem la vreun pârau fără podeț și atunci vai de noi, de cai și de căruță! Drumurile de tară prin Basarabia noastră erau pe atunci și mai rele, decât în zilele de azi și nu știai unde te pândește nenorocul. Cele mai grele călătorii le făceam în vacanța Paștilor, când drumurile erau desfundate și văile erau cu podețele luate de apele primăverii. Călătoriile de Crăciun erau grele din pricina gerurilor mari și a viscozelor, care, câteodată, ne apucau în drum. Țin minte, că într-o iarnă, tata m-a adus acasă cu picioarele așa de înghețate, încât nu m-am putut da jos din sanie și a trebuit să mă ia în brațe și să mă ducă pe sus. Aș putea spune că numai drumurile după vacanța de vară le făceam ușor; dar și atunci înghițeam atâta praf, că ne era lehamite.

Plecarea la Edineț cu trenul nu era mai puțin interesantă. Tata mă ducea cu căruța la Bălți și, de acolo, mergeam cu trenul până la Dondușeni, unde căruțași evrei, ziși balahuri, ne încărcau câte opt — zece într-o loitră și ne duceau la Edineț pentru zece — douăzeci de copeici de persoană. Calea ferată, ce lega Bălțile cu Odesa, pe de o parte, și cu Movilăul și Noua Suliță, pe de altă parte, era o noutate pentru părțile noastre și cine se suia în tren încerca senzații puternice, cum s-a întâmplat mai târziu cu aceia care se suiau pentru întâia dată în automobil, sau în aeroplan vehicule, care pe vremea copilăriei mele încă nu erau. Drumul de la Bălți spre Dondușeni trece prin cea mai roditoare stepă a județelor Bălți și Soroca și cu cât înaintăm spre Nord, suim dealuri care ne urcă pe platoul frumos de la Lipnic, vestit în istoria Moldovei cu o izbândă strălucită a ostașilor lui Ștefan cel Mare în lupta cu tătarii năvălitori ai neamului Mengli-Ghirai din Crimeea. Firește, că pe vremea aceea eu nu știam de tătarii de altădată și mă interesam mai mult de călătorii din clasa a treia sau a patra, cu care călătoream. Aflam pentru întâia dată că sunt oameni simpli, îmbrăcați țărănește sau chiar și mai modest, care vorbesc altă limbă decât moldoveneasca noastră. Vedeam din fereastra vagonului priveliști încântătoare, care se deschideau din vârful de deal, pe unde trecea trenul. Uneori orizontul din față era la o depărtare de treizeci — patruzeci de vârste și unii din călătorii mai umblați arătau în geana de la apus — Prutul și în negura de la răsărit — Nistrul. Dar peste tot sate, care erau toate ca satul nostru Cubolta: case acoperite cu stuh; ogrăzi împrejmuite fie cu nuiete, fie cu piatră și mai puține cu scânduri; puțini pomi roditori în grădini, mai mult salcâmi, sau sălcii, fântâni cu ghizdele și cumpănă ca pe la noi și numai puține cu roată de scos apă; iazuri ca pe la noi; pământuri cuprinse cu popușoi, grâu, orz și altele — toate ca pe la noi. Și numai încolo, spre Nord, am început să întâlnim sate cu case mai țuguiate, acoperite cu paie;

mi se dădeau lămuriri, că oamenii fac acoperișurile așa din pricină că ele țin mai bine la ploaie, mi se spunea că acolo plouă mai des decât în șesul Răutului, pentru că sunt păduri și pădurea atrage ploaia. Într-adevăr, din fereastra vagonului vedem din când în când rediuri și crâmpoie de pădure: ieșisem din stepa noastră goală a Răutului!

Dar oricum am fi mers — fie cu trenul și cu balahurii de la Dondușeni, fie cu căruța, de aici de la Cubolta, — în cele din urmă ajungeam la Edineț. Acesta era un târgușor, tupilat într-o vale largă, având pe vremea aceea vreo mie și ceva de locuitori — evrei, lipoveni, moldoveni și oameni de strânsură. Târgușorul avea străzi de-a lungul și de-a curmezișul și Școala Spirituală era așezată cu fața spre cea mai lungă și mai largă stradă, care începea din vale și ținea până sus — la curțile boierești ale lui Gazițin.

Școala Spirituală din Edineț fusese construită cu vreo douăzeci de ani înainte de a veni eu aici la învățătură. Înainte ea funcționase, câțiva ani, la Bălți. Școala avea două caturi: în primul erau clasele, iar sus erau dormitoare și sala de festivități. În legătură cu clădirea principală mai era una, în care, jos, era sufrageria, iar sus capela școalei. În dosul clădirii principale era o ogradă largă, unde aveam loc destul pentru toate jocurile; apoi veneau fel de fel de magazine și depozitul de lemne, așezate în steri, iar după magazine și lemne se începea o grădină mare de fructe, care se isprăvea undeva în vale, la coada unui iaz. Între curtea școalei și iaz, pe un dâmb, mai era o clădire mare, unde trăiau profesorii noștri. Peste drum, dar în aceeași linie cu clădirea principală, era spitalul școalei, unde am avut prilejul să stau și eu vreo lună și ceva, pe când eram în clasa a doua: am avut, pare-mi-se, scarlatină, și când am ieșit din spital, îmi cădea părul din cap.

Școala, cu gospodăria ei, era destul de impunătoare și în clădiri și ca întindere, încât ți se arunca în ochi de cum te apropiai de marginea platoului dinspre satul Parcova, pe unde se făcea intrarea în târg. Aici, în această școală mare și încăpătoare, dar de îngustă specialitate, aveam să stau eu cinci ani de-a rândul. Specialitatea școalei era să pregătească băieții doritori de a urma învățătura la Seminarul Teologic din Chișinău. Alte drepturi Școala Spirituală de la Edineț nu dădea și nici n-ar fi putut să deie, căci programul școalei era foarte restrâns și curios; totul se reducea la limbi, învățam patru limbi: una vie, cea rusească și trei moarte — greaca, latina și slavona. Mai făceam aritmetica, geografia, caligrafia și de acolo înainte obiecte speciale teologice: catehismul, ustavul (tipicul), istoria vechiului și noului testament și cântarea bisericească. Asta era toată învățătura. Cine a alcătuit programul școalei nu se gândise, probabil, de loc la elevi. Într-adevăr, era ceva ne mai pomenit de sălbatic, să-i ții pe băieții de la vrâsta între 10 și 15 ani numai cu memorizarea de cuvinte, de forme gramaticale, de regulile aritmetice și scârțâitura de penițe pentru o caligrafie stupidă, bună pentru cancelariile obscure ale unor dregătorii și mai obscure.

Dacă aș dori să spun ceva mai mult despre această așa-zisă școală spirituală, n-aș avea ce. Toată cartea ce se învăța aici, purta pecetea unei învățături cazone, cu buchiseala prostească, fără orizonturi, fără angajarea însușirilor sufletești ale vârstei

școlarilor. Mortăciune de dimineată și până în noapte. Până și problemele de aritmetică, după manualul lui Evtușevski, nu erau în legătură cu viața înconjurătoare! Ce trebuie să mai spunem despre limbile — slavona și greaca, cu substantive și verbe, cu declinări și conjugări, de să înnebunești, nu altceva! Mai ușor pentru noi — elevii moldoveni — era limba latină. Se minunau băieții care nu știau moldovenește, de ușurința cu care învățam noi cuvintele latinești!

Singura mântuire era Religia, cu istoria vechiului și noului testament, unde imaginația noastră, a copiilor, putea, cât de cât, să capete o întrebuintare. La limba rusă, după ce am biruit ceva din gramatică și sintaxă, am scăpat la cititul liber și la compuneri, chiar din clasa întâia, am căpătat gustul cititului și am început să iau cărți de la biblioteca școlii. Luam destul de multe, încât bibliotecarul mă întreba, dacă le iau pentru poze sau să le citesc. Pe calea cititului am ajuns la rezultatul pe care la început nu l-aș fi bănuț: am învățat limba rusească, de parcă era limba mea maternă. Pe lângă aceasta, mi s-a descoperit o lume nouă, pe care abia o întrezăream din povestirile mamei de pe cuptorul de altădată. Am cunoscut minunatele povești ale poporului rus cu personajii mistice ca Baba Iaga, Coșcei Nemuritorul, Împăratul Mărilor, Fecioara-împărat, sau cu eroi legendari ca Sveatogor, Mikula Seleaninovici, Ilie Murometș, Dobrînea Nikitici, Alioșa Popovici, Ciurila Plencovici, Vasilie Baslaevici, Sadko-negustorul și atâția alții.

În legătură cu lumea minunată a poveștilor rusești, pe care le-am găsit în colecțiile lui Afanasiev, am fost îndrumat de bunul și înțeleptul nostru bibliotecar — profesorul Șestacovski, și de profesorul de limba rusă — Teodorovski, să citesc poveștile lui Alexandr Pușkin: Cocoșelul de aur, Prințesa moartă, Pescarul și Peștișorul de aur, Împăratul Saltan și altele. Apoi am citit poveștile compuse de Jukovski, Lermontov și alții, pe care le-am găsit în colecția F. Pavlenkov, sub denumirea: „Biblioteca poveștilor“, în care s-au editat și poveștile altor popoare, precum și poveștile lui Andersen, Hauff, Carmen Silva, Dickens și Grimm.

Într-un carnețel cu note de pe vremea învățăturii mele la Edineț, am găsit, mai anii trecuți, rezumatul stângaci al unor cărți pe care le-am citit pe atunci. Se pomenesc romanele fantastice ale lui Mayne Reid: „Călărețul fără cap“, „Boierii din Africa de Sud“, „Bandiții din stepă“, „Tainele Indiei“, „Partizanii americani“, „Vagabonzii din pădure“.

Din Jems Fenimor Cooper am citit și am notat: „Cel din urmă Moghican“, „Spi-onul“ și „Vânătorul de cerbi“.

Din Walter Scott cartea scriitoarei ruse S. Șelgunova, care prescurtat, [tălmăcește] pentru copii și tineret, romanele istorice ale marelui povestitor englez. Din Jules Verne am citit „Copiii căpitanului Grand“, „Douăzeci de mile sub apă“, „Călătoria în lună“ și „Călătoria în jurul pământului în optzeci de zile“. În caiet am notat și duioasa povestire a scriitoarei americane Garriet Beecher-Stowe — „Coliba lui moș Toma“. Toate aceste cărți le-am citit firește în traducere rusească, fiindcă în Școala noastră de la Edineț n-am învățat nici o altă limbă străină. Din notele mele de elev de pe vremea aceea mai văd, că am citit povestirea istorică de I. Lajecnikov: „Palatul de

gheață”; apoi, din Gogol: „Taras Bulba”, „Povestirea despre cearta lui Ivan Ivanovici cu Ivan Nichiforovici”, „Mantaua”, „Caleașca”, „Boierii de modă veche”, „Noaptea de Mai sau Înnecată”, „Hrisovul pierdut”, „Răzbunarea grozavă”, „Ivan Feodorovici Șponica și mătușă-sa”, „Locul fermecat” și „Seara din ajunul lui Sf. Ion”; din Lev Tolstoi sunt notate: „Prizonierul din Caucaz”, „Stăpânul și lucrătorul”, „Primul rachier”, „Cât pământ îi trebuie omului”, „Dacă nu stingi focul la vreme, se aprinde de nu-l mai poți stinge” și „Dumnezeu știe adevărul, dar nu-l spune”.

Dar, mai presus de toate, citeam la Edineț ceea ce se găsea în biblioteca noastră școlară, din belșug: viețile sfinților. Martirii creștinătății au stors multe lacrimi duioase din ochii noștri de copii nevinovați! Biblioteca noastră avea numeroase cărți din care aflam viața fiecărui sfânt pomenit în calendarul creștin. Mai erau și reviste bisericești închinatelor locurilor sfinte de la Ierusalim, Athos și Kiev, precum și „Pelerinul”, „Albina nordului” și altele.

Lecturile noastre, ale elevilor, se făceau îndeobște vorbind fără o îndrumare bună și chibzuită.

De aceea ele aveau un caracter întâmplător. Un coleg, de-o pildă, ne povestea că el a citit cutare carte și că i-a plăcut. Numaidecât ne angajam și ceilalți s-o citim. Dar erau câteodată și sfaturi din partea unor profesori, iar altădată directorul nostru, Troițki, sau inspectorul Rudnițki, veneau sara în clasă și după ce ne întrebau dacă ne-am preparat lecțiile pentru a doua zi, ne propunea să citim împreună vreo povestire istorică, vreo călătorie, vreo poveste. Același lucru îl făceau unii domni profesori în timpul lecțiilor. Se mai făceau câteodată și serbări școlare, cu cor, recitări de versuri, lanternă magică și citirea vreunei bucăți de literatură și istorie, sau religie în postul Crăciunului sau postul cel mare. Unele figuri din istoria rusească, precum a fost prințul Rurik, sau Vladimir, țarul Ioan cel Groaznic, împăratul Petru cel Mare, împărăteasa Ecaterina, generalii Suvorov, Kutuzov și Skobelev — ne-au fost înfățișate pe calea acestor lecturi, căci istoria, ca obiect, nu ni se preda.

Aș fi vrut să spun câteva cuvinte despre profesorii mei de la Edineț, dar scormonindu-mi aducerea aminte din trecut, mai-mai că n-am ce spune. „Smotritelelul” (directorul) nostru ne preda catehismul și „ustavul”. La catehism învățam totul pe de rost: la „ustav” învățam rânduiala slujbelor bisericești, după cărți groase și legate în piele de viței. Era de dorit să ne facem măcar psalți de biserică, dacă nu vom ajunge preoți. Inspectorul Rudinski ne preda istoria biblică, îi plăcea să dea și oarecare lămuriri și să facă reprezentații teatrale în timpul lecțiilor. Astfel, vorbind de Adam și Eva, pune pe cineva din elevi să joace rolul lui Adam, iar pe altul — rolul Evei. Îi întreba deci ca din carte: „Adame-Adame, unde ești?”. Elevul — presupusul Adam, — trebuia să-l facă pe înfricoșatul și să se ascundă după tablă. De acolo, numai după mai multe întrebări ale domnului profesor, trebuia să răspundă cu voce scăzută că s-a ascuns, fiindu-i rușine pentru călcarea poruncii dumnezeiești de a nu se atinge de merele din pomul oprit. Urma schimbul de vorbe din povestirea biblică despre căderea în păcat a lui Adam și a Evii și alungarea lor din rai. Cei care nu știam să răspundem, sau ne

obrazniceam în răspunsurile noastre, eram scoși din clasă de urechi, sau puși în genunchi în fata colegilor.

Dintre ceilalți profesori, mi-aduc aminte de profesorul de limbă rusă — Teodorovski, căruia îi plăcea să vorbească mult și să se transporte în lumea gândurilor lui fantastice. Noi, băieții, nu prea înțelegeam ce vroia să ne spună profesorul Teodorovski și prin întreruperi căutam să-l readucem la realitate. Dar Teodorovski nu se lăsa întrerupt și striga cât îl ținea gura: „Molci durak — adică „Taci proasto!“. Nici astăzi nu-mi dau seamă, de ce zicea „proasto“ și nu „prostule“, că doar nu eram fete.

Latina ne-o predă profesorul Gherștanski, un om scurt, gras, blond și buclat, care avea obiceiul să închidă din când în când ochii, ca într-un fel de extaz de fericire! Noi, elevii, știam să folosim clipele acelea pentru ca să aruncăm unii în alții mototoale de hârtie, să ne schimbăm cu locurile și să facem toate șotiile din lume.

Greaca ne-o predă, cu multă severitate, profesorul Mina Polihroni, cu părul negru ca pana corbului și atent la orice mișcare a noastră! Ne temeam de Mina Pavlovici ca de mânia lui Dumnezeu.

La aritmetică era profesorul P. Șpakovski și apoi Konțevici.

La limba slavonă era profesorul Feofan Dubnevici care s-a petrecut din viață la Chișinău, ca preot.

Geografia ne-o predă profesorul M. Tușkevici, o prăjină de om nu altceva, care avea o nevestică de două ori mai mică decât dânsul, de îi ajungea de abia la piept. Numai această impresie de curiozitate mi-a și rămas în minte despre geograful nostru!

De părintele Ștefan Dodul, care ne-a predat în clasa preparatoare, mi-aduc aminte că era un om bun și sfătos. Și mai bun și sfătos era profesorul bătrânel P. Șestakovski, care ne-a învățat în clasa întâia.

Cântarea ne-o predă domnul Cernit, un omulean mic de statură, care își strunea camertonul de capetele noastre, ale elevilor. Și ce glasuri îngerești mai aveau unii din ei.

Caligrafia ne-au predat-o profesorii Șestakovski și Dubnevici, și cu atâta stăruință, că au făcut din noi caligrafi de mână întâi. Păcat că pe lângă caligrafie nu ne-au învățat și puțin desen. Pe vremea aceea însă în Rusia, desenul nu se predă nici la școalele spirituale nici la seminariile teologice.

De pedagogul nostru — Mihail Păun — mi-aduc aminte că era un bărbat frumos, cu mustățile lungi și răsucite ca la împăratul rus Neculai întâi. Avea darul palmelor zdravene, care plesneau cu mare răsunet pe obrajii unora dintre elevii mai neastâmpărați. Nu-mi aduc aminte să ne fi spus vreodată că este fiul celui Gheorghe Păun — „smerit scriitor și singur socinitor“, de care am aflat mult mai târziu.

De ceilalți pedagogi — domnii Proțenko și Irimenko — nu-mi aduc aminte nici de bine, nici de rău. Și tot așa nu-mi prea aduc aminte de preparatorii noștri — Crocos și Kunițki.

De economul școalei, diaconul Varsanofie, mi-aduc aminte ca ne hrănea prost, așa că primăvara, începând din postul cel mare, o parte din băieții de la internat începeau să aibă orbul găinilor — o boală care se datorește numai și numai anemiei.

Mai multe amintiri am păstrat de la colegii mei. Unii din ei erau foarte cuminți și dăruți de la natură, încât în alte condițiuni ar fi ajuns departe. Alții erau însă destul de proști, încât nu putea să iasă nimic din ei. Am să mă feresc să pronunț nume, unii din ei fiind încă în viață. Pe toți însă ne strivea încetul cu încetul teascul școlar, încât, în cele din urmă, purtam pecetea unui așezământ uitat de oameni și de Dumnezeu într-un târgușor mic, sărac și murdar, cum era Edinețul. Eram cu toții sălbatici, stângaci și fără vreun gând despre viață și viitor.

Ceea ce ne unea pe toți era dorul de a scăpa mai degrabă din gaura aceea a Edinețului, — cu glodurile lui, care, după cât mi-aduc aminte, nu se uscau niciodată; cu coridoarele și clasele Școalei, acrite și lipsite de orice confort. Mă gândesc la stilul de cazarmă al clădirii, cu pereții vopsiți până la jumătate în sur închis, cu podele murdare, cu toate că erau în fiecare zi udate și șterse de servitori cu cârpe de sac băhlite și puturoase. Pomenesc de lucrul acesta, pentru că uneori servitorii obraznici ne pămătureau cu acești saci, care erau întrebuințați deopotrivă și la clase, și la privați, și la sufragerie, și la dormitoare.

În legătură cu dormitoarele, mi-aduc aminte că unul din ele era pentru băieții nenorociți, care, noaptea, se udau în pat, nefiind treziți de nimeni să-și facă nevoile aiurea. Îți era mai mare dezgustul să treci prin acel dormitor, dimineața, când te duceai la spălător, căci acesta era așezat tocmai după dormitorul pomenit. Celelalte dormitoare erau mari și, iarna, foarte friguroase.

Singurul colțișor plăcut din toată clădirea școalei era capela, unde părintele Ștefan Dodul știa să coboare din ceruri un crâmpel de rai prin lumânările și candelile aprinse în fata unor icoane frumoase, zugrăvite în culori mângâietoare pentru ochi și prin glasul său plăcut, de rugător osârdnic al lui Dumnezeu pentru toți și pentru toate.

Dar voia cea bună, noi, elevii, o căpătăm de îndată ce ieșeam în ograda școalei. Era așa de mare această ogradă, încât ajungea pentru cei trei sute de elevi, câți eram cu toții în cele nouă clase: patru fundamentale, patru paralele și una pregătitoare, cea mai populată. Jocurile cele mai obișnuite erau mingea, mijatca, întrecerea la fugă, trântele voinicești, după care te alegeai cu hainele rupte și fără nasturi, iar în unele zile mai era muștruluiala gimnastică. Uneori ne strecuram și în grădina din dosul lemnelor și acareturilor școalei, unde puteai să te pitulezi prin tufișuri de liliac sau zmeuri, până să ajungi la coada iazului — proprietatea profesorului nostru de latină — Gherștanski.

În legătură cu acest iaz, mi-aduc aminte de două mari întâmplări. Într-un an, într-o zi de mai s-a înecat, aici, unul din elevii școalei; cu prilejul acesta s-a văzut că populația școlară era lăsată pe mâna unor pedagogi care nu-și prea băteau capul de băieți. Cadavrul elevului nenorocit a fost găsit după ce racii iazului îl ciopârțiseră îndeajuns, ca să nu i se mai cunoască fața. Altă întâmplare, de care îmi aduc aminte, a avut loc în una din cele cinci ierni pe care le-am petrecut la Edineț. De cum îngheța iazul, noi, elevii, făceam acolo patinaj. Și tot acolo veneau să se deie pe gheață tinerii

talmudiști de la havra evreiască. Aceasta era situată aproape, — mai la vale de iezitură. Cele două tabere de învățăci teologi într-o bună zi s-au și ciocnit pe gheată. S-a produs o bătaie în toată regula, cu ciomege, cu cuțite, cu pietre, și cu răniți din ambele părți, până când talmudiștii au rupt-o la fugă, lăsând ostatici în mâna noastră, a biruitorilor. Că după ciocnirea aceasta s-a creat o stare de permanent război între creștini și evreii din Edineț, nu mai vorbesc. Cea ce vreau să pomenesc, e că supravegherea școlară a lipsit și de data aceasta de la datorie, cu toate că lucrurile se petreceau chiar în coasta școlai și sub nasul administrației ei.

Ce să mai vorbesc de excursiile îndepărtate pe care le făceam noi, elevii, la pădurea lui Cazimir, sau la iazul bulgăresc, unde era tradiția și ne duceam din an în an, la 1 Mai, pentru a gusta caș dulce de la stânele de acolo și apoi a ne scălda în voie, — nu ca la iazul lui Gherștanski, care era adânc, cu apă rece, și unde vedeam câteodată înotând niște șerpi, care nu știam noi bine dacă mușcă sau nu. Aici, în iazul bulgăresc, era cu totul altfel: apa mică, caldă, malul jos și foarte potrivit pentru noi, cei mici. Pădurea lui Cazimir era la o depărtare mare de Edineț și până s-ajungi la ea, oboseam de-a binelea. Dar îndată ce intram în pădure, nu mai simțeam nici o oboseală. Porneam pe poteci, spre poiene, unde găseam coada mielului, ochiul boului și barba căprii, pe care le strângeam brațe întregi și apoi ne puneam la umbră să le curățăm de coajă și să le mâncăm. Erau dulci și-mi aduceau aminte de copilăria mea dulce, când adunam aceleași buruiene în hârtoapele noastre cu băieții din Cubolta. Altă dată, pe la poalele pădurii, unde se începeau sămănăturile, găseam susai, pe care, după ce îl adunam, îl curățăm de frunză și-l lăsăm să se slăjească: susaiul era dulce numai slăjit și curățit bine de coajă.

Și așa de mult îmi plăcea la pădure, că odată am mers prea departe în inima ei, încât m-am răzlețit de alți băieți și am rătăcit. Am încercat eu să strig, să chiui, dar nu mi-a răspuns nimeni. Am hotărât atunci să mă întorc, dar am luat-o la stânga, pentru că așa socoteam c-am să ies mai de grabă la marginea pădurii: această cărnire la stânga m-a înfundat în pădure și mai mult, așa că n-am putut ieși din ea decât după ce am întâlnit un pădurar. Era pe la asfințitul soarelui și am ajuns la școală singur-singurel, după ce băieții se ridicaseră de la cina de seară. Norocul a fost că nimeni n-a adus la cunoștința pedagogului lipsa mea, căci altfel mă mai pune la carceră sau îmi stârnea altă pedeapsă, ca de pildă aceea pe care am avut-o odată, când m-a ispitit necuratul să mănânc în prima zi de post niște colțunași cu brânză, rămași de la lăsatul secului din ajun.

Lucrul s-a întâmplat așa. De lăsatul secului, ni se dăduse de mâncare, seara, niște colțunași cu brânză, și înainte de a-i fi terminat, ni s-au adus castroane cu lapte dulce fiert, cu orez. Noi, băieții, ne-am năpustit asupra laptelui și ne-am saturat de-a binelea numai cu el. Au rămas, deci, o mulțime de colțunași nemâncăți. Cei vine atunci în gând bucătarului? Îi adună într-o tingire și-i ascunde într-un cotlon ferit de ochii lumii. Se întâmplă însă că unul din băieți a văzut lucrul acesta, și a doua zi, când în toată sufrageria domnea un miros greu de varză murată cu care începeau postul cel

mare, colegul nostru năzdrăvan se duce pe furiș în bucătărie și ne aduce tingirea cu colțunași. Și unde se pun câțiva băieți pe înfulecat colțunașii fierbinți și buni. Eu, unul, la început m-am stăpânit. La dreptul vorbind, colțunașii nici nu-mi făceau prea mult cu ochiul. Îmi spuneam, de altfel, în gând, că-i păcat să te înfrunți tocmai de spolocanie. Dar când am văzut că băieții au dat de colțunașii rumeni de pe fundul tingirii, m-am ispitit și eu să iau vreo doi-trei. Însă tocmai în timpul acela a intrat pedagogul în sufragerie și văzându-ne adunați la un loc, s-a apropiat de noi și ne-a prins asupra faptei. Am fost pedepsiți destul de greu: să stăm o săptămână întreagă în timpul mesei în genunchi, la intrarea în sufragerie, să ne vadă toată lumea și noi să-i vedem pe alții mâncând, iar singuri să înghițim în sec! Și am stat așa în genunchi, până când părintele Ștefan Dodul ne-a spovedit și ne-a dat împărtășanie: eram iertați și intrați în rândul turmei pocăite.

Și poate ar mai face să povestesc ceva și despre năzdrăvăniile noastre în zilele de iarmaroc de la Edineț, când târgușorul se umplea cu lume multă venită cu care din satele de primprejur. Lumea satelor venea să-și desfacă produsele gospodărești și, iată, unii dintr-ai noștri se făceau în zilele acele de iarmaroc, ca și cum ar fi și ei negustori și umblau printre căruțe și se puneau pe târguit, când din brânza cutărei gospodine, când din smântână cutărei babe, când din ridichile cutărei grădinar. Se ghiftuia, ba ne aduceau câteodată ceva prin buzunar și nouă, cei care rămăsesem în clasă și căutam să ascundem lipsa colegilor negustori.

Și-au mai fost și altele. De-o pildă veșnicele întâmplări cu jupanul Juchel, care ne vindea covrigi și turte. Mă gândesc, numai câte îndura bietul covrigar de la șolticii, care aveau totdeauna poftă să mănânce, dar n-aveau cu ce plăti. Uneori se făceau că-și caută banii în buzunar; între timp însă, se grăbeau să muște din covrig, pentru ca jupanul să-i treacă pe catastiful datornicilor. Altă dată, înconjurau pe Juchel din toate părțile și începeau să-i cerce covrigii de proaspeți, în timp ce jupanul căuta să-i numere primului cumpărător un rest oarecare. Când covrigarul încerca să se împotrivescă la chipul acesta hâtru de golire a coșului său, se isca numaidecât scandal: unii începeau să țipe, că ei n-au vreme de pierdut, că iată sună clopotului, că vor merge la pedagog și se vor plânge împotriva obrăzniciei covrigarului, care își bate joc de nevinovăția unor copii. În ceata acestor „nevinovați” copii se găsea câteodată unul care lovea pe neașteptate cu piciorul în coșul covrigarului, de-i sărea toată marfa în aer. Ce mai putea face Juchel în cazuri ca acestea? Și totuși, peste două-trei zile covrigarul intra din nou cu coșul lui pe poarta școalei și elevii, care îi duceau dorul, se adulau în jurul său și negoțul se începea din nou.

Și ar mai fi — poate — altele de povestit din Edinețul adolescenței mele. Dar mă gândesc: la ce folos? Doar Edinețul de altădată nu va mai reînvia. El acum este pustiu. Școala Spirituală de la Edineț s-a desființat și în marile ei clădiri cântă cucuveaua. Noi, cei care am învățat acolo, parcă n-am avea de vărsat lacrimi prea multe. Și totuși!

4. Memorii: o scurtă cronică a vieții mele (1993)

1.01.1973

M-am născut în 1883, la 1 august, deci peste 8 luni împlinesc 90 de ani și-mi pare bine că mai sânt chemat să particip la viața obștească a țării.

M-am născut în satul Cubolta, din județul Sorociei. Satul este așezat pe ambele maluri ale râșorului Cubolta, un afluent al Răutului, care se varsă în Nistru. Satul este pomenit cu seliștea lui de prin secolul XVII, lângă podul Dobrii, pe drumul mare dintre Soroca și Iași și oamenii sufereau mult din cauza cazacilor, cari băteau acest drum. Ca să scape de năcazurile acestor năvălitori, satul s-a mutat și s-a dezvoltat mai sus pe cursul râșorului Cubolta și pe vremea copilăriei mele avea un iaz mare, cu opust și moară de măcinat, care lucra și zi și noapte pentru satele de primprejur.

Tatăl meu, Nicolae Halippa, a fost dascăl de biserică în sat. Învățase carte și psaltichia în mănăstirea Frumoasa din județul Orheiului. Mama Paraschiva era fiica popii Dimitrie Țau, din Vozdu, jud. Sorociei, dar nu știa carte. Învățase din copilărie numai Crezul și cele câteva rugăciuni pentru dimineață și sară, pe care le rostea în fața icoanelor și pe care le-am învățat și noi — copiii — în limba moldovenească de la tata și mama. Eu am fost mezinul în casă și am crescut alături de surorile mele Casunea și Natașa, căci bădița Vanea era la înalte învățături, teologia la Kiev, iar țătaca Maria era măritată cu Ion Păduraru din satul Țăplești de pe malul Răutului, unde a fost și secretar comunal.

Am avut o copilărie frumoasă, cum aș dori s-o aibă și alți copii. Casa noastră era pe malul din dreapta a iazului, și vara mă scăldam în el cu băieții de două-trei ori pe zi, iar iarna patinam pe catalige sau patine, de se minunau cei mari de istețimea noastră.

Neplăcută mi-a fost învățătura la școala parohială de peste iaz pentru că învățătorul Gheorghe Bârcă și preotul Xenofont Nicolaev ne învățau numai în limba rusască și noi copiii nu înțelegeam nimica. Memorizam cuvinte în rusește, rugăciunile în slavonește și eram mereu pedepsiți cu urecheli, cu bătaie la palmă cu linia și cu îngenuncheri. Singura plăcere o căpătăm de Crăciun și de Paște, când toată școala ne duceam la curtea cucoanei Anastasia Leonard, care, după ce îi cântam „Boje, țarea hrani“ și îi declamam și versuri rusește, ne împărțea pachețele cu bomboane.

Limba rusască am deprins-o în Școala Spirituală din Edineț, jud. Hotinului, unde am învățat cinci ani, după care am intrat la Seminarul Teologic din Chișinău. În aceste școli, pe lângă programul liceal, inferior și superior, se predă temeinic „Zakon Bojii“, adică „Legea lui Dumnezeu“ și Teologia, care ne pregătea pentru slujba de dascăl sau preoți în biserică. Eu popă de biserică nu m-am făcut, deși am terminat seminarul cu note foarte bune.

În anii petrecuți la Chișinău am avut contact cu tineretul intelectual, care se pregătea pentru slujbe civile și eu m-am ispitit să ies din tagma bisericească, deși tata și

oamenii din Cubolta mea mereu mă îndemnau să sfârșesc mai degrabă seminarul și să vin popă în sat, ca să le slujesc și să-i spovedesc pe limba moldovenească, pentru că parohul bisericii Xenofont Nicolaev nu-i mulțumea cu rusasca și slavoneasca lui.

Mai mult decât atâta. Cu cât mă adânceam în studiile teologice, vedeam că nu s-ar potrivi să fiu popă. Mi-ar fi plăcut să fiu agronom. Dar la examenul de la Institutul de Agronomie din Alexandria Hersonului n-am reușit. Eram slab pregătit în științele naturale și de aceea m-am înscris la Facultatea de Studii naturale de la Dorpat (Tartu) în Estonia, unde absolvenții seminarului erau admiși fără examene. Dar studiile mele de la Dorpat au fost întrerupte de prima revoluție rusască din 1905. Eu am luat parte la mișcările studențești și după excludere din universitate, m-am întors la Chișinău.

În anii 1906 și 1907 am participat la prima gazetă moldovenească „Basarabia“, pe care au întemeiat-o intelectualii moldoveni, în frunte cu Emanuil Gavriliță și la apariția căreia ne-a ajutat Constantin Stere, care a venit special de la Iași. Secretar de redacție a fost întâi Ion Pelivan, unul din inițiatorii mișcării studențești din Dorpat, unde înființase și o bibliotecă secretă cu cărți de istorie și de literatură românească, și eu ca student am citit multe cărți din această bibliotecă. Al doilea secretar de redacție la „Basarabia“ a fost poetul român Sergiu Cujbă, fiul doctorului Victor Crărescu (Cra-siuc), cunoscut în literatura noastră sub numele de Ștefan Basarabeanu, care emigrase din Basarabia în România. Sergiu Cujbă ne-a fost trimis de C. Stere, ca să ne deprindă mai temeinic cu limba românească literară, dar secretariatul său a fost de scurtă durată, căci poliția rusască l-a dibuit și l-a expulzat din Basarabia. În locul lui S. V. Cujbă am ajuns secretar eu căci ceilalți colaboratori ai gazetei erau ocupați în slujbele lor: directorul responsabil al gazetei — Emanuil Gavriliță — era ocupat cu avocatura, Ion Pelivan — cu magistratura, Nicolae Popovschi (Visterniceanu) — cu profesura, Ion Inculeț plecase la Petersburg ca student la fizico-matematică, Iulian Friptu era ocupat cu preoția lui în provincie, Vasile Oatu și Gheorghe Codreanu erau învățători, Alexie Mateevici, Gheoghe Stârcea și Toader Inculeț erau seminariști și erau ocupați cu învățătura, iar Mihail Vântu a plecat la Iași și s-a înscris la chimie.

Gazeta „Basarabia“ a jucat un rol frumos în trezirea conștiinței naționale a basarabenilor, dar totodată ea a învrăjbit și mai tare administrația țaristă împotriva mișcării noastre. Ca să ne combată, administrația țaristă a început să ne facă greutăți la expediția gazetei, să ne-o confiște la poștă, să-i prigonească pe vânzătorii gazetei pe stradă. Și ca să nu fim singura gazetă moldovenească în Basarabia, adversarii noștri au început să scoată și ei ziarul „Moldovanul“, ca tipăritură favorabilă guvernului și administrației, angajându-l pentru redactarea gazetei pe Gheorghe Madan, un emigrant basarabean, care era artist la Teatrul Național din București. Polemica între cele două gazete a mers până acolo, că „Basarabia“ a publicat și marșul național al lui Andrei Mureșanu: „Deșteaptă-te, române!“. Pentru acest lucru, gazeta a fost oprită să mai apară. Eu, în prealabil, mai fusesem arestat la Moscova, pentru că participasem la un congres țărănesc din toată Rusia, care încercase să se ție fără aprobarea guvernului. Revoluția fusese învinsă de guvernul Stolipin și reacțiunea triumfa și se manifesta prin acte de teroare.

În situația creată, eu am stăruit și am obținut pașaport pentru străinătate și m-am oprit la studii universitare la Iași, unde plecase și prietenul meu, institutorul Mihail Vântu. De altfel, în vremea aceea și mai târziu au plecat la Iași și la București și alți tineri și tinere la studii universitare. Dar la isprăvirea studiilor ne-am întors în Basarabia numai eu și numai Elena Alistar, doctor în medicină, iar ceilalți au rămas în România.

La Iași eu m-am înscris la Facultatea de Litere, zicându-mi că voi avea nevoie de istorie, de literatură și de cultură generală românească, atunci când mă voi întoarce în Basarabia. Am avut ca profesori pe Alexandru Xenopol la istoria românilor, pe A. Filipidi la limba română, pe Ilie Bărbulescu la limbile slave, pe Garabet Ibrăileanu la literatură, pe Ion Petrovici la filosofie, pe Ion Simionescu la geografie, Petre Râșcanu la istoria veche și Ion Ursu la istoria nouă. Conducător sufletesc în studenția mea a fost Constantin Stere, care m-a introdus la revista „Viața Românească”, unde colaborez cu Scrisori din Basarabia, pe care le semnez cu pseudonimul P. Cubolteanu. La Iași am început să scriu și versuri și am fost încurajat de Mihail Sadoveanu și de G. Ibrăileanu, încât în anul 1921 editura „Vieții Românești” mi-a tipărit „Flori de pârloagă”, o culegere de versuri cu o prefață de M. Sadoveanu, care mi-a apreciat opera foarte elogios.

Am stat la Iași din 1908 până în 1912, dar am ținut să cunosc și alte centre românești. În capitală am ținut să-l văd pe vechiul socialist revoluționar basarabeian Zamfir Arbore.

Despre activitatea sa revoluționară și scriitoricească eu știam de pe când eram la Dorpat, căci el ne trimitea cărți socialiste și literatură românească. Z. Arbore și C. Stere mi-au fost conducători în acțiunile revoluționare și chiar scriitoricești și mai ales în școala luptei și suferinței pentru marele ideal al socialismului. Ambii plătise cu ani de exil în Siberia, unde îi trimisese în secolul trecut administrația țaristă. Și țin să adaug că moldovenii basarabeni i-au cinstit pe amândoi ca mari luptători pentru eliberarea Basarabiei.

Din ardeleni am cunoscut pe Gheorghe Coșbuc și pe Octavian Goga, din bucovineni — pe Iancu Flondor, iar din regăteni — zeci și sute de tineri intelectuali și studenți, dintre cari Petre Constantinescu- Iași, care mai târziu, în 1918, m-a și felicitat telegrafic pentru actul Unirii din 27 martie.

După terminarea studiilor la drept, eu m-am întors la Chișinău.

... În 1913 am început să scot revista „Cuvânt Moldovenesc” și din 1914 și gazeta cu acest nume. Pe directorul responsabil al acestor publicațiuni Nicolae Alexandri eu mi-l câștigasem încă de pe vremea colaborării la „Basarabia” și îl convinsesem să vie la Iași, ca să se iscusească în literatura și cultura românească. Și vechea capitală a Moldovei a putut să vadă ceva neobișnuit, cum un bătrân frumos cu barbă albă umblă la cursuri și la conferințe alături de un tânăr cu barba neagră.

Nu s-a putut stabili o legătură de rudenie între Vasile și Nicolae Alexandri: primul era boier la Mircești, iar al doilea avea o moșioară la Vornovița în județul Ho-

tinului. N. Alexandri era un tolstoian, organizase pe malul Nistrului o colonie sau o stațiune balneară pentru pictorii orășeni în timp de vacanță. N. Alexandri era un poporanist din convingeri creștine, crezând că salvarea omenirii se poate obține prin sincera întoarcere la învățămintele lui Iisus Hristos, fără dogme și biserici oficiale. N. Alexandri a fost un admirabil administrator al publicațiilor „Cuvântului Moldovenesc” și mulțumită lui am avut și sprijinul material al marelui filantrop basarabean Vasile Stroescu, care încercase să facă școli moldovenești în Basarabia, dar administrația oficială și gospodărească a provinciei s-a opus, din pricina politicii de rusificare a statului. În situația creată de această politică, Vasile Stroescu și-a cheltuit milioanele lui cu întreținerea școlilor în Ardeal, iar noi am avut modest, dar sigur, ajutor pentru revista și gazeta „Cuvânt Moldovenesc”.

Programul revistei „Cuvânt Moldovenesc” era: să obișnuiască pe intelectualii moldoveni basarabeni cu limba literară română și totodată să-i inițieze în problemele culturale, economice și sociale, la o gândire cât mai umană și mai progersistă. Revista a tipărit din opera lui Alexandru Donici, din Alecu Russo, din Vasile Alecsandri, B. P. Hasdeu și Mihai Eminescu. A tipărit studii și articole din istoria neamului, creând un curent de conștiință curat românească în provincia noastră și peste Nistru.

Programul gazetei „Cuvânt Moldovenesc” a fost să-i ție la curent pe moldoveni cu evenimentele din lumea întreagă și să facă o legătură dintre cei cari erau pe câmpul de război și cei cari rămăsese pe la vetrele lor sau în cazarme, în instituții și întreprinderi de tot soiul. Literatura și științele practice figurau de-așemenea în paginile gazetei și se bucurau de atenția cetitorilor. Ambele publicații se trăgeau în mii de exemplare și când s-a început revoluția din martie 1917, redacția „Cuvântului Moldovenesc” din strada Jucovskaia (sau a Iașilor cum s-a numit din 1919) a ajuns loc de întâlnire pentru sute de moldoveni și mai ales de organizare a diferitelor asociații, comitete și comisii. Și cum Nicolae Alexandri nu putea să corespundă curentului revoluționar a moldovenimei noastre, eu m-am învoit să iau asupra mea toată munca de unificare a turuor pornirilor și frământărilor și publicațiunile noastre au început din ziua de la Paște a anului 1917 să apară cu numele meu ca director și editor. Această schimbare s-a făcut și cu voia vechiului meu prieten Nicolae Alexandri și abia după votarea reformei agrare din 27 noiembrie 1918 s-au produs niște manifestațiuni de nemulțămire din partea pașnicului nostru tolstoian basarabean, dar în tot cursul anului 1917 și 1918 Nicolae Alexandri a fost mereu prezent la acțiunile Partidului Moldovenesc, care pregătea Unirea Basarabiei cu patria mamă România. Nu degeaba N. Alexandri a fost și președinte de vârstă al Sfatului Țării, când acesta s-a deschis în ziua de 21 noiembrie 1917.

Pe lângă N. Alexandri, la înfăptuirea programului publicațiilor a jucat un frumos rol Simion Murafa, din Cotiujenii Mari, jud. Soroca, avocat, cântăreț și apoi ofițer pe Frontul român, care ținea legătură între noi și România, intrată în război în 1916. S. Murafa era un animator, un făuritor de atmosferă în societate și un propagandist neobosit al concepției naționale și poporaniste. Făcea concerte, organiza conferințe,

scria articole despre originea moldovenilor. Îndeplinea mandate precise ale partidului, dar avea și inițiative proprii. Sfârșitul său i-a fost tragic: a fost omorât la 20 august 1917 de o patrulă bolșevică, care umbla cu puști la umăr prin viile Chișinăului. Crima a avut loc la via inginerului hotarnic Andrei Hodorogea, când a fost asasinat și stăpânul viei numai pentru faptul că i-a rugat pe soldații ruși să nu rupă struguri necopți și să-i arunce la pământ ca acri. Bolșevicii i-au socotit pe acești oameni contrarevoluționari, deși prietenii mei erau la o petrecere cu musafiri la vie. Fusesem și eu invitat la această petrecere, dar am lipsit, fiind plecat la Cubolta, la înmormântarea tatei. Moartea lui i s-a tras dintr-o întâmplare tragică: a fost sfârțecat de o haită de câini de pe lângă o turmă de oi a cucoanei Leonard, care păștea pe toloacele din preajma bisericei, construite de familia boierească chiar lângă curtea boierilor, dar și pentru sătenii Cuboltei, cari avusesse până atunci o biserică de bârne pe malul din stânga iazului, chiar în fața căsuței noastre bătrânești de pe malul din dreapta iazului.

Aceste trei morți, neașteptate, pot să arate în ce stare sufletească trebuia să lucrez eu mai departe pentru neamul românesc pe vremea aceea din 1917, în plină anarhie.

Totuși am căutat să-mi fac datoria. Pornisem bine de la începutul revoluției și participasem cu scrisul și cu vorba spusă la congresele preoților, învățătorilor, cooperatoarelor, țăranilor, militarilor și la toate ședințele comitetelor de organizare a acestor congrese și a partidului moldovenesc. Reprezentam în chip firesc doleanțele moldovenilor la adunările județene, orășenești și ale provinciei întregi, pe care adunări le convocau organele de autoadministrație locală. Luam contact cu toate partidele politice socialiste și progresiste. Congresul provincial al sfaturilor populare m-a ales deputat și m-a trimis la Petrograd la primul congres general al sfaturilor. Participasem la manifestații mărețe ale moldovenilor la Chișinău, Bălți, Soroca, Tighina, Odesa, Tiraspol și am avut delegație și la Kiev, deci mă duceam la Petrograd încărcat cu mandate precise: pentru organizarea învățământului în limba maternă a elevilor, pentru organizarea sfaturilor populare a județelor, a orașelor și satelor și a provinciei întregi și mai ales pentru reforma agrară și toate celelalte preocupări politico-economice. În capitala Rusiei am luat contact cu guvernul Kerenski și i-am pus problema pregătirilor necesare pentru naționalizarea învățământului, pentru ca anul școlar 1917—1918 să-l facem în limba elevilor. Se cerea să ne pregătim manuale și cadre școlare, dar lucrul acesta nu putea fi realizat în două-trei luni. Am cerut deci aprobarea să colaborăm cu România pe frontul cultural, cum colaboram pe cel militar. Kerenski însă s-a opus, spunând că chestiunea aceasta se va soluționa numai în Constituanta Rusiei, i-am răspuns, că noi moldovenii nu putem aștepta, ca Adunarea Constituantă să ne deie școală moldovenească. Această școală trebuie să se facă de îndată cu puterile locale ale Moldovei noastre, iar dacă Petrogradul se opune, noi vom adânci revoluția cum ne dictează conștiința națională și interesul politic.

Și dacă n-am găsit o înțelegere din partea guvernului, am luat contact cu Troțki și Lenin și ei au dat formula: procedați cum vă dictează conștiința și interesul politic, dar hotărârea s-o ieie Sfatul Țării.

Noi așa și am procedat și prin Congresul militar și (Congresul — n.n.) țărănesc ne-am organizat Sfatul Țării, în care au intrat reprezentanți de la organizațiile politice, administrative, economice și culturale, după principiul național, proporțional cu numărul statistic al populației Basarabiei. Toată lumea socialistă și progresistă a primit acest principiu, afară de moșieri, și Sfatul Țării s-a deschis la 21 noiembrie 1917. Ca președinte a fost ales Ion Inculeț, eu ca vicepreședinte, iar Ion Buzdugan ca prim-secretar. La 2 decembrie 1917, Sfatul Țării a proclamat Basarabia ca Republică Autonomă Moldovenească. La 24 ianuarie 1918 s-a proclamat independența Republicii. Aceste hotărâri, precum și chestiunea armatei române pentru apărarea Basarabiei de anarhie s-au luat cu unanimitatea de voturi a Sfatului Țării, iar actul unirii de la 27 martie 1918 s-a votat cu 86 de voturi pentru și 3 voturi contra. Reforma agrară s-a votat la 27 noiembrie 1918. Primul președinte al Sfatului Țării a fost înlocuit prin C. Stere, după ce Ion Inculeț a intrat în guvernul central de la Iași și București, iar în sesiunea de toamnă am fost ales eu și sub președinția mea s-a votat reforma agrară și s-a renunțat la condițiile de autonomie a Unirii: aceasta s-a făcut în legătură cu actele de unire de la Cernăuți pentru Bucovina și Alba Iulia pentru Ardeal și în urma decretării votului universal pentru parlament și pentru consiliile județene, orășenești și sătești din toată Țara Românească. La adunările de la Cernăuți și Alba Iulia eu am participat ca delegat al Basarabiei și asta a fost cea mai mare bucurie în viața mea, căci am văzut cu ochii mei împlinirea visului poporului român de a fi unit într-o Românie Mare, liberă și independentă.

Din păcate, această bucurie n-a durat decât până la 28 iunie 1940, când Stalin, după o înțelegere cu Hitler, ne-a zmulș Basarabia și Bucovina din cuprinsul țării. Eu personal sânt un învins de atunci și până acuma, dar trăiesc cu nădejdea că geniul neamului românesc va învinge soarta nedreaptă pe care a avut-o sub domnia sclavagismului, iobăgiei și a libertății rău înțelese în trecutul nostru.

Știința, arta, munca și organizația socialistă a societății și a țărilor vor înzestra întreaga omenire cu o nouă ordine în lume și nădăjduiesc că lucrul acesta se va întâmpla, poate, chiar sub ochii mei. Eu am văzut multe minuni în lunga mea viață. Și acum când împlinesc 90 de ani, cred, că democrația socialistă n-are de ce să mă mai ție într-un doliu mai departe.

Este suficient că eu am fost arestat în 1950 și după o detenție de 2 ani la Sighet am fost predat Uniunii Sovietice, iar un tribunal din Chișinău, care nu vorbea nici românește, nici rusește, ci într-o limbă zice-se ucraineană, pe care eu n-o cunosc, m-a condamnat la 25 ani de muncă silnică și am fost dus în Siberia. Norocul meu a fost că dictatorul Stalin a murit și eu, care din cele 11 lagăre prin care am trecut, am făcut memorii la ambasada noastră de la Moscova, am fost readus în țară: aceasta după trei ani de muncă grea, dar foarte utilă pentru deținuții de tot soiul, căci eu am făcut serviciu sanitar, curățând lagărele de murdării și de insecte parazitare și înfărtuind așa-zisele gazete de perete, pe care le scriam cu creta pe panourile cu fel de fel de cifre și procente de producție, lângă care însă nimeni nu se oprea să le citească. Scrisul meu

însă atrăgea sute de oameni și mă mă bucuram de o popularitate de invidiat. Scriam în rusește, dar pentru moldoveni și românește.

Adus în țară, am mai stat în închisoarea de la Gherla încă doi ani și ceva, dar de murit n-am murit, cum s-a întâmplat cu alți foști miniștri, dintre cari și Ion Pelivan, marele român basarabean, care a făcut pentru românism trei pușcării sub regimul țarist și un exil la Polul Nordic.

Aceste spuse, oare n-am dreptul să strig: *Sus inimile, frați români?!*

PAN HALIPPA

Publicat după: Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii*, în Pan Halippa, *Publicistică*, Editura „MUSEUM”, (Chișinău), Editura Fundației Culturale Române, (București), Chișinău, 2001, p. III- XVII.

P.S. O copie a manuscrisului memoriilor lui Pan Halippa se păstrează la Casa Cărții „Mitropolit Petru Movilă”, Chișinău.

5. Amintirile lui Alexandru Oatul și completările lui Pantelimon Halippa referitoare la activitatea Pământeniei din Dorpat (1899—1902)

În Rusia, în anii 1900—1903, domnea cea mai neagră reacțiune. Toate popoarele acestui stat colosal gemeau în lanțurile unui regim autocrat.

Viața acestui stat, în orice manifestațiune a ei, a fost pusă sub supravegherea poliției și a jandarmeriei, care își băteau joc de norod și de toată țara, oprind și înăbușind orice mișcare către lumină și libertate.

Ca mijloace de stăpânire și represiune, întrebuințate de guvernul rusesc, erau: închisorile, tribunalele excepționale, exilul, munca silnică și spânzurătoarea.

În Basarabia domnea același regim polițienesc, dar mai accentuat, care căuta să înăbușe mișcările politice și sociale și mai ales orice tendință de manifestațiune de mișcare națională.

În cea mai grea situație se afla poporul moldovenesc, care nu avea nici carte, nici presă, nici școală și nici biserică în limba lui natală. Ca dovadă a acestei situațiuni este pățania celor ce au înființat Pământenia basarabeană din Dorpat, Iuriev, din Liflanda.

Această pământenie s-a înființat în toamna anului 1899, din inițiativa unui grup de studenți basarabeni, în frunte cu I. Pelivan și V. Oatul care urmau la Dorpat studiile universitare.

La prima ședință, care a avut loc în locuința studentului Vasile Oatul, s-a hotărât organizarea acestei pământenii, iar la a doua ședință s-a discutat și s-a votat statutul ei.

Organizația avea următoarele scopuri:

1. Propaganda politică în vederea distrugerii regimului țarist și a introducerii unui nou regim, pe baze politice și sociale schimbate;
2. Propaganda națională pentru redeșteptarea conștiinței naționale a poporului moldovenesc din Basarabia;
3. Solidaritatea morală a membrilor ei și
4. Ajutorul mutual moral și material.

Ca mijloace de propagandă, au fost preconizate: conferințe, cărți, broșuri, reviste, manifeste („letucie listki“), ziare ruse și române.

Din organizația pământeniei au făcut parte următorii studenți basarabeni:

1. Ion Pelivan, fiu de răzeș și cântăreț la biserică;
2. Vasile Oatu, fiu de preot, ajuns profesor și organizator al școlilor minoritare din Caucaz;
3. Gheorghe Chicu, fiu de cântăreț de biserică, ajuns profesor de matematică la Liceul nr. 2 din Chișinău.

Acești trei membri au făcut parte, pe rând, din Organizația studențească centrală, revoluționară, numită „Soiuznîi Sovet“.

4. Alexandru Oatu, fiu de preot, frate cu Vasile Oatul, ajuns profesor de istorie și director al Liceului nr. 2 „Eminescu” din Chișinău.
5. Vasile Maho, fiu de cântăreț de biserică, ajuns profesor de matematică și director al Liceului „Vasile Lupu” din Orhei și primar al orașului Orhei.
6. Nicolae Florov, fiu de preot, ajuns profesor universitar la Facultatea Agricolă din Iași.
7. Alexandru Poleanschi, fiu de preot, ajuns judecător de ședință la Tribunalul Orhei.
8. Alexandru Grișcov (Hrișcă), fiu de preot, ajuns, după cât știu, profesor de istorie la Pinsk, guvernământul Minsk.
9. Theodor Loghin, fiu de preot, ajuns medic de plasă la Râspopeni județul Orhei, apoi la Florești județul Soroca și în fine la Otaci, tot județul Soroca, mort în 1918 de tifos exantematic.
10. Constantin Goian, fiu de cântăreț de biserică, fost profesor de istorie și director de liceu la Bălți, decedat aici în 1919.
11. Nicolae Ghinculov (Hâncu), fiu de preot, ajuns judecător la Odesa.
12. Grigorie Cemerinov, fiu de cântăreț de biserică. Despre cariera și peripețiile vieții lui nu pot da nicio informație.
13. Nicolae Siminel, fiu de preot, ajuns medic-șef al municipiului Chișinău.

Toți acești membri erau absolvenți ai Seminarului Teologic din Chișinău și veniseră la studii la Universitatea din Dorpat, căci în alte universități seminariștii nu erau admiși. Pământenia basarabească menținea cele mai strânse legături cu organizațiile studențești revoluționare din toată Rusia, prin reprezentanții săi delegați de pământenie în „Soiuznii Sovet”, poreclit, pentru scopuri conspirative, „Simion Simionovici”, care la rândul său avea delegați în toate centrele studențești din Rusia.

Pământenia basarabească a luat parte la toate mișcările studențești, asistând la întrunirile generale ale studențimii din Dorpat și participând la organizarea „obstrucțiilor” fizice și chimice și a demonstrațiilor de stradă.

Pământenia a luat parte la organizarea propagandei revoluționare prin răspândire de cărți, reviste, broșuri, manifeste și prin organizare de manifestări publice. Ea a fost factorul inițial al mișcării naționale din Basarabia. Prin grai viu, prin cărți și reviste, pământenia a contribuit în gradul cel mai mare la redeșteptarea națională a păturii intelectuale moldovenești din Basarabia (preoți, studenți, învățători etc.), care până atunci zăcea într-o stare de indiferentism complet.

Pământenia basarabească a contribuit mult la deșteptarea spiritului de libertate între moldovenii basarabeni și a dorinței de a rupe lanțurile robiei țariste, spre a ajunge la o viață mai luminată și mai conștientă.

În acest scop, pământenia a avut legături strânse cu România, de unde primea reviste, ziare, cărți și îndrumări prietenești de la frații basarabeni, emigrați acolo.

Legăturile acestea au fost întreținute de membrii organizației: Ion Pelivan, Gheorghe Chicu, Vasile Oatu și Theodor Loghin.

Pământenia primea din România aproape regulat ziarele: „Apărarea Națională“, „Adevărul“, „Universul“; revistele: „Albina “ și „Sămănătorul“, precum și multe cărți de literatură și istorie română.

Caracterul românesc al Pămînteniei basarabene se manifesta prin conferințe din istoria și literatura română, prin serate literare și muzicale românești, prin dansuri și cântece naționale, diriginții corului moldovenesc fiind Nicolae Florov, Vasile Maho și apoi Alexandru Grișcov.

După o urmărire de mai mult timp din partea agenților ohranei, precum și în urma unei trădări din partea unui membru al organizației centrale „Soiuznii Sovet“, Pământenia basarabeană a fost arestată de către jandarmeria din Dorpat, în ziua de 24 februarie 1902, la un ospăț cu „blinele“, organizat de conducerea pământeniei, în casa doamnei Elena Ivanovna Teppan, profesoară de limba germană și franceză, cu ocazia ultimei zile a săptămânii albe („maslenița „).

Au fost arestați aproape toți membrii pământeniei, afară de Nicolae Florov și de subsemnatul. Primul a lipsit de la ospăț din cauza unei migrene grozave, dar subsemnatul am părăsit ospățul cu o oră înainte de arestare; totuși, am fost arestat, în aceeași noapte.

Lucrurile s-au petrecut așa: Când mă înapoiam la locuința mea, pe care o ocupam împreună cu camaradul Gheorghe Chicu, am fost înșfăcat în stradă de doi jandarmi care mă așteptau și care m-au umflat pe sus și m-au dus acasă, unde mi-au făcut întâi o percheziție corporală și apoi au cotrobăit toată locuința.

După ce a fost „scuturată“ toată camera, ofițerul de jandarmi a pus pe masă toate cărțile, scrisorile, caietele și hârtiile „suspecte“ și s-a așezat să le examineze.

Între hârtii se aflau și registrele pământeniei, în formă de caiete, fiindcă eu îndeplineam funcția de casier și secretar al organizației.

La un moment potrivit, eu m-am apropiat de masă, cerând ofițerului voie să-mi fac o țigară, și împreună cu cutia cu tutun am ridicat încetișor de pe masă și registrele, pe care le-am pus în buzunar.

Când după aceasta am fost dus la poliție, m-am cerut „afară“ și am aruncat în closet toate registrele. Astfel, am reușit să distrug o parte din documentele cele mai compromițătoare.

Subsemnatul am stat la închisoare numai 5 zile.

După ce mi s-a luat de două ori interogatoriul, rotmistru de jandarmi Pokroșinski și procurorul Cartășov m-au pus în libertate, pentru că: a) nu s-a găsit nimic compromițător la locuința mea, când mi s-a făcut percheziția și b) pentru că n-am luat parte, după informația lor, la ospățul pământeniei, care, după afirmația jandarmeriei, a fost o „întunecare politică degheizată“.

La interogatoriu, mi s-au pus o mulțime de întrebări, privitoare la organizația pământeniei, la relațiile cu alte organizații studențești, precum și cu emigranții basarabeni din România.

La toate întrebările eu am răspuns, că „nu știu nimic“.

În lunile aprilie, mai, iunie și septembrie, subsemnatul din nou am fost chemat la jandarmerie, care mi-a făcut încă o dată percheziție la locuință.

De data aceasta mi s-au ridicat de la locuință toate cărțile românești, atât ale mele personale, cât și ale pământeniei, pe care le transportasem la mine de la locuința dlui Pelivan, ca să salvez biblioteca pământeniei, ce se afla la d-sa.

Când am fost întrebat despre aceste cărți, am răspuns că le-am comandat împreună cu Pelivan din România și am adăugat că mă interesează numai cărțile de știință și de literatură.

Am aflat, pe urmă, că aceste cărți au fost trimise Poliției din Chișinău, „spre examinare și raportare“.

Membrilor Pământeniei basarabene li s-au adus următoarele acuzațiuni:

- organizarea unei societăți ilegale și revoluționare;
- propaganda politică cu scop de a distruge regimul legal și
- separatismul moldovenesc.

Trebuie să adaog că, în iunie sau iulie 1902, au fost arestați la ei acasă, în Basarabia, și studenții basaraberi Alexandru Groapă și Ștefan Usinevici, care urmau medicina la Universitatea din București și care au fost trimiși la Dorpat și deținuți în pușcăria acestui oraș, împreună cu membrii pământeniei noastre. Ei erau învinuiți de a fi făcut parte, în mod indirect, din pământenia basarabeană și de a-i fi furnizat „literatură nelegală“.

Subsemnatul, după cum am spus mai sus, m-am ales numai cu câteva zile de închisoare. Ceilalți însă au suferit mai multe luni de zile. Vasile Maho și Alexandru Poleanschi au stat câte 5 luni. Costică Goian și Gheorghe Chicu — circa 6 luni. Grișcov — circa 5 luni și jumătate, Vasile Oatul — 7 luni, Pelivan, mai mult ca toți, a stat circa 10 luni și jumătate, fiind eliberat numai la jumătatea lui ianuarie 1903.

În tot timpul acesta, am întreținut cu deținuții noștri cele mai strânse legături, comunicându-le în secret diferite știri, dându-le sfaturile necesare și trimițându-le haine, alimente, bani și scrisori de la părinți.

La eliberare, aproape toți deținuții au găsit adăpost în locuința mea.

Un mic detaliu: după eliberarea lui Grișcov, care locuia împreună cu Pelivan, am căutat sta- tutul pământeniei, ascuns de Pelivan încă înainte de arestare, în podul casei unde locuia, și găsindu-l l-am distrus.

Inchisoarea, membrii pământeniei și-au făcut-o, parte în Dorpat, iar o parte în Wenden.

După eliberare, Pelivan a fost exilat la Mezeni, Vasile Oatul la Pinega, iar Grișcov la Onepa, guvernământul Arhanghelsk. Restul membrilor pământeniei au fost trimiși la urma lor acasă, sub supravegherea poliției. Arestarea Pământeniei basarabene a produs o impresie dureroasă asupra părinților, rudelor și cunoștințelor celor deținuți.

O parte din intelectualii Basarabiei, însă, au primit această veste cu o bucurie, ca un început al erei noi de libertate și de trezire cetățenească și națională.

Completarea lui Pantelimon Halippa: — Țin să adaog, la cele povestite de răposatul Alexandru Oatul, că spiritul naționalist creat de Pământenia basarabeană printre studenții originari din Basarabia l-am găsit destul de pronunțat și în 1904, când subsemnatul am venit la Dorpat, ca să-mi fac studiile la Facultatea de Științe Naturale. Dintre membrii fondatori ai pământeniei i-am găsit la Dorpat pe Vasile Mahu, Alexandru Grișcă, Nicolae Siminel, Teodor Loghin și Alexandru Poleanschi, cu care am avut prilejuri destule ca să stau de vorbă despre Basarabia noastră. Dar mă întâlneam des, dacă nu chiar zilnic, cu Nicolae Bivol, Alexandru Groapă și Pavel Grosu, care îmi dădeau de citit cărți românești din biblioteca secretă a pământeniei. Cărțile se păstrau, după cum știam, la studentul veterinar Teofilact Platonov, originar și el din Basarabia, dar care, fiindcă era rus, putea să fie mai puțin bănuیت de agenții poliției rusești că ține la el cărți românești.

Din cele mai obișnuite manifestări ale moldovenismului nostru basarabean, pe vremea studenției mele la Dorpat, erau corurile noastre cu cântece naționale la seratele studențești, apoi mesele colegiale cu mămliguță și brânză de oi, pe care le căpătăm din Basarabia. Corul nostru basarabean, de sub conducerea studentului hotinean Romanciuc, avea totdeauna un mare succes și mi-aduc aminte că odată am fost invitați să cântăm și la Riga, unde cântecele noastre moldovenești au produs o impresie formidabilă. Mai plănuiam să mergem cu corul nostru și la Petersburg, dar până să obținem aprobarea de organizare a concertului în capitala Rusiei, starea de spirite se tulburase așa de mult în toată împărăția, încât Universitatea de la Dorpat, ca și alte școli superioare, a fost închisă și noi, studenții moldoveni, am hotărât să plecăm în Basarabia și acolo să încercăm să organizăm mișcarea de dezrobire. Ne găseam, doar, în toiul revoluției din 1905 și atmosfera în universitatea noastră nu mai era pentru studii pașnice. Se țineau adunări studențești pe facultăți, pe culori politice, pe pământenii și generale, care transformaseră universitatea într-un parlament, unde toate sălile de curs, toate laboratoarele și sala mare festivă erau ocupate de dimineață până în seară de mitinguri. Profesorii care vroiau să țină curs erau împiedicați prin obstrucții de tot felul. Înainte de închidere, universitatea noastră a fost asediată mai multe zile de-a rândul de armată și poliție. În atmosfera aceasta a fost luată hotărârea noastră, a studenților moldoveni de la Dorpat, de a ne înapoia în provincia natală și de a ne pune pe lucru pentru dezrobirea neamului. Ajunși în Chișinău, ne-am închiriat două camere pe strada Leovei (astăzi general Berthelot) nr. 88 și, după mai multe consfătuiri, ne-am decis să scoatem un ziar moldovenesc, pe care l-am intitulat „Lumina”. În fapt, n-am putut realiza nimic. Tipografiile au refuzat să ne tipărească ziarul, dacă nu aducem aprobare de la guvernator. Acesta, deși i-am făcut cererea îndată, semnând-o cel mai în vârstă și mai cu mijloace dintre noi — Nicolae Bivol, fiul preotului de la Ialoveni, nu s-a grăbit să ne-o aprobe, motivând că legea presei îl obligă să cerceteze starea morală și materială a editorului. Și lucrurile s-au amânat.

Între timp, am aflat că mai este o înjghebare pentru scoaterea unui ziar moldovenesc. Din această înjghebare făceau parte Emanuil Gavriliță, Ion Pelivan, Nicolae

Popovschi, Vasile Harea și Nicolae Florov. Mai târziu, când lucrurile au început să se discute în jurul programului ziarului și echipei de colaboratori, am văzut că în dosul întregii înjghebări era Constantin Stere, venit de la Iași special, dar care nu putea figura pe față în acțiunea de organizare a unui ziar moldovenesc pentru Basarabia. C. Stere era un proscris și venea la ședințele noastre după ce se însera bine. Discuțiile au durat mai multe ședințe și ca rezultat a fost că grupul nostru studențesc a aderat la înjgheburile lui Gavrilă. În fapt, am colaborat la „Basarabia“, care a început să apară la 24 mai 1906, numai subsemnatul, iar ceilalți s-au cam ținut în rezervă, Nicolae Bivol și Pavel Grosu fiind de nuanță social- democrată, pe când eu și ceilalți eram poporaniști.

Cu această notă am ținut să completez amintirile lui Alexandru Oatu și pot mărturisi că spiritul naționalist al fondatorilor Pământeniei basarabene la Dorpat s-a menținut până la Unirea Basarabiei cu Patria. Afirmațiunea aceasta o pot baza pe faptul că personal, când eram la studii la Iași, în anii 1908 și 1912, am primit scrisori din Dorpat prin care mi s-au cerut cărți, reviste și jurnale românești și apoi, din 1913, am avut abonați la revista și ziarul „Cuvânt Moldovenesc“ din Chișinău.

Dar despre Dorpat și Pământenia basarabească de acolo ar trebui să scrie și alți moldoveni care și-au făcut studiile universitare în orașul estonian Tartu de pe Embah, pe care rușii l-au botezat Iuriev. Îi invităm să scrie. „Viața Basarabiei“ le pune la dispoziție paginile ei.

PAN HALIPPA

6. Teodor Păduraru.

Note și date calendaristice despre familia Păduraru din satul Țăplești, județul Bălți, Basarabia și a familiilor înrudite (fragment)²³

În anul 1812, când Moldova de Jos (Basarabia) a fost anexată Rusiei, satul Țăplești făcea parte din județul (ținutul) Sorocii, plasa Ocolul de peste Răut. Satul era așezat pe moșia visternicului Paladi, avea 80 de gospodării, sub seliște satul avea 50 de fâlci, sub fâneată — 260 de fâlci și sub toloacă — 300 de fâlci, iar pământ arabil avea 350 de fâlci.

Pe la anul 1791, satul avea și biserică cu hramul Nașterea Maicii Domnului, biserica era construită din bârne de lemn, acoperită cu stuf și unsă cu lut. Avea un preot, un dascăl și un paraclisier — pălămar. Toți locuitorii satului erau moldoveni aduși de vornicul Constantin Paladi de peste Prut ca să-i lucreze moșia, el avea și casă mare — curte construită în marginea satului, lângă biserică. Din familiile vechi făcea parte și familia Păduraru Procopie, născut pe la 1790.

Mai multe familii ca: Antohii, Frumusachi, Fasolă, Blid, Rusu, Dohotaru, Băr-lădeanu, Moraru, Burduhosu, Ceapă, Popușoi, Pânzaru, Pruteanu, Prisăcaru, Sandu, Istrati și alții. Preot era Eufimie Baidan.

Străbunelul Păduraru Procopie a avut doi băieți: Ioan și Teodor. Aceștea de mici copii au rămas orfani și au fost crescuți la Mănăstirea Dobrușa din jud. Soroca, iar bunelul Ioan Păduraru, născut în anul 1830, a fost crescut și de preotul Feodor Manea de la biserica boierească din satul Ciutulești jos. Soroca. Bunelul Ion Păduraru în anul 1856, la 10 februarie, s-a căsătorit în com. Ciutulești cu bunica Elena Dimitrie Onică, răzească din com. Bacsani, jud. Soroca.

La împrumărirea țăranilor de împăratul Alexandru al II-lea al Rusiei, prin anul 1860, ei au fost obligați a se întoarce în satul lor natal, unde au primit lotul cuvenit de pământ, așa-zisul „nadel“ în suprafață de 9 fâlci ($9 \times 1,43 = 12,87$ ha). Bunelul se ocupa mai mult cu păstoritul decât cu agricultura. Stâna cu oi o avea la „Bodron“, la marginea pădurii Rădoaia, avea și boi și vaci pentru că cu acestea se îndeletnicise de mic copil la Mănăstirea Dobrușa și la preotul Manea. Cele 9 fâlci de pământ le lucra cu oamenii din sat când venea de la stână. Buneii noștri au fost oameni cinstiți, evlavioși, bunelul până la moarte a fost episcopul bisericii din sat, a construit clopotnița bisericii, a botezat și a cunutat majoritatea sătenilor, toată lumea le zicea „nanu Ion și nașa Ileana“. Bunelul a decedat la 10 august 1904, iar bunica Ileana a decedat la 24 decembrie 191...

Din copii a supraviețuit numai tata Nicolae Ion Păduraru, născut la 1 mai 1864. Dânsul ca unic fiu la părinți, după terminarea școlii primare de la Mănăstirea Hârbo-

²³ Manuscrisul se păstrează în Colecția de Manuscrise a Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Pe manuscris este următoarea notă: *Conform cu originalul întocmit de Teodor Păduraru, 9.IV.1993. Semnătura — Nicolae Halippa*

văț a urmat școala județeană din or. Bălți, unde a făcut studii doi ani și după aceea a urmat cursurile de cântăreți bisericești la Mănăstirea Hârbovăț și s-a căsătorit în anul 1886, la 9 februarie, cu mama Maria, fiica dascălului Nicolae Ion Halippa, din satul Cubolta, jud. Soroca, mama fiind născută la 20 septembrie 1866. Tata a fost primul învățător întemeietor al școlii primare parohiale din satul Țăplești. Îmbolnăvindându-se a demisionat și restul vieții s-a ocupat cu plugăritul, iar din anul 1918 a fost dascăl la biserica din sat. Tata a decedat la 7 aprilie 1947, iar mama — la 1 mai 1943.

Au avut copii mulți: 14 la număr, dar au supraviețuit numai 4.

Teodor, născut la 1 iunie 1893, căsătorit la 25 noiembrie 1921, la catedrala or. Chișinău, cu Maria, fiica lui Gheorghe Alex. Leahu, răzeș din satul Cegoreni, jud. Orhei, născută la 24 iunie 1893. Din căsnicia lor a rezultat un fiu — Anatolie, născut la 14/27 august 1922, în or. Chișinău, în prezent — Dr. Medic veterinar la Institutul de Cercetări Zootehnice. Teodor N. Păduraru a fost consilier în Sfatul Superior al Arhiepiscopiei Chișinăului, fiind ales de Congresul General al preoților și mirenilor la 24 august 1917, unde a funcționat până în anul 1923, când a demisionat și a fost numit jurist-consult la CFR.

Fratele Ioan Nicolae Păduraru, născut la 20 iunie 1896, căsătorit cu Teodora, fiica lui Dimitrie Dohotaru din satul Țăplești. Din căsătoria lor au rezultat copiii: Serghe, născut la 25 septembrie 1919, căsătorit cu Irina Fahnovan, născută la 3 octombrie 1926: au un fiu, Ovidiu, născut la 19 mai 1954; Teodor, născut la 3 februarie 1926, căsătorit cu Doina Frumușelu: au copiii, Daniel (1952) și Adrian (1953); Grigore, născut la 4 decembrie 1921, căsătorit cu Ștefania Radu; Nicolae, născut la ...ianuarie 1924, căsătorit cu Rozica Crișan, au copil, Rodica; Alexei, născut la 17 martie 1929, căsătorit cu Zoe Murgu, au copil, Mălin.

Sora Lidia Păduraru, născută la 29 martie 1906, căsătorită cu preotul Alexandru Gavrilovici, născut la 25 octombrie 1908, căsătorit la 20 octombrie 1929.

Fratele Serghe, preot, născut la 25 septembrie 1903, căsătorit cu Zinaida, fiica preotului Teodor Popovici, născută la 24 septembrie 1907. Au copii: Tatiana, născută la 11 noiembrie 1928, căsătorită cu Dr. Iova..., au copii — Veronica Luiza, născută la 22 august 1956...

Galina, născută la 19 septembrie 1931...

Nicolae Sergh. Păduraru, născut la 6 decembrie 1934, inginer-electric, Victor Sergh. Păduraru, născut la 19 iunie 1941, or. Chișinău.

Cum am arătat mai sus, străbunelul Procopie a avut 2 fii: Ioan, născut la 7 ianuarie 1836, „tata bătrânul“, cum îi ziceam noi copiii, și Teodor, născut prin 1834, acestuia noi îi ziceam „nașu Teodor“, mie mi-a fost naș la botez. Teodor Procopie Păduraru a fost căsătorit cu Victoria Burduja, răzeasă din satul Răzești, jud. Soroca, noi îi ziceam „nașa Vitora“. Amândoi au fost soți liniștiți, iubitori de pace și buni și evlavioși creștini, nu aveau obiceiul să se certe cu vecinii și așa au trăit până la bătrânețe. Nașu Teodor, prin anul 1914, având vârsta de 60 de ani, a plecat la Muntele Athos, unde s-a călugărit, luând numele de Teofan. În anul 1935, când am fost la Muntele Athos,

căutându-l prin registrele Mănăstirii Sfântului Panteleimon, l-am găsit trecut la cele veșnice. Din căsătoria lor a rezultat o singură copilă: Elisaveta, ea a fost căsătorită cu Spiridon Beseti, au avut copii: a) Paraschița, care a fost căsătorită cu Onofrei Șnighel, fost învățător în Țăplești; b) Ioan Vanea, născut în 1890, fost dascăl prin Tașchent, învățător în satul Țăplești; c) Doroftei -Dorofti, născut în 1892, mort în războiul din 1915; Ștefan, născut în 1894, fost comisar de poliție în or. Bălți, și Maria-Mașa, căsătorită cu Fatusov, un rus pripășit prin locurile noastre natale.

„Tata bătrânul“, Ion Procopie Păduraru, în anul 1858, s-a căsătorit cu „măca Ileana“. Ea a fost fiica lui Dimitrie Onică, răzeș din satul Baxani, jud. Soroca, și de mică a rămas orfană de părinți, împreună cu fratele său, Gheorghe Onică. Ei au fost crescuți de preotul Teodor Manea, care era preot la biserica boierească din satul Ciutulești, jud. Soroca. Ciutuleștii era pe moșia logofătului Costachi Ghica, pe urmă a fost a lui Casso Aristid, căruia locuitorii îi ziceau Cașu. Pe la 1786 satul avea biserică construită din bârne de lemn, acoperită cu paie și unsă cu lut. Gheorghe Onică a avut o singură fiică, Alexandra, care a fost căsătorită cu Costache Visterniceanu. Prin urmare, Alexandra Visterniceanu a fost verișoară cu tata Nicolae Păduraru. Din căsătoria Alexandrei Onică cu Constantin Visterniceanu a rezultat copiii: Ecaterina, născută la 17 aprilie 1883, Gheorghe și Olga-Olița. Ecaterina a decedat în 30 iulie 1947 și a fost înmormântată de subsemnatul în cimitirul „Izvorul Nou“ din București. Prin urmare, noi, Teodor, Ion, Serghie și Lidia Păduraru suntem veri de al doilea cu Ecaterina, Gheorghe și Olița Visterniceanu; acelaș grad de rudenie suntem și cu Vanea, Paraschița, Dorofti, Ștefan și Mașa Peseti.

Acestea sunt rudele pe linia familiei Păduraru. Bunelul Ion Păduraru a fost de statură mijlocie, blond, bine legat, iarna umbla cu gulerul la cămașă deschis cu zăpadă la piept.

* * *

Trec în revistă neamurile și rudele apropiate pe linia feminină a mamei noastre Maria, fiica lui Nicolae Ion Halippa, dascăl și pălămar la biserica din satul Cubolta, căsătorită cu tata — Nicolae I. Păduraru. Satul Cubolta sau Gura Cuboltei, așezat pe râul Cubolta, facea parte din județul Soroca, plasa sau „Ocolul Răutului“, era pe moșia camergherului Ioan Balș din Iași, ulterior a lui Ștefan Leonard. Satul avea 146 gospodării, sub seliște avea 90 fâlcii, sub fâneață — 500 de fâlcii, pământ arabil — 600 de fâlcii și sub toloacă — 800 de fâlcii. La început, satul era lângă șoseaua ce lega or. Bălți cu or. Soroca, pe râul Cubolta, lângă podul „Dobrii“, pod mare peste Cubolta. Satul fiind în trecut așezat lângă șoseaua mare, era mereu atacat de hordurile năvălitorilor ruși, cazaci, turci și alte nații. După o năvălire, satul a fost distrus și ars, și atunci locuitorii s-au mutat cu casele mai sus, pe râul Cuboltei, unde se ajă în prezent. În vechime, satul Cubolta se numea „Seliștea“. Din „Vedomostiile clericale“ ale bisericii cu hramul Sf. Voievozi din satul Cubolta, de pe anul 1813, este trecut ca preot Ștefan Halippa, fiul preotului Grigorie Halippa, tot din Cubolta. Ștefan Halippa s-a născut în anul 1770 și (a fost — n.n.) hirotonisit preot la 5 decembrie 1800 de episcopul Gherasim al

Hușilor. Ștefan Halippa era considerat de enoriași ca un preot foarte învățat, liturghia și toate rânduielile și tainele le făcea fără carte, pe de rost, era și făcător de minuni, izgonind dracii din cei bolnavi și pe urmă avea o putere de atlet. Acesta a avut un frate Ion Halippa, care a fost preot în „cetatea Sorocei” — soția lui, Maria Vasilevna Halippa, în etate de 35 ani, în anul 1825 era văduvă, având un fiu cu numele Ion.

Preotul Ștefan Grigorie Halippa a avut copii pe: Adam, Gheorghe, Ioan. Ioan Ștefan Halippa a fost dascăl în Cubolta, el era născut în 1806 și este tatăl „buneluțului” Nicolae I. Halippa, născut la 2 februarie 1840. Din aceleași „Vedomostii” se vede că dascălul Ioan Ștefan Halippa a fost căsătorit de două ori, prima lui soție se numea Feodosia (în anul 1833), iar a doua se numea Evdochia (în anul 1834). El a avut copii pe: Ileana, Alexandru, Nicolae, Vasile, Axinia. Ileana era din prima căsătorie și ea a fost căsătorită cu Petre Boldescu din Cubolta, a avut copii pe Andrei Boldescu și o fiică Ana, care a fost măritată la Moara de Piatră (Soroca) după Vasile Bejenaru, care a avut un fiu Trofim Bejenaru. Anicuța murind de tânără, Andrei Boldescu a fost căsătorit cu Olea Captarencu, fiica dascălului de acolo, și au avut un fiu Gheorghe Andrei Boldescu, căsătorit cu fiica băcanului Dancenco, tot din Cubolta; el a terminat 4 clase secundare de la Liceul din Bălți, a fost notar în sat, s-a ocupat cu agricultura la rândul lui și a avut un singur fiu, care se căsătorește cu fiica dascălului Vasile Baidan din satul Heciu Vechi, jud. Bălfi. Cu Gheorghe Boldescu am fost coleg la școala primară din Cubolta, iar cu Vasile Pan. Baidan am fost coleg la Școala Spirituală din Edineț, jud. Hotin. Fratele buneluțului, Vasile Ion Halippa, a îmbrățișat monahismul. El a fost călugărit sub numele de Vasian, la mănăstirea Frumoasa, jud. Orhei, unde a și murit. Altă soră a buneluțului a fost Axinia. Ea a fost căsătorită cu moșu Vasile Spănu din satul Gura Căinari, jud. Soroca. Dâșii au avut copii pe Maria, Alexandra și Avcsentii (Acsânti), acesta este deputat în Sovietul Suprem al R.S.S. Moldovenești.

Buneluțul Nicolae Ion Halippa a fost căsătorit cu Paraschița, fiica preotului Dimitrie Țau din satul Vozdu, jud. Soroca. Bunița Paraschița, cum îi ziceam noi copiii, spre deosebire de „mâca Ileana”, bunica după tata, era o gospodină bună, știa să compună culorile pentru țeșutul covoarelor moldovenești, culorile se făceau din diferite plante, ierburi, coji de copaci etc. Avea darul de a povesti diferite istorii, povești, întâmplări, știa să cânte cântece moldovenești; dacă ea ar fi știut carte și ar fi scris toate câte povestea, cred că l-ar fi întrecut pe contemporanul ei Ion Creangă. Era chibzuitoare cu banul primit în sipețelul ei. Uneori, buneluțul vrea să facă un împrumut cuiva, care avea mare nevoie, dar ea nici nu voia să audă despre așa ceva și era refuzat categoric. Buneluțul nu era iubitor de bani, el tot ce câștiga din popor, din vânzarea recoltei, tot dădea în păstrare buniței. Buneluțul, în anul 1892, a fost scos din cler. Această scoatere în „zaștat”, cum se zice, a fost o mare nenorocire pentru bieții bunici pentru faptul că s-a făcut pe neașteptate și fără a fi vinovat. Pe scurt, în parohie erau doi dascăli: Halippa și Captarencu. Captarencu s-a plâns împotriva parohului preot Xenofont Nicolaev, că acesta nu-i dă partea de 1/7, cuvenită din veniturile parohiale. Atunci a venit în anchetă protopopul Vasile Gumă de la Florești.

Buneluțul a fost propus ca martor din partea cântărețului nedreptățit. Buneluțul era un om cu frica de Dumnezeu și nu știa să mintă, lui i s-a propus să declare în favoarea parohului; s-a iscat un schimb de cuvinte cam aspre între anchetator și bunelul și aici, din martor, a devenit inculpat și, în urma raportului protopopului către Consistoriul duhovnicesc, [a fost] dat afară din cler. Situația era foarte critică. Din cleric, devenise un proletar, fără pământ, fără nici un venit. Sătenii au fost mai înțelegători, i-au dat pământ în arendă, îi dădeau să citească Psaltirea, pentru că ei credeau mult în rugăciunile buneluțului, având în vedere faima făcută de bunelul lui, preotul Ștefan Halippa. Pe urmă nu s-a găsit alt cântăreț la strana moldovenească, pe care o avea în activitatea sa. În biserică erau două strane, una rusească și alta moldovenească, iar oamenii erau toți moldoveni, așa că cu multă plăcere îl ascultau când el citea Cazania și cântarea bisericească în moldovenește, încât și preotul paroh Xenofont Nicolaev îi dădea din colacii ce se adunau, însă nu-i dădea bani din treburile de la cununii, înmormântări etc. Strana rusească era condusă de dascălul Elisei Delinschi, coleg cu tata de la Mănăstirea Hârbovăț. Buneluțul era și un fel de doctor chirurg. El, cu un bisturiu zis „părăluța“, desprindea limba la copiii născuți cu limba prinsă de gingii. „Părăluța“ era făcută dintr-o monedă de argint și ascuțită bine. Buneluțul era bun la inimă, când cerea cineva ceva, el nu-i refuza. Buneluțul a decedat la 14 august 1917, fiind înmormântat în cimitirul Cubolta, iar bunița a decedat la 26 februarie 1918 și [a fost] înmormântată în cimitirul din satul Țâra, jud. Soroca. Fiindcă sipețelul buniței era plin, a venit fiica ei mai mică, Natalia, și a convins-o să plece la dânsa, că la ea va fi mai bine căutată decât la alte fiice, cum era mama sau mătușa Casunea, și totul a încăput pe mână mătușei Natalia. Casa părintească a buneilor și străbuneilor Halippa era vorba să se facă un cămin cultural sau o bibliotecă satească, dar fiul cel mic, Panteleimon, a găsit de cuviință să o vândă unui crâșmar cu suma de 20 000 de lei, banii i-a pus în buzunar, fără ca să-i împartă cu ceilalți frați și surori, motivând că dânsul, fiind copilul mezin, moștenește casa părintească; în fine, mezinii, mătușa Natalia și moșu Panteleimon, au lichidat averea părintească. Ceilalți, surorile Mașa și Casunea, au fost cele mai nevoiașе și obijduite. Dar toate s-au uitat.

Buneluțul, dascălul Nicolae Ion Halippa, a avut următorii copii: Maria, Ioan, Xenia, Natalia și Panteleimon.

Maria a fost mama noastră, născută la 20 septembrie 1866 și căsătorită cu tata, Nicolae Ion Păduraru, în 1886, la 9 februarie; a decedat la 1 mai 1943 și [este] înmormântată în cimitirul vechi din satul Țăplești.

Ioan Nicolae Halippa s-a născut la 4 februarie 1871 în Cubolta; dânsul, după terminarea Seminarului Teologic din Chișinău, a urmat studii la Academia Teologică din Kiev, obținând titlul de „candidat în teologie“ în anul 1895; a fost profesor-pedagog la Seminarul Teologic din Chișinău, inspector școlar al învățământului primar din regiunea Chișinău; ulterior, transferat în aceeași calitate la Novorosiisk și Berdeansk, gubernia Tavridei, oraș situat pe malul Mării Azov, azi Orehovo; în iunie 1941, a fost ridicat și dus în Zaporojie, unde s-a și pierdut. El are scrise și tipărite 3

volume, așa-zisele Trudi Bessarabskoi Ucionoi Arhivnoi Komisii— Studiile Comisiei științifice arheologice din Basarabia. Lucrare de foarte mare valoare cu privire la istoria Basarabiei. Dânsul a fost căsătorit cu Valentina, fiica lui Grigorie Martânovici Comarnițchi și a soției sale, Ana Ivanovna, născută Franțhevici. G. M. Comarnițchi a fost profesor în clasele pregătitoare la Liceul de Băieți nr. 1 „B. P. Hasdeu” din Chișinău. Moșu Vanea a avut 3 copii: Constantin, Mihail și Maria. Constantin a fost contabil-șef la o întreprindere de stat din or. Berdeansk; dânsul, în anul 1947, a decedat, a rămas soția lui Liza cu 2 copii: Jenea și Liza, și acestea căsătorite. Mihail Ivanovici Halippa este regizor la Teatrul Dramatic de Stat din Iakutsk, Siberia, U.R.S.S.; lucrează sub pseudonimul „Dagmarov”, este căsătorit de două ori, are trei copii, și are și lucrări scrise, este un artist de seamă în U.R.S.S. Maria Ivanovna Halippa a terminat Institutul Ingineresc de Facerea Combainelor din Moscova, este căsătorită cu un inginer evreu, locuiește în or. Tașkent, U.R.S.S., are 3 copii. Despre moșu Vanea și mătușa Valentina eu am de spus numai cuvinte de laudă și de mulțumire pentru ceea ce a făcut pentru părinții lui, surorile lui și tata și pentru mine ca nepot de la soră. Dânsul a ajutat pe bunelutul și bunița cu bani până la închiderea graniței cu Rusia, lunar le trimitea câte 5—10 ruble; el a ajutat după căsătorie pe surorile sale Maria, Xenia și Natalia, le-a dat bani și diferite cadouri; nu a fost fudul sau măreț că avea o situație privilegiată; era om învățat, și pe vremuri cei învățați ieșiți din popor uitau de cei mici rămași la coarnele plugului. În îndeplinirea funcțiunilor sale de serviciu era foarte corect și chiar sever.

Al 3-lea copil al bunelutului a fost Xenia Nicolaevna Halippa, ea s-a născut în 1879, la 24 ianuarie, noi, copiii, îi ziceam „țaca Casunea”, a fost căsătorită cu Filip, fiul lui Andrei Luțcan, a fost dascăl la biserica din satul Cucioaia, jud. Bălți. Țaca Casunea, de domnișoară, venea foarte des la Țăplești la sora sa „țaca Mașa”, așa îi zicea ea mamei noastre; ei îi plăcea mai mult Țăpleștii decât Cubolta, la sora sa avea mai multă libertate și societate mai plăcută; în sat era sora buniței, „tiotea Mașa”, care era căsătorită cu Iustin Haritonovici Mușcinschi, dascăl la biserica din Țăplești, erau verișorii ei Gheorghiiță, Elena, Sașa Mușcinschi și alți intelectuali. Soarta a fost aceea că, la bătrânețe, din cauza evenimentelor războiului din 1941—1945, a trebuit să-și părăsească satul Cucioaia și să [se] refugieze în Țăplești la „bădița Colea”, la tata, și să moară acolo: ea a decedat la 7 iunie 1947. Ultima dată am văzut-o pe „țaca Casunea” în casă la mine, la 9 februarie 1936, când am sărbătorit 50 de ani [de] căsnicie a părinților noștri, Nicolae și Maria Păduraru. La acest eveniment au luat parte toți copiii lor și surorile Casunea și Natașa, venite special de la țară cu copiii lor, după cum se vede din fotografiile făcute cu această ocazie, numai moșu Pantiușa n-a binevoit să ia parte, fiind probabil ocupat cu chestiuni politice, dânsul era deputat și ministru, cu toate că a fost invitat chiar de mine la acea solemnitate de a se întâlni frații împreună. Soțul țacăi Casunea, Filip Andreevici Luțcan, a decedat prin 1916—1917, de tifos. Dânsii au avut copii: Antonie, care a fost preot și scriitor, era căsătorit cu una din fiicele dascălului Danilov din Chișcăreni, a avut un fiu Leon-Lieva, azi învățător în Slobozia-Bălți. După Tonea vine fiica lor Anna, născută la 1 martie 1904. căsătorită cu Teodor Gheorghievici Leahu, la 24 fe-

bruarie 1929; și ei au avut 2 copii: Ludmila și Gheorghe. Ludmila, născută la 10 martie 1930, iar Gheorghe-Gicu, la 10 mai 1932. Ludmila este căsătorită cu Mihai Stănescu, arhitect, la 24 februarie 1957. De remarcat că toate căsătoriile și botezurile cumnatului meu Teodor Gh. Leahu și a verișoarei mele Aniuta s-au făcut la mine în casă. După Ana, a fost Lidia, născută în 1906 — ea a fost căsătorită cu preotul Anatolie Popescu, din căsnicie au avut o copilă Aristida. Lidia a decedat în spitalul din or. Soroca, de tifos. Al 4-lea copil a fost Vasile Filipovici Luțcan, născut la 1 ianuarie 1913, dânsul este profesor în Drăgășani, jud. Vâlcea, Pitești, este un talentat poet, este căsătorit cu Tamara Roșea, fiică de preot, învățătoare, copii nu au. Al 5-lea copil a fost Filaret Filipovici Luțcan, el este dascăl la biserica din satul Țăplești, este căsătorit cu Sofia-Senea, fiica lui Alexandru Ivanovici Bătrâneac, din căsătoria lor au 3 copii, prin urmare, familia Luțcan se menține. Al 6-lea copil a fost Simion-Senea Luțcan, căsătorit, are 2 copii, dânsul s-a pierdut în războiul din 1941- 1945. Verișorul preot Antonie Filipovici Luțcan a decedat în urma unui atac de inimă, la 24 mai 1948, în com. Lungești, jud. Râmnicul Vâlcea și e înmormântat în cimitirul de la Mănăstirea Mamul.

Al 4-lea copil al buneluțului a fost mătușa Natalia, născută la 6 august 1881, în satul Cubolta; a fost căsătorită cu Simion, fiul lui Visarion Constantinovici din satul Țăra, jud. Soroca, agricultor și acar C.F.R., a decedat în 1940 de dalac. Au copiii: Constantin, născut la 1913; Ioan, născut în 1921. Constantin (Costea) este funcționar C.F.R. la Cluj, este căsătorit. Ioan (Vanea) este lt.-colonel, căsătorit cu Nuți Heirl, profesoară; au o copilă Cristinela. Au mai avut o copilă, Valentina, care, după terminarea liceului, a murit de tuberculoză. Mătușa Natașa, în prezent, locuiește în or. Câmpulung, Pitești, singură, despărțită de copii pe motiv că nu poate să se împace cu nurorile. La caracter, seamănă cu bunița, îi foarte strângătoare, din mâna ei nu am căpătat nici un covrig, cu toate că i-am fost de folos cu sfatul în diferite chestiuni...

Al 5-lea copil al buneluțului este Panteleimon Nicolaevici Halippa, născut la 1 august 1883, în satul Cubolta, jud. Soroca. După terminarea Seminarului Teologic din Chișinău, a urmat Facultatea de Istorie și Geografie de la Universitatea din Iași, fiind licențiat în istorie și geografie; a fost dascăl la Biserica Sf. Haralambie din Chișinău, redactor al revistei „Cuvânt Moldovenesc” (1913) din Chișinău, poet și scriitor, om politic, deputat în Sfatul Țării, ministrul Basarabiei, ministrul Comunicațiilor și Sănătății, deputat și senator în Parlamentul României Mari; în prezent, pensionar, ca fost profesor la școala normală din Chișinău; este căsătorit cu Eleonora, fiica lui Gheorghe Circov, ea fiind născută la 29 iulie 1885, în com. Vanțin-Ocalina, jud. Soroca; căsătoria lor a avut loc la 3 octombrie 1919, în Biserica Sfatului Țării din Chișinău, dar actul s-a înregistrat în registrele metriceale din Catedrala or. Chișinău. Din căsnicia lor a rezultat un fiu, Nicolae-Radu Halippa, născut la 9 iulie 1920, în or. Chișinău, este inginer constructor.

Publicat după: Colecția de Manuscrise a Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. de inv. 10225/3, f./a., Chișinău

P.S. Parțial, documentul a fost publicat în: Iurie Colesnic, *Apostolul Unirii*, în Pan Halippa, *Publicistică*, Editura „MUSEUM”, (Chișinău), Editura Fundației Culturale Române, (București), Chișinău, 2001, p. III–XVII.

P A R T E A I I

Documente și materiale (1906—1918)

Nr. 1

18 noiembrie 1906, Chișinău. Sentința Tribunalului Regional Chișinău pe cauza penală intentată nobilului Emmanuil Gavrilă, editorul și redactorul ziarului „Basarabia“, pentru publicarea articolului „Liga țăranilor și stăpânirea“, semnat de P. Cubolteanu, pseudonim al lui Pan Halippa.

Chișinău

Copie

SENTINȚĂ

18 noiembrie 1906. Din ordinul Maiestății Sale Imperiale, Tribunalul Regional Chișinău, secția penală, în ședința de judecată publică, în următoarea componență:

Președinte — A. I. Popov;

Membrii Tribunalului: T. A. Troțki, judecătorul de pace onorific K. I. Dunko și secretarul adjunct G. A. Buzâca, în prezența substitutului de procuror A. F. Puzinski.

Au audiat: fără participarea juraților, acțiunea intentată nobilului Emmanuil Egorov Gavrilă, acuzat în baza punctului 3 al art. 5 cap. VIII al Legii din 24 noiembrie 1905.

Potrivit actului de acuzare, întocmit de substitutul de procuror Puzinski, nobilul Emmanuil Egorov Gavrilă, 60 de ani, este tras la răspundere penală, fiind acuzat de faptul că în ziarul „Basarabia“, editat în limba moldovenească și redactat de el la Chișinău, în numărul 8 din 22 iunie 1906, a găzduit articolul „Uniunea Țăranilor și guvernul“, în care autorul, cu scopul de a stârni în rândurile populației o atitudine ostilă față de guvern, a transmis cu bună știință informații false precum că „Guvernul persecută Uniunea Țăranilor cu scopul de a stopa, pe această cale, tendința poporului muncitor de a merge înainte, de a spori ignoranța țăranimii, e mai bine ca aceasta să fie adăpată cu monopolul guvernamental, după cum a fost adăpată până acum“.

În timpul anchetei judecătorești, acuzatul Emmanuil Gavrilă nu și-a recunoscut vina de a fi comis crima descrisă mai sus, deși i s-a explicat că traducerea din limba moldovenească în rusă, anexată la dosar a articolului „Uniunea Țăranilor și guvernul“, a fost colaționată cu originalul și că el, Gavrilă, este redactorul ziarului „Basarabia“, editat în limba moldovenească. Din conținutul articolului „Uniunea Țăranilor și guvernul“, inserat în nr. 8 din 22 iunie 1906 al ziarului „Basarabia“, care apare la Chișinău, în limba moldovenească, și este redactat de inculpatul Gavrilă, rezultă că autorul articolului, expunând programul și obiectivul „Uniunii Țăranilor“ și istoria apariției sale, declară că guvernul vedea în persoana adeptilor „Uniunii Țăranilor“ dușmanii săi și îi persecută cu cruzime pe țăranii care simpatizează cu „uniunea“. În continuare, autorul articolului scrie, printre altele: „Consecințe lamentabile a lăsat lupta stupidă a guvernului cu „Uniunea Țăranilor“. Scoși din răbdări, țăranii din multe localități puneau mâna pe băte și porneau asupra guvernului, moșierilor și altora, din a căror cauză au suferit atâtea nenorociri. Oribila vărsare de sânge țărănesc este o mărturie a faptului că lupta țăranilor a fost o luptă sfântă pentru drepturile țărănimii muncitoare și pentru un viitor glorios, fără nenorociri și nesocotiri a legii. Dar pentru ce luptă țăranii? De ce el (guvernul — *n. n.*) a potolit cu atâta cruzime dorința țăranilor în propriul lor sânge? E rușine să spun, dar acesta e adevărul: s-a recurs la aceasta pentru a opri năzuința poporului muncitor de a merge înainte, pentru a spori ignoranța țăranilor, pentru a-i adăpa mai bine cu monopolul guvernamental, așa cum i-a adăpat până acum“.

Examinând acest dosar, Tribunalul Regional consideră că autorul articolului „Uniunea Țăranilor și guvernul“ nu putea să nu știe că scopurile „Uniunii Țăranilor“ sunt pur revoluționare, orientate spre răsturnarea orânduirii de stat existente. În consecință, afirmând că guvernul persecută „Uniunea Țăranilor“ pentru a stopa năzuința poporului muncitor de a merge înainte, pentru a spori ignoranța țăranilor și a-i adăpa mai bine cu monopolul guvernamental, autorul articolului a transmis cu bună știință informații false. E de la sine înțeles că difuzarea acestor informații în ziar trebuie să stârneasce în rândurile populației o atitudine ostilă față de guvern. Pornind de la aceste considerente, Tribunalul îl declară pe inculpatul Gavrilă vinovat de actul criminal atribuit lui prin actul de acuzare. Crima comisă de inculpat este prevăzută la punctul „B“ din articolul 5 capitolul VIII al Legii din 24 noiembrie 1905 cu privire la publicațiile periodice, prin care inculpatul este pedepsit cu închisoarea pe un termen de la două până la opt luni, sau cu arestarea pe un termen de cel puțin trei luni, sau cu o sancțiune bănească de cel puțin 300 de ruble. Stabilind pedeapsa inculpatului Emmanuil Egorov Gavrilă, Tribunalul, potrivit circumstanțelor dosarului, consideră că e just să se aleagă, în virtutea art. 149 al Codului cu privire la pedepse, ultima din sancțiunile sus-numite și să se stabilească în baza art. 41 și 42 ale Codului cu privire la pedepse o în mărime de 100 de ruble, această sancțiune urmând a fi vărsată în vistierie, iar în cazul incapacității lui Gavrilă de a plăti suma stabilită, el este pasibil, potrivit pct. 2 al art. 84 și 56 ale Codului cu privire la pedepse, de închisoare pe un termen de o lună.

În baza celor expuse și conducându-se, în ceea ce privește cheltuielile de judecată, după art. 976 și urm. ale Regulamentului Tribunalului Penal, iar în ceea ce privește probele materiale, după art. 776 și urm. ale aceluiași regulament, Tribunalul Regional Chișinău dispune:

a-l supune pe nobilul Emmanuil Egorov Gavrilă, de 60 de ani, în baza pct „B” al art.5 cap. VIII al Legii din 24 noiembrie 1905, a pct. 149, 41, 42 ale art. 84 și 56 ale Codului cu privire la pedepse, unei sancțiuni bănești care urmează a fi vărsată în vistierie în sumă de una sută ruble, iar în cazul incapacității de a plăti suma respectivă, el este pasibil de închisoare pe un termen de o lună.

A percepe cheltuielile de judecată referitoare la acest dosar de la inculpatul Gavrilă, iar în cazul incapacității sale, acestea să fie suportate de vistierie.

Proba materială — nr.8 al ziarului „Basarabia” rămâne anexată la dosar.

Publicat după: Gheorghe Negru, *Presa de limbă română din Basarabia și Regatul României sub impactul cenzurii țariste. Documente din arhivele de la Moscova, Sankt Petersburg, Chișinău, București în „Destin românesc”. Revistă de Istorie și Cultură. Ediție specială. Serie nouă, An. III (XIV), nr. 5–6 (57–58), p. 244—247.*

Nr. 2

1908, Chișinău. Precuvântare la cartea „Pilde și povețe”, Chișinău, 1908, autor — P. Halippa, semnat — P. Cubolteanu

Dragi copii basarabeni,
Pui din neamul românesc!

Luăți cărticica în mână și ceteți! Destul cât ați fost orbi din pricina neștiinței de carte. Destul! Căci au trecut de-acum vremurile acelea când omul putea trăi și fără carte. Și slavă Ție, Doamne, că au trecut!

Astăzi omenirea a părăsit drumurile vechi ale neștiinței și ale robiei sufletești. Toate noroadale se trag la lumină și toate se abat la știință... Ți-a venit vremea și ție, moldovene, să te gândești: cum stai, cum trăiești și pe care drumuri trebuie să apuci în viață? Și iarăși, slavă Ție, Doamne, că vremea aceasta a venit!

Luăți deci, moldovenilor, cartea în mână. Căci nu degeaba din străbuni se zice, că cine n-are carte, n-are nici parte. Și-apoi nu-n zadar se mai zice că știința de carte îți prinde până la moarte și că meșteșugul te hrănește cu pâine și sare, iar știința îți dă și cinste mare. Deci, luați cartea în mână și prin știință dovediți că sunteți vrednici de a purta sfântul nume de moldovan.

Prin această carte mică, pe care v-o punem în mână, noi vă chemăm pe voi, moldoveni din întreaga Basarabie, spre lumina științei, spre unire, spre dreptate, spre deplina deșteptare.

Leneșul, bețivul, buclucașul, lacomul, mișelul — toți aceștia și alții de seama lor nu-și vor găsi cuvânt de laudă în cartea noastră; ei prin faptele lor rele și-au pierdut

podoaba de om; iată de ce pildele noastre moldovenești îi scot la iveală sub nume de dobitoace sau dihănii. Deci, moldovenilor, nu luați pildă de la nenorociții aceștia. Drumul nostru este altul: năzuți la lumina științei care va îndulci și va înlesni viața voastră grea și plină de amar.

* * *

În vreme de azi rar se va găsi un om înțelept care să zică, cum ziceau străbunii din vechime, că învățătura nu aduce nici un folos bărbatului. Toți au înțeles marele foloase ale învățturii și ale deșteptării, fiindcă toți au văzut în viață că omul cel cu știință de carte îl dovedește pe cel ce nu știe carte.

Toți cei înțelepți pricep că învățătura este arma cu care se războiesc între ele popoarele: cine este mai tare în învățătură, acela îl dovedește pe cel mai slab.

Dar așa stau lucrurile numai atunci când este vorba despre folosul învățturii pentru partea bărbătească și cu totul altfel când se vorbește despre foloasele științei de carte pentru femei. Aici părerile oamenilor se împart: boierii și cei de la orașe de mult au priceput folosul învățturii pentru femei, iar țăranii noștri rămân și astăzi cu părerile vechi că țăranilor nu le trebuie învățătură.

Dar părerea aceasta este greșită. Și iată de ce. Țăranca are greaua chemare de a fi crescătorea și îngrijitoarea familiei; ea are să fie mângâietoarea truditului ei bărbat, pe care trebuie să-l îmbărbăteze și să-l însuflețească în luptă, pentru creșterea copiilor și agonisirea traiului vieții.

Și aici să ne întrebăm: cum oare va putea țăranca noastră să-și împlinească a ei chemare, cum va putea să fie deșteptătorea și luminătorea copiilor ei, dacă ea însăși este lipsită de lumină și deșteptare? Ce ne vor răspunde țăranii și țărancele noastre la întrebarea aceasta?

Toți știu că țărancele noastre sunt harnice și pe lângă casă, și la deal; adeseori ele știu și pricep lucrul gospodăriei ca și bărbații. Dar tot așa de des femeile nu pricep deloc lucrul creșterii și deșteptării copiilor. Și tocmai aice se adeverește că învățătura este trebuincioasă nu numai pentru partea bărbătească, dar și pentru partea femeiască.

De aceea îi sfătuim pe plugarii noștri să nu uite să deie și fetelor creșterea cuvenită, întocmai ca și băieților. Prin învățătură, prin citirea de cărți bune și folositoare moldovenești, mintea lor se va deștepta, inima li se va îmblânzi și prin aceasta vor dobândi comoară neprețuită pentru viitoarea lor familie, iar neamul nostru se va ridica și va înflori, ca un pom bun și roditor.“

P. CUBOLTEANU

Nr. 3

1911, Iași. Articolul *Limba moldovenească în Duma Imperială*, semnat de P. Cubolteanu (Pan Halippa)*Limba moldovenească în Duma Imperială*

În legătură cu tristul sfârșit, pe care l-a avut propunerea deputatului basarabean Dl. Gulikin, în Duma Imperială, pentru modificarea proiectului de lege a învățământului general primar în sensul, că moldovenii noștri din Basarabia să fie puși printre naționalitățile, care vor dobândi prin această lege privilegiul de a-și învăța copiii în școli naționale, cu predarea obiectelor în limbile respective naționale, vreau să dau pentru publicul cititor din România câteva note, care ar fi în stare să explice măcar în parte această nereușită.

Lucrul se prezintă în modul următor. La discuția proiectului de lege, care privește vechea limbă slavonă bisericească, pe care chiar rușii actuali n-o mai înțeleg, deputatul Basarabiei, preotul Ghepețki, moldovean de origine, a spus nici mai mult, nici mai puțin decât următoarele: „Va mărturisesc, domnilor deputați că moldovenii noștri din Basarabia tresaltă de bucurie și de mândrie, când văd că copiii lor citesc bisericește slavonește, și că deci Duma Imperială nu este în drept de a refuza moldovenilor să-și învețe copiii în limba bisericească slavonă; în cazul însă contrar, Duma ar nemulțumi țara noastră, pentru că poporul însuși al Basarabiei, sincer dorește aceea despre care vă vorbesc“...

Așadar, moldovenii noștri „tresaltă de bucurie și de mândrie“, când își văd copiii citind slavonește!.. Să fie aceasta adevărat? Într-adevăr, să le inspire moldovenilor noștri atâta bucurie limba aceea moartă, care îi lasă reci chiar pe rușii moscoviți? Acest lucru pare oricui cu neputință, și numai deputatul moldovean, trădător de neam, îl găsește firesc și demn de crezare. Dar preotul Ghepețki a spus neadevărul, acesta numai din zelul neofitului, căci adevărul se prezintă cu totul altfel. Și anume: moldovenii noștri țin, ce-i drept, foarte mult la știința de carte, pentru bietul nostru moldovean, primitiv și restrâns în limitele înguste ale ignoranței, un știutor de carte e lucru mare! Dar să zici că „moldoveanul tresaltă“ la auzul limbii slave vechi, înseamnă a spune un mare și evident neadevăr, căci de unde sărmanul de el să știe și să înțeleagă ce e vechi sau nou în limba popoarelor slave? Doar țăranul nostru moldovean n-a studiat filologia, și mai ales cea slavă!...

Să-l lăsăm însă deocamdată pe preotul Ghepețki și să vedem cum și-au înțeles chemarea lor ceilalți deputați basarabeni, în Duma Imperială, în chestia care ne interesează.

Ei toți, afară de Dl. Gulikin, au găsit cu cale, prin tăcerea lor, să se asocieze la părerea lui Ghepețki. Deputatul Gulikin, deși rus neaoș, ba încă și lipovean (aparținând bisericii vechi rusești, potrivit bisericii actuale sinodale-niceniene), singurul a protestat contra trădătorului moldovenilor.

E interesantă cariera politică a acestui sprijinitor unic al moldovenilor în adunarea legislativă rusească. Dl. Gulikin, deputatul țăranilor basarabeni, s-a strecurat în Dumă prin ajutorul grupărilor politice din dreapta. Dar, ajuns în Dumă, el, om cuminte, a priceput degrabă cu cine are a face, și la un moment dat și-a luat rămas bun de la turma Purișkeviciilor și a altor călăi. Acest țăran simplu, inițiat mai mult în chestiile bisericești și ale sectei religioase lipovenești, din care face parte, a fost în stare să priceapă marele rău de care suferă foarte mult țăranul moldovean din Basarabia — lipsa de cultură națională moldovenească. Și el a cerut, la 12 noiembrie, ca să se adauge și numele moldovenilor la art. 16 din proiectul de lege al învățământului primar, care articol în modifi cațiunea „octombriștilor“ sună astfel: „în localități cu populațiune polonă, lituană (*corect* — lituaniană, *n.n.*), nemțească, tătărească, estonă, latișă (*corect* — letonă, *n.n.*), armenească, cehă și georgiană se permite să se predea în limba naturală a școlarilor; această reformă se introduce de consiliul școlar județean în baza dorinței populațiunii locale, care dorință va fi exprimată în forma unei hotărâri sau cereri a părinților școlarilor“.

Părea așa de natural să se pronunțe măcar cineva în folosul acestui neam de moldoveni, atât de harnici, atât de ascultători, atât de loiali față de stăpânitorii lor de la nordul rece, și așa de încremeniți în așteptările lor molcome!... A fost atât de frumos gestul „velicorusului“ Gulikin, care a amintit lumii politice înalte despre acele două milioane de moldoveni, care au tăcut veșnic și tac și astăzi, deși viermele ignoranței și al întunericii îi roade chiar la rădăcină!... Părea așa la timp venit acest strigăt de dreptate pentru poporul nedreptățit și uitat de oameni și de Dumnezeu!...

Dar trădătorii neamului nu se lasă a fi răpiți de sentimentul de îndurare pentru acest sărman popor, care prin sudoarea sa i-a adus la vârful piramidei sociale. A fost de ajuns ca deputatul Gulikin să pronunțe numele moldovenilor, pentru ca deputații trădători — preotul Ghepețki, mareșalul nobilimii basarabene Krupenski, primarul Sorocei Soltuz și vestitul huligan Purișkevici, — să sară-n sus!... „Cum, un venetic din lume“ — țipa de pe tribună preotul Ghepețki, — „poate să vorbească astfel despre moldovenii din Basarabia, când e știut că moldovenii s-au adaptat deja la viața de stat a Rusiei?“. „N-avem nevoie de apărători nechemați pentru Basarabia noastră“ se pronunță grav Krupenski, subliniind, probabil, în minte cuvântul noastră, căci într-adevăr Basarabia demult a încăput pe mâna numeroșilor satrapi din plodoasa familie a Krupenskilor. „Dacă-i vorba pe asta, atunci să dăm școli naționale și țiganiilor, și iacuților, și ceremișilor, și osteacilor“ — zeflemisește comediantul Purișkevici. Chiar și Soltuz, care până acuma nu pronunțase nici un cuvânt în Dumă, se grăbește la tribună pentru a poneгри pe Gulikin și a spune prostii la adresa moldovenilor. Ceilalți deputați ai Basarabiei: armeanul Demianovici, grecii Sinadinos și Cara-Vasili (fost deputat în Camera Românească de pe timpul când Basarabia sudică aparținea României libere, 1854—1878) și Tretiachenko, au crezut că era destul ceea ce făcuse deputații moldoveni, și de aceea s-au mulțumit numai cu bilele negre pentru propunerea dlui Gulikin.

Astfel, prin voturile șerpilor, hrăniți la sânul Basarabiei însăși, a fost distrusă prima iluzie, primul pas, care se făcea pentru scoaterea poporului moldovenesc din Rusia din bezna întinericului. Mărinimosul, velicorusul Gulikin făcuse ceea ce-i dăduse conștiința de om și de cetățean. Nereușita propunerii lui e încă o pată de veșnică rușine pe acei care cu atâta ușurință pun în pericol soarta unui popor, din sânul căruia se trag și care îi hrănește!... Numai mulțumită lor, acestor oameni netrebnici și slugarnici, s-a întâmplat aceea ce s-a întâmplat; căci iată ce scrie Dl. Gulikin în coloanele ziarului „Bessarabeț“, al amicului nostru Alexis Nour: „Sunt foarte întristat și indignat... La votarea propunerii mele nu s-au ajuns decât trei voturi, pe când deputații basarabeni au 8; dacă ei s-ar fi reținut cel puțin de la votare, propunerea mea numai-decât trecea. Dumnezeu ne va judeca și generațiile viitoare își vor spune cuvântul lor, conștiința mea însă este curată“.

Deputatul Gulikin e indignat de purtarea colegilor săi basarabeni în Dumă! D-sa se întreabă, de unde atâta zel pentru rusificarea Basarabiei la deputații basarabeni de origine moldovenească? — Și noi ne indignăm, deși demult am înțeles încotro tind boierii basarabeni și o parte din preoțimea noastră. La drept vorbind, și boierii și preoțimea nu tind la rusificarea Basarabiei, pentru că rusificarea ar însemna totuși împărțirea, măcar în parte, a poporului moldovenesc la o cultură, căci, oricât de joasă e cultura rusească, ea este o cultură. Și unii și alții tind însă la ceva mai sigur pentru soarta lor proprie: boierii și preoțimea vor cu orice preț să mențină starea actuală a lucrurilor. Și lucrul nu e greu de înțeles, când te gândești că tocmai starea actuală a poporului de jos le convine de minune. Oare unde ar mai găsi boierul nostru basarabean o vită lucrătoare mai ascultătoare și mai lipsită de conștiința drepturilor sale, decât numai printre țărănimea incultă moldovenească? Și oare unde preoțimea basarabească și-ar găsi mai buni poporani, decât printre primitivii moldoveni țărani, care sunt așa de darnici și așa de nepretențioși, mulțumindu-se pentru hrana lor sufletească cu ceva bolboroseală din vechea slavonă, cu puținel fum de tămâie și cu câteva picături de agheasmă în șipușor? Or, tocmai în starea de astăzi, cu școala rusească de la care moldoveanul nu se alege cu nimic; și cu puțină slavonă și tămâie, — boierii și preoțimea din Basarabia cât se poate de bine exploatează turma mută și oarbă a două milioane de moldoveni harnici și nepretențioși!... Ceea ce însă spun deputații moldoveni în Dumă — cei trei boieri și preotul Ghepețki — sunt numai niște evidente minciuni, prin care totuși au reușit să respingă propunerea unui rus dezinteresat, Dl. Gulikin.

Așa stau lucrurile în prezent; tot așa au fost și în trecut. Cititorul binevoitor, va binevoi să știe anume cum au stat lucrurile în decursul aceluia veac, ce se termină peste vreo doi ani, de la răpirea Basarabiei. Și în decursul veacului acestuia, tagmele superioare ale poporului moldovenesc din Basarabia — boierii și preoții — n-au fost mai de treabă decât cei din ziua de astăzi! Iată un răspuns scurt...

Cu toată politica nedreaptă și asupritoare, de care s-au ținut îndeobște guvernele rusești față de Basarabia, totuși, chiar din sânul acestor guverne se desprindea, din când în când, câte o ființă mai blândă și mai binevoitoare pentru moldovenii noștri. E

de ajuns să cităm pe însuși împăratul Alexandru I, care prin școli lancasteriene moldovenești vroia să lumineze mintea copiilor boierilor și târgoveților din Basarabia. Să mai cităm pe arhiepiscopul Dimitrie Sulima, care cu atâta străduință îi îndemna pe preoți să deschidă, pe lângă biserici, școli parohiale moldovenești pentru copiii poporanilor lor, țărani sau orășeni. Să mai amintim de I. A. Nelidov, director școlar în Basarabia (1838— 1857), care relua din nou școlile lancasteriene moldovenești (părăsite pe un timp), și pe timpul căruia numărul școlarilor se ridicase de la 3 100 la 11 040, afară de copiii care învățau la școli parohiale. Apoi din cei mai apropiați de timpul nostru, să cităm pe guvernatorul Haruzin, care nu s-a opus la înființarea unei „Societăți moldovenești”, care își pusesese în statutele sale ca punct principal: redeschetarea moldovenilor din Basarabia prin școli naționale moldovenești; și pe episcopul Vladimir, sub care s-a introdus studiul limbii românești în seminarul spiritual din Chișinău, s-a înființat tipografia moldovenească pentru tipărirea cărților bisericești în moldovenește, și care îndemna pe preoți să slujească în biserici pe cât se poate mai mult moldovenește.

Prin ce au răspuns nobilii și preoții la aceste îndemnuri, la aceste chemări? Prin nepăsarea rece, dictată de egoismul tagmelor din care făceau parte. Pe cei dintâi îi răpea mai mult sclipirea „stelelor” rusești, pe cei de-ai doilea rubla ignoranței țaranului moldovean... Au fost și câteva excepții, ba chiar sunt și astăzi. Termin dar această scrisoare, amintind cu plăcere despre acei buni moldoveni, pe care acum nu-i mai avem printre cei vii: mareșalul nobilimii basarabene I. M. Sturza, care pe la anul 1841 încercase să procure cărți de citire și manuale pentru școlile lancasteriene chiar în Moldova și Valahia; protopopul Bălților, părintele Sineavski, care mult a stăruit pentru școlile moldovenești parohiale din județul său, mareșalul nobilimii din ținutul Chișinăului și consilier în Consiliul imperial P. Dicescu, care a înființat „Societatea moldovenească”, și boierul E. Gavrilă (decedat în iulie al anului curent), care a scos primul ziar moldovenesc în Basarabia. Despre cei vii însă mai bine să tăcem...

Publicat după: Revista „*Viața Românească*”, Iași, 1911, nr. 1

P.S. Articolul a fost publicat în Pan Halippa, *Publicistică*, editor — Iurie Colesnic, Editura MUSEUM (Chișinău), Fundația Culturală Română (București), 2001, p. 1–3.

Nr. 4

1911, Iași. Reflecțiile lui P. Cubolteanu (Pan Halippa) la lectura *Calendarului oficial basarabean*, Chișinău, 1911

Lipsa unei pătri de intelectuali moldoveni în Basarabia a fost constatată în presa românească din regat și de alții, și publicul cititor, care se interesează de starea lucrurilor în țara dintre Nistru și Prut, o știe aceasta mai de mult, în mod vag — nu-i vorba — dar o știe. Astfel, s-ar părea lucru nefolositor a mai stăruia asupra acestui fapt; și cu toate acestea, îmi permit să mai scot o dată faptul acesta la iveală, folosindu-mă de

calendarul oficial basarabean, apărut de curând în Chișinău, pentru anul 1911, care dă lista funcționarilor la diferitele instituțiuni din Basarabia.

Departa de mine de a exagera lipsa, despre care vorbesc, pân-acolo, încât să spun că-n Basarabia nu sunt deloc intelectuali de naționalitate românească: vreo 20—30 de oameni tot se vor mai găsi. Dar ce poate însemna un număr atât de restrâns? S-apoi face oare să se mai vorbească despre dâșii, când ei înșiși nu dau aproape nici un semn de viață?! Să-i lăsăm deci în somnul netulburat al letargiei, sperând totuși că va suna și pentru dâșii cândva cornul redeșteptării naționale... Pân-atuncea însă avem de înregistrat lucruri tot triste, poate.

Priviți de pildă rezultatele la care am ajuns, cercetând lista pomenită a funcționarilor din Chișinău și din cele opt județe basarabene. Vă mărturisesc că pe mine unul lista aceasta m-a întristat foarte mult, căci din ea am constatat că elementul local, național-moldovenesc, este înlăturat de la conducerea vieții publice în țara lui și pe moșia lui strămoșească din ce în ce mai mult și mai fără de milă

Astfel, Chișinăul, printre cei 1 500 de funcționari (în numărul acesta intră și profesorii diferitelor școli secundare și urbane) *numără numai 226 de persoane cu nume moldovenești*, și nu zic moldoveni, căci nu știu dacă măcar vreo 20 de inși din cei 226 au conștiința națională moldovenească. Tabloul devine și mai îngrozitor, când privim furnicarul slujbașilor statului, repartizați după ministere; astfel avem:

1. la ministerul de Interne: 235 străini și numai 44 de origine moldovenească;
2. la ministerul de Finanțe: 203 străini și numai 24 de origine moldovenească;
3. la ministerul Comerțului și Industriei: 45 străini și numai 7 de origine moldovenească;
4. la Direcțiunea funciară și agricolă: 67 străini și numai 8 de origine moldovenească;
5. la ministerul de Instrucție: 252 străini și numai 30 de origine moldovenească;
6. la Control: 22 străini și numai 2 moldoveni;
7. la ministerul de Război: 110 străini și numai 8 de origine moldovenească;
8. la Sinodul bisericesc: 114 străini și numai 60 de origine moldovenească;
9. la Ministerul de Justiție: 160 străini și numai 28 de origine moldovenească;
10. la „Crucea Roșie”: 60 de străini și numai 8 de origine moldovenească;
11. la Direcțiunea căilor ferate nici un funcționar de origine moldovenească.

Să mi se permită câteva reflecțiuni asupra acestor cifre. Am spus că cei 226 de slujbași moldoveni nu prezintă un element care să fie demn de numele moldovenesc. Pentru cei mai mulți ar fi nimerit numele de „patrioți ruși de origine moldovenească”, căci cum i-am putea numi moldoveni, când dâșii nici nu-și dau măcar seamă de naționalitatea lor, iar în ce privește limba moldovenească, ei de-abia mai înțeleg graiul poporului moldovenesc, fund mai inițiați doar în înjurătura moldovenească, care este mai des aplicată pentru „prostimea” cea numeroasă de la țară. Păstrându-se tradițiile vechi în privința aceasta, în mașina birocratismului rusesc, nenorociții aceștia toacă rolurile de a doua sau chiar de a treia mână, fund conțopiști, pisarași și numai rare-

ori ocupând niște posturi mai înalte și mai importante: mizerabila lor situație parcă într-adins a luat ființă pentru a-i pedepsi pentru păcatul inconștienței naționale...

Cele mai triste din cifrele arătate mai sus sunt acelea care privesc instrucția publică, biserica și justiția. Într-adevăr, numeroasa tagmă de dascăli ai generațiilor viitoare numără în sânul ei numai 30 de moldoveni pe lângă cei 252 străini. Nu-i vorbă, printre acești străini vom găsi și binevoitori poporului băștinaș, dar majoritatea lor este compusă din acei care în distrugerea sufletului moldovenesc văd o înaltă chemare. Și încă un lucru este de observat: pe când profesorii moldoveni sunt nevoiți să lăncezească în neactivitate în ceea ce privește redeșteptarea moldovenilor, pentru că ar fi un lucru grozav să crâcnească cineva vre-un cuvânt de bine pentru țara aceasta uitată de oameni și de Dumnezeu — rusificatorii niciodată nu pierd ocazia pentru a corupe sufletele fragede, îmbâcsindu-le cu dogmele sacre ale patriotismului rusesc. Cât privește biserica, aici la prima vedere s-ar putea crede că elementul moldovenesc nu este așa de copleșit ca-n celelalte părți. Dar conducerea bisericii este dată pe mâna străinilor. Și încă ce străini! Un Serafim face mai mult decât toată turma slugarnică a preoțimii basarabene de origine moldovenească... Și ar putea fi altfel, dacă înalta fabrică de preoți pentru Basarabia — seminarul spiritual din Chișinău și cele trei școli spirituale inferioare din Edinți, Chișinău și Ismail — n-ar fi fost totdeauna îmbâcsite de cei mai aprinși patrioți ruși, aduși cine știe de pe unde, pentru a falsifica mințile bieților fii de clerici moldoveni?!...

Și mai triste sunt cifrele funcționarilor însărcinați cu justiția în Basarabia. Am văzut că aicea la 160 de străini avem numai 28 de origine moldovenească. Numărul moldovenilor însă ar putea fi și mai lărgit, fără ca fața lucrurilor să se poată schimba în bine, căci chiar în domeniul justiției rușii nu vor să facă nici o concesie limbii moldovenești, deși aceste concesii nici într-un caz n-ar putea servi la distrugerea ideii statului rusesc, ci din contra, ar propaga într-o măsură oarecare ideii rusești de ordine și de legalitate. Vă puteți acumă închipui ce fel de dreptate împart oamenii justiției, când ei nu știu o boabă din limba poporului de baștină! Nu-i vorbă, interogatoriul la tribunalul din Chișinău, pentru moldoveni, se face prin translator în moldovenește; dar s-au întâmplat cazuri, când bietul moldovean de la țară a fost judecat și osândit, fără să știe ce și cum. S-au văzut țărani moldoveni înhățați în puterea legii, pe care ei n-o știu și nici nu pot s-o știe, și duși în Siberia, tot drumul strigând înspăimântați și nedumeriți: „da unde mă duceți, da ce-am făcut?“ Și e un lucru atât de simplu faptul că țăranul moldovean — această ființă primitivă — nu înțelege procedura judecătii rusești, când te gândești că și judecătorul de instrucție și procurorul și avocatul și judecătorul, ei toți îi sunt străini lui chiar în limbă, nu numai în stările sufletești!... Nu va fi deci mare exagerare, dacă voi spune că justiția rusească în Basarabia împarte nu dreptate, ci nedreptatea cea mai strigătoare. distrugând astfel în popor și cele de pe urmă fărâmituri ale simțului de dreptate omenească!...

Așa stau lucrurile în Chișinău, care, oricum ar fi, este centrul culturii rusești în Basarabia și în care există o presă, rusească firește, care mai îndrăznește din când

în când să strige în contra nedreptăților și abuzurilor administrative. Vă puteți însă închipui cam ce se petrece la țară, în cele 8 județe, care lăncezesc în cel mai negru întineric sub comanda aceleiași administrațiuni străine Aici, printre cei 1 735 de funcționari, abia găsim 320 de origine moldovenească (învățători, preoții și polițiștii de gradele inferioare nu intră în numerele acestea). Luându-ne după județe, vom avea următorul tablou:

în județul Chișinăului	— 49 străini și 31 moldoveni;
Akkermanului	— 235 străini și 22 moldoveni;
Benderului	— 152 străini și 36 moldoveni;
Bălților	— 154 străini și 37 moldoveni;
Ismailului	— 435 străini și 70 moldoveni;
Orheiului	— 105 străini și 40 moldoveni;
Sorocei	— 132 străini și 43 moldoveni;
Hotinului	— 163 străini și 30 moldoveni.

Cifrele acestea vorbesc de la sine. Le-aș mai completa cu scene comice și chiar tragice, care se petrec la sate între țăranii moldoveni și reprezentanții puterii și culturii rusești, dar mi-i teamă că nu-mi vor ajunge culori și cuvinte...

Stânjenirea intereselor țărănești, care provine din toate acestea, este mare, dar, după cât se vede, puterea de răbdare a țăranului moldovean din Basarabia este și mai mare.

Publicat după: Revista „Viața Românească”, Iași, 1911, nr. 4

P.S. Articolul a fost publicat în Pan Halippa, Publicistică, editor — Iurie Colesnic, Editura MUSEUM (Chișinău), Fundația Culturală Română (București), 2001, p. 4–5.

Nr. 5

1912, Iași. Reflecțiile lui P. Cubolteanu (Pan Halippa) la lectura *Calendarului Moldovenesc*, Chișinău, 1912, autor — C. V. Popescu

Nu demult a apărut în Chișinău „Calendarul Moldovenesc” pe anul 1912, alcătuit de C. V. Popescu. Acest calendar este unicul eveniment cultural-literar din Basarabia, în curgerea anului acesta, și despre dânsul aș vrea să spun aici câteva cuvinte.

În România, în Ardeal și Bucovina apariția unui calendar nu este privită numai-decât ca un eveniment cultural și încă literar. Acolo apar în curgerea unui an atâtea cărți și atâtea ediții periodice, încât oamenii de litere au aproape tot dreptul să nescotească edițiile de calendare. Cu totul altceva e la noi, în Basarabia, unde n-avem nici cărți, nici ediții periodice românești, și unde, dacă nu l-am avea în sânul nostru pe Dl. C. V. Popescu, n-am avea chiar nici calendare; pentru că d-sa este primul moldovean în Basarabia, care a scos din pungă oleacă de parale și a depus și muncă pentru un lucru, de care alții se fereau, sau la care nici nu se gândeau. Și are deci Dl. Popescu tot dreptul să spuie în prefața calendarului următoarele cuvinte: „Oameni buni! Mulți dintre feciorii și rudele d-voastră au învățat în școli mai de seamă, dar puțini-s acei ce

s-au gândit să vă lumineze cu câte ceva din învățăturile lor. Ba or fi mulți care-și uită obârșia și neamurile, — nu ca să-și mai bată capul să vă folosească cu ceva din cartea lor. Și eu, — acel care am tipărit calendarul de față și acel de pe anul trecut, sunt din săteni, dar m-am gândit să folosesc pe acei din al căror sânge sunt, cu mult-puțină a mea știință. Am tipărit anul trecut un calendar moldovenesc cam cu frică că moldovenii nu l-or mai citi, — dar nu mi-au ajuns calendare pentru toți moldovenii care doreau să-l aibă. Și am socotit că ar fi de folos să scriu în fiecare an câte un calendar, în care pe lângă arătarea sărbătorilor și a altor lucruri folositoare, să spun în graiul cel curat moldovenesc, câte ceva de neamul și țara noastră și de alte cunoștințe, cu care sătenii să mai alunge din cele nevoi...”

Ne oprim cu citația aici. Vasăzică, încercarea d-lui Popescu de anul trecut de a trezi în moldovenii noștri, uitați prin satele lor întunecate, gustul de citire cel puțin a unor calendare, a reușit; calendarele de pe anul trecut s-au desfăcut toate. Nădăjduim că și calendarele de pe anul 1912 vor avea aceeași izbândă. Dar aceasta este puțin, și așa de puțin, încât mi-i teamă că nu cumva să fim nevoiți și pe viitor să repetăm cuvintele pe care le spune Dl. Popescu în urarea sa; „Cu anul nou! Anul ce vine să aducă noroc la cei necăjiți, lumină la cei întunecați, dreptate la cei nedreptățiți, gânduri bune la cei mari, milă la săraci de la cei bogați, sănătate la toată lumea, sporii și Doamne-ajută la întreg neamul moldovenesc!”

Un „sporii și un Doamne-ajută”, în mișcarea noastră națională, într-adevăr că ne-ar trebui. — fiindcă până acuma toate pornirile câte s-au făcut în Basarabia, pentru a trezi în poporul nostru conștiința de sine, n-au produs nici o schimbare în starea lucrurilor, și moldovenii noștri, ca din vechime rămân nepăsători față de groaznicul viitor, ce li se pregătește din pricina lipsei de cultură. Calendarul dlui Popescu ne dă în privința acestei chestiuni câteva date, din care se vede toată nepăsarea moldovenilor pe de o parte, și tristele consecințe ale ei pe de alta. Articolul intitulat „Basarabia sub stăpânirea rusească, 1812—1912” ne povestește, între altele, despre nimicirea școlilor lancasteriene, semimoldovenești, înființate în toate orașele de ținut ale Basarabiei pe timpul împăraților Alexandru I și Neculae I, despre izgonirea limbii moldovenești, ca obiect de învățământ, din seminarul spiritual și din liceul de la Chișinău, despre introducerea limbii slavone în biserică, despre prigonirea elementului moldovenesc în așezămintele guberniale de la 1870 încoace și despre multe alte nedreptăți, ce s-au făcut moldovenilor în timpul de o sută de ani. Ei bine, toate aceste s-au făcut în atmosfera stupidă a nepăsării moldovenilor, fără semn de protestare din partea noastră, încât partea cea mai mare a vinei trebuie să cadă pe capul nostru și nu pe a guvernelor birocrate din Petersburg. Aceste guverne puteau să-și permită totul, pentru că aici, în Basarabia, aproape nimic nu se opunea năzuințelor politiciii imperialiste de rusificare a moldovenilor. Norocul nostru, al moldovenilor, a fost și este că guvernele din Petersburg cu puțină energic își desfășoară activitatea în direcția politiciii de rusificare a poporului nostru. Școlile primare sătești sunt așa de prost organizate, încât ele de abia au fost în stare să deie prea puțină știință de carte la 10 din 100 de moldoveni. Ca să

se vadă și mai bine neputința școlii rusești primare, nu de a-i rusifica pe moldovenii de la țară, ci pur și simplu de a-i face să știe a citi puțin măcar rusește, reproducem din același articol de mai sus următorul tablou statistic de știutori de carte după naționalități din Basarabia:

1. la o sută de nemți s-au constatat 63 știutori de carte;
2. la o sută de polonezi s-au constatat 55 știutori de carte;
3. la o sută de evrei s-au constatat 49 știutori de carte;
4. la o sută de ruși s-au constatat 39 știutori de carte;
5. la o sută de moldoveni s-au constatat 10 știutori de carte.

Acest tablou, alcătuit de zemstovul gubernial al Basarabiei după date precise în 1905, arată în mod cât se poate de clar bicusnicia școlii rusești de a rusifica pe moldoveni, dar în același timp este arătătorul stării de plâns a națiunii noastre în privința culturală. Căci, dacă toate națiunile arătate mai sus ne-au întrecut pe noi — moldovenii — cu numărul știutorilor de carte, apoi aceasta se datorește faptului că aceste națiuni au școlile lor naționale, pe când moldovenii sunt siliți să se mulțumească cu o școală străină. Această școală nu și-a atins scopul ei — rusificarea moldovenilor, dar, în schimb, ea ne-a pregătit și ne pregătește pe viitor un dezastru economic complet: moldovenii, ignoranți și fără nici o cultură, sunt pe cale de a deveni în țara lor robii celorlalte națiuni, care i-au întrecut cu mult în privința culturală și au trebuință de a-i întrece și-n toate celelalte domenii ale vieții publice.

E drept că până astăzi noi, moldovenii, am format majoritatea populațiunii Basarabiei. Dar cine știe ce va fi în viitor? Basarabia mănoasă are farmecul de a atrage spre sine populațiuni străine, statistica populației ne dovedește faptul acesta pe deplin. La răpirea Basarabiei, în 1812, populațiunea ei atingea cifra de 90 000 de locuitori (după numărătoarea din 1817). Astăzi, această populație se ridică la 2 350 000 (după numărătoarea din 1908), din care numai un milion și aproape jumătate este populațiune moldovenească, iar restul sunt străini: 350 000 — ruteni. 200 000 — evrei, 150 000 — ruși, 100 000 — bulgari, 60 000 — nemți, 30 000 — turci, 10 000 — poloni și 10 000 — țigani. E drept că sute de mii de moldoveni au trecut apa Nistrului și s-au așezat pe câmpiile întinse ale Podoliei și Hersonului. Dar această lățire a elementului moldovenesc nu-i numaidecât o probă de putere a națiunii noastre; în timpurile mai recente chiar nici nu mai avem o lățire, ci o emigrare a moldovenilor în regiuni și gubernii așa de îndepărtate de Basarabia (Siberia, Caucazul), încât se rupe orice contact cu patria-mamă. Această emigrare este efectul politicii agrare a guvernelor rusești și rezultatul poftelor nemăsurate ale agrarienilor noștri din Basarabia, fără deosebire de naționalitate lucru dureros, dar exact.

Să revin însă la calendarul nostru. Ca eveniment literar, el, firește, nu prezintă interes. Oamenii noștri din Basarabia, care au încercat să scrie românește, până în prezent n-au probat însușiri literare distinse; apoi cea mai mare parte dintre noi nici nu prea știm bine gramatica și sintaxa limbii românești literare. Cei care au încercat

să scrie pe timpul apariției ziarelor „Basarabia“, „Moldoveanul“ și „Viața Basarabiei“, astăzi nu știu dacă mai scriu deoarece nici n-au unde să-și publice scrierile lor, neexistând astăzi în Basarabia o presă românească. Calendarul nostru, afară de vreo 3–4 articole originale, privitoare la trecutul și prezentul Basarabiei, este alcătuit din bucăți românești, culese din literatura românească potrivit cu gustul și puterea de asimilare a majorității cititorilor, care sunt țărani. Propriu-zis, noi nici nu pretindem să fim originali în mișcarea noastră culturală-națională din Basarabia, și de-aceia să nu se caute literatură artistică sau de alt gen în edițiile noastre. Ele au pur și simplu un rol cultural, și din acest punct de vedere trebuie privit și calendarul dlui C. V. Popescu. Acest calendar probează că-n Basarabia s-ar putea face ceva pentru renașterea culturală a maselor, dacă ar fi oameni cu tragere de inimă printre moldovenii din straturile de sus.

Firește că ne lipsesc oameni pregătiți bine pentru a susține o luptă pentru ideile culturale, economice și etnice ale națiunii noastre de sub oblăduirea rusească; cred însă că acești oameni ar apărea unul către unul din toate colțurile țării, dacă s-ar face un apel de la centru (Chișinău) pentru o lucrare comună.

Te cuprinde o groază, când te gândești că atâtea sunt de făcut, și cu toate acestea moldovenii cei conștienți de naționalitatea lor rămân neactivi, parcă ar aștepta ca alții să le facă datoriile lor față de neam.

Publicat după: Revista „*Viața Românească*”, Iași, 1912, nr. 1

P.S. Articolul a fost publicat în Pan Halippa, *Publicistică*, editor — Iurie Colesnic, Editura MUSEUM (Chișinău), Fundația Culturală Română (București), 2001, p. 6–8.

Nr. 6

1912, Iași. Reflecțiile lui P. Cubolteanu (Pan Halippa) despre centenarul anexării Basarabiei

Centenarul anexării Basarabiei, sărbătorit cu atâta pompă de către triumfători la 16 și 17 mai, a atras asupra țării noastre atenția, dacă nu a întregii lumi, cel puțin a acelor două state, care în mod fatal sunt nevoite să-și discute dreptul asupra ei: a Rusiei și a României. Mărturisim că nouă, basarabenilor, ne place acest lucru. Și e natural să ne placă; căci prea mult timp am fost uitați, prea mult timp ne-am dus viața noastră mizerabilă, fără ca cineva să ne știe și să se gândească că avem și noi dreptul la o mai mare atenție.

Mai mult decât atâtea: noi credem că de azi înainte nu vom mai fi priviți ca o provincie din Africa sau ca o colonie oarecare, destinată spre a fi numai exploatată în folosul unui oarecare centru, care e în afară de granițele Basarabiei, în afară de Nistru și Prut. Prea mult timp am fost priviți ca o provincie dependentă de un corp oarecare și prea îndelungată vreme am muncit pentru alții; a venit timpul să ne mai gândim și la noi.

Firește că autonomia, de care vorbim, n-o să ne cadă din cer: o s-o cucerim noi înșine basarabenii — atunci, când ne vom da toți seamă că, pentru propășirea țării noastre, ne trebuie o stare de sine stătătoare. Atenția altora asupra noastră ne va face să fim și noi atenți asupra viitorului țării noastre, iar vântul de descentralizare a organelor de stat, care domnește astăzi în statele de cultură înaltă și care în viitor va domni pretutindeni, ne va ajuta să devenim și noi stăpâni în țara noastră.

Aceasta va fi, și spre aceasta trebuie să tindem. Deocamdată însă, să vedem cum ne tratează aceia, care vor să ne aibă.

Să începem cu rușii, ca să putem termina cu românii. Modul cum au crezut de cuviință și unii și alții să comemoreze centenarul Basarabiei sub imperiul rusesc, ne va servi de măsură pentru o mai dreaptă apreciere. Să trecem deci la expunerea faptelor.

Serbările jubiliare ale rușilor s-au început de la 14 mai. În mai multe localități din Basarabia, în seara acestei zile, s-au ținut ședințe și întruniri publice, în care s-a discutat rostul zilei de 16 mai, citindu-se între altele faimoasa broșură a protopopului N. Lașcov (Lașcu) — „O sută de ani de la trecerea Basarabiei către Rossia. 1812–16.V.1912“, în care cucernicul slujitor al bisericii dovedește un talent remarcabil în arta mistificării faptelor istorice pentru a fi pe placul stăpânilor ruși.

O astfel de ședință, „istorică“, ca să zicem așa, a avut și Chișinăul la 15 mai în sala teatrului „Blagorodnoe Sobranie“ (Adunarea Nobilimii), la care au participat: A. N. Haruzin, fostul guvernator al Basarabiei, astăzi secretarul general al ministerului de Interne, A. I. Șcerbakov, directorul general al școlilor din sudul Rusiei, A. K. Leonard, vicemareșalul nobilimii basarabene, A. F. Aleinikov, președintele *Zemstvo-ului* basarabean, I. I. Levinski, primarul Chișinăului, generalitetul local, clerul în frunte cu episcopul Serafim, elevii școlilor secundare etc. Ședința a fost deschisă de episcopul Serafim, care a arătat însemnătatea serbărilor jubiliare, între altele, episcopul a spus că faptele eroice ale oștirilor rusești, în hotarele Basarabiei, sunt mai presus de orice preț, și că ele vor putea fi eternizate în inimile moldovenilor numai atunci, când aceștia se vor deprinde să simtă, să gândească și să cugete rusește. Vorbind de activitatea răposaiților împărați, a comandanților de armată și a demnitarilor statului, pe terenul Basarabiei, episcopul propune să se cinstească memoria lor prin ridicare în picioare. Toți se scoală, iar corul episcopal intonează „Vecinica lor pomenire“, apoi imnul rusesc imperial. După episcopul Serafim, se ridică A. N. Haruzin, care citește decretul imperial către populația Basarabiei, cu ocazia jubileului, declarând că zilele de 6 și 17 mai, prin hotărârea consiliului de miniștri, semnată de împărat, sunt recunoscute ca zile de sărbătoare civilă pentru Basarabia.

Vorbește apoi protopopul Lașcov. În cuvântarea-i plictisitoare, ce durează două ceasuri, el insistă asupra trecutului Basarabiei, apoi se silește să dovedească cu cifre că în Basarabia nu se simte lipsa de pământ la țărani, că Basarabia e înzestrată bine cu școli și instituții de binefacere. Mai vorbesc apoi, episcopul Cighirinelui Nikodim, în numele mitropoliei și Academiei teologice superioare din Kiev; arhimandri-

tul Damian, rectorul Seminarului Teologic din Chișinău în numele acestui seminar, și comandantul regimentului 8 de Husari — Kajander. Mareșalul nobilimii Leonard face raportul asupra activității comitetului jubiliar de acțiune; el spune că, pentru organizarea serbărilor și pentru fondul monumentului lui Alexandru I, s-a adunat de la populația Basarabiei peste 50 000 de lei, contribuind la această sumă toate clasele sociale, în fine, el expune programul nobilimii basarabene în chestia organizării serbărilor jubiliare. Același lucru îl fac apoi — A. F. Aleinikov, din partea *Zemstvo-ului* gubernial basarabean, și I. I. Levinski, din partea primăriilor orașelor: Chișinău, Soroca, Bender și Orhei.

La sfârșitul ședinței președintele, episcopul Serafim, citește telegrama comitetului jubiliar de acțiune către împărat și răspunsul ce l-a primit; ambele telegrame sunt însoțite de aclamațiuni și intonarea imnului imperial. Apoi se citesc telegramele trimise, ca din partea populației, către împărăteasa Maria Feodorovna, către principele Nicolae Nicolaevici (fiul Marelui Principe Nicolae Nicolaevici, care a fost comandantul suprem al armatei rusești în războiul de la 1877—1878), către președintele Consiliului de miniștri, către ministrul de Interne și, în fine, telegrama adunării din 15 mai către împărat, ca răspuns la decretul imperial. Ședința se termină prin cântarea de către corul episcopal a imnului imperial.

Iată conținutul telegramei, trimise împăratului, și răspunsul său:

Livadia. Majestații Sale Imperiale, Împăratului Nicolae II,

Majestate Imperială

Acum o sută de ani, Marele și Binecuvântatul Vostru Străbun a adresat străbunilor noștri următoarele cuvinte de mărînimie: „Vreau ca această țară îmbelșugată să se însuflească de o nouă viață. Tot norodul să știe că ochiul Meu, iubitor de copii, veghează și Eu mă îngrijesc despre aceea, ca ei să fie fericiți“.

De atunci toți purtătorii de coroană a Marii Rusii n-au încetat de a revărsa asupra Basarabiei, din nou adoptate, iubirea lor și grijile neadormite.

Acum o sută de ani în urmă, locuitorii Basarabiei, sfâșiate și apăsate, cu vechea boierime în frunte, s-au rugat de Dumnezeu și de Țarul rusesc pentru primirea țării lor sub sceptrul puternic al Binecuvântatului Vostru Străbun; astăzi cele 3 milioane de populație recunoscătoare a țării înfloritoare și fericite, înaltă către Cel de Sus rugăciuni arzătoare pentru odihnirea sufletului sfânt al împăratului Alexandru, care a eliberat țara noastră din lanțurile jugului turcesc, și pentru odihnirea sufletelor eroilor, al căror sânge a stropit pământul nostru pravoslavnic. Credincioasă făgăduințelor străbunilor săi și pildei părinților săi, populația binecuvântatei Basarabii pune la picioarele Voastre, Sire, sentimentele de credință nețărmurită, de iubire și de recunoștință.

Să dea împăratului Ceresc încă mulți ani și multă glorie, fericire și bine Un-sului său prea iubit, împărăteselor, Țareviciului Moștenitor și întregii Familii Imperiale.

Răspunsul împăratului, primit telegrafic de arhiepiscopul Serafim în ziua de 17 mai.

Sincer mulțumesc, Preasfințite, viceguvernatorului Jugan, vicemareșalului nobilimii guherniale Leonard, președintelui Zemstvo-ului gubernial basarabean Aleinikov, primarul orașului Chișinău Levinski și tuturor reprezentanților locuitorilor și tagmelor, adunați în ședința solemnă cu ocazia sărbătoririi centenarului anexării Basarabiei, pentru sentimentele exprimate Mie.

Nicolae

Scutim pe cititori de reproducerea telegramelor schimbate între comitetul jubiliar și miniștri. La urma urmei, cine nu știe cum se ticluiesc telegramele, dictate de linguișire? Să trecem deci la serbări.

* * *

În ziua de 16 mai, agenția telegrafică din S.-Petersburg astfel anunța presa rusească despre serbările din Chișinău, cu ocazia centenarului Basarabiei, sub oblăduirea rusească:

„S-au început serbările jubiliare. Chișinăul e de nerecunoscut: tot orașul e împodobit cu arcuri triumfale. Reprezentantului guvernului, dlui A. N. Haruzin, secretarului general la ministerul de interne și fostului guvernator al Basarabiei, populația i-a făcut o primire entuziastă. Prin școli s-au făcut serbări, la care s-a citit despre Basarabia înainte și după alipirea ei către Rusia. Pe străzi o animație mare“.

La acest comunicat al agenției oficiale rusești mai putem adăuga descrierea serbărilor, făcută de ziarele rusești din Chișinău. „Bessarabskaia Jizni“ povestește că orașul a fost pavoazat cu steaguri și cu scuturi, pe care erau următoarele monograme: „A I“ și „N II“, adică Alexandru I și Nicolae II. Lume multă pe străzi și mai ales pe la răspântii, unde sunt construite arcurile triumfale, împodobite cu ghirlânzi de verdeață, steaguri, monograme etc. Bulevardul orașului, în care-i situată catedrala Chișinăului, este înconjurat de la orele 8 de dimineață de armată, care oprește mulțimea de a pătrunde mai departe; cordoanele de armată lasă să pătrundă în bulevard și în catedrală numai lumea aleasă: funcționarii și reprezentanții comunelor urbane și rurale din țară. Serviciul religios se începe la 8 1/2 și este oficiat de către Serafim, ridicat la gradul de arhiepiscop pe ziua de astăzi; arhiepiscopul nou este asistat de episcopii: Nicodim al Cighirinului, Gavriil al Akkermanului și Zinobie al Ismailului, de șase arhimandriți, trei egumeni, trei protopopi și protodiaconul Ciakyr.

A. N. Haruzin și locțiitorul guvernatorului Basarabiei, A. Jugan, își fac apariția în catedrală după orele 10; în momentul sosirii lor, piața catedralei este ocupată de armată, de elevii școlilor secundare și primare, de reprezentanții parohiilor și de „Liga adevăraților ruși“.

Serviciul religios a fost foarte solemn. După citirea evangheliei, arhiepiscopul Serafim citește decretul împăratului către toate clasele sociale ale Basarabiei cu ocazia jubileului de o sută de ani. În cuvântarea, ce urmează după citirea decretului, arhiepiscopul

scopul Serafim arată rostul serbărilor jubiliare, constatând, printre altele, că poporul moldovenesc este unul din cele mai loiale popoare ale Rusiei și și-a vărsat sângele alături de ruși pe câmpiile Mancijuriei. Arhiepiscopul a mai spus apoi că: starea materială a moldovenilor din Basarabia s-a îmbunătățit în decursul veacului în mod considerabil, dar a subliniat oratorul pentru a ajunge la culmea dorită se cere încă foarte mult. Se cere să dăm poporului moldovenesc școli, ca să scăpăm această gloată din bezna întunericului... Un fenomen curios: în satele moldovenești din Basarabia lipsesc cu desăvârșire meseriile; cât privește agricultura, moldovenii n-au nici măcar o elementară idee despre o cultură intensivă a pământului. Pe de altă parte, lipsa de pământ e strigătoare, cu toate că mișcarea cooperativă în Basarabia a început în ultimul timp să aducă roadele ei... Dar aceasta e puțin. Moldovenilor le trebuie pământ. De aceea, exclamă predicatorul, mă adresez vouă, reprezentanți ai nobilimii, Zemstvo-ului și ai altor tagme, să vă întoarceți atenția voastră spre popor și să-i dați școli de meseni și de agricultură, iar mai întâi de toate să dați moldovenilor pământ, asupra căruia el au tot dreptul. În cele din urmă, arhiepiscopul Serafim adresează, întregii populațiuni moldovenești și clerului, o chemare spre renașterea religioasă și morală.

Rezervându-ne dreptul de a reveni asupra cuvintelor arhiepiscopului Serafim, să urmărim desfășurarea serbărilor jubiliare mai departe, în primul rând, avem de notat un eveniment foarte semnificativ: o parte din serviciul religios din catedrala Chișinăului s-a oficiat în limba poporului nostru — în limba moldovenească. „Bessarabskaia Jizni“ descrie momentul acesta în termenii următori: „Ziua de 16 mai a adus moldovenilor o surpriză jubiliară la catedrală. Ei au auzit pronunțându-se în moldovenește, de către diaconul F. Ursachi. „iară și iară Domnului să ne rugăm“, apoi, după propunerea arhiepiscopului, apostolul și evanghelia au fost citite de asemenea în moldovenește de către diaconul V. Șerban(ov) (?) și protodiaconul I. Ciakyr... Tot în moldovenește, au fost cântate „Care pre heruvimi“, „Pe Tine Te lăudăm“ și altele... „Pe Tine Te lăudam“ a fost executată într-un mod sublim de către un tenor-solist, acompaniat de așa-zisul „hangu“ al corului. Cântările frumoase, nouă și mai presus de toate natale, au produs asupra moldovenilor o impresie puternică: mulți din ei au lăcrimat de duioșie. Demult, foarte demult catedrala nu mai auzise nici un sunet moldovenesc în zidurile ei...

După terminarea serviciului religios, la orele 11.30 un cortegiu formidabil, porni de la catedrală spre platoul „Râșcanovca“. Străzile erau tixite de lume, mai ales în partea de jos a orașului, unde străzile sunt strâmte și întortocheate. În fruntea cortegiului se aflau episcopii, apoi veneau: Haruzin și Jugan cu soțiile, vicemareșalul nobilimii basarabene A. C. Leonard, deputații Dumei imperiale: Sinadino, Purișkevici și Krupenski și reprezentanții tuturor instituțiilor statului din Basarabia. Toți au mers pe jos.

Pe platoul „Râșcanovca s-a oficiat un Te-deum în fața icoanei Maicii Domnului de la mănăstirea din Hârbovăț. La sfârșitul serviciului, după intonarea lui „Mnogaia leta“ (Mulți ani trăiască), s-a tras din tunuri 100 de bubuituri. A urmat apoi trecerea în revistă a armatei. Cortegiul s-a întors în oraș la orele 3 după amiază, având în frun-

te numai pe episcopul Gavriil, ceilalți episcopi și lumea oficială s-au întors în oraș în automobile și echipaje.

Restul zilei de 16 mai a fost ocupat cu diferite spectacole, festivaluri și reprezentații teatrale, în Auditoriul lui Pușkin s-a jucat opera „Viața pentru țară”, în timpul primului antract Dl. Haruzin a decorat cu medalii jubiliare pe toți primarii prezenți ai comunelor rurale, în teatrul lui Fuchelman și la Ciclodromul orașului s-a jucat piesa „Incendiul Moscovei” și nu „Luarea Ismailului”, după cum se aștepta lumea, în teatrul „Blagorodnoe Sobranie” (Adunarea Nobililor), la orele 11 seara, nobilimea a avut rautul ei special, la care a luat parte lumea oficială înaltă și o parte din aristocrația Chișinăului.

Seara, de la 8 jumătate, orașul a fost iluminat, iar în piețele orașului s-au ars focuri de artificii.

* * *

Ziua de 17 mai fu consacrată punerii pietrei fundamentale a monumentului lui Alexandru I, care a anexat Basarabia.

La orele 11 jumătate, în piața catedralei s-a format cortegiul în aceeași ordine, ca și în ziua precedentă. De aici cortegiul a trecut în piațeta Mitropoliei, unde se va așeza monumentul. După un Te-deum solemn, oficiat la fața locului, s-au pus pietrele fundamentale: prima piatră de către arhiepiscopul Serafim, a doua de către Dl. Haruzin, secretarul general al ministerului de interne, și a treia de către Dl. Jugan, locțiitorul guvernatorului Basarabiei. După terminarea procedurii acesteia, cortegiul a luat drumul spre piața lui Ciuflea (Ciuflińskaia ploșciadi), însoțind transportarea icoanei Maicii Domnului din Hârbovăț, care la orele 5 jumătate fu transportată la gară, marșrutul ei fiind stația Cobâlnea.

Restul zilei a fost întrebuințat pentru serbări populare și banchete.

* * *

După ce am descris serbările jubiliare în capitala Basarabiei, în Chișinău, — ne rămâne să facem același lucru pentru restul țării. Mărturisim că nu ne-am așteptat la faptul că toată țara să participe la serbări; am crezut că serbările se vor concentra în Chișinău, care — ca toate orașele mari, cu multă lume trândavă — e gata să sărbătorească orice poftiți; am crezut că restul țării își va căuta de treabă, mai ales fiind timpul prășitului. Dar se vede că zemskii nacialnici, pristavii și uriadnicii au avut ordine severe ca să organizeze serbări în toate comunele rurale cu orice preț. Și serbările s-au făcut...

Au fost nostime aceste serbări în comunele rurale, în ziarele rusești din Chișinău, o săptămână întreagă după ele s-au publicat dările de seamă despre dânsule. Aproape toate corespondențele aceste se încep cu cuvintele: „Azi, 16 mai, din ordinul lui zemski nacialnik (cutare), toți locuitorii din satele învecinate s-au adunat în comuna (cutare) etc...”

Astfel, din ordinul lui zemski nacialnik țăranii s-au rugat la biserică, au băut porția de vutcă” cazonă, și-au mâncat pâinea și cârnațul suplimentar, au ascultat ci-

tania din broșura protopopului Lașcov, au trimis telegrame guvernatorului etc. Tot din același ordin, copiii s-au învrednicit să-și îndulcească gura cu o turtă dulce, un covrig, o ȕchercă (bomboană), sau mai știu eu ce; iar flăcăii și fetele au jucat la horă de pomană, cu ȕiganii plătiți de primăriile comunelor. Ba mai mult decât atâta: unii din „nacialnici” mai harnici și mai doritori de înaintări în grade sau de decorații, au reușit să adune chiar fonduri și să dezvelească monumente comemorative, lăsându-i pe țărani să creadă că aceste toate „sunt a bine”, că toate aceste „prevestesc o nouă împărțire de pământ”.

Astfel a fost sărbătorit de ruși și de oamenii poliției rusești în Basarabia centenarul ei. Firește că aceste serbări au putut satisface numai pe cei miopi, căci, în realitate, aceste serbări n-au fost dictate de spiritul cetățenesc al populației. Și are dreptate „Bessarabskaia Jizni”, când spune:

„În general, undeva s-a făcut ceva, undeva a cântat muzica”, dar „poporul” a tăcut și, dacă s-a dat veseliei, apoi aceasta a făcut-o din motive cu totul streine de ideea sărbătorii, în program s-a introdus tot ce s-a putut inventa. Au fost și procesiuni, și muzică, și spectacole, și „steagurile poporului rus”. A lipsit un singur lucru, a lipsit principalul — spiritul de expansiune cetățenească. A lipsit dispozițiunea de sărbătoare. De ce? Pur și simplu, pentru că sărbătoarea a fost neînțeleasă. Propriu-zis, motivele sărbătorii le-au înțeles toți. Dar aceste motive au fost așa departe de interesele populației, încât aceasta, involuntar, a privit jubileul cu o indiferență, îndeajuns de înțeleaptă. Jubileul nu vorbea nimic inimilor.

O sută de ani a trecut de când Basarabia a devenit pământ rusesc. Dar era de-ajuns să privești mai atent împrejur, ca să pricepi limpede, că, în cursul unui secol întreg, nu s-au elaborat niște motive mai esențiale pentru o sărbătoare populară. Într-adevăr, poporul Basarabiei, după cum a constatat în cuvântarea sa de pe catedra episcopală arhiepiscopul Serafim, rămâne lipsit de cele mai elementare bunuri ale culturii, precum a fost lipsit — vom spune-o de la noi (vorbele ziarului) — acum o sută de ani în urmă. Poporul e incult, n-are pământ, materialicește e sărac și aproape de o sălbătăcie primitivă.

Strigătul înflăcărat al arhiepiscopului către reprezentanții de azi ai Rusiei și ai Basarabiei pentru ajutorarea acestui popor e cea mai bună și mai cu autoritate mărturie de neglijare seculară pentru aceste probleme.

Și aceasta au simțit-o, aceasta au înțeles-o aproape toți, care cu voie sau fără de voie au participat la aceste serbări. Și iată de ce, aceste serbări au fost numai oficiale, și numai pe socoteala statului, iar nu și populare. Repetăm: poporul a tăcut, rămânând tot timpul un spectator indiferent.

Entuziasmul sentimentelor cetățenești a lipsit, și din cauza lipsei terenului favorabil și din cauză că spiritul cetățenesc la noi în general nu-i în avantaj...”

De altfel, serbările n-au reușit și-n alte privințe. La început oamenii, care au ținut numaidecât să sărbătorească împlinirea unui secol de viață a Basarabiei sub colosul de Nord, își făcuseră planuri mult mai grandioase. Astfel s-au format trei comisii,

care să redacteze trei volume, privitoare la viața Basarabiei sub ruși: o comisiune a orașului Chișinău, alta a Zemstvo-ului și a nobilimii și a treia a tagmei bisericești. Dar planurile aceste s-au arătat mult mai mari, decât puterea de muncă a reprezentanților celor trei tagme, însuflețite de atâta „dragoste” pentru politica rusească. Volumele anunțate n-a avut cine să le scrie și cele trei comisiuni au fost nevoite să le înlocuiască cu maculatura protopopului N. Lașcov, care astfel, spre propria mirare, a devenit cel mai căutat autor: broșura popii fu cumpărată în zeci de mii de exemplare pentru răspândire gratuită.

Ei, dar, la urma urmei, boierilor nici nu le prea ardea de opere istorice! Lor totdeauna mai mult le-a plăcut „să facă istorii”, decât să scrie istorie. Și într-adevăr, boierii și de dată aceasta au probat că specialitatea lor e de altă natură. Băutul lor și banchetele lor au reușit de minune: toți boierii, afară de cei surdo-muți, au pronunțat cuvântări și toasturi; au primit și au expediat telegrame fără număr; au consumat 1 115 sticle de șampanie etc... Chestia este acuma, de nu le-ar ieși șampania „pe nas”...

* * *

În timp ce rușii și rusificații benchetuiau, publicul fu anunțat prin gazete de contra serbările, organizate în România. Propriu-zis, acest anunț avu un mic răsunet în Rusia și nu mai mare în Basarabia. Presa rusească „patriotică”, ce-i drept, a făcut ceva zgomot în jurul acestei chestiuni, scoțând țipete de alarmă și înarmându-se cu baionete și cnuturi, în loc de condeie. Tot această presă și-a mai adus aminte și de inventata pe vremuri legendă, cum că moldovenii noștri basarabeni ar fi separatiști. Dar alarma patrioților, nu cred să poată fi luată în serios: mai întâi fiindcă chiar oameni din tabăra lor au constatat și mărturisesc mereu că moldovenii basarabeni sunt cei mai loiali supuși ai imperiului rusc. Cât despre atitudinea României față de serbările jubiliare din Basarabia, apoi această atitudine n-a fost luată tocmai în serios de presa, mai mult sau mai puțin stimabilă, a Rusiei. De pildă, un oarecare foiletonist al gazetei liberale din Chișinău. Mihail Nedolin, spunea că „plânsul României nu trebuie să atingă pe nimeni”, că „el este plânsul slăbiciunii”, este „plânsul unei femei, care se tânguiește că nu s-a născut bărbat”, etc. Vor fi fiind aceste expresii ale foiletonistului niște „măgării”, după cum se pronunță „Neamul Românesc” (Nr. 56–57, 28 mai 1913), reproducând într-un mod scâlciat foiletonul dlui Mih. Nedolin, după „Evenimentul” — nu puteam ști. Un lucru asupra căruia greșește liberalul din Chișinău e că dlui crede că România ar fi ofensată pentru motivul că rușii au fost mai puțin darnici față de români, decât fața de bulgari și sârbi.

Nu România este ofensată pentru motivul că rușii, în urmărirea vechii lor politici în Balcani, au călcat în picioare dreptatea: luptând pentru eliberarea popoarelor balcanice de sub jugul turcesc, rușii s-au crezut în buna armonie cu dreptatea să se despăgubească pentru pierderile de război, din corpul unei țări, pe care dacă vroiau s-o elibereze n-o eliberaseră, și pe care în nici un caz nu trebuiau s-o despoaie, dacă îi dorea binele și libertatea. De altfel, greșeala bietului foiletonist liberal e scuzabilă: de

unde, mă rog, să știe dânsul adevărata stare a lucrurilor?... Mulți pe la noi, de bună seamă, cred sincer că anexarea Basarabiei nu este o răpire din corpul Moldovei, ci o eliberare de sub jugul turcesc, așa doar se scrie în cărțile rusești de istorie...

Ca să sfârșim, ne vom permite să facem câteva reflexiuni, pe care ni le-a sugerat presa românească pe timpul serbărilor jubilar. Pe de o parte, această presă dorea să dea cititorilor săi cât mai multe cunoștințe despre Basarabia, și atitudinea aceasta este laudabilă: românii nu ne cunosc, cu toate că au datoria să ne cunoască...

Pe de altă parte, în presa românească se simțea o completă dezorientare în chestiile basarabene; informațiile din Basarabia purtau un caracter de ceva ocazional și doar nu astfel de informații pot contribui la deplina luminare a opiniei publice; pentru așa ceva se cere o continuitate în informarea cititorilor, ceea ce necesită ființarea unor corespondenți speciali la fața locului (de pildă, în Chișinău), care să îndeplinească rolul de informatori regulați. Și presa românească, care are corespondenți în întreaga lume, nu s-a învrednicit până în prezent să întreție doi-trei corespondenți și în Basarabia, care, de altfel, ar putea fi corespondenți pentru întreg imperiul rusec. Că starea aceasta e anormală, o poate pricepe oricine, dacă se gândește la faptul că deși de la serbările jubilar din Basarabia a trecut abia o lună și ceva, totuși presa românească și publicul cititor din România au uitat demult că mai există o Basarabie. În acest timp s-a discutat în Duma imperială rusească un proiect foarte important pentru Basarabia și pentru România și anume, cu privire la moșiile mănăstirilor închinăte și ale Sf. Spiridon din Iași. Ei bine, în presa românească n-am văzut nimic despre acest eveniment, și această lipsă de interes pentru Basarabia ne pune pe gânduri și ne face să bănuim, că românii se înflăcărează și ne întind brațele numai la zile mari, ca să se potolească și să ne uite în viața obișnuită de toate zilele... Și dacă lucrul e așa, apoi degeaba ne mai înșelăm cu iluzii și visuri mărețe...

Publicat după: Revista „Viața Românească”, Iași, 1912, nr. 5–6

P.S. Articolul a fost publicat în Pan Halippa, *Publicistică*, editor — Iurie Colesnic, Editura MUSEUM (Chișinău), Fundația Culturală Română (București), 2001, p. 12–18

Nr. 7

Mai 1913, Chișinău. „Un cuvânt înainte” — articolul de program al redacției revistei „Cuvânt Moldovenesc”¹

Un cuvânt înainte

O precuvântare la tipăritura noastră lunară „Cuvânt Moldovenesc” se cere nu-maidecât. Și aceasta pe temeiul acela că cititorii ne vor întreba: ce gânduri urmărim și unde vrem să ajungem?

1 Din redacție făceau parte Pan Halippa, Nicolae Alexandri și Simion Murafa.

Și fiindcă întrebările aceste sunt scurte și limpezi, vom căuta să fim și noi scurți și limpezi în răspunsuri.

Urmărim gânduri curate. Vrem să dăm moldovenilor din Basarabia în fiecare lună câte o carte moldovenească mică, însă cu cunoștințe cât se poate mai multe, din care cititorii să poată trage cât mai numeroase foloase sufletești și trupești.

Socotim cuvântul moldovenesc tipărit drept unul din cele mai bune mijloace pentru deșteptarea moldovenilor din Basarabia, care zac în întunericul neștiinței, și de aceea nu râvnim de la cititori un alt nume decât acela de slujitori ai cuvântului moldovenesc tipărit.

Și fiindcă adevărul și binele obștesc sunt cele mai înalte datorii ale scriitorilor, ne vom sili să fim la înălțimea acestor datorii.

Nevoile moldovenilor sunt nenumărate; și dacă am fi vrut să ne îngrijim de toate, nu ne-ar fi ajuns nici vreme, nici putere. Suntem însetați de lumina științei; târgurile și orașele noastre au uitat că în țara aceasta sunt mii de sate, ce se prăpădesc în întuneric, neprimind nici un cuvânt de mângâiere și de îmbărbătare de la târguri, care — dragă Doamne — sunt leagănul luminii și al tuturor cunoștințelor. Moldovenii cei învățați în școli, înainte rusești, au uitat că au marea datorie de a împărți cunoștințele lor cu cei rămași în neștiință; mai mult decât atâta: moldovenii cei învățați în școli rusești au uitat limba părinților și nu știu să vorbească cu moldovenii noștri de la țară în limba strămoșească....

Am numărat numai câteva din nevoile obștești, din pricina cărora neamul nostru moldovenesc suferă așa de greu și de dureros; și cu toate aceste, câtă muncă, câtă știință și câtă dragoste se cere, ca să putem lecuî măcar aceste nevoi obștești.

Fi-vom noi în stare să îndreptăm starea lucrurilor de până acum? Aceasta o va arăta viitorul. Noi trebuie să ne facem datoria noastră pe deplin. Munca noastră este o muncă prea mare și prea grea, ca să creadă cineva că dânsa poate fi îndeplinită numai de o mână de oameni, care ne-am strâns în jurul „Cuvântului Moldovenesc“. Toată nădejdea noastră noi o punem în acei, care, citindu-ne, vor simți în sufletele lor aceleași gânduri și aceleași dorințe, pe care le avem și noi. Acești moldoveni știutori de carte, împrăștiați prin satele și târgurile Basarabiei, sunt datori să răspundă la strigătul nostru de chemare.

Să nu se creadă nimeni scutit de la această muncă, zicând că nu-i pasă de lucrurile, despre care vorbim aici. Această nepăsare de care moldovenii noștri totdeauna au dat dovadă din cale afară de mare, nu mai poate rămâne nepedepsită.

De asemenea, să nu se creadă nimeni scutit de la munca de deșteptare a moldovenilor din Basarabia sub cuvânt că nu știre ce să facă și cum să facă.

Treaba îi va învăța ce să facă pe toți, care se vor simți datori să facă ceva. Într-o lucrare așa de mare, precum este deșteptarea culturală a moldovenilor, fiecare are ce face. Mai întâi de toate, orice știutor de carte este dator să ne deie ajutorul lui la tipărirea „Cuvântului Moldovenesc“, fie trimițându-ne scrieri pentru tipărire, fie răspândind tipărirea noastră. Orice ajutor va fi primit cu dragoste și mulțămire, căci „Cuvântul Moldovenesc“, ca orice lucru nou, cere sprijinul obștesc.

Nu-i nevoie să dovedim aici pe larg foloasele cărții. Astăzi toată lumea știe că răspândirea științei de carte este una din cele mai mari trebuinți în viața obștească. Căci obștea omenească se alcătuiește din oameni deosebiți, care au fiecare drepturile și îndatoririle lor. Și aceste drepturi și aceste îndatoriri omul trebuie să le înțeleagă bine, căci altfel viața aspră și nemiloasă îl doboară pe om la pământ, de unde el nu să mai poate scula ușor.

De aceea stăpânirile din toate țările întrebuițează multe mijloace pentru a da norodului prin școli cât mai multe cunoștințe obștești și practice, stăruindu-se să facă din supușii săi oameni vrednici în orișice ramură a vieții.

Afară de școli în țările străine se cheltuiesc o mulțime de bani pentru tipărirea unor cărți ieftine scrise anume pentru oamenii nevioași, care n-au avut putința să umble mulți ani pe la școli și care prin citirea cărților singuri își împlinesc învățătura acasă.

Sunt țări în care nu-i zi, în care să nu iasă de sub tipar zeci de cărți, care luminează mintea și îmbogățesc sufletul cititorilor.

Toate acestea le-am spus pentru a arăta cititorilor noștri câtă însemnătate ar avea pentru țara noastră cărțile lunare ale „Cuvântului Moldovenesc“. Aici, în cărțile acestea, doritorii de lumina cunoștinței vor găsi scrieri despre nevoile lor obștești, despre istoria neamului lor și vor putea să se adape din cugetarea celor mai mari scriitori. În cărțile noastre se vor tipări scrieri privitoare la lege și la viața sufletească a omului, care scrieri sunt menite să sădească în mintea cititorilor gânduri mai înalte, iar în inima lor porniri și simțiri mai frumoase și mai omenești.

Alături de aceste scrieri menite a mulțumi foamea sufletească a moldovenilor cititori, „Cuvânt Moldovenesc“ nu vrea să uite că omul pe lângă suflet, mai are și un trup, de care trebuie să știe cum să se îngrijească. De aceea „Cuvântul“ va tipări și scrieri cu privire la gospodăria sătească, adunând cunoștințe și sfaturi despre plugărie, despre vii și livezi cu pomi roditori, despre grădinării, despre creșterea vitelor și altele. Îngrijindu-ne de sănătatea trupeză a moldovenilor, „Cuvânt Moldovenesc“ va aduna sfaturi și cunoștințe despre lecuirea boalelor, care bântuiesc satele noastre. Nu vor lipsi nici cunoștințele cu privire la îngrijirea bună a dobitoacelor casnice, care de cele mai multe ori sunt singura avere a gospodarilor de la țară.

Apoi „Cuvânt Moldovenesc“, îngrijindu-se de viața economică a țării noastre, va cauta să oglindească pe filele lui toate cunoștințele cu privință la băncile tovărășești de la sate și la alte feluri de tovărășii obștești, care în vremea de astăzi capătă o însemnătate foarte mare în traiul moldovenilor noștri.

Îndeobște, „Cuvânt Moldovenesc“ dorește să oglindească întreaga viață și toate nevoile Basarabiei. De aceea toți moldovenii, doritori de a scoate la lumină vreo treabă obștească, sunt rugați să ne scrie scrisori în redacție, ca astfel cărțile noastre să fie în stare să oglindească într-adevăr întreaga viață a țării; scrisorile vor fi tipărite cu plăcere, afară doar dacă ele nu vor privi interese obștești, ci interese personale.

Din cele spuse până aci, credem că fiecare cititor va vedea și va pricepe că tipări-tura noastră lunară are de gând să astupe un gol mare, care a fost în viața țării noastre până acuma: lipsa cărților moldovenești.

Și ținând seamă de multe interese și nevoi, pe care le are țara noastră, „Cuvântul Moldovenesc“ n-ar dori să cruțe nici muncă, nici parale, numai ca cititorii să-și vadă pe filele lui descrise toate nevoile și toate interesele, găsind aici totodată și mijloacele, cu care să îndrepte aceste nevoi și să mulțumească aceste interese.

Sfârșind aceste rânduri, redacția „Cuvântului Moldovenesc“ își dă pe față nădej-dea că lucrul început de dânsa va deveni un lucru obștesc, la sprijinirea căruia vor sări toți moldovenii.

Acestor moldoveni „Cuvântul Moldovenesc“ le zice cu dragoste și nădejde:

La muncă fraților!

REDACȚIA „CUVÂNTULUI MOLDOVENESC“

Publicat după: Revista *Cuvânt Moldovenesc*. Revistă lunară de literatură și știință practică, mai, nr. 1, 1913, p. 3–7

Nr. 8

15 ianuarie 1917, Chișinău. Articolul „Pricina sărăciei moldovenilor noștri“, semnat de Pan Halippa

Că țara noastră e bogată o știm cu toții. Dar nu mai puțin este știut, că poporul care trăiește în țara aceasta este sărac.

Și într-adevăr, față de o țară așa de mănoasă și așa de bogată în toate, precum este Basarabia, moldovenii, băștinașii țării, sunt un popor din cele mai sărace.

Astfel fiind, se pune întrebarea: care sunt pricinile sărăciei moldovenilor noștri?

Este greu de răspuns pe scurt la această întrebare, totuși noi ne vom încerca s-o facem.

Cea dintâi pricină este întunecimea moldovenilor, care îi ține pe loc, în obi-ceiurile proaste și deprinderile rele, apucate de la moși-strămoși. O ceață deasă de credinți deșarte îl ține pe moldovan ca în clește și nu-l lasă să meargă pe calea lumi-nii, pe calea îmbunătățirii vieții sale, pe calea îmbogățirii traiului său. Toate muncile le face după deprinderile vechi, neținând seamă de faptul că viața s-a schimbat, că popoarele luminate au descoperit fel de fel de meșteșuguri pentru înlesnirea muncii și vieții.

Altă pricină a sărăciei moldovenilor este beția. Încuibată în norodul nostru din vremurile trecute, beția a ajutat foarte mult la sărăcirea moldovanului. Vă gândiți nu-mai, câte parale s-au cheltuit cu rachiul, cu vinul, sau cu vr-o altă „iușcă“, în locul lui, care se beau mereu și tot mai mult! Vă gândiți apoi la zilele de muncă pierdute și numeroasele nenorociri cu pagube materiale, iscate din pricina beției! Este adevărat că cei mai mulți bețivi privesc beția ca o singură mângâiere în viața lor grea și întune-

cată, dar nu-i mai puțin adevărat că beția îi aruncă într-o stare și mai proastă, pentru care nu mai rămâne nicio mângâiere.

A treia pricină a sărăciei moldovenilor noștri este risipa. La moldoveni se cheltuiește prea mult cu gătelile și cu hainele femeilor și tineretului îndeobște. Privind la boieri și la târgoveți, moldovenii noștri săteni, în loc să ieie pildă de la dâșii întru ceea ce privește învățătura și meșteșugurile lor, încep a se îmbrăca după modă boierească și orășeană, crezând că prin asta se fac și ei ca boierii orășeni. Dar moda boierească îi aduce pe moldoveni la sărăcie și foame, după cum zice și proverbul: „Straiele zor și mațele ghior“.

În sfârșit, moldovenii mai sunt săraci și din pricina aceea că nu știu cum să-și vândă roadele muncii și gospodăriei lor și cum să-și cumpere cele trebuitoare pentru casă și gospodărie. Moldovenii vând ieftin și cumpără scump, pe când pentru a face o avere se cere taman dimpotrivă. Pentru a-și vinde cu folos roadele muncii, sătenii trebuie să se unească în tovărășii, căci astfel își vor găsi mai buni cumpărători la marfa lor; și tot în tovărășie trebuie să se unească la cumpărarea mărfurilor trebuitoare, căci astfel vor scăpa de jupeala negustorilor și dughenarilor.

Acestea sunt, după părerea noastră, pricinile sărăciei la moldovenii noștri. Leacurile împotriva sărăciei se înțeleg de la sine din spusele de mai sus, și noi îi sfătuim pe moldoveni să se lecuiască mai degrabă de ea.

Publicat după: ziarul „Cuvânt Moldovenesc”, Chișinău, 15 ianuarie 1917, nr. 5 (205)

Nr. 9

8 februarie 1917, Chișinău. Articolul „Despre naționalitate”, semnat de P. Cubolteanu

Unul din temeiurile vieții oamenilor pe pământ este naționalitatea sau neamul din care ei fac parte. Prin cuvântul de *nație* sau *neam* se înțelege un număr mare de oameni de același sânge, așezați pe un pământ anume, având același grai, pe care ei l-au alcătuit, același trecut, mai mult sau mai puțin aceleași interese în timpul de azi și aceleași năzuințe în viitor.

Noi, moldovenii din Basarabia, suntem de naționalitate românească, adică suntem din neamul românesc, care alcătuiește un popor numeros de vreo 15 milioane de suflete, ce locuiește pe întinderea mare de pământ dintre râurile Tisa, Nistru și Dunărea și Marea Neagră. Sângele, care curge în vinele noastre, este daco-roman, adică, al vechilor daci și romani, cu o mică amestecătură de sânge al altor neamuri, care au trecut prin părțile noastre sau cu care noi am venit în atingere în cursul veacurilor.

Și sângele, și limba, și trecutul și interesele de azi și de mâine — într-un cuvânt, totul, ne deosebește de neamurile care ne înconjoară, ceea ce dovedește că nația noastră are menirea ei deosebită pe pământ. Astfel fiind, noi trebuie să ne înțelegem cât mai bine menirea noastră și să ne punem pe înfăptuirea visurilor noastre naționale cât mai degrabă.

Din nefericire, în sânul neamului nostru nu-și prea dau seama de lucrul acesta. Păturile de sus ale neamului moldovenesc arată o nepricepere vădită în ceea ce privește menirea lor națională, iar păturile de jos rămân chiar nepăsătoare față de întrebarea de ce neam sunt și trebuie să fie. Această stare de lucruri este foarte primejdioasă pentru neamul nostru, căci pune în cumpănă chiar însăși ființa lui pe pământ.

Foarte bine se rostește despre naționalitate Simion Bărnuțiu, un învățat român din Transilvania din veacul trecut:

„Fără de naționalitate — zice el — nu-i slobozenie, nici lumină nicăieri, ci pretutindeni numai lanțuri, întuneric și amăriri. Ce este apa pentru pești, văzduhul pentru zburătoare și pentru toate viețuitoarele; ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea ierburilor și vorba pentru cugetare, — aceasta este naționalitatea pentru oricare popor. Într-însa ne-am născut, ea este mama noastră; de suntem bărbați, ea ne-a crescut; de suntem slobozi, într-însa ne mișcăm; de suntem vii, într-însa viețuim; de suntem supărați, ea ne alină durerea cu cântecele naționale. Prin ea vorbim astăzi cu părinții noștri, cari au trăit înainte de mii de ani; prin ea ne vor cunoaște strănepoții și urmașii peste mii de ani.

Naționalitatea este îndemnul puternic spre lucrare pentru fericirea neamului omenesc. Pe cel ce nu-l trage inima să lucreze măcar pentru slava și fericirea nației sale, acela nu-i decât un iubitor de sine, pierdut pentru omenire, și-i păcat că firea l-a împodobit cu forma de om.

Naționalitatea este slobozenia noastră cea din urmă și limanul scăpării noastre viitoare. De 17 sute de ani se luptă neamul roman în depărtata Dacie cu toate turmele popoarelor sălbatice, și canga aceasta a ținut nația română împotriva tuturor valurilor, de nu s-au scufundat în prăpastia pieirii cu popoarele sălbatice dimpreună...“

Cuvintele lui Simion Bărnuțiu, unul din cei mai mari luptători ai neamului românesc din Transilvania din veacul trecut, sunt atât de frumoase și atât de doveditoare, că s-ar putea să ne oprim aici. Totuși ținem să spunem și noi câteva cuvinte despre naționalitate, mai ales în legătură cu împrejurările politice în care trăim.

Războiul de azi, care a zguduit lumea din temelii, a adus cu sine o mulțime de întrebări de interes obștesc, pe care vrea să le hotărască odată pentru totdeauna. Printre aceste întrebări este și întrebarea despre naționalitate, care trebuie pusă la temelia vieții popoarelor după război. Țările din Împătrita Înțelegere — Rusia, Anglia, Franța și Italia — au spus în lumea largă că ele luptă pentru dreptul la viață a tuturor popoarelor — mari și mici. Celelalte țări, care luptă alături de cele patru pomenite, au mărturisit același lucru și năzuiesc la o așa întocmire a fiecărei țări după război, ca hotarele țării cutare să se potrivească cu așezarea geografică a neamului din ea.

Punând astfel întrebarea, unele din țările pomenite au de apărut chiar interesele neamului lor. Astfel Franța ține să capete de la Germania ținuturile Alsaciei și Lorenei, care sunt locuite de francezi și trebuie să facă parte din țara franțuzească. Același lucru are de apărut Italia: ea ține să-și adune sub stăpânirea sa pe toți italienii din Austria, cari trăiesc la hotarele acesteia dinspre Italia, și anume în Triest, Trient și

Dalmația. Serbia năzuiește la alipirea Bosniei, Herțegovinei, Croației și a unor părți din Macedonia, fiindcă în toate aceste părți trăiesc sârbi. În sfârșit, România năzuiește să se întregască cu toate țările, în care trăiește popor românesc.

Firește că încă nu se poate spune cum se va hotărî desăvârșit întrebarea naționalității după război; dar este de ajuns și faptul acela că stăpânirile unor țări mari, ca Anglia, Franța, Italia și Rusia, și-au spus cuvântul lor de cinste în folosul acestei întrebări și luptă cu mari jertfe pentru dreptul la viață a tuturor neamurilor și popoarelor din lume.

Mai ales mari sunt jertfele pe care le face împărăția rusească. Ea și-a luat sarcina să apere viața și slobozenia Serbiei; să renască la viață Țara Leșască; să ajute România la întregirea ei cu toate părțile din Austria, locuite de români; să sloboadă neamul armenesc din robia turcească și, în sfârșit, să chezășluiască tuturor popoarelor ce fac parte din împărăția noastră, în frunte cu rușii, o ieșire slobodă la Marea Mediterană. Jertfele pe care le face împărăția fiind mari, avem cu toții nădejdea că și roadele nu vor fi mici. Pe lângă că scopurile propuse vor fi atinse, însăși viața împărăției înlăuntru se va preface până în temelii. Va veni o înfrățire a tuturor popoarelor ce întocmesc împărăția, și toate vor începe să pășească pe calea propășirii, luminii și înfloririi, ajutându-se unele pe altele.

Astfel punându-se întrebarea despre naționalitate, soarta noastră, a moldovenilor din Basarabia, se va lămuri și ea întrucâtva de pe urma războiului acesta. Căci se știe că, deși trăim sub oblăduirea rusească, suntem un neam deosebit de neamul rusesc și avem dreptul la o viață deosebită — cu cultura noastră națională, cu biserica moldovenească și cu toate așezămintele obștești, potrivit cu trecutul și cu nevoile acestei țări, care din vechime a fost și este moldovenească.

Cum vor fi înfăptuite toate acestea în viață, încă nu se poate ști. Ceea ce se știe, este că împărăția rusească are de hotărât nu numai soarta noastră, ci și soarta multor alte popoare, care fac parte din ea, dar care nu-s de neam rusesc. Cu întocmirea soartei unora din ele împărăția a și început. Astfel, în timpul de față se lucrează așezământul viitoarei Țări Leșești. Totodată, s-a ridicat întrebarea și despre soarta Lituaniei — țării litvacilor. S-a mai pus apoi întrebarea despre Armenia și despre alte popoare de la Caucaz.

Îndeobște vorbind, se poate crede că odată cu înnoirea vieții în Rusia (și această înnoire se va începe numaidecât după război!) au să răsară întrebările tuturor noroadelor de neam nerus în împărăția noastră și între ele și a moldovenilor.

Noi așteptăm vremea aceea cu nerăbdare și îndemnăm pe toți moldovenii să se gătească neconținut pentru ea. Ca să grăbim venirea ceasului acela, trebuie să ne tragem mereu la lumină, deșteptându-ne din somnul de moarte, în care am trăit până acuma de veacuri!

P. CUBOLTEANU

Nr. 10**2 aprilie 1917, Chișinău. Fragment din articolul „Înștiințarea redactorului“, publicat de Pan Halippa**

Conducător de fapt al tipăriturilor „Cuvânt Moldovenesc“ de la înființarea lui, eu n-am putut iscăli cu numele meu nici un rînd, fiindcă stăpînirea veche nu-mi recunoștea drepturile de cetățean, pe cuvînt că-s revoluționar. A fost deci mai cuminte să-mi ascund numele. Astăzi însă starea lucrurilor s-a schimbat și eu iau asupra mea răspunderea pe față a tipăriturilor „Cuvîntului moldovenesc“.

Acum, cîteva cuvinte despre sarcina pe care mi-o iau. Sunt însuflețit de același dor de muncă, ca și acum patru ani. Dar, totodată, parcă mă iau fiori cînd mă gîndesc că așa de mult este de făcut pentru trezirea neamului nostru și așa de puțini oameni avem care să-și pună sufletul pentru treaba moldovenească! Mai ales mă înfior cînd mă gîndesc că trebuie să începem scoaterea gazetei în fiecare zi, că trebuie să luăm parte la viața obștească în aceste vremuri de prefacere, că trebuie să ne întocmim un partid național moldovenesc, pentru ca în rînduri strînse să lucrăm pentru înfăptuirea visurilor noastre naționale.

Dar pas cu ondoiala! Eu cred și nădăjduiesc că starea politică în care trăim astăzi va scoate la suprafața vieții o seamă de oameni care vor răspunde la chemarea noastră în aceste clipe însemnate pentru neamul moldovenesc...

Publicat după: Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917—1918). Amintiri*. Cuvînt înainte — Iurie Colesnic. Ediție îngrijită, prefață, tabel cronologic, note, bibliografie și indice de nume — Octavian O. Ghibu. Chișinău, Editura „Universitas“, 1992, p. 105—106

Nr. 11**3 aprilie 1917, Chișinău. Programul Partidului Național Moldovenesc**

În fața stărilor nouă de viață politică în Rusia, prin căderea vechei stăpîniri și prin venirea unei stăpîniri democratice, care chezeșluiește slobozenia fiecărui om și a fiecărui neam din această țară, Partidul Național Moldovenesc, alcătuit acum², se simte dator a pași și el pe calea dobîndirii drepturilor cetățenești și naționale pentru moldovenii din Basarabia și de dincolo de Nistru.

2 Partidul Național Moldovenesc, constituit la Chișinău, la 30 martie 1917, avea următorul Comitet de conducere: P. Gore (președinte), V. Herța (vicepreședinte), generalul Donici, arhimandritul Gurie Grosu, T. Ioncu, M. Minciună, V. Bogos, V. Cazacliu, Corobcean, Gh. Buruiană, S. Murafa, A. Botezat, I. Pelivan, I. Codreanu, Gafencu, preotul Partenie (membri), P. Halippa (secretar general), V. Stroescu (președinte de onoare). În scurt timp, în numeroase localități din Basarabia, au luat ființă secții locale ale Partidului Național Moldovenesc.

1. Fiind încredințați că o țară poate înainta numai dând cetățenilor săi puțința unei desfășurări slobode a tuturor puterilor lor sufletești și trupești, Partidul Național Moldovenesc va ajuta în tot chipul pe cei care luptă pentru așezarea temeinică a slobozeniilor cetățenești și naționale, dobândite prin revoluția rusească.

El va lupta alături de celelalte popoare ale Rusiei pentru slobozeniile naționale ale tuturor, pentru înfăptuirea votului (glăsurii) obștească, deopotrivă, de-a dreptul și tăinuit, pentru slobozenia cuvântului, a tiparului, a adunărilor și a credințelor și pentru așezarea unui chip (formă) nouă de ocârmuire a țării, care să chezeșluiască în măsura cea mai dreaptă întruparea acestor lucruri.

2. Plecând de la gândurile democratice și naționale, mărturisite atât de Stăpânirea Vremelnică a Rusiei, cât și de cârmuirile țărilor întovărite cu ea în marele război de acum, Partidul Național Moldovenesc va lupta pentru dobândirea celei mai largi autonomii administrative, judecătorești, bisericești, școlare și economice a Basarabiei. Rămânând legată și de aici încolo de Rusia prin legile de interes de obște, Basarabia va avea să-și cârmuiască singură viața ei din lăuntru, ținând seamă de drepturile naționale ale tuturor locuitorilor ei.

Drept urmare a celor spuse până aici, Partidul Național [Moldovenesc] va lupta ca:

3. Toate legile care privesc viața din lăuntru a Basarabiei să le întocmească Dieta provincială (Sfatul Țării), potrivit obiceiurilor vechi și nevoilor de acum ale țării.

În Parlamentul Rusiei, întreaga Basarabie să fie înfățișată prin trimiși ei, într-un chip care se va hotărî mai târziu, iar pe lângă stăpânirea de sus, ea va fi înfățișată printr-un însărcinat anume al Basarabiei.

4. Administrația (ocârmuirea locală) și judecățile să se îndeplinească, de sus până jos, de către slujbași ieșiți din sânul poporului și în limba poporului.

Limba rusească să fie numai pentru legăturile cu stăpânirea de sus.

5. În școlile de toate treptele limba de predare să fie limba națională a poporului. Limba rusească se va învăța în școli ca obiect de învățământ (ca învățătură deosebită). În toate satele și orașele să se facă școli bune, cu mai mulți ani de învățătură, și toți copiii să fie îndatoriți a învăța la acele școli.

6. Biserica să-și aibă autonomia ei, adică să se cârmuiască singură; ea să alcătuiască o Mitropolie deosebită cu arhiereu moldovan în frunte. Preoții să fie crescuți în limba moldovenească și toate slujbele bisericești să le facă în această limbă.

7. Moldovenii să nu fie duși la oaste în afară de Basarabia, și să învețe aici pe loc slujba ostășească în limba moldovenească. Limba rusească să rămâie numai pentru comanda mai înaltă.

8. Colonizarea, adică aducerea și așezarea străinilor pe pământul Basarabiei să se oprească și să se dea pământ sătenilor plugari, care n-au pământ sau n-au deajuns.

9. Să se întocmească, cât mai bine, viața economică a Basarabiei și veniturile țării să se întrebuințeze pentru nevoile acesteia. Veniturile moșilor mănăstirești închinete, dăruite de domnii și boierii moldoveni din vechime, să fie întrebuințate pentru așezămintele de cultură și de binefacere moldovenești, și în sfârșit,

10. Moldovenilor de dincolo de Nistru să li se chezeșluiască aceleași drepturi naționale pe tărâm cultural, bisericesc, politic și economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam.

Pe aceste temeuri se așează Partidul Național Moldovenesc și el nădăjduiește tare că, sub steagul desfășurat aici, va izbuti să adune toată suflarea moldovenească și să o ducă la izbândirea sfintelor noastre drepturi, de care am fost lipsiți până acum.

Publicat după: ziarul „Cuvânt Moldovenesc”, nr. 28, 9 aprilie 1917

Nr. 12

10—13 aprilie 1917, Chișinău. Comentariile lui Vasile Harea, jurnalist la ziarul „Cuvânt Moldovenesc” pe marginea cuvântării rostite de Pan Halippa la Congresul învățătorilor din Basarabia

La deschiderea congresului, ca de obicei, au început cuvântările de salut și de urare a succesului în lucrările congresului.

Primul a vorbit foarte culant, într-un limbaj revoluționar rusesc, A. Schmidt, membru al Comitetului Zemstvei guberniale pentru problemele școlare. După el au urmat câțiva oratori, toți căutând să fie pe placul „luminătorilor poporului”.

A urmat la tribună Pan Halippa. El a atacat frontal problema naționalizării școlii, arătând că până la revoluție, școala era numai un mijloc de rusificare. Oratorul a început să vorbească cu o revoltă abia stăpănită, care se intensifica din ce în ce, până când vocea sa a căpătat accente patetice.

Iată, redat pe scurt, conținutul cuvântării sale, cât mi s-a întipărit în minte de atunci până astăzi: „Doamnelor învățătoare și domnilor învățători! Mulți dintre dumneavoastră, învățători în Basarabia moldovenească, v-ați făcut iluzia că sunteți luminători ai poporului. De fapt, însă nu erați, fiindcă țarismului nu-i conveneau adevărații luminători ai poporului, el avea nevoie de întunecători ai poporului.

Moldovenii nu aveau școală în limba lor maternă, ci în limba rusă, complet străină lor, de care nu aveau nevoie în mediul lor. De aceea, bruma de carte pe care o învățau în școală se uita foarte repede. Ca rezultat, în Basarabia, mai mult ca în orice altă gubernie rusească, era frecvent, foarte frecvent, fenomenul recidivei analfabetismului, a celor ce treceau prin școala rusească. Și dumneavoastră n-aveți voie nici măcar să folosiți limba moldovenească pentru traducerea și explicarea cuvintelor rusești. Iar pentru ca să fiți supravegheați, ca să nu îndrăzniți a călca aceste ordine, vi se trimeau aici cei mai abominabili aventurieri (și aici vocea lui Halippa s-a ridicat la un ton de supremă violență), începând cu fiara de episcop Pavel Lebedev câteva decenii în urmă, continuând cu acest soldafon în haine călugărești (un gest cu mâna spre portretul arhiepiscopului Serafim), care să sugrume și puținul moldovenism ce rămăsese, și terminând cu acest mizerabil, mic funcționarș de la Sinodul rusesc, adus aici ca să fie director al

învățămintului, împreună cu toată haita lui de lupi îmbrăcați în mundire de inspectori școlari!“ (Un gest spre banca întâi, unde stăteau oficialitățile școlare rusești.)

Când învățătorii ruși și cei rusificați l-au auzit pe orator și l-au văzut arătându-i pe aceia care pentru dâșii erau suprema autoritate, în sală s-a produs un vacarm de nedescris. Cu foarte multă greutate A. Schmidt, care deschisese ședința și o prezida, a putut restabili liniștea și nu fără un zâmbet destul de perceptibil de malițiozitate amestecată cu dispreț, a invitat pe Halippa să continue.

Restul discursului său a fost însă foarte des întrerupt cu dezaprobări zgomotoase, spre satisfacția oficialităților și chiar a lui A. Schmidt.

Revoluționarii ruși au surprins această animozitate a sălii față de Pan Halippa și, cum el a vorbit în numele Partidului Național-Moldovenesc, au început unul după altul să atace mișcarea națională.

Primul a urcat la tribună cu pas vioi socialistul revoluționar M. Stepanov, venit de 2–3 zile din România, unde s-a bucurat ani de zile de situația de refugiat politic, exercitând avocatura, și care cunoștea destul de bine limba română și stările politice din România. Această aureolă de specialist în chestiunile românești, precizată de A. Schmidt, în prezentarea pe care a făcut-o oratorului și apoi chiar de la acesta însuși în cursul cuvântării, a contribuit foarte mult la succesul său oratoric.

„Știți cine este Pan Halippa, antevorbitorul meu? — întreabă el sala. Să vă spun eu. A făcut universitatea la Iași și e un agent al românilor, la noi în Basarabia. Iar în România domnesc boierii și marea burghezie. Iată interesele cui servește acest naționalist!, e un separatist, care vrea să ne ducă pe toți plocon boierilor român! Știți voi cum o duce poporul român sub jugul boierilor? Cred că mulți dintre voi ați aflat și din răscoala țărănească de acolo, care s-a produs acum zece ani în urmă, dar puteți afla și de dezertorii români, destul de mulți în Basarabia!“

Sala fremătă de bucurie. Iată, în fața lor un revoluționar rus care le vorbea limba-jul pe care ei se obișnuiseră să-l audă de la ruși! Același limbaj pe care învățătorii aceștia se obișnuiseră să-l audă de la șefii lor țariști sau să-l parcurgă citind ziarul „Drug“ („Prieten“ — n.n.), al „sutelor negre rusești“, redactat de un renegat și reacționar polonez Iacobovici, succesor al unui alt renegat și revoluționar moldovean, P. Crușevan!

Am rămas consternat, și nici nu-mi venea să cred că un socialist revoluționar putea vorbi astfel. Și fără voie mi-am amintit ceea ce-mi spusese Romulus Cioflec, coleg cu Pan Halippa la Universitatea din Iași: în luna mai 1912, la centenarul răpirii Basarabiei, regele Carol I primise în audiență un grup de basarabeni, printre care era și Pan Halippa. Rând pe rând, fiecare membri al delegației l-a asigurat pe rege că spiritul românesc mai trăiește în Basarabia și, în împrejurări prielnice, el va reveni la matcă, se va reintegra în teritoriul românesc. Când i-a venit rândul să vorbească Pan Halippa, acesta singur din toată delegația i-a spus: „Maiestate, să știți însă un lucru: țăranul basarabean va consimți la unire numai dacă veți crea aici, în Regat, condiții mai bune de trai țăranilor români, dacă ei vor fi împroprietăriți și li se vor da înlesniri de a cultiva pământul cu mai mult folos“.

După M. Stepanov a urcat la tribună „soldatul“ Alexandrov. Deși îmbrăcat în uniformă de simplu soldat, se vedea imediat după limbaj, gesturi și mâinile curate, fără urmă de muncă fizică, un intelectual rus dintre cei ce înainte de revoluție plecau „în popor“ fără prea mulți sorți de izbândă și care acum își lua revanșa asupra insuccesului din trecut.

Tema oratorului: boierii din Basarabia au trădat poporul moldovenesc, asociindu-se cu țarismul. Și culmea cuvântării a fost exclamația: „Acești boieri să cadă în genunchi și să ceară iertare de la poporul moldovenesc pentru crima ce au comis-o, trădându-l“.

În sală, delir.

Și atunci, cum venisem mai aproape ca să iau note pentru ziar, m-am îndreptat spre Alexandrov, care cobora de pe tribună, și tot în numele Partidului Național Moldovenesc și ca ziarist moldovean i-am mulțumit pentru cuvintele calde la adresa poporului moldovenesc. Pe fața lui — nedumerire! „Cum, dar în partidul acesta dictează moșierii!“, exclamă el. „Nu este adevărat, i-am răspuns eu. Doi sau trei moșieri, care au intrat la început și care, desigur, curând îl vor părăsi, nu pot modifica caracterul partidului. Mișcarea națională e a intelectualilor moldoveni, a tineretului moldovenesc mobilizat și a țăranilor moldoveni. Vă pot dovedi cu maldăre de telegrame și scrisori din sate moldovenești care acceptă programul partidului“.

Publicat după: Vasile Harea, *Basarabia pr drumul Unirii. Amintiri și comentarii*.
 Ediție îngrijită și „Cuvânt-înainte“ de dr. Vlad Bejan, Iași, Editura „Eminescu“,
 1995, p. 70–73.

Nr. 13

Mai 1917, Chișinău. Comentariile lui Onisifor Ghibu pe marginea articolului lui Pan Halippa „Cum ar trebui să lucreze moldovenii“, publicat la 14 mai 1917, în revista „Cuvânt Moldovenesc“

Rețin din el mai întâi constatarea că „de pretutindeni ne vin știri că sătenii se adună, vorbesc despre nevoile lor și se sfătuiesc, ce să facă, ca aceste nevoi să fie îndestulate... Se trimit împuterniciți la fel de fel de așezămături sau adunări, unde se lucrează pentru interesele sătenilor și ale țării... Dar totodată ni se pare că această lucrare se face fără de plan și fără de cunoștința temeinică a scopurilor ce trebuie urmărite. Privind de la o parte viața obștească..., ea ni se aseamănă unui furnicar mare, zgândărit de cineva, care fierbe, se frământă, se grăbește, nu știe ce să facă și nu știe unde să ajungă. Altfel, ar trebui să se facă, dacă vrem să ajungem o țară bine orânduită, o țară luminată, bogată și slobodă. Dar, pentru ca să fim o țară bine orânduită, se cere ca legile (zacoanele), de care avem să ne povățuim în viață, să fie lucrate chiar de către noi, potrivit cu nevoile și cu firea noastră. Basarabia nu-i o gubernie ca oricare altă gubernie rusească, și de aceea ocărnuirea ei va trebui să se deosebească

întrucâtva de ocârmuirea guverniilor rusești... Fața țării (Basarabiei) trebuie să fie moldovenească, fiindcă țara-ne totdeauna a fost moldovenească. Aceasta va putea fi numai atunci când Basarabia se va ocârmui singură de sine sau — cum se zice cu un cuvânt politic — va fi o țară autonomă“.

În continuare, înșiră aspectele pe care trebuie să le cuprindă autonomia: școala și biserica, justiția în limba moldovenească, culminând în ideea că „și zaconul, și breslașii pentru moldoveni vor fi în limba moldovenească“. Bineînțeles că Basarabia va rămâne și pe viitor în legătură strânsă cu Rusia..., „dar această legătură va fi o legătură tovarășească, de țară slobodă cu țară slobodă, o legătură frățască de moldoveni, cu rușii și cu alte popoare trăitoare în întinsele hotare ale Rusiei...“ Moldovenii vor fi „un popor de sine stătător, însă tovarăș cu rușii și cu alte noroade din Rusia. În sfârșit, vine marea treabă a pământului... și să credem că ea va fi hotărâtă potrivit cu interesele plugarilor muncitori și anume că tot pământul țării va fi dat fără plată lor...“ Dar, pe viitor, „porțile țării noastre trebuie să se închidă odată și odată pentru coloniștii care, sub stăpânirea veche, ne-au umplut țara și acum ar vrea să ne deie și afară din casa noastră“.

Evident, tot ce se spune mai sus face parte din programul Partidului Național Moldovenesc, al cărui secretar general și suflet este însuși autorul articolului. Totuși, Halippa nu spune nimic despre acest program, pe care el l-a făcut — oarecum — harcea-parcea, la adunarea din Odesa, ținută înainte cu patru săptămâni și care de atunci încoace este mereu scârmănat în feluri și chipuri prin ședințe interminabile ale Comitetului quasi-demisionar. Totuși, iată cum își încheie Halippa articolul:

„Pentru ca această lucrare a moldovenilor noștri să deie roadele dorite, ar trebui purtată după un plan bine chibzuit și povățuită de un partid politic, care și este Partidul Național Moldovenesc. Deci, frați moldoveni, toți vă pătrundeți de însemnătatea vremii în care trăim și, hai să dăm mână cu mână, ca să luptăm împreună pentru dobândirea tuturor drepturilor pentru neamul și țara noastră“.

Să reținem faptul că Halippa se adresează prin acest articol către toți moldovenii, — fără să specifice ce se-nțelege sub această denumire generică — așadar, nu numai către săteni, de care vorbește în prima jumătate a articolului — și că el afișează la primul loc drepturile naționale ale moldovenilor la învățătură, la religie, la justiție și la pământ și că despre acesta din urmă vorbește, mai pe scurt decât despre celelalte și fără să enunțe o formulă socială prea radicală și prea precisă, care ar putea indispuce față de partid pe vreun moldovean. Despre partid el face o amintire atât de vagă, încât ea este aproape insesizabilă. Ceea ce este și mai curios este faptul că secretarul general al partidului nu apelează prin nici un singur cuvânt către moldoveni să se înscrie în partid, să se organizeze în secțiuni de-ale lui și să lupte în cadrele lui pentru ducerea la izbândă a cauzei.

Toate acestea scot în evidență criza prin care trece partidul și, și mai mult decât el, Halippa însuși, care nu mai târziu de o săptămână va apărea într-o postură cu totul nouă și neașteptată chiar și de cei mai buni cunoscuți ai lui.

Nr. 14**20 mai 1917, Chișinău. Din cuvântarea lui Pan Halippa, secretarul general al Partidului Național Moldovenesc, la Congresul studenților moldoveni**

Până în zilele noastre studenții moldoveni au lucrat mână în mână cu rușii pentru izbânda ideilor socialiste; ei erau totdeauna avangarda mișcării socialiste și luau parte la toate revoluțiile rusești, vărsându-și sângele și jertfindu-și și viața. Și cu toate acestea, iată că la cel dintâi congres al studenților moldoveni, rușii n-au venit să-i salute prin vreun delegat de-al lor!...

De azi înainte, studenții noștri trebuie să înceteze de a mai fi revoluționari ruși; ei trebuie să fie buni revoluționari moldoveni.

Fiecare clipă ei trebuie să lucreze pentru schimbarea soartei moldovenilor. Dacă Adunarea Întemeietoare nu ne va face dreptate deplină, să jurăm cu toții că ne vom jertfi pentru idealul nostru național: pentru autonomia Basarabiei. Să nu încetăm cu revoluția, până când steagul nostru nu va fi dus deplin la izbândă! Să fim uniți cu toții, căci prin unire și prin muncă vom dobândi totul!...

Partidul nostru național s-a născut în vremuri tulburi și el a ieșit cam slăbănog. În mai multe voloști el nici n-a fost primit, ci a fost primit programul de la Odesa. Punctul privitor la chestia agrară, așa cum e pus în programul de la Chișinău, n-a fost primit decât de vreo 30 de intelectuali. Dacă programul de la Odesa va mai trebui schimbat, îl vom schimba, dar nu acum și nu aici. Dacă congresul țărănesc va cere anumite schimbări, le vom putea face. Dar acum studențimea să intre în partidul național. Noi suntem socialiști-revoluționari, totuși cu socialiștii revoluționari străini nu ne putem uni, căci aceștia sunt contra autonomiei. Iar studențimea trebuie să lupte pentru autonomie.

Publicat după: Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții...* p. 149–151

Nr. 15**25 mai 1917, Chișinău. Cuvântarea lui Pan Halippa, redactorul ziarului „Cuvânt Moldovenesc”, la deschiderea Congresului învățătorilor moldoveni**

Am venit între d-voastră ca om al gazetei. „Cuvântul moldovenesc” a fost timp de câțiva ani singura candelă națională în Basarabia și eu am fost acela care mereu turnam în ea câte puțin untdelemn, ca să nu se stingă viața națională. La redacția acestei gazete se adunau moldovenii, acolo se fierbea gândul revoluționar moldovenesc. Venind revoluția, gazeta a adunat în jurul ei un număr mai mare de moldoveni. Din redacția acestei gazete au pornit toate ideile frumoase care au prins rădăcini în timpul din urmă: Partidul național și Obștea învățătorilor acolo s-au înființat, în redacția gazetei s-a scris rugarea către Zemstvă, din care a răsărit și acest congres. Munca n-a fost zadarnică. Toate

congresele care s-au ținut de o lună și jumătate încoace, adică al învățătorilor, al preoților, al studenților și al țăranilor, toate au cerut autonomia Basarabiei. Singur Congresul învățătorilor basarabeni a cam șchiopătat în acest punct. Congresul eparhiei în schimb a cerut cea mai largă autonomie. Preoțimea noastră a stat veacuri de-a rândul alături cu poporul, întotdeauna — am socotit că această tagmă trebuie să fie binevoitoare poporului, ceea ce și este, cu toate că buchea învățământului rusesc i-a secătuit sufletul.

Congresul învățătorilor moldoveni trebuie să meargă acum și mai departe. Până acuma învățătorii n-au lucrat pentru luminarea poporului. Ogorul național era lucrat la întâmplare, încât eram de rușinea lumii întregi. Noi eram socotiți ca Vandeea Rusiei, ca un cuib al puterilor întunecate. Poate că era multă dreptate în aceste învinuiri, dar de unde veneau oare aceste stări? Noi suntem înapoiți fiindcă am fost lipsiți de școli în limba noastră. E timpul să ștergem acum pata de rușine de pe fața noastră, dând copiilor noștri o altă îndrumare, națională.

D-voastră, învățătorii, sunteți chemați să clădiți viitorul strălucitor al neamului nostru. Cum veți pune acum temelia acestui viitor, așa va fi el. Dacă munca va fi bine organizată, roadele ei vor fi bogate.

Dar d-voastră aveți datorii — nu numai față de viitor, ci și față de timpul de acum. Eu unul vă sfătuiesc ca, pentru a putea reuși cât mai bine treaba moldovenească, cu toții să luptăm pe temeiul programului Partidului Național. Nici un program din Rusia nu răspunde nevoilor noastre precum răspunde acesta. Basarabia e, ce e drept, o gubernie rusească, dar ea nu e ca oricare altă gubernie rusească. Partidul Național vrea să se orânduiască aici toate treburile potrivit nevoilor și obiceiurilor de aici.

După ce arată punctele programului și le tâlmăcește, urmează mai departe: Pentru că vrem binele moldovenilor, străinii ne-au făcut „separatiști“, că adică vrem să ne alipim la România.

O mulțime de oameni și-au făcut o carieră din astfel de învinuiri. Nu-i mai pomenesc cu numele pe acești nemernici. Ducă-se pe pustii, cu numele lor cu tot! (*Cuvântătorul se uită la portretul arhiepiscopului Serafim, atârnat în sală.*) Dar acum, de o vreme încoace, glasurile acestea au cam amuțit. Partidul Național a spus în programul său că Basarabia va rămânea legată și mai departe cu Rusia. De aici încolo, pe cei care vor mai bârfi împotriva Partidului Național să-i apucați de guler și să le spuneți în față: „Fie-vă rușine, mincinoșilor!“

De încheiere vă zic: ajutați pe plugar! El visează pământ, pământ și iar pământ. Durerea țăranilor nu vă poate fi străină. D-voastră trebuie să le dați tot sprijinul. În privința pământului, Partidul Național zice că întreg pământul să fie al țăranilor, fără plată, însă să nu ne facem noi, de pe acum, dreptate, ci să trimitem în Adunarea întemeietoare deputați, care să lucreze după dorința poporului.

Și cu aceasta mi-am spus părerea atât ca moldovan, cât și ca om politic.

Dă Doamne ca munca d-voastră să fie încoronată cu izbânda cea mai deplină!

Cuvântarea dlui Halippa a fost îndelung aplaudată.

Nr. 16**20 octombrie 1917, Chișinău. Din cuvântul de salut rostit de Pan Halippa la deschiderea Congresului ostașilor moldoveni**

Sunt nespus de fericit că am ajuns să urez în fața voastră floarea neamului nostru moldovenesc. Frații mei! Veacuri întregi noi am umblat rătăciți unul de altul, de veacuri întregi pe noi ne întind și ne dezbină vrăjmășii, de veacuri întregi pământul nostru strămoșesc geme sub jugul străin și iată acum, după atâtea răzlețiri, după atâția ani de jale și suferințe, ne-am strâns frații grămăjoară. O, cine va spune bucuria noastră? Grea a fost soarta noastră crudă, lungă a fost noaptea în care am zăcut, dar cum după noapte răsar zorile și lumina zilei ia rândul întunericului, așa și în viața noastră, a neamului moldovenesc, după robie, s-a simțit apropierea izbăvirii. Frați ostași! În voi este toată nădejdea noastră. Țara se îneacă în lacrimi și sânge. Vrăjmașii noștri stau la hotare — vrăjmași câtă frunză și iarbă la spatele nostru și înăuntrul țării noastre, dar cei mai mari dușmani sunt în mijlocul nostru. Acesta este *neunirea*! Frații mei, biruiți acest strașnic dușman și noi vom birui totul!

Cuvântarea lui Pan Halippa a fost foarte des întreruptă de aplauze și ovații zgomo-toase, sala în picioare aplaudă pe orator.

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, f. 40

Nr. 17**20 octombrie 1917, Chișinău. Relatări ale ziarelor „Soldatul Moldovan” și „Cuvânt Moldovenesc” despre Congresul ostașilor moldoveni și cuvântarea rostită de Pan Halippa la acest for**

a) ziarul „Soldatul Moldovan”

La 2 ceasuri și 20 de minute, după-amiază, toată această mulțime de norod, cu steaguri naționale moldovenești și muzică a purces de la Curtea Slobozeniei la Curtea eparhială... Toată vremea ostașii păzeau cea mai mare liniște și rânduială. În sfârșit, toți s-au așezat. Ceasul a sunat 3. Muzica a cântat *Marsilieza*³ și președintele Comitetului Central Moldovenesc, dl podporucic Pântea, în strigătele de „Ura” și „Vivat” a deschis adunarea, care a ales, apoi președinte pe rotmisterul Cijevschi și vicepreședinti pe podporucicul Pântea, praporcicul Păscăluță și ostașul Braga, apoi 6 secretari. După aceasta au urmat hiritisirile (salutările).

Cel dintâi a vorbit ajutorul comisarului gubernial I. Inculeț, care a spus, printre altele, că Basarabia „dintr-o ocină a gubernatorilor ruși a ajuns acum o țară slobodă”. El dorește ca de azi înainte să nu mai fie nimeni altul stăpân în țara noastră, decât poporul moldovan și de aceea încheie cu „Trăiască Basarabia autonomă!”.

3 *Marsilieza* — cântecul slobozeniei

Urmează P. N. Halippa, dar nu în numele partidului național, ci în al „Cuvântului Moldovenesc”: „Veacuri întregi — zice Halippa — noi umblam rătăciți unul de altul, veacuri întregi pe noi ne întind și ne dezbină vrăjmașii, veacuri întregi pământul nostru strămoșesc geme sub jug străin!... Frați ostași, spre voi este toată nădejdea noastră. Țara se îneacă în lacrimi și sânge. Vrăjmașii noștri stau la hotară, vrăjmași avem câtă frunză și la spatele noastre, înlăuntrul țării, dar cel mai mare vrăjmaș este în mijlocul nostru — acesta este neunirea. Biruiți întâi pe acest mai strașnic vrăjmaș și apoi vom birui totul“.

b) ziarul „Cuvânt Moldovenesc“

Dintâi salută congresul — de la numele administrației guberniale — ajutorul comisariatului gubernial, I. C. Inculeț, care, mărturisindu-și mai întâi de toate fericirea că s-a învrednicit să vadă cea dintâi adunare a ostașilor moldoveni, arată că mulțumită revoluției rusești, Basarabia va căpăta autonomie și fiii ei vor fi stăpâni în țara lor strămoșească. De altfel, aceasta se înlăptuiește chiar de acuma, fiindcă moldovenii din ce în ce prind locuri la ocârmuirea țării, ceea ce nu era pe timpul țarismului. Deșteptarea și învierea Basarabiei fiind în strânsă legătură cu revoluția rusească, Basarabia trebuie să rămâie în unire strânsă cu Rusia — sfârșește dl Inculeț.

O cuvântare înălțătoare a rostit de la numele „Cuvântului Moldovenesc“, P. N. Halippa. Oratorul, mai întâi de toate, a arătat marea însemnătate a congresului de față, care va avea de hotărât soarta neamului moldovenesc. Deputații congresului de față sunt sprijinul, puterea și mintea mișcării noastre naționale. Neamul nostru are mulți dușmani, dar cel mai strașnic și mai mare este neunirea și dezbinarea moldovenilor. Congresul de față va trebui să-l biruiască pe acest dușman. El va trebui să spue sus și tare, că moldovenii merg în rânduri strănse, când îi vorba de a pune temelia vieții nouă în Basarabia, dând norodului muncitor tot pământul fără plată și autonomia cea mai largă țării.

La urmă, dl Halippa îi dorește congresului spor la lucru și izbândă în țințele ce și-a pus.

Cuvântarea dlui Halippa a stârnit cea mai adâncă înduioșare. Cuvântarea a fost acoperită cu băți puternice de palme.

Publicat după: Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții...* p. 402–403

Nr. 18

15 noiembrie 1917, Chișinău. Articolul „Să urmărim pilda Ucrainei“, semnat de Pan Halippa

După cum vedem, Ucraina s-a proclamat de acum ca țară deosebită desăvârșită și neatârnată de Rusia, și faptul acesta este pentru noi, basarabenii de cea mai mare însemnătate. Prin despărțirea Ucrainei de Rusia, Basarabia a ajuns cu totul dezlipită de Rusia și noi am rămas fără stăpânire înaltă. Asta înseamnă că de azi înainte tot ce

trebuie pentru viața liniștită a noroadelor trăitoare în Basarabia și pentru bunul mers al trebilor obștești în țara noastră — trebuie să le cerem de la noi înșine, neașteptând că cineva altul se va îngriji de noi și de nevoile noastre.

Și fiindcă trebile obștești într-o țară nu pot merge singure de la sine, ci trebuie povățuite de cineva, datoria noastră a tuturor este să ne grăbim cu întocmirea stăpânirii noastre basarabene, care să ieie asupra sa povara trebilor obștești și paza rânduiei și liniștii în țară.

Întocmirea unei stăpâniri nu-i un lucru ușor, mai ales pentru noi, basarabenii, cari până în zilele revoluției mereu am fost hățuiți de alții și n-am avut o cârmuire a noastră. Dar, vorba ceea: nevoia îl învață pe căraș, și noi, ajunși în nevoia aceasta, că n-avem nici o stăpânire, vom căuta să ne facem o stăpânire. Și mie mi se pare că noi n-avem altceva de făcut decât să ne grăbim cu deschiderea Sfatului Țării, din sânul căruia se și va alege cea dintâi stăpânire a Basarabiei autonome.

Să urmăm deci pilda Ucrainei!

P. N. HALIPPA

Publicat după: ziarul „Cuvânt Moldovenesc”, Chișinău, 15 noiembrie 1917, nr. 102 (302)

Nr. 19

Descrierea de către Pan Halippa a situației din Basarabia în preajma convocării Sfatului Țării în ziua de 21 noiembrie 1917

Împrejurările prin care trecea Basarabia în acele momente, ca și întreaga Rusie, erau de așa natură, încât băgaseră groază în toată lumea: revoluția degenerase într-un haos și o anarhie; frontul rusesc se descompusese și puhoaiile muscălești însălbătăcite se retrăgeau în cea mai mare debandadă prin Basarabia, nimicind și jefuind totul în calea lor. Măsurile ce se luaseră pentru stăvilirea acestei prăpăstii nu ajutau aproape la nimic, și toată lumea ajunsese la deznădejde. De aceea era firesc ca, atunci când s-a vestit deschiderea Sfatului Țării, această lume să-și vadă în el mântuirea sa și organul suprem care să ia în mâinile sale ocârmuirea Basarabiei...

Ordinea în Republică era foarte greu de restabilit, deoarece lipsea puterea înarmată în măsura trebuitoare, iar pe lângă aceasta, unitățile moldovenești se bolșevizau și ieșeau de sub ascultarea Sfatului Țării. Unitățile moldovenești din Chișinău căzuseră sub influența unui bandit internațional — Cătărău.

În Chișinău mișunau încă sute de mii de soldați ruși... [care] pusese ră mâna pe telegraf, telefoane și căile ferate. Deputații din Sfatul Țării erau amenințați cu moartea.

Nr. 20

21 noiembrie 1917, Chișinău. Cuvântarea deputatului Pan Halippa în ședința de inaugurare a Sfatului Țării

Domnilor membri ai Înaltei Adunări!

Asupra mea a căzut fericirea să fiu reprezentantul Partidului Național Moldovenesc în Înalta Adunare. În crearea acestui partid eu văd înfăptuirea tuturor idealurilor naționale ale poporului moldovenesc. (*Aplauze furtunoase.*)

Domnilor deputați!

Când, în urmă cu 8 luni, noi toți ne îndoiam, când noi toți eram răpiți de internaționalismul bolnăvicios, creat de către revoluția rusă, noi cei dintâi am ridicat drapelul național, care este o stea călăuzitoare pentru ideea iubirii de Patrie, adică a pământului nostru moldovenesc. Această idee noi am îmbrățișat-o cu căldură și imediat, cu credință în succesul operei noastre, am început s-o răspândim prin toate colțurile țării noastre de la Prut și până la Nistru.

Munca noastră a fost foarte grea, întrucât, pe de o parte, poporul suferea, amorțit de lanțurile robiei, iar pe de alta, noi recunoșteam că aceste lanțuri nu pot fi rupte îndată. Chiar la începutul muncii noastre s-au găsit mulți moldoveni care ne spuneau că noi muncim în zadar, fiindcă poporul se găsește în întuneric. Și dacă noi astăzi vedem că lanțurile grele ale robiei au căzut și poporul nostru s-a trezit la o viață nouă, aici trebuie să mărturisesc că o parte din merite revine Partidului Național, reprezentanții căruia au contribuit mult la căderea acestor lanțuri. Partidul Național a rupt gratiile de fier ale pușcăriei, unde suspina poporul nostru, și în acest moment Patria noastră este liberă și autonomă, și, poate într-un viitor apropiat, împrejurările ne vor duce pe noi spre republică. Pot să mărturisesc că aceasta visează și Partidul Național.

Dar pentru aceasta trebuiește unirea întregii națiuni și înțelegerea completă între diferite popoare, întrucât numai prin autodeterminarea națională a fiecărui popor în parte și prin federalizarea acestor unități se poate salva marea republică rusă. Partidul Național nu urmărește scopuri șoviniste, ci vrea să intre în contact strâns cu restul naționalităților mici ale țării, ca împreună cu ele să muncească la reclădirea țării pe principii noi. (*Aplauze.*)

Noi dorim să trăim în înțelegere frățească cu toate naționalitățile și de aceea noi le propunem să se organizeze. Declar că Partidul Național reprezintă națiunea moldovenească. (*Aplauze.*) Dar odată cu aceasta declar că noi suntem departe de gândul de a subjuga pe alții; dimpotrivă, dorim să lucrăm în Sfatul Țării pentru binele tuturor naționalităților din Basarabia, care au dreptul să trăiască pe pământul ei ospitalier. Cu acest gând eu strig: „Trăiască Sfatul Țării! Trăiască Basarabia liberă în republica rusească democratică federativă!”. (*Aplauze îndelungate.*)

Nr. 21**21 noiembrie 1917, Chișinău. Caracterizarea făcută lui Pan Halippa, vicepreședinte al Partidului Național Moldovenesc, de publicistul George Tofan**

Primul vorbitor dintre deputați, dl P. Halippa, cunoscut luptător național, directorul gazetei „Cuvânt Moldovenesc“, care vorbește în numele Partidului Național Moldovenesc, al cărui vicepreședinte este.

Halippa are o înfățișare impunătoare de luptător; de stat mijlociu, bine făcut, poartă barbă mare, care încadrează fața brăzdată de trăsături energice; în negru și cu ochelari, el iese din cadrul oamenilor de rând.

E un vorbitor bun, vorbește limpede, energic, într-o limbă ireproșabilă; tonul din când în când e puțin prea ridicat. Arată că Partidul Moldovenesc a pus mai întâi chestiunea autonomiei și a organizării separate și, printr-o propagandă bine condusă, a ajutat la alcătuirea Sfatului Țării, care este al tuturor popoarelor dintre Prut și Nistru. Moldovenii nu sunt șoviniști și doresc să trăiască frățește cu toții.

Publicat după: *Sărbătoarea Basarabiei*, Chișinău, 1917, p. 108

Nr. 22**2 decembrie 1917, Chișinău. Declarația Sfatului Țării prin care Basarabia este proclamată Republică Democratică Moldovenească**

Moldoveni și noroade înfrățite ale Basarabiei!

Republica rusească se află în mare primejdie. Lipsa de stăpânire la centru și neocârmuiala în toată țara, care este istovită prin lupta cu dușmanul de din afară, duce la pieire întreaga republică.

În această clipă îngrozitoare singura cale de izbăvire pentru republica democratică rusească este ca noroadele ei să se unească și să-și ieie soarta în mâinile lor, alcătuindu-și stăpâniri naționale, în hotarele țărilor unde locuiesc.

În puterea temeiului acesta și având în vedere așezarea rânduiei obișnuite și înțărirea drepturilor câștigate prin revoluție, Basarabia, sprijinindu-se pe trecutul său istoric, se declară de azi înainte Republică Democratică Moldovenească, care va intra în alcătuirea republicii federative democratice rusești, ca părtăș cu aceleași drepturi.

Până la chemarea adunării poporane a Republicii Moldovenești, care va fi aleasă de tot norodul prin glăsuirea de-a dreptul, deopotrivă și tăinuită⁴, după sistemul proporțional, cea mai înaltă ocârmuire a Republicii Democratice Moldovenești este Sfatul Țării, alcătuit din împuterniciții tuturor organizațiilor democrației revoluționare ale deosebitelor noroade și din împuterniciții zemstvelor și târgurilor.

Puterea împlinitoare în Republica Democratică Moldovenească o are Sfatul Directorilor Generali, cari sunt răspunzători numai înaintea Sfatului Țării.

4 Vot direct, egal și secret

Înfățișând voința noroadelor trăitoare pe pământul Republicei Moldovenești, Sfatul Țării are în vedere:

1. Să cheme în timpul cel mai scurt adunarea poporană a Republicei Moldovenești, aleasă prin glăsuire obștească, de-a dreptul, deopotrivă și tăinuică după sistemul proporțional.

2. Să împartă norodului muncitor tot pământul fără plată, pe temeiul folosirii drepte.

Până la alcătuirea unei legi despre trecerea pământului la norodul muncitor, — ca să nu fie neorânduială și irosire a bogățiilor țării, tot pământul, care nu se lucrează cu brațele stăpânului lui, împreună cu vitele și stromenturile⁵ gospodăriei va trece în sama comitetelor pământești, alese din nou pe temeiul democratic.

Sfatul Țării va întocmi porunci amănunțite despre felul cum trebuie să treacă pământul în seama comitetelor și cum acestea trebuie să orânduiască treaba pământului.

Pădurile, apele, bogățiile de sub pământ, câmpurile de încercare, răsadnițele, ogoarele pentru sfeclă, precum și viile și livezile boierești și mănăstirești, bisericesti și ale udelurilor și în sfârșit toate curțile boierești, fiind avere obștească a norodului, vor trece în seama comitetului pământesc general al Republicei Moldovenești.

3. Să orânduiască treaba îndestulării norodului cu hrănilor și mărfurile de întâia trebuință; să orânduiască munca lucrătorilor, urcând plata ei și așezând în toate întreprinderile ziua de muncă de 8 ceasuri, și să întocmească controlul țării asupra fabricilor și a veniturilor pe tot pământul Republicei Moldovenești.

Sfatul Țării are în vedere să lucreze un plan de măsuri în legătură cu demobilizarea oastei și a fabricilor.

Ca să înlăture grozăviile foametei și a urmărilor ei, Sfatul Țării va lua toate măsurile, ca să fie arate și sămănate toate câmpiile slobode ale Basarabiei.

4. Să orânduiască alegerile drepte în așezământurile locale de sineocârmuire, care încă n-au fost alese pe temeiul glăsuirii obștești, de-a dreptul, deopotrivă și tăinuice, după sistemul proporțional, și să cheazășluiască pe deplin bunul mers al acestor așezământuri.

5. Să apere toate slobozeniile, câștigate prin revoluție, precum: slobozenia cuvântului, tiparului, credinței, cugetului, unirii, adunărilor și grevelor, să cheazășluiască neatingerea persoanei și a locuinței și să așeze judecată dreaptă pentru tot norodul.

6. Să desființeze pedeapsa de moarte pentru totdeauna pe pământul Republicei Moldovenești.

7. Să cheazășluiască pe deplin drepturi deopotrivă pentru toate noroadele, ce trăiesc pe pământul Republicei Moldovenești, dându-le autonomia culturală-națională-personală.

8. Să orânduiască treaba învățământului pe temeiul autonomiei și al naționalizării pentru toate popoarele Republicei Moldovenești.

5 Uneltele

9. Să întocmească îndată polcuri naționale din ostași născuți pe pământul Basarabiei pentru apărarea bogăției țării de jaf în vremea demobilizării oastei și pentru izbăvirea țării de cea mai strașnică anarhie.

10. Să ieie măsuri pentru ca îndată să se încheie pace fără răpiri de pământuri străine și fără despăgubiri de război, dându-se noroadelor dreptul de a-și hotări soarta; pacea trebuie să fie încheiată în înțelegere cu întovărășiții⁶ și cu toate noroadele republicei democratice federative rusești.

Moldoveni și noroadе înfrățite ale Republicei Moldovenești!

În clipa aceasta grozavă, când stăm la marginea prăpastiei, anarhiei, vărsării de sânge frățesc, sărăciei, foametei și a frigului — Sfatul înalt al țării vă cheamă împrejurul său, să puneți toate puterile voastre pentru lupta hotărâtoare împreună cu toate noroadele Republicei Moldovenești ca să sprijinească din răsputeri și să apere adunarea întemeietoare rusească.

Sfatul Țării cheamă pe moldoveni și pe toate noroadele înfrățite ale Basarabiei să se apuce harnic de lucru obștesc, clădind viața nouă pe temelia slobozeniei, dreptății și a frăției!

Numai astfel vom scăpa noi țara noastră și vom feri-o de pieire pe maica noastră a tuturor — marea republică democratică rusească!

Primită de Sfatul Țării, la 2 decembrie, anul 1917

Publicat după: ziarul „Cuvânt Moldovenesc”, nr. 110, 6 decembrie 1917

Nr. 23

17 decembrie 1917, Tiraspol. Cuvântarea lui Pan Halippa, vicepreședinte al Sfatului Țării, la Adunarea națională ținută la Tiraspol, la 17—18 decembrie 1917

Fraților moldoveni de pe malul stâng al Nistrului!

Am venit, dimpreună cu câțiva prieteni ai mei din Basarabia, ca să aducem închinăciune până la pământ acestei vrednice ramuri a neamului nostru, care acum câteva sute de ani a trecut apa Nistrului, năzuind înainte, și tot înainte, spre Răsărit, spre apa Niprului, la care vom ajunge odată și o vom trece! Voi, fraților, sunteți avangarda, sunteți înaintașii neamului moldovenesc. Voi sunteți ca într-un cârd de oi, oile care merg înainte și după care vine turma întreagă.

Mare e menirea D-voastră pe aceste locuri. D-voastră aveți să întăriți pământurile acestea, pentru că neamul nostru să poată merge înainte spre altele... tot mai departe. Căci neamul nostru este un neam de luptători și de cuceritori. D-voastră mergeți în fruntea lui, spre răsărit, ca să cucețiți pământuri și să supuneți noroadе. Ce-i drept, pretutindeni noi suntem înconjurați de dușmani, dar avem încredere în puterile noastre. Am fost mâncați de străini și în trecut, dar n-am pierit și nu vom pieri nici de acum înainte.

Acum noi suntem la o cotitură a istoriei. Toate neamurile vor să-și asigure pământul, și D-voastră va trebui de asemenea să vă așezați stăpâni de veci ai pământului pe care-l locuiți. Să băgați bine de seamă, căci D-voastră întâlniți în cale un popor cu care va trebui să vă luptați. Ucrainenii sunt flămânzi de pământ, dar și D-voastră sunteți flămânzi de pământ și de stăpânire. Ucrainenii merg dinspre Răsărit spre Apus, noi tindem dinspre Apus spre Răsărit. Năzuințele noastre se bat în cap. Ce e drept, deocamdată, și noi și ei avem unul și același interes: să măturăm rugina țarismului păcătos. Dar pe urmă, cine știe ce poate să mai fie? Noi suntem stăpâni pe acest pământ de peste 400 de ani. Cum am știut lupta până acum, vom ști izbi și de acum — tot înainte!

Noi ne-am adunat aici în scopuri politice și, mai ales, culturale. Să lucrăm aici ca niște oameni luminați și să întemeiem aici o cultură națională. Până acum ea v-a lipsit cu totul. N-ați avut cultură, n-ați avut literatură, n-ați avut cărți, n-ați avut gazete. De-acum va trebui să aveți tot de ce are nevoie un norod slobod și doritor de lumină. De la această adunare va trebui să vă duceți pe acasă cu hotărârea de a vă lumina cu lumină moldovenească și de a nu vă mai prăpădi printre străini.

Lucrarea nouă pe care o începeți e grea și D-voastră așteptați ajutor și de la noi, moldovenii din Moldova, căci da, noi suntem din Moldova, din Republica Moldovenească, și vă socotim pe D-voastră ca frați pe care dorim să-i sprijinim. Dar noi încă nu suntem pe deplin așezați cu toate treburile noastre. Deocamdată nu vă vom putea da ajutor prea mare. Totuși noi vă vom putea da sfaturi și îndrumări, cărți și gazete, dar lucrul cel mai greu trebuie să vi-l faceți singuri. Trebuie să luați înșivă pilde de la noi și de la alții, pentru lupta pe care veți avea s-o dați ca să vă puteți dobândi toate drepturile. Ca unul care de cinci ani am lucrat la luminarea și deșteptarea neamului prin gazeta mea „Cuvânt moldovenesc“, vă doresc putere, răbdare și muncă, pentru că prin ele să vă întăriți și să fiți mlădițe roditoare ale iubitului nostru neam!

Publicat după: Onisifor Ghibu, *Deșteptarea moldovenilor de peste Nistru. Adunarea națională ținută la 17—18 decembrie 1917 în orașul Tiraspol, Chișinău, 1917*, p. 21–22

Nr. 24

24 ianuarie 1918, Chișinău. Declarația Sfatului Țării prin care se proclamă independența Republicii Democratice Moldovenești

Moldoveni și noroadе înfrățite ale Republicii Moldovenești!

Marea revoluție rusească ne-a scos din întunericul de robie, în care am trăit atâta amar de vreme, la calea slobozeniei, dreptății și frăției! Prin jertfa și osteneala voastră a tuturor, țara noastră, înfăptuindu-și dreptul dobândit de revoluție, de a-și hotărî singură soarta, s-a declarat Republică democratică slobodă.

Înfrățiți prin sângele vărsat sub steagurile revoluției, noi ne-am arătat dorința neclintită să trăim în unire cu republicile ce s-au înființat pe pământul fostei împărății rusești, alcătuind toți la un loc marea Republică Democratică Federativă Rusească.

Dar vremurile sunt schimbătoare și împrejurările politice de azi împiedică cu desăvârșire înfăptuirea acestei uniri. Republica Democratică a Ucrainei, vecina noastră de peste Nistru, s-a proclamat neatârnată și noi astfel ne-am despărțit de Rusia și republicile alcătuite în vechile ei hotare.

În astfel de împrejurări și noi suntem siliți să ne proclamăm, în unire cu voința norodului, Republică Democratică Moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neatârnată, având ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor.

Proclamarea neatârării este o cerință politică a vremii, căci Republica Moldovenească nu mai poate aștepta de la nimeni orânduirea vieții sale și popoarele Republicii trebuie să înțeleagă că viitorul lor atâră numai de la dânsese și că acest viitor poate să fie înfăptuit numai prin așezământul înalt de ocârmuire — Sfatul Țării și stăpânirea pusă de el — Sfatul Miniștrilor.

Republica Moldovenească neatârnată își pune ca scop pacea și înțelegerea prietenească în viața politică și economică cu toate țările îndepărtate și vecine, socotind războiul ca cel mai vrăjmaș dușman al noroadelor și țărilor. Deci, în politica sa din afară, Republica Moldovenească neatârnată va urmări încheierea cât mai degrabă a păcii obștești democratice în înțelegere cu toți întovărășită.

În politica sa launtrică Republica Moldovenească neatârnată, cheazăluind drepturi depline tuturor națiilor, va urma mai departe cu întărirea slobozeniilor câștigate prin revoluție și vestite prin declarația Sfatului Țării de la 2 decembrie anul 1917.

Îndeosebi, Sfatul Țării și Sfatul Miniștrilor Republicii Moldovenești se va sili să cheme cât mai degrabă adunarea poporană pe temeiul glăsurii obștești, care va hotărî desăvârșit⁷ rânduiala launtrică în țară și legăturile ei de unire cu alte țări, dacă aceasta o va cere binele popoarelor republicii noastre.

În al doilea rând, Sfatul Țării și Sfatul Miniștrilor Republicii Moldovenești neatârnate au grijă să hotărască în cel mai scurt timp *treaba pământului. Acesta va trece în mâinile plugarilor fără plată, pe temeiul împărțirii drepte*, după cum s-a spus în declarația de la 2 decembrie.

Afară de asta, Sfatul Țării și stăpânirea Republicii Moldovenești au în vedere să lucreze în cel mai scurt timp un șir întreg de zacoane și măsuri, care să îndeestuleze nevoile de azi ale țării, în scopul de a o scoate din bezna întunericului, sărăciei și foamei.

Moldoveni și noroadе înfrățite ale Republicii Moldovenești!

Suntem la cotitura cea mai însemnată a istoriei noastre!

De la conștiința și înțelepciunea voastră atâră viitorul țării. Prin venirea oștilor frățești române pe pământul republicii noastre s-a întocmit o stare prielnică pentru munca harnică și orânduită pe toate ogoarele vieții. Oștile românești au venit să apere drumurile de fier și magazinele de pâine pentru front; dar ființa lor pe pământul nostru ajută la așezarea rânduiriilor în țară și de azi înainte roada muncii fiecărui cetățean al republicii este cheazăsluită împotriva lăcomiei răufăcătorilor.

⁷ Conform cu originalul.

Alt scop oștile românești pe pământul Republicii nu au. Toate zvonurile cum că românii au venit să ne cuprindă țara și să ne stăpânească nu se potrivesc cu adevărul și se împrăstie de dușmanii republicii noastre. Că oștile românești nu ne primejduesc neatârhnarea, slobozenia și drepturile câștigate prin revoluție, — cheazășie ne sunt Franța, Anglia și America cu mărturiile lor, precum și declarațiile împuterniciților României.

Moldoveni și noroadе înfrățite ale Republicii Moldovenești!

Fiind încredințați că zidirea vieții noastre nu va fi atinsă de nimeni și că nimic nu primejduiește neatârhnarea și slobozeniile, dobândite prin revoluție, noi vă chemăm pe toți spre unire, spre muncă pașnică și liniște, pentru binele și folosul tuturor noroadelor Republicii Democratice Moldovenești, de acum și pururea neatârhnate.

Primită de Sfatul Țării la 24 ianuarie 1918.

Publicat după: „Cuvânt Moldovenesc”, nr. 10, 29 ianuarie 1918; vezi și „România Nouă”, Chișinău, anul II, nr. 9, 27 ianuarie 1918

Nr. 25

24 ianuarie 1918, Chișinău. Din cuvântările liderilor basarabeni, inclusiv a lui Pan Halippa, la recepția oferită de generalul Ernest Broșteanu, comandantul Diviziei 11 Infanterie, la Clubul Nobilimii din Chișinău, cu ocazia aniversării Unirii Principatelor de la 1859.

Ion Inculeț, președintele Republicii Democratice Moldovenești Independente: „Noi moldovenii suntem de același sânge cu românii și am fost același trup cu ei. Este lucru firesc ca cu toții să fim uniți la un loc și eu înțeleg bine că așa o să și fie la urmă. Dar deocamdată lucrurile încă nu sunt destul de pregătite; mai trebuie puțină răbdare“.

P. N. Halippa, vicepreședintele Sfatului Țării: „Toți intelectualii moldoveni doresc din inimă unirea cât mai grabnică cu România. Pentru aceasta au luptat ei și până acum și nu se vor da îndărăt de la nici o piedică ce le va sta în calea înfăptuirii României Mari a tuturor românilor“.

Primul ministru, dr. Daniel Ciugureanu, vorbește „despre legăturile strânse dintre toți fiii neamului nostru“, precum și ministrul de externe, I. Pelivan. Reprezentantul Societății culturale a românilor din Basarabia, P. Gore, și-a încheiat discursul cu cuvintele: „Trăiască Unirea!“, iar președintele Asociației învățătorilor și profesorilor, T. Neaga, cu: „Trăiască România Mare și în veci nedespărțită!“. Tot astfel reprezentantul studențimii universitare, VI. Bogos, care a declarat că acesta „luptă cu trup, cu suflet pentru România mare“. La fel și prezidenta Uniunii elevilor și elevilor moldoveni, dra Ciobotar.

Nr. 26

20—22 martie 1918, Iași. Convorbirea dintre M. Chilianu, ziarist la „Mișcarea“ (Iași), și Pan Halippa, vicepreședinte al Sfatului Țării, despre situația din Basarabia.

*Un glas autorizat al Basarabiei.
De vorbă cu dl Pantelimon Halippa*

I

Fruntașul basarabean, vicepreședinte al „Sfatului Țării“, dl Pantelimon Halippa, este de câteva zile oaspetele nostru.

M-am prezentat dlui Halippa solicitându-i o convorbire pentru cititorii ziarului „Mișcarea“, care au cunoștință de opera mare națională, pe care a desfășurat-o în folosul poporului moldovenesc din Basarabia.

După o primire prietenoasă și deschisă, care caracterizează pe moldovenii de peste Prut, dl Halippa îmi spune:

— Am fost și sunt ziarist și îmi fac un titlu de cinste din aceasta; cunosc puterea morală a presei într-o țară democratică și de aceea un ziarist nu trebuie niciodată evitat, ci dimpotrivă, trebuie să-i ieși întru întâmpinare, să-i dai luminile ce le urmărește, să-i dai mai mult chiar decât îți cere, pentru că prin el vorbești și luminezi publicul mare, care va ști adevărul așa cum este în realitate.

Noi, ziariștii din Basarabia, am dus-o mai greu pe timpul țarismului, dar acum toate le-am pus la o parte și nu ne gândim decât la viitorul țărișoarei și al poporului nostru.

În silințele noastre de a ne alcătui statul, avem de luptat cu mari și numeroase greutăți și cea mai recentă este [cea] a integrității teritoriului nostru. Ucraina, care s-a născut din focul generos al revoluțiunii ruse, după câteva luni de existență începe să aibă veleități imperialiste. Nu s-a consumat încă bine chestiunea anexării Holmului și o nouă visare imperialistă începe să preocupe guvernanții din Kiev. Ei pretind că au drepturi asupra ținutului Hotinului și a Akkermanului până la gurile Dunării, justificând aceasta pe considerații etnice.

Această pretențiune așa de puțin democratică, de la un stat abia creat, a cărui limbă acum începe să se cunoască, care are necesitatea de liniște îndelungată, democratism mult și respect față de drepturile altor naționalități, cu orientarea ce cată să o apuce, îmi face impresia că pășește pe drumul imperialismului rusesc.

Se poate ca actualul guvern al Ucrainei să fi avut răi sfătuitori, pentru că de când au nebunia bolșevică, bunele relațiuni de vecinătate ale noastre cu marea Republică Ucraineană au fost pe nevrute întrerupte. Mai înainte avusesem contact mai des și Rada Centrală se arăta foarte binevoitoare față de tânărul nostru stat. Această legătură căutăm acum să o restabilim și atunci cred că neînțelegerile acestea vor fi evitate.

În orice caz, nu cred că aceste aspirații imperialiste să poată fi realizate; deși nu avem forțe, dar avem dreptatea cu noi, care mai curând sau mai târziu va fi limpezită.

De partea noastră este adevărul istoric, etnic și geografic, iar ei nu au de partea lor decât dorința de a se întinde, motivată de o populație ucraineană în minoritate, care locuiește în colțul nordic al județului Hotin și în câteva sate răsfirate ale județului Akkerman.

Acestui argument însă noi îi opunem un milion de moldoveni, care locuiesc peste Nistru în Ucraina și care își manifestă dorința de a fi una cu frații lor din Basarabia. Congresul de la Tiraspol, ținut de moldovenii din Ucraina, este mărturia formală a acestui adevăr.

Le mai opunem și unitatea desăvârșită a tuturor basarabenilor, moldoveni și nemoldoveni și înseși rezoluțiunile Radelor ucrainene din Hotin, Chișinău, Akkerman, care toate susțin ideea indivizibilității teritoriului Republicii Moldovenești și dorința de a rămâne în cuprinsul ei, și nu al Ucrainei.

Cred că țara noastră va ieși neatinsă și din această încercare, pentru că însuși guvernul Ucrainei va vedea că nu are dreptate și nici interes să nu trăiască în bună vecinătate cu noi, oricât de mici s-ar părea că suntem. În special guvernele Ucrainei vor avea greutăți mari cu partea sudică a republicii lor, care este prea puțin ucraineană și mai ales cu porturile mari (Odesa, Nikolaev) atât de cosmopolite și bântuite de un puternic curent internaționalist.

„Mișcarea“, 20 martie 1918

II

Unirea — ce cuvânt miraculos care pentru mulți și într-un trecut nu așa de depărtat era numai un vis, care abia și-l puteau închipui. Unirea, în tainele sufletului poporului românesc, mai mult ca la oricare alt popor — are semnificarea unui țel final, este idealul după care visează orice bun român, este stadiul istoric, după ajungerea căruia, numai, neamul românesc va putea să-și desfășoare forțele sale morale, va putea da lumii civilizate tributul său cultural... De aceea întreaga viață românească, în toate manifestările sale, este străbătută de obsesia vecinicului gând al Unirii.

La noi, în Basarabia, Unirea de asemenea a cuprins toate inimile. Toți simt aceeași necesitate sufletească de a ne strânge sub același acoperiș; unii sunt mai arzători, alții cumpănesc mai cu greutate acest fapt istoric și doresc ca el să fie făcut astfel ca să nu dea loc la neînțelegeri, nici la neplăceri și ca poporul moldovean din Basarabia să capete prin Unire drepturile și fericirea la care râvnește.

De aceea curentul cel mai cu temei care își face drum printre conducătorii Republicii Moldovenești este acela ca Basarabia, unindu-se, să rămâie totuși autonomă cu guvernul său propriu și cu un parlament sau dietă a sa, astfel ca să se administreze singură și după nevoile sale. Departamentul român al războiului și al finanțelor va putea avea un reprezentant respectiv din Basarabia pentru chestiile militare și financiare.

Sprijinitorii acestui curent susțin că această unire cu autonomie este și în folosul guvernului român, pentru că se lipsește de nemulțumiri, care pot să se ivească la administrarea unui ținut deprins a trăi într-o atmosferă deosebită de cea din regat. Pe lângă aceasta, sunt multe cauze care pledează, de asemenea, ca unirea cu România să nu fie prea bruscă și să se facă, dacă este cu putință, menajându-se toate susceptibilitățile [?] care locuiesc țărișoara noastră.

Apoi, mai este și chestiunea alcătuirii noastre sociale, care reclamă de asemenea ca Republica noastră să aibă libertate deplină de legiferare.

În România s-au anunțat reformele agrară și cea electorală, care promit a fi destul de democratice, totuși renașterea noastră a luat naștere în zarea revoluțiunii și stabilirile noastre în chestia pământului și a libertăților urmează să fie cât mai apropiate de principiile anunțate de această revoluțiune.

În același timp promisiunile demagogice ale bolșevicilor cu care a fost otrăvită masa țărănească din Basarabia, bineînțeles că nu pot fi aduse la îndeplinire, pentru că legiferarea asupra pământului trebuie să fie o operă trainică și folositoare întregului popor pentru a contribui la înflorirea economică și reală a țării. Această alcătuire trebuie să o facem noi, conducătorii din Basarabia, pentru că cunoaștem mult mai de aproape chestiunea țăranului și a pământului și pentru că pe noi ne va crede mai degrabă că am lucrat sincer și conform cu interesele sale. Cu chipul acesta țara mamă evită o nouă neplăcere, aceea de a fi socotită ca vitregă, care a dat mai puțin decât a promis demagogia bolșevică. Și e bine ca în sufletul țăranilor moldoveni să nu rămâie nici o umbră în actul ultim al Unirii, și până la ridicarea lor din întunericul la care au fost ținuți de țarismul rusesc, mărețul fapt național să-i lege cu România, numai cu amintiri senine.

Pe lângă toate aceste considerațiuni, noi am suferit foarte mult de centralismul rusesc, lucru care ne face să detestăm orice centralism. Iată dară în linii generale motivele și argumentele, pentru care curentul acesta susține unirea cu autonomia locală.

Oricare ar fi modalitățile, unirea trebuie să se facă, aceasta este părerea care predomină și zbuciumă toate sufletele moldovenilor conștienți din Basarabia.

Cum să se facă și de către cine? Aceasta este o chestiune accesibilă de discuție.

Manifestările răzlețe ale diferitelor orașe, ținuturi sau instituții precum sunt zemstvele, sunt rezultatele expansivității cetățenilor moldoveni din Republica noastră, care totuși sunt lipsite de oarecare frumusețe. Dar faptul unirii este un act istoric de cea mai mare importanță și el va trebui efectuat cu seriozitatea cerută de un așa eveniment grandios. Precum unirea Moldovei cu Țara Românească s-a făcut cu cea sfîntenie cugetată și patriotică care a arătat și pecetluit importanța ei istorică, tot astfel și acum unirea trebuie să fie înconjurată și adusă la îndeplinire cu organe și împrejurări menite să treacă în istorie. Constituanta, fiind organul care reprezintă voința întregului norod din Basarabia, este cea mai îndrituită să facă și actul de așa capitală importanță, al unirii.

Totuși sunt mulți fruntași basarabeni care dau această atribuție și „Sfatului Țării“,

organul creat de aceeași revoluțiune. Prin urmare, constituțiunea definitivă a rodului revoluțiunii poate și trebuie efectuat chiar de organul aceleiași revoluții.

Oricare ar fi modalitatea prin care se va face unirea, un lucru trebuie avut în vedere, că întreg poporul trebuie să fie părtaș al acestui eveniment istoric și să fie făcut cu chibzuință pentru ca poporul moldovean și toate naționalitățile ce locuiesc Basarabia să întrevadă perspectivele și garanția unei vieți politice libere și aducătoarea fericirii pornite de revoluția din 1917.

„Mișcarea“, 21 martie 1918

III

Acum ne organizăm forțele, ne înfiripăm gospodăria cum putem mai bine, cu mijloacele pe care le avem noi și cu concursul protectoarei noastre surori, România.

În grija noastră pe primul loc este țăranimea și opera culturală. Țăranimea în Basarabia, ca și în România, este temeiul țării, este puterea și viitorul neamului nostru, de aceea și grija tuturor, a intelectualilor și a fiilor de țărani este să asigurăm acestei pătri o bunăstare materială, pentru ca apoi să se poată manifesta în domeniul politic liber și să aibă timpul și dispoziția să se dezvolte în materie culturală.

Sunt de toți cunoscute străduințele ce le pun conducătorii Republicii Moldovenești pentru a rezolva chestia pământului în folosul țăranilor și în folosul producției și economiei statului nostru. Măsurile premergătoare acestei rezolvări le face „Sfatul Țării“, iar chestiunea în sine a pământului va fi legiferată în mod definitiv de constituantă ce urmează să fie convocată prin vot universal.

Luminarea poporului este o altă chestiune mare a conducătorilor noștri, pentru că odată trezit la conștiința națională și luminat de puterea și dreptatea drepturilor sale, nici o forță nu mai este de temut.

Pentru aceea, instrucția noastră la sate și orașe este urmărită cu cea mai mare atențiune atât de autoritățile respective, cât și de asociații alcătuite ad-hoc. În această din urmă categorie intră și societatea culturală „Făclia“, care merită lauda tuturor oamenilor de bine.

Naționalitățile în minoritate au tot dreptul la libera lor dezvoltare culturală și noi moldovenii nu avem nici cea mai mică intenție să uzurpăm vreun drept al libertăților lor culturale, de a-și folosi limba lor în școli, biserici sau să stăvilim vreun drept politic și public, care rezultă din marile principii ale revoluțiunii. Sub soarele libertății Basarabiei renăscute, toți indivizii și toate popoarele au dreptul să se dezvolte cultural așa cum le place. Evreii, ucrainenii, nemții, bulgarii au aceleași drepturi și aceleași datorii ca și moldovenii, în fața legilor republicii noastre.

De altfel, elementul cel mai puternic ca forță culturală, nu numai din punct de vedere numeric, este cel moldovenesc, în fața desfășurării forțelor morale ale neamului nostru, celelalte naționalități, mai puțin culturale și mai puțin dotate ca puteri intelectuale, se prezintă ca licăriri de luminare în fața luminii strălucitoare a soare-

lui moldovenesc. Noi, democrații moldoveni din Basarabia, tuturor acelor care nu sunt de un neam și de un gând cu noi le spunem în mod leal că dreptatea se va vedea în lupta culturală și civilizată, pe care o desfășurăm acum.

M. Chilianu, ziarul „Mișcarea“, 22 martie 1918

Publicat după: Ion Agrigoroaiei, *Unirea Basarabiei cu România în presa vremii*, Iași, 1999, Editura Universității „Al.I. Cuza“, p. 162–168

Nr. 27

27 martie 1918, Chișinău. Declarația oficială a Sfatului Țării de uni-re a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia) cu România

În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară:

„Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, *de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mamă-sa România.*

Această unire se face pe următoarele baze:

1. Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvarea și realizarea reformei agrare după nevoile și cererile norodului; aceste hotărâri se vor recunoaște de guvernul român.

2. Basarabia își păstrează autonomia provincială, având un sfat al țării (dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ împlinitor și administrație proprie.

3. Competența Sfatului Țării este: a) votarea bugetelor locale; b) controlul tuturor organelor zemstvelor și orașelor; c) numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de guvern.

4. Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale.

5. Legile în vigoare și organizația locală (zemstve și orașe) rămân în putere și vor putea fi schimbate de parlamentul român, numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentanții Basarabiei.

6. Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia.

7. Doi reprezentanți ai Basarabiei vor intra în consiliul de miniștri român, acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe viitor luați din sânul reprezentanților Basarabiei din parlamentul român.

8. Basarabia va trimite în parlamentul român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret.

9. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste, sate, orașe, zemstve și parlament se vor face pe baza votului universal, egal, direct și secret.

10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor și toate libertățile obștești vor fi garantate prin constituție.

11. Toate călcările de legi făcute din motive politice în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă sunt amnistiate.

Basarabia unindu-se ca fiică cu mamă-sa România, parlamentul român va hotărî convocarea neîntârziată a constituanței, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărî împreună cu toții înscrierea în constituție a principiilor și garanțiilor de mai sus.

Trăiască unirea Basarabiei cu România de-a pururea și totdeauna!“

Președintele Sfatului Țării, I. Inculeț

Secretarul Sfatului Țării, I. Buzdugan

„Cuvânt Moldovenesc“, nr. 30, 1 aprilie 1918

Publicat după: *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917—1918. Documente*, Chișinău, Editura „Hyperion“, 1995, p. 215–216

Nr. 28

26—27 noiembrie 1918, Chișinău. Relatare despre ședința Sfatului Țării la care s-au votat reforma agrară și unirea necondiționată a Basarabiei cu România și a fost aprobată comisia de lichidare a Sfatului Țării

Ultima ședință a Sfatului Țării

Protestul grupului lui Țiganco. Părăsirea ședinței de către acest grup. Cuvântarea raportorului. Hotărârea Blocului Moldovenesc. Capitulara opoziției. Cetirile reformei agrare. Proclamarea unirei necondiționate. Însuflețirea asistenței. Lucrările pentru închiderea Sfatului Țării. Cetirea decretului de dizolvare. Ridicarea ședinței.

Ședința Sfatului Țării se deschide la ora 8. La ordinea zilei chestiunea agrară. Însă reprezentantul fracțiunii lui Țiganko cere cuvântul și citește declarația fracției, prin care nu recunoaște alegerea prezidentului. Dl Halippa dă lămuriri, din care se vede că alegerea s-a făcut drept.

Cu toate acestea grupul de opoziție (vreo 25 de deputați) părăsește ședința.

Deputații din Blocul Moldovenesc strigă: „Drum bun!“, „Așa doriți rezolvarea chestiunii agrare?“

Dl președinte Halippa rostește o scurtă cuvântare în care arată că acest pas nu este altceva decât o încercare de a împedica reforma agrară.

Dl A. Crihan, raportorul proiectului de lege agrară, citește raportul său, în care expune istoricul lucrării Comisiei Agrare și principiile puse la baza reformei agrare.

În fața primejdiei, la care a fost expusă chestiunea de viață a țăranului român din Basarabia, în urma pasului grupului de opoziție, Blocul Moldovenesc, compus la imensa lui majoritate din membrii partidului țărănesc, a hotărât să nu părăsească ședința până ce nu va vota reforma agrară.

Totodată, blocul a hotărât să anuleze chiar astăzi condițiile unirei de la 27 martie, cari n-au nici un rost după rezolvarea chestiunii agrare și în urma democratizării vieții politice în România, ce s-a făcut în ultimul timp.

Văzând această hotărâre a adevăraților binevoitori ai poporului, opoziția s-a întors declarând că va lua parte la promulgarea legii agrare.

La 11 seara s-a început citirea întâia a proiectului de reformă agrară, care a fost elaborat de Comisia Agrară a Sfatului Țării cu următoarele:

După prima citire s-a purces la cetirile a doua și a treia, în cari proiectul a fost primit cu unanimitate. La ora 3 noaptea reforma agrară a fost votată. Rezultatul votării definitive a fost aclamat cu entuziaste aplauze de toți deputații Sfatului Țării și de publicul care a asistat în mare număr.

Prezidentul, dl P. Halippa, ține o scurtă și înfocată cuvântare.

(original deteriorat)

românești la Patria mumă, regimul curat democratic în statul nostru este pe vecie asigurat noi cari cei dintâi am făcut Unirea cu condiții, trebuie să hotărâm anularea acelor condiții și să declarăm unirea desăvârșită și necondiționată cu Patria-mumă.

Președintele citește apoi proiectul hotărât și primit de întregul prezidiu în chestia unirei necondiționate care este primit cu strigăte delerante de entuziasm și cu nesfârșite aplauze. Electrizați de clipa mare prin care treceau, deputații se ridică cu toții în picioare strigând din răputeri: „Trăiască România Mare!“, „Trăiască Majestatea Sa Regele!“ Proiectul se pune la vot și e primit cu unanimitate. Entuziasmul, întrerupt o clipă, izbucnește din nou și deputații se îmbrățișează frățeste.

După ce s-a liniștit lumea, prezidentul Sfatului Țării propune fracțiunilor să se retragă în secțiuni pentru a discuta alegerea membrilor în „Casa Noastră“ și „Comisia Centrală“ — organele aplicării reformei agrare — și constituirea unei comisii de lichidare a Sfatului Țării.

Revenind la plenum s-a primit statul comisiunei de lichidare a Sfatului Țării în care s-au ales 5 membri, s-au ales de asemenea 7 membri pentru „Casa Noastră“ și 4 în „Comisia Centrală“.

În acel moment, dl P. Halippa, prezidentul Sfatului Țării, anunță sosirea dlui general Văitoianu, însărcinatul Majestății Sale Regelui, care fusese înștiințat despre terminarea lucrărilor sesiunii Sfatului Țării. Domnia sa dă citire Decretului de dizolvare a Sfatului Țării, ascultat în picioare de către întreaga asistență.

Într-o cuvântare scurtă, întreruptă de aplauze, dl general Văitoianu spune că Sfatul Țării a fost la înălțimea împrejurărilor și a știut să dea un glas de mângăiere românilor în momentele cele mai grele din viața lor, când la 27 martie anul trecut⁸ a proclamat Unirea cu Patria-mumă.

8 În text e greșit. E vorba de ziua de 27 martie 1918, adică anul curent și nu trecut.

Sfatul Țării a fost ferm până la sfârșit pentru rezolvarea reformei agrare care va aduce o bună stare de lucruri în Basarabia. Domnia sa aduce din partea sa și a tuturor factorilor politici și

(original deteriorat)

pentru marele chestiuni naționale. Președintele a mulțumit personal dlui general Văitoianu pentru cuvintele calde care le-a adresat reprezentanților Basarabiei și la despărțire l-a invitat la un Te-Deum care se va ține la Catedrală azi, la orele 12, și de acolo la banchet al deputaților din Sfatul Țării, care, întorcându-se fiecare pe la gospodăriile lor, vor să mai petreacă încă o clipă de mulțumire laolaltă. Totodată, dl general Văitoianu primește copia protocolului ședinței privitoare la actul Unirii necondiționate, pentru a-l transmite Majestății Sale Regelui împreună cu o telegramă a Președintelui Sfatului Țării, în care se aduce la cunoștință Majestății Sale votarea reformei agrare, Unirea necondiționată și recunoștința Basarabiei pentru povățuirile înțelepte pe cari Majestatea Sa le-a dat poporului său.

Ședința se ridică.

Deputații mult timp încă sunt cuprinși de însuflețire și nu se pot despărți.

Publicat după: ziarul „*Sfatul Țării*. Organ cotidian al Basarabiei”. Director: Ion Costin. Sfârșitul lunii noiembrie 1918⁹, p. 2

Nr. 29

27 noiembrie 1918, Chișinău. Din apelul adresat de Pan Halippa, președinte al Sfatului Țării, deputaților legislativului basarabean, cu privire la necesitatea anulării condițiilor de unire a Basarabiei cu Regatul României cuprinse în declarația Sfatului Țării din 27 martie 1918

Acuma când idealul nostru pentru care ne-am strădănit, pentru care noi cu toții am luptat și pentru care Sfatul Țării a fost convocat în sesiunea extraordinară de Majestatea Sa Regele s-a îndeplinit și chestia agrară e rezolvată pentru vecie după dorințele norodului; acuma când ni se deschide calea largă pentru a influența mersul treburilor din toată România prin reprezentanții noștri aleși pe baza votului universal; acuma când prin unirea Bucovinei și Ardealului și celorlalte ținuturi românești cu Patria-mamă regimul curat democratic în statul nostru este pe veci asigurat; noi, care cei dintâi am făcut unirea la 27 martie anul curent, să hotărâm azi anularea condițiilor și să declarăm unirea desăvârșită și necondiționată cu patria-mamă.

Publicat după: Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*. Chișinău, 1998, Editura „Civitas”, p. 154

Nr. 30**27 noiembrie 1918, Chișinău. Declarația Sfatului Țării despre unirea necondiționată a Basarabiei cu România**

În urma unirii cu România-mamă a Bucovinei, Ardealului, Banatului și ținuturilor ungurești locuite de români, în hotarele Dunării și ale Tisei, Sfatul Țării declară că Basarabia renunță la condițiunile de unire, stipulate în actul de la 27 martie a.c., fiind încredințată că în România tuturor românilor regimul curat democratic este asigurat pe viitor.

Sfatul Țării în preziua Constituantei Române, care se va alege după votul universal, și rezolvând chestiunea agrară după nevoile și cererile poporului, anulează celelalte condițiuni din actul Unirii din 27 martie și declară unirea necondiționată a Basarabiei cu România-mamă.

Președinte: Pan Halippa

Vicepreședinți: Bârcă, Buruiană

Secretar: A. Scobioală

Publicat după: „Cugetul. Revistă de istorie și științe socioumane”. Chișinău, martie 1998, p. 100

Nr. 22**27 noiembrie/10 decembrie 1918, Chișinău. Declarația unui grup de deputați din Sfatul Țării împotriva hotărârii acestuia privind renunțarea la autonomia Basarabiei¹⁰**

Noi, subsemnații, deputați în „Sfatul Țării”, în interesul demascării șantajului politic nemaipomenit și inadmisibil, a samavolniciei și falsificării, am hotărât să întocmim actul referitor la cele de mai jos:

La 25 noiembrie 1918, la inițiativa „Blocului moldovenesc”, s-a stabilit deschiderea sesiunii „Sfatului Țării”, fără a se da publicității în prealabil în ziare și fără anunțul de convocare a ședinței despre care s-a informat numai un grup de deputați din „Blocul moldovenesc”. Adevărata intenție a „Blocului moldovenesc” a fost camuflată de o notiță inclusă în oficiosul Sovietului Director [Consiliul Directorilor Generali — *n.n.*], ziarul „Sfatul Țării”, versiunea română (nr. 189 din 26 noiembrie, apărut în seara zilei de 25 noiembrie), unde se arăta că „Sfatul Țării” vă fi convocat „mâine” sau „poimâine”.

10 În urma actelor de unire necondiționată ale Bucovinei (15/28 noiembrie 1918) și Transilvaniei (30 noiembrie/1 decembrie 1918) cu România, s-a considerat că statutul de *autonomie provizorie* al Basarabiei votat la 27 noiembrie/9 aprilie 1918 era depășit, în acest sens guvernul României solicitând — în spiritul intereselor naționale majore — ca forul legislativ local să examineze și să decidă în această privință. Convocat la 25 noiembrie/8 decembrie 1918, peste două zile, în ședința prezidată de Pan Halippa, Sfatul Țării avea să adopte, în pofida opoziției unor deputați, *declarația de unire necondiționată a Basarabiei cu România*.

În acest fel, toate celelalte grupuri parlamentare n-au fost înștiințate deloc despre deschidere. Dintre liderii celorlalte fracțiuni a fost încunoștiințat în mod particular numai domnul V. V. Țiganko, dar și el numai cu două ore înainte de deschiderea ședinței, ceea ce a făcut ca domnul Țiganko să fie pus în imposibilitatea de a anunța membrii fracțiunii țărăniste, precum și pe aderenți. Drept urmare, deschiderea „Sfatului Țării” a avut loc numai în prezența „Blocului moldovenesc” și a unor deputați din alte grupări, aflați întâmplător în clădirea parlamentului. În numele fracțiunii țărăniste, al fracțiunii minorităților și în numele „Blocului moldovenesc”, deputatul V. V. Țiganko a prezentat vicepreședintelui „Sfatului Țării” P. N. Halippa o declarație referitoare la inadmisibilitatea convocării „Sfatului Țării” în lipsa acestor fracțiuni, iar dacă împrejurările impun deschiderea neapărată la 25 noiembrie, atunci, în orice caz, să nu se permită alegerea prezidiului în această ședință.

Deschiderea ședinței a avut loc la 25 noiembrie și, în pofida declarației deputatului V. V. Țiganko, alegerile s-au făcut fără numărul necesar de participanți (au votat pentru 48 de deputați dintr-un cvorum de o treime din componența „Sfatului Țării”, adică 54 de deputați, pentru că, în total, sunt 162 de deputați). La 26 noiembrie, înainte de deschiderea ședinței „Sfatului Țării”, a cărei ordine de zi, prevedea numai dezbaterea problemei agrare, un grup de deputați care nu a participat la alegerea prezidiului și care n-a acordat acestuia încrederea pentru conducerea lucrărilor Parlamentului, dezbătând problema ședinței din 25 noiembrie, l-a împuternicit pe domnul deputat Ghenzul să facă înainte de deschiderea ședinței, în numele lor, următoarea declarație: „Grupul de deputați care nu a participat la ședința de ieri din vina prezidiului, care n-a trimis invitații oficiale, constată că alegerile s-au făcut în lipsa cvorumului și cu încălcarea normelor și de aceea nu recunoaște actualul prezidiu și cere realegerea lui. Până la realizarea acestui lucru, grupul de deputați nu va lua parte la ședințele plenare”. La această declarație, cel care prezida a dat următoarea explicație: „La deschiderea „Sfatului Țării”, în sală s-a aflat un număr suficient de deputați pentru întrunirea cvorumului, iar la alegerea prezidiului a fost mai mult de jumătate dintre deputații prezenți la această ședință și de aceea alegerea prezidiului este apreciată corectă și nu va avea loc realegerea prezidiului”.

După aceasta, grupul care a protestat împotriva alegerii prezidiului a părăsit în mod demonstrativ sala de ședințe, în aplauzele ironice și țipetele stridente ale deputaților din „Blocul moldovenesc” rămași în sală și chiar a însuși celui care prezida.

O parte dintre deputați au părăsit chiar imediat clădirea „Sfatului Țării”, iar cealaltă parte s-a întrunit pentru examinarea incidentului creat și, nedorind să fie provocată la un refuz de a participa la lucrările Parlamentului pentru discutarea proiectului legii agrare, a hotărât să-l împuternicească pe deputatul V. V. Țiganko să facă în ședința plenară, din partea grupului de deputați ce au părăsit sala de ședințe, următoarea declarație: „Grupul de deputați care a părăsit sala de ședințe a exprimat prin aceasta protestul său doar față de alegerea incorectă a prezidiului, făcută în absența cvorumului, cu încălcarea flagrantă a normelor și prin folosirea constrângerii neper-

mise pentru un parlament, el exprimă neîncrederea sa față de prezidiu și declară că numai animați de înțelegerea necesității elaborării proiectului legii agrare, care în principiu este acceptabil pentru el, în forma în care a fost elaborat de Comisia agrară, este gata să ducă în continuare o activitate comună pentru examinarea acestei legi, menținându-se ferm pe poziția nerecunoașterii prezidiului în actuala sa componență, neconsiderându-l un organ responsabil și reprezentativ al «Sfatului Țării».

După pauza anunțată de președintele ședinței P. N. Halippa, s-a dat cuvântul reprezentantului deputaților care au părăsit ședința, domnului V. V. Țiganko, care a și declarat că protestul său prezentat mai sus a fost transmis prezidiului și că el, V. V. Țiganko, se abține să-l facă public, pentru că promisiunile făcute personal de domnul P. N. Halippa le consideră satisfăcătoare, dar că acest protest, la solicitarea deputaților care lipsesc acum, poate fi făcut public la următoarea ședință.

Un mic grup de deputați care a rămas și care s-a reîntors cu V. V. Țiganko, a trecut la activitatea comună de dezbateră a proiectului de lege agrară. Ședința începută pe la ora 8.00 a extenuat cea mai mare parte a deputaților pe la unu noaptea, ceea ce a făcut să rămână tot mai puțini deputați. La două și jumătate noaptea, după terminarea lecturii proiectului de lege, fără nici un avertisment, președintele Halippa a dat citire rezoluției cu privire la dorința de alipire a Basarabiei la România, fără nici un fel de condiții, de desființare a autonomiei Basarabiei. În sala de ședințe se aflau în total, după numărătoare, 46 de deputați. O parte dintre deputați a început să aplaude, acoperind întrebarea președintelui cine este împotriva, cine se abține. „Adoptat în unanimitate“, a declarat domnul președinte Halippa. Protestând, reprezentanții unei părți a deputaților fracțiunii țărăniste cer cuvântul pentru declarații. Președintele Halippa nu le dă cuvântul și un act de cea mai mare importanță statală se consideră rezolvat în absența covârșitoare a cvorumului (46 de deputați, dintre care o parte, în frunte cu deputatul Buciușcan, a exprimat protestul său). Chemat apoi telefonic, generalul Văitoianu, comisarul general, a citit imediat după sosirea sa decretul regal de încheiere a sesiunii „Sfatului Țării“. Era deja cinci și jumătate dimineața.

Confirmând, prin semnăturile lor, însemnătatea circumstanțelor expuse, subsemații deputați în „Sfatul Țării“, împuterniciți din partea diferitelor grupuri parlamentare în alcătuirea prezentului act, apreciază ca nevalabile și ilegale hotărârile „Sfatului Țării“, sesiunea 25—26 noiembrie 1918, având în vedere infracțiunile evidente săvârșite, ce se mărginesc cu minciuna, și protestează cu toată energia împotriva renunțării la autonomie ca împotriva unui act de constrângere a voinței popoarelor ce trăiesc în Basarabia.

(Urmează semnăturile a 10 deputați din „Sfatul Țării“.)

Publicat după: *Relațiile româno-sovietice. Documente. Vol. I. 1917—1934*. București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 36–39

P.S. Documentul se păstrează în: Arhiv Vneșnei Politiki Rossiiskoi Federații, fond 028, opis I, mapa 104, dosar 59 498, f. 21–22 și a fost publicat prima oară în: *Dokumenty vneșnei politiki S.S.S.R.*, Moscova, 1957, vol. I, doc. nr. 422, p. 589–592

P A R T E A I I I

Documente și materiale (1919—1939)

Nr. 1

19 noiembrie 1919, Chișinău. Scrisoarea lui Pan Halippa adresată lui Ion Pelivan și Daniel Ciugureanu, aflați la Paris, la lucrările Conferinței de pace

Dragii mei,

Eu am adunat broșurile și colecțiile de ziare. Azi le și trimitem. Nu știu însă când vor sosi, căci scrisoarea voastră am primit-o abia după trei săptămâni.

Vă rog foarte mult, materialul ce vi-l trimit să mi-l înapoiăți, căci l-am luat din biblioteca orașului Chișinău, depunând o garanție de 3 000 lei.

Peste câteva zile vă vom trimite și materialele statistice pe care mi le-a făgăduit Arbore.

La 16 noiembrie deputații și senatorii Basarabiei au votat o moțiune de aderare la actul Unirii Sfatului Țării, pe care vom trimite-o pe cale oficială (prin ambasadori) Conferinței și vouă.

În momentul de față noi ne găsim cu toții la București și ne întrebăm când veți veni și voi în țară.

Deocamdată, la revedere. Suntem ocupați cu fel de fel de chestiuni și nu avem vreme de scris scrisori lungi.

Cu dragoste, Pan Halippa

Nr. 2**28 octombrie 1920, Paris. Tratatul prin care principalele Puteri Aliate și Asociate — Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia — recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei**

Imperiul Britanic, Franța, Italia, Japonia, principalele Puteri Aliate și România:

Considerând că, în interesul păcii generale în Europa, trebuie să se asigure chiar de pe acum în Basarabia o suveranitate care să corespundă aspirațiilor populației și să garanteze minorităților de rasă, religie sau limbă, protecțiunea ce le este datorită;

Considerând că din punct de vedere geografic, etnografic, istoric și economic, unirea Basarabiei cu România este pe deplin justificată;

Considerând că populația Basarabiei și-a manifestat dorința de a vedea Basarabia unită cu România;

Considerând, în fine, că România, din propria sa voință, dorește să dea garanții sigure de libertate și de dreptate, fără distincție de rasă, de religie sau de limbă, conform cu Tratatul semnat la Paris la 9 decembrie 1919, locuitorilor Vechiului Regat al României, cât și ai teritoriilor de curând transferate;

Au hotărât să încheie prezentul tratat și în acest scop au desemnat plenipotențiarilor lor...

Art. 1. Înaltele Puteri contractante declară că recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului, de la vărsarea lui până la punctul unde este tăiat de vechea limită între Bucovina și Basarabia și această veche limită.

Art. 2. O comisiune compusă din 3 membri, din care unul va fi numit de către principalele puteri aliata, unul de către România și unul de către Consiliul Societății Națiunilor (pentru Rusia), va fi constituită în cele 15 zile care vor urma punerii în vigoare a prezentului tratat, pentru a fixa la fața locului noua linie de frontieră.

Art. 3. România se angajează să respecte și să facă să se respecte în mod riguros pe teritoriul Basarabiei vizat în art. 1, stipulațiunile Tratatului semnat în Paris la 9 decembrie 1919, de către Principalele Puteri Aliate și Asociate și de către România și mai ales să asigure locuitorilor fără distincție de rasă, de limbă sau de religie aceleași garanții de libertate și dreptate, ca și celorlalți locuitori ai tuturor teritoriilor făcând parte din Regatul României.

Art. 4. Naționalitatea română va fi câștigată cu depline drepturi, cu excluderea altora, „resortisanților” vechiului Imperiu Rus stabiliți pe teritoriul Basarabiei, arătat la articolul 1.

Art. 5. În timp de 2 ani, cu începere de la punerea în vigoare a prezentului tratat, locuitorii care depindeau de vechiul Imperiu Rus, mai mari de 18 ani, și stabiliți pe teritoriul Basarabiei, vizat la art. 1, vor avea facultatea să opteze pentru orice naționalitate vor vrea.

Optarea soțului va antrena pe aceea a femeii și optarea părinților va antrena pe aceea a copiilor mai mici de 18 ani.

Persoanele care au optat ca mai sus vor trebui să-și transporte domiciliul lor în statul în favoarea căruia au optat, în cele 12 luni care vor urma.

Ele vor fi libere să păstreze bunurile imobiliare pe care le posedă pe teritoriul român. Vor putea să ducă cu ei bunurile mobile de orice natură. Pentru aceasta nu vor fi supuși la nici o taxă de ieșire (export).

Art. 6. România recunoaște ca locuitori români, cu drepturile depline și fără nici o formalitate, locuitorii vechiului Imperiu Rus, care sunt născuți pe teritoriul Basarabiei, vizat la art. I, din părinți având domiciliul lor în Basarabia, chiar dacă la data punerii în vigoare a prezentului tratat, aceștia nu se găsesc domiciliați în Basarabia.

Totuși, în cei doi ani care vor urma punerii în vigoare a prezentului tratat, aceste persoane vor putea să declare în fața autorităților române competente, în țara lor de reședință, că renunță la naționalitatea română și atunci aceste persoane încetează de a fi considerate ca depinzând de România. În această privință declarația soțului va fi valabilă pentru soție și a părinților va fi valabilă pentru copiii mai mici de 18 ani.

Art. 7. Înaltele Puteri contractante să recunoască gura Dunării, zisă gura de la Chilia, trebuie să treacă sub jurisdicțiunea Comisiunii Europene Dunărene.

În așteptarea concluziei unei convențiuni generale pentru regimul internațional al căilor de apă, România se angajează a aplica porțiunilor sistemului fluvial al Nistrului, care pot fi respinse pe teritoriul său sau care formează interesele sale, regimul prevăzut la primul paragraf al art. 332 și în art. 333—338 din Tratatul de pace cu Germania de la 28 iunie 1919.

Art. 8. România își va asuma responsabilitatea părții proporționale Basarabiei din datoria publică rusă și orice altfel de angajamente financiare ale Statului Rus, așa precum va fi determinată de o Convențiune particulară între principalele puteri aliate și asociate, de o parte, și România, de altă parte.

Această convențiune va fi pregătită de o Comisiune desemnată de sus-numitele puteri. În caz când Comisiunea nu va ajunge la un acord în timp de 2 ani, chestiunile în litigiu vor fi supuse arbitrajului Consiliului Societății Națiunilor.

Art. 9. Înaltele Puteri contractante vor invita Rusia să adereze la prezentul tratat, imediat ce va exista un guvern rus recunoscut de ele. Puterile își rezervă dreptul de a supune arbitrajului Consiliului Societății Națiunilor toate chestiunile care vor putea fi ridicate de către Guvernul rus privitor la detaliile acestui tratat, fiind bine înțeles că frontierele definite în prezentul tratat, cum și suveranitatea României asupra teritoriilor specificate în acest tratat, nu vor mai fi puse în discuție în nici un caz.

În același fel se va proceda cu toate dificultățile care ar putea să se nască ulterior din aplicarea sa (a Tratatului). Prezentul tratat va fi ratificat de puterile semnatare. El nu va intra în vigoare decât după depunerea acestor ratificațiuni și cu începere de la intrarea în vigoare a tratatului semnat de principalele Puteri Aliate și Asociate și România la 9 decembrie 1919. Depunerea ratificărilor se va face la Paris.

Puterile al căror guvern se află în afara Europei vor avea facultatea să se mărginească a face cunoscut Guvernului Republicii Franceze, prin reprezentantul diplomatic la Paris, că au dat ratificarea și în acest caz, ele vor trebui să trimită actul ratificării cât de curând posibil.

Se va dresa un proces-verbal de depunere a ratificărilor.

Guvernul francez va remite tuturor puterilor semnatare o copie certificată conform cu procesul-verbal de depunere a ratificărilor.

Făcut la Paris, la 28 octombrie 1920 într-un singur exemplar care va rămâne în arhivele Guvernului Republicii Franceze, și după care se vor face expediții autentice la fiecare din puterile semnatare ale tratatului.

Plenipotențiarii care, din cauza absenței momentane din Paris, n-au putut să-și pună semnăturile pe prezentul tratat, vor fi încuviințați să o facă până la 15 decembrie 1920.

Pentru care plenipotențiarii de mai jos, ale căror puteri au fost recunoscute „en bonne et due forme“, au semnat prezentul tratat.

(*Urmează semnăturile plenipotențiarilor.*)

„Monitorul oficial“, nr. 100, 8 august 1922

Publicat după: *Crestomație la istoria românilor (1917—1992)*, Editura „Universitas“, Chișinău, 1993, p. 67–70

Nr. 3

1921, Iași. Prefață la volumul de versuri „Flori de pârlăoagă“ a lui Pan Halippa, semnată de scriitorul Mihail Sadoveanu

Deși și-a făcut studiile la Universitatea eșană, cunoscutul luptător pentru dezrobirea Basarabiei a rămas totuși moldovanul ruginit de la Nistru, ridicându-se și dezvoltându-se potrivit nevoilor sufletești ale necăjitului norod rupt de un veac din trupul românismului. Deși adăpat la literatura noastră nouă, deși de timpuriu familiarizat cu marea literatură rusă, Pantelimon Halippa nu purcede nici de la Eminescu, nici de la Coșbuc, nici de la Pușkin, nici de la Lermontov. Poetul „Florilor de pârlăoagă“ e un produs deosebit al obijduitei Basarabii. El se ridică pe propriile mijloace, în armonie cu începuturile de cultură ale moldovenilor de peste Prut și cu nevoile lor sufletești. El este pentru Basarabia ceea ce au fost pentru Moldova și Muntenia poezii renașterii noastre dinainte de Eminescu.

Cântând nevoile, durerile și aspirațiile moldovenilor subjugăți, culegerea aceasta de poezii are o deosebită importanță. Pantelimon Halippa care a tipărit atâtea vreme pentru frații săi gazeta de deșteptare „Cuvânt Moldovenesc“ trebuie să fie cunoscut și în această latură simpatcă a activității sale.

„Viața Românească“ își face o datorie aducând în dar cititorilor acest mănunchi de flori uscate de câmp.

MIHAIL SADOVEANU

Publicat după: Pan. Halippa, *Flori de pârlăoagă. 1912—1920, Iași*, Institutul de Arte Grafice și Editură „Viața Românească“, S.A., 1921, p. III–IV.

Nr. 4

29 septembrie 1923, Chișinău. Fragment din cuvântarea lui Panteimon Halippa rostită la dezvelirea monumentului apostolilor basarabeni — Alexei Mateevici, Simion Murafa și Andrei Hodorogea — ridicat în Parcul Catedralei din Chișinău

*Înalt Prea Sfințite,
Ilustre oaspe,
Domnilor miniștri,
Domnule General,
Onorată asistență,*

Ne-am adunat aici ca prin prezența noastră la dezvelirea monumentului ridicat fiilor iubiți a Basarabiei — părintele Alexei Mateevici, Simion Murafa și Andrei Hodorogea — să aducem un omagiu de pietate acestor luptători vajnici pentru cauza națională.

Mie, ca președinte al Comitetului de inițiativă pentru ridicarea monumentului și ca unul, care am trăit împreună cu ei zile de trudă și de luptă, îmi revine sarcina să lămuresc, în câteva cuvinte, cine au fost pentru neamul nostru fericiții întru Domnul, a căror chipuri le-am săpat în bronz pe acest monument și a căror amintire datori suntem s-o săpăm și în sufletele noastre, făcând din viața lor de muncă, luptă și jertfă o pildă pentru noi și pentru generațiile care ne urmează.

Cine a fost Alexei Mateevici? Născut la 16 martie 1888, într-o familie de preot moldovan din satul Căinari, jud. Tighina, Alexei Mateevici de mic copil are prilej, ca pe lângă învățătura și cartea rusască, care se făcea în școli, și la care era îndemnat și el, mai este una, cuprinsă în acele cărți subțirele, pe care le avea tatăl său pe masă și pe care era scris „Albina”. De aici, din aceste cărțițele, copilul A. Mateevici capătă primele cunoștințe de limbă românească scrisă și poate și îndemnul de a scrie el însuși.

Începe să scrie încă de pe când era elev în Seminarul Teologic din Chișinău, în anul 1906, când apare cea dintâi gazetă moldovenească în provincia noastră — „Basarabia”. În această gazetă se tipăresc traduceri frumoase ale lui Alexei Mateevici din nuvelistul rus A. Cehov, apoi articole cu privire la obiceiurile și datinile moldovenilor, o schiță originală din viața satelor cu titlul „Toamna” și altele.

Într-un articol, intitulat „Ce ne trebuie nouă?”, Alexei Mateevici îndemna pe moldoveni să lupte pentru drepturile naționale și cele cetățenești, trimițând în Duma Imperială (Parlamentul Rusiei) deputați moldoveni, care vor ști să spuie nevoile și dorurile poporului nostru. Moldovenii trebuie să le impună deputaților să ceară limba națională în școală, în biserică, în justiție și administrație, să ceară o ocărnuire de sine pentru Basarabia — autonomie, cum o numește tânărul naționalist, și o guvernare parlamentară pentru imperiu.

Și deodată, într-un număr al ziarului „Basarabia”, din februarie 1907, Alexei Mateevici publică o poezie, pe care dați-mi voie să o citesc în întregime, deoarece ea oglindește

măsura puterii scriitorului de a făuri icoane vii, meșteșugul său de a trezi fiori și de a sădi în sufletele chinuite de așteptări zadarnice — raze de speranță, nădejdi și reînviere.

Iată această poezie.

Eu cânt

*Eu cânt pe-acei ce-n jug și chin
Pe-a lor spinare țara țin,
Cari în robie și necaz
Voinici, puternici au rămas!*

*Vânjoși, înalți, ca fierul tari,
De soare arși, bătuți de vânt,
Brăzdează harnicii plugari
Al țării lor mănăs pământ.*

*Din plug pe toți ei îi hrănesc,
Vărsând pâraie de sudori,
Dar tot puterile le cresc;
Pe-acești puternici muncitori
Eu cu mândrie-i cânt!...*

*Eu cânt pe-acei ce până acum,
Fără cărare, fără drum,
În noapte rătăciți au stat,
Nădejdea însă n-au lăsat;*

*Pe-acei ce tare, neclintit;
Oftând amar din când în când,
Întreaga lume au sprijinit,
În urma plugului mergând;*

*Cari focul vieții nu l-au stâns
În pieptul lor de fier făcut,
Și cât de mult n-au plâns,
Tot alte zăle-au prevăzut,
Pe-aceștia eu îi cânt!...*

*Eu cânt, căci văd că ele vin
Acele zăle de senin;
Eu cânt, căci văd de-acum că piere
A țării veșnică durere;*

*Eu cânt, căci văd necazul frânt,
Și-aud plugari în zori cântând,
Nu doine de amar, de dor, —
Înviorarea țării lor...*

*Și glasul vieții ascultând,
Venirea zorilor eu cânt!..*

Și iscălește: „Cântărețul Basarabiei“.

Da! Alexei Mateevici era cântărețul Basarabiei! Cu adevărat putem spune, că până la dânsul nimeni din moldovenii basarabeni rămași acasă nu au spus cu atâta foc, cu atâta simțire și într-un vers așa de puternic, amarul plugarului basarabean, dar, totodată, și vânjoșia sa de oțel, pe care se va clădi renașterea țării. Această renaștere poetul o prevede și o cântă în imnuri de slavă, în „cântece ale zorilor“, îmbinate cu accente profetice. Ascultați cum ne îndeamnă poetul:

*Hai, măi frate, hai, măi frate,
Zorile s-aprind,
Hai să căutăm dreptate,
Voie și pământ*

*Plugărit-am viața toată
Ș-am muncit noi rău
N-am văzut zi luminată
Numai greu, tot greu.*

.....

*Dar destul! Venit-a ceasul,
Ceasul așteptat,
Ca să dăm noi jos năcazul,
Care l-am răbdat.*

*Vezi?! În zarea depărtărei
Zorile s-aprind,
Sfânta zi a învieri
Vine strălucind.*

.....

*Pentru noi, feciorii gliei,
Zorile răsar,
Pentru-nfrângerea robiei
Bietului plugar.*

Dar Mateevici nu-i numai un bard, un profet. El știe, că poporul moldovenesc este rămas în urma altor popoare și de aceea se cere, ca fiii cei mai înzestrați ai neamului să-și eie sarcina de a se înarma cu toate armele științei și de a fi luminătorii gloatelor pe toate tărâmurile.

Restul vieții sale atât de scurte, Alexei Mateevici și-l cheltuiește în studiu și-n propovăduirea „veșnicilor adevăruri“. În domeniul învățaturii este un muncitor harnic și adună ca o albină din toate părțile mierea înțelepciunii.

După ce a terminat seminarul din localitate, pleacă în 1910, la Kiev și acolo, în 1917, își ia licența în teologie. În tot timpul acesta, adună materiale despre trecutul neamului nostru, adună folclor și scrie mereu, fie în revista bisericească basarabeană „Luminatorul“, fie apoi în „Cuvântul Moldovenesc“, fie aiurea.

Caracterul operei sale este îndrumător pentru idealurile sfinte și înalte ale creștinismului mântuitor de suflete și ale naționalismului luminător, izbăvitor de popoare.

Alexei Mateevici îmbogățește literatura noastră națională cu traduceri poetice din marii scriitori ruși (Pușkin, Nadson, Alexei Tolstoi și alții), făurind în același timp și poezii originale, pătrunse de motive morale și religioase.

În 1914, Alexei Mateevici, după ce-și isprăvește studiile, se întoarce la Chișinău și aici devine profesor la seminar, preoțindu-se. Războiul însă îl smulge de la catedră și îl mână pe front, în calitate de preot militar. În 1916 e pe Frontul român și își toarnă sufletul său de român din Basarabia în sufletul colectiv al neamului, care cu dârzenie își apără dreptul la viață. De aici, de pe frontul trupurilor obosite și chinuite de moarte și a sufletelor care ard pe rugul unei credințe misterioase în mântuire, Alexei Mateevici, pe la începutul revoluției ruse, scrie „**Basarabenilor**“.

*Să știți: de nu veți ridica
Din sânul vostru un proroc,
În voi viața va săca,
Zădarnic soarta veți ruga,
Căci scoși veți fi atunci din joc
Și-ți rămânea făr-de noroc.*

*Din cheag de lacrimi, de dureri,
Din trăsnet de mânie sfântă,
Și din nădejdi și zbuciumări,
Din năzuinți și frământări
El trebui facla să-și aprindă
Și-n el pe toți să vă cuprindă.*

*Și-n țara voastră va purcede
Pe drum de spini și chinuire
Cu gloata celor cari l-or crede;
Și duh aprins de înnoire
Va duce-n propovăduire.*

*El jalea vechilor câmpii
Numa-ntr-o lacrimă va strânge,
Din spic, din strugurul din vii
În stropi va curge ape vii:
Din spic — sudori, din viță — sânge
Le va sorbi și nu-ți mai plânge,*

*C-atunci sorbiții stropi vor arde
Din țară toată vrăjmășia,
Clevetitori, dușmani de moarte,
Și cei cu limbi în două sparte
Atunci vor căuta frăția
Și lepăda-vor viclenia.*

*Și toți veți fi un gând ș-un nume
Și înfrățiți veți făuri
Un viitor mai bun în lume
Iar el va ști să vă îndrume
Acolo, unde va zări
C-a voastră stea va răsări.*

*Dar știți: de nu veți ridica
De printre voi acest proroc,
În voi viața va săca,
Zădarnic soarta veți ruga,
Căci scoși veți fi atunci din joc
Și-ți rămânea fără noroc.*

La un moment dat însă i se pare că versul înaripat și îndemnător nu va fi de ajuns pentru a-i struni pe moldoveni la lupta harnică și organizată pentru cucerirea drepturilor naționale și atunci Alexei Mateevici se grăbește în Basarabia și aici, în capitala provinciei, care fierbea și clocotea de agitația politică a tuturor neamirilor, ia contact cu lumea, care se sbuciumă, cu studențimea moldovenească basarabeană, cu preoții, cu învățătorii și alții. Pretutindeni își spune cuvântul — un cuvânt plin de adevăr, un cuvânt sămănător de unire și frăție acolo, unde dușmanii neamului și întunecimea semănase minciună și dezbinare între frați.

Iată câteva frânturi din cuvântarea lui Alexei Mateevici la Congresul învățătorilor din 25—27 mai 1917: „Ca unul care am luptat și eu cu vorba și cu scrisul pentru luminarea neamului, cred că pot să-mi îngăduiesc a vă da unele sfaturi frățești. Mai întâi de toate să știți că:

Unde-i unul nu-i putere
La nevoi și la durere;
Unde-s doi puterea crește
Și dușmanul nu sporește.

.....

Fără unire nu vom putea dobândi nimic. Deci să avem un gând, o inimă, un ideal.

Al doilea sfat e acesta. Lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mâhnire am văzut astăzi, că între D-voastră nu toți sunt uniți asupra unei idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alții — cei mai puțini — români. Ei bine, dacă ați luat asupra D-voastră a lumina poporul, apoi trebuie să dați poporului idei adevărate, căci altfel învățământul întreg e fără rost. Da suntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului. Frații noștri din Muntenia, Transilvania, Moldova și Bucovina nu se numesc după locurile unde trăiesc, ei-și zic „români“. Așa trebuie să facem și noi.

Și trebuie să ne zicem români, că ne tragem de la Roma. Și suntem de aceeași origine cu francezii, italienii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie s-o știm și aceasta trebuie s-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați. Aceasta este lumina dreaptă.

Al treilea sfat este: să stați cu mare putere la straja intereselor naționale. Să trăim bine cu vecinii, dar să nu trădăm interesele noastre, căci astfel vom fi înghițiți de cei mai tari.

Și în sfârșit, sfatul cel din urmă: să nu uităm norodul, țărănimea, care a suferit atâta până acum! Să-l luminăm, să mergem mână în mână cu el, căci fără noi el nu poate nimic, după cum nici noi nu putem face nimic fără el. Să-l îndreptăm pe calea adevărului, pe calea adevărului cu fapte, iar nu cu vorbe. Mântuirea țărănimii e în noi și a noastră în ea!“

Așa credea și vorbea Alexei Mateevici.

După Congresul învățătorilor el pleacă din nou la front și se întoarce la Chișinău la chemarea Comisiei Școlare Moldovenești, care-l însărcinează să ție ascultărilor adunați la cursuri lecții din „Istoria literaturii române“. La deschiderea cursurilor, Alexei Mateevici citește minunata poezie „Limba noastră“, care răspundea într-un chip majestuos la criticele și la plângerile unora dintre profesori și învățători din Basarabia, că limba noastră națională este săracă și nu poate sluji ca un instrument de luminare și de propășire a neamului. Veți auzi această poezie chiar din gura fetei mult regretatului nostru Alexei Mateevici.

Eu mă voi mărgini a spune, că „Limba noastră“ este una din cele mai frumoase bucăți din întreaga literatură română și a fost cântecul de lebedă a lui Alexei Mateevici.

Rechemat din nou la front, el acolo se îmbolnăvi de tifos abdominal și, adus la Chișinău în 13 august, muri în spitalul pentru contagioși.

Cu Alexei Mateevici se stinse una din cele mai frumoase și mai temeinice nădejdi ale noastre — ale moldovenilor din Basarabia — pentru îmbogățirea literaturii românești cu opere și bucăți nepieritoare. Cu atât mai dragi ne sunt și ne vor fi pururi mărgăritarele pe care ni le-a dăruit Alexei Mateevici în scurta lui viață. Pentru aceste mărgăritare și pentru viața lui închinată neamului, i-am cioplit în bronz chipul lui blând pe monumentul acesta pentru ca și noi cei de azi — și urmașii noștri — să nu-l dăm uitării, ci veșnic să-l avem în inimă și suflet.

Nr. 5

Ianuarie 1932, Chișinău. „Un cuvânt înainte” — articol de program al revistei „Viața Basarabiei”, semnat de Pantelimon Halippa*Un cuvânt înainte*

Procesul de adaptare la noile stări de lucruri, pe care îl trăiește Basarabia după Unire cu Patria, nu s-a terminat încă. El este un proces de durată și se înscrie în istoria națională cu pagini bogate în evenimente și fapte care merită să fie păstrate pentru posteritate.

Ceea ce se întâmplă, însă, în zilele noastre, nu-i important numai pentru istorie. Procesul de adaptare, fiind în același timp și un proces de creștere, este viața însăși pe care o trăim și ca atare ne interesează în primul rând pe noi cei de astăzi. Și nu poate să nu ne intereseze: în joc este însăși ființa noastră și a neamului nostru. Este prezentul nostru și viitorul copiilor noștri. Într-un cuvânt, procesul este al nostru și trebuie să-l știm să-l trăim și să-l ducem la capătul dorit.

Ca orișice proces, el are crize. Aceste crize, adăugându-se la criza generală, prin care trece omenirea și țara noastră după război, dau uneori zilelor noastre un aspect de dureroasă tragedie. Marca vieții este bătută de furtuni puternice și valurile sunt așa de ridicate și amenințătoare pentru toți cei prinși în drum, încât chiar pentru poporul nostru care numai alintat n-a fost în trecutul lui vijelios, deci este deprins cu de toate, starea lucrurilor se prezintă ca extrem de primejdioasă. Farul mântuirii naționale pare câteodată că dispare cu totul, sau abia-abia se mai zărește la orizontul depărtat...

În aceste vremuri grele și împrejurări de mare răspundere pentru toți, Societatea „Cuvânt Moldovenesc”, care a luat ființă pentru a sprijini fapte de cultură națională și de civism românesc în Basarabia, a socotit de datoria ei să facă un apel la fiii cei mai luminați ai provinciei, îndemnându-i să se adune împreună și să încerce făurirea unui punct de sprijin pentru sufletele bieților moldoveni basarabeni, care sunt în primejdia de a se îneca ei cei dintâi în marea atât de tulburată a vieții.

Revista „Viața Basarabiei” este rezultatul acordului intervenit între o seamă de cărturari basarabeni, care prin viața lor de până acum au dovedit că s-au identificat cu provincia noastră și care au înțeles, că lor le revine sarcina de a se pune pe munca scrisului, care să aibă ca scop:

- 1) deșțelenirea paraginei trecutului de robie, care mai persistă în unele privinți în Basarabia;
- 2) dezvăluirea și înfățișarea sufletului românesc basarabean în ceața vremurilor apuse și în splendoarea luminii de astăzi;
- 3) cercetarea pământului Basarabiei din punct de vedere geografic și etnografic;
- 4) îndrumarea fiilor Basarabiei pe căile românismului și ale statului național român;
- 5) crearea de legături sufletești între locuitorii Basarabiei fără deosebire de naționalitate și religie;

6) cimentarea legăturilor între românii din tot cuprinsul României Mari și cei în afară de hotarele ei politice;

7) urmărirea mersului instituțiilor de cultură spirituală și materială în Basarabia și chiar în Țara întreagă, în măsura în care înregistrarea faptelor poate ajuta aducerea de lumină în problemele basarabene;

8) dezbaterea nevoilor economice ale Basarabiei;

9) revista presei care tratează chestiuni obștești, ce privesc și regiunea noastră;

10) împărtășirea cititorului uitat și izolat pe meleagurile basarabene la problemele de cultură generală și de civilizație umană, care frământă capete, popoare, universul întreg;

11) orice alte probleme și chestiuni, care în cursul muncii vor fi găsite că răspund scopurilor Asociației „Cuvânt Moldovenesc” și revistei „Viața Basarabiei”.

Prin pagini din trecutul zbuciumat dar puțin cunoscut al Basarabiei, ne propunem să arătăm trudnicul drum al moldovenilor dintre Prut și Nistru spre Golgota suferinței lor neînțelese de cei străini de sânge și spre mormântul uitării amare din partea fraților de același sânge — drum care, la capătul celor 106 ani de robie rusească, a adus zilele mărețe ale învierii neamului românesc în Basarabia, răstignită și înmormântată de vie. Această dezvăluire a trecutului românesc basarabean ne-o propunem, nu pentru o zgândărire a rănilor trecutului, ci spre a-i face pe cei ce nu ne-au înțeles în trecut să ne înțeleagă măcar acum și totodată spre a arăta moldovenilor basarabeni, care poate se clatină pe picioarele lor slabe sau obosite, că în trecut, părinții și strămoșii lor au avut de îndurat suferinzi și mai mari, dar nu s-au plecat, ci au așteptat vremurile de mântuire cu statornicia unui popor vrednic, așa cum zice poetul nostru basarabean A. Mateevici:

Eu cânt pe acei ce pân-acum
Fără cărare, fără drum,
În noapte rătăciți au stat,
Nădejdea însă n-au lăsat...
Care focul vieții nu l-au stins
În pieptul lor de fier făcut,
Și cât de mult n-au plâns,
Tot alte zile au prevăzut —
Pe aceștia eu îi cânt!...

Prin pagini de belestrică, versuri, folclor și studii de orice natură, care ar oglin-di sufletul moldoveanului basarabean, ne propunem să-l arătăm fraților lui de aiurea, care nu ne cunosc nici astăzi îndeajuns, așa cum se prezintă cu însușirile lui caracteristice, precum: cuminenția pilduitoare, bunătatea îngăduitoare și iertătoare, omenia neafișată și neoțărâtă, răbdarea tăcută și creștină, modestia sinceră și netrâmbițată și atâtea altele. N-am dori însă, să ne ascundem nici defectele și mai ales întârzierea în atâtea domenii ale vieții. Suntem doar trup din trupul unui popor de țărani și nu avem nici o vină, că, mulțumită vremurilor de urgie din trecut, purtăm pecetea primitivității, cu care, dealtfel, sunt pecetluiți țărani din tot cuprinsul sud-estic european.

Așa cum suntem, avem dreptul de a fi cunoscuți și luați în seamă. Facem deci apel la condeile cunoscute și la acei care până acum n-au avut curajul publicității, să brăzdeze adânc, de-a lungul și de-a curmezișul, Basarabia virgină, spre a scoate în evidență însușirile poporului ei și spre a pregăti terenul, unde va crește și va înflori sufletul românesc basarabean, vrednic de plantatorii acestui suflet pe aceste meleaguri, din antichitatea tracică și romană și din vremurile mai dincoace, când s-a plămădit neamul nostru românesc.

Rugăm îngăduință pentru înfățișarea modestă a comorii sufletului moldovenesc basarabean, de abia scoasă de sub spuza veacurilor; luată în cercetare mai deaproape și repartizată în galantarele culturii românești, suntem încredințați, că va fi o surpriză pentru mulți și va străluci neasemuit, nealterat și în armonie deplină cu toată creațiunea națională română. Chiar dacă ne-am contopi în gama folclorului moldovenesc basarabean, sau am face numai un pas mai departe, unde s-a oprit creațiunea populară, încă am prezenta un aport în tezaurul general al literaturii românești. Dar Basarabia moldovenească numără printre făuritorii scrisului românesc și ai literaturii naționale pe un Alexandru Donici, pe un Constantin Stamati, pe Alecu Ruso, pe Bogdan Petriceicu Hasdeu, pe Alexie Mateevici și pe atâția alții mai mici, — morți sau vii, cunoscuți și uitați sau cu totul necunoscuți, care, după părerea noastră, toți au dreptul la cunoștința și recunoștința Basarabiei și țării.

Revista „Viața Basarabiei“, de va fi numai o manta de vreme rea pentru penele basarabene începătoare, dar pe care, dintr-un sentiment natural de patriotism local, le-am dori cât de iute să răzbată în lumea largă a literelor românești, încă ar fi o faptă de cultură românească în Basarabia. Dar pe lângă acest considerent, noi ne mai gândim și la cultivarea cititorului basarabean. În provincia noastră, pe vremuri, intelectualitatea orașelor și satelor — funcționarii, preoții, învățătorii și profesioniștii liberi — obișnuia să se aboneze la câte o revistă de cultură generală, precum erau „Niva“, „Mir Bojii“, „Russkoie Bogatstvo“, „Probuđenje“, „Vestnic Znanii“ și altele. Este timpul, ca vechea tradiție să fie reluată și am dori, ca „Viața Basarabiei“ să fie acea revistă românească de cultură generală, care să cultive pe cititorul basarabean pentru scrisul și literatura românească.

Socotim că nu mai este nevoie să lămurim cititorilor noștri toate acele puncte, pe care le-am enumerat de la început ca scop al scrisului nostru la „Viața Basarabiei“. Prin toate tindem să ne facem datoria față de Basarabia, față de moldoveni și popoarele conlocuitoare cu noi, față de statul național și românism. De vom fi ajutat Basarabia să facă un pas înainte în domeniul cultural și economic, de vom fi deschis ochii unora și inima altora asupra sufletului basarabenilor și năzuințelor lor, de vom fi deșteptat în mai mulți râvna spre mai multă lumină, spre mai multă muncă orânduită și spre mai multă frumusețe în viața, pe care o trăim cu toții o singură dată, — ne vom socoti răsplătiți pentru munca noastră.

Pornim la drum cu mijloace puține. În trecut, până la război și Unire, aici, în Basarabia, o încercare aproape asemuitoare a izbutit cu mijloace și mai puține: a fost

revista „Cuvânt Moldovenesc“ de sub conducerea subsemnatului și a răposaților N. Alexandri și S. Murafa. Scoasă un timp ca singura tipăritură românească în Basarabia, revista „Cuvânt Moldovenesc“ s-a transformat apoi într-o ediție paralelă cu ziarul care purta același nume. Încetarea scoaterii revistei „Cuvânt Moldovenesc“ a fost o greșeală, pe care după atâția ani trecuți o reparăm prin revista „Viața Basarabiei“. Nu ni-i greu deloc să recunoaștem, că o revistă de cultură generală nu poate fi înlocuită niciodată, în serviciile ei, printr-o gazetă.

Astăzi pornim la drum cu aceeași credință, cu care am mai pornit și altă dată, în puterea minunată a ideii, a cuvântului: „la început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul“. Vechiul „Cuvânt Moldovenesc“ avea pe coperta lui: „Cunoașteți adevărul și adevărul vă va slobozi“. Reluăm deviza muncii noastre din trecut și pornim la drum cu gândul, că nici astăzi încă nu suntem stăpâni pe libertatea noastră, că și astăzi ni se mai tăgăduiește dreptul la viață, că și astăzi suntem încă robiți atâtor nevoi, atâtor dureri și unui întuneric mare, care nu s-a risipit deocamdată nici sub razele culturii naționale!

Avem bună nădejde, că „Viața Basarabiei“ va fi un răspuns la chemarea vremii și va ajuta procesul de adaptare și creștere a provinciei noastre, în noile condițiuni de viață.

24 Ianuarie 1932

Publicat după Revista „Viața Basarabiei“, 1932, nr. 1, p. 36

Nr. 6

1933, Chișinău. Schiță biografică despre Pan Halippa elaborată de căpitan Gheorghe V. Andronachi

Născut în anul 1883, în com. Cubolta, județul Soroca. A făcut studiile universitare la Iași. Neobosit fruntaș al vieții politice moldovenești din Basarabia.

Poartă lupta pe terenul național moldovenesc încă din 1905, pentru care motiv a fost urmărit de regimul rusesc, sub bănuiala de agitator în favoarea moldovenismului. A colaborat la „Basarabia“, „Viața Basarabiei“, „Viața Românească“ și alte publicațiuni din vechiul Regat.

A reprezentat Basarabia la Cernăuți, când s-a proclamat Unirea Bucovinei și la Alba Iulia, când s-a făcut Unirea Ardealului (noiembrie 1918).

În 1917—1918 a avut un rol important în toate mișcărilor culturale, naționale și politice din Basarabia. A formulat cel dintâi ideea Sfatului Țării.

A fost vicepreședinte și apoi președinte al Sfatului Țării, apoi ministrul Lucrărilor Publice în guvernul B. Știrbei, iar în urmă a deținut acelaș portofoliu și sub guvernul dlui Iuliu Maniu, apoi pe cel al Sănătății, odată cu demnitatea de ministru secretar de stat al Basarabiei, pe care o deține și azi.

Este întemeietorul gazetei „Cuvânt Moldovenesc“, colaborator al ziarului „Basarabia“ (1906) și al rezistei literare „Viața Basarabiei“ (1932).

A fost colaborator la ziarele „Ardealul“ și „România Nouă“ (1917—1918), ambele editate în Chișinău de dl Onisifor Ghibu, profesor universitar din Cluj.

Este membru al Academiei Române, președintele Universității Populare din Chișinău și autor al mai multor lucrări geografice și istoriografice basarabene. Are și un volum de versuri intitulat foarte sugestiv „Flori de pârlăoacă“.

* * *

Relativ la trecutul său zbuciumat, printre multele altele, iată ce se istoricește despre acest bun român.

În 1906, fiind invitat de organizatorii unui congres țărănesc la Moscova, dl Halippa veni acolo, dar fu arestat pentru că nu avea pașaport. În Rusia era lege ca fiecare cetățean să aibă pașaport asupra sa în deplasările sale prin cuprinsul imperiului. Dlui Halippa i se refuzase eliberarea acestui pașaport de către „ohrana“ rusă, pentru motivul că era destul de cunoscut ca agitator naționalist moldovean.

Îndată a fost arestat și trimis din etapă în etapă la urma sa, pe jos, cu santinela la spate, de la Moscova la Chișinău, unde a ajuns aproape peste trei luni.

Tratamentul în timpul călătoriei forțate și primirile sale la etapele polițienești și jandarmerești nu erau tocmai umane. Din această cauză, „agitatorul moldovean“ își schimbase cu totul înfățișarea plină de viață și de avânt, întipărindu-i-se adânc urmele suferinței pe față și în întreaga sa atitudine.

Cu barba crescută în neregulă, cu hainele mototolite, cu ghetete fără tocuri, scăldate și rupte, cu aspect de sălbatec, astfel ajunse dl Pan Halippa la Chișinău, unde nici bunul său prieten și tovarăș de luptă, bătrânul scriitor Gavrilă, nu l-a putut recunoaște imediat.

Ca amintire a acestor și crude suferințe, dl Pan Halippa și-a lăsat barba, pe care o poartă și astăzi.

* * *

Editând „Cuvânt Moldovenesc“, care nu-i aducea nici un folos material, ba îl îngloba în nesfârșite datorii, dl Halippa nu avea săptămâni întregi un lemn în soba din cămăruța ce o ocupa la capătul străzii Sf. Haralambie, în marginea unei mahalale. Adesca scria și umbla flămând zile întregi, fără a se plânga nimănui, mereu întărit de ideea pentru care lupta și pentru care bucuros ar fi voit să se jertfească completamente, fără altă plată decât triumful cauzei naționale pentru revenirea tuturor românilor sub o singură stăpânire, independentă.

Acesta era dl Halippa până-n momentul când începuse defectiunea armatei ruse și mișcarea națională a popoarelor din imperiul pravoslavnic, care începuse să se afirme.

Din acel moment dl Pan Halippa intră cu vigoare în prima linie în luptele politice pentru pregătirea autonomiei Basarabiei și apoi pentru declararea Republicii Democrate Moldovenești și mai apoi a actului sfânt al Unirii cu Patria—Mamă.

Încă de la început i se remarcă alesele însușiri de organizator al structurii politice a tinerei republici naționale și este primit cu căldură și ascultat în toate orga-

nizațiile, ce se proiectau sau erau deja alcătuite după sfaturile și sugestiile sale.

D-sa este cel dintâi civil care a pătruns la prima ședință de constituire a Comitetului Central moldovenesc ostășesc din Chișinău și care a dat sfaturile și instrucțiunile necesare de constituire, formularele de acte ce trebuiau întocmite și modul de comportare a organizațiilor străine ce se aflau la Chișinău și aveau în acel moment o influență politică preponderentă și o putere judecătorească și administrativă covârșitoare.

Acea primă ședință s-a ținut la începutul lunii iunie 1917, în niște momente care cereau multă prudență din partea oricui.

Tot d-sa este acela care era sufletul și inelul de legătură al adunărilor și mitingurilor moldovenești de la Odesa și Chișinău, ale ostașilor ce se reîntorceau la vetre în Basarabia.

Este un om destre care istoria va vorbi mai amănunțit decât sumara biografie, ce i s-a rezervat în acest album.

Publicat după: Gheorghe V. Andronachi, *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*, Chișinău, 1933, p. 69–70

Nr. 7

Opinia istoricului Alexandru Boldur despre activitatea politică și culturală a lui Pan Halippa

Când mă aflu încă în Crimeea și m-am hotărât să plec în Basarabia¹, eram animat de un gând nobil: să servesc după puterile mele poporul din care mă trag. În fond, eram influențat de ideile lui P. L. Lavrov, exprimate de el în „Istoriceskie pisma” („Scriori istorice”), în care propaga ideea că intelectualii au o datorie față de popor, pe care trebuie s-o achite. Eram poporanist, fără exagerările partidului social-revoluționar, care avea o organizație luptătoare, preocupată de uciderea reacționarilor regimului țarist.

Cu acest gând m-am întors în Basarabia. Firește, mi-am pus întrebarea: cum să aduc la îndeplinire ideea mea, pe ce cale? După cum am arătat mai sus, consideram că există două căi: ziaristica și participarea la un partid. Ambele trebuiau să fie utilizate.

În România, exista regimul partidelor politice. Mi se părea că Partidul Național-Țărănesc este cel mai apropiat de poporanism. Deci mi-am spus: pot să fac ceva cu ajutorul acestui partid. Nu-l cunoșteam deloc.

Când l-am cunoscut mai îndeaproape, m-am îngrozit: cuprindea elemente venale sau animate exclusiv de pricopseală, de interese pur materiale. Cel puțin la Chișinău Partidul Național-Țărănesc, de sub conducerea lui P. Halippa, posedă aceste vicii, după cum vom vedea mai jos.

1 Alexandru Boldur a trecut clandestin Nistru în data de 24 octombrie 1924, revenind în Basarabia după o absență de circa un deceniu.

Pan Halippa nu cunoștea istoria, dar era poet și membru corespondent al Academiei Române. Poate înclinația sa literară l-a dus la ideea înființării unei reviste: „Viața Basarabiei“, care era deschisă tuturor. Trebuie să recunoaștem că nimeni n-a făcut pentru cultura românească din Basarabia atât cât a făcut Halippa, datorită acestei reviste. Mulți își publicau acolo articolele lor, printre care eram și eu. Astfel se satisfacea nevoia culturală a provinciei de a avea o revistă în limba română.

Conducătorul revistei, Pan Halippa, primea bani de la Ministerul de Interne pentru publicarea ei. Propriu-zis, revista nu trebuia să fie a lui personală, ci, dimpotrivă, să fie condusă de elita Basarabiei, acumulând toate capacitățile acestei provincii. Era cu totul firesc ca, având un coleg de partid ca mine, profesor universitar, să mă invite la conducerea acestei reviste, în calitate de membru al comitetului de redacție. Dar nu! Mă ținea departe de așa ceva. El însuși, împreună cu acoliții săi, aprecia materialul prezentat de colaboratori. Este adevărat că niciodată n-a refuzat să-mi publice studiile.

Pan Halippa a fost un mare patriot român, dar în calitate de conducător al organizației Partidului Național-Țărănesc din Chișinău s-a dovedit a fi influențabil. Au intrat în grațiile lui unele elemente din Vechiul Regat, în frunte cu I. Negrescu, precum și basarabeanul D. Bogos. Datorită lui Halippa, ei își făceau interesele și amândoi au fost, pe rând, primari ai Chișinăului. În timpul primariatului său, D. Bogos și-a creat o clientelă în suburbia orașului. La nevoie, el apela la elemente de la periferie, deseori bețivani, și datorită lor oricând putea să obțină la ședința organizației voturi în folosul său.

Deseori mă gândeam: rău am făcut! Nu trebuia să mă bag benevol, deoarece nimeni nu m-a silit. „Moșia“ era împărțită și rolurile tuturor erau bine precizate. Nu mai era loc și pentru un străin ca mine...

Publicat după: Alexandru V. Boldur, *Memorii. Viața mea. Lumini și umbre*. București, 2006, Editura „Albatros Corporation“, p. 190–192

Nr. 8

Ianuarie 1937, Chișinău. „Un cuvânt înainte“ — articol publicat de Pan Halippa, director al revistei „Viața Basarabiei“, în care se reconfirmă programul publicației respective și credo-ul personal al editorului?

Un cuvânt înainte

La începutul anului al șaselea de activitate publicistică în cadrul revistei „Viața

-
- 2 În perioada 1932—1944 Pan Halippa a fost director al revistei „Viața Basarabiei“, cea mai prestigioasă publicație din provincia dintre Prut și Nistru din perioada interbelică. Apărută din mari rațiuni culturalizatoare și de susținere a tinerilor creatori de valori literare, revista a atacat și probleme de istorie, economie, etnografie, filosofie, istorie a bisericii etc. Programul revistei era orientat spre îndrumarea populației dintre Prut și Nistru, fără deosebire de naționalitate și religie, pe calea românismului, spre crearea de legături sufletești între românii din cuprinsul țării și cei rămași în afara hotarelor ei politice.

Basarabiei“ și după o muncă de peste treizeci de ani pe tărâmul scrisului românesc în Basarabia, pare-se ar fi de prisos să-i mai lămuresc pe cititori asupra ideilor care m-au însuflețit în acest răstimp și care mă stăpânesc și astăzi. Mă simt totuși dator să spun câteva cuvinte, că în vremea de pe urmă în Senatul României, unde am cîntea să reprezint provincia basarabeană, s-au găsit fruntași ai vieții politice din țara noastră care au afirmat că eu, prin declarația făcută cu privire la mizeria țăranimii din toată țara și din Basarabia, mi-am renegat tot trecutul de naționalist român. Criticile și chiar insultele pe care mi le-au adus adversarii mei în Senat mă obligă să dau câteva lămuriri, căci „Viața Basarabiei“ rămâne tot sub conducerea mea și n-aș vrea să se nască o cât de mică bănuială că la conducerea revistei se va produce vreo schimbare în liniile de mișcare și în programul ei de lucru.

Încă din 1906, când colaborem la primul ziar moldovenesc din provincia noastră, „Basarabia“, scriam în numărul de la 22 iunie, sub pseudonimul meu publicistic de atunci, P. Cubolteanu: „Demult dezmiard în inima mea un gând sfânt pentru țăranii noștri moldoveni din Basarabia. De multe ori când doream să-mi descopăr tainele mele adânci și să-mi mărturisesc crezul înaintea fraților mei, țărani din Basarabia, se iscau piedici neașteptate și, vrînd-nevrînd, rămâneam mut. Mai de multe ori piedicile acestea se iscau din partea stăpânilor noștri, care știu bine să-ți astupe gura și te fac mut, în timp ce sufletul îți arde de dorința să-ți spui fătîș cugetele acelor frați moldoveni din sânul cărora te tragi...

Te apucă groaza când îți aduci aminte că slugile stăpînirii de sus își făceau răs de aceia care se învredniceau a descoperi taina ascunsă vederii celor mici și sărmani, care veacuri întregi poartă jugul... Câți din îndrăzneții aceștia înfundau temnițele și putrezeau prin ele? Și se chinuiau ei numai de aceea că duceau norodului întunecat lumina științei și steagul unirii pentru luptă cu dușmanii și pentru dezrobirea norodului din lanțurile sărăciei și ale nevoii.

Dar toate au un sfârșit. Acuma a venit vremea când fiecare om cîstit, în care trăiește simțul datoriei către norod și care știe taina nelegiuitelor fapte din viață, trebuie să meargă în norod ca să-și îplinească datoria... Fiecare din binevoitorii norodului trebuie să se cufunde în viața acestui norod, să înțeleagă durerea și bucuria plugarului țăran, ca să-i poată fi prieten în zile de bucurie și îndrumător în zile negre, pline de lacrimi și sudori...

Pe de altă parte, trebuie de dus în viața norodului pămîntean acel lucefăr de știință care e aprins pentru toate neamurile, printre care ne aflăm și noi, moldovenii din Basarabia. Datoria fiecăruia este de a-i da sărmanului pămîntean un ajutor, pentru a-i lămuri mintea despre faptele dimprejurul lui și urmările lor.

Dar cel mai însemnat lucru în viața țăranilor trebuie să fie adunarea lor într-o frăție, într-o ligă, care ar cuprinde țăranimea toată cu interesele ei muncitorești. Cine

nu știe puterea unirii? Și doar liga țăranilor nu poate fi pusă în rând cu alte însoțiri cetățenești. Căci țăranimea muncitoare este cel mai numeros strat de oameni în țara noastră, ca și în multe alte țări din lume. Țăranii sunt muncitori și robi în toate țările și în țara noastră: deci și interesele țăranimii sunt unele și aceleași pretutindeni. Iată de ce unirea țăranilor într-o ligă poate să fie așa de puternică pentru apărarea intereselor țărănești, încât nimeni din dușmanii și prădătorii țăranimii n-ar mai cugeta să-l înjuge pe țăranul muncitor, sugându-i toată măduha...

În alte părți, unde țăranii sunt uniți în ligă țărănească, ei se prefac văzând cu ochii: se leapădă de beție și de nebunii, încep a-și lămuri capul cu o gazetă sau cu o carte și se deșteaptă cu totul. Și aceste toate nu-s de mirare, fiindcă țăranimea noastră muncitoare se află într-o stare neatinsă și-i plină de puteri...

Dar când liga țăranilor îi va lega cu o legătură sfântă: „unul pentru toți și toți pentru unul” — atunci țăranimea va arăta că ea este în stare să-și apere singură drepturile și-i vrednică a dobândi norodului muncitor tot pământul.

Și așa, frați moldoveni, binevoitori ai țăranilor noștri, apucați-vă de lucru! Lucru greu și răspunzător cere patria noastră de la noi. Frații noștri, înconjurați de dușmani, se îneca în glodul neștiinței și sărăciei. La lucru, frații mei, la lucru!...

Această chemare a mea poate că nu era redactată în cea mai corectă limbă românească, poate că era plină de generalități. Și totuși îmi amintesc și astăzi că sufletul meu era plin de curaj cetățenesc și mă simțeam gata să înfrunt toate greutățile, ce mi s-ar fi ivit în calea năzuinței de a ridica țăranimea moldovenească basarabeană din bezna de ignoranță și robie. Agenții forței publice din Rusia țaristă s-au însărcinat foarte degrabă după aceea să-mi puie curajul la încercare, în luna iulie a aceluiași an — 1906 — am fost arestat și numerele „Basarabiei” din 30 iulie și din 6, 13, 15, 20, 27 și 29 august cuprind articole scrise de mine în închisoarea din „Butîrki” de la Moscova. Aceste articole sunt semnate tot cu pseudonimul vechi „P. Cubolteanu” (după satul meu natal — Cubolta), iar după eliberarea din închisoare, începând cu data de 10 septembrie, direcția ziarului mi-a recomandat un alt pseudonim: de aici înainte eu semnez articolele mele „P. Basarabeanu”.

În nr. 1 (60), de la 1 ianuarie 1907, scriam: „Ce vrem noi de la anul acesta nou? Și pentru ce vom duce lupta înainte? Dorim, ce am mai dorit până-acum sârmanului și obijduitului nostru norod și anume: tot pământul norodului muncitor plugar; toate drepturile cetățenești, politice și naționale noroadelor ce locuiesc în Basarabia și mai ales moldovenilor — norodului de baștină. Dorim școli naționale moldovenești pentru moldoveni și limba-mamă în biserică, în judecată și în toate dregătoriile locale. Dorim ca toată viața cetățenească în țară să fie schimbată așa cum vrea norodul nostru... Dorim autonomie (de sine ocârmuire) pentru norodul nostru moldovenesc din Basarabia, fiindcă numai când va fi mult dorita autonomie, norodul nostru va putea trăi cu viața lui națională și omenească, lăsată de Dumnezeu. Dorim tuturor noroadelor din lume și din Rusia o viață slobodă și în pace, pe temeiul drepturilor omenești și dumnezeiești.

Acestea toate le dorim noi și pentru acestea vom duce munca și știința noastră înainte, precum le-am dus până-acuma. Lupta cu întunericul, cu nedreptatea și sărăcia de azi este cel mai puternic mijloc în lucrul nostru obștesc, și de aceea toți cei ce recunosc acest lucru în viață datori sunt să-și ia în spate partea lor de muncă și s-o ducă din toată inima și după puterile lor.

Unirea este alt mare mijloc în lucrul nostru național; iată de ce noi zicem: prin luptă și unire vom dobândi sfanțul drept al nostru“.

Aceleași preocupări m-au stăpânit și mai târziu. În 1908 am alcătuit „Pilde și povețe — întâia carte moldovenească de cetire“, pe care mi-a publicat-o răposatul cooperador basarabean, P. Rejepa. În precuvântare scriam: „Dragi copii basarabeni, pui din neamul românesc. Luați cărticica în mână și cetiți! Destul cât ați fost robi din pricina neștiinței de carte! Destul! Căci au trecut de-acu vremurile acelea când omul putea trăi și fără carte...“

Astăzi omenirea a părăsit drumurile vechi ale neștiinței și ale robiei sufletești. Toate noroadale se trag la lumină și toate se abat la știință. Ți-a venit vremea și ție, moldovene, să te gândești: cum stai, cum trăiești și pe ce drum trebuie să apuci în viață?...

Luați, moldovenilor, cartea în mână. Căci nu degeaba se zice din străbuni: „Cine n-are carte, n-are nici parte,;“, „Știința de carte îți prinde până la moarte,;“, „Meșteșugul te hrănește cu pâine și sare, iar știința de carte îți dă și cinste mare“. Deci, luați cartea în mână și prin știință dovediți că sunteți vrednici de a purta sfântul nume de moldovan.

Prin cartea asta mică, pe care v-o punem în mână, noi vă chemăm pe voi, moldoveni din întreaga Basarabie, spre lumina științei, spre Unire, spre dreptate, spre deplina deșteptare.

Leneșul, bețivul, buclucașul, lacomul, mișelul, prostul — toți aceștia și alții de sama lor nu-și vor găsi cuvânt de laudă în cartea noastră; ei prin faptele lor rele și-au pierdut podoaba de om și de aceea pildele noastre moldovenești îi scot la iveală sub nume de dobitoace sau dihănii. Moldovenilor, nu luați pildă de la nenorociții aceștia. Drumul vostru este altul: năzuiți la lumina științei, care vă va îndulci și înlesni viața voastră cea grea și plină de amar.“

Iar în articolul din aceeași carte, în care dovedesc că părinții sunt datori să-i învețe carte nu numai pe băieți, ci și pe fete, scriam:

„...Boierii și oamenii din orașe au venit de mult la priceperea folosului învățături și pentru femei, dar țăranii noștri rămân și astăzi la părerea veche, cum că țărancele nu le trebuie învățătura.

Părerea asta a țăranilor este greșită. Și iată de ce. Țăranca are greaua chemare de a fi crescătoarea și îngrijitoarea familiei; ea are datoria să fie mângâietoarea truditului ei bărbat, pe care are să-l îmbărbăteze și să-l însuflețească în lupta lui pentru creșterea copiilor și agonisirea traiului vieții.

Cum oare va putea să-și îndeplinească țăranca noastră chemarea ei, cum va putea să fie deșteptătoarea și luminătoarea copiilor ei, dacă ea însăși este lipsită de lumi-

nă și deșteptare? Ce ne vor răspunde țăranii și țărancele noastre la întrebarea aceasta?

Știm că țărancele noastre sunt harnice pe lângă casă și munca de la deal; adeseori ele știu și pricep bine lucrul gospodăriei; dar nu pricep deloc lucrul creșterii și deșteptării copiilor. Și tocmai aici se adeverește că învățătura este trebuincioasă nu numai pentru partea bărbătească, dar și pentru femei.

De aceea zicem plugarilor noștri să nu uite să deie și fetelor creștere bună la școală, ca și băieților. Prin învățătură, prin citirea cărților bune și folositoare, mintea lor se va deștepta, inima li se va îmblânzi și astfel vor dobândi o comoară neprețuită pentru viitoarea lor familie, iar neamul nostru moldovenesc se va ridica și va înflori ca un pom bun și roditor.“

Și tot pentru aceste idei militam și în anul 1913, când după ce îmi terminasem studiile universitare la Iași — venisem la Chișinău și aici puneam la cale cu Niculai Alexandri și Vasile Stroescu tipăritura lunară „Cuvânt moldovenesc“. Iată ce scriam în precuvântarea la revista noastră: „Ce gânduri urmărim și unde vrem să ajungem? Urmărim gânduri curate. Vrem să dăm moldovenilor din Basarabia, în fiecare lună, câte o carte moldovenească, din care cititorii să poată trage cât mai numeroase foloase sufletești și trupești.

Socotim cuvântul moldovenesc tipărit drept unul din cele mai bune mijloace pentru deșteptarea moldovenilor din Basarabia, care zac în întunericul neștiinței și de aceea nu râvnim de la cititori alt nume, decât acela de slujitori ai cuvântului moldovenesc tipărit.

Nevoile moldovenilor sunt nenumărate. Suntem însetați de lumina științei; târgurile și orașele noastre au uitat că în țara aceasta sunt mii de sate, care se prăpădesc în întunericul neștiinței, neprimind nici un cuvânt de mângâiere și de îmbărbătare de la târguri, care — dragă Doamne — sunt leagănul luminii și al tuturor cunoștințelor; moldovenii cei învățați în școli înalte rusești au uitat că au marea datorie de a împărți cunoștințele lor cu cei rămași în neștiință. Mai mult decât atâta: moldovenii cei învățați prin școli rusești au uitat limba părinților și nu știu să vorbească cu moldovenii de la țară în limba strămoșească...

...Toată nădejdea noastră noi o punem în aceia care, citindu-ne, vor simți în sufletul lor aceleași gânduri și dorințe pe care le avem și noi. Acești moldoveni, știutori de carte, împrăștiati prin satele și târgurile Basarabiei, sunt datori să răspundă la strigătul nostru de chemare.

Să nu se creadă nimeni scutit de la această muncă, zicând că nu-i pasă de lucrurile despre care vom vorbi aici. Această nepăsare, de care moldovenii noștri au dat dovadă totdeauna, nu mai poate rămâne nepedepsită.

De asemenea, să nu se creadă nimeni scutit de la munca de deșteptare a moldovenilor din Basarabia sub cuvânt că nu știe ce să facă și cum să facă.

Treaba îi va învăța pe toți care se vor simți datori să facă ceva. Într-o lucrare așa de mare, precum este deșteptarea culturală a moldovenilor, fiecare are ce face...

Nu-i nevoie să dovedim aici foloasele cărții. Astăzi toată lumea știe că răspândirea științei de carte este una din cele mai mari trebuințe în viața obștească. Căci obștea

omenească se alcătuiește din oameni deosebiți, care au fiecare drepturile și îndatoririle lor. Și aceste drepturi, și aceste îndatoriri omul trebuie să le înțeleagă bine, căci altfel viața aspră și nemiloasă îl doboară pe om la pământ, de unde nu se mai poate scula ușor.

De aceea stăpânirile din toate țările întrebuințază multe mijloace pentru a da norodului prin școală cât se poate mai multe cunoștințe practice, străduindu-se să facă din supușii lor oameni vrednici în orișice ramură a vieții. Afară de școli, în țările streine se cheltuiesc o mulțime de bani pentru tipărirea unor cărți ieftine, scrise anume pentru oameni nevoiași, care n-au avut putința să învețe mulți ani pe la școli și care, prin citire de cărți, singuri își împlinesc învățătura acasă.

Sunt țări în care nu-i zi să nu iasă de sub tipar zeci de cărți, care luminează mintea și îmbogățesc sufletul cititorilor. Toate acestea le-am spus pentru a arăta cititorilor noștri câtă însemnătate vor avea pentru țara noastră tipăriturile lunare ale „Cuvântului moldovenesc”. Aici, în cărțile acele, doritorii de lumina cunoștinței vor găsi scrieri despre nevoile lor obștești, despre istoria neamului lor și vor putea să se adape din cugetarea celor mai mari scriitori...

În cărțile „Cuvântului moldovenesc” se vor tipări scrieri privitoare la lege și la viața sufletească a omului, care scrieri sunt menite să sădească în mintea cititorilor gânduri mai înalte, iar în inimă porniri și simțiri mai frumoase și mai omenești.

Alături de aceste scrieri menite să mulțumească foamea sufletească a moldovenilor, „Cuvânt moldovenesc” nu vrea să uite că omul pe lângă suflet mai are și un trup, de care trebuie să știe să îngrijească. De aceea vom tipări și scrieri cu privire la gospodăria sătească, adunând cunoștințe și sfaturi despre plugărie, despre vii și livezi cu pomi roditori, despre grădinării, despre creșterea vitelor, despre îngrijirea dobitoacelor casnice, despre cooperatie și altele”.

Mi-am permis prea lungile citate din scrierile mele de altădată pentru a arăta că ceea ce mă privește azi m-a preocupat totdeauna. Problema cea mai importantă a scrisului meu a fost trezirea națională a moldovenilor din Basarabia. Și fiindcă țărâna noastră este cea mai numeroasă și cea mai națională clasă românească, preocuparea mea de predilecție a fost îndemnul țărănimii la carte, la organizarea economică și politică, pentru ca pe calea aceasta să poată lua în sarcina ei conducerea întregii politici naționale românești în Basarabia.

Și lucru vrednic de cunoscut este că cei care nu vor să mă înțeleagă astăzi, n-au fost în stare să mă înțeleagă nici pe mine, nici pe colegii mei de la „Basarabia” încă din 1906. În paginile primului ziar românesc din Basarabia s-au păstrat destule dovezi de neînțelegere între noi, care propovăduim naționalismul poporanist, și dl N. Iorga, care propovăduia naționalismul integral în „Neamul Românesc”. În nr. 51, de la 19 noiembrie 1906, citim următoarele: „Poate că dl Iorga s-a schimbat, dar noi nu ne-am schimbat, ci o spunem și acuma, că prin popor și numai prin popor se poate face fericirea poporului. Dacă pentru Iorga acestea sunt credințe revoluționare, atunci d-sa nu cunoaște părerile revoluționare și nici împrejurările din Rusia. Ei bine, toate par-

tidele din Rusia, afară de reacționari sau huligani, vor îndreptarea soartei poporului, dăruindu-i-se libertăți și pământ. Prin urmare, dle Iorga, noi naționalii poporani de la „Basarabia” nu am fost și nu suntem ceea ce crezi d-ta, ci vrem ridicarea moldovenilor prin voie, drepturi și pământ, însă pe un temei național moldovenesc și prin mijloace legitime. Prin aceasta ne deosebim de celelalte partide din Rusia, deși cu unele avem multe puncte de asemănare. Deosebirea însă este: totul pe temeiul național și legitim.”

Astăzi, după mai bine de treizeci de ani, aceste neînțelegeri între poporaniștii basarabeni și naționaliștii din Vechiul Regat, în frunte cu dl Iorga, se dezlănțuie din nou. Socotim că dreptatea e cu noi și nu cu dl Iorga, care — în treacăt fie zis — cu câteva luni înainte de groaznicele războaie țărănești din 1907, din România, în loc să vadă cruda realitate a mizeriei țărănești românești și să ridice glasul său puternic pentru îndreptarea lucrurilor, ceea ce ar fi contribuit, poate, la punerea în plin a problemei țărănești, socotea că-i de ajuns să semneze împreună cu dl A.C. Cuza programe naționale șovine. A trebuit să vie răzcoala țărănimii din 1907, pentru ca dl Iorga să găsească cuvinte de revoltă sufletească la adresa celor care au guvernat cu miopie țara, și totodată accente de iertare și duioșie la adresa țăranului răsculat.

Depart de noi dorința ca dl Iorga să fie readus la realitate și de data aceasta de evenimente tragice ca cele din 1907. Am dori ca lucrurile să se petreacă simplu și logic: să fim înțeleși frățeste, așa cum am fost înțeleși, de-o pildă, de marele nostru prozator Mihail Sadoveanu, care ne-a dăruit următoarea prefață la volumașul de „Flori de pârloagă”.

„Deși și-a făcut studiile la Universitatea ieșeană, cunoscutul luptător pentru dezrobirea Basarabiei a rămas totuși moldoveanul ruginit de la Nistru, ridicându-se potrivit nevoilor sufletești ale necăjitului norod, rupt de un veac din trupul românismului. Deși adăpat la literatura noastră nouă, deși de timpuriu familiarizat cu marea literatură rusă, Pan Halippa nu purcede nici de la Eminescu, nici de la Coșbuc, nici de la Pușkin, nici de la Lermontov. Poetul „Florilor de pârloagă” e un produs deosebit al obijduitei Basarabiei. El se ridică pe propriile-i mijloace, în armonie cu începuturile de cultură ale moldovenilor de peste Prut și cu nevoile lor sufletești. El este pentru Basarabia ceea ce au fost pentru Moldova și Muntenia poezii renașterii noastre dinainte de Eminescu.

Cântând nevoile, durerile și aspirațiile moldovenilor subjugăți, culegerea aceasta de poezii are o deosebită importanță. Pan Halippa care a tipărit atâta vreme pentru frații săi gazeta de deșteptare „Cuvânt moldovenesc”, trebuie să fie cunoscut și în această latură simpatică a activității sale...”

Cuvintele dlui M. Sadoveanu au fost pe vremuri, pentru mine, mai mult decât un elogiu: ele m-au încurajat să rămân mereu la postul de datorie scriitoarească până astăzi, îndemnându-mă să stăruie în pregătirea condițiilor necesare pentru dezvoltarea liberă a energiei capacității moldovenilor basarabeni pe toate tărâmurile vieții. De aceea paginile „Vieții Basarabiei” au fost și vor fi și de aici înainte loc de întâlnire pentru toți acei care vor să deștelenească pârloaga basarabească, unde vor răsări și vor

înflori odată și odată florile gândirii și simțirii românești basarabene.

Cu aceste gânduri pornim noul an de activitate în cadrul revistei noastre „Viața Basarabiei” și, ca încheiere, facem apel la toată lumea gânditoare să se pună mai temeinic pe munca de împărtășire a moldovenilor noștri basarabeni la cultura generală omenească și la cultura noastră națională românească. Să nu se uite că avem de parcurs un drum foarte lung pentru a putea să ne socotim și noi printre popoarele luminate. Personal, care sunt în stare să fac o comparație între ceea ce avem și ceea ce era cu 30 de ani în urmă, am curajul să afirm că, în fond, noi n-am realizat cine știe ce progrese în timpul acesta.

Țărănimea noastră rămâne tot săracă, tot neștiutoare de carte, tot neorganizată economicște și deci tot în imposibilitate de a face pași siguri pe calea progresului general.

Așadar, avem un câmp vast de muncă. Să ne facem datoria, chiar dacă hula neînțelegerilor sau adversarilor s-ar transforma în răcnete și amenințări de asasinat.

PAN HALIPPA

Publicat după: Revista „Viața Basarabiei”, nr. 1–2, 1937

Nr. 9

1939, Chișinău. „În slujba scrisului românesc din Basarabia”. Conferință ținută de Pan Halippa la Universitatea Populară din Chișinău

În slujba scrisului românesc din Basarabia

„Popoarele se înscriu în istorie nu numai prin ceea ce au adus drept contribuție materială, dar mai ales prin ceea ce aduc în patrimoniul spiritual al omenirii” — așa se pronunță unul din economiștii recunoscuți ai țării noastre. Eu, care nu sunt economist, nu disprețuiesc nici valoarea culturii materne, dar am fost și sunt pentru întâietatea creațiunii spirituale, atunci când punem pe cântarul valorilor produsul muncii omenești. Aceste gânduri mă stăpânesc de pe vremea începutului activității mele în viața publică a Basarabiei, din anii primei revoluții rusești — 1905—1906. De pe atunci încă am vrut să mă prenumăr printre acei compatrioți basarabeni, care nu ne simțeam chiar așa de măguliți cu titulatura Basarabiei noastre de grânar al Rusiei. Cu toate că titlul acesta vroia să spună că Basarabia este o provincie bogată, noi câțiva moldoveni din această „Basarabie binecuvântată” nu eram deloc mulțumiți de stările de atunci. Noi vroiam să înscriem numele Basarabiei natale și în alte capitole ale istoriei omenirii, decât acela, în care ne-o înscriseseră rușii, ca gubernie rusească, fără drepturi la o viață națională moldovenească. În privința aceasta noi cei din anii 1905—1906 prelungeam șirul de figuri basarabene, care s-au înscris în istoria culturii naționale românești ca adevărați creatori de valori spirituale de mare importanță.

Am făcut în revista „Viața Basarabiei” (Nr. din luna martie anul 1932) un pomelnic de moldoveni basarabeni din toate straturile sociale care s-au ilustrat prin opere

de cultură și literatură, prin fapte de administrație bună și prin atitudini de credință și devotament față de neamul nostru românesc. Cine ar vrea să-l aibă la îndemână, să se adreseze revistei. Aici, voi pomeni, pentru valoarea lor recunoscută, pe A. Donici, A. Russo, C. Stamati, Teodor Vârnăv, Dim. Petrino, Ion Sârbu, B.P. Hasdeu, Zamfir Arbore, Dimitrie Moruzi, Const. Stere, Axentie Frunză, Vasile Stroescu, Victor Crăscescu (Ștefan Basarabeanu) și fiul acestuia Sergiu Victor Cujbă, General Alex. Averescu, ca să nu-i pomenesc pe mulți alții.

Toate aceste nume pentru mine nu existau încă pe vreme când mă aruncam în vârtoarea luptelor politice și mă hotăram să prind în mână condeiul scrisului românesc. Mă refer la începutul colaborării mele la primul ziar românesc „Basarabia”, din 1906—1907, al răposatului E. Gavriliță, — ziar scos din îndemnul lui Const. Stere, care i-a asigurat și primele mijloace materiale. Până atunci nu participasem decât la o așa revistă a elevilor din Seminarul Teologic (în care semnam P. Omulean) și scriam, din când în când, la ziarul rusesc al răposatului T. Zaharov, „Bessarabskaia jizn” („Viața Basarabiei”), ce milita pentru libertăți constituționale și era în luptă crâncenă cu foile cunoscutului antisemit moldovean Pavel Crușevan. Scris și carte românească nu făcusem în școală. Limba și cântarea românească s-au introdus în Seminarul Teologic de la Chișinău abia din 1906, iar eu îl isprăvisem la 1904. Am deprins cartea românească în casa fratelui meu — Ion Halippa, de la care am învățat și descifrarea documentelor vechi moldovenesti, deoarece el era un harnic cercetător al trecutului basarabean și aplica pentru întâia dată pe pământul provinciei noastre metoda folosirii arhivelor oficiale și particulare, îndemnându-mă și pe mine la transcrierea acestor documente pentru publicațiile Comisiei Savante a Arhivelor din Basarabia. Mai citisem ceva românește la Biblioteca clandestină a „Pământeniei” studențești din Iuriev (Dorpat), unde am studiat în anii 1904 și 1905 și de unde plecasem, după o grevă studențească, în Basarabia, spre a ne face datoria de luminători ai poporului nostru moldovenesc împreună cu câțiva colegi studenți, în frunte cu Nicolae Bivol, fost mai apoi director de comerț al Basarabiei și primar al Chișinăului. Veniți în Chișinău, ne-am pus pe organizarea acțiunii noastre de luminare a moldovenilor și, ca prim pas, am făcut o cerere la guvernatorul Basarabiei să ni se aprobe scoaterea unui ziar moldovenesc, căruia i-am spus „Lumina”. Între timp, a venit la Chișinău C. Stere, și după discuții îndelungate de concepție și de tactică, am renunțat la ziarul nostru și am primit colaborarea la ziarul „Basarabia”.

Aici, la început, am lucrat sub conducerea dlui Ion Pelivan, iar apoi a răposatului Sergiu Victor Cujbă, un entuziast și un iscusit mânăitor al condeiului în vers și proză. De la Sergiu Cujbă am fi putut noi, colaboratorii „Basarabiei”, învăța multe lucruri din domeniul istoriei, literaturii, culturii și politicii românești, căci S. Cujbă era o fire comunicativă și un vorbitor neobosit. Dar nenorocirea a fost, că „ohrana” rusească nu dormea, și în ziua de 13 decembrie anul 1906, S. Cujbă a fost expulzat din Basarabia și a trebuit să se întoarcă în Vechiul Regat, de unde ne fusese trimis de C. Stere, ca să ne îndrumeze în meșteșugul scrisului.

Ziarul „Basarabia“ a avut o viață scurtă, primul ei număr a apărut la 24 mai 1906, iar ultimul (78) la 4 martie 1907. În acest scurt timp eu am mai avut neplăcerea să stau mai bine de o lună la închisoarea „Butîrki“ din Moscova, fiind arestat pentru participațiunea la primul congres țărănesc din toată Rusia, reprezentând organizația țărănească basarabeană, al cărei secretar pentru moldoveni, eram. Așa fiind, școala scrisului românesc în redacția „Basarabiei“ a fost de prea scurtă durată, pentru ca să descopăr în mine cine știe ce talent sau înclinări. Am scris mult în ziarul „Basarabia“ și am scris cu multă îndrăzneală — cum afirma dl Șt. Ciobanu într-un articol al său despre prima publicațiune moldovenească periodică din Basarabia, dar pentru inițierea celor ce s-ar interesa nu pot spicui decât puține pasagii. Iată-le!

Către binevoitorii țăranilor moldoveni din Basarabia

Demult dezmiard în inima mea un gând sfânt pentru țăranii noștri moldoveni. De multe ori când doream să-mi descopăr tainele mele și să-mi mărturisesc crezul înaintea fraților mei țărani, se iscau piedici neașteptate și, vrând-nevrând, rămâneam mut... Mai de multe ori piedicile acestea se iscau din pricina stăpânitorilor noștri care știu să-ți astupe gura și te fac mut în timp ce sufletul tău arde de dorința să-ți spui fâțiș cugetul...

„Te apucă groaza când îți aduci aminte cum slugile stăpânirii își făceau râs de aceia care se încumetau a descoperi taina ascunsă celor mici și sărmani, care veacuri întregi poartă jugul...

Câți din îndrăzneții aceștia înfundau temnițele și putrezeau în ele? Și ei se chinuiau numai pentru că duceau norodului întunecat lumina științei și steagul unirii pentru lupta împotriva dușmanilor și pentru dezrobirea norodului din lanțurile sărăciei și ale nevoii.

Dar toate au un sfârșit. A venit vremea când fiecare om cinstit, în care trăiește simțul datoriei către norod și care știe taina nelegiuitelor fapte din viață, trebuie să meargă în norod, ca să-și îplinească datoria... Fiecare din binevoitorii norodului trebuie să se cufunde în viața acestui norod, să înțeleagă durerea și bucuria plugarului, ca să-i poată fi prieten în zile de bucurie și îndrumător în zile negre, pline de lacrimi și sudori...

Pe de altă parte, trebuie de dus în viața norodului acel luceafăr de știință, care e aprins pentru toate neamurile și de lumina căruia nu ne putem lipsi nici noi moldovenii din Basarabia.

Dar cel mai însemnat lucru în viața țăranilor trebuie să fie adunarea lor într-o frăție, care ar cuprinde toată țărănimea... Cine nu știe puterea Unirii? Și liga țăranilor nu poate fi pusă în rang cu alte însoțiri cetățenești? Căci țărănimea este cel mai numeros strat de oameni în țara noastră, ca și în alte multe țări din lume. Țăranii sunt muncitori, dar în același timp robiți sărăciei; și interesele țărănimii sunt unele și aceleași pretutindeni. Iată de ce unirea

țăranilor într-o ligă poate să fie așa de puternică întru apărarea intereselor țărănești, încât nimeni din dușmanii și trădătorii țărănimii n-ar mai cugeta să-l înjuge pe țăranul muncitor...

În alte părți, unde țăranii sunt uniți în ligă țărănească, ei se prefac văzând cu ochii: se leapădă de beție și de nebunii, încep a-și lămuri capul cu o gazetă sau o carte și se deșteaptă de-a binelea. Și lucrul nu-i de mirare, fiindcă țărănimea se află într-o stare neatinsă și-i plină de puteri.

Și când liga țăranilor îi va lega cu o legătură sfântă: unul pentru toți și toți pentru unul, — atunci țărănimea va arăta că este în stare să-și apere singură drepturile și-i vrednică a dobândi tot pământul pe care îl muncește.

Și așa, frați cărturari moldoveni, binevoitori ai țăranilor noștri, apucați-vă de lucru! Patria noastră cere de la voi lucru greu și de răspundere! Frații noștri sunt năpădiți de dușmani și se înecă în neștiință și sărăcie. La lucru, frații mei!... (Articolul a apărut la 22 iunie 1906 și este semnat: P. Cubolteanu, după numele satului meu de naștere, Cubolta.)

Această chemare a mea poate că nu era redactată în cea mai desăvârșită limbă românească, dar era izvorâtă dintr-un suflet plin de curaj civic și gata să înfrunte toate greutățile ce s-ar ivi în cale. Agenții forței publice din Rusia țaristă s-au însărcinat în grabă vreme, să-mi puie curajul la încercare. În luna iulie am și fost arestat și numerele „Basarabiei” din august cuprind articole scrise de mine în închisoarea din „Butîrki” — Moscova, pe care nu le pot reproduce din lipsă de timp. Iată revendicările pe care le formulam eu, ajuns redactor prim al ziarului.

În nr. 1 (60), de la 1 ianuarie 1907 scriam: „Ce vrem noi de la anul acesta nou? Și pentru ce vom lupta înainte?”

„Dorim ce am mai dorit până acum sârmanului și obijduitului nostru norod și anume: tot pământul norodului muncitor; toate drepturile politice și naționale norodului ce locuiește în Basarabia și mai ales moldovenilor — popor de baștină. Dorim școli moldovenești, limba-mamă în biserică, în judecăți și în toate dregătoriile. Dorim ca toată viața cetățenească să fie schimbată așa cum vrea norodul nostru... Dorim autonomie pentru norodul nostru moldovenesc, fiindcă numai când va fi mult dorita autonomie, norodul va putea trăi cu viața lui națională și omenească lăsată de Dumnezeu. Dorim tuturor noroadelor din lume și din Rusia o viață slobodă și în pace, pe temeiul drepturilor Dumnezeiești și omenești.

Acestea toate le dorim noi și pentru acestea vom duce munca și propaganda noastră, precum le-am dus până acuma. Lupta cu întunericul, cu nedreptatea și sărăcia de azi este cel mai puternic mijloc în munca noastră obștească, și de aceea toți care recunosc acest lucru, sunt datori să-și ia în spate partea lor de sarcină și s-o ducă din toată inima și după puterile lor.

Unirea este alt mare mijloc în lucrul nostru național. Iată de ce noi zicem: prin luptă și unire vom dobândi dreptul nostru sfânt...

Semnat **P. Basarabeanu**, cum semnam, de obicei, după ieșirea din închisoare.

Cu nr. 78 lichidam ziarul „Basarabia“, tipărend pe prima pagină, cu toată semnificația lui, imnul național în întregime: „*Deșteaptă-te, române!*“ Din toți colaboratorii mult pătimitului nostru director, E. Gavrilă, rămasesem la sfârșit numai eu, Vasile Oatu (moșu Vasile) și Gheorghe Stârcea. Ceilalți se împrăștiaseră. Dl Ion Pelivan chiar din vara anului 1906 plecase în magistratură. Dl Ion Inuleț plecase la studii la Universitatea din Iuriev și de acolo la Petersburg. Dl Mihai Vântu plecase la studii la Universitatea din Iași. În schimb veniseră în rândurile noastre seminariștii: Alexie Mateevici (poetul cu mare răsunet de mai târziu), Petre Gheorghianov și Teodor Inuleț și Tudose Roman (poetul orb de mai târziu). Atmosfera în care am lucrat la „Basarabia“, nu era din cele mai prielnice pentru dezvoltarea scrisului în Basarabia. Administrația și poșta ne puneau bețe în roate. Din ordinul cenzurii eram confiscati mereu, între noi cei de la redacție și între publicul cititor n-au putut să se înfiripeze legături suficiente pentru sprijinul material și moral al ziarului. Scrisul nostru, tineresc și cam nervos, părea elementelor moderate ale boierimei moldovenești și puținilor funcționari de origine moldovenească peste măsură de revoluționar, în realitate, oricum am fi scris, deoarece noi ceream autonomie pentru Basarabia, școli naționale pentru moldoveni, libertăți constituționale pentru toți cetățenii și pământ pentru țărani — adică lucruri nemaiauzite, — scrisul nostru era adânc revoluționar!

După dispariția „Basarabiei“, publicistul Alexie Nour a încercat să scoată ziarul „*Viața Basarabiei*“, care a apărut pe jumătate cu caractere latine. Eu am colaborat și la acest ziar, care n-a trăit decât două luni. Cu el se spulberau primele încercări ale moldovenilor basarabeni de a-și fauri o presă națională. Și ziarul „*Viața Basarabiei*“ și mai ales „Basarabia“ lui E. Gavrilă, au avut în programul lor susținerea unei politici democratice și neizbânda acestor încercări arunca în sufletele noastre, ale tinerilor democrați basarabeni, multă tristețe; ceea ce nu mă împiedică însă să-mi torc mai departe firul gândurilor și năzuințelor mele.

La 1908 am alcătuit „*Pilde și povețe*“ — întâia carte moldovenească de citire. Mi-o tipări răposatul P. Rejepa, cooperador, care a fost îndemnat la lucrul acesta de unul din prietenii noștri — Dl Vasile Ghenzul și de curentul în favoarea luminării moldovenilor noștri prin carte moldovenească — curent format de ziarul „Basarabia“. Pomenesc de lucrul acesta și pentru motivul că aceeași atmosferă, creată de ziarul „Basarabia“, l-a îndemnat pe moșierul de la Vadul lui Vodă — Vasile Ianovschi, deputat în Duma Imperială și prieten cu mine din mișcarea pentru organizarea Ligii Țărănești, să tipărească pe socoteala lui „*Povestirile contelui Lev Tolstoi pentru satele moldovenești*“, cu prilejul împlinirii celor 80 de ani de la nașterea marelui scriitor și gânditor rus.

În „*Pilde și povețe*“ scriam următoarele în precuvântare:

„Dragi copii basarabeni,
Pui din neamul românesc!

Luați cărticica-n mână și citiți! Destul cât ați fost orbi din pricina neștiinței de carte. Destul! Căci au trecut de-acum vremurile acelea când omul putea trăi și fără carte. Și slavă Ție, Doamne, că au trecut!

Astăzi omenirea a părăsit drumurile vechi ale neștiinței și ale robiei suflătești. Toate noroadale se trag la lumină... Ți-a venit vremea și ție, moldovene, să te gândești: cum stai, cum trăiești și pe care drumuri trebuie să apuci în viață? Și iarăși, slavă Ție, Doamne, că vremea aceasta a venit!

Luați deci, moldovenilor, cartea în mână. Căci nu degeaba din străbuni se zice, că cine n-are carte, n-are nici parte. Și-apoi nu-n zadar se mai zice că știința de carte îți prinde până la moarte și că meșteșugul te hrănește cu pâine și sare, iar știința îți dă și cinste mare. Deci, luați cartea în mână și prin știință dovediți că sunteți vrednici de a purta sfântul nume de moldovean.

Prin această carte mică, pe care v-o punem în mână, noi vă chemăm pe voi, moldoveni din întreaga Basarabie, spre lumina științei, spre unire, spre dreptate, spre deplina deșteptare.

Leneșul, bețivul, buclucașul, lacomul, mișelul — toți aceștia și alții de seamă lor nu-și vor găsi cuvânt de laudă în cartea noastră; ei prin faptele lor rele și-au pierdut podoaba de om; iată de ce pildele noastre moldovenești îi scot la iveală sub nume de dobitoace sau dihanii. Deci, moldovenilor, nu luați pildă de la nenorociții aceștia.

Drumul nostru este altul: năzuiviți la lumina științei care va îndulci și va înlesni viața voastră grea și plină de amar.“

(Semnat) P. Cubolteanu

Iar sub titlul: „Dați învățătură și fiicelor voastre“ scriam următoarele:

„În vreme de azi rar se va găsi un om înțelept care să zică, cum ziceau străbunii din vechime, că învățătura nu aduce nici un folos bărbatului. Toți au înțeles marele foloase ale învățăturii și ale deșteptării, fiindcă toți au văzut în viață că omul cel cu știință de carte îl dovedește pe cel ce nu știe carte.

Toți cei înțelepți pricep că învățătura este arma cu care se războiesc între ele popoarele: cine este mai tare în învățătură, acela îl dovedește pe cel mai slab.

Dar așa stau lucrurile numai atuncea când este vorba despre folosul învățăturii pentru partea bărbătească și cu totul altfel când se vorbește despre foloasele științei de carte pentru femei. Aici părerile oamenilor se împart: boierii și cei de la orașe demult au priceput folosul învățăturii pentru femei, iar țărani noștri rămân și astăzi cu părerile vechi că țăranilor nu le trebuie învățătură.

Dar părerea aceasta este greșită. Și iată de ce. Țăranca are greaua chemare de a fi crescătorea și îngrijitoarea familiei; ea are să fie mângâietoarea

truditului ei bărbat, pe care trebuie să-l îmbărbăteze și să-l însușească în luptă, pentru creșterea copiilor și agonisirea traiului vieții.

Și aici să ne întrebăm: cum oare va putea țărancă noastră să-și împlinească a ei chemare, cum va putea să fie deșteptătoarea și luminătoarea copiilor ei, dacă ea însăși este lipsită de lumină și deșteptare? Ce ne vor răspunde țăranii și țărancele noastre la întrebarea aceasta?

Toți știu că țărancele noastre sunt harnice și pe lângă casă, și la deal; adeseori ele știu și pricep lucrul gospodăriei ca și bărbații. Dar tot așa de des femeile nu pricep deloc lucrul creșterii și deșteptării copiilor. Și tocmai aice se adeverește că învățătura este trebuincioasă nu numai pentru partea bărbătească, dar și pentru partea femeiască.

De aceea îi sfătuim pe plugarii noștri să nu uite să deie și fetelor creșterea cuvenită, întocmai ca și băieților. Prin învățătură, prin citirea de cărți bune și folositoare moldovenești, mintea lor se va deștepta, inima li se va îmblânzi și prin aceasta vor dobândi comoară neprețuită pentru viitoarea lor familie, iar neamul nostru se va ridica și va înflori, ca un pom bun și roditor.“

(Semnat) P. Cubolteanu

În precuvântare la „Povestirile contelui L. N. Tolstoi“, editorul V. Ianovschi scria următoarele: „La 28 august, a. c, se împlinesc 80 de ani de la nașterea marelui scriitor rus L. N. Tolstoi. Această ediție are în vedere să-i facă părtași la serbarea culturală a lumii întregi pe locuitorii moldoveni de prin satele Basarabiei, care n-au puțință să citească scrierile lui L. N. Tolstoi în original.

Aduc recunoștința mea adâncă domnilor: N. A. Visterniceanu, D. V. Volfenzon, T. C. Inculeț, F. E. Zaharov, N. C. Moghileanschi, P. N. Halippa și V. C. Hartia, care cu atâta plăcere s-au unit să împărțească cu mine greutatea edițiunii acesteia.“

(Semnat) V. Ianovschi

* * *

În toamna anului 1908, am plecat la Iași cu N. N. Alexandri, cu care începusem traducerea operei filosofice a lui L. Tolstoi, pentru ca să ne desăvârșim în limba românească, deoarece în timpul muncii noastre ne convinsesem că nu cunoaștem limba îndeajuns, pentru ca să ne încumetăm să transpunem în românește pe marele gânditor de la Iasnaia Poleana.

La Iași am colaborat cu „Scrișori din Basarabia“ la revista „Viața Românească“, pe care le-am găsit recenzate în marea revistă franceză „Mercure de France“ (Nr. 361 din 1912), cu articole la cotidienele din capitala Moldovei și din capitala țării cu referate la Seminariile Universității, cu conferințe la cercurile și congresele studențești și cu un studiu istorico-geografic despre Basarabia în revista universitară „V. Adamachi“, în anul doliului național — 1912, când s-a făcut pomenirea răpirii Basarabiei. Tot în timpul acela, am compus câteva poezii, care apoi au intrat în volumul editat de „Viața Românească“, sub titlul „Flori de pârloagă“, prefăcut de Mihail Sadoveanu; și am scris

la „Gazeta Transilvaniei“ un articol despre cântecele basarabene. Tot la Iași, fiind solicitat de colegii studenți să mă produc și eu cu ceva la o serbare, am compus un fel de monolog pe care l-am rostit reputând un succes mare. Îl reproduc aici pentru finalul său, ce s-a dovedit profetic:

*Născut în sat moldovenesc, la țară,
M-am înfrățit cu lumea din ogoară
Și până astăzi mai păstrez în mine
Lumina dulce-a zilelor senine
Din valea adumbrită a Cubolții,
Cu țărna neagră ca cerneala bolții
în nopțile cu ceții înfricoșate,*

*Când nici o stea prin nouri nu răzbate.
Am prins rusească buche-n sat la noi,
Și-n târgul Edineț apoi;
Iar când eram de cincisprezece ani,
Cu mintea ageră, dar fără bani,
M-am dus să-nvăț ceva mai multă carte
Într-un oraș, de satul meu departe —
La Chișinău, cu faima lui în lume
Că are școli și multe, și cu nume!
Intrând în Chișinău pe înserate,
I-am prins temeiul faimei câștigate:
Din străzile cu glod până la gleznă,
În inserarea ce-mi vestea o beznă,
Ieși într-o mea întâmpinare*

*Tot haosul din târgul slut și mare!
Ploua ca-n toamnele basarabene
Și jidovii stăteau pe la dughene,
Cum stau în rana obrintită viermii
Sau corbii pe ciocleje-n toiul iernii!...*

*În drum spre Seminarul Teologic
Am prins un adevăr sociologi,
Că târgul e străin de-a noastră țară,
Că moldoveanu-aici e de ocară;
Că eu — copil de pământean — se poate
Să fiu privit ca oaspe în cetate:
Un oaspe de luat la trei parale,
Căci nu se știe dacă e cu cale,
Să ai în loc de geamantan — lădiță
Și să te urci cu ea, măi neiculiță,
Într-un tramvai pe care-l trag mârțoage,
În zgomot de butoi, slăbit în doage!
Un mustăcios jandarm încă din gară,*

*Mă cercetă cu ochi de cruntă fiară;
În stradă un sergent îmi spuse-n glumă
O-njurătură zdravănă de mumă,
Iar cei de la tramvai au vrut să-mi scoată
Afară din vagon averea-mi toată!...
Mi-am zis: băiete, vei avea de furcă
Cu oameni răi, ce — uite-i! cum se-ncurcă
În treburi unde nu le fierbe oala,
Vădindu-și ura neagră cum îi smoala!*

*Și pentru o mai bună încheiere,
La-ntrarea-n Seminar portaru-mi cere
Bilet de voie, care îmi lipsește...
Îi spun și eu curat moldovenește,,
Că vin la-nvățătură de departe,
Că... nu portarii o să-mi deie... carte, —
Deci, să mă lese-n pace, de vrea pace,
Altfel cu mine cumătrii nu face!...*

*Ș-a înțeles portarul meu mai bine,
De cum cu grijă mă gândeam în mine!
Îmi însușeam deci prima-nvățătură
Din târgul ce mă întâlnea cu ură:
Prin luptă cruntă ai să-ți aperi dreptul,
Izbânda e cu dârzul și deșteptul!*

*Și anii ce urmară plini de trudă.
De nemâncare și de lipsă crudă.
M-au vrăjmășit mai tare și mai tare
În fața nedreptății strigătoare,
Ce răbufnea din rânduiala țării
Pornită pe fâgașul disperării!*

*Și am ieșit din Seminar cu gândul
Că-mi va veni și mie-n viață rândul
Să mă alătur la mișcarea-n taină
Ce năzuia să schimbe-a țării haină...
Și Chișinăul tinereții mele
Mă îndruma spre zări cu alte stele!...
M-am dus la Iuriev să adun știință,
Dar am făcut cu multă stăruință
Și legături cu tineri plini de viață,
Arzând de dorul luptelor pe față*

*În contra nedreptății și robiei
Ce sting popoarele împărăției.
Și dacă n-am ajuns la altă roadă,
Decât să fiu gonit din școală-n stradă,
Nu-mi pare rău, căci asta mă aduse
Din nou în târgul zilelor apuse —
În Chișinău ce-ncerca să fie
Adunător de oști de bătălie
În contra tiranici Moscovite,
Cu toate stările-i nelegiuite.*

*Ș-am fost aici când s-a aprins făclia
Tiparniței moldovenești — solia
Schimbările ce trebuia să vie
În viața țărănimei în robie.*

*Ș-am fost din nou necazuri și prigoane,
Cu surghiuniri în închisori dușmane,
Ca să ni se înfrângă cerbicia!...
Și iată-mă acum în România,
Spre a-mi vărsa la sânul maicei bune
O lacrimă de grea amărăciune!
Iar pentru a mă oțeli-n credință
Că va veni și-o zi de biruință,
M-am apucat să cercetez în cronici,
Să sorb din scrisul lui Stamati, Donici*

*Russo, Hasdeu, Moruzi, Frunză, Stere
Și Arbore, ce aflu cu plăcere
Că sunt basarabeni din partea noastră
Doinind stingheri de inimă albastră!*

*Și de rămân pe-aicea înc-oleacă,
Socot că nimeni n-o să mă întreacă
În a cunoaște fapte și predanii
Din viața neamului cu-a lui strădanii
Spre-o muncă răsărită cu dreptate,
Spre-o rază de lumină-n libertate.*

*Și de va fi norocul și cu mine,
Mai sper să văd și întâmplări senine,
Când din Hotinul, azi robit durerii,
Și până-n valul răzvrătit al Mării
Și de la Nistru pân-la Prutu-n zare,
Va răsări al învierii soare
Și eu voi înceta să plâng de jale
Și vom slăvi cu toți în osanale
A neamului întreg eliberare.
Ș-a țării întregite sărbătoare!*

Era o presimțire, care nu m-a înșelat!

* * *

Întorcându-mă din Iași la Chișinău, am compus, pentru almanahul Basarabiei, pe care îl scotea, revista „Gospodăria rurală basarabeană” a statisticianului Zemstvei Guberniale, N. M. Moghileanschi, schița istorică a Basarabiei de până la anexare. Iar, din mai 1913 am început să editez revista „Cuvânt Moldovenesc”, împreună cu N. Alexandri și Simion Murafa. În cuvântul introductiv la revistă scriam:

„...Socotim cuvântul moldovenesc tipărit drept unul din cele mai bune mijloace pentru deșteptarea moldovenilor din Basarabia, care zac în întunericul neștiinței, și de aceea nu râvnim de la cititori un alt nume decât acela de slujitori ai cuvântului moldovenesc tipărit.

Și fiindcă adevărul și binele obștesc sunt cele mai înalte datorii ale scriitorilor, ne vom sili să fim la înălțimea acestor datorii.

Nevoile moldovenilor sunt nenumărate. Suntem însetați de lumina științei; târgurile și orașele noastre au uitat că în țara aceasta sunt mii de sate, ce se prăpădesc în întuneric, neprimind nici un cuvânt de mângâiere și de îmbărbătare de la târguri, care — dragă Doamne — sunt leagănul luminii și al

tuturor cunoștințelor; moldovenii cei învățați în școli, înainte rusești, au uitat că au marea datorie de a împărți cunoștințele lor cu cei rămași în neștiință; mai mult decât atât: moldovenii cei învățați în școli rusești au uitat limba părinților și nu știu să vorbească cu moldovenii noștri de la țară în limba strămoșească“.

După ce făceam apel la toți aceia care gândesc la fel, să se adune în jurul „Cuvântului Moldovenesc“, precizam următorul program: în cărțile lunare ale revistei, doritorii de lumina cunoștinței vor găsi scrieri despre nevoile lor obștești, despre istoria neamului lor și vor putea să se adape din cugetarea celor mai mari scriitori, în cărțile noastre se vor tipări scrieri privitoare la credință și la viața sufletească a omului, care scrieri sunt menite să sădească în mintea cititorilor gânduri înalte, iar în inima lor porniri și simțiri mai frumoase și mai omeneste.

Alături de aceste scrieri menite a mulțumi foamea sufletească a moldovenilor cititori, „C. M.“, nu vrea să uite că omul pe lângă suflet, mai are și un trup, de care trebuie să știe cum să se îngrijească. De aceea vom tipări și scrieri cu privire la gospodăria sătească, adunând cunoștințe și sfaturi despre plugărie, despre vii și livezi cu pomi roditori, despre grădinarii, despre creșterea vitelor și altele, îngrijindu-ne de sănătatea trupei a moldovenilor, vom aduna sfaturi și cunoștințe despre lecuirea boalelor care bântuiesc satele noastre. Nu vor lipsi nici cunoștințele cu privire la îngrijirea bună a dobitoacelor casnice, care de cele mai multe ori sunt singura avere a gospodăriilor de la țară.

Apoi „C. M.“, îngrijindu-se de viața economică a țării noastre va cauta să oglindească pe filele lui toate cunoștințele cu privință la băncile tovarășești de la sate și la alte feluri de tovarășii obștești, care în vremea de astăzi capătă o însemnătate foarte mare în traiul moldovenilor noștri.

Îndeobște, „C. M.“ dorește să oglindească întreaga viață și toate nevoile Basarabiei. De aceea moldovenii doritori de a scoate la lumină vreo treabă obștească, sunt rugați să ne scrie scrisori la redacție, ca astfel cărțile noastre să fie în stare să oglindească într-adevăr întreaga viață a țării.

Din cele spuse până aci, credem că fiecare cititor va vedea și va pricepe că tipărirea noastră lunară are de gând să astupe un gol mare, care a fost în viața țării noastre până acum: lipsa cărților moldovenești“.

Revista „C. M.“ sfârșește prin a-și arăta nădejdea că lucrul început de dânsa va deveni un lucru obștesc, la sprijinirea căruia vor sări toți moldovenii.

Din anul 1914, pe lângă revistă am început să scoatem și gazeta săptămânală „Cuvânt Moldovenesc“. Aceasta o făceam pentru a avea un contact mai des cu cititorii. Pentru același motiv am început să tipărim revista de două ori pe lună. Iată ce le spuneam cititorilor cu prilejul acesta:

„...Cu prietenii care îți sunt dragi, te silești să te vezi în fiecare zi, și dacă n-ai vorbi cu ei o zi-două, îți pare că la mijloc sunt săptămâni întregi. Tot așa și revista „Cuvânt Moldovenesc“ cu cititorii săi. Și-apoi vorba ceea: ochii, care

nu se văd, se uită. Și noi n-am dori să fim uitați de cititorii noștri și mai ales n-am dori să ni se uite învățăturile, la care îndemnăm pe cititorii noștri...“

Iar în primul număr al gazetei „Cuvânt Moldovenesc“ spuneam:

„...Omul nu poate să se mărginească la casa, la gospodăria și la locul lui de trai; el trebuie să știe ce se petrece în țară în împărăție și în țări streine. Omul care știe multe, poate multe! Firește că-i mai bine să vezi lucrurile singur cu ochii tăi; dar nu toți pot să călătorească. De aceea gazeta și îndeobște cuvântul tipărit în privința aceasta face o mare slujbă omenirii. Lucrul acesta l-au priceput bine în alte părți, și sunt țări în care aproape nu-i casă, care să nu primească măcar o gazetă. Cândva folosul gazetei îl vor pricepe și moldovenii noștri. Până atunci „Cuvânt Moldovenesc“ ar vrea ca măcar unii dintre dâșii să știe ce se petrece în lume și cum trăiesc oamenii prin alte părți, și de aceea va tipări știri și scrieri despre tot ce se petrece mai însemnat în lumea aceasta.

Astfel înțelege gazeta „Cuvânt Moldovenesc“ sarcina pe care și-o ia. În credință că munca ci este de un folos obștesc, redacția se închină viitorilor cititori și le spune: „Cu noi pentru voi!“

Succesul tipăriturilor „Cuvântului Moldovenesc“, în comparație cu publicațiunile moldovenești anterioare, a întrecut așteptările noastre. La succesul gazetei a contribuit mai ales războiul. Încă din 1915 am văzut că este nevoie să scoatem gazeta de două ori pe săptămână. Dar administrația gubernială nu ne-a aprobat cererea făcută. A trebuit să așteptăm perioada de sleire a puterilor statului rus, provocată de război. Spre sfârșitul anului 1915, Ministerul de finanțe a venit prin administrația financiară din Chișinău cu propunerea de a-i publica în ziar proiectele de împrumut pentru nevoile războiului. Noi am pretins de îndată și am reușit să obținem aprobarea pentru scoaterea ziarului de două ori pe săptămână. Acest eveniment s-a întâmplat la începutul anului 1916, iar de la începutul anului 1918 *gazeta* a prins să apară de trei ori pe săptămână.

Revoluția din martie 1917 a contribuit, mai ales, la creșterea tirajului gazetei „Cuvânt Moldovenesc“: se trăgeau până la 10 000 — 15 000 de foi pe zi — un lucru nemaipomenit pentru Basarabia noastră moldovenească! Îmi creștea inima de bucurie, când vedeam, cum soldații moldoveni, veniți în concediu, își umpleau ranițele cu *gazeta* „Cuvânt Moldovenesc“, pentru tovarășii lor din unitățile de pe front, sau din garnizoanele părților sedentare. De mai multe ori au venit să cumpere cu sacul *gazete* de ale noastre trimișii părintelui Inochentie dc la Balta; de la dâșii aflam ce se mai petrece în *raiul călugărului moldovean* născut în Cosăuții județului Sorocei și ajuns promotor al unei mari mișcări religioase: Inochentie obișnuia să împartă moldovenilor și „Cuvânt Moldovenesc“. Dar cu tot tirajul gazetei și calendarelor „Cuvântului Moldovenesc“, care au ajuns și la o sută de mii pe an, cheltuielile tipăriturilor nu se

acopereau numai din abonamente și din vânzarea cu bucată, și atunci a fost bine venit sprijinul material al marelui moldovean basarabean Vasile Stroescu, fie-i pomenirea în veci!...

Rolul ziarului „Cuvânt Moldovenesc” în mișcarea de redeșteptare națională a neamului nostru din Basarabia a fost recunoscut de toată lumea. Tot ce s-a întreprins pentru organizarea acestei mișcări s-a discutat în prealabil în coloanele ziarului, sau în cabinetul redacțional al „Cuvântului Moldovenesc”, între cel care vă vorbește și diferiți reprezentanți ai organizațiilor noastre moldovenești — fie politice, fie economice, fie militare, fie profesionale. Aș putea spune că Dumnezeu m-a învrednicit să văd cu ochii mei mântuirea poporului nostru moldovenesc din Basarabia, așa cum am visat-o din primele momente, când am pus mâna pe condei și m-am devotat scrișului românesc pentru oropsiții mei frați. Aș putea să vă probez din paginile revistei și gazetei „Cuvânt Moldovenesc” că toată varietatea de stări, de idei și de evenimente din timpul războiului și revoluției a găsit ecou în scrisul meu. Dar n-avem timp. Să vă dau câteva exemple. Unul, despre starea îmbucurătoare pentru moldovenii noștri pe care o constatăm în cuvântul către cititorii revistei „Cuvânt Moldovenesc”, în primul număr pe anul 1915:

„...Cine ar fi putut spune doi ani în urmă, că oropsita, întunecata și de Dumnezeu uitata Basarabie arc în sânul ei oameni, care știu să ție bine condeiul în mână, atunci când se pun să versuiască stihuri, sau să povestească viața omenească în părțile ei cele mai adânci și mai tănuite?! Nu vom înșira numele acestor mântuitori ai condeiului. Doritorii, să rășfoiască singuri cele 500 file ale revistei din anul întâi și cele 800 file din anul al doilea.

Îi sfătuim să facă acest lucru și pentru altceva. Rășfoind număr cu număr, fiecare se va încredința că moldovenii din Basarabia de acum înainte vor trebui socotiți printre acele popoare din Rusia, care au cultura și literatura lor. Dacă acum câțiva ani în urmă un deputat oarecare al Basarabiei avea îndrăzneala, din neștiință poate, să spuie în Duma Imperială că moldovenii n-au nimic la sufletul lor, astăzi acela care ar încerca să spuie acest lucru, s-ar înscrie de bună voie printre obraznicii nerușinați, deoarece nimenea, știind de revista noastră, nu poate să tăgăduiască faptul ființării unei literaturi frumoase moldovenești...”

Vorbind despre incapacitatea și mușenia deputaților basarabeni în Duma Imperială, scriam următoarele:

„Jubileul de 10 ani al Dumei Imperiale

Pe ziua de 27 aprilie s-au împlinit zece ani de la deschiderea Dumei Imperiale, cum se numește adunarea deputaților împărăției noastre.

Cu prilejul acesta toate gazetele rusești tipăresc scrieri, în care se zugrăvește istoria deschiderii Dumei Imperiale, greutățile și piedicile pe care le-a

întâmpinat ea în munca sa pentru desfacerea vieții politice și obștești în Rusia și roadele muncii sale de 10 ani.

După cât se poate vedea astăzi, roadele acestei munci sunt neînsemnate și oricum, cu mult mai mici, decât se așteptau luptătorii Rusiei pentru înzestrarea ei cu așezămînturi obștești pentru orînduirea legilor (zacoanelor) și a ocîrmuirii.

În parte, lucrările Dumei Imperiale n-au dat nici o roadă pentru sârmana noastră țară — Basarabia.

Deputații Basarabiei în Duma Imperială au suferit toată vremea de o boală strașnică: cum ajungeau la Petrograd, uitau că au limbă de vorbit. Cei câțiva dintr-înșii care își aduceau aminte că au în gură limbă, nici că nu-și aduceau aminte că-s basarabeni și că-s trimișii moldovenilor. De aceea, în cei zece ani de când funcționează Duma Imperială, Basarabia n-a fost aproape deloc luată în seamă de înalta adunare a deputaților împărăției, si nevoile și durerile ei rămân neînțelese și chiar nescoase la lumina zilei.

Cât timp va mai dura starea aceasta de lucruri, nu știm“.

Cuvânt Moldovenesc, Anul III, 1 mai, 1916, nr. 35 (132)

Când s-a pus în timpul războiului, principiul unui nou statut pentru popoarele Europei, în baza căruia fiecare neam să-și poată avea statul lui național în hotarele sale geografice, am susținut că România are dreptul, la rând cu toate țările mari și mici, să râvnească la adunarea tuturor fiilor săi sub aceeași oblăduire. Și pentru că moldovenii noștri să priceapă mai bine lucrul acesta, scriam următoarele:

Despre naționalitate

„Unul din temeiurile vieții oamenilor pe pământ este naționalitatea, sau neamul, din care ei fac parte. Prin cuvîntul de nație sau neam, se înțelege un număr mare de oameni de același sânge, așezați pe un pământ anume, avînd același grai, pe care ei l-au alcătuit, același trecut, mai mult sau mai puțin aceleași interese în timpul de azi și aceleași năzuințe în viitor. . .

Noi, moldovenii din Basarabia, suntem de naționalitate românească, adică suntem din neamul românesc, care alcătuiește un popor numeros de vreo 15 milioane de suflete ce locuiește pe întinderea mare de pământ dintre râurile Tisa, Nistru și Dunărea și Marea Neagră. Sângele, care curge în vinele noastre, este daco-roman, adică, al vechilor daci și romani, cu o mică amestecătură de sânge al altor neamuri, care au trecut prin părțile noastre, sau cu care noi am venit în atingere în cursul veacurilor.

Și sângele, și limba, și trecutul și interesele de azi și de mâne — într-un cuvînt, totul, ne deosebește de neamurile care ne înconjoară, ceea ce dovedește că nația noastră are menirea ei deosebită pe pământ. Astfel fiind, noi trebuie

să ne înțelegem cât mai bine menirea noastră și să ne punem pe înfăptuirea visurilor noastre naționale cât mai degrabă.

Din nefericire, în sânul neamului nu-și prea dau scama de lucrul acesta. Păturile de sus ale neamului moldovenesc arată o nepricepere vădită în ceea ce privește menirea lor națională, iar păturile de jos rămân chiar nepăsătoare față de întrebarea — de ce neam sunt și trebuie să fie. Această stare de lucruri este foarte primejdioasă pentru neamul nostru, căci pune în cumpănă chiar însăși ființa lui pe pământ.

Foarte bine se rostește despre naționalitate Simion Bărnuțiu, un învățat român din Transilvania din veacul trecut:

„Fără de naționalitate — zice el — nu-i slobozenie, nici lumină nicăieri, ci pretutindeni numai lanțuri, întuneric și amorțire. Ce este apa pentru pești, văzduhul pentru zburătoare și pentru toate viețuitoarele; ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea ierburilor și vorba pentru cugetare, — aceasta este naționalitatea pentru oricare popor. Într-însa ne-am născut, ea este mama noastră; de suntem slobozi, într-însa ne mișcăm; de suntem vii, într-însa viețuim; de suntem supărați, ea ne alină durerea cu cântecele naționale. Prin ea vorbim astăzi cu părinții noștri, care au trăit înainte de mii de ani; prin ea ne vor cunoaște strănepoții și urmașii peste mii de ani.

Naționalitatea este îndemnul puternic spre lucrare pentru fericirea neamului omenesc. Pe cel ce nu-l trage inima să lucreze măcar pentru slava și fericirea nației sale, acela nu-i decât un iubitor de sine, pierdut pentru omenire și-i păcat că firea l-a împodobit cu forma de om.

Naționalitatea este slobozenia noastră cea din urmă și limanul scăpării noastre viitoare. De 17 sute de ani se luptă neamul român în depărtata Dacic cu toate popoarele sălbatice, și canga aceasta a ținut nația română împotriva tuturor valurilor, de nu s-au scufundat în prăpastia pietrei cu popoarele sălbatice dimpreună...”

Cuvintele lui Simion Bărnuțiu, unul din cei mai mari luptători ai neamului românesc din Transilvania din veacul trecut, sunt atât de frumoase și atât de doveditoare, că s-ar putea să ne oprim aici. Totuși ținem să spunem și noi câteva cuvinte despre naționalitate, mai ales în legătură cu împrejurările politice în care trăim.

Războiul de azi, care a zguduit lumea din temelii, a adus cu sine o mulțime de întrebări de interes obștesc, pe care vrea să le hotărască odată pentru totdeauna. Printre aceste întrebări este și întrebarea despre naționalitate, care trebuie pusă la temelia vieții popoarelor după război. Țările din împătrita înțelegere — Rusia, Anglia, Franța și Italia, au spus în lumea largă că ele luptă pentru dreptul la viață a tuturor popoarelor — mari și mici. Celelalte țări, care luptă alături de cele patru pomenite, au mărturisit același lucru și năzuiesc la

asa întocmire a fiecărei țări după război, ca hotarele țării cutare să se potrivească cu așezarea geografică a neamului din ea.

Punând astfel întrebarea, unele din țările pomenite au de apărut chiar interesele neamului lor. Astfel Franța ține să capete de la Germania ținuturile Alsaciei și Lorenei, care sunt locuite de francezi și trebuie să facă parte din țara franțuzească. Același lucru are de apărut Italia; ea ține să-și adune sub stăpânirea sa pe toți italienii din Austria, care trăiesc la hotarele acesteia dinspre Italia și anume în Triest, Trient și Dalmația. Sârbia năzuiește la alipirea Bosniei, Herțegovinei, Croației și a unor părți din Macedonia, fiindcă în toate aceste părți trăiesc sârbi. În sfârșit, România năzuiește să se întregească cu toate țările, în care trăiește popor românesc.

Firește, că încă nu se poate spune, cum se va hotări desăvârșit întrebarea naționalității după război; dar este de ajuns și faptul acela, că stăpânirile unor țări mari, ca Anglia, Franța, Italia și Rusia, și-au spus cuvântul lor de cinste în folosul acestei întrebări și luptă cu mari jertfe pentru dreptul la viață al tuturor neamurilor și popoarelor din lume.

Mai ales mari sunt jertfele, pe care le face împărăția rusească. Ea și-a luat sarcina să apere viața și slobozenia Sârbiei; să renască la viață Țara Leșească; să ajute România la întregirea ei cu toate părțile din Austria, locuite de români; să sloboadă neamul armenesc din robia turcească și, în sfârșit, să chezăsluiască tuturor popoarelor, ce fac parte din împărăția noastră, în frunte cu rușii, o ieșire slobodă la Marea Mediterană. Jertfele pe care le face împărăția, fiind mari, avem cu toții nădejdea că și roadele nu vor fi mici. Pe lângă că scopurile propuse vor fi atinse, însăși viața împărăției înlăuntru se va preface până în temelii. Va veni o înfrățire a tuturor popoarelor ce întocmesc împărăția, și toate vor începe să pășească pe calea propășirii, luminii și înfloririi, ajutându-se unele pe altele.

Astfel punându-se întrebarea despre naționalitate, soarta noastră, a moldovenilor din Basarabia, se va lămurii și ea întrucâtva de pe urma războiului acesta. Căci se știe că, deși trăim sub oblăduirea rusească, suntem un neam deosebit de neamul rusesc și avem dreptul la o viață deosebită — cu cultura noastră națională, cu biserica moldovenească și cu toate așezămintele obștești, potrivit cu trecutul și cu nevoile acestei țări, care din vechime a fost și este moldovenească.

Cum vor fi înfăptuite toate acestea în viață, încă nu se poate ști. Ceea ce se știe este că împărăția rusească arc de hotărât nu numai soarta noastră, ci și soarta multor altelor popoare, care fac parte din ea, dar care nu-s de neam rusesc. Cu întocmirea soartei unora din ele împărăția a și început. Astfel, în timpul de față se lucrează așezământul viitoareii Țări Leșești. Totodată s-a ridicat întrebarea și despre soarta Lituaniei — țării litvacilor. S-a mai pus apoi întrebarea despre Armenia și despre alte popoare de la Caucaz.

Îndeobște vorbind, se poate crede că odată cu înnoirea vieții în Rusia (și această înnoire se va începe numaidecât după război!) au să răsară întrebările tuturor noroadelor de neam nerus în împărăția noastră și între ele și a moldovenilor.

Noi așteptăm vremea aceea cu nerăbdare și îndemnăm pe toți moldovenii să se gătească neconținut pentru ea. Ca să grăbim venirea ceasului aceluia, trebuie să ne tragem mereu la lumină, deșteptându-ne din somnul de moarte, în care am trăit până acuma de veacuri!“

P. Cubolteanu

Cuvânt Moldovenesc, Chișinău, februarie, 1917, nr. 12 (212).

Tot pe timpul războiului și folosindu-mă de tendința diplomației rusești de a atrage România în orbita politicii rusești, scriam, sub masca unor considerațiuni generale, următoarele:

„Politica țărilor neutrale

Vorbind despre politica țărilor neutrale, avem în vedere politica României, Bulgariei, Greciei și Italiei, care până acum mereu se găsesc de război. Dar nu s-au amestecat încă în el. E greu de spus ceva hotărât și lămuritor despre politica acestor țări, deoarece stăpânirile lor își ascund gândurile destul de bine.

Avem însă un izvor, din care putem scoate măcar unele cunoștințe despre lucrul care ne interesează. Sunt gazetele acestor țări în care mai mult sau mai puțin se oglindesc năzuințele naționale ale țărilor pomenite — năzuințe, de care stăpânirile lor trebuie să ție seamă măcar cât de cât și pentru înfăptuirea cărora ele trebuie să lucreze, folosindu-se de toate puterile și mijloacele țărilor lor.

Așadar, luându-ne după gazetele românești, bulgărești, grecești și italienești — care este, sau care trebuie să fie politica țărilor, de la numele cărora vorbesc pomenitele gazete“?

Printr-o singură vorbă această politică s-ar putea hotări așa: fiecare din țările pomenite, adică România și Bulgaria, și Grecia, și Italia — toate năzuiesc la adunarea tuturor sufletelor de același sânge și neam la un loc, pentru ca fiecare neam să se alcătuiască în împărăția lui de sine stătătoare, sub o singură stăpânire națională.

Mai pe larg spus, politica aceasta ar însemna următorul lucru: toți românii, precum cei din Crăia Românească, tot așa și cei din țările vecine — din Transilvania, Timoc, Timișana, Crișana, Maramureș, Bucovina și Basarabia — să fie uniți într-o Românie Mare de sine stătătoare și cu stăpânirea ei deosebită românească; toți bulgarii precum cei din Crăia bulgărească, tot așa și cei din Dobrogea, Adrianopole și Macedonia — să alcătuiască o împărăție bulgărească; toți grecii, precum și cei din Crăia grecească, tot așa și cei din

Asia Mică, din Constantinople, din micile ostroave ale Mării Arhipelagului și din Epir — să alcătuiască o Grecie Mare, ca pe timpul împăratului Constantin cel Mare, în sfârșit, toți italienii, precum cei din Italia, tot așa și cei de pe ostrovul Corsica, din Nissa, din Triest și de pe coasta răsăriteană a Mării Adriatice — să alcătuiască împărăția italienească.

Astfel se înfățișează năzuințele naționale ale României, Bulgariei, Greciei și Italiei. Acuma să vedem, cum înțeleg țările pomenite politica de înfăptuire a acestor năzuințe. Se știe că aceste năzuințe naționale s-au dat mai ales pe față de la începutul războiului, când cele mai puternice din țările răzbitoare — Rusia, Anglia, Franța — au mărturisit sus și tare, că una din țintele sfinte ale războiului de azi este slobozirea noroadelor de sub jugurile străine. Astfel, pe lângă sfărâmarea tiraniei ostășești a Germaniei, țările întovărășite împotriva ei au mărturisit că ele luptă pentru dezrobirea Galiției rusești și a Poloniei, pentru dezrobirea Alsaciei și Lotaringiei și pentru dezrobirea Sârbiei și Belgiei.

Această mărturisire a țărilor mari răzbitoare le-a pus în picioare pe toate țările mici, care au și ele de îndeplinit visuri naționale de întreținere a părților răzlețe și dezrobire a neamurilor de același sânge de sub stăpâniri străine. Dar aici s-au ivit greutăți mari, greu de biruit.

Astfel România, cu puteri nu tocmai mari, are de furcă cu doi potrivnici deodată: cu Austro-Ungaria pentru Transilvania, Bucovina, Timișana și Maramureș, și cu Rusia pentru Basarabia. Bulgaria, la rândul său, are de furcă cu România pentru Dobrogea, cu Turcia pentru Andrianopol, cu Serbia și Grecia pentru Macedonia. Grecia are de luptat cu Turcia pentru Asia Mică și ostroave, și nu mai știm cu cine pentru Constantinople și Epir. În sfârșit, Italia are doi potrivnici: pe Austria pentru Triest și Dalmația și pe Franța pentru Nissa și Corsica.

Dar să ai mai mulți potrivnici deodată, fiecare știe că mi-i bine. Deci țările pomenite au început a socoti, cam împotriva cui să meargă mai întâi, ca să-și ajungă scopul mai ușor, dacă nu în întregime, cel puțin în parte. Și aici s-a început lucrul pe ascuns al stăpânilor țărilor neutrale pentru îndreptarea și întocmirea lucrurilor, în lucrul acesta mare și foarte anevoios, stăpânirile pomenite s-au lovit de fel de fel de piedici, au întâlnit greutăți de nebiruit și au trebuit să-și schimbe de mai multe ori planurile.

Roadele muncii lor sunt deocamdată greu de socotit, cu toate că s-ar putea face o încercare în privința aceasta. Ne oprim însă aici, făgăduind cititorilor noștri sa ne întoarcem pe viitor asupra întrebării acesteia.

Acuma ne mărginim numai a spune că roadelile acestea sunt mai mult sau mai puțin mulțumitoare pentru părțile întovărășite în întreita înțelegere, adică pentru Rusia, Franța și Anglia. Mai adăugăm doar atât, că toate opintelile Germaniei și Austriei de a arunca țările neutrale împotriva Rusiei, Franței și Serbiei au rămas, rămân și vor rămâne zadarnice.

Cuvânt Moldovenesc, An. 2, 7- IV—1915, nr. 17(63)

Iar când la începutul toamnei anului 1917, Ucraina și-a proclamat independența, cu care mă agățăm de toate evenimentele pentru a trage concluzii favorabile moldovenilor din Basarabia, scriam următoarele:

Să urmăm pilda Ucrainei

După cum vedem, Ucraina s-a proclamat de acum ca țară deosebită desăvârșită și neatârnată de Rusia, și faptul acesta este pentru noi, basarabeni, de cea mai mare însemnătate. Prin despărțirea Ucrainei de Rusia, Basarabia a ajuns cu totul dezlipită de Rusia și noi am rămas fără stăpânire înaltă. Asta înseamnă, că de azi înainte tot trebuie pentru viața liniștită a noroadelor trăitoare în Basarabia și pentru bunul mers al treburilor obștești în țara noastră — trebuie să le cerem de la noi înșine, neașteptând că cineva altul se va îngriji de noi și de nevoile noastre. Și fiindcă trebile obștești într-o țară nu pot merge singure de la sine, ci trebuiesc povățuite de cineva, datoria noastră a tuturor este să ne grăbim cu întocmirea stăpânirii noastre basarabene, care să ieie asupra sa povara treburilor obștești și paza rânduiei și liniștii în țară.

Întocmirea unei stăpâniri nu-i un lucru ușor, mai ales pentru noi, basarabeni, care până în zilele revoluției mereu am fost hăituiți de alții și n-am avut ocârmuirea noastră. Dar, vorba ceea: nevoia îl învață pe căraș, și noi ajunși în nevoia aceasta, că n-avem nici o stăpânire, vom căuta să ne facem o stăpânire. Și mie mi se pare, că noi n-avem altceva de făcut, decât să ne grăbim cu deschiderea Sfatului Țării, din sânul căruia se și va alege cea dintâi stăpânire a Basarabiei autonome.

Să urmăm deci pilda Ucrainei!

P. N. Halippa

Cuvânt Moldovenesc, Chișinău, noiembrie 1917, nr. 102(302)

Și ca să trec la alt capitol din activitatea mea publicistică, să-mi dați, domnilor, voie să vă pomenesc că la un moment dat, acum 23 de ani în urmă, am îmbrățișat o problemă, care în zilele noastre este admisă de toți și legiferată. Este vorba de munca de folos obștească. Iată ce scriu în gazeta „Cuvânt Moldovenesc,” din 11 octombrie 1915:

La muncă obștească

Mai dăunăzi la redacția noastră a fost un moldovean din satul Jăvreni, ținutul Orheiului, și mi-a povestit o treabă, care, pe lângă că este vrednică a fi tipărită în gazetă, ar mai trebui să atragă luarea aminte a tuturor moldovenilor, spre a le sluji drept pildă de urmat. Treaba, despre care mi-a povestit românul din Jăvreni, și anume Vasile Ciobanu, stă în următoarele:

Satul Jăvreni se află pe malul Răutului care în părțile acelea este destul de lat și deseori se revarsă. Locuitorii din Jăvreni au trăit multă vreme fără pod peste Răut, îndurând din pricina aceasta cele mai mari neplăceri și greutăți la trecerea râului, în timpul din urmă, înmulțindu-se anii ploioși, suferințele norodului ajunseseră la culme.

Dar, dacă suferințele jăvrenenilor au fost mari, norocul lor le-a fost și mai mare. Printre locuitorii satului este unul Vasile Carp, gospodar bun, harnic și înstărit, căruia Dumnezeu i-a sădit un gând fericit, și anume să facă un pod peste Răut și astfel să scape pe oameni de greutățile trecerii râului. Și Vasile Carp și-a adus gândul la îndeplinire. Cu mintea lui ageră și cu voința de fier, el a știut să ridice tot satul, și astăzi Jăvrenii au peste Răut un pod bun și frumos, de care se folosesc nu numai locuitorii satului, dar și satele vecine. I-a fost greu lui Vasile Carp să-i urnească pe jăvreneni din loc, dar a izbutit! Pe cine cu binișorul, pe cine cu un cuvânt de muștrare, Vasile Carp i-a înduplecat pe toți să care piatră, să jertfească bani pentru meșteri și materiale trebuitoare, și lucrul pornit a fost scos la capăt.

Astăzi jăvrenenilor le-a mai rămas doar să pietruiască drumul de la pod până în sat, și atunci vor putea să nu mai poarte grijă glodurilor din timpul toamnei și desprimăvărării. Și se poate nădăjdui că Vasile Carp și-a arăta voința sa de fier și în treaba aceasta.

Să-l ajute D-zeu! — vom zice noi, iar vouă, moldovenilor, din scumpa noastră Basarabie, vă vom spune următoarele:

Frați moldoveni! Luați pildă de la Vasile Carp și de la consătenii lui! Fiecare sat al vostru are nevoia jăvrenenilor! Colo, în valea aceea, nu-i pod; colo, în dreptul râpei, s-ar cere niște corlate; mai departe, drumul de atâta umblătură și de ploi s-a mâncat, nu mai este chip de mers nici cu deșert, necum cu plin.

Dar mergeți și mai departe și nu vă opriți numai la neajunsurile drumurilor voastre. Ian priviți: satul vostru n-are școală; biserica voastră n-are ogradă și nici un pom măcar nu-i înfrumusețează înfățișarea ei goală; iazul vostru ș-a mălit și apa în el s-a împuțit de atâta gunoaie ce turnați la iezătură; vitele voastre în câmp n-au o băltoacă măcar, din care să beie apă; necurățenia din ogrăzile voastre a ieșit în uliță și vă dă de gol că sunteți niște leneși și niște mârșavi; râpele din jurul satului vostru stau cu gurile căscate și se lărgesc tot mai mult, pentru că voi nu le sădiți cu niște tufari de pădure, care să le păzească de măcinare și care, crescând, vă vor prinde bine piscurile din preajma satului vostru care stau pleșcate, fir de iarbă nu crește pe ele din pricina uscăciunii, dar niște salcâmi s-ar prinde bine și a-ți avea totdeauna o bucățică de lemn la vatra voastră și un par la gardul vostru!

Dar atâtea și atâtea aveți de făcut și atâtea și atâtea așteaptă ochiul vostru, ca să le vedeți, priceperea voastră ca să le înțelegeți, dragostea de muncă

obștească, ca să se lămurească odată, că sunteți și voi o obște de oameni, care aveți ceva sfânt pe moșia voastră strămoșească!

Oameni buni și obșteni! Destul ați stat ascunși în casele voastre tupilate și pe ogoarele voastre sărăcăcioase! Destul ați îndurat nevoi, pe care fiecare, singur-singurel, nu-i în stare să le înlăture, dar care se biruiesc ușor prin munca obștească, mână de la mână și umăr la umăr!

Moldoveni! Aduceți-vă aminte că sunteți urmașii rămlenilor, care nici nu pricepeau o viață, dacă ca nu era trăită în obște și nu era jertfită pentru interesul obștesc! Fala Romei, leagănul străbunilor noștri, trăiește și până astăzi și nu va muri niciodată, deoarece clădirile obștești din veșnica cetate sunt martori vii ai vredniciei străbunicilor noștri!

La muncă obștească, deci, frați moldoveni!

Cuvânt Moldovenesc, Anul 2, 11-X—1915, nr. 41(87)

Dar obișnuita temă care o atacăm mereu era școala. Iată ce scriam despre obligațiunea statului rus de a ne da școală moldovenească:

Iară și iară cerem școală moldovenească

(Cu prilejul jubileului Academiei duhovnicești din Kiu)

Pe ziua de 15 octombrie, Academia duhovnicească din Kiu a prăznuit 300 de ani de la înființarea ei. Ea este cea mai veche școală înaltă din Rusia, celelalte școli fiind mult mai târziu înființate.

Am ținut să însemnăm faptul acesta, mai întâi pentru că Academia din Kiu este acea școală înaltă duhovnicească, în care, de obicei, își desăvârșesc învățătura blagoslavnică basarabenii noștri, iar, în al doilea rând, pentru că înființarea Academiei duhovnicești din Kiu este strâns legată de numele mitropolitului Petru Movilă, cu care — dacă se mândrește biserica pravoslavnică rusească, apoi cu atât mai mult trebuie să se mândrească neamul nostru moldovenesc, din care se trage.

Despre Petru Movilă ținem să spunem următoarele. El este moldovean și se trage dintr-o familie boierească veche, care a dat câțiva domni pe tronul Moldovei și Munteniei, însuși Petru Movila este fiul lui Simion Movilă, care a fost domnitor al Munteniei la 1600—1602 și al Moldovei la 1606—1607. Ca fiu de domn a fost dat la cele mai bune școli de pe atunci din Europa și a fost unul din cei mai învățați bărbați ai timpului. După ce tatăl lui a părăsit Moldova, pierzându-și tronul, Petru Movilă a pribegit în Polonia, unde a slujit oastea crăiască polonă. Dar apoi deodată s-a lepădat de strălucirea vieții lumești și s-a făcut călugăr la Kiu, unde, mai târziu, a fost mitropolit, răposând în această înaltă slujbă bisericească la anul 1646.

La venirea lui Petru Movilă în Kiu, școala călugărească de acolo, din care cu timpul a ieșit Academia duhovnicească de azi, era de-acum înființată. Dar învățătura în ea merge prost și cei care mântuiau școala, nu puteau fi numiți de oameni învățați. Numai mulțumită lui Petru Movilă, starea lucrurilor din școala călugărească din Kiu s-a schimbat. Petru Movilă, ajungând la cârma școlii, s-a apucat îndată de prefacerea ei, având în vedere să facă din cap școală înaltă. În vederea aceasta el a pus ca științele în școală să se facă în limba latinească (limba poporului râmlean, din care ne tragem și noi, moldovenii); aceasta el o găsea pentru aceea, că pe vremea lui toate științele înalte se făceau și se scriau în limba latinească. Apoi el a sporit numărul științelor, silindu-se prin asta să ridice școala kieveană la starea școlilor catolice din Polonia și Galiția, în sfârșit, Petru Movilă a făcut tot ce i-a fost în putință, ca școală din Kiu să înflorească și să ajungă un adevărat izvor de lumină pentru lumea pravoslavnică din părțile de miază-zi ale Rusiei. Petru Movila a izbutit, și de aceea, cu drept cuvânt, este socotit printre luminătorii rușilor.

Ne-am oprit mai mult asupra lui Petru Movilă cu prilejul jubileului Academiei duhovnicești din Kiu, pentru că am vrut să arătăm că rușii, în treaba luminării lor de astăzi, ne datoresc ceva și nouă, moldovenilor. Și-ntr-adcvăr, după cum ați văzut, cea dintâi școală înaltă în Rusia a fost întocmită de un moldovean: Petru Movilă

Cerem deci școli moldovenești pentru moldovenii din Basarabia și în numele acelui vrednic moldovean — Petru Movilă, os din osul nostru și sânge din sângele nostru, care a pus temelie învățământului duhovnicesc înalt în Rusia și a muncit pentru luminarea poporului rusesc, pe care l-a iubit ca pe al său.

Cuvânt Moldovenesc, Anul 2, 18-X—1915, nr.42(88)

Altă dată, cu alt prilej binecuvântat, scriam așa:

O pildă pentru moldoveni

Gazeta rusească „Reci” tipărește știrea că în orașele Iuriev și Riga s-au întocmit niște comisii care să alcătuiască programele, după care se vor învăța limbile estona și latâșa (letonă — n.n.) în școlile din ținutul Rigăi. Comisiile pomenite au fost întocmite de către stăpânire din oameni locali, de națiune estonă, și latâșă și sunt însărcinate cu alcătuirea a trei programe pentru învățarea limbilor pomenite: una în școlile începătoare, alta în școlile mijlocii și a treia în școlile înalte.

Gazeta „Reci” adaugă că lucrările comisiei sunt pe sfârșite și crede că programele alcătuite vor fi în grabă vreme întărite de către ministerul învățământului obștesc al împărăției. Astfel fiind, învățarea limbilor estonă și latâșă în părțile Baltice capătă un temei statornic, și estonii și latâșii vor putea să sporească mult în mersul lor pe calea luminii și propășirii.

Nouă — moldovenilor, ne pare bine de izbânda estonilor și latâșilor și îndrăznim a crede că stăpânirea împărăției ne va face în curând și nouă drep-tate. Stăpânirea doar a înțeles că puterea de viață a norodului stă în lumina științei, și nu ne va lăsa să pierim în întunericul neștiinței de până acum.

Această credință în apropiatul răsărit al lumii noastre nu ne scutește însă pe noi — moldovenii, de datoria de a cere mereu, ca stăpânirea să se grăbească cu hotărârea ei de a ne da școală moldovenească, care ne-ar fi în clipele aceste de grea cumpănă, ca o mângâiere pentru jertfele noastre bogate, aduse pe altarul împărăției de norodul nostru.

Să cerem deci, frați moldoveni, școală moldovenească, care singură ne-a scoate la lumină din bezna întunericului nostru de azi.

Cuvânt Moldovenesc, An. 2, 14-VI—1915, nr. 24(70)

Iar într-un alt rând și cu alt prilej scriam:

O pildă de urmat

Cine citește gazetele locale rusești, firește că a întâlnit și înștiințarea că la Chișinău, în luna lui august, se deschide o școală jidovească mijlocie pentru băieți, cu opt clase și cu un curs asemănător celui al gimnaziilor cazone, ce se deschid de stăpânire. Citind despre asta, mi-am mai spus în gândul meu, că pesemne noi, moldovenii, suntem un neam cu totul de nimica, dacă alte neamuri, chiar venetice în țara noastră, ajung să aibă de-acum și școli mijlocii, pe când noi n-avem nici școli de cele începătoare! Și încă m-am mai gândit și la aceea, că ce poate fi mai trist decât starea în care ne aflăm noi, dacă ne vine în gând să-i pizmuim și pe jidani! — neamul cel mai batjocorit de oameni de pe fața pământului?!

Și cu toate acestea starea noastră, a moldovenilor, este așa, că nouă ne vine să-i pizmuim și pe jidani. Economicește jidanii stau mai bine decât noi, cu toate că n-au nici pământul nostru, nici „drepturile” noastre. Mai bine stau jidanii decât noi și în privința luminării minții cu lumina cărții. Numărul știutorilor de carte printre jidani întrece foarte cu mult același număr la moldoveni. Și poate nu-i alt neam în lume, care să se tragă cu atâta dor la carte și la lumina științei ca jidanii! Așa sunt jidanii, și de aceea nu ni-i cu mirare, că ei au izbutit să ajungă să aibă o școală mijlocie de băieți la Chișinău, unde noi n-avem nici măcar o școală începătoare! Încă o dată, deci, trebuie să mărturisim că-i pizmuim pe jidani pentru meșteșugul lor de a merge cu pași statornici pe calea luminii.

Moldoveni, luați pildă de la ei. Destulă vreme i-ați avut de batjocură: acum a venit rândul să învățați minte de la ci. Nu vă fie rușine a face lucrul acesta.

Cuvânt Moldovenesc, Anul 3, 8 iulie 1916, nr.46

Dar erau și alte probleme pe care le atacam cu străduință, lată-le:

Pricina sărăciei moldovenilor noștri

Că țara noastră e bogată o știm cu toții. Dar nu mai puțin este știut, că poporul, care trăiește în țara aceasta, este sărac.

Și într-adevăr, față de o țară așa de mănoasă și așa de bogată în toate, precum este Basarabia, moldovenii, băștinașii țării sunt un popor din cele mai sărace.

Astfel fiind, se pune întrebarea: care sunt pricinile sărăciei moldovenilor noștri?

Este greu de răspuns pe scurt la această întrebare, totuși noi vom încerca s-o facem.

Cea dintâi pricină este întunecimea moldovenilor, care îi ține pe loc, în obiceiurile proaste și deprinderile rele, apucate de la moși-strămoși. O ceața deasă de credințe deșarte îl ține pe moldovean ca în clește și nu-l lasă să meargă pe calea luminii, pe calea îmbunătățirii vieții sale, pe calea îmbogățirii traiului său. Toate muncile le face după deprinderile vechi, neținând seamă de faptul că viața s-a schimbat, că popoarele luminate au descoperit fel de fel de meșteșuguri pentru înlesnirea muncii și vieții.

Altă pricină a sărăciei moldovenilor este beția, încuibată în norodul nostru din vremurile trecute, beția a ajutat foarte mult la sărăcirea moldoveanului. Vă gândiți numai, câte parale s-au cheltuit cu rachiul, cu vinul, sau cu vreo altă, „iușcă“, în locul lui, care se beau mereu și tot mai mult! Vă gândiți apoi la zilele de muncă pierdute și numeroasele nenorociri cu pagube materiale, iscate din pricina beției! Este adevărat, că cei mai mulți bețivi privesc beția ca o singură mângâiere în viața lor grea și întunecată, dar nu-i mai puțin adevărat, că beția îi aruncă într-o stare și mai proastă, pentru care nu mai rămâne nici o mângâiere.

A treia pricină a sărăciei moldovenilor noștri este risipa. La moldoveni se cheltuiește prea mult cu gătelile și cu hainele femeilor și tineretului îndeobște. Privind la boieri și la târgoveți, moldovenii noștri săteni, în loc să ieie pildă de la dâșii întru ceea ce privește învățătura și meșteșugurile lor, încep a se îmbrăca după modă boierească și orășeană, crezând că prin asta se fac și ei ca boierii orășeni. Dar moda boierească îi aduce pe moldoveni la sărăcie și foame, după cum zice și proverbul; „straiele zor și mațele ghior“.

În sfârșit, moldovenii mai sunt săraci și din pricina aceea că nu știu cum să-și vândă roadele muncii gospodăriei lor și cum să-și cumpere cele trebuitoare pentru casă și gospodărie. Moldovenii vând ieftin și cumpără scump, pe când pentru a face o avere se cerc taman dimpotrivă. Pentru a-și vinde cu folos roadele muncii sătenii trebuie să se unească în tovărășii, căci astfel își vor găsi

mai buni cumpărători la marfa lor; și tot în tovărășie trebuie să se unească la cumpărarea mărfurilor trebuitoare, căci astfel vor scăpa de jupeala negustorilor și dughenarilor..

Acestea sunt, după părerea noastră, pricinile sărăciei la moldovenii noștri. Leacurile împotriva sărăciei se înțeleg de la sine din spusele de mai sus, și noi îi sfătuim pe moldoveni să se lecuiască mai degrabă de ea.

P. H.

Cuvânt Moldovenesc, Chișinău, 15 ianuarie 1917, nr. 5 (205)

Sau iată problema tratată sub titlul:

Petreceri sănătoase pentru norod

De când lumea și pământul, oamenii au prăznuit întotdeauna la petreceri obștești, care să-i mai scape de grijile și urâtul vieții de toate zilele și să le mai înflorească traiul mohorât și prea obișnuit. De aici vin și acele petreceri, la care s-au obișnuit moldovenii noștri la unele întâmplări și împrejurări din viața familiei sau din viața obștei; așa s-au născut petrecerile la cumătrii, la nunți, la hramuri, la sărbătorile Paștilor, la Arminden, șezători și altele.

Toate aceste întâmplări, ce se însoțesc cu petreceri, vin foarte rar în curgerea anului sau a vremii, iar românilor le vine cheful să petreacă mai des. De aici s-a născut la oamenii cuminți și cumpătați dorul, de a se duce la teatru sau la alte adunări de petrecere, unde au prilejul să vadă fel de fel de lucruri însemnate, să învețe ceva folositor sau să-și mai descarce sufletul de necaz, privind niște comedii de râs; și tot de aici s-a născut la oamenii proști și slabi din fire obiceiul de a se da la beție și la cheltuială în companie.

Binele și folosul, pe care le capătă cei cuminți și cumpătați la teatru, sau la alte adunări de petrecere sănătoasă, îl cunosc toți aceia, care au avut și au prilejul de a călca pe la aceste așezăminte obștești de lumină; iar răul și pagubele pe care le aduce beția și cheful în companie, le știm cu toții, pentru că toți am avut prilejul să vedem la ce ajung oamenii, care au căpătat darul paharului.

Astăzi nu mai încape îndoială că petrecerile obștești, cele mai sănătoase și cele mai folositoare pentru oameni, sunt acele care se dau la teatru și în alte așezăminte, unde se fac citiri, sau se cântă din gură, sau din instrumente muzicale și altele. Asemenea nu mai încape vorbă, că cele mai păgubitoare așezăminte de petrecere sunt crășmele.

Lucrurile aceste în țările luminate din apusul Europei s-au priceput de mult aproape de toată lumea de acolo. Altceva a fost până acum în țara noastră. Până acum la noi teatrul și alte așezăminte de petreceri obștești sănătoase ființează numai pe la orașe și târguri. Cât privește satele, apoi singurul așeză-

mânt de petrecere acolo lungă vreme a fost crâșma veche jidovească, iar apoi ograda și subgardurile monopoliei împărătești.

Dar vremurile se schimbă și aduc dărâmare vechilor lucruri. Din porunca înaltei stăpâniri a împărăției, crâșmele și monopolurile s-au închis și vechile cuiburi ale raiului obștesc caută să fie date uitării.

Dar unde să petreacă lumea și să-și ucidă timpul slobod? Iată o întrebare, care pentru satele noastre până acuma încă nu și-a căpătat dezlegarea. Dar orișice nevoie, orișice lipsă trebuiește împlinită, fiindcă altfel se face un gol, o prăpastie, care poate să aducă cu sine alte rele în obște. Și iată că stăpânirea împărăției s-a hotărât să ieie uncie măsuri.

Ministrul treburilor din lăuntrul împărăției a propus celorlalți miniștri, și aceștia s-au învoit, să se facă pe la sate niște „case ale norodului“, unde să se deie prilejuri de teatru, unde să se facă citiri, muzică și alte lucruri, care ar putea să fie de folos norodului și să-l deprindă a-și petrece vremea slobodă într-un chip frumos și omenesc.

Deocamdată este vorba numai despre alcătuirea unei legi și a unui plan, după care se va înfăptui propunerea cu privință la „casele norodului“. Dar să nădăjduim că hotărârea, vrednică de laudă, a miniștrilor împărăției, va fi dusă la un sfârșit bun, și atunci și satele noastre întunecate și înecate în valurile urâtului, vor căpăta o rază de lumină și vor merge pe calea frumosului — la adevăr și bine.

Să deie Dumnezeu să ajungem clipa aceea!

Cuvânt Moldovenesc, Anul 2, 19-VI—1915, nr. 16(62)

* * *

Dar să trec la capitolul scrisului meu de după Unire, deși sunt încredințat că adevăratul meu merit stă în scrisul până la acest mare act istoric. Dar chiar un aparat mecanic însă nu poate fi oprit pe loc și dintr-o dată.

Cum puteam să mă opresc eu — ființa vie, care îmi făcusem din scrisul românesc o misiune a vieții mele? Este drept că unii din breslașii scrisului românesc s-au însărcinat să-mi otrăvească seninătatea chiar din momentul când am pășit în România Mare.

Dar despre aceasta mai bine să tac și să încerc să povestesc despre activitatea mea și despre problemele care m-au preocupat.

După Unire, mi-am dat scrisul ziarului „Viața Basarabiei“, pe care l-am înființat în 1921 cu prietenii care împărtășeau doctrina poporanismului. Am mai scris la revista dlui prof. Agricola Cardaș — „Foaia plugarilor“, la publicațiunile școlare și de cultură generală din Chișinău și de aiurea, alcătuind, pentru anul 1923 și Calendarul Basarabiei; și, în sfârșit, în anul 1932 am înființat revista lunară „Viata Basarabiei“, care a împlinit șapte ani și este socotită ca una din bunele reviste regionale din țara noastră. În slujba lunara a scrisului românesc din Basarabia am avut în mintea mea învățăturile nemuritorului publicist de acum 19 veacuri — apostolul Pavel, care a

risipit în epistolele lui nu numai material de reportaj documentat, dar și o comoară de înțelepciune și îndemnuri și sfaturi pentru toată lumea și pentru toate prilejurile din viața omenească. „Cine este chemat la o slujbă, zice ap. Pavel, să se țină de slujba lui... Totul supuneți cercetării, zice ap. Pavel aiurea, dar țineți numai aceea ce-i bun... Tot ce este adevărat, tot ce este vrednic de cinste, tot ce este drept, tot ce este curat, tot ce este vrednic de iubit, tot ce este vrednic de primit, orice faptă bună, aceea să vă însuflețească... Către iubitul său ucenic Timofei, scria așa: Propovăduiește Cuvântul, stăruiește asupra lui la timp, muștră cearta, îndeamnă cu toată blândețea și învățătura; căci va veni vremea când oamenii nu vor putea să sufere învățătura sănătoasă, ci îi vor gâdila urechile să audă lucruri plăcute și își vor da învățători după poftele lor...”

Dar nu am dreptul să urmez mai departe cu înșirarea perlelor de înțelepciune ale apostolului Pavel? Sunt incredințat că răbdătorii mei ascultători ar dori să vadă cam câtă înțelepciune sau câtă frumusețe și logică de gândire am pus eu în scrisul meu! Recunosc că aveți dreptul să mă chemați la ordine. Dar cât de greu îmi vine să vă înfățișez într-un sistem oarecare propriile mele gânduri sau realizări în publicistica românească?! Pentru încurajare, dați-mi voie să-mi asociez la prezentarea operei mele pe marele nostru scriitor Mihail Sadoveanu, care a binevoit să-mi prefățeze volumul „*Flori de pârloagă*”.

Iată câteva fraze din prefața Dlui M. Sadoveanu:

„Deși și-a făcut studiile la Universitatea ieșeană, cunoscutul luptător pentru dezrobirea Basarabiei a rămas totuși moldoveanul ruginit de la Nistru, ridicându-se și dezvoltându-se potrivit nevoilor sufletești ale năcăjitului norod, rupt de un veac din trupul românismului. Deși adăpat la literatura noastră nouă, deși pe timpuriu familiarizat cu marea literatură rusă, Pan. Halippa nu purcede nici de la Eminescu, nici de la Coșbuc, nici de la Pușkin, nici de la Lermontov. Poetul *Florilor de pârloagă* e un produs deosebit al obijduitei Basarabiei. El se ridică pe propriile-i mijloace, în armonie cu începuturile de cultură ale moldovenilor de peste Prut și cu nevoile lor sufletești...”

Da, domnilor, eu am purces la scris, după cum spune M. Sadoveanu, în armonie cu începuturile de cultură ale moldovenilor din Basarabia și cu nevoile lor sufletești. Astfel mi se părea că moldovenii noștri nu sunt încă pătrunși de sentimentul de datorie față de viitorul neamului, care numai prin cultură multă și sistematică și prin muncă spornică și chibzuită pe tărâm economic se poate chezașui cu adevărat. Pe de altă parte, din informațiile directe cunoșteam că problema dobândirii culturii prin școală este o problemă care nu-i prea preocupă pe moldoveni. De aici în scrisul meu veți găsi poate mai multe îndemnuri la carte, — lucru pe care l-am arătat adineauri cu prilejul citării de pasagii din revista și gazeta „Cuvânt Moldovenesc”, — decât îndemnuri la politică, de dorul politicii, cum au făcut și fac atâția alții, — și doar am fost și eu un om politic și Dumnezeu m-a învrednicit chiar să fiu și un deschizător de drumuri în politica națională, cel puțin pentru frații mei moldoveni din Basarabia! Problemele de organizare ale unui învățământ bun pentru frații mei m-au preocupat, de altfel,

totdeauna. În toiul luptelor pentru organizarea politică a Basarabiei, am găsit, în vara anului 1917, momentul prielnic pentru a da o luptă decisivă în favoarea alfabetului latin în școala basarabeană, iar la începutul anului 1918 am înființat Universitatea Centrală, care anul trecut a avut peste 40 000 de cititori și abonați. Din aceleași preocupări pentru ridicarea culturală a Basarabiei, am sprijinit înființarea Facultății de Teologie și am înființat Facultatea de Agricultură la Chișinău, precum îndată după Unire, scriam și semnam memorii pentru înființarea unei întregi universități pentru Basarabia.

Nu voi pune la încercare răbdarea Dvs., reproducând sau enumerând articole, sau versuri *de îndemn* la carte din scrisul meu de după Unire. De asemenea nu voi reproduce nimic din scria de articole și îndemnuri scrise pentru săteni în problemele de gospodărie sătească, pe care specialiștii de la „*Foaia plugarilor*” din Chișinău le-au găsit potrivite pentru o publicațiune de popularizare a științei plugăriei raționale. Mă mărginesc a vă citi „*Ogorul părăsit*”:

*Ogor învins de pălămidă
De volbură și ridichioară,
Eu înțeleg a ta obidă,
Ce-n ochii firii te coboară!*

*Podoaba mândră ce te-ar prinde —
Porumbul — e chircit, sărmanul!
Și ca pecinginea se-ntinde
Pe fața ta, stufos, buruiianul.*

*Ogoarele vecine-mbracă
Vestminte noi de sărbătoare:
Tu, țarină cea mai săracă,
Ca-n troahnă te pâlești la soare.*

*Și ce mai grâu, în unde line,
S-ar fi-mpânzit în cea zănoagă!
Dar gospodarul ce te ține
Te-a prefăcut într-o pârlăoagă.*

*El știe drumurile toate
Ce duc la crâșmă și la rele;
De tine n-are timp să cate,
Aiurea-s gândurile-i grele.*

*De s-ar gândi la cea hârtoapă, —
Ce vie mândră și-ar mai crește!
Și-n vale, unde-i joc de apă, —
Curechi, legume, iaz de pește!*

*Copaci și-ar pune peste gârlă,
În umbra dealului din față!...
Și azi acolo ce-i ? — O târlă
În care spinii se răsfață...*

*Pământ cu țarine bogate,
Ce răi stăpâni ți-a dat o soartă!
Tu lor le-ntinzi belșug în toate,
Și ei cenușă n-au în vatră!*

*Țărani, luați-vă de seamă!
E timpul să-ndrăgiți pământul:
E al vostru azi și fără teamă
Vă sămănați în el tot gândul...*

*...Un cărturar când scrie-o carte,
Își pune-n ea toată gândirea
Și inima din piept și-o mparte
La cei ce i-au învins simțirea...*

*Voi scriți cu plugul o scrisoare,
Ce o așteaptă lumea-ntreagă:
Prin ea trăim cu toți sub soare,
Ea leagă toate și dezleagă.*

*S-o scriți, frați buni, cu mintea trează
Cu inima aprinsă pară:
Așa gândesc și-așa lucrează.
Acei cu dorul pentru țară!*

În general vorbind, scrisul meu și preocupările mele după Unire stau mai mult sau mai puțin în legătură cu procesul de adaptare al Basarabiei la noile stări de lucru izvorâte din război și din marele act istoric al încadrării provinciei noastre în statul român. Scriam în editorialul numărului întâi al revistei „Viața Basarabiei“ din 1932 următoarele:

„Procesul de adaptare la noile stări de lucruri, pe care îl trăiește Basarabia după Unire cu Patria, nu s-a terminat încă. El este un proces de durată și se înscrie în istoria națională cu pagini bogate în evenimente și fapte care merită să fie păstrate pentru posteritate.

Ceea ce se întâmplă, însă, în zilele noastre, nu-i important numai pentru istorie. Procesul de adaptare, fiind în același timp și un proces de creștere, este viața însăși pe care o trăim și ca atare ne interesează în primul rând pe noi cei de azi. Și nu poate să nu ne intereseze: în joc este însăși ființa noastră și a neamului nostru. Este prezentul nostru și viitorul copiilor noștri. Într-un cuvânt, procesul este al nostru și trebuie să știm să-l tratăm și să-l ducem la capătul dorit.

Ca orîșice proces el are crize. Aceste crize, adăugându-se la criza generală, prin care trece omenirea și țara noastră după război, dau uneori zilelor noastre un aspect de dureroasă tragedie. Marea vieții este bătută de furtuni puternice și valurile sunt așa de ridicate și amenințătoare pentru toți cei prinși în drum, încât chiar pentru poporul nostru, care numai alintat n-a fost în trecutul lui vijelios, deci este deprins cu de toate, starea lucrurilor se prezintă ca extrem de primejdioasă. Farul mântuirii naționale pare câteodată că dispăre cu totul, sau abia-abia se zărește la orizontul depărtat...

În aceste vremuri grele și împrejurări de mare răspundere pentru toți, am socotit de datoria mea să fac un apel la fiii cei mai luminoși ai provinciei, îndemnându-i să se adune împreună și să încerce făurirea unui punct de sprijin pentru sufletele bieților moldoveni basarabeani, care sunt în primejdia de a se îneca ei cei dintâi în marea atât de tulburată a vieții.

Revista „V.B.“ este rezultatul acordului intervenit între o samă de cărturari basarabeni, care prin viața lor de până acuma au dovedit că s-au identificat cu provincia noastră și au înțeles că lor le revine sarcina de a se pune pe munca scrisului, care să aibă ca scop:

- 1. deșelănirea paraginii trecutului de robie, care mai persistă în unele privințe în Basarabia;*
- 2. dezvăluirea și înfățișarea sufletului românesc basarabeian în ceața vremilor apuse și în splendoarea lumii de astăzi;*
- 3. cercetarea pământului Basarabiei din punct de vedere geografic și etnografic;*
- 4. îndrumarea fiilor Basarabiei pe căile românismului și ale statului național român;*

5. crearea de legături sufletești între locuitorii Basarabiei, fără deosebire de naționalitate și religie;

6. cimentarea legăturilor sufletești între românii din tot cuprinsul României Mari și cei în afară de hotarele ei politice;

7. urmărirea mersului instituțiilor de cultură spirituală și materială în Basarabia și chiar în țara întreagă, în măsura în care înregistrarea faptelor poate ajuta aducerea de lumină în problemele basarabene;

8. dezbaterea nevoilor economice ale Basarabiei;

9. revista presei care tratează chestiuni obștești, ce privesc și provincia noastră;

10. împărtășirea cititorului, uitat și izolat pe meleagurile basarabene, la problemele de cultură generală și de civilizație umană, care frământă capete, popoare, universul întreg;

11. orice alte probleme și chestiuni care în cursul muncii vor fi găsite că răspund la crearea, ajutorarea și susținerea faptelor de cultură națională și educație cetățenească în Basarabia“.

Și terminam editorialul „V.B.“ așa:

„Pornim la drum cu aceeași credință cu care am pornit și altă dată, în puterea minunată a ideii, a cuvântului: „la început era Cuvântul și cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul“. Vechiul „Cuvânt Moldovenesc“ avea pe coperta lui „Cunoașteți adevărul și adevărul vă va slobozi“. Reluăm deviza muncii noastre din trecut și pornim la drum cu gândul, că noi astăzi încă nu suntem deplin stăpâni pe libertatea noastră, că și astăzi ni se mai tăgăduiește dreptul la viață, că și astăzi suntem încă robii atâtor nevoi, atâtor dureri și întunericii marci, care nu s-a risipit deocamdată nici sub razele culturii naționale!

Avem buna nădejde, că „V.B.“ va fi un răspuns la chemarea vremii și va ajuta procesul de adaptare și creștere a provinciei noastre în noile condiții de viață“.

Ce am realizat cu toate acestea? Răbdarea D-voastră mă încurajează să vă fac o spovedanie. Am adunat în jurul revistei „V.B.“ o pleiadă de mănuitori ai condeiului, care a făcut din această publicațiune un instrument indispensabil pentru oricine ar dori să cunoască Basarabia! Potrivit metodei mele de totdeauna, am admis cu contribuția scrisului pe oricine scria cu miez, nu am umbrat pe nimeni, încât astăzi, după șapte ani de muncă, fiecare din colaboratorii mei are câte un volum sau mai multe gata de tipar și așteaptă înființarea unei edituri românești locale care să-și ia sarcina prezentării scriitorilor basarabeni publicului cititor de pretutindeni. Ce păcat că întreprinderea noastră de editură „Luceafărul“, din primul an de la Unire, a apus înainte de a fi apărut pleiada de scriitori basarabeni, cu care am putea să ne prezentăm și

noi în fața lumii românești! Acum problema aceasta a fost reluată și sper că în curând vom avea editura noastră românească basarabeană.

Cât mă privește, pe lângă munca de conducere și coordonare, sufletul mă mai îndeamnă la scrisul potolit al vârstei.“

Ș-atunci apar în Revistă amintiri sau versuri care vor să rezume stări sufletești de astăzi și de altădată și să definească îndemnul meu în domeniul scrisului. Iată-le:

I. Înnoii de veghe

*În noaptea lungă, plină de-ntuneric,
Uitat de lumea ce mă înconjoară.
Eu din nimic urzesc un vis himeric,
Deși cunosc că veghea mă omoară.*

*Realitatea vieții nu mă-ncântă...
Să mă târăsc în praf ca o reptilă?
Aiurea gândul meu, rebel, s-avântă:
Vrea soare, nu scânteie de feștilă*

*Mă vreau un Prometeu în lumea nouă:
Vreau pentru toți lumină și căldură,
Vreau să clădesc cu mâinile-amândouă
Viață largă pentru gloata sură...*

*Așa, în nopți de veghe pe-ntuneric,
Eu mă frământ și nu-mi găsesc o pace,
Vrând să aprind sub cer un foc feeric,
S-ajut poporul meu ce-n beznă zace!*

Dar la o vârstă ca a mea, autocritica te ține din scurt și nu-ți dă voie să te avânți cu ochii închiși, cum fac cei tineri. De aici „Ezitări“:

*Năvalnic ca și vântul,
Mă biciuiește gândul,
Că iată-mi vine rândul
Să-mi spun și eu cuvântul.*

*Și grija mă frământă,
Căci știu că vorba minte,
Că bietele cuvinte
Ucid ideea sfântă...*

Nehotărârea, pe care în strofele următoare o puneam în legătură și cu nepregătirea maselor populare de a se împărtăși din dulceața cuvântului propovăduit, aducând ca pildă și sfârșitul lui Iisus Hristos pe cruce, își are izvorul în situația tragică în care se găsește scriitorul, căci vorba scrisă — cuvântul, nu este totdeauna în stare să redea întregul sens al gândirii. Această idee am exprimat-o în „Șopârla“ așa:

*Pe când eram copil la țară,
Mi s-a-ntâmpat, mergând spre gârlă,
Să prind în miez de zi de vară
O verde, leneșă șopărlă.*

*M-a ispitit s-o iau în mână,
S-o mângâiu ca pe-o jucărică;
Dar prizoniera mea blajină,
Abia mai răsufla de frică.*

*Și dintr-odată o minune:
Șopârta mi-a lăsat doar coada,
Fugind cu-așa repeziciune
Cu trupu-i ciopârțit, neroada!*

*Mi-a fost de ea, sărmana, milă,
Sluțind-o cu nepus în masă:
Era și pân-atunci umilă,
Acum părea caraghioasă!...*

*De-această tristă întâmplare
Mi-aduc aminte nu o dată,
Când cerc să prind un gând mai mare
În opera-mi versificată.*

*Iau gândul ca să-i dau veștmântul
În graiul răvășit al lumii;
Dar e așa de strâmt cuvântul!
Și-i boștur ca bulbucii spumii!*

*Și truda-mi plină de migală,
În loc de-ntreg, îmi dă o parte;
În loc de fond, o formă goală;
În loc de suflet, fapte moarte.*

*Iau gândul, ca șopârta-mi scapă:
Rămân doar cu tristețea mută,
Din care sufletul s-adapă,
Ca dintr-o cupă de cucută...*

În fond, însă, rămân la preocupările mele cele vechi; vreau să pătrund rostul lumii acesteia și scriu:

II. Mondo va da se

*Lumea merge singură:
Dați-i bună pace!
Propășirea-i sigură,
Totul se preface.*

*Că vor fi și jertfe-n mers -
Lucru nu vă speri,
Căci în vechiul univers
Toate merg în serie!*

*Cine suie scările,
Trebui să coboare!
Ș-apoi încălțările
Nu-s chiar pân-la soare.*

*Iar în schimb, căderile
Au hotăr pământului:
Alinând durerile,
El ne dă mormântul.*

*Din porunca Domnului
S-a mișcat zefirul*

*Și din bezna somnului
Viața-și toarnă firul.*

*După legi divine
Ce-i haos se năruie;
Între rău și bine
Lupta veșnic stăruie.*

*Azi se-nalță răul sus,
Cerul se cutremură;
Măine-nvie Iisus
Și Satana tremură.*

*De o mână aprigă
Lumea se conduce.
Viața-i ca o fabrică:
Mistuind, produce.*

*Nu e nici o pierdere:
Ce e bun rămâne;
Iar ce-i rău, prin fierbere,
Va fi bun ca mâine.*

Asta însă nu înseamnă că noi putem să asistăm la procesul vieții ca niște spectatori. Nu! Noi suntem ziditorii vieții și prin munca pe toate tărâmurile ei pătrundem în taina tainelor Universului. De aceea în poemul „*Pe urmele Divinului Miel*” eu zic:

...Scăparea e-n brațele noastre,	Sudură-ntre spirit și țărână,
În cugetul treaz, sănătos,	Noi lutul din noi să-l turnăm
În gândul spre ceruri albastre	În chipul ce viața eternă
Și-n graiu măsurat și voios.	Ni-l cere aici să-l purtăm.

Să nu căutăm o minune	Și care e chipul mai falnic
Aiurea, ci numai în noi:	Decât al Divinului Miel,
Altoiu ce rodim rațiune,	Și cine-i cu zâmbet mai jalnic
A toate suntem portaltoiu.	Și cine-i mai sus decât El?

*Lăsăm, deci, bocirea nătângă!
La muncă noi toți să pornim,
Cu sârg și credință adâncă
Cu gândul la cerul sublim!*

Iar în „*Stihuri pentru zilele de astăzi*”, scriam în 1932:

*... Noi urăm nătângele
Căi de răsculare.
Alții verse sângele,
Noi vărsăm sudoare !...*

Și în „*Chemarea brazdei*”, tot din 1932 ziceam:

...Zile de zămislițoare muncă!	<i>In aceste zile de robotă,</i>
Nimeni n-aibă gândul ca să fugă	<i>Cine n-are fruntea asudată,</i>
De la sfânta, din străbuni, poruncă:	<i>Nu cunoaște, bietul, nici o iotă</i>
A lucra e farmecul de rugă,	<i>Din a vieții carte ferecată</i>
A munci e dorul ce te-aruncă	<i>Și va fi trecut în ca c-o notă</i>
De-a crea odor din buturugă.	<i>De ființă fără judecată...</i>

După cum ați putut observa din ultimele strofe, eu rămân cu gândul și cu inima tot la frații mei, țărani, cu munca lor, suferința lor, năzuințele lor. Încă în „*Flori de pârloagă*”, defineam versul meu așa:

<i>Viața m-a-nfrățit cu jalea,</i>	<i>Cântul meu c cânt de slavă</i>
<i>Jalea m-a-nfrățit cu cântul,</i>	<i>Pentru-a plugărimii gloată;</i>
<i>Cântecu-mi deschide calea</i>	<i>În orașe, cu-a lor pleavă,</i>
<i>Să fiu frate cu pământul.</i>	<i>În zadar el rost își cată.</i>

Acum, în vremea de pe urmă, am subliniat caracterul social al versului meu, scriind în cadența versului noduros:

Copil de țăran

*Te-au născut ca buruiianul în câmp,
In zăgoana ogorului vostru de veci,
Sub carul c-un Țol atârnat de carâmb,
Pe-un șervet cu grunzii măligilor reci.*

*Și dac-ai venit, ai crescut. în huceag de uitare,
Cum crește o iarbă sârmană-n cărare,
In scâncet de plod și nerod,
Lăsat să se-nece în lacrimi și glod...*

*Voinicul tău tată — un stâlp de proptea,
Să te reazimi pe el cât ai vrea,
Stătea vinovat și cu mâna la gură,
Năuc ș-asudat cu sudoare de zgură.*

*... Ba te-a spălat peste tot și la gură
Dulăul ce treapădă des după șură.
Și ai dormit cum a vrut Cel de sus.
Sub o zdreanță de scârnav burnuz.*

*Numai maica ta-n chinuri hurșită,
Deprinsă cu viața și munca de vită,
A știut să te nască pe lumea aceasta,
Cu gândul la tine, sfredelindu-i țeasta.*

*C-ai răbdut și de foame, nu face nimica;
Ți s-a dat, când a fost, într-ales bucățica;
Iar în lipsă — un boț de măligă de ieri.
Să nu te deprimi cu nărav de boieri...*

*Dar ai fost mai voinic decât moartea
Și ai ajuns să te fereci cu cartea,
Căci ai sorbit-o cu jind de flămând
Și ai turnat-o în sânge și gând:
Un gând de-a scăpa de mizeria toată
Din strămoși și din veac adunată;
Un gând de-a dura o viață-nțeleaptă -
Sătulă, curată, frumoasă și dreaptă;
Un gând de a clădi cu voință avână
După datina veche, daco-romană,
O țară de slobozi țărani, voinici și robaci,
Nu birnici umili și sleiți de săraci,
Ci oameni cuprinși, cu nesaț de putere,
Ca stupii umpluți pân-la gură de miere...*

*Copil năzdrăvan de harnic țăran,
Mlădiță din trunchiul lui badea Traian,
Cu suflet întreg de amarnic Român,
Cu duh înțelept de osârdnic creștin.
Fii tare pe crezul tău volnic și mare,
Fii criță si cremene scăpărătoare !
Crescut în străbună și rodnică țărână
Vei rodi pe pământul acesta viață eternă
Pentru cinstea și slava strămoșilor tăi,
Pentru țara întinsă pe dealuri și văi
Și suită pe munți pân-la cerul cu vrajă,
Să fie la capătul lumii latine de strajă!*

Tot din seria versurilor cu caracter social fac parte „Pământul“ publicat în rev. „Țărănismul“, 1938, „Cântec de leagăn“ în revista „Viața Basarabiei“, 1937 și altele. Dar nu vreau să abuzez de răbdarea D-voastră. Cine ar dori să-mi urmărească scrisul mai recent, ar trebui să urmărească revista „Viața Basarabiei“, unde va avea prilejul să-i cunoască și pe ceilalți scriitori basarabeni, care colaborează nestingherit la revista, dovedind tot mai mult că Basarabia noastră nu-i un pământ sterp. A fost cândva provincia noastră o *pârloagă* părăsită, de pe întinsul căreia Dumnezeu m-a învrednicit la vremea aceea să culeg un mănunchi de flori; azi însă Basarabia este un ogor românesc, lucrat din ce în ce mai bine și mai adânc și produce holde spirituale din ce în ce mai bogate și mai căutate de lumea românească iubitoare de scris românesc.

PAN HALIPPA

Nr. 10**23 august 1939, Moscova. Pactul de neagresiune între Germania și Uniunea Sovietică, semnat de comisarul poporului al Afacerilor Externe, Viaceslav Molotov, și ministrul de externe german, Joachim von Ribbentrop, în prezența lui Iosif Stalin**

Guvernul Reih-ului German și Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, orientate spre îmbunătățirea păcii dintre Germania și U.R.S.S., și pornind de la acordul de neutralitate semnat în aprilie 1926 între Germania și U.R.S.S., au elaborat prezentul Acord:

Articolul I. Ambele Importante Părți Contractante se obligă reciproc a evita orice forme de violență, orice acțiune violentă, și orice atac una asupra celeilalte, atât individual cât și în alianță cu alte Puteri.

Articolul II. În cazul în care una dintre cele două Importante Părți Contractante devine parte beligerantă cu o a treia Putere, cealaltă Importantă Parte Contractantă trebuie să se abțină de la oricare formă de ajutor pentru această a treia Putere.

Articolul III. Guvernele celor două Importante Părți Contractante trebuie pe viitor să mențină contactul reciproc în scopul consultării pentru schimbul de informații pe subiecte ce afectează interesele lor comune.

Articolul IV. În cazul în care disputele și conflictele între Importantele Părți Contractante vor crește, acestea nu vor participa în orice grupări de Puteri, care direct sau indirect ținesc cealaltă parte.

Articolul V. În cazul apariției disputelor sau conflictelor între Importantele Părți Contractante asupra subiectelor de un fel sau altul, ambele părți vor aplană aceste dispute sau conflicte exclusiv în cadrul unor schimburi de opinii prietenești sau, dacă este necesar, prin crearea comisiilor de arbitraj.

Articolul VI. Prezentul acord este elaborat pentru o perioadă de zece ani, cu condiția că, ulterior una din Importantele Părți Contractante nu-l va denunța cu un an înainte de expirarea perioadei de valabilitate, validitatea prezentului Acord automat se prelungește cu încă cinci ani.

Articolul VII. Prezentul Acord va fi ratificat în cel mai scurt timp posibil. Ratificarea va fi făcută la Berlin. Acordul va intra în vigoare din momentul semnării.

Întocmit în două originale, în limbile germană și rusă, la Moscova, 23 august 1939.

**Din însărcinarea
Guvernului URSS
V. Molotov**

**Pentru Guvernul
Germaniei
I. Ribbentrop**

Nr. 11**23 august 1939, Moscova. Protocolul adițional secret la Tratatul de neagresiune sovieto-german**

Cu ocazia semnării Tratatului de neagresiune dintre Reich-ul german și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, plenipotențiarilor semnatori din partea celor două părți au discutat în cadrul unor convorbiri strict confidențiale problema delimitării sferelor respective de interes în Europa Răsăriteană.

Aceste convorbiri au dus la următoarele:

Articolul I. În eventualitatea unor rearanjamente politice și teritoriale în regiunile ce aparțin Statelor Baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), hotarul de nord al Lituaniei va reprezenta hotarul sferelor de influență ale Germaniei și U.R.S.S. În această privință interesul pentru Lituania în regiunea Vilna este recunoscut de ambele părți.

Articolul II. În eventualitatea unor rearanjamente politice și teritoriale în regiunile ce aparțin Poloniei, sferile de influență ale Germaniei și ale U.R.S.S. vor fi delimitate conform liniei râurilor Narev, Vistula și San.

Chestiunea privind modul în care interesele ambelor părți fac dorită păstrarea statului independent Polon și cum acest stat trebuie demarcat poate fi determinat doar în cursul viitoarelor discuții politice.

În orice caz, ambele Guverne vor rezolva această problemă printr-un acord prietenesc.

Articolul III. Privitor la Sud-Estul Europei, atenția este atrasă de către partea sovietică privitor la interesul acesteia în Basarabia. Partea Germană declară dezinteresul politic total în această regiune.

Articolul IV. Prezentul Protocol trebuie tratat de ambele părți ca unul strict secret.

Moscova, 23 august 1939

Pentru Guvernul Reich-ului German, **Joachim von Ribbentrop**

Plenipotențiarul Guvernului U.S.S.R., **Viaceslav Molotov**

P A R T E A I V

Documente și materiale (1940—1947)

Nr. 1

24 martie 1940, Chișinău. „Prinosul Basarabiei în literatura românească”. Declarație citită de Pan Halippa la șezătoarea literară a Societății Scriitorilor din Basarabia

Prinosul Basarabiei în literatura românească

Luând primul contact cu publicul intelectual din capitala Basarabiei, Societatea Scriitorilor din Basarabia, de curând înființată, ține să facă următoarea declarație:

Scrisul românesc în Basarabia datează demult. Noi, basarabenii, ne mândrim a fi dat literaturii românești pe Alexandru Donici, făuritorul fabulei la români și pe cavalerul Constantin Stamati, creatorul „Străjărilor taberii”, ce a premers „Sentinela română” a lui Vasile Alecsandri. Amândoi acești basarabeni au ilustrat literatura românească în prima jumătate a secolului trecut.

Alec Russo, care a scris mărețul poem „Cântarea României” și a fost îndrumătorul literaturii noastre spre folclorul românesc, nesecatul izvor de îmborsărire a limbii literare artistice, este, de asemenea, de origine din Basarabia. El a ilustrat scrișul românesc tot în prima jumătate a veacului trecut.

Tot basarabean a fost și Bogdan Petriceicu Hasdeu, care a creat nu numai în domeniul literar, dar și în istorie, filologie și filosofie, ridicându-se ca un geniu atotcuprinzător și răzbunând mușenia silită a fraților lui basarabeni de sub stăpânirea despotică a țarilor Rusiei. El a dominat literatura românească în jumătatea a doua a veacului trecut. Tot Basarabia a dat pe povestitorul Ștefan Basarabeanu (doctor Victor Crășescu — Crasiuc), pe romancierii Dimitrie Moruzi și Constantin Stere, pe literații Zamfir Arbure, dr. Ioan Guțu și Auxentie Frunză, care au activat pe ogorul literaturii românești în ultimul pătrar al secolului trecut și primul pătrar al secolului nostru.

Dintre scriitorii români basarabeni, care s-au ilustrat de la prima revoluție ru-sească din 1905 și până la Unirea Basarabiei cu Patria și mai târziu, să-i pomenim doar pe aceia care s-au strămutat în lumea umbrelor și a nemuririi: Sergiu Victor Cujbă, pr. Alexei Mateevici, Tudose Roman, Leon Donici-Dobronravov, Olga Vrabie și Liuba Dimitriu.

Numai din înșiruirea aceasta de nume, oricine va înțelege că Basarabia, cu toate greutățile vremii prin care a trecut și cu tot regimul de apăsare, de mai bine de o sută de ani sub Rusia țaristă și despotică, n-a fost un pământ sterp spiritualicește și a rodit destulă holdă literară românească. Frântura neamului românesc, așezată între Prut și Nistru, a dat din sânul ei meșteri ai cuvântului scris românește, care au căutat să înfățișeze provincia natală cu priveliștile ei pline de farmec, cu așezările omenești de pe colinele, văile și șesurile ei, cu gloata plugarilor moldoveni de prin sate și cu amestecul de oameni de strânsură și pripas de prin târgurile și orașele basarabene, cu obiceiurile, credințele și năzuințele poporului de baștină cu traiul claselor și tagmelor și cu zvâcnirile de viață ale unor suflete răsărite din mulțimea anonimă a locuitorilor pământului nostru.

O parte, și poate cea mai însemnată, dintre meșterii scrisului basarabean, nepu-tându-se împăca cu regimul de opreliște din Basarabia răpită, au plecat peste Prut și acolo și-au desfășurat în voie puterile de creațiune, în frunte, sau alături de scriitorii români, descriind suferințele celor de acasă și protestând cu glas tare și uneori profetic împotriva răpitorilor și opresorilor moscoviți.

Altă parte dintre mânuitorii condeiului din Basarabia au rămas în provincia natală și au căutat să-și facă datoria în măsura posibilităților, turnând cu smerenie, dar din toată inima și cu stăruință, untdelemnul sufletului lor ales în candela românismului. Ne facem o pioasă datorie de a pomeni pe Teodor Vârnav, Ioan Sârbu, Alexei Nacco, Gheorghe Păun, Matei Donici, Vasile Oatu și Mihail Minciună, Dr. Ștefan Usinevici — izvoditori de versuri și proză; pe preoții Luca Lașcu, Vladimir Baltaga, Elefterie Mihailovici, Spiridon Muranevici, Mihail Plămădeală, Constantin Partenie, Teodor Florea, Andrei Murafa și Mihail Ciachir — scriitori bisericești; pe Ștefan Mărgeală, Iacob Hâncu, Ioan Doncev, Gheorghe Codreanu și Petre Braga — scriitori didactici; pe Iustin Frațiman și Paul Gore — cercetători ai trecutului basarabean și pe Nicolae N. Alexandri și Simion Murafa, popularizatori de idei naționale culturale și religioase. Și pentru a isprăvi cu pomelnicul răposăților scriitori basarabeni, să-i înșirăm și pe aceia care, deși moldoveni, au scris în rusește: Alexandru Tadeu Hâjdău, Alexandru Scarlat Sturdza, Constantin C. Stamati-Ciurea, Pavel Crușevan, Gheorghe Gore, Olga Nacco, preotul Neculai Lașcu și Vasile L. Lașcu, Arsenie Stadnițchi.

În fața acestui pomelnic impunător de scriitori care au ilustrat Basarabia natală, noi, cei de astăzi, care ne-am adunat în Societatea Scriitorilor din Basarabia, ținem de datoria noastră să mărturisim o venerație adâncă pentru înaintașii, care ne-au învățat să ne iubim țara, neamul din care ne tragem și limba noastră moldovenească, pentru care ei au luptat vitejește și au suferit deseori ca niște mucenici.

De altfel, ca mănuitori ai condeiului, care au îmbrățișat scrisul literar, ne dăm seama, că o literatură, cât de cât desăvârșită, nu putem face în altă limbă decât a poporului nostru, care el a creat și a păstrat limba în care scriem. Cum am putea înțelege lumea lui Dumnezeu, cum am izbuti să rupem pecetea de pe tainele ascunse ale destinului, ale vieții, ale iubirii, ale morții și ale întregii întinderi de gândire, dacă n-am ști să vedem cu ochi înțelegători cele ce ne înconjoară, dacă n-am fi în stare să ne folosim de limba părinților noștri, în care ei au adunat înțelepciunea de veacuri, au condensat simțămintele clocotitoare ale atâtor rânduri de străbuni și au zugrăvit frumusețea rumenă a atâtor răsărituri și apusuri de soare, minunea multicoloră a atâtor curcubeie deasupra văilor și dealurilor noastre și vraja sclipitoare de argint a lunii peste apele Nistrului, Prutului, iazurilor, lacurilor și bălărilor — toate ale noastre, așa cum a vrut Cel de Sus?! Și cum am putea cuceri gloria țării noastre întregi, înainte de a fi cucerit inima poporului nostru și sufletul locurilor natale?!

Și să ne fie îngăduit a adăoga mărturisirea că regionalismul nostru, care ar putea să-și aibă îndreptățirea chiar și cu nuanța aceea de îndărătnicie a boierului de prin părțile noastre — Mihalcea Hâncu, — în realitate nu-i decât poarta de intrare a basarabenilor în gospodăria neamului întreg, în obștea României Mari, de la Nistru pân la Tisa, de la Hotin la Balcic și Baziaș. Trebuie să ne organizăm viața și munca aici, acasă, pentru ca să grăbim cu o clipă mai devreme desăvârșirea organizării țării întregi, pe care au visat-o premergătorii noștri și pentru înfăptuirea căreia ei au luptat alături de frații din alte provincii!

Cunoscând că prinosul din trecut al basarabenilor în literatura românească a fost de mare însemnătate, râvnim să mergem pe urmele înaintașilor și suntem încredințați că scriitorii din celelalte părți ale țării ne privesc cu simpatie și cu așteptare binevoitoare de confrăți înțelegători.

Poate că vremurile de astăzi, cu ceață groasă la cele patru puncte cardinale, cu neajunsuri multe în viața de toate zilele din pricina strădaniilor istovitoare pe care le are țara în legătură cu acțiunea de apărare a hotarelor și, mai ales, din cauza îmbolnăvirii obștești de molima îndeletnicirilor și plăcerilor atât de străine de arta frumosului și a literaturii, — nu ne vor fi prielnice, la organizarea unei mișcări largi și temeinice de renaștere a literaturii românești în Basarabia, — dar, datorită noastră, a mănuito-rilor condeiului, este să nu depunem arma, ci să turnăm cu credință și neconținut puținul untdelemn pe care îl avem, în candela frumosului, a gândirii înaripate și a simțirii înalte omenești!

Aceasta — spre slava Basarabiei și a țării întregi, spre mângâierea celor dornici de cuvânt potrivit și spre mulțumirea noastră, ce ne-am făcut, în măsura puterilor, datorită!

Așa să ne ajute Dumnezeu și așa să ne ajutați și D-voastră — intelectualii capitalei Basarabiei, care sunteți lumina țării și sarea pământului nostru!

PAN HALIPPA,

președinte al Societății Scriitorilor din Basarabia

Publicat după: *Viața Basarabiei* 1940, Anul IX, nr. 4, aprilie, p. 1–5

Nr. 2

25 martie 1940, Chișinău. Comunicat de presă despre constituirea Societății Scriitorilor din Basarabia*Societatea Scriitorilor din Basarabia
Comunicat*

În zilele de 24 și 25 martie a.c. (1940 — *n.n.*) s-a ținut la Chișinău, în sala festivă a Primăriei, prima adunare generală ordinară a membrilor Societății Scriitorilor din Basarabia.

După oficierea unui scurt Te Deum, președintele societății, dl Pan Halippa, dă citire la patru telegrame, expediate, în asentimentul unanim al celor de față, M. S. Regelui Carol II, dlui Gh. Tătărașcu — prim-ministru, E. S. dlui M. Ralea — ministru al Muncii și E. S. dlui I. Nistor — ministru al Cultelor și Artelor.

S-a primit răspunsul Majestății Sale:

Majestatea Sa Regele mulțumește pentru omagiile exprimate de către adunarea generală a Societății Scriitorilor din Basarabia. Director al Secretariatului particular al M. S. Regelui — Eug. Buhman.

Excelența Sa prim-ministru a trimis telegrama: „Vă mulțumesc pentru simțămintele exprimate. Sănătate. Gh. Tătărașcu“.

Dl Pan Halippa adresează un salut tuturor scriitorilor prezenți și declară deschisă adunarea generală ordinară a Societății Scriitorilor Basarabeni, la ora 10 și 40 min.

Cuvântul a fost acordat, pe rând, reprezentanților orașelor și județelor din Basarabia. Au adus salutul lor: Vl. Cavarnali de la Bolgrad — Ismail, Boris Baidan de la Tighina, Nichita Smochină din partea românilor transnistreni, Bogdan Istru de la Orhei, Nicolae V. Coban de la Soroca, Vasile Luțcan de la Bălți, Portase-Prut din partea preoților lăpușneni, Alfred Tibereanu de la Cetatea Albă.

S. M. Nica și N. Spătaru au dat câteva lămuriri de felul în care va lucra Societatea.

La ora 11 și jumătate, ședința s-a ridicat, iar scriitorii s-au îndreptat spre Sala Eparhială, unde s-a ținut o șezătoare literară, pentru a se da posibilitate publicului chișinăuian să-și cunoască scriitorii.

Corul Stolului Căminului C F. R. de fete din Chișinău, condus de pr. Alexandru Cristea a intonat Imnul Regal; Dl Halippa în prezența scriitorilor, rostește un cuvânt; „Prinosul Basarabiei în literatura românească“. Corul execută admirabila poezie a lui Mateevici, pusă pe note de pr. A. Cristea „Limba noastră“. Citesc la șezătoare: S. M. Nica, Vl. Cavarnali, B. Baidan, Polihroniu, N. Spătaru, V. Luțcan, Bogdan Istru, A. Tibereanu, D. Timonu, N. Coban, Codin Negulescu, preot. Portase-Prut, Octav Sargețiu, Mihail Curicheru și N. F. Costenco.

Corul a mai executat câteva cântece din folclorul basarabean. La sfârșitul șezătorii s-a împărțit publicului numărul special al revistei „ITINERAR“, număr închinat Societății Scriitorilor din Basarabia. La ora 2 p. m., scriitorii și invitații au luat parte la banchetul oferit de Primăria Municipiului Chișinău.

Ședința adunării generale se redeschide la ora 5 p. m., în aceeași sală, când se procedează la alegerea Comitetului de Conducere al societății, pe timp de 3 ani.

Au fost aleși:

Președinte — Pan Halippa;

Vicepreședinte — Nicolae Spătaru;

Secretar General — N. F. Costenco;

Membri — Iorgu Tudor, Sergiu Matei Nica, Petre Ștefănuță, B. Baidan, Vladimir Cavarnali, Alexandru Ivanov, Vasile I. Chicu.

Comitetul de Direcție al Societății din Basarabia este compus din Pan Halippa, N. Spătaru, N. F. Costenco, Iorgu Tudor și V. I. Chicu.

Societatea va fi condusă de Comitet, care va lucra în secții:

Secția literară: președinte — S. M. Nica; secretar — O. Sargețiu; bibliotecar — I. Moraru.

Secția culturală va fi condusă de Petre Ștefănuță.

Secția administrativă: președinte — Iorgu Tudor; casier — Elena Dobroșinski; secretar contabil — preot Portase-Prut.

Comisiunea cenzorilor este alcătuită din avocat Teodor Păduraru — președinte; Mihail Curicheru și pr. Portase-Prut — membri. Ca supleanți au fost desemnați: M. P. Polihroniu, preot Trofim Suruceanu și Codin Negulescu.

În ziua de 25 martie, ședința s-a deschis la ora 10 dimineă, sub președinția dlui Pan Halippa. S-a adus la cunoștință și adunarea a aprobat premiarea poetului Teodor Nencev, pentru poezie, și premiarea lui George Meniuc, pentru eseu.

La discuțiunile ce au urmat asupra directivelor societății, editură, publicațiuni, premii, șezători în orașele basarabene, emisiuni radiofonice și-au spus cuvântul consemnat în procesul-verbal de ședință: N. Costenco, Vl. Cavarnali, Iorgu Tudor, Dr. P. Cazacu, căp. Dragomir Petrescu, Gheorghe Madan, Dominte Timonu, Portase Prut și Pan Halippa.

Înainte de închiderea adunării generale, în cadrul cenaclului literar, Dl. Nichita Smochină a ținut o documentată și gustată disertație despre lite-ratura moldovenească la Transnistrien: istoricul și realizările.

La ora 2, președintele declară adunarea generală a S. S. B. închisă și invită pe cei de față să revie peste un an, la aceeași dată.

Publicat după: Revista *Viața Basarabiei* 1940, Anul IX, nr. 4, aprilie, p. 65 — 69

Nr. 3

26 iunie 1940, Moscova. Nota ultimativă a guvernului sovietic remisă guvernului român

În anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei — Basarabia, călcând prin

aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană.

Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o singură dată și deschis în fața întregii lumi. Acum, când slăbiciunea militară a U.R.S.S. a trecut în domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moștenite pentru a pune, în fine, bazele unei politici solide între țări, U.R.S.S. consideră necesar și oportun ca în interesul restabilirii adevărului să pășească, împreună cu România, la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către U.R.S.S. a acelei părți a Bucovinei a cărei populațiune este legată, în marea sa majoritate, cu Ucraina sovietică prin comunitatea soartei istorice, cât și prin comunitatea de limbă și compoziție națională. Un astfel de act ar fi cu atât mai just cu cât transmiterea părții de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, este drept, că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. și populațiunii Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia.

Guvernul U.R.S.S. propune Guvernului Regal al României:

- 1) să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia;
- 2) să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei potrivit cu frontiera, potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile de față ale U.R.S.S. și că acesta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre U.R.S.S. și România.

Guvernul sovietic așteaptă răspunsul Guvernului Regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent.

Publicat după: Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia. Scena și culisele istoriei*, Iași, 1991, Editura „Junimea”, p. 217—218

P.S. Documentul se păstrează în: Arh. M.A.E., fond 71, U.R.S.S., dosar 91, 1940, f. 186—188

Nr. 4

27 iunie 1940, București. Răspunsul guvernului român la nota ultimativă a guvernului sovietic de la 26 iunie 1940 și instrucțiunea pentru ambasadorul român la Moscova Gheorghe Davidescu

Guvernul U.R.S.S. a adresat guvernului român o notă, care a fost remisă la 26 iunie 1940, la ora 10 seara, de către Excelența Sa domnul Molotov, Președintele Consiliului Comisarilor Poporului al Uniunii Sovietice și Comisar al Poporului pentru Afacerile Externe, Excelenței Sale domnului Davidescu, ministrul României la Moscova.

Fiind însuflețit de aceeași dorință ca și guvernul sovietic de a vedea rezolvate prin mijloace pacifice toate chestiunile care ar putea să producă o neînțelegere între U.R.S.S. și România, guvernul regal declară că este gata să procedeze imediat și în spiritul cel mai larg la discuția amicală și de comun acord a tuturor propunerilor emanând de la guvernul sovietic.

În consecință, guvernul român cere guvernului sovietic să binevoiască a indica locul și data ce dorește să fixeze în acest scop. De îndată ce va fi primit un răspuns din partea guvernului sovietic, guvernul român își va desemna delegații și nădăjduiește că conversațiile cu reprezentanții guvernului sovietic vor avea ca rezultat să creeze relații trainice, de bună înțelegere și prietenie între U.R.S.S. și România.

Cu prilejul remiterii notei, veți insista asupra dorinței noastre de a evita un conflict armat și de a răspunde în mod cât mai înțelegător inițiativei sovietice. Totodată, mai mult ca o chestiune de ordine internă, s-a decis mobilizarea generală.

Publicat după: *Diplomația cotropitorilor. Repercusiunile ei asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord. Culegere de documente. Alcătuire și traducere din rusește de A. Blanoschi, Chișinău, Editura „Universitas”, 1992, p. 147—148*

Nr. 5

28 iunie 1940, Moscova. Nota ultimativă a guvernului sovietic adresată guvernului român

Guvernul sovietic consideră răspunsul guvernului român, din 27 iunie, ca imprecis, deoarece în răspuns nu se spune direct că el primește propunerea guvernului sovietic de a-i restitui neîntârziat Basarabia și partea de nord a Bucovinei, însă, cum ministrul României la Moscova, domnul Davidescu, a explicat că răspunsul neutru al Guvernului Regal al României înseamnă acceptarea la propunerea guvernului sovietic, guvernul sovietic, primind această explicație a domnului Davidescu, propune:

1) În decurs de patru zile, începând de la orele 14, după ora Moscovei, la 28 iunie, să se evacueze teritoriul Basarabiei și Bucovinei de trupe române;

2) Trupele sovietice, în acest timp, să ocupe teritoriul Basarabiei și partea de nord a Bucovinei;

3) În decursul zilei de 28 iunie, trupele sovietice să ocupe următoarele puncte: Cernăuți, Chișinău, Cetatea Albă;

4) Guvernul Regal al României să ia asupra sa răspunderea sa în ceea ce privește păstrarea și nedeteriorarea căilor ferate, parcului de locomotive și vagoane, poduri, depozite, aerodroame, instalații industriale, uzine electrice, telegraf;

5) Să se numească o comisie alcătuită din reprezentanți ai guvernului român și sovietic, câte doi din fiecare parte, pentru lichidarea gestiunii în litigiu în legătură cu evacuarea Armatei Române și instituțiilor din Basarabia și partea de nord a Bucovinei.

Guvernul sovietic insistă ca Guvernul Regal al României să răspundă la propunerile sus-menționate nu mai târziu de 28 iunie, ora 12 ziua (ora Moscovei).

Publicat după: Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia...*, p. 220–221

P.S. Documentul se păstrează în: Arh. M.A.E., fond 71, U.R.S.S., dosar 91, 1940, f. 22.

Nr. 6

28 iunie 1940, București. Răspunsul guvernului român la nota ultimativă a guvernului sovietic din 28 iunie 1940

Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit a primi condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic.

Guvernul român ar dori, totuși, ca termenii de la punctul 1 și 2 să fie prelunși, deoarece evacuarea teritoriului ar fi foarte greu de adus la îndeplinire în patru zile, din pricina ploilor și a inundațiilor, care au stricat căile de comunicație.

Comisia mixtă, instituită la punctul 5, ar putea discuta și rezolva această chestiune.

Numele reprezentanților români în această comisie vor fi comunicate în cursul zilei.

Publicat după: Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia...*, p. 221

P.S. Documentul se păstrează în: Arhiva M.A.E., fond 71, U.R.S.S., dosar 91, 1940, f. 220

Nr. 7

2 iulie 1940, București. Protestul întemeietorilor României Mari în chestiunea cedării către sovietici a unor teritorii românești (Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța)

Moldova de Răsărit, care poartă numele Basarabilor, stăpână pe gurile Dunării, continuă o viață de două ori milenară în legătură cu strămoșii noștri cei mai îndepărtați, iar punerea în valoare a acestor teritorii de o bogăție unică în ce privește roadele pământului se datorește muncii românești sub conducerea, timp de cinci sute de ani, a domnilor moldoveni, legitimi suverani ai Basarabiei încă din secolul al XIV-lea.

Când s-a simțit nevoia unei închinări față de Imperiul Otoman, considerat ca o continuare internațională a Bizanțului, adică a Romei de Răsărit, legătura cu acela care a fost pentru noi nu sultanul turc, ci împăratul, n-a știrbit, în teoria de stat otomană, dreptul exclusiv al Moldovei la hotarele ei istorice. Ca și țara vecină, Moldova n-a făcut parte din „Casa dinlăuntru” a Imperiului, ci din „Casa din afară”, din care nimic nu se poate înstrăina. Dovada o avem și în acest răspuns la pretenții de anexare al austriecilor înainte de pacea de la Karlowitz la 1699, răspuns ale cărui cuvinte sunt redată astfel de cronică moldovenească de atunci: „Țara Moldovei este volnică (liberă) și turcilor este închinată, nu este luată cu sabia”.

Numai confuziunea tuturor noțiunilor de drept în Europa întreagă, de la sistemul împărțirilor de state la încălcările epocii napoleoniene, a putut aduce părăsirea, printr-un tratat ruso-turc, care nu ne privește, a Basarabiei către țări în 1812.

Rusia însăși a considerat acest act, nu ca însușirea unei provincii, ci ca formarea unei oblasti moldovenești la care spera să adauge restul Moldovei și de aceea s-au păstrat legile, obiceiurile și limba până pe la 1870.

Judecata Europei, în urma războiului Crimeii, a întărit dreptul românesc prin aceea că Moldova a fost pusă păzitoare în numele ei a gurilor Dunării cu tot ținutul care le acoperă. Iar, când Rusia lui Alexandru al II-lea a reluat silnic, nu fără a oferi compensații pe care, ca atare, am declarat că nu le primim, înțelepciunea întemeietorului dinastiei românești contemporane a retras numai, înaintea invaziei, armata și funcționarii, fără a voi să iscălească un act de cesiune. În 1879 încă, o hotărâre juridică românească urma cu cercetarea unui proces basarabean, dovedind cu texte de drept că România este din acest punct de vedere teoretic stăpână încă acolo.

În timpul marelui război, Basarabia, căzută în anarhie și reclamată fără nici un temei de o Ucraina fără bază istorică, n-a cerut nimănui această moștenire firească. Ea s-a oferit de la sine, pe baza dreptului de autodeterminare care e la baza teoriei constituționale a Republicilor Sovietelor.

A se aplica ținuturilor nordice ale Bucovinei, unde niciodată n-a fost o stăpânire rusească, sub pretextul că astfel se capătă o despăgubire pentru acele pagube pe care le-am fi adus Basarabiei, pe care, dimpotrivă, am ridicat-o dintr-o stare de quasi-barbarie, din cauza unei insule interne, înseamnă o strămutare a dezbaterii pe un teren național care e negat prin însăși cererea de a ceda întreaga Basarabie, cu o populație covârșitor românească. Iar atingerea teritoriului însuși al vechiului Regat e cu totul în afară de toate postulatele teritoriale ce s-au înfățișat României în raport cu ținuturile alipite.

Ultimatul de ieri, urmat de o luare în stăpânire imediată, nu poate găsi un temei istoric și legal și înstrăinarea unei atât de largi părți a României Unite calcă peste dreptul a trei milioane de țărani români și al unei pături de intelectuali devotată cauzei naționale.

Fără a pune în discuție necesități care s-au socotit că nu se pot evita, subsemnații, dintre care cei mai mulți sunt întemeietorii înșăși ai Statului Român Nou în hotarele lui firești, nu pot admite ca în orice formă să se dea o recunoaștere legală, în numele statului și poporului român, la ceea ce nu este decât o uzurpare determinată de confuzia de noțiuni, firește trecătoare, a unei epoci de criză fără pereche.

2 iulie 1940

ss. Iuliu Maniu, G. I. Brătianu, Nicolae Iorga, G. G. Mironescu, Dr. C. Anghelescu, Ion Mihalache, A. C. Cuza, Mihai Popovici, Dr. N. Lupu, C. D. Brătianu, Alexandru Lapedatu, **P. Halippa**, Dr. Ion Costinescu, Stelian Popescu, Vasile Sassu, Gh. Popp, M. Oromolu, Virgil Madgearu, Nicolae Chirculescu, Oct. C. Tăslăoanu,

C. Brătianu, Nicolae Polizu-Micșunești, Dr. Aurel Dobrescu, T. G. Emandi, Gh. Ci-păianu, Ion Lugoșianu.

Publicat după: *Viața politică și procesul lui Iuliu Maniu — Procesul Comunismului*, www.procesulcomunismului.com/marturii/.../cap12.htm

Nr. 8

2 iulie 1940, București. Discursul rostit de senatorul Ștefan Ciobanu, profesor universitar, în ședința Comisiilor Afacerilor Străine ale Came-rei și Senatului Parlamentului României, întrunite în legătură cu încor-porarea Basarabiei și nordului Bucovinei la U.R.S.S.

Domnule Președinte,

Domnilor senatori,

Domnilor deputați,

În aceste momente de încercare pe care le traversează națiunea română, grupul parlamentarilor basarabeni, Asociația foștilor deputați în Sfatul Țării și foștii deputați basarabeni din parlamente românești în perioada 1918—1940, precum și notabili-tățile vieții publice și culturale ale acestei provincii se înfățișează, cu inima frântă de durere pentru a da glas, în fața Parlamentului românesc și a întregii lumi civilizate, unui strigăt de revoltă împotriva noii uzurpări a Basarabiei de către Uniunea Sovie-tică rusă. Această provincie care, încă din zorii antichității, a fost parte integrantă a națiunii române, deoarece, la origini, ea a fost cuprinsă în limitele coloniei romane Dacia și mai târziu, în cursul secolelor, a constituit o parte indisolubilă a formațiunii politice românești cunoscută sub numele de Moldova, a fost și va fi mereu, prin tra-diția sa culturală și prin structura sa etnică, o provincie românească. Poporul român din Basarabia a împărtășit soarta întregului popor român și a participat la formarea individualității sale etnice și la apărarea existenței sale naționale. În cursul îndelun-gatei sale istorii, Basarabia, asemeni celorlalte regiuni populate de români, n-a avut niciodată și nu putea să aibă vreun contact politic cu statul rus care, despărțit de țările române de statul polonez și de regiunile tătărești ale Oceakovului supuse dominației turcești, se găsea la o mare depărtare de masa poporului român.

După ce și-a revenit din lovitura ce-i fusese aplicată de dominația tătară, statul rus a adoptat o politică imperialistă, ce avea să ducă la înglobarea în cadrul său a mai multor popoare care nu erau de origine rusă.

În secolul al XVII-lea, Rusia a luat în stăpânire, prin corupție și trădare, Ucraina, cu scopul de a ajunge pe țărmurile Mării Negre. Petru cel Mare ajunge până la Marea de Azov, iar în secolul al XVIII-lea descendenții săi cuceresc litoralul Mării Negre, apropiindu-se tot mai mult de țările române, până când, în 1792, rușii devin vecinii noștri, de-a lungul frontierei pe care o formează Nistrul.

Rușii nutreau de multă vreme speranța, alimentată de o întreagă literatură, de a lua în stăpânire Dardanelele. Pentru aceasta aveau însă nevoie ca mai întâi să ia în stă-pânire Sud-estul european. Iar aceste tendințe expansioniste erau cu grijă disimulate

sub o formulă ipocrită: veneau, ziceau ei, în ajutorul creștinilor „subjugați” de turci. Nimeni însă nu le solicita acest ajutor. În 1812, profitând de confuzia ce domnea în Europa și de slăbiciunea Turciei, sub al cărei protectorat se afla Moldova, folosind același pretext ipocrit, rușii iau în stăpânire partea răsăriteană a Moldovei, deși Turcia se angajase printr-un tratat să respecte integritatea principatului Moldova. Această anexare a Basarabiei, cu care poporul român din Basarabia și din celelalte provincii nu a fost niciodată de acord, a îmbrăcat forma celei mai barbare sclavii a timpurilor moderne. În ciuda protestelor țăranilor și ale celorlalte clase sociale din Basarabia împotriva regimului rus, în ciuda luptei purtate de români pentru obținerea emancipării, în ciuda afirmațiilor unor ruși de bună-credință precum slavofilii Danilevski și Samarin, publicistul Durnovo, fostul ministru Kropotkin, sociologul Tihomirov și alții care au susținut că Basarabia este românească și că ea ar trebui retrocedată României, această provincie a rămas sub jug rusesc vreme de mai bine de un secol. Această ocupare a Basarabiei oferă tabloul celei mai sfâșietoare tragedii naționale, întrucât în această provincie politica rusească a urmărit întotdeauna distrugerea existenței etnice a românilor basarabeni, lichidarea acestora din urmă prin masive colonizări de străini în provincie, prin deportări „benevole” ale țăranilor moldoveni în regiunile cele mai îndepărtate ale Siberiei și Caucazului, prin rusificarea bisericii, a școlii și a administrației. Aceste măsuri n-au reușit însă să deznaționalizeze poporul român, care continuă să formeze un bloc masiv în Basarabia. Toate statisticile rusești, precum cea a lui Zașciuk, cea a geografului rus Soroka, a lui N. Lașkov și chiar a agentului de rusificare P. Krușevan, pentru a nu-i cita decât pe aceștia, recunosc faptul că elementul românesc în Basarabia reprezintă 75% din populația acestei provincii. Până și recensământul din 1897, care reprezintă cea mai flagrantă falsificare a datelor statistice, acordă elementului românesc majoritatea relativă de 47%, elementului rus doar 8% și celui rutean 19,6%. Cifrele ridicole de 155 744 ruși și 379 198 ruteni, cifre de altfel exagerate, după cum recunoaște chiar statisticianul rus V. N. Butovici, justificau în 1916 oprirea unei provincii de două milioane locuitori. În pofida persecuțiilor regimului rus, populația românească din Basarabia nu și-a pierdut niciodată conștiința națională, care s-a manifestat prin conservarea limbii și a obiceiurilor, prin multiple tipărituri românești, prin scrierile unui mare număr de autori basarabeni și prin aspirațiile arzătoare de unire cu România. Aceste tendințe se reflectă și în revoltele ce au marcat debutul dominației rusești, în cele din 1863—1864, în mișcarea revoluționară din 1905—1906. În 1917, mișcările în favoarea unirii cu România îmbracă forma unei adevărate revoluții naționale și, în cadrul revoluției ruse și în deplin acord cu ideile revoluționare ale popoarelor subjuate de Rusia, Basarabia își va exprima la congresele institutorilor, preoților, cooperativitorilor și țăranilor, în adunările zemstvelor voința sa de unire cu statul român, în virtutea dreptului la autodeterminare al popoarelor, drept consacrat de revoluție. Crearea unui Sfat al Țării, autonomia și independența sunt etapele logice ce aveau să conducă Basarabia spre triumful dreptății istorice, călcată în picioare de Rusia țaristă, obișnuită cu astfel de procedee. În fine, Sfatul Țării,

organ absolut legal al Basarabiei, ales pe aceeași bază ca toate organizațiile revoluționare ale Rusiei, încorporează lupta dusă pentru emanciparea provinciei, proclamând, la 27 martie 1918, unirea Basarabiei cu România. Astfel, poporul român din Basarabia, urmat de celelalte naționalități din aceasta provincie, care ne-au recunoscut drepturile în mai multe rânduri și s-au pronunțat pentru unire, și-a cucerit libertatea. Valabilitatea actului unirii și dreptatea cauzei românești au fost recunoscute și de marile puteri, între altele Germania și Italia, cărora Basarabia le-a manifestat nu o dată via sa recunoștință.

Cei 22 de ani de viață națională în cadrul statului român au permis realizarea unor enorme progrese pe tărâmul cultural-social și economic. Analfabeții, această rușine a regimului rus, au dispărut aproape cu desăvârșire. Reforma agrară aplicată în mod egal tuturor naționalităților antrenează dezvoltarea economiei rurale, iar minoritățile din Basarabia se bucură de drepturi ce nu le-au fost niciodată recunoscute sub dominația rusă. O dovadă a acestui fapt este aceea că o propagandă comunistă extrem de intensă, fondarea Republicii Moldovenești, care este, de altfel, o recunoaștere tacită a preponderenței elementului românesc între Nistru și Bug, înființarea unui post de radioemisie la Tiraspol, care urmărește aceleași scopuri, nu au dat nici un rezultat. În Basarabia a continuat să domnească un calm perfect. În ce privește alegerile libere, care au îmbrăcat în această provincie un caracter plebiscitar, acestea au confirmat de o manieră zdrobitoare bunele sentimente pe care întreaga populație a Basarabiei le nutrește față de România.

Astăzi, favorizând procedee necunoscute până acum în istorie, profitând de forța sa numerică și de confuzia ce domnește în Europa, Rusia sovietică, străduindu-se să falsifice datele istorice și statistice, invadează din nou această provincie. Locuitorii săi, românii, precum și germanii, bulgarii și chiar rutenii și rușii, toți ostili regimului comunist, sunt abandonați unei soarte pe care nici unul din ei n-a dorit-o. Posturile de radio din U.R.S.S. deformează adevărul, când afirmă că sovieticii sunt întâmpinați cu flori: astăzi, în Basarabia curg râuri de lacrimi și sânge, iar cei ce oferă flori invadatorilor n-au nimic cu poporul român, ori cu populația muncitoare aparținând celorlalte naționalități ale provinciei.

Dacă mai există dreptate pe pământ și dacă principiile umanității își mai păstrează, în pofida faptelor, prestigiul, dacă, în zilele noastre, drepturile popoarelor, drepturi sacre chiar și în perioadele cele mai sumbre ale istoriei, nu și-au pierdut orice valoare, noi, parlamentarii și notabilitățile vieții politice și culturale din Basarabia, români și minoritari, apelăm la lumea civilizată, în numele poporului provinciei cuprinse între Prut și Nistru, pentru a atrage atenția asupra tragediei ce se petrece din nou în această nefericită parte a pământului moldav. În numele fraților noștri reduși la tăcere, exprimăm totodată un protest vehement împotriva violării cinice a drepturilor noastre istorice și umane cele mai sacre.

Nr. 9

Iulie-august 1940, București. Relatarea lui Pan Halippa despre refugiul său din Basarabia, la 28 iunie 1940, precum și retragerea armatei și administrației române*Iar vremuri de bejenie*

Din clipa când un prieten mi-a sunat de la București și m-a rugat să-i pregătesc imediat băiatul și să-l expediez cu primul tren din Chișinău, unde venise de abia de câteva zile în vacanță, am înțeles că în capitala țării s-au întâmplat lucruri grave. Nu știam ce anume, dar cererea de expediere imediată din Basarabia a unui elev venit aici la odihna de vară îmi dădea să înțeleg că lucrurile grave de la București privesc provincia mea natală.

Am primit telefonul în timpul mesei. Aceasta nu mi-a mai ticnit nici mie, nici casnicilor mei. Cumnată-mea, care sta împreună cu noi, a părăsit chiar masa și s-a dus să-l anunțe pe nepot să se pregătească de drum. Într-o jumătate de oră, nepotul era la noi și ne lămurea că chemarea pe care i-o face tatăl său de la București înseamnă — după o înțelegere între dâșii — ceva grav la Nistru.

Nu era deci vreme de pierdut și toți s-au pus pe împachetat bagajele. De la un timp, ai mei, văzându-mă că stau liniștit, au început să mă îndemne să mă pregătesc și eu de drum. Eu însă am refuzat, pentru că încă de la începutul războiului, din toamna anului trecut, când Polonia fusese zdrobită în două săptămâni și resturile armatei poloneze, împreună cu fugarii, își găsise[ră] adăpost vremelnic la noi, în Basarabia, se produsese o panică, și eu, pentru ca să dau pildă de curaj, făcusem o cerere la comandamentul Corpului 3 de înscriere ca voluntar în armată pentru apărarea hotarului răsăritean al țării. Acum, bănuind că este vorba de începerea ostilităților între noi și ruși, nu puteam părăsi garnizoana Chișinăului tocmai în clipele acestea.

Am sunat la prietenii mei — prefectul județului Lăpușna și rezidentul ținutului Nistru — ca să mă lămurească dacă știu ceva. M-au asigurat și unul și altul că nu știu nimica și că nu cred să fie ceva care să îndreptățească plecarea imediată. Le-am atras atenția că vecinii mei militari și-au expediat tot calabalăcul din casă și fac pregătiri de plecare și a familiilor. Mi-au repetat însă și prefectul și rezidentul că nu știu nimic și că mă vor anunța dacă vor primi vreo înștiințare din București.

După ce mi-am petrecut familia la gară, unde am văzut mai mulți militari care își expediau familiile și bagajele, m-am dus la Imprimeria Statului, unde aveam sub teascuri „Pământul nădejilor mele” — un volumaș de versuri închinat țărânimii basarabene. Tipografia la ora aceea — șapte și ceva — era închisă și directorul lipsea de la locuință. Mi-am pus în gând că voi reuși să-mi văd lucrarea a doua zi de dimineață și m-am dus în bulevardul Alexandru cel Bun, unde se face promenada cea mare, ca să adun informații din mijlocul vieții. Chișinăul făcea impresia unui furnicar stârnit de o mână nesocotită și nemiloasă. Autobuze și căruțe încărcate cu mobile și bagaje,

ca în zilele premergătoare Sfântului Gheorghe sau Sfântului Dumitru, întâlneai pe toate străzile. Se începea bejenia spontană și neorânduită, care duce la rezultatul contrariu celui urmărit: prea puțin se salvează din ceea ce dorim să salvăm, iar vâlmășeala care se produce sporește circulația zvonurilor și oprește circulația normală a vieții și a gândului bun și sănătos.

În amurg, străzile Chișinăului s-au umplut cu huruitul tunurilor și nesfârșitelor convoaie militare. Nu zăbavă vreme, la radio s-a anunțat că Sovietele [Uniunea Sovietică] ne-au făcut cereri ultimative să părăsim Basarabia și că, la Palatul regal din București, Consiliul de Coroană discută situația creată. S-a produs o consternare ale cărei proporții am început să le bănuiesc de neîntreruptele chemări la telefon și sonerii la ușă. Prieteni, cunoscuți și necunoscuți, mă întrebau dacă am auzit comunicatul de la radio și ce-i de făcut. Le răspundeam că trebuie să stăruim pe lângă Rezidenția Regală să se facă un plan de evacuare, spre a ne putea salva agonisita unei vieți de muncă și de economie. Aflasem că rezidentul regal a convocat pe șefii autorităților și pe parlamentari ca să discute cu ei măsurile de luat.

După ce prietenul meu din București mi-a sunat a doua oară, pe la ora 23, și m-a întrebat dacă i-am expediat băiatul, probozindu-mă că n-am plecat și eu, am înțeles că evacuarea se va face fulgerător, căci rușii nu înțelegeau să dea decât patru zile pentru părăsirea întregii provincii. Am sunat deci din nou la Rezidenția Regală și am întrebat dacă se va discuta planul de evacuare a Chișinăului cu instituțiile lui și dacă nu s-ar putea să fiu încadrat în acest plan și eu cu arhivele instituțiilor pe care le-am condus tot timpul: Universitatea Populară, Universitatea Muncitorească, Comitetul pentru ajutorarea românilor transnistreni, Comitetul pentru ridicarea monumentului Unirii — arhive care înglobează și o bibliotecă istorică de documentație asupra problemelor basarabene din toate domeniile vieții. Mi s-a răspuns că nu-i vorba de nicio evacuare, ci se vor discuta mijloacele de luptă și rezistență. Nu mai înțelegeam nimic.

Am stat până în zorii zilei de 28 iunie lângă telefon, răspunzând tuturor care mă întrebau ce-i de făcut. Mi-au sunat și la ușă câțiva prieteni și de câte ori mă duceam să deschid, vedeam cum se expediază bagaje în camioane mari.

De la un timp, huruitul străzilor Chișinăului, din cauza plecării tunurilor și tancurilor, a umplut tot văzduhul. Eu nu puteam însă întreprinde nimic, neavând nici lăzi pregătite pentru împachetarea cărților.

Pe la ora 3 de noapte am adormit lângă telefon, în fotoliul meu larg și comod, și m-am trezit buimac pe la șase, din cauza unui sunet deznădăjduit și lung la ușă. M-am dus să deschid. Era cunoscutul scriitor basarabean bătrânul Gheorghe Madan, care a venit să vadă dacă am plecat. În fugă, mi-a spus că nu-i vreme de pierdut și că ar fugi și el, dar n-are bani de drum. I-am dat poate mai mult decât la ce se aștepta el și a plecat cu blesteme grele și neobișnuite în gura unui bătrân blând și obosit de viață: blestema pe acei care aruncau pământul natal al Basarabiei în noul infern al suferinței. Tot atunci a venit un nepot al meu — funcționar la Rezidenția Regală — să mă

anunțe în numele rezidentului să plec imediat, căci se formează de-acum bande, care vor căuta să împiedice plecarea foștilor politici basarabeni.

Ce era de făcut? Pierdusem atâta vreme în așteptarea unui cuvânt de ordine și mai ales de ajutor. Nu l-am căpătat și acum nu-mi rămânea decât să adun câteva cămăși și o haină în bagajul de mână și să plec sărac și osândit să-mi petrec restul vieții într-o pribegie printre frați de același sânge, dar fără cărțile mele dragi, fără tablourile și obiectele de artă pe care le-au adunat cu atâta dragoste și atâtea jertfe materiale nevastă-mea și cumnată-mea!

Din ajun comandasem două-trei lăzi, dar nu mi-au sosit decât în momentul când plecam cu puținul bagaj adunat într-un geamantan și două-trei pleduri. Căruțașul, pe care l-am găsit cu mare greutate, mi-a cerut 300 de lei ca să mă ducă cu bruma aceasta de avere la gară și n-a vrut să urnească din loc până când nu i-am pus banii în palmă.

La ieșire din casă am îmbrățișat pe cei câțiva poeți și scriitori care veniseră să mă vadă și să mă petreacă. Am plecat la gară sub cârâitul zgomotos de pe acoperișurile caselor și croncănitul grav al ciorilor! Le invidiam și pe unele și pe altele pentru că puteau să rămână fără nicio teamă în cuiburile lor din coșurile caselor și din copacii înalți ai grădinilor. Eu însă eram silit să lepăd casa, în care trăisem douăzeci și șapte de ani, unde redactasem zierele și revistele „Cuvânt moldovenesc” și „Viața Basarabiei” și unde s-au pus la cale atâtea acte în legătură cu mișcarea națională din Basarabia!

În gară, numai mulțumită unui hamal, pe care l-am avut de-atâtea ori ascultător la conferințele mele populare în cadrul Partidului Național Țărănesc, al Universității Populare Moldovenești și al Universității Muncitorești, am putut răzbate la casa de bagaje și, apoi, într-un compartiment unde am stat înghesuiți tot drumul vreo zece persoane. În compartiment cu mine s-au nimerit Teodor Păduraru, directorul administrativ al revistei „Viața Basarabiei”, și unul din harnicii ei colaboratori, Gheorghe Bezviconi. Cu același tren au mers atâtea alți compatrioți basarabeni, pe care i-am putut vedea doar la coborâre în Gara de Nord din București, căci coridoarele vagoanelor erau așa de ticsite de oameni și bagaje, încât era cu neputință să te miști din loc.

În drum am admirat, și-mi ziceam în gândul meu pornit spre reverii melancolice, poate, pentru ultima dată în viața mea — frumoasa vale a Bâcului, cu șiragul de gări și sate, cu lunca lui, când strânsă în chei, când largă ca un șes imens, cu vii și livezi pe costişe, cu crâmpoie de pădure din vestitul altădată codru al Bâcului. Prin gări — grămezi mari de piatră spartă pentru șoseaua națională dintre Chișinău și Iași, care căuta să fie terminată în anul acesta. Mii de concentrați mai lucrau la terasamente pentru șosea, la dublarea drumului de fier, la înmulțirea liniilor de garaj în gări și la descărcarea materialelor de construcție de tot felul pentru întăriturile Basarabiei la Nistru. Acest furnicar de oameni încă nu cunoștea că Basarabia este cedată, pentru a nu fi scăldată în sânge; munca ce se mai depunea de acești robotari era o dovadă că statul român n-a urmărit în Basarabia decât înzestrarea ei cu așezăminte de mare folos obștesc. Se va vedea însă, dacă noii stăpâni nu vor practica politica de altă dată

a țarismului, de a lăsa Basarabia în părăsire — fără drumuri, fără spitale, fără școli și atâtea altele câte se cer pentru propășirea unui popor!

La Ungheni, puhoiul de bejenari basarabeni s-a înmulțit cu cei veniți din părțile Bălților și Sorociei. Și la Ungheni și la Iași și în toate gările până la București, am văzut sute și mii de persoane în așteptarea rudelor și prietenilor pe care îi credeau încăpuți în trenul nostru de pe atâtea meleaguri basarabene. Eram asaltați cu întrebări, dacă nu-i în tren cutare din cutare oraș, dacă nu am auzit ceva despre dânșii, dacă au să mai sosească trenuri cu refugiați și așa mai departe. Vaietul întrebărilor în gări creștea pe măsură ce ne apropiam de București, unde se cunoștea de acum bine că evacuarea Basarabiei trebuia să fie executată rapid și din cauza aceasta se transforma într-un hazard. În Gara de Nord la București, numărul întâmpinătorilor era cu mult mai mare decât numărul celor sosiți, încât de abia mai puteai înainta printre rândurile acestor oameni a căror ființă era numai ochi și numai așteptare! Pretutindeni îmbrățișări și lacrimi!

Lacrimi puține pentru bucuria revederii, lacrimi multe pentru pierderea Basarabiei natale!

Publicat după: *Viața Basarabiei*, nr. 7–8, iulie-august 1940, p. 59–63

Nr. 10

2 august 1940, Moscova. Legea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste „Cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești”, adoptată de Sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al U.R.S.S.

Venind în întâmpinarea doleanțelor oamenilor muncii din Basarabia, ale oamenilor muncii din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească privind reunirea populației moldovenești din Basarabia cu populația moldovenească din R.A.S.S. Moldovenească și călăuzindu-se de principiul dezvoltării libere a naționalităților, Sovietul Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste hotărăște:

1. Se formează Republica Sovietică Socialistă Moldovenească unională.

2. În componența Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale se includ orașele Tiraspol și Grigoriopol, raioanele Dubăsari, Camenca, Râbnîța, Slobozia și Tiraspol ale Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, orașul Chișinău și județele Bălți, Bender, Chișinău, Cahul, Orhei și Soroca ale Basarabiei.

3. În administrarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale se transmit întreprinderile industriale, aflate pe teritoriul Basarabiei și R.A.S.S. Moldovenești, în conformitate cu punctul 2 al prezentei Legi, cu excepția unui mic număr de întreprinderi, care au o importanță unională.

4. Sovietul Suprem al R.S.S. Ucrainene și Sovietul Suprem al R.S.S. Moldovenești vor prezenta spre examinare Sovietului Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste proiectul privind stabilirea unei frontiere precise între Republica Sovietică

Socialistă Ucraineană și Republica Sovietică Socialistă Moldovenească unională.

5. În conformitate cu articolele 34 și 35 din Constituția (Legea Fundamentală) a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, se vor desfășura alegeri de deputați în Sovietul Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste din partea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale.

Prezidiul Sovietului Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste va fixa ziua desfășurării alegerilor.

Publicat după: *Obrazovanie Moldavskoi S.S.R. i sozdanie Kommunisticeskoi partii Moldavii*, Chișinău, Editura „Cartea Moldovenească”, 1984, p. 215–216

Nr. 11

27 martie 1941, București. Conferință susținută de Pan Halippa la Centrala Caselor Naționale, cu prilejul împlinirii a 23 de ani de la Unirea Basarabiei cu România

Basarabia noastră

În ziua când se împlinesc 23 de ani de la data istorică de 27 martie 1918, când, prin votul aproape unanim al Sfatului Țării din Chișinău, Republica Moldovenească independentă dintre Prut și Nistru s-a alipit la sânul Patriei, dați-mi voie să vă vorbesc despre Basarabia noastră, despre Basarabia românească.

Nouă luni în urmă, guvernul țării primea din partea lui Molotov, șeful guvernului sovietic, cunoscuta notă ultimativă prin care ni se cerea imediata restituire a Basarabiei și cedarea părții de nord a Bucovinei.

Încercările guvernului român de a angaja discuțiuni amicale cu guvernul sovietic, în vederea amânării nenorocirii ce se anunța și pentru ameliorarea condițiilor care se puneau, au fost zadarnice.

Basarabia a trebuit să fie evacuată fulgerător, în condițiuni cum nu s-a mai văzut în istoria lumii civilizate. Și tragedia Basarabiei a început din nou, ca și acum 100 și mai bine de ani, și chinul moldovenilor basarabeni se adâncește pe zi ce trece. De la puhoiul de refugiați care vin din Basarabia, aflăm lucruri din ce în ce mai triste. În orașe, viața se desfășoară sub aspectul de neconținută forfotă și zgomot infernal de stradă, care este plină de dimineață și până în noapte de lume multă și streină de me-leagurile noastre. Cum se coboară noaptea, orașele cad în întuneric, deoarece uzinele electrice n-au motorină, iar cetățenii n-au nici gaz, nici lumânări. Șomajul este mereu în creștere, căci viața economică s-a dărâmat până la temelie: lipsește combustibilul, materiile prime și priceperea. Este apoi lipsă de alimente și de mărfuri de primă necesitate, lucru care se vede din goana cetățenilor după ele și din formidabilele cozi în fața prăvăliilor cooperatiste de stat, în care sunt foarte mulți vânzători, dar n-au ce vinde. Pe fața tuturor localnicilor este scrisă grija pentru ziua de mâine, când nu vor mai avea obiecte casnice de vândut, căci trebuie să se știe că cei mai mulți orașeni

trăiesc din lichidarea catrafuselor și lucru interesant că sovieticii sunt bucuroși să cumpere orice: haine, lenjerie, mobilă, veselă, ceasornice, aparate de radio, covoare etc. S-a mai constatat că sovieticii sunt foarte dispuși să cumpere boarfele localnicilor cu prețuri scăzute, în schimbul unor servicii pe la instituțiile lor, ermetic închise pentru gloată. În administrațiile urbane — haos și dărăpănare: se anunță proiecte mărețe, dar nu se realizează nimic. În justiție — haos și severitate neînțeleasă: se judecă cu ușile închise; colegiul avocaților nu poate lămuri pe nimeni — nici pe judecători, nici pe împetricinați; procesele durează de lehamite, pedepsele se aplică pentru vini imaginare, scornite de denunțuri anonime și totdeauna cu asprimi exagerate, deoarece se pronunță în numele proletariatului veșnic indignat. Și apoi teroarea din timpul nopții sub care stau cetățenii, din cauza interminabilelor percheziții și arestări. D-apoi zăpăceala generală pentru așa-zisele pașapoarte interne și pentru atâtea formalități, pe care lumea nu le pricepe, dar în care stă tot fondul sistemului administrativ sovietic! D-apoi măhnirea credincioșilor pentru tot ce li-i dat să vadă cu ochii: transformarea bisericilor în săli de dans pentru pionieri; mitingurile „bezbojnicilor“ cu vociferări obraznice la adresa credincioșilor și cu batjocură față de ceea ce a fost tradiția religioasă a basarabenilor. D-apoi mizeria și promiscuitatea în care trebuie să trăiască băștinașii, peste care s-au revărsat puhoai de venetici: Chișinăul, de pildă, din oraș cu 120 000 locuitori, a ajuns cu o populație de peste 500 000. Case, firește, că nu s-au construit, ba multe din cele vechi s-au dărâmat cu prilejul cutremurului. Și atunci înțelege oricine îngrămădirea de oameni!

Nici la țară nu e mai bine. Frunțașii au fost desființați. Gospodarii mai buni sunt copleșiți de codași și haimanale, obrăzniciți peste măsură. Gospodarii ce au avut peste 10 ha au fost expropriati de pământul ce trecea această limită. Dările în natură sunt așa orânduite că omului îi vine lehamite de ce are peste un hectar, căci de la primul ha dă 90 kg de sămânță, de la al 2-lea ha — 150 kg și așa mai departe, într-o progresie arbitrară, greu de priceput. Prilejurile de câștig pentru săteni sunt totdeauna prilejuri de spoliație în folosul statului, volostei, comitetului sătesc, partidului etc. Și cu toate acestea, mai deunăzi, la radio de la Moscova s-a anunțat că în Basarabia nu se mai doinește, târăganat și jalnic ca altădată, ci se cântă săltăreț și cu bravură bolșevică! Noi știm însă că în Basarabia nu se mai cântă deloc: se plânge!

Și s-a ajuns la ceva de necrezut: nu mai există basarabean care n-ar vrea să părăsească locurile natale, spre a se repatria. Și doar se știe cât de mult țin basarabenii la locul lor de baștină! Unii din ei, pentru a se salva, recurg la protecția autorităților consulare germane, în nădejdea că odată scăpați din raiul bolșevic, vor putea să ajungă în România. Dar n-avem timp suficient pentru a vă întreține mai mult cu cele ce se petrec în nenorocita noastră Basarabie.

Pentru a intra în miezul subiectului anunțat, să ne oprim puțin asupra unor afirmațiuni din nota ultimativă sovietică. Se spune în notă că „în anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică o parte din teritoriul ei — Basarabia“. Lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. Toată lu-

mea știe că evenimentele care au dus la dezastrul Rusiei țariste s-au desfășurat în etape. La unele din aceste etape, revoluționarii basarabeni — naționaliștii — au lucrat cot la cot cu revoluționarii ruși. Luptam doar cu toții pentru înlăturarea regimului țarist, care ținea popoarele vastului imperiu într-o apăsătoare robie politică și într-o mizerie morală și materială. Este adevărat că lupta naționaliștilor basarabeni alături de lupta revoluționarilor ruși a dus la slăbirea militară a Rusiei, și războiul mondial din 1914—1918, ca atâtea alte războaie rusești, s-a terminat cu dezastru. Însă afirmațiunea că „România s-a folosit de slăbiciunea militară a Rusiei“, este neîntemeiată, căci inițiativa unirii Basarabiei a avut-o nu România și conducătorii ei politici, ci conducătorii Basarabiei. Se știe că Basarabia nici nu a figurat printre revendicările antebelice ale guvernului Brătianu. Apoi, guvernul generalului Averescu, pe la sfârșitul lunii februarie 1918, a recomandat delegației Sfatului Țării, care venise la Iași să trateze unirea, să amâie această chestiune. Numai guvernul Marghiloman a dat curs cererilor patriotice ale unioniștilor basarabeni, și aceasta pentru motivul că guvernul Marghiloman reușise să angajeze consimțământul germanilor, iar delegația basarabească a stăruit mereu să-i lămurească pe cei de la Iași asupra concepției revoluționarilor ruși, care, în frântura ce se impunea tot mai mult la conducerea statului rusc — bolșevicii lui Lenin, — îmbrățișase principiul de autodeterminare a popoarelor în formula cea mai radicală a dreptului popoarelor subjugate de a se separa de opresori. De notat că guvernul bolșevic de la Petrograd lansase încă din luna noiembrie 1917 o declarație, către toată lumea și către popoarele din Rusia, despre drepturile noroadelor. Potrivit acestei declarații, toate noroadele neruse din Imperiu au aceleași drepturi ca și norodul rusc. Aceste drepturi, mai spunea declarația, nu sunt mărginite cu nimic. Noroadele au dreptul să-și hotărască soarta chiar despărțindu-se de Rusia și înființându-și state de sine stătătoare (după „Cuvânt Moldovenesc“, nr. 102 din 14 noiembrie 1917).

Și astăzi, să fie făcută vinovată România pentru că Sfatul Țării din Chișinău, care reprezenta în chip legal populația basarabească, a înțeles interesele naționale ale Basarabiei și a conceput politica în sensul votului de la 27 martie 1918, așa cum propovăduiau chiar bolșevicii în frunte cu Lenin? Doar Sfatul Țării a mers la separare de Rusia numai după ce s-a convins că în zadar ar mai fi căutat condiții prielnice de dezvoltare națională într-un stat care el singur se prăbușea în haos și mai ales când între acel stat și Basarabia se interpunea Ucraina liberă, pe care o recunoștea la conferința de pace de la Brest-Litovsk guvernul german — o recunoștea, pe ea cea dintâi — și înainte de a-i fi acordat guvernului Lenin-Troțki pacea pe care aceștia o cereau, gata să primească orice condiții, numai ca să-și elibereze mâinile, spre a se putea dedica pe de-a-ntregul luptelor cu atâtea generali albi și spre a începe acțiunea de organizare a statului pe baza unor principii nemaipomenite până la bolșevici!

Autorii notei ultimative de la 26 iunie par a fi uitat lucrurile acestea, căci, în dezvoltarea preambulului ei, afirmă că România ar fi „încălcăt unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucrainenii, cu Republica Sovietică Ucraineană“.

Mai întâi de toate, între Republica Ucraineană și Republica Moldovenească Basarabeană n-au fost raporturi care s-ar putea caracteriza prin cuvinte de „unitate seculară“. Ce „unitate seculară“ putea să fie între două republici care aveau de abia câteva luni de existență?!

E adevărat că între cele două republici s-ar fi putut dezvolta raporturi mai strânse, dacă vremurile ar fi fost mai liniștite și evenimentele nu ar fi fost atât de galopante. Dar, iată ce scriam, la data de 15 noiembrie 1917, în „Cuvânt Moldovenesc“ — gazeta națională pentru moldovenii din Basarabia și de peste Nistru, [în articolul] „Să urmăm pilda Ucrainei“. Fiindcă stăpânirea (bolșevică) din Petrograd n-are nici o putere în țară și n-are chip să ocârmuiască viața tuturor noroadelor din Rusia, — vecina noastră Ucraina s-a văzut silită să se gândească la o „stăpânire a ei cu totul neatârnată de Petrograd. În vederea aceasta, secretariatul general al Ucrainei, care este stăpânirea recunoscută a ei, a fost sporit cu încă cinci secretari (miniștri) și astăzi lucrează ca stăpânire cu totul neatârnată de Petrograd.

Afară de asta, secretariatul Ucrainei a luat sub stăpânirea sa încă patru gubernii, care înainte vreme nu erau sub mâna lui. Aceste gubernii sunt: Herson, Taurida, Har-kov și Ekaterinoslav.

...Faptul acesta este pentru noi basarabenii de cea mai mare însemnătate. Prin deosebirea desăvârșită a Ucrainei de Rusia, Basarabia noastră a ajuns cu totul dezlipită de Rusia și noi am rămas fără stăpânire.

Asta înseamnă că de azi înainte tot ce trebuie pentru viața liniștită în Basarabia și pentru bunul mers al trebilor obștești în țara noastră, va trebui să le cerem de la noi înșine, neașteptând ca cineva altul să se îngrijească de noi și de nevoile noastre.

Și fiindcă trebile obștești într-o țară nu pot merge de la sine, ci trebuiesc povățuite de cineva, datoria noastră a tuturor este să ne grăbim cu întocmirea stăpânirii noastre basarabene, care să ia asupra ei povara trebilor obștești și paza rânduiei și liniștii în țară.

Întocmirea unei stăpâniri nu-i un lucru ușor, mai ales pentru noi basarabenii, care până în zilele revoluției mereu am fost hătuiți de alții, căci n-am avut ocârmuirea noastră. Dar vorba ceea: nevoia îl învață pe cărauș. Ajunși în starea aceasta, că nu avem nicio stăpânire, vom căuta să ne punem una. Și mie îmi pare că noi n-avem altceva de făcut decât să ne grăbim cu deschiderea Sfatului Țării, din sânul căruia se va alege cea dintâi stăpânire a Basarabiei autonome. Să urmăm deci pilda Ucrainei!“

Așadar, noi basarabenii, în chestia de organizare, luăm pildă de la ucrainenii, și nu puteam face altfel. Dar, la un moment dat, între Ucraina și Basarabia a trecut o umbră de neînțelegere. Aceasta s-a întâmplat atunci când guvernul ucrainean al Radei de la Kiev își manifesta intențiunea de a ne încorpora cu tot teritoriul nostru în cadrele Republicii Ucrainene. Noi, moldovenii, am prins la vreme firul acestei politici exagerate a conducătorilor ucrainenii și am știut să le opunem categoricul nostru cuvânt de împotrivire. Dar cum nu s-a mers mai departe de pretențiuni verbale, raporturile dintre Moldova basarabeană și Ucraina s-au menținut prietenești, așa că la deschi-

derea Sfatului Țării, în ziua de 21 noiembrie 1917, Rada Centrală Ucraineană a ținut să trimită la Chișinău pe un reprezentant al ei, în persoana cunoscutului luptător dr. Luțenko de la Odesa, care a salutat parlamentul Basarabiei în cuvinte calde, dorindu-i izbândă deplină în munca de organizare a statului moldovenesc și făgăduind din partea ucrainenilor raporturi de bună vecinătate și colaborare.

Așadar, iată în ce condiții s-ar fi putut dezvolta raporturile între noi și între vecinii noștri de răsărit — ucrainenii! Că lucrurile s-au întâmplat altfel, nu suntem de vină nici noi, nici ei.

Noi ne-am făcut față de ucrainenii din Basarabia toată datoria. În Sfatul Țării i-am admis pe toți câți i-a ales minoritatea ucraineană din județele Hotin și Cetatea Albă. La înfăptuirea reformei agrare, n-am făcut nici o deosebire între țăranii moldoveni și țăranii ucraineni: i-am împroprietărit pe toți cu loturi egale. De altfel, noi n-am procedat cu elementele de infiltrațiune străină în provincia noastră, așa cum s-a procedat aiurea: de o pildă, în Finlanda, guvernul finlandez, în vara anului 1917, a introdus cartela individuală pentru distribuirea alimentelor și, pentru ca să scape mai degrabă de elementele indezirabile din fosta funcționărimă rusească și de unitățile militare rusești, încazarmate până atunci pe teritoriul Finlandei, pur și simplu, nu le-a dat cartela și pe calea aceasta i-a forțat pe străini să părăsească teritoriul finlandez. Noi n-am gonit pe nimeni; i-am primit pe toți refugiații pe care furia bolșevică, înstăpânită în Ucraina după cotopirea ei de către armatele roșii, i-a fugărit până în apa Nistrului.

Și astăzi să ni se spuie, că noi am stăpânit Basarabia silnic? Este o acuzațiune cu totul nedreaptă! Stăpânirea românească în Basarabia — și cea a Sfatului Țării, și cea pe care am instituit-o de comun acord cu guvernele de la București după unirea din 27 martie 1918, — a fost o stăpânire de drept și legalitate, o stăpânire cu atenție și bunăvoință față de toate elementele componente ale populației basarabene. Și stăpânirea românească a fost răsplătită, pentru atitudinile ei civilizate, de atâtea mărturisiri de credință, de atașare sinceră la România și de supunere liber consimțită din partea majorității cetățenilor basarabeni, fără deosebire de religie și naționalitate.

Că lucrurile stau așa, toată lumea ar putea să se convingă dacă s-ar recurge la plebiscit, pe care înainte vreme, în chip persistent, îl cereau bolșevicii, și pe care au uitat să-l ceară în nota de la 26 iunie. Ceea ce n-au uitat însă autorii notei să spună, este că pe dânsii îi preocupă, „în situațiunea internațională creată, rezolvarea rapidă a chestiunilor moștenite din trecut, pentru a pune în fine bazele unei păci solide între țări“, pentru care lucru „U.R.S.S. consideră necesar și oportun ca în interesul restabilirii adevărului să pășească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei“.

„Restabilirea adevărului“ din pasajul citat, dacă i s-ar da sensul restabilirii adevărului istoric, ne-ar preocupa pe noi românii în gradul cel mai înalt, dar nu știm dacă rusii sovietici mai sunt în stare să conceapă istoria corect și dezinteresat, așa cum o concepea, de o pildă, Lenin, în vara anului 1917, înainte de a se impune la guvernarea celui mai vast și mai alogen imperiu?!

Am avut prilej, în luna iunie 1917, să stau de vorbă la Petrograd cu oameni politici din anturajul lui Lenin, pe culoarele Adunării deputaților muncitori, soldați și țărani din toată Rusia, unde am fost trimis de adunarea țărănimii basarabene. Între alții erau Troțki, al doilea fruntaș bolșevic după Lenin, Lunacearski — viitorul comisar al poporului la instrucția publică — și faimosul praporșcic Krîlenko, pe care îl cunoșteam de la Universitatea din Dorpat. Le spuneam lor, precum le spuseseam și miniștrilor socialiști revoluționari Kerenski și Cernov, situația de plâns a moldovenimii muncitoare din Basarabia, care, în urma concepției politice a cârmuitorilor țariști, a rămas fără conducători firești, care s-o ajute să iasă din starea de întuneric și de mizerie în care se găsea. Le ceream concursul pentru redobândirea fondului strâns de administrația țaristă din exploatarea moșiilor mănăstirești din Basarabia închinat instituțiilor religioase din Orientul ortodox. Îi întrebam apoi cu ce ar putea să ne ajute statul sovietic în chestiunea vitală pentru Basarabia de a naționaliza școala. Troțki îmi aducea vorba despre România, pe care o cunoștea. Krîlenko mi-a spus într-o zi că Vladimir Ilici Lenin îmi trimite sfatul să nu ne pierdem vremea în Petrograd, ci să ne căutăm de treabă în Basarabia; cât despre promovarea problemei culturale, să nu uităm că avem frați în România, ce pot să ne fie de folos.

Am rămas adânc impresionat de sfatul șefului nediscutat al bolșevicilor!

Mai târziu am întâlnit în scrierile lui Lenin dezvoltarea ideilor programatice ale partidului bolșevic cu privire la dreptul de independență și de separare completă a națiunilor subjugate. Iată cum se pronunță Lenin: „Dreptul la viață de sine stătătoare îl au toate popoarele care au fost cucerite și subjugate, în decursul veacurilor, de către Rusia țaristă, deoarece s-a văzut că traiul minorităților nu numai că a regresat sub stăpânirea rusească, dar a împiedicat și progresul rusesc...¹.

„Specificul statului național rus dovedește, în primul rând, că „străinii“ care compun majoritatea populației — 57% — locuiesc la periferie; că în al doilea rând, asuprirea acestor „străini“ este mult mai mare decât în statele vecine și nu numai în țările din Europa; că, în al treilea rând, într-un șir de cazuri, națiunile subjugate, care locuiesc la periferie, au frați de sânge dincolo de frontiere, unde se bucură de o independență națională mult mai mare: este de ajuns să amintim, la granița apuseană și sudică, pe finlandezi, polonezi, ucraineni și români; că, în al patrulea rând, dezvoltarea capitalismului și nivelul general de cultură la aceste minorități naționale sunt cu mult mai superioare decât la poporul rus“².

DI N. Smochină, un fruntaș al moldovenilor de peste Nistru, după ce reproduce pasagiile de mai sus într-o lucrare a sa³, zice: „Din această afirmație categorică se vede că Lenin, creatorul statului sovietic, recunoaște unitatea etnică a românilor din cuprinsul Uniunii Sovietice cu cei din România liberă, precum și superioritatea noastră economică, și mai ales cea culturală față de națiunea velicorusă“.

1 *Marxismul și problema națională*, Harkov, 1923

2 V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. XVII, p. 437

3 *Autodeterminarea în concepția sovietică*

Mă întreb: ce crimă, din punct de vedere al concepției leniniste, a făcut Sfatul Țării, atunci când a căutat să aibă legături firești cu România, iar în ziua de 27 martie 1918 a proclamat unirea Basarabiei cu Regatul României? Din citatele de mai sus doar s-a văzut limpede că Lenin recunoaște unitatea etnică a românilor dintre Prut și Nistru și cei din dreapta Prutului. Iar din ceea ce vă spuneam mai sus despre convorbirile mele cu frunzașii bolșevici s-a văzut că Lenin nu avea altă soluție pentru progresul cultural al moldovenilor noștri decât ajutorul fraților din România! Și iarăși mă întreb: ce păcat am făcut noi basarabeni — că ne-am unit cu frații noștri din România? Și putea oare România, mama noastră, să ne refuze un ajutor cerut de noi — copiii ei robiți de Rusia țaristă și lăsați pe linia moartă a uitării și părăsirii?

A fost o vreme când conducătorii destinelor Uniunii Sovietice păreau că nu mai sunt supărați pentru situația creată în Basarabia. Părea ca dacă nu pot să se ocupe de moldovenii basarabeni, și-au găsit alți moldoveni — pe frații noștri dintre Nistru și Bug, ca să înceapă să se îngrijească de ei, să le facă o Republică Autonomă Moldovenească, să se ocupe de cultura lor națională, să-i sovietizeze și să-i colectivizeze după toate normele bolșevice, să-i dădăcească așa de tare, încât bieții oameni au început să fugă cu miile în Basarabia noastră!...

Apoi a mai trecut o vreme și guvernul de la Moscova s-a domolit și mai mult față de noi: a admis raporturi diplomatice cu guvernul român; a semnat convenția pentru definirea agresorului, prin care recunoștea hotarele de fapt între noi și ei; a dat mandat lui Litvinov să trateze cu Titulescu un protocol prin care U.R.S.S. și România se angajau să nu treacă, nici una, nici alta și sub nici o formă, trupele lor peste Nistru — frontiera ambelor țări!...

Da, se ajunsese la formula aceasta!

Și dintr-odată, Nistrul a fost trecut de trupele Uniunii Sovietice. Avem dreptul să ne întrebăm: de ce? De ce această schimbare? Aici să ne aducem aminte, cum s-au petrecut lucrurile altă dată, de mult, sub Petru cel Mare — întemeietorul statului modern rusesc și imperialist și apoi sub urmașii lui Petru.

Se cunoaște că tratatul de alianță, semnat de Petru cel Mare și subscris apoi de boierii Moldovei, stipula următoarele clauze: „Țara Moldovei cu Nistrul să-i fie hotarul și Bugeacul și cu toate cetățile tot a Moldovei să fie; numai deodată prin cetăți să așeze muscalii oșteni până s-ar întemeia țara; iar apoi să lipsească oastea moschicească. Bir să nu dea țara nici un ban. Pre domn să nu-l mazilească împăratul până la moarte, și pre urmă din fiii lui să fie pre carele și-ar alege țara. Neamul lui să nu iasă din domnie. Domnul pre boieri să nu fie volnic a-i pierde. Titlul de domnie să se scrie mai de cinst și mai sus după cum se scriau domnii, adică: Seninatul Domn al Țării Moldovei, samoderțelu (adică a-tot-stăpânitor) și vologator (adică prieten) țării moschicești, iar nu rob supus...”

Dar ce s-a petrecut după semnarea tratatului de alianță? Mai întâi de toate, rușinoasa întâmplare de la masa dată de Petru cel Mare în onoarea lui Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei. Despre această masă memorabilă și plină de povață pentru

neamul nostru, letopiseșul Nicolae Costin scrie următoarele: „Era iunie în 28 de zile⁴, miercuri, au făcut masă mare Petru împăratul de au cinstit pe Dumitrașcu Vodă și pe toți boierii țării și acolo s-au iscalit boierii de au primit domn vecinic pe Dumitrașcu Vodă și pe seminția lui. Și mare banchet au făcut toată ziua aceia și acolo au mas, iar peste noaptea aceia n-au scăpat fără pagubă mai nici un boier nefurat de muscali: cui pistoale, cui rafturi, cui epingle, nici boier, nici slugă“.

Ion Neculce scrie în legătură cu tristul sfârșit al expediției lui Petru cel Mare în Moldova de la 1711 — fuga de la Stălinești a celor doi aliați Petru și Dimitrie Cantemir, următoarele povețe nouă, românilor: „Rugăm pre Dumneavoastră, iubiților cetitori, să luați seamă, că de s-ar întâmpla vreodată să mai vie niște lucruri ca acestea în țara noastră, să vă știți chivernisi, *să nu pățiți și voi ca și noi*“.

Trebuie să adăugăm că povețele cronicarului cu privire la chivernisirea treburilor țării nu erau de prisos. Teza din testamentul lui Ștefan cel Mare, care recomandase urmașilor închinarea Moldovei către Turcia, condiționând ca aceasta să-i recunoască dreptul de a se cârmui după legile de țară neatârnată, era măcinată de nelegiuirile Imperiului Otoman, care, în loc să ne ocrotească, ne dăduse pe mâna oamenilor Fanarului — abuzivi și lacomi. Antiteza lui Dimitrie Cantemir, care indica alianța cu Rusia pravoslavnică, se impunea tot mai mult pe măsură ce urmașii lui Petru cel Mare își lărgeau hotarele imperiului spre Sud și Balcani. În urma războiului între Rusia și Poartă din 1787, imperiul țarilor s-a întins până la Nistru, adică până la granița răsăriteană a Moldovei. Dacă Rusia pravoslavnică se oprea aici, noi românii am fi rămas credincioși antitezei formulate de Dimitrie Cantemir și până azi. Căci, în definitiv, ce avem noi de împărțit cu rușii? Este drept că unul din gospodarii Moldovei — Gheorghe Duca, prin tactul său și mai ales prin daruri la Constantinopol, ajunsese în 1681 hatman al Ucrainei, încorporată atunci în hotarele Imperiului Otoman. Dar Moldova, ca stat, n-a ridicat niciodată pretențiuni asupra aceluia teritoriu transnistrean, unde se găsesc atâtea moldoveni. România și mai puțin și-a bătut capul de acești frați ai noștri, pentru care sovietele au creat chiar o Republică Autonomă Moldovenească și pe care cercetătorii serioși îi numără până la peste un milion de suflete! Printre aceștia este și Axentie Frunză, cărturar basarabean.

Dar acum, după ce Rusia sovietică a pășit pe urmele Rusiei pravoslavnice și face o politică de acaparări, noi românii suntem datori încă o dată să ne încordăm puterile de „chivernisire“ politică, spre a vedea pe ce cale să mergem mai departe. Această cale — după părerea noastră — se desemnează în direcția adunării tuturor puterilor neamului și adăugirea acestor puteri la altele care urmăresc același scop, de a ajuta cu un ceas mai de vreme înfăptuirea acelei Europe în care principiul naționalităților se va turna în frontiere etnice și lingvistice definitive. Lumea se convinge din ce în ce mai mult că în viitoarea orânduire a Europei nu se va putea stabili ceva temeinic, dacă nu se va ține seamă de principiul de drept care să asigure tuturor națiunilor pu-

4 Ce stranie coincidență cu 28 iunie din nota ultimativă sovietică!

tința de dezvoltare în limitele teritoriului lor etnic și geografic. Lumea se convinge că acest principiu reclamă fixarea unor frontiere etnice și lingvistice între state, frontiere corespunzătoare spațiului ce-l ocupă națiunile de la nașterea lor. Lumea se pătrunde de adevărul evident că orice tendințe de expansiune teritorială, care nesocotesc acest principiu în materie de delimitare a statelor, se vor izbi din ce în ce mai mult de mari dificultăți, căci națiunile devin tot mai conștiente de drepturile lor și în consecință vor căuta să restabilească echilibrul etnic deranjat. Ca în toate domeniile, și în domeniul acesta al spațiului vital pentru existența națiunilor, este o lege naturală, care nu tolerează și va înlătura tot ce este anormal și artificial.

Războiul este încă în toi și atenția statelor angajate în el se cheltuiește în strângerea cât mai multor mijloace care să le dea triumf de cauză. Cu toate acestea, în unele părți ale continentului nostru, principiul de drept în materie de frontiere a început să se aplice și va trebui să fie generalizat atunci când se vor revizui și celelalte frontiere ce nu corespund cerințelor etnice și pot fi oricând focare generatoare de conflicte. Astfel, Germania a strămutat în patria lor mamă pe germanii infiltrați în Tirolul de Sud, italian, pe coloniștii germani din sudul Basarabiei și pe urmașii cavalerilor teutoni din Țările Baltice. De asemenea, se fixează frontiera etnică și lingvistică între Germania și Franța, impunându-se francezilor, ce au locuit în Alsacia și Lorena ca minoritate etnică, să se strămute în interiorul Franței. Chestia aceasta care altă dată ar fi stârnit în lumea franceză furtuni de indignare, astăzi se discută cu multă înțelegere și tact. Astfel, Louis Madelin, membru al Academiei Franceze, scrie: „Pentru ca o națiune să constituie: un stat durabil, se cer condiții de ordin fizico-geografic, etnic și spiritual: un teritoriu limitat de frontiere etnice; o națiune dominantă și capabilă, prin spiritul de solidaritate colectivă, printr-o disciplină continuu afirmată și printr-o voință puternic manifestată, să-și apere existența, independența și patrimoniul său național integral“.

Iată principiul care se va impune tuturor, și țara noastră, care a suferit în ultimul an mutilări teritoriale atât de dureroase și de nedrepte, tot prin aplicarea principiului etnic își va restabili unitatea sa națională.

În privința Basarabiei, de o pildă, oricâte opinteli ar face cotropitorii ei de astăzi, tot românească va rămâne. Cheazășie pentru aceasta este rezultatul stăpânirii țariste, de la 1812 până la 1918. Ce era provincia dintre Prut și Nistru până la incorporarea ei în hotarele Imperiului Rusc? Era jumătatea de răsărit a Moldovei, care până la 1812 n-a avut altă istorie decât aceea pe care a avut-o Moldova. Zadarnic cărturarii sovietici încearcă să mistifice lumea, căznindu-se să dovedească cu tot soiul de argumente că Basarabia era ceva aparte de Moldova, ca și cum turcii ar fi prefăcut-o treptat și pe de-a-ntregul în raia turcească și deci când rușii au luat-o, au luat-o de la turci, și nu de la moldoveni. Lucrul acesta nu corespunde adevărului istoric. Numai Basarabia propriu-zisă, adică Bugeacul, a fost câțva timp deosebit de Moldova: aceasta după ce sudul provinciei noastre, cuprins mai temeinic de turci, fusese lăsat în seama țătarilor. Dar partea de mijloc și de nord a Moldovei Răsăritene au fost totdeauna împreună cu Moldova și toată administrația acestei provincii ținea de Suceava și apoi de Iași.

Câtă dreptate avea Nicolae Iorga, când termina expunerea istoriei Basarabiei, scrisă după o sută de ani de la răpirea ei de către ruși și intitulată *BASARABIA NOASTRĂ*, cu următoarele cuvinte: „Am dovedit că nu e ogor, monument, așezământ local, neam vechi în Basarabia care să nu fie al nostru, sânge românesc, faptă românească, gând românesc. Și totuși rușii erau să declare, cu prilejul răpirii noi, din 1877, că Basarabia a fost luată în 1812 de Rumeanțev și Suvorov, eroi populari, „asupra unei populații musulmane, tătărești, trăind sub corturi și reprodusă destul de credincios prin odioșii cerkezi,“!

Și durere: spusele pravoslavnicilor țariști, din 1877, astăzi le repetă cărturarii sovietici, fără să indice de unde se inspiră în scrierile lor de acel exagerat patriotism rusesc, care nu mai are nimic comun cu metoda științifică a materialismului istoric marxist.

Noroc că acestui patriotism exagerat i se opune realitatea sănătoasă românească din Basarabia. De această realitate s-au izbit la vremea lor și răpitorii de la 1812. Și aceia veneau cu fel de fel de păreri greșite în Basarabia: ba că vin într-o provincie turcească, ba că moldovenii și țișanii sunt de același neam; ba că moldovenii n-au nici istorie și nici limbă în care s-ar putea expune idei superioare; ba că moldovenii sunt slavi ce și-au uitat trecutul și limba; ba că moldovenii sunt incapabili de progres, și câte și mai câte!

Cei care au stat cât de puțin în Basarabia au trebuit să-și schimbe părerile. Cei dintâi pe care basarabenii i-au convins că Basarabia e moldovenească au fost militarii și administratorii ruși, care, venind în contact cu populația basarabească, au constatat că vorbește o limbă ce se deosebește complet de limba rusească sau de orice altă limbă slavă. În fața unei astfel de descoperiri, cei mai serioși din acești administratori și-au pus întrebarea: de ce au venit în Basarabia și ce caută acolo? Unii, cunoscând sau bănuind că anexiunea Basarabiei la imperiul țărilor nu-i decât una din etapele în drumul spre Balcani și Constantinopol, își puneau doar întrebarea: ce să facă cu moldovenii? Să-i lase în plata Domnului, spre a-și putea trăi viața cum au apucat-o, sau să-i îndemne să se lase de limba și obiceiurile lor, spre a se contopi cu poporul rus?

Dintru început, a biruit concepția că basarabenii trebuiesc menajați, că trebuie să li se lase limba națională în școală, în biserică, în justiție și în dregătorii. Această concepție era mai în congruență cu oarecare reminiscențe istorice, ca aceea că Ștefan cel Mare a fost în legături de prietenie și înscrisură cu țarul Moscovei Ivan Vasilievici al III-lea, că Petru cel Mare recunoscuse hotărârea între Rusia și Moldova a Nistrului, că Ecaterina cea Mare dorea să facă din toate provinciile locuite de români o Dacie Mare, ca aceea de pe vremea împăratului Traian, și aceasta să fie dată prințului Potemkin — favoritul împărătesei. Această concepție își capătă în 1818, al șaselea an după anexarea Basarabiei, o confirmare imperială prin acel așezământ al obștiei Basarabiei, care îi garanta limba națională în viața de stat și în toate instituțiile publice. Din nenorocire, acest așezământ n-a durat decât până la 1828, cu toate că împăratul Alexandru I îi făgăduise Basarabiei lucruri prea mult frumoase ca să fie uitate așa de degrabă de cei ce urmau să-i înfăptuiască gândul.

După desființarea autonomiei Basarabiei din 1828, ideea națională moldovenească a suferit o eclipsă oarecare, căci oficialitatea rusească a început să traducă, încetul cu încetul, în fapt politica de deznaționalizare. Totuși în viața publică basarabeană mai rămâne predarea limbii românești în școlile ținutale, în Seminarul Teologic și în liceul de la Chișinău. Această stare de lucruri va dura până pe la 1850—1860. Slujbele bisericești se fac de asemeni nestânjenite în moldovenește până la venirea arhiepiscopului Pavel Lebedev în fruntea bisericii basarabene, deci până la 1871. Dar nici în timpul lui Pavel și nici după dânsul limba moldovenească n-a putut fi scoasă cu totul din biserică, deoarece aceasta ar fi însemnat că se urmărește înstrăinarea moldovenilor de Biserica Ortodoxă. Lucrul acesta n-a avut loc niciodată în Basarabia, căci moldovenii basarabeni au fost întotdeauna un popor evlavios și devotat bisericii lui Hristos. Dovadă sunt acele numeroase mănăstiri de care Basarabia a fost așa de legată. Să mai pomenim oare de atracțiunea pe care a exercitat-o asupra moldovenilor acțiunea preotului călugăr Inochentie Livezioară de la Cosăuții Sorocii, care a dat naștere mișcării de la Balta?

Și izvor de idee națională în Basarabia nu era numai biserica, dar și legăturile neîntrerupte între moldovenii din Basarabia și cei din dreapta Prutului. Câți din moldovenii basarabeni nu se duceau la Iași, la hramul Sf. Paraschiva, ca să se închine cu evlavie moaștelor ei? Câți basarabeni nu se duceau la Iași ca să-și îngrijească sănătatea în clinicile vestiților profesori universitari, doctori la spitalul Spiridoniei: Russu, Negel și Lambrior — interniști și Sculi și Botez — chirurghi?

Dar legăturile oamenilor de carte dintre cele două Moldove! Vestitul apologet al ortodoxiei Alexandru Scarlat Sturdza, fiul primului guvernator al Basarabiei, întreținea legături cu mulți români din Moldova și Muntenia. Despre A. Sturdza un contemporan al său, viceguvernatorul Basarabiei Filip Vighel, autor de amintiri, scria: „El nu-și ascundea dorința de a vedea Moldo-Vlahia ca o împărăție aparte, împreună cu Basarabia, Bucovina și Transilvania“. Iar Mihail Kogălniceanu exclama: „Pâna și talentul dlui Sturdza fiind cunoscute și apreciate în Europa de tot ceea ce este mai distins în litere și științe, elogiile mele cu această ocaziune nu ar fi decât de prisos“.

Cum am putea oare să nu pomenim apoi pe scriitorul nostru basarabean cavalerul Costache Stamati, autorul „Muzei românești“ și românul verde, care, în lunga lui viață (1786—1869), a întreținut continuu legături cu românii din dreapta Prutului și de peste Carpați mai bine de jumătate de secol?!

Ne gândim apoi la Alexandru Hâjdeu, tatăl marelui, Bogdan, despre care Constantin Stamati, scria în 1841: „Prea învățatul arheolog, ... A. Hâjdeu, eforul școlilor din Hotin, ... care nu numai are desăvârșita erudiție în cele patrioticești științe și obștești învățături, carele ca un alt Cantemir ne face cinste, dar apoi biblioteca sa este plină de cele mai rare cărți vechi ai istoriografilor Daco-României“. Alexandru Hâjdeu, pentru activitatea sa științifică și culturală patriotică, a fost proclamat membru al Academiei Române, în faza când ea era încă „Societate literară română“.

Odată cu retrocedarea, în 1856, a celor 3 județe din sudul Basarabiei către Moldova și mai ales în legătură cu Unirea celor două Principate în 1859, mersul ideii

naționale românești în Basarabia a devenit și mai năvalnic. Basarabeanul nostru, genialul Bogdan-Petriceicu Hasdeu se impune în atâtea domenii: istoria, filologia, arta dramatică, poezia și gândirea. Scrisul lui răscolește adânc și trezește la viață și acțiune atâtea energii basarabene. Un Nicolae Casso donează „Junimii” de la Iași o tipografie ca să înlesnească tipărire a „Convorbirilor literare”. Un Vasile Stroescu donează sume însemnate pentru școala, biserica și cooperația din Ardeal, ajută presa moldovenească din Basarabia în grelele ei începuturi din 1906: mărturisesc că, fără sprijinul material al lui V. Stroescu, revista și gazeta „Cuvântul Moldovenesc” n-ar fi putut să se dezvolte așa de puternic și să joace rolul așa de frumos în organizarea națională a moldovenilor basarabeni și transnistreni în anii războiului și în revoluția de la 1917.

Ceea ce e de subliniat în cazul lui B. P. Hasdeu, Nicolae Casso și Vasile Stroescu este că românii aceștia își cheltuiesc energia lor creatoare nu în Basarabia, unde se născuseră și la care, ca orice basarabeni, țineau, ci în Vechiul Regat și în Transilvania; aceasta pentru că în provincia lor natală lipseau condițiunile pentru o activitate națională. De altfel, lipsa acestor condițiuni îi silește pe foarte mulți basarabeni să treacă în România și aici să agite prin scris și acțiune publică problema eliberării Basarabiei de sub jugul rusesc. Din numărul mare de emigranți basarabeni în Vechiul Regat aș ține să-i scot în evidență mai ales pe Zamfir Arbore și Auxentie Frunză: ambii — cărturari neobosiți, a căror operă ar merita să fie reeditată, ambii — socialiști, dar în același timp înfocați luptători pentru eliberarea Basarabiei și chiar a Ucrainei. Au murit amândoi după ce și-au văzut realizat visul trudnicei și rodnicei vieți. Dar ce durere și ce revoltă s-ar fi coborât în sufletele lor dacă ar fi ajuns să trăiască dramaticele zile ale evacuării Basarabiei sub presiunea unor armate, pe care altădată le-a condus generalul sovietic Frunză — o simpatie și poate chiar un consăngean al basarabeanului nostru Axentie Frunză!

Dar nu putem să zăbovim prea mult asupra emigrației basarabene de pe vremea țarismului: timpul fiind înaintat. Din aceeași cauză să nu vorbim nici despre pleiada de români rămași la luptă în mijlocul poporului din Basarabia, mai ales că acțiunea lor s-a desfășurat sub privirile generației încă în viață și înfăptuirile lor sunt mai mult sau mai puțin cunoscute și apreciate.

Și după ce am vorbit — prea sumar — de șuvoiul de forțe individual creatoare izvorâte de sub stânca neamului nostru românesc din Basarabia, să ne ocupăm măcar tot așa de sumar și de poporul nostru de peste Prut și de peste Nistru, creatorul colectiv de viață națională și de spiritualitate românească.

Când vorbim de poporul românesc din Basarabia, vorbim mai ales despre locuitorii satelor. Românii noștri basarabeni sunt prin excelență agricultori, iar cei cari au ajuns să se așeze prin orașe — ca mici negustori, meseriași și slujbași — se cam pierd în mulțimea străinilor. Totuși și orașele la origine au fost așezări moldovenești și de aceea moldovenii n-au putut fi înlăturați cu totul din aceste centre comerciale și administrative. Ei sunt însă împinși mai mult la periferie. Dar dacă ai trecut de bariera orașului, ai și intrat în marea nesfârșită de sate, și aici ne aflăm în plină Moldovă, în plină Românie.

Sunt, firește, oarecare nuanțe în graiul, în port, în obiceiuri la țăranii noștri basarabeni față de graiul, portul și obiceiurile țăranilor din alte regiuni ale teritoriului locuit de români. Dar aceste nuanțe sunt neînsemnate. Leon Casso, originar din Basarabia, profesor de drept civil la Moscova și fost ministru al Instrucțiunii Publice din Rusia, în cartea sa „Rusia la Dunăre“, se pronunță astfel în chestiunea aceasta: „Populația sâtească a acestei margini puțin s-a schimbat în decursul secolului XIX. Ea a trăit în aceleași condițiuni economice ca și moldovenii care trăiesc în afara hotarelor Rusiei. La această populație se găsesc până în ziua de astăzi aceleași trăsături ale caracterului național, care au fost semnalate de străini și de ruși, care au făcut cunoștință cu Basarabia curând după anexarea ei: toți au lăudat simplitatea, statornicia în credința strămoșească, curajul în fața morții și supunere față de autorități. Această virtute din urmă are la bază și o parte oarecare de scepticism, care a fost subliniat de cercetătorul francez de Martonne la țăranii din Muntenia, foarte apropiați de moldoveni. Țăranul român privește cu oarecare neîncredere la orice manifestare a autorității de stat. El a văzut mulți oblăduitori din clipa când strămoșii lui — dacii romanizați — au populat locurile dintre Carpați și Nistru numite în vechime „solitudo Getarum“. El a suferit mult de la năvălirile turcilor, de la apăsarea ispravnicilor, de la grecul arendaș și de la evreul cârciumar“. „Își va aduce oare aminte acest neam de nestatornicia soartei sale politice?“ se întreabă învățatul basarabean și răspunde: „Popoarele bătrâne ca și oamenii bătrâni greu își aduc aminte de vremea apropiată. Le place mai mult să se oprească la amintirile tinereții. Tot așa este și în basmele populare ale Moldovei și ale Munteniei: cântărețul se adâncește în întunericul veacurilor și în clipele de tristețe, ca și în ceasurile de apăsare, cu plăcere își aduce aminte de prea puternicul uriaș, de bătrânul împărat, nemuritorul Traian.

La rândul nostru, noi astăzi răspundem pentru frații încăpuți din nou sub jug străin, că moldovenii noștri niciodată nu vor uita visul împlinit al străbunilor: România Mare! N-au uitat ei în timpul celor 106 ani de robie țaristă pe Ștefan cel Mare, bănuind mâna lui domnească în șiragul de cetăți de-a lungul Nistrului — Hotin, Soroca, Tighina și Cetatea Albă, în movilele și crucile de piatră pe vârfurile dealurilor, în bisericile și mănăstirile bătrâne ca vremea, în rânduilele străvechi răzășești păstrate cu sfințenie. Nu vor uita ei nici împrumutarea lui Ferdinand, pornită de Sfatul Țării de la Chișinău și desăvârșită de Sfatul Țării din București. Nu vor uita, oricât se vor căzni oblăduitorii sovietici să-i atragă în „colhozuri“, „sovhozuri“ și alte bazaconii. Puterea de rezistență a moldovenilor a fost totdeauna în legătură strânsă cu bucata lor de pământ, cu satele lor, cu neamul lor român și creștin, cu universul lor de gânduri, credinți și deprinderi. Sub regimul țarist administrația a vrut să-i deznaționalizeze prin colonizarea Basarabiei cu elemente streine de neam. N-a reușit, pentru că poporul nostru a înțeles că deznaționalizarea urmărește scopuri streine de țară și de neam. Ce se urmărește, a mărturisit-o unul din diplomații Rusiei — E. Fonton, zicând: „Acest popor — românii — are trăsături bine distincte și nu pot să ascundă, privind harta, mă cuprinde un necaz că aceste milioane de oameni, străini de rasa slavă, s-au așezat

aicea pe fermecătoarele povârnișuri ale munților Carpați, formând parcă o săgeată înfiptă între națiunile slave, împiedicându-le unirea. Dacă în locul acestor români ar trăi sârbi ori bulgari, cât de ușor s-ar dezlega problema orientală sau slavă!”

Dar românii nu se pot transforma în slavi de gustul diplomației rusești, fie ea cea țaristă, care umbla cu ideologii pravoslavnice, fie ea cea sovietică de azi, care operează cu ideologii proletare, comuniste, internaționale, ateiste etc. Ideologiile sunt bune, când în dosul lor nu se ascund egoisme și planuri învechite cari vor să cucerească în paguba altora, să domine, să exploateze. Noi însă nu ne putem sacrifica de hatărul unor ideologii, cari nici la ele acasă n-au produs acel progres în domeniul vieții spirituale și materiale la care râvnesc toate popoarele și râvnim și noi, românii. Când diplomația sovietică face din Basarabia ce a făcut diplomația țaristă și mai aleargă la argumentul dreptului istoric, indignarea noastră este strigătoare la cer și la omenirea întreagă, pentru că nedreptatea rusească de la 1812 nu putea deveni un drept în 1940.

Nu mai puțin trebuie să ne indigneze în nota sovietică etalarea ucrainenilor, ca element „principal al populației basarabene”. Pe ce s-ar putea baza afirmațiunea aceasta? Toate izvoarele vorbesc altfel. Istoricul oficial al Rusiei — Batiuşkov — spune în cartea sa „Basarabia”: „Populația rurală nu știe deloc limba rusă. După număr, cea mai importantă parte din Basarabia sunt românii, care în mod natural tind spre compatrioții lor din Regatul României”.

Un alt autor — cunoscutul guvernator al Basarabiei dintre anii 1903 și 1904, prințul Urusov, în memoriile sale despre Basarabia, spune: „Recepția petiționarilor la Chișinău este o solemnitate necunoscută în Rusia. Petiționarii vorbesc aproape în zece limbi: ruși, ucraineni, poloni, evrei, turci, greci, armeni, nemți — coloniști și vițerieni din Șaba, niște găgăuzi — și în sfârșit, în enormă cantitate, moldovenii”. Este adorabil acest „în sfârșit” al lui Urusov! Tot așa la sfârșit îi pune și academicianul sovietic L.S. Berg în cartea sa din 1923 — „Populația Basarabiei. Compunerea etnografică și numărul” -, în care, însă, trebuie să recunoască limpede că moldovenii sunt cei mai numeroși.

N-avem timp să facem o expunere mai amplă asupra statisticii Basarabiei. După recensământul ultim din 1930, românii sunt în minoritate numai în județele Hotin și Cetatea Albă. Lucrurile se explică prin vicisitudinile istorice, prin care au trecut aceste județe. Dar cu ucrainenii, rusnăcii sau rutenii, care predomină în aceste județe, ne putem înțelege ușor. Sunt elemente venite la noi sporadic din Galiția și Ucraina, ca fugari dornici de libertate sau ca muncitori ai pământului pe care i-au adus boierii și administrația țaristă să-i colonizeze pe locurile goale ale raiei Hotinului și ale Bugeacului, după anexarea Basarabiei din 1812. Și ne vom înțelege cu ucrainenii ușor, mai ales dacă ținem seamă că numărul lor în Basarabia este de 300 000, pe când noi avem peste Nistru mai bine de 1 000 000 de moldoveni. Ne vom înțelege, cum ne-am înțeles și până la revoluția din 1917, când luptătorii noștri și luptătorii ucraineni cântau împreună:

Hei, hei numo bratisea za dilo, hei:

Pora vstati, pora voliu sдобuvati!

sau pe românește:
Hai la luptă, hai să ne sculăm,
Libertatea să ne-o câștigăm!

Publicat după: Revista „Viața Basarabiei”, nr. 4, aprilie 1941, p. 1–23

Nr. 12

**22 iunie 1941, Piatra Neamț, vagonul „Patria”. Ordinul de zi către
armată al generalului Ion Antonescu**

OSTAȘI,

V-am făgăduit din prima zi a noii domnii și a luptei mele naționale să vă duc la biruință.

Să șterg pata de dezonoare din cartea Neamului și umbra de umilire de pe fruntea și epoletii voștri.

Azi, a sosit ceasul celei mai sfinte lupte, lupta drepturilor stramoșești și a bisericii, lupta pentru vetrele și altarele românești de totdeauna.

OSTAȘI,

Vă ordon: treceți Prutul!

Sdrobiți vrajmașii din răsărit și miazănoapte. Desrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți. Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voevodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre.

OSTAȘI,

Plecați azi pe drumul biruințelor lui Ștefan cel Mare ca să cuprindeți cu jertfa voastră ceea ce au supus stramoșii noștri cu lupta lor.

Înainte. Fiți mândri că veacurile ne-au lăsat aci straja dreptății și zid de cetate creștină. Fiți vrednici de trecutul românesc.

OSTAȘI,

Veți lupta cot la cot, suflet la suflet, lângă cea mai puternică și glorioasă armată a lumii. Îndrăzniți să vă măsurați vitejia și să vă dovediți mândria, camarazilor noștri. Ei luptă pe pământul moldovean, pentru granițele noastre și pentru dreptatea lumii. Fiți vrednici de cinstea pe care v-au făcut-o istoria, Armata Marelui Reich și neîntrecutul ei comandant, Adolf Hitler.

OSTAȘI,

Înainte. Să luptați pentru gloria Neamului. Să muriți pentru vatra părinților și a copiilor voștri. Să cinstiți prin vitejia voastră amintirea lui Mihai Voda și a lui Ștefan cel Mare, a martirilor și eroilor căzuți în pământul veșniciei noastre cu gândul țință la Dumnezeu.

Să luptați pentru desrobirea fraților noștri, a Basarabiei și Bucovinei, pentru cinstirea bisericilor, a vieții și a căminurilor batjocorite de păgânii cotropitori.

Să luptați pentru a ne răzbuna umilirea și nedreptatea.

V-o cere Neamul, Regele și Generalul Vostru.
OSTAȘI,
Izbânda va fi a noastră. La luptă.
Cu Dumnezeu înainte!

Comandant de capetenie al Armatei
Generalul ANTONESCU
22 iunie 1941

Publicat după: Gh., Buzatu, *România și războiul mondial din 1939—1945*, Iași, 1995.

Nr. 13

29 iunie 1941. București. „Nistrul în literatura română“. Conferință rostită la Radio de Pan Halippa

Acest fluviu repede și spumegând la vârtejuri, care oblojește obrazul răsăritean al țării cu aghiasma valurilor sale argintii, a fost socotit mult timp, și poate mai este socotit și astăzi de unii, ca hotar natural între două lumi, între două civilizații deosebite.

Realitatea e întrucâtva alta, deoarece Nistrul nu desparte două neamuri, ci dimpotrivă unește într-un popor, mulțimea de români care trăiesc de veacuri pe ambele sale maluri, — bogate și de un pitoresc minunat -, în preajma cărora s-au înscris atâtea pagini glorioase din istoria noastră națională.

Dacă e nevoie de viitor să vorbim despre un râu care să despartă două lumi, acest râu va trebui să fie Bugul, cu toate că și peste Bug sunt mulți români.

N-aș vrea, iubiți ascultători, să abuzez, de prea multe argumente, de prea multe citate. E destul să pomenesc de cetățile voievozilor Moldovei, presărate ca niște mărgele, de-a lungul Nistrului: Hotinul, Soroca, Tighina, Cetatea-Albă, precum și de orașele vecine de dincolo, întemeiate de români: Movilău — de domnitorul Moldovei Ieremia Movilă, Rașcovul — de boierul moldovean Rașcu, Dubăsarii — de alt boier moldovean Jora. E destul să vă adăpați, câtuși de puțin, sufletele din scriptura îndurerată a cronicilor noastre bătrâne sau să puneți urechea pe malurile Nistrului, ca să auziți cum strigă, — furtuna de glasuri, — cei 106 ani de opresiune muscălească: e al nostru, al românilor, în întregime!

Iată un edificator fragment dintr-un poem postum al marelui Mihai Eminescu:

*Din lungi cărări de codru, din munți cu vârfu-n nouri
Ieșit-au Dragoș-Vodă, împlânzitor de bouri,
Mulțimea curgătoare s-a fost întors pe vale
Și buciumele sună și oile-s pe cale;
Nainte merg moșnegii, cu pletele bogate,
Ținând toiege albe în mâinele uscate;
Astfel ieșeau tot rânduri, venind de sub verzi ramuri,
Copii, ciobani de turme, moșnegi, păstori de neamuri*

*Și au întins moșia spre răsărit și-amiaz
 Pân-unde marea sfarmă de țarm al ei talaz.
 Au cucerit cu plugul, cu vârful dragei săbii
 Pân-la Cetatea-Albă, limanul de corăbii.
 Sute de ani stătut-au stăpâni până la Nistru,
 Luptând cu Răsăritul, cu cuibul cel sinistru,
 De unde vin în roiuri în veci renăscătoare
 Spurcate lumi și rele, barbarele popoare,
 Prin neagra vijelie ce vâjje și bate
 Sfărâmându-se la graniți de ziduri de cetate...*

Nici un popor din cele care au avut atingere cu Nistrul, — „Nistru lin ce-n valuri pierde ai luceferilor sfetnici“, cum cânta Alexe Mateevici — n-a oglindit această apă românească în creațiunea lor artistică, așa ca moldovenii noștri, plugari obidiți, îngreuiți de neajunsuri, inadaptabili unei stăpâniri străine cu vădite intenții imperialiste:

*Foaie verde mărăcine,
 Plânge inimioara-n mine,
 C-am rămas al nimănui
 Pe marginea Nistrului,
 În jeliștea vântului,
 În bătaia glonțului!...*

Sau alta, în care sentimentul de singurătate și de adâncă frământare lăuntrică e redat mai puternic, aducând accente de revoltă cu greu stăpânită:

*Frunzișoară trei smicele,
 Trupul meu e plin de jele,
 Ca Nistru de petricele;
 Trupul meu e plin de-alean,
 Ca Nistru din mal în mal,
 Când se sbate val cu val...
 Frunzișoară măr gutui,
 Jelui-m-aș și n-am cui,
 Jelui-m-aș Nistrului:
 Nistru curge turburat
 Că mă vede înjugat
 La străinul blăstămat.
 Bate-l, Doamne, pe muscal
 Ca Nistru când bate-n mal!
 Bate-l, Doamne, pe strein,
 Ca Nistru când bate-n plin!...
 Bate-i și pe venetici,
 Ca Nistru, când bate-n stânci!...*

Nistrul nu este apă rusească. Dintre scriitorii și poeții ruși n-a încercat, nu s-a încumetat nimeni să-l cânte, deși secolul al XIX-lea, de încătușare rusească a Nistrului, este în același timp și secolul de extraordinară înflorire a literaturii ruse.

Care-i cauza acestei enigmatice tăceri și de ce s-a cântat numai Niprul, numai Donul și numai Volga? E ușor de înțeles, credem, și lămuririle noastre ar rămâne inutile. Nistrul nu trezea nici un fior, nici un ecou din vremuri depărtate, în sufletele artiștilor slavi, fiindcă aceștia îl simțeau rece, străin, mort. Nimic nu-i chema. Nici istoria. Nici unda lui răcoritoare. Ne-o mărturisește Adam Mickiewicz, marele poet polonez, care a fost la Cetatea Albă. În frumosul poem „Stepele Akkermanului“, A. Mickiewicz spune:

*Cu carul cobor în oceanul nesfârșit de verdeață,
Plutind ca-ntr-o luntre în șiroaie de ape,
Lovindu-mă de ierburi și flori,
Ocolind insulele buruienilor ghimpoase.*

*Se întunecă. Înainte, nici un semn, nici o movilă.
Privind la stele, merg înainte...
Zăresc ceva în depărtare. Un nor? Al zilei răsărit?
E a farului lumină, e farul Akkermanului!*

*Mă opresc și aud sborul berzelor în cer...
Și câte-s! Nici ochiul șoimului nu le-ar prinde!
Un fluture s-alină ușor pe o tulpină: iar jos
Un șarpe alunecos se mișcă-n buruiene...*

*E liniștea atât de mare,
Încât chiar a istoriei îndepărtată chemare s-ar auzi..
Dar nimeni nu mă cheamă!...*

Istoria nu-l chema, de asemenea, nici pe Pușkin, genialul poet rus, care a stat în Basarabia de la 1819—1822⁵ și care ar fi putut să cunoască de aproape Nistrul. Dar pentru Pușkin, și Nistrul și întreaga Basarabie n-au fost decât un pustiu! În cunoscuta evocare a lui Ovidiu, săpată și pe monumentul lui Pușkin de la Chișinău, poetul spune: „Aici, cu lira nordului, clamând pustietățile, am rătăcit și eu!...”

* * *

Acum, să ne întoarcem la literatura noastră, pe paginile căreia Nistrul ocupă un rol important...

Iată-l pe Răzvan, viteazul Răzvan, creat de pana meșteșugită a genialului basarabean B. P. Hasdeu, adresându-se Vidrei:

*M-arunc pe cal ca vârtejul, înfig în coastă-i un pinten,
Murgul scutură din coamă, sboară vesel, fuge sprinten,
Și cu cât sălta mai tare și cu cât mai mult sărea,
Mișcarea-i cea furioasă simțeam că mă răcorea,*

5 Eroare. Poetul rus Alexandr Pușkin s-a aflat în exil în Basarabia între septembrie 1829 și august 1823. (Nota editorilor)

*Până ce-l lăsaî în voe, asvârlind din mâni căpăstru;
Calul, născut în Moldova, mă duce drept pân-la Nistru...*

*Nistru, apă românească ce spumegă printre stânci,
Îngropând dușmanii țării în vâltorile-i adânci!
Nistru, ale cărei unde, altă dată-n zile grele,
Apărau în loc de tunuri hotarele țării mele!
Nistru, Nistru! Pân-acum știut-am să mă feresc
De a trece pe lângă țărmu-i, ca să nu mă ispitesc,
Astăzi însă, de nevoe, mă simții împins la mal,
Căci dorul țării răsbate pân-și sufletul de cal.*

*Nainte-mi se desveliră, șerpuind ca un balaur,
Holde și câmpii, în care, jucând printre spice de aur,
Se zăreau, ca pietricele presărate pe-un inel,
Busuioc și garofiță, toporaș și ghiocel;
Iar prin ele-n depărtare un român, muncind la soare,
Falnic, rumen, plin de viață, se părea și el o floare!
Le văzui acele locuri și din văz le sărutai,
Țara-mi unde însuși iadul parcă se prefăce-n raiu!...*

Atât în poezie, cât și în descrieri, nuvele și romane, o mare parte din scriitorii noștri, îndrăgostiți fie de minunata priveliște pe care le-o oferea Nistrul, ori adâncindu-se cu sute de ani pe drumurile cernite ale istoriei, l-au cântat cu măiestrie, însăilădu-i icoana cu horboțele de dor și amintire... Pomenim astfel, pe bardul de la Mircești, Vasile Alecsandri, în poemul „*Dan căpitan de plai*” și în „*Sentinela română*”; pe Mihail Eminescu în tulburătoarea sa „*Doina*” — „De la Nistru pân-la Tisa, tot românul plânsu-mi-s-a că nu mai poate străbate de atâta streinățate!”; pe gingașul cântăreț al fericirii umane, Panait Cerna, care a scris în 1912 poemul: „*După un veac*”; pe George Coșbuc care a descris Nistrul în „*Ghiaura*”, o baladă puternică și captivantă despre o fată moldoveancă răpită de tătari; pe Costache Negruzzi în cea dintâi nuvelă românească „*Alexandru Lăpușneanu*”; pe scriitorul N. N. Beldiceanu în cartea sa „*Între Prut și Nistru*”; pe neîntrecutul cântăreț al plaiurilor moldave, Mihail Sadoveanu în „*Drumuri basarbene*” și în romanul istoric „*Șoimii*”; pe N. Dunăreanu în „*Vremuri cernite*”; pe regretatul Gib Mihăescu în romanul „*Rusoaica*”; pe poetul și povestitorul D. Iov în atâtea versuri și schițe închinat Nistrului și Sorociei; pe Sabin Velican în romanul „*Pământ viu*”, precum și pe marele apostol N. Iorga, în al său „*Neam românesc din Basarabia*” scris în 1906, din care spicuim câteva caracteristici:

„Mergem acum cu vaporul. Apa e tot în cotituri și întunericul unei încovoieri taie neconținut luciul alb ca al unui lac. Soroca pierde odată-n urmă cu luminile ei multe și rare, presărate pe sus. În dreapta și-n stânga sunt tot înălțimi, doi pereți de întuneric catifelat, E, sus, un strălucit sobor de stele, care clipocesc, tremură, se clintesc ca scânteii ce trec sau fulgeră, ca un șiroi de lumină căzând. Apa clatină icoana lor

într-un licărit de aur. Din pomii în floare, vântul trimite adieri cari te înnebunesc, de dulci. Și din păduricea din dreapta, din păduricea din stânga, din livezile malului, din toată acea deasă umbră, izvor de mireasmă, vine cântecul de slavă al păsărilor ce nu dorm, de iubire. Sunt şuiere de mierle, prelungite, încheiate, începute din nou, cu un avânt de moarte, şuiere cari par că învăluiesc toate de la o zare la cealaltă, ca și cum o singură pasăre, aceeași în toate locurile, tot înainte de-a lungul întregii ape, ar cânta. Și încercări, întrebări sfioase, triluri de dor și bucurie a privighetorilor se desfac, se zbat în văzduhul dulce, luminos, rece. Dacă aș fi singur pe lume, aș vrea să mor acum aici și apele să mă ducă tot înainte, printre arbori în floare, în acest prohod de cântece, în jos spre liman, spre marea cu apele multe, în care se poate pierde urma morților...

Dintre toți, însă, basarabenii sunt aceia cari au îndrăgostit Nistrul mai mult decât oricare, ca pe un părinte. Creator de atmosferă poetică în literatura noastră basarabeană, pentru unii acest fluviu a fost un motiv de încântare sufletească, iar pentru alții de nesfârșită amărăciune. Când nopțile luminoase de septembrie devin mai înalte, iar aerul înțepă ca o mireasmă tare, pe Nistru trec luceferi legănându-se în clipocitul unde, înfrății cu singurătatea inspiratoare. Alexie Mateevici cântă în al său *Cântec de leagăn*:

*Stele-n Nistru, stele sus,
Dormi, povestea mi ți-am spus.
Stele-n Nistru-mpădurit
Dormi, odorule iubit!*

Dar numai preotul Mateevici a susurat, ca o rugăciune, numele sfânt al Nistrului? Care dintre mânuitorii de condei din Basarabia a putut trece cu vederea acest fluviu românesc, de multe ori milenar în sufletul autohtonilor?!

Sergiu Victor Cujbă, C. Stere, Ion Buzdugan, Octav Sargețiu și mulți alții i-au cântat simfonia valurilor sale, cu mers șerpuitor printre maluri, aici abrupte și stâncoase, aici pierzându-se în șesul livezilor, dominat de lozie și răchită.

Cel care vă vorbește, încă la 1913 și, ca atare, sub jugul țarist, cânta în gen popular jalea, marea jale ce sălășluia în inimile țăranilor și răzeșilor băștinași:

*Buna ziua, Nistrule,
Nistrule, bătrânule!
Am venit să te mai văd,
Să te văd, la sfat să șăd:
Că tu, frate, multe știi,
Multe vezi pe unde vii,
Multe prinzi și multe-auzi
Prin huceagul un-te-ascunzi!...
Ce mai veste ne-aduci,
Pe-ale tale unde dulci,*

*De la frații cei din sus,
 Și acei de la Apus?
 Ce mai știi de viața lor
 Sub jugul străinilor?
 Spune, dragă, de ce taci?
 Oare nu cumva te faci,
 Că n-auzi, Măria Ta,
 Rugămintea caldă-a mea?!...
 Însă Nistru parcă-i mut,
 Parcă-i un moșneag tăcut.
 Ce-a văzut, l-a întristat,-
 O rușine și-un păcat:
 Că români-s ferecați
 De hainii împărați...
 Și eu trec cum am venit
 Amărât, nedumerit,
 Cu nădejdea-mi — praf în vânt,
 Cu avântu-n două frânt.*

Și, dacă în 1913 deznădejdea punea stăpânire pe ființa noastră, aruncându-și lințoliul cenușiu peste visele frumoase ale tinereții, dacă de multe ori nu mai întrezăream nimic la orizont, astăzi, cu toată greutatea vremurilor, nu disperăm.

Iată frumosul și semnificativul „Jurământ” al transnistreanului Ilie Zafur:

*Nistrule, tu plângi cu mine,
 Plânge toată valea ta...
 Rămâi, moșule, cu bine,
 Jur că nu te voi uita!*

*Jur pe țara-ndurerată,
 Jur pe bunul Dumnezeu,
 Să păstrez iubirea toată
 Și să te doresc mereu!*

*Din Hotin și pân-la Mare,
 De la Prut și pân-la Bug,
 Numai tânguiri amare:
 Fiii tăi azi poartă jug.*

*Depărtându-mă cuminte,
 Geme-n mine jalea ta,
 Jur pe sfintele morminte,
 Jur că nu te voi uita.*

Nu, nu vom putea uita niciodată Nistrul, pentru că este al nostru, pentru că dincolo de dânsul așteaptă frații robiți, pentru că apele lui s-au involburat cu sângele strămoșilor noștri, vitejii arcași ai lui Ștefan cel Mare.

În momentul de față, când trupele noastre împreună cu cele germane luptă pentru dezrobirea Basarabiei de sub cătușele umilitoare ale bolșevismului, cuvintele bărbătești ale țăranului transnistrean Toma Jalbă, rostite la Congresul soldaților basarabeni din 21—28 octombrie 1917, când s-a proclamat autonomia Basarabiei, vin ca o mustrare și ca un îndemn, totodată. Zice Toma Jalbă:

„Și așa, fraților, din cuvintele Dvs. care le-am auzit, eu văd că toți aicea v-ați hotărât să vă luați ceea ce vi se cuvine: drepturile și autonomia...”

Dar, eu acum vă întreb pe voi, fraților: cui ne lăsați pe noi — moldovenii ce suntem rupți din coasta Basarabiei și trăim pe celălalt mal al Nistrului? Noi rămânem ca șoarecii din dinții cotoiului?

Fraților, nu ne lăsați, nu ne uitați!

Iar dacă ne veți uita, noi vom săpa malul Nistrului și vom îndrepta apa dincolo de pământul nostru. Căci mai bine să-și schimbe râul mersul său, decât să rămânem noi, frații, despărțiți unii de alții!...”

Aceleași gânduri le exprimă, cam pe aceleași vremuri, în formă versificată, poetul basarabean Ion Buzdugan, cu ale cărui cuvinte terminăm această scurtă comunicare:

*Nistrule bătrânule,
Iar stânge-ți suspinele,
Ș-auzi frații mei cum plâng
De pe malul tău cel stâng,
Sub jugul străinului -
Domnia păgânului.*

*Plinu-i dealul de blesteme
Și de chinuri valea geme...
De-ar fi voia Domnului,
După gândul omului:
Nistrul și-ar muta cărarea
Mai la Răsărit, spre Marea,*

*Iar pe frați, surori duioase
Ni le-ar da-napoi acasă,
Că sunt rupți din coasta noastră,
Nistrule, apă albastră.*

PAN HALIPPA

Nr. 14

24—31 iulie 1941, Chișinău. „Pe pământul Basarabiei“. Impresiile lui Pan Halippa despre situația din Basarabia, mai ales din Chișinău, după izgonirea de către armata română, în vara anului 1941, a trupelor și administrației sovietice

Pe pământul Basarabiei

Numărul de față al „Vieții Basarabiei“ trebuia să apară în capitala Basarabiei dezrobite — în Chișinău. Gândul acesta l-am dezmiertat din prima zi a războiului de eliberare a plaiurilor basarabene.

Și totuși, ne vedem siliți să abuzăm de bunătatea, cu adevărat românească, a „Universului“ și să continuăm să ne tipărim revista și mai departe în capitala țării. Lucrul acesta se datorește faptului că bolșevicii, la părăsirea Chișinăului, au distrus cu dinamita și foc „Tiparul Moldovenesc“, unde am tipărit „Viața Basarabiei“ nouă ani de-a rândul, precum au incendiat și nimicrit toate tipografiile din capitala provinciei și, bănuim, și din alte centre basarabene.

Mai bine de douăzeci de ani fățarnicii și laudăroșii conducători ai Rusiei comuniste au bătut toba că ei sunt făuritorii celui mai civilizat și mai uman regim din lume, că ei asigură progresul tehnic în Țara Sovietelor și că reformele lor înnoitoare vor rămâne monumente nepieritoare în vecii vecilor pe tot cuprinsul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, în care înglobase și Basarabia nenorocită anul trecut; și iată acum, când au fost siliți să plece din provincia noastră, ne-au lăsat-o prădată, ruinată, golită de populație, iar capitala Basarabiei este dărâmată și pârjolită într-un fel cu totul barbar, așa că populația orașului a rămas fără apă, fără lumină, fără mori, brutării, prăvălii și restaurante, fără nici o farmacie, fără măcar o frizerie, fără tramvai, fără birjari sau alte mijloace de locomoțiune.

În situația aceasta, firește, că a trebuit să amânăm întoarcerea revistei noastre în bătrânul Chișinău, care i-a fost leagănul și punctul de plecare și care astăzi, mai mult ca oricând, trebuie să fie ajutat și de inițiativele particulare spre a se menține ca centru de viață culturală și intelectuală a provinciei dintre Prut și Nistru și chiar și pentru Transnistria.

Unei reviste care vrea să oglindească specificul Basarabiei, care vrea să promoveze scrisul românesc local și talentele locale, care a ținut totdeauna să fie în mijlocul vieții poporului basarabean, — de bună seamă că-i vine greu să renunțe la locul de obârșie și va căuta toate posibilitățile pentru o mai grabnică întoarcere la Chișinău.

Până la acea întoarcere mult dorită, „Viața Basarabiei“ va continua să-și facă datoria de cercetătoare a problemelor basarabene și de îndrumătoare a opiniei publice din Basarabia și din țara întreagă asupra acelor interese și nevoi — spirituale și materiale, care privesc provincia dintre Prut și Nistru și de peste Nistru.

Moștenirea pe care ne-o lasă Sovietele în Basarabia, după un an de guvernare smintită și de administrație mai prejos de orice critică, precum și moștenirea ce o

lasă în Transnistria, după 23 de ani de experiențe nemaipomenite în istoria omenirii civilizate, — sunt peste măsură de grele.

Să schițez, doar, ceea ce am văzut sau am auzit în cele șapte zile cât am stat în Basarabia de la 24 până la 31 iulie, a. c. Monumentalele poduri de șosea sau de cale ferată, peste Prut, au fost aruncate în apă. Căile ferate au fost distruse după un sistem idiot a lui Stalin, care nu degrabă a fost poreclit „Frunte de bronz“ de către fostul său șef Lenin. Morile, olonițele și orice întreprindere industrială și atelier din orașe și sate au fost distruse și arse. Frunțașii satelor și orașelor, ce au jucat vre-un rol sub regimul românesc în Basarabia între 1918 și 1940, au fost deportați încă din anul trecut, iar de la începutul războiului satele și orașele au suportat două mobilizări masive: una a celor cari își făcuseră serviciul militar în ultimii zece ani și alta a tineretului până la vârsta de recrutare, care au fost scoși cu hârlețe, sape și topoare și duși peste Nistru.

În Chișinău, dezastrul incendiilor, aruncării în aer a clădirilor publice și a atâtor isprăvi demente — este așa de mare, încât nu poți privi rezultatele fără lacrimi. Capitala Basarabiei, cu largul bulevard de peste trei kilometri în linie dreaptă — „Alexandru cel Bun“ și atâtea alte străzi comerciale, paralele și perpendiculare, ca o tablă de șah, — este o formidabilă ruină, înnegrită de focul și fumul incendiilor, care au izbucnit la comandă, după ce se aruncase în aer uzina de apă și focul nu mai era cu ce să fie stins. Cine cunoaște Chișinăul cu monumentala lui Catedrală din mijlocul Grădinii soborului, cu Primăria în stilul ei semigotic și cu creneluri ca la Kremlinul din Moscova, cu Banca orașului cu coloanele ei ionice, cu vechea Mitropolie a lui Bănulescu-Bodoni, primul mitropolit al Basarabiei (1812—1821), cu Casa Eparhială și Consistoriul, în stil sobru bisericesc, și cu atâtea clădiri — vechi și noi, ca cele două hoteluri „Suisse“ și „Londra“, ca cele trei blocuri a câte trei etaje — vechiul Seminar, Barbălat și Schwartzman, ca Poșta renovată sub noi anul trecut, ca Banca statului, unde era Școala de cooperatie și contabilitate, ca Palatul Comandamentului Corpului III cu coloane multe, în gustul începutului secolului trecut, — acela, firește, că n-ar mai cunoaște Chișinăul de azi și i-ar plânge de milă.

Populația Chișinăului a dispărut: din 130 000 de suflete, câte număra capitala Basarabiei în iunie 1940 și aproape jumătate de milion sub puhoiul bolșevicilor, azi dacă mai are vre-o zece mii de locuitori speriați, cari de-abia se ivesc pe la ferești și porțițe. În duminica zilei de 27 iulie, când s-a oficiat mișcătoarea liturghie în fața Catedralei, care sta majestuoasă și probozitoare cu rana deschisă a turlei incendiate la acoperiș, — cu toate că s-au tras îndelung clopotele și slujba a fost săvârșită de episcopul militar cu un sobor de preoți, iar după parastasul pentru cei căzuți în bătăliile pentru eliberarea Basarabiei, a urmat impresionantă defilare de trupe din toate armatele, dar fără muzică, — abia dacă s-au adunat vre-o două mii de închinători spășiți și cu batistele mereu la ochi. Printre aceștia, în zadar i-ași fi căutat pe cunoscuții frunțași ai Basarabiei, din generația luptătorilor Sfântului Țării din 1917—1918 și de mai târziu: bolșevicii s-au ținut un an întreg numai de arestări și de deportări în Siberia și închisorile au gemut de foști deputați, foști magistrați, foști profesori basarabeni, care, Dumnezeu știe, dacă mai trăiesc!

Printre cei adunați în fața Catedralei și apoi la defilarea armatei n-am zărit nici pe unul din acei intelectuali basarabeni, care purtau oarecare simpatie bolșevicilor și au rămas pe loc la venirea acestora. Am aflat că și simpatizanții comuniștilor, în frunte cu Alexandru Măță, au fost în ultimul timp deportați sau evacuați silnic din Basarabia.

Am întrebat apoi de tinerii colaboratori ai „Vieții Basarabiei” și ai altor publicații-uni românești și mi s-a spus că poetul Nicolae Costenco a fost arestat și deportat la 25 iunie, că Tudor Nencev și Bogdan Istru s-au dus pe urma lui peste vreo 10 zile. Despre Gheorghe Meniuc din Chișinău, Mihail Curicheru de la țară, Vladimir Cavarnali de la Bolgrad și Boris Baidan de la Tighina n-am putut afla nimic. Despre poetul Vasile Luțcan, după ce a stat la închisoarea de la Chișinău câteva luni și apoi s-a eliberat, nu se știe nimic în Chișinău.

Și pentru ca să sfârșesc cu informațiile mele despre Chișinău, voi pomeni că aproape toate casele ce au mai rămas în picioare, sunt cu ușile și ferestrele sparte de jefuitori, care au gospodărit cum au vrut sub ocrotirea armatei sovietice, după ce populația civilă plecase în satele vecine sau se ascunsese prin vii, livezi și beciuri, iar funcționăria sovietică fusese grabnic evacuată cu trenurile, cu autobusele sau pe jos. În toate casele, unde au locuit funcționarii sovietici, vezi vrafuri mari de cărți și reviste comuniste, care, de cele mai multe ori, nici nu au fost tăiate — dovadă, că chiar oamenii regimului nu mai țineau așa de mult să se prostească cu literatura și publicistica sovietică, plicticoasă ca orice maculatură cazonă!

Și încă o informație. Este vorba de salutul pe care l-am auzit din gura multor oameni când se întâlneau pentru întâia dată după izgonirea bolșevicilor, salut pe care mi l-au adresat și mie atâția: „Hristos a înviat!”. Într-adevăr, întoarcerea trupelor și autorităților românești în Basarabia înseamnă învierea din morți nu numai a românilor basarabeni, ci și tuturor oamenilor de muncă și de ordine, care sub bolșevici n-au avut o zi de liniște și de viață în pace și au trebuit să trăiască în neîncetată teroare din pricina nebuniei unor dictatori și tirani locali, repartizați pe instituții, pe cartier, pe cutare stradă. Acești puternici ai zilei, foști bandiți de drumul mare, foști pușcăriași și pungași de tot soiul, au jefuit, au schingiuit, au practicat asasinarea cu ferocitatea de brute, viclene, smintite și înrăite până la paroxism! Întoarcerea administrației și justiției românești în Basarabia înseamnă învierea nădejdi și credinței obștești că, de aici înainte, jaful, silnicia și asasinatul, în numele statului, nu vor mai avea loc în provincia noastră martiră.

Iată de ce, în Basarabia, oamenii se salută cu „Hristos a înviat!” și se îmbrățișează ca în zilele de Paște... Iar noi zicem cu troparul pascal: „Să învie Dumnezeu și să se risipească dușmanii Lui!”, îndemnându-i pe frații basarabeni să se pătrundă de însemnătatea clipelor istorice prin care trecem și să se puie cu râvnă pe munca de reclădire a căminului național, pentru ca în locul ruinelor semănate de dușmanii neamului, să răsară o Basarabie nouă — mai bună, mai frumoasă, mai luminată, mai înstărită, mai bine gospodărită!

Așa să ne ajute Dumnezeu, spre ciuda dușmanilor Lui!

PAN HALIPPA

Nr. 15

Ianuarie 1942, Chișinău. Note ale lui Pan Halippa, director al revistei „Viața Basarabiei“, despre viața națională și culturală a moldovenilor transnistreni*Note din Transnistria*

Dorul de a revedea locurile tinereții mele îndepărtate m-au făcut să întreprind o călătorie în Transnistria noastră românească.

Am cunoscut o parte din guberniile de peste Nistru — Podolia și Hersonul — pe la începutul secolului nostru, când, spre a merge din Cubolta mea natală la Chișinău, vara, foloseam vapoarele de peste Nistru, înspre Soroca și Coșernița, iar restul anului, drumul de fier Bălți-Rezina-Slobodca-Razdelnaia-Tighina-Chișinău. În drumurile acestea, pe care le făceam de mai multe ori pe an, am avut prilejul să stau de vorbă cu țărani moldoveni de peste Nistru și am putut să mă încredințez că între ei și moldovenii din Basarabia nu era nici o deosebire: nici în grai, nici în port, nici în credință și nici în nevoile și interesele vieții. De la 1906, când la Chișinău s-a înființat gazeta lui E. Gavrilă — „Basarabia“ -, pe care o bucată de vreme am condus-o chiar personal, mulți din moldovenii de peste Nistru, după ce-și isprăveau treburile în târg, veneau pe la redacția noastră din Strada Armeană, unde se abonau la gazetă și mai stăteau de vorbă cu noi, cei care ne luasem sarcina să-i povătuim în treburile obștești. Între altele, mi-aduc aminte că la consfăturile pe care le țineam cu răposatul Vasili Ianovski, deputat în Duma Imperială și proprietar în Vadul lui Vodă de pe Nistru, în vederea organizării Ligii Țărănești, veneau și țărani de peste Nistru, mai ales din aceia care aveau livezi și grădini pe ambele maluri ale fluviului. Aceste legături cu frații transnistreni le-au reluat și înmulțit odată cu scoaterea în 1913 a revistei și ziarului „Cuvânt moldovenesc“, pe care o subintitulam „gazetă națională pentru moldovenii din Basarabia și de peste Nistru“. La strângerea acestor legături au contribuit arhimandritul Gurie Grosu, autor de bucoavne și de cărți religioase, care a condus o școală de peste Nistru, Ion Halippa, inspector al învățământului primar din gubernia Ekaterinoslav, Justin Frățiman, profesor secundar, Ion Murafa, slujbaș la căile ferate în Transnistria, frate al mult regretatului luptător naționalist basarabean Simion Murafa, Ion Buzdugan, care și-a făcut pregătirea de învățător la Camenița Podoliei, Alexie Mateevici și Vladimir Cazaciu, pe atunci studenți la Kiev, Glavcea, doctor la Odesa, și alții. Mai căpătăm vești din Transnistria prin acei moldoveni basarabeni care plecau la părintele Inochentie, cunoscutul întemeietor al mișcării de la Balta.

Aceste legături cu moldovenii de peste Nistru ne-au impus în anul revoluției din 1917 datorită de a cere și pentru ei acele drepturi de autonomie politică și culturală pe care le revendicam pentru Basarabia în congresele de la Chișinău și în marea adunare de la Odesa. De altfel, reprezentanții moldovenilor de peste Nistru au fost în cursul anului 1917 tot așa de hotărâți în revendicarea drepturilor naționale ca și reprezentanții moldovenilor basarabeni.

Astfel s-a arătat tânărul inginer Ion Dumitrașcu, care îi reprezenta pe moldovenii transnistreni în Rada Ucraineană de la Kiev; tot așa a fost tânărul ostaș țăran Toma Jalbă, care în congresul ostășesc de la Chișinău a cerut cu multă bărbăție alipirea Moldovei din stânga Nistrului la Basarabia autonomă; și tot astfel s-a manifestat organizatorul primului congres al românilor transnistreni din 17 decembrie 1917 la Tiraspol — ofițerul Ștefan Bulat, care cerea imediata unire a Transnistriei cu Basarabia și România.

Dar evenimentele au fost mai tari decât dorințele noastre, ale moldovenilor basarabeni și ale moldovenilor transnistreni. Dacă bolșevismul din Basarabia a fost smuls de armata română ca o buruiănă rea chiar la începutul anului 1918, în Transnistria bolșevismul s-a încuibat până la războiul de astăzi, și frații noștri de peste Nistru de-abia acum pot să se apuce mai temeinic de crearea organizațiilor și așezămintelor de viață națională, care să le asigure libertatea și progresul râvnit de atâta amar de vreme.

Și frații noștri de peste Nistru, îndată ce au fost eliberați din robia bolșevică de armatele aliate române și germane, s-au pus pe lucru. Am avut prilejul să-i văd de curând la ei acasă. M-au invitat pe mine, care timp de douăzeci de ani am prezidat Comitetul pentru ajutorarea refugiaților transnistreni în țara noastră, și pe alții care s-au preocupat de problema lor, să asistăm la inaugurarea Institutului Științific Român din Tiraspol. Am fost la această inaugurare împreună cu profesorul Onisifor Ghibu și doctorul Nicolae Lupu, fost ministru, alți invitați neputând participa din diferite cauze.

Inaugurarea Institutului a avut loc în ziua de 14 decembrie trecut și a scos în evidență dorința mare a fraților noștri transnistreni de a scăpa o dată pentru totdeauna de robia rusească, fie ea țaristă, fie bolșevică, și de a păși liber, alături de românii liberi, și încadrați în Statul Român liber, la crearea de viață omenească, luminată de credința creștinească și cultura națională, în pace și ordine de drept, potrivit cu năzuința atâtor sute de mii de țărani pașnici, sănătoși la minte și la corp, cinstiți și harnici, care merită de mult o altă soartă decât aceea pe care le-au dat-o țării pravoslaviei fățarnice și dictatorii roșii ai Moscovei. Și dorința aceasta a fraților transnistreni a scos-o în evidență nu numai dl Nichita Smochină, președintele Asociației românilor transnistreni din țară, și nu numai dl Ștefan Bulat, președintele congresului din 17 decembrie 1917 de la Tiraspol și a acestuia din 14 decembrie 1941 și nu numai încercatul luptător transnistrean, doctorul Ilie Zafur, dar și tinerii reprezentanți ai românimii transnistrene, profesorul Ion Ursu, care a vorbit în numele românilor dintre Nistru și Bug, și profesorul Dionisie Florea, care a vorbit în numele românilor de peste Bug.

Și era un lucru cu totul firesc ceea ce am putut afla din discursul dlui profesor Gheorghe Alexianu, guvernatorul Transnistriei, la inaugurarea Institutului, și din cuvintele de ostășească vigoare a generalului Petre Dumitrescu, în prima ședință de lucru a Institutului, că guvernul României și armata țării își vor face toată datoria față de avangarda răsăriteană a neamului. Nouă, inițiaților de pe alte meleaguri ale țării,

nu ne rămânea decât să ne arătăm toată încrederea în așezământul de cultură națională ce se inaugurează la Tiraspol pe seama românilor transnistreni: personal, am vorbit în numele Academiei Române, pe care o reprezentam cu delegație, dl profesor Onisifor Ghibu a vorbit în numele Universității de la Cluj și al „Astreii” de la Sibiu și dl Nicolae Lupu a vorbit cu multă însuflețire și ingenioasă argumentație ca unul ce a inițiat de curând un curent puternic pentru originea neamului nostru dintr-un popor preromanic daco-traco-iliric, c-o răspândire în veacurile preistorice de la Marea Caspică până în mijlocul Europei, care popor a vorbit limba ce o vorbim noi astăzi și care limbă a fost latină înainte de a ne fi supus împăratului Traian cu legiunile lui.

Și dacă lucrurile s-au desfășurat așa în ziua de 14 decembrie, a doua zi am avut marea bucurie de a asista la prima ședință de lucru a Institutului Științific din Tiraspol, când, după conferințe ținute de prof. O. Ghibu, prof. Zizea și prof. secundar Dumitrașcu și subsemnatul, s-a stabilit că acest așezământ se va îndeletnici cu cercetarea trecutului Transnistriei, cu adunarea și studiul folclorului local și al tuturor problemelor culturale, sociale și economice, menite să ajute acțiunea de propășire a românilor de peste Nistru. Și tot în ziua de 15 decembrie, frații noștri transnistreni și-au desemnat un Consiliu Național, care și-a luat sarcina de a conduce politicește poporul român din Transnistria și de peste Bug.

Acest Consiliu Național și-a ales și un Comitet executiv, alcătuit din dnii Nichita Smochină, Ilie Zavtur, Ștefan Bulat, Simion Dumitrașcu, Ion Dumitrescu, Dominte Timonu, Pavel Iliin și prof. Zizea. Comitetul va porni de îndată la lucru având a iniția acțiunea de adunare în Transnistria a tuturor românilor răspândiți pe atâtea meleaguri ale Rusiei și a da Transnistriei, în strânsă colaborare cu guvernământul, organizarea trebuitoare în cadrul Statului național român.

Printre aceste preocupări de însemnătate istorică pentru neamul nostru, am mai avut timpul să stăm de vorbă cu delegații țăranilor din toate județele Transnistriei ca să le cunoaștem gândurile, nevoile și doleanțele. Din schimbul de vorbe cu oamenii am putut constata că românii de peste Nistru sunt cu atenția încordată asupra evenimentelor în curs și doresc unirea cu Statul Român, ca să poată munci și pentru neamul lor, după ce am asudat și sângerat pentru state și neamuri străine și haine. Cea mai arzătoare dorință a lumii satelor transnistrene este să scape cu un ceas mai devreme de rămășițele bolșevismului și ale colectivizării silnice, la care a fost supusă țăranimea. Din spusele tuturor am putut constata că sistemul „colhozurilor” a ajutat întrucâtva producția agricolă, dar i-a ruinat pe țărani în folosul birocrăției sovietice, foarte numeroase și hrăpărețe, și în folosul proletariatului industrial.

A treia zi de ședere în Tiraspol, am vizitat, împreună cu dl O. Ghibu, guvernământul, prefectura județului, liceul românesc mixt de curând înființat, iar seara am plecat la Odesa, unde am stat alte trei zile, punând la cale, împreună cu primarul — dl Gherman Pântea — și colaboratorii săi, o universitate populară românească și înființarea de cămine culturale în toate orașele și satele Transnistriei. Totodată, am luat contact cu lumea universitară și administrativă a Odesei și am constatat la toți dorința

sinceră de a ajuta administrația românească în opera grea de reluare a vieții normale de muncă și producție.

Ne-am reîntors la Tiraspol, unde am mai stat două zile în mijlocul fraților români transnistreni și la plecare ne-am luat angajamentul să intervenim la forurile respective cu rugămintea ca să ajute Transnistria românească cu oameni de școală — conferențieri, profesori și organizatori de cămine culturale, cu preoți, cu turnee teatrale, cu filme, cu cărți și o tipografie la Tiraspol, unde să se tipărească o gazetă românească zilnică și o revistă literară și de cultură generală pentru uzul fraților noștri români transnistreni.

PAN HALIPPA

Publicat după: Revista „Viața Basarabiei”, nr. I, 1942

Nr. 16

12 septembrie 1944, Moscova. Din convenția de armistițiu între guvernul român, pe de o parte, și guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii, pe de altă parte

Guvernul și Înalțul Comandament al României, recunoscând faptul înfrângerii României în războiul împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, celorlalte Națiuni Unite, acceptă condițiile armistițiului prezentate de către guvernele sus-menționatele trei Puteri Aliate, acționând în interesul tuturor Națiunilor Unite.

Pe baza celor de mai sus, reprezentanții Guvernului și Înalțului Comandament Român, Ministrul de Stat și Ministru de Justiție L. Pătrășcanu, Ministru Subsecretar de Stat al Afacerilor Interne, Adjutant al Majestății Sale Regelui României, General D. Dămăceanu, Principele B. Știrbey și dl G. Popp, având depline puteri, pe de o parte, — și reprezentantul înaltului Comandament aliat (Sovietic), Mareșal al Uniunii Sovietice R.J. Malinovski, autorizat pentru aceasta de către Guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii, acționând în interesul tuturor Națiunilor Unite, pe de altă parte, au semnat următoarele condiții:

1. De la 24 august 1944, ora 4 a.m. România a încetat cu totul operațiile militare împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, pe toate teatrele de război, a ieșit din războiul împotriva Națiunilor Unite, a rupt relațiile cu Germania și sateliții săi, a intrat în război și duce războiul alături de Puterile Aliate împotriva Germaniei și Ungariei, cu scopul de a restaura independența și suveranitatea României, pentru care scop va pune la dispoziție nu mai puțin de 12 divizii de infanterie, cu mijloacele suplimentare.

Operațiile militare din partea forțelor române, inclusiv forțele navale și aeriene, împotriva Germaniei și Ungariei, vor fi puse sub comanda generală a Înalțului Comandament Aliat (Sovietic).

2. Guvernul și Înalțul Comandament al României se obligă să ia măsurile pentru dezarmarea și internarea forțelor armate ale Germaniei și Ungariei, aflate pe teritoriul

României, ca și pentru internarea cetățenilor celor două state menționate, care își au reședința acolo.

3. Guvernul și Înaltul Comandament al României va asigura forțelor sovietice și ale celorlalți Aliați înlesniri pentru libera lor mișcare pe teritoriul României, în orice direcție dacă este cerut de către situația militară, Guvernul și Înaltul Comandament al României acordând orice concurs posibil pentru o astfel de mișcare, prin mijloacele lor de comunicație și pe cheltuiala lor, pe pământ, pe apă și în aer.

4. Se restabilește frontiera de stat între Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice și România, stabilită prin acordul sovieto-român, din 28 iunie 1940.

5. Guvernul Român și Înaltul Comandament al României vor preda imediat Înaltului Comandament Aliat (Sovietic), pentru înapoierea în țara lor, pe toți prizonierii de război sovietici și aliați, precum și pe toți cetățenii internați și pe cei duși cu sila în România.

Din momentul semnării condițiilor de față și până la repatrierea lor, Guvernul și Înaltul Comandament Român se obligă să asigure, pe socoteala sa, tuturor prizonierilor de război, sovietici și aliați, precum și cetățenilor internați sau mutați cu sila, cum și celor refugiați, hrană îndestulătoare, îmbrăcăminte și asistență medicală, conform cu cerințele sanitare, cum și mijloacele de transport pentru reîntoarcerea acestor persoane în țara lor.

Publicat după: Lidia Brâncescu, Adina Berciu-Drăghicescu, *Basarabienii și bucovinenii între drept internațional și dictat. Documente 1944—1945*, București, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., 1995, p. 23—25

Nr. 17

9 aprilie 1944 — 22 ianuarie 1945, București. Jurnal întocmit de Pantelimon Halippa

Anul 1944

9 aprilie

În loc de a comemora Unirea Basarabiei, așa cum discutasem chestiunea în „Cercul Basarabenilor”, în urma bombardamentelor Bucureștiului, a trebuit să părăsim capitala și să luăm drumul refugiului. Ne-a fost de mare folos Dl. Păunescu de la Direcția Generală a C.F.R., care a dat ordin d-lui Mărdărescu de la Direcția autobuzelor Cefereului să ne pună la dispoziție un camion, care să ne ducă la Călinești, la via d-lor Ion Mihalache și Ion Răducanu. Ne-am îmbarcat cu zeci de pachete, cufere și lăzi, dar n-am luat decât ceea ce credeam noi că încăpea într-un camion de trei tone, care s-a dovedit mult mai mare decât l-am presupus. Și de aceea, în ultimul moment, am luat și câteva tablouri, patru scaune și o măsuță. Am făcut o mare greșală că n-am urcat și sacii cu făină, cu nuci și alte alimente și obiecte casnice, care puteau fi într-o jumătate de oră adunate toate.

Drumul l-am făcut bine și dacă nu venea și buza de ploaie care a început să cadă, am fi ajuns la destinație și ne-am fi descărcat în toată regula. Ne-au fost de folos Năs-

tasă și Pânzaru din Costeștii Lăpușnei, care ne-a adus soldați ce ne-au ajutat la încărcarea lucrurilor și apoi ne-au însoțit la drum, spre a ne ajuta la descărcare.

Ne-am așezat într-o cameră mare de deasupra cramei d-lui I. Mihalache. Dacă această cameră ar fi prevăzută ca locuință și pentru iarnă, ar fi destul de bună pentru noi. Cât va fi cald, vom duce-o bine!

Am fost întâmpinați de familia I. Răducanu, care stă în casa principală și vrea să ne ajute la primele instalări. Plouă, e frig și trebuie să ne gândim la lemne de foc. Le-am comandat de la administrația viei, care este reprezentată prin Dl. Șuteu, un ardelean voios și bun de gură. Până le vom primi, suntem împrumutați din lemnele lui I. Răducanu sau ale administrației. Mai întrebuițăm și ciocălaie de păpușoi.

Trudiți ca de la drum, ne-am culcat odată cu găinile și pentru întâia dată am dormit liniștiți, netulburați de zgomotul străzii sau alarmele apărării pasive.

16 aprilie

Paștele în cadrul unei vieți întemeiate pe provizorat. Aici ar fi bine, dacă ar fi vreme bună. Dar e frig și mereu plouă. Pe de altă parte, noi nu suntem așezați decât sumar, ținând lucrurile încă închise în geamantane, coșuri și lăzi. Mereu facem constatarea că ne lipsește un cui pentru cutare haină sau loc pentru cutare lucru. Nu mi-am despachetat nici cărțile pe care le-am adus într-un număr destul de mare. Am luat tot ce am găsit că răspunde unor preocupări cu problema basarabeană.

Familia Răducanu, care este aici, ne-a invitat la masa pascală. Dar atmosfera în mica noastră societate n-a fost încălzită de idei și sentimente pascale. Am plâns doar distrugerile bombardamentelor capitalei și dezastrele la care privim zilnic lângă crâșma lui Mărin, la șosea și la gară, unde vedem cum trec convoaie întârziate de evacuați din Basarabia, Bucovina și Moldova. Unii sunt în drum de o lună și mai bine. Sunt obosiți și cu fețele pământii. Ți-i mai mare mila să te uiți la lumea aceasta dezmoștenită și care pleacă în necunoscut!

21 aprilie

Am plecat cu Nae la București, el la serviciu, la C.A.M., iar eu cu multele mele treburi: „Cercul basarabenilor“, „Comindco“, Banca Basarabiei, revista „Viața Basarabiei“ etc.

În gară am așteptat mai bine de 3 ore și n-am văzut decât lucruri triste. Refugiați în deznădejde și încrucișări de trenuri militare, sau goale, care îți produc impresia că suntem un furnicar răscolit și în goană după nimicuri. Am ajuns la București numai la 5.30 dimineața, deci pentru o călătorie de 80–90 km am întrebuițat mai bine de 12 ore, în loc de cele 2–3 ore, cât s-ar fi convenit. Păcat de noi și de țară! Căile ferate au încăput pe mâna militarilor sau a nepricepuților.

30 aprilie

Am stat la București mai mult decât am crezut de la început. S-au adunat treburi destule care nu răbdau să fie temporizate. Apoi a mai fost și o plecare din București

pe o zi, la înmormântarea lui Costache Lupu, pe 26 aprilie, la Leordeni, unde era în refugiu cu toți frații și surorile, din Huși și București. De la Leordeni m-am repezit și la Călinești, ca să mă primenesc și să duc și lucruri necesare lui Nae la București. La înmormântarea lui Costache Lupu, care ne-a părăsit la vârsta de 63 de ani, au venit Iuliu Maniu, Ion Mihalache, care a pronunțat un frumos discurs de omagiu și politic, Dinu Brătianu și Dr. C. Angelescu din Partidul (Național) Liberal și o seamă de prieteni din Partidul (Național) Țărănesc și lume, poate strânsă de politică, însă prieteni cu răposatul, care a fost un admirabil om de societate, un săritor la nevoia omenească și un cavalier desăvârșit, la care au ținut nu numai partizanii politici, dar și adversarii.

La București am aranjat treburile mele și câteva obștești: mi-am luat pensii-le, am fost la Consiliul de administrație al Băncii Basarabiei, am prezidat Consiliul Societății „Comindco” și „Cercul basarabenilor”, unde am pus la punct câteva chestii: reprezentanța noastră basarabeană în Comisariatul refugiaților, prezentarea datelor cu privire la bugetele Cercului pe ultimii doi ani, cum cere Legea controlului asociațiilor persoane juridice fără scop lucrativ și altele.

Mai important decât orice a fost expediția revistei „Viața Basarabiei” pe lunile martie-aprilie și expedierea prin Nicolae Codreanu, care avea un tren transnistrean la dispoziție, a alimentelor din București la Călinești, unde nu se prea găsesc de ale gurii. Expediția revistei am făcut-o fără Fedea Păduraru, care s-a evacuat din București, ci direct de la legătoria „Universul”, scutind astfel din cheltuielile inevitabile cu transportul revistei la domiciliu și apoi la poștă.

La întoarcerea din București la Călinești ne-am folosit de automobilul Societății „Comindco”, pus la dispoziția colonelului Popescu, îndrumătorul armatei în societatea noastră. Nae n-a stat acasă decât o zi și a plecat la București cu I. Răducanu chiar astăzi. Venirea lui pe o singură zi i-a făcut Norei, totuși, o mare bucurie, căci s-a convins că la București oamenii nu sunt chiar așa de primejduiți, dacă știu să se adăpostească la vreme în locuri bune. Eu unul am stat la adăpost la Banca Națională și la „Aro”, unde am și dormit la un moment dat, cu toate că afară bombardamentul era în toi. Dar Nae, pe lângă că a știut să se adăpostească în locuri mai sigure, câteva zile a mers cu autocamioanele serviciului, sau întâmplătoare, la pădure, în afară de București.

5 mai

Am fost vizitat de Dl. Ion Mihalache, care a venit să-și vadă gospodăria și de aici să mergem la Leordeni, la parastasul lui Costache Lupu, astăzi împlinindu-se 9 zile de la înmormântare. Am mers cu automobilul d-lui Domocos — un prieten politic, venit de la București cu o jerbă de lalele galbene pentru Costache Lupu, dar și cu însărcinarea de a-l duce pe Dl. I. Mihalache la Snagov, la o consfătuire cu I. Maniu și conducerea de partid. După ce am depus jerba de lalele la cimitir și ne-am înțeles cu d-rul N. Lupu că dânsul nu poate merge la Snagov, și încă în mare doliu după frate, am mers cu Dl. I. Mihalache numai eu. Am făcut un drum plin de alarme, din

cauza celor câteva sute de bombardiere americane, care se îndreptau spre Ploiești și am ajuns la Snagov cu o întârziere de o oră-două. I. Maniu stă peste lac la Dl. Aurel Leucuția, unde am fost reținuți la masă, în timpul căreia a venit și Dl. Mihai Popovici cu doamna. Consfătuirea a avut loc, în patru, la ora cinci și după aceea, pe la ora 7 am plecat cu soții Popovici la București, ca să-l previn pe Nae, că a doua zi mergem cu Dl. I. Mihalache la Călinești.

Consfătuirea de la Snagov a avut ca subiect chestia cererii ultimative ce a primit Dl. I. Maniu în problema așa-zisului armistițiu, pe care ni l-ar fi propus Sovietele și pe care ni-l recomandă, prin d-nii Barbu Știrbei și Iuliu Maniu, englezii și americanii.

Întrebat ce părere am în chestia aceasta, eu am răspuns că nu pot să mă pronunț pentru armistițiul propus, fiind condiționat de o pretenție politică inadmisibilă pentru un basarabean: Sovieticii, sprijiniți pe englezi și americani, ne propun să renunțăm definitiv la Basarabia și Bucovina. De altfel, ei nici nu stau de vorbă cu vreun guvern care n-ar sta pe punctul tratatului de renunțare la Basarabia și Bucovina, semnat de Gheorghe Tătărăscu în iunie 1940. Pretenția aceasta îl îndreptățește pe Ion Antonescu, conducătorul statului și guvernului român de astăzi, să nu primească nicio sugestie în chestia armistițiului. În schimb, această împrejurare îi dă nădejdi lui Gheorghe Tătărăscu să mai joace rolul de șef al unui guvern român. Printre problemele discutate la Dl. I. Maniu a fost și invitația d-lui Gh. Tătărăscu de a forma împreună cu comuniștii o alianță politică, în care ar intra orice formațiune politică ce a guvernat România, și care alianță ar trebui să încerce o acțiune de ieșire a României din război și din „Axa germano-italiană”. Invitația d-lui Gh. Tătărăscu a fost respinsă de partidul nostru pe motivul că el poartă vina situației în care se găsește țara în urma guvernării sale și mai ales pe motivul că o colaborare cu comuniștii români este imposibilă câtă vreme dâșii nu fac o declarație împotriva pretenției sovietice de a stăpâni Basarabia și Bucovina. Dl. I. Maniu i-a invitat apoi și pe d-nii Mihai Popovici și Ion Mihalache să se pronunțe și aceștia, examinând situația, au ajuns la concluzia că războiul trebuie lichidat înainte de a se produce o nouă înfrângere pe front, căci ocupația țării de către armatele sovietice învingătoare ar fi mai grozavă decât acceptarea unui armistițiu care ar pune țara într-o situație de depunere a armelor în mâna aliaților, adică a Sovietelor, Angliei și Americii — luați împreună. Nenorocirea e că armatele Angliei și Americii sunt departe și noi nu putem depune armele noastre decât în mâna sovieticilor. Și apoi, noi nici nu suntem singuri pe frontul de răsărit și germanii vor ști să ne împiedice de la acțiuni militare care nu ar răspunde intereselor lor. Deci o acțiune de încheiere a armistițiului pare extrem de dificilă. Prin urmare, i s-a lăsat d-lui I. Maniu libertatea de a alege mijloacele și timpul pentru o acțiune de salvare a țării.

26 august

N-am mai notat demult evenimentele. De altfel nici n-au fost prea importante până mai ieri... Cele pe care le-am trăit zilele acestea merită să fie înscrise aici numai-decât.

Pe ziua de 22 august am plecat la București cu Nora și Nadia, urmând ca să ne facem fiecare nevoile și interesele, în legătură cu apropierea frontului de luptă, Iașiul fiind depășit, Chișinăul luat și drumul de la Tighina spre Reni fiind deschis de tancurile sovietice.

Ajunși în București seara târziu, pe la ora 10, abia am putut da câteva telefoane și apoi parte din noapte am petrecut-o în adăpost. Singurul lucru pe care l-am făcut a fost că ne-am înțeles cu I. Pelivan și N. Smochină să vizităm pe generalul Diaconescu de la Siguranță și să încercăm să obținem o audiență prin Dl. I. Mihalache la Mihail Antonescu sau chiar la Ion Antonescu, dacă va fi cu putință.

Miercuri, 23 august, am fost în audiență la gen. Diaconescu și am avut satisfacția de a fi fost înțeleși de la prima expunere pe care am făcut-o. Urma să depunem cereri pentru identitate și pașaport. După masă, în loc să facem lucrul acesta, am crezut că e mai bine întâi să aflăm și punctul de vedere al guvernului. Am recurs la intervenția d-lui Mihai Popovici, care ne-a făgăduit viza pentru Turcia și la intervenția d-lui I. Mihalache pentru audiență la M. Antonescu. Încă de la M. Popovici am aflat că lucrurile se precipită. D-na Alice Sturdza-Cantacuzino, care venise la M. Popovici, pune chiar chestiunea dacă M. Popovici poate să doarmă acasă și-i propunea să vină la ea la moșie pentru o mai bună siguranță. Am înțeles că lucrurile se precipită, că siguranța e amenințată de germani.

De la Mihai Popovici, d-na A. Sturdza ne-a condus cu mașina ei la Președinția Consiliului, unde am depus o cerere pentru deputații Sfatului Țării și am făcut prin d-na A. Sturdza convenită intervenție pentru audiență. Cum se întuneca și d-na A. Sturdza era grăbită să ajungă la moșia ei, n-am mai insistat să ne conducă și la I. Mihalache. Ne-am dus pe jos până la el, făcând o plimbare de la Președinție până la blocul „Mica“, unde I. Mihalache este găzduit la inginerul Vasilescu.

L-am găsit pe I. Mihalache în societatea d-lor Vasilescu și Popescu-Mehedinți. Acest fapt ne-a împiedicat să discutăm mai pe larg problema noastră basarabeană. De altfel, în întregime nu mai era nevoie s-o discutăm, căci o discutasem acum patru luni la mine acasă, în strada Donici, unde invitasem pe d-nii I. Maniu, I. Mihalache. Dr. P. Cazacu, I. Pelivan, I. Văluță, Vl. Cristi, Vasile Bârcă și alții. Atunci s-a putut demonstra pe deplin că noi basarabenii nu putem participa la nicio acțiune care, având în vedere condițiile armistițiului, scot dintru început Basarabia și Bucovina din cadrul statului român. Acum urma doar, ca I. Mihalache să ne mai comunice ultimele preparative pentru politica armistițiului fără noi și bucovineni și totodată să vedem dacă guvernul ne mai poate ajuta într-o acțiune pentru cauza Basarabiei românești.

I. Mihalache n-a refuzat să ne dea concursul său pentru obținerea audienței, dar ne-a spus că guvernul nu mai are timpul să se ocupe de astfel de chestiuni.

Într-adevăr, pe la ora 10 seara, deci numai după două ore de la întrevederea cu I. Mihalache, am aflat de la Radio că lovitura de stat se produsese. Regele i-a retras mareșalului I. Antonescu puterile de conducător și a însărcinat pe generalul C. Sănătescu cu formarea guvernului de Uniune Națională, în care participă reprezentanții ce-

lor patru partide, care au căzut de acord că caute să amelioreze condițiile armistițiului ce se va încheia: I. Maniu din partea național-țărăniștilor, Constantin (Dinu) Brătianu din partea liberalilor, Constantin Titel-Petrescu din partea social-democraților și Lucrețiu Pătrășcanu din partea comuniștilor. Restul guvernului e din generali și tehnicieni. De la Radio, pe care l-am ascultat doar prin telefonul lui Richter, de la Legația germană, am aflat că Statul Român părăsește politica Axei de la Berlin și odată cu încheierea războiului împotriva Sovietelor, pornește unul împotriva ungarilor pentru dezrobirea Ardealului și dacă va fi nevoie și împotriva tuturor acelor care s-ar împotrivi politicii de stat independent, deci și împotriva trupelor germane din România și de pe frontul răsăritean, care s-ar opune la invitația de a părăsi teritoriul național al României.

Din proclamația scurtă a Regelui către țară și din declarația guvernului n-am putut înțelege totul și ar fi fost nevoie de o audiență la Dl. Prezident I. Maniu, pe care l-am sunat de 2–3 ori, dar pe care nu l-am găsit, spunându-mi-se că e la Consiliul de miniștri, la Palat. De altfel, nu l-am mai găsit nici a doua zi, Dl. Solomon indicându-mi să-l caut telefonic la Palat, ceea ce nu am făcut, pentru că un I. Maniu nu se duce la Palatul Regal pentru a sta la dispoziția avizelor telefonice particulare. Nu l-am găsit a doua zi nici pe Dl. I. Mihalache, care după cât am aflat mai târziu, plecase la Dobrești, știind sau presimțind că rămânerea la București era plină de primejdii din partea aliaților de ieri și astăzi înverșunați dușmani — germanii care nu vor să ne părăsească țara.

Toată ziua de joi — **24 august** — a fost petrecută sub infernalele zgomote de bombe și tunuri, care au tras asupra Bucureștiului, lovind în Palatul Regal, în Ateneul Român, în clădiri de-a lungul Căii Victoriei și Bulevardului Elisabeta. Țăcăneala mitralierelor și antiaeriana n-au încetat nici ele nicio clipă, toată ziua și toată noaptea de joi spre vineri. O parte din zi și din noapte am petrecut-o la adăpost. Singura orientare a noastră era că tunurile se auzeau de la o distanță mare, iar bombele cădeau cu zgomote în centrul orașului și nu vizau strada noastră — Al. Donici. O lămurire plauzibilă ne-a dat Nicolae Codreanu, care a venit cu S. Radovici și și-a exprimat dorința să-l găzduim, căci acolo unde stătuse până atunci — la ing. S. Radovici — era prea aproape de câmpul de luptă între trupele noastre și trupele germane — „Băneasa“, „Pipera“, „Arcul de Triumf“, sau așa ceva. N. Codreanu susținea că germanii nu trag ca americanii, de la distanțe așa de înalte, care să-i împiedice de a vedea obiectivul vizat, că germanii bat numai obiective militare, că bombele lor cad nu la întâmplare, ci unde vor ei, întrebuițând lansarea bombelor în picajul avioanelor Stukas.

Toate lucrurile acestea erau plauzibile, dar și eu, care îmi stăpânesc nervii destul de bine am renunțat la adăpost și am stat mai mult acasă. Dar Nora și Nadia se istoveau acolo și dacă veneau pe câteva minute acasă, zgomotul avioanelor le făcea iar să fugă la adăpost. N. Codreanu a stat cel mai mult timp lângă aparatul Radio, pe care l-am împrumutat de la Cercavschi. Pe calea aceasta am aflat că germanii au instituit și ei un guvern românesc — zicându-i Guvern Național. Horia Sima a și vorbit în numele acestui guvern și a chemat „Legiunea“ la luptă alături de Germania.

În toiul acestei lupte, care se rezuma în spargeri de bombe asupra caselor fără nicio însemnătate militară și în zgomotul infernal al apărării antiaeriene, **vineri, 25 August**, de dimineață, am luat hotărârea să părăsim capitala. Ing. S. Radovici ne-a pus la dispoziție camionul Societății „Comindco” și exact la ora 12, am plecat din București, luându-i cu noi pe cei pe care i-am putut anunța: I. Pelivan, N. Smochină, N. Litinschi, C. Mimi, Țancu, Podnevici și I. Văluță. E. Sinicliu, care urma să meargă și el, n-a venit la vreme și a rămas la București, în infernul dezlănțuit. Am ieșit din capitală pe la bariera Giurgiului și în drum am văzut sute de bucureșteni care plecaseră cu boccele pe jos sau cu vehicule de ocazie.

Târziu, noaptea, după ce am parcurs șoseaua de pe Valea Neajlovului, am ajuns la Găiești, unde am avut două pene de automobil și a trebuit să înnoptăm la spitalul civil și militar de sub conducerea d-nilor Nasta și Zane. Poate că n-ar fi fost nevoie de această oprire la Găiești, dacă nu ne opream prea mult la Crevedia Mare, unde N. Codreanu vroia numaidecât să-l vadă pe fostul guvernator al Transnistriei — Alexianu și dacă n-am fi fost, de la ieșirea din București și până spre Alexandria, mereu opriți de patrulele armatei noastre, care ne cercetau identitatea și ne întrebau de scopul călătoriei noastre atât de neobișnuite.

De la Găiești, unde ne-am odihnit 2–3 ore, am ajuns la Călinești pe la ora 8.30 și aici am fost ospătați de familia I. Răducanu, căreia i-am adus primele vești de la Bucureștii în noile flăcări germane.

27 august

A sosit de la Predeal prof. ing. Henry Theodoru, care ne-a adus vestea că pe Valea Prahovei se pregătesc lupte între trupele noastre și trupele germane. Germanii dețin pozițiile de la Câmpina și până la Ploiești.

A sosit de la București Dl. Georgescu — secretarul Academiei de Industrie și Comerț. El ne-a adus vestea că bariera Chitilei este eliberată de trupele germane și comunicația aici se face normal. Fabrica de zahăr de la Bariera Griviței n-a ars, cum se spunea, ci au ars barăcile germane de alături. Germanii au încercat să împresoare Bucureștii și de la Giurgiu, venind din Bulgaria, dar au fost respinși de ai noștri.

28 august

A venit la vie Ion Mihalache cu doamna. În așteptarea unor musafiri de la București, Ion Mihalache ne-a povestit în fața numeroasei familii — Răducanu — peripețiile zilei de miercuri **23 august**. D-sa avusese delegație din partea d-lui I. Maniu să se prezinte în audiență la Mihai Antonescu și să-i atragă atenția asupra dezastrului care se pregătește țării în cazul când România nu va încheia armistițiul recomandat de Aliați și când rușii vor intra în România nu ca aliați și amici, dar ca cuceritori. Mihai Antonescu nu s-a lăsat greu a înțelege lucrurile pe care i le spunea I. Mihalache, deoarece era sub impresia proaspătă a tratamentului la care fusese supus împreună cu mareșalul I. Antonescu în ultima vizită la Hitler, când au fost

tratați ca niște vasali. Totodată Mihai Antonescu auzise cu urechile lui mărturisirea de teamă a ministrului de Externe al Reichului — Ribbentrop și ale mareșalului Keitel că Germania pierde iremediabil războiul. În situația aceasta, Mihai Antonescu avea însărcinarea mareșalului să mai stăruie pe lângă anglo-americieni să amelioreze condițiile de armistițiu, în vreme ce mareșalul își luase sarcina să viziteze frontul și să vadă dacă armata noastră mai poate rezista câțva timp ofensivei dezlănțuite de ruși la Nistru și la Iași. Ambii Antonești sperau să obțină o atitudine mai binevoitoare din partea anglo-americanilor, fapt pentru care pleda o telegramă sau o scrisoare a unui demnitar american. I. Mihalache susținea însă, că lucrul acesta e o zadarnică ispită care va costa cucerirea României cu arma, ceea ce va fi o mare nenorocire pentru țară. Discuția a mai urmat în direcția părții tehnice a semnării armistițiului, I. Mihalache susținând că armistițiul trebuie semnat chiar de guvernul Antonescu, pentru ca partidele politice să rămână neangajate în fața Rusiei și a viitorului. Audiența s-a terminat cu invitația făcută de Mihai Antonescu, ca I. Mihalache să se prezinte în audiență și la mareșalul I. Antonescu, care urma să se întoarcă în acea zi de pe front.

Ion Mihalache a primit invitația și audiența a avut loc în aceeași zi — 22 august, la ora 9 seara. În timpul acestei audiențe, mareșalul n-a putut să-i ascundă incapacitatea de a stăpâni evenimentele: Hitler îl tratează ca pe un vasal, care nu se bucură de încrederea stăpânului; țara nu-i mai acordă nicio clipă de zăbovire pe poziția de dictator; armata nu mai vrea să lupte împotriva rușilor, deoarece nici germanii nu mai luptă. Dar mareșalul cerea să i se dea răgaz de câteva zile, nădăjduind că va putea obține, prin concursul misteriosului american, ameliorarea condițiilor armistițiului în sensul că Basarabia nu va fi socotită cedată rușilor decât temporar, până la Conferința de pace, când problema basarabeană va trebui să fie discutată în contradictoriu de toți factorii păcii viitoare. În problema tehnică a armistițiului, mareșalul persistă în gândul că el nu poate semna un act prin care el „dezrobitorul Basarabiei“ o cedează fără nicio discuție rușilor, cum a făcut Gheorghe Tătărăscu în 1940. Zadarnic i-a argumentat I. Mihalache că nu-i politic ca toate partidele politice ale țării, deci toată rezerva de mâine a țării, să fie angajate printr-o semnătură de valoare de destin istoric. În tot cazul, I. Mihalache i-a declarat mareșalului că el nu va semna un astfel de document, căci reprezentând țărâtimea românească, el nu o poate angaja la o politică de renunțare la drepturile sale naționale.

Audiența s-a terminat cu angajamentul celor doi bărbați ca să defere chestiunea Regelui, pentru ca deținătorul Coroanei României, lucrând în numele țării și a neamului întreg, să decidă calea de urmat imediat.

Prezentarea mareșalului la Palatul Regal a avut loc în dimineața zilei de **23 august**. El a fost însoțit de Mihai Antonescu.

După ce mareșalul i-a făcut raportul asupra situației frontului și necesității de a se încheia armistițiul, Regele i-a cerut mareșalului să încheie armistițiul cu guvernul său, sau cu alt guvern, dar până de seară, pentru ca lucrurile să nu mai zăbovească

nicio zi. Mareșalul i-a cerut Regelui o amânare de 3–4 zile, la care Regele i-a răspuns că nu-i mai acordă încrederea nicio zi, necum 3–4 zile.

Raportul mareșalului neprimind încuviințarea Regelui și Majestatea Sa retrăgându-se, trei aghiotanți regali s-au prezentat îndată și l-au anunțat pe mareșalul Ion Antonescu că este arestat. Tot atunci a fost reținut și Mihai Antonescu. Apoi a fost chemat la Palat generalul Piky Vasiliu — subsecretarul de Stat de la Interne, care, prezentându-se, a fost arestat și el.

Când și cum s-a format guvernul de la **23 august**, menit să desființeze dictatura, să redea țării libertatea și să încheie armistițiul, — Ion Mihalache n-a dovedit (reușit — n.n.) să ne povestească, pentru că în momentul acela au sosit musafirii așteptați (un general, Dl. Cristescu de la Siguranța Generală și avocatul Bugeanu) și expunerea inedită a d-lui I. Mihalache a fost întreruptă.

Mai sus am notat cum am aflat de la Radio, în seara zilei de **23 august**, de lovitura regală aplicată zisului mareșal Ion Antonescu, care, cu incapacitatea sa și a guvernului său rău improvizat, a dus țara la dezastrul de astăzi. Pentru ziua de mâine, va trebui să-mi completez aceste note și cu ziarele sau povestirile altora despre evenimentul de la **23 august**. Dar până atunci trebuie să-mi mărturisesc starea de izolare în care mă găsesc și care mă împiedică de a mă orienta bine și drept asupra situației și evenimentelor în curs. Ceea ce interesează mai ales este: ostilitățile între noi și germani, înaintarea rușilor, începerea luptei pentru dezrobirea Ardealului și condițiile armistițiului.

Despre ostilitățile între noi și germani știu doar atât că auzim toată ziua zgomotul îndepărtat al tunurilor și bombelor. Se zice că se dau lupte la Ploiești. Despre ruși se zice că au ajuns la Râmnicu Sărat și că dau lupte alături de armatele noastre în direcția Buzău. Rușii s-ar mai afla la Galați și la Cernavodă, unde au ajuns după debarcarea la Constanța. Germanii ar fi fost respinși la Giurgiu, dar ar fi cuprins Turnu Severin, Timișoara și Aradul, unde sunt ajutați de unguri. Aceștia ar fi ocupat și Sighișoara. Germania caută să se mențină pe linia București-Ploiești-Brașov, pentru ca să poată exploata mai departe petrolul nostru și pentru a avea o linie de retragere peste Carpați. Altă linie de retragere — aceea de la Ghimeș ar fi fost ocupată de noi și ruși. Cât privește semnarea armistițiului, chestiunea ar fi dată în sarcina unei comisii, compuse din colonel Dămăceanu, secretarul de stat de la Interne, Ghiță Pop, Vișoianu, Barbu Știrbei, Lucrețiu Pătrășcanu și încă 3 domni, care îmi scapă și care trebuie să plece la Moscova.

Toate știrile acestea le prindem din zbor de la musafirii care vin la Călinești. Dar cu toate că vizitatori sunt destui, știrile sunt sărăcicioase. Aceasta încă pledează pentru o plecare a mea, sau a noastră, de aici.

3 septembrie

N-am mai introdus știrile înregistrate din vânt sau aduse de I. Răducanu. Am fost frământat de altele. Grija plecării de aici predomină. Piedici sunt destule. N-avem mijloace de transport. Nu știm unde să ne ducem. Dacă lucrurile s-ar limpezi favora-

bil, ne-am întoarce pur și simplu la București. Dar lucrurile se limpezesc greu. Pe ziua de 29 sau 30 august au intrat în București trupele rusești și acum de cinci zile nu mai avem nicio știre directă din capitală, deoarece sovieticii au oprit circulația pe șosea și pe calea ferată. Neculai Suruceanu care a fost la noi la **2 septembrie** (ieri), ne-a adus vestea că, plecând de la Craiova spre București, a fost oprit la gara Titu și s-a întors înapoi, venind să ne vadă și să ne sfătuim ce-i de făcut.

De altfel, cu același scop a fost și Gheorghe Bezviconi, care s-a ridicat de la Bod și era în drum spre București, dar a trebuit să se îndrumeze spre Craiova, unde are intenția să-și caute o ocupație.

În ajun a fost la noi d-na Moraru, soția lui Anatolie Moraru, care fiind în drum de la București spre Pitești, a fost accidentat de un camion militar român. Fugind de ruși, săracul om cât pe aci era să-și piardă viața de la niște frați așa de grăbiți, că după ce l-au aruncat cu mașina jos și l-au umplut de sânge, nu s-au oprit măcar spre a se interesa dacă nu l-au omorât, sau dacă n-ar fi cazul să-i dea o mână de ajutor. Acum bietul Anatolie Moraru este internat în spitalul de la Găiești și eu i-am trimis o epistolă de compătimire și cu informații liniștitoare. Și să dea Dumnezeu ca informațiile mele să se adeverească! Dar trebuie să înregistrez tulburarea tuturor cu prilejul avansării rușilor spre noi și mai ales în legătură cu unele conflicte care au avut loc între ai noștri (militari) și ruși.

Îngrijorarea noastră a fost așa de mare că ne-am hotărât cu N. Suruceanu să ne angajăm o trăsură și să mergem la Dobrești la Ion Mihalache, să vedem ce spune și știe D-sa. Era vorba să plecăm pe ziua de ieri (**2 septembrie**), dar n-am putut, fiindcă trăsura angajată nu s-a ținut de cuvânt, iar I. Răducanu a plecat la Dobrești cu mașina, fără să ne spună și nouă.

Azi dimineață, N. Suruceanu a plecat cu trenul spre Curtea de Argeș, iar eu după masă cu Nora am fost la Dobrești, având inspirația să mă adresez d-lui inginer Stancu de la Federala viticolă, să-mi găsească el o trăsură la Topoloveni, deoarece oamenii din Călinești nu știu să se țină de cuvânt atunci când se angajează.

La Dobrești, am văzut la Ion Mihalache o mulțime de lume, venită ca în zi de duminică să-și vadă conducătorul. Din gura tuturor și mai ales din gura d-lor I. Mihalache și Dr. Nicolae Lupu am aflat lucruri liniștitoare așa că Nora s-a mai domolit cu fiicele ei. Încolo, I. Mihalache mi-a făgăduit concursul său în chestiile care mă frământă: plecarea din Călinești și plecarea în străinătate.

24 septembrie

Reiau notarea evenimentelor, după o întrerupere, care își are cauza ei.

Pe ziua de **14 septembrie** am primit o notă de la Dl. Ion Mihalache, în care îmi comunica informația că a vorbit cu Dl. I. Maniu în chestiile care mă interesează și că e bine ca eu să plec la București, pentru ca să iau contact cu prezidentul. În scrisoare mă sfătuia să merg cu calea ferată, singur, căci ale mele — Nora și Nadia — vor putea călători cu bagajele atunci când se va obține o mașină și un camion de la Dl. I. Ma-

niu. Ale mele n-au vrut să stea fără mine la Călinești și am plecat cu trenul toți trei, luându-ne strictul necesar pe drum, valorile și documentele. Am călătorit în vagonul de bagaje, unde ne-am introdus împotriva voinței unui inspector ceferist, căci a pătrunde în vagoanele de clasa I a fost cu neputință din cauza aglomerării. Am sosit la București prea târziu ca să putem merge de la gară la noi acasă, și am dormit noaptea la Hotel „Bratu“, unde mulțumită legăturilor mele vechi de client din trecut am obținut o cameră. Am dormit tustrei de-a-curmezișul patului, hodinindu-ne firește mai bine decât toți aceia care au rămas în gară, din cauză că circulația de la 9 seara este oprită în oraș.

A doua zi, în **15 septembrie**, am fost acasă și am început să-l caut pe Dl. I. Maniu și pe Dl. I. Mihalache. Nu i-am găsit, primul fiind în Consiliul de miniștri, iar al doilea a sosit la București de abia seara. Am telefonat lui Fedea Păduraru și găsindu-l, l-am rugat să meargă cu Nora la Călinești, ca să o ajute la transportul bagajelor cu trenul de coletărie rapidă, căci în drum spre București ne-am încredințat că acest fel de transport al bagajelor este și mai ieftin și mai sigur decât cu camionul. Fedea Păduraru n-a putut să-mi satisfacă rugămintea, zicând că a doua zi pleacă la Brașov, având a susține un proces. Astfel am pierdut ziua de joi — 15 septembrie. La fel am pierdut-o și pe cea de vineri, căci, deși Dl. I. Maniu, primindu-mă în audiență, mi-a spus că-mi pune la dispoziție un camion și o mașină, pentru a-mi aduce bagajele, m-a trimis să mă înțeleg cu Dl. I. Mihalache asupra zilei plecării la Dobrești și Călinești. Acesta mi-a spus că va pleca numai după ce va stabili cu Dl. G. Măcărescu data terminării preparativelor în legătură cu plecarea la Dobrești-Călinești. M-am dus cu Nora la G. Măcărescu și am înțeles că se face o întreagă „expediție“, cu soldați de pază, cu autorizații de călătorie de la Comandamentul Militar român și Comandamentul Militar sovietic.

În așteptarea acestor preparative, s-au pierdut zilele de sâmbătă — **16 septembrie** și duminică — **17 septembrie**. În aceste zile am avut întâlniri cu d-nii V. Bârcă, V. Cristi, P. Codiță, D. Timonu și Șt. Ciobanu. Acesta, deși patru ani de-a-rândul m-a criticat fără nicio rezervă și pentru vini imaginare, acum a ținut să reia raporturile cu mine, pentru ca să ne ajutăm în nevoi care ne-ar fi comune. Mă invita telefonic să mă duc la Universitate, ca să-mi comunice informații „foarte importante“. L-am respins și l-am invitat eu la Președinția Consiliului, sâmbătă la ora 8.30, unde aveam o audiență la Dl. I. Maniu, la ora 9. Șt. Ciobanu mi-a comunicat informații fără mare valoare, dar a recunoscut că singura soluție bună împotriva situației grele create fruntariilor țării este plecarea în străinătate. Despre aceasta urma să vorbesc eu cu Dl. I. Maniu.

Am vorbit cu Dl. I. Maniu și am căpătat asigurarea că guvernul își va face datoria față de frunțașii basarabeni, cerându-mi o listă. I-am prezentat-o, după ce am compus-o cu d-nii V. Bârcă și Șt. Ciobanu, cu care am mai schițat și ideea organizării unei Asociații Ruso-Române sau Româno-Ruse pentru cunoaștere și apropiere reciprocă. Dl. I. Maniu a găsit lista prea mare, iar ideea Asociației bună.

Ce se va putea realiza din cele discutate cu Dl. I. Maniu, se va vedea. Ceea ce am văzut până acum mă duce la un scepticism frate cu deznădejdia. Și iată de ce.

Duminică — **17 septembrie** — ne-am pomenit cu subprefectul Vanea Codreanu, care ne-a povestit că, trecând prin Călinești, a venit să ne viziteze la via „Eforia“ a d-lor I. Mihalache și I. Răducanu, dar a găsit cele două case complet devastate. I-am comunicat imediat telefonic d-lui I. Mihalache despre această tristă veste. El mi-a răspuns că aflate deja ceva de la un agent de drumuri, prin Dl. Orezu — secretarul său particular.

Cu toate că această veste trebuia să ne grăbească la drum, am plecat abia luni **18 septembrie**, la ora 12, deși cuvântul de întâlnire la Dl. G. Măcărescu era la 8 dimineață. Am pierdut încă 4 ore. Când am ajuns la Călinești, ceea ce ne-a fost dat să vedem, a întrecut așteptările noastre. Chiar căpitanul Mețianu din armata engleză, care ne-a însoțit la drum, s-a impresionat atât, încât a trebuit să mai cedeze din felul său de a explica evenimentele și atitudinile armatei sovietice, cu care nu numai că am încheiat un armistițiu, dar și cooperăm pentru fugărirea nemților din România și pentru respingerea ungarilor din Ardealul ocupat. (Despre căpitanul Mețianu trebuie să adun informații mai bogate cu privire la rolul său pe care l-a îndeplinit ca parașutist, care, împreună cu alți doi parașutiști englezi, a adus un mesaj în luna iunie sau iulie guvernului țării noastre, sau Regelui).

Până în seară, ne-a rămas prea puțină vreme pentru culegerea din lucrurile răvășite a unor resturi utilizabile sau a unor relicve la care ținem. Totuși ne-am pus pe lucru. Am adunat câteva pachete de cărți, de fotografii, tablouri și prea puține haine și obiecte casnice. Nora s-a dus în sat să vadă ce au salvat prietenii noștri din lucrătorii de la via Eforiei cu care am avut raporturi numai cordiale, iar eu cu Nae, care între timp venise și el la Călinești cu trenul, am rămas să păzim mormanele de lucruri și hârtii încă neselectate. Nora urma să doarmă în sat, iar eu cu Nae, sus în camera noastră sau în vie, în vreun tufiș, dacă ar fi să vină iar jefuitorii. Norocul nostru a fost că n-a venit nimeni și a doua zi am putut de la ora cinci să ne apucăm de împachetarea cărților și resturilor din lucrurile noastre. Dar nenorocul nostru merită și el să fie pomenit.

A doua zi — luni, **18 septembrie** — urma ca de dimineață să vină camionul Președinției să ne ia lucrurile. Ne-am pomenit, în schimb, cu I. Mihalache, care ne-a anunțat că nu mai avem loc în camion și nici în remorca lui, căci d-rul N. Lupu și G. Măcărescu au ocupat și camion și remorcă cu lucrurile lor și ale fraților și prietenilor lor: Panait Lupu, Pogonat etc. De aici s-a început a doua parte a calvarului nostru. A trebuit să refacem pachetele ca pentru coletărie rapidă cu trenul. A trebuit să găsim două căruțe, care să ne ducă lucrurile la gară. Trebuia să ne grăbim cu toate aranjamentele acestea pentru ca să dovedim să luăm trenul de 2.30—3. Și cum Nora a fost invitată de Dl. I. Mihalache să meargă la gară, unde el urma să vorbească cu Dl. Odagiu — șeful gării, eu cu Nae am rămas să ne căznim și mai mult cu lucrările de strângere și împachetare a bagajelor. Toată truda noastră se făcea cu oarecare voie bună, deoarece podul casei, unde ascunseseam o parte din lucruri, rămăsese nedevastat și deci aveam ce împacheta. În tot cazul, la ora 2 eram la gară. Dar acolo am găsit

un aranjament pe care îl pusese la cale d-nii I. Mihalache, Odagiu și un pensionar oarecare — căpitan Panaitescu, care convenise să cedeze o parte din vagonul său și al unor prieteni, pentru introducerea bagajelor noastre. Convenția și aranjamentul păreau să fie bune, dar în realitate a fost o calamitate. Lucrul acesta s-a dovedit după ce cântărisem baloturile și pachetele, care toate ajunseseră la 1384 kg, dar nu se introduseseră direct în vagon, ci în magazia de bagaje. Numai noaptea târziu s-a constatat acest neajuns și transportul bagajelor până la vagonul de coletărie rapidă s-a făcut cu un camion cu cai, pe întuneric și cu frica în sân să nu fim atacați de bandiți și jefuitori. Operația a durat vreo două ore și s-a terminat înainte de a sosi trenul de coletărie rapidă. Dar, cu toate acestea, noi a trebuit să mai stăm o noapte, o zi și încă o noapte, până să fim atașați la un tren, care s-a dovedit apoi nu de coletărie rapidă, ci de întârziere ucigătoare. Drumul de 90 km până la București l-am făcut în peste două zile și o noapte, așa că am sosit în Gara Filaret, și nu în Gara de Est — cum a fost stabilit — abia joi noaptea — 21 septembrie.

Ca rezultat, acum stau în pat cu flebită la piciorul stâng și Nora mă mai enervează cu fricile ei, justificate, dar supărătoare -, că trebuie să grăbim aranjamentele definitive pentru așa zisa „salvare a vieții“.

24 decembrie 1944

În seara aceasta m-a prins dorul să mai notez ceva din cele ce se întâmplă. Pe vremuri, când credeam în scris, îmi ziceam: „nulla dies sine linea“. Acum însă, după ce mi-am săvârșit toate lucrurile și am rămas și cu gândurile răvășite, iau condeiul abia după trei luni.

În aceste trei luni s-au întâmplat multe lucruri, dar nu știu dacă le mai țin minte pe toate.

Mai întâi, întors în București, după o absență de șase luni, a trebuit să mă orientez mai bine și mai temeinic, decât o putem face în scurtele șederi în capitală, când veneam pe câteva zile. La prima ședință a biroului partidului, ședință care s-a ținut, ca de obicei, la Mihai Popovici, am văzut că politica noastră nu este încă fixată, nici chiar în linii principale, necum în detalii. Programul de înfăptuiri ale partidului nu era hotărât. Atitudinea față de evenimentele în curs, urma să se discute de la caz la caz, după cum va găsi cu cale să propună președintele partidului. Convocarea Comitetului Central de partid pentru discuția largă a problemelor politice și pentru completarea Delegației permanente, era încă o chestiune care trebuia să se hotărască.

Participarea mea la această ședință a biroului nu mi-a lămurit decât o situație care nu-mi era clară până atunci, și anume aceea, dacă mai pot reprezenta ceva în partid. Eram convins că nu pot vorbi în numele nimănui, deoarece organizațiile județelor basarabene nu mai pot funcționa. Urma să-mi clarific situația proprie în organele de conducere ale partidului, în Birou, în Delegație, în Comitetul Central. Am recurs la următoarea expunere a situației basarabenilor în partid: deoarece organizațiile județene nu pot funcționa, basarabenii să se atașeze la organizațiile locale, unde se găsesc, și

să-și aducă tributul de muncă. Propunerea mea a fost privită cu toată simpatia, mai ales că fusese însoțită de o declarație solemnă din partea mea că basarabenii își vor face datoria de național-țărâniști cu toată râvna, dar fără niciun târg pe situații și posturi, căci așa au fost deprinși în vechile lor organizații de acasă și așa le va sta bine în situația de oaspeți vremelnici pe meleagurile României libere. Dacă lucrurile s-ar fi oprit aici, situația n-ar fi căpătat claritatea ei adevărată și atunci am mai întrebat dacă nu cumva colegii găsesc ca noi basarabenii să ne dăm și mai mult la fund, astfel ca rușii să nu poată formula nicio critică împotriva noastră, a celor care am condus Basarabia?! Răspunsul tuturor a fost că e bine să ne efasăm (*sic!*), ca să nu-i irităm pe dragii noștri aliați. Am înțeles că nu mai am ce căuta la ședințele partidului și de atunci n-am mai fost la nicio consfătuire. Dacă ar fi fost măcar o voce, că participarea mea este de dorit măcar pe ascuns, iar nu pe față, — aș mai fi urmărit să știu, când se convoacă ședințele, pentru ca să mă duc măcar la unele din ele. Dar cum prezența mea nu mi-o găsea utilă și necesară nimeni, am înțeles că sunt un nepoftit și „nepoftitul n-are scaun!“.

Ar fi fost de dorit ca, după această întorsătură a lucrurilor, eu să capăt absolvirea de a mai sta în slujba problemelor basarabene și din partea basarabenilor înșiși. Dar până în prezent, această absolvire nu vine și numărul celor care vin să mă consulte în nevoile lor, crește din zi în zi. Sunt vizitat de zeci de oameni, care n-au ce mânca, care nu sunt lăsați să-și exercite în liniște un serviciu cât de modest, care sunt vânați de jandarmii și poliția țării, pentru că așa vreau dragii noștri aliați și nu mai puțin partizanii noului regim. Toată încurcătura o produce textul armistițiului între noi și sovietici. Acest text, pe lângă că este foarte greu pentru noi, mai este și foarte neclar. Această neclaritate, sovieticii o îndreaptă împotriva noastră a basarabenilor. Așa a fost cu chestiunea lucrurilor și a mobilierului pe care le-au adus basarabenii în refugiu; așa este și cu forțarea lor de se reîntoarce în Basarabia. Dar câte zile pierdute sau stricate numai pe tema aceasta! Oamenii și-au adus mobilierul și diferite obiecte pe care le-au avut și până la primul refugiu, dar pe care au pus din nou stăpânire prin serviciile bunurilor înființate de stat și primăriei, după dezrobirea Basarabiei. Ei bine, lucrurile acestea au trebuit să fie întoarse de basarabeni, ca și cum n-ar fi fost ale lor, ca și cum ar fi fost jefuite. Tot așa și cu aplicarea articolului V din convenția de armistițiu. Basarabenii, deși au venit în noul refugiu de bună voie, sunt tratați ca aduși cu sila și ca internați în România împotriva voinței lor. Deci, trebuie să se întoarcă în Basarabia, de unde ei au plecat, ca să scape de teroarea ce se practică de autoritățile sovietice în statul sovietic. Pe tema aceasta s-au cerut intervenții și memorii. Dar situația a rămas tot tragică, deoarece autoritățile noastre nu găsesc altceva mai bun de făcut, decât să-i sfătuiască pe basarabeni să plece, iar dacă sfatul nu ajută, atunci îi predau agenților sovietici, care lucrează în toate județele ca membri sau delegați ai comisiilor locale de control pentru aplicarea armistițiului. Sunt județe, ca Doljul, Gorjul, Prahova și altele, unde funcționarii basarabeni au fost licențiați din serviciile lor la stat fără alt motiv decât acela că sunt basarabeni. O mai mare rușine nici că se putea în Țara Românească! Această țară care pe vremuri a dat azil atâtor bulgari, sârbi, polonezi și ruși, azi nu

poate găzdui pe frații români din Basarabia, pentru că aceasta ar fi împotriva clauzelor din convenția de armistițiu — fapt care măcar nu-i adevărat, deoarece cei care au semnat convenția — și Barbu Știrbei și Ghiță Popp și C. Vișoianu, cu care am vorbit, spun că nu au înțeles să semneze un astfel de armistițiu. Iar Dl. Lucrețiu Pătrășcanu, mi se spune că ar fi declarat că problema predării refugiaților basarabeni nu-i decât rezultatul slugărniceii unor organe administrative ale țării noastre! Parcă nu-mi vine să cred, dar când mă gândesc că fervoarea agenților sovietici a ajuns până la forme nemaiauzite de arest a prefectului, polițaiului și primarului Craiovei, — încep să-i înțeleg pe bieții românași dornici de a-și păstra posturile obținute cu atâta trudă! Și totuși, nu-s de invidiat cei care în slugărnicie vor să găsească mijlocul de se menține. Și mai puțin sunt de invidiat autorii actului de la 23 august. Pe președintele Iuliu Maniu l-am văzut de mai multe ori și de câte ori i-am vorbit în problema basarabenilor, m-am convins că nu poate face nimic pentru ușurarea soartei lor. La început, D-sa vorbea despre onoarea statului român și înțelegea problema Basarabiei ca o chestiune națională. Acum, numai oftează adânc și ne sfătuiește să avem răbdare! Iar când îi arătăm pericolul care ne paște pe noi fruntașii basarabeni, Dl. Iuliu Maniu ne spune că același pericol îl paște și pe dânsul și că mașina lui a și primit gloanțe sovietice într-o seară când se întorcea la locuința sa de noapte, care este cu totul alta decât aceea unde primește ziua vizita atâtor zeci de oameni cu care discută nevoile zilei și de la care capătă răsunetul viu al vieții. Bietul meu președinte Iuliu Maniu care credea să joace rolul de salvator al țării și acum trebuie să îndure nu numai criticile adversarilor politici, dar și compătimirea noastră a acelora care l-am crezut mai bine înarmat pentru a domoli fiara sovietică! Se prea poate că noi suntem niște nerăbdători, dar sunt dureri care întrec puterile noastre de răbdare. În tot cazul, de la Dl. Iuliu Maniu, lumea a așteptat ceva mai mult decât lecții și indemnuri la răbdare!

Tot în chestiuni de acestea ale Basarabiei, am fost și la Dl. I. Mihalache. D-sa de câte ori mă vede, de atâtea ori îmi mărturisește că eu am prevăzut bine și că am fost informat bine asupra practicilor politice sovietice. În ceea ce privește găsirea unor soluții pentru nevoile noastre basarabene, Dl. I. Mihalache este tot așa de slab ca și Dl. I. Maniu. De altfel așa și spune, când îi vorbește ceva concret: „Du-te la Maniu. El trebuie să știe ce-i de făcut!“.

Am fost și la Barbu Știrbei, de la care am crezut că voi afla mai multe, deoarece a fost la pertractările de la Cairo și la semnarea armistițiului de la Moscova. Dl. B. Știrbei ne sfătuiește să nu facem nimic ce ar îngreua situația generală a țării. Despre Basarabia Dl. B. Știrbei a spus că trebuie să o avem mereu în minte, dar să nu vorbim despre ea niciodată.

L-am văzut și pe doctorul N. Lupu în chestiunile Basarabiei. D-sa putea să ne fie de un folos și pentru motivul că a luat contact cu comisarul sovietic adjunct de la Externe, Andrei Ianuarevici Vișinski, care a stat în București mai multe săptămâni și cu generalul Vinogradov, locțiitorul președintelui Comisiei Interaliat de control pentru aplicarea Armistițiului. Dl. Dr. N. Lupu, ca un entuziast ar întrevădea ameli-

orarea raporturilor între noi — cei învinși — și ruși — cei învingători —, fără sacrificarea suveranității și drepturilor noastre naționale. Pe basarabeni i-ar recomanda ca elemente care să apere înjgheizarea raporturilor între ruși și români, pentru că basarabeni cunosc limba și cultura rusească. D-rul N. Lupu ne-a povestit mie și d-lui I. Pelivan expunerea pe care i-a făcut-o d-lui A. I. Vișinski în chestiunea conviețuirii pașnice din trecutul preistoric între români și slavi, pe un spațiu larg între Urali — Aral și Dunărea, — de unde trăgea explicația abundenței de cuvinte pentru denumirea uneltelor de muncă pașnică — cuvinte luate de români și slavi de la prestrămoșii indo-europeni, a căror limbă s-a păstrat în izvoarele sanscrite. De aici d-rul Lupu parcurgea și timpurile istorice, unde s-au păstrat de asemenea mărturii despre o conviețuire pașnică între slavi și români, trăgând concluzia că și în viitor, raporturile între slavi și români ar putea să rămână pașnice, dacă ne-am pune problema aceasta sincer și constant și n-am da elementelor de învrăjbire prilej de a înjgheba acțiuni potrivnice păcii drepte și progresului real în viața popoarelor.

Într-un cuvânt, d-rul N. Lupu se declara satisfăcut că a putut vedea și vorbi cu Dl. A. Vișinski, pe care ni-l descria ca pe un bărbat politic cu vederi largi; și tot cu multă simpatie mi-a vorbit mie (cu prilejul felicitării de ziua onomastică, la 6 decembrie) și despre generalul Vinogradov, recomandându-ne să-l cultivăm, pentru ca să ni-l facem prieten.

Nu știu cum vom izbuti în direcția aceasta pentru că deocamdată cunoaștem doar fapte reprobabile și realități din ce în ce mai crude. Astfel, basarabeni sunt destituiți din serviciile publice, pentru ca pe calea aceasta să fie constrânși a se întoarce în Basarabia. Aceasta se face sub presiunea organelor locale ale Comisiei de Control a Armistițiului. În fruntea tuturor acelor care presează asupra administrației românești stă colonelul Voroșilov, comandant sovietic la Craiova, din cauza căruia prefectul, polițaiul și comandantul pieții din Craiova — au fost arestați și astăzi toată administrația din județul Dolj nu execută decât ordinele abuzive ale colonelului Voroșilov. Personal am văzut ordine date de Dl. colonel Voroșilov și m-am convins că Doljul nu mai face parte din România. Mi-ar trebui mult timp ca să înșir aici toate abuzurile de putere și toate nenorocirile câte s-au înfăptuit la Craiova, în atmosfera creată de Dl. colonel Voroșilov. Pentru memoria mea menționez cazul lui Vasile Harea, cel al d-lui Bunescu, funcționar la P.T.T., licențiat din serviciu după 26 ani de slujbă și aceasta numai pentru vina de a fi basarabean și pentru a fi constrâns să se întoarcă în Basarabia, deși are fecior care luptă pe frontul Ungariei în armata română.

Și ar mai fi cazul să notez aici vizitele la Comisia Românească pentru aplicarea Armistițiului, unde am stat de vorbă cu Dl. Președinte Savel Rădulescu, cu consilierul Puiu Dumitrescu, cu referentul D. Danielopol, cu colonelul Siminel și cu translatorii I. Văluță, C. Dardan, D. Colev și alții.

Tot așa ar fi de notat intervențiile la Dl. N. Penescu — ministru de Interne din cabinetul II al generalului Sănătescu și apoi pur și simplu jurist consult și secretar general al Partidului Național Țărănesc.

Am mai discutat chestiunea cu Dl. Prof. Gerota, care împreună cu alți trei profesori universitari au alcătuit și un referat tratând problema optării din punct de vedere al dreptului internațional și cu aplicare la refugiații basarabeni, care prin actul lor de refugiu au arătat că vor să rămână în România.

Alt memoriu l-a întocmit Dl. prof. Al. Boldur. Lucrarea acestuia a fost folosită și de Dl. I. Maniu când a tratat problema refugiaților basarabeni în conspectul său către Dl. A. I. Vișinski.

Memoriile acestea au fost traduse în rusește de d-nii N. Litinski și S. Cernăuțeanu și în engleză de niște prieteni ai primului.

În sfârșit chestiunea a fost înfățișată prin prietenul Romulus Cioflec d-lui Lucrețiu Pătrășcanu-ministru de Justiție și d-lui prof. C.I. Parhon, președintele Asociației pentru cunoașterea și apropierea între Rusia Sovietică și România.

Prin Dl. prof. Platon, problema a fost dusă la Cercul de studii juridice ale Partidului Național Țărănesc și în organizațiile tinerilor din partidul nostru, iar, prin Dl. prof. Gheorghe Brătianu, — în cercurile Partidului Național Liberal.

Și cu toate acestea, situația refugiaților basarabeni rămâne tragică și se conturează în zeci de trenuri plecate în direcția Basarabiei cu oameni prinși cu arcanul și în sute de sinucideri. Și aceasta se cheamă democrație sovietică îmbinată cu democrație națională a Frontului nostru românesc. Halal de democrație!

31 decembrie

Ca să încercăm încă odată îmbunătățirea situației refugiaților basarabeni, ne-am prezentat cu d-nii I. Pelivan, Anton Crihan, Pavel Guciugna, Vasile Țepordei și ing. Simion la vicepreședintele Consiliului de miniștri, dr. Petru Groza. Aceasta a fost pe ziua de 30 decembrie. Dl. vicepreședinte ne-a vorbit despre interesul pe care îl poartă problemei, destăinuindu-ne conversațiile pe care le-ar fi avut cu primul ministru de ieri (general Sănătescu) și cu primul ministru de azi (general Rădescu) și cu d-nii Vișinski și Vinogradov. Din discuția ce a urmat asupra problemei, am simțit că Dl. Petru Groza nu o știe, deși ne spusese că a studiat-o și a expus-o și altora. În nădejdea că va mai avea prilej s-o discute de aici înainte cu oamenii și în forurile, unde se va soluționa odată, am vorbit eu și Dl. A. Crihan, căutând să-i precizăm care sunt categoriile de refugiați pe care sovieticii ar putea să ni le admită — pensionarii, bătrânii întreținuți de copii și rude, căsătoriți cu românce și concubinii cu copii, părinții cu copii în școli secundare pe care nu-i pot da în internate și-i îngrijesc singuri și mai ales toți aceia care au avut repatrierea dobândită formal, dar n-au putut-o realiza în 1940—1941. A. Crihan a insistat mai ales asupra elementului țăărănesc care a venit în refugiu al doilea și care și-a pus nădejdea în România democrată și iubitoare de progres și libertate. Dl. Petru Groza ne-a făgăduit concursul său, dar ne-a sfătuit să vizităm și pe d-nii Savel Rădulescu de la Comisia Românească a Armistițiului și C. Vișoianu de la Externe, dar mai ales pe Dl. prim-ministru, care el trebuie să-și pună toată autoritatea spre a ușura situația ce se crează basarabenilor.

Am ascultat de sfatul d-lui P. Groza și am fost la Dl. Savel Rădulescu în aceeași zi, și ieri la Dl. prim-ministru, general Rădescu. Dl. Savel Rădulescu știe bine problema, dar nu știe să se ajute de organele Ministerului de Interne, care joacă un rol mare în problema refugiaților. Dl. S. Rădulescu se vede că este deprins cu discuțiile juridice și metodele diplomaților și este cam străin de atmosfera Ministerului de Interne, cu organele lui locale și polițienești.

Așa fiind, eu și Dl. I. Pelivan i-am atras mai ales atenția asupra rolului urât pe care îl joacă prefectii și legiunile de jandarmi în județele împănate cu refugiați basarabeni: prefectii și jandarmii se fac pur și simplu instrumente ale agenților sovietici care vor numaidecât să-i extermine pe refugiați să se întoarcă acasă. Sub inspirația sau presiunea acestor agenți sovietici, jandarmii noștri și poliția românească îi fugăresc și îi arestează pe bieții basarabeni, care nu pot scăpa nici în cotloanele cele mai tănuite ale pădurilor sau colinelor și munților spre care își îndreaptă familiile, în timpul acesta târziu de iarnă, riscând să-și piardă copii de frig și de foame. De la Dl. Savel Rădulescu am ieșit cu încrederea că-și va face toată datoria în grava problemă a refugiaților basarabeni, mai ales dacă primul ministru va reuși să-i asigure și sprijinul aliaților americani și englezi.

Cu un greu sentiment am ieșit de la Dl. prim-ministru, care ne-a acordat audiența, după ce făcuse declarații presei străine și presei românești. Dl. Rădescu era încă sub stăpânirea gândurilor sale grave în legătură cu rezultatele pe care le scontază de la declarațiile sale. Ne-a întâmpinat cu formula oamenilor care cred că, odată ce și-au spus cuvântul, pot aștepta rezultatul vorbelor lor, pe care le socot hotărâtoare. Ce a spus Dl. prim-ministru presei? Că dificultățile pe care le are România în acțiunea de îndeplinire a condițiilor armistițiului vin de la sovietici, care ne iau mijloacele de producție și transporturi, urmând ca pe dată ce nu vor mai putea lua nimica, să zică cum că noi suntem vinovați că nu îndeplinim condițiile armistițiului. Așa fiind, primul ministru face apel la aliați să ne ajute cât mai este timp, căci odată ce vom fi complet ruinați, nu va mai fi cu putință să reparăm ceva. Și care este așteptarea primului ministru? I se va cere demisia? I se va da posibilitatea să consolideze statul?

Primul ministru ne-a destăinuit umilințele ce le îndură, pentru ca să salveze coroana și statul. Ne-a vorbit despre școala de răbdare și suferință pe care o are și capacitatea de muncă pe care o poate presta la vârsta sa. În problema refugiaților basarabeni ne-a spus că a fost și este secondat de d-nii C. Vișoianu și Savel Rădulescu; talentul și munca acestora sunt remarcabile, dar sovieticii se dovedesc pe zi ce trece tot mai rău dispuși și mai intratabili, deși până mai zilele trecute făgăduiseră să fie mai înțelegători față de unele categorii de refugiați. Acum sovieticii sunt așa de rău porniți și de răi, încât primul ministru nu ne poate recomanda altceva decât să ne ascundem pe 4–5 luni, pentru că altfel guvernul nu-i în stare să scape de mânia și furia „liberatorilor” noștri.

Față de această situație și mai ales după ce am constatat azi dimineață că cenzura sovietică a împiedicat să apară în ziare declarația primului ministru, — am înțeles că

lucrurile din grave ce sunt, se vor mai agrava și de aceea, pentru a vedea ce e de făcut, am căutat să mai vedem pe Dl. N. Penescu — secretarul general al Partidului Național Țărănesc și pe doctorul N. Lupu, cărora le-am expus toată problema și i-am rugat să ne ajute și în fața guvernului și în fața Aliatilor. Mai ales trebuie să ne preocupe problema ascunderii, prin retragere din viața publică și problema mijloacelor de trai. Cum vom soluționa aceste probleme? Vai de noi și de soarta ce ne așteaptă!

Cu astfel de gânduri și preocupări am încheiat anul 1944. Și numai pentru ca să nu descurajez familia, m-am hotărât să fac și eu mină veselă și să întâlnesc Anul Nou în mijlocul a lor mei, care s-au pregătit să facă revelionul cu ceva coptură, cu vin și fructe.

Mă întreb însă, dacă anul nou — 1945 — poate să fie mai bun decât cel pe care oamenii se pregătesc să-l înnece în vin?! Anul 1944 a fost peste măsură de crud față de Statul român, față de țară și neam. Care ar fi semnele că anul 1945 va fi mai bun și mai drept față de noi care suntem căzuți la pământ?!

Anul 1945

1 ianuarie

În credința că ar fi mai nimerit să deschid acest jurnal mai des și să notez faptele zilei așa cum se petrec, m-am hotărât să încep chiar cu ziua de azi, acum la ora 10, după ce am scăpat de grijile zilei și de telefoane.

Azi am fost vizitat de câțiva colegi de partid care altădată veneau și la Chișinău. Au fost: I. Negrescu, I. Zaborovschi, P. Grosu, ing. Ulinici, Șt. Holban, Al. Boldur, Gh. Stăncescu, Th. Iacobescu, N. Litinschi și V. Eliadi. După felicitări și ciocnire de pahare, ne-am împărtășit în chip reciproc informațiile și impresiile în jurul evenimentelor de la ordinea zilei. N-ar fi fost rău ca să luăm și hotărârea să ne întrunim mai des pentru a participa mai chibzuit și mai organizat la chemările vieții și vremii. Va trebui să chibzuiesc cum s-o facem ca să fie și simplu și util.

Am primit felicitări prin telefon și la rândul meu am dat telefoane d-lor V. Ru-deanu, V. Știrbu, V. Țepordei, V. Bârcă, azi fiind ziua lor onomastică.

Am mai dat telefoane d-lui Titel-Petrescu și d-nei A. Teodorian pentru ca să le aduc la cunoștință ceea ce am aflat de la P. Grosu, că C. Mihul tot mai stă reținut la prefectura de poliție, deși s-au făcut intervenții la Petru Groza, vicepreședintele Consiliului de miniștri și Ștefan Voitec, ministrul Culturii Naționale, care ar fi putut constata că omul este o victimă a prostiei omenești. C. Mihul, profesor de fizică de la Universitatea din Iași, fiind mobilizat, a fost trimis la Odesa, acum doi ani, să inventarieze materialul pentru laboratorul său, așa că a executat un ordin dat de Ministerul Culturii Naționale și de Rectoratul Universitar, sau așa ceva. Și iată că acum răspunde cel ce a executat un ordin și nu aceia care l-au dat!

Dl. Titel-Petrescu a cerut un memoriu pentru ca să încerce și el o intervenție unde trebuie.

Seara am fost la V. Bârcă, unde am găsit numeroasă lume basarabeană. Le-am povestit ceva din cele întâmplate în ultima vreme în problema refugiaților basarabeni.

În timp ce povesteam, s-a anunțat la un moment dat și ing. Kauzner, care — după cât am văzut — se bucură de o faimă urâtă, căci gazda și ceilalți mi-au făcut semne să încetez cu povestirile mele, ceea ce am și făcut mai ales că nici nu mai erau multe de povestit. În momentul când m-am ridicat să plec, Dl. Kauzner s-a ridicat și el și în timp ce ne luam rămas bun, mi-a propus să mă ducă acasă cu mașina. În drum îmi sugera ideea să iau contact cu reprezentanții britanici și americani, pentru ca să ajut (în) chestia refugiaților basarabeni, de care — după părerea sa — să mă preocup ca unul ce am fruntășit Basarabia. I-am răspuns că-i mulțumesc pentru sfat, dar i-am făcut obiecțiunea că nu prea am calitatea să mă amestec într-o chestiune mare socială, când eu însumi nu mai am nicio bază socială, după ce nu mai avem organizațiile politice basarabene pe care le-am condus cândva. Nu știu dacă am reușit să-l fac să creadă că nu găsesc cu cale să mă „ocup” de probleme care mă „depășesc”!

2 ianuarie

A fost de dimineață doctorul Daniel Ciugureanu și împreună cu el ne-am dus la C.A.P.S., ca să dobândim lemne de foc. Problema lemnului de foc este gravă pentru că nu sunt mijloace de transport. D-rul D. C. zice că și-a găsit o societate care poate transporta lemnele, dacă-i scoatem o autorizație. La C.A.P.S. mi s-a spus că repartizarea lemnului se face la Comisia de distribuție de sub conducerea generalului Bădescu, adică tocmai a celui încurcă lume pe care l-a inventat fostul regim I. Antonescu. De la C.A.P.S. ne-am dus la generalul Bădescu și ne-am convins că omul „încurcă lume” nici nu era la serviciu. Ne-am hotărât să ne mai ducem și mâine dimineață.

Am sunat la poliție, la comisarul Alfred Rădulescu, ca să-l anunțe pe prof. C. Mihul, că Dl. Titel-Petrescu îi așteaptă memoriul.

În timpul mesei, m-a sunat doamna Irina Mihul căreia i-am indicat ce și cum să facă cu memoriul cerut de Dl. Titel-Petrescu.

A fost doctorul Merzian de la Craiova, care mi-a povestit pățaniile basarabenilor din capitala Olteniei.

3 ianuarie

A fost o zi prea îmbâcsită cu foarte multe vizite de basarabeni care vor lămuriri în problema ce-i presează. Noroc că am căpătat prin V. Știrbu referatul cu propunerile Comisiei Românești de sub președinția d-lui Savel Rădulescu. Din acest raport am citit pasaje ce-i privesc pe cei interesați, făcându-i să vadă cum stau. Cei mai mulți din vizitatori sunt funcționari la stat care au slujit, de la 10 până la 25 de ani, cu jurământ de credință României și acum sunt reclamați de sovietici să le slujească și lor cu credință. Este oare posibil lucrul acesta? Nu se vor dumiri oare sovieticii că-și crează ei singuri dificultăți pentru viitor?

Doi dintre vizitatori — ambii învățători — au adus o scrisoare de la Vasile Ciubotaru, fost inspector școlar de mare valoare în învățământul primar din Basarabia. Alți doi vizitatori erau agronomi. Ei mi-au declarat că mai bine se sinucid decât să se lase

duși în U.R.S.S. Și când te gândești că unul din ei (Dl. Roset) rămăsese în 1940—1941 în Basarabia din convingerea că poate sluji poporul și sub bolșevici!

Astăzi am fost la Teatrul Național (în clădirea Liceului Sf. Sava), la avant-premiera comediei lui Molière „Școala femeilor“. Spectacolul a fost reușit, dar ceea ce mi-a plăcut mai mult au fost decorurile, la care a lucrat și Tamara Verdeș, pe care am ajutat-o să intre ca decoratoare la Teatrul Național, acum o lună.

Am fost la Ministerul Cultelor și l-am văzut pe părintele Apostol Spiru, pe care l-am rugat să-l încadreze la o parohie pe părintele Gheorghe Mușceleanu de la Floreștii Sorociei.

Am fost la Academie și am obținut dreptul de a cumpăra 2 000 kg. de lemne pentru foc. Dacă le obțin și mai capăt ceva și de la C.A.P.S., nădăduiesc să nu îngheț definitiv de frig.

Au fost, seara, Simion Dumitrașcu și prof. Platon — comisarul general al refugiaților — pentru a ajuta pe transnistrenii N. Smochină, Șt. Bulat, Chetțaru și alții. Au făcut cererile necesare și le-am dat lui Platon, pentru predare d-lui Romulus Pop.

Am primit scrisori de la Gh. Năstase, Ionescu Basarab, Gh. Mușceleanu, Ana Leahu și le-am răspuns prin cărți poștale. Lui V. Ciubotaru i-am scris prin aducătorii scrisorii sale.

4 ianuarie

Dimineața până la ora 10.30 a fost ocupată cu lămurirea basarabenilor care au venit să-și cunoască soarta în legătură cu zvonurile că vor fi ridicați cu forța și cedați sovieticilor.

Spre ora 11.00 am ieșit cu d-rul Ciugureanu să ne căpătăm permisul pentru lemne de la generalul Bădescu. Am obținut apostila inginerului Zeletin și ni s-a spus că mâine vom căpăta aprobarea de la C.A.P.S.

Am fost la Banca Basarabiei și am aflat că s-a obținut de la Banca Națională un scont până la 200.000.000 lei, ceea ce este un succes mare, datorat în parte și intervenției noastre — a mea și a d-lui I. Pelivan.

Am fost la Comisia românească a Armistițiului, unde l-am întâlnit pe Ion Pelivan și i-am spus vestea bună de la Bancă și invitația noastră la d-rul Lupu și la ministrul de Externe C. Vișoianu, pe care îl rugasem prin domnii Știrbei și Filotti să ne acorde o audiență pentru lămurirea chestiunii refugiaților la ordinea zilei și a plecării în străinătate a câtorva frunțași basarabeni.

Tot astăzi urma să vină un camion pentru a transporta mobilierul partidului de la V. Eliadi la Club și două căruțe ale preotului V. Țepordei ca să-mi aducă lemnele de la Academie. Așteptările au fost zadarnice.

La ora 5.00 am fost la d-rul Lupu care ne-a comunicat convorbirea sa cu primul ministru în problema refugiaților basarabeni.

La ora 6.00 am fost la ministrul Economiei Naționale — Dl. A. Leucuția ca să stărui pentru utilizarea câtorva intelectuali basarabeni în posturile de administratori la averile foste ale germanilor și ungurilor.

La ora 7.00 am fost în audiență la Dl. C. Vișoianu, căruia i-am expus tot ce ne preocupă în problema refugiaților și apoi în aceea a plecării în străinătate. Din expunerea d-lui C. Vișoianu și a secretarului general Filotti ne-am convins că la Externe s-a lucrat cu suflet pentru problema refugiaților, dar rezultatul nu-i decât modest: se așteaptă punctul de vedere al Moscovei. În chestia a doua se pare că nu se va putea obține nimic, deoarece autorizațiile de plecare din țară se obțin numai de la sovietici, ceea ce înseamnă că noi nu vom obține viza pașapoartelor.

5 ianuarie

Mi-am adus 2 000 kg. lemne de foc de la Academia Română și am fost cu D. Ciugureanu la C.A.P.S. să obținem pentru societatea „ROMOCHIM” cu 25 salariați — 5 vagoane de lemne. Dacă vom reuși să ducem intervenția până la sfârșit, din aceste 5 vagoane, vom avea și noi câte unul, firește, cu costul lemnului la pădure și cu un adaos oarecare pentru transport, care îl ia asupra ei societatea. Altă dată, procurarea lemnului de foc era o problemă de mică importanță și nu cerea niciun efort deosebit. Acum, însă, cere bani mulți, energie și mai multă și în cazul meu, mi-a adus oboseală și durere de cap.

Astfel fiind, m-am hotărât să las toate și să mă culc mai devreme în pat, mai ales că mâine, la ora 10.00, trebuie să mă duc la Dl. Titel-Petrescu, cu memoriul profesorului C. Mihul.

6 ianuarie

Am avut o noapte grea. M-am trezit, pe la ora 1.00, cu durere de cap și cu dorința de a vomita. M-am chinuit până la ora 4–5 și am adormit de abia pentru o oră și ceva.

Cu toate că mă simțeam rău, m-am dus la Dl. Titel-Petrescu cu memoriul d-lui C. Mihul și cu gândul să discut și problema refugiaților basarabeni. Dl. T.-Petrescu lipsea de acasă și l-am așteptat cel puțin o jumătate de oră, răsfoind lucrarea sa „Socialismul în România”. M-au interesat mai ales paginile despre începuturile socialismului în România care sunt în legătură cu basarabeni noștri — D-rul Zubcu-Codreanu și Zamfir Arbore. Am fost împiedicat să răsfoiesc mai departe cartea prin venirea unui domn care s-a recomandat inginer Stambolin.

Cu Dl. Titel-Petrescu n-am putut discuta problema refugiaților, deoarece se grăbea la patriarhie, la slujba oficială a sfințirii apei. Mi-a cerut doar un memoriu și făgăduindu-mi să-l susțină în fața generalului Vinogradov. Mă gândesc să-i prezint un memoriu, dar numai după ce voi vedea un rezultat pozitiv de pe urma memoriului d-lui C. Mihul.

După masă a fost doamna (Natalia) Bragalia, pictoriță și decoratoare la Teatrul Național, care a fost atât de atentă față de Tamara Verdeș până acum și făgăduiește s-o îndrumeze și pe viitor. A mai fost d-na Iulia Bujoreanu care susținea că începe să creadă că germanii au sorți să triumfe, dacă alianța democratică împotriva lor va stăruia mai departe în acte de anarhizare a popoarelor și țărilor pe unde calcă. Eu susțin

contrariul, cu toate că și mie nu-mi plac purtările sovieticilor la noi și aiurea. Am observat însă că discuțiile pe teme politice și de război nu sunt câtuși de puțin prielnice pentru a-i pune de acord pe cei ce discută. Și nouă, românilor, aceasta ne-ar trebui! Să ne înțelegem cât mai degrabă, pentru ca să putem acționa în consecință!

A fost Diomid Strungaru și am discutat despre socrul său și alți transnistreni-fugari.

A mai fost doctorul Victor Julea, cu care, de obicei, discutăm, în contradictoriu, despre legionari, el apărându-i cu toată puterea de convingere, iar eu amintindu-i multe și nenumăratele nelegiuiri și crime săvârșite, ca asasinatele lui Nicolae Iorga și Virgil Madgearu și atâtea altele.

7 ianuarie

I-am solicitat la telefon pe d-nii Ion Răducanu și Ion Văluță și am fost la Ion Pelivan și Ion Negrescu pentru prezentarea de urări de ziua lor onomastică.

Au fost Silitraru și învățătorul Deleanu, ca să-mi ceară concurs pentru prezentarea memoriului refugiaților basarabeni din județul Gorj. Le-am indicat să-l prezinte primului ministru, ministrului de Externe, președintelui Comisiei Românești a Armistițiului și reprezentanților Angliei și Americii. Am cerut să-mi dea și mie o copie.

A fost doctorul D. Zafur și mi-a povestit suferințele lui și ale celorlalți frați transnistreni.

8 ianuarie

Am fost cu doctorul D. Ciugureanu la Direcția Regională Silvică, unde am obținut 5 vagoane lemne de foc pentru „ROMOCHIM“, din care este vorba să avem și noi câte un vagon, pe prețul lemnului la pădure, transportul lemnului prin societatea „ROMOCHIM“, al cărei reprezentant este Dl. Pavel Bucșan.

Întâlnindu-mă cu preotul Vasile Țepordei la Direcția Silvică, ne-am pus de acord asupra memoriului pe care să-l prezentăm britanicilor și americanilor în chestia refugiaților basarabeni. V.. Țepordei a venit la mine și i-am dat materialul necesar pentru redactarea memoriului.

A fost N. Suruceanu, de la care am aflat că în chestia lui C. Mihul nu s-a făcut nimic și că bietul om stă a șaptea săptămână arestat la Prefectura poliției. Ne-am hotărât să mergem mâine la Președinția Consiliului de miniștri, de care depinde chestia. Am și anunțat pe Dl. colonel Borcescu, de la cabinetul d-lui Petru Groza, despre vizita noastră mâine la ora 9–10 dimineață.

9 ianuarie

Am fost, cu Dl. N. Suruceanu, la vicepreședintele Consiliului, dr. Petru Groza, în chestia d-lui C. Mihul, ca să-i prezentăm memoriul și actele justificative despre utilizarea sa ca mobilizat în operațiunea militară a capturilor de la Odesa. Dl. Petru Groza,

în loc să facă gestul ce i se cerea de noi și de memoriu, precum îl făcuse în cazul d-lui Codarcea, ne-a povestit cu o bogăție de amănunte despre atitudinea sa de opoziționist ireductibil în chestiunile politice românești pe care le-a văzut conduse de feluriti reprezentanți ai protipendadei nărvite în rele. Între altele ne-a povestit misiunea pe care a avut-o din partea d-lui Iuliu Maniu de a chema pe patriarhul Miron Cristea la răspundere bisericească pentru patronarea asasinării lui Corneliu Codreanu de către agenții regelui Carol al II-lea. Misiunea aceasta trebuia s-o îndeplinească împreună cu Sever Bocu, pentru că ambii făceau parte din Consiliul Superior bisericesc ortodox, din care nu putea face parte și I. Maniu, ca unit. Ne-a mai povestit că rolul său politic este cu totul altul, decât acela de a interveni în cazuri individuale, ceea ce i-ar măcina timpul și energia pe care trebuie să le întrebuințeze pentru îndrumarea dreaptă a politicii generale dictate între altele și de condițiile Armistițiului.

Totuși, Dl. P. Groza în cele din urmă s-a oferit să arate la Ministerul de Interne, și în special la Dl. general Stănescu, subsecretarul de stat al poliției, ce trebuie să se facă pentru ușurarea soartei lui C. Mihul. Ba, ne-a și dus cu mașina sa la Ministerul de Interne, unde am stat de vorbă cu Dl. general Stănescu. Spre nenorocul lui C. Mihul, subsecretarul de stat de la Interne a pus chestiunea ordinului primit de la Președinția Consiliului, așa cum a fost dat de Dl. P. Groza și în cazul Codarcea. Deci un fel de joc de minge, pe care și-o aruncă unul altuia domnii miniștri plini de grijă de a nu supăra pe cei ce ne-au impus printre condițiile Armistițiului și pedepsirea „criminalilor de război“, din rândul cărora ar face parte și bietul C. Mihul, căruia mai cu dreptate i s-ar spune C. Mielul — tulburător al apei pe care o bea lupul sovietic!

După masă, a fost Dl. Danielopol de la Comisia de Armistițiu, care mi-a adus dosarul intervențiilor și discuțiilor în jurul aplicării articolului V. Dl. Danielopol își oferă munca și competența și într-o delegație românească pe care ar fi bine s-o trimită la Moscova guvernul nostru.

Seara am discutat chestiunea aceasta și cu Dl. ministru Filotti, la care am fost împreună cu Dl. I. Pelivan. Dl. secretar general al Ministerului de Externe ne-a ascultat cu toată atenția și ne-a făgăduit sprijin la Dl. ministru C. Vișoianu.

Astăzi mi s-au adus lemnele pe care le-am obținut de la C.A.P.S. prin Dl. A. Crihan, președintele Consiliului de administrație al C.A.P.S.-ului.

10 ianuarie

Astăzi a fost o zi pe de-a-ntregul ocupată de problema refugiaților basarabeni. Delegați de soldați care ca mâine vor fi demobilizați, sau care chiar astăzi sunt amenințați să fie loviți în familiile lor cu înscrierea forțată la plecarea din țara pe care ei o apără cu sângele lor la front sau cu truda lor nerăsplătită la unități din dosul frontului, — acești delegați vin la București să vadă ce au de făcut azi și ce îi așteaptă ziua de mâine. Ce putem să le spunem noi care suntem fără legături cu instituțiile de stat, care am fost sfătuiți să ne dăm la fund și să stăm camuflați până va trece primejdia?! Ce știm noi să le spunem oamenilor acestora? Cine să ne lămurească pe noi, ca să pu-

tem la rândul nostru să-i lămurim pe alții? Și apoi, cine să ne sprijine într-o acțiune de ajutorare a fraților noștri care sunt amenințați fie să se declare ei singuri că vor pleca de bună voie acolo unde-i va duce forța brutală a celor ce se simt învingători, sau să fie declarați ca licențiați din serviciile publice și aruncați chiar și din întreprinderi particulare de comitetele de conducere alcătuite din elemente cu totul înstrăinate de sentimentul de frățietate față de unii nenorociți cărora li se aplică dangaua (eticheta — n.n.) de „dușmani ai poporului“?! Cine să ne sprijine?

Am fost sfătuiți să ne adresăm englezilor și americanilor cu memorii speciale. Am fost preveniți, însă, că englezii și americanii se feresc să se amestece în treburile pe care le pun la cale sovieticii, ca nu cumva pe tema aceasta să-i supere și să-i piardă ca principali participanți la lupta de îngenunchere a germanilor. Ce să scriem noi în acele memorii ca să-i înduioșăm pe englezi și americani? Dar ce-am păți dacă în loc de înduioșare, vom trezi în gândul lor dorința de a ne preda pur și simplu în seama sovieticilor?

Am discutat problema aceasta cu V. Țepordei, D. Ciugureanu, N. Zitinski și Dominte Timonu. Urmează să mă sfătuesc și cu alții, pentru ca să nu se întâmple altceva decât se urmărește.

11 ianuarie

Am avut o dimineață liniștită. A fost N. Soroceanu (Suruceanu) cu care am discutat probleme de înaltă concepție creștină, așa cum le pune Lev Tolstoi în „Исповедь“ (rusă — „Spovedanie“ — n.n.). Am fost întrerupți, însă, de agronomul Ivănuș, care mă vizitează din când în când cu chestiuni de ale lui sau de interes obștesc. De data aceasta a venit să-mi spună zvonuri în legătură cu problema refugiaților basarabeni. L-am lămurit cu ce am putut afla și eu din audiențele mele la miniștri și instituții publice. Astfel de lămuriri, de altfel, le dau mereu celor ce vin cu credința că pot afla de la mine mai mult decât știu ei.

După masă am discutat cu I. Pelivan, A. Crihan și D. Ciugureanu memoriul pe care l-a făcut V. Țepordei. Am decis să-l înaintăm americanilor, englezilor și acelor șefi de partide cu care n-am stat încă de vorbă: Titel-Petrescu și Lucrețiu Pătrășcanu. La formarea delegației s-a hotărât să se aibă în vedere și Ion Codreanu, ca un prea cunoscut reprezentant al țărânimii basarabene.

12 ianuarie

Pe ziua de azi trebuia să se țină un consiliu la Banca Basarabiei pentru discuții în jurul convocării unei adunări extraordinare în vederea schimbării numelui băncii și inaugurării activității în condițiile schimbate. Consiliul nu s-a ținut, fiindcă președintele nostru, Dl. Mitilian nu se simte bine cu sănătatea. În schimb, am pus la cale cu d-nii Missir și I. Pelivan, să mergem la Banca Națională să discutăm dacă n-am putea avea un avans din sumele de despăgubire ce ni s-ar cuveni pentru pierderile băncii noastre în legătură cu cele două evacurări ale provinciei.

La Banca Națională am fost cu I. Pelivan și am fost primiți în audiență de guvernatorul — Dl. Ion Lapedatu și viceguvernatorul — Dl. Teodorescu. Urmează să ne mai ducem la Dl. consilier Victor Slăvescu și apoi la Dl. Râmnicăneanu — ministrul de Finanțe.

13 ianuarie

Iar o zi grea și obositoare până la deznădejde. Vin delegați din județele Mehedinți, Gorj, Teleorman. Toți într-un glas spun că ordinele Ministerului de Interne sunt severe, dar cu totul neclare. Ele glăsuiesc ca toți cetățenii sovietici să fie adunați și expediați — cu trenurile, cu vapoarele. Dar pe ce drept să-l consideri pe cutare învățător că e cetățean sovietic? Și cum poți să-l faci pe jandarm judecător în chestiuni cu documente și cu situații care cu greu pot fi soluționate de capete ministeriale?

Panica este sporită în legătură cu aspectele oribile ale ridicării cetățenilor de origine germană. Se povestesc cazuri care îți îngheață sângele în vine.

Pentru a se înmulți motivele de zdruncin sufletesc, am luat cunoștință de comunicatul Comisiei Armistițiului pentru restituirea tuturor obiectelor aduse din Basarabia, după 22 iunie 1941, chiar dacă aceste obiecte au aparținut celor care le-au adus.

Noi cum ne vom salva măcar scaunele de sub noi și pe ce ne vom pune capul ca să ne hodinim după truda și oboselile zilei? Și aceasta se cheamă armistițiu? Ți-ai salvat un lucrușor al tău din dezastrul războiului, din focul mistuitor al bombelor, și acum să-l pierzi când avem încetarea războiului între noi și sovietici?

14 ianuarie

Noi echipe de nenorociți refugiați care vin să se informeze. M-au impresionat două eleve de liceu care au venit de la Râmnicul Vâlcei. Ele sunt amenințate să fie scoase din școală și trimise în Basarabia.

Larisa Porumbescu și învățătorul Sfeclă (fratele răposatului Petru Sfeclă și cumnat cu Teofan Mușceleanu) mi-au arătat certificatele de repatriere căpătate de la Ministerul de Interne, dar mărturisesc că încă se tem de zelul autorităților locale române și rusești.

Fedea Păduraru mi-a vorbit de greutatea pe care n-o poate birui cu un document pentru Sergiu Păduraru, care n-a avut repatrierea dobândită la vreme în 1940—1941.

Dar mai grea este situația gospodarilor care au venit încoace cu câte o căruță și cai, pe care acum sunt obligați să-i restituie în baza articolului 12 din Convenția Armistițiului, interpretată de Comisia de control cu totul în defavoarea lor. Mă gândesc ce pot face oamenii aceștia după ce li se va lua și mijloacele de trai. Că de bine de rău, un om vrednic cu o căruță și doi căluți își poate dobândi o bucătică de pâine. Fără acest mijloc de trai, vor fi nevoiți să moară de foame sau să se declare învoiți a pleca unde-i cer sovieticii.

Magistratul Alexa Bujoreanu interpretează articolele 5 și 12 din Convenție într-un fel pe care ar fi bine să-l expună și juriștilor din Comisia Armistițiului. Am să-i

propun d-lui Puiu Dumitrescu, secretarul general al Comisiei, să-l cheme spre a-l consulta.

15 ianuarie

Am fost la Comisia românească pentru aplicarea Armistițiului și întâlnind pe magistratul T. Mușceleanu l-am luat cu mine, ca să asiste la discuția în jurul articolului 12 din Convenție, spre a vedea dacă interpretarea dată în comunicatul din ziare se potrivește cu textul. Am găsit numai pe Dl. Hurmuzescu care ne-a spus că ceea ce s-a comunicat în presă li s-a impus de către sovietici și discuțiile sunt acum inutile. Ni s-a recomandat să mai vizităm pe Dl. general Casian care prezidează o subcomisie care ar avea însărcinarea să se ocupe de cazuri de speță, cum ar fi cazul nostru.

Am fost cu Dl. Pelivan la Dl. Victor Slăvescu, pentru a discuta situația ce se creează Băncii noastre, dacă nu i se va avansa măcar ceva din suma de despăgubiri pe care o datorește statul pentru că a evacuat Basarabia în condiții rușinoase prima dată și în condiții dezastruoase a doua oară. Dl. V. Slăvescu ne-a făgăduit concursul său în fața ministrului de Finanțe și de bună seamă în fața Băncii Naționale.

La ora 12.00 am avut Consiliul de administrație al Băncii Basarabiei și am hotărât continuarea activității băncii în nădejdea că prin operațiuni norocoase, prin salvarea caselor de bani de la obligațiunea de a le restitui și prin concursul Băncii Naționale care ne-a făgăduit sporirea quantumului creditului la scont — prin toate acestea vom redresa banca noastră. S-a hotărât să facem apel și la funcționarii Băncii ca să consimtă să rămână la salariile din luna octombrie, adică fără sporul impus de politica sindicală la modă.

La ora 1.30 am fost la Dl. N. Penescu, secretarul general al Partidului Național Țărănesc, ca să aflăm ce s-a mai făcut cu mijlocirea D-sale la primul ministru în problema ajutorării refugiaților basarabeni și a frunțașilor. Am aflat că lucrurile n-au avansat, dar să nu pierdem nădejdea.

La ora șase seara am fost la Președinția Consiliului și am descoperit în vraf de hârtii lucrate și aprobarea pentru eliberarea profesorului C. Mihul. Prietenul N. Suruceanu era fericit că am scos la capăt și această chestiune spinoasă, mai ales când toată atmosfera vieții publice este îmbăcsită de bacilii indifferenței față de suferința omenească, ceea ce s-a observat ieri mai ales din prigoana împotriva germanilor încetățeniți de pe vremea Regelui Carol I, ca și din abandonarea basarabenilor la voia întâmplării în politica sovieticilor de a-i face cu forța cetățeni, sau mai bine zis sclavi ai U.R.S.S.-ului.

La ora 7.00 am fost la Dl. secretar general al Ministerului de Externe — Filotti, care ne-a primit să-i expunem stadiul prezentării unui memoriu englezilor și americanilor și să ne comunice ceea ce s-a făcut în problemele discutate în conferința precedentă. Pare-se că lucrurile nu stau pe loc, dar se mișcă greu de tot.

Am mai încercat să-l văd pe Dl. ministru Leucuția de la Economia Națională ca să-mi spună ce a făcut în problema utilizării elementelor basarabene în administrațiile de bunuri ale străinilor plecați din țară. Nu am reușit să-l văd.

Am căutat pe Dl. Sever Bocu ca să-i cer concursul în chestiile basarabene, dar, de asemenea, nu l-am găsit. În schimb, am întâlnit pe Dl. ministru Ghiță Popp, pe când se ducea la ședința Consiliului și am vrut să-l determin să ia o atitudine în chestia prigoanei basarabenilor, dar am văzut că este cam nepăsător sau pesimist. Am pus întrebarea ce știe despre sănătatea d-lui Iuliu Maniu și despre reîntoarcerea sa în capitală, crezând că pe calea aceasta îl voi face să-și aducă aminte că președintele nostru făcea acum trei luni, din problema refugiaților basarabeni o chestie națională și de onoare a statului. Nu știu dacă a priceput aluzia mea...

16 ianuarie

Dimineață, a fost Nicolae Ivanov, vechiul meu coleg de Seminar și de la Juri-ev-Dorpat, care a venit să-mi arate o ingenioasă metodă pentru a vedea în relief figurile din geometria în spațiu. Iluzia se obține prin desenarea figurilor în două culori: roșie și verde și prin ochelari cu o sticlă verde și alta roșie. Desenele trebuie făcute în anumit fel, pe care îl explică într-o introducere la albumul de figuri. Metoda s-ar putea introduce în școli pentru înlesnirea înțelegerii de către elevi a figurilor din geometria spațială.

Dar expunerea asupra metodei și aplicării ei în învățământul secundar foarte curând s-a epuizat și, aproape fără întrerupere, s-a început expunerea situației triste în care se găsește colegul meu cu întreaga-i familie, deoarece în anii 1940—1941 au rămas în Basarabia. Deci, totul se reduce aici: fiecare basarabean este pus pe gânduri triste, că țara unde s-au refugiat de urgia războiului și sovieticilor, nu-i mai poate ocroti, nici în ceea ce privește viața, nici în ceea ce privește bunurile salvate la repezeală. De aici iar nevoia de a alerga iar pe la aceia care s-au angajat să ne dea ocrotirea necesară. Am plecat deci, cu d-nii I. Văluță și I. Pelivan la Comisia Armistițiului, unde am avut o audiență la Dl. Savel Rădulescu. Acesta nu ne-a comunicat nicio veste mai bună, decât că a lucrat o noapte întreagă cu sovieticii spre a pregăti lucrările pentru semnarea acordului de eșalonare a plăților în mărfuri către sovietici, până la concurența sumei de 300.000.000 dolari aur, căci urmează a se pune capăt acestui capitol (articol — n.n.) XII din Convenție, pentru care lucru a sosit de pe front și mareșalul Malinovski.

Pentru dificultățile cu articolul 12 din Convenție am fost sfătuiți să ne ducem la subcomisia d-lui general Casian, unde n-am găsit decât pe Dl. col. Sandovici, care ne-a explicat că măsuri de amânare a restituirii bunurilor le poate lua numai guvernul, ceea ce s-a constatat pe loc că este eronat, deoarece amânarea restituirii vitelor a fost obținută de Dl. general Casian în discuții directe cu sovieticii. Ar urma deci, să batem în struna aceasta și pentru aceasta trebuie să vedem numaidecât pe Dl. geneneral Casian.

După masă am fost cu Nora la Codreni, ca să-i vedem și să ne sfătuim cum să procedăm cu obținerea unui certificat că ne-am transportat cu vagonul lucrurile din Chișinău în decembrie 1939. I-am găsit pe toți posomorâți și cu griji ce băntuie omenirea întreagă.

În absența noastră de acasă, au fost soții Mihul ca să-mi mulțumească pentru felul în care am lucrat pentru eliberarea profesorului.

17 ianuarie

De dimineață, pe când eram încă în pat, a venit N. Coban, ca să se sfătuiască ce are de făcut, pentru că la țară unde stă, nu mai poate rămâne, micul comerț cu produsele alimentare colectate de la țărani nemairetrând ca înainte vreme. M-a întrebat dacă la oraș n-ar fi mai periclitat din pricină că a avut activitatea publicistică anticomunistă. L-am sfătuit să procedeze cum îi dictează interesul și să știe că în capitală, dacă va fi nevoie, va putea mai ușor să se camufleze. Și apoi activitatea sa publicistică n-a avut darul să atragă atenția prea multor oameni, deoarece „Basarabia“ era un ziar de provincie, puțin citit în capitală.

Am fost cu N. Suruceanu la librăria rusească ca să cumpărăm câte un dicționar ruso-românesc și româno-rusc, dar n-am găsit. Halal de librărie sovietică, inaugurată cu atâta pompă și cu participarea membrilor guvernului! Am cumpărat o Constituție stalinistă, pentru a demonstra Comisiilor noastre de control pentru aplicarea Armistițiului că Sovietele ocrotesc și ele proprietatea personală asupra veniturilor și agoniseli de muncă, asupra casei de locuit și a gospodăriei casnice și a celor trebuincioase traiului. Chiar și dreptul de moștenire asupra proprietății personale este ocrotit de Constituție.

Înainte de a merge cu această armă la Dl. general Casian, care prezidează subcomisia bunurilor ce trebuie restituite potrivit articolului 12 din Convenție, am trecut pe la Olguța Crușevan, ca să ascult și o opinie separată în problemele ce ne frământă. O. Crușevan este cu totul zdruncinată de cele ce se petrec și în situația aceasta pare imaginea materială a Basarabiei mele îndurerate. Și eu care am vrut să țin în palmele mele provincia natală, pentru ca s-o îndrumez pe căile progresului politic, social, economic și cultural și mai ales s-o feresc de suferințe nemeritate și de zdruncin, — descoper în mine duișia de părinte și pentru sărmana mea prietenă. Dar, precum am suferit (un) fiasco față de Basarabia mea natală, sufăr același eșec și față de simbolul întrupat al Basarabiei poetice: Olga Crușevan, cu gândurile aiurea, încât eu mă văd silit să o părăsesc, pentru ca să nu întârzii la generalul Casian.

Generalul m-a primit îndată și am vorbit așa cum de mult n-am mai putut expune altora tragica situație a fraților mei basarabeni. La rândul său, generalul mi-a destăinuit tot calvarul discuțiilor cu sovieticii și rezultatele aproape nule ale acestor strădanii. S-a obținut doar amânarea restituirii vitelor, căci chiar și sovieticii au înțeles pericolul de a pierde toate animalele pornite la drum în toi de iarnă, fără nutreț și fără posibilități de a colecta hrana vitelor în lungul drum pe care trebuie să-l parcurgă.

Mă gândesc de ce oare sovieticii nu-i tratează și pe oameni cu o leacă de grijă și teamă să nu-i piardă la drum din cauza frigului iernii și a foamei!

Seara au fost: Andrei Scobiola cu Speranța, S. Ciocârdel, dr. Papinian și dr. veterinar C. Cernăianu, care au venit să se intereseze de problemele la ordinea zilei.

18 ianuarie

Azi s-a găsit o soluție pentru refugiații basarabeni din 1944, care ar putea să rămână ca și cei din 1940—1941. Pentru aceasta a trebuit să mergem cu A. Crihan și V. Țepordei la Comisariatul refugiaților, unde am tratat chestiunea cu Dl. Romulus Pop — comisarul general al refugiaților.

La întoarcere am fost la Casa de pensii a scriitorilor ca să-mi ridic pensia și de acolo am mers la „Comindco“, ca să discut cu N. Codreanu problema foii de trăsură pentru mobilierul și obiectele noastre aduse din Chișinău în 1939, pentru ca pe calea aceasta să le salvăm de la predare. În chestia aceasta s-a angajat Dl. Boca.

Seara a fost Marusia Lăzărescu care ne-a povestit dificultățile lui Jenică în calitate-i de comandant al Cercului de recrutare în legătură cu amestecul sovieticilor în viața noastră.

Am fost la președinția de Consiliu și am obținut semnătura vicepreședintelui Consiliului pentru doctorița Eugenia Trofim.

A fost I. Pelivan ca să ne punem de acord asupra programului de activitate în zilele ce urmează.

Am ridicat cu părintele A. Dodul și Jenică lemnele din gang, unde împiedicau accesul în casă și poate erau și o ispită pentru cei care le vedeau.

19 ianuarie

Printre multele vizite m-a impresionat aceea a d-lui Coșciug — conferențiar universitar și prieten cu Gh. Năstase de la Zlatna. Mi-a povestit pățania d-lor Cernătescu și Mihul — profesori universitari — care, cu toate că au simpatizat cu ideologia de stânga, au avut de suferit mai mult ca oricare alții fără simpatii către sovietici. Lui Mihul i s-a pus în vină că a descompletat reviste de specialitate de la Odesa și că din materialele de laborator ridicate de Comisia de Capturi, s-au vândut obiecte și în piață, deși se înregistraseră ca trebuitoare pentru laboratoarele universitare din țară.

Am plătit astăzi Olgăi Crușevan 2 000 lei pentru traducerea memoriilor d-lor Silitraru și Deleanu. Ea își oferă serviciile și pentru viitor, spunând că ar cunoaște 6–7 limbi, dintre care la perfecție: franceza, engleza, rusa și româna.

20 ianuarie

Am avut azi o conferință basarabo-bucovineană, la care am participat cu I. Pelivan din partea noastră și Sauciuc-Săveanu și Bacinschi din partea bucovinenilor. Am discutat textele a două memorii în problema restituirii obiectelor potrivit articolului XII din Convenția Armistițiului. Memoriile adoptate le-am prezentat d-lui N. Penescu care urmează să le înmâneze primului ministru.

Am fost informat că, în urma acceptării textului Legii despre urmărirea criminalilor de război și vinovaților de dezastrul țării, se vor începe arestările. Mi s-a dat și o listă de cei ce sunt căutați. Printre ei ar figura diferiți militari care au făcut parte din administrația Transnistriei și doi basarabeni N. Codreanu și Elefterie Sinicliu. Alți doi

basarabeni — Vidrașcu și Chiorescu stau demult la Prefectura poliției în așteptarea procesului.

Seara a fost D. Ciugureanu care mi-a povestit că el a căpătat din partea Comisiei de lichidare a administrației Transnistriei o invitație să prezinte dovada că a restituit obiectele expediate din Odesa cu aprobarea prefecturii de acolo, — procedură care se practica pentru a nu plăti taxe vamale pentru obiecte care fuseseră duse la Odesa din țară.

Juriștii români cu care am stat de vorbă spun că exagerările organelor noastre de aplicare a Armistițiului încep să întrecă exagerările sovieticilor în pretențiile lor izvorâte din concepția bolșevică și asiatică. Și presa noastră limbută, care discută toate nimicurile, nu vrea să pomenească măcar un cuvânt despre situațiile absurde la care se ajunge în practicile româno-sovietice de întrecere în râvnă pentru aplicarea Armistițiului. Până când, Doamne al dreptății veșnice?!

21 ianuarie

De dimineață a fost preotul Ioan Poclitaru — preot paroh la Cubolta mea și acum a doua oară în refugiu. A venit să se informeze și a rămas foarte abătut din cauza situației nelămurite în care ne găsim cu toții.

Am fost la Dl. Manolescu să-i vorbesc de soarta amărâtă a transnistrenilor rămași fără mijloace de existență. Omul acesta, după cât știu, a ajutat și ajută multă lume și sper că va ajuta și pe transnistreni, pentru care am pledat să facă o chetă. Interesantă este „schimbarea la față” pe care am găsit-o la M. Înainte vreme îmi spunea că germanii vor învinge sau cel puțin nu vor putea fi învinși. Azi mi-a mărturisit că nu mai crede în minciunile lui Clodius și Kilinger, pe care aceștia le semănau cu mână largă în societatea bucureșteană.

Seara am vizitat-o pe O. Crușevan: Pe dânsa nu știu ce „carlist” întârziat o asigură că fostul rege Carol ar avea intenții să revină în România și că americanii și comuniștii sovietici i-ar acorda sprijinul. I-am răspuns că asigurările de mai sus au o sorginte cunoscută: Guță Tătărăscu, care nu vrea să se astâmpere. În dorința de a juca din nou un rol în conducerea politicii românești, Gh. Tătărăscu ar fi gata să facă pe „carlistul” și „comunistul” în același timp. Dar asta nu-l va ajuta la nimic!

22 ianuarie

Am fost cu N. Litinski la Dl. ministru Leucuția ca să stăruim pentru numirea sa și a altor basarabeni ca administratori la bunuri străine.

L-am întâlnit pe I. Dumitrașcu și ne-am pus de acord asupra procedurii de urmat cu documentarea asupra obiectelor casnice efectuat la vremea sa din Basarabia și acum trebuind să fie adunate gata pentru cazul dacă autoritățile ne vor cere-o.

Am fost cu I. Pelivan și D. Ciugureanu la I. Mihalache și N. Penescu. Primul s-a mirat că avem dificultăți tocmai din partea Comisiei prezidate de S. Rădulescu. Al doilea ne-a informat că primul ministru nu împărtășește interpretarea pe care o

dă Savel Rădulescu, sau sovieticii care i-au impus-o, a articolului 12 din Convenția Armistițiului. Primul ministru zice că nu trebuie să declarăm obiectele și mobilierul adus de noi dacă este al nostru și nu-i luat de la instituții sau particulari. Acum trebuie să mergem la Dl. Savel Rădulescu și să-l îndemnăm să ia contact cu șeful guvernului — general Rădescu, pentru a vedea ce este de făcut pentru a potoli zelul sovieticilor care vor să ne dezbrace cu totul.

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pantelimon Halippa (2126), dosar 1158, f. 1–54 (caiet)

Nr. 18

Începutul anului 1945, București. Memoriu adresat de Pan Halippa lui M. Etherige, trimis special al guvernului S.U.A la București, semnat al Convenției de Armistițiu a Puterilor Aliate cu România, în problema cetățenilor români originari din Basarabia

Excelență,

Cetățenii români, originari din Basarabia și stabiliți în România, fac un apel călduros la Domnia Voastră, rugându-vă să binevoiți a vă interesa și de situația noastră tragică, creată prin interpretarea tendențioasă a Convenției de Armistițiu de către Comisia de Control Aliată din România (reprezentanții Rusiei Sovietice).

Ne adresăm Domniei Voastre, fiindcă sunteți trimisul guvernului Statelor Unite ale Americii, care a semnat Convenția de Armistițiu cu România în anul 1944 și care nu poate și nu trebuie să se dezintereseze de interpretarea ce se dă unora din clauzele ei.

În urma informațiilor ce veți lua, vă rugăm a raporta guvernului nobilei voastre țări, pentru a se interveni ca drepturile noastre să fie respectate.

Președinția Consiliului de Miniștri român, printr-o circulară redactată chiar de către consilierul juridic sovietic de pe lângă Comisia Aliată de Control, cu nr. 304 din 28 mai 1945, a cerut tuturor autorităților *ca să înregistreze toți cetățenii români, originari din Basarabia, în vederea repatrierii lor în Rusia, ca cetățeni sovietici*.

Autoritățile române au alcătuit asemenea tablouri, care s-au înaintat Comisiei Aliate de Control, iar ca urmare, au fost ridicați sute de mii de cetățeni români basarabeni și trimiși în Siberia.

Deși Convenția de Armistițiu, prin art. 5, prevede că statul român este obligat să predea aliaților (Rusiei Sovietice) prizonierii de război, cetățeni sovietici, și civili, cetățeni sovietici, aduși cu forța în România, și nu vorbește nimic de cetățenii români din Basarabia, totuși autoritățile ruse pretind că Convenția de Armistițiu se aplică și cetățenilor români din Basarabia, plecați în România de a lor bunăvoie, după cedarea acelei provincii către Rusia. Această interpretare tendențioasă este dată pe baza alineatului 11 din art. 5, în care vorbindu-se de obligația statului român de a da întreținerea și asistența medicală acelor cetățeni sovietici, până la repatrierea lor în Rusia, se pomenește și de „refugiați“.

Dar deși noi suntem refugiați, însă nu suntem refugiați din Rusia, noi fiind și atunci, ca și până acum, cetățeni români, iar nicidecum cetățeni sovietici.

Textul art. 5 din Convenție se referă numai la cetățenii sovietici din Rusia.

De aceea delegația română, care la Moscova a tratat și semnat armistițiul, nici nu a discutat chestiunea refugiaților cetățeni români, chestiune ce nu a fost pusă în discuție de guvernul sovietic.

Aceasta o pot atesta toți membrii delegației și mai ales dl ministru Pătrășcanu, președintele delegației, care a fost unul din cei care nu au împărtășit punctul actual de vedere, ilegal și greșit, al delegației sovietice din sânul Comisiei Aliate de Control.

Noi, cetățenii români, originari din Basarabia, începând cu anul 1918, când Basarabia s-a unit cu România, am dobândit cetățenie română și noi și copiii noștri ne-am bucurat de această cetățenie în mod permanent, timp de 27 de ani.

Autoritățile sovietice invocă un ucaz din 8 martie 1941, dat în Basarabia de guvernul sovietic, prin care s-a redat locuitorilor Basarabiei cetățenia rusă, pierdută prin alipirea Basarabiei și acordarea cetățeniei române.

Dar acest ucaz nu putea decide decât pentru populația rămasă acolo, după 28 iunie 1940 neîntrerupt și până la reocuparea provinciei de către statul român, de la 27 iunie 1941.

Toți cei care au plecat din Basarabia, de la 28 iunie 1940 și până la 22 iunie 1941, manifestându-și optarea lor pentru România, ai cărei cetățeni erau, nu mai puteau fi socotiți cetățeni sovietici, după ucazul din 8 martie 1941.

De asemenea, nici aceia, care, găsindu-se la 28 iunie 1940 în Basarabia și până la 22 iunie 1941 și de aici până la august 1944, au plecat în România, au optat pentru cetățenia lor română, nu pot fi loviți de menționatul ucaz rus.

Conform principiilor de drept internațional, cetățenii statului, care abandonează un teritoriu în favoarea altui stat, au dreptul de a opta, într-un anumit termen, pentru una din cetățenii. În nici un caz nici unul din state nu poate să-i considere cetățeni ai săi, cu sila, adică contra voinței lor liber exprimate.

În cursul istoriei avem exemple numeroase în acest sens.

S-a acordat dreptul de optare, pentru una din cetățenii prin Tratatul de la Paris din 1812, și cel din 1860, relativ la pacea dintre Sardinia și Franța prin acel tratat de la Viena din 1864, cel din Frankfurt din anul 1871.

Când Rusia a ocupat Basarabia în anul 1814⁶, s-a dat un termen de 2 ani pentru ca populația să opteze pentru una din cetățenii.

În anul 1878, când Rusia a luat restul de trei județe basarabene, s-a dat pentru exercitarea dreptului de opțiune un termen de 2 ani.

În anul 1918, când Basarabia s-a unit cu România, s-a acordat populației acelei provincii un termen de 2 ani, prelungit cu încă un an, pentru a alege între cetățeniile română și cea sovietică.

6 Greșit. Rusia a ocupat Basarabia în 1812.

În toate timpurile și în toate țările s-a respectat acest principiu că nimeni nu poate fi nici dezbrăcat, nici îmbrăcat fără voia lui cu o cetățenie oarecare.

Autoritățile sovietice însă caută să calce acest principiu de drept internațional, răpindu-ne cu forța cetățenia română, pentru care noi am optat de patru ori până acum.

Am optat în anul 1918, când, în termenul de 3 ani acordat, am cerut și obținut cetățenia română, pe care am păstrat-o 27 de ani, până în prezent.

Cererile le-am făcut individual.

Am optat a doua oară, în anul 1940, când după cedarea Basarabiei către Rusia am plecat din acea provincie în România.

Am optat a treia oară, când, după reocuparea Basarabiei de către România în anul 1941, prin Decretul-lege din 1941 al guvernului român, ni s-a redat cetățenia română, celor surprinși de evenimente la 28 iunie 1940, care nu au putut pleca în România, cetățenie ce s-a acordat din nou printr-o procedură de revizuire a cetățeniei, pe bază de cerere individuală.

Am optat a patra oară, când, rupându-se frontul în Moldova și Basarabia, în august 1944, la apropierea armatelor ruse de Basarabia, am părăsit provincia venind în Regatul Român. Toți am făcut serviciul militar în România.

Nici un ucaz din lume nu ne poate considera cu sila cetățeni sovietici.

Dar ucazul din 8 martie 1941 a fost desființat de redobândirea Basarabiei de către România și de Decretul-lege român ce ne-a redat cetățenia.

Dacă pentru particulari nu se poate concepe să pierdem cetățenia română, prin simpla decretare a guvernului sovietic, apoi pentru funcționarii români, originari din Basarabia, cu atât mai mult nu se pot aplica principiile susținute de organele sovietice, căci funcționarii prin ocuparea funcțiunilor și păstrarea lor până azi, în România, nu numai că au optat pentru cetățenia română, dar au pierdut-o pe cea sovietică definitiv, dacă ar fi avut-o.

Chiar legea sovietică din 1930 prevede că neprezentarea într-un anume termen la legațiunea sovietică pentru înregistrarea ca cetățeni sovietici a celor care se află în străinătate, cum e cazul nostru, atrage după sine pierderea cetățeniei sovietice.

De altfel, este și de neconceput ca un guvern străin să decidă prin legile sale că cetățenii unui stat, care se află în acel stat, pierd cetățenia acelui stat, conferindu-le altă cetățenie.

Timp de un an de zile am fost vânați în toate colțurile țării de organele de poliție române și sovietice, ca niște fiare sălbatice. Închiși în lagăre și forțați să semnăm declarații că plecăm de bunăvoie în Rusia. Altor li s-au falsificat declarațiile de refuz, menționându-se cuvintele „da” în loc de „nu” sau „nu” în loc de „da”.

Trăim zile și nopți de groază, căci în fiecare clipă ne așteptăm să fim ridicați de poliția rusă și trimiși în Rusia.

Dar nu trimiși în locurile de origine, ci în fundul Siberiei, căci cei ridicați au fost socotiți trădători, pentru că au plecat în România.

Famiile au fost despărțite și membrii ei trimiși în părți diferite ale Rusiei.

Guvernul român Groza, după întoarcerea de la Moscova, unde a dus tratative cu guvernul sovietic, a comunicat că de acord cu guvernul sovietic a rezolvat chestiunea cetățenilor români originari din Basarabia în sensul că acei care vor vrea de bunăvoie să plece în Rusia o pot face, iar cei ce vor să rămână în România mai departe nu au să se mai teamă, căci nimeni nu-i va constrânge să plece fără voia lor.

Totuși în țară prigoana continuă și ridicările nu se opresc.

Acum de curând s-a cerut poliției să trimită tablourile complete de basarabeni ce locuiesc în țară, indiferent dacă erau sau nu în Basarabia la 28 iunie 1940, când aceas-
tă provincie s-a cedat Rusiei, sau au plecat în august 1944 în România.

Aceasta înseamnă că, avându-se adresele noastre, într-o noapte putem fi ridicați și trimiși în fundul Rusiei.

Guvernele american și englez fac declarații de principii de libertate și umanitate, de apărare a libertății individului și ocrotirea lui contra atentatelor la dreptul de a dispune de soarta sa, dar aici noi suntem despuiați de cetățenia română a noastră de 27 de ani, la care nu am renunțat și nu înțelegem să renunțăm.

Vă rugăm, cercetați chestiunea noastră și raportați situația guvernului american, pentru ca să putem fi luați sub ocrotirea lui și a ni se acorda dreptul ca noi singuri să optăm pentru cetățenia ce dorim, fără constrângerea nimănui.

Scăpați-ne de starea aceasta de groaznică teamă de fiecare clipă, teama de a fi ridicați și trimiși în Rusia, Dumnezeu știe unde!

Primiți, vă rugăm, Excelență, asigurarea recunoștinței noastre pentru guvernul și nobilul popor american.

ss *Pan Halippa*

Excelenței Sale,

Domnului M. Etherige, trimisul special al Guvernului S.U.A.

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pantelimon Halippa (2126), dosar 565/f. a., f. 86–90.

P.S. Pentru prima oară documentul a fost publicat în: Lidia Brâncescu, Adina Berciu-Drăghicescu, *Basarabeni și bucovinenii între drept internațional și dictat. Documente 1944—1945*, București, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., 1995, p. 213—217.

Nr. 19

August 1945, București. Memoriu în care Pan Halippa examinează cauzele reale ce au determinat angajarea României în război contra U.R.S.S., demonstrează contribuția românească în război, de partea aliaților occidentali, și pledează pentru o „pace fără anexiuni și contribuțiuni“

Memoriu

Situația actuală din România este determinată de un întreg complex de împrejurări, iar în ultimul moment și în mod hotărâtor de intrarea ei în război. Pentru a în-

țeleg în mod mai exact aceste lucruri, adică starea actuală din România și războaiele ei, trebuie să examinăm cauzele care au determinat și împins această țară în război.

Guvernul Groza, în presă și în declarațiile sale, susține că intrarea României în război contra U.R.S.S. a fost un act de nebunie criminală, provocat de fascism-na-zism, pe când atacul ei contra Germaniei și Ungariei a fost un act de reacțiune normală contra nazismo-fascismului. Această explicație a războiului este prea simplistă, prea ușoară, prea teoretică și pornită din interese ascunse de a apăra o anumită dogmă, care acoperă anumite interese interne și externe.

De fapt, România nu vroia și nu avea interes de a intra în războiul actual și nici nu ar fi intrat, dacă nu ar fi fost provocată și împinsă, fiind lovită în interesele ei vitale. Și tocmai interesele ei vitale au împins-o în război și contra U.R.S.S. alături de Germania și contra Germaniei și Ungariei alături de aliați.

Conștientă de slăbiciunea ei, în comparație cu forțele vecinilor cei din răsărit (U.R.S.S. era în amicitie cu Germania, la sud, la Nord-vest erau Bulgaria și Ungaria aliate cu Germania, iar la nord Polonia și Cehoslovacia ocupate de germani), România a dus o politică fermă antirevizionistă și pacifică, conformă cu interesele sale, fără altă dorință decât de a-și consolida situația ei internă în granițele ei naturale. Ea făcea parte din Mica Înțelegere, era în alianță cu Polonia și se sprijinea pe alianța anglo-franceză, obținând de la Englitera garanția granițelor sale din 1939. Ea nu avea nici o revendicare externă: dovadă refuzul ei de a anexa Teschen'ul și refuzul ei de a ocupa Banatul Sârbesc când Serbia se prăbușise.

În această situație se găsește România când începe criza europeană.

Desigur că faptul care a culminat în această criză a fost legătura stabilită între d-nii Molotov și von Ribbentrop, respectiv d-nii Stalin și Hitler, adică între U.R.S.S. și Germania, în urma căruia se declară războiul. Polonia este invadată și ocupată de nemți cu participarea la această operație a U.R.S.S., care a atacat aliata Angliei și a Franței pe la spate.

A urmat apoi ocuparea de către U.R.S.S. a Estoniei, Letoniei și Lituaniei, și declararea războiului cu Finlanda. Acest din urmă gest al U.R.S.S. a provocat o legitimă indignare în toată lumea. Anglia a cerut și a obținut excluderea U.R.S.S. din Liga Națiunilor. America a promis ajutor Finlandei eroice. Era evident că U.R.S.S. nu era prietena Angliei și a Americii, nu era prietena Franței invadate, ci a Germaniei hitleriste și a Italiei fasciste.

Survine armistițiul cu Franța, criza și prăbușirea Serbiei, intrarea în scenă a Ungariei și a Bulgariei, prăbușirea Greciei. România este înconjurată din toate părțile de forțele Germaniei și aliații ei, când primește de la U.R.S.S. ultimatumul de a ceda Basarabia și Bucovina de Nord. Este interesant de observat că Bucovina de Nord se cere ca compensație pentru stăpânirea Basarabiei 24 de ani; ce compensație ar fi trebuit să dea Rusia, care a stăpânit Basarabia o sută de ani?

Este evident deci că U.R.S.S. a făcut gesturi de inamicitie față de Franța și Anglia, și anume: 1) atacul și ocuparea unei părți din Polonia, aliata Franței și a Angliei; 2)

atacul și ocuparea Finlandei, Estoniei, Letoniei, și Lituaniei recunoscute în granițele lor de toate puterile europene și care aveau încheiate cu U.R.S.S. pacte de neagresiune cu definiția agresorului; 3) ultimatumul dat României, deși știa că Anglia și Franța recunoscuseră granița României de la Nistru, deși știa că calcă în mod vădit pactul de neagresiune semnat de ea și România, deși știa că granițele României fuseseră garantate de Franța, Anglia și Italia.

Împrejurările erau de așa natură (amenințări din partea Bulgariei, Ungariei și a Serbiei) încât, chiar după sfatul Angliei și al Franței, România a cedat față de amenințarea de a fi atacată de forțele formidabile ale U.R.S.S., amica și aliata de atunci a Germaniei hitleriste și triumfătoare.

Indignarea armatei românești, silită să se retragă de pe o parte din teritoriul național, fără nici o lovitură de tun, precum și a întregii populații, care vedea zeci de mii de refugiați fugiți din Basarabia, care nu au voit să rămână sub tirania U.R.S.S., era imensă. Această profundă indignare a trezit tot veninul vechi. Socotelile României cu Rusia se încheiaseră în 1918 prin unirea Basarabiei (jumătate din principatul Moldovei, care împreună cu Muntenia formează baza statului român) cu patria-mumă, după o sută de ani de despărțire. Toată lumea a văzut acum vechiul imperialism rusesc înviat sub noi forme, și și-a adus aminte că de la 1711 până azi România, la fiecare 25 de ani, a fost invadată, ocupată și prădată de armatele rusești în războaiele lor din Balcani în drumul lor spre Constantinopol. România era spate de front, câmp de luptă, oștile imperiale se aprovizionau și trăiau pe contul locuitorilor acestei țări, fără nici o despăgubire. Toată lumea și-a adus aminte atunci cum în 1812 a fost anexată de ruși jumătatea de răsărit a Moldovei (Basarabia) și stăpânită de ei o sută de ani. Toată lumea și-a adus aminte de trădarea Rusiei din 1917, de descompunerea armatei ei, care a jefuit atunci această țară, alături de germani. Toată lumea și-a adus aminte de tezaurul, fondul de aur al României luat de ruși, și aflat și astăzi în mâinile lor. Toată lumea se temea că înțelegerea germano-sovietică va duce la ocuparea întregii țări românești de U.R.S.S. Vechea conștiință a pericolului permanent și mortal pe care îl prezintă rușii pentru noi s-a trezit cu o violență nemăsurată.

În fața acestui pericol mortal, fără nici un ajutor, izolată de toată lumea, România a fost silită să suporte amputarea Ardealului de Nord în favoarea Ungariei și a Cadrilaterului în favoarea Bulgariei.

Astfel, alianța Stalin-Hitler, prin Molotov-Ribbentrop, a provocat războiul, a împărțit Polonia, a dus la dezastru Finlanda, a anexat la U.R.S.S. Estonia, Letonia și Lituania, iar din România a smuls Basarabia și Bucovina de Nord pentru U.R.S.S., Cadrilaterul dobrogean pentru Bulgaria, nordul Ardealului pentru Ungaria și a dus la ocuparea țării de către Germania.

Ca efect natural, a survenit criza dinastică. Regele Carol al II-lea părăsește tronul și țara, întrucât prin instalarea dictaturii personale plebiscitare purta singur răspunderea situației intolerabile create țării. El declarase ilegale toate formațiile și partidele politice, introdusese starea de asediu și cenzura riguroasă. Profitând de această stare

de disoluție politică, Carol al II-lea instalează la plecarea sa din țară dictatura generalului Antonescu asupra țării și dinastiei, iar acesta se înconjoară de un grup de gardiști, adică notorii aventurieri hitleriști și de câțiva prieteni devotați personal. Ei nu se puteau menține la putere fără a canaliza indignarea lumii românești împotriva Rusiei, care răpise din nou Basarabia. Pe de altă parte, Germania era triumfătoare în acel moment. A lupta atunci alături de U.R.S.S. era sufletește imposibil, iar în mod practic transforma țara în câmp de luptă între cei doi giganți imperialiști, care după ce au fost aliați nu se înțelegeau asupra împărțirii prăzii.

În tot acest răstimp partidele serioase din România, cu adânci rădăcini în țară, Partidul Național Liberal de sub conducerea dlui Brătianu și Partidul Național Țărănesc de sub conducerea dlui Maniu, preconizau și stăruiau în menținerea neutralității, conștienți de dreptatea cauzei românești, conștienți de drepturile României asupra Basarabiei, Bucovinei, Ardealului și Dobrogei, conștienți de pericolul tiraniei germane, ca și de pericolul tiraniei U.R.S.S. Dar sfaturile și eforturile lor nu au avut succes. Indignarea armatei și a întregii populațiuni contra Rusiei sovietice nu era de stăpânit, România intră în război împotriva Rusiei sovietice alături de Germania.

Este evident deci că politica U.R.S.S. de alianță cu Germania, de atac contra Poloniei, Estoniei, Letoniei, Finlandei și apoi a României, a împins România, ca și Finlanda, în brațele Germaniei și apoi la război contra U.R.S.S.

Că în această criză au jucat un rol și elementele fascisto-naziste din țară este incontestabil. Dar aceste elemente de puțină valoare și numerică și intrinsecă, n-ar fi putut reuși, fără brutalul și nedreptul atac al U.R.S.S. Agenții acesteia din urmă, prin actele lor de provocațiune, au făcut să crească în țară atât ura contra U.R.S.S., cât și antisemitismul, care a degenerat în crime și mișcări sălbatice.

Iată cauzele reale ale războiului României contra U.R.S.S. U.R.S.S. singură a provocat împotriva sa toate statele și popoarele de la hotarele sale apusene, anexând părți din aceste țări sub pretextul ridicol al pericolului ce-l prezintă pentru siguranța sa existența piticilor. Afară de excluderea U.R.S.S. din Liga Națiunilor, Franța și Anglia nu au făcut nici un gest de dezaprobare sau apărare a țărilor atacate de U.R.S.S.

În iunie 1941, România reocupă Basarabia, unde rușii în cursul unui an au înspăimântat populația autohtonă românească, prin arestări, deportări, asasinate și confiscări de averi. Pe lângă aceasta, în retragerea lor, sovieticii au ars în mod sistematic și barbar orașe, sate, bunuri. Normal ar fi fost ca la Nistru armata română să se oprească, să termine campania. Se putea oare? Cum nu s-a putut opri armata română, în războiul contra Ungariei și Germaniei, la vechiul său hotar cu Ungaria, ci a trebuit să meargă înainte, nu s-a putut opri nici atunci.

Acum României i se aduc învinuiri că a devastat și a prădat o mică regiune între Nistru și Bug ocupată de ea. Este adevărat, în mică parte, dar aceste devastări și prădăciuni nici pe departe nu se compară cu acele făcute de sovietici în Basarabia și în Moldova și după armistițiul în România. Odesa, Tiraspolul, Balta — orașe din regiunea de peste Nistru — au rămas întregi; distrugerile au fost pe cât posibil reparate de

autoritățile române când au administrat provincia, pe când Chișinăul, Orheiul, Bălți, Călărași și multe altele din Basarabia au fost sistematic arse de sovietici. A suferit acolo populația, în special cea ovreiască, au fost acolo lagăre de izolare, epidemii și foame. Dar acestea au fost abuzurile unor indivizi, nu un sistem. Dovadă este faptul că armata română a ocupat și alte regiuni în Crimeea și Herson, unde asemenea crime nu s-au produs. Crimele și delictele desigur trebuie aspru pedepsite, dar nu trebuie aruncat oprobiul asupra unui întreg popor și asupra unei armate pentru crimele cătorva indivizi izolați, mai cu seamă că toți beligeranții au comis crime și atrocități, unii chiar în mod sistematic. Nu se vorbește însă nimic de opera pozitivă pe care au făcut-o românii în Basarabia, Bucovina și Transnistria: restaurarea școlilor și bisericilor, a căilor ferate și a drumurilor, a industriei și agriculturii. Toate acestea sunt tăcute sistematic. Numai lucruri rele se pun în socoteala armatei și poporului român.

După retragerea de la Stalingrad, războiul României trece în faza a doua. Opinia publică românească se trezește la realitate, simțind cu toate încercările de înșelare că războiul se poate prelungi, dar nu se poate câștiga.

După multe zbuciumări, tatonări și tratative, se ajunge la lovitura de la 23 august 1944, care desigur nu s-ar fi încercat, nici n-ar fi reușit, dacă partidele Național-Liberal și Național-Țărănesc nu ar fi adus în această chestiune inițiativa, autoritatea și garanția lor.

Prin trecerea României de partea aliaților occidentali, deschizându-se frontul pentru armatele aliate, România a adus un imens serviciu aliaților, scoțând din luptă un număr de divizii potrivnice, dând un număr de peste 12 divizii contra Germaniei și Ungariei și punându-le la dispoziție mijloacele sale de transport și altele. Prin aceasta a scurtat războiul și a înlesnit victoria. I s-au impus totuși condiții de armistițiu foarte grele și nedrepte: cedarea unei părți din teritoriul național (Basarabia și Bucovina de Nord, cum și o parte din Moldova), despăgubiri bănești grele, despăgubiri în natură grele, întreținerea Armatei Roșii, întreținerea unui mare număr de militari și funcționari sovietici la Comisia de Control, și peste toate un guvern în serviciul U.R.S.S., după dorința dlui Vișinski.

După atâtea sacrificii și efortări, țara se simte umilită și prădată, pusă la discreția acelor care de secole o invadează și o pradă. Toate acestea sub titlul de batjocură că a fost liberată de fascismo-hitlerism.

Guvernul Groza declară în toate părțile că condițiile de armistițiu sunt generoase, că sumele și prestațiunile cerute de la români sunt mici, dar nu permite să se arate cifra lor, să se vorbească și să se scrie despre Basarabia și Bucovina, ridică din librării și biblioteci toate publicațiile în această chestiune. Guvernul Groza nu vede că Moldova și Ardealul sunt ruinate, căile ferate sunt distruse, că prizonierii români din Rusia nu s-au întors nici după 11 luni de la armistițiu, că în schimb românii refugiați din Basarabia sunt ridicați contra voinței lor cu forța și sunt predați autorităților sovietice pentru a fi deportați în U.R.S.S., iar de acolo ni se aduc streini, că recolta este proastă și că ne amenință foamea.

Guvernul Groza continuă sistemul dictatorial al lui Carol al II-lea și al lui Antonescu înăsprit, sistemul semănării urii și excitării patimilor josnice. Pace, liniște, ordine și muncă productivă desigur că nu se poate obține prin aceste metode. Fără retragerea Armatei Roșii peste Nistru, fără îndepărtarea guvernului actual de ură, demagogie și pregătire de foame și de război civil, nu se poate păși pe calea păcii. Lupta pentru o doctrină în dosul căreia se ascunde tirania și acapararea lumii trebuie să înceteze.

Marile Puteri au elaborat la San-Francisco un statut pentru a preveni războaiele viitoare. Dar viitorul izvorăște din trecut și din prezent. Trecutul și prezentul făuresc viitorul. Nedreptățile trecute și prezente pregătesc războiul viitor.

Marile Puteri vor pace în viitor? Să binevoiască să înlăture nedreptățile din trecut și din prezent. Dacă vor pace între U.R.S.S. și vecinii săi, să înlăture cauzele trecute și prezente care au provocat toate urile.

Dacă după o mie de ani Ucraina Subcarpatică, care n-a fost niciodată sub stăpânire rusească, nici imperială, nici sovietică; dacă Galiția și alte părți poloneze, care n-au fost niciodată sub stăpânire rusească pot trece astăzi sub stăpânirea Ucrainei sovietice, pe baze etnice, cu atât mai just este ca Moldova dintre Prut și Nistru, Basarabia și Bucovina, care au lipsit numai o sută de ani de sub stăpânirea etnică românească, să se întoarcă la Țara Românească, așa cum au fost în granițele din 1939, așa cum au fost recunoscute de Anglia și Franța, așa cum s-a promis de Marile Puteri, că nu vor recunoaște nici o modificare a granițelor din 1939, produse după declararea războiului mondial.

Guvernul Groza a interzis să se vorbească și să se scrie de această chestiune. Complotul tăcerii dictat de Moscova nu va vindeca această rană sângerândă. Dimpotrivă, o va învenina și va otrăvi viața popoarelor, până când nu se va rezolva cu dreptate, care este de partea României, căci U.R.S.S., formând în 1940, când a ocupat Basarabia, din ea, a 13-a republică socialistă sovietică — Moldova -, prin acest fapt a recunoscut etnicitatea românească a acestei provincii. Pentru această dreptate au căzut morți și răniți sute de mii de români și au rămas sute de mii de orfani și văduve. Sângele și lacrimile lor strigă la cer.

Nimeni nu știe care va fi viitorul. România a luptat în alianță cu Germania contra U.R.S.S. pentru dreptate și în alianță cu U.R.S.S. contra Germaniei. Anglia și America au luptat alături de U.R.S.S. contra tiraniei și imperialismului german. Nu se știe dacă nu tot ele vor lupta contra U.R.S.S. pentru eliberarea popoarelor din toată lumea și din U.R.S.S. de tirania și imperialismul lui.

Viitorul e în mâinile dreptății. Fără dreptate nu poate fi și nu va fi pace.

Ca concluzie, nu ca dovadă de inconsecvență, reproducem lozinca din 1917—1918 a lui Lenin și Stalin:

„Vrem pace fără anexiuni și contribuțiuni“.

Nr. 20

1945, București. Memoriu elaborat de Pan Halippa în ajunul Conferinței de Pace de la Paris din 1946—1947, în care explică esența problemei Basarabiei*Memoriu*

Cu tot complotul tăcerii în chestiunea Basarabiei, cu toate ordinele de a se scoate din librării și biblioteci cărțile, revistele și broșurile privitoare la Basarabia, cu toată epurarea cărților didactice de geografie, istorie și chiar de literatură privind acest subiect, problema Basarabiei persistă în toate sufletele românești și, desigur, va exista, va reînvia și va complica raporturile între U.R.S.S. și România.

În rezumat problema aceasta se prezintă astfel:

Regiunea românească, dintre Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră, numită Basarabia, până la 1812 a fost parte integrantă — jumătatea de răsărit — a Principatului românesc Moldova, aflat sub suzeranitatea turcească.

Ca urmare a războaielor dintre imperiile rus și turc, această parte a Moldovei românești, *fără voia statului moldovenesc și fără voia populației, a fost anexată de Imperiul Rus.*

Fiind locuită exclusiv de români, având instituții, legi și tradiții cu totul deosebite de acele ale rușilor, ucrainenilor și a celorlalte popoare din imperiul țărilor, împărăția rusească a fost silită să acorde Basarabiei o autonomie timp de circa 20 de ani, după anexarea ei.

Apoi i s-a aplicat regimul imperial, transformând-o într-o simplă gubernie rusească și aplicându-i-se regimul de rusificare, cum s-a aplicat și altor popoare alogene, anexate de Rusia prin forță.

Nu s-a admis nici o școală în limba românească. Nu s-a admis limba poporului nici la o instituție publică. S-a căutat să se scoată limba țării și din biserici.

Populația autohtonă a rămas agramată. Populația autohtonă a început să părăsească biserica, trecând la diferitele secte, dar nu s-a rusificat.

S-a încercat colonizarea Basarabiei cu germani, bulgari, evrei, ucraineni și ruși, pentru ca din acest amestec să iasă ruși veritabili, încercarea nu a reușit. Majoritatea populației a rămas românească.

Toate statisticile oficiale rusești, deși tendențioase (incluzând garnizoanele, funcționarii ruși și pe flotanți), dovedesc acest lucru.

Toți autorii ruși, chiar cei oficiali, au constatat în scrierile lor caracterul românesc al Basarabiei, începând cu Svinin, înalt funcționar la Ministerul Rus de Externe, însărcinat în 1816 cu studierea provinciei anexate, și sfârșind cu Leon Kasso, ministru în cabinetul împăratului Nicolae al II-lea.

Pentru a distrage populația românească din Basarabia de la proteste violente împotriva regimului nedrept și neuman, în care era ținută, guvernele rusești, ca și în Polonia și Ucraina subjugate, au introdus virusul antisemit.

La 1856, după pacea de la Paris, o parte din teritoriul Basarabiei a fost restituit României, iar la 1878, prin tratatul de la Berlin, această parte, cu toate că România fusese aliată Rusiei în războiul ei contra Turciei și, cu toate protestele, a fost din nou subjugată Rusiei.

La 1917, la prăbușirea Imperiului Rus, când provinciile mărginașe nerusești — Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia și altele s-au despărțit de Rusia, profitând de procesul revoluționar din imperiu, pentru a-și restabili drepturile lor de a fi state libere, cu cultură națională proprie, Basarabia a făcut același lucru — s-a constituit în Republică Democratică Moldovenească autohtonă, sub conducerea unui director și a unui parlament. Apoi, ca și Polonia, Finlanda și altele, s-a declarat independentă, pentru ca după scurt timp, cum era și normal, să voteze unirea cu România, a cărei parte integrantă fusese până la 1812, cu care avea aceeași compoziție etnică, aceleași tradiții și moravuri. Exact la fel au făcut și părțile Poloniei de sub stăpânirea rusească, austriacă și germană, constituind statul unitar al Poloniei.

Evident, acest proces de eliberare de sub jugul rusesc și unirea liberă, prin votul parlamentului local, cu România, nu s-ar fi putut produce fără substratul istoric și etnic românesc al Basarabiei, de altfel, cum a fost și în alte provincii alogene, care s-au despărțit de Rusia în același timp. Ca și în toate celelalte părți, procesul despărțirii a fost greu și a întâmpinat rezistență atât din partea imperialiștilor, cât și a revoluționarilor ruși, care în toate împrejurările au dovedit o lăcomie mare și voința de a acapara și a tiraniza popoarele mai slabe numeric și spațial.

Astfel, după o scurtă anarhie, populația românească din Basarabia, fără să treacă printr-o lungă perioadă de război civil, care a durat mulți ani în Rusia, a putut relua viața normală de cultură și progres.

După cercetările făcute la fața locului, din ordinul Marilor Puteri, întrunite la Paris, după Primul Război Mondial, savantul profesor de la Sorbona, Em. de Martonne, raportând că „...din punct de vedere geografic, etnic și istoric, Basarabia este țară românească“, conferința de la Paris examinează întreg complexul chestiunii Basarabiei, studiază memoriile prezentate de ruși țariști, de statul român și de reprezentanții Basarabiei, ascultă toate părțile și conchide:

„Considerând că, în interesul păcii generale din Europa, trebuie asigurată în Basarabia o suveranitate, care să corespundă cu aspirațiile populației; considerând că unirea Basarabiei este pe deplin justificată; considerând că populația Basarabiei a manifestat dorința de a vedea Basarabia unită cu România, înaltele părți contractante — Imperiul Britanic, Franța... declară că recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între frontierele actuale ale României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura lui până la punctul unde este situat vechiul hotar între Bucovina și Basarabia“.

O comisie specială, compusă din domnii Tardieu, Laroehe (Franța), Martineau și Venutelli (Italia), Crowe și Leeper (Anglia), Beymoh și Day (Statele Unite), au stabilit hotarul României la Nistru.

Din 1918 până în iunie 1940, conform acestei hotărâri, Basarabia a fost parte integrantă din statul român. În această perioadă postbelică (după Primul Război Mondial — *nota editorilor*) s-a desfășurat, aici o viață românească intensă pe baze larg democratice.

Înlocuirea aparatului de stat rusesc cu cel românesc local și din alte părți, s-a făcut fără nici o durere, căci noile autorități vorbeau limba mării mase a populației, iar minoritățile în contact de viață cu autohtonii știau mai bine românește decât rusește.

Populația a participat prin vot universal, egal, direct și secret la alegerile parlamentului, comunale și județene; ea a avut reprezentanții săi și în guvern. Procentajul participanților la vot niciodată n-a fost mai mare.

Instituțiile judecătorești au progresat și s-au democratizat, împărțirea justiției devenind mai la îndemâna maselor. În locul unui singur tribunal din Chișinău, s-au înființat încă 9 tribunale județene și o Curte de Apel la Chișinău, precum și numeroase judecătorii rurale, introducându-se și instituția judecătorului ambulant.

Populația a căpătat o reformă agrară, din care s-au împărțit și minoritățile: ucrainenii, rușii și bulgarii și chiar cele câteva sate-colonii de evrei agricultori.

Populația a obținut școli în limba națională. Numărul școlilor, în special al celor primare rurale, a crescut de la 927 (în 1915) până la 2235 (în 1938), al celor secundare — de la 32 (în 1917) la 50 (în 1938), al celor profesionale — de la 6 la 54 (în 1932), al celor superioare — de la 0 la 2, iar populația școlară a crescut de la 82 820 elevi (în 1915) la 358 640 elevi (în 1942).

Naționalitățile minoritare au avut școli și instituții de cultură în limba lor. Astfel, în 1938 erau în Basarabia 75 de școli evreiești, 5 germane, 4 poloneze, 1 armeană și 2 rusești.

Un mare număr de societăți de cultură (universități populare și muncitorești, societăți culturale, feminine, fundații de cultură regale, cămine culturale, societăți muzicale, societăți de intelectuali și scriitori) au luat naștere după Unire și au desfășurat o vie activitate de ridicare a nivelului cultural al maselor populare...

Presa a fost liberă, neîngrădită de cenzură, nu ca sub regimul țarist sau cel sovietic, și de la câteva periodice în 1917 a crescut la câteva zeci de periodice; pe lângă aceasta, un mare număr de cărți cu conținut țarist au fost publicate în acest timp.

Culte religioase au fost libere, România fiind cunoscută ca o țară ce a practicat totdeauna o largă toleranță religioasă, pe teritoriul ei găsindu-și refugiu atât sectanții ruși prigonii de guvernele țariste, cât și credincioșii și reprezentanții diverselor culte religioase persecutați de regimul sovietic.

Serviciul sanitar a făcut mari progrese: de la 18 spitale, 80 dispensare, 20 băi și 44 centre de deparazitare înainte de 1917, s-a ajuns la 82 spitale, 230 dispensare, 171 băi și 388 centre de deparazitare în 1940. Primele sanatorii pentru tuberculoși s-au construit în acest timp și printre ele și sanatoriul model din Bugaz, terminat în 1936, pe care apoi rușii îl revendicau insolit, numai câteva săptămâni după ocupația Basarabiei, ca o creație a lor. În fiecare capitală de județ s-au creat servicii speciale chirurgicale

și spitale de izolare, s-a creat un institut antirabic și laboratoare bacteriologice. Datorită acestor măsuri, au fost combătute cu succes epidemiile și bolile sociale și a scăzut simțitor mortalitatea populației.

S-au introdus, după 1922, asigurările sociale. S-au instituit Camere de meserii, de muncă, de agricultură și de comerț, alese de localnici.

Agricultura, industria și comerțul au luat un mare avânt, numărul firmelor industriale crescând de la un număr neînsemnat în 1940) și al celor comerciale la 25 019.

Creditul era larg deschis, s-au instituit bănci de credit agricol industrial și comercial.

Cooperativele au luat un mare avânt. Șosele, drumuri și poduri s-au construit în acești 22 de ani de zeci de ori mai mult decât în timpul celor 106 ani de stăpânire ru-sească. (În 1817 în Basarabia erau numai 53 km de șosea pietruită, iar în 1940 — 1193 km.)

Acest progres în toate domeniile vieții sociale n-ar fi fost posibil fără caracterul etnic românesc al acestei provincii și fără descătușarea forțelor creatoare naționale.

Desigur că erau și scăderi în viața de aici: rămășițele trecutului, crizele economice și instigațiile își produceau efectele, dar în ansamblu viața era liberă, îmbelșugată, pașnică, mulțumitoare, în evident progres material, cultural și moral.

Fără îndoială, această viață liniștită de muncă, cultură și progres nu s-ar fi schimbat, dacă U.R.S.S., contrar pactului Kellog⁷ și pactului prin care se definea agresorul⁸, n-ar fi trimis în iunie 1940, când era în alianță cu Hitler, ultimatumul, prin care, sub amenințarea cu războiul, a cerut ca autoritățile românești și armata română să evacueze în patru zile Basarabia⁹.

Împărțirea de către U.R.S.S. a Poloniei cu Germania, și atacul U.R.S.S. — contra Finlandei — dovedeau că U.R.S.S., prin forța armată, vrea să anexeze Basarabia. Pentru a evita războiul sub amenințarea forței, România a cedat.

Dar acest fapt brutal de agresiune al U.R.S.S. a retrezit ura contra Rusiei și a adus România în brațele Germaniei, triumfătoare atunci, pentru a răzbuna înjosirea și nedreptatea ce i s-a făcut de U.R.S.S.

Războiul declarat în 1941 de România n-a fost decât un răspuns la agresiunea U.R.S.S.¹⁰.

7 Prin *Pactul Kellog-Briand* semnat la Paris, la 27 august 1928, de către reprezentanții a cincisprezece state, România aderă la pactul privind interzicerea războiului ca instrument al politicii internaționale.

8 *Convențiile de definire a agresorului*. Se semnează, în iulie 1933, la Londra, de către reprezentanții U.R.S.S., Estoniei, Lituaniei, Poloniei, României, Letoniei, Turciei, Persiei, Afganistanului, Cehoslovaciei și Iugoslaviei.

9 *Istoria României între anii 1918–1944*. Culegere de documente. Coordonator — dr. Ioan Scurtu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1982, p. 408–410.

10 La 11–12 iunie 1941, la München și Berchtesgaden se semnează acordurile germano-române, prin care guvernul României se angajează să ia parte la războiul împotriva U.R.S.S.

U.R.S.S. a ocupat prin forță Basarabia sub pretextul formulat în nota ultimativă din 26 iunie 1940, că această provincie este locuită în majoritate de ruși. Dar pentru a dovedi cât de străină este această provincie de Rusia, ar fi suficient să arătăm că s-a constituit din ea a treisprezecea republică sovietică, deosebită de toate celelalte și denumită Moldova, cu limba oficială moldovenească, adică românească, recunoscându-i-se, astfel, caracterul ei autentic românesc.

Pentru siguranța statului rusesc, însă, toate autoritățile acestei republici au fost importate din U.R.S.S. Administrația nu se bazuia pe populația locală, ci pe Armata Roșie și pe sistemul totalitar.

Raporturile între U.R.S.S. și populația din Basarabia se pot deduce din faptele următoare:

După ocuparea României, 1944—1945, autoritățile militare sovietice au impus autorităților române să le fie predați, pentru repatriere, toți refugiații din Basarabia — câteva sute de mii — sub pretextul că ar fi cetățeni sovietici. A început goana după ei. Deși statul român le servea transportul, îmbrăcămintea, mijloace sanitare și hrana gratuite, plus o indemnizație de 180 000 lei, majoritatea imensă a refugiaților a refuzat și s-a ascuns, schimbându-și domiciliul. Corespondentul lui „Sunday Times” Archibald Gibson, în numărul din 22 iulie 1945, afirmă că circa 700 de acești nenorociți s-au sinucis. Ca rezultat, Comisia de aplicare a armistițiului s-a văzut silită să dea ordinul din 11 august 1945 prin care se cerea să înceteze urmărirea acestor victime, preținși cetățeni sovietici, și numai prin convingere și nu: prin coercițiune să fie repatriați.

Evident că toate aceste fapte nu se vor uita. Vremurile trec, împrejurările și credințele se pot schimba.

Dreptatea însă strigă la cer permanent.

Nu pot fi relații normale între România și U.R.S.S., nu va putea fi pace durabilă între ele fără să se facă dreptate României, fără să i se dea granița istorică la Nistru.

Cei ce pretind că vor eliberarea popoarelor și pacea pe pământ să țină seamă de aceste fapte, căci nesocotirea lor le va încărca sufletele cu mari păcate și va duce la noi războaie.

De aceea:

— având în vedere hotărârea Conferinței de pace de la Paris din 1920, cu argumentările ei însușite de marii aliați de atunci;

— având în vedere actul de agresiune comis în 1940 împotriva României de către Rusia Sovietică, aliată pe atunci cu Germania hitleristă;

— având în vedere că prin această agresiune s-a călcat pactul Kellog și pactul de definire a agresorului;

— având în vedere că U.R.S.S. a justificat atunci agresiunea sa, falsificând realitatea prin argumentul etnicității și tot de acest argument uzează azi, când pretinde partea răsăriteană a Poloniei înainte de 1939, precum și Ucraina Subcarpatică de la Cehoslovacia, și aplicându-se acest principiu al etnicității și Rusiei, credem că Marile

Puteri vor impune U.R.S.S. restituirea teritoriului Basarabiei către România.

Această restituire trebuie să se facă indiferent de procedura de urmat; fie că se va produce pe baza unei decizii a Conferinței de Pace, fie ca rezultat al unui plebiscit, organizat în anumite condiții care să asigure libera exprimare a voinței populației basarabene băștinașe.

Aceste condiții sunt:

I. Administrația anglo-americană pe timpul cât va dura pregătirea și executarea plebiscitului;

II. Retragera armatei și administrației rusești din Basarabia;

III. Înapoierea deportaților și refugiaților băștinași;

IV. Demobilizarea basarabenilor aflați sub armă și întoarcerea locuitorilor basarabeni, angajați la lucru în U.R.S.S.;

V. Retragera celor neoriginari din Basarabia.

PAN HALIPPA

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pantelimon Halippa (2126), dosar 565, f.a., f. 49–55

Nr. 21

1946, București. Memoriul adresat de Pan Halippa primului-ministru al României în vederea constituirii, în țările neutre sau în cele mai importante centre internaționale, a organizației „Pentru Basarabia românească“

Domnule prim-ministru,

Evenimentele ce le trăim și primejdia ce ne amenință provincia natală ne obligă, folosind experiența trecutului, să venim cu unele sugestii de măsuri, care ar fi trebuit luate pentru asigurarea viitorului Basarabiei.

Față de situația că guvernul țării nu poate menține legături cu opinia publică adversă, în vederea pregătirii susținerii revendicărilor ce ar avea de afirmat România la Conferința Păcii, s-ar impune o intensificare a propagandei pentru Basarabia românească în țările neutre, sau în centre mai importante internaționale. Aceste centre ar fi: Ankara, Elveția, poate Lisabona, chiar Stockholm, reprezentanții noștri căutând să pătrundă cât mai departe, iar în cazul imposibilității de a ajunge acolo: Parisul și Atena, unde ei ar fi trebuit să aștepte desfășurarea evenimentelor.

Este evident că orice basarabean s-ar fi bucurat de succesul definitiv al politicii guvernului și e imposibilă orice propagandă împotriva acestei politici, sau a Aliatilor Țării. Dar, trebuie să luăm în considerație posibilitatea unei pierderi a situației, sau a creării unui compromis între marile puteri, care ar atinge suveranitatea românească asupra Basarabiei. Cum această posibilitate nu poate fi apărută de reprezentanții oficiali ai guvernului, ar fi trebuit să intervină reprezentanții Basarabiei, care, desigur, conformându-se normelor de mai sus, ar fi putut pregăti un teren pentru diverse

posibilități. Față de cheltuielile ce necesită orice propagandă, acest demers n-ar fi costisitor și n-ar fi angajat la nimic guvernul; ar fi servit, însă, chiar în cazul celui mai fericit sfârșit, intereselor de propagandă internațională a Basarabiei românești. Aceasta cu atât mai important cu cât Basarabia nu are nici un fruntaș al ei, sau cunosător al problemelor locale, nu numai în diplomație, dar și ca atașat de presă, etc.

Basarabia are un îndelungat trecut diplomatic, care — început prin tratatul lui Cantemir din 1711 — admite tot felul de interpretări de drept internațional. La 1812, la răpire, un protest n-a putut fi concretizat într-o formă oficială. La 1878, la a doua răpire a sudului Basarabiei, delegații României n-au pătruns la Congresul de la Berlin, totuși prezența lor (Brătianu și Kogălniceanu) acolo fiind pilduitoare pentru noi. La 1918 și în anii următori Unirii, deși stăpâni pe situația politică, totuși noi n-am fost în totul pregătiți diplomaticeste ca să ne apărăm drepturile. De aceea, de pildă, s-a întârziat recunoașterea de către unele guverne, a Unirii. Unicul reprezentant al Basarabiei care a susținut atunci, la Paris, lupta pentru drepturile noastre, împotriva unor adversari inferiori — ca putere — celor de azi, a fost dl Ion Pelivan. Pavel Gore și Vlad Herța au fost invitați prea târziu și au refuzat să plece; o delegație formată „ad-hoc” (Ion Codreanu, Sergiu Cujbă și Gheorghe Năstase), ca și prezența dlui D. Ciugureanu, au avut un rol fericit în propaganda ideilor noastre. Reiese, așadar, imperativul creării unor delegații puternice, autoritare și erudite, ca, cercetând din timp situația la fața locului, să poată încheia relații trainice, intime și necesare, ca în circumstanțe(le) actuale să apere interesele țării.

La început, stând în diferite centre, acești delegați vor duce o activitate particulară (în contact direct cu reprezentanții diplomați), de studiere a situației și pătrundere, sub orice formă, în societatea țării corespunzătoare, pentru câștigarea simpatilor, pentru cauza noastră. Ar fi o activitate similară celei a românilor, în apusul Europei, în ajunul Unirii Principatelor. Paralel cu aceasta (ca vechile organizații polone sau ale revoluționarilor ruși, de peste hotar), delegațiile vor menține contact între ele, rămânând în țările corespunzătoare, chiar dacă diplomații noștri oficiali le-ar părăsi. Astfel ar fi format o organizație — „pentru Basarabia Românească” — peste hotare care ar putea reacționa la orice ocazie și posibilitate, împotriva tuturor călcărilor și abuzurilor adversarilor. La Conferința Păcii toate delegațiile s-ar fi strâns împreună ca, la fața locului, să dea lupta comună, cu mijloacele câștigate și sprijinind acțiunea reprezentanților guvernului, la conferință. Putem aminti, ca exemplu, însemnătatea publicațiilor dlui Ion Pelivan, editate la Paris și care demascau pe adversari, nimeni altul nefiind în stare să combată cu atâta cunoștință de cauză pe aceștia. De asemenea, să pomenim doar legăturile create cu câțiva profesori străini (Em. de Martonne, Mario Roque, Leeper ș.a.), sau ajutorul dat de dna Elena Donici, descoperită și ea numai datorită prezenței aceluiași fruntaș basarabean la Paris. În anii din urmă, făcându-se atâtea publicații noi, care ar fi putut (fi) folosite — de cunosători — pentru susținerea cauzei noastre, am fi trebuit să combatem pe adversari, desigur, mai ușor, dacă n-ar surveni, însă, alte dificultăți, care lipseau la 1918. În orice caz, indiferent de

sfârșitul războiului, această acțiune ar aduce un suport susținerii drepturilor noastre asupra Basarabiei, peste hotare, care — spre marele nostru regret — nu s-a continuat după 1918, când am fost siguri de unanima recunoaștere a dreptății noastre, și ceea ce s-a dovedit contra la 1940.

Cine trebuie să alcătuiască aceste delegații?

Cât mai puține persoane, cât mai sigure, autoritare prin trecutul lor și opera realizată, erudite în probleme basarabene. Guvernul O. Goga și altele au căutat să folosească chiar elemente cu legături între minorități (L. Dobronravov — Donici, Alexin-schi etc.). În orice caz, cunoștințe bibliografice, mai cu seamă rusești, se impun, căci aceasta-i cea mai perfectă și obiectivă armă a noastră.

Mai toate aceste persoane cunosc și limba rusă, încât pot urmări noua literatură sovietică, care nu ajunge la noi în Țară, și să contribuie la combaterea directă a intri-gilor adversarilor. De asemenea, pot lua contact direct cu alți reprezentanți ai popoa-relor subjugate de Soviete.

Delegațiile ar fi trebuit să se completeze în grupuri de vreo 3 persoane: 2 frunțași mai reprezentativi și un secretar, mai tânăr, ca să execute demersurile care cei dintâi n-ar fi putut încerca.

Plecarea trebuie să se facă neîntârziat, neoficial, fără discuții zadarnice, persoa-nele în cauză instalându-se în centrele arătate pentru a începe imediat — cel puțin — sondarea terenului, pregătindu-se pentru activitatea posterioară. Delegațiile trebuiesc înzestrate cu literatura necesară și alcătuite în așa fel ca fiecare grup să aibă în sânul său cel puțin un specialist în probleme basarabene și un mânuitor de condei, care să concretizeze ideile celorlalți.

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pantelimon Halippa (2126), dosar 108/f.a., f. 1–3

Nr. 22

10 februarie 1947, Paris. Din Tratatul de Pace dintre Puterile Aliate și Asociate și România

Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, Regatul Unit al Marii Britanii și al Ir-landei de Nord, Statele Unite ale Americii, Australia, Republica Sovietică Socialistă a Bielorusiei, Canada, Cehoslovacia, India, Noua Zeelandă, Republica Sovietică Socia-listă a Ucrainei și Uniunea Sud-Africană, ca state aflate în război cu România și care au purtat în mod activ războiul împotriva statelor europene inamice cu forțe militare importante, desemnate în cele ce urmează cu numele de „Puteri Aliate și Asociate“, de o parte, și România de altă parte;

având în vedere că România, care a încheiat o alianță cu Germania hitleristă și a participat, alături de ea, la războiul împotriva Uniunii Republicilor Sovietice Soci-aliste, a Regatului Unit, a Statelor Unite ale Americii și a altor Națiuni Unite, poartă partea sa de răspundere în acest război;

având în vedere însă că la 24 august 1944 România a încetat toate operațiunile militare împotriva Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, s-a retras din războiul contra Națiunilor Unite și a rupt relațiile cu Germania și sateliții ei și că, după ce a încheiat la 12 septembrie 1944 un armistițiu cu guvernele Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii, lucrând în interesul tuturor Națiunilor Unite, ea a participat activ la războiul împotriva Germaniei; și

având în vedere că Puterile Aliate și Asociate și România sunt doritoare să încheie un tratat de pace care să reglementeze, în conformitate cu principiile de justiție, chestiunile aflate încă în suspensie de pe urma evenimentelor amintite mai sus, și să constituie baza unor relațiuni amicale între ele, îngăduind astfel Puterilor Aliate și Asociate să sprijine cererea României de a deveni membră a Organizației Națiunilor Unite, precum și de a adera la orice convențiune încheiată sub auspiciile Națiunilor Unite — pentru aceste motive au căzut de acord să proclame încetarea stării de război și să încheie în acest scop Tratatul de Pace de față, desemnând, în consecință, pe plenipotențiarilor subsemnați care, după ce au prezentat deplinele lor puteri, găsite în bună și cuvenită formă, s-au înțeles asupra dispozițiilor ce urmează:

Partea I FRONTIERE

Articolul 1

Frontierele României indicate în harta anexată Tratatului de față (Anexa I), vor fi cele care erau în ființă la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei româno-ungare, care este definită în articolul 2 al Tratatului de față.

Frontiera sovieto-română este astfel fixată în conformitate cu Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940 și cu Acordul sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945.

Articolul 2

Hotărârile Sentinței de la Viena din 30 august 1940 sunt declarate nule și neavute. Frontiera dintre România și Ungaria este restabilită prin articolul de față astfel cum exista la 1 ianuarie 1938.

Publicat după: Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944—1947*, București, 1979, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 429–430

P.S. Pentru prima oară documentul a fost publicat în „Monitorul Oficial”, partea I, Anul CXV — nr. 199, din 30 august 1947

P A R T E A V

Documente și materiale (1950—1978)

Nr. 1

7 mai 1950, București — Sighetul Marmăției. Lista persoanelor care au fost transportate, împreună cu Pan Halippa, în aceeași dubă, la închisoarea din Sighet

Duba Nr. 16968: Gheorghe I. C. Brătianu, Tătărașcu Gheorghe, Constantin Bebe Brătianu, Bejan Petre, Vântu Gheorghe, Manolescu-Strunga, Racovița Mihai, Alimănișteanu Dumitru, Radu Portocală, C. C. Giurescu, Constanin Tancred, Samsonovici Nicolae, Napoleon Crețu, *Pantelimon Halippa*, Alexandru Popescu Necșești, Constantin I. C. Brătianu; (în total 16 persoane)

Publicat după: Arhiva Penitenciarului Sighet

Nr. 2.

Relatarea istoricului Constantin C. Giurescu despre starea fizică și psihică a „arestaților”, inclusiv a lui Pan Halippa, în timpul transportării lor de la București spre închisoarea din Sighet

Radu Portocală, abia revenit din spital după o operație de ulcer, „stă ghemuit pe locul lui și-și apasă cu mâna regiunea stomacului”, Alimănișteanu e și el bolnav de stomac, generalul Samsonovici „e permanent în nervi”, Manolescu-Strunga e „cel mai volubil dintre toți”, iar *Halippa* „povestește cu melancolie amestecată cu umor cum a făcut odinioară închisoare sub ruși; nu credea să apuce vremea să facă și sub ai lui și anume în Transilvania”.

Publicat după: Constantin C. Giurescu, *Cinci ani și două luni în penitenciarul din Sighet, 7 mai 1950 — 5 iulie 1955*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994, p. 51

Nr. 3

Probabil, 1950—1951, București. Opisul bunurilor confiscate din locuința lui Pan Halippa după arestarea sa în noaptea de 5 spre 6 mai 1950¹

1. Masă rotundă cu incrustații de lemn.
2. Birou de palisandru (antic).
3. Trei scaune formă pătrată (stil).
4. O canapea sculptată (catifea grenă) stil. Acaju.
5. Un aparat de radio Philips.
6. Un covor afgan.
7. O lustră de cristal (3 brațe).
8. Un ceas de aur Patek (Elveția).
9. O canapea (stil) catifea grenă.
10. O măsuță de lucru cu canapea, cu oglindă și mai multe sertare.
11. Mai multe icoane, candelă rame (stil).
12. Un șifonier cu oglindă. Acaju.
13. Un fotoliu sculptat (grenă).
14. O măsuță dreptunghiulară și picior sculptat cu incrustații.
15. Un dulap (acaju) cu ușa rotunjită (stil).
16. O noptieră (acaju) cu placă de marmură.
17. 3 tablouri goblen (broderie antică).
18. O toaletă (fără oglindă) acaju.
19. Un birou cu oglindă din palisandru (stil).
20. Două semifotolii (acaju) tapisate cu material în dungi (stil).
21. Un dulap mare de haine.
22. Un colțar (etajeră) sculptat lemn acaju (stil).
23. 6 scaune sculptate de nuc (tapisate).
24. O lustră de bronz cu porțelan (stil).
25. 2 lămpi de masă de porțelan (stil).
26. Vase de porțelan și cristal pentru flori.
27. Perdele, lucru de mână.
28. Mașină de cusut *Singer* de mână.
29. Mai multe obiecte și statuete de porțelan pentru vitrină (antic).
30. Un șal alb de lână cu dungi colorate.
31. Un dulăpior colțar (acaju) stil.
32. Două oglinzi cu rame galbene și măsuțe sculptate, acoperite cu marmură (stil Louis XV).
33. Un bufet de stejar, sculptat, din scândură și marmură.
34. O masă pentru 24 persoane, stejar sculptat.

1 Întocmit de Eleonora Halippa, soția lui Pan Halippa, din memorie, neexistând un act oficial de predare-primire.

35. 12 scaune, stejar sculptat (toate stil rusesc).
36. O bibliotecă acaju (cu cărți în limba rusă, franceză, germană).
37. Un pian *Herstenberg*, Leipzig (lemn de culoare maro) stil.
38. O oglindă mare dreptunghiulară, rame de lemn (stil).
39. 3 policioare sculptate (stil).
40. Lustră de cristal.
41. Mai multe farfurii antice pentru pereți.
42. Tacâmuri de argint cu litere EH.
43. Veselă de masă, ceai, cafea, vin, fructe ș.a.m.d.
44. Lenjerie de masă.
45. Trei scaune stil (de diferite forme).
46. Un birou pe două coloane (stejar maro) cu ușile sculptate.
47. Cinci biblioteci (americane) de cărți.
48. Două scaune (fotolii) pentru birou, formă semicerc (acoperite cu piele).
49. Un taburet dreptunghiular incrustat cu sidef și lemn.
50. Un dulap de haine.
51. 2 măsuțe rotunde acaju (stil).
52. 2 măsuțe dreptunghiulare (stil).
53. O oglindă cu rame de lemn.
54. O comodă pentru lenjerie.
55. Un aparat de radio.
56. Câteva covoare naționale.
57. Un fotoliu mare de piele.
58. Două cufer (unul galben și unul gri).
59. Trei valize de piele de porc galbene.
60. Două perne de puf.
61. Două covoare naționale.
62. Câteva cărți bisericești.
63. Două samovare de aramă.
64. Reșou și butelie aragaz.
65. Masă de stejar cu 2 sertare.
66. Trei scaune de fier (pliante).
67. Un răcitor obișnuit.
68. Un ceas rotund mare.

TABLOURI

1. C. Baba, *Natură moartă*.
2. Cuțescu-Stork, 2 sau 3 interioare.
3. Holban, *Spălătoresele și Femei în câmp*.
4. Kogan, gravuri, diferite vederi.

5. Artachino, *Trandafiri*.
6. Chinan-Loghi, *Dunăre*.
7. Iftodie, *Flori și altele*.
8. Nina Arbore, *Portrete*.
9. Gavrilov, *Portrete*.
10. Pelin, acuarelă, francez.
11. Malișevski, *Natură moartă*.
12. Gumalic (...).
13. Codița, *Iarna*.
14. Cioglokov, *Lampa mare*.
15. Ballier și alții.

Publicat după: Colecția de Manuscrise a Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. de inv. 10225/2, f./a. Chișinău

Nr. 4

26 martie 1952, Podul de la Ungheni, pe Prut. Actul de predare către autoritățile sovietice a „individului” Pantelimon Halippa

Astăzi anul una mie nouă sute cincizeci și doi, din luna martie ziua 26 (douăzeci și șase)

PROCES-VERBAL

Subsemnații locotenent Bogza Ion și loc[otenent] maj[or] Dimitrescu Gheorghe din partea grănicerilor români și din altă parte reprezentanții grănicerilor sovietici maior Sidnik și subcolonel² Popov am încheiat prezentul act pentru predarea individului Halippa Pantelimon născut în 1883, luna august 1, în comuna Cubolta-Bălți, U.R.S.S.

Împreună cu individul se predă și obiectele personale ca: lenjerie, haine diferite și una servietă maro, precum și un buletin biroul populației vechi nr. 429.259.

În timpul predării a sus-numitului din partea grănicerilor români nu am avut nici o pretenție.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal spre cele legale.

Actul s-a încheiat în trei exemplare, în limba română³.

Publicat după: Mihai Tașcă, *Pan Halippa — cronică a unei condamnări*, în *Destin Românesc*. Revistă de Istorie și Cultură, 2008, An III (XIV), nr.4 (56), p. 102.

P.S. O copie a documentului a fost publicată în *Pan Halippa, Publicistică*. Fundația Culturală Română, (București), Editura „Museum” (Chișinău), 2001, p. XVIII.

2 Locotenent-colonel

3 Urmează semnăturile predatorilor și primitorilor: din partea grănicerilor români semnează locotenent I. Bogza și locotenent major Gh. Dumitrescu. Numele de familie a primitorilor sovietici — maior Sidnik și locotenent — colonel Popov — nu sunt indicate la sfârșitul documentului, fiind făcute doar semnăturile lor în dreptul gradului militar respectiv.

Nr. 5

26—30 martie 1952, Chișinău. Chestionarul arestatului Pantelimon Halippa întocmit de Secția anchetă a Ministerului Securității de Stat al R.S.S. Moldovenești

Numele, prenumele, patronimicul: *Halippa Pantelimon Nicolaevici*
 Anul și locul nașterii: *1883. s. Cubolta. mul Bălți. RSSM*
 Locul permanent de trai până la arest: *or. București, (România)*
 Profesia: *învățător*
 Locul permanent de lucru și ocupația până la arest: *or. București, am activat în domeniul presei, publicist*
 Naționalitatea: *Român*
 Cetățenia: *Română*
 Apartenența de partid: *Fără de partid*
 Studiile: *Superioare*
 Proveniența socială și politică: *Dintr-o familie de țărani (ponomar)*
 Antecedente penale: *Anterior nu am fost condamnat (propriile afirmații)*
 Participare la războiul pentru apărarea patriei: *Nu am participat*
 Aflarea pe teritoriul ocupat de inamic: *în anii 1941—1944 am locuit la București, am activat în presă*
 Componenta familiei: *Tata — e mort; Mama — e moartă; Soția — Halippa Eleonora Iurie, a.n. 1886, or. București, casnică; Copiii — Halippa Radu Pantelimon, a.n. 1921, or. București, inginer-constructor; Frați, surori — Constantinovici Natalia Nicolae, a.n. 1881, or. București, casnică*
 Portretul verbal (necesar de subliniat): **1.** *Statura — mică (115—164 cm); 2. Corpul — slab; 3. Umerii — lăsați în jos; 4. Gâtul — scurt; 5. Culoarea părului — cărunț; 6. Culoarea ochilor — căprui; 7. Fața — ovală; 8. Fruntea — înaltă; 9. Sprâncenele — late și arcuite; 10. Nasul — mare, subțire, drept, ridicat la bază; 11. Gura — mică; 12. Buzele — subțiri; 13. Bărbia — proeminentă, 14. Urechile — mari, aplecate în părți normal*
 Particularități semnificative: *O cicatrice pe frunte*
 Alte particularități și obiceiuri: *Nu are*
 Când a fost arestat: *la 30 martie 1952, mandatul nr. 50*
 Temeiul arestării: *Decizia despre alegerea măsurii preventive din 27 martie 1952*
 Cine îl are în custodie: *Secția anchetă a MSS al RSSM*

Publicat după: Mihai Tașcă, Pan Halippa — cronică a unei condamnări, în *Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură*, 2008, An III (XIV), nr.4 (56), p. 104—105

P.S. Documentul se păstrează în Arhiva Depozitului special al Serviciului de Informare și Securitate al Republicii Moldova, Fondul persoanelor supuse reperiunilor politice, dosar penal nr. 6235, vol. 1, f. 9—10

Nr. 4

28 marie 1952, Chișinău. Proces-verbal al interogatoriului arestatului Pantelimon Halippa, efectuat de locotenent-colonelul Vladimirski, angajat al Departamentului anchetă a Ministerului Securității de Stat al RSS Moldovenești

Proces-verbal al interogatoriului

28 martie anul 1952

or. Chișinău

Șeful secției a III-a a Departamentului anchetă a Ministerului Securității de Stat al RSSM, locotenent-colonelul Vladimirski, a interogat în calitate de arestat pe HALIPPA Pantelei Nicolaevici, anul nașterii 1883, originar din satul Cubolta, raionul Bălți, RSSM, moldovean de naționalitate, cetățean al României, studii superioare, locuiește în or. București, str. Donici 32.

Interogarea a început la ora 20 și 30 min.

Interogarea se efectuează în limba moldovenească prin intermediul interpretului departamentului anchetă al MSS al RSSM, locotenent Rotari, care a fost preîntâmpinat potrivit art. 89 al CP al RSSU.

Întrebare: Numiți familia dumneavoastră adevărată?

Răspuns: Numele meu este Halippa, prenumele Panteleimon, patronimicul Nicolaevici.

Întrebare: Ați purtat și alte nume?

Răspuns: Da, exercitând din anul 1906 activitate literară, un timp am colaborat la ziarele „Basarabia“, „Viața Basarabiei“, „Cronica bucureșteană“, „Viața Românească“ în care poeziile mele, diferite articole cu caracter politic erau publicate cu pseudonimele Cubolteanu Pintilie și P. Basarabeanu.

Întrebare: Ce studii aveți?

Răspuns: În anul 1912 am absolvit Universitatea din Iași, unde am învățat la Facultatea istorico-filologică.

Întrebare: Cu ce v-ați îndeletnicit după terminarea Universității?

Răspuns: După terminarea Universității din Iași, am locuit la Chișinău și au profesat literatura, mai exact eram publicist. În baza unei înțelegeri cu Zemstva gubernială, am scris o lucrare cu denumirea „Trecutul istoric al Basarabiei“, în limba rusă, și „Geografia Basarabiei“, în limba română, care au fost editate.

Ulterior, începând cu anul 1913, împreună cu Nicolae Alexandri și Semion Murafa am editat o revistă lunară „Cuvânt Moldovenesc“, iar ceva mai târziu și un ziar cu aceeași denumire, care avea un tiraj de 20.000 de exemplare. În paralel, scriam diverse articole, care erau publicate nu doar în ziarele și gazetele „Cuvânt Moldovenesc“, dar și în ziarele „Pravda“, „Cronica“, „Dimineața“, de asemenea, în revista „Viața Românească“, care se editau în or. București (România) și or. Iași.

Întrebare: Care era mesajul acestor articole?

Răspuns: În articolele publicate în respectivele reviste și ziare, în general, puneam accent pe problemele economice și culturale ale Basarabiei, adică rămânerea ei în urmă; de asemenea, pe înăbușirea de către guvernul țarist a culturii naționale. În fond, acestea erau articole cu caracter naționalist, în care eu demonstrez necesitatea unirii Basarabiei cu România.

Întrebare: Adică sunteți un românofil. Nu-i așa?

Răspuns: Da, am fost un românofil și la formarea acestor viziuni și convingeri ale mele au avut un rol deosebit legăturile cu eserul, publicistul și scriitorul român Zamfir Arbore, social-democratul Rakovski, profesorul **Axinte Frunză**, publicistul Dobrogeanu-Gherea, cu care am făcut cunoștință în timpul studiilor la Universitatea din Iași.

Întrebare: Din ce partide ați făcut parte?

Răspuns: Din anul 1906 și până în 1919, am fost membru al partidului eserilor, ulterior, am fost unul din organizatorii și ideologii partidului țărănesc și până nu demult, evident, aveam o activitate fructuoasă.

Interogarea a fost întreruptă la ora 24.00

Mărturiile mele au fost consemnate exact și mi-au fost citite în traducere moldovenească.

(s.s.) Pan Halippa

A interogat: Șeful secției a III-a a Departamentului anchetă a MSS al RSSM., locotenent- colonelul Vladimirski.

(s.s.) Vladimirski

A tradus: Tradatorul Departamentului anchetă a MSS al RSSM, locotenentul Rotari

(s.s.) Rotari

Publicat după: Mihai Tașcă, *Pan Halippa — cronică unei condamnări*, în *Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură*, 2008, An III (XIV), nr. 4 (56), p. 106—107

P.S. Documentul se păstrează în Arhiva Depozitului special al Serviciului de Informare și Securitate al Republicii Moldova, Fondul persoanelor supuse reperiunilor politice, dosar penal nr. 6235, vol. 1, f. 12—14

Nr. 5

29 marie 1952, Chișinău. Proces-verbal al interogatoriului arestatului Pantelimon Halippa, efectuat de locotenent-colonelul Vladimírski, angajat al Departamentului anchetă a Ministerului Securității de Stat al RSSMoldovenești

Proces-verbal al interogatoriului

29 martie anul 1952

or. Chișinău

Șeful secției a III-a Departamentului anchetă a Ministerul Securității de Stat al MSS al RSSM, locotenent-colonelul Vladimírski a interogată în calitate de arestat pe HALIPPA Pantelei Nicolaevici.

Interogarea a început la ora 11.40 min.

Interogarea se efectuează în limba moldovenească prin intermediul interpretului Departamentului anchetă a MSS al RSSM, locotenent Rotari, care a fost preîntâmpinat potrivit art. 89 al CP al RSSU.

Întrebare: Precizați, care era situația dumneavoastră în partidul eserilor?

Răspuns: Fiind membru al partidului eserilor din anul 1906 și până în anul 1919, am luat parte activă la ședințele comitetului din Basarabia, care își avea sediul la Chișinău.

În anul 1906, am fost ales delegat la Congresul I al partidului eserilor, care urma să-și țină lucrările în Finlanda. Însă, când am sosit la Moscova pentru a mi se spune parola și înmâna actele pentru a pleca peste hotare, aflându-mă la unul dintre membrii partidului din Moscova, numele căruia actualmente nu mi-l amintesc, am fost arestat de către jandarmi. La percheziție, asupra mea au fost găsite foi volante, fapt pentru care am fost arestat, ținut în închisoare câteva luni, ulterior trimis la Chișinău și eliberat.

Cu toate că eram sub supravegherea jandarmeriei, după eliberare am restabilit legăturile cu membrii partidului eserilor, participând activ la munca organizatorică.

Întrebare: Altfel-spus, ați fost unul dintre liderii partidului eserilor? Recunoașteți acest fapt?

Răspuns: În principiu da, întrucât, la indicația comitetului eserilor, mă ocupam cu crearea celulelor esere pe teritoriul Basarabiei. Personal, întrețineam legăturile cu reprezentanții partidului eserilor din orașele și satele județelor Orhei, Bălți și Soroca, alte județe, prin intermediul cărora se efectua munca organizatorică și cooptarea de noi membri în partid, care a fost numit „Uniunea Țărănească”.

Întrebare: Adică, ați creat organizația eserilor în Basarabia?

Răspuns: Da, în orașele și satele din Basarabia au fost formate comitete ale eserilor, organizații, altfel spus „Uniunii țărănești”, prin intermediul cărora se promova toată activitatea până la revoluția din februarie 1917.

Întrebare: Dar ulterior?

Răspuns: Până în luna februarie 1917, „Uniunea Țărănească” a realizat o activitate de atragere de noi membri în partid, iar după revoluția din februarie, și-a desjăsurat activitatea pentru realizarea programului eserilor.

Întrebare: Susținând politica Guvernului Provizoriu, condusă de eserul Kerenski?

Răspuns: Este adevărat. Partidul din Basarabia — „Uniunea Țărănească” a susținut politica externă și internă promovată de guvernul condus de Kerenski.

În luna aprilie-mai 1917, și-a ținut lucrările primul congres al „Uniunii Țărănești” din Basarabia, care a ales delegați la Congresul I al Sovietelor din Rusia, lucrările căruia s-au desfășurat în luna iunie a același an în or. Petrograd.

Întrebare: Numiți acești delegați?

Răspuns: Printre delegații aleși la Congresul I s-au numărat: subsemnatul. [Vasile] Rudev, [Ștefan] Arman, [Ștefan] Botnariuc, [Ion] Domuști și alții, numele cărora actualmente nu le țin minte.

Întrebare: Ați luat parte la Congresul I al Sovietelor din Rusia?

Răspuns: Da, am fost ales delegat la Congresul I al Sovietelor, am luat parte la sedințele lui, am susținut platforma eserilor Kerenski și Cernov, cuvântările pentru susținerea Guvernului Provizoriu. Îmi amintesc că am luat și eu cuvântul, am expus poziția „Uniunii Țărănești” din Basarabia, direcția eserilor.

Întrebare: Adică, în fond, poziția de înțelegere a eserilor cu burghezia?

Răspuns: Da. poziția eserilor, inclusiv a „Uniunii Țărănești” a fost una de conciliere, având în vedere că eserii erau membri ai Guvernului Provizoriu.

Eu, împreună cu ceilalți membri ai delegației noastre, am susținut propunerea pentru acordarea votului de încredere Guvernului Provizoriu și necesitatea continuării războiului.

În unele chestiuni delegația noastră, de asemenea, l-a susținut pe Troțki, care a luat cuvânt de mai multe ori la acest congres.

Întrebare: În ce chestiuni?

Răspuns: Acum nu țin minte.

Întrebare: L-ați cunoscut personal pe Troțki?

Răspuns: Da. În anul 1910, m-am aflat scurt timp în or. București în legătură cu colaborarea mea la ziarul „Adevărul Bucureștiului”, în care îmi publicam articolele. Am locuit la Zamfir Arbore, cu care eram în relații de amicitie și la el am făcut cunoștință cu Troțki. El locuia în București, era în relații cu Zamfir Arbore, îl vizita. M-am întâlnit cu Troțki de două ori în casa lui Zamfir și am purtat discuții despre mișcarea de eliberare națională din Basarabia.

Publicat după: Mihai Tașcă, *Pan Halippa — cronica unei condamnări*, în *Destin Românesc*. Revistă de Istorie și Cultură, 2008, An III (XIV), nr.4 (56), p. 108—109

P.S. Documentul se păstrează în Arhiva Depozitului special al Serviciului de Informare și Securitate al Republicii Moldova, Fondul persoanelor supuse represiunilor politice, dosar penal nr. 6235, vol. 1, f. 21—24.

Nr. 6

7 aprilie 1952, Chișinău. Proces-verbal al interogatoriului arestatului Pantelimon Halippa, efectuat de locotenent-colonelul Vladimirski, angajat al Departamentului anchetă a Ministerului Securității de Stat al RSSMoldovenești

Proces-verbal al interogatoriului

7 aprilie anul 1952

or. Chișinău

Șeful secției a III-a a Departamentului anchetă a Ministerul Securității de Stat al RSSM, locotenent-colonelul Vladimirski, a interogat în calitate de arestat pe HALIP-PA Pantelei Nicolaevici

Interogarea a început la ora (nu este indicată)

Interogarea se efectuează în limba moldovenească prin intermediul interpretului Departamentului anchetă al MSS al RSSM, locotenentul Rotari, care a fost preîntâmpinat potrivit art. 89 al CP al RSSU.

Întrebare: Arătați ce rol a avut așa-numitul Bloc Moldovenesc în dezlipirea Basarabiei și alipirea ei la România?

Răspuns: Așa cum am menționat, în luna noiembrie 1917, s-a deschis prima sesiune a Sfatului Țării al Basarabiei. Președinte a fost ales cel mai în vârstă deputat, Nicolae Nicolaevici Alexandri, care ne-a felicitat cu această ocazie.

După aceasta, a vorbit unul dintre liderii Uniunii Țăranilor Inculeț Ion Constantmovici, care și-a consacrat cuvântarea analizei situației curente, referindu-se în special la evenimentele ce aveau loc în Rusia, adică biruința revoluției proletare din octombrie și instaurarea puterii sovietelor. Exprimându-și atitudinea negativă față de partidul bolșevicilor, a declarat: „Pentru a scăpa de ciuma bolșevică care s-a extins aproape pe întregul teritoriul Rusiei și care a pătruns și în Basarabia, noi trebuie să ne unim și să creăm o Republica Autonomă”, evident se avea în vedere o republică burghezo-democratică.

Același caracter l-a avut și cuvântarea liderului Partidului Național Burghez Peli-van Ion Gheorghievici, a unuia dintre conducătorii Uniunii Țăranilor, Erhan Pantelei Vasilievici, a conducătorului Comitetului ofițerilor și soldaților moldoveni din Odesa, Emanuil Catelly, a lui Vasile Țanțu de la Comitetul militar din Chișinău, a clericului Alexandru Baltaga și ale altor membri ai Blocului Moldovenesc și ai grupărilor naționale.

Toți deputații, care făceau parte din așa-numitul Bloc Moldovenesc, au susținut propunerea lui Ion Inculeț privind crearea unei republici burghezo-democratice autonome, exprimându-și totodată atitudinea ostilă față de puterea sovietică.

În acest fel, se punea problema ca în urma creării Parlamentului Basarabiei să se stăvilească activitatea revoluționară, să se anihileze activitatea Sovietului de deputați ai muncitorilor, țăranilor și soldaților din Chișinău.

Am luat și eu cuvântul la această ședință a Sfatului Țării, împărtășind punctul de vedere al Blocului Moldovenesc despre crearea unei republici autonome din considerentele arătate.

Totodată, am declarat că, așa după cum ne-a comunicat primarul orașului Chișinău, Alexandru Schmidt, guvernul burghez al Ucrainei a declarat despre intenția sa de a ocupa Basarabia, astfel, n-am exclus posibilitatea ca, pentru restabilirea ordinii în general în Basarabia și apărarea sa, vom fi nevoiți să solicităm ajutorul Guvernului României. Majoritatea delegaților, membri ai Blocului Moldovenesc, au susținut cuvântarea mea.

Acesta, în fond, a fost primul pas pentru realizarea obiectivelor Blocului Moldovenesc privind alipirea Basarabiei la România.

După aprobarea legii privind crearea Republicii autonome Basarabia și citirea telegramelor de salut, a fost ales președintele organului legislativ al Basarabiei, Sfatul Țării, Inculeț Ion Constantinovici, vicepreședinte am fost ales eu, secretari: Buzdugan Ion Alexandrovici, Misircov Dumitru Alexandrovici. [...]

Publicat după: Mihai Tașcă, *Pan Halippa — cronica unei condamnări*, în *Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură*, 2008, An III (XIV), nr.4 (56), p. 110—111.

P.S. Documentul se păstrează în Arhiva Depozitului special al Serviciului de Informare și Securitate al Republicii Moldova, Fondul persoanelor supuse reperiuniilor politice, dosar penal nr. 6235, vol. 1, f. 72–77.

Nr. 7

21—22 iunie 1952, Chișinău. Sentința Tribunalului Militar al Ministerului Securității de Stat al R.S.S. Moldovenești de condamnare a lui Pan Halippa la 25 de ani de lagăr de corecție și muncă silnică

SENTINȚĂ

în numele Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste

Anul 1952, 21—22 iunie, Tribunalul Militar al Ministerului Securității de Stat al RSSM, or. Chișinău, în ședința de judecată deschisă, desfășurată în componenta următorului complet de judecată:

Președinte: colonelul de justiție Preadko

Membri ai completului: maiorul Nedoruba și căpitanul Șubin

Grefier: locotenentul major Kaceanov

Avocat: Busaev

În incinta Tribunalului, s-a examinat cazul privind învinuirea lui Halippa Pantelimon Nicolaevici, născut în anul 1883, în satul Cubolta, raionul Bălți, RSS Moldovenească, până la reunirea Basarabiei cu Uniunea Sovietică a locuit în or. Chișinău, iar din 1940 până la arest în or. București, supus al României, fiu de ponomar, activist

în domeniul politicii și literaturii, studii superioare, în ultimul timp fără de partid, căsătorit, fără antecedente penale, în infracțiunile prevăzute de art. 54/6, 54/4 și 54/11 CP al RSS Ucrainene [...]

Condamnă: Halippa Pantelimon Nicolaevici, în baza art. 54/6 p. I CP al RSSU, la 25 de ani de privațiune de libertate într-un lagăr de reeducare prin muncă, fără pierderea drepturilor cetățenești și fără confiscarea averii.

Termenul de pedeapsă se calculează cu începere din 30 martie 1952.

Probe materiale pe acest dosar nu există. Cheltuieli de judecată nu s-au înregistrat.

Sentința poate fi contestată în ordinea de recurs la Colegiul Militar al Judecătoriei Supreme a URSS, prin intermediul Tribunalului Militar care a pronunțat sentința respectivă, în termen de cinci zile de la momentul înmânării copii prezentei sentințe.

(Urmează semnăturile membrilor completului de judecată.)

Publicat după: Mihai Tașcă, *Pan Halippa — cronică a unei condamnări*, în *Destin Românesc*. Revistă de Istorie și Cultură, 2008, An III (XIV), nr.4 (56), p. 115.

P.S. Documentul se păstrează în Arhiva Depozitului special al Serviciului de Informare și Securitate al Republicii Moldova, Fondul persoanelor supuse reperițiilor politice, dosar penal nr. 6235, vol. III, f. 258—263. Un extras de sentință se păstrează la Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 549/1965, f. 6.

Nr. 9

Istoricul Alexandru Boldur despre condamnarea lui Pan Halippa de către autoritățile sovietice

M-am convins că pe ruși nu-i interesau istoricii, scriitorii etc., ci numai oamenii politici. După cum sunt informat, numai două persoane au suferit condamnări din partea Sovietelor: dl Pan Halippa și preotul Vasile Țepordei. Însă pentru primul s-a găsit un alt punct de acuzare: legătura cu transnistrenii. Al doilea a fost condamnat pentru cuzismul său, echivalat cu fascism. Nu cunosc nici un exemplu de alte persoane, socotite a fi de cetățenie română, care ar fi fost condamnate de Soviete. Pan Halippa a fost predat Sovietelor de către autoritățile românești după un anumit proces-verbal. Halippa nu voia să-l semneze, dar până la urmă l-a semnat, fiind asigurat de ai noștri că așa e mai bine, deoarece în baza acestui proces-verbal, mai târziu, va fi cerut de autoritățile române. Ca urmare, a fost judecat la Chișinău și condamnat pentru trădare, fiindcă a prezidat un congres al transnistrenilor ținut la Chișinău. La proces au fost ascultate două femei în calitate de martore. După condamnare a fost trimis pentru mai mulți ani într-un lagăr din Siberia, unde toți deținuții puteau citi ziarele sovietice. Odată i s-a dat însărcinarea să curețe un „WC”; s-a distins ca un sanitar de prima clasă. Faima lui a mers departe, fiind trimis cu brigada sa să curețe

„WC“-uri în alte lagăre. După 8 ani s-a întors la București. Atunci mi-a povestit amănunțit cele ce am relatat mai sus. La început, a trăit în mare mizerie, într-un subsol de pe strada Muzelor.

Dar și în privința oamenilor politici, rușii nu erau prea consecvenți, ceea ce se poate dovedi în cazul lui Pantelimon Erhan, care a luat parte la Unirea Basarabiei cu România și a fost un fel de prim-ministru al Basarabiei. Totuși, n-a avut neplăceri din partea rușilor. Aceasta demonstrează că Sovietele n-au avut o linie de conduită în acțiunea lor de represiune împotriva românilor. E adevărat că Erhan, de frica unor persecuții, s-a înscris în partidul comunist român. Însă după trei ani a fost scos din partid pe motivul că „a fost greșit încadrat“.

În definitiv, până în prezent nu pot înțelege ce fel de politică au adoptat rușii față de oamenii politici din România. Nu am putut defini linia lor de conduită.

Publicat după: Alexandru V. Boldur, *Memorii. Viața mea. Lumini și umbre*. București, 2006, Editura „Albatros Corporation“, p. 271

Nr. 10

10 septembrie 1963—1 februarie 1964, București. Însemnările lui Pantelimon Halippa intitulate „De fapte și sufletești stări pe care din când în când le trăiesc și aș vrea să le rețin în capu-mi bătrânesc“

Anul 1963

10 septembrie

M-a vizitat prietenul Vlădoianu și mi-a povestit lucruri aproape de necrezut, cu toate că ele ar fi de dorit pentru binele țării și al neamului. Le notez, pentru ca să văd, dacă oamenii, care se mișcă mai mult decât mine, știu ceva în plus de ce știu eu, ce trăiesc într-o izolare desăvârșită, datorită neputințelor vârstei și lipsei de sănătate.

Ar fi vorba că guvernul Republicii vrea să-și schimbe politica, ținând seamă de sfaturile pe care le-ar fi primit de la U Thant, secretarul Organizației Națiunilor Unite (ONU). Acest bărbat politic, de valoare mondială, a spus într-un discurs al său pronunțat în țara noastră, pe care a vizitat-o acum câteva luni în urmă: „Dușmanii politici de azi pot să fie prieteni mâine și prietenii de azi pot să fie mâine dușmani“.

Concluziile, care s-ar putea trage din aceste vorbe adânci, ar fi acestea: Nu vă purtați dușmănește cu oamenii care v-au fost adversari, dar care ar putea să vă fie mâine prieteni. Printre acești adversari sunt țărăniștii, pe care regimul de azi îi ține prin închisori și până astăzi, cu toate că au trecut atâția ani de la venirea la putere a partidului muncitoresc.

Ar fi vorba deci, că Ion Mihalache să fi fost scos de la închisoare și acum s-ar găsi la Snagov, unde este tratat cu bunăvoință. Și aceasta s-ar face pentru a-l angaja pe I. Mihalache într-o politică de stat, care să nu uite clasa cea mai numeroasă a țării: țărănimea. I. Mihalache ar putea să oglindească latura țărănească în guvernarea țării și guvernul să fie muncitoresc-țărănesc.

Lucrul acesta, de s-ar întâmpla, ar aduce o angajare a țărănimii la politica țării și Republica ar avea numai de câștigat, căci I. Mihalache este un om de mare valoare politică și țărănimea ar putea fi anagajată mai cu spor la gospodărirea statului român.

Eu personal, care am trecut prin închisori și lagăre, aș dori din suflet să se întâmple lucrul acesta. Dar deocamdată nu-l pot crede, căci altfel n-aș fi maltratată și până acum, deși au trecut 6 ani de când m-am întors acasă.

Notez totuși informația pentru memorie.

11 septembrie

În obișnuita mea plimbare pe Dealul patriarhiei l-am întâlnit pe preotul care vinde lumânări în catedrala patriarhală. Pe acest preot l-am cunoscut în biserică, după ce am venit de la închisoare și din Siberia. Mi-a spus că-i de la Bălți și era foarte impresionat de ceea ce mi s-a întâmplat. Mi-a povestit că preafericitul patriarh a avut buna inspirație să-l ajute mulți ani în urmă cu bani și cu alimente pe Gheorghiu-Dej pe când era și el cu partidul lui comunist, la închisoare. Ca răsplată pentru această faptă creștină și politică a fost răsplătit cu titlul de patriarh, în care demnitate se găsește de 15 ani.

S-a întâmplat că și eu m-am găsit pe Dealul patriarhiei, când s-a sărbătorit aceeași aniversare de 15 ani de patriarhat a preafericitului Justinian. Biserica era arhiplină de episcopi și preoți și după slujba religioasă și solemnă, preafericitul a fost felicitat de un mitropolit în numele slujbașilor bisericii și credincioșilor, pomenind între altele că biserica română a avut și are de profitat de la atitudinea creștină și cuminte politicește a preafericitului Justinian.

La trecerea patriarhului de la biserică spre palat, l-am felicitat și eu și l-am rugat să se roage pentru întregul neam român, neuitând nici Basarabia, unde biserica este aproape desființată: între altele se știe bine că în capitala Republicii Populare Sovietice Moldovenești nu funcționează decât o biserică, iar catedrala a fost transformată în muzeu.

De la preotul lumânărar am aflat că preafericitul Justinian este zilnic vizitat de multă lume și că în fața patriarhiei se găsesc deseori foarte multe vehicule. Eu, când am venit din exilul meu, l-am vizitat și eu pe patriarh, dar cum mi-am pierdut memoria și mi-o pierd tot mai mult, nu-mi pot aduce aminte ce am discutat cu preafericitul. Și-mi pare rău că nu mi-am luat obiceiul de mai înainte vreme de a-mi face aceste note, ca recitindu-le să-mi repun în minte gândurile și faptele, care le-am trăit și le trăiesc.

(Tot) de la părintele lumânărar am aflat că biserica românească nu-i împiedică deloc de a-și face datoria de propovăduitoare a învățăturilor lui Hristos care, dacă judecăm bine, sunt și ele comuniste, dar nu politice: propovăduiesc pacea, frăția, iubirea între oameni, renunțarea la agonisirea de bunuri pământești etc.

12 septembrie

Găzduiește la noi, în subsol la vecina Florica, nepoata noastră Magda Poliș, studentă medicinistă la Timișoara, care a venit în capitală să se consulte cu medicii

specialiști de la Institutul Parhon asupra bolii sale de îngrășare nenormală la vârsta de 22 de ani. Este o fată foarte simpatcă și serioasă și cum a trecut cu note excelente în anul facultății de medicină, făgăduiește să meargă tot așa și înainte până la sfârșirea învățaturii. Am condus-o în parcul vecin cu noi al Libertății, ca să-i arăt frumusețile mausoleului pentru viitorii eroi ai neamului. Frumusețile parcului, la drept vorbind, impresionează mai mult decât monumentală clădire a mausoleului. Cât ne-am plimbat până la parc, am întrebat-o pe Magda ce gânduri o stăpânesc pe ea și pe colegii ei. Mi-am permis să-i povestesc ce gânduri ne făceam noi studenții de la Universitatea de la Dorpatul Estoniei (care pe vremea studiilor mele acolo se numea Juriev). Noi eram cu gândul cum să participăm la lupta pentru eliberarea Rusiei de sub despotismul țarist. Ajunsesem la gândul și hotărârea să facem și o grevă și universitatea a fost închisă. Aceasta era la începutul mișcărilor revoluționare din 1905 și eu am fost și arestat, ca unul ce făceam acțiuni dictate de partidul socialist-revoluționar și de ideologia câtorva studenți moldoveni din Basarabia, care ne propuneam să luptăm pentru autonomia provinciei noastre natale, pentru naționalizarea administrației și școlii și pentru împrăștierea țăranilor. Ca acțiune politică ce am întreprins, a fost primul ziar moldovenesc „Basarabia”, pentru realizarea căruia ne-a ajutat și marele nostru luptător emigrat din Basarabia și care ajunsese profesor universitar la Iași, Constantin Stere. Cum ziarul nostru era prea supărător pentru administrația țaristă, el după ce fusese de mai multe ori confiscat, în 1907 a fost închis, și eu, ca să nu rămân fără studii superioare, fiindcă de la Universitatea din Dorpat fusesem exclus, m-am dus la Iași și m-am înscris la Universitatea de acolo, fiind ajutat de C. Stere.

La toată povestirea mea nepoata Magda mi-a răspuns cu mărturisirea că studențimea de la Timișoara este îndemnată de un interes vital, ca să termine studiile mai degrabă, căci tineretul universitar este oarecum stăpânit de doctrina partidului guvernamental și cine ar arăta oarecari șovăiri este imediat pedepsit. Despotismul politic de azi este mai puternic decât pe vremea țarismului, când învățam eu. Întrebarea este până când?

13 septembrie

În plimbarea mea din seara de astăzi m-am întâlnit cu Ștefan Cosimbescu, care îmi spune că a stat la închisoarea de la Gherla opt ani și acum o duce într-o mizerie, pe care am putut s-o apreciez și eu, căci bietul om — fost învățător, fost ofițer, fost publicist — mi-a arătat locuința în care stă: este o cămăruță de doi metri lățime și patru lungime, cu beton în loc de podele, cu o rogojină pe jos, ca să nu calce direct pe beton, cu o fereastră ce nu poate lăsa să pătrundă soarele sau aerul de afară, cu intrarea de-a-dreptul din stradă, încât iarna nu-l apără pe om de frig și de zăpadă viscoloasă, căci ușa este defectă. Această locuință i-a fost dată omului atunci când a venit de la închisoare. Pensie omul n-are, căci faimosul H.C.M. l-a lipsit de dreptul la pensie, cum m-a lipsit și pe mine, deși omul are 87 de ani și din cauza reumatismului și arterosclerozei se poartă în cărje și se hrănește, unde se nimerește, când vreo cunoștință

sau prieten îl invită la masă. Și cu toate acestea omul pare că nu-și pierde curajul. Ca dovadă mi-a arătat niște schițe biografice, făcute cu creionul, din care i-am cumpărat și eu una, dându-i din sărăcia mea 25 lei. Mi-a mulțumit emoționat și mi-a mai arătat niște poezii și un articol pe care l-a scris pe vremea guvernului lui Antonescu: poeziile întrucâtva mi-au plăcut, iar articolul este cu totul agramat și de neînțeles, dar autorul îl păstrează într-o copie, zice-se, de la Academia Română, căci ar conține idei anti-legionare. Te întrebi, de ce a fost omul arestat și judecat în regimul de azi și a stat la închisoare opt ani, întorcându-se cu totul diform. I-am spus și eu ceva din suferințele mele, care m-au dus la un pesimism fără leac.

14 septembrie

De mai multă vreme îmi transcriu din revista „Viața Basarabiei” versurile pe care le-am publicat acolo de la apariția revistei în 1932 și până la dispariția revistei din 1944, în zilele nefericite ale ocupației țării de armatele rusești. Mă grăbesc să termin lucrul acesta, pentru ca împreună cu „Florile de pârlăoagă” și cu poeziile trase la mașină să le duc la Editura pentru Literatură, pentru ca să-mi încerc norocul la Dl. Bănuță, directorul acestei edituri. Mi se spune că politica acestei edituri ar fi să-i tipărească pe scriitorii consacrați și pe scriitorii tineri, care s-au dat cu partidul muncitoresc; totuși i-ar publica și pe scriitorii care au împlinit 80 de ani. Eu, care am împlinit această vârstă și pe vremuri am fost tipărit de Editura „Vieții Românești” de la Iași, cu o prefață elogioasă de Mihail Sadoveanu la „Flori de pârlăoagă”, pare că aş avea dreptul să aspir la ediția de stat. Voi vedea.

15 septembrie

În timpul transcrierii poeziilor mele din „Viața Basarabiei”, mă mai opresc cu ochii la articole cuprinzând fel de fel de date și informații asupra trecutului și prezentului provinciei noastre moldovenești. Eu, care îmi pierd tot mai mult memoria, va trebui să recitesc revista mea, pentru ca să-mi înmagazinez acest material, care este foarte prețios pentru stările din trecut și recente din Basarabia. Publicistica de astăzi, care nu dă niciodată informații din Moldova de Răsărit, se face a uita existența românilor de peste Prut și Nistru. Această publicistică vorbește despre toate popoarele și țările din Asia, Africa, Australia, America și într-o măsură și din Europa, se face a nu cunoaște existența unor frați alături de hotarul răsăritean al Republicii Populare Române. Eu am încercat să obțin o audiență la președintele Consiliului de Stat — tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, făcând în privința aceasta o cerere, în care formulam dorința mea de a raporta problema raporturilor culturale între cele două republici românești. Am primit un răspuns în scris, că cererea mea de audiență nu-i destul de argumentată și documentată. Făcând un nou memoriu în chestia ce mă preocupă, am avut nenorocul să mă consult și cu prietenul Iorgu Panișca și acesta m-a rugat să-i dau eu și memoriul și materialul documentar, pe care — dragă Doamne — îl posed și cu toate că a trecut mai bine de o lună de când i-am dat lucrarea, nu vine să

mi-o aducă. Și eu, cum nu-i știu adresa, nu pot face nimic. Între timp s-a închis Biroul Consiliului de Stat, care a funcționat în casa de vis-a-vis de subsolul meu nenorocit, acum nici nu mai știu, unde să mă prezint cu cererea mea de audiență și cu memoriul în chestia pomenită și a pensiei mele de profesor, care mi s-a luat, și a pensiei mele de merit profesional, la care am fost recomandat de Academia Republicii, dar care nu mi se dă.

16 septembrie

A fost Iulia, ca să ne ia tensiunea, care s-a dovedit destul de bună — la Nora și la mine 14 și 8, iar la Nadia 12 — și cu prilejul acesta ne-a comunicat zvonul că Ion Mihalache ar fi scos de la închisoare și acum este ținut la Snagov pentru reconfortare, căci ar fi foarte slăbit pentru scopurile politice, pe care i le-ar cere guvernul: să ajute să se creeze o latură țărănească pe lângă cea muncitorească, care există astăzi în statul nostru. Personal, fără să fac obiecțiuni sau critici acestor intențiuni, nu cred acestor zvonuri. Socot că n-ar fi rău să se încerce o ameliorare a stărilor de fapt din țara noastră, unde țărănimea este colectivizată, dar nemulțumită cu răsplata muncii, dar pentru a se reuși în această problemă rea, ar trebui să se facă alegeri libere și să se dea libertate pentru a se discuta public aceste probleme mari politice și gospodărești. Totuși trebuie să se găsească o soluție pentru ameliorarea treburilor obștești.

17 septembrie

Am prăznuit ziua onomastică a Nadiei. Cu prilejul acesta au fost Victorița Gu-ciujna, care ne-a spus că în „Scânteia“ a fost publicată informația despre desființarea Institutului „Maxim Gorki“, care s-a ocupat până acum cu studiul limbii ruse și despre scoaterea din programul învățaturii limbilor străine din școlile secundare a limbii ruse. Din această faptă s-ar fi putut trage concluzii nu tocmai obișnuite în politica țării noastre. Dar după plecarea Victoriței a venit doctorul Șura Munteanu și ne-a spus că Institutul „Maxim Gorki“ nu se desființează, ci se transformă într-o facultate de studiu a tuturor limbilor și literaturilor mai mari din lume, ca cea franceză, germană, engleză, italiană și rusă. Cât privește limba rusă în școlile secundare, ea va deveni obiect de studiu voluntar numai din anul viitor. Deci, ca să se tragă vreo concluzie despre schimbarea politicii noastre față de Rusia Sovietică nu-i niciun rost. Am căutat în „România liberă“ de ieri și am găsit că nu Victorița avea dreptate, ci Șura.

18 septembrie

Am fost la scriitorul Mihail Lungeanu ca să aflu cum a procedat el, ca să i se publice un volum de nuvele și schițe folcloristice. I-am arătat materialul adunat de mine și i-am spus că aș face și eu oarecare intervenții la Academia Română și la Editura de Stat. M. Lungeanu m-a sfătuit ca, la Academie să-l rog pe șeful de cabinet Damian să-mi mijlocească o audiență la președintele Academiei — profesorul Murgulescu, fost ministru al Instrucției, iar la Editura pentru literatură să vorbesc în prealabil cu

Mioara Georgescu, care să-mi mijlocească o audiență la directorul Bănuță. La Academie, m-a rugat M. Lungeanu să-i duc un plic cu un memoriu și cu ultimele tipărituri, cu destinația pentru președintele Murgulescu.

19 septembrie

Am terminat prepararea materialului meu de versuri și am fost la M. Lungeanu să-i iau plicul pentru președintele Murgulescu. Cu prilejul acesta M. Lungeanu mi-a spus că și el a fost informat de cineva, că I. Mihalache este eliberat. M. Lungeanu m-a informat că I. Mihalache, la începutul organizării Partidului Țărănesc ar fi făcut greșeala că s-a înconjurat cu oameni, care nu meritau să fie admiși la conducerea partidului și că el (Lungeanu), care ar fi redactat programul partidului, a fost neglijat.

20 septembrie

Am fost la Academie, dar n-am reușit să obțin o audiență la președinte. Singurul lucru pe care l-am făcut a fost că am predat șefului de cabinet — tovarășul Damian — plicul lui M. Lungeanu. În timpul când pertractam cu Damian, cum să fac, ca să obțin audiența la Murgulescu, a venit un domn, care m-a salutat și s-a recomandat că este Toma Ionescu, șeful secției juridice a Academiei, de care îmi vorbise Iorgu Panișca, cu care se va sfătui, cum e de procedat în chestia pensiei mele speciale, la care am fost recomandat de Academie. Toma Ionescu m-a lămurit că eu, după ce am decăzut din dreptul meu la pensia de profesor în baza „H.C.M.”- lui guvernamental, decad și din dreptul la pensia specială. Totuși, T. Ionescu este de părere ca eu să insist la obținerea audienței la Murgulescu, care, este un om foarte bun și la locul lui, și, ca președinte al Academiei, ar putea să mă lămurească mai bine ce-i de făcut în chestia pensiei personale.

De la Academie, care m-a impresionat cu un lux excesiv, constând în fel de fel de opere de artă, de portrete, busturi, covoare persane și mobilier de mari palate, m-am dus la „E.P.L.a.”, care se găsește după colțul str. Lemnea, în bulevardul Ipătescu, colț cu Orlando. Aici am văzut pe prietenul Mihail Sevastos și apoi prin Mioara Georgescu am fost introdus la directorul Bănuță. Acesta m-a prevenit că este grăbit să plece la o ședință oarecare, totuși, m-a ascultat și mi-a preluat mapa cu materialul meu și mi-a spus că să mai trec pe la dânsul săptămâna viitoare, când vom putea sta de vorbă mai multă vreme, iar dacă nu vom putea nici atunci să ne lămurim complet, după 7 octombrie domnia sa va fi mai liber și va sta cu totul la dispoziția mea. Deci și aici succesul meu a fost cu totul îndoielnic, dar când — seara, am fost la M. Lungeanu ca să-i spun ce-am făcut la Academie și „E.P.L.a.”, domnia sa mi-a spus că rezultatul umblatului meu a fost remarcabil, căci el la vremea sa a umblat trei ani de-a-rândul, până când a obținut privilegiul de a fi tipărit.

Când am fost la M. Lungeanu, am găsit un musafir bătrân, dar foarte vioi, care a asistat la povestirea mea de cele pățite la Academie și la „E.P.L.a.” și acest simpatic domn mi-a amintit pățania mult răbdătorului biblic Iov, care cu toate că a fost pus la încer-

care cu fel de fel de nenorociri nu s-a lăsat de credința în Dumnezeu, și pentru această a lui statornicie în credință, a fost (milostivit/dăruit) cu fel de fel de binefaceri divine: sănătate, avere, fericire, cinste și putere publică etc. Între altele musafirul a povestit că și el decăzuse din dreptul la pensie, ca fost prefect și primar pe vremea guvernului Averescu. Dar H.C.M.-ul conține și excepții la regulile de decădere și anume fapte de serviciu sau purtări favorabile față de comuniști și agenții lor pe vremea guvernelor burgheze. Musafirul ca faptă favorabilă a adus, că el, ca primar al orașului Târgoviște, a admis căsătoria unui creștin cu o evreică, care, ca comunistă, era urmărită de poliție și trebuia să-și schimbe numele prin căsătorie. Eu, la rândul meu, am povestit fapte mult mai grăitoare și anume: la primul congres al Sfatului popular din Rusia, care s-a ținut în vara anului 1917, eu am colaborat cu grupul bolșevic al lui Lenin și la îndemnul lui Troțki, secretarul partidului bolșevic, am avut o întrevedere secretă cu Lenin, care se ascundea, căci era căutat de poliția de siguranță a lui Kerenski și eu, dacă aș fi fost cu dușmănie față de bolșevici, l-aș fi trădat pe șeful lor, aș fi destăinuit locul unde se ascundea. Eu însă n-am făcut-o, fiindcă nu eram o canalie și nu aveam nici interes să-l denunț pe Lenin, care în numele partidului bolșevic recunoștea dreptul nostru al moldovenilor din Basarabia să procedăm „cum ne dictează interesul politic și conștiința națională, dar asta s-o facem prin Sfatul Țării al nostru al Basarabiei“. Și noi eram interesați să avem acest angajament al bolșevicilor, care ne garantau libertatea națională până la independență față de Rusia și până la Unirea Moldovei de Răsărit cu România, ceea ce am și realizat la 27 Martie 1918. Că bolșevicii, când au venit la putere, nu s-au ținut de cuvânt și chiar tratatul de conviețuire pașnică între România și Rusia pe linia de hotar a Nistrului nu a fost semnat de Litvinov, cu care Titulescu a tratat și convenise să-l semneze, iar politica lui Stalin față de România și față de mine, pe care m-au pretins ca om născut în Basarabia și pe care m-au învinuit că eu în Basarabia am făcut spionaj împotriva Rusiei Sovietice, lucru pe care l-au formulat într-un chip nerușinat în sentința de condamnare la muncă silnică pe 25 de ani, eu fiind și deportat în Siberia, cu toate că eu le-am vorbit tot timpul că, dacă eu aș fi fost cetățean sovietic, nu ajuungeam deputat și senator în parlamentul României și mai ales n-aș fi ajuns ministru în România și n-aș fi putut contribui la eliberarea doctorei Ecaterina Arbore și a Mariei Filip Codreanu din închisoare, ajutându-le să plece în Uniunea Sovietică, unde Ecaterina Arbore a ajuns ministru al Sănătății în guvernul ucrainean prezidat de Rakovski, iar Maria Filip Codreanu a ajuns soția acestui președinte. Lucrul acesta s-a întâmplat pe vremea guvernării lui Alexandru Vaida-Voevod, iar pe vremea guvernului mareșalului Antonescu eu am obținut eliberarea Anei Pauker din închisoare și plecarea ei în Rusia, iar în schimb am obținut aducerea în țară, la familie, a lui Moș Ion Codreanu. D-apoi eu mi-am ridicat de atâtea ori glasul meu împotriva abuzurilor administrative și de altă natură în Basarabia românească, pentru care lucru Neculai Iorga m-a și apostrofat ca boșevic și tot ca bolșevic m-a atacat presa liberală și naționalistii. Firește că guvernării de astăzi toate aceste lucruri le știu și cu toate acestea eu am fost arestat în capitala țării mele și după ce am fost deținut în

închisoarea de la Aiud, am fost predat Uniunii Sovietice, la pretenția dictatorială a lui Stalin și a ministrului său de Interne, Beria, unui Tribunal militar de la Chișinău, care n-a vrut să vorbească în capitala Republicii Populare Sovietice Moldovenești în limba mea și a provinciei — în limba moldovenească-românească. D-apoi mărturia mea atât de favorabilă lui Constantinescu-Iași, prin care eu l-am luat sub apărarea mea pe fostul meu coleg și prieten Petrică de la Universitatea de la Iași? Cu toate aceste fapte notorii eu am fost condamnat la muncă silnică în Siberia, iar când m-am eliberat de acolo, am mai stat doi ani și jumătate la Gherla noastră românească, iar când am scăpat și de acolo, mi s-a luat pensia mea modestă de profesor la Școala Normală de la Chișinău, deși n-am fost judecat nicăieri și nicidecum în țara mea!

Și iată eu mai sunt sfătuit să nu cârtesc împotriva lui Dumnezeu și să rabd cum a răbdat Ioan?!

21 septembrie

Am început să ne aprovizionăm de iarnă. Ieri am cumpărat 5 kilograme de ceapă; astăzi am cumpărat alte 5 kilograme. Azi am mai cumpărat și 5 kilograme de cartofi pentru uzul de acum. Greu e cu căratul. Eu la vârsta de optzeci de ani, de abia am putut aduce dintr-o dată 10 kilograme. Dar aceasta încă nu-i mare lucru. Mai rău va fi, când nu vom avea bani.

22 septembrie

Seara au fost la noi Nae cu Nuți și Veronica. Își petrecuseră vremea după masă în parc și au ajuns la noi cu Veronica cam obosită. Totuși cele două ceasuri, cât au stat la noi, i-a petrecut destul de vioaie și mai ales cu ochii foarte cuminiți și atenți la noi, când ne apropiam cu fel de fel de gesturi, ce o preocupau. Ne-a produs multă bucurie, dar și îngrijorare, că nepoțica noastră rămâne pe mâna familiei vecină cu camera lui Nae, a inginerului Vișteleanu, întors acasă după o detențiune de la închisoare și în lagăre de muncă după 14 ani: și Nae și Nuți lipsesc de acasă cu serviciul, iar Daniela cu școala.

23 septembrie

Am compus o petiție la adresa președintelui Academiei — Murgulescu și cu ea m-am adresat la cabinetul său cam pe la ora 1, când am fost anunțat că voi avea audiența la ora 2.15. Am folosit vremea aceasta într-o vizită la „E.P.L.a.”, dar nu l-am găsit pe directorul Bănuță. În așteptarea termenului audienței am stat pe o bancă din grădinița din fața Academiei, unde m-a găsit citind „Viața Basarabiei”, profesorul Sauciuc-Săveanu, fostul coleg din guvernele țărăniști. Mi-a procurat multă bucurie și informația că președintele Murgulescu este de o gentilețe remarcabilă. La ora două și un sfert am fost în cabinetul șefului de cabinet — Damian, dar a trebuit să aștept până la ora 3.15, când mi-a venit rândul audienței la președinte. A fost foarte atent la ceea ce i-am spus și înmânându-i memoriul, mi-a spus că va face tot ce va fi cu

putință. În caz de nereușită cu chestia pensiei personale, la care am fost recomandat de Academie, președintele mi-a făcut să-mi procure lucrări de traducere din rusește în românește și invers, cum am cerut în memoriul meu.

24 septembrie

De dimineață m-am dus la „E.P.L.a.”, unde l-am văzut pe directorul Bănuță. Acesta m-a întâlnit cu amabilitate, dar m-a anunțat că nu poate să discute cu mine chestiile care mă interesează decât după 7 octombrie. Eu i-am explicat că l-am căutat și ieri, ca să-i propun să aleagă din tot materialul meu și din volumașul „Flori de pârlăoagă” numai ceea ce convine editurii și totodată să mă editeze sub pseudonimul meu publicistic din tinerețe P. Cubolteanu, în cazul când adevăratul meu nume este deochiat pentru zilele de azi. Astăzi însă am venit să-i spun că după audiența la președintele Academiei, pare că nu-i nevoie de pseudonim, deoarece domnia sa crede că eu Pan. Halippa nu mai sunt oropsitul de până acum. Cu aceste zise, ne-am despărțit până la 7 octombrie.

În drum spre casă m-am oprit la Spitalul Brâncovenesc, ca să-l văd pe D-rul Agârbiceanu. Ne-am văzut și ne-am înțeles să ne prezentăm la domnia sa la 1 octombrie, cu Nora, ca să se vadă ce-i de făcut cu cârceii de la picioare și cu durerile mele reumatice cam peste tot.

Seara, după ce mi-am potcovit ghetele la cizmarul din str. Știrbei-Vodă colț cu Principala, m-am dus la Mihail Lungeanu, ca să-i povestesc isprăvile mele la Academie și „E.P.L.a.”. M. Lungeanu spune că n-ar fi rău să mai fac un memoriu în chestia pensiei președintelui Consiliului de Miniștri, Ion Gh. Maurer, care el prezidează comisia pensiilor desființate. Voi vedea ce este de făcut. Deocamdată să aștept rezultatul intervenției mele la Academie.

25 septembrie

Fiindcă noul nostru cizmar mi-a luat pentru potcovirea ghetelor mele numai un leu, astăzi Nora m-a trimis la el cu papucii ei de casă, ca să le pună la călcâie câte o bucată de cauciuc. Cât îmi va cere, voi vedea mâine. Astăzi mi-a spus doar atât, că ne vom înțelege.

De la cizmar am trecut pe la Cosimbescu să-i întorc articolul, pe care mi l-a dat să-l citesc. Nu l-am găsit pe autorul pretențios acasă.

26 septembrie

Astăzi am scos papucii Norei de la cizmar și am plătit pentru călcâile de cauciuc opt lei.

De la cizmar am trecut la Cosimbescu și i-am întors manuscrisul. S-a interesat, dacă mi-a plăcut. I-am răspuns că articolul este prea mic și nu arată stările și atmosfera, în care s-a scris; în tot cazul noi ne-am văzut alături de aliații noștri obișnuiți — francezii. Și cum am fost alături de germani, am plătit cu Basarabia. În absența mea a venit

Cernăuțeanu și i-a adus o carte de citit Norei: l-am întâlnit la ieșirea din subsol și l-am petrecut până hât în porțile bisericii Sf. Spiridon. L-am angajat să mi-l caute pe Panișca, pentru ca să-mi aducă manuscrisele petiției pentru președintele Republicii noastre.

27 septembrie

Am început să citesc o carte de Claude Farrere- „Bătălia“, în traducere de Sc. Urlățeanu. Primele capitole nu sunt interesante. Voi vedea ce-i cu celelalte.

Revista „Contemporanul“ a lui G. Călinescu, ca de obicei este tipărită cu o literă așa de mărunțică, încât nu face să-ți strici ochii. Un articol al lui D. Micu despre lirica lui Tudor Arghezi este lung și puțin edificator.

28 septembrie

Obişnuita plimbare seara pe lângă catedrala patriarhală. Mă gândesc, că n-ar fi rău să-i fac patriarhului o vizită, ca să aflu ce a văzut în Rusia și ce mai este în lumea bisericească.

29 septembrie

Plouă abundant. S-a lăsat un frig simțitor. Ca să domolesc răcoarea subsolului nostru am făcut primul foc în soba noastră, atât de frumoasă și atât de comodă: numai deschid conducta de gaz și focul se aprinde și în 5—10 minute soba este caldă. Cum n-am mai făcut atâtea luni foc, am dat greș: am deschis întâi tubul cu gaz de la gura sobii și când am introdus hârtia aprinsă, a izbucnit un foc mare, că mi-a pârlit părul mâinilor și chiar al mustăților și sprâncenelor. Putea să se întâmple o nenorocire. A trebuit să mă duc să-mi răcoresc fața și mâinile și apoi să le dau cu un jacotin oarecare.

Seara a fost la noi Voicu Nițescu, care cu vioiciunea lui ne-a înviorat și pe noi. Ne-am comunicat în chip reciproc informațiile și ne-am numărat colegii de partid din generația noastră: am constatat că am fost deposezați de cei mai mulți colegi; din garda veche de abia ne-am adus aminte de vreo zece, printre care I. Mihalache, I. Răducanu, Sauciuc-Săveanu. Pe acesta din urmă l-am văzut chiar eu, când mă duceam la Academia Română, ca să am o audiență la președintele Murgulescu. Cu Sauciuc — Săveanu am vorbit despre Mihalache și Răducanu: despre ultimul se știe sigur că este liber și trăiește la unul din fii; despre Mihalache nu se știe sigur nimic, căci nimeni încă nu l-a văzut. Eu i-am povestit lui V. Nițescu cererea mea la președintele Consiliului de Stat — Gh. Gheorghiu-Dej despre o audiență în problema raporturilor culturale între Republica Populară Română și Republica Autonomă Sovietică Moldovenească. Păcat că chestiunea s-a împotmolit din pricina lui Panișca.

30 septembrie

Am terminat cartea lui Claude Farrere — „Bătălia“ în traducerea lui Sc. Urlățeanu. Se romanizează bătălia rușilor împotriva japonezilor, — bătălie pe care rușii au pierdut-o. Romanul a fost scris foarte inteligent, dar nu cu talentul lui Lev Tolstoi.

Seara au fost la noi Nadia și Șura Munteanu și cum venise la noi și Nae, s-a produs un schimb de cuvinte amărâte cu privire la procesul pe care l-a îndurat Nae din partea soților Hortopan. Acest proces s-a provocat din certurile, care au avut loc între familia lui Hortopan și ceilalți locatari din str. Donici. Bietul Nae a trebuit să îndure ura și dușmănia Hortopanilor, cu toate că vrăjmășia lor a fost provocată de atitudinea celorlalți locatari.

1 octombrie

Am fost cu Nora la expoziția americană din parcul Herăstrău. Am văzut lucruri remarcabile în legătură cu mărimea New York-ului. Fotografiele îl arată de întinderi extraordinare și mijloace de transporturi, cum n-au alte centre din lume. După ce am petrecut la expoziție vreo două ore, ne-am dus în parc și am stat sub razele solare pe malul lacului până pe la ora 5.00. Am ajuns acasă pe la ora 6.00. În timpul când stăteam la masă, a venit să ne invite la ei doctorul Nicolae Gobjilă, dar n-am putut să primim invitația fiind prea obosiți.

2 octombrie

Am fost cu Nora la Grădina zoologică. Inițiativa a fost a Norei, care a fost mânată de a vedea tigrlul. L-am văzut, dar nu făcea să facem o călătorie și grea și obositoare. Nora și-a plătit inițiativa cu dureri de inimă. Eu n-am câștigat nici o cunoștință din această vizită a grădinei, care este slab organizată.

3 și 4 octombrie

Am început să citesc un roman istoric de Alexei Tolstoi — „Petru Întâiul“. Este o carte groasă, de 762 de pagini și după început pare să fie scrisă în stil folcloric, vrând să redea atmosfera și limba epocii lui Petru cel Mare. Cum împăratul Petru Întâi a fost un personaj mare în istoria rușilor, îmi pare bine că mi s-a recomandat să citesc acest roman.

5 octombrie

În deseară s-a stârnit o furtună, care a golit copacii de frunzele uscate. Ploaia care a urmat n-a fost mare, dar a domolit furtuna. Când am ieșit seara să iau puțin aer, am văzut pe Dealul patriarhiei un mare felinar electric răsturnat la pământ, lângă clopotnița bisericii, peste gazoanele de flori ornamentale și doborât un bătrân copac de castan, asupra căruia de-acum roboteau trei tineri, căutând să taie cu toporul crengi pentru foc. Problema lemnului de foc este foarte grea, după cum se spune, în toamna aceasta.

6 octombrie

Seara, când am ieșit la plimbare, n-am mai găsit nimic din copacul de castan. Iar felinarul electric cu lampioanele lui electrice sfărâmate, rămânea încă la pământ.

7 octombrie

Am fost la „E.P.L.a” (Editura pentru literatură). Directorul Bănuță îmi spusese acum 15 zile în urmă să vin la el să stăm de vorbă despre opera mea poetică. Am venit la el după ce a trecut săptămâna poeziei. M-a amânat să vin după o săptămână. Mi s-a dat numărul de telefon 12.40.70, ca în prealabil să văd, dacă mă poate primi.

Am căutat fabrica de mobilier de metal, ca să văd, dacă se găsește un pătuc pentru copil — pentru nepoțica Veronica. N-am găsit nimic: numai am obosit degeaba.

Seara am fost la poșta de pe Filaret, ca să iau banii pe care mi-i adusese poștașul de la Hortopan, care până acum îi trimitea sau îi dădea Norei pentru chiria casei pe trei luni. Am luat 114 lei. Nora, cercetând scriptele, s-a convins că Hortopan n-a plătit chiria pe al doilea trimestru.

În drum spre casă m-am oprit în frizeria din strada 11 Iunie și m-am tuns. Frizerul m-a cunoscut și mi-a vorbit despre originea sa basarabeană în limba rusă. El a părăsit Basarabia în 1944. Cunoscând că eu am fost exilat în Siberia, m-a întrebat, câtă vreme am stat acolo și ce am făcut. I-am spus tristul adevăr.

8 octombrie

Am fost la prietenul Mihail Lungeanu să-i povestesc ce s-a întâmplat cu mine la „E.P.L.a” și să mă sfătuiască, ce ar trebui să mai fac, ca să grăbesc rezolvarea problemei editării volumului meu de versuri. Mi-a spus că el s-a necăjit doi ani până când a obținut dreptul la editură. M-a sfătuit să mai stau de vorbă cu redactorul șef pentru scriitorii mai în vârstă Șora și cu redactorul șef pentru scriitorii tineri Gafița.

9 octombrie

Citesc mai departe romanul lui Alexei Tolstoi despre împăratul Petru I al Rusiei. Este un mare cunoscător al limbii ruse de pe vremea marelui transformator politic al Rusiei feudale. Știe să întrebuițeze și documente oficiale și particulare de pe vremea aceea. Ce păcat că eu la vârsta mea nu mai pot să mă adâncesc în cronici și documente de pe vremea răpirii Basarabiei de către ruși, ca să scriu și eu un roman istoric despre dureroasa rășluire a Moldovei lui Ștefan cel Mare de împăratul Alexandru al Rusiei.

10 octombrie

A fost Voicu Nițescu și ne-a delectat cu remarcabilul său talent de povestitor despre cele trăite în trecut și în zilele dureroase de detenție la închisoarea de la Sighetul Marmăției. A admirat și el expoziția Americii pentru mijloacele de transporturi.

11 octombrie

A fost generalul Jenică Lăzărescu și ne-a povestit cum a murit și a fost îngropat Senea Brumă, fratele Marusei Lăzărescu. Am regretat că n-am fost anunțați și noi, pentru că se cuvenea să participăm și noi la îngroparea acestui nepot de vară. Jenică Lăzărescu ne-a informat că după atâtea alergături au reușit să-și găsească o

nouă locuință, în care vor avea încălzire cu gaze, scăpând astfel de frigul iernii, care îi amenința în lipsa de lemne de foc.

Cu prilejul acesta Nora și-a adus aminte că și Nae al nostru n-are lemne și cine știe ce are să mai îndure la iarnă.

12 octombrie

Nora din ce în ce se simte mai rău cu înădușirea în organele de răsuflare și cu durerea de inimă. Injecțiile cu trifosfoder, pe care i le face Traian Alaman, o ajută puțin, căci prea multele griji și alergături cu nevoile locuinței o obosesc și-i dau criza de inimă.

13 octombrie

Îmi pierd vremea cu gânduri care nu-mi dau nicio soluție în problema care m-a preocupat o viață și mă preocupă. Am vrut să-mi văd provincia natală pornită pe calea culturii și buneii stări materiale, dar lucrul acesta n-a putut să mă satisfacă nici prin scrisul meu, nici prin activitatea socialistă secretă prin partidul socialist-revoluționar, nici prin actul unirii Basarabiei cu România, nici prin reforma agrară, pe care am rezidat-o pentru țărănimea basarabeană. Se vede că istoria nu poate face pași așa de mari, încât să se vadă de lume, sau cel puțin să mă fi satisfăcut pe mine. Ce-i de făcut deci? Nu cumva nici eu, nici vremea mea nu pot soluționa probleme mari? Și dacă lucrurile stau așa, nu-i oare mai nimerit să plec din viață?

14 octombrie

Când veneam de la plimbarea obișnuită pe Dealul mitropoliei, am văzut lumină în cămăruța d-lui Cosimbescu și cum nu-l văzusem de mai multă vreme, am bătut la ușă și l-am invitat, să stăm puțin pe bancă în parcul din Piața Unirii. Înainte de a ieși mi-a arătat mai multe lucrări grafice cu creionul. El, fost învățător și publicist, la vârsta de 86 ani, trebuie să facă aceasta, pentru ca să câștige un ban pentru o pâine, căci pensia i s-a luat ca și mie, după ce a stat mai mulți ani la închisoare, și aceasta numai pentru că a fost iorghist și apoi țărănist, cu toate că umblă în cârjă din cauza reumatismului. Bârloaga în care trăiește e de o mizerie înspăimântătoare. Mi-a povestit din activitatea lui culturală și publicistică din trecut și te miri, de ce a trebuit să-l aresteze și să-l osândească la o mizerie de nedescris.

15 octombrie

Am fost în oraș să cumpăr conserve de tocană și să îl caut pe mecanicul Jică de la Teologie, să vină să ne dregă robinetul de gaz la sobă, care se deschide și se închide cu multă greutate.

La magazinul din Șerban-Vodă n-am găsit conserve de tocană; la întoarcere, la Gostat, am vrut să cumpăr cartofi, dar cum trecuse de orele 10.00, n-au vrut să-mi vândă, cu toate că movilele de cartofi ocupau tot trotuarul și cumpărătorii stăteau

cu sacii și cu lăzile pline, neavând mijloace de transport. La Teologie nu l-am găsit pe mecanicul Jică și l-am rugat pe croitorul Drăguț de alături să-l anunțe el să vină la mine. În ciudă și măcar m-am dus la Gostatul din 11 Iunie, ca să văd, dacă nu pot cumpăra de acolo conservele de tocană; dar acolo mi s-a spus că vânzarea nu se va face decât după ora 4.00 după amiază. Când am protestat, că tocana se vinde până la masă și nu după masă, vânzătorul a spus, ca și cel cu cartofii din Șerban-Vodă, că vânzările se fac după programul stabilit de oficialități. M-am întors acasă obosit și enervat peste măsură. A trebuit să mă duc după conservele de tocană după masă, având a duce și o carte poștală pentru col. Panaitescu.

Seara nu m-am mai dus la plimbare, fiindcă umblasem destul ziua.

16 octombrie

Fiindcă mecanicul care trebuia să dreagă robinetul de la sobă n-a venit, seara m-am pus eu singur să deschid robinetul. Dar cum Nora deschisese și închisese robinetul al doilea, iar eu umblasem la robinetul întâi, când am dat foc cu un șofultoc de hârtie, a izbucnit un grozav curent și mi-a pârlit ambele mâini, dărâmându-se tencuiala din jurul țevii din ambele părți ale peretului. Izbucnirea focului a fost așa de mare, încât putea să mi se întâmple o nenorocire și mai mare. Arsurile de la mâini mi-au produs dureri mari și a trebuit să pun comprese cu oțet și să țin mâinile în apă rece cu sodă (după sfatul doctorului Traian) toată seara și a trebuit să mai iau și valeriană și două somnifere, ca să pot să adorm pe la ora 2.00 noaptea. Compresele le-am mai schimbat și de câte ori mă trezeam pentru urinări. Numai așa îmi mai domoleam durerile. Cu prilejul acesta m-am convins că nu știu să mă stăpânesc și nu știu să suport durerile mari fără să nu cad în deznădejde.

17 octombrie

M-am sculat cu durerile domolite, dar mâinile, pe palme și pe dos, sunt pline de beșici. Acum mi se spune, să caut să nu-mi rup cumva beșicile pe mână, ca să nu-mi provoc din nou dureri. Am fost din nou să-l caut pe mecanic și l-am găsit, dar mi-a făgăduit că vine numai mâine. În această noapte va trebui s-o ducem în frig.

18 octombrie

De dimineață am început să dau telefoane la Editura pentru Literatură (12.40.70), așa cum mi se spusese să fac, pentru ca să vorbesc cu directorul Bănuță. Dar mi-am pierdut vremea degeaba, de abia am aflat, că este venit la instituție. M-am hotărât deci să mă duc în Bulevardul Lemnea, ca acolo să văd, ce voi putea face. În drum mă decisesem să vorbesc cu dârzenie împotriva politicii care se face de „E.P.L.a“, tipărind 5 volume de literatură ungurească, 3 volume de istorie a literaturii românești, în care nu se pomenește nici un cuvânt despre scriitorii basarabeni și atâtea cărți de literatură nouă, originală sau tradusă, din care nu prea înțelegi mare lucru. Mai intenționez să atrag atenția că totul se tipărește cu o literă așa de mărunță, încât nu-i cu putință

să citești. Dar ajungând la „E.P.L.a“, n-am fost primit de directorul Bănuță, amânându-mă pentru miercurea viitoare. M-am hotărât să-l caut pe redactorul-șef Șora, pe care l-am găsit, dar m-a primit abia după vreo jumătate de oră. M-am înțeles cu el, să vină și el miercuri la ora 12.00, la directorul Bănuță, ca să vadă materialul, pe care l-am prezentat.

Cum mecanicul de la Teologie n-a venit să ne tocmească robinetul de la gaze, după masă m-am dus la Institutul de gaze din strada Mărășești și acolo un funcționar bătrânel de la poartă, cunoscându-mă, mi-a pus la dispoziție pe mecanicul Florian și acesta, până să ajung acasă cu cumpărătura de conserve de 8 cutii de câte un kilogram, ceea ce n-a fost ușor de adus, a ajuns și el la noi și ne-a tocmnit robinetele de la sobă și de la bucătărie. Astfel ne-am putut încălzi și noi în frigul, ce ne-a apucat.

19 octombrie

Astăzi Nora și-a primit modesta pensie, din care eu pe loc m-am dus și i-am cumpărat medicamente de 108 lei. Întrebarea e, din ce mai poate trăi un om cu o pensie de 700 lei, din care trebuie să cheltuiască o sumă așa de mare?

A fost la noi col. Panaitescu, care ne-a adus informația că statul nostru dă Uniunii Sovietice patruzeci de mii de vagoane cereale, pentru depozitele ei militare și civile. Noi oare cu ce mai rămânem? Tot el ne-a comunicat versiunea oficială, că agricultura colectivă produce de două-trei ori mai mult decât producea agricultura individuală. Faptul s-ar explica prin desființarea hotarelor dintre terenuri, care ocupau o mulțime de pământ și prin îngreșămintele abundente, care se dau solului. Dar oare țărănimea profită mai mult din aceste recolte, favorizate de metodele noi de lucru și de îngreșămintele abundente?

Au început să-mi plesnească umflăturile de pe mâini, pe la degetele de la încheieturi, care au fost atinse de arsuri la izbucnirea focului în sobă din cauza defectelor de la robinete. Acestea sunt foarte dureroase.

20 octombrie

Am fost la „Sanepidul“ din strada Șerban-Vodă, ca să mă plâng că locatarul Petre Gheorghe, din catul al doilea al casei lui Dobrescu, își îngrijește așa de rău canalizarea de la baie, încât noi locatarii, ce avem WC — ul în catul întâi, nu putem să ne ducem acolo fără pericolul de a fi stropiți cu zoile de sus, din cauza tuburilor defectate. „Sanepidul“ m-a trimis la un serviciu sanitar din str. Dâmboviței, care se găsește într-o clădire nouă din fața Căii Victoriei, și are numărul 112. Numai acest serviciu are agenți sanitari, care să vină la fața locului și să facă cercetările, în urma cărora să se știe cine-i obligat să repare țevile defectate — proprietarul sau locatarul său. Dar acest serviciu, pe care l-am găsit cu greu, n-a avut niciun agent sanitar, care să mă asculte.

M-am retras acasă cu 5 cutii de conserve de fasole verde, pe care le-am găsit la alimentara din str. Șerban Vodă. Și cum acest aliment nu se mai găsește aiurea, seara am mai fost acolo și după indemnul Norei, am mai cumpărat 10 cutii.

21 octombrie

Am primit o carte poștală de la C. Crețu și un album cu vederi ale Chișinăului actual. Sunt realizări arhitectonice destul de frumoase. I-am răspuns lui C. Crețu, mulțumindu-i pentru sentimentul de prietenie și atenție față de mine și familia mea.

22 octombrie

Am fost nevoit să plec de acasă îndată după gustarea de dimineață, din cauza dereticărilor din casă, pe care le face harnica dar surda Nuți, care, ca să fie condusă, trebuie să fie strigată tare la ureche.

Am fost la Parcul Libertății, unde am putut pe bancă la soare să scriu și să citesc. În drum am luat de la depozitul de fier vechi o bucată de tablă, pe care Nuți, după indicațiile mele, ținute la ureche, a bătut-o în dreptul burlanului sobei, unde se dărmase peretele în legătură cu explozia gazelor de mai deunăzi. Am dus la depozit, în schimb, mai multe table și fier vechi.

23 octombrie

Am fost la „E.P.L.a“, ajungând acolo tocmai la ora 12.00, cum îmi fusese spus. Dar n-am fost primit de directorul Bănuță decât după vreo jumătate de oră, iar când am început să-i explic problema mea, nenorocul meu a fost că telefonul l-a chemat undeva și el, scuzându-se, m-a amânat pentru 10 zile. Rămânând ca între timp redactorul-șef Șora să-mi revadă materialul, pe care l-am depus mai bine de o lună în urmă. Norocul meu a fost că secretara Mărioara Georgescu îl chemase în cabinetul directorului pe redactorul-șef Șora și acesta a asistat la scurta mea expunere.

24 octombrie

Am fost în Parcul Libertății și am început să citesc al V-lea volum din romanul lui C. Stere — „În preajma revoluției“. Cele patru de dinainte le citisem câteva luni în urmă, când mi le adusese prietenul T. Iacobescu. Acum mi le-a adus și pe următoarele patru. Eu, care am trăit revoluția din 1905—1907, vreau s-o văd pe cea de sub împăratul Alexandru al III-lea, cu ochii marelui nostru român basarabean C. Stere.

La ieșirea din parc, am stat de vorbă cu un șofer, pe care l-am întrebat cu cât și-a cumpărat motocicleta cu ataș. A plătit-o cu 14.000 lei. Eu i-am spus că-l întreb, pentru că nu știu treburile acestea practice, deoarece am lipsit din mijlocul vieții opt ani și ceva cu închisorile mele și cu Siberia. S-a interesat mult de pățania mea și și-a povestit necazurile cu profesia de șofer.

25 octombrie

Am fost la Ștefan Cosimbescu, ca să-i duc o revistă, ce mi-o dase s-o citesc. I-am făcut cunoștință fiului său — șofer, care mi-a povestit necazuri și mai multe decât șoferul de ieri.

26 octombrie

I-am scris lui Dima Frunzetti, felicitându-l de ziua onomastică. Am primit o carte poștală de la T. Iacobescu, care îmi comunică adresa lui Iorgu Panișca. I-am scris acestuia azi, rugându-l să mă lămurească, de ce nu vine să-mi aducă memoriul pentru președintele Consiliului de Stat cu privire la raporturile culturale între R.P.R. și U.R.S.S. și cu privire la pensia mea.

27 octombrie

A fost la noi Vasile Vlădoianu și ne-a lămurit, de ce n-a fost de atâta vreme. A fost ocupat cu lipirea pachetelor de dimineată până-n seară, dar câștigând de abia câte 5 lei pe zi. Își mai sporește venitul lunar prin suma de 40 lei, pe care o câștigă de la un locatar din curte căruia îi aduce mâncarea de la locantă.

28 octombrie

A fost E. Sinicliu, cu care ne-am mai adus aminte din timpurile trăite. Între altele mi-a adus aminte de înțelegerea între ucraineni și moldovenii basarabeni asupra liniei Nistrului. Înțelegerea a fost semnată în numele ucrainenilor de Lîsenko, iar din partea noastră de Păscăluță. Lucrurile s-au petrecut în luna iulie 1917. Mai târziu ucrainenii și-au mai schimbat părerile, ceea ce se poate constata din conversația la „Hug” între Inculeț, ca președinte al Sfatului Țării, și Grușevski, ca președinte al Radei ucrainene. Această conversație s-a păstrat într-un text, care se găsește la Academie. Asupra liniei Nistrului s-au mai purtat tratative între Titulescu și Litvinov.

29 octombrie

S-au împlinit doi ani, de când a fost arestat nepotul Fedea Păduraru. Cu prilejul acesta, cu toate că nu mă simt bine, în legătură cu accidentul arderii mâinilor și cu insomniile mele rebele, m-am dus să-mi văd familia și să mai aflu ce informații au despre deținut și despre multiplele zvonuri despre lichidarea excesului de prigoană împotriva elementelor indezirabile guvernului sau partidului. N-am aflat nimic despre Fedea, dar i-am găsit pe toți acasă și le-am procurat o bucurie cu venirea mea. Mie însă mi-am procurat o mare neplăcere la ducere și la întoarcere cu tramvaiul, deoarece cursul tramvaielor s-a schimbat și nimeni nu te poate lămuri ce tramvai să iei și unde să cobori. Acest lucru nu ți-l poate spune nici încasatorul.

30 octombrie

Citesc volumul al cincilea din opera în opt volume a lui C. Stere — „În preajma revoluției”. În acest al cincilea volum se descrie Siberia de pe vremea exilului lui C. Stere. Închisorile și lagărele deportaților, cu care Rusia țaristă căuta să populeze Siberia, sunt înspăimântătoare. Totuși ceea ce am văzut și am trăit eu în Siberia comunistă a lui Stalin și Beria întrece ororile anilor 1880—1890, când a stat C. Stere: păcat că eu mi-am pierdut memoria și n-am avut nici a zecea parte din contactul real

cu lumea siberiană pe care l-a avut Stere. Dar dacă s-ar fi putut face note de jurnal, cum le făcea Stere, descrierile mele ar îngrozi pe cititor într-o măsură și mai mare. În cele 11 lagăre de până la Baikal și după eu am văzut mult și ar fi meritat să notez cele văzute și trăite.

31 octombrie

S-a lăsat un frig, pe care trebuie să-l biruim cu foc în casă. Din păcate Norei îi face rău și frigul și prea marele cald. De aceea trebuie să fac foc de trei ori pe zi, dar de fiecare dată puțin, ca să nu-i producă înădușeli Norei.

1 noiembrie

Am fost la Patriarhie să-i cer o audiență patriarhului. Vreau să-i vorbesc în problema situației grele, care s-a creat unor refugiați români basarabeni, care trăiesc fără pensii și fără servicii. Prin șeful de cabinet am fost anunțat să vin peste trei zile, când patriarhul va fi mai puțin ocupat.

2 noiembrie

Nepoțelei Veronica i s-au împlinit 9 luni de la naștere. E destul de vioaie și uneori se ridică din pătucul ei și se uită prin plasa patului, sculându-se în picioare. Așa ne spune Nae, dar noi nu putem să ne ducem s-o vedem, fiindcă Nora-i răcită și ca să ajungem în strada Donici trebuie să luăm două tramvaie. Înainte vreme ne serveam de unul singur — Nr. 17, dar s-a desființat. De ce? Nu se știe.

Astă noapte, apucat de insomnia mea obișnuită am compus următoarele strofe:

*Pe cine îl stăpânește
Visul creațiunii,
Truda de zi și de noapte
Îl transformă dumnezeiește
În creator al minunii,
Căci un glas îi sună la urechi
Îndemnuri și tainice șoapte
poveștile mândre străvechi.
Și pe acest vrăjit creator
Îl biciuiește și mizeria din prejur,
Căci el — sărmanul — nu e chior
Și vede plânsul unui rob obscur -
Poporul României rupt în două
De o Rusie, ce-și zice nouă,
Care însă merge pe aceeași cale-a țărilor,
Sfărmătorilor hotarelor.
De aici tristețea versului,
De aici în gând și în cuget resemnare,
De aicea cețuri sure ale Universului,
De aicea lacrimi și în zilele de soare.*

3 noiembrie

Am fost cu Nora și cu Nadia în str. Donici, ca să ne vedem casa, nepoțica și toată familia. Pe Nae nu l-am găsit acasă: cu toată duminica, el era la serviciu. În schimb ne-am delectat cu felurile exercițiilor Veronicăi. Iar când Nuți și cu Daniela au dus-o la culcare, i-am vizitat pe Șura și Nadia Munteanu, care ne-au reținut și la masă. Am mai vizitat familia Tărnoveanu și familia Vițeanu. Ne-au făcut plăcere ambele familii. Spre sfârșitul vizitei, pe la ora 3.00, a venit de la serviciu și Nae, care ne-a fotografiat în fața casei cu Veronica și cu Nuți. Eu, scuzându-mă că nu mai pot rămâne în cadrul dragilor noștri din strada Donici, m-am retras și în drum spre acasă, am mai vrut s-o vizitez pe Iulia Bujoreanu, care este așa de (apropiată) de noi, că săptămânal vine să ne ia tensiunea și să ne vadă cum o mai ducem. Din păcate n-am găsit-o pe doctorița noastră iubită.

Seara ne-au vizitat familia doctorului Gobjilă. Marusea Gobjilă tot mai suferă de ochi și ar avea intenția să plece la Odesa, unde se găsește un institut vestit de oftalmologie cu un doctor celebru în specialitatea aceasta.

Aceste petreceri sociale m-au obosit însă foarte mult, încât spre sfârșitul vizitei Gobjililor eu aproape că am adormit. Noaptea însă insomnia mă năcăji ca de obicei destul de tare, trezindu-mă din somn de vreo cinci ori.

4 noiembrie

Am sunat la cabinetul Patriarhiei, ca să obțin o audiență la preafericitul patriarh, dar mi s-a răspuns că este la Cernica. Am sunat la „E.P.L.a”, ca să mi se spună când să vin să stau de vorbă cu directorul Bănuță, dar mi s-a spus că lipsește de la editură.

Seara am fost la Mihail Lungeanu, care îmi transmisese prin Iulia Bujoreanu, că vrea să mă vadă într-o chestie importantă. Mi-a vorbit de suferințele pe care le-a îndurat de la toți cu care a colaborat în politică și printre care s-ar găsi și Ion Mihalache. M-a sfătuit să fiu cu băgare de seamă chiar și cu acesta, dacă va încerca, după eliberare, să întreprindă o acțiune politică.

5 noiembrie

Am sunat și azi la „E.P.L.a”, ca să mi se fixeze ziua de audiență la directorul Bănuță. Mi s-a spus să vin mâine, dar să dau în prealabil un telefon.

6 noiembrie

Azi am sunat la „E.P.L.a” și mi s-a spus că directorul Bănuță lipsește, dar va fi la ora 12 și jumătate. M-am dus deci la direcție, dar mi s-a spus că directorul Bănuță a venit mai devreme și a fost rechemat la comitetul de partid. A trebuit să mă mulțumesc cu câteva rânduri pe care le-am scris, rugând direcția editurii să predea manuscrisele mele redactorului șef Șora, ca să le citească și să raporteze. În privința aceasta am vorbit și cu redactorul șef Șora. La plecare de la „E.P.L.a” am mai vorbit și cu tov. Coadă de la serviciul financiar și el s-a angajat să vorbească și el cu tov. Șora. De la

tov. Coadă și de la scriitorul Ciprian, pe care l-am văzut în drum spre tramvai, am aflat că procedura de citire și cercetare a materialului de tipar durează un an-doi. Vai de capul meu în cazul acesta.

După masă a fost la noi Vasilică Soroceanu, care s-a înscris la cursul de limba engleză și va căuta să vină săptămânal o dată, ca să asiste la curs.

Seara ni s-a adus un divan de la Nae, pe care l-am instalat la Nadia, iar cel de la dânsa va merge la Florica.

7 noiembrie

Astăzi a fost un comisar de poliție, care a venit să-i înregistreze pe chiriașii-elevi. A nimerit întâi în cameră la noi și s-a interesat și de situația mea. I-am spus că am fost pensionar, dar mi s-a luat pensia pe baza „H.C.M.”, iar cea personală, la care am fost recomandat de Academia Română, nu mi s-a achitat de guvern nici până acum. Întrebat din ce mijloace trăiesc, am spus că mă ajut cu pensia soției, fostă profesoară și inspectoare de învățământ. L-am informat că am duce-o mai bine, dacă nu ne scotea din casa noastră proprie din str. Donici Nr. 32. Mi-a spus că are să mai treacă pe la noi. Nu știu dacă îl voi putea minuna cu pățaniile mele de cetățean român, ajuns victimă tiranică a lui Stalin și Beria, care m-au luat din România și m-au dus în Siberia.

8 noiembrie

Citesc mai departe pe C. Stere și mă gândesc, că romanul lui „În preajma revoluției”, cu atâtea material informativ și cu atâtea suferințe, pe care le-a îndurat, ar fi putut să facă altă impresie, dacă ar fi trecut prin sita unui Dostoievski, sau chiar Sadoveanu al nostru.

9 noiembrie

Vremea afară este mai caldă, de cum se anunțase săptămâna trecută. Ce păcat e că Nora nu-i sănătoasă, ca să putem ieși în parcurile sau împrejurimile Bucureștiului, care sunt destul de frumoase și utile pentru îngrijirea sănătății.

10 noiembrie

Mi s-a mai adus un divan, din str. Donici 32, pentru că a trebuit să fie schimbat cu unul mai scurt, ca să încapă și pătucul Veronicăi. Divanul adus este foarte frumos și după ce a fost înșurubat în chingile lui, în camera Nadiei, îi stă foarte bine. Bietul Nae n-a avut timpul să se ocupe cu înșurubarea, fiind așteptat la o ședință de specialitate inginerescă.

11 noiembrie

Am citit toată ziua, afară de intervalele de odihnă în somn, căci noaptea precedentă nu putusem dormi. Și-mi pare rău că transform noaptea în zi și invers.

12 noiembrie

Iulia ne ia săptămânal tensiunea. O avem mai mult sau mai puțin normală: eu cu Nora 14 — 15, iar Nadia 11 — 12. Dar pe ziua de azi Nora a avut tensiunea 20 și asta-i rău. Eu mă mocoșesc cu „E.P.L.a“, dar nu reușesc să obțin măcar o lămurire de la directorul Bănuță, sau de la redactorul șef Șora, în ceea ce privește materialul dat de mine pentru un volum sau două de poezii.

13 noiembrie

Am sunat din nou la „E.P.L.a“, ca să obțin o audiență la directorul Bănuță sau la redactorul șef Șora. Mi s-a răspuns că sunt amândoi în ședință și că nu pot fi întrerupți în preocupările lor de specialitate.

14 noiembrie

Am fost la „E.P.L.a“, cu gândul ca să-l văd pe directorul Bănuță, când va ieși din ședință. L-am prins când a ieșit din ședință și mi-a spus să vin sâmbătă (16 noiembrie) la ora 12.00.

Seara am venit acasă, l-am găsit pe Vasile Vlădoianu, care ne-a întreținut cu producția sa literară, citindu-ne cugetări într-un stil nu tocmai reglementar, dar cu conținut onorabil. Mi-a spus că mai deunăzi a fost la Mihail Lungeanu de ziua lui onomastică. Îmi pare rău că eu n-am fost la el.

15 noiembrie

A fost la noi Maria Arbore și ne-a adus flori din grădina răposatului Zamfir Arbore. Am mai vorbit despre treburi din trecut. Au fost treburi importante pentru vremurile acelea. N-au fost treburi ușoare, dar datorită vredniciei oamenilor de pe atunci, ei au făcut față greutăților. Despre Zamfir Arbore și despre dr. Ecaterina Arbore n-ar fi rău să se fi păstrat pe undeva memoriile și notele mele. Din picturile Ninei Arbore nu știu dacă s-a păstrat ceva. Eu am avut câteva tablouri, dar ce s-a făcut cu ele, nu știu: mi s-au confiscat alături de bibliotecă, de mobilier, de covoare și atâtea alte lucruri de valoare. Pe ce mâini au încăput, nu am putut afla.

16 noiembrie

Am fost la Mihail Lungeanu, ca să-i aduc felicitări întârziate cu ziua lui. Sănătatea lui este subredă, dar el trăiește cu nădejdea, că va mai vedea lucruri potrivite (sic) în ceea ce privește starea politică și socială a țărânimii noastre.

17 noiembrie

A fost la noi Iorgu Panișca și ne-a explicat, de ce nu s-a ținut de angajamentul, pe care și-l luase în legătură cu adresa, pe care trebuia s-o fac președintelui Consiliului de Stat. A lipsit din capitală în legătură cu serviciul lui la țară. Peste o săptămână zice, că va veni și-mi va aduce hârtiile în legătură cu raporturile mele cu Consiliul de Stat.

18 noiembrie

Am fost la „E.P.L.a“, ca să-l văd pe redactorul șef Șora, căruia i-a fost predat de către directorul Bănuță materialul meu literar. Șora mi-a spus că a predat poeziile mele organelor sale de lectură și mi-a indicat să revin peste o săptămână, ca să vedem dacă am fost admis la cetire.

19 noiembrie

A fost la noi Iulia și ne-a luat tensiunea. Eu cu Nora avem tensiunea 14, iar Nadia — 13. A fost Vasile Vlădoianu și ne-a citit ceva din versurile lui. Urma să se ducă la Mihail Lungeanu, ca să-i citească o nuvelă. Am fost în Parcul Libertății și m-am dus și prin împrejurimile lui, ca să cunosc întrucâtva partea aceasta a capitalei.

20 noiembrie

Vreme bună, cu mult soare. O folosesc spre a mă duce în Parcul Libertății. Dar înainte de a intra în el, mă duc prin străzile din jurul lui, ca să le văd pentru întâia dată. Iar intrând în parc am mers pe partea de sus a lui, unde am văzut biserica „Cuțitul de argint“ și fabrica de mașini „Volf“. Iar mai apoi am ajuns la un teatru cu scenă și sală deschisă. La intrare în el este statuia lui Constantin Istrati, om de știință, academician, profesor universitar, de mai multe ori ministru și autor de cărți de specialitate chimică.

21 noiembrie

A fost la noi Iulia Bujoreanu și mi l-a adus și pe Anatolie Moraru, vechiul prieten și luptător român din Basarabia. Ne-a vorbit despre o mulțime de lucruri din țară și din provincia natală. A fost Nae și ne-a anunțat că a murit Neculai Nicolaevici Codreanu, văr cu Nadia și cu Nora și om de valoare în viața noastră administrativă a provinciei și a țării (director la căile ferate). Măine va trebui să mergem la Crematoriul Cenușa, unde cadavrul răposatului va fi ars. Am început să citesc ultimul volum (al optulea) din romanul lui C. Stere „În preajma revoluției“.

22 noiembrie

Am fost la Crematoriul „Cenușa“, la serviciul de prohodire a lui Nicolae Nicolaevici Codreanu. A fost multă lume, dovedind că au ținut la răposatul. Personal am văzut oameni, pe care nu-i mai văzusem mai bine de două decenii. Prezența unui numeros public la serviciul de prohodire a lui N. Codreanu a dovedit că răposatul s-a bucurat de o frumoasă popularitate. Pe lângă români basarabeni erau mulți oameni în vârstă dintre ceferiști.

23 noiembrie

A venit de la Câmpulung sora Natașa. Ea, având dreptul de a călători pe calea ferată ca văduvă de fost ceferist, își procură din când în când plăcerea de a mai veni să

ne vadă. Și-i bine că sănătatea îi permite să facă aceste deplasări la noi și la băieții ei, nepoții noștri — Costea și Vanea Constantinovici.

24 noiembrie

Urmând ca astăzi să mă duc la „E.P.L.a“, pentru a sta de vorbă cu tovarășul redactor șef Șora, în chestia manuscrisului meu, am trecut în prealabil pe la Mihail Lungeanu, ca să aflu cât a trebuit să aștepte lămurirea situației materialului său. Mi-a povestit multe năcazuri și mult timp petrecut în așteptări. De la telefonul lui M. Lungeanu am vorbit cu Șora (12.95.07) și acesta mi-a spus că cititorul însărcinat cu citirea manuscrisului meu încă nu i-a raportat rezultatul și mi-a recomandat să revin peste 5–6 zile. Firește că voi aștepta.

25 noiembrie

Am fost la spitalul Bucur, ca să mă consult cu doctorița Grigoriu, care acum vreo trei luni mi-a scos o măsea din partea de sus din stânga și acum pare că se defectează măseaua de alături. Doctorița mi-a spus că nu-i nimica la acea măsea, ca să-mi pricinuiască îngrijorări, adăugând că dacă voi simți vreo înrăutățire, să mai trec pe la ea.

26 noiembrie

Stând de vorbă cu soră-mea Natașa, ne-am mai adus aminte din vremurile trecutului. Între altele ea mi-a adus aminte cum liberalii m-au arestat pe mine și pe C. Stere la Florești, unde venisem să ținem o întrunire electorală și cum am fost deținuți până la sfârșitul alegerilor. Tot Natașa îmi aducea aminte, cum Artemon Ciubotaru, bogătașul din Florești și agentul liberalilor îmi propunea să mă înscriu la aceștia, lepădându-mă de partidul țărănesc, și îmi spunea că imediat mi s-ar asigura cel mai înalt post politic în țară. Și cum eu nu primeam astfel de propuneri, țărănimea ținea la mine și la partid și mă alegea deputat sau senator și în opoziție.

27 noiembrie

A venit colonelul Panaitescu și ne-a povestit tratamentul veliaturiștilor guvernamentali la Govora. Sunt tratați cu hotel, restaurant, băi și transport gratuit. El s-a folosit de toate aceste binefaceri pentru motivul că este agentul consiliului comunal al capitalei în problemele agriculturii.

28 noiembrie

Astăzi a venit la noi s-o ia pe Natașa, ca să meargă la Câmpulung, nepotul Țan (în str. Gramont nr. 9 bis) și acolo am petrecut o jumătate de oră în discuții și amintiri despre serviciile sale în Transnistria, pe vremea guvernării generalului Antonescu, când prof. Petrovici a fost ministru de Instrucție și a folosit elemente din Basarabia și Transnistria pentru școlile de acolo.

29 noiembrie

S-a lăsat un frig destul de mare și vântul îl face și mai rău simțit: seara, ieșind la obișnuita promenadă și simțindu-mă destul de tare atacat de frig și vânt, m-am gândit să-l vizitez pe Cosimbescu, văzând geamul luminat la odăița ce o ocupă. Am rămas îngrozit ce am văzut în acest bârlog. Frig, sărăcie și o dezordine nemaipomenită. Și mai ales pereții și podul de sus plin de crăpături mari și pline de semne de umezeală de sus din pod. Camera de abia are o sobiță de tablă și în jurul ei niște resturi de scândurele. N-are decât un scaun, pe care se găsește o bucățică de pâine și niște zdrențe. Masa lipsește și tot ce are omul ca niște caiete cu versuri și desene grafice, se găsesc pe patul rudimentar. Și când te gândești că omul are vârsta de 86 de ani, din care peste 50 i-a consacrat școlii, culturii și scrisului. I s-a luat și lui, ca și mie, pensia și după ce a stat la închisoare ca om politic opt ani, este muritor de foame. Îl ajută un băiat, șofer, care o duce și el greu, având o familie grea. În tot cazul, după cele ce se pot vedea în bârloaga lui Cosimbescu, nu mai pot spune că eu stau prost, cum stau.

30 noiembrie

S-a lăsat un frig, care este supărător și pentru motivul că este însoțit de un vânt, frate cu furtuna. A trebuit să ne grăbim cu scoaterea plaselor de la ferestre și cu punerea ramelor cu sticle și a vălătucilor ocrotitoare împotriva vânturilor. Rămâne acuma să dreg și ușile, care să se închidă mai automat, căci altfel furtuna de afară răzbate până la noi, în subsolul nostru. Lucrul acesta am să-l fac cu noul prieten Petre Harea.

1 decembrie

Am făcut cu prietenul P. Harea ușile — și cea exterioară și cea de jos și acum o să fim ocrotiți împotriva zăpezii și frigului destul de bine, dacă locatarii vor fi atenți la rugămintea mea de a închide bine ușile.

2 decembrie

Au fost la noi Marchetti, prietenul din zilele din trecut și Elena Ștefanovici, soră cu Sultana Niculescu, soția altui prieten din trecut — ambii foști prefecți, care mi-au fost de mare ajutor în vremea ministeriatului meu. Vizita aceasta mi-a dat prilej să-mi aduc aminte de lucruri uitate. Și dacă ar mai veni cineva din prietenii din trecut, poate că mi-aș face reeducația memoriei. Între altele Marchetti mi-a adus aminte că el și-a luat de la Academie o copie de pe protestul semnat în 1928 de mine și de alți intelectuali români împotriva acțiunii gardiștilor, care ardeau cărțile lui Mihail Sadoveanu. Pe Marchetti acest protest, pe care și el l-a semnat, l-a servit la restabilirea dreptului său în pensia de avocat. Pe mine oare de ce nu mă servește?

3 decembrie

Deoarece P. Harea a refuzat să primească o răsplată pentru munca sa în legătură cu repararea și aranjarea ușilor, ne-am hotărât cu Nora să ne ducem în vizită la bine-

facătorul nostru și să-i ducem un borcan cu dulceață. I-am făcut și lui și nouă o mare plăcere și am petrecut mai bine de o oră în felurite conversații cu el și sora lui, venită de la Câmpulung.

4 decembrie

Am mai dat și astăzi un telefon la Patriarhie, ca să solicit o audiență la Preafericitul Justinian. Mi s-a răspuns că este prea ocupat cu pregătirea ședințelor Sinodului și nu mă poate primi. Am ripostat că regret mult lucrul acesta, deoarece sfertul de oră ar fi trebuit să se găsească pentru o chestiune care ar merita să fie tratată. Și ce curios, că seara, punând radio, am căpătat o informație că papa de la Roma a anunțat intenția sa de a vizita locurile unde s-a născut Hristos întemeietorul creștinismului, care astăzi este divizat în atâtea biserici și confesiuni și nu mai slujește, cum ar fi trebuit, unitatea omenirii. Eu tocmai vroiam să-i vorbesc patriarhului nostru, ca el să îmbrățișeze problema unității neamului nostru, care unitate să fie servită măcar pe calea religiei creștine, dacă nu poate fi servită pe calea politicii statale. Și ce curios, că patriarhul Justinian, care a vizitat Moscova câțeva vreme în urmă, n-a găsit cu cale să se oprească și la Chișinău, ca să vadă cum creștinismul servește viața sufletească a românilor basarabeni și transnistreni, care prin moldovenismul lor fac parte din neamul românesc întreg.

5 decembrie

Am scris felicitări pentru ziua de mâine lui Neculai Suruceanu și Neculai Gobji-lă. Rămâne de văzut, ce vom putea face cu Nae al nostru: Tare bine ar fi ca Nora să se simtă măcar oleacă mai bine, ca să ne ducem în strada Donici. Am vedea cu prilejul acesta familia lui Nae, familia Munteanu și familia Târnoveanu. Deocamdată neștiind ce vom putea face, noaptea m-am visat în Siberia și prin vis am compus următoarele strofe:

*Decât să trăiești la închisoare
Fără pâine, fără aer și soare,
Sub Stalin și Beria,
La Irkutsk, în Siberia,
Ca un nenorocit rob,
Răbdător și neghiob,
Mai bine să fi murit
Pe malul Nistrului iubit,
Când credeam în Hristos
Și-n socialismul luminos,
Nu ca astăzi când văd
Comunist(m)ul prăpăd,
Când n-am cu cine schimba o vorbă,
Când n-am o lingură de ciorbă,
Când nu mai visez libertate,*

*Omenie și dreptate,
Când nu mai cred în nimic
Și mă pier în foame și frig,
Când a Moscovei minciună
Se ia la întrecere cu mugetul de furtună,
Iar miile de robi flămânzi
Sunt de plâns, ca martirii blânzi,
Ce ar avea un drept la o mai grabnică moarte
În Siberia aceasta, departe
De Patria Română,
Încăpută sub stăpânire străină.*

6 decembrie

Nora n-a fost în stare să meargă în strada Donici, ca să-l felicităm pe Nae cu ziua lui onomastică. M-am dus numai eu. Dar nu mi-am procurat cine știe ce plăcere. Deoarece condițiile de viață, în care el trăiește cu familia lui sunt grozave. Într-o cămăruță de 8 metri pătrați trebuie să se opoșească patru suflete și fetița Daniela de 16 ani noaptea trebuie să doarmă în bucătărie, iar Veronica de 9 luni, când și Nae și Nuți sunt la serviciu, este lăsată în seama vecinilor Vițăleanu și-n vremea aceasta familia Hortopan deține cea mai bună cameră goală și ea trăiește undeva la niște prieteni. Și aceasta se cheamă comunism și dreptate socială?! Și nimeni din administrația Bucureștiului nu ia în seamă că Nuți — mama Danielei este profesoară de matematică și trebuie să se prepare pentru lecții și să controleze caietele elevilor, iar Nae, după o zi de muncă de la ora șapte de dimineață și până la ora 5 seara n-are unde să-și hodi-nească trupul și să citească o carte de specialitatea-i inginerască. Și-apoi țișetele fetei mici, când se simte părăsită de atenția a lor săi, iar pe mine firește că nu mă poate considera al ei, deoarece nu mă vede cu săptămânile și nu mă cunoaște.

Altă nenorocire a locuinței este frigul, ce domnește peste tot, din cauza lipsei de lemne și cărbuni. Iar pentru introducerea gazelor nu poate fi vorba, căci cu veniturile mizere de la exploatarea casei de abia se plătesc impozitele comunale.

7 decembrie

Prietenul Harea ne-a procurat bucuria că ne-a reparat mașina de tocat carne și sifonul. Pe la ora 12 m-am dus la „E.P.L.ă“, ca să-l văd pe redactorul șef Șora, care îmi spusese să vin ca să stăm de vorbă asupra materialului, pe care l-am dat mai bine de o lună. Din păcate nu l-am găsit pe Dl. Șora, el fiind dus — după afirmația slujbașilor — la tipografie. Cred că nu trebuia să mă cheme la „E.P.L.ă“, iar dacă a fost nevoit să plece în interes de serviciu, trebuia să predea problema mea secretariatului, care să mă informeze în ce stadiu se găsește cercetarea manuscriselor. L-am așteptat pe Dl. Șora două ore, căci spusese colaboratorilor săi la plecare, că va reveni după ora 1. Am așteptat împreună cu Dl. Papadat Bengescu, care mi s-a părut un om interesant și plin de informații din viața și practicile administrative, apoi după plecarea d-lui

Bengescu, care își pierduse răbdarea în așteptarea lui Șora, am avut prilej să stau de vorbă cu Mihail Sevastos, pe care l-am cunoscut din cercurile „Vieții Românești” și a „Dimineții” și „Adevărului”. M. Sevastos își scrie memoriile din acele cercuri și ceea ce s-a tipărit până acum s-a bucurat de succes. Între altele m-a informat că C. Stere a fost reconsiderat de administrația statului de azi și din punct de vedere politic, iar soția lui Gică Stere a fost reprimată în Partidul Muncitoresc Român.

8 decembrie

A fost Iulia și mi-a luat tensiunea: o am ridicată — 16. Am avut un atac de nervi din cauza vorbăriei Nadiei, care mă împiedică să lucrez și să dorm. A fost prietenul Voicu Nițescu, căruia i-a luat și lui tensiunea: o are foarte bună — 13. Povestindu-i năcazurile, m-am mai liniștit și eu.

9 decembrie

Azi am fost la „E.P.L.a” și am vorbit cu Dl. Șora în privința manuscrisului meu. Mi-a spus că cei ce mi-au cercetat versul, l-au găsit depășit de vremurile de azi. El personal încă nu se poate pronunța, căci nu mi-a citit manuscrisul: o va face până la sfârșitul lunii. De la „E.P.L.a” m-am dus la Institutul de legături culturale cu străinătatea, ca să stau de vorbă cu Dl. Ralea, dar nu l-am găsit și i-am lăsat o scrisoare, ca să mă anunțe prin telefonul vecinului Sergiu Ataman, când și unde l-aș putea găsi. De la Institut m-am dus la Academie, ca să obțin o audiență la președintele Murgulescu, dar șeful de cabinet la telefonul de la informații mi-a răspuns că trebuie să-i sun miercuri la ora 11.00, la telefonul 16.01.70. Cum mă găseam în Calea Victoriei, am parcurs-o până în cheiul Dâmboviței, ca s-o mai văd și poate pentru ultima dată. Am văzut o anarhie organizată, cu mii de oameni mergând pe trotuare, dar nimeni neintrând în vreun magazin, iar marele instituții de stat fiind neatacabile de cineva, căci sunt păzite de jandarmi. Personal am intrat la Casa Scriitorilor, dar n-am găsit pe nimeni: clădirea mare și luxos mobilată era cu totul goală și cele două funcționare, care nu făceau nimic, mi-a spus că la Casa Scriitorilor nu-i decât un club, unde scriitorii se adună rar la ședințe. În bulevardul Ipătescu m-am mai dus și la „Viața Românească”, dar n-am găsit pe nimeni: o femeie de serviciu mi-a spus că Demostene Botez, care este conducătorul de fapt al revistei (iar Mihail Ralea nu-i decât onorific), vine numai după masă. În drumul acesta lung, mi-am făcut și eu un serviciu: la un atelier sărăcăcios mi-am schimbat rama de la ochelari, cea veche fiind legată cu un șomultoc de ață. Acasă am ajuns cu totul obosit de picioare și cu dureri de la coaste în jos.

10 decembrie

Drumul lung, ce l-am făcut ieri pe jos, mi-a pricinuit dureri grozave de la brâu în jos. Aceste dureri nu mi-au trecut nici azi, încât nu mă pot duce la prietenul Mihail Lungeanu să-l întreb cum a procedat el, când a văzut că „E.P.L.a” îi făcea greutate la tipărirea cărții „Vremuri apuse”.

11 decembrie

Am sunat șefului de cabinet al președintelui Academiei, care îmi spusese mai deunăzi la telefon, că astăzi îmi va comunica ziua de audiență. I-am sunat și mi-a răspuns că aş putea să vin vineri, dar în prealabil să iau contact cu Dl. Toma Ionescu, directorul secției juridice. Cu acesta când i-am vorbit la telefon (15.60.66), mi-a spus că intervenția în chestia pensiei mele a făcut-o chiar el, dar rezultatul încă nu-l are, Consiliul de miniștri urmând a se întruni zilele acestea. Mi-a spus deci să-i mai sun. Urmează deci să mă mai căznesc cu telefonul 14.26.16 (la șeful de cabinet Damian), ca să văd dacă trebuie să mă mai duc vineri la Academie.

Seara am fost la revista „Viața Românească” în nădejdea să-l văd pe Demostene Botez și să mă sfătuiesc cu el ce să mai fac, ca să-mi pot tipări un volum de versuri, sau să-mi angajez munca la revista pe care o conduce. Nu l-am găsit, fiind bolnav, dar i-am lăsat câteva rânduri și câteva din versurile mele recente. Le-am dat dactilografei „V.R.” în plic închis. Iar după ce am pornit spre ușă, m-am mai informat de la femeia de serviciu, cu cine să stau de vorbă, ca să capăt o informație despre treburile revistei „V.R.”. M-a condus la Dl. Lăncrănjan și acesta, după ce i-am povestit situația mea la „E.P.L.a”, m-a sfătuit să-i aduc și d-lui Ion Horea ceva din manuscrisele, care ar putea să-mi fie de folos alături de D. Botez. Pe Dl. Lăncrănjan l-am impresionat cu pățaniile mele în Siberia.

12 decembrie

Am căutat ceva din versurile pe care le-am depus la „E.P.L.a” și mâine voi căuta să le duc, dacă nu va fi ghețușul și lunecușul de astăzi. Seara, când am ieșit la obișnuita mica plimbare, am văzut mulți trecători pe stradă, care se țineau de case și de garduri, ca să poată înainta. Iar lângă biserica Sf. Neculai din str. 11 Iunie un automobil alunecase în dreptul chioșcului și împiedica circulația tramvaielor. Dacă nu luam eu inițiativa și nu-i îndemnam pe trecători să împingem automobilul, ca să iasă din alunecușul în care se găsea, se oprise de acum trei tramvaie. Am avut șansa să-i conving pe oameni și organizând echipa, am salvat situația și a șoferului și a tramvaielor. E bine deci să ai inițiativă potrivită și să apelezi la oameni pentru o treabă de utilitate publică.

13 decembrie

Afară e vânt și frig și a căzut un polei, de nu poți merge. Eu eram să cad, când am scos gunoiul la lada de lângă porțiță. De aceea nici n-am mai ieșit la obișnuita mea plimbare. Dar ceea ce-i mai trist, că n-am putut să mă duc la „Viața Românească”, să duc câteva din versurile mele, care să mă ajute să mă reabilitez în fața puternicilor zilei. De altfel cine știe dacă versurile mele îmi vor aduce o ușurare a situației. Neputând ieși din casă și cuprins de un fel de scepticism, am compus următoarele strofe:

*Decât să intri în istorie
Cu o îndoielnică victorie,
Ca oricare vânzător de conștiință,*

*Mai bine să mori în umilință
Ca un biet anonim
Fără loc în țințirim,
Ci prefăcut în cenușă sterilă
La crematoriul, care arde fără milă...
Eu așa îmi vreau sfârșitul:
Să mă mângâie chibritul.*

14 decembrie

Seara, cu toate că mersul este încă greu din cauza poleiului și zăpezii, am ieșit să iau puțin aer și să-mi cumpăr un valenal pentru insomnia mea. În dreptul Institutului Teologic am văzut un preot ieșind din școală și crezându-l profesor, l-am oprit și, cerându-mi scuze, l-am întrebat dacă ar putea să mă lămurească asupra acțiunii, pe care a anunțat-o papa de la Roma, că se gătește să meargă în Ierusalim, ca să se roage la mormântul Domnului pentru împăciuirea omenirii. Părintele profesor, căruia eu m-am recomandat cine sunt, mi-a povestit că patriarhii ortodocși în frunte cu cel al Rusiei, de mai multă vreme tratează problema înțelegerii cu protestanții de toate riturile, din Germania, Anglia și America. Patriarhul nostru joacă și el un rol frumos în chestiunea aceasta, fiind ajutat de conducătorii bisericii românești, care sunt cunoscători de limbi străine. Când l-am întrebat pe părintele convorbitor, de ce patriarhul Justinian, în drumul său spre Moscova, nu s-a oprit, nici la dus, nici la întors, la Chișinău, ca să vadă cum rușii au transformat catedrala în muzeu, iar din bisericile orașului nu funcționează decât cea a Ciuflei și cea de la cimitir, convorbitorul meu mi-a răspuns că patriarhul a făcut călătoria cu aeroplanul. Un răspuns prea nesatisfăcător, dacă patriarhul s-a angajat într-o luptă pentru pace și dreptate. Eu l-am informat pe părintele profesor că la sărbătorirea patriarhului pentru cei 15 ani de patriarhat eu l-am rugat să se roage și pentru unirea celor două republici românești, iar acum de vreo lună i-am cerut prin părintele șef de cabinet Cazacu o audiență, dar până acum nu mi s-a acordat. Și doar eu nu-i râvnesc ceva din situația și demnitățile sale!

15 decembrie

Cu tot poleiul (de) pe străzi și (de) pe trotuare, care îngreunează mersul, Nae a venit la noi cu felurite provizii și cu bani, ca să ne aprovizionăm cu cele trebuitoare. Mie mi-a lăsat 100 lei ca să-mi cumpăr șoșoni sau galoși. Ce minunat băiat avem! Și cât de greu o duce cu locuința dintr-o singură cameră, și aceea numai cu opt metri pătrați și aceasta pentru o familie de patru suflete!

16 decembrie

Poleiul de afară este întrucâtva domolit cu zăpada puțină care a căzut. Vasilica ne-a adus mai cu ușurință brânza și laptele, iar Vasile ne-a adus ceapa. Am stat puțin de vorbă cu ei despre viața de la țară și i-am văzut nu tocmai bucueroși (de) cum trăiesc. Vasile capătă abia opt lei pe ziua de lucru de la gospodăria colectivă. Și ceea ce-i mai trist, că

li se ia și ceva din puțina vatră din jurul casei, unde fac ceva legume și pentru propria gospodărie și pentru vânzare. Ne-a adus de pildă o legătură de ceapă foarte bună.

17 decembrie

Iar e polei în stradă. E așa de greu de umblat, încât eu n-am putut ieși în oraș cu treburile mele. De altfel nici Mihail Ralea și nici Demostene Botez nu pot fi găsiți, fiind plecați la Iași, ca să petreacă cu tineretul universitar și în colaborare cu „Viața Românească”, în cadrul căreia și eu acum 56 de ani mă ilustream, după ce am venit de la Chișinău, la studii universitare.

18 decembrie

Citind în ziare că M. Ralea și D. Botez s-au întors în capitală, am căutat să-i văd sau să le vorbesc la telefon. Am vorbit numai cu D. Botez și i-am comunicat că i-am predat colaboratorului său Ion Horea patru caiete cu manuscrisele mele, rugându-l să vadă cu ce ar putea să mă ajute în chestia pensiei și a editării versurilor mele la „E.P.L.a”. Mi-a făgăduit să vorbească unde trebuie, sfătuindu-mă să mă adresez și la „Fondul literar” al Uniunii Scriitorilor pentru un ajutor și la tov. Voitec, ca om politic și conducător superior. Eu i-am răspuns că am vorbit cu președintele Academiei Murgulescu, dar nici n-am terminat fraza, cum D. Botez și-a scos portmoneul și mi-a întins 100 lei. Eu nu l-am refuzat, ca să nu dovedesc că sunt un țăfnos și că n-aș avea nevoie de un ajutor.

19 decembrie

Seara am fost la Mihail Lungeanu, ca să-i povestesc în ce stadiu se găsește lucrarea mea la „E.P.L.a” și totodată să mă lămurească, unde găsesc eu Fondul literar, la care m-a trimis Demostene Botez și cu ce vehicul se poate ajunge la Arcul de triumf, lângă care se găsește Uniunea Scriitorilor și Fondul Literar (Se merge cu autobuzul nr. 31, care se ia de lângă podul Șerban Vodă).

20 decembrie

Am fost la Fondul Literar cu petiția pentru un ajutor, motivând că am nevoie de el pentru că problema pensiei mele speciale nici până acum nu s-a aranjat, iar editarea versurilor mele la „E.P.L.a”, care să-mi producă dreptul de autor întârzie sau nu se va aranja deloc, pentru că sunt indezirabil. La Fondul literar mi s-a dat 500 lei cu aprobarea telefonică a d-lui Demostene Botez, directorul Gruia lămurindu-mă că sumele mai mari se dau cu decizia colegiului fondului. Și cum ședința colegiului se va ține numai la 8 ianuarie 1964, eu trebuie să mă adresez cu cererea mea motivată la acea dată. Probabil că mi se va da ajutorul cerut, dacă nu se vor ameliora condițiile vieții mele.

La întoarcere spre casă m-am oprit la Piața Unirii și am cumpărat mere.

Nora se simte rău. I s-a cumpărat de Traian seringă, acele necesare și injecțiile necesare. De mâine se va începe injectarea.

21 decembrie

Azi i-am cumpărat Norei vitamina B 1 fortisima. Dar aceasta n-a fost singura alergătură: a mai trebuit să plec la piață, ca să cumpăr mere și să merg seara la prietenul P. Harea, ca să ne recomande un meșter, care să ne destupe chiuveta de lângă ușa de la intrare. Nadia fusese la Drăguț și la meșterul Costică dar fără rezultat: n-a venit nici prietenul lui Drăguț și nici Costică, care se zice că ar avea darul petrecerilor prin crâșme.

A venit prietenul Harea, dar după ce a cercetat țevăraia din cămară, s-a convins că nu poate face nimic. Cele două dopuri pe care le-a scos și le-a înlocuit n-au schimbat treaba. Rămâne să ne găsim un instalator de profesie.

22 decembrie

Astăzi am soluționat problema detupării țevelor ce leagă chiuveta cu canalul general. Această destupare a țevelor ne-a preocupat ieri toată ziua și azi până după masă, când a venit instalatorul de la Institutul Teologic, pe care l-am găsit eu și l-am adus spre satisfacția Norei, care își pierduse liniștea sufletească și nu-și mai putea stăpâni nervii. De altfel avea și de ce: zoile din chiuvetă se revărsau și eu am scos peste zece căldări din subsolul nostru în curte și în stradă. Acum după meșteșugul instalatorului lucrurile s-au pus la punct și țevele s-au destupat. Afacerea a costat alergături multe și 25 lei, la care a participat vecina Florica cu 10 lei.

La ora patru a venit Natașa de la Câmpulung și a adus un bagaj greu. Nae, care a fost la gară în așteptarea Natașei, n-a întâlnit-o. Era așa de multă lume din tren și pe peronul gării, încât nu s-au văzut în mulțime. Și Nae a venit la noi, după ce venise Natașa cu vreo jumătate de oră înainte.

23 decembrie

L-am căutat la telefon pe Toma Ionescu, avocatul de la Academia R.P.R., ca să mă lămurească ce s-a făcut cu situația pensiei mele speciale, dar nu l-am aflat, cu toate că l-am căutat de două ori. Tot așa nu l-am găsit pe Dl. Mihail Ralea, care, după spusa secretarului de la birou, m-ar fi căutat la telefon, dar telefonul nu m-ar fi găsit. Era vorba să mă anunțe că mi s-ar trimite automobilul ca să mă aducă la Institutul de legături culturale cu străinătatea, unde să-l pot găsi și vorbi în chestiunea folosirii mele în problema raporturilor culturale cu R.S.S. Moldovenească.

24 decembrie

Din nou i-am căutat la telefon pe d-nii Toma Ionescu și Mihail Ralea. Nu i-am găsit, dar am rugat pe secretarii lor să le spună că aștept de la dânsii informații și dispoziții. De la T. Ionescu mi s-a comunicat prin d-na Lebenzon, că mi s-a aprobat pensia de profesor, iar de la M. Ralea nu mi s-a comunicat nimic. Pensia ar urma să mi se achite de la anul nou. Cum s-a hotărât lucrul acesta, se va vedea.

25 decembrie

Au fost la noi Nuți și Nae cu Veronica, aducându-ne o mulțime de daruri, dar procurându-ne bucuria cea mare prin nepoțica Veronica, care, deși numai de 10 luni și ceva, este foarte serioasă și s-a purtat foarte frumos. Au mai fost la noi Gheorghe Stănescu, vechiul prieten de la Chișinău și fostul avocat, ce s-a ilustrat la Hotin, Vlădoianu. Am petrecut plăcut, dar pentru mine obositor.

26 decembrie

M-a sunat avocatul de la Academia R.P.R., Toma Ionescu și mi-a comunicat că mi s-a restituit dreptul la pensia de profesor. I-am mulțumit cu recunoștință pentru serviciul lui de jurist și i-am spus că am să-i scriu președintelui Academiei, Murgulescu, care a știut să-și impună vederile sale juste și nobile, o scrisoare de adâncă mulțumire. Totuși, fiindcă eu am fost nedreptățit atâta vreme și nu mi s-a achitat pensia de profesor, care trebuie să fie de 800 lei lunar, parcă nu-mi vine de îndată să mulțumesc pentru intervenția în drept. Parcă s-ar impune să aștept, ca să mi se achite pensia și atunci să scriu mulțumirea de recunoștință.

27 decembrie

Am fost la scriitorul Mihail Lungeanu, ca să-i povestesc cele întâmplate cu pensia mea. El de acuma știa lucrurile de la Iulia Bujoreanu, care venise la Lungeanu să-i ia tensiunea, după ce fusese la noi cu această operație și aflase de la mine cele întâmplate la Academie.

28 decembrie

Am scris președintelui Academiei R.P.R. Ilie Murgulescu o scrisoare de mulțumire pentru intervenția sa în problema repunerii mele în dreptul de pensie și am expediat-o în chip recomandat. M-am plimbat, după depunerea scrisorii, în Parcul Libertății și am admirat o zi cu totul primăvărată.

29 decembrie

A fost la noi Neculai Suruceanu, ca să ne felicite cu sărbătorile. I-am povestit că am intervenit acum vreo trei luni la președintele Academiei, Ilie Murgulescu, cu o cerere să-mi acorde traduceri din limba rusă în limba română, sau invers, ca să pot să-mi câștig existența la vârsta de octogenar, care am fost expropriat de toată averea și de pensia de profesor secundar și nu m-am putut bucura nici de dreptul de pensie specială și personală, la care am fost recomandat de Academie. Până acum nu mi se acordase nici lucrări de traduceri, nici însărcinări cu vreo lucrare originală și atunci zilele trecute iar am început să mă interesez de cererea mea la Academie, de unde directorul secției juridice, Toma Ionescu, mi-a comunicat telefonic că am fost restabilit în dreptul de pensionar de la 1 ianuarie 1964. Auzind povestirea mea, N. Suruceanu a început să spună că eu nu am dreptul să-mi fac iluzii în chestia pensiei, deoarece

Sfatul Popular nu-mi va achita niciodată pensia, chiar de aş fi restabilit în dreptul meu de autorităţile de stat. N. Suruceanu a vorbit cu atâta dârzenie, încât Norei i s-a făcut rău şi a trebuit să ia un corfelin şi să se retragă în camera Nadiei.

30 decembrie

A fost la noi Vasilica Soroceanu, căreia i-am citit ceva din versurile mele din vremea de pe urmă. I-au plăcut. Seara am fost în Parcul Libertăţii, unde am văzut iluminatia feerică la Monumentul eroilor care s-au ilustrat cu acte de muncă şi luptă pentru triumful regimului republican şi socialist. Focul nestins pentru cinstirea eroilor s-a aprins astăzi, când au fost aduse sicriile răposaţilor Petru Groza, Ştefan Gheorghiu şi I.C. Frimu, socotiţi printre cei dintâi eroi ai luptei pentru libertatea poporului şi a patriei şi pentru socialism, cu toate că Petru Groza a fost unul din colaboratorii generalului Averescu, care este foarte mult criticat pentru politica lui de element conservativ, sub regimul regal.

31 decembrie.

Încheiem anul într-o atmosferă aproape primăvărată. Temperatura este destul de moderată şi mereu este ceaţă. Soarele se arată pe puţine ore. Plimbarea mi-am făcut-o pe Dealul patriarhiei. În casă zarvă mare.

Anul 1964

1 ianuarie

De dimineaţă am fost la catedrala patriarhiei şi am ascultat cuvântarea patriarhului cu privire la acţiunea de adunare a bisericilor creştine — cea ortodoxă, cea romano-catolică şi cele protestante, pentru ca să se ajute propagarea ideilor şi îndemnului lui Iisus Hristos. Patriarhul Justinian a vorbit destul de lung, dar eu n-am putut auzi bine, căci biserica era arhiplină şi n-am putut avansa spre amvon, de unde a vorbit patriarhul, iar aparatul de tare vorbitor din pridvorul catedralei nu-i tocmai bun. La ieşirea patriarhului din biserică i-am urat ani mulţi şi preafericitul mi-a întins mâna.

La masă au venit la noi Nae cu Nuţi şi ne-au adus-o pe Veronica. Aceasta s-a purtat bine, ca pentru vârsta ei de 11 luni, dar totuşi părinţii şi noi — bunicii — a trebuit foarte mult să ne îngrijim de ea, neastâmpărată şi cu deprinderile puţin ordonate.

Iar au fost la noi Voicu Niţescu, Elefterie Sinicliu şi Costinescu (Sibirski), fostul secretar al primăriei Chişinăului. Tuturor le-am povestit despre anunţul care mi s-a făcut telefonic de Toma Ionescu de la Academia R.P.R. despre restabilirea mea în dreptul de pensie de profesor. Convorbitorii mei m-au sfătuit să nu mă mulţumesc cu anunţul telefonic şi să văd, cum formal s-a rezolvat problema şi cum Sfatul Popular al capitalei a luat act şi hotărâre cu privire la pensia mea.

Cu Dl. Sinicliu ne-am întreţinut în amintiri şi cu privire la activitatea cercurilor revoluţionare moldoveneşti din 1917 şi 1918 până la înfiinţarea Sfatului Ţării şi la acţiunile acestui organ revoluţionar reprezentativ al Moldovei de Răsărit. E. Sinicliu ţine minte mai bine decât mine.

2 ianuarie

Primind o scrisoare de felicitări cu Anul Nou de la Constantin Crețu din Chișinău, i-am scris și eu o carte poștală, dar, vrând s-o trimit îndată, n-am putut, poșta fiind închisă și n-am avut mărci, ca să lipesc pe carte.

Seara au fost la noi Șura și Nadia Munteanu.

Nora a fost invitată la familia Grinberg, ca să ajute înțelegerea între membrii familiei cu un bulgar, venit de la Sofia și care nu știe să vorbească în limba română. A vorbit cu bulgarul în limba rusă, dar cu greu, căci bulgarul nu știe decât foarte slab și limba rusă. E vorba să se ajute înțelegerea între bulgar și membrii familiei Grinberg într-o chestie matrimonială.

3 ianuarie

A fost la noi Marusia și generalul Lăzărescu ca să ne felicite cu Anul Nou și am petrecut cu ei de minune, informându-ne în chip reciproc despre fel de fel de lucruri și amintindu-ne de cele trăite cândva. A mai fost și Tamara Tărnoveanu, care ne-a vorbit cu mult năcaz despre neplăcerile din str. Donici.

4 ianuarie

Am fost la Sfatul Popular N. Bălcescu și la serviciul de pensii am aflat că s-a căpătat un telefon de la Luncescu, prin care li s-a comunicat că am fost restabilit în dreptul de pensie, dar despre lucrul acesta în scris nu s-a primit nimic. Urmează să mai dau telefoane la Academie și să mai merg la Sfatul Popular. Și cu toate că lucrul acesta nu-i plăcut, dar va trebui să mă mai năcăjesc.

5 ianuarie

Au fost la noi Nae cu Nuți și cu Veronica și am petrecut frumos în familie. Asta s-a întâmplat după amiază, dar Nora a găsit cu ce să-i trateze — cu sarmale de post și cu plăcinte cu mere.

Până la masă fusese Vasilica Soroceanu, dar n-a vrut să stea cu noi la masă și n-a vrut să meargă și cu mine în Parcul Libertății să vedem dacă mai arde focul nestins la cadavrele eroilor politici P. Groza, Șt. Gheorghiu și Frimu, căci în oraș s-a răspândit zvonul că focul nu mai arde.

Seara a fost la noi dr. Neculai Ivanovici Gobjilă cu d-na Maria Gheorghievna (născută Busuioc). Aceasta mi-a adus în dar un foarte frumos și prețios prosop moldovenesc, țesut în casa familiei ei de la Ordășei, jud. Orhei.

6 ianuarie

Am fost la Sfatul Popular al capitalei și la camera 10 funcționarul Drăgan mi-a arătat decizia Consiliului de Miniștri cu privire la restabilirea mea în pensia de profesor de la 1 decembrie 1963. În chip birocratic, decizia va fi transmisă la Sfatul Popular N. Bălcescu. Am fost și acolo, ca să aflu în ce termen se va executa decizia Consiliului

de Miniștri. Mi s-a spus că peste vreo zece zile voi căpăta formele și apoi și pensia. Eu i-am amenințat că dacă lucrurile vor întârzia, eu am să vin la secția pensiilor, căci eu am nevoie de mijloace de trai.

Am dat un telefon la șeful redactor Șora de la „E.P.L.a”, dar mi s-a spus că va reveni la serviciu după 10 ianuarie.

Seara am fost la revista „Viața Românească” și am stat de vorbă cu Demostene Botez, Ion Horea, Augustin Pop și alți câțiva scriitori, al căror nume îmi scapă. Am vorbit despre colaborarea la revistă și despre situația mea grea în privința mijloacelor de existență.

7 ianuarie

Dimineață mi-a procurat o bucurie Iorgu Panișca, ce n-a mai călcat pe la noi de câteva săptămâni, cu toate că era așteptat de mult să văd ce a făcut cu prietenul său Toma Ionescu în chestia restabilirii mele în dreptul la pensie. I-am comunicat eu rezultatul și a rămas ca totuși să-l vadă pe Toma Ionescu, pentru ca să știm cum a procedat.

După masă a fost Iulia Bujoreanu și ne-a luat tensiunea, comunicându-mi că Mihail Lungeanu îmi spune că să mă duc la „E.P.L.a”, ca să-l văd pe Șora.

Seara eu m-am dus la Casa Scriitorilor, ca să-mi plasez la Fondul Literar cererea pentru un ajutor cât de modest (de 600 lei pe lună). L-am văzut pe președintele Beniuc, care s-a angajat să-mi plaseze cererea și totodată i-am dat două poezii, ca să le înmâneze lui Demostene Botez pentru „Viața Românească”.

8 ianuarie

Am fost la M. Lungeanu, ca să aflu ce a vorbit el cu Șora de la „E.P.L.a”. Am aflat că el n-a vorbit cu Șora, ci numai i s-a spus că acesta s-a întors din viligiatură și că la serviciu va veni la 10 ianuarie. Am fost în oraș, ca să-mi cumpăr prune uscate și Norei leacuri.

9 ianuarie

Am încercat să cunosc dacă patriarhul ar putea să-mi fixeze o zi de audiență. Dactilografa de la cancelarie mi-a spus să vin mâine, pe la ora 11.30, ca să mi se spună.

10 ianuarie

Astăzi am fost la patriarhie și preotul Cazacu mi-a spus că aş face bine să-i scriu patriarhului o scrisoare, în care să-i expun problema care mă preocupă.

11 ianuarie

În nerăbdarea de a afla în ce stadiu se găsește repunerea mea în drepturile de pensionar, am fost la Sfatul Popular N. Bălcescu și acolo mi s-a spus că la 13 ianuarie mi se va expedia pensia, care va fi de 805 lei pe lună.

La întoarcere spre casă am trecut prin piață și am cumpărat 5 kg. mere și 2 kg de pere.

Seara am fost la „Viața Românească“, dar am găsit-o închisă și întunecată. Lucrul se explică prin faptul că eu n-am citit programul de radio, de unde puteam afla că în seara asta vorbește Demostene Botez, conducătorul revistei, cetindu-și versurile.

Întorcându-mă acasă, am găsit pe Costel Constantinovici, nepotul meu și Gizela, soția lui, care au venit de la Cluj s-o vadă pe Natașa, în sânul familiei, a mea de frate și ai mei.

12 ianuarie

Au fost la noi Costel cu Gizi, Nae cu Nuți și Veronica, doctorițele Iulia Bujoreanu și Maria Frunzetti și am avut un bairam, cum demult subsolul nostru nu a mai văzut. Pe toți i-a impresionat vestea că eu sunt restabilit în drepturile mele de pensionar. Costel și Gizi au plecat cei dintâi, fiind grăbiți la tren.

13 ianuarie

Pensia pe care o așteptam chiar astăzi nu a venit, deși mi se spusese că va fi expediată chiar astăzi. De ce o fi întârziat?

A fost Iorgu Panișca și cu el am pus la cale și am redactat o scrisoare d-lui Mihail Ralea, prin care Nora și cu mine îl rugam să ajute soluționarea problemei locuinței noastre și a lui Nae din str. Alexandru Donici.

14 ianuarie

Am scris scrisoarea către M. Ralea și am copiat avizul Sanepidului cu privire la locuința noastră din subsolul de la str. Muzelor nr. 2. A fost Iorgu Panișca și i-am citit scrisoarea. Rămâne acum ca Nora s-o ducă la locuința lui Ralea din str. Livșiș.

15 ianuarie.

De dimineață a fost Iulia Bujoreanu și Ion Buzdugan. Acesta din urmă mi-a adus vestea că tov. Beniuc, președintele Casei Scriitorilor, vrea să mă vadă și să-mi vorbească. Eu i-am comunicat că acum o săptămână l-am văzut pe Beniuc și prin el am predat Fondului Literar cererea mea pentru ajutor. I-am mai spus că pe ziua de ieri am fost la revista „Viața Românească“ și acolo am făcut cunoștință cu Stroia de la Iași și pe când vorbeam cu acesta, a ieșit de la ședința redacțională și mi-a comunicat că Fondul Literar mi-a hotărât un ajutor de 600 lei pe lună. L-am reținut pe Buzdugan la masă și l-am tratat cu un borș basarabean, făcut de sora mea Natașa. A fost foarte încântat și am tolocănit despre activitatea noastră publicistică din trecut la „Cuvânt Moldovenesc“ și cea politică din Sfatul Țării și de mai târziu.

Seara ne-a vizitat familia Bizman, cu care încă ne-am adus aminte din trecut. Eu mă conving tot mai mult că nu mai țin minte din cele trăite în trecut.

Nora după masă a plecat în oraș și a dus scrisoarea noastră la M. Ralea. Ce bine ar fi ca zbuciumul nostru pentru locuință să capete o soluție. Eu am să-i scriu și lui

Beniuc în chestia aceasta, aflând de la Buzdugan că Uniunea Scriitorilor a ajutat pe mulți literați în problema locuinței.

16 ianuarie

Am fost azi la Uniunea Scriitorilor în nădejdea să-l văd pe Beniuc. Dar l-am putut anunța prin secretara Nițelea, care mi-a spus să sun peste 2—3 zile.

În schimb, la Fondul Literar am aflat de la secretara Damian că mi s-a decis un ajutor lunar de 600 lei, cu începere de la 1 februarie.

Tot azi i-am trimis prin Nora părintelui Simion Neaga 500 lei, restituindu-i suma cu care m-a împrumutat la introducerea de gaze în locuință.

Am aflat un lucru trist. Părintele Simion Neaga este bolnav foarte rău de uremie și este tratat de profesorul dr. Oprescu, care l-a operat sau l-a îngrijit și pe Gheorghiu-Dej.

17 ianuarie

Azi s-a întâmplat o sufocare grozavă a Norei, încât a trebuit să-l chem pe Traian, iar acesta imediat a chemat telefonic Salvarea. Aceasta a sosit în termen de zece minute și d-rul Vianu i-a dat niște medicamente puternice, care au liniștit-o încetul cu încetul și după aceasta a fost cuprinsă de un somn, care durează de zece ore. Cauza acestui atac de inimă a fost în legătură cu o vizită neașteptată a doi domni, din care unul s-a anunțat a fi unul din colegii mei de la închisoarea din Gherla. Eu nu l-am recunoscut, dar Nora l-a luat drept agent de la Siguranță, care a venit să mă provoace la discuții deochiate. Eu nu l-am întrebat decât despre ocupațiile sale și pretinsul meu coleg de la Gherla a spus că stă în provincie și ține un bufet de alimentație. Dar el m-a întrebat pe mine ce fac, și eu i-am răspuns că sunt un mic pensionar și că duc o viață modestă. Această conversație n-a durat decât 2 — 3 minute și s-a petrecut la intrarea din coridor, când mă întorceam de la closetul din curte, căci altul în subsolul nostru nu avem. Starea periculoasă, prin care a trecut și trece Nora, ne-a produs o mare neliniște și chiar panică.

18 ianuarie

Nora a dormit în urma medicamentelor pe care i le-a dat doctorul de la Salvare, a dormit toată noaptea și astăzi toată dimineața, încât încetul cu încetul s-a liniștit și noi cu Natașa seara am putut părăsi locuința și am plecat la Pădurari (fam. Păduraru — n.n.), ca să-i vedem și să-i ducem Mariei Egorovna două sute de lei, ca pe calea aceasta să-i arătăm că eu nu degeaba am fost restabilit în drepturile mele de pensionar. Am impresionat-o foarte mult prin semnul vizibil de atenție și bunătate la necazul pe care îl are în lipsa lui Fedea. Despre acesta, care mai are de stat la închisoare încă opt luni, nu se știe nimic. Și ceea ce-i mai curios că Fedea a fost judecat și condamnat la închisoare pentru că a citit scrisorile pe care le-a primit de la fiul Mariei Egorovna — Neculai Costenco din Basarabia. Curiozitatea e că acesta a fost sărbătorit la Chiși-

nău, în luna decembrie, cu prilejul împlinirii vârstei de 50 de ani, el bucurându-se în R.S.S. Moldovenească de o mare popularitate și dragoste pentru meșteșugul său scriitoricesc. Am găsit la Maria Egorovna mai multe ziare din Moldova de Răsărit cu portrete și articole despre Colea Costenco, pe care eu l-am lansat în literatură acum 25 de ani în urmă, prin publicațiile mele „Cuvânt Moldovenesc” și „Viața Basarabiei”.

La întoarcere de la Pădurari, am cumpărat și am adus acasă 2 kg. de ulei și 1 kg. de zahăr, dar am degerat la mâini grozav.

19 ianuarie

A fost la noi Vasile Vlădoianu și mi-a adus o poezie dedicată mie. Seara el a mers cu mine la cinematograful „Luceafărul”, ca să vedem filmul realizat de americani asupra războaielor între Sparta și Troia. Eu îmi cumpărasem biletul de intrare de cu zi și am putut asista la spectacol, iar Vlădoianu nu și-a găsit bilet. Filmul este realizat cu un lux și fast prea exagerat și cum convorbirea între eroi se face în limba engleză, filmul trebuie urmărit numai după niște inscripții în românește, care se schimbă prea iute și nu pot fi citite. De altfel, filmul este făcut, din punct de vedere al realităților istorice, greșit: luxul, inventat de americani, nu răspunde severității vieții oamenilor Spartei. Filmul se ține de cuprinsul poemului legendar al lui Homer „Iliada și Odiseea”, reproducând răpirea Elenei de Paris, prima fiind soția regelui Troiei, Agamemnon, iar al doilea fiind fiul regelui Spartei Priam (sau poate invers), fiindcă memoria nu mă ajută. Din cauza acestei răpiri, războaiele între Troia și Sparta s-au întetit și ele s-au terminat cu distrugerea Troiei și moartea lui Paris. Realitatea istorică merita să fie redată cu totul altfel: fără lux exagerat și fără culori prea țipătoare. Eu de altfel nu am realizat mare lucru nici cu reeducarea memoriei mele. Păcat că mi-am pierdut două ceasuri într-o sală arhiplină și lipsită de aer.

20 ianuarie

Dimineața am fost în piață și am cumpărat 5 kg. mere renete, 2 kg. de pere și un kg. de prune uscate.

Seara am dus lui Ion Horea de la „Viața Românească” „Apelul meu la frați” și am vorbit puțin cu Demostene Botez, sfătuindu-l să facă ceva pentru o colaborare literară între R.P.R., și R.S.S. Moldovenească. M-a trimis cu chestia aceasta la Beniuc, ceea ce eu vreau de mult, dar nu reușesc să-l prind pe acesta.

La întoarcere acasă i-am cumpărat Norei astmasedor fără efedrină.

21 ianuarie

Am fost la M. Lungeanu să aflu, cum se face, că prietenul său Șora nici până acum n-a citit materialul, pe care se angajase să-l citească în vacanța Crăciunului și Anului Nou. De dimineață fusesem la „E.P.L.a” și aflatam că Șora nu s-a învrednicit să-și găsească timpul necesar pentru citit. M. Lungeanu mi-a spus că el a pățit și pățește același lucru. Am mai aflat că d-na Lungeanu este foarte grav bolnavă.

22 ianuarie

Am fost la Uniunea Scriitorilor, ca să stau de vorbă cu președintele Beniuc. Cu toate că de cu seară o șefă de cabinet mă anunțase să vin azi la ora 10.30, nu l-am găsit, informându-mă că Dl. Beniuc n-are să vină până la 25 ianuarie la Uniune, fiind ocupat la ședințele Academiei.

După masă, ca să nu împiedic dereticarea în camera noastră, am ieșit în oraș, ducându-mă întâi la frizer să mă tundă și după aceea la prietenul Petre Harea, pe care nu l-am găsit acasă și la părintele Simion Neaga, care stă în pat dar merge spre înșănătoșire. I-am produs și mi-am produs o mare bucurie prin această vizită. Între altele, părintele S. Neaga mi-a povestit că patriarhul nostru Justinian a discutat cu patriarhul Alexei de la Moscova folosirea elementelor moldovenești pentru parohiile moldovene din Basarabia. S-a obținut un singur lucru: a fost numit un arhiereu de origine moldovenească, dar a fost plasat într-o eparhie rusească, departe de Basarabia. Sovieticii, deci, fac ce făceau și țariștii în privința elementelor moldovenești de valoare. Să ne aducem aminte de Stadnițki. Delegația patriarhală care a fost la Moscova n-a trecut prin Basarabia, ci a zburat de-asupra ei cu aeroplanul. Asta spre a nu supăra administrația politică sovietică. De altfel patriarhul Justinian are dificultăți și din partea rivalilor săi de aici.

23 ianuarie

Mi-am stricat ziua întreagă cu o întâmplare destul de tristă. De dimineață am sunat la Academia Română să aflu dacă ședințele ei sunt publice și eu — membru corespondent al ei pot asista. Eu m-am considerat demn de a lua parte la o adunare generală a Academiei și când-colo mi s-a spus că la adunare iau parte numai cei invitați după regulile protocolului și dacă eu n-am această invitație, nu pot asista. Așadar, și Academia este monopolizată pentru membrii regimului. Și eu, care am ostenit atâta pentru cultura României, nu sunt admis acolo unde trebuie să se discute numai știință, numai cultură, numai artă. Pot lua parte numai partizanii regimului și politicienii fără alt rost în viața publică a țării. M-am tulburat atâta, că n-am mai putut lucra ca (în mod) obișnuit.

24 ianuarie

Am fost pe la ora 11.00 de dimineață la piață și am cumpărat destul de reușite mere și pere. Fructele nu reușise să înghețe, căci numai atunci le scoteau sau le scoaseră din ascunzișuri.

Seara a fost Nae și am avut cu ce-l trata. Dar până la venirea lui Nae încă nu-mi trecuse revolta pentru felul cum a tratat un așa-zis cercetător al trecutului istoric de la Academia R.P.R. subiectul Unirii Moldovei cu Muntenia. Nu i-am reținut numele, dar ar fi fost bine, căci zisul „cercetător“ a dat dovadă de mare neobrăzare, mai ales când, la sfârșitul expunerii sale, a pomenit faptul Unirii României Mari, spunând o frază despre Unirea Transilvaniei și nici un cuvânt despre Unirea Basarabiei și Bucovinei.

I-am găsit în ziare numele „marelui cercetător“ al trecutului românesc: este Dan Berindei și mă gândesc să-l întreb pe președintele Academiei sau pe secretarul Toma Ionescu, cum se poate comite o așa de mare necuviință în numele Academiei.

25 ianuarie

Am întrebat la telefon, la Uniunea Scriitorilor, de președintele Mihai Beniuc. Dar nu l-am găsit. A fost Neculai Suruceanu și a rămas adânc impresionat de obținerea pensiei prin HCM.

Au fost surorile Soroceanu, care au fost și ele emoționate, când au aflat, că eu am primit pensia prin HCM. Altă atitudine a arătat părintele Bocunovschi, care ne-a vizitat duminică la **26 ianuarie** și care ne-a informat că Consiliul de miniștri a restituit și altor nedreptăți pensii prin HCM. Prin părintele B. eu mi-am putut face și puțină reeducație a memoriei, el știind foarte multe lucruri interesante. Dar ce voi putea reține?

27 ianuarie

Au fost Muntenii și ne-au vorbit de ale lor și de ale casei din Donici. Multe lucruri, pe care trebuie să le știu, dar nu știu dacă le voi reține. După ce au plecat musafirii aceștia rodnici, m-am dus în Parcul Libertății și am văzut că focul nestins iar arde. Ce bine ar fi ca să se aprindă și capacitatea mea de a reține, ce se aprinde în mintea mea!

28 ianuarie

A fost transnistreanul Dominte Timonu, dar cu toate că după înfățișare l-am cunoscut, nu i-am putut spune pe nume, până ce nu mi-a spus, cum îl cheamă. Mi-a vorbit de lucruri și de oameni, pe care i-am cunoscut și cu care am avut legături sufletești puternice și pe care acuma i-am uitat. Și ce păcat că memoria nu mă ajută și eu în discuțiile mele trebuie să rămân la o judecată logică, dar abstractă! Și fiindcă Timonu mi-a vorbit de Tambur de la Chișinău, care se interesează de mine i-am scris câteva rânduri de salut și de dragoste printr-o bucată de hârtie, care să fie atașată la corespondența, pe care o va expedia post restant la Chișinău lui Tambur.

29 ianuarie

A fost la noi prietenul Cernăuțeanu, care este un prețios pentru mine om, căci ține contact cu atâția oameni și știe să povestească despre dâșii informații interesante, ceea ce pentru mine, care mă stăruie în dorința de a-mi face o reeducație a memoriei, are o mare importanță. Păcat că el este cam bolnav și nu poate veni mai des pe la noi. De altfel și el ca și atâția bărbați din vremea noastră trebuie să facă multă gospodărie și chiar bucătărie, căci soțiile sunt la serviciu și nu pot să se dedice acestor ocupații familiare lor. Cernăuțeanu este omul de sănătoasă tradiție națională și religioasă și este un element de valoare, ca jurist și om practic, pentru menținerea unor stări și instituții bune din trecut.

Azi nepoțica noastră Veronica a împlinit un an de viață și dacă noi bunicii am fi mai sănătoși, ar fi trebuit să ne ducem în strada A. Donici, ca s-o vedem și să ne facem și nouă și părinților bucurie.

30 ianuarie

Am fost la Petre Harea să îl văd, căci mai deunăzi l-am căutat, nu l-am găsit. Azi l-am găsit și mi-am procurat o mare bucurie din conversația cu el. L-am rugat să vină la noi și să vadă dacă poate tocmi scaunul rupt de Nadia.

31 ianuarie

A fost P. Harea și s-a convins că nu poate să se apuce cu tocmirea scaunului stricat. Atunci eu, după plecarea musafirului, am dus scaunul tapițerului din str. 11 Iunie. Aceasta a găsit că nici el nu poate să facă ceva piciorului rupt de la partea exterioară și nu de la cuibul piciorului. A trebuit să-l aduc îndărăt acasă, sau să-l duc unui tapițer-tâmplar. Nora însă susține că ea îl va încleia piciorul rupt cu adeziv așa, încât să țină până la sfârșitul vieții. Ea mai pomenește despre un Vasile oarecare, pe care trebuie să-l găsească și să-l aducă acasă.

Când mă întorceam acasă de la tapițer, m-a salutat un domn, care și-a spus cariera și numele (pare-mi-se Melinte) și care ca jurist-consult al Patriarhiei m-a sfătuit să stau de vorbă cu vicarul Antim, dacă șeful de cabinet al patriarhului — preotul Caza-cu — îmi va face dificultăți cu audiența la patriarh, în chestiunea care mă preocupă: legăturile bisericii românești din R.P.R. cu biserica din R.S.S. Moldovenească.

1 februarie

Seara am ieșit să mă plimb puțin și văzând la scriitorul și graficianul Cosimbescu lumină, am intrat la el să văd cum mai trăiește. Ceea ce am văzut, este o grozăvie. Camera-i mică și se prăbușește din pricină că tavanul, nefiind apărât bine de acoperiș, a prins umezeală și s-a îngreuiat. A dat crăpături și a căzut tencuiala, și ca să nu cadă cu totul i s-a pus o proptea la mijloc. Patul sărăcăcios al scriitorului totuși nu-i asigurat că nu va fi strivit de bucăți de tencuială grea. În cameră e frig, deoarece are o intrare direct din stradă și alta din coridor. Ușile nu sunt duble. Cele două ferestre — una din stradă și alta din curte sunt nedublate și de abia apărute de niște ziare. Godinul era încălzit cu niște bucățele de scândură și strujături de la atelier. Și chiar de ar avea și lemne de foc și carbuni, godinul de tablă nu ține cald, decât dacă i se dă mereu ceva din rumeguș. Acesta și scândurelele stau în colțul camerei. În loc de masă, o ladă de la alte întrebuințări: astăzi este utilizată nu pentru scris, ci pentru a găzdui manuscrise și boarfe.

Un coș de alături, spart și hodorogit este de asemenea plin de manuscrise și hârtii, Scaunul nu-i gol, ca să fie utilizat pentru șezut, ci-i ocupat tot cu hârtii, mape și mărunțituri de tot felul.

În casă două căldări de material plastic: una probabil pentru apă și alta pentru zoaie. Pe un perete, cel interior și făcut numai din scânduri, despărțind camera de un

mic depozit de legume și fructe a unei țărance, câteva din lucrările lui Cosimbescu, reprezentând capete de bărbați și femei și clădiri din diferite orașe. Sărăcie și murdărie de nedescris. Bătrânul Cosimbescu în vârstă de 86 de ani trăiește din mila unui fiu și acela foarte sărac și a pomenilor întâmplătoare. Cosimbescu n-are pensie, deși a fost învățător și a luat parte la războiul de la Mărășești; pensia i s-a luat și a făcut și închisoare opt ani numai pentru că nu împărtășește ideile și optimismul regimului. Și pe lângă toate acestea, Cosimbescu nu se poate purta fără cârje. Cu poezia și scrisul nu câștigă nimic. Nu știm dacă poate câștiga cu desenele. Singurul câștig ar fi de la lecția de limba franceză, pe care o dă cuiva. Văzându-l în halul în care se găsește, după ce am stat de vorbă vreo jumătate de oră, la plecare am scos portmoneul și i-am dat tot ce am avut. Cosimbescu nu s-a învrednicit măcar să protesteze, cum am făcut eu când Demostene Botez mi-a întins o sută de lei vreo două luni în urmă, când nu aveam încă pensia, ori cum a încercat să protesteze Doamna Pelivan, când dăunăzi i-am dat 200 de lei din prima mea pensie.

Și toate aceste lucruri se petrec sub regim popular comunist.

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pantelimon Halippa (2126), dosar 1158, f. 210—258 (caiet).

Nr. 11

Aprilie 1964. Din declarația „Cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale”, adoptată la Plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român

(...) Îndelungata istorie a mișcării comuniste demonstrează la ce rezultate negative duce nerespectarea normelor juste ale relațiilor dintre partide, bazate pe elaborarea colectivă a hotărârilor, pe independența și egalitatea în drepturi a fiecărui partid, pe neamestecul în treburile interne ale altor partide.

Încă în ultima perioadă de existență a Cominternului devenise clar că rezolvarea problemelor mișcării muncitorești, dintr-o țară sau alta, de către un centru internațional nu mai corespundea stadiului de dezvoltare a mișcării comuniste și muncitorești mondiale. Metodele greșite, amestecul în treburile interne ale partidelor comuniste au mers până la înlăturarea și schimbarea unor cadre din conducerea de partid și chiar a unor comitete centrale în întregul lor, la impunerea din afară a unor conducători, la reprimarea unor cadre valoroase de conducere din diferite partide, la blamarea și chiar dizolvarea unor partide comuniste.

Partidul nostru a trecut și el, în acea perioadă, prin grele încercări. Amestecul în treburile sale interne a adus daune din cele mai serioase liniei partidului, politicii sale de cadre și muncii organizatorice, legăturilor partidului cu masele.

Practicile generate de cultul personalității în cadrul Cominternului s-au făcut simțite și în Biroul Informativ. După formarea sistemului mondial socialist, aceste

practici s-au extins și asupra relațiilor dintre state, ceea ce a sporit gravitatea consecințelor lor. În 1948, s-a trecut la condamnarea și excluderea din Biroul Informativ și din comunitatea statelor socialiste a Partidului Comunist din Iugoslavia și a Iugoslaviei, țară care construiește socialismul. În unele țări socialiste au avut loc numeroase excluderi din partid, arestări, procese și reprimarea multor cadre de conducere de partid și de stat. Reabilitarea acestora a fost posibilă numai după ce Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a dezvăluit și criticat cultul personalității și practicile pe care acesta le-a generat.

Partidul nostru a considerat justă analiza critică făcută de Congresul al XX-lea al P.C.U.S. cultului personalității, dând o înaltă apreciere acestei analize, cât și sublinierii de către congres a necesității de a se aplica cu cea mai mare consecvență normele leniniste în viața de partid și în mișcarea comunistă mondială.

Aceste concluzii partidul nostru le consideră de mare actualitate în condițiile divergențelor ascuțite existente astăzi în mișcarea comunistă, când ar putea să apară pericolul reeditării metodelor și practicilor generate de cultul personalității. Întreaga experiență a mișcării comuniste arată ce rol hotărâtor are aplicarea normelor leniniste în activitatea partidelor și în relațiile dintre ele, precum și dintre țările socialiste.

Respectarea strictă a principiului potrivit căruia toate partidele marxist-leniniste sunt egale în drepturi, a neamestecului în treburile interne ale altor partide, a dreptului exclusiv al fiecărui partid de a-și rezolva problemele politice și organizatorice, de a-și desemna conducerea, de a-și orienta membrii asupra problemelor politicii interne și internaționale reprezintă condiția esențială pentru soluționarea justă a problemelor divergente, ca și a oricăror probleme pe care le ridică lupta lor comună.

Raportul și dispozitivul forțelor de clasă, dintr-o țară sau alta, deplasările de forțe și evoluția stării de spirit a maselor, particularitățile condițiilor politice interne și internaționale ale unei țări nu pot fi de nimeni cunoscute mai temeinic și mai profund decât de partidul comunist din țara respectivă. Este dreptul exclusiv al fiecărui partid de a-și elabora, de sine stătător, linia politică, obiectivele concrete, căile și metodele atingerii acestora, aplicând creator adevărurile generale ale marxism-leninismului și concluziile pe care le desprinde din studierea atentă a experienței celorlalte partide comuniste și muncitorești.

Nu există și nu poate exista un partid părinte și un partid fiu, partide superioare și partide subordonate, dar există marea familie a partidelor comuniste și muncitorești egale în drepturi; niciun partid nu are și nu poate avea un loc privilegiat, nu poate impune altor partide linia și păreri sale. Fiecare partid își aduce contribuția la dezvoltarea tezaurului comun al învățăturii marxist-leniniste, la îmbogățirea formelor și metodelor practice ale luptei revoluționare pentru cucerirea puterii și construirea societății socialiste.

În dezbaterea și confruntarea punctelor de vedere deosebite privind probleme ale luptei revoluționare sau ale construcției socialiste niciun partid nu trebuie să eticheteze partidul frățesc cu care este în divergență de păreri ca fiind antimarxist, antileninist.

Considerăm nejustă practica de a se folosi, în documente de partid, în materiale de presă și radio, în întâlniri din cadrul organizațiilor internaționale ș.a. aprecieri, acuzații și calificative jignitoare la adresa partidelor frățești și a conducerii lor, de a se prelucra în mod neprietenesc și deformat în rândurile partidului sau în mase poziția altor partide, de a se condamna la congresele sau în hotărârile unui partid punctul de vedere și poziția altor partide comuniste.

Niciunui partid nu-i este îngăduit a trece peste capul conducerii de partid dintr-o țară sau alta, și cu atât mai mult nu-i este îngăduit a face apeluri la înlăturarea sau schimbarea conducerii unui partid. Aprecierile și manifestările lipsite de respect față de un partid comunist și de conducerea acestuia pot fi interpretate pe drept cuvânt de lipsă de respect față de clasa muncitoare, de poporul care acordă încredere partidului și conducerii partidului comunist din țara sa, iar aceasta agravează și mai mult relațiile între partide, între statele socialiste, afectează prietenia popoarelor respective.

Publicat după: Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964, București, Editura Politică, 1964, p. 52–56

Nr. 12

21 ianuarie 1967, București. Relatarea istoricului Alexandru Boldur despre adunarea unui grup de basarabeni, în casa lui Pan Halippa din București, la care s-a elaborat memoriul cu prilejul Unirii Principatelor de la 1859

O ADUNARE LA PAN HALIPPA

În ziua de 21 ianuarie 1967 am participat la o mică adunare în casa lui P. Halippa. Mai erau la dânsul E. Sinicliu, A. Moraru, Gh. Pântea, N. Smochină, Gh. Panișca și Știopul.

P. Halippa ne-a propus să redactăm un memoriu comun cu ocazia Unirii Principatelor, folosind în el chestiunea Basarabiei.

E. Sinicliu, care în general s-a arătat lingușitor față de Halippa, sperând probabil că acesta va mai juca un rol în viitor, s-a asociat la ideea lui.

Eu am adus la cunoștința adunării că am prezentat Comitetului Central încă la 24 iunie 1966 un memoriu intitulat „Chestiunea Basarabiei și a Bucovinei de Nord în cadrul cuceririlor țariste și sovietice“, pe care l-am adresat secretarului general al partidului, N. Ceaușescu. Am expus pe scurt și conținutul memoriului meu, care cuprinde 132 de pagini. Totuși, n-am primit nici un răspuns din partea Comitetului Central. În cursul anilor, am prezentat șase memorii acestui for superior și numai la două din ele am primit răspuns: prima dată, în cazul greșelilor pe care le-am constatat în vol. II al *Tratatului de Istoria României*, și a doua oară, când am propus reorganizarea științei istorice și înființarea unei societăți și a revistei „Tribuna istoriei române“.

În concluzie, am opinat că nici propunerea dlui Halippa nu va căpăta răspuns, în tot cazul, am refuzat să iau parte la o acțiune colectivă și am propus ca dl Halippa să prezinte memoriul său personal.

Dl Gh. Pântea a refuzat categoric să ia parte la o acțiune comună, spunând că s-a săturat de arpacașul din închisoare și că la Craiova a fost și bătut. A povestit că la Institutul de Istorie din București a lucrat la redactarea impresiilor sale despre conferința ruso-română din 1924 și la întocmirea unui memoriu privind desfășurarea revoluției ruse sau așa ceva. Poziția lui N. Smochină era clară. Dl Panișca a lăsat chestiunea la aprecierea adunării. Dl Știopul a vorbit frumos, aducând la cunoștința celor prezenți unele informații cu privire la starea lucrurilor în Basarabia.

În sfârșit, adunarea a luat hotărârea ca dl Halippa să-și prezinte memoriul personal, dar pentru a-l redacta m-a ales pe mine și pe dl Panișca. Trebuia să ne adunăm din nou după-masă.

Memoriul lui Halippa nu mi-a plăcut deloc. Când la ora 6 d.a. am venit la dânsul, l-am rugat să-mi dea o coală de hârtie ca să scriu așa cum înțeleg eu această chestiune. M-am așezat la masă și într-un sfert de oră am prezentat proiectul meu. A fost recunoscut ca bun, deși am observat că dlui Halippa nu i-a prea plăcut că am abandonat memoriul său în întregime. La proiectul meu s-au făcut două retușuri: în primul rând, am uitat să spun că D[omnia] sa se adresează Comitetului Central ca fost președinte al Sfatului Țării și, în al doilea rând, s-a obiectat că nu e nevoie să se vorbească de Bucovina de Nord. Textul astfel completat este următorul:

Tovarășe Secretar General,

În ziua de 24 ianuarie, ziua Unirii Principatelor Române, care a fost o urmare a revoluției din 1848 și care vestea ideea Unirii tuturor românilor, subsemnatul Panteimon Halippa, fost președinte al Sfatului Țării din Basarabia, domiciliat în București, str. Alexandru Donici nr. 32, vă felicit din toată inima cu această mare sărbătoare națională. Totodată, îmi permit să vă reamintesc că, tot în ziua de 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării din Basarabia, conform principiului autodeterminării popoarelor, proclamat de revoluția rusă, a votat independența Basarabiei în unanimitate, cu asentimentul tuturor minorităților conlocuitoare.

Pe calea autodeterminării au pășit și alte republici din cuprinsul Rusiei vechi: Finlanda, Republicile Baltice, Polonia, Ucraina, Georgia etc.

Iar cu două luni mai târziu, la 27 martie 1918, a fost votată Unirea Basarabiei cu România. Trebuie să recunoaștem că Unirea a fost o chestiune internă a Republicii Basarabene independente.

Deși clasicii marxism-leninismului — Marx, Engels, Lenin — au recunoscut că răpirea Basarabiei de către ruși a fost un jaf, o urmare a întrebuițării forței în raporturile internaționale, Basarabia și astăzi este dezlipită de România, contrar principiului sacru al dreptății.

Având în vedere că România, ca și U.R.S.S., este o țară socialistă, care se îndreaptă spre comunism, sper, în concordanță cu suflarea românească de pretutindeni, că Partidul Comunist Român, în frunte cu Dvs., va realiza la timpul oportun unirea Moldovei de răsărit cu România.

Noi, românii basarabeni, ne punem toată nădejdea că, în sfârșit, românii din Moldova de răsărit se vor uni cu frații lor de dincoace de Prut.

(semnătura)

La ora 8, am plecat.

Nu sunt sigur că după plecarea mea textul acesta n-a fost supus revizuirii din partea lui Halippa.

Printre altele, D[omnia] sa a afirmat că dacă interesele Basarabiei ar cere și ar fi solicitat, el ar putea să se înscrie în partidul comunist. Acesta era sensul spuselor lui: din motive de utilitate, nu în principiu! Atitudinea lui m-a frapat. Dar repede i-am ghicit substratul: visa să devină ministru. Fost și viitor ministru!

Publicat după: Alexandru V. Boldur, *Memorii. Viața mea. Lumini și umbre*. București, 2006, Editura „Albatros Corporation”, p. 318—321

Nr. 13

23 ianuarie 1967, București. Memoriu adresat lui Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, în care Pan Halippa își exprimă speranța că Partidul Comunist Român, în frunte cu conducătorul său, va realiza, la timpul oportun, unirea Moldovei de Răsărit cu România

Tovarășe Secretar General,

În ziua de 24 ianuarie, ziua Unirii Principatelor Române, care a fost urmarea revoluției românești din 1848 și care vestea ideea Unirii tuturor românilor, subsemnatul Pantelimon Halippa, fost președinte al Sfatului Țării din Basarabia, domiciliat în București, str. Alexandru Donici, 32, raionul 1 Mai, vă felicit din toată inima cu ocazia acestei mari sărbători naționale.

Totodată, îmi permit să vă reamintesc că tot în ziua de 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării din Basarabia, conform principiului autodeterminării popoarelor, proclamat de revoluția rusă, a votat independența Basarabiei în unanimitate, cu asentimentul tuturor minorităților conlocuitoare.

Pe cale de autodeterminare au pășit și alte republici din cuprinsul Rusiei vechi: Finlanda, Republicile Baltice, Polonia, Ucraina, Georgia etc.

Iar cu 2 luni mai târziu, la 27 martie 1918, a fost votată Unirea Basarabiei cu România. Trebuie să recunoaștem că Unirea a fost o chestiune internă a Republicii Basarabene independente.

Cu toate că clasicii marxism-leninismului — Marx, Engels și Lenin — au recunoscut că răpirea Basarabiei de către ruși a fost un jaf, o urmare a forței în raporturile internaționale, Basarabia și astăzi este dezlipită de România, contrar principiului sacru al dreptății.

Având în vedere că România, ca și U.R.S.S., este o țară socialistă care se îndreaptă spre comunism, sper, în concordanță cu toată suflarea românească de pretutindeni, că Partidul Comunist Român în frunte cu D-voastră va realiza la timpul oportun Unirea Moldovei de Răsărit cu România.

Noi, românii basarabeni, ne punem toată nădejdea că în sfârșit românii din Moldova de Răsărit se vor uni cu frații lor de dincoace de Prut.

Cu distinsă considerație,

ss *Pan Halippa*
23 ianuarie 1967

Tovarășului Nicolae Ceaușescu,
Secretar General al Partidului Comunist Român

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 552/1967—1971, f. 7–8

Nr. 14

24 ianuarie 1967, București. Telegramă prin care Pan Halippa solicită întrevvedere cu Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, în cadrul căreia să fie discutată problema raporturilor dintre România și Republica Moldovenească

Tovarășe Secretar General,

Subsemnatul Pan Halippa, domiciliat în București, strada Alecu Donici, nr. 32, raionul 1 Mai, Vă rog să binevoiți a-mi acorda o audiență, spre a Vă expune o problemă importantă privitoare la raporturile culturale și de vecinătate cu Republica Moldovenească.

Am avut intențiunea să discut această problemă cu regretatul Gheorghe Gheorghiu-Dej, solicitându-i o audiență. Mi s-a cerut să expun problema în scris, ceea ce am și făcut.

Audiența n-a avut însă loc, din cauza stării sănătății a mult regretatului conducător al partidului și statului.

Sunt unul din puținii reprezentanți ai generației Unirii tuturor românilor din 1918, rămas încă în viață și la vârsta mea de peste 83 de ani mă simt obligat să slujesc problema raporturilor dintre România și Republica Moldovenească.

Binevoiți a-mi acorda audiența solicitată pentru a Vă expune problema și a Vă prezenta un memoriu.

Cu stimă,

ss *Pan Halippa*

Tovarăşului Nicolae Ceauşescu,
Secretar General al C.C. al P.C.R.

Publicat după: Arhivele Naţionale Istorice Centrale (A.N.I.C.), Bucureşti, Fond Pan Halippa (2126), dosar 552/1967—1971, f. 26

Nr. 15

13 februarie 1967, Bucureşti. Tabloul problemelor şi întrebărilor pregătite de Pan Halippa pentru audienţa la Ion Popescu-Puţuri, director al Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. şi al revistei „Anale de istorie“

Audienţa din 13 februarie 1967

1. Scopul: orientarea justă în situaţia de azi.
2. Cu ce am putea servi cauza românească noi, moldovenii din Răsărit?
3. Se pune problema încetării unei preocupări cu privire la Moldova de Răsărit?
4. De ce ar fi uitat Karl Marx?
5. De ce ar fi uitat Lenin?
6. De ce Sfatul Ţării n-ar fi bun, iar Sovietul din Petrograd din 1917—1918 a fost bun?
7. De ce ruşii cer plebiscit, dacă ei au ocupat Basarabia în 1812, în 1878, în 1940 şi în 1944 fără nici un plebiscit?
8. De ce ruşii recurg la dreptul istoric faţă de Basarabia şi etnic faţă de Bucovina?
9. Sunt moldovenii a 10-a naţiune română?
10. Ce spun academiile din Franţa, Rusia etc.?
11. De ce noi tăcem în chestia aceasta, iar moscoviţii se agită mereu şi înşeală lumea?
12. Este Ucraina o realitate?
13. De ce Hruşciiov, care cerea în 1964 o conferinţă mondială pentru soluţionarea paşnică a problemelor teritoriale, să fie uitat?
14. De ce să fie uitată declaraţia lui Gheorghiu-Dej din aprilie 1964 despre independenţa şi suveranitatea naţională? Nu suntem noi liberi şi independenţi?
15. De ce să uităm tratativele lui Ciotori cu Litvinov la Copenhaga în 1920?
16. De ce Basarabia să fie jertfită pentru greşelile lui Goga, Gigurtu, din 1938?
17. Propunerea lui Ostrovski şi Lavrentiev din 1938—1940.
18. Trebuie să ţinem la interesele Moscovei mai mult decât la România?
19. Să nu folosim prilejul Chinei pentru cauza noastră?
20. Să ne mulţumim numai cu ceea ce ne cere Moscova?
21. Să nu avem măcar raporturi culturale cu Moldova de Răsărit?
22. Pentru problema Ardealului trebuie consultat Ghiţă Popp.

23. Pentru Transnistria — Nichita Smochină.
24. Pentru problemele ucrainene — Vasile Bilivski.
25. Dacă ceilalți recomandați de mine au fost consultați: Erhan, Pântea, Boldur, Buzdugan etc.?

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 552/1967/71, f. 1—3

Nr. 16

13 februarie 1967, București. Registrul problemelor discutate de Pan Halippa, fost președinte al Sfatului Țării din Basarabia, în cadrul audițiilor avute la Ion Popescu-Puțuri, director al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. și al revistei „Anale de istorie“

La 10-II-1967. Am solicitat, la îndemnul dlui Pan Halippa, o audiență scurtă, la tov. Ion Popescu-Puțuri, prin tov. dir. — adjunct Augustin Deac.

La 11-II-1967. Mi s-a telefonat de la tov. director că audiența a fost fixată pentru luni, 13-II-1967, ora 19.00.

La 12-II-1967. Basarabenii fruntași, adunați la dl Pan Halippa acasă, au examinat problemele care pot fi puse și discutate la audiența de a doua zi, precum:

1. Problema deportărilor de români basarabeni, pentru a goli Basarabia de români.
2. Problema schimburilor culturale cu românii basarabeni, care peste Prut înseamnă 3 500 000 suflete.
3. Problema schimburilor culturale cu U.R.S.S.
4. Problema valorilor culturale basarabene, refugiate în R.S.R., și dreptul lor de a scrie și contribui la consolidarea patriei, lămurirea ideii naționale și a unității popoului român.
5. Datoria statului și a tuturor românilor de a nu lăsa sacrificăți trei milioane și jumătate de români, care au dat valori spirituale excepționale și au ajutat efectiv material mica Românie, când era la impas și dezastru militar în martie 1918.

La 13-II-1967, orele 19.00. D-l Pan Halippa, însoțit de Adrian Brudariu au fost introduși în cabinetul tov. Ion Popescu-Puțuri.

Tov. I. Popescu-Puțuri l-a primit pe tov. Pan Halippa cu întreaga curtoazie diplomatică, acordându-i toată atenția ce se cuvenea reprezentantului, în viață, a Basarabiei și Sfatului Țării.

D-l Pan Halippa a susținut toate revendicările propuse în ședința basarabenilor din 12-II—1967 cu multă convingere și elan, arătând și situația delicată în care se gă-

sesc basarabenii din R.S.R., solicitând sprijinul conducerii statului și al Partidului Comunist Român, pentru acordarea drepturilor umane și cetățenești, ce se cuvin unor fii ai neamului, care nu pot renunța la naționalitatea lor și nici la dreptul lor la viață.

Pentru susținerea drepturilor românilor basarabeni de peste Prut, d-l Pan Halippa a prezentat tov. Ion Popescu-Puțuri două memorii și o copie de pe telegrama dată la 24 ianuarie 1967 tov. Nicolae Ceaușescu, secretarul general al C.C. al P.C.R.

Tov. Ion Popescu-Puțuri a răspuns:

1. În chestia Basarabiei și a tuturor românilor aflători peste granițele actuale ale R.S.R., Partidul Comunist Român stă pe baza principiilor leniniste enunțate de marele Lenin, adică principiul autodeterminării tuturor popoarelor, principiu acceptat de toată lumea.

2. P.C.R. și noi toți suntem de părere că națiunea nu se dizolvă în socialism, ci din contră se întărește, după cum a susținut și Stalin și după cum se și vede.

Notă: Vezi Declarația lui N. D. Cocea, în 1947, la Timișoara.

3. Cele 100 de partide comuniste din lume, care au îmbrățișat principiul *autodeterminării popoarelor*, vor hotărî și determina aplicarea în fapt a acestui principiu, față de toate popoarele lumii și de către toți factorii *mari sau mici*, conducători de state, care nu-l aplică încă. Până la urmă, vor trebui să-l aplice. Nu după principiile burgheze ale zonelor de influență sau de compensații teritoriale, va fi rezolvată și problema Basarabiei precum și a tuturor românilor de peste hotarele noastre actuale.

4. Hrușciiov a încercat adeseori să ne provoace și să ne atragă în cursă, ca să pretindem noi restituirea Basarabiei și independenței totale a Republicii Moldovenești, spre a putea el justifica o intervenție armată la noi, precum au făcut-o în Ungaria la 20-X-1956 și să ne acuze pe noi de revizionism și *deviaționism*. Noi, cu înțelepciune, n-am căzut în această cursă.

5. Noi știm cum se comportă și cu popoarele din U.R.S.S. Fac imperialism, nu comunism, ba chiar șovinism.

6. Ei au încercat să ne învrăjbească și să ne izoleze de toți vecinii noștri. sârbi, bulgari, unguri, cehi, polonezi. Nu au reușit.

7. Noi i-am povățuit să nu ne învrăjbească cu chinezii, ci să traducă în fapt principiile promovate chiar de ei: coexistența pașnică, independența popoarelor și neamstecul în treburile interne ale altui stat.

8. Cunoaștem și știm cum falsifică presa lor și istoricii lor politica, istoria Basarabiei și a noastră.

Partidul, prin tov. Nicolae Ceaușescu, le-a răspuns prin Adunarea de la Suceava și Putna, unde sute de mii de români — în costume naționale tradiționale — au mărturisit atnicismul nostru românesc milenar, unde Ștefan cel Mare a zidit biserici și mănăstiri, pe care le-am pus azi în lumina istoriei mondiale.

9. Noi suntem contra regionalismului politic și pentru circulația tuturor valorilor, pentru selecționarea lor, și utilizarea lor pretutindeni în țară — fără discriminări. La București avem primari din Timișoara și din Ardeal. Vremea *feudelor electorale* a

trecut: orice român poate reprezenta orice colț de țară. Un oltean poate reprezenta Moldova, și invers.

Interesele colective primează — nu cele individuale.

Respectăm caracteristicile fiecărei regiuni.

10. Muncitorii și Partidul Comunist Român au reușit să păstreze statul român și granițele lui de azi. Dacă erau partide burgheze, până acum eram sfârtecați și îmbucățiți, căci Anglia și Rusia nu voiau o Românie puternică, ci un teritoriu de compensații capitaliste și exploatare a bogățiilor noastre naționale.

Să fim bucuroși că acest partid e tare și că ne-am lămurit la vreme.

11. Planul lui Valev, prin care tindeau să ne împartă și să ne distrugă țara și unitatea națională, ne-a deschis ochii definitiv: asupra tendințelor și aprehensiunilor lor — Costin Murgescu, pus de Partid, le-a dat o replică zdrobitoare.

Avem pentru toate sectoarele economiei naționale și ale vieții culturale, sociale și naționale, câte un Costin Murgescu.

12. Noi lucrăm conform principiului democrației de grup. Analizăm cu temeinicie orice problemă, o chibzuim serios; după ce am luat o hotărâre — o executăm, căci toți suntem solidari, pe toate problemele. *Continuitatea este asigurată.*

13. Sovieticii ne-au sabotat, nelivrându-ne materiale prime de care avem nevoie pentru industria noastră, și la care eram obligați prin contracte, căci nu doreau întărirea noastră economică și voiau să ne exploateze, fiind mereu tributarii lor.

Nu au reușit, căci noi am căutat și găsit alte debușeuri de import și export și industria noastră merge bine și e căutată, căci devine din ce în ce la înălțimea vechilor state industrializate.

14. Luka și Pauker puși la cale de sovietici ne-au făcut mari greutăți, voiau pe lângă altele — ca partidele burgheze — să continue conducerea statului, ca, din greșelile lor să iasă distrugerea țării noastre, din care să profite sovieticii.

15. Noi facem politica instinctului național, politica poporului, care are un instinct milenar de conservare, care l-a scos de atâtea ori la liman — din bezna istoriei sale tragice și l-au scos din impas.

16. Tov. Nic. Ceaușescu a trasat drumul: „Istoria așa cum a fost“. Așa trebuie scrisă. Numai adevărul. Cu meritele fiecărui om politic, care în epoca sa a jucat un rol important și decisiv. Călinescu, Duca, Argetoianu etc.

17. Am avut rezistențe la editarea vieții lui Titulescu; am fost acuzați că am editat pe N. Iorga; avem rezistențe cu dr. N. Lupu etc., dar le-am învins pe toate.

18. Maniu nu a fost trădător, cum l-au făcut alții. Are meritele lui cu care a intrat în istorie.

19. Toate lucrurile la vremea lor. Nu ne lăsăm intimidăți, provocați.

20. La noi se citește, nu se vorbește. Vorba te fură și e greu s-o dregi.

21. Noi suntem la acest Institut, *un institut de studii și documentare*, iar nu de editură. Nu toate studiile noastre văd lumina tiparului, ci toate la vremea lor, căci încă dușmanii ne pândesc.

22. Bunii patrioți să scrie faptele istorice la care au participat efectiv, să scrie ade-vărul din epoca lor, contribuția lor la faptele istorice, servind astfel țara.

23. Să nu se supere dacă nu toate pot fi *azi* publicate, căci publicarea unora pot face rău azi țării. Să ia exemplu de la Romain Rolland, care a dispus ca, după 20 de ani de la moartea lui să i se publice memoriile. Sunt fapte care nu pot fi azi date la iveală, dar bunii patrioți să lase memoriile și amintirile istorice la *Academie*, pentru că posteritatea va pomeni așa cum se cuvine faptele la care au participat. Institutul nostru nu face concurență Academiei. Noi lucrăm politic și expeditiv; ei lucrează științific, dar mai încet.

24. Noi, comuniștii, am salvat pe mulți burghezi, în epoca de ocupație și opresiune, când chiar noi am fost sortiți lichidării. Am salvat pe Ralea, Ghelmegeanu, Ionașcu etc. Ei, azi, ne-au făcut servicii și îi utilizăm unde e nevoie. Bulgarii, cehii, polonezii — și-au lichidat burghezia.

25. Mai sunt, din păcate, oameni răi și răzbunători. Un preot ni-l denunță pe alt preot — fost legionar, cerând să-l dăm afară. Noi nu facem răzbunări. Invidia și răutatea e greu să le scoți din sufletele mici.

26. Pretindem cetățenilor de altă naționalitate, cărora le-am acordat drepturi egale cu românii băștinași, să fie leali și solidari cu țara în care au văzut lumina ochilor și în care se hrănesc, împreună cu familiile lor pe pământul nostru.

Sunt unii care privesc pieziș peste granițe. Rău fac.

27. R.S.R. se bucură azi de un prestigiu mare peste granițe, în toată lumea, așa cum nu l-a avut niciodată. Suntem cunoscuți în toată lumea. Nu se mai scrie București — Bulgaria sau Ungaria, ci România.

Împărați și regi vin din toată lumea să ne viziteze și nu se rușinează.

28. Deportările sovietice de români basarabeni le fac rău lor; pe noi nu ne sperie, căci vor fi aduși toți înapoi. Noi, *schimb de populație nu facem*. Nu plebiscitul burghez rezolvă chestia celor 3 milioane și jumătate de români de peste Prut, ci principiul autodeterminării, care s-a efectuat în Basarabia și Ardeal de popor, care a hotărât, și nu Tratatetele.

29. În Republica Moldovenească de peste Prut — care-i românească, ei au fost nevoiți să scrie despre clasicii români — Alecsandri, Eminescu, Creangă etc. Ni se cer cărți românești, le trimitem, iar ei ni le trimit pe ale lor.

30. La întrebarea dlui Adrian Brudariu — despre veteranii din 1916 — răspunde: veteranii din 1916—1918 vor fi puși la loc de cinste, împreună cu veteranii din 1944—1945 — din războiul antifascist.

31. Lupta armatei române contra Germaniei hitleriste a scurtat războiul cu 6 luni, în care timp Hitler ar fi avut *bomba atomică*, iar soarta lumii ar fi fost alta sub dictatul german mondial. Noi românii întorcând frontul, am salvat civilizația europeană și mondială. Valoarea armatei române este recunoscută de toate țările. Am pus pe generalii noștri să facă mărturisiri, care ilustrează binele ce l-am făcut omenirii și popoarelor care vor să se elibereze de sub cătușele exploatării capitaliste.

32. Chestia cu Antonescu este opera lui Luka și Pauker.

33. Carol al II-lea, fărâmițând partidele, a distrus țara, a ruinat-o, i-a scăzut moralitatea, prăbușind statul. După 23 August (1944) — vraise am găsit. Avem o ladă de memorii lăsate de Argetoianu, foarte interesante. Le vom publica.

34. Suntem foarte bine informați de ceea ce se petrece în țară, dar și în străinătate, și suntem pregătiți pentru toate. Dar, la vremea lor.

35. Noi, azi luptăm pentru *calitate*, epoca cantității s-a încheiat și înlocuim pe cei incapabili, promovând valorile oriunde le găsim.

36. Legătura economică cu Germania de Vest ne-a întărit. Ați citit răspunsul nostru *tare*, contra celor ce ne-au atacat. Nu ne lăsăm intimidati, nici amenințați, ci mergem înainte.

37. La întrebarea dlui Adrian Brudariu — dacă avem secție basarabeană, — răspundem: „Nu avem o atare secție, ci istorici care se ocupă de problemele basarabene. Ierarhia urgențelor: Ardealul e pe primul plan — azi“.

38. D-l Halippa spune că, acum câteva zile, cu ocazia înmormântării lui Ion Buzdugan, fost secretar al „Sfatului Țării“, a ținut un panegiric vehement, împreună cu Gherman Pântea, în care arătau că Basarabia a fost smulșă prin violență armată și că Basarabia trebuie să revină României.

Eu îl întreb pe dl Halippa: „V-a deranjat cineva?“

Partidul nu se poate aventura în acțiuni dăunătoare țării.

39. Ați văzut filmul „Dacii“? Să vă duceți să-l vedeți și veți cunoaște punctul de vedere al țării.

Miracolul istoric al poporului român a fost descris într-o carte de un mare istoric american, ceea ce înseamnă că ei sunt la curent cu problemele noastre de viață.

40. Englezii, în 1918, și rușii ar fi vrut să fim bătuți, ca să nu avem dreptul de beligeranți. Și Clemenceau era de aceeași părere. Suntem în posesia unor documente zdrobitoare, engleze. Am participat și eu la Conferința celor 800 de istorici, la Budapesta, cu Kan.

41. La istoria falsificată de Roller și de sovietici am răspuns cu demnitate și demonstrații la fața locului: Alba Iulia, Sibiu, Oradea, Cluj, Craiova, Iași, Suceava, Piatra Neamț etc., reconstituind cu poporul împreună epoca lui Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, Tudor Vladimirescu etc.

42. Avem convingerea că românii — oriunde se vor afla — își vor păstra limba și naționalitatea și că nu vor putea fi asimilați sau înstrăinați de tulpina neamului nostru. Dovadă: românii din America, macedonenii, românii din Crimeea, Siberia; și cea mai vie dovadă e că sute de ani de stăpânire austro-ungară nu au izbutit să înăbușe limba și existența poporului român în Ardeal.

43. Pentru dezgroparea monumentelor istorice milenare cheltuim miliarde. Străinii vin și vizitează: Voroneț, Sucevița, Moldovița etc.; mai recent am scos din ruine o mănăstire de la Strehaia.

Ați văzut Muzeul de Istorie al P.C.R., de la Șosea? Vedeți acolo harta Moldovei lui Ștefan cel Mare, cu cetățile Hotin, Soroca, Cetatea Albă etc.

44. Când, la Iași, în 1940, eram arestat, bătut și cu unghiile de la picioare scoase de legionari, pe când eram în fundul unei pivnițe aruncat spre a muri, un comisar a venit și mi-a spus: „Măine vei fi împușcat. Spune-mi, înainte de moarte, ce părere ai de Basarabia și Transnistria?”. Această convingere o am și azi.

45. Noi, de la ruși, nu am învățat nimic. Noi le-am dat lor multe valori spirituale, pe când erau vasali tătarilor. Ștefan cel Mare al nostru i-a ajutat să se elibereze; pe când ei erau un stat mic moscovit, noi eram stâlp al Europei de Răsărit.

46. Bismark i-a spus lui Ion Brătianu — bătrânul: „Să nu vă războiți cu ruși”. Noi nu ne războim, ci pe cale tovărășească dorim să rezolvăm problemele noastre cu ei.

47. Mai sunt unii care se lasă ispitiți, ca pe vremuri, de turci, austrieci și ruși. Nu fac bine. Să se adreseze cu încredere Partidului Comunist Român.

48. Vom ajuta pe toți românii, care se află în situație precară.

49. La propunerea dlor Pan Halippa și Brudariu — cu privire la utilizarea capacității istorice a dlui Smochină, vom lua măsuri în consecință și îl vom ajuta să scrie aici istoria, nu la Muntele Athos, căci la Athos acum sunt alții.

50. Să uităm cu toții suferințele trecute. Țara — mai presus de orice.

51. La întrebarea dlui A. Brudariu — în legătură cu „Dicționarul Înțelepciunii” de 6 500 de cuvinte, a prof. Teofil Simenschi, vă rog să-mi lăsați scrisoarea sa, și-i dau un sfat: să caute pe un tânăr, care i-a fost elev, sau prieten, să-l inițieze în tainele lucrării, ca să poată face serviciul de alergătură la editură. Noi îl vom susține, dar repet: noi nu suntem editură, ci Institut de studii.

52. Ca să închei:

Vă rugăm pe toți bunii români de pretutindeni să participați activ la reconstituirea faptelor istorice. „Așa cum au fost”. Avem nevoie de colaborarea dumneavoastră și la vreme veți putea contribui și colabora direct. Vremurile s-au schimbat. *Nu trebuie nimeni să se mai teamă azi în R.S.R., dacă spune adevărul.*

În politica externă, agitațiile ne fac rău, căci adesea sunt provocatori, ca să facem greșeli, spre a fi atacați.

Orice problemă o analizăm adânc în colectivele noastre și, după ce am găsit formula mai bună, pornim la treabă.

Noi edităm acum „Istoria Presei” — în 12 volume, care este tancul nostru. Am ajuns la 1907. Continuăm cu ceea ce e caracteristic. Repet: regionalismul politic e o catastrofă națională. Eu nu fac oltenism, ci românism. Orice român poate vorbi pentru Basarabia, Moldova, Ardeal, Banat, Dobrogea, Oltenia, Muntenia — care toate sunt una și indivizibile.

Fapte mai multe — vorbe mai puține.

Nu uitați că am fost cu toții sub stăpânire străină și toți am suferit, dar să uităm suferințele și să contribuim fiecare din colțul nostru, cu ce putem, pentru menținerea și întărirea țării și a statului nostru.

La orele 21.30 audiența a luat sfârșit.

Conducându-ne cu amabilitate, până la ușă, ne-a spus că, oricând avem chestiuni importante, ne stă la dispoziție.

Pentru conformitate,

Avocat, dr. în drept Adrian C. Brudariu

(s.s.) Adrian C. Brudariu

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, f. 140—148

Nr. 17

13 februarie 1967, București. Memoriu depus de Pan Halippa la Consiliul de Stat în problema relațiilor culturale și de vecinătate dintre R.S. România și R.S.S. Moldovenească și perspectiva acestor raporturi⁴

Tovarășe Secretar General,

Problema raporturilor culturale și de vecinătate între românii din dreapta și din stânga Prutului, pe care am ținut s-o discut în audiență, are un trecut și o tradiție.

În secolul al XIX-lea mulți români basarabeni și transnistreni au trecut Prutul și s-au stabilit în România, pentru ca să scape de regimul despotic țarist din Rusia. Unii din aceștia au jucat și un rol de propagandiști ai ideilor socialiste și revoluționare, ca Zamfir Arbore, Neculai Zubcu-Codreanu, Gheorghe Dobrogeanu-Gherea, Axente Frunză, Constantin Stere și alții. După prima revoluție rusească din 1905, numărul românilor din Moldova de Răsărit, veniți în România la studii universitare, a sporit mult. Unii din aceștia, după terminarea studiilor sau după a doua revoluție rusească, din 1917, s-au întors în Basarabia și au jucat un rol în viața culturală și politică a moldovenilor din stânga Prutului. Un rol mare în viața românească au avut doi români basarabeni: Bogdan-Petriceicu Hasdeu, prin munca lui în domeniul științei istorice și filologice și în arta scrisului, și Vasile Stroescu, prin înființarea și susținerea de numeroase școli românești în Ardeal și în vechea Românie.

Și ceea ce au făcut românii din stânga Prutului, venind în România, au făcut și cei din dreapta Prutului, trecând în Basarabia și în Transnistria Moldovenească. Ar fi de ajuns să ne aducem aminte că Neculai Iorga a călătorit prin ținuturile dintre Prut și Nistru în anul 1905 și a descris ceea ce a văzut în cele mai frumoase pagini de literatură turistică, iar Teodor Burada a făcut același lucru în ținuturile Transnistriei. Să nu uităm că cele mai poetice dar și adevărate pagini despre Basarabia românească le-a scris marele Mihail Sadoveanu, care a cercetat această provincie în lung și în lat de atâtea ori și a scris frumoasa carte „Pe drumuri basarabene“. Iar cele mai mândre cântece și coruri pentru întreaga românie le-a scris basarabeanul Gavriil Muzicescu, stabilit în România. Să nu uităm de basarabeanul Alecu Russo, care a scris „Cântarea

4 Mențiune scrisă de mână: *Depus la 13.II.1967, orele 19–21.30*

României“, nici de vizitele teatrale românești în Chișinău și alte centre basarabene și chiar la Odesa; nici de studenții români la studiile teologice din Kiev, Moscova și Petersburg; nici de libera pătrundere a cărților și presei românești în Basarabia; nici de schimbul de corespondență între Neculai Iorga și Bogdan-Petriceicu Hasdeu cu cei din Basarabia — ca istoricul și arhivistul basarabean Ioan Halippa și alții. De asemenea, colaborarea lui Alexis Nour și a subsemnatului la revista „Viața Românească“ și la ziarele din București.

Toate acestea au avut loc pe vremea țarismului și a regimului vechi din România, când și mocanii ardeleni pătrundeau cu oile lor până la Bug și mai ales în Bugeacul basarabean.

Iar după Unirea Basarabiei din 27 martie 1918, raporturile între România veche și Basarabia au fost nu numai intense, dar au creat legături firești, care se cer să fie satisfăcute și astăzi, spre folosul reciproc al ambelor republici românești, despărțite numai de apa Prutului. Oamenii n-au numai legături de familie, dar și de credință politică, împărtășind aceeași doctrină marxist-leninistă, și au nevoie să se ajute în chip reciproc, așa cum a preconizat Vladimir Ilici Lenin în conversația pe care am avut-o în vara anului 1917, și când a dat clasică formulă: „Procedați cum vă dictează conștiința națională și interesul politic“. Această conștiință și (acest) interes dictează și astăzi românilor de pe ambele maluri ale Prutului să se cunoască, să se ajute și să lucreze pentru pace și progres în domeniul cultural, economic și social.

Fără să discutăm în detaliu problema raporturilor dintre R.S.R. și R.S.S.M., s-ar cere:

- colaborarea între Academia R.S.R. și Academia din R.S.S.M.;
- un contact strâns între Uniunea Scriitorilor din R.S.R. și cea din R.S.S.M.;
- un schimb de profesori și lectori între R.S.R. și R.S.S.M.;
- o colaborare între presa din R.S.R. și cea din R.S.S.M.;
- o conlucrare între Radioul și Televiziunea din R.S.R. și R.S.S.M.;
- un schimb de studenți între R.S.R. și R.S.S.M.;
- un concurs de sportivi între republicile românești;
- vizite reciproce de reprezentanțe teatrale și artistice.

Și, cum problema acestor raporturi trebuie tratată în legătură cu condițiile politice, existente între R.S.R. și U.R.S.S., cer voie să atașez la acest memoriu câteva acte, din care să se vadă evoluția faptelor, care trebuie să ne preocupe când vrem să slujim cauza românească. Această preocupare nu este nouă pentru noi românii. De pe vremea domniilor lui Vasile Lupu în Moldova și a lui Constantin Brâncoveanu în Muntenia, dar mai ales de pe vremea împăratului Petru cel Mare al Rusiei, noi am dat rușilor oameni mari de cultură, din care numim numai câteva personalități: Mihail Voloșanin, ministru de externe și organizatorul acestui minister pe timpul lui Aleksei Mihailovici; Neculai Milescu Spătaru, venit în Rusia la îndemnul celui de mai sus; Petru Movilă, organizatorul științei teologico-filosofice a Rusiei, care a pus bazele religiei ortodoxe de acolo; Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei, cel mai

învățat om al timpului său; Antioh Cantemir, fiul celui de mai sus, părintele satirei rusești și ambasador la Paris și Londra; Bantîș-Kamenski, profesor de istorie, care a scris cea mai de valoare operă istorică asupra Ucrainei și care a organizat în același timp Arhivele rusești; Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei libere, care a proiectat introducerea legii românești în Ucraina, lege care era mai liberală decât cea de la fața locului; Herescu, profesor universitar la Moscova, fondatorul teatrului rusesc și al acelei universități; Grădescu, arhitect, colaboratorul ducelui de Richelieu la fondarea Odesei, unde un Cantacuzino traducea din limba franceză (în) românește pentru moldovenii dintre Nistru și Bug etc., etc. Și lucrul acesta se făcea pentru raporturi bune culturale și de vecinătate între Rusia și Principatele Române. De ce nu s-ar putea face astfel de legături culturale și de vecinătate între românii din dreapta și din stânga Prutului?

Personal m-am pus la dispoziția Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și aș fi foarte bucuros să-mi pun cunoștințele mele la dispoziția și altor foruri ale Republicii Socialiste România.

ss Pan Halippa

Anexez următoarele documente:

1. Memoriul depus la Institutul de Studii Istorice și Social-Politice;
2. Tratatative și discuții diplomatice în chestia Basarabiei;
3. Memoriul tov. Ghiță Popp către Gheorghiu-Dej;
4. Memoriul lui Ion Pelivan;
5. Adresa din anul 1945 către Etherige, trimisul special al Guvernului S.U.A.;
6. Un steguleț negru în Basarabia anului 1912 de Gheorghe Druță;
7. Notă;
8. Memoriul românilor transnistreni.

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 552/1967—1971, f. 22—25

Nr. 18

13 februarie 1967, București. Memoriu referitor la situația românilor din U.R.S.S., elaborat de Nichita Smochină și depus de Pan Halippa, în cadrul întrevederii avute cu Ion Popescu-Puțuri, director al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. și al revistei „Anale de istorie”⁵

Memoriu cu privire la românii din U.R.S.S.

Existența românilor pe teritoriul azi supus jurisdicției U.R.S.S. este recunoscută chiar de către conducerea sovietică, concretizându-se prin recunoașterea statului uni-onal numit *Republica Moldovenească*.

⁵ Mențiune scrisă de mână: *Depus la 13.II.1967, orele 19–21.30*

Datele statistice sovietice arată că aici se află o masă compactă de români, la care se adaugă și ceilalți în afara granițelor Republicii Moldovenești, chiar din imediata vecinătate (numeroase localități moldovenești, care făceau parte din Republica Autonomă Moldovenească cu capitala la Balta, azi vărsate Ucrainei, românii de peste Bug, care înainte erau formați în raioane moldovenești, cu presa lor, cei din Bucovina, din Slovacia, care sub cehoslovaci făceau armata la noi în țară, cele 28 de comune din județul Dorohoi, ceilalți, răspândiți prin Siberia, Caucaz etc.).

În felul acesta, pe harta europeană există două state române: Republica Socialistă România și R.S.S. Moldovenească, ambele aflate în același sistem social-economic-politic, vecine.

Istoric. În urma războaielor ruso-turce, la anul 1740, Rusia își extinde teritoriul său — în drum spre marea caldă — până la Bug. Trimisul Moldovei cu acela al Moscovei fixează frontiera dintre cele două state de-a lungul Bugului până la mare.

La anul 1792, în urma păcii de la Iași, Rusia ajunge în graniță la Nistru, înghițind regiunea dintre Nistru și Bug, pentru ca peste 20 de ani să ajungă la Prut, ocupând jumătate din Moldova, căreia îi dă numele de *oblastia Basarabiei*. Rusia însă a recunoscut că aceste teritorii istorice și etnice sunt românești. Ca dovadă, s-a lăsat dreptul locuitorilor băștinași ca între Nistru și Bug, apoi Nistru și Prut, să se administreze și să se judece după legile existente în Moldova, rămasă neocupată de dâșii.

Dar au formulat teoria că există două neamuri cu totul diferite: *neamul românesc* și *neamul moldovenesc*, pentru a dovedi drepturile lor de stăpânire. Această teorie susține că „...întreaga moștenire culturală a norodului moldovenesc din veacurile trecute trebuie să aparțină în măsură egală atât moldovenilor R.S.S. Moldovenești, cât și norodului român, partea componentă a căruia o alcătuiesc moldovenii de peste Prut...”; deci, „toată bogăția culturală, creată de norodul moldovenesc în trecut, este și *moldovenească, și românească*”. (*Literatura sovietică moldovenească*, p. 326.)

În sprijinul acestei teorii rușii aduc argumente istorice, lingvistice și chiar fiziologice (moldovenii sunt mai blonzi, cu ochii albaștri), pentru a dovedi că la origine sunt slavi românizați, iar românii — neolatini. Pe baza acestei concepții ei își întemeiază dreptul de a stăpâni Republica Moldovenească, la care adaugă și argumentul istoric: această provincie a fost luată de la turci în urma războaielor, când nu era format statul român, fără a ține însă seama că Principatul Moldovei era un stat de sine stătător sub ocrotirea Imperiului Otoman, în schimbul unui tribut; că, pe baza drepturilor încheiate între Imperiul Otoman și Principatele Române, acestea din urmă (Moldova și Muntenia) își păstrau drepturile de a face război și de a încheia pace (Alexandru I însă intenționa în planurile sale expansioniste să ocupe ambele principate). Dar la încheierea păcii din 1812, contrar principiului de drept internațional, Principatul Moldovei nici n-a fost invitat să ia parte, deci nu a fost consultat dacă acceptă sau nu să i se răpească cea mai bogată și însemnată parte din trupul său. Astfel, ne aflăm în fața încheierii unei păci viciate și nelegale.

Din nefericire, această teorie cuprinde întreaga Moldovă până în Carpați și Moldov.

Drepturile formulate de ruși n-au nici o bază legală. Însuși Karl Marx, fondatorul marxismului, a luat atitudine justă, răsturnând, pe bună dreptate, argumentele rusești. Iar V.I. Lenin, în operele sale (vol. XVI, 1936, p. 437, 442, ed. rusă) dovedește că moldovenii, adică românii din Rusia, care sunt o națiune românească, sunt superiori rușilor în cultură, bucurându-se de dreptul de autodeterminare și separare de statul rus. Această teorie este tratată și de specialiștii străini. Astfel, profesorul de limbi romane de la Universitatea din Amsterdam, dr. Valkhoff, într-un studiu detaliat, în care reproduce și harta Republicii Moldovenești (după revista „Moldova Nouă” din 1940, intitulat: *Roemenen buiten hun Grenzen* (apărut în „Overgedrukt uit het tijdschrift van het koninkrijk nederl. Aardrijkskundie Genootschap”, 2-e Serie, deel LVII, 1940 2, Z.250), arată că amândouă maluri ale Nistrului au fost ale Daciei, apoi ale românilor, iar azi sunt locuite de români, nu de moldoveni, regiune pe care autorul olandez o numește „Romania Transyrana”.

În alt studiu foarte documentat (bazat pe ultimele date române și sovietice etc.) intitulat *Rumänische Sprache und Literatur in Bessarabien und Transnistrien*, semnat de Klaus Heitmann, specialist de seamă în limbile romane, apărut în revista cu renume mondial „Zeitschrift für Romanische Philologie”, 1965 (Tübingen), combate aceeași teorie sovietică și demonstrează că moldovenii și românii sunt un singur și același neam, o singură națiune, același popor. Menționăm că autorul analizează problema și a moldovenilor din afara granițelor Republicii Moldovenești, din cuprinsul Uniunii Sovietice.

Dar, cu toate aceste argumente, locuitorii Republicii Moldovenești sunt educați și crescuți în spiritul de mai sus. Vitregiți de istorie, ei n-au luat parte la actul Unirii celor două principate române și au păstrat mai departe numirea de *moldovan*. Despărțiți de frații lor români, ei cred ușor argumentele formulate de ruși și se pot considera o națiune aparte. De aceea este absolut necesar ca să se pună problema lămuririi acestor situații pur și simplu ridicole, dar de o importanță capitală, întrucât ies din cadrul intern al unui stat și încalcă interesele vitale ale unui alt stat național și independent. Această problemă poate fi ridicată ca o problemă științifică de către institutele noastre în drept. În felul acesta, ar duce la lămurirea definitivă a românilor aflați sub jurisdicția statului sovietic. Odată ridicată, ea ar putea fi pusă spre rezolvarea unei comisii de specialiști, pentru a fi adoptată în mod oficial, de către Uniunea Sovietică. Nu poate exista un filolog, un etnograf, un lingvist, un istoric sau orice om de știință care să admită existența a două neamuri: român și moldovean. Tăcerea noastră însă în această privință este exploatată de către ruși, iar în fața străinătății poate fi admisă drept valabilă. Guvernanții sovietici au mers până acolo încât au condamnat pe aceia care au susținut că nu există deosebire între moldovean și român, *sub învinuirea de românizare a celor dintâi*.

Lupta moldovenilor localnici. Problema rezolvării acestei situații se impune cu atât mai mult, cu cât înșiși moldovenii de acolo luptă pentru independența totală a Republicii Moldovenești și încadrarea ei eventuală în sânul O.N.U.-ului, după modelul altor state, mai mici ca teritoriu și ca populație. În această luptă a lor, pentru care au căzut mereu jertfe, ei se bazează pe dispozițiile Constituției Uniunii Sovietice, care dă dreptul republicilor unionale la separarea totală. De aceea este absolut necesar să se știe în mod oficial că sunt români și că scopul lor trebuie să fie conviețuirea la un loc cu R.S. România. Pe lângă aceasta, recunoașterea oficială de către ruși că moldovenii sunt români, așa cum sunt, ar da dreptul statului român să-și spună cuvântul pentru apărarea lor în mod oficial, căci este greu ca să se intervină spre salvarea vieții unui frate, atunci când el este negat ca legitim.

Depopularea ținutului. Fără îndoială că statul român cunoaște acțiunea dusă de sovietici pentru depopularea românilor din teritoriile lor băștinașe, despre care presa străină spune: „Über moldauische Enklaven in Sibirien, dem Fernen Osten, der Kirgischen und der Kasachischen S.S.R.“ („Cu privire la enclavele moldovenești din Siberia, Orientul Îndepărtat, R.S.S. Kirghiză și R.S.S. Kazahă” — trad. ns.) (Klaus Heitmann, op. cit.). Autoritățile locale îndeamnă mereu pe „moldoveni” să se înscrie *benevol*, pentru (a emigra în aceste regiuni — lipsă în text). Aceasta dovedește că masa compactă de români din Republica Moldovenească poate constitui un pericol pentru stăpânirea acestui teritoriu în cazul unui eventual *referendum*.

Românii aflați în prezent sub jurisdicția sovietică niciodată n-au avut dreptul de a se exprima liber cu cine vor să fie, decât numai o parte din ei, în anul 1917, când rușii într-adevăr, în timpul Revoluției din 1917, au avut o viață de stat mai mult sau mai puțin liberă, iar Sfatul Țării — organ legal ales de suflarea românească — a făcut alipirea la România și când moldovenii au spus că fac parte din același neam.

Socotim că problema aceasta poate fi rezolvată în cadrul înțelegerii tovărășești, care trebuie să existe între statele respective.

Din cele de mai sus deducem următoarele:

1. Problema existenței a două neamuri: *moldovenesc și român* este o problemă politică, nu științifică; dar trebuie răsturnată.

2. În scopul denaționalizării, multe teritorii din Republica Moldovenească sunt trecute la Ucraina, iar localități numeroase sunt lipsite de școli românești (moldovenești). Ca exemplu cităm: Tiraspolul, fosta capitală, nu are nici o școală primară [moldovenească], deși este un centru românesc; Chișinăul, ni se spune, nu are nici o școală medie moldovenească. Satul moldovenesc Manzâri, din sudul Basarabiei, care până mai odinioară făcea parte din Republica Moldovenească, astăzi este trecut la oblastia Odesa, schimbându-i-se și numele în *Lesnoe*. Numeroase colhozuri moldovenești poartă titluri rusești.

3. În fața acestei situații unii moldoveni sunt nevoiți să-și dea copiii la școlile rusești, întrucât limba moldovenească este fără viitor. În România nu pot veni, iar cu limba rusă își pot găsi un plasament mai ușor și mai rentabil.

4. Rărirea populației românești și înlocuirea ei cu elemente străine, cărora li se creează anumite avantaje, pe de o parte, și acordarea, într-o măsură oarecare, a unui regim mai blând pentru locuitorii băștinași urmărește atragerea elementelor locale în sfera de influență rusească.

5. Întărirea orașelor cu elemente ruse și interzicerea, în același timp, localnicilor de a se stabili la orașe, precum și dislocarea elementelor românești autohtone, fruntașe, prin numirea lor în teritoriile din cuprinsul Uniunii Sovietice, chiar în condiții mai avantajoase, urmărește înstrăinarea orașelor.

6. Interzicerea abonamentelor la presa română, ca de exemplu la programul de radio-televiziune etc., urmărește împiedicarea oricărui contact al localnicilor cu semenii lor din țară.

7. Interzicerea elementului românesc de a studia în România, chiar sub formă de schimb de experiență, din teama redeșteptării sale naționale.

În fața acestor măsuri propunem, pe cale pașnică, de bună vecinătate și de înțelegere reciprocă, următoarele:

1. Înființarea unor posturi puternice de televiziune, care să permită spectatorilor de acolo să vadă televiziunea noastră cu toate frumusețile neamului și să ne audă graiul măcar pe calea undelor. Posturile noastre sunt mult mai frumoase, mai atrăgătoare și merg de-a dreptul la inimă. Este de ajuns să cităm recentul *Dialog* la distanță între regiunile Argeș și Suceava.

2. În conferințele noastre de la radio să nu se uite de a accentua din când în când că moldovenii și românii sunt același neam, avându-se în vedere că localnicii ascultă emisiunile posturilor noastre.

3. Schimb de trupe de dansatori, artiști etc., precum și de filme.

4. Înlesnirea pătrunderii presei din Republica Moldovenească la noi și a presei din R.S. România în Republica Moldovenească. La Academia noastră nu se află toate publicațiile din Republica Moldovenească.

5. Lămurirea opiniei publice române și străine asupra acestei probleme de interes vital pentru existența neamului nostru, prin publicații în ziare și reviste. Într-adevăr, aceasta din urmă este o chestiune spinoasă și poate da naștere la neînțelegeri și nemulțumiri. Ea însă poate figura în presa străină, fără a se aduce vreo supărare, și poate fi ridicată de specialiști notorii în problema dată.

ss *Nichita Smochină*,

fost președinte al Zemstvei județene Tiraspol,
fost deputat în Rada (Parlamentul) Ucraineană,
fost Membru de onoare al Academiei Române

Nr. 19**24 iunie 1967, București. Din scrisoarea lui Pan Halippa către Anton Crihan**

Scumpe prieten,

Am aflat de la Nicolae⁶ adresa D-tale și m-am emoționat așa de mult de salutul neașteptat, că mi-a venit dorul să-ți scriu de îndată. Noi aici ne ocupăm de vechile probleme și căutăm să servim cu documente și informații pe toți care ne cer. Avem și simpatia generală, dar în public ne-am manifestat numai cu tristul prilej al morții lui Buzdugan și a Iuliei Bujoreanu. Am intenționat să-l comemorăm pe Vasile Stroescu, dar am fost siliți să amânăm...

Din generația noastră au rămas puțini și cei mai mulți trăiesc greu și își așteaptă moartea ca o izbăvire...

Publicat după: „Revistă de istorie a Moldovei”, nr. 1, 1994, Chișinău, Editura „Știința”, p. 63

Nr. 20**1 noiembrie 1967, București. Notă a informatorului „Nicolau” despre înmormântarea fruntașului național-țărănist Ghiță Popp și cuvântarea rostită, cu acest prilej, de către Pantelimon Halippa**

Primit: Mr. Boeriu Gheorghe
Sursa: „Nicolau”
Casa: „Cișmigiu”
Data: 1.XI.1967

121/2.XII.1967
STRICT SECRET
Ex. nr. 2

NOTĂ

Sâmbătă, 28 octombrie 1967, a avut loc înmormântarea fostului ministru național-țărănist Ghiță Popp, la biserica Iancu Bălăneanu. Sursa a fost de față întrucât defunctul era originar din satul sursei, Poiana Sărată, fostul județ Trei Scaune (în prezent — raionul Tg. Ocna) și a fost invitată familia.

A fost foarte multă lume necunoscută de sursă, dar au fost și persoane din familie și consăteni cunoscuți de sursă. S-au ținut trei cuvântări. Una de un anume Hudiță, iar alta de o persoană care se numește Coposu, care s-au menținut oarecum în limite normale, laudându-l pe defunct pentru unele merite din trecut, ca bun român. Sursa a aflat că Hudiță a fost unul dintre fruntașii național-țărăniști, iar Coposu chiar secrete-

6 Probabil, e vorba de Nicolae Suruceanu, fost deputat în Sfatul Țării, cel mai bun prieten al lui Anton Crihan.

tar personal al lui Maniu. Prima cuvântare, care a fost ținută de Pan Halippa, a fost cu totul ieșită din comun.

Astfel, de la început a afirmat că este reprezentantul românilor basarabeni în numele cărora vorbește. Apoi a spus că Ghiță Popp a fost nu numai un luptător pentru unirea Ardealului, ci și unul din marii luptători pentru ca Basarabia să se unească în 1918 cu țara. În continuare, Pan Halippa a mai afirmat că Ghiță Popp a făcut un memoriu către Gheorghiu-Dej, când acesta trăia, memoriu în care aprecia hotărârea luată de a se smulge de sub tutela rușilor ca fiind singurul act al regimului aprobat de întregul popor. Ghiță Popp, după cum s-a exprimat Pan Halippa, a scris în acel memoriu că el va uita cei 15 ani de suferință cât a fost în detenție, dacă Gheorghiu-Dej va continua politica începută față de ruși și va revendica Basarabia asupra căreia rușii nu au niciun drept, deoarece este pământ românesc. În acest caz nu numai că va uita el, ci toată suflarea românească îl va urma.

Pan Halippa în încheiere a spus că nu vom putea aduce un omagiu defunctului dacă noi cei care am rămas nu vom continua să milităm pentru ideea revenirii Basarabiei și realizarea din nou a României Mari.

Menționez că slujba înmormântării a fost săvârșită de preotul Pâslaru Ion și celălalt preot bătrân de la biserica Iancu Bălăneanu, preotul Stratulat Nicolae, preotul Pivniceru Simion, diaconul Nuță Mihai de la biserica Domnița Bălașa și diaconul Teodorescu Nicolau.

„Nicolau“

Nota lucrătorului operativ:

Numitul Pan Halippa se află în lucru la Direcția a I-a.

Agentul a dat nota ca urmare a instructajului ce i s-a făcut de a ne semnala atitudinea și comportarea prezentă a unor elemente cu care el vine în contact ca preot.

Pe Pan Halippa agentul nu-l cunoaște personal și nu a primit sarcini în legătură cu acesta deoarece nu are posibilitatea să-l contacteze, însă a primit sarcini cu privire la unele elemente din baza operativă de la obiectivul Institutul Teologic.

Nota se va exploata la dosarul lui Pan Halippa.

ss. Mr. Boeriu Gheorghe

2 ex.

1 ex. dos. anexă

1 ex. Dos. Pan H.

Nr. 21

3 decembrie 1967, București. Relatarea istoricului Alexandru Boldur despre convorbirea avută cu Pan Halippa cu privire la participarea basarabenilor la eventuala ședință festivă a Academiei Române dedicată Unirii Principatelor (24 ianuarie 1859) și la înființarea unui institut de studiere a istoriei Basarabiei

Două propuneri respinse

La 3 decembrie 1967 am fost la P. Halippa, în urma invitației pe care mi-a adresat-o la telefon. De data aceasta, l-am găsit singur.

Două chestiuni îl interesau.

Prima: întrucât se apropie ziua de 24 ianuarie, cum cred eu: n-ar fi bine oare să luăm cuvântul în ședința festivă organizată eventual de Academie? I-am răspuns că nu sunt dispus să iau cuvântul la o ședință a Academiei, deoarece în ceea ce privește componența ei în domeniul științelor umanitare, o cunosc foarte bine și nu o prețuiesc. În ceea ce privește cuvântarea sa, e treaba lui.

A doua chestiune: vrea să devină un om învățat și pentru aceasta n-ar fi bine să înființăm un mic Institut de Istorie la dânsul acasă? Mi-a venit să râd, dar m-am abținut, întrebând: și cine să facă parte din acest institut? Mi-a răspuns: *dumneata, Smochină, Gonța*. Apoi a mai adăugat: *și Theodor Holban*. Am înțeles că a discutat deja cu acesta din urmă. I-am răspuns că eu n-am nevoie de un asemenea institut și cred că nici Gonța. Fiecare din noi are probleme de care se interesează și fiecare lucrează pe cont propriu.

I-am recomandat să compună poezii și să-și scrie amintirile. Mi-a spus că scrie memorii, însă el n-are lucruri interesante de povestit, deoarece a avut de-a face mai mult cu păturile inferioare ale poporului. Mi-am adus aminte de bețivanii din mahalalele Chișinăului, pe care se sprijinea el și Dimitrie Bogos. „Bine, i-am spus eu: totuși ai avut relații cu Maniu, Vaida, Mihalache. Poți să-ți aduci aminte de convorbiri importante avute cu ei (dacă le-a avut?) și să le faci o caracterizare. Dar la institutul pe care îl preconizezi, eu nu mă bag.”

Am plecat hotărât să nu mai pierd timpul în discuții inutile și ciudate cu Halippa.

Nr. 22

27 februarie 1968, București. Demers al unui grup de foști deputați ai Sfatului Țării prin care solicită conducerii Institutului de Studii Istoric și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. convocarea unei întruniri la care să se reconstituie ședința Sfatului Țării din 27 martie 1918

Tovarășe Director,

Subsemnații, foști deputați în Sfatul Țării al Basarabiei, cu respect vă spunem următoarele:

În ultimul timp, în presa din Basarabia în frunte cu ziarul „Moldova Socialistă” (nr. 40 din 16.II.1967 și nr. 13 din 16.I.1968) — oficiosul C.C. și al Guvernului R.S.S. Moldovenești — a apărut o serie de neadevăruri și calomnii la adresa Sfatului Țării, precum și aprecieri jignitoare la adresa Republicii Socialiste România. În aceste publicații se falsifică adevărul istoric și se susține, în mod eronat, că Moldova de peste Prut este pământ rusesc, și nu românesc⁷.

Aducându-vă la cunoștință cele de mai sus, ne permitem a face o scurtă incursiune istorică în legătură cu lupta pentru libertate și autodeterminare a poporului moldovenesc de dincolo de Prut.

În lupta revoluționară a românilor din aceste ținuturi, ei au fost alături de marele Lenin, care a dat sfaturi și îndrumări concretizate și în „Declarația drepturilor popoarelor din toată Rusia” (2 noiembrie 1917), în care se arată la punctul 2: „Dreptul popoarelor din toată Rusia la autodeterminare, inclusiv până la despărțire și formare de state independente”.

Pe această bază și prin voința liberă a poporului, la 21 noiembrie 1917, s-a constituit în Basarabia parlamentul local numit Sfatul Țării, care la 24 ianuarie 1918 a hotărât, cu unanimitate de voturi, proclamarea și independența Republicii Moldovenești, iar la 27 martie 1918 a votat Unirea cu România — Patria-mamă, — de la care a fost răpită în anul 1812.

Aceste date istorice sunt însă denaturate de oficialitatea R.S.S. Moldovenești, inclusiv cea de la centru.

În consecință, vă rugăm să binevoiți a ne aproba o cameră în localul Institutului dvs., sau unde veți crede de cuviință, pentru a ne aduna, în ziua de 27 martie a.c., în

7 În noiembrie 1967, autoritățile sovietice au marcat „semicentenarul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie”. Cu această ocazie, în februarie 1967, la Chișinău, s-a ținut Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, reuniune a comuniștilor moldoveni la care s-au rostit un șir de neadevăruri și calomnii la adresa Sfatului Țării din anii 1917—1918. Aceleași falsuri jignitoare au fost reluate și amplificate în ședința solemnă a Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei și a Consiliului de Miniștri al R.S.S. Moldovenești, din 14 ianuarie 1968, închinată împlinirii a 50 de ani de la instaurarea puterii sovietice în Moldova.

Materialele referitoare la aceste manifestări politice ale oficialităților moldovene sunt publicate în anexa volumului de față.

prezența unui reprezentant al Dvs., spre a reconstitui conținutul ședinței istorice a Sfatului Țării din 27 martie 1918, precum și faptele mai importante petrecute pe durata ființării acestui parlament (21 noiembrie 1917—27 decembrie 1918).

Solicităm aceasta întrucât circulă zvonul că actele privitoare la activitatea Sfatului Țării și în special cele privitoare la Unirea Basarabiei cu România sunt înstrăinate. Ori, în momentul de față, au rămas în viață numai 15 deputați din acest parlament, formați la ideologia progresistă rusă și participanți activi la Revoluția rusă, care mai pot reconstitui Marele eveniment al Unirii.

27 februarie 1968

ss *Pan Halippa*, fost președinte al Sfatului Țării, fost președinte al Partidului Național Moldovenesc și director al ziarului „Cuvânt moldovenesc“

ss *Ioan Păscăluță*, fost președinte al Blocului Moldovenesc și deputat în Sfatul Țării, fost președinte al Comisiei de Organizare a Congresului Militar Moldovenesc din octombrie 1917

ss *E. Sinicliu*, fost secretar al Biroului de Organizare al Sfatului Țării și fost deputat în Sfatul Țării, fost secretar al Comisiei de Organizare a Armatei Moldovenești

ss *I. Văluță*, fost deputat în Sfatul Țării și director general al Industriei și Comerțului

ss *A. Moraru*, fost vicepreședinte al Comitetului Central al Ostașilor Moldoveni și fost deputat în Sfatul Țării

Tovarășului I. Popescu-Puțuri,

directorul Institutului de Studii Istorice și Social-Politice

de pe lângă C.C. al P.C.R.

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 84/1968, f. 5–6

Nr. 23

27 martie 1968, București. Relatarea istoricului Alexandru Boldur despre sărbătorirea, în casa lui Pan Halippa din București, de către un grup de basarabeni, a aniversării a 50-a de la Unirea Basarabiei cu România și despre atitudinea sa vizavi de constituirea „Fondului Cultural Halippa“

*La 27 martie 1968 — aniversarea a 50-a
a Unirii Basarabiei cu România*

În această zi am fost invitat la P. Halippa. Intrând în biroul lui, am văzut că e ticsit de lume. Am numărat 17 persoane, toți fiind basarabeni, printre care se aflau Vărzaru, preotul Țepordei, preotul Neaga, Nicolae Suruceanu, Sinicliu.

Primul a vorbit Vărzaru, propunând ca pentru semnificația zilei să fie înființat „Fondul Cultural Halippa“, în care basarabenii să aducă documente, amintiri, hărți

etc. Fondul va fi neoficial. Ideea aceasta a fost apoi susținută cu mare ardoare de Sinicliu, care îl tîmăia pe Halippa și îl lingusea peste măsură, spunând că cine își aduce aminte de Basarabia, neapărat îl vede pe Halippa și, când cineva pronunță cuvântul *Halippa*, îl identifică cu Basarabia.

Propunerea a fost susținută de multă lume. Am vorbit și eu. În esență, am spus următoarele: Nu este nevoie de a înființa un „fond cultural“, deoarece acest fond n-ar putea avea ființă legală, iar fără amprenta legală, un asemenea fond este sortit eșecului, existând numai pe hîrtie. Atîta. Fiecare dintre noi, dacă are documente sau amintiri, le păstrează pentru sine. În realitate, „fondul“ ar însemna ca acei ce au documente să le doneze personal dlui Halippa.

Mi s-a propus să semnez; am observat că pe listă erau deja 12 semnături. Pentru a nu face opinie separată, am semnat și eu. Dar din prostie! Nu știam atunci pentru ce îi trebuie dlui Halippa documente. S-a văzut ulterior. Le-a vîndut autorităților noastre.

În cinstea sărbătorii, toată lumea a fost ospătată cu pateuri.

Publicat după: Alexandru V. Boldur, *Memorii. Viața mea. Lumini și umbre*. București, 2006, Editura „Albatros Corporation“, p. 324—325

Nr. 24

27—28 martie 1968, München. Conferință ținută de Anton Crihan, fost deputat în Sfatul Țării, la Postul de Radio „Europa Liberă“, cu ocazia aniversării a 50-a de la Unirea Basarabiei cu România

Cum s-a făcut Unirea Basarabiei cu România

Dragii mei basarabeni,

Astăzi eu pentru voi vorbesc, ori pe unde v-ați afla. Astăzi, voi știți, se împlinesc 50 de ani de la unirea Basarabiei cu România. Bucuria noastră, cu acest prilej, ar fi desigur mare, dacă între timp nu se întîmpla nenorocirea din 1940, reînnoită apoi în 1944, care să-i facă pe ruși din nou stăpâni pe pămîntul nostru strămoșesc dintre Prut și Nistru. Imperiile însă, voi de asemeni știți, nu sunt veșnice nici ele. Istoria a înregistrat nenumărate prăbușiri de imperii. Ca să nu vorbim decât de generația mea, care a văzut prăbușirea Imperiului Țarilor și încă altele câteva nu mai puțin răsunătoare. Să sperăm dar că, mai târziu sau mai devreme, va veni și sfârșitul Imperiului Sovietic, fiindcă atunci, cu siguranță, Basarabia va redeveni din nou românească. Până atunci însă nouă nu ne rămîne decât să sărbătorim cel puțin, după cum se cuvine, în fiecare an unirea de acum 50 de arii, ea fiind, fără îndoială, evenimentul cel mai important din istoria recentă a Basarabiei.

Așadar, a trecut jumătate de secol de când Sfatul Țării, în neuitata ședință de la 27 martie 1918, a votat unirea cu România. E mult de atunci, desigur, și, între timp, multe s-au întîmplat în lume și, mai cu seamă, în scumpa noastră Basarabie. Nici oamenii nu mai sunt, în bună parte, cei de atunci, deoarece cei mai mulți dintre aceștia,

după cum era și firesc, s-au dus, rând pe rând, în lumea cea veșnică, iar aceia dintre voi, care atunci erau cei mai tineri, adică între 20 și 25 de ani, astăzi sunteți cei mai bătrâni; alții erați copii sau nici nu erați încă în viață și aceștia astăzi sunteți și cei mai mulți. Mulți dintre voi, e foarte probabil, nici nu știți cine știe ce despre unirea noastră de atunci și, mai ales, cum aceasta s-a făcut. În Republica Moldovenească de atunci, nu cea rusească de astăzi, eu, trebuie să știți, am avut cinstea și norocul să fiu deputat în Sfatul Țării și ministru la Agricultură. Eu sunt, prin urmare, mai în măsură, ca puțini alții, să știu cum s-au petrecut lucrurile atunci, adică cum am făcut noi unirea.

Sărbătorind astăzi această zi, eu n-aș putea, cred, face nimic mai nimerit decât să vă povestesc și vouă, generațiilor mai tinere, fie și foarte pe scurt, cum am făcut noi unirea și, mai cu seamă, care au fost motivele care ne-au făcut s-o facem.

Să facem unirea, la drept vorbind, nu era decât firesc, noi fiind români după origine, limbă, trecut, tradiții, trai, obiceiuri etc....

Rușii, pe de altă parte, după ce, mai întâi, în 1812 au venit la noi în numele ortodoxiei, iar după aceea ne-au rupt, prin violenție, din vechea Moldovă, s-au purtat cu noi ca niște adevărați cuceritori. Astfel: 1. Ei n-au pierdut nici o singură zi pentru a începe să aducă peste noi, din cele patru colțuri ale pământului, cu zecile de mii străini de tot neamul — bulgari, nemți, găgăuzi, albanezi, evrei, elvețieni chiar și pe care i-au așezat cu multă dărnici pe pământurile noastre strămoșești — cât de multă? — e destul să știți că le-au dat câte 60 hectare de pământ de fiecare cap de familie, în timp ce pe țăranii moldoveni i-au lăsat să muncească și mai departe în condiții extrem de grele pe pământurile boierești și nu i-au împroprietărit și pe ei decât în 1868, adică cu 56 de ani mai târziu îndeobște și cu 7 ani mai târziu chiar decât pe țăranii lor din Rusia, dar și atunci nu le-au dat decât cel mult câte 9 hectare de fiecare cap de familie; 2. În 1828, au desființat autonomia Basarabiei, pe care o acordaseră la început; 3. Au interzis întrebuințarea limbii românești, rând pe rând, în administrație, justiție, școală, biserică etc., în scopul, bineînțeles, de a ne rusifica. Și acestea n-au fost, trebuie să știți, decât faptele lor cele mai importante. Ei au mai făcut deci și multe alte „isprăvi“, pe care nu socot necesar să le amintesc aici.

În aceste condiții n-a fost decât firesc ca să ne folosim și noi, la rândul nostru, de primul prilej ce ni s-a prezentat ca să ne desprindem din brațele lor „prea iubitoare“, care fuseseră cât pe ce să ne înnădușe de-a binelea, și să ne întoarcem la trunchiul din care fusesem ruși în 1812, după cum am spus, prin violenție. Așa și am făcut. N-a fost însă nici ușor și nici nu am făcut totul într-o clipă.

Revoluția din 1905—1906 a fost, în această privință, se poate spune, ca o adevărată repetiție generală a ceea ce avea să se întâmple în 1917—1918. Atunci pentru întâia oară a luat ființă Partidul Național Moldovenesc, care avea să joace un rol atât de util în 1917—1918; tot atunci au apărut și primele ziare românești — „Basarabia“ lui Gavrilă, de caracter liberal de stângă; „Viața Basarabiei“ a lui Alexis Nour, de nuanță socialistă; „Moldovanul“ lui Gheorghe Madan, ziar scos de grupul boierilor moldoveni din jurul lui Dicescu. Numai „Luminătorul“, revistă bisericească, apăsă

de mai înainte. Și încă tot atunci au apărut primele societăți culturale românești, s-au jucat piese de teatru în românește la Teatrul Municipal din Chișinău și chiar în întreaga Basarabie, s-a făcut deschis propaganda pentru autonomia Basarabiei, în fruntea căreia să fie pus un Consiliu Suprem, asemănător celui din 1818—1828, și căruia deja i se zicea Sfatul Țării, ș. a. m. d.

Și, trebuie să știți, ceea ce au făcut moldovenii basarabeni, au făcut și toate celelalte naționalități subjugate din Rusia țaristă de atunci. Nădejtile lor aveau însă să fie de scurtă durată, deoarece Țarul Nicolai al II-lea a reușit, în cele din urmă, să pună capăt acestui început de revoluție și să facă să domnească din nou în vastul lui imperiu „liniștea, ordinea și supunerea față de autorități“. Așa s-a făcut în întregul imperiu și tot așa s-a făcut, bineînțeles, și în Basarabia. Ziarele, pomenite mai sus, au dispărut ca prin farmec, deși, sunt dator să recunosc, n-au fost interzise în mod formal de nimeni. Ele pur și simplu, tot ca prin farmec, nu mai ajungeau la destinație. De ce? Vă las să ghiciți. Și ia fel s-a întâmplat cu tot ce se făcuse în timpul revoluției din 1905—1906. Într-un cuvânt, totul „revenise la normal“, care pe urmă s-a dovedit să nu fi fost decât un răgaz de câțiva ani, dat de soartă colosului de la Nord cu picioarele de lut, după cum i se spunea pe atunci cu drept cuvânt.

Revoluția din 1917—1918 a găsit astfel terenul bine pregătit, dintr-o zi pe alta au răsărit și atunci pe întreaga suprafață a Rusiei, inclusiv cele două fronturi — cel de Vest și cel de Sud — tot felul de comitete, partide politice — naționale și minoritare și s-au pus pe lucru cu adevărată frenezie.

Moldovenii basarabeni, ca să nu vorbim decât despre ei, nu s-au lăsat nici ei mai prejos de celelalte naționalități subjugate din Rusia și s-au pus deci și ei pe lucru cu nu mai puțină râvnă. Și la ei apar comitetele în mod vertiginos. În primul rând, se reorganizează, sau, mai exact, reînvie Partidul Național Moldovenesc la Chișinău, iar de acolo se răspândește ca fulgerul peste tot — în capitalele de județe, în țară, în armată —, formându-și pretutindeni comitete subordonate celui de la Chișinău, care în scurt timp devine, în felul acesta, Comitetul Central al întregii mișcări.

În locul publicațiilor din 1905—1906, care dispăruseră tot așa după cum apăruseră, cu excepția revistei „Luminătorul“, care continua să apară, fără întrerupere, între cele două revoluții, apar altele, și anume: ziarul și revista „Cuvânt Moldovenesc“, sub redacția d-lui Pan. Halippa, și ziarul „Glasul Basarabiei“. Toate publicațiile acestea în timpul revoluției din 1917—1918 iau un avânt extraordinar, iar ceva mai târziu lor li se alătură și altele noi — „Soldatul Moldovan“, „Ardealul“, transformat apoi în „România Nouă“, „Sfatul Țării“ și altele.

N-a trecut nici o lună de la izbucnirea revoluției și începe seria congreselor — Congresul Clericilor și al Minerilor, al Cooperatorilor, acela al Țăranilor, al Învățătorilor, al Profesorilor, al Partidului Național Moldovenesc, al Studenților, al Medicilor, al Femeilor etc., etc. Se țin, totodată, în diferite localități mitinguri, ca cel de la Odesa din ziua de 18 aprilie la care participă peste 10 000 de soldați și ofițeri moldoveni din garnizoana Odesa.

Congresele și mitingurile acestea se țin lanț mai ales în lunile aprilie și mai. Și, lucru interesant de notat, toate, fără absolut nici o excepție, cer într-un glas limba moldovenească în școală, biserică, administrație, justiție, armată. Ele mai cer, totodată, autonomie pentru Basarabia, în fruntea căreia să fie pus un Consiliu Provincial, căruia îi zic Sfatul Țării, și încă multe altele.

De pe la jumătatea lunii iunie conducerea mișcării naționale din Basarabia începe să treacă tot mai mult în mâinile militarilor. Acestora li se părea că lucrurile nu mergeau destul de repede, deși ei erau grăbiți să ajungă cât mai neîntârziat la rezultate practice precise. Și apoi prea se amestecau în treburile Basarabiei militarii ruși, care în mod permanent se aflau, la Chișinău mai ales, în număr extrem de mare, încât civilii moldoveni, din cauza lor, nu mai puteau face nimic.

Din momentul când militarii moldoveni iau astfel conducerea mișcării în mâinile lor, mersul revoluției în Basarabia, într-adevăr, ia o înfățișare nouă. Militarii, în primul rând, la începutul lunii iulie formează așa-zisele Cohorte Moldovenești, ceea ce a însemnat 1 600 de soldați moldoveni cu 20 de ofițeri în frunte, împărțiți în 16 unități de câte 100 de soldați fiecare, care aveau să ia sub ocrotirea lor mișcarea națională din Basarabia și care, după cum afirmă prof. Onisifor Ghibu, care în acea vreme se afla la Chișinău, în conferința sa „Cum s-a făcut unirea Basarabiei“, ținută la Timișoara în 1925 (p. 10), „aveau să joace un însemnat rol în viața publică a Basarabiei timp de câteva luni“.

1. Ultimele trei unități, împreună cu comandantul cohortelor, țin să sublinieze aici, au ajuns la Chișinău în dimineața zilei de 11 iulie. 2. În ziua de 22 iulie, adică la numai 11 zile de la sosirea comandantului cohortelor, ia ființă la Chișinău Comitetul Central al Soldaților și Ofițerilor Moldoveni, care comitet chiar din prima zi își propune drept scop al existenței sale convocarea la Chișinău a unui congres al militarilor moldoveni care să hotărască soarta Basarabiei. 3. Congresul acesta s-a convocat pe ziua de 20 octombrie, la care participă peste 800 de delegați, veniți din toate colțurile Rusiei și de pe toate fronturile. 4. Lucrările congresului țin 5 zile, în care timp acesta ia o serie întreagă de hotărâri, dintre care cele mai însemnate, fără îndoială, au fost următoarele:

Proclamă autonomia Basarabiei;

Hotărăște înființarea Sfatului Țării;

Fixează numărul deputaților;

Face repartizarea lor pe naționalități, atribuind moldovenilor 70 % din mandate și minorităților 30 %.

Ion Pelivan, fruntaș dintre fruntașii cei mai de seamă ai mișcării naționale din Basarabia de atunci, în discursul său, ținut la deschiderea Sfatului Țării, definește rolul militarilor moldoveni din acel moment în modul următor: „Ideea aceasta, zice el (adică a înființării Sfatului Țării, adaug eu), a fost prinsă de ostașii noștri și ei au răspândit-o pretutindeni lucrând cu stăruință pentru înfăptuirea ei“. „Fără de ei, spune ei mai departe, Congresul Ostășesc din octombrie, care a declarat autonomia Basara-

biei, nu s-ar fi ținut“... „Fără ei, Domnilor Deputați, adaugă el, D-voastre nu v-ați fi strâns azi aici în Sfatul Țării“ (am citat după Onisifor Ghibu, „Sărbătoarea Basarabiei“, p. 72).

Așa a luat ființă Sfatul Țării și în ziua de 21 noiembrie 1917 a avut loc deschiderea lui cu tot alaiul convenit într-o atmosferă de entuziasm de nedescris.

Sfatul Țării, trebuie să știți, se compunea din 138 de deputați, dintre care 36 au fost aleși de Congresul Țărănesc basarabean, 30 de Congresul Militar de la 20 octombrie, 71 de diferite organizațiuni naționale și minoritare de caracter politic, militar, profesional etc. sau de instituțiuni de stat, cum erau zemstvele, consiliile comunale orășenești ș. a. m. d. Unul și ultimul a fost cooptat de Sfatul Țării în chiar ziua de 27 martie 1918 în persoana luptătorului basarabean C. Stere, desigur în scopul de a i se aduce pe calea aceasta omagii pentru lupta ce a dus contra Rusiei în chestiunea Basarabiei toată viața sa, cum și pentru cei 9 ani pe care i-a petrecut în tinerețea sa, fie la închisoare, fie în Siberia, înainte de a se fi refugiat în România.

Alegerea delegaților la cele două congrese — țărănesc și militar — s-a făcut, țin să subliniez aici, după sistemul, după care erau aleși, înainte de revoluție, delegații țăranilor la congresul provincial pentru alegerea reprezentanților țăranimii în Duma imperială.

Din cei 138 de deputați, 11 erau moșieri, 44 cu studii universitare, dintre care 19 juriști, 9 profesori, 3 doctori, 2 ingineri etc., și 18 cu studii secundare. Dintre ei 85 erau țărani sau de origine țărănească.

După naționalități, deputații Sfatului Țării se împărțeau după cum urmează: 103 moldoveni, 13 ucraineni, 7 ruși, 6 evrei, 5 bulgari și găgăuzi, 2 germani, 1 polonez și 1 armean. Și este interesant să știți că nimeni dintre ei n-a protestat împotriva repartizării mandatelor așa cum aceasta a fost făcută de Congresul militar, cu toate că minoritarii i-au trimis în Sfătui Țării pe cei mai colțoși și mai îndărătnici dintre naționaliștii lor. Asta nu poate însemna altceva decât că și ei au recunoscut această repartizare ca bună și, eu vă asigur, ei știau ce făceau.

În sfârșit, e bine să mai știți că deputații Sfatului Țării în organizarea lor internă erau împărțiți în mai multe grupuri și grupulețe, care, cu o singură excepție, își ziceau „fracțiuni“. Gruparea, care nu-și zicea fracțiune, purta numele de „Blocul Moldovenesc“ și era compusă din aleșii Congresului Militar de la 20 octombrie și toți ceilalți moldoveni, în afară de cei ce făceau parte din „Fracțiunea Țărănească“, iar aceasta din urmă era constituită, în mod exclusiv, din aleșii Congresului Țărănesc basarabean și, din punct de vedere numeric, se plasa imediat după Blocul Moldovenesc. După aceasta veneau alte „fracțiuni“, acestea fiind constituite în mod separat pe naționalități. Spre exemplu, „fracțiunea germană“ se compunea din 2 membri, cea „armenească“ din unul singur, cea „ucraineană“ din toți ucrainenii, mai puțin cei ce făceau parte din „fracțiunea țărănească“ ș. a. m. d.

Solemnitatea de deschidere a Sfatului Țării a avut loc în ziua de 21 noiembrie. Cu acea ocazie, e interesant de știut, slujba bisericească s-a făcut, mai întâi, la catedrala

orașului, unde au fost prezenți toți deputații, pe urmă în Capela Palatului, în care aveau să se țină ședințele Sfatului Țării, și, în amândouă cazuri, a oficiat episcopul Gavriil al Akkermanului în românește, cu toate că el era rus de origine, și tot în românește acesta a încheiat slujba de la Capelă cu aceste cuvinte: „îi felicit pe moldoveni cu autonomia! Dumnezeu să ne ajute! Trăiască Sfatul Țării! La mulți ani!“.

Merită de asemeni să fie menționați aici, în mod special, și următorii oratori, dintre cei ce au vorbit cu acea ocazie:

Primarul orașului Chișinău. A. Schmidt, ales cu numai 3 sau 4 luni mai înainte prin vot universal, între altele, a spus: „Salut Sfatul Țării care se naște acum, organul suprem al Țării Basarabiei“;

Președintele Tribunalului Regional din Chișinău, Luzghin, care, vorbind în numele magistraturii din Basarabia, a terminat discursul său cu aceste cuvinte: „Doresc ca soarele răsărit azi să strălucească în veci asupra bogatei și frumoasei Basarabii“;

Reprezentantul „Radei Ucrainene“, Dr. Luțenco, între multe altele, vorbind despre Petrograd, a spus că acesta „este un oraș lipsit de orice duh, de orice idealuri“; a subliniat apoi că dorește „succes desăvârșit Moldovei redeșteptate, Moldovei“, a mai adăugat el, „care a dat Ucrainei pe unul din cei mai mari oameni ai ei, pe Petru Movilă“;

Au mai vorbit: Sinadino, în numele Uniunii Marilor Proprietari — acesta din urmă cu numai ceva mai înainte fusese deputat în Duma Imperială; Dobrovolsky — în numele Sfatului Muncitoresc, Kogan — în acela al Socialiștilor Revoluționari, Grinfeld — în acela al Partidului Social-Democrat, Kovarsky — în numele Bundului, Stern — în numele Partidului Social-Popular, și încă mulți alții.

Prin prezența și discursurile lor, toți reprezentanții aceștia ai autorităților de stat vechi și noi, sau ai democrației revoluționare, au dat Sfatului Țării, putem spune, o quasi consfințire de autoritate oficială.

Sfatul Țării, în timpul existenței sale, s-a ocupat de multe și variate probleme, pe care a căutat să le rezolve după cum a putut mai bine.

Hotărârile cele mai importante, pe care le-a luat, au fost, fără îndoială, cele ce urmează;

În ziua de 2 decembrie 1917 a transformat Basarabia autonomă în „Republica Democratică Federativă Moldovenească“;

În ziua de 24 ianuarie 1918 a hotărât despărțirea Basarabiei de Rusia și transformarea ei în Republica Moldovenească Independentă;

În ziua de 27 martie 1918 a votat unirea Basarabiei cu România;

În ziua de 27 noiembrie 1918 a votat Legea Agrară pentru Basarabia, când și-a terminat lucrările.

Pe noi aici ne interesează în mod special ceea ce s-a întâmplat în ziua de 27 martie, când Sfatul Țării a hotărât unirea cu România.

Despre unirea noastră din acea zi s-au spus multe, mai ales de adversarii noștri, dintre care unii au mers până acolo, încât să afirme chiar că voturile pentru unire au

fost „smulse sub teroarea armatei române“. Afirmățiuni de felul acesteia, vă rog să mă credeți, n-au fost decât invenții ale unor oameni cu mintea bolnavă sau, în cazul cel mai bun, cu conștiința necurată. Vă mărturisesc absolut cinstit, eu n-am cunoscut nici un naționalist basarabean de atunci care să nu fi fost pentru unire cu România din chiar primul moment, când l-am întâlnit. Dacă printre noi au fost și de aceia, care erau și pentru și contra unirii, aceștia, trebuie să știți, nu erau decât o infimă minoritate de mizerabili pescuitori în apă tulbure, care, în felul acesta, încercau să joace pe amândouă tablourile, adică să fie și cu noi și cu adversarii noștri, în speranța de a profita, asta se înțelege de la sine și într-un caz și în celălalt. Naționaliștii basarabeni adevărați, adică cei cărora unirea de la 27 martie 1918 li se datorează în întregime, au fost oamenii cei mai curați sufletește și mai curajoși totodată, din câți mi-a fost dat mie să întâlnesc în întreaga mea viață, și care, nu mă îndoiesc un singur moment, n-ar fi permis nimănui să le forțeze conștiința chiar dacă ar fi știut, în mod cert, că atitudinea lor i-ar fi dus la moarte sigură. Țin de asemeni să subliniez că naționalismul lor nu avea nimic comun cu acela al rasiștilor. La ei acesta era, mai degrabă, un fel de dragoste de neam, care se asemana foarte mult cu dragostea de familie, pe care o știe și a trăit-o, cu mai multă sau mai puțină intensitate, orice om cu mintea întreagă.

La drept vorbind, ceea ce Sfatul Țării a făcut în ziua de 27 martie n-a fost decât îndeplinirea unor formalități solemne, o mare sărbătoare națională a moldovenilor dintre Prut și Nistru, deoarece totul fusese pregătit de mai înainte prin lungi și tenace tratative dintre Blocul Moldovenesc și Guvernul românesc. De aceea noi știam, spre exemplu, perfect de bine că unirea avea să fie votată cu o mare majoritate de voturi, la care aveau să participe cu foarte mult entuziasm, în primul rând și fără absolut nici o excepție, toți deputații din Blocul Moldovenesc, cărora aveau să se alăture, cu nu mai puțin entuziasm și cei mai mulți dintre moldovenii din Frațiunea Țărănească. Noi de asemeni știam care avea să fie și atitudinea deputaților minoritari. Știam, deoarece marea bătălie pentru unire, la drept vorbind, s-a dat nu la 27 martie, ci în ziua, când Sfatul Țării a hotărât chemarea armatei române, care a avut loc în luna decembrie 1917. Că în acea zi nu s-a vorbit direct despre armata română, asta nu trebuie să înșele pe nimeni. Noi știam perfect de bine de ce armată era vorba, era însă necesar să facem, ca să zic așa, diplomatie măcar prin cuvinte. Basarabia în acel moment, trebuie să știți, era plină de ruși și aceștia deja îi asasinaseră pe avocatul Simeon Murafa, unul dintre fruntașii noștri cei mai de seamă, și pe inginerul Hodorogea, și era deci nevoie să fim prudenți.

Armata pe care o aveam noi, adică Cohortele Moldovenești, Regimentul I de Infanterie, etc., nu mai era suficientă ca să facă față tăvălugulul acestuia de ruși, ce se îngămădiseră peste noi, format din tovarășii ce părăseau frontul românesc cu miile pentru a veni, cu arme cu tot, ca să se „odihnească“, după cum pretindeau ei, în Basarabia. Pe aceștia nu ne mai era permis să-i provocăm. De aceea, în memorabila ședință a Sfatului Țării, când s-a hotărât să facem apel la „orice armată de oriunde ar fi fost aceasta“, cuvintele acestea pentru noi nu însemnau decât chemarea armatei

române. Asta o știam noi și o știau și deputații minoritari. Că o știau și aceștia din urmă, dovada cea mai bună e că, după luarea acelei hotărâri, reprezentanții Partidului Social-Democrat, care de fapt erau comuniști, și aceia ai Bundului s-au retras din Sfatul Țării. Ori, să nu-și închipuie cineva că noi eram niște naivi și nu știam ce făceam. Așadar, lupta adevărată pentru unire atunci s-a dat, în luna decembrie 1917, nu la 27 martie. În acel moment însă armata română nu era prezentă în Basarabia ca „să-i învețe pe deputați cum să voteze”.

Să vă arăt dar cum s-au petrecut lucrurile în ziua de 27 martie în realitate.

Gruparea cea mai activă din Sfatul Țării, care a lucrat permanent și în mod hotărât pentru unire, a fost, fără îndoială, Blocul Moldovenesc. Acesta era grăbit să vadă unirea făcută, deoarece se temea că se schimbă vremurile, care atunci erau favorabile unirii noastre. Era la putere generalul Averescu, care, după cum este știut, era basarabean și el, când, îmi aduc bine aminte, Blocul Moldovenesc a trimis la Iași o delegație din sânul său — îmi aduc aminte, deoarece am făcut și eu parte din acea delegație —, ca să-i comunice că noi eram gata să facem unirea. Averescu însă a spus delegației că momentul nu era potrivit și că era absolută nevoie ca Sfatul Țării să nu se grăbească. Când, în sfârșit, guvernul generalului Averescu a fost înlocuit prin guvernul Marghiloman, tot la insistența Blocului Moldovenesc de data aceasta s-au dus la Iași președintele și vicepreședintele Sfatului Țării, împreună cu șeful guvernului basarabean, în scop precis ca să propună unirea Basarabiei cu România. De data aceasta înțelegerea s-a făcut fără nici o greutate și tot atunci au fost fixate condițiunile în care avea să se facă unirea, ziua când aceasta avea să se facă, etc., etc. . .

În conformitate cu acea înțelegere, în dimineața zilei de 26 martie au sosit la Chișinău mai mulți membri ai guvernului român, în frunte cu președintele Consiliului de Miniștri, Alexandru Marghiloman. În acea zi și ziua următoare până la amiază, miniștrii români au avut lungi consfătuiri cu membrii guvernului basarabean, cu delegațiunile Blocului Moldovenesc și ai fracțiunilor din Sfatul Țării, cu capii bisericii ortodoxe, cu șefii diferitelor comunități; cu delegațiunea Uniunii marilor proprietari ș. a. m. d.

În tot timpul acesta Sfatul Țării a ținut ședința în mod aproape permanent, când deputații și-au putut spune părerile cu o respectare absolută a libertății de cuvânt și prerogativele fiecăruia.

În dimineața zilei de 27 martie, primul ministru român a fost invitat la Sfatul Țării ca să arate condițiunile în care România era dispusă să accepte unirea Basarabiei.

De comun acord a fost aleasă în acest scop ora 4 p. m., când primul ministru Alexandru Marghiloman, însoțit de ministrul de război, general Hârjău și mai mulți funcționari administrativi civili, și-a făcut intrarea în Sala de Ședințe a Sfatului Țării, fiind primiți cu aplauze prelungite. După ce e salutat în cuvinte alese de către Președintele Sfatului Țării, Primul Ministru român, întâmpinat de data aceasta cu noi aplauze din partea întregii săli, se urcă la tribună ca să facă declarația așteptată de la el cu multă emoție de toată lumea. „Problema mare și sfântă, începe el, a reintrării Basa-

rabiei în sânul patriei, problemă care în cursul războiului a încălzit frământările unui partid politic din România, a preocupat neîncetat sufletele noastre. Noi am urmărit cu un viu interes dezvoltarea acestui colț de pământ românesc și ne-am încredințat cu mulțumire că din caldul D-voastre patriotism a ieșit o Basarabie independentă“. El continua ceva mai departe: „Și când vârtejul primejdios al vremurilor a început să amenințe tânărul stat, conducătorii lui și-au dat seama că ajutorul nu le putea veni decât din partea României. Ca un copil crud, care-și întinde brațele spre mama lui, așa a alergat Basarabia cerând scăparea de la România“. „Astăzi, continua el, putem vedea cu toții rezultatele binefăcătoare ale acestui ajutor sosit la vreme pentru binele țării. Ceea ce se petrece azi, e roadă bogată a seminței aruncate în pământ bun“. După ce mai face și alte constatări de același fel, el mai spune și următoarele: „Din constatările și tratativele cu reprezentanții diferitelor fracțiuni și partide ale parlamentului, eu am înțeles dorințele și cerințele dictate de vremuri și împrejurări, pe care noi trebuie să le îndeplinim în conformitate cu obiceiurile locale, moravurile, libertățile și drepturile câștigate de Domniile voastre și care nu sunt în contradicție cu interesele marii, uni-tei și nedespărțitei României. Cu toții am chibzuit asupra acestei mari fapte și suntem siguri că orice vorbă, orice amânare ar fi păgubitoare. A trecut ceasul vorbelor. Acum e ceasul hotărârilor“. El citește după aceea condițiunile în care România e dispusă să accepte unirea Basarabiei, care, de altfel, sunt exact aceleași pe care o să le vedem ceva mai departe formulate și de Blocul Moldovenesc.

Declarația Primului Ministru Român a fost pe deplin pe placul ascultătorilor săi, care l-au răsplătit cu aplauze prelungite. Acesta își încheie cuvântarea prin cuvintele ce urmează: „Noi, reprezentanții guvernului român ne retragem din incintă, ca, fără prezența noastră, să discutați cum doriți, însuflețiți de un patriotism luminat și conduși de credința că nu este nici o clipă de pierdut. Sper că veți lucra așa, cum cer interesele poporului român din Basarabia“.

În aplauzele unanime ale întregii săli, Primul Ministru și suita sa se retrag. După aceea se face, mai întâi, cooptarea prof. C. Stere, pomenită mai sus, ca deputat din Sfatul Țării, și se trece imediat la discuția propunerii pentru unire formulată de Blocul Moldovenesc. „În numele poporului basarabean, citește delegatul Blocului, I. Buzdugan, Sfatul Țării declară Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure își hotărăsc soarta, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România“.

„Această unire se face pe următoarele baze: 1. Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvarea și realizarea reformei agrare, după nevoile și cererile norodului; aceste hotărâri se vor recunoaște de guvernul român; 2. Basarabia își păstrează autonomia provincială, având un Sfat al Țării (Dieta), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ împlinitor și administrație proprie“. Urmează după aceea enumerarea atribuțiilor acestui sfat și încă a câtorva alte condițiuni de mai mică

importantă. Prin urmare, principalele condițiuni au fost două — 1. Reforma agrară pentru Basarabia, pe care Sfatul Țării și-a rezervat, astfel, dreptul s-o facă, și 2. Autonomia Basarabiei, la care moldovenii basarabeni, la drept vorbind, nu tindeau cu orice preț, pe care însă au acceptat-o, mai ales în scopul de a fi pe placul minoritarilor, și pe rând, în felul acesta să-i facă să se pronunțe și ei pentru unire, fără, de altfel, să reușească, după cum o să vedem imediat, din care cauză în ședința de la 27 noiembrie și ultima ședință a Sfatului Țării, după ce au votat cu foarte multă însuflețire Proiectul de Reformă Agrară pentru Basarabia, au desființat fără nici un regret toate celelalte condițiuni.

După Buzdugan au urmat la tribună diferiți oratori ai fracțiunilor. Reproduc aici câte un pasaj din numai patru declarații, acestea fiind, după părerea mea, cele mai caracteristice și care arată în același timp în mod indiscutabil că la votarea Unirii nu s-a făcut nici un fel de ingerințe din partea nimănui.

Deputatul Țiganko declară cele ce urmează: „Eu mă voi mărgini la rezoluția, pe care a scos-o Frațiunea Țărănească“. Aici țin să remarc că din Frațiunea Țărănească, în numele căreia Țiganko pretinde de a vorbi, nu mai rămăsese decât o mică parte, adică, mai exact, aproape numai reprezentanții minoritari ai țăranimii, după cum asta o să se vadă imediat. „Frațiunea Țărănească, continuă deputatul Țiganko, recunoaște toată importanța chestiunii unirii Republicii Neatârnat Moldovenești cu Regatul Român în această clipă de o importanță politică extraordinară în fața istoriei scumpului său popor și, neavând împluternicirea acestui popor pentru rezolvarea acestei chestiuni, crede necesar a o preda la hotărârea votului întregului popor“ — adică să se facă referendum — „sau a Adunării Constituante, ca exponentul voinței suverane a poporului, cu condițiunea că această voință va fi liberă în Republica Moldovenească liberă și neatârnată. Socoate în același timp, adaugă el, posibilă formula unirii popoarelor înfrățite moldovenesc și românesc într-o alianță federativă strânsă“.

Reprezentantul populației ucrainene, deputatul Osmolovsky spune: „Când ucrainenii ne-au trimis pe noi în Sfatul Țării, ne-au dat mandat, ca fii credincioși ai tinerei republici, s-o păzim și s-o întărim. Chestiunea alipirii ei oriunde ar fi nici nu s-a ridicat și de aceea noi, neavând împluternicire în acest sens, nu ne socotim în drept de a hotărî o chestiune de importanță atât de mare. După părerea noastră, aceasta poate fi rezolvată numai prin voința întregului popor al Republicii Moldovenești exprimată prin Adunarea Constituantă“.

În numele polonezilor ia cuvântul deputatul Dudchievicz, care, țin să remarc, mai târziu a ajuns ministru de justiție în Polonia. „Regret foarte mult, spune acesta, că în această zi solemnă pentru populația moldovenească, eu trebuie să vorbesc în limba rusă, care a fost simbolul împilării atât a națiunii moldovenești, cât și a celei poloneze. Limba moldovenească însă eu n-o cunosc, iar pe cea poloneză nu o vor înțelege moldovenii. În această zi mărească, eu salut călduros nefericitul și în același timp fericitul popor moldovenesc înfrățit, care, în sfârșit, poate să se unească cu poporul românesc de care e legat prin sânge. În numele populației poloneze susțin în

întregime unirea Basarabiei cu România, cum aceasta o doresc moldovenii, locuitorii băștinași ai acestei țări“.

Și acum să vedeți și declarația deputatului Teodosie Bârcă, pe care acesta o face în numele unei părți a Frațiunii Țărănești, care s-a separat de acea fracțiune. „Noi, mai jos iscăliții deputați moldoveni, zice el, ne-am hotărât astăzi, în această zi măreață și sfântă pentru națiunea noastră, să ne unim cu toți moldovenii din Sfatul Țării pentru înfăptuirea unirii noastre cu frații de sânge din România“. Această declarație, adaug eu aici, a fost iscălită aproape de toți moldovenii din Frațiunea Țărănească, astfel că declarațiunea de mai înainte a deputatului Țiganko n-a fost deci făcută decât în numele minoritarilor din Frațiunea Țărănească. Celelalte declarații nu prezintă nimic nou ca să mai reproducem vreun pasaj și din acelea.

După ce și-au spus astfel cuvântul toți cei ce au avut de spus ceva în acea zi. S-a trecut la vot.

Deputatul Cijevsky, în numele Blocului Moldovenesc, propune ca votarea să se facă nominal și deschis.

Președintele dă cuvântul unui orator să se pronunțe pentru votul deschis și unui pentru votul secret.

Deputatul Buzdugan se pronunță pentru vot deschis motivându-și părerea după cum urmează: „În acest moment istoric important, zice el, fiecare trebuie deschis și cu curaj sa-și spună părerea în fața poporului întreg și a Țării, ca poporul și istoria să știe adevărata opinie a fiecărui deputat ce și-a dat votul“. El încheie cuvântarea sa cu aceste cuvinte: „Fiți tari și îndepliniți-vă datoria, fiindcă ceasul unirii a sunat. Vă chem pe toți să votați cu îndrăzneală și deschis ca istoria să fixeze pentru totdeauna numele tuturor fiilor adevărați ai poporului nostru moldovenesc, care au votat pentru unirea tuturor românilor, a viitoarei României Mari“.

Deputatul Diaconovici vorbește împotriva votului deschis găsind că „numai votul secret poate da fiecărui deputat posibilitatea, fără ingerințe din partea oricui ar fi, să-și spună cuvântul său în această chestiune atât de importantă pentru întreaga țară“.

Președintele pune la vot chestiunea, dacă trebuie să se voteze deschis sau secret. Rezultatul votului e: 82 de voturi pentru votarea deschisă, 27 contra și 16 abțineri.

Se trece la vot. Rezultatul: 86 deputați au votat pentru propunerea Blocului Moldovenesc, adică pentru unire, 3 — contra și 36 s-au abținut. Absenți au fost 13. Urmează aplauze furtunoase și strigăte de „Vivat!“, „Trăiască România!“ etc. etc.

Președintele comunică prin telefon Șefului Guvernului Român rezultatul votului parlamentului basarabean fiind întâlnit cu o adevărată furtună de aplauze și strigăte de „Vivat!“, „Trăiască România!“ etc.

Secretarul Sfatului Țării citește declarația votată de Parlamentul basarabean, după care se urcă la tribună Primul Ministru Român, care declară: „În numele poporului românesc și al Regelui României cu adâncă emoție și cu falnică mândrie iau act de hotărârea quasi unanimă a Sfatului Țării și la rândul meu declar că de azi înainte Basarabia este pentru vecie unită cu România“. „În aceste clipe mari, continuă el, să

ne închinăm cu smerenie în fața geniului rasei noastre, care după o despărțire de un veac și mai bine găsește singur calea firească care să-l ducă la mântuire, cale arătată de istorie. Să ne unim cu toții inimile și să strigăm împreună și cu cei ce s-au abținut: „Trăiască România una și nedespărțită!“. Urmează din nou nesfârșite aplauze și strigăte de „Vivat!“, „Ura!“, „Trăiască Unirea pe Veci!“, etc. etc. Din public se aruncă flori. Ședința aceasta a început la ora 4 p. m. și a luat sfârșit la ora 7 p. m.

În seara aceleiași zile Primul Ministru Român a oferit în sala Clubului Orășenesc o masă membrilor Sfatului Țării, guvernului basarabean și tuturor notabilităților prezente în capitala Basarabiei.

Pe străzi era veselie de nedescris. Oamenii, fără să se cunoască, se îmbrățișau. Muzicile cântau din toate părțile și peste tot se vedeau șiruri de oameni, tineri și bătrâni, bărbați și femei dansând până mult peste miezul nopții.

Aici țin să mai adaug următoarele: după cum am arătat la locul cuvenit, la unire Sfatul Țării a pus și unele condițiuni, dintre care principalele au fost două — Reforma Agrară pentru Basarabia, pe care și-a rezervat dreptul s-o facă, și Legea Autonomiei Basarabiei, în care scop a ales comisiunile necesare, care în cursul verii să pregătească proiectele de legi cuvenite.

Comisia pentru proiectul de Reformă Agrară a fost prezidată de mine. Aceasta spre sfârșitul lunii octombrie 1918 își avea proiectul de lege gata. În consecință, a fost convocat Sfatul Țării pentru ziua de 27 noiembrie, când acesta a votat acel proiect cu multă însuflețire, transformându-l astfel în Legea Agrară pentru Basarabia.

Condițiunea principală de la unire fiind împlinită, Sfatul Țării a desființat toate celelalte condițiuni, inclusiv aceea despre autonomie, la care, după cum am arătat mai înainte, acesta nu tindea cu orice preț, și și-a încheiat lucrările. Deputații și-au luat rămas bun unii de la alții și s-au întors pe la vetrele lor cu conștiința împăcată că și-au făcut pe deplin datoria față de provincia lor natală, soarta căreia pe viitor se găsea astfel strâns împletită cu aceea a poporului românesc în întregul lui.

Și acum să vă arăt de ce am ținut noi așa de mult să facem tot noi și acea lege, adică Legea Agrară. S-o lăsăm în seama guvernului românesc din acea vreme nu puteam, dat fiind că acesta se afla în mâinile Partidului Conservator, care, era știut de toată lumea, era împotriva oricărei reforme agrare, acesta fiind compus, mai cu seamă, din marii moșieri ai Țării. S-o lăsăm în seama viitorului, care nu ni se părea prea sigur nici acela, de asemeni nu puteam, fiindcă asta ar fi însemnat în primul rând să nu ne ținem de cuvânt față de alegătorii noștri, și dușmanii noștri tocmai asta așteptau de la noi. Asta ar mai fi însemnat totodată să lăsăm să dăinuiască și mai departe nedreptățile, pe care le făcuseră rușii țăranilor noștri în timpul dominației lor din 1812—1918.

În sfârșit, cam asta e ceea ce am ținut eu de datoria mea să vă spun astăzi. La acestea aș putea să mai adaug doar atât, că în ceasul acesta, când mă gândesc la tot ce am făcut noi în anii aceia de slavă pentru Basarabia noastră, adică anii 1917 și 1918, cum și la tot ce a urmat după aceia și până în 1940, când Rusia Sovietică, la exemplul celei țariste, odată mai mult ne-a ocupat provincia noastră răsăriteană dintre Prut

și Nistru, de data aceasta prin forță brutală, mi se pare că totul n-a fost decât un vis frumos, care a dispărut o dată cu năvălirea hoardelor sovietice peste noi. Eu mai știu totodată și cam tot ce vi s-a întâmplat vouă, scumpii mei frați basarabeni, de atunci încoace. Cu toate acestea, e bine să știți și voi, că n-am pierdut încă nădejdea să vă vedem pe voi toți reveniți o dată mai mult și pentru totdeauna la sânul patriei noastre comune, când, eu am convingerea fermă, vor lua sfârșit și toate nenorocirile voastre de acum. Și n-am pierdut încă această nădejde, deoarece eu continui să cred că monstrul sovietic odată și odată va trebui să plesnească. Mai mult chiar, eu cred că ziua aceasta nu mai e departe. În nădejdea aceasta eu strig de la depărtarea, unde mă aflu: „Trăiască Basarabia românească!”

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), București, dosar I 161960, vol. 2, f. 17—28 și Revista „Limba Română”. Revistă de știință și cultură (Chișinău), 1998, nr. 1—2, p. 73—83.

Nr. 25

6 aprilie 1968, București. Notă a Direcției Generale de Contraspionaj a Direcției a III-a a Securității de Stat despre comentariile cu privire la activitatea lui Pantelimon Halippa

Direcția Generală de Contraspionaj
Direcția a III-a
3101 -
6 aprilie 1968

Strict Secret
Exemplar unic

N O T Ă

Organele noastre dețin date din care rezultă că se fac comentarii cu privire la faptul că numitul Halippa Pantelimon — care, între anii 1917—1918, a făcut parte din „Sfatul Țării” în Basarabia — ar fi fost chemat la C.C. al P.C.R., unde i s-au solicitat relații și documente în legătură cu Basarabia.

Astfel, numitul Voinițchi Alexandru, inginer din București, i-a spus informatoarei „Bratu Tina”, că Halippa Pantelimon a fost invitat la C.C. al P.C.R., unde a prezentat documente în legătură cu unirea Basarabiei.

Totodată, Halippa Pantelimon ar mai fi relatat cu acea ocazie, că în anul 1918 a fost primit de către Lenin la Petersburg, care i-a spus că potrivit principiului autodeterminării, Basarabia ar avea dreptul să-și hotărască soarta.

Numitul Budea Gheorghe, inginer geolog la Întreprinderea Minieră „Moldova Nouă”, i-a relatat informatorului „Filip Ioan” că în anul 1967, când era student, a locuit la numitul Ghenzul Vasile, fost redactor la revista economică „Albina”, care apărea în Basarabia. În locuința acestuia l-a cunoscut pe Halippa Pantelimon, care i-a spus că a fost invitat la Academia R.S. România sau la C.C. al P. C. R. (nu a reținut

exact), la o secție de istorie. Aici i s-ar fi cerut să reconstituie în scris fapte istorice din perioada anilor 1917—1918, privind felul cum s-a hotărât ca teritoriul Basarabiei să fie alipit României, precum și nume de persoane care cunosc și în mod nemijlocit au participat la aceste evenimente.

Colaboratorul „Boris” al Inspectoratului de Securitate Galați a informat că fiind în vizită la rude în URSS și întâlnind în tren un basarabean, acesta i-a spus, printre altele, că, între anii 1917—1918, un oarecare Halippa Pantelimon, care făcea parte din „Sfatul Țării” la Chișinău, a fost la Lenin, cu care a discutat despre situația teritoriului Basarabiei. Lenin i-ar fi spus că Basarabia este a românilor, confirmându-i în scris acest lucru. Documentul respectiv i-ar fi fost cerut lui Halippa P. de către Gheorghiu-Dej, însă a refuzat să-l dea, pretextând că încă nu este momentul, document pe care Halippa Pantelimon l-ar fi dat ulterior la C.C. al P.C.R.

Într-o discuție pe care Dobryanschi Serghie, fost agent sovietic, a avut-o recent cu Gonțearuc Petre, fost rezident al organelor de informații sovietice, i-a relatat acestuia că în urmă cu circa trei ani, Halippa Pantelimon a fost luat de acasă cu o mașină și dus la C.C. al P.C.R., unde ar fi fost întrebat dacă a fost deportat împreună cu Lenin în Siberia și dacă Lenin i-a vorbit despre Basarabia.

Halippa P. ar fi relatat că la întrebarea lui Lenin asupra motivului deportării, i-a spus că a fost deportat deoarece consideră nejustă alipirea Basarabiei la Rusia, la care Lenin i-ar fi spus că suferințele lui nu sunt zadarnice, întrucât va sosi timpul când popoarele singure își vor hotărî soarta și vor cere dreptul la autodeterminare.

Gonțearuc Petre l-a sfătuit pe Dobryanschi S. să meargă la ambasada URSS din București și să informeze despre acest aspect. Dobryanschi S. la rândul său i-a conflat lui Gonțearuc Petre, că cei de la ambasada sovietică, inclusiv ambasadorul Basov, cunosc deja acest caz.

Menționăm că Dobryanschi S. este cunoscut ca frecvent vizitator al ambasadei sovietice din București.

În urma verificărilor făcute s-a stabilit că Halippa Pantelimon este născut la 8 ianuarie 1883 în U.R.S.S., fiul lui Nicolae și Paraschiva, de naționalitate și cetățenie română, pensionar, domiciliat în București, str. Alexandru Donici nr. 52.

Șeful Direcției
Gral-Maior,
Cosma Neagu

Șeful Sectorului
Lt.- Colonel,
Dorobanțu T.

Red.: Cpt. Vaida M.
Dact. a.c. Bistran M.
1 ex. dos. probl.

Nr. 26**19 aprilie 1968, București. Informare a Consiliului Securității Statului despre activitatea unor fruntași politici basarabeni**

Consiliul Securității Statului Strict Secret

Exemplar nr. 1

Nr. 268

19 aprilie 1968

*I N F O R M A R E**privind acțiunea unor foști fruntași politici basarabeni*

Din materialele obținute în ultimul timp rezultă că unii foști membri ai partidelor burgheze, care au activat în Basarabia și Bucovina, agită problema retrocedării acestor provincii românești și sunt preocupați de întreprinderea unor acțiuni prin care să facă cunoscut „opinie publică” din țară și de peste hotare „adevărata situație de acolo”.

Exponentul unei astfel de idei este Halippa Pantelimon, fost deputat P.N.Ț. și ministru al Basarabiei. Alături de el se remarcă Sinicliu Elefterie — fost deputat liberal și primar al orașului Odesa; Iacobescu Teodor — fost membru al C.C. al P.N.Ț.; Vărzaru Simion — fost profesor în orașul Bălți și membru în cercul de studii al P.S.D.I.; Țepordei Vasile — preot, fost deținut în U.R.S.S. și informator al organelor de securitate sovietice.

Dat fiind activitatea politică desfășurată în Basarabia, lui Halippa Pantelimon i s-a solicitat de către Institutul de Istorie al Partidului, materiale și date privind actul istoric al Unirii Basarabiei și Bucovinei cu România. El a răspuns favorabil, dar interpretând în mod greșit solicitarea, a reluat legăturile cu o serie de basarabeni, printre care și cei menționați mai sus, cărora le-a spus că „a sosit momentul” să se ceară retrocedarea acestor provincii românești.

Deși organele de partid de la Institutul de Istorie i-au atras atenția să nu întreprindă și alte acțiuni în afară de culegerea materialelor solicitate, Halippa Pantelimon continuă să se agite pe această temă și chiar intenționează ca împreună cu ceilalți basarabeni menționați, să întreprindă unele acțiuni.

Astfel, ei s-au constituit într-un așa zis „comitet al basarabenilor”, care a început o acțiune de identificare și stabilire a situației prezente a basarabenilor din România, în intenția de a organiza unele manifestații publice.

În preajma zilei de 27 martie a.c., când s-au împlinit 50 de ani de la Unirea Basarabiei cu Țara Românească, au vehiculat ideea organizării unei manifestații publice, prin care „să determine” guvernul „să ia poziție”.

În prealabil, persoanele sus-menționate au mers la Consiliul de Stat al R.S. România și au adus la cunoștință intențiile lor. Fără însă să primească o „dezlegare oficială” au lansat totuși ideea organizării la București în luna august a.c., a unei manifestații

publice, la care să participe toți basarabenii din țara noastră. De reținut că această idee s-a extins și în țară și din datele verificate pe care le posedăm, acțiunea de identificare a basarabenilor a început în județele Vâlcea și Arad.

„Comitetul basarabenilor“ a întocmit și un material sub formă de memoriu (al cărui conținut nu-l cunoaștem în amănunt), pe care intenționează să-l înainteze fie prin Ambasada Franței, fie cu ocazia vizitei în țara noastră, generalului de Gaulle. „Rațiunea“ unei astfel de acțiuni este că de Gaulle, fiind în relații bune cu sovieticii pe baza „luptei comune“ contra americanilor, ar putea „interveni și determina“ retrocedarea provinciilor românești. Ei apreciază că președintele Franței ar putea lua atitudine numai cunoscând „drama“ neamului românesc care trăiește în două țări: una socialistă, cu 20 milioane locuitori și alta, dincolo de Prut, cu 6 milioane.

În memoriu se subliniază printre altele ideea că „Franța, ca țară latină, care a sprijinit România și în alte momente importante trebuie să cunoască marele bucluc al Moldovei de Răsărit“.

Halippa Pantelimon a căutat să-l atragă și pe Cristescu Gheorghe-Plăpumarul în acțiunile sale, dar acesta a ezitat, spunându-i că este o problemă asupra căreia va trebui să mai reflecteze.

Din relatarea lui Dobrianschi Serghei, fost rezident al organelor de informații sovietice, care în prezent frecventează Ambasada sovietică din București, rezultă că aceste manifestații sunt cunoscute inclusiv de ambasadorul Basov.

Atitudinea și intențiile acestor persoane sunt stimulate, după cum rezultă din materialele pe care le posedăm, și de audițiile posturilor de radio imperialiste, pe care uneori le fac în comun.

Astfel, la 27 martie a.c., audiind la „Vocea Americii“ („Europa Liberă“ — *n.n.*) un comentariu în legătură cu împlinirea a 50 ani de la actul Unirii, făcut de Crihan Anton, fost membru în „Sfatul Țării“ și deputat P.N.Ț., fugit din țară și stabilit în S.U.A., au ajuns la concluzia că „și în străinătate se agită problema Basarabiei“. Afirmând că basarabenii îl consideră pe Crihan „ambasadorul“ lor în străinătate, Pantelimon Halippa a spus că păstrează legături prin corespondență cu acesta, pe adresa altor persoane.

Organele noastre vor lua măsuri în continuare pentru a cunoaște evoluția acțiunii respective, ținând cont de faptul că la aceasta participă persoane cu antecedente politice, precum și unele elemente suspecte ca informatori ai organelor sovietice.

Președintele Consiliului Securității Statului

Ion Stănescu

Redactat: cpt. Nătălețu D.

Dactilograf a.c. Bota Olga

6 exemplare:

— 5 exemplare la conducerea Cons.

— ex. Nr. 6 — la dosar D.I.

Nr. 27

10 mai 1968, București. Memoriu prin care Pan Halippa solicită președintelui Franței Charles de Gaulle concursul în problema eliberării moldovenilor de la est de Prut de sub imperialismul sovietic și reunirea lor cu România

*Monsieur le Président
de la République Française*

Je soussigné, citoyen roumain, né en Bessarabie, me permets de Vous remettre le présent mémoire, pour Vous exposer en quelques mots le problème de la Moldavie de l'Est.

On sait que la Bessarabie a été arrachée du corps de la Principauté de Moldavie en 1812 par la Russie. On sait aussi, que le Sud de la Bessarabie lui a été a nouveau cédé sur les instances de la France en 1856 et qu'il est resté sous sa domination jusqu'à 1878.

Après un siècle et même plus de domination russe, la Bessarabie, conformément au principe de l'autodétermination des peuples, s'est proclamée, le 2 décembre 1917, République Moldave autonome; le 24 janvier 1918 — République Moldave indépendante et le 27 mars 1918, elle s'est unie à la Roumanie, mère-patrie. Tous les actes ont été votés par le Sfatul Țării, parlement de la Bessarabie, représentant tout le peuple et toutes les minorités nationales de Bessarabie; l'acte de l'Union a été reconnu par la France et ses alliés en 1920.

Malgré tout cela, le dictateur de la Russie Soviétique, Staline, a forcé la Roumanie de quitter en 1940 la Bessarabie et le Nord de la Bucovine. A cette occasion plus de 500 000 Roumains de ces provinces ont été forcés de quitter leur contrée natale, sachant bien ce qui les attendait d'un homme si cruel que Staline. Plusieurs de ceux qui y ont resté l'ont payé de leurs vies sur la place ou en exil. Moi, personnellement, j'ai été enlevé de Roumanie et déporté en Sibérie, d'où j'ai pu échapper à peine après la mort de Staline et après l'exécution de son collaborateur Beria. C'est en vain que j'ai soutenu devant les autorités soviétiques, que l'Union de la Bessarabie à la Roumanie a été faite au съг et d'accord avec Lenine, avec lequel j'ai eu entrevue en présence de Trotzki en 1917, en été, pendant le premier Congrès des Conseils populaires (Sfaturi populare), auquel j'ai participé comme député de Bessarabie. Quand j'ai exposé à ces dirigeants de la Révolution Russe, que la Bessarabie ne peut réellement progresser dans le domaine de la culture nationale, si elle n'est pas reliée à la Roumanie, tous les deux ont dit: „Procédez comme Vous le dicte la conscience nationale et l'intérêt politique, mais faites tout par le Sfatul Țării de la Bessarabie“.

Et nous, les bessarabiens, nous avons procédé en ce sens. En conséquence, le parlement de la Bessarabie (Sfatul Țării) a voté l'Union à la Mère-Patrie, Roumanie, par 86 voix et seulement 3 voix contre. C'est ainsi que l'année suivante, tous les députés de la Bessarabie de l'Assemblée Constituante de la Roumanie, élus par le vote universel, ont ratifié l'acte de l'Union, et la Bessarabie roumaine a vécu 22 ans en plein

progres culturel, économique et social et personne de notre province n'a été persécuté et dans le parlement roumain ont été aussi élus des socialistes, parmi lesquels l'écrivain bien connu Zamfir Arbore, socialiste d'une renommée européenne.

La situation dramatique de la Roumanie après 1940, quand la Bessarabie et le Nord de la Bucovine ont été arrachés par Staline, a imposé au Gouvernement Roumain d'alors une politique qui a entraîné le pays dans la seconde guerre mondiale à côté de l'Allemagne d'Hitler. Mais cette guerre a créé en Roumanie un puissant courant politique, qui a retourné les armes roumaines contre l'hitlerisme et grâce à ce fait, la guerre s'est terminée 6 mois plus vite, comme l'a déclaré Mr. Eisenhower, la Roumanie sacrifiant plus de cent mille de ses soldats pour la cause de l'élaboration. Je m'en rapporte à ce fait parce que le sort du peuple roumain s'y reflète, qui a toujours payé plus qu'il n'en faut ses actions pour l'élaboration de sous le joug des Turcs et des Russes, des Allemands et des Hongrois.

Je me permets d'appeler aux dirigeants de la France pour le motif, que nous, les Roumains, nous sommes ici à l'Est de l'Europe, une île de la latinité et la France nous a toujours compris et soutenus. Jadis, Napoléon III a aidé les Roumains contre les Russes et les Turcs. Aujourd'hui que VOTRE EXCELLENCE veut établir un régime de justice et de paix dans toute l'Europe, nous sommes sûrs, qu'elle va aussi aider, nos Moldaves de l'Est, pour réunir au sein de notre Patrie Roumanie, sauvant ainsi les six millions et demi d'âmes roumaines de l'imperialisme soviétique.

Le mémoire que je Vous présente par les bons offices de Monsieur l'Ambassadeur, n'a d'autre but que d'aider la juste cause de la Moldavie de l'Est qui ne mérite pas d'être le martyr des ambitions manifestées par les Russes encore du temps de Pierre le Grand, des ambitions reprises par les bolchevistes qui ont transformé le marxisme-leninisme dans une doctrine de l'imperialisme. C'est une chose qui ne peut être tolérée par les peuples civilisés, par le peuple français et par Vous, le Président de la France, vieille protectrice traditionnelle du peuple roumain.

Je termine ce mémoire en Vous témoignant mon profond respect et admiration pour la politique de grande envergure que Vous déployez comme Président de la République Française.

Que Dieu Vous aide!

Vive la France et ma patrie, la Roumanie!

ss Pan Halippa

Ancien Vice-Président et ensuite Président de Sfatul Țării (Le Conseil du pays, Bessarabie). Ancien député et sénateur de la Roumanie. Ancien ministre à plusieurs fois en Roumanie. Ancien Membre correspondant de l'Académie Roumaine. Membre de l'Association des écrivains roumains et de l'Union des journalistes roumains.

Bucarest, le 10 mai 1968

Rue A. Donici, nr. 32.

Nr. 28

11 mai 1968, București. Scrisoarea lui Ion Păscăluță, fost deputat în Sfatul Țării, adresată lui Pan Halippa, fost vicepreședinte și președinte al Sfatului Țării, în care-și expune punctul de vedere despre unirea condiționată a Basarabiei cu România (27 martie 1918) și despre hotărârea Sfatului Țării din 27 noiembrie 1918

Mult stimată dle Halippa,

Dvs. în ziua de 19 martie a.c. m-ați invitat, prin telefon, ca să trec pe la dvs., după ora 5 p.m. ca să semnez un memoriu redactat de dvs.

La ora fixată am venit la dvs.

Am luat cunoștință de motivele invocate privitor la anularea condițiilor Unirii prin actul de la 27 martie 1918.

Între timp a venit și dl N. Suruceanu, care fără nicio obiecție a semnat memoriul.

La cererea dvs. să semnez și eu memoriul, am refuzat pentru faptul că motivele invocate în memoriu erau cu totul altele decât cele adevărate și, spre a vă opri de la denaturarea adevărului istoric, v-am reamintit despre cuvântarea dvs., de la Cernăuți, din noiembrie 1918, și despre adevăratele motive, care au determinat ca unirea Basarabiei cu România să se facă pe baza celor unsprezece puncte stipulate în actul Unirii de la 27 martie 1918.

Dvs. v-ați supărat exclamând că dvs. nu spuneți minciuni. V-am mai spus că votul Sfatului Țării de la 27 noiembrie 1918 apasă ca o piatră grea și este o pată neagră pe strălucitul act istoric al Unirii de la 27 martie 1918.

V-ați supărat și mai mult, spunându-mi că în acest caz nu mai am ce căuta în cercul dvs. — al acelora care au semnat acum memoriul dvs., iar în ziua de 27 noiembrie 1918 au votat suprimarea libertăților și drepturilor social-politice ale poporului.

Pe bună dreptate că nu am ce căuta într-un cerc de foști deputați în Sfatul Țării care azi întocmesc și semnează un memoriu tendențios pentru restabilirea unui act, în care scop întrebuițează date neadevărate.

Ca să mă conving că în cele ce urmează relatez adevăruri, am căutat să cercetez spre documentarea mea actele și datele însemnate în acele vremuri și iată ce spun acele acte privitor la Unirea Basarabiei cu România cu condiții prevăzute în actul Unirii de la 27 martie 1918 și cum s-au anulat acele condiții prin votul regretabil al Sfatului Țării din 27 noiembrie 1918.

Să le luăm pe rând în ordine cronologică:

1. Chestiunea Unirii Basarabiei cu România a fost ridicată prima dată în ședințele Comitetului Organizației ostășești moldovenești din Odesa din 23 martie și 19 aprilie 1917, în locuința mea, și în ziua de 24 martie 1917, în locuința dnei Moroianu.

2. Tot Organizația ostășească moldovenească din Odesa, în ședințele Comitetului cu participarea delegaților comitetelor ostășești moldovenești din garnizoanele Sevastopol, Nikolaev și Novo-Gheorghievsk, ținute în zilele de 30 august și 1-5

septembrie 1917, a hotărât să se înceapă lupta decisivă pentru Unirea Basarabiei cu România și că Unirea să se facă pe bază de condiții în sensul că Basarabia își păstrează autonomia administrativă și economică, armata teritorială, iar alegerea deputaților în viitorul Sfat al Țării, precum și al deputaților în parlamentul central și în genere în toate organele de stat să se facă pe baza votului universal, secret, direct proporțional-obligatoriu. Condițiile de mai sus și celelalte principii din programul Organizației ostășești moldovenești din Odesa să fie trecute în textul actului Unirii ca parte integrantă a actului drept garanție a păstrării libertăților și drepturilor social-politice dobândite de popor prin revoluție. Iată motivele adevărate care au determinat organizațiile ostășești moldovenești să ajungă la această hotărâre.

Ideea Unirii cu condiții a Basarabiei cu România a încolțit în ziua de 18 aprilie 1917, la marea adunare națională a unităților militare moldovenești din Odesa, convocată pentru aprobarea programului politic și de afirmare națională. A urmat o ieșire nechibzuită a delegației Partidului Național Moldovenesc din Chișinău, ce venise la invitația Organizației ostășești moldovenești din Odesa și care a căutat să se folosească de această adunare în interes de grup, crezând că ostașii nu sunt în stare să priceapă și să deosebească principiile politice democratice de cele reacționare, pe socialiști de moșieri și burghezi.

Pelivan, membru al delegației, a început să împrăștie printre soldați un program politic nedemocratic al Partidului Național Moldovenesc din Chișinău, care se deosebea de programul Organizației ostășești moldovenești din Odesa, pe care adunarea îl aprobase cu câteva minute mai înainte. Această faptă nechibzuită a delegației P.N.M. din Chișinău i-a pus pe gânduri pe revoluționarii militari moldoveni.

Dat fiind că actul Unirii Basarabiei cu România de la 27 martie 1918 este un act de mare însemnătate istorică pentru națiunea română, el fiind expresia sinceră a voinței poporului, reprezentat prin adevărații săi fii, deputați aleși în Sfatul Țării, el trebuie să fie apărat de orice pângărire cu neadevăruri.

De aceea socot că nu trebuie să mă mărginesc la o redare în rezumat a împrejurărilor care au dus la Unirea cu condiții, ci este mai bine să redau în mod cronologic extrase din însemnări și procese-verbale, în legătură cu stabilirea principiilor pe baza cărora s-a făcut Unirea de la 27 martie 1918.

Comitetul executiv al organizației ostășești moldovenești din Odesa, luând ființă la 18 martie 1917 și începând munca de organizare și pregătire a luptei pentru realizarea năzuinței naționale, era condus de ideea că orice drept politic național trebuie să se sprijine pe forța armată, Comitetul a trecut astfel la organizarea armatei naționale moldovenești.

Comitetul a hotărât:

I. Să se constituie secția de propagandă cu scopul de a pregăti propagandiști și a-i trimite în unitățile militare din Odesa și în garnizoanele din sudul Rusiei, în porturile Mării Negre, în Basarabia, să se introducă propagandiști voluntari în companiile de marș pentru fronturi. Acești propagandiști se vor deplasa în unitățile militare și vor

explica soldaților moldoveni însemnătatea revoluției, faptul că fiecare soldat a dobândit libertatea personală, eliberat de jurământul militar, și este chemat să ia parte activă la viața politică — fără nicio îngrădire.

2. Să se organizeze comitete ostășești moldovenești politice cu sarcina de a face propaganda națională în rândurile soldaților moldoveni, să trezească conștiința națională și să formeze unități militare moldovenești, colaborând cu organizațiile naționale poloneze și ucrainene.

10 aprilie 1917

Adunarea Comitetelor ostășești moldovenești din Odesa, după lungi discuții, hotărăște:

1. Spre a aduce la cunoștință lumii întregi cine suntem și ce dorim și spre a demonstra că poporul moldovenesc este un popor mare, iubitor de libertate, neam și patrie, și că suntem hotărâți a lupta pentru libertate și drepturi social-politice și naționale, în ziua de 18 aprilie 1917 se va ține un miting al unităților moldovenești din garnizoană, cu întregul lor efectiv, lăsând în cazărmi numai strictul necesar pentru serviciul de gardă și munci la bucătărie și de îngrijire — curățenie a cazărnilor.

2. La această adunare se vor supune spre aprobare programul politic al Partidului Național Moldovenesc din Odesa, după care se va trece la desfășurarea demonstrației de afirmare națională.

În tot timpul se va păstra cea mai perfectă ordine militară, parcurgând străzile principale ale Odesei până la str. Deribasovskaia, de unde coloana se va îndrepta spre Sobor, unde demonstrația va lua sfârșit, încheindu-se cu dansuri populare — hora și sârba.

3. Sublocotenentul Urlescu este însărcinat să ceară și va stăruia să obțină autorizația colonelului Iaikov, comandantul regimentului 40 infanterie de rezervă, ca orchestra regimentului să vină către ora 13.00 în Piața Soborului, unde până la sosirea coloanelor demonstrației să cânte cântece vesele de promenadă, iar la sosirea capului coloanei să înceapă cântece de dansuri. Bine ar fi dacă până în ziua de 18 aprilie, ziua manifestației, orchestra să învețe și să cânte cântece naționale — „Deșteaptă-te, române!“, „Pe-al nostru steag e scris Unire!“ și altele.

4. Fiecare companie va pregăti, obligatoriu, unul sau mai multe drapele tricolore, albastru, galben și roșu, și un drapel roșu. De asemenea, dacă se va putea, să se confecționeze pentru fiecare pluton câte o pancartă cu inscripția „Trăiască Basarabia Autonomă!“.

5. Comandanții de companie sunt răspunzători pentru îndeplinirea acestei hotărâri și păstrarea ordinii de la ieșirea companiei din curtea cazărmi, pe tot timpul cât va dura demonstrația, până la retragerea unității în cazărmi, unde va face apelul nominal.

6. Pentru buna reușită a acestei manifestații în zilele de 15—17 [martie] instrucția de zi nu se va face decât una sau două repetiții pentru manifestație, restul de timp

se vor face pregătiri, cu confecționarea drapelurilor și a pancartelor și punerea la punct a uniformelor.

După cum se știe, această demonstrație, la care au luat parte peste 8 000 de ostași moldoveni, a reușit din toate punctele de vedere.

După această demonstrație nu se mai spuneau glume pe seama moldovenilor.

La această adunare, cu ocazia aprobării programului politic, au ieșit la iveală divergențe în chestia principiilor din programul politic al organizației din Odesa, care era mai democratic decât cel al Partidului Național Moldovenesc din Chișinău, și această divergență Pelivan împreună cu câțiva ca el cu idei de reacționare au împins-o până la dușmănie.

Spre a fi cât mai posibil de scurt, trec peste unele acțiuni ale Comitetului Organizației ostășești moldovenești din Odesa, deși destul de importante, cum ar fi încheierea cu Rada revoluționară ucraineană a tratatului prin care Ucraina a recunoscut Nistru ca graniță între Ucraina și Basarabia și că Ucraina nu are și nu va avea nicio dată pretenții asupra Basarabiei; sau despre memorandumul trimis de Comitetul din Odesa — Guvernului Provizoriu și Sovietului petrogradian prin care se cerea de a se completa instrucțiunile tovarășului Skobielov, împuternicitului Rusiei la Conferința de pace, în chestiunea română în sensul unirii românilor într-un singur stat unitar; și alte acțiuni importante. Dar prin această scrisoare vreau să relev fapte redând unele acte în legătură cu chestia votului Sfatului Țării din 26 noiembrie 1918.

În ședințele plenarei Comitetului executiv al Organizației ostășești moldovenești din Odesa cu participarea delegaților Comitetelor organizațiilor ostășești moldovenești din garnizoanele Sevastopol, Nikolaev, Ekaterinoslav, Herson și Novo-Gheorghievsk, a fost discutată chestiunea național-politică.

După discuții libere și sincere din zilele de 30 august și 1–5 septembrie [1917] s-au propus patru soluții:

Două soluții — de către unii delegați cu vederi nedemocratice și două soluții — de către delegații cu vederi socialiste.

Soluțiile celor de dreapta

I. Autonomia Basarabiei în cadrul Republicii Federative Ruse. Această propunere se respinge pentru că prin această formulă nu se rezolvă chestia națională în sensul unirii tuturor românilor într-un singur stat unitar democratic.

II. Unirea Basarabiei cu România, fără condiții. Formula aceasta, propusă de către sublocotenentul I. Cotruță, s-a respins pentru următoarele motive:

Unirea fără condiții ar însemna că țăranii și muncitorii din Basarabia vor pierde toate libertățile și drepturile social-politice dobândite prin revoluție și vor fi înhămați alături de frații lor țărani din vechiul Regat la jugul iobăgiei și s-ar putea ca într-o bună zi să se întâmple în Basarabia masacrarea țăranilor după cum s-a întâmplat cu țăranii din vechiul Regat în 1907. Unirea fără condiții mai înseamnă că viața țăranilor și a muncitorilor moldoveni nu s-ar îmbunătăți cu nimic, doar că am forma o popu-

lație românească mai numeroasă, cu un teritoriu mai întins — care ar spori veniturile monarhiei și ale clasei exploatare. O asemenea unire fără garantarea libertăților și drepturilor social-politice și economice, dobândite de popor prin revoluție, ar însemna o adevărată trădare față de popor, care nu ne va ierta niciodată. Pentru aceste motive se respinge și această formulă a Unirii Basarabiei.

Soluțiile democrațiilor

I. Grupul de delegați din Sevastopol și Nikolaev, condus de micimanul V. Prahnițchi, a venit cu propunerea ca Basarabia să devină un stat independent, popular, democratic și — atâta timp cât frații din Regat îl vor tolera pe neamțul rege și se vor lăsa să fie conduși de partidele politice reacționare — să nu facem unirea, deocamdată. Să constituim un stat suveran, democratic care să fie în stare să apere libertățile dobândite prin revoluție și numai după ce vom organiza o armată puternică, — vom trece Prutul, vom izgoni pe rege, vom elibera pe frații de dincolo de Prut, și pe cei din Transilvania și Bucovina din ghearele ciocoilor și vom forma un singur stat național democratic.

II. În numele Comitetului din Odesa, praporșicul I. Păscăluță propune ca unirea s-o facem cu condiții, prevăzând în actul Unirii principiile din programul Comitetului din Odesa. În felul acesta se vor păstra și garanta libertățile și drepturile social-economice și politice dobândite de popor prin revoluție.

După aprinse și îndelungate discuții, înainte de a se pune la vot aceste două propuneri, se hotărăște suspendarea ședinței pentru douăzeci și patru de ore, timp în care fiecare grup să-și pregătească materialul și să întocmească rapoartele cât mai concis în susținerea formulei propuse.

5 septembrie 1917

Ora șase după-masă. Președinte — ștaps-căpitan Cateli.

Sublocotenentul Prahnițchi, luând cuvântul, spune: „Formarea unui stat independent e posibilă și nu-i niciun pericol pentru existența lui. Basarabia cu un teritoriu de peste 50 000 kilometri pătrați și cu un popor de peste 3 000 000 locuitori, este o jumătate din Moldova lui Ștefan Vodă, care a înțeles că țara numai liberă și independentă poate să prospere și nu s-a înfricoșat să țină piept turcilor și altor năvălitori, în condițiile foarte grele ale vremii războaielor pentru cuceriri de teritorii, iar azi, când statele civilizate au renunțat la cucerire de teritorii, în caz de năvălire asupra Republicii Moldovenești, ar sări în ajutorul nostru, iar în afară de aceasta, la răsărit a luat naștere statul democrat Ucraina și este știut că ucrainenii au fost buni prieteni cu moldovenii întotdeauna, așa că la răsărit există și o apărare naturală. Așadar, din punct de vedere politic și al apărării, există siguranță.

Din punct de vedere economic și social-politic, expropriind moșiile și împrăștiind țărani, vom asigura țărănimii o viață tihnită, iar din punct de vedere politic, odată ce vom înlătura pe moșieri și burghezi și poporul va prelua conducerea țării în

mâinile sale, el își va crea viața, așa cum îi va place, și va ști să-și apere libertatea și drepturile social-politice.“

Praporșcicul N. Secară întreabă pe Prahnițchi dacă știe despre faptul că „în conducerea Radei Ucrainene din Kiev s-au strecurat reacționari, care, acum două luni, fără să țină seama de tratatul încheiat cu Rada militară (Ucraina revoluționară), prin care s-a statornicit că râul Nistru este granița dintre Ucraina și Basarabia, și s-a mai recunoscut că Ucraina nu are și nu va avea niciodată nicio pretenție asupra Basarabiei, au ridicat pretenții asupra Basarabiei. Deci vezi, frate Prahnițchi, granița dumitale de la răsărit nu-i tocmai sigură.“

Praporșcicul I. Păscăluță: „Eu sunt de acord cu formula fratelui Prahnițchi de a forma o republică independentă democratică, și numai după ce ne vom organiza o armată puternică, să facem unirea. Admit că moldovenii și întreaga populație din Basarabia, reunită într-un stat republican, și-ar alcătui o viață poate chiar mai bună, mai bogată din punct de vedere economic, decât unindu-ne cu România, dar în acest caz vom întârzia sau chiar vom scăpa pentru totdeauna marea șansă de a ne uni. De aceea, susțin cu toată convingerea că formula unirii cu condiții este cea mai fericită, pentru că: împrejurările de azi sunt unice în istoria neamului nostru de a realiza năzuințele de unire ale națiunii.“

Făcând unirea Basarabiei cu România, am prilejui începerea luptei pentru unirea tuturor românilor de pretutindeni în vechile granițe daco-romane, s-ar asigura poporului libertățile și drepturile dobândite prin revoluție și, păstrând aceste bunuri, poporul va putea să progreseze și să-și creeze o viață fericită.“

Micimanul Prahnițchi: „Formula unirii cu condiții susținută de praporșcicul Păscăluță ar fi bună, dacă nu ar exista pericolul ca într-o bună zi regele cu partidele reacționare din România, cu ajutorul basarabenilor șovini-reacționari, prin corupție și presiuni, să anuleze condițiile unirii și astfel s-ar șterge drepturile și libertățile dobândite prin revoluție.“

Praporșcicul Păscăluță: „Prin actul Unirii se va garanta autonomia administrativă și economică a Basarabiei, condusă de un sfat al țării, ales prin vot universal. Având o armată teritorială, poporul va avea puțință să-și păstreze libertățile și drepturile social-politice pe care le-a dobândit prin revoluție.“

Micimanul Prahnițchi: „Bun. De acord să facem unirea cu condiții, dar punctele principale din condiții să fie următoarele:

1. Pedepsa cu moartea se desființează pentru orice crimă, pentru totdeauna, pe întreg teritoriul Basarabiei Autonome, aceasta pentru ca să nu se mai repete nenorocirea ce s-a petrecut în România în anul 1907.

2. Starea de asediu sau altă formă de suspendare a constituției și a condițiilor din actul unirii, și înființarea tribunalelor militare sub orice formă și denumire nu se pot introduce pe teritoriul Basarabiei Autonome decât în timp de război cu dușmanul din afara țării și numai după ce Sfatul Țării va da aprobarea prin vot secret cu 2/3 din numărul total al deputaților.

3. Conducătorii, toți deputații din Sfatul Țării și orice slujbași de orice grad din Basarabia Autonomă și oricare cetățean care va complota sau va activa direct sau indirect prin fapte, prin scris sau vorbă, prin orice mijloace la suprimarea libertăților dobândite de popor prin revoluție, se declară în afara legii.

Președintele ștaps-căpitan Cateli, luând cuvântul, spune: „M-ați încurcat, voi știți că eu de la început eram pentru unire, eram gata să accept chiar și programul cu care venise Halippa, pentru care declarație, pe bună dreptate, am primit musttrarea cuvenită, dar acum înțeleg: făcând unirea, ne luăm o mare răspundere față de țărani și muncitori, față de întregul popor românesc.

Să judecăm bine. Să discutăm profund ca să găsim forma cea mai fericită. În condițiile favorabile de azi, să facem unirea nu e prea greu. Dar făcând Unirea ne luăm o mare și grea răspundere de care nu vom putea scăpa niciodată.

Este adevărat că unirea o facem pentru binele neamului, dar dacă în acest stat, pe care vrem să-l întregim, omul nu se va bucura de libertatea personală și nu se va respecta munca lui, atunci pe bună dreptate, cum spune ... mai bine să nu facem un asemenea stat, de aceea mă asociez și eu la propunerea de a lupta pentru unirea cu condiții, trecând în actul unirii toate principiile din programul nostru și adaosul propus de micimanul Prahnițchi și mărturisesc că dacă nu s-ar fi ivit cazul cu Rada Ucraineană, care încercase să încorporeze Basarabia în Ucraina, aș înclina și eu spre formarea unui stat independent.“

După cinci zile de discuții, ținând seamă de opiniile expuse de vorbitori, plenara hotărăște:

„Declararea Basarabiei Republică Moldovenească Populară Democratică ca primă fază spre Unire și fără a aștepta organizarea armatei naționale teritoriale. Să facem Unirea cu condiții, trecând în actul Unirii toate principiile din Programul Partidului Național Moldovenesc din Odesa și completate cu propunerea făcută de micimanul Prahnițchi, drept garanție a păstrării drepturilor și libertăților cucerite prin revoluție.“

Iată câteva aspecte din împrejurările acelui moment și opiniile exprimate de organizațiile ostășești moldovenești care arătau adevărata voință a poporului de a face Unirea cu condiții.

Chestiunea Unirii cu România cu condiții a fost discutată și cu Marghiloman, căruia i s-au prezentat condițiile pe baza cărora vom face Unirea și cu această ocazie i s-a spus că poporul moldovenesc, abandonat de atâtea ori și care a suferit atât de mult, a luptat până acum singur prin propriile mijloace și din proprie inițiativă, a dus lupta spre întregirea neamului, dar odată cu tranșarea chestiunii naționale, nu vrea să renunțe la libertățile și drepturile cucerite prin revoluție, ca în caz de o nouă cumpănă, o nouă abandonare a Basarabiei, indiferent pentru care motive, în procesul istoric pentru viitor, să-și aibă conducerea sa autorizată care să-l apere și să-l reprezinte, pentru aceste motive vrem unirea cu condiții.

Marghiloman a obiectat că prin condițiunile prezentate cerem o autonomie prea largă și votul universal.

Guvernul român ar dori să mențină libertățile locale, dar aceasta este în discordanță cu ideea constituțională de stat unitar român.

La această obiecție i s-a răspuns: istoria și practica vieții popoarelor ne arată că sunt state ca Elveția și Statele Unite ale Americii de Nord, unde se practică și se respectă legile locale, după obiceiurile și nevoile cantoanelor statelor și, slavă Domnului, acele state, tocmai datorită autonomiei depline, prosperă și sunt într-un continuu progres.

După cum spuneți dvs., cum că constituția actuală a României nu admite ca unirea să o facem pe principiile dorite de poporul Basarabiei, să amânăm atunci unirea pentru data când constituția României va permite acest lucru.

După cum știți, și generalul Averescu este de părere ca să amânăm unirea până după încheierea păcii.

Marghiloman s-a cam enervat și a spus că amânarea nu se poate face sub nicio formă și nu se poate prevedea votul universal, din care cauză va trebui modificată constituția; la aceasta i s-a răspuns că unirea fără condiții nu se va face.

După aceasta, discuția cu Marghiloman a continuat aproape încă o oră, în urma căreia s-a convenit ca unirea să se facă pe baza condițiunilor, și așa s-a votat Unirea cu condiții prin actul de la 27 martie 1918.

Chestiunea Unirii Basarabiei cu România a fost dezbătută pe larg și în ședința istorică din seara zilei de 26 martie 1918 în Blocul Moldovenesc.

Redau mai jos câteva extrase din cuvântările mai importante, rostite de deputații Sfatului Țării în ședința memorabilă a Blocului Moldovenesc.

Primul a luat cuvântul ministrul învățământului Erhan, care, în numele guvernului, prezintă proiectul de unire a Basarabiei cu România, prin care se prevedea păstrarea unei autonomii a Basarabiei.

După citirea acestui proiect a luat cuvântul Ciugureanu, prim-ministru al Republicii Moldovenești, care a susținut (cam timid) autonomia Basarabiei, spunând: „Am fost învinuit din unele părți că eu am vândut Basarabia și mi-am pregătit un loc în viitorul minister al României. Eu aș fi sprijinit părerea de-a avea autonomia cea mai largă, cu un Sfat al Țării.

Sfatul Țării să rămână până la rezolvarea problemei agrare. Hotărând noi această reformă pe niște temelii și mai largi decât cele votate în România, vom aduce un folos neprețuit întregului nostru neam românesc; prin unire vom aduce o îmbunătățire și țăranilor de peste Prut. Mai suntem datori cu această reformă și acelor care ne-au trimis aici, și hotărârile luate de noi în privința unirii, numai așa vor avea puterea cuvenită.

Acum dacă cerem o oarecare autonomie locală, e ca o parte a bugetului să rămână aici, pentru acoperirea nevoilor noastre, care sunt mai mari decât dincolo. Așa, în privința culturală, nouă ne trebuie sume mai mari, ca să putem ridica starea culturală de aici la nivelul celei din România. Avem apoi foarte mult de muncit pentru îmbunătățirea șoselelor ș.a.

Autonomia a dat pretutindeni roade bune și ar fi păcat să ne prăpădim noi înșine, cu o armată a noastră de sine stătătoare.“

După deputatul D. Ciugureanu a luat cuvântul deputatul I. Buzdugan, care a combătut părerea primului-ministru cu privire la armata teritorială, spunând că Basarabia a cheltuit până acum milioane cu o armată care nu există. Să păstrăm o astfel de armată ar însemna să aruncăm banii în drum.

Am luat și eu (Ion Păscăluță — *n.n.*) cuvântul în sprijinirea Unirii cu condiții, am evocat pe scurt câteva împrejurări premergătoare acestei zile decisive.

„Dvs. știți că chestiunea Unirii a fost prima dată ridicată de Comitetul ostășesc moldovenesc din Odesa în ședințele din 23—24 martie și 19 aprilie 1917.

Practic, chestiunea Unirii a fost dezbătută în ședințele plenarei Comitetului organizațiilor ostășești moldovenești din Odesa în zilele de 30 august și 1—5 septembrie 1917, la Odesa, și, după sincere discuții, s-a hotărât să începem lupta directă pentru unire.

În acele ședințe agitate, în rezolvarea chestiunii naționale s-au propus patru formule.

Dat fiind că unii dintre dvs. nu ați avut prilejul să cunoașteți împrejurările și argumentele care au determinat ca Unirea să se facă cu condiții, cred de datoria mea să vi le aduc la cunoștința dvs., ca să știți voința masei țărănești de a face unirea și totodată și grija mare ce o poartă ca libertățile și drepturile social-politice dobândite de norod prin revoluție să fie păstrate și garantate pentru totdeauna.

Iată argumentele invocate de către organizațiile ostășești moldovenești, pe care îmi dați voie să le citez așa cum au fost consemnate la vreme. Le-am citit (ele fiind deja trecute în această scrisoare la p. 6, 7, 8 și 10, nu vi le mai repet).

Dlor, noi, cei care facem parte din acest bloc, deși împărtășim diferite crezuri politice, dar chestia națională ne-a unit și în ziua de 2 decembrie 1917 am avut curajul să desăvârșim revoluția socialistă, înlăturând vechea administrație, naționalizând toate moșiile, chiar și curțile boierești, ca prin aceasta să distrugem orice cuib de asuprire și dominație străină, să fim și azi tot așa uniți.

Cred în statornicia voastră de a sluji norodului și a rezolva năzuința nației noastre și vă cer să nu vă lăsați ispitiți de făgăduieli sau să vă fie frică și să hotărâți ca unirea să o facem pe baza condițiilor pe care le-ați ascultat și care propun să fie completate cu următoarele puncte prezentate de micimantul Prahnițchi în ședința plenarei Comitetului executiv al organizației ostășești moldovenești din Odesa din 5 septembrie 1917. (Aceste puncte sunt deja trecute în pagina 9 din această scrisoare.)

Deși dl Ciugureanu m-a rugat ca această completare să rămână ca să o introducem în constituția Basarabiei Autonome, eu însă aș crede că mai bine ar fi să o prevedem în actul unirii, act care eu îl cred mai temeinic decât o constituție pe care orice guvern poate, printr-un parlament docil sau printr-un decret, să o suspende în parte sau total, pe când actul unirii este un act istoric de care nimeni n-are dreptul să se atingă.

Este știut că în România se votau legi care nu se aplicau, cum este cazul cu legea electorală prin care se prevedeau alegeri prin vot universal. Astfel alegerile în actualul parlament s-au făcut pe baza vechii legi.

Dvs. știți că până și constituția a fost ținută sub obroc, și dacă cineva încerca să o aducă la cunoștința țăranilor era arestat pentru propagandă subversivă. Așa că organizațiile socialiste democratice în România nu sunt destul de puternice ca să nu aibă trebuință de ajutorul nostru. Cum însă am putea noi să le venim în ajutor fraților de peste Prut dacă am renunța la libertățile și drepturile social-politice dobândite prin revoluție? De aceea, vă cer în interesul poporului și întregii națiuni și pentru a putea veni în ajutorul fraților țărani de peste Prut și din alte regiuni să susțineți unirea cu condiții în sensul că Basarabia își păstrează autonomia administrativă și economică și că atât parlamentul țării, cât și viitorul Sfat al Țării să fie alese prin vot universal.“

Au mai vorbit și alți deputați. Din aceste cuvântări redau în extrase cele spuse de deputatul Anton Crihan, avocatul lui Marghiloman, care-și luase sarcina să stăruie ca să nu se prevadă în actul Unirii votul universal. Iată cum a înțeles Crihan, adversar al autonomiei Basarabiei și al votului universal, și cum a argumentat apărarea tezei lui Marghiloman (citez):

„O să vorbesc mai întâi despre votul universal, de care a amintit dl Păscăluță. Dacă cineva m-ar întreba cum ar trebui să facem alegerile în momentul de față, alegerile deputaților în parlamentul românesc pe baza votului universal sau al congreselor, eu aș răspunde că pentru moment și mai mult, e mai potrivit cel din urmă. Și cred că nu mă înșel. Fiindcă vedeți, dacă noi astăzi, să zicem adevărata democrație moldovenească, am hotărî să facem alegerile pe baza votului universal, noi ca atare am pierde foarte mult.

Dl Păscăluță învinovățește pe români că adică de ce n-au făcut alegerile pe baza votului universal, care a fost primit de parlamentul trecut. ...Din motive de politică externă, trebuia să fie dizolvat vechiul parlament și-n pripă trebuia convocat alt parlament ca să ratifice pacea. Și fiindcă trebuia să fie ales în grabă, negreșit că alegerile nu puteau să se facă pe altă bază, decât pe aceea care e deja organizată. Din altă parte, eu știu că legile din România odată votate sunt și aplicate.“

După cum am relevat mai sus, prin extrasul din discuția avută cu Marghiloman, acesta nu vroia să accepte ca alegerile, atât în Parlamentul României cât și în viitorul Sfat al Țării și în instituțiile și organizațiile de stat și obștești, să se facă după principiul votului universal.

Și iată, Crihan, care aflase de acest lucru, fie că din proprie inițiativă, fie angajat să sprijine teza lui Marghiloman, în loc să dovedească că în România se respectă legile votate, a recunoscut că, deși legea votului universal a fost votată de parlamentul trecut, dar fiindcă actualul parlament trebuia să fie ales în grabă, s-au făcut alegerile pe baza vechii legi. Iată ce strașnic argument a invocat Crihan: „Din cauza grabei, nu s-a putut respecta legea votată“.

În altă ordine de idei, Crihan, fără să țină seama de hotărârea Sfatului Țării din 2 decembrie 1917, prin care s-au expropriat fără plată toate moșiile în întregime, chiar

și curțile boierești, spune: „Chestiunea agrară nu este așa de rea în România, cum se crede indeobște. Reformele votate sunt destul de democratice. Minimul de proprietate este de 500 hectare pentru moșieri; noi trebuie să mergem încă și mai departe“. Și Crihan într-adevăr, devenind între timp avocat și al lui Brătianu, numit raportor al legii agrare de împroprietărire din 1919, a sustras circa 20% din fondul agrar expropriat, prin hotărârea Sfatului Țării din 2 decembrie 1917, drept rezervă pentru a le restitui foștilor moșieri, împroprietărirea ofițerilor din armata română căsătorii cu fiicele moșierilor, iar împroprietărirea țăranilor urmând să se facă cu plată.

Iată împrejurările și adevăratele motive pentru care s-au anulat condițiile unirii de la 27 martie 1918 și cred că este timpul să recunoașteți, dle Halippa, că votul Sfatului Țării de la 27 noiembrie este o greșală regretabilă.

Să analizăm puțin declarația dvs. din noiembrie 1918, făcută la Cernăuți cu titlu de informare și explicație bucovinenilor. Citez: „Basarabienii puseseră condițiuni la Unire. Ele nu erau cheazășii luate împotriva României, ci împotriva guvernului din acel timp, care guverna cu baioneta germană la spate.

Astăzi însă, când dușmanul s-a năruit, când regele însuși decretează împărțirea pământului țăranilor și când suntem numai între frați, orice teamă ar fi zadarnică, și orice rezervă, un element de slăbire.

De fapt, Basarabia însăși își va revizui actul unirii și o va proclama fără condiții“.

Din această declarație numai prima propoziție corespunde adevărului, și anume: „Basarabienii puseseră condițiile unirii. Ele nu erau cheazășii luate împotriva României, ci împotriva guvernului...“

Aceste cuvinte corespund întocmai cu adevărul, iar restul afirmațiilor din acea declarație nu sunt sincere și nici întemeiate. Să analizăm mai departe acea declarație. Dvs. ați spus că condițiile puse de basarabieni la unire erau îndreptate „împotriva guvernului din acel timp, care guverna cu baioneta germană la spate“. Da, dle Halippa, condițiile puse de Sfatul Țării, pentru motivele invocate mai sus în ședințele comitetului Organizației ostășești moldovenești din Odesa, se refereau și la guvernul din 1907, care nu avea la spate baioneta germană și nici a unei alte țări străine, avea doar pe regele și partidele oligarhice burghezo-moșierești și pentru apărarea intereselor lor a împușcat aproape 11 000 de țărani.

Dvs., dle Halippa, despre acel măcel ați aflat de la socialiștii din regat, cu care v-ați aliat, în acele vremuri, ca student la Universitatea din Iași. Un asemenea măcel nu se uită ușor de către un democrat.

Și unul din principalele motive de a pune condiții la unire a fost acel măcel.

De aceea, la punctul 2 din condițiuni se spune: „Basarabia își păstrează autonomia provincială având un Sfat al Țării ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret ca organ împlinitor și de administrație proprie“, iar la punctul 4: „recrutarea armatei se va face pe bază de principii teritoriale“.

Autonomia Basarabiei a fost considerată de generalul Averescu ca un bun ce trebuie răspândit în întreaga țară, iar deputatul Cuza, de la tribuna parlamentului, în

iunie 1918, a declarat că actul Unirii de la 27 martie 1918, care prevede autonomia Basarabiei, este un act sfânt și trebuie să fie respectat.

Mai departe, în declarația dvs. de la Cernăuți, ați invocat încă un argument pentru a-i convinge pe bucovineni, spunându-le: „Astăzi însă, când dușmanul s-a năruit, când regele însuși decretează împărțirea pământului țăranilor...”

Da, regele decretase într-adevăr împărțirea pământului la țărani, în principiu, dar în fapt însă, în loc să dea țăranilor acel pământ făgăduit în parlament, guvernul vine cu legea robiei — munca obligatorie (munca silnică) pentru țărani bărbați și femei de la 14 ani până la 60 ani, să muncească pe moșiile boierilor și despre aceasta dvs. știți, căci adesea vă duceați la Iași, și spre informare treceați de fiecare dată pe la cluburile tuturor partidelor și nu este exclus să nu vă fi dus și în parlament, ca să vedeți vechile cunoștințe de pe vremea când ați stat în Iași ca student.

Dar să vedem cum este concepută acea monstruoasă lege care zice: „Art. I. Timp de 5 ani, munca cu brațele, vitele, uneltele și mașinile în agricultură, exploatarea pădurilor etc. devine obligatorie, pentru toți muncitorii agricoli (țărani), bărbați și femei de 14–60 ani”.

Prin urmare, când țăranul aștepta să i se dea pământ și să fie liber ca să poată munci acest pământ (făgăduit prin decret), în loc de pământ, guvernul vine cu legea obligativității muncii, care supune pe săteni la muncă silnică, la o adevărată robie, ca în vremea Evului Mediu.

Asta era realitatea, și dvs., când rosteați cuvântul la Cernăuți, știți nu numai despre decretul despre care ați vorbit, dar și despre tot ce se petrecea în țară (vechiul Regat), din 1907 și până în noiembrie 1918, iar în Basarabia, în loc de o administrație autonomă, se numește guvernator general militar și civil, curți marțiale, ordonanțe etc. Mai departe ați spus: „Și când suntem numai între frați”.

Da, țăranii din Basarabia nimeriseră între frați egali, fără libertăți și drepturi social-politice. Supuși cruntei exploatare și persecuții.

Și ați continuat, spunând: „Orice teamă ar fi zadarnică”. După cum s-a dovedit, teama n-a fost zadarnică. În încheiere, în propoziția cu regele care decretase împărțirea pământului la țărani, spuneți: „Orice rezervă ar fi un element de slăbiciune”.

Da, rezerva prevăzută prin condițiile unirii ar fi slăbit tirania partidelor oligarhice exploatoare a țăranimii.

Și, ca o încoronare a acestei declarații explicative din noiembrie 1918 făcută la Cernăuți, spre a-i convinge pe frații bucovineni să voteze unirea fără condiții, ați declarat: „De fapt, Basarabia însăși își va revizui actul unirii și o va proclama fără condiții”.

Prin acest ultim pasaj din declarația dvs. v-ați demascată și au reieșit aranjamentele dvs. cu Brătianu privitor la sugrumarea libertăților și drepturilor social-politice și economice ale Basarabiei, în schimbul avantajelor și situației personale pe care vi le-a făgăduit Brătianu, căci altfel nu se poate explica, ca un om cinstit, cu mintea teafără, un vicepreședinte al parlamentului, să facă asemenea angajamente fără ca să

fie împuternicit de Sfatul Țării. Ba mai mult, nu numai că nu ați fost împuternicit, dar în Sfatul Țării, în ziua de 4 aprilie 1918, când s-a aflat că guvernul plăsmuiește să anuleze autonomia Basarabiei, dvs., de la tribuna Sfatului Țării, ați spus (citez): „Vicepreședintele Halippa spune că noi nu trebuie să părăsim calea micșorării drepturilor noastre autonome, ci dimpotrivă, să le apărăm cu toată tăria noastră...”

Numai Crihan (avocat al lui Marghiloman și al lui Brătianu), știind despre planurile lui Brătianu, care pregătea anularea condițiilor unirii prevăzute în actul de la 27 martie, Crihan, s-a ridicat împotriva discutării chestiunii autonomiei Basarabiei, spunând cu viclenie: „Precum totdeauna s-a început de la una și s-a ajuns la alta, începând cu alegerea primului director, s-a sfârșit cu drepturile autonomiei. El zice că deputatul Misirkov greșește, când propune să rămână guvernul basarabean neatins, căci despre așa ceva acum nici vorbă nu mai poate să fie, iar vicepreședintele Halippa n-are dreptate când ne cheamă să ne apărăm drepturile autonome, căci aceste drepturi nimeni nu ni le răpește.”

După o săptămână, când s-a publicat Decretul nr. 842 din 9 aprilie 1918, prin care s-a mistificat actul unirii de la 27 martie 1918, ștergându-se condițiile din act pe baza cărora s-a făcut Unirea, Blocul moldovenesc a hotărât să ceară guvernului și regelui să respecte actul istoric al Unirii de la 27 martie 1918 întocmai, hotărâre care a și fost concretizată prin memorandumul adresat regelui și guvernului semnat de mai mulți deputați din Sfatul Țării, printre care au semnat I. Păscăluță, N. Alexandri și mulți alți deputați care au condus lupta națională pentru unire.

Dvs., întorcându-vă de la Cernăuți la Chișinău, ați răstălmăcit motivele, propagând printre deputații Sfatului Țării anularea condițiilor Unirii, spunându-le: „Ve-deți că frații noștri bucovineni s-au unit fără condiții, trebuie și noi să ne arătăm sentimentele noastre, doar și noi, ca și ei odinioară, am făcut parte din aceeași Moldovă a lui Ștefan Vodă, de aceea să procedăm și noi ca ei, să renunțăm la condițiile Unirii”.

Împotriva acestei propuneri s-au ridicat majoritatea deputaților din Sfatul Țării. Numai dvs. cu un mic grup ați rămas consecvent angajamentelor luate față de Brătianu. Ați acceptat să prezidați Sfatul Țării.

Față de aceste împrejurări, de la tribuna Sfatului Țării am cerut ca să nu judecați după filozofia moralei călăului de profesie care, în apărarea moralei profesiei sale de călău, zice că profesiunea de călău este o profesiune ca orice altă profesie și dacă i se cere ca să ia sufletul unui om, apoi, dacă nu o va face el, călăul Emilian, are s-o facă călăul Mitrofan, alt călău. Așa sau altfel, omul va rămâne fără suflet.

Constantin Stere, care la data aceea era președintele Sfatului Țării, a refuzat să prezideze o minoritate de deputați ai Sfatului Țării pentru anularea condițiilor Unirii și a preferat să renunțe la demnitatea de președinte al Sfatului Țării decât să acționeze pe baza moralei filozofice a călăului, pe care dvs. ați acceptat-o.

După obținerea votului de la 27 noiembrie prin care s-a renunțat la condițiile Unirii ați luat acel act rușinos și ați plecat în grabă la Iași și l-ați prezentat regelui, care avea la dreapta pe I. Brătianu și la stânga pe I. Inculeț.

Am relevat cele de mai sus spre a vă reîmprospăta memoria despre care vă plângeți, că după anii de suferință ați fi pierdut o parte din capacitatea memoriei.

După cele arătate mai sus, adevăratele motive pentru care Unirea s-a făcut pe baza celor 11 puncte din actul Unirii și cele două variante de motive ale anulării condițiilor unirii, vreau să *analizez* alte două motive invocate de dvs.

Acum de curând, în ziua de 6 februarie, în casa dvs. din str. Al. Donici, București, mi-ați mărturisit, spunându-mi că ați făcut acest lucru pentru că ați fost rugat și presat.

Această recunoaștere este a treia variantă de motivare ce a dus la anularea condițiilor, eu o cred sinceră, pentru că așa a fost.

Dar aceasta, după cum văd, nu a fost decât o clipă de luminare a conștiinței (a sincerității) dvs. Pentru că, după aceea, în ziua de 19 martie, m-ați invitat să semnez memoriul redactat de dvs. în care, la p. 13, ați invocat o nouă formulă de motivare a anulării condițiilor unirii.

Pe lângă cea de-a doua formulă prezentată în noiembrie [1918] la Chișinău, în sensul că Bucovina unindu-se fără condiții, să renunțăm și noi la condițiile Unirii, în memoriul propus să-l semnez, ați mai adăugat noi argumente, după care renunțarea la condiții se datorește faptului că unii delegați ai unor țări prietene (fără să arătați pe binevoitorii țării noastre) ar fi recomandat să renunțăm la condițiile Unirii, în fapt să sugrumăm libertățile și drepturile social-politice ale poporului.

Această motivare ar fi fost plauzibilă dacă nu ar exista nepotrivire de date calendaristice. Dar, din păcate, după cum este știut, acea conferință de la Versailles a luat ființă la câteva luni după votul rușinos al Sfatului Țării din 27 noiembrie 1918, iar delegații la acea conferință au început să sosească ceva mai devreme⁸, la 19 ianuarie 1919. Deci, la data de 27.XI.1918 nici conferința de la Versailles nu luase ființă și nici delegații acelor țări nu veniseră la Paris pentru conferință.

Dar, după cum este știut, nu s-a întâmplat nicăieri de când este lumea ca cineva să audă vocea unui prunc în pântecele mamei, așa e și cu această motivare, este ne-verosimilă.

Dar să presupunem, prin absurd, că acei delegați, înainte de a fi ei numiți și sosiți la Paris, să fi recomandat ca să anulați pentru binele poporului toate libertățile și drepturile social-politice ale unui popor de 3 milioane de oameni.

Vă întreb: cum ați fi procedat dvs. dacă acei delegați imaginați v-ar fi recomandat, tot pentru binele poporului, să vă castrați. Eu cred că nu ați fi făcut-o. Dar recomandarea de a gătui, de a sugruma libertățile unui popor cu o majoritate de 80% țărani, care zeci de secole, cu mici întreruperi, nu au avut libertate și nici drepturi social-politice, după cum se vede, ați primit-o socotind că acest popor va putea să trăiască și de aici înainte fără libertăți și drepturi social-politice.

Vai de poporul cu asemenea patrioți, care pentru interese particulare, pentru a-și crea situații cu avantaje de interes personal, au vândut lui Brătianu libertatea și

8 Așa e în document. De fapt, „ceva mai târziu“.

drepturile social-politice ale poporului dobândite prin revoluție, bunuri garantate prin condițiile de bază ale actului Unirii de la 27 martie 1918.

Iuda, vânzându-l pe Hristos și dându-și seama de marea greșală săvârșită, sub apăsarea remușcării pentru fapta imorală, s-a întors la farisei și le-a azvârlit cei 30 de arginți, prețul vânzării lui Hristos, pe când unii dintre „patrioți“, care prin votul lor din noaptea de 26 spre 27 noiembrie 1918, au suprimat libertatea și drepturile poporului, — în loc să recunoască greșeala, așa cum au recunoscut-o I. Buzdugan, D. Căraș și alții, se mândreau cu fapta imorală.

Un popor, ca oricare om fără libertate și fără drepturi social-politice, este asemuit cu animalele. De aceea conștiința umană nu se va împăca niciodată cu această situație și va continua mereu lupta pentru libertate. Nimeni nu va crede niciodată că poporul v-a împuternicit pe dvs. să-l lipsiți de libertate.

Semnatarii memoriului, de curând întocmit de dvs., în căutarea justificării greșelii grave săvârșite, în loc să recunoască greșeala, să se pocăiască, au recurs la o plâsmuire de noi motive, neplauzibile, ca și struțul, crezând că în dosul lor vor putea să scape de răspundere.

Nu.

Numai o recunoaștere și pocăința sinceră este șansa de a fi scoși din rândul de trădători ai poporului, în numele căruia au votat.

Ați stăruit și obținut votul pentru anularea condițiilor care prevedeau ca Basarabia să-și aibă parlamentul ei, armata teritorială, și dacă acestor cerințe nu s-ar fi opus, decretul regal nr. 842 din 9 aprilie 1918, prin actul Unirii de la 27 martie 1918, Basarabia având reprezentanța sa, parlamentul său, ar fi putut să-și spună cuvântul la noua abandonare a acestui teritoriu de către România, și ar fi rămas organul autorizat ca să vorbească în numele Basarabiei și s-o apere.

Actul Unirii este acela votat de Sfatul Țării în ședința istorică din 27 martie 1918, unde, în aceeași ședință, Marghiloman, în numele regelui și guvernului român, luând act de rezoluția Sfatului Țării prin care s-a declarat unirea Basarabiei, s-a angajat spunând: „Țin să declar că hotărârea luată va fi respectată atât în litera cât și în spiritul ei“.

Spre împrăștierea memoriei dvs., despre cele petrecute atunci și pentru a înlătura orice dubiu asupra mistificării actului Unirii de către rege și guvernul lui Marghiloman, în conveniență cu Brătianu, redau mai jos comparativ textele actului unirii de la 27 martie 1918 și Decretul nr. 842 din 9 aprilie 1918 de promulgare a Unirii:

Actul unirii de la 27 martie 1918 este consemnat în procesul-verbal nr. 63.

Reprezentantul Blocului Moldovenesc citește următoarea declarație:

„În numele poporului Basarabiei Sfatul Țării declară: „Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunărea, Marea Neagră și vechile ei granițe cu Austria, ruptă de către Rusia, acum o sută și mai bine de ani, din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadale singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pen-

tru totdeauna se unește cu mama sa, România. Această unire se face pe următoarele baze:

1. Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvarea și realizarea reformei agrare, după nevoile și cererile norodului; aceste hotărâri se vor recunoaște de guvernul român.

2. Basarabia își păstrează autonomia provincială având un Sfat al Țării (Dieta), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, ca organ împlinitor și de administrație proprie.

3. Competența Sfatului Țării este: a) votarea bugetelor locale; b) controlul tuturor organelor zemstvelor și orașelor; c) numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de guvern.

4. Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale.

5. Legile în vigoare și organizația locală (zemstve și orașe) rămân în putere și vor putea fi schimbate de Parlamentul român, numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentanții Basarabiei.

6. Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia.

7. Doi reprezentanți ai Basarabiei vor intra în Consiliul de Miniștri al României acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe viitor luați din sânul reprezentanților Basarabiei din Parlamentul român.

8. Basarabia va trimite în Parlamentul român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, secret și direct.

9. Toate alegerile din Basarabia, pentru voloste, sate, orașe, zemstve și Parlament se vor face pe baza votului universal, egal, secret și direct.

10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor și toate libertățile obștești vor fi garantate prin constituție.

11. Toate călcările de legi făcute din motive politice în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă sunt amnistiate. Basarabia unindu-se ca fiică cu mama sa, România, Parlamentul român va hotărî convocarea neîntârziată a Constituintei, în care vor intra, proporțional cu populația, și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărî împreună cu toții înscrierea în Constituție a principiilor și a garanțiilor de mai sus.

După votare, Marghiloman a luat cuvântul făcând următoarea declarație în numele guvernului său și al regelui: "...Totodată, țin să declar că hotărârea luată va fi respectată atât în litera cât și în spiritul ei".

Acesta este actul prin care poporul în ziua de 27.III.1918 și-a exprimat voința de a se uni, în condițiile stipulate în act, încredințați că acest act va fi respectat de rege și guvernul țării, așa cum Marghiloman a declarat în ședința solemnă a Sfatului Țării din ziua votării.

Dar iată cum Marghiloman și regele au respectat acel angajament de a respecta actul unirii. În ziua de 9 aprilie 1918 a apărut decretul de promulgare a actului unirii (decretul de promulgare nr. 842, dat în Iași la 9 aprilie 1918):

„Președinția Consiliului de Miniștri

Ferdinand I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României.

La toți de față și viitori, sănătate:

Sfatul Țării din Basarabia, în ședința lui de la 27 martie (9 aprilie 1918), votând, prin 86 voturi pentru, contra 3, fiind și 36 abțineri, următoarea rezoluțiune:

În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară:

Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile ei granițe cu Austria, ruptă de către Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că no-rouadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa, România.

Și Prezidiul Consiliului nostru de Miniștri declară: în numele poporului român și al Regelui lui, M.S. Ferdinand I al României, ia act de acest vot *quasi unanim* și declară la rândul lui Basarabia unită cu România de veci una și indivizibilă.

Promulgăm acest vot și această declarație și ordonăm să fie investit cu sigiliul statului și publicat în Monitorul Oficial.

Dat în Iași, la 9 aprilie 1918

(s.s.) *Ferdinand*

(s.s.) Președintele Consiliului de Miniștri, *A. Marghiloman*

(s.s.) Ministru de Justiție, *D. Dobrescu*.“

Această mistificare vicleană și brutală este evidentă pentru oricine, făcută cu scopul de a șterge libertățile poporului.

Dvs. ați știut despre această faptă necinstită a regelui și guvernului, care au făcut-o spre a decapita conducerea Basarabiei Autonome, ca să nu mai aibă parlamentul ei și armata ei, în eventualitatea unei noi abandonări de către România a Basarabiei, indiferent din care motive.

Eu cred că această faptă este o mare greșeală cu grave consecințe în viața istorică a națiunii.

Pentru aceste motive eu am cerut de la tribuna Sfatului Țării să nu vă lăsați ispitiți de rugăminți presante sau presiuni și să nu renunțați la autonomia Basarabiei, căci autonomia pentru un popor abia eliberat de o dominație străină este ca și sufletul oricărui om, fără de care amortește.

Dar dvs. cu grupulețul de deputați ați fost consecvent angajamentului luat față de Brătianu, care s-a înfricoșat de hotărârea Sfatului Țării din 2 decembrie 1917, în urma căruia s-au expropriat toate moșiile fără plată și care, temându-se să nu se întindă

și în regat asemenea năzuințe ale poporului și spre a acoperi decretul nr. 842/1918, rușinoasa faptă prin care s-a mistificat actul unirii de la 27 martie 1918, v-a cerut să votați renunțarea la condiții, prin care vor să se acopere decretul cu pricina și să aibă siguranța că Basarabia, fără parlamentul ei și armata ei, nu va prezenta niciun impediment în administrarea ei ca pe o moșie, după voința lui.

Eu înțeleg că dvs., ca și cei din grupulețul de azi din jurul dvs., fiind și ei făptași ai actului de la 27 noiembrie 1918, căutați, dându-vă seama de gravitatea greșelii săvârșite, să vă justificați, dar zadarnic. Nu veți putea inventa nimic care să vă absolve. Singura cale cinstită este să recunoașteți sincer greșeala, singura cale care ar face ca viitorul istoric nepărtinitor, dar sever să nu vă treacă în rândurile trădătorilor libertăților și drepturilor și ale acelora care am contribuit la decapitarea conducerii poporului în numele căruia au votat.

Acum dvs., cu grupulețul compus din Moraru, Tudor, Chiorescu, Văluță, semnatari ai memoriului tendențios privitor la actul Unirii, ați mai trecut în acel memoriu și unele lucruri neîntemeiate. Dvs. ar fi fost mai bine să treceți sub tăcere atât votul de la 27 noiembrie 1918 cât și chestia ratificării de către parlament (Adunarea Deputaților — *nota editorilor*) și Senat a actului Unirii Basarabiei.

Dacă dvs. veți citi cu atenție acele hotărâri ale parlamentului (Adunarea Deputaților — *nota editorilor*) și Senatului din 29 decembrie 1919, veți vedea că nu actul Unirii s-a ratificat, ci un decret regal prin care s-a mistificat actul Unirii, și nicicum actul de la 27 martie 1918.

Dle Halippa, în loc să vă consumați energia cu scrieri neîntemeiate, dacă vreți să dezbateți ceva care ar servi națiunii și Basarabiei, este chestia Sfatului Țării, care a fost și este și azi criticat, invocându-se fel de fel de insinuări și date neadevărate.

Nimeni nu contestă că Sfatul Țării a votat Unirea Basarabiei. Datoria noastră este de a curăța de toate pângăririle actul sfânt al Unirii de la 27 martie 1918 și a-l prezenta în adevărata lui strălucire — adevărata voință a poporului.

Nu prin a arăta cum parlamentul (Adunarea Deputaților — *nota editorilor*) și Senatul au votat ratificarea, căci despre aceste voturi există dosarele respective și Monitorul Oficial.

De altceva este nevoie. Trebuie scoase la iveală actele cu care să se arate că Sfatul Țării, așa cum a fost convocat și cum a fost constituit, era într-adevăr un parlament democratic, o adunare națională a Basarabiei, adevărată și legitimă reprezentanță a suveranității naționale, recunoscut ca atare la deschiderea Sfatului Țării din 21 noiembrie 1917 de toate partidele politice, de comitetele revoluționare, de organizațiile obștești, de reprezentanții tuturor minorităților conlocuitoare din Basarabia, de delegatul sovietului petrogradian, toți fără nicio excepție au recunoscut Sfatul Țării ca adevărat reprezentant al voinței poporului și legitim reprezentant al Basarabiei.

Dacă vom avea zile și posibilități să facem acest lucru, ar fi singurul lucru pe care suntem datori să-l facem.

Pentru aceasta însă, în primul rând, este necesar de a recunoaște greșeala Sfatului Țării, care i-a diminuat puterea și, în afară de știrbirea făcută votului de la 27 martie 1918, a lăsat o umbră ca o pată neagră pe conștiința Sfatului Țării. Prin acte să se arate că Sfatul Țării nu a fost reacționar, creat de moșieri și burghezie, și că Unirea nu a fost o născocire a burgheziei, ci voința sinceră liberă, și nu numai că nu a fost sugerată sau impusă de unele cercuri, că acea voință a poporului a fost dezbatută, chibzuită și cu pricepere s-a cristalizat în formula Unirii cu condiții.

V-am relevat cele de mai sus ca să aveți la îndemână datele despre împrejurările trecute și să reflectați.

Cu aceasta, eu cred, am explicat cele necesare și este justificat refuzul meu de a semna memoriul pe care mi l-ați propus să-l semnez în ziua de 20 martie 1968⁹.

Cu toată considerațiunea,

ss Ioan Păscăluță

11 mai 1968, București

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 583/1968, f. 1—28

Nr. 29

22 mai 1968, București. Din scrisoarea lui Pan Halippa către Anton Crihan

Pentru timpurile acelea de la 1913—1914, suma de 60 de ruble aur era o sumă suficientă pentru modesta mea întreprindere¹⁰. Dacă aș fi conceput-o într-un tiraj mai mare, te pomenești că atrăgea atenția oficialității țariste și aceasta mi-ar fi curmat pe loc întreprinderea... Vai de capul nostru ce eram noi pe atunci; dar ce zic, și mai rău, ce suntem astăzi! În toată România nu se poate pronunța numele provinciei noastre natale, nicidecum să ne mai gândim la publicații...

Discursul D-tale care l-am primit diferă de acela pe care l-am auzit la radio¹¹... Eu personal am făcut o expunere asupra evenimentului de la 27 martie. Și am adunat semnăturile celor care au ținut să reconstituie, ca foști deputați ai Sfatului Țării, dosarul zilei de 27 martie. Am făcut-o aceasta chiar în ziua când se împlineau 50 de ani de la Unire... N-a vrut să semneze expunerea mea numai Ion Păscăluță, care stăruia mai departe în credința lui că noi am făcut o greșeală când am renunțat la autonomia Basarabiei. Mai mult, el susține că noi am trădat poporul și Basarabia. Acum noi, cei care am votat reforma agrară la 27 noiembrie, am hotărât să explicăm printr-o

9 În debutul scrisorii e vorba de 19 martie 1968.

10 Autorul se referă la ajutorul acordat de Vasile Stroescu redacției revistei și ziarului „Cuvânt moldovenesc”.

11 E vorba de cuvântarea rostită de Anton Crihan la Postul de Radio „Europa Liberă” din München, în zilele de 27 și 28 martie 1968, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Probabil, lui Pan Halippa i-a fost trimisă varianta tipărită a acestei conferințe.

expunere documentată motivele care ne-au îndemnat să renunțăm la autonomia Basarabiei...

În vremea de pe urmă eu am compus și un memoriu, pe care l-am adresat prin Ambasada franceză generalului de Gaulle, dar nu știu dacă memoriul meu a ajuns la destinație. Conținutul memoriului este problema Moldovei de Răsărit, care merită să fie cunoscută și îmbrățișată de toată lumea civilizată.

...Mie îmi lipsește procesul-verbal de la ședința Sfatului Țării și eu nu pot înțelege de ce o reformă așa de mare, asupra căreia s-a lucrat în Comisia Agrară mai bine de o jumătate de an, a putut să fie votată într-o singură ședință, care a ținut de la 8 seara până la 4 dimineața. Dumneata ai fost raportorul proiectului de lege și cred că ai putea să-mi povestești cum s-au petrecut lucrurile în Blocul Moldovenesc și în ședința Sfatului. Eu unul rămân nedumerit, cum am putut noi să neglijăm latura frumoasă a unei reforme, care îi făcea pe țăranii Basarabiei stăpâni ai pământului ei, și legea s-a făcut ca în secret, noaptea, de unde trebuia să se voteze ziua și în prezența a cel puțin 5 sau 10 mii de țărani...

Te rog să-mi scrii în chestiunea aceasta despre faptele care au avut loc și mai ales raționamentele noastre că noi am renunțat la condițiile de la 27 martie 1917.

Publicat după: „Revistă de istorie a Moldovei”, nr. 1, 1994, Chișinău, Editura „Știința”, p. 63

Nr. 30

24 august 1968, București. Telegramă adresată lui Nicolae Ceaușescu, președinte al Consiliului de Stat al R.S. România, prin care un grup de basarabeni în frunte cu Pan Halippa susțin declarația Marii Adunări Naționale a României de condamnare a intervenției statelor membre ale Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia

Tovarășului Nicolae Ceaușescu,

Președintele Consiliului de Stat, București

Ne solidarizăm întru totul cu declarația Marii Adunări Naționale din 22 august 1968, cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României, în care se afirmă cu toată tăria că aspirația majoră contemporană a fiecărui popor este cucerirea dreptului de a-și hotărî singur soarta conform voinței, intereselor și năzuințelor naționale, fără amestec din afară, pe temeiul principiului respectării depline a independenței și suveranității naționale, a egalității depline în drepturi și neamestecului, sub orice formă, în treburile altor țări.

În aceste împrejurări atât de grele, apărarea patriei, a unității naționale constituie imperativul suprem pentru fiecare cetățean.

ss Pan Halippa

ss A. Moraru

ss A. Văleanu
ss S. Livezeanu
ss V. Știrbei
ss Nicolae Șchiopu
ss Mihalache Truș
ss Tatiana Gălușcă-Crășmaru
ss Teodor Păduraru

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 556/1968, f. 1

Nr. 31

12 octombrie 1968, București. Din scrisoarea lui Pan Halippa către Anton Crihan

...Despre Theodor Holban¹², pe care l-ai recunoscut pe fotografie între Gheorghiu și Sinicliu, este pensionar, dar mai activează în studiul documentelor poloneze; are și lucrări mai mari, dar Editura pentru Știință și Istorie nu i le publică. I-a publicat de curând într-o revistă un articol despre „Bolohoveni”. E păcat că nu știu cine mereu îl împiedică să producă lucruri mai mari și mai importante. Dar ceea ce pățește T. Holban o pățim și alții, ca de pildă A. Boldur, Nichita Smochină și subsemnatul. Și trebuie să-ți spun că A. Boldur are o lucrare foarte însemnată despre Ștefan cel Mare. Lui Boldur i s-a tipărit un studiu, *Tiverți și Ulici*, într-o revistă de la Salonik. Tot acolo și în aceeași revistă a apărut și o lucrare a lui Nichita Smochină... ceea ce înseamnă că oamenii aceștia sunt apreciați în streinătate, dar nu în țară la noi, unde pot să se manifeste așa de greu.

Academia Română, care m-a avut cândva membru-corespondent, mi-a achiziționat, când am venit din Siberia, o bogată culegere de proverbe și cântece pe care eu le-am cules de la moldovenii basarabeni pe care i-am întâlnit în cele 11 lagăre prin care am fost purtat în 1952—1956; lucrarea mi-a fost achiziționată, dar până acum n-a văzut lumina tiparului academician.

...Cu dna Pelivan am mai tratat o chestiune; ea vrea să aducă osămintele lui Ion Pelivan de la Sighet (sărmanul, el cel ce a purtat doliu la celebrarea a o sută de ani de ocupație rusă — să moară într-o închisoare românească!) și să-l îngroape la Cernica, unde este și mitropolitul Gurie...

Vrem să aducem și osămintele lui Daniel Ciugureanu. Acolo și-au cumpărat locuri Sinicliu, Suruceanu, V. Țepordei și eu — 4 locuri.

Publicat după: „Revistă de istorie a Moldovei”, nr. 1, 1994, Chișinău, Editura „Știința”, p. 64

12 Istoric și editor de documente, autor al unor studii referitoare la relațiile româno-polone din secolele XVI—XVII.

Nr. 32**3 decembrie 1968, București. Comunicarea lui Pan Halippa expediată președintelui Academiei Române despre participarea delegației Basarabiei la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918**

Tovarășe Președinte,

În nr. 7903 al ziarului „Scânteia“, din 1 decembrie 1968, am citit informația că Academia Republicii Socialiste România are o Sesiune Științifică consacrată semi-centenarului Unirii Transilvaniei, la care participă reprezentanții Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Ministerului Învățământului, Academiei de Științe Social-Politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R. și Academiei Militare Generale.

Cum la această Sesiune iau parte și militanți pentru unire și participanți la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, mă socot obligat să prezint și eu următoarea comunicare, ca unul care am participat la Adunarea de la Alba Iulia, reprezentând Sfatul Țării din Basarabia, împreună cu răposatul Ion Pelivan, fost ministru de Externe al Republicii Democratice Moldovenești, răposatul Ion Buzdugan, fost secretar al Sfatului Țării, și cu răposatul Grigore Cazacliu, fost membru al Sfatului Țării. În prealabil, noi, reprezentanții Basarabiei, am asistat la Adunarea Națională de la Cernăuți, care a votat actul Unirii Bucovinei cu România la 27 noiembrie 1918, și apoi am trecut Carpații, fără Ion Buzdugan, care se îmbolnăvisese grav și fusese lăsat în seama prietenilor de la Cernăuți.

Delegația noastră a fost concepută în ideea așa de firească pentru acțiunile politice și sociale, care ne preocupau tot timpul, ca pe niște socialiști-revoluționari, cum ne simțeam noi, românii basarabeni, ce foloseam marea revoluție rusească spre a ne sluji neamul, ideea unirii tuturor românilor într-un singur stat unitar, socialist și democrat, care să ne ajute să ne gospodărim țara cu folos, asigurându-ne prosperitatea materială și bucuria vieții civilizate în cadrul statului românesc. Duceam cu noi hotărârea Sfatului Țării de unire [a Basarabiei] cu România de la 27 martie 1918, prin care impusesem conducerii statului decretarea votului universal, direct, egal și secret pentru parlament și pentru organizațiile gospodărești ale regiunilor, ale județelor și ale orașelor și satelor; a doua condiție era libertatea cuvântului, credinței, presei și întrunirilor și egalitatea în drepturi pentru toate naționalitățile conlocuitoare cu populația de baștină a Basarabiei noastre; a treia condiție era reforma agrară, care desființa marea proprietate asupra pământului și făcea pe țărani stăpâni ai pământului, pe care statul trebuia să-i ajute prin credite ca să-și făurească organizații cooperatiste de producție, de consum și de fructificare a produsului muncii; a patra condiție era dreptul muncitorilor și profesiunilor de organizare în sindicate și alte asociații politice, sociale și culturale; a cincea condiție era ca Basarabia să-și păstreze Sfatul Țării cu competența de votare a bugetelor locale, de control al organelor gospodărești pentru județe, orașe și sate. Toate aceste libertăți și drepturi trebuiau să fie garantate de con-

stituție, pe care va elabora-o Constituanta cu participațiunea reprezentanților provinciei, proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret. În sfârșit, Sfatul Țării decretase o amnistie generală pentru încălcările de lege, făcute din motive politice în vremuri tulburi ale prefacerilor din urmă în viața Basarabiei.

Mandatul nostru, al delegaților Basarabiei la Adunările Naționale de la Cernăuți și Alba Iulia, era ca noi să ducem fraților români și locuitorilor din Bucovina și din Transilvania salutul Basarabiei libere și unite cu România și prin contactul cu conducătorii de la fața locului să contribuim la crearea atmosferei de frăție și înțelegere între provinciile care se uneau cu România, pentru ca pe calea aceasta să ne impunem mai ușor în patria-mamă și să contribuim la înfrățirea sufletească între provincii și vechiul Regat. Mandatul acesta era, de altfel, în spiritul aceluia Comitet pentru unirea tuturor românilor, care a funcționat în capitala Basarabiei, sub președinția mea, și era compus din reprezentanți români din vechiul Regat, din Bucovina, Transilvania și chiar din Macedonia și Transnistria, care s-au găsit în provincia noastră în timpul războiului și revoluției. (Îmi place să mărturisesc că noi, românii basarabeni, ne-am îndeplinit mandatul cu toată tragerea de inimă și am stârnit entuziasmul tuturor bucovinenilor și ardelenilor, procurându-ne și nouă fericirea primului contact cu frații, pe care îi vedeam pentru prima dată. Toată lumea ne privea cu simpatie și aprecia rezultatele acțiunii noastre naționale românești, care a fost pusă de noi în concordanță cu marile revendicări ale revoluției rusești). Nu pot tăinui aici nedumerirea unor frați bucovineni și transilvăneni, care ne puneau întrebarea: de ce a fost nevoie să se introducă în Republica Democratică Moldovenească, de sine stătătoare, trupe românești la începutul lui ianuarie 1918? Într-o conferință de presă această chestiune (a fost pusă — *nota editorilor*) în conformitate cu realitatea crudă, prin care a trecut Basarabia din momentul când pe căile ei au început să se retragă unități dezertoare rusești de pe Frontul român. Dezertorii și elementele anarhice s-au pus pe devastarea depozitelor militare, care aparțineau frontului, dar se găseau pe teritoriul provinciei noastre, cel mai apropiat dos al frontului. Trupele românești au fost nevoite să se angajeze în operațiuni de dezarmare a dezertorilor de pe front și lucrul acesta ne-a creat nouă dificultăți în sensul că au avut darul să învrăjbească raporturile între armata românească și armata sovietică în formație dincolo de Nistru, și de atunci s-au început incursiuni clandestine sau pe față în Basarabia. Elementele locale anarhice au profitat și ele de ocazie și în asociație cu elementele rusificate s-au angajat la lupte de gherilă, care, firește, au creat o atmosferă de nesiguranță în provincie, dar lucrul acesta ne-a arătat doar atât, că normalizarea vieții se va face cu greu și că va trebui să angajăm toată atenția și toată forța noastră sufletească spre a lămurii lumea asupra rolului pe care îl are statul în organizarea societății. Dacă armata română era chemată să-și facă datoria pe calea armelor, noi — Sfatul Țării, guvernul Republicii și administrația — trebuia să ne grăbim cu organizația pașnică a vieții. Și Sfatul Țării a fost chemat, la data de 27 martie 1918, să se pronunțe în problema dacă nu cumva prin unire cu România el ar servi și cauza generală românească, și situația grea a provinciei, care nu avea armată,

nu avea bani, nu avea școală, care să servească cultura poporului întârziat din cauză că pe vremea țarismului n-a avut școală în limba maternă, n-a avut biserică, n-a avut administrație, n-a avut drumuri, n-a avut spitale, n-a avut nimic, care să ajute masele populare să înțeleagă rostul statului în viața unui popor? Și această chestiune Sfatul Țării al Basarabiei a soluționat-o așa: 86 deputați au votat pentru unire, 3 împotriva unirii, 36 abțineri și [13] absenți.

Ca încheiere, pot spune că participațiunea noastră, a basarabenilor, la Adunarea Națională de la Alba Iulia a fost un act istoric, care merită să fie pomenit la Sesiunea Academiei pentru motivul că frații ardeleni s-au lăsat influențați de condițiile progresiste ale Sfatului Țării din actul nostru de la 27 martie 1918, care a fost și cel dintâi din cele trei ale Unirii tuturor românilor din 1918. În privința aceasta trebuie să menționez că reprezentanții socialiștilor ardeleni mai ales au fost aceia care ne-au făcut impresia unor luptători pentru revendicările maselor populare. Dar pot spune că și intelectualii, și profesioniștii liberi, care erau în curs cu luptele ce s-au dat în Basarabia și în Rusia pentru îndreptățirea maselor largi populare și a naționalităților din Imperiul rusc, ne-au tratat pe noi — solii Basarabiei — cu atenție și dragoste frățască. Și în legătură cu acest lucru cred că pot afirma că, dacă mai trăiau intelectualii și conducătorii poporului, cu care ne-am întreținut atunci și ne-am înțeles așa de bine, ei de bună seamă că ar fi căutat să ne invite și pe noi la sărbătoarea semicentenarului de la unirea Transilvaniei cu România, mai ales că pe atunci Moldova noastră de Răsărit făcea parte din Țara Românească și deci Transilvania se unea și cu noi — nenorociții de astăzi, care suntem uitați și nu ne ia nimeni în seamă. De altfel, pe noi mai mult ne doare faptul, despre care se vorbește de la om la om, că marele nostru român basarabean Vasile Stroescu, care a construit sute de școli în Ardeal, care a procurat fonduri pentru bisericile ardelenesti, care a fost unul din cei mai populari oameni în lumea românească de pe atunci, este și el uitat, deși la vremea sa Vasile Stroescu a fost ocrotitorul chiar și al românilor din America. Dar, *sic transit gloria mundi*, și aceasta nu din vina lui Vasile Stroescu, ci din vina noastră, a românilor basarabeni, care ne-am lăsat călcați în picioare. Am ajuns până acolo că actele din trecutul Modovei de Răsărit și, printre ele, actul unirii de la 27 martie 1918 și toată perioada de la această dată și până la dictatul lui Stalin din 1940, când provincia noastră a fost parte integrantă din România, nu este pomenită în istoria țării, iar Nistrul cu cetățile de la Hotin, Soroca și Cetatea Albă și capitala provinciei — Chișinăul — nu pot fi trecute în manualele de geografie sau pomenite în publicistica zilei.

Tovarășe Președinte,

Regret că sănătatea nu-mi permite să vă solicit o audiență, dar vă rog să aduceți la cunoștință tovarășilor care participă la Sesiunea Științifică consacrată semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România modesta mea comunicare, ca un semn că un fiu al Basarabiei, fost participant la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, a ținut și el să contribuie cu gândurile și informațiile lui la comemorarea

Ardealului, sărbătorit astăzi. Dacă sănătatea îmi va permite cândva și dacă Academia R.S.R. va dori să aibă mărturisiri mai ample din partea mea, mai ales cu privire la problemele ardelenesti, cum le-am discutat cu sute de frați ardeleni, îmi voi face datoria cu plăcere și în nădejdea că munca mea va contribui la triumful ideii unirii tuturor românilor.

Cu sentimente de perfectă loialitate față de Republica Socialistă România, patria noastră, a românilor de pretutindeni, zic:

Trăiască Unirea tuturor românilor!

Fost vicepreședinte și ultim președinte al Sfatului Țării din Basarabia,

ss *Pantelimon Halippa*

3 decembrie 1968

București, str. A. Donici nr. 32, sect. II

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 557/1968, f. 5—11

Nr. 33

1968. Memoriu adresat de Pan Halippa conducerii Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român, în care expune problema Basarabiei și recomandă oameni de știință ale căror cunoștințe și materiale ar fi de mare folos la elaborarea unei lucrări despre provincia dintre Prut și Nistru

MEMORIU

Primind însărcinarea din partea Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. de a aduna material informativ și documentar cu privire la Moldova de Răsărit, m-am pus pe lucru și am prezentat Institutului cărți și documente, care au fost achiziționate ca prezentând o valoare pentru studiul problemei basarabene.

În cursul muncii mele, am recomandat Institutului să angajeze la treaba aceasta și alte persoane, ca Ion Buzdugan, fost secretar al Sfatului Țării; Gheorghe Năstase, fost delegat la Conferința de Pace de la Paris în 1919—1920; Gheorghe Popp, fost delegat la Conferința de Armistițiu de la Moscova din anul 1944; Sauciuc-Săveanu — reprezentant al Bucovinei; Onisifor Ghibu, publicist ardelen, care a făcut publicistică în Moldova de Răsărit în anii 1917—1918; Gherman Pânteia, unul din organizatorii Congresului ostășesc din vara anului 1917; Pantelimon Erhan, președintele Consiliului de Directori, și apoi — de Miniștri ai Republicii Moldovenești din 1917—1918; Nichita Smochină, reprezentantul moldovenilor din Transnistria; Vasile Bilivski, ucrainean din Basarabia; Alexandru Boldur, profesor universitar de istorie și autor de multe studii basarabene; Ion Pascu, autor al unei lucrări despre

C. Stere (în manuscris); Theodor Holban, colaborator la Institutul de Istorie al Academiei R.S.R.; Tatiana Gălușcă, autoarea unui studiu de folclor basarabean; Valeriu Ciobanu, autor de studii literare basarabene; Anatolie Moraru și Alexandru Văleanu, adunători de informații și documente basarabene; Teodor Păduraru, cunosător al chestiunilor bisericești basarabene; Leon Boga, fost director al Arhivelor Statului din Basarabia; Vasile Ghenzul, fost conducător al cooperației basarabene; Sebastian Teodorescu, fost primar al Chișinăului și mare colecționar de documente basarabene; Teodor Iacobescu, colecționar de tăieturi din presă privind Basarabia; Vasile Harea, profesor universitar la Iași și fost colaborator al presei din Basarabia din anii de până la și de după revoluție; Neculai Dunăreanu, scriitor și autorul unei enciclopedii de figuri basarabene, și Gheorghe Cardaș, autorul antologiei scriitorilor basarabeni până și după Unirea Basarabiei.

Nu cunosc în ce măsură i-a folosit Institutul pe cei indicați mai sus. Personal, eu cred că problema Basarabiei trebuie tratată în conglăsuire cu ideile mari revoluționare, care au triumfat în Rusia, după ce au fost propovăduite de Pestel, Herzen, Bakunin, Kropotkin, Plehanov, Maksim Gorki, Lenin și alții. Toți acești scriitori au fost apostoli ai libertății poporului și au cerut încetarea războaielor de expansiune și sfârșitul politicii de rusificare. De altfel, toate partidele socialiste din Rusia aveau înscrise în programele lor eliberarea neamurilor alogene și dreptul la libertate prin autodeterminare națională. Acordarea autonomiei pentru Polonia, Ucraina, Bielorusia, Provinciile Baltice, Finlanda și Caucaz; chiar în primul an al revoluției din 1917 era un început promițător.

Noi — românii basarabeni — am avut formula, dată chiar de Vladimir Ilici Lenin: când i-am expus greutățile, pe care avem să le întâmpinăm la naționalizarea învățământului, administrației și justiției, dacă nu vom avea libertatea de a ne folosi de rezultatele muncii fraților noștri din România, deoarece noi am stat o sută de ani fără școală și fără instituții necesare culturii, marele revoluționar și om politic V.I. Lenin a spus: „Procedați cum vă dictează conștiința națională și interesul politic, dar faceți-o prin Sfatul Țării al Basarabiei“.

Cu privire la Sfatul Țării trebuie să spun că el s-a organizat după normele revoluționare care domneau. După aceste norme se formaseră sfaturile populare din toată Rusia. De lucrul acesta m-am convins la Primul Congres al Sfaturilor din toată Rusia, care s-a ținut la Petersburg (Petrograd) în vara anului 1917, unde am fost trimis ca delegat al Basarabiei împreună cu alți colegi din provincia natală. Sfatul Țării a avut reprezentanți din partea organizațiilor ostășești, adunați la Chișinău în Congresul lor, ce a durat de la 20 până la 27 octombrie 1917 și a proclamat autonomia Basarabiei, punând bazele Sfatului Țării, care a condus destinele țării până la Unirea Republicii Moldovenești cu România. Sfatul Țării a avut reprezentanții țărănimii, aleși la congresele județene, care s-au ținut cu delegați de la adunările generale pe plăși. Din partea organizației provinciale și județene Sfatul Țării a avut deputați ai zemstvelor. Partidele politice și naționalitățile de asemenea au avut de-

putații lor. Așa cum a fost organizat Sfatul Țării, el a fost recunoscut de toată lumea ca organ de conducere al Basarabiei. Autonomia republicii noastre a fost legiferată cu unanimitatea de voturi, pe ziua de 2 decembrie 1917. Iar când Rada Ucrainei vroia să se înțeleagă cu noi asupra problemei încorporării Basarabiei în Republica Samostiinică (independentă) Ucraineană, Sfatul Țării a respins propunerea făcută și a votat independența Republicii Democratice Moldovenești, alegând ziua de votare la 24 ianuarie 1918, subliniind actul său cu data Unirii Principatelor Române din 1859. Entuziasmul care a domnit și votarea, cum s-a făcut, se pot vedea din procesele-verbale ale Sfatului Țării. Totul s-a făcut cu consimțământul tuturor și chiar chemarea armatei de pe Frontul român, care să menție ordinea în dosul frontului, cu depozitele de alimentare și cu căile de transport, s-a făcut de guvernul Republicii noastre cu aprobarea Sfatului Țării.

Cu privire la felul cum și-a îndeplinit datoria armata română, ar fi de dorit să se cerceteze arhivele militare și să fie angajați să procure material informativ și documentar acei militari care au fost în misiune și mai sunt în viață. Eu personal știu că unitățile militare au fost prevenite să nu se amestece în treburile politice și administrative ale Basarabiei și armata și-a făcut datoria sub controlul conducerii Frontului român, unde erau angajați reprezentanții militari ai Franței, Angliei și Rusiei.

Votarea Unirii Republicii Basarabene cu România s-a făcut cu 86 voturi pro și 3 contra și câteva abțineri de la vot. Dar principiul socialist și revoluționar n-a fost zdruncinat de votul Sfatului Țării, căci Partidul socialiștilor menșevici se pronunțase pentru autodeterminarea popoarelor încă din primăvara anului 1917, iar Partidul socialiștilor bolșevici, îndată după venirea la putere, la 27 octombrie 1917, s-a rostit chiar prin Vladimir Ilici Lenin, președintele guvernului și primul-secretar al Partidului, pentru autodeterminare, până la despărțire, și acest drept s-a înscris în Constituția Republicii Sovietice Ruse.

În legătură cu votarea Unirii Basarabiei cu România s-a produs o agitație politică. Dar agitatorii erau oameni străini de Basarabia. Unii din ei părăsiseră Frontul român și erau în trecere spre Rusia. Ei nu vroiau să ție seamă de faptul că principiul de autodeterminare și despărțire era pus în practică în Ucraina, în Bielorusia, în Caucaz și Finlanda. Acestor străini li s-au atașat și moșierii Basarabiei, cari militaseră înainte vreme pentru autocratismul țarist și acum se agitau împotriva Sfatului Țării, care se declarase pentru exproprierea moșiilor și împrăștierea țăranilor.

Acești potrivnici ai Sfatului Țării un timp oarecare își puseseră nădejdea în armata română și în guvernul regal de la Iași, în credința că regele și armata vor ține cu ordinea veche. Dar când s-au convins că armata nu le întoarce moșiile, iar regele rămâne la condițiile fixate prin actul de Unire, au plecat la Odesa și de acolo la Paris. Se cunoaște câtă agitație au făcut oamenii aceștia la Paris; dar Conferința de pace de acolo, din 1919—1920, a ratificat Unirea Basarabiei cu România. Material informativ și documentar în chestiunea aceasta se poate găsi în seria de broșuri, editate de conducătorul delegației basarabene la Conferință, răposatul Ion Pelivan, și în opere-

le d[octo]rului Petre Cazacu, profesorilor Ștefan Ciobanu, Ion Nistor și Alexandru Boldur, pe care le-am prezentat Institutului.

În chestiunea tratativelor de pace de la Paris ar fi util să se ia contact cu fostul delegat la Conferință, profesorul universitar de la Iași Gheorghe Năstase, care a mai rămas în viață și posedă material informativ și știe cum s-au comportat potrivit Unirii de alde Krupenski, Purișkevici, Schmidt și Țiganko. Totodată, Gh[eorghe] Năstase este un geograf și etnograf basarabeian cu studii foarte bune în specialitatea lui și în istorie și statistică.

Un capitol special în problema basarabeiană îl prezintă încercările guvernului Vaida-Voevod de a trata cu guvernul sovietic recunoașterea formală și politică a Unirii Basarabiei cu România. Cunosc din spusele lui Vaida că tratativele, pe care le-a purtat el la Londra cu Krasin și, la Copenhaga, N. Ciotori cu Litvinov, găsise formula convenabilă, ca statul român să recunoască, — el cel dintâi, — guvernul sovietic și în schimb acesta recunoștea Unirea Basarabiei cu România. Aceste tratative s-au purtat în 1920 și, când urma să se iscălească actele de recunoaștere politică, guvernul lui Vaida a căzut de la putere, în urma intrigilor lui Ionel Brătianu. În chestia aceasta ar trebui să fie găsită lucrarea lui Viorel Tilea *Acțiunea diplomatică a dlui Vaida la Londra*, apărută în 1924, mai ales că V. Tilea l-a însoțit pe Vaida ca secretar delegație.

În problema conviețuirii pașnice între Rusia Sovietică și România pe linia Nistrului ar fi fost de dorit o informație mai bogată din partea cunoscutului diplomat Victor Cădere. Stăruința în direcția aceasta este necesară și pentru motivul că pe linia Nistrului s-au produs incursiuni la Cetatea Albă, care au prilejuit „răscoala” de la Tatar-Bunar. Evenimentul s-a discutat și în parlament, dar declarațiile ministrului Gheorghe Tătărăscu firește că n-au putut să pregătească raporturi mai normale între Rusia și România, cum ar fi fost de dorit.

Problema definiției agresorului și apoi apelul guvernului sovietic din decembrie 1964, adresat tuturor guvernelor, de a se convoca o conferință internațională, cu scopul de a se încheia un acord între toate statele pentru soluționarea diferendelor teritoriale dintre țări pe cale pașnică, prin tratative și nu prin război, sunt chestiuni foarte importante, și ele trebuie cunoscute bine, pentru ca să avem dreptul de a fi tratați cu atenția cuvenită și, mai ales, în concordanță cu ideile socialiste și umanitare, pe care să le vedem aplicate odată și odată la hotarul de răsărit al României.

Problema hotarului de la răsărit al României pune chestia delimitării între noi și ucrainenii. Noi avem mulți români dincolo de Nistru, iar în Basarabia și Bucovina este un număr oarecare de ucrainenii. Poporul ucrainean este o realitate istorică și etnografică. Academia de Științe de la Petersburg a recunoscut încă de pe vremea țarului Nicolai al II-lea că ucrainenii vorbesc o limbă deosebită de cea rusească. Limba ucraineană nu-i un dialect al limbii rusești, deși politicienii ruși mereu le-au spus ucrainenilor „maloruși”. La începutul revoluției din 1917 ucrainenii au fost cei dintâi care au căutat să-și organizeze un stat al lor, și Republica Ucrainei, sub conducerea

marelui istoric Hrușevski și apoi a lui Petliura și Skoropadski, a existat câțiva ani, îndeplinind fapte politice de însemnătate istorică, precum încheierea păcii separate cu Germania și înjghebarea raporturilor diplomatice cu România. Astăzi Ucraina este una din cele mai mari republici unionale din U.R.S.S., numărând o populație de 40 milioane de suflete și având chiar și un reprezentant cu dreptul de vot la O.N.U.

Pe noi, românii, problema ucraineană trebuie să ne preocupe pentru cazul când se vor discuta în forurile diplomatice internaționale drepturile noastre, ale românilor din răsărit și ale ucrainenilor de pe teritoriul statului nostru. Eu personal recomand atenției Institutului pe Nichita Smochină și Vasile Bilivski, care cunosc bine problema ucraineană și ar putea să procure Institutului informații și documente. N. Smochină este doctor în drept de la Paris, și prin cercetarea documentelor slave de la Academia Română și-a obținut titlul de membru de onoare al ei și s-a făcut cunoscut prin studii de documente slave de pe vremea lui Ștefan cel Mare, făcându-și un nume în Rusia Sovietică, în Grecia, în Bulgaria și în Iugoslavia. N. Smochină mai prezintă un interes deosebit pentru faptul că la Paris și în țară la noi și-a arătat dorul de a contribui la soluționarea problemei românilor transnistreni, precum concepute lucrurile încă de pe vremea când era deputat în Rada Ucrainei și președinte al Zemstvei din ținutul său natal, al Tiraspolului. În țară a editat revista „Moldova Nouă”, în care s-ar găsi mult material informativ despre moldovenii de peste Nistru. Tot așa de harnic în publicistică a fost și Vasile Bilivski (elevul meu de la Școala Normală din Chișinău), care a editat un ziar în limba ucraineană. El este de orientare românească și a fost și conferențiar universitar de limba și literatura ucraineană. Ambii ar trebui să fie tratați cu atenție din partea Institutului.

În legătură cu cele spuse mai sus, trebuie să comunic Institutului de Studii Istoric și Social-Politice că pe vremuri cerusem audiență președintelui Gheorghe Gheorghiu-Dej, vrând să-i comunic că în trecut între Basarabia și România existau legături culturale destul de frumoase, cu toate că politica țaristă urmărea rusificarea Basarabiei și vroia să grăbească fenomenul de uitare între frații din dreapta și din stânga Prutului. Au fost mai mulți români basarabeni care au plecat din provincia natală și s-au stabilit în România. Unii din ei și-au făcut studiile universitare aici și au slujit ca element de legătură între frații despărțiți de apa Prutului. Ca rezultat, am avut frecvente vizite reciproce și unii din românii basarabeni au jucat un rol și în mișcarea socialistă din România. Apoi noi, românii basarabeni, am avut reprezentatii teatrale în orașele principale din provincie și chiar la Odesa cu artiști din România. Din anul primei revoluții ruse din 1905—1906, numărul tinerilor români basarabeni care au venit în România la studii universitare a fost destul de mare. Eu unul de asemenea mi-am făcut studiile la Iași, și după terminarea Universității m-am întors în Basarabia și, împreună cu Neculai Alexandri, care și el a stat câțeva vreme la Iași, am scos revista și ziarul „Cuvânt moldovenesc”, care au jucat un foarte mare rol în mișcarea revoluționară și națională din Basarabia și din Transnistria.

Audiența cerută n-a avut loc, din cauza stării de sănătate a mult regretatului Gheorghe Gheorghiu-Dej, dar problema basarabeană, așa cum o înțeleg eu și cum am expus-o mai sus, am discutat-o cu fostul președinte al Academiei R.S.R., cu președintele Uniunii Scriitorilor din R.S.R. și cu secretarul Consiliului de Stat. Am făcut-o pentru motivul că problema Basarabiei trebuie să preocupe atenția forurilor superioare ale statului și națiunii. Problema trebuie tratată cu cunoașterea tuturor laturilor și amănunțelor, pentru ca să nu se mai producă greșeli, pe care le-am pomenit mai sus, când Ionel Brătianu a zădărnicit acțiunea diplomatică a lui Vaida, sau când, în preajma războiului al doilea mondial, Rusia Sovietică ne-a propus, prin ambasadorii săi Ostrovski și Lavrentiev, ca noi să rămânem neutri în războiul pe care îl prepara Hitler, și în schimb nouă ni se asigura recunoașterea Unirii Basarabiei cu țara. Dacă la conducerea României ar fi fost pe atunci oameni, care să ție seamă de nevoile reale ale neamului și ale Basarabiei românești, noi n-am fi ajuns la dictatul lui Stalin pentru părăsirea provinciei dintre Prut și Nistru, din vara anului 1940.

O problemă importantă, ce urmează a fi studiată și soluționată favorabil pentru cauza românească, este problema relațiilor culturale și de altă natură dintre Republica Socialistă România și Republica Socialistă Sovietică Moldovenească. Astăzi raporturile dintre cele două republici, despărțite numai de apa Prutului, sunt inexistente. Noi nu știm ce fac frații noștri de peste Prut și ei nu știu ce facem noi. Cunoaștem noi ce gândesc și ce scriu în organele lor de publicitate românii basarabeni, sau cunosc ei ce gândim și scriem noi, deși limba folosită de noi și de ei este aceeași? În spiritul învățăturilor lui Karl Marx și Vladimir Lenin, ar trebui să existe între cele două republici relații cât mai strânse culturale și de cunoaștere reciprocă.

Personal, sunt foarte mult stânjenit în munca mea de adunare a materialului informativ și documentar pentru lucrarea începută de mine asupra publicațiilor românești din Basarabia și Transnistria în timpul revoluției. Academia R.S.R. nu posedă revista și gazeta „Cuvânt Moldovenesc”, care au jucat un rol foarte mare în mișcarea revoluționară a moldovenilor din Basarabia și Transnistria. Pentru ca să dobândesc aceste publicații nu am cui să mă adresez, relațiile culturale fiind inexistente între România și Basarabia.

Ca încheiere, rog onor[ata] conducere a Institutului de Studii Istorice și Social-Politice să mă ajute să-mi organizez munca de adunare a documentelor și informațiilor printr-un secretar particular, pe care să-l pot trimite în locurile unde am indicații că se găsește materialul necesar.

ss Pan Halippa

Nr. 34

1968, București. Scrisoare adresată de Pan Halippa lui Nicolae Ceaușescu, secretar general al P.C.R., privind raporturile dintre R.S. România și R.S.S. Moldovenească

Tovarășe Secretar General al P.C.R.,

Cel care vă scrie aceste rânduri este unul din cele câteva sute de mii de fugari (refugiați) din Basarabia, care, în 1940, în urma acțiunii lui Stalin, n-au vrut să rămână în provincia lor natală, sub stăpânire rusească. Eu personal n-am rămas acolo, fiindcă familia mea se găsea în București: soția ca inspectoare pe țară a învățământului secundar, iar fiul ca student la politehnică. Dacă rămâneam acolo, aș fi înfundat Siberia chiar de pe atunci, lucru pe care l-am îndurat după 12 ani, când am fost ridicat din țară și dus în Siberia, deși eram și sunt cetățean român.

Dar acțiunea pe care vreau să v-o prezint în această scrisoare nu mă privește numai pe mine, ci privește o problemă a raporturilor dintre R.S.R. și R.S.S. Moldovenească. Această problemă, după concepția marxistă și leninistă, nici n-ar fi trebuit să existe, căci românii din Basarabia nu pot să admită punctul de vedere al rușilor că am fi niște slavi românizați sau că provincia noastră natală a trebuit să răscumpere jertfele făcute de armatele țariste în războiul Imperiului Rusesc cu Turcia. Noi, românii din Basarabia, am fost și suntem patrioți ai României și ținem la neamul nostru românesc, cum țin rușii la neamul lor. De altfel, noi nici nu putem să ne îngăduim o atitudine de nepăsare față de problema națiunii întregi, căci, fiind ruși în două, n-am putea să ne bucurăm de serviciile statului național român în măsura justă a puterilor de creațiune și de producție a neamului întreg.

În vremea de astăzi s-a creat o situație foarte nedreaptă și lipsită de rațiune. Românii din Basarabia n-au legături culturale, economice, sociale și politice cu frații din R.S.R., cu toate că și unii, și alții împărtășesc aceeași doctrină comunistă. Și lucrul acesta este foarte dăunător și pentru unii, și pentru alții, căci nu pot să se ajute în creația culturală și producția materială, pe care ni le cere viața. Problema aceasta merită să fie îmbrățișată de conducerea Republicii Socialiste România, și noi românii basarabeni apelăm la Domnia Voastră să o luați în cercetare adâncă și să-i găsiți soluția cerută.

În măsura puterilor mele de muncă, m-am oferit Institutului de Istorie al P.C.R. (corect: Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. — *nota editorilor*) și colaborez cu el, iar acum apelez și la Domnia Voastră ca să-mi exprim punctul de vedere. O fac aceasta în speranța să ajut românismul, să slujesc R.S.R. și P.C.R. Pentru mine nu cer nimic altceva, decât să-mi fac datoria față de neamul care m-a ridicat și față de provincia în care m-am născut.

ss Pantelimon Halippa

Nr. 35

1968, București. Articol în care Pan Halippa abordează problema identității naționale a românilor basarabeni, semnalează diferențe de comportament social la românii din dreapta și stânga Prutului și condamnă indiferentismul și lipsa de solidaritate națională

Cine suntem și cum suntem noi

În anul 1968, când omenirea a ajuns pe cele mai înalte culmi ale științei și progresului, când toată omenirea de pe glob este strâns legată prin diferite interese economice, politice și culturale, când fiecare nație este bine cunoscută de celelalte, astfel că dacă cineva îți va spune că e din Tokio, toți știi că e japonez, dacă altul îți va spune că e din Seoul, toți vor ști că e coreean etc. etc., numai la noi și față de noi, această problemă rămâne un mister.

Ce soartă vitregă! Ce păcate ispășim noi cei ce ne-am născut, am trăit și trăim și astăzi în afara hotarelor țării noastre? Deși noi, împreună cu toate popoarele minoritare, am luptat să dărâmăm nedreptatea, să dărâmăm orgoliul și pofta țarismului rusesc de a supune și a robi un număr enorm de popoare străine, nevinovate, prin intrigi politice și prin forță. Dar în zadar au fost jertfele acestor revoluționari, în zadar au falfăit steagurile revoluției din Octombrie 1917, în lungul și latul Rusiei, cu lozincile de libertate, fraternitate și autodeterminare pentru toate popoarele minoritare subjugate de imperialismul rusesc. În zadar a propovăduit părintele revoluției din Octombrie 1917 autodeterminarea popoarelor și, în mod special a încurajat poporul român din Basarabia la independență și chiar la alipirea lui la vechea sa patrie România, din al cărei trup a fost rupt.

După atâtea lupte și atâtea speranțe, astăzi, este uimitor că noi românii ce ne-am născut în Moldova de răsărit trebuie să venim în fața societății românești din centrul României și să dovedim că suntem români. Eu, care m-am născut și am trăit în mijlocul poporului român dintre Prut și Nistru, am avut puțința să-l cunosc. Deci, cu toată modestia ce ne caracterizează, mă simt dator să răspund la această întrebare: „Cine suntem?” Problema e veche de tot, fiindcă imperialismul rusesc ne-a izgonit din școală limba noastră, ne-a baricadat orice cale spre cultură și progres și n-am avut puțința să pătrundem în istoria noastră, iar cei ce izbuteau să pătrundă în școlile rusești, în zadar s-au trudit să cerceteze izvoarele rusești. Răspunsul adevărat la întrebarea: cine suntem? l-am găsit abia după revoluția rusească din 1905—1906, când înaintașii noștri revoluționari au fugit în România, unde s-au adăpat la izvoarele culturii românești. Dacă nouă împrejurările vitrege, sub o stăpânire despotică străină, ne-au luat posibilitatea de a învăța și a cunoaște trecutul nostru glorios, apoi e foarte curios că românii liberi care au avut atâtea școli secundare și atâtea universități, nu s-au interesat de noi, frații lor români, ce zăceau în întuneric sub ocupație străină.

Poporul român dintre Prut și Nistru, cu toate condițiile istorice vitrege în care a trăit, și-a păstrat puritatea neamului său. El și-a păstrat cu sfințenie toate tradițiile și

datinile moștenite de la moși și strămoși timp de veacuri și milenii. Chiar și în județul Hotin, unde s-au colonizat un număr mai mare de rusini, românii noștri s-au ținut strâns uniți și nu și-au însușit nici un obicei străin. Din contra, acești străini au preluat multe din obiceiurile noastre, cum ar fi obiceiurile de la nunți, botezuri și hramuri; dansurile, colindele și urările de sărbătorile Crăciunului și Anul Nou etc. etc. Trep-tat, acești străini au preluat și portul nostru românesc, pe care îl poartă și astăzi. În jurul acestor tradiții și datini strămoșești, poporul nostru și-a depănat viața secole și milenii și, după convingerea unanimă, aceste datini au conservat ființa neamului românesc. Instinctiv, ele au constituit fundamentul puternic, pe care mai târziu s-a clădit România Mare. Tradițiile, ce au stat la baza vieții românești dintre Prut și Nistru, erau profund morale și nealterate și fără nici o infiltrație vicioasă străină. Sufletul poporului era îmbibat cu sentimente adânc patriotice, poporul era extraordinar de ospitalier, darnic și foarte cinstit. Spre a demonstra devotamentul și dragostea față de neam și țară, precum și cinstea românilor noștri voi da două exemple: un om bogat și altul era un țăran sărac, Primul era Vasile Stroescu, care a sfidat pe toți cei ce își găseau satisfacția în cazinoul de la Monte Carlo și în saloanele Parisului. Vasile Stroescu a moștenit o parte din avere, iar altă parte a economisit-o el, trăind o viață foarte modestă și simplă. El se îmbrăca așa de modest încât cine nu-l cunoștea, îl lua drept un oarecare țăran din satul lui Brânzeni; iar hrana lui de toate zilele era mămăligă cu brânză de vaci și cu smântână, un pui prăjit în smântână sau o zeamă de găină. Când venea la Chișinău, de la gară spre centru, lua tramvaiul și nu o birjă. Când un prieten l-a întrebat de ce procedează așa, el a răspuns: „Tramvaiul costă trei copeici, iar birja trei ruble, și aceste trei ruble vor fi de mare folos la vreun țăran din Maramureș“. Și în adevăr, economiile lui Vasile Stroescu au fost de mare folos țăranimii din Maramureș, Ardeal și chiar din Vechiul Regat. El a înlocuit sumele din bugetul Ungariei, pentru școlile românești din Ardeal. Cu concursul lui s-au construit 216 școli și 96 biserici; s-au înființat și s-au mărit numărul filialelor societății culturale „Astra“ până la 300; s-au tipărit pentru aceste filiale 135 000 de exemplare de cărți ale lui Ion Creangă, Vasile Alecsandri, George Coșbuc, Anton Pann etc. Cu concursul său s-au înființat băncile populare din Ardeal și cooperativele forestiere din Maramureș, la care a contribuit cu suma de aproape un milion de coroane.

Al doilea caz de cinste rară, caz văzut și verificat de întreg satul Cerlena Mare din județul Hotin: un tânăr țăran sărac, H. M., prin anul 1904, a găsit o pungă plină cu monede de aur. Acasă, arătând banii soției sale, care cu lacrimi compătimea pe păgubaș, a băgat banii în fundul lăzii, spre a-i păstra, cu speranța că se va găsi păgubașul. Și în adevăr, peste un an s-a găsit păgubașul, și în piața mare a satului, de față fiind toți locuitorii satului, i-au fost înapoiți banii.

Din diferite discuții ce am avut nu numai cu oamenii simpli, dar chiar și cu intelectuali, m-am convins că pe noi societatea românească nu ne cunoaște decât foarte puțin. În cel mai bun caz suntem socotiți ca niște rude foarte îndepărtate și înstrăinate și adesea suntem insultați cu epitetul de „ruși“. Și această apreciere eronată se

manifestă foarte des. O apreciere de felul acesta am suportat și eu. În septembrie 1967 eram într-un parc de odihnă. Un grup de trei oameni în vârstă discuta o problemă pusă chiar de mine. Era vorba de marile talente românești așa de mult apreciate nu numai în țară dar și peste hotare. Era vorba despre sculptorul Brâncuși, despre dramaturgul Eugen Ionescu, despre renumitele cântărețe Ileana Ciornei, Arta Florescu etc... Și așa în toiul discuției, unul dintre vorbitori m-a întrebat de unde sunt eu. „Din Chișinău“, am răspuns. „Ah...! dacă sunteți din Chișinău, înseamnă că sunteți rus“. Cu ce trebuia să dovedesc eu că sunt român și nu rus? Cum trebuia să-i conving eu pe acești români că orașul Chișinău e românesc ca și Iași sau Alba Iulia, Maramureșul etc.? cu diferența că ei sunt liberi, în țara lor, iar noi ... Trebuia să le spun că românii din Moldova de Răsărit de 24 de ani muncesc din răspuțeri și astăzi au o Academie de știință moldovenească; că la Chișinău există o facultate de Medicină și un minister al Sănătății Publice, unde se învață și se practică în aceeași limbă românească ca și la București. Că în Chișinău sunt statuile lui Ion Creangă și Mihai Eminescu, iar în centrul orașului stă de strajă însuși Ștefan cel Mare pe un soclu înalt, cu privirea spre răsărit. Dragostea eternă pentru voievodul Moldovei n-a încetat nici o clipă. În fața statuii lui Ștefan cel Mare, în zeci și zeci de ani, zilnic se închină românii de acolo și depun flori.

Cum ar trebui să explicăm și să-i convingem pe românii din regiunile mai îndepărtate de Prut, că noi suntem români ca și ei, că regiunea de răsărit, unde trăim noi, e românească ca și Muntenia, Oltenia, Bucovina, Ardealul, etc.?

Prin urmare, noi am dori să nu ni se aplice epitetul de „ruși“. Noi am dori ca românii de pretutindeni să știe că Moldova dintre Prut și Nistru e românească, iar populația ei băștinașă până la 1812 era pur românească. Am dori să se știe că, începând cu anul 1812, data anexării noastre la imperiul rusesc, țarismul a adus în Moldova dintre Prut și Nistru tot felul de elemente străine ca: bulgari, găgăuți, ucraineni, cazaci, armeni etc., pe care i-am înzestrat cu pământ, dând fiecărui țăran străin câte 60 de hectare, funcționarilor și nobililor, câte 2 000—3 000 de hectare, iar la unii până la 25 000 de hectare. Pe lângă acești coloniști, toți funcționarii și chiar militarii care făceau serviciu pe teritoriul Moldovei, se căsătoreau cu moldovence și rămâneau definitiv în Basarabia, fiindcă acolo dăduseră de belșug. Am dori ca populația românească din dreapta Prutului și până la Tisa să facă deosebire între noi românii din Moldova de Răsărit și acești venetici îndrăzneți, care apar pretutindeni aici în țară ca insectele, în frunte, și se recomandă: „Eu îs bisaraghean“, cu un accent de bulgar, rus sau ucrainean.

Dar nu despre ei scriu eu în scrierile mele, nu despre acei străini: doar în treacăt voi aminti că acești străini în anul 1940, când în urma ultimatului lui Stalin armatele române se retrăgeau din Basarabia, aruncau cu pietre în soldații noștri, ba au fost cazuri când otrăveau apa din fântâni, ca numai după un an cât au stat sub ocupație românească, să devie patrioți români. Iar la a doua retragere a armatelor române, acești străini au reușit să se refugieze și chiar cu sutele de mii în România, unde li s-a dat ajutor și apoi cu toții s-au angajat în diferite servicii și adesea cu concursul rușilor care veniseră în România.

În timp ce acești străini se simțeau foarte bine în România, românii de dincolo de Prut sufereau de foame. Grozăvia foametei ce a bântuit dincolo de Prut prin anii 1947—1948, e povestită de foarte mulți musafiri care veneau de acolo la rudele lor din România. Așa de exemplu, un medic din Tighina povestea tremurând de emoție că, în urma rechizițiilor rusești, țăranimea din satele noastre a rămas fără cereale, fără vite, oi, și cai;— le rămăseseră țăranilor numai câinii și pisicile. Oamenii infometați au mâncat toate vietățile până și șobolanii de câmp ziși „țistari“. Apoi au început să usuce frunza broaștei și o consumau sub formă de terci. În urma acestor ospățuri oamenii se umflau și mureau. Doctorul din Tighina spunea că în unele sate de pe valea Bâcului au rămas în viață literalmente trei oameni, iar restul au murit de foame. În satul, în care m-am născut eu, țăranii au prins de veste că vine la ei echipa de rechiziții și au fugit prin râpi și au îngropat o parte din cereale, cu toate acestea au fost nevoiți să dezgroape borhotul în putrefacție din preajma fabricilor de zahăr „Jucica“ și se hrăneau cu el, iar rezultatul a fost că au murit de foame 340 de oameni.

Publicat după: Pantelimon Halippa, Anatolie Moraru, *Testament pentru urmași*, Chișinău, Editura „Hiperion“, 1991, p. 157—161

Nr. 36

3 iulie 1969, București. Notă a Direcției a I-a a Consiliului Securității Statului referitoare la vizita pe care consilierul ambasadei americane, Harry Barnes, i-a făcut-o lui Pantelimon Halippa, la domiciliu

Consiliul Securității Statului

D.G.I.I. — Direcția I-a Strict secret

Ex. nr. 1

Pe document este scrisă următoarea rezoluție:

Tov. col. Borsan a ordonat să se stea de vorbă urgent cu Halippa și să i se ceară să nu dea americanului documentele solicitate (semnătura) 7.07.1969

În discuțiile avute cu Halippa Pantelimon, în ziua de 2 iulie 1969, acesta a relatat că în aceeași zi a fost vizitat la domiciliul său de către consilierul ambasadei americane din București Barnes, care în prezent lucrează la teza de doctorat în istorie, al cărei subiect se referă la perioada anilor 1917—1918 din istoria țării noastre și la evenimentul unirii Basarabiei cu România.

Barnes, solicitând la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“ date și materiale cu privire la această perioadă, de aici i s-a recomandat că ar putea să se documenteze prin intermediul lui Halippa Pantelimon, care deține asemenea date și documente și personal a participat la evenimentele vremii.

Cu ocazia vizitei făcute de acest consilier, Halippa Pantelimon i-a vorbit despre situația prezentă a Basarabiei și despre activitatea ce o desfășoară cercurile de basarabeni pentru revenirea acestor teritorii la România, arătând că aici trăiesc peste 5

milioane de locuitori, la care consilierul a făcut remarcă că sunt peste 6 milioane și jumătate. Făcând această remarcă — susține Halippa Pantelimon — acest consilier a vrut să dovedească că deja el cunoștea dinainte problema întrucât, anterior venirii la București a lucrat în cadrul ambasadei S.U.A. din Moscova.

Halippa Pantelimon a remarcat, de asemenea, că Barnes cunoaște bine limba rusă și cu toate că nu are decât un an de când a venit în România a învățat destul de bine și limba română.

După discuțiile referitoare la Basarabia și despre care Halippa Pantelimon a promis că-i va pune la dispoziție toate materialele pe care le deține, cei doi au discutat și despre vizita ce urmează să o întreprindă președintele S.U.A., în țara noastră. Barnes i-a spus lui Halippa Pantelimon că până la ora actuală nimeni din cadrul ambasadei nu cunoaște detalii despre această vizită și urmează să sosească ambasadorul, care în prezent este plecat din țară, pentru a afla amănunte.

Menționăm că Barnes a fost însoțit de către Hudiță Ion, în prezent în contactarea organelor noastre, și acesta a avut unele intervenții în cadrul discuției, în special cu privire la vizita președintelui Nixon, în România, la care consilierul s-a eschivat să dea mai multe amănunte.

Halippa Pantelimon a stabilit ca să se mai întâlnească cu acest consilier, însă nu a comunicat la ce dată.

În discuția avută cu noi, Halippa Pantelimon a spus că el consideră că este bine să ajute pe acest consilier, deoarece în felul acesta „problema Basarabiei va fi mai bine cunoscută peste hotare“.

Raportăm că cele relatate de Halippa Pantelimon se confirmă și prin alte surse.

Locțiitor Șef Serviciu

Maior Ion Marin

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), București, dosar I 161960, f. 312–314

Nr. 37

6 iulie 1969, București. Din scrisoarea lui Pan Halippa către Anton Crihan

Personal, eu mi-am terminat lucrarea „Cronica vieții mele“ și am predat-o. Acum vreau să-i fiu de folos oarecare unui consilier de la Ambasada americană — dl Harry George Barnes — care intenționează să scrie o teză de doctorat în istorie, pe o temă foarte interesantă pentru noi: „Anii Primului Război Mondial“, care s-au încheiat cu făurirea României Mari. Eu i-am făgăduit să-i procur informații din partea pe care noi am trăit-o din plin.

Publicat după: „Revistă de istorie a Moldovei“, nr. 1, 1994, Chișinău, Editura „Știința“, p. 64

Nr. 38

9 iulie 1969, București. Notă a Direcției a I-a a Consiliului Securității Statului despre rezultatele supravegherii informative a lui Pantelimon Halippa, cu propunerea de a fi chemat la organele de securitate

Consiliul Securității Statului

D.G.I.I. — Direcția I-a

Strict Secret

Exemplar unic

Ordin rezolutiv:

131/SC/9 iulie 1969

Când vine col. Borsan, să vină și să discute cu mine 006064/22

10.07.1969

ss. (indescifrabil)

NOTĂ

Din supravegherea informativă a lui Halippa Pantelimon a rezultat că el continuă să fie preocupat de situația prezentă a Basarabiei și discuțiile pe care le are cu diverse persoane se referă în exclusivitate la această problemă și la activitatea pe care o desfășoară personal în această direcție.

Intrând în contact cu consilierul din cadrul ambasadei americane al București, (Harry) Barnes, care i-a solicitat date și documente referitoare la trecutul istoric al țării noastre, Halippa Pantelimon afirmă că „vrea să-l ajute” pe acesta în „strângerea documentației privind constituirea statului național român”.

Tot legat de aceste aspecte, Halippa Pantelimon consideră că odată cu vizita lui (Richard) Nixon în România, „nu ar fi rău să-i prezinte și lui ca lui de Gaulle, un memoriu”, pe care „are să-l facă și să-l depună la ambasada americană”. Halippa Pantelimon mai afirmă că „nu trebuie trâmbițat acest lucru, ca să nu afle cei de la siguranță (securitate — n.n.) și să găsească că nu le convine”.

* * *

Având în vedere că Halippa Pantelimon continuă să adopte o atitudine contrară indicațiilor primite de la conducerea C.S.S. și pentru a preveni înmânarea unui memoriu președintelui S.U.A.,

Propunem:

Să se aprobe chemarea sa la organele de securitate, unde să i se atragă din nou atenția asupra atitudinii și comportării sale.

Seful Direcției a I-a

Colonel Borsan Dumitru

Red.: mr. Sbârcea Constantin

Dactilo: a.c. Stoica V.

Ex.unic rd. 113

Nr. 39

1 august 1969, București. Memoriu adresat de Pan Halippa președintelui S.U.A., Richard Nixon, în care solicită sprijin în realizarea dreptului la autodeterminare al românilor din Moldova de Răsărit

Domnule Președinte,

Subsemnatul Pan. Halippa, fost președinte al Sfatului Țării din Chișinău și fost ministru în mai multe guverne la București, îmi iau însărcinarea în numele românilor din Basarabia (o provincie românească între Prut și Nistru), azi numită Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, să Vă prezint următorul memoriu.

Suntem cetățeni români, dar totodată refugiați din Basarabia pe teritoriul Republicii Socialiste România, din 1944. Numărul nostru este de peste 500 000 suflete. Numărul acesta așa de mare se explică prin faptul că noi ne-am înfricoșat să mai rămânem pe la vetrele noastre, când armatele sovietice s-au apropiat de Nistru în 1944. Văzusem tratamentul administrației sovietice din 1940, când Basarabia a fost evacuată de România, în urma dictatului lui Stalin. Atunci au putut scăpa din Basarabia abia 20 000 basarabeni, iar cei rămași pe la vetrele lor au plătit cu zecile de mii în închisorile din Rusia și în lagărele din Siberia, unde s-au prăpădit cu totul.

În 1944, când s-a produs a doua catastrofă a neamului nostru, n-am mai avut curajul să rămânem în Basarabia noastră natală. Firește că statul nostru România ne-a primit și ne ocrotește și astăzi, dar cu ochii și cu sufletul noi suntem tot la meleagurile noastre natale, părăsite de noi dintr-un sentiment de frică. Din străbuni, noi, românii, avem un proverb: „Frica-i rușinoasă, dar îi sănătoasă“, și noi, românii basarabeni, ne-am încredințat că micii și slabii n-au altă salvare decât fuga. Totuși nu socotim că noi trebuie să fim pe veci pedepsiți, pentru că avem în sângele nostru acest sentiment de frică în fața tiranilor. Cu tiranii e greu să lupți!

Suntem siguri că Domnia Voastră, care ocrotiți cu numele Americii atâta lume oropsită, ne veți lua și pe noi sub ocrotirea Voastră. Și noi avem nădejde că veți reuși, pentru că principiul de bază pe care stă marea națiune americană în raporturile ei cu lumea întreagă, *dreptul la autodeterminare al fiecărei națiuni*, este tot ce poate fi mai sfânt și mai mareț. Acest principiu noi cerem să se aplice și nouă, românilor din Moldova de Răsărit, care, după statisticile sovietice, numără peste 6 milioane de români, împrăștiați în nordul Bucovinei, în Basarabia și în ținuturile dincolo de Nistru.

Această populație românească trebuie ajutată a-și redobândi libertatea de a decide singură soarta ei și a nu mai servi drept element de experiență, ca un cobai în laborator, a unor sisteme de exterminare în numele unor doctrine falimentare deja de multă vreme!

Cu profund respect și recunoștință,
ss Pan Halippa

fost președinte al Parlamentului Basarabiei la Chișinău
și fost ministru în mai multe guverne la București

1969, 1 august, București, România
str. A. Donici nr. 32, sector 2

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond
Pan Halippa (2126), dosar 552/1967—1971, f. 13—14

Nr. 40

1969, București. Memoriul lui Pan Halippa, fost președinte al Sfatului Țării, adresat președintelui S.U.A., Richard Nixon, prin care solicită eliberarea românilor basarabeni de sub dominația sovietică

Domnule Președinte,

Situații grele apasă asupra oamenilor de seamă, asupra conducătorilor omenirii, care, prin poziția lor politică, fără ca să vrea, trebuie să se îngrijească de soarta maseilor, de soarta noroadelor lor, de a tuturor noroadelor lumii, cerându-le dreptul cel mai elementar — libertatea de a dispune de soarta lor.

Azi, cu toate că nu dispun de forța politică din trecut, însă prin faptul că numai cu 50 de ani în urmă am fost conducătorul acestor mase, al poporului român basarabean, prin mandatul pe care acel popor mi l-a dat atunci, conștiința mea de om al poporului, de reprezentant al lui, mă obligă ca din nou să-mi ridic glasul pe lângă conducătorii de state și de mari puteri, ca să se facă dreptate poporului basarabean, din care fac și eu parte.

Pe aceste considerente, subsemnatul Pan Halippa, fost președinte al Parlamentului Basarabiei, al Sfatului Țării din Chișinău, și fost ministru al Basarabiei și ministru la diferite departamente în mai multe guverne ale României, fost deputat și senator, în situația în care se găsește poporul Basarabiei, îmi iau însărcinarea în numele românilor din Basarabia (provincia românească dintre Prut și Nistru), care ținut se află în prezent încorporat la Rusia sovietică și care în prezent este denumită Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, ca să vă prezint următorul memoriu cu doleanțele poporului basarabean.

Încă din cele mai vechi timpuri ale istoriei, poporul român, zămislit pe aceste meleaguri, la întretăierea intereselor și drumurilor multor popoare dornice de aca-parări de teritorii, la granița dintre cele două lumi — latinitatea și lumea slavă, între Europa și Asia, și unde, peste noi, românii, au năvălit toate popoarele răsăritului, care, în lăcomia lor de a ocupa Constantinopolul cu strâmtorile Bosfor și Dardanele, precum și Roma cea cu un trecut de remarcabilă cultură, acele popoare hrăpărețe au trecut peste noi și ne-au jefuit până la sânge, precum și unele popoare ale nordului și apusului, care nu se lăsau mai prejos, au năvălit și acestea asupra noastră. În fața acestor năvălitori, poporul român și-a apărat cu vrednicie glia și neamul de-a lungul

secolelor. Nu prea am avut timp de tihnă. Vitregă ne-a fost soarta, dar ce puteam face? Că aici ne-am pomenit din moși și strămoși, pe aceste meleaguri bătute de vitregia vremurilor și a neamurilor nesățioase, încă din epoca neolitică și până în zilele noastre. În ultimele secole am fost subjugăți și trecuți din mână în mână, când sub stăpânirea Turciei, când sub stăpânirea Rusiei, când sub cea a Austriei, și liniște nu am avut niciodată, deși noi românii suntem un neam pașnic.

Din încheștarea seculară dintre Rusia, Turcia și Austria, departe de frații noștri de gintă latină — francezi, italieni și spanioli — care ar fi putut să ne ajute măcar din când în când, în anul 1775, Bucovina ne-a fost răpită și alipită la Imperiul Habsburgic, iar în anul 1812 ni s-a sfărțecat și Moldova, care a fost împărțită între Turcia și Rusia, partea de răsărit a Moldovei fiind încorporată la Imperiul Rus. Mult sânge și lacrimi a vărsat sărmana noastră Moldovă. Dar poporul român din Moldova de Răsărit, botezată de Rusia cu numele de Basarabia, niciodată nu s-a împăcat cu gândul că să rămână pentru vecie destrunchiată în cele trei părți, răpite de cele trei puteri — Austria, Rusia și Turcia.

Iată însă că la orizont a apărut lumină și pentru noi, moldovenii, a venit anul 1917, când, în urma revoluției ruse, s-au destrămat marile imperii și după principiile enunțate de marele bărbat de stat, fostul președinte Wilson al Statelor Unite ale Americii: „Dreptul popoarelor la autodeterminare“, noi, românii din Basarabia și Bucovina, ne-am dobândit libertatea.

În virtutea acestui principiu, primit cu entuziasm de toate popoarele lumii, primii am fost noi basarabenii, care ne-am declarat ieșiți din Imperiul Rusiei și am votat unirea la Patria-mamă România. După Basarabia a urmat apoi Bucovina și apoi Transilvania cu Banatul și Crișana, formând cu toate provinciile România Mare — ținta de secole a poporului român. Pacea de la Paris, din 1920, nu a făcut decât să consfințească hotărârea popoarelor care și-au luat soarta în mâinile lor și și-au făurit viitorul.

Dar nu prea mult a trecut de la urgia fostului război mondial și nori negri au apărut din nou asupra Europei, prin înscăunarea în Germania și Italia de regimuri fasciste, care în continuu au început să amenințe pacea lumii.

Rusia, care de secole întregi căuta să pună mâna pe mica Românie sau măcar pe o parte din teritoriul acestei țări, în anul 1940, în bună înțelegere cu guvernele fasciste ale Germaniei și Italiei, repetă actul de rășluire din teritoriul României, care un secol înainte l-a mai săvârșit și, în urma a două note ultimative din 26 și 27 iunie 1940, adresate guvernului român, răpește României părțile de nord și răsărit ale Moldovei — Basarabia și Bucovina.

În acel timp de dezechilibru politic în Europa, când țările garante ale României — Franța și Anglia — se găseau în situația de dezastru, puse la pământ, România, cu micile sale forțe militare, nu s-a putut împotrivi colosului militar de la răsărit al Rusiei sovietice, care, de la înființarea statului sovietic, totul a sacrificat numai pentru armament de agresiune, astfel că din nou Basarabia și în plus și Bucovina de Nord, și Ținutul Herței au căzut pradă lăcomiei Rusiei, dezrădăcinându-se de la trunchiul nostru, de la poporul român.

Hitler și Mussolini au avut interesul ca în acel moment să se îmbrățișeze cu Stalin al Rusiei, să ne fărâmițeze ginta noastră, să ne dea pradă Rusiei, pentru ca tot ei să ne mobilizeze în războiul contra Rusiei, cu promisiunea ca să luptăm pentru a ne reîntregi țara cu teritoriile pe care tot ei au consimțit să ni le răpească.

Nu a fost în firea noastră, a românilor, dorința de a ne război cu Rusia, însă am fost mânați în ultimul război contra Rusiei Sovietice fără voia noastră, în primul rând, de către Germania lui Hitler, pentru a ne avea alături de ea ca sursă de materiale petrolifere, și numai în al doilea rând, pentru a ne recuceri ceea ce Rusia sovietică ne-a răpit cu brutalitate.

Dar, atunci când României i-a venit momentul potrivit, la 23 august 1944, poporul român a știut să iasă din coaliția hitleristo-mussoliniană și să întoarcă armele contra acelor care au colaborat cu Stalin la răpirea Basarabiei și Bucovinei, împotriva Germaniei lui Hitler, alăturându-se Puterilor Aliate — Statelor Unite ale Americii, Angliei, Franței și Rusiei Sovietice, state cu care România a avut numai relații de bună prietenie.

Este știut de toată suflarea românească că dacă Rusia sovietică nu ar fi atentat la teritoriul României, nici un român nu s-ar fi ridicat împotriva Uniunii Sovietice, ci din contră, mulți români ar fi venit, sub diferite forme, în ajutorul Rusiei sovietice.

Prin urmare, afirmațiile mincinoase ale Uniunii Sovietice că România a pornit cu război împotriva acesteia sunt lipsite de orice temei; românii s-au dus în război numai pentru a-și reîntregi țara cu ceea ce le-a fost răpit chiar de Rusia lui Stalin. Și dacă printre cei care afirmă că România a declarat război nedrept Uniunii Sovietice sunt și unii români, aceștia sunt puțini la număr, sunt dintre cei care au vrut să pescuiască în apele tulburi de atunci, să-și câștige un fotoliu guvernamental.

Dar încă în timpul războiului, la Conferința de la Yalta, prin împrejurări haine, am fost aruncați în brațele Rusiei sovietice, întocmai cum șoarecele a fost aruncat în ghearele pisicii, tocmai în brațele celui stat rusesc care de secole nutrea ideea de a ne avea încorporați, fără voia noastră, în teritoriul Imperiului Rus. Pacea de la Paris din 1946, pe lângă că a confirmat înțelegerea de la Yalta, ... ne-a sortit o situație cum nu se poate mai grea: pe lângă alte condiții extrem de grele fixate, ... ni s-a mai răpit un teritoriu (Bucovina), care niciodată nu a aparținut Rusiei. Pace dreaptă a fost aceasta, când Rusia sovietică a acaparat teritorii întregi ale unor state libere și pașnice? Această nedreptate, săvârșită la Paris în 1946, este strigătoare la cer. Dar cui trebuie să ne plângem, Domnule Președinte?

Dacă după raptul din 1940 din Basarabia s-au refugiat în România circa 20 000 de cetățeni basarabeni, în anul 1944 numărul refugiaților basarabeni s-a ridicat la peste 500 000 de cetățeni români, care au venit să se salveze în România.

Nu le-a fost ușor fraților noștri din România ca să ne primească la sânul lor, în acele momente de grele încercări pentru ei, din cauza războiului, dar au făcut-o, pentru care bunătate nu avem cum să le mulțumim.

Guvernul sovietic, care prin declarația sa oficială, publicată în presa sovietică (ziarul „Izvestia“ din primele zile ale lunii aprilie 1944) și radioul sovietic prin Agenția

TASS, deși a declarat solemn că în urmărirea inamicului — Germania hitleristă — nu urmărește cuceriri de teritorii și nici amestec în treburile interne ale altor state, respectiv și în România, dar Uniunea Sovietică nu numai că ne-a răpit din teritoriul țării Basarabia și Bucovina, dar cu de la sine putere a arestat foarte mulți cetățeni români refugiați din Basarabia și i-a deportat în U.R.S.S., în Siberia, unde cei mai mulți și-au găsit și moartea acolo, pe mulți dintre ei i-a condamnat la zeci de ani de muncă silnică, pentru simpla vină de a fi fost „colaboratori ai unui stat străin“, adică ai României, pentru „trădare de țară“, adică trădarea țării sovietice, pe acei care niciodată nu au fost cetățeni sovietici, și pentru „spionaj“, în favoarea României, pentru vina de a se refugia în țara gitei lor latine, de grozăviile ocupației străine.

Cetățenilor basarabeni și bucovineni refugiați în România guvernul român le-a acordat cetățenia română în formă, dar încă nici azi soarta acestor români veniți din Basarabia și Bucovina nu este clară. E de ajuns ca guvernul sovietic să formuleze și azi cereri pentru predarea unor cetățeni români refugiați din Basarabia și guvernul român este pus în situație de a se conforma. Cetățenii basarabeni sunt oameni dezmoșteniți de soartă, ei se găsesc în România ca într-un ghetou, oricând la dispoziția guvernului U.R.S.S., orice s-ar spune, realitatea aceasta este.

Dar, problema Basarabiei și a Bucovinei nu poate fi considerată ca soluționată, din punctul de vedere al dreptului internațional, al principiului de autodeterminare a noroadelor și al drepturilor omului.

În privința cetățenilor basarabeni și bucovineni refugiați în România sau în alte state, problema nu poate fi închisă, până ce teritoriile răpite nu vor fi alipite la matca lor — România. La timpul său, guvernul român și îndeosebi Conferința de Pace de la Paris din 1946 trebuia să acorde mai multă atenție acestei categorii de cetățeni; ei sunt refugiați politici și ca atare trebuia să li se aplice legile speciale ce privesc pe refugiații politici, întocmai cum se aplică cetățenilor refugiați greci, spanioli etc., căroră, în urma războiului intern din acele țări, li s-a acordat dreptul de a emigra în orice țară, unde cred ei că pot fi în buna lor siguranță, cu condiția ca aceștia să nu desfășoare politică contra statului respectiv; trebuie să li se elibereze pașapoarte Nansen, pentru a nu fi expuși la represalii. Socotelile celui de-al Doilea Război Mondial nu s-au încheiat cu respectarea principiilor drepturilor popoarelor la autodeterminare și a garantării drepturilor omului, ci s-au acordat privilegii deosebite tocmai Rusiei Sovietice, care în colaborare cu guvernul lui Hitler și al lui Mussolini sunt în egală măsură vinovați de dezlănțuirea celui de-al Doilea Război Mondial, că dacă nu ataca Germania hitleristă, în mod sigur, ar fi atacat Uniunea Sovietică, cum a și fost parțial în 1940 cu Basarabia și Bucovina, cu Finlanda și cu celelalte țări baltice și Polonia.

Ca favorizată după urma celui de-al Doilea Război Mondial, Uniunea Sovietică, în ultimii ani, a luat inițiativa de a se ține o conferință mondială pentru securitatea europeană, la care inițiativă, după comanda dată de la Moscova, au aderat toate statele ce fac parte din Tratatul de la Varșovia.

Este clar și ușor de înțeles că, prin acest tratat, care se va încheia, Uniunea Sovietică dorește să i se consfințească, de acest suprem for mondial, privilegiile căpătate după cel de-al Doilea Război Mondial, să i se consfințească actualele granițe și influențe asupra altor state vecine. Această victorie a U.R.S.S. asupra tuturor celorlalte Mari Puteri din lume ar însemna un prim pas sigur, după care vor urma, în mod sigur, și alți pași, și mai pretențioși, pentru acapararea de noi teritorii. Infiltrarea U.R.S.S. în teritoriul țărilor arabe este un exemplu grăitor.

De fapt, nu este un secret că U.R.S.S., respectiv Rusia, încă din cele mai vechi timpuri, încă de la constituirea primelor cnezate ruse, nutrește idei de expansiune și acaparare de teritorii și de robi. Începutul de expansiune și acaparare l-a făcut sub lozinca: unirea creștinătății într-un mănunchi, pentru a lupta împotriva păgânismului, — deci lozinca creștinismului, ortodoxismului.

Al doilea pas de expansiune și acaparare l-a făcut sub lozinca panslavismului, de unire a slavilor din sudul și estul Europei sub un singur sceptru; Petru cel Mare și împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei au încercat să înfăptuiască actul. Dar, spre regret, nici această lozincă n-a dat rezultate, și apare o nouă lozincă: unirea proletariatului din lume împotriva capitalului, adică lozinca comunismului, care nu se desfășoară după cum prevăzuse Marx și Engels, ci sub indicațiile lui Lenin, și el tot un rus fiind. Dar, vederile spre unire comunistă prind greu de tot, deși multe state doresc să construiască socialismul, există multe partide comuniste în Europa care vor viață comunistă, dar nu însă după modelul și sub hegemonie rusească, ci în alt mod; nu prin cotropiri de țări și teroare, ci în mod liber.

Pentru că și sub această lozincă nu merg lucrurile bine în favoarea Rusiei și în mod urgent, Rusia se grăbește. În ultimul timp, Uniunea Sovietică a lansat o a patra lozincă: securitatea europeană.

Ideea securității europene, în viața politică mondială se frământă de zeci de ani, imediat după Primul Război Mondial, încă în cadrul fostei Ligi a Națiunilor, dar la care nu s-a ajuns la nici un rezultat favorabil, tot din cauza Rusiei Sovietice, care nu poate cădea de acord asupra problemelor: definirea agresorului și problema dezarmării, definirea problemei autodeterminării popoarelor și drepturile omului etc. Rusia Sovietică luptă împotriva unui imperialism, pentru ca să întărească un alt imperialism — nu capitalist, ci altul, comunist, sub egidă și titulatură moscovită.

Dar, este știut că nici această lozincă nu va putea da rod, pentru motivele:

— Cum poate să existe securitate europeană, atunci când inițiatoarea ideii, Uniunea Sovietică, are subjugate, sub amenințarea sabiei și a automatului, teritorii străine — Basarabia, Bucovina — de la România; apoi toate cele trei țări baltice: Lituania, Letonia, Estonia; apoi teritorii din Finlanda, Polonia, Slovacia. Cât privește teritoriile din Asia, nici nu mai știm câte și de la ce țări; apoi armatele sovietice se află în afara granițelor ei, ținând sub ocupație: Cehoslovacia, Ungaria, Germania etc., — în afară de dictatul politic asupra multor state vecine și îndepărtate.

Se poate oare compara atitudinea Uniunii Sovietice de țară care a acaparat terito-

rii și încă mai vrea, după cel de-al Doilea Război Mondial cu celelalte state aliite: Statele Unite ale Americii, Franța și Anglia, care după cel de-al Doilea Război Mondial, nu numai că n-au mai ocupat noi teritorii și n-au subjugat țări, ci, din contră, au ajutat statele din coloniile lor să devină libere și independente? Deci, au renunțat la teritorii.

Sunt 27 de ani de la terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, și U.R.S.S. încă n-a intrat în granițele ei cu forțele ei armate, ci ține țări sub ocupație, ca în vremea luptelor. În interiorul U.R.S.S., până în cele mai mici localități, se găsesc depozite de armament de război, și numai la cel mai mic semnal, întreaga armată sovietică a și pus mâna pe arme și poate mărșălui. Aceste metode netezesc calea unei securități europene?

Mii de tineri studenți și elevi mai emancipați, care au încercat să-și revendice problemele naționale, din Basarabia și Bucovina, sunt arestați și deportați în localități unde nu li se știe nici adresă, nimic, și nici ei nu mai pot comunica cu locurile natale.

Securitate europeană poate fi această viață, sub scutul rus al lui Ivan al III-lea cel Groaznic?

Ce fel de securitate europeană poate să fie aceasta, care vine să consfințească situații de țări divizate în părți și ținute sub dominație politică și a armelor celor mai moderne rusești, asupra popoarelor care-și cer dreptul la viața lor liberă?

Cerem securitate europeană în plin înțeles al cuvântului.

Domnule Președinte, prin mine, strigătul de alarmă al poporului din Basarabia și Bucovina se îndreaptă către Dumneavoastră și către guvernul Statelor Unite ale Americii, care ocrotiți cu numele Americii atâta lume oropsită, vă rugăm să veniți ca să ne luați și pe noi sub ocrotirea Dvs.

Suntem încredințați, Domnule președinte, că veți reuși în a ne elibera, pentru că principiul de bază pe care stă marea națiune americană în raporturile ei cu lumea întreagă, dreptul fiecărei națiuni la autodeterminare, este tot ce poate fi mai sfânt și mai mareț. Acest principiu cerem să ni se aplice și nouă, românilor din Moldova de Răsărit și de Nord, — Basarabia și Bucovina, care, după statisticile sovietice, numără peste 6 milioane de români, împrăștiați în ținuturile Bucovinei de Nord, Basarabiei și în ținuturile de dincolo de Nistru.

Această populație cere să fie ajutată ca să-și recapete libertatea de a decide singură soarta ei, de unire la țara de gîntă latină — România, care în prezent se află sub ocupație rusească.

Cu profund respect și recunoștință,

ss Pan Halippa,

fost președinte al Parlamentului Basarabiei, la Chișinău,

fost ministru al Basarabiei și ministru în mai multe guverne românești,

deputat și senator român

România, București

Str. Alex. Donici nr. 32, sector 2

Către
Domnul Președinte Richard Nixon,
Președintele Statelor Unite ale Americii,
Washington

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 559/1969, f. 1–9

P.S. Documentul a fost publicat în: Lidia Brâncănu, Adina Berciu-Drăghicescu, *Basarabienii și bucovinenii între drept internațional și dictat. Documente. 1944—1945*, București, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., 1995, p. 246—253

Nr. 41

13 septembrie 1970, București. Scrisoare adresată de Pan Halippa lui Gheorghe Cristescu-Plăpumaru, primul secretar general al Partidului Comunist din România (1921—1924), în care își împărtășește unele idei referitoare la Basarabia

Carte poștală. Vedere

Expeditor: Pan Halippa, str. Al. Donici 32, București, Sector 2

Destinatar: Ghiță Cristescu, str. Herescu Năsturel nr. 9, București, Sector 4

13 septembrie 1970, București

Iubite Ghiță Cristescu,

Am primit cartea poștală a d-tale și vă mulțumesc pentru cuvintele de îmbărbătare, pe care mi le trimiteți. Ce bine ar fi fost ca V. Lenin să nu fie victima răzvrătitei Kaplan și a tuturor acelor care au ținut mai mult la Stalin, decât la Lenin. Totuși, ideea autodeterminării popoarelor și plecarea lor din statul aglomerat al sovietelor va triumfa, cum credeți și dvs. și cum cred și eu. Îmi pare însă rău că noi întârziem într-o acțiune care ar putea să ne ajute mult la angajarea forțelor naționale. Basarabia cu elementele ei luptătoare rămâne neangajată de statul nostru și exploatată destul de straniu de politica rusească, și anume: populația provinciei este antrenată într-un viciu al beției și pe calea aceasta își dăruiește vigoarea. Dar pe tema aceasta vom mai vorbi cândva. Deocamdată, vă doresc sănătate și echilibru sufletească.

Cu bine,

ss *Pan Halippa*

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Nicolae Nitreanu (2647), dosar 27, f. 125

Nr. 42

24 ianuarie 1971, București. Studiu elaborat de Pan Halippa despre istoria constituirii și activității Sfatului Țării (1917—1918)**UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA**

Unirea Basarabiei cu România a fost cea mai neașteptată realizare politică a revoluționarilor basarabeni. Această unire s-a datorat revoluției rusești din anul 1917. Fără această revoluție evenimentul istoric din 27 martie 1918 nu s-ar fi putut realiza.

Ideea unirii Basarabiei cu România a fost clocită timp de 100 de ani, din anul 1812 până în anul 1918. Rășluirea brutală a provinciei dintre Prut și Nistru de împăriul țarului Alexandru I a fost o faptă care a impresionat adânc tot poporul Moldovei. Nimeni nu se aștepta la așa ceva. Împărăția țărilor Rusiei era în ceartă cu împărăția sultanilor Turciei și ciocnirile războinice se petreceau pe teritoriul Moldovei și Valahiei, dar poporul acestor Principate nu purta nici o vină, ca să-i răsplătească pe ruși sau pe turci pentru pagubele lor materiale. Și cu toate acestea, Moldova a fost silită să plătească cu jumătate din trupul ei teritorial pentru dârzenia războinică a rușilor și pentru slăbiciunea turcilor. Toată lumea a rămas indignată de procedarea beligeranților.

Și rușii, și turcii nesocoteau interesele politice și economice ale Moldovei, jefuind o populație pașnică și muncitoare, dar la sfârșitul războiului împărăția rusească a pretins împărăției turcești să-i cedeze Basarabia. Și sultanul Turciei a îndeplinit voința țarului Rusiei. Turcia nu avea nici un drept să-i despăgubească pe ruși triumfători cu un teritoriu care nu-i aparținea. Diplomații ruși, cu prilejul luptelor cu turcii, au inventat și o formulă, că Rusia luptă pentru eliberarea Balcanilor de sub robia turcească, căci popoarele creștine din acești Balcani nu mai pot suporta buzduganul musulmanilor. Și bieții creștini dintre Prut și Nistru au trebuit să schimbe robia turcească pe cea rusească. Amărăciunea și deznădejdea erau așa de mari, că mii de moldoveni au căutat să-și părăsească locurile natale și să treacă Prutul în Moldova oropsită, numai ca să nu rămână sub ocrotirea cnutului rusesc, care se înstăpânea în Basarabia, cum a început să i se zică acestei jumătăți din Moldova, cu toate că până atunci acest nume i se aplica numai sudului, care purta și numele popular de „Bugeac”.

De aici, din rășluirea Moldovei lui Ștefan cel Mare, s-a pornit un duh de nemulțumire și chiar de răzvrătire în sufletele moldovenilor din Basarabia. Spiritul acesta de răzvrătire poate fi ușor dibuit în folclorul haiducesc al Basarabiei, iar duhul de deznădejde s-a transformat într-o aplecare a poporului basarabean spre biserica creștină, acest așezământ de mângâiere a sufletelor mântuite. Toți cercetătorii sufletului moldovenesc și basarabean au găsit mult misticism și multă blândeță creștină în lumea dintre Prut și Nistru. De aici a răsărit și rolul mare în viața moldovenilor basarabeni a clerului bisericesc, cu preoții și cu dascălii de la strană. Și aici este de pomenit că preoții și dascălii bisericești din Basarabia au jucat un rol frumos în procesul de re-

zistență a poporului moldovenesc la încercarea stăpânirii țariste de a rusifica biserica și a prefăce pe blânzii moldoveni în hapsâni ruși. În legătură cu acest fenomen, este vrednic de pomenit faptul că mănăstirile din Basarabia au fost un refugiu pentru mulți basarabeni, care nu-și găseau o îndrumare și o mângâiere din partea clerului de mir, silit să slujească în biserici în limba slavă din porunca marilor rusificatori din Sinodul bisericii pravoslavnice ruse și a unor episcopi ca Pavel Lebedev (1871—1882).

Mănăstirile basarabene au știut să reziste bine procesului de rusificare, și bisericile lor erau arhipline în zilele de mari sărbători. Moldovenii din preajma Prutului mai practicau și pelerinaje la mănăstirile de la apus de Prut și mai ales la catedrala Sf. Spiridon de la Iași. Iar când conducătorii Bisericii Creștine Ortodoxe s-au întrecut cu măsurile lor nelegiuite, dictate de Petersburg, ridicând și arzând toate cărțile bisericești, tipărite în limba moldovenească cu litere chirilice, moldovenii noștri au făcut acea mișcare religioasă ce poartă numele călugărului Inochentie, originar din Basarabia, care a înființat, la Balta Podoliei de peste Nistru, o mănăstire, și la aceea mănăstire moldovenii se duceau cu miile, ca să asculte slujbele bisericești în limba moldovenească. Un oarecare rol de împotrivire la politica de rusificare a populației basarabene l-au jucat și unii boieri moldoveni, din mijlocul cărora au răsărit și cunoscuții scriitori ca Alexandru Donici, Constantin Stamati, Alexandru Hâjdău, Bogdan-Petriceicu Hasdeu, Zamfir Arbore, Constantin Stere și alții.

Tot din sânul boierimii basarabene au răsărit marii gospodari Cazimir și Cotruță, în consiliile județene și Zemstva Gubernială (un fel de dietă provincială), când aceste instituții de autonomie gospodărească locală au fost înființate sub împăratul Alexandru al II-lea, care vroia să mai sloboadă hăturile birocratice ale cărmuirii de la centru. De origine basarabeană a fost și pașoptistul moldovean Alecu Russo, autorul poemului vestit „Cântarea României”, și Mihail Kogălniceanu, mare om politic, unionist sub Alexandru Ioan Cuza. Tot Basarabia l-a dat pe marele filantrop și sprijinitor al culturii românești în Ardeal Vasile Stroescu, președintele de vârstă al primei Adunări Naționale, după Unirea tuturor românilor din anul 1918.

Un rol important în acțiunea de rezistență la metodele de rusificare a populației basarabene l-au jucat câțiva intelectuali moldoveni din Basarabia, crescuți în atmosfera marilor curente revoluționare ruse în frunte cu ideologii socialismului revoluționar, ca Herzen, Mihailovski, Plehanov, Cernov și atâția alții, care s-au ilustrat, alături de marii scriitori ruși ca Pușkin, Belinski, Nekrasov, Dostoievski, Lev Tolstoi, Maksim Gorki, Anton Cehov și alții.

Intelectualii basarabeni, ieșiți din Seminarul Teologic din Chișinău și din liceele basarabene, ajungând la universitățile rusești din Petersburg, Moscova, Kiev, Dorpat, Kazan, Odesa, Varșovia și Riga, veneau în contact cu studenții din diferite provincii cu populațiuni alogene și se înțelegeau cu ei asupra metodelor de luptă împotriva absolutismului țarist. Ar fi suficient să-i pomenim aici pe Gurie Grosu, Nicolae Popovschi, Alexie Nour, Ion Pelivan, Daniel Ciugureanu, Ștefan Ciobanu, Justin Frățiman, Alexie Mateevici, care s-au ilustrat în prima și a doua revoluții rusești.

În legătură cu prima revoluție, din anii 1905—1906, noi am ajuns să scoatem primul ziar moldovenesc la Chișinău, care se numea „Basarabia” și care a fost lichidat de administrația țaristă reacționară pentru că a publicat imnul revoluționar românesc „Deșteaptă-te, române!”; ziarul „Basarabia” a existat numai 10 luni, dar el a creat un curent puternic românesc și în urma lui au apărut gazetele: „Moldovanul”, „Viața Basarabiei”, revista bisericească „Luminătorul”, iar din 1913 revista și ziarul „Cuvânt moldovenesc”, care a propagat ideea unității naționale a moldovenilor, valahilor din Muntenia, a ardelenilor și bucovinenilor.

Lucrul acesta nu era ușor în atmosfera care se crease în Basarabia, cum că Regatul României se găsește sub conducerea unei dinastii de proveniență germană și este în politica externă alături de Germania și împotriva Rusiei. Această atmosferă, potrivnică Rusiei, se crease și în legătură cu urâtul procedeu al rușilor, când în 1878 ei au ocupat din nou cele trei județe din sudul Basarabiei, care fuseseră cedate Moldovei în 1856, în urma războiului pierdut de ruși în Crimeea.

În legătură cu evenimentul din 1856 este vrednic de pomenit că în Basarabia se crease un curent românofil foarte puternic. Lumea zicea: odată ce au fost cedate Moldovei județele din sudul Basarabiei, care fuseseră oarecum invadate de elemente străine între anii 1812 și 1856, cu atât mai mult va trebui să fie cedate județele curat moldovenești din mijlocul Basarabiei. Curentul acesta românofil a fost prins de profesorul Ion Donceț de la Chișinău și el a alcătuit o bucovnă și o carte de citire pentru moldoveni, care au apărut în trei ediții succesive, și cea din urmă, din 1865, — cu litere latine și cu titlul „Abeceda română”.

Lumea basarabeană oarecum se pregătea pentru întoarcerea ei la sânul Moldovei iubite, de unde fusese smulsă în 1812.

Și totuși, ca să se vadă că lucrurile nu se dezvoltă ușor, este vrednic de pomenit că un oarecare Ioan Ciorescu publică în 1864 o broșură „Glasul românilor din Basarabia” și o trimite ziarului „Buciumul” din București, în care spune, între altele: „...Noi socotim de a noastră datorie să vă spunem, cum stăm în Basarabia; iar ca să avem și noi dorința de a ne alătura către România Unită, dați-ne voie să vedem, mai întâi, cum stați și apoi să vă întrebăm: ce puteți să ne dați mai mult decât ceea ce avem acum?”

Naționalitatea noastră nu se află în luptă cu nimenea... Noi păzim în toată sfințenia legea părinților noștri. Obiceiurile noastre rămân neatinsse. De la Prut până la Nistru noi, românii, toți vorbim în limba noastră națională; frații noștri săteni nu înțeleg altă limbă decât cea moldovenească... Nu înțelegem cum Polonia restatornică ar putea să vă redea Basarabia noastră. Istoria ne spune că nația polonă, afară de vitejie personală, n-are alte calități... că leșii sunt ușori la minte... Frații noștri de dincoace de Milcov știu foarte bine că leșii erau cei mai întâi dușmani ai naționalității noastre.

Din toate câte adeverează ziarele „Românul” și „Buciumul”,... puteți a ne încredința că România unită este fericită?, iar noi putem să dorim anexarea Basarabiei noastre către voi, să dorim anarhia voastră, răul și arbitrajul pretutindeni și în toate;

suferințele și nevoile care nu se lecuiesc, armarea pentru interesele străinului, surparea legii părinților noștri? Nu, fraților, de o mie de ori nu... Vă rugăm să dați loc acestei scrisori în coloanele stimabilului vostru ziar și, dacă găsiți că avem greșeală la ceva din cele câte am scris, vă rugăm ca tot în al vostru ziar să ne arătați, — în ce părerea noastră este greșită.“

Scrisoarea am găsit-o în „Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918“ de Paul Mihailovici, preot din Chișinău, lucrare tipărită în 1940 de Academia Română. Ea este caracteristică pentru toți aceia care nu vor să înțeleagă că numai prin unirea tuturor românilor vom putea să ne salvăm din nevoile în care trăim.

Potrivnici ai unirii am avut și în prima revoluție rusească, și în a doua revoluție, dar când Sfatul Țării din 1918 a ajuns să hotărască această mare chestie, pentru unire au votat 86 deputați, împotriva 3, și au fost și absenți și abțineri de la vot 36.

Absenteismul și abținerile sunt caracteristice pentru organizațiile democratice, unde nu se practică dictatura și unanimitatea impusă de partid sau guvern.

Sfatul Țării de la Chișinău a fost conceput ca un parlament revoluționar, în care să intre reprezentanți de la toate partidele democratice, de la toate națiunile, de la toate consiliile județene și de la Consiliul comunal al capitalei Basarabiei.

El s-a organizat după sfatul lui V.I. Lenin și după normele revoluționare din 1917. Astfel, basarabenii de pe front și din toate garnizoanele, unde erau în rezervă, și-au trimis delegații lor la Comitetul Central Ostășesc al Basarabiei, și acesta, luând contact cu Partidul [Național] Moldovenesc, cu sfaturile populare ale țăranilor, ale muncitorilor și ale partidelor naționalităților, a făcut o schemă după care organizațiile obștești și politice trebuiau să-și aleagă deputații lor în Sfatul Țării.

De altfel, Sfatul Țării a fost rodul frământărilor obștești ale basarabenilor de la începutul revoluției și de la primirea celei dintâi telegrama oficiale de la Petersburg-Petrograd, în ziua de 5 martie 1917, adresată tuturor autorităților, în care se spunea că *Basarabia nu mai este sub imperiu și că de acum înainte toți se pot bucura de libertate* (subl. în text). O manifestație, la 10 martie, pe străzile Chișinăului, aduce la cunoștința poporului evenimentul la care nimeni nu se aștepta. Partidul Național Moldovenesc a început să activeze și să formuleze revendicările moldovenilor cu privire la administrație, la gospodărirea economică a provinciei, la școală, la justiție, la biserică. Deocamdată, nu era vorba de unirea provinciei noastre cu România; ne mărgineam la autonomie în cadrul statului federativ al popoarelor ce locuiau pe teritoriul acaparat de la vecini de foștii împărați.

Dar lucrurile nu puteau să rămână la această formulă, deoarece Ucraina vroia mai mult decât o autonomie, vroia o independență, o dezlipire de Rusia. Pe de altă parte, ostașii noștri de pe Frontul român văzuseră cu ochii lor că între moldoveni și români nu-i nici o deosebire în ceea ce privește graiul și firea.

La Congresul popoarelor din Rusia, care s-a ținut la Kiev, delegații noștri au lămurit pe congresiști că națiunea moldovenească nu există, că moldovenii sunt români și că moldovenii au nevoie de republica lor separată, în care ei să-și hotărască soarta și

interesele potrivit cu istoria acestei frânturi din Moldova lui Ștefan cel Mare. Și poate că ideea unirii Basarabiei nu s-ar fi pus la ordinea zilei, la noi în Sfatul Țării, al Republicii Moldovenești Democrate, dacă Ucraina nu s-ar fi dezlipit cu totul de Rusia și n-ar fi încheiat cu germanii o pace separată. De altfel, între noi și ucrainenii nu s-au produs neînțelegeri, câtă vreme Ucraina rămânea condusă de ucrainenii și nu de bolșevici, cum s-a întâmplat mai târziu, în 1918, în 1919 și mai departe. Singura problemă în discuție era despre tratamentul pe care îl vor avea moldovenii [de] la răsărit de Nistru și ce tratament vor avea ucrainenii din Basarabia. Organizatorii Sfatului Țării din Congresul ostășesc de la Chișinău, din 20 octombrie 1917, ținând seama că moldovenii [de] la răsărit de Nistru ar putea să facă parte din Republica Moldovenească, au rezervat pentru acești confrați naționali zece locuri în Parlamentul nostru revoluționar de la Chișinău.

Moldovenii transnistreni însă n-au putut să colaboreze cu noi, deoarece Ucraina încăpuse pe mâna bolșevicilor, și aceștia, sub conducerea doctorului Rakovski, fost cetățean al Regatului Român, care pe vremuri luptase pentru eliberarea Basarabiei de sub stăpânirea țaristă, acum, în anii 1918 și 1919, prefera să prezideze Republica Socialistă Sovietică a Ucrainei, după ce germanii fuseseră învinși pe Frontul apusean și nu mai puteau juca un rol în răsăritul Europei.

Altfel s-au petrecut lucrurile la noi în Basarabia. Congresul nostru din 20 octombrie 1917¹³ a hotărât să proclame Basarabia liberă și autonomă pe teritoriul ei și să se convoace Sfatul Țării pe ziua de 21 noiembrie.

Lucrurile s-au petrecut întocmai așa. Sfatul Țării s-a deschis la 21 noiembrie în prezența reprezentanților bisericii, armatei, justiției, sovietelor și deputaților naționalităților și partidelor politice.

Deschiderea s-a făcut sub președinția celui mai în vârstă deputat — Nicolae Alexandri, iar el a propus să se aleagă ca președinte al Sfatului Țării Ion Inculeț, ajutor de comisar al guvernului din Petrograd, care a fost ales cu unanimitate de voturi.

Președintele și toți vorbitorii după el au făcut declarații că Basarabia trebuie să se declare Republică Autonomă și să-și ia sarcina de a conduce treburile țării potrivit cu interesele de viață ale cetățenilor. În așteptarea evenimentelor în curs, Sfatul Țării trebuia să vegheze asupra soartei și unității țării și să-și aleagă din sânul său un organ împlinitor al hotărârilor ce se vor lua.

Astfel, pe ziua de 2 decembrie, Sfatul Țării a proclamat Basarabia Republică Democratică Moldovenească, pe ziua de 5 decembrie a însărcinat pe deputatul Pantelimon Erhan să formeze Cabinetul de comisari, iar pe ziua de 7 decembrie acesta a și fost întărit de Sfatul Țării. Caracteristic pentru toate hotărârile acestea este că Sfatul Țării a lucrat cu unanimitate de voturi și a fost salutat de reprezentanții tuturor minorităților din Basarabia și chiar de delegatul bolșevicilor de la Petrograd.

Recunoscut de toată lumea, Sfatul Țării urma să-și facă datoria de salvare a ordinii, de gospodărire a țării și de îndrumare a vieții publice pe tărâmul muncii și al

13 Congresul ostașilor moldoveni și-a ținut lucrările între 20 și 27 octombrie 1917.

frăției între oameni. Din păcate, patimile politice au stârnit atâtea furtuni în cuprinsul Rusiei revoluționare, încât valurile nelegiuirilor au ajuns și în Basarabia. Țărișoara noastră era atacată din două părți: un val de anarhie venea din centrul Rusiei, de care noi mai țineam, și alt val venea de pe Frontul ruso-român, căci soldații ruși s-au răzvrătit împotriva comandanților lor și, părăsind frontul, au început să vie înarmați peste noi, jefuind depozitele de stat, năpustindu-se asupra oamenilor și asupra averii lor.

Atunci doar s-a produs uciderea frunțașilor basarabeni Simion Murafa și Andrei Hodorogea. Victimele acestea și atâtea alte acte de dezordine se produceau sub ochii noștri, ai locuitorilor pașnici, și conducerea Republicii Democrate Moldovenești nu putea face aproape nimic, pentru că noi nu aveam armata noastră, iar cohortele noastre de pază erau prea slabe față de răufăcători și ucigași.

În situația aceasta, Sfatul Țării n-a găsit altă soluție pentru menținerea ordinii decât apelul la conducerea Frontului ruso-român, și acesta, cu învoirea guvernului român și cu învoirea reprezentanților Franței, Angliei, Italiei, care erau asociații României și Rusiei, ne-a trimis trupe românești disciplinate și ele ne-au salvat situația.

Chemarea trupelor românești, ca și actul de proclamare a independenței Republicii noastre moldovenești de la 24 ianuarie 1918, s-a făcut de asemenea cu votul unanim al Sfatului Țării. Și cu toate acestea, Republica Moldovenească, declarându-se independentă, nu putea trăi: n-avea finanțe, n-avea slujbași și n-avea organizația necesară pentru un stat independent.

Și de aceea guvernul Republicii, în frunte cu dr. [Daniel] Ciugureanu și Ion Inculeț, ca președinte al Sfatului Țării, și Pantelimon Halippa, ca vicepreședinte, a început tratative cu guvernul României despre unire. Această problemă fusese sesizată și de ministrul de externe Ion Pelivan, pe când era numai comisar de externe al Republicii, dar guvernul Ion Brătianu era într-o situație când regele României și conducerea militară căutau o soluție pentru pregătirea tratatelor de pace cu Germania și asociații ei. Guvernarea României a fost dată generalului Averescu, și acesta, după semnarea armistițiului, trebuia să se ocupe cu salvarea frunțașilor politici români, care se găseau în refugiu la Odesa, și Averescu a găsit cu cale să ne sfătuiască să amânăm problema unirii.

Constantin Stere a venit și el cu noi la Chișinău și a contribuit mult cu prestigiul său politic de vechi luptător pentru Basarabia, pentru care fusese exilat în Siberia sub regimul țarist, unde a stat 7 ani.

Discuțiile urmate, în prezența lui Stere și participațiunea lui neobosită, au creat atmosfera de mare și istorică operă politică, încât, atunci când, în ziua de 27 martie, președintele guvernului român, Marghiloman, a fost invitat de președintele Sfatului Țării să vie la solemnă ședință a Sfatului și el a venit și a fost salutat de noi ca reprezentant al României, s-a produs o atmosferă sărbătorească și totodată de mare ceremonial istoric.

După ce Marghiloman a declarat că el a venit să salute parlamentul Republicii Moldovenești independente, care s-a adunat să hotărască soarta Basarabiei, smulșă

din trupul Moldovei în 1812, și acum vrea să se întoarcă la sânul patriei, Marghiloman și însoțitorii lui s-au retras din ședință, pentru ca discuțiile în Sfatul Țării să se facă după normele acestui corp reprezentativ și liber al Republicii Moldovenești.

Discuțiile au fost lungi în secții, iar în Blocul Moldovenesc s-a formulat declarația de unire și condițiile ei în următorul text:

„În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară:

Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechea graniță a Austriei, răpită de către Rusia, acum o sută și mai bine de ani, din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca popoarele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru întotdeauna, se unește cu mama sa România.

Această unire se face pe următoarele baze:

1. Sfatul Țării de acum rămâne pentru dezlegarea și înfăptuirea reformei agrare, după nevoile și cererile poporului, aceste hotărâri se vor recunoaște de stăpânirea română.

2. Basarabia își păstrează autonomia provincială, având un Sfat al Țării (Dietă), ales pe viitor prin glăsuire de obște, deopotrivă de-a dreptul și tăinuit, cu un organ împlinitor și cu administrația lui.

3. Sfatul Țării are dreptul de a face următoarele lucrări:

a) Votarea bugetelor locale, adică statorirea veniturilor și cheltuielilor din partea locului;

b) Controlul tuturor dregătoriilor de la județe și orașe;

c) Numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de guvernul central.

4. Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale.

5. Legile și organizația locală (Zemstve și orașe) rămân în putere și vor putea fi schimbate de Parlamentul român, numai după ce vor lua parte și împuterniciții Basarabiei.

6. Se vor ține drepturile popoarelor mai mici în Basarabia.

7. Doi împuterniciți ai Basarabiei vor intra în Sfatul Miniștrilor români, acum aleși de Sfatul Țării, iar pe viitor luați din sânul deputaților Basarabiei în Parlamentul român.

8. Basarabia va trimite în Parlamentul României un număr de deputați potrivit cu numărul locuitorilor, aleși pe baza glăsuirii de obște, deopotrivă, de-a dreptul și tăinuită.

9. Toate alegerile din Basarabia pentru sate, orașe, zemstve și parlament se vor face pe baza glăsuirii de obște, deopotrivă, de-a dreptul și tănuite.

10. Libertatea persoanei (omului), libertatea tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor și toate libertățile obștești vor fi chezășuite prin Constituție (legea de temelie a țării).

11. Toate călcările de legi, făcute din porniri politice în vremurile tulburi ale prefacerii de pe urmă, sunt amnistiate (iertate).

Basarabia, unindu-se ca fiică cu mama sa România, Parlamentul Român va hotărî convocarea neîntârziată a Constituanței, în care vor intra după numărul locuitorilor ei și împuterniciții ei, aleși prin glăsuire de obște, deopotrivă de-a dreptul și tănuită, spre a hotărî împreună cu toți înscrierea în constituție a cerințelor și a chezășiiilor de mai sus.“

Deschizându-se ședința Sfatului Țării, deputatul Blocului moldovenesc Cijevschi a declarat că moldovenii l-au primit în rândurile lor pe Constantin Stere și propune să fie întărit de adunarea generală a Sfatului. Propunerea se primește cu mare însuflețire și noul deputat al Sfatului Țării rostește discursul său de mulțumire pentru cinstea ce i se face și-și expune credințele politice care l-au condus în viață și sfătuiește pe deputați să judece cu toată seriozitatea drama din trecut a moldovenimii basarabene și însemnătatea istorică pentru neamul românesc de a-și uni fiii într-un singur stat în hotarele etnice ale românismului de la Nistru până la Tisa. Constantin Stere își expune vederile sale și în limba rusească, pentru ca minoritarii să înțeleagă că și ei sunt datori să rămână credincioși fii Basarabiei românești, căutându-și interesele în statul României, unde prin participațiunea basarabenilor să triumfe cele mai progresiste idei politice și sociale.

După discursul lui Stere, secretarul Sfatului Țării, Ion Buzdugan, a citit textul elaborat de Blocul moldovenesc, și deputatul Cijevschi l-a repetat în limba rusească. Au urmat apoi declarațiile grupărilor politice și naționale din Sfatul Țării, prezentate prin deputații Țiganko (șeful unui grup de țărani), Lesch din partea nemților, Misirkov din partea bulgarilor, Starenki din partea ucrainenilor, Grekulov din partea rușilor și Dudkevici din partea polonezilor. Acesta a impresionat mai ales prin cuvântul său spus în limba rusească, și nu în cea polonă, pe care deputații n-ar fi putut să o înțeleagă, și nu în limba română, pe care el n-o știe, zicând: „Înțeleg dorința poporului moldovean, care a suferit aceeași apăsare din partea Rusiei și de aceea, în numele polonezilor, votez pentru unire“. De asemenea a impresionat declarația deputatului Teodor Bârcă, care a vorbit pentru unire în numele unui grup de țărani, care nu pot susține punctul de vedere al șefului lor — Țiganko, cum că actul unirii ar putea fi votat numai de Constituanta Basarabiei. Nu. Votarea trebuie să se facă în Sfatul Țării, căci hotărârea lui este necesară acum pentru conferința de la București și de la Brest-Litovsk.

Așa a înțeles toată lumea și rezultatul votului a fost: 86 voturi pentru unire, 3 contra unirii și 36 abțineri.

Rezultatul votului, dat pe față, a fost adus la cunoștința delegației românești și dl Alexandru Marghiloman s-a prezentat la ședința Sfatului Țării și a făcut următoarea declarație:

„Declar în numele poporului român și al Majestății Sale Regelui Ferdinand al României că iau la știință cu adâncă mișcare și cu falnică mândrie, hotărârea istorică a Sfatului Țării, vestind prin asta unită pe veci Basarabia

cu România în o țară una și nedespărțită! Mă închin cu smerenie înaintea îngerului păzitor al acestui neam și înaintea conducătorilor acestei țări, cari din ocârmuitori de țară se învoiesc să rămână slujitori neamului. Declar că hotărârea luată de Sfatul Țării o primesc în numele guvernului român, care o va ține și o va cinsti în litera și în spiritul înțeleșului ei“.

Cu aceasta ședința istorică a Sfatului Țării de la 27 martie a luat sfârșit. Hotărârea lui, aproape unanimă, a impresionat toată lumea, care s-a convins că moldovenimea basarabeană, prigonită și uitată, a rămas credincioasă neamului. De altfel, înaintea votului Sfatului Țării, pentru unire se pronunțaseră consiliile și adunările județene din Bălți, Soroca, Orhei și Bolgrad și din o mulțime de comune și de plăși din toate ținuturile basarabene. Lumea românească a Basarabiei, după ce îndurase jugul țarist și anarhia revoluționară rusească și după ce văzuse ordinea și disciplina armatei românești, a înțeles că salvarea Basarabiei este în unire cu România și cu provinciile românești de sub Austro-Ungaria: Bucovina, Ardealul și Banatul.

Regele Ferdinand al României, înștiințat despre votul Sfatului Țării, a trimis următoarea telegramă președintelui Sfatului și președintelui Consiliului de Miniștri:

„Cu adâncă simțire și cu inima plină de bucurie, am primit știrea despre fapta de bunăvoie ce s-a săvârșit la Chișinău. Simțământul național, ce se deșteptase atât de puternic în timpurile din urmă în inimele moldovenilor de dincolo de Prut, a primit prin fapta înălțătoare a Sfatului Țării, o întărire sărbătorească. Un vis frumos s-a împlinit. Din suflet mulțumesc bunului Dumnezeu că am în zile de restriște, ca o dulce mângâiere, să văd după o sută de ani, pe frații basarabeni, revenind iarăși la Patria-mamă. Aduc priosul meu de călduroasă mulțumire D-voastră și Sfatului Țării, a cărui patriotice silinți au fost încoronate de izbândă. În aceste clipe sărbătorești și înălțătoare pentru Patrie, de aici înainte obștească, vă trimit la toți cetățenii din noua Românie crăiasca mea hiritisire, înconjurându-vă cu aceeași inimă și caldă iubire părintească.

ss Ferdinand.“

Faptele mai importante, care au urmat, au fost: prezentarea actului de unire al Sfatului Țării regelui, printr-o delegațiune specială din domnii: Ion Inculeț, Daniel Ciugureanu și Pantelimon Halippa.

Sărbătorirea la Chișinău, la Iași și în toate orașele și județele Basarabiei și a Moldovei, care nu se găseau sub trupele germane, telegrame de la Academia Română, de la Universitatea din Iași și București, de la Mitropolitul Moldovei Pimen și de la diferite instituții de stat și de la societăți sau persoane cu nume mare în țară, slujbe religioase și parăzi militare, banchete modeste, ca pe timp de război pierdut și cu lipsuri și foame peste tot, — au creat o atmosferă de învioreare peste tot și lumea

întreagă a recunoscut unirea Basarabiei cu România, afară de comuniștii și țariștii din Rusia.

Acestora (li) s-au asociat și cei câțiva socialiști români, în afară de prof. Petre Constantinescu-Iași, care mi-a trimis și o telegramă elogioasă, și afară de Gheorghe Cristescu, secretarul Partidului Socialist Român, care cu un grup de tovarăși, printre care și Panait Istrati, au călătorit în Rusia sovietică și au avut întâlniri și cu V.I. Lenin, obținând de la acesta declarație că Basarabia a avut tot dreptul să se despartă de Rusia, dar trebuia s-o facă prin plebiscit, ca și cum prin plebiscit s-a făcut revoluția rusească.

Organul executiv al Sfatului Țării, în frunte cu Petre Cazacu, a încetat să se numească Consiliul de Miniștri, ci numai Consiliul de Directori. Totodată, Sfatul Țării a ales două comisii — una agrară și alta constituțională, care până în toamnă [urmasu] să elaboreze [proiectul] reformei agrare și un proiect de constituție, sau cel puțin un concept de principii, pe care să le susție deputații basarabeni în parlamentul constituțional al României. Comisia agrară a lucrat sub președinția dlui Pantelimon Erhan, președintele Consiliului țărănesc basarabean, apoi sub președinția inginerului Țigan-ko și când acesta a demisionat, a fost înlocuit prin deputatul Anton Crihan.

Acesta a și fost raportorul legii agrare în sesiunea din toamnă a Sfatului Țării. Lucrările acestei comisii au fost dirijate de gândul mare, care domnea pe atunci, că țărănimea trebuie să înlocuiască pe boieri în opera de a hrăni țara cu cele necesare pentru gură: boierilor să li se lase numai câte 50 de hectare, iar restul să intre în fondul de pământ, pe care statul să-l împartă țăranilor. Reforma aceasta i-a făcut pe țărani stăpâni ai pământului basarabean și ea făgăduia mult belșug nu numai de cereale, dar și de fructe, de legume, de vinuri, de carne și lapte. Căci reforma prevedea loturi pentru școlile agricole, și loturi de experiență și întovărășiri agricole și chiar o școală agricolă superioară.

Că lucrurile acestea nu s-au realizat întocmai toate, nu-i de vină reforma făcută de Sfatul Țării, ci crizele economice ce au bântuit țara și chiar lumea întreagă.

Ceea ce trebuie să se știe este că Sfatul Țării, în sesiunea lui din toamna anului 1918, s-a ocupat nu numai de reforma agrară, ci și a tratat probleme politice la ordinea zilei. Și cea mai mare problemă la ordinea zilei era unirea tuturor românilor într-o Românie mare. Și noi, basarabeni, care votasem la 27 martie unirea Basarabiei cu România, nu puteam să nu fim prezenți și activi la unirea Bucovinei de la 15 noiembrie și a Ardealului de la 18 noiembrie.

Delegația Sfatului Țării, compusă din deputații Ion Pelivan, Pantelimon Halippa, Ion Buzdugan și Grigore Cazacliu, au fost trimiși cu mandat special, ca să-i îndemne pe confrății din Bucovina și din Ardeal să se îngrijească de soarta țărănimii, care ea este păstrătoarea neamului pe meleagurile Daciei lui Decebal și Traian. Și noi socotim că ne-am făcut datoria bine și am fost răsplătiți cu marea bucurie de a vedea cu ochii noștri înfăptuirea visului de veacuri al neamului românesc, împărțit în 3 state, dintre care Rusia țaristă și Austro-Ungaria erau așa de dușmănoase față de poporul român, iar România era mică și slabă, ca să ne ajute. Și totuși revoluția rusească și triumful

aliaților României (Franța, Anglia, Italia și America) în marele război împotriva Germaniei, Austro-Ungariei, Turciei și Bulgariei au dat posibilitate Regatului României cu armata lui disciplinată sub conducerea regelui Ferdinand, să ne ajute pe rând, întâi pe noi, apoi pe bucovineni și în sfârșit pe ardeleni.

Și cum toate lucrurile acestea s-au petrecut sub ochii noștri, ai deputaților Sfatului Țării de la Chișinău, noi am căpătat încredere în puterea neamului românesc întregit și în ziua de 26 noiembrie am votat nu numai reforma agrară, dar și am renunțat la așa-zisele condiții de unire de la 27 martie, căci căpătasem convingerea că votul universal va da poporului român toată puterea în stat. Că lucrurile nu s-au dezvoltat normal, cum aștepta poporul basarabean, faptele s-au datorat trădării lui Stalin, care s-a înțeles cu Hitler, și Basarabia ne-a fost răpită în 1940 de ruși, cum ne-o răpise împăratul Alexandru I în 1812.

Dar sentimentul și ideea de unitate națională românească n-au fost omorâte în suflelele noastre, ale românilor basarabeni, și odată și odată România Mare va cuprinde și pe moldovenii din Basarabia, din Bucovina și din Transnistria, unde Uniunea Sovietică a înființat în 1924 o Republică Socialistă Sovietică, dovedind, pe calea aceasta, că Moscova știe prea bine că moldovenii sunt răspândiți geograficește până și dincolo de râul Bug.

Este drept că actul Sfatului Țării de la 26 noiembrie de renunțare la așa-zisele condiții de unire n-a fost luat cu unanimitatea de voturi a moldovenilor: Un onorabil bătrân, Nicolae Alexandri, și un ambițios tânăr ofițer, Ion Păscăluță, care amândoi votaseră unirea de la 27 martie, în toamna anului 1918, au căzut din frunzișul codrului moldovenesc basarabean, dar despre drama aceasta a sufletelor rătăcite se vor pronunța mai cu obiectivitate viitorii cercetători ai istoriei Basarabiei românești.

Noi nu avem de tras pe turta noastră nici un jărat.

Personal am prezidat Sfatul Țării, fiind ales ca președinte în locul lui C. Stere, care demisionase din pricini personale, și am mărturisit că Sfatul Țării și-a făcut datoria în deplină libertate la deliberarea asupra situației care se crea odată cu lichidarea acestui parlament revoluționar. Boierii basarabeni ne-au învinuit că suntem bolșevici, iar bolșevicii ne-au învinuit că suntem slugi boierești și că ne-am vândut României.

N-au avut dreptate nici boierii și nici bolșevicii. Opera Sfatului Țării, dusă la Conferința de Pace de la Paris, a fost găsită ca singura soluție bună și cinstită pentru repararea unei crime pe care au făcut-o rușii în 1812, când generalul Kutuzov ne-a lăsat, cum spunea el, numai ochii, ca să putem plânge. Și poporul Basarabiei a plâns mai bine de o sută de ani, dar revoluționarii Basarabiei i-au șters lacrimile și istoria a înregistrat acest lucru. Actul Unirii și reforma agrară sunt opere de glorie ale Sfatului Țării Basarabiei, și eu, terminând aceste rânduri, spun că mi-am creat un nume, care m-a dus apoi și în parlamentul României Mari, și în Consiliul de Miniștri al țării, și la Președinția „Casei Noastre”, care a împărțit pământ țăranilor basarabeni, și la exilul în Siberia sovietică, și la situația noastră a tuturor grea de astăzi.

Dar vorba latinilor: *sic transit gloria mundi*, adică așa trece faima lumii acesteia. Și eu regret că n-am putut învinge greutățile vieții și puterea soartei noastre românești. Dar cred că nația își va da alți și alți slujitori, cari își vor face datoria mai bine. Vivat România Mare!

ss Pantelimon Halippa

24.I.1971

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 86/1971, f. 1–17

Nr. 42

8 februarie 1971, București. Notă a Direcției a I-a a Consiliului Securității Statului referitoare la vizita diplomatului american Harry Barnes la domiciliul lui Pantelimon Halippa

Consiliul Securității Statului
D.G.I.I. — Direcția a I-a
131/S.C./8 februarie 1971

Strict Secret
Ex. nr. 1
006064/44

NOTĂ

În ziua de 7 februarie a.c., numitul Halippa Pantelimon, fost în conducerea P.N.Ț. și membru în Sfatul Țării pentru Basarabia, a fost vizitat la domiciliu de către diplomatul american Barnes Harry, care se află în atenția Direcției a III-a.

Cu această ocazie Halippa Pantelimon l-a întrebat pe Barnes Harry unele probleme referitoare la viitoarea Conferință Europeană Est-Vest, la care diplomatul a spus următoarele: „Există multe îndoieli, dacă ar fi utilă o astfel de conferință. Noi, de pildă, insistăm să se rezolve mai întâi problema cu Berlinul. În ultimul timp însă, sovieticii nu prea sunt interesați să se rezolve această problemă, care de fapt creează mai multe dificultăți... „În principiu, noi nu avem nimic împotriva unei asemenea conferințe, dacă ar aduce ceva util, însă credem că rușii vor mai mult, să confirme această diviziune din lume și să nu se unifice cele două Germanii“,

Halippa Pantelimon a afirmat că „pe noi românii ne-ar interesa această conferință, pentru ca în cele din urmă, lumea să înțeleagă de ce există această politică cu două state germane, două state în Coreea și două Românii. (Se referă la faptul că Basarabia și Bucovina au fost luate de la români — N.L.).

Tot cu ocazia acestei vizite, Halippa Pantelimon i-a relatat lui Barnes Harry unele aspecte din lupta frunțașilor basarabeni și fapte legate de istoria acestui teritoriu. Diplomatul american, care susține că își pregătește teza de doctorat cu o temă legată de istoria poporului român, menționa că îl interesează asemenea probleme și chiar

acelea privind S.U.A. și „de aceea ar fi interesat să găsească unele documente oficiale din perioada de după 1918“.

Halippa Pantelimon s-a oferit să-l ajute stabilind să-l pună în contact și cu profesorul Boldur Alexandru, care are mai multe lucrări în acest domeniu.

Diplomatul american a promis lui Halippa Pantelimon că-l va vizita mai des la domiciliu și va relua discuțiile referitoare la Basarabia.

Cunoscând aceste aspecte vom lua măsuri de a-l influența pe Halippa Pantelimon să nu predea diplomatului american documente cu privire la istoria Basarabiei, ci să-l îndrume la forurile de specialitate.

Totodată, vom lua măsuri ca Halippa Pantelimon să nu transmită în afară vreun material cu privire la preocupările prezente ale basarabenilor din București.

Vom întreprinde măsuri de a cunoaște discuțiile ce vor avea la domiciliul lui Halippa Pantelimon și ce persoane vor participa.

Îl vom influența pe prof. Boldur Alexandru de a nu transmite diplomatului american documente și de a renunța să participe la întrunirile cu acesta.

**Maior de securitate
Sbârcea Constantin**

2 ex./SG

RD. 115

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), București, dosar I 161960, f.64–65

Nr. 43

27 martie 1971, București. Memoriul lui Pan Halippa adresat lui Nicolae Ceaușescu, președinte al Consiliului de Stat al R.S. România, în problema recuperării bibliotecii și lucrurilor confiscate în urma arestării sale în 1950

Tovarășe Președinte,

Subsemnatul Pantelimon Halippa, profesor și scriitor pensionar, colaborator extern al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român, m-am adresat Consiliului de Securitate al Statului să mă ajute să-mi găsesc biblioteca, mobilierul și măcar o parte din lucrurile gospodărești, care mi-au fost ridicate din casă (str. Alexandru Donici nr. 32, sectorul 2, București), în absența mea și a familiei mele, în 1950, eu fiind arestat și trimis în U.R.S.S., ca fost președinte al Sfatului Țării din Basarabia, care a votat unirea provinciei cu România, iar familia dusă într-un subsol-beci din str. Muzelor nr. 2, București, raionul Nicolae Bălcescu.

Când m-am întors în țară din Siberia și am aflat dezastrul în care se găsea familia mea, m-am adresat Consiliului de Securitate, căci aflasem că echipa, rânduită de Mimi Sacagiu, membră în Consiliul Comunal al Capitalei, n-a înregistrat lucrurile confiscate la o instituție a capitalei sau de stat, după cum ar fi fost normal. Consiliul de Securitate a cercetat cazul și a stabilit neregula, informându-mă că numita Mimi Sacagiu a și plecat din țară și acum este cetățeană la Tel Aviv, în Israel. Totodată, Consiliul de Securitate m-a sfătuit să fac un memoriu Domniei Voastre, cu rugămintea ca să se repare greșeala care s-a făcut față de mine și de familia mea, chemându-se la răspundere numita Mimi Sacagiu.

Apelez la Domnia Voastră, tovarășe președinte, în nădejdea că voi fi ajutat să-mi fac datoria față de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., întorcându-mi-se biblioteca și o despăgubire pentru inventarul și lucrurile confiscate. Țin să vă informez că Tribunalul Militar al Republicii Moldovenești Socialiste Sovietice din Chișinău m-a condamnat la lagăr de corecție și muncă pe termen de 25 de ani, dar fără pierderea de drepturi și fără confiscarea averii și eu m-am întors în țară, liber și reabilitat.

Astfel fiind, cred că Republica Socialistă România nu va fi mai severă decât Republica Moldovenească.

Trăiască Republica Socialistă România!

ss Pantelimon Halippa

București, 27 martie 1971

Tovarășului președinte al Consiliului de Stat al R.S. România

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 552/1967—1971, f. 12

Nr. 44

După 19 mai 1971, București. Demers către Nicolae Ceaușescu, președinte al Consiliului de Stat al R.S. România, prin care Pan Halippa solicită despăgubiri pentru averea (biblioteca) confiscată în urma arestării sale în 1950

Personal și confidențial

Domnule Președinte al Consiliului de Stat,

Printr-o petiție înregistrată sub nr. 43, din 19 mai 1971, subsemnatul Halippa Pantelimon, cu domiciliul în strada Alecu Donici nr. 32, București, sector II, am rugat să mă ajutați să devin un colaborator mai bine înarmat al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice al P.C.R., prin restituirea bibliotecii mele, care mi-a fost confiscată în anul 1950. Am făcut această cerere sfătuit de Consiliul de Securitate al Statului, care mi-a comunicat că numita Mimi Sacagiu, însărcinată de Consiliul comunal al

Capitalei cu operația confiscării averii foștilor miniștri, n-a înregistrat toate obiectele confiscate și că această Mimi Sacagiu, fostă pe atunci membră a Consiliului comunal al Capitalei, astăzi este cetățeană a Israelului, la Tel-Aviv.

Ca răspuns al Consiliului de Stat, Secția scrisori și audiențe, nr. 5929/IV.1971, dl consilier D.M./F.B. îmi comunică că cererea mea nu poate fi soluționată favorabil, deoarece restituirea unor bunuri trecute în patrimoniul statului în anul 1950 este imposibilă și dreptul la orice acțiune în acest sens este prescris, în conformitate cu prevederile decretelor nr. 167/1958 și 218/1.VII. 1960.

Rog să se reexamineze problema, deoarece eu nu cer restituirea obiectelor confiscate și trecute în patrimoniul statului, ci însușite de cei care au operat confiscarea. Statul nostru nu se cade să se lase furat de cei care au operat confiscarea, căci dacă ei ar fi fost cetățeni cinstiți ai R.S. România, trebuia să înregistreze la stat tot ce au ridicat din casa mea, până și zestrea soției mele Eleonora Halippa și zestrea cumnatei mele Nadejda Paramon, care locuia cu noi. Hoții care au operat în numele statului român nu pot fi iertați, ci chemați la răspundere și sancționați.

Adaug că, după ce am fost arestat în 1950, eu, cetățean român, am fost predat în chip ilegal Uniunii Sovietice, și aceasta, prin sentința Tribunalului Militar al Republicii Moldovenești Socialiste Sovietice, m-a condamnat la lagăr de corecție și muncă pe termen de 25 ani, fără pierdere de drepturi și fără confiscarea averii, cum glăsuiește sentința. Am protestat prin memorii la Ambasada noastră de la Moscova și am fost eliberat din Siberia după trei ani și jumătate, dar, întorcându-mă în țară, am aflat că aici mi s-a confiscat tot ce am avut în casă. Eu am pornit imediat acțiunea mea de revendicare a averii mele încă din 1957 la Procuratura Generală și apoi la Consiliul de Securitate. Decretele din 1958 și din 1960 sunt de dată posterioară și eu nu vreau să mă las jefuit de cineva în numele statului.

Mai adaug că eu n-aș vrea să mă adresez reprezentantului Organizației Națiunilor Unite cu sediul la București, ca să-mi ia el apărarea drepturilor mele, căci nu vreau să fac nici o dificultate autorităților Republicii noastre, pe care vreau s-o slujesc ca socialist, ca cetățean al României și fiu al neamului român.

Rog să fiu despăgubit cu o sumă la aprecierea Consiliului de Stat: aceasta pe baza unui drept moral, care nu poate fi prescris prin decretul din 1958 și din 1960. Suma care mi s-ar acorda ar trebui să fie folosită pentru alcatuirea unei biblioteci de studii istorice și social-politice, care totdeauna m-au preocupat și mă preocupă.

Luptăm pentru pace!

ss Pantelimon Halippa

Nr. 45

După 19 mai 1971, București. Demers al lui Pan Halippa către Nicolae Ceaușescu, președinte al Consiliului de Stat al R.S. România, în vederea acordării unei recompense pentru biblioteca confiscată după arestarea sa în 1950

Tovarășe Președinte al Consiliului de Stat,

Subsemnatul Pantelimon Halippa, cetățean are , născut în Basarabia, domiciliat în strada Alecu Donici nr. 32, V-am rugat, printr-o petiție înregistrată sub nr. 43 din 19 mai 1971, să mă ajutați să devin un are ulor mai bine înarmat al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., prin restituirea bibliotecii mele, confiscate de o echipă a Consiliului are ul al capitalei în 1950.

Eu fusesem arestat în 1950 și, după doi ani de închisoare la Sighet, am fost are u în chip cu totul straniu U.R.S.S., care în chip cu totul are u m-a trimis în judecata Tribunalului Militar Ucrainean din Chișinău, iar acesta m-a condamnat la 25 ani de lagăr de corecție și muncă, fără însă pierderea de drepturi și fără confiscarea averii, exilându-mă în Siberia. Am intervenit de acolo din Siberia la Ambasada noastră din Moscova și, după ce am fost purtat din lagăr în lagăr, îndeplinind un serviciu are ul foarte bine apreciat de administrațiile lagărelor, am fost trimis în țară după trei ani de detențiune siberiană.

Întors în țară, ...[am fost] dus la Gherla, unde am mai stat la închisoare până în 1957, fără nici o judecată, cu toate că am stăruit să mi se arate vreo vină față de țară, popor și concepția socialist-revoluționară.

În cele din urmă, am fost eliberat din închisoare și ajuns în București, mi-am găsit familia într-un subsol strein din str. Muzelor nr. 2 și am început de îndată acțiunea în justiție și pe cale administrativă pentru a intra în drepturile mele de cetățean. Am fost ajutat de Academia R.S.R., care mi-a achiziționat o seamă de studii și colecții de folclor moldovenesc are ul; de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice al C.C. al P.C.R. și chiar de Consiliul de Stat, care prin decret m-a restabilit în dreptul meu de are ul, ca fost are ul și conducător al Universității Populare din Chișinău. Totodată, am fost introdus în casa mea din str. Al. Donici nr. 32.

Ceea ce m-a frământat și mă frământă mai mult este că până acum eu nu-mi pot redobândi biblioteca mea, fiindcă urmele ei au dispărut. Consiliul de Securitate, cercetând cazul, m-a informat că echipa de operație a confiscării obiectelor din casa mea, care lucra sub conducerea deputatei în Consiliul are ul al Capitalei Mimi Sacagiu, n-a înregistrat toate obiectele confiscate, iar această persoană, Mimi Sacagiu, a plecat din țară și este cetățeană a Israelului, la Tel-Aviv.

În situația creată, eu poate ar trebui să mă adresez reprezentantului ONU-lui, cu sediul la București, ca să-mi ieie el apărarea drepturilor mele, are u nu aş vrea să fac dificultăți autorităților Republicii noastre, și de aceea mă adresez Domniei Voastre, tovarășe Președinte al Consiliului de Stat, și Vă rog să-mi acordați o despăgubire pe

baza dreptului moral, care nu poate fi prescris prin Decretele din 1958 și 1960, cum mi-a comunicat consilierul D.M./F.B. Suma care mi s-ar acorda aş întrebuința-o la alcătuirea unei biblioteci de studii istorice și social-politice, care ar fi și ar rămâne un instrument de cercetări speciale în problema Moldovei de Răsărit, așa cum este intențiunea mea patriotică românească.

ss *Pan Halippa*

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 549/1965, f. 4–5

Nr. 46

1971. Scrisoare prin care Pan Halippa își exprimă disponibilitatea de a-l ajuta pe Harry Barnes, ambasador al S.U.A. în România, în activitatea sa de documentare privind istoria românilor, inclusiv a celor din Basarabia

Mult stimată domnule Barnes,

Am aflat de la dl Ion Hudiță că D-Voastră ați anunțat la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” că peste două luni plecați din țara noastră. Alarmat de această veste, m-am întrebat dacă eu mi-am făcut complet datoria față de marea problemă pe care vreau s-o servesc și pe care D-Voastră o puteți mai ales servi prin cartea pe care o scrieți, ca teză de doctorat la (Universitatea din — *nota editorilor*) Columbia. Sunteți americanul care tratați problema României în urma primului și al doilea război mondial.

În primul război România a ieșit întregită cu Basarabia, Bucovina și Ardealul. Aceasta s-a datorat faptului că America, prin președintele ei Wilson, a anunțat principiul de autodeterminare a popoarelor. Noi — românii basarabeni — am folosit revoluția rusească din 1917—1918 pentru a ne uni cu România, mai ales că și partidele socialiste rusești îmbrățișaseră principiul wilsonian de autodeterminare. Totuși am fost foarte nedumeriți, când la pacea de la Paris-Versailles America n-a consimțit să ratifice Unirea Basarabiei cu România, care fusese rodul de aplicare în fapt a principiului wilsonian. Aceasta s-a întâmplat în 1919, dar actul Unirii Basarabiei cu România a durat până în 1940, când Stalin, în urma unei înțelegeri cu Hitler, ne-a răpit din nou Basarabia, procedând ca un veritabil țar rusesc. Faptul acesta a împins România în al Doilea Război Mondial să fie alături de Germania, ca să elibereze Basarabia. Această provincie românească a fost eliberată, dar la sfârșitul războiului noi basarabeni, cu provincia noastră întreagă și bucovinenii, cu cea mai mare parte a Bucovinei românești, am fost din nou supuși Rusiei, cu cel mai mare tiran al ei, Stalin, pentru care președintele american Roosevelt a avut o simpatie de neînțeles, făcându-l stăpân și dictator până în mijlocul Europei.

Care este situația României de astăzi și ce trebuie să rabde românii din Moldova de Răsărit, încăpută sub stăpânirea rusească, aceasta D-Voastră, domnule Barnes, le

cunoașteți foarte bine și noi Vă rugăm ca în lucrarea D-Voastră să ne luați apărarea. Americanii nu pot să rămâie nepăsători față de drama pe care o trăiesc românii. Domnia Voastră, care ne-ați învățat limba, ați dat dovada că țineți la națiunea românească. Ea este o națiune veche în Europa și a jucat un rol mare în Sud-estul ei. Noi suntem aici o insulă a latinității în mijlocul slavilor și, ca neam de origine romană și de cultură veche creștină, vrem să jucăm un rol salvator pentru civilizația europeană.

De aceea Vă rog să nu Vă supărați pe noi, dacă nu V-am putut fi de un mai mare folos în marea lucrare pe care o faceți și atunci când va fi tipărită să ne dați și nouă un exemplar cu dedicația Domniei Voastre.

Cu cele mai desăvârșite sentimente,

ss *Pan Halippa*

București, str. Al. Donici nr. 32.

P.S. Vă mai rog, Domnule Barnes, să dispuneți de o oră liberă, ca să Vă conduc la cel mai harnic adunător de informații și documente basarabene, dl prof. univ. Onisifor Ghibu și apoi la prof. univ. și istoric Al. Boldur, care ar putea să Vă fie de folos.

ss *Pan Halippa*

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Pan Halippa (2126), dosar 563/1971, f. 1–2

Nr. 46

18 ianuarie 1972. Scrisoarea lui Gheorghe Cristescu-Plăpumaru, primul secretar general al Partidului Comunist din România, adresată lui Pan Halippa, în care se susține că Basarabia este pământ românesc

Carte poștală Vedere Ada-Kaleh

Expeditor: Ghiță Cristescu, str. Herescu Năsturel nr. 9, București, Sector 4

Destinatar: Tovarășului Pan Halippa, str. Al. Donici 32, București, Sector 2

18 ianuarie 1972, București

Mult stimate tov. Pan Halippa,

Am primit scrisoarea și înăuntru felicitarea „Poem în vers”. M-a bucurat urarea ca să nu uit fiica României, scumpa copilă — Basarabia. În 1899 am citit broșura „Primejdia națională”, scrisă de fostul nostru tovarăș V.G. Morțun, și prin ceva manuale, prin clasele primare, că Basarabia e românească. Iar tatăl meu, ce a făcut războiul din 1877–[18]78, ne spunea că Basarabia e a noastră. Ca om politic, n-am uitat-o, și cât voi mai respira — o evoc.

ss *Ghiță Cristescu*

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, p. 125–126

Nr. 47

30 septembrie 1972, București. Raport al Direcției a I-a a Ministerului de Interne cu privire la vizita organizată lui „Basarab“ (Pantelimon Halippa), pe litoralul Mării Negre, la Constanța și liceul din comuna Căzănești, județul Ialomița

Ministerul de Interne

D.G.I.I

006064781

31/BC/22.09.1972

Strict Secret

Ex. unic

Ordin rezolutiv:

S3

Am raportat tov. G-ral Stoica și tov. G-ral Borsan. Să continuăm influențarea lui pozitivă ținând seama că — așa cum rezultă și din discuția lui relatată în ultima parte a materialului de la T.O.(anexat) — are încă nevoie de o asemenea influență.

Concomitent, să urmărim a stabili cu exactitate ce materiale scrise de el mai are, importanța pe care o prezintă acestea și un raport de constatări, să apreciem măsurile necesare.

Aveți în vedere totodată — aplicarea măsurilor din ultimul plan.

30.09.1972 ss /Stancu/

R A P O R T

Conform aprobării conducerii Ministerului de Interne, în zilele de 16 și 17 septembrie a.c., „Basarab“ a fost dus să viziteze litoralul Mării Negre, orașul Constanța și liceul din comuna Căzănești, județul Ialomița. Vizita a fost efectuată ca urmare a cererii lui „Basarab“ la conducerea Ministerului.

Pe timpul deplasării, „Basarab“ a avut o comportare bună, admirând atât localitățile prin care am trecut în mediul rural și îndeosebi construcțiile litoralului. A exprimat multe cuvinte de laudă la adresa conducerii de stat pentru înfăptuirile realizate până în prezent. De asemenea, a admirat noile construcții din mediul rural (locuințe), modul cum se muncește în prezent în agricultură și produsele agricole obținute.

În prima zi s-a vizitat stațiunea Mamaia și orașul Constanța (noile cartiere de locuințe, acvariul, portul, muzeul de arheologie, piața orașului și delfinariul).

Cazarea s-a făcut la hotelul „Riviera“, etajul 13, camera 6, iar masa a fost servită la restaurantul hotelului.

A doua zi, s-a vizitat restul litoralului (în afară de stațiunea Costinești), podul de la „Vadul Oii“, liceul teoretic din comuna Căzănești și o gospodărie țărănească a numitului Roman Ioan.

Din exprimările lui „Basarab“, s-au desprins câteva aspecte:

„Basarab“ nu cunoaște realitățile practice din țară, rezultând că în ultimii 12 ani nu a ieșit din București decât o singură dată, când s-a deplasat la Snagov. Numai așa se explică faptul că el nu cunoaște în mediul rural că se construiesc case din cărămidă și învelite cu țiglă sau tablă; că în comune sunt trotuare, iar țăranii nu mai umblă desculți. A fost deosebit de impresionat de veselie a oamenilor aflați pe litoral, cât și de abundența de produse industriale și agrare.

Admirând politica conducerii statului nostru, s-a exprimat că ar fi și mai bine dacă s-ar admite folosirea și consultarea celor în vârstă, în diferite probleme „ce frământă țara“, exprimându-se în câteva rânduri că pe el să-l considerăm — în viitor — un apropiat al conducerii de stat și că stă la dispoziția organelor de securitate pentru a le ajuta cu tot ce poate.

În timpul vizitei la liceul din comuna Căzănești, vizitând laboratoarele, printre care și cel de istorie, a întrebat pe director de ce harta R.S. România nu cuprinde și porțiunea până la Nistru și dacă elevilor li se explică că Basarabia aparține de fapt și de drept românilor.

Directorul liceului i-a răspuns că există o tematică dată de Ministerul Învățământului, iar cât privește harta, că nu cuprinde și porțiunea până la Nistru, nu este cazul să o pună în discuție, fiind problemă majoră (aflată) în atenția conducerii de stat.

Vizitându-se gospodăria țăranului Roman Ioan, „Basarab“ s-a interesat îndeaproape de modul cum este organizată munca pe brigăzi — ce presupune acordul global, cât realizează la zi muncă, cum se preocupă de viitorul celor doi copii ai săi, dacă se respectă datinile și obiceiurile religioase.

La aceste întrebări, gazda i-a răspuns în mod real. Printre altele, i-a menționat că anul acesta, valoarea unei zile de muncă se ridică la suma de 106 lei, dar că cei de la brigada zootehnică a gospodăriei lor, realizează un venit mai mare. Lucrează pe zi 9—10 ore, transportul la muncile agricole făcându-se cu mașina. Cu privire la cei 2 copii ai săi, gazda i-a spus că fata urmează liceul pedagogic din orașul Slobozia, urmând să revină în comună ca educatoare, iar băiatul va urma institutul politehnic.

„Basarab“ a rămas deosebit de impresionat de răspunsurile date, mai ales atunci când a aflat că în comună sunt circa 100 de familii, ce au instalate la domiciliu postrui telefonice.

La reîntoarcerea spre București, cât și în discuțiile purtate la domiciliul său, „Basarab“ s-a exprimat că într-adevăr a văzut lucruri pe care nu le-a crezut, mai ales că nici unii „apropiați ai săi nu i-au prezentat realitatea, dezinformându-l“.

Ca semn al recunoștinței sale pentru tot ce a văzut a spus că va face o scrisoare de mulțumire conducerii Ministerului de Interne.

La propunerea lui „Basarab“, în această deplasare a mers și prietenul acestuia Marchetti (care este informatorul nostru, cu numele conspirativ „Avocatul“), față de care s-a exprimat că — pe viitor — altfel va vedea lucrurile și îi va pune la punct pe unii care-l vizitează și caută să-i spună lucruri neadevărate.

În mașină și mai ales la despărțire, „Basarab“ a făcut invitația ofițerului de a-l vizita la domiciliu, prilej cu care îi va prezenta și familia sa și îi va pune la dispoziție — pentru studiu — scrierile sale și ale celor apropiați lui, afirmând că „tot timpul său se ocupă cu așa ceva“.

Lt. col. Badea Constantin

Cu ocazia acestei deplasări s-au făcut cheltuieli din fondul CIS, în valoare de 500 (cinci sute) lei.

Lt. col. Traian Popescu

r.d. 0200/8/60

22.09.1972

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), București, dosar I 161960, f. 173—175

Nr. 49

24 ianuarie 1973, București. Din scrisoarea lui Pan Halippa către Anton Crihan

Pregătindu-mă pentru obștescul sfârșit, am început să lichidez fondul meu de documente în problema Basarabiei, împărțindu-le la Muzeul Istoric, la Arhivele Statului, la Institutul de Studii Istorice și Social-Politice al P.C.R. și la Muzeul Literaturii Române. Odată cu această operație, mă gândesc că nu e rău să lichidez și raporturile mele cu oamenii cu care am avut de-a face o viață. De pildă cu Dumneata. Nu știu de ce nu mi-ai mai răspuns la scrisori. După aceea, am aflat din scrisorile Dumitale către alți prieteni că ceea ce fac eu nu-ți place și deci te-ai crezut în drept să nu mai ai raporturi cu mine. Eu m-am amărât pentru această atitudine a Dumitale, dar socot că am cam întârziat să iau și eu o atitudine. Dar acum, când încep să lichidez treburile pământești, vreau să mă lămuresc și cu Dumneata...

(Urmează o mărturisire a lui Pan Halippa în care el afirmă că s-a așteptat la mai mult din partea lui A. Crihan și îl sfătuiește să ia contact cu alți basarabeni din S.U.A. Auzind că Ion Păscăluță a scris un memoriu, continuă — *nota editorilor*): ... înseamnă că Ion Păscăluță se căiește de ceea ce a făcut pe vremuri. Totuși, nu Ion Păscăluță trebuie să fie reprezentantul nostru în străinătate, ci Dumneata. Și noi de aici te rugăm să-ți faci datoria. Iar dacă eu am greșit ceva, să repare alții greșelile mele și să facă mai bine. Și mai ales voi fi bucuros când acel cineva va fi vechiul meu prieten Anton. Dar aici sfârșesc și eu rolul meu pe care l-am avut de a fi sfetnic.

Publicat după: „Revistă de istorie a Moldovei”, nr. 1, 1994, Chișinău, Editura „Știința”, p. 65

Nr. 50

5 aprilie 1973, București. Scrisoare a lui Pantelimon Halippa adresată Ion Gh. Maurer, președinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România

DOMNULE PREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI,

Subsemnatul, fost președinte al Sfatului Țării, care a votat Unirea Basarabiei cu România, Vă rog să luați în considerație problema Moldovei de Răsărit, care ne-a fost smulșă de Uniunea Sovietică în 1940, în urma înțelegerii mareșalului Stalin cu fiurelul Hitler, și în 1944, în urma pierderii războiului de către Conducătorul României, generalul Ion Antonescu, care se înțelesese și el într-un chip oarecare cu Hitler.

De ambele dăți Moldova de Răsărit a fost victima Rusiei, care vrea să pătrundă în Balcani și în Mediterana peste noi și peste popoarele care-i stau în cale.

Problema Moldovei de Răsărit este vitală pentru Republica Socialistă România, deoarece populația Moldovei de Răsărit este a patra parte din neamul românesc și această populație vrea și trebuie să facă parte din Republica Socialistă România.

Și cum în vremea de astăzi se discută problema securității în Europa și colaborării popoarelor ei, Republica Socialistă România nu poate să nu ridice la vremea potrivită problema Moldovei de Răsărit.

Toată lumea împărtășește principiul wilsonian de autodeterminare a popoarelor, și răposatul conducător al revoluției și statului conglomerat al Rusiei — Lenin, nu odată, s-a pronunțat și el pentru despărțirea de imperiul țărilor a popoarelor mărginașe, care au peste granița Imperiului frați de sânge și grai, organizați în state naționale.

Nouă — moldovenilor din Basarabia — Lenin ne-a spus clar: „procedați cum vă dictează conștiința națională și interesul politic, dar faceți-o prin Sfatul Țării“. Noi așa am și procedat, și Sfatul Țării, cu 86 de voturi pentru și numai 3 voturi contra, a unit Basarabia cu România, în ziua de 27 martie (stil vechi) — (9 aprilie — stil nou) 1918.

Acum când se împlinesc 55 de ani de la acea dată remarcabilă în istoria neamului român, noi, basarabenii, ținem să subliniem, că actul nostru de unire a fost conceput în credința revoluționarilor români din 1848, în frunte cu Nicolae Bălcescu și în credința revoluționarilor noștri socialiști, cum a fost basarabeanul Zamfir Arbore și alții.

Noi nu luptăm împotriva rușilor, ci împotriva imperialismului: ieri — țarist și astăzi — zis sovietic.

Știm cu precizie, că poporul rus și sovietele lui n-au dorința de a ne distruge unitatea noastră națională. Vinovați de situația creată în Rusia, nu suntem noi uniuniștii moldoveni basarabeni, ci acei conducători ai Statului Sovietic, care și-au însușit politica și diplomația țaristă.

Dar Europa are nevoie de libertate, ordine și pace și de aceea intervenția noastră românească la această Europă este absolut necesară și logică. Conferința viitoare pentru reglementarea pașnică a problemelor Europei trebuie să găsească o justă soluție și pentru noi.

Subsemnatul am cedat tot fondul meu de documentare asupra problemei Basarabiei, instituțiilor de stat și de partid, ca: Muzeul Istoric al României, Arhiva Statului, Academia R.S.R. și Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

Dar, la nevoie, eu îmi ofer serviciul personal și mai departe Guvernului Țării.
Gata oricând la datorie!
ss Pantelimon Halippa,
fost președinte al Sfatului Țării, fost deputat și senator român,
fost Ministru de Stat al Basarabiei și al României întregite

București, 5 aprilie 1973.- Adresa; București, str. Alex. Donici Nr.32, sectorul II.

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), București, dosar I 161960, f. 143—144

Nr. 51

27 iulie 1973, București. Nota-raport a Direcției a I-a a Ministerului de Interne privind contactarea lui „Basarab” (Pantelimon Halippa), la domiciliul său, de către un ofițer al organelor de securitate

Ministerul de Interne
Direcția a I-a de Informații Interne
131/BC/27.07.1973

Strict Secret
Ex. nr. 1

006064/109

Ordin rezolutiv:

Tov. col. Ioana

Cred că ar fi bine dacă lt. col. Badea C. l-ar felicita personal cu ocazia zilei de naștere. Să-i trimitem și un coș cu băuturi.

ss. g-ral mr. D. Borsan

NOTĂ — RAPORT

În ziua de 26.07. a.c., l-am contactat pe „Basarab” la domiciliul său, ocazie cu care acesta a ridicat următoarele probleme mai deosebite:

Fiind conștient că nu va mai trăi mult, ar dori să pregătească un om care să-i continue activitatea scriitoricească. Astfel, s-a hotărât să facă această propunere fiului său, Nicolae, cu care însă — până în prezent — nu a discutat, fiind plecat pentru un timp din localitate. Are convingerea că Nicolae îi va accepta rugămintea și că, împreună cu alți cunoscuți de-ai săi, îi va continua „opera”.

„Basarab“ intenționează să ia legătura cu gruparea de ucraineni aflată în străinătate, pentru a vedea care este orientarea lor politică și activitatea ce o desfășoară în prezent. Intrarea în legătură cu gruparea ucraineană, preconizează s-o facă prin Vasile Bilinschi, pensionar, cu domiciliul în București, „om cu influență în exterior“. În acest sens, „Basarab“ a fixat pentru sâmbătă 28.07. a.c., o discuție cu Vasile Bilinschi, ocazie cu care îi va solicita amănunte despre gruparea ucraineană aflată în străinătate.

Raportăm că, din datele pe care le deținem, rezultă că Vasile Bilinschi, născut la 3 mai 1907, în Capilanca — U.R.S.S., fiul lui Sofronie și Achilina, fost ziarist și profesor, domiciliat în București, str. Poenaru Bordea nr. 18, este în prezent în atenția Inspectoratului Municipiului București — Securitate. Între anii 1935—1936, a fost membru al unei organizații iredentiste ucrainene, iar în perioada 1950—1958, funcționând ca redactor la ziarul „Novii Vik“, ce apărea în București; prin articolele ce le-a scris, a făcut propagandă naționalistă.

Prin discuțiile purtate, l-am determinat pe „Basarab“ să renunțe la acțiunea preconizată, accentuând în acest scop îndoielile sale cu privire la seriozitatea lui V. Bilinschi.

„Basarab“ ne-a vorbit și despre o altă intenție de-a sa, respectiv intrarea în contact — la domiciliul său — cu un funcționar al Ambasadei Franței (Secția culturală), în scopul de a-i relata aspecte cu privire la activitatea sa trecută și a transmite mulțumiri autorului articolului apărut în ziarul „Le Monde“, în care s-a(u) făcut referiri la unele teritorii românești ce în prezent sunt scoase din granițele țării. Ambasada franceză nu a acceptat propunerea lui „Basarab“ și i-a solicitat să trimită în scris tot ce dorește să le comunice, aspect cu care „Basarab“ nu este de acord.

Aspectul de mai sus fiindu-ne cunoscut prin mijloacele speciale, în discuții i-am spus că a procedat bine netrimțând materialul solicitat de Ambasada franceză.

În altă ordine de idei, „Basarab“ ne-a informat despre o serie de persoane care l-au vizitat la domiciliu în ultima perioadă de timp, printre care și Gheorghe Lupașcu din Iași, fost reținut în U.R.S.S. și funcționar al Ambasadei române la Moscova, venit definitiv în țară în urmă cu câțiva ani, care — în discuțiile purtate — a avut o serie de nemulțumiri cu privire la pensia ce o primește.

Data fiind această stare dificilă în care se află, ne-a rugat să fim mai mult alături de el, vizitându-l mai des.

Și cu acest prilej, a avut cuvinte elogioase la adresa politicii partidului și statului nostru.

În încheierea discuției, ne-a informat că la 1 august a.c., va împlini 90 de ani, prilej cu care, deși nu va invita pe nimeni, cei ce vor veni să-l felicite vor fi bine primiți. Dacă, cu această ocazie, îl vor vizita mai multe persoane, dorește să se fotografieze împreună cu acestea, aspect cu care ne-a rugat să fim de acord.

* * *

Având în vedere cele de mai sus, vom lua următoarele măsuri:

Contactarea lui Halippa Nicolae, în scopul de a stabili ce indicații îi dă „Basarab“ în a-i continua „opera“;

Verificarea discuțiilor dintre „Basarab” și Vasile Bilinski, prin mijloace speciale și întreprinderea unor măsuri, în cooperare cu I.M.B.-S., de izolarea lui Vasile Bilinski de „Basarab”;

Comunicarea datelor la Inspectoratul Județean Iași cu privire la atitudinea prezentă a lui Gheorghe Lupașcu;

Instruirea specială a informatorilor „Avocatul” și „Nicu” în a ne furniza date cu privire la intențiile lui „Basarab” în a-și sărbători ziua onomastică. În același scop, se va ține contact permanent cu ofițerii compartimentului de exploatarea mijloacelor speciale;

Contactarea lui „Basarab” în ziua de 1 august, sub pretextul felicitării și antrenarea lui în discuții pe timp de 3–4 ore.

Lt. col. Badea Constantin

De acord cu măsurile ce se preconizează.

ss Col. Ioana

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), București, dosar I 161960, f. 274–276

Nr. 52

30 noiembrie 1973, București. Notă-raport a Direcției a I-a a Ministerului de Interne privind contactarea lui Pantelimon Halippa, la domiciliu

130/BC/30.11.1973

Strict Secret

Ex. nr. 1

NOTĂ-RAPORT

Azi, 30.11. a. c., a fost contactat la domiciliu Halippa Pantelimon. Din discuțiile purtate rezultând următoarele aspecte mai importante:

— Starea sănătății sale nu-i permite să participe la înmormântarea lui Gheorghe Cristescu. Și-a exprimat însă dorința de a participa, dar a fost sfătuit de apropiații săi să renunțe la această idee.

Dorește să transmită o telegramă de condoleanțe, dar nu s-a hotărât pe adresa cui, știind că copiii defunctului nu sunt persoane serioase.

— A fost vizitat la domiciliu de Sinicliu Elefterie, care i-a relatat că a avut o discuție cu ofițeri de securitate și că a înțeles ca, pe viitor, să nu mai ridice probleme în afara celor comunicate oficial. În continuare, Sinicliu a apreciat convorbirea avută cu ei ca deosebit de utilă și și-a însușit în întregime punctul lor de vedere.

Sinicliu a insistat pe lângă Halippa Pantelimon „să-și vadă de bătrânețe, că oficialitatea rezolvă problemele, fiind competentă“.

Ca urmare a măsurilor de influențare întreprinse, Halippa Pantelimon s-a exprimat că, pe viitor, nu vrea să mai facă nimic în afara cadrului legal și care să contravină punctului de vedere al oficialității.

Halippa Pantelimon a primit recent, din partea profesorului universitar C. Giurescu, o carte, apărută de curând, în completarea Istoriei Românilor, în care se vorbește și de fostele granițe ale României, dinainte de 1938, cu următoarea dedicație: „Marelui luptător pentru întregirea neamului românesc — Halippa Pantelimon“.

— Ne-a informat că în urmă cu câteva zile, a participat la o expunere ținută la Casa oamenilor de știință, unde Emil Pop a evocat momente referitoare la realizarea Unirii Transilvaniei cu România.

La sfârșitul acestei expuneri, Halippa și-a cerut permisiunea și a spus câteva cuvinte despre participarea sa la actul unirii, împărtășindu-le din experiența înfăptuirii unirii Basarabiei cu România.

După circa 10 (minute), directorul Casei oamenilor de știință, l-a invitat să-și concentreze expunerea, întrucât artista Elena Cernei, care urma în program, se grăbea să plece la un alt spectacol.

— Halippa Pantelimon, cu privire Grosu Ion, a afirmat următoarele:

Acesta, în urmă cu 2 ani, și-a făcut apariția în entourageul său, spunând că este originar dintr-o localitate din același județ cu el. Este de profesie inginer, salariat al Direcției Generale de Gaz și Electricitate, căsătorit, are un copil și are telefon la domiciliu cu nr. 18.68.15.

După prima întrevvedere, Grosu l-a luat pe Halippa Pantelimon cu mașina și l-a dus la Snagov, unde, timp de 8 ore, „l-a chestionat pe tema Basarabiei“.

De atunci, vizitele acestuia s-au repetat, oferindu-se să-l ducă pe Halippa cu autoturismul său în oraș, ori de câte ori are nevoie.

Grosu Ion, prin luna septembrie a.c., l-a prezentat lui Halippa Pantelimon pe scriitorul Paul Goma, fără ca Halippa să-i fi cerut acest lucru.

Sus-numitul i-a mai spus lui Halippa că studiază diverse documente la Biblioteca Academiei și că are relații cu unii salariați ai Institutului de Istorie, printre care și cu d-na Popa.

Halippa Pantelimon ne-a spus, în final, că nu-și dă seama ce urmărește Grosu Ion în relațiile cu el.

Lt. Col.

Badea Constantin

Nr. 54

**19 februarie 1974, București. Nota sursei „Sever“ despre vizita făcută
lui Pantelimon Halippa, la domiciliu**

Primit: Lt. col. Rădulescu P.

Inform.: „Sever“

Strict secret

Ex.unic

Casa: domic. inf.

Data: 19. 02.1974

132/008

NOTĂ

despre vizita din 18.02.1974, făcută de sursă lui Halippa Pantelimon

Halippa Pantelimon povestește că, drept urmare a faptului de a nu i s-a dat cuvântul la ultima sesiune a Academiei (sesiune jubiliară), a scris un memoriu adresat Președintelui acestui înalt for de cultură. În memoriu își exprimă regretul că nu s-a vorbit la acea sesiune nimic despre academicieni de origine basarabeană, în frunte cu B. P. Hasdeu. Mai enumeră și alți scriitori basarabeni, care nu au fost însă membrii ai Academiei, ce trebuiau să fie comemorați. Roagă să fie înlăturată această omisiune. Mai sugerează ca, la biblioteca Academiei, să se achiziționeze cărți și reviste care apar acum la Chișinău.

Halippa completează, arătând că memoriul a fost citit mai întâi la el acasă, într-un grup de prieteni, anume convocați „la o consfătuire“. Abia după ce aceștia i-au dat aprobarea, a trimis memoriul Academiei.

Halippa are informații că, actualmente, autoritățile sovietice din Basarabia încurajează, pe scară mare, alcoolismul. Românii de acolo se îmbată pe capete. Se urmărește astfel, să-i facă să uite de dorința revenirii la Patria-mamă. Iar românii basarabeni primesc a se îmbăta, spre a uita de neazuri...

Halippa susține că prestigiul actual al României este numai pe plan internațional. În țară însă, lucrurile merg prost, este sărăcie și lumea se simte nemulțumită. Cauza se datorează faptului că în preajma Președintelui Republicii noastre se află oameni necompetenți la conducerea treburilor de stat. Baniul statului se risipesc adesea în van, cum s-a întâmplat cu noua clădire a Teatrului Național, pe care Halippa a vizitat-o de curând, unde acustica este insuficientă.

Informator „Sever“

N. L.

Halippa Pantelimon, fost fruntaș al P.N.Ț., este lucrat prin dosar de urmărire informativă, de către ind. 131/MV.

Cele semnalate în notă, cu privire la memoriu, se certifică și prin alte surse, cât și prin T.O.

Informatorului i-am atras atenția să fie foarte atent, să nu mai pună întrebări și, în același timp, dat fiind că lângă Halippa sunt destule surse, să-l viziteze mai rar.

Lt. col.

Rădulescu Petre

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), dosar I 161960, f. 417–418

Nr. 55

21 februarie 1974, București. Notă a Direcției I-a a Ministerului de Interne referitoare la discuțiile purtate de Pantelimon Halippa cu Ion Hudiță

Ministerul de Interne

Strict secret

Direcția I-a

Ex. Nr. 1

Serviciul 3

131/SG/00122029/21.02.1974

NOTĂ

Din materiale provenite din mijloace speciale în ziua de 14 și 19.02.1974, privind pe Halippa Pantelimon, fost președinte în Sfatul Țării, în prezent lucrat prin dosar de urmărire informativă, rezultă următoarele:

„Discutând cu numitul Hudiță Ion, fost conducător P.N.Ț., condamnat, în prezent lucrat prin dosar de urmărire informativă, și-a manifestat părerea de rău că nu a participat la lucrările sesiunii Academiei în ultima zi — 19.1.1974 — exprimându-și, totodată, dorința ca, în cadrul Conferinței pentru pace și securitate europeană, să se trateze și problema Basarabiei, cât și crearea unui mic „Comitet clandestin“, sub supravegherea Ministerului de Interne, prin care ei să țină legătura cu elementele din străinătate și folosirea lor; în acest scop, Hudiță Ion i-a replicat că, „atâta vreme cât la conducere se află comuniștii, nu avem siguranța — din afară — de a pune problema Basarabiei, pentru că s-ar risca ruperea raporturilor cu Rusia și chiar o eventuală agresiune rusească, nu putem face nimic“.

Hudiță Ion i-a spus lui Halippa Pantelimon că fondul lor din Elveția (fostul fond al P.N.Ț.), depus pe numele lui Crețeanu, fost ambasador la Ankara, în 1944, este intact, că procentele adunate au ajuns la cca 10.000.000 de dolari, iar în legătură cu aceasta există o ceartă întreagă la Comitetul Național Român de la Washington, deoarece Crețeanu nu-l pune la dispoziție. În legătură cu acest fond, el crede că nu există, deoarece d-na Crehan din S.U.A., i-a spus că ei au cheltuit fondul.

Cei de mai sus, făcând unele discuții referitoare la situația internațională, apreciază că în cadrul divergențelor dintre Rusia și China, S.U.A. este în prezent un intermediar, iar elementele românești din străinătate speră în obținerea unor avantaje politice pe care America le-ar fi promis.

Hudiță Ion a mai afirmat că multe popoare și-au pierdut încrederea în Rusia, iar situația actuală nu permite „să ridicăm problema Basarabiei“. De asemenea, a mai spus că lumea se apropie de un al III-lea război mondial“.

— Prin intermediul informatorului „Avocatul“, organele noastre au intrat în posesia memoriului scris de Halippa Pantelimon, care i l-a dat acestuia să-l dea la Academia R. S. România.

Întrucât acesta nu a luat parte în ultima zi a sesiunii Academiei din 19.1.1974, când au avut loc discuții libere, a întocmit acest memoriu, în care cere repararea unei greșeli ce s-a făcut în programul de discuții privitoare la „Rolul și locul Academiei Române în evoluția societății românești, între 1866—1920“, deoarece în cele 69 de rapoarte prezentate la sesiune, nici unul n-a pomenit despre oamenii de știință basarabeni, printre care: B. P. Hasdeu, Alex. Hâjdău, Alex. Roman, Ștefan Ciobanu, Vasile Stroescu, Ion Inculeț și alții, pe care îi consideră că și-au adus o contribuție însemnată la făurirea istoriei și culturii neamului.

Întrucât memoriul nu prezintă aspecte deosebite și a nu desconfia informatorul față de obiectiv, îl vom înmâna acestuia, pentru a-l duce la Academie.

Șeful Serviciului

Lt. colonel

Derscanu Gheorghe

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), dosar I 161960, f. 419–420

Nr. 56

14 mai 1974, București. Notă a Direcției a I-a a Ministerului de Interne cu privire la întâlnirea lui Halippa Pantelimon cu ambasadorul S.U.A., Harry Barnes jr.

Ministerul de Interne

Direcția I-a\

Nr. 130/006064/14 mai 1974

Strict secret

Ex.Nr..2

NOTĂ

privind întâlnirea lui Halippa Pantelimon din București cu ambasadorul S.U.A. în R. S. România Harry Barnes jr.

În ziua de 16 aprilie 1974, Halippa Pantelimon a dat telefon la ambasada S.U.A. din București pentru a-l felicita pe Harry Barnes cu prilejul numirii sale în funcția de ambasador. Negăsindu-l a lăsat numărul său de telefon secretarei și a rugat-o să comunice ambasadorului rugămintea sa de a-i da un telefon.

Ca urmare, a doua zi, Halippa Pantelimon l-a sunat și la propunerea lui Halippa de a-l vizita imediat la ambasadă împreună cu Hudiță Ion, fost fruntaș P. N. T., motivând că este foarte ocupat, i-a promis că-l va vizita spre sfârșitul lunii aprilie a.c.

Pe data de 11 mai a.c., ora 11, Harry Barnes a dat un telefon lui Halippa Pantelimon prin care și-a cerut scuze că nu l-a vizitat la sfârșitul lunii aprilie, așa cum promisese, stabilind în același timp, de comun acord, să se întâlnească în cursul după amiezii, pe la orele 15.30, la domiciliul lui Halippa.

Din datele obținute de Direcția I-a, de la sursele „Avocatul” și „Penu”, și direct de la Halippa Pantelimon, contactat de organele noastre pe data de 13 mai a.c., la cererea sa, precum și de Direcția a III-a, rezultă următoarele:

După ce în jurul orei 12.30 a dat liber șoferului, Harry Barnes a sosit, pe jos, la domiciliul lui Halippa Pantelimon la ora 15.30. La prima parte a discuțiilor dintre Harry Barnes și Halippa Pantelimon a participat și fiul gazdei, Halippa Radu Nicolae. La orele 16.00, a sosit și Hudiță Ion, invitat telefonic în prealabil de Halippa pentru a participa la această întâlnire. În momentul când a sosit Hudiță, a plecat în oraș la o expertiză tehnică.

După schimbarea formulelor obișnuite de politețe, prilejuite de revederea lor, Harry Barnes i-a spus lui Halippa Pantelimon că nu a venit la el în calitate de ambasador, ci de om interesat de a cerceta și cunoaște trecutul istoric al României. A venit la el pentru că a participat la o serie de evenimente istorice, cunoaște foarte multe lucruri și-l poate ajuta cu date și bibliografie referitoare la trecutul istoric al României și-n special la Basarabia.

Barnes l-a informat pe Halippa că după ce și-a susținut teza de magistrat având ca temă participarea României la Primul Război Mondial și diplomația vremii, în prezent își pregătește lucrarea de doctorat tot pe o temă privind istoria țării noastre.

În cadrul discuțiilor, Halippa a ridicat și problema Basarabiei. În acest sens, i-a spus lui Harry Barnes că a dorit să-l vadă îndeosebi pentru a-l ruga, ca în calitatea sa de ambasador al unei mari puteri, să ajute România pentru a obține Basarabia de la ruși.

În sprijinul acestei idei Halippa a arătat că noi românii am avut norocul ca în momente importante din istoria noastră, unii ambasadori sau consuli străini, aflați la București să ne ajute în problemele noastre românești.

După ce a făcut o trecere în revistă a situației internaționale la zi, menționând și faptul că în cadrul Conferinței de la Geneva, U.R.S.S., Polonia și R.D.G. susțin ca „actualele granițe să rămână „sfinte”, Harry Barnes a afirmat că Ș.U.A. duce o politică de pace, înțelegere și cooperare cu U.R.S.S., China etc., pe care el nu o poate contrazice și nici nu are interes s-o contrazică. Aceiași politică de apropiere Ș.U.A. a adoptat de altfel și față de România.

Cu privire la țara noastră, ambasadorul american a mai arătat că este o țară care dorește independență politică și economică pe care Ș.U.A. o înțelege și îi manifestă toată simpatia, acordându-i ajutoare tehnice și capital.

Cu ocazia contactării, Halippa Pantelimon ne-a mai relatat că ambasadorul S.U.A. a afirmat că situația actuală a Americii este cât se poate de grea deoarece țara sa, dorește să fie arbitru în problemele mari, internaționale și că s-a săturat să cheltuiască forță umană și materială în rezolvarea unor litigii pe care în viitor intenționează să le soluționeze pe cale pașnică, prin diplomatie cât și prin intervenții „tehnice”, „economice” sau „culturale”. Barnes are certitudinea că Nixon, procedând în acest mod va stăpâni situația politică mondială.

Înainte de a pleca, Halippa Pantelimon i-a arătat lui Harry Barnes mai multe cărți și broșuri despre trecutul istoric al Basarabiei, dintre care acesta a luat împrumut 5–6 bucăți.

Harry Barnes a promis că va mai veni pe la Halippa, însă nu a fixat data precisă.

Raportăm că mijloacele speciale existente la domiciliul lui Halippa Pantelimon nu au înregistrat discuțiile purtate cu Harry Barnes, întrucât pe timpul întâlnirii nu se știe în ce împrejurări receptorul telefonului nu a fost fixat în furcă.

*Șeful Direcției
General-maior
Dumitru Borsan*

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), dosar I 161960, f. 459–460

Nr. 57

1 noiembrie 1974. Scrisoare adresată lui Harry Barnes, ambasador al S.U.A. în România, în care Pan Halippa solicită susținerea S.U.A. pentru rezolvarea problemei Basarabiei

Domnule Ambasador Harry Barnes,

Subsemnatul Pantelimon Halippa, fost vicepreședinte și președinte al Sfatului Țării Basarabiei, ministru al României, originar din Basarabia, Vă rog să folosiți prilejul venirii în România a ministrului de Externe al Statelor Unite ale Americii, ca să-i atrageți atenția asupra problemei Basarabiei, care a făcut parte, veacuri de-a rândul, din Moldova și din România un sfert de veac, dar din cauza ultimatului lui Stalin a fost smulsă din hotarul răsăritean al României și astăzi duce o viață de mizerie în U.R.S.S., ca așa-zisa Republică Socialistă Sovietică Moldovenească, sortită să fie victima politicii de rusificare a statului zis rus, dar care înglobează peste o sută de națiuni, supuse de țarii Rusiei de altădată și acum guvernate de Soviete.

Problema Basarabiei este foarte importantă pentru pacificarea Europei și ea trebuie soluționată pe cale diplomatică, cum a mai fost soluționată în 1856, în urma pierderii de către ruși a războiului din Crimeea și cum a fost soluționată la Conferința de Pace de la Paris-Versailles în 1919. Noi — basarabenii — am soluționat această pro-

blemă încă din 1918, când Sfatul Țării al Republicii Moldovenești Basarabene a votat cu 86 de voturi unirea cu România, când au fost numai 3 voturi contra. Sfatul Țării a fost un parlament constituant al Basarabiei, la formarea căruia au participat toate organizațiile politice, sociale și administrative ale provinciei și unde toate minoritățile naționale au fost reprezentate prin deputații lor, liberi aleși de congresele și organizațiile naționale, pe aceleași baze care s-au practicat în toată Rusia din 1917—1918.

Problema Basarabiei este una din cele mai importante ale României și fără soluționarea ei nu poate fi pace statornică în această parte a Europei. Noi — basarabeni — ne punem speranța în voința hotărâtoare a Americii, care râvnește să fie și este puterea arbitrală în toată lumea.

Prin mine — om bătrân de 91 de ani — Basarabia face apel la Domnia Voastră, domnule ambasador al Americii, ca să ajutați soluționarea pașnică a problemei basarabene. Basarabia Vă va rămâne recunoscătoare pentru totdeauna pentru cuvântul Domniei Voastre, pe care îl veți spune în problema Basarabiei. Acest cuvânt trebuie spus și pentru motivul că răpirea Basarabiei de către Stalin din cadrul statului român a fost un act pus la cale de dictatorul Stalin cu dictatorul Germaniei Hitler și acest act trebuie anulat, cum au fost anulate la Potsdam toate actele lui Hitler.

Aș fi bucuros să Vă spun cuvintele de mai sus verbal, dar sunt bolnav.

Rămân al Domniei Voastre vechi prieten, dornic de a discuta problemele la ordinea zilei.

1 noiembrie 1974

ss *Pantelimon Halippa*

Str. Al. Donici nr. 32, București

Publicat după: Pantelimon Halippa, Anatolie Moraru, *Testament pentru urmași*, Chișinău, Editura „Hyperion”, 1991, p. 171

Nr. 57

21 noiembrie 1974, București. Notă a sursei „Nicu” din despre vizita făcută lui Pantelimon Halippa, la domiciliu

I.M.B. — Securitate

Strict secret

Primit: mr. Bica Nicolae

Ex. nr. 1

Sursa: „Nicu”

Data: 21.XI.1974

NOTĂ

Sursa a vizitat pe Pantelimon Halippa în ziua de 11 nov. 1974. Cu prilejul convorbirii care a avut loc Pantelimon H(alippa) a spus următoarele:

A adresat o scrisoare ambasadorului Barnes, cu ocazia vizitei pe care secretarul de stat al S.U.A. Kissinger a făcut-o în țară. În această scrisoare a arătat ambasadoru-

lui Barnes care este situația actuală din Basarabia și cum a fost despărțită de România. A mai arătat că nu este admisibil ca după ce S.U.A. a ajutat Rusia să câștige războiul, acum tot S.U.A. să tolereze ca Rusia să ocupe jumătate din Europa, creând două Germanii și două Românii. În această scrisoare Halippa a cerut ambasadorului Barnes să informeze pe secretarul de stat Kissinger despre situația exactă a problemei Moldovei de Răsărit „întrucât cercurile oficiale nu-l vor informa de această problemă, de teama rușilor“.

Întrucât președintele S.U.A. G. Ford va veni în anul viitor în România, Halippa a spus că intenționează să facă și cu ocazia acelei vizite un demers asemănător. Despre scrisoarea adresată lui Barnes — spune Halippa — nu a vorbit decât cu două persoane și anume, cu Hudiță și acum (11 nov. a.c.) cu sursa. Hudiță „a fost de acord cu conținutul scrisorii“, însă a atras atenția lui Halippa că ambasadorul Barnes nu poate face nimic în această problemă „întrucât el (Barnes) nu face politica sa personală în România, ci politica externă a statului pe care-l reprezintă“. Pantelimon Halippa a spus că a trimis scrisoarea la Ambasada americană „printr-un prieten, care a predat-o în mâna unui secretar“. Halippa nu a spus numele prietenului, deși problema a revenit și a doua oară în discuție. Când problema a revenit în discuție Halippa, spunând că nu are nici o confirmare că Barnes a primit scrisoarea, el (Halippa) a spus că nu a putut trimite scrisoarea recomandat prin poștă pe numele ambasadorului întrucât s-a temut că-i va fi oprită la poștă, aceasta fiind în legătura cu organele de stat.

Sursa a avut impresia că ar fi posibil ca scrisoarea să fi fost încredințată de Halippa chiar lui Hudiță..

Pantelimon Halippa și-a exprimat convingerea sa că ambasadorul Barnes „poate fi de mare folos, dacă va reuși să-l convingă că în lucrarea sa de doctorat să se ocupe și de problema Moldovei de Răsărit“. Din păcate — spune Halippa — el nu-l poate invita pe Barnes la el întrucât nu are nimic din materialul promis. A rugat pe Hudiță să-i facă o invitație lui Barnes, însă Hudiță a refuzat categoric.

Pantelimon Halippa este de părere că problema Moldovei de Răsărit ar putea să fie ridicată și discutată la Congresul al XI-lea (al P.C.R. — *n.n.*), întrucât chiar Marx a spus că anexarea Basarabiei de Rusia „a constituit un jaf“. La congres — spune Halippa — s-ar putea pune problema existenței a două Românii și a drepturilor de autodeterminare pe care-l are populația românească din Basarabia, drept care a fost recunoscut chiar de Lenin.

Problema Basarabiei nu se pune la congres — spune Halippa — întrucât conducerii de partid și de stat îi este teamă de modul cum va reacționa Rusia, care ar putea să ocupe România așa cum a ocupat Cehoslovacia. Pantelimon Halippa crede însă „că o asemenea temere este neîntemeiată“, întrucât în situația de azi Rusia nu-și mai poate permite să facă ceea ce a făcut cu Cehoslovacia. Din păcate — spune Halippa — el nu are cum să se adreseze congresului.

Pantelimon Halippa spune că nu poate fi ajutat de nimeni în această problemă, nici măcar de prietenul său Alexandru Bârlădeanu, cu care a stat de vorbă mai de mult

în problema Basarabiei și care este de acord cu părerile lui, nu-l poate însă folosi la nimic pe Bârlădeanu „întrucât acesta este în dizgrația și pe linie moartă“.

Pantelimon Halippa este de părere că președintele republicii noastre, atunci când va mai merge, în vizită în Uniunea Sovietică, să ceară să viziteze orașul Chișinău arătând că dorește să vadă personal cum trăiesc românii de acolo.

Este sigur — spune Pantelimon Halippa — că această cerere ar fi refuzată de sovietici. „Serviciul făcut țării însă ar fi imens“ — spune Halippa — „întrucât toată lumea va putea să vadă că președintele României a fost împiedicat să viziteze Republica Moldovenească.

„Nicu“

N. L.

Halippa Pantelimon, fost membru în C.C. P.N.Ț., deputat și ministru pentru problemele Basarabiei, este lucrat de către Dir. I-a, ind. 131/MV, unde se va da o copie de pe prezenta notă.

Hudiță Ion, fost membru în C.C. P.N.Ț., secretar general al P.N.Ț. și ministrul agriculturii imediat după 23 August 1944, este lucrat de către Dir. I-a, prin D.U.I., ind. 132/SI.

Cele semnalate de sursă se verifică și prin mijloacele T.O. de la domiciliul lui Halippa.

Informatorul are sarcina de a-l tempera pe Halippa în acțiunile sale.

Mr.

Bica Nicolae

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), dosar I 161960, f. 128–129

Nr. 58

1974, București. Conținutul discuției dintre Pan Halippa și istoricul Alexandru Boldur, referitor la oportunitatea exploatării interesului ambasadorului S.U.A. Harry Barnes față de problema Basarabiei în interesul cauzei naționale

BARNES JUNIOR ȘI P. HALIPPA (1974)

Nu-mi aduc aminte data precisă la care mi-a telefonat Halippa, invitându-mă la dânsul pentru o chestiune foarte importantă. M-am gândit că poate de data aceasta este, într-adevăr, ceva serios. M-am prezentat.

La dânsul mai era un domn ucrainean, al cărui nume îmi scapă. Halippa arăta grav, ca un om pătruns sufletește de o misiune mare. Nu puteam ghici deloc ce este la mijloc.

Mi-a povestit că i-a făcut o vizită ambasadorul Statelor Unite, Barnes junior. I-a spus că se interesează de problema Basarabiei și a venit la dânsul, știind că el este

un reprezentant al basarabenilor. Intenționează să scrie o teză de doctorat în această chestiune și roagă să fie ajutat. Măgulit că o persoană atât de sus-pusă ca ambasadorul Statelor Unite îi face o vizită, Halippa i-a promis ajutor, în consecință, mi-a făcut următoarea propunere:

Dragă dle Boldur, dumneata ești cel mai indicat să-l ajuți. Ar fi anitar-I scrii întreaga teză de doctorat, iar el să-și pună numele ca și cum ar fi autorul ei. Trebuie să înțelegi că o asemenea lucrare ar fi în interesul cauzei noastre.

Nu știu dacă propunerea în esența ei aparține lui Barnes sau a fost o invenție a lui Halippa. Am fost literalmente frapat de o asemenea îndrăzneală: eu să scriu și altul să-și pună numele pe scrierea mea? Există și o etică anitaryd pentru autori — de a-și pune numele numai pe o producție proprie.

I-am răspuns:

Domnule Halippa, știu că acest anitaryd a mai fost în vizită și la dl Gonța și, de asemenea, i-a cerut ajutor. Gonța i-a dat lucrările mele de istoria Basarabiei; ar urma să le folosească, pe lângă alte izvoare. În afară de aceasta, în limba engleză există o teză de doctorat în problema Basarabiei — a lui Andrei Popovici („The Political Statute of Bessarabia”), care, în mod cinstit, a împrumutat mult din scrierile mele. Barnes ar putea foarte anitar folosească și această lucrare, precum și alte surse indicate în bibliografie. Dar Barnes este un leneș. Așteaptă să fie servit, în loc de a se pune pe muncă. Nu văd nici un motiv să scriu o lucrare de doctorat pentru un străin. Timpul meu este foarte scump. Pregătesc o lucrare despre traci și nu vreau să-mi bat capul cu Barnes. N-are decât să se afirme prin propriile sale forțe intelectuale.

Riposta mea, pronunțată cu vădită indignare, a fost atât de categorică, încât Halippa n-a îndrăznit să-mi mai spună măcar un singur cuvânt. A luat act de refuzul meu și a tăcut.

Ucraineanul a spus că poate el va face ceva pentru a-l ajuta pe ambasadorul anitary.

Fără a-mi pierde timpul în continuare, mi-am luat rămas-bun și am plecat.

Publicat după: Alexandru V. Boldur, *Memorii. Viața mea. Lumini și umbre*. București, 2006, Editura „Albatros Corporation”, p. 342–344

Nr. 59

20 iunie 1975. Scrisoare adresată lui Nicolae Nitreanu în care Pan Halippa relatează unele aspecte relevante din biografia sa

Iubite dle Nitreanu,

Îmi cereți date biografice pe scurt, iată-le:

Observ că eu, prins de gândurile mele politice, n-am răspuns la câteva întrebări, pe care mi le-ai pus Dumneata, dle și confrate basarabean Nitreanu. Aceste întrebări privesc fapte de grele împrejurări, prin care am trecut în lunga mea viață.

În Sfatul Țării eu am avut rolul de a ține grămăjoară pe deputații moldoveni, fie că erau din congresele noastre profesionale, fie că reprezentau județele basarabene. Treaba aceasta o făceam prin așa-zisul Bloc Moldovenesc, care discuta toate problemele ce veneau la ordinea zilei în Sfatul Țării.

În Blocul Moldovenesc s-a discutat și proclamarea Basarabiei ca Republică Democratică în federația viitoare a Republicilor din Rusia întreagă (2/16 decembrie 1917).

În Blocul Moldovenesc s-a discutat și proclamat independența Republicii noastre moldovenești (24 ianuarie 1918), act pe care l-am înfăptuit în ziua de 24 ianuarie 1918.

Mărturisesc că ziua a fost aleasă de mine, care am vrut să subliniez faptul Unirii Principatelor Române, din 24 ianuarie 1859. Eu eram basarabeanul cu studii istorice de la Universitatea de la Iași, și-mi plăcea să mă refer la fapte istorice românești din trecut, care totdeauna m-au animat.

Cultura mea istorică mi-a procurat și multe suferințe în viață. Am fost luat la ochi de moldovenii inconștienți și de rușii habotnici, care pe vremea țarismului m-au dus și în pușcării rusești pentru manifestațiile mele publice. De suferințe n-am scăpat nici în România Mare.

Am fost lovit de adversarii mei politici. În anul (1925 — *nota editorilor*), în ziua de Paști, în timp ce stăteam la masă, într-o casă a unui prieten țăran, din Zgurița, jud. Soroca, s-a prezentat un locotenent de jandarmi de la Legiunea Soroca și a început cu insulte, și în acest timp se repede și-mi dă doua palme pe obraz. Guvernul n-a luat nici o măsură, deși cazul s-a discutat și în Parlament. Ghiță Tătărașcu a camuflat cazul, fiindcă atunci erau liberalii la putere, fie că erau din Vechiul Regat, fie că erau originari din Basarabia, dar care-și schimbaseră înfățișarea, denumindu-se liberali, averescani sau iorghiști, sau chiar socialiști și poporaniști. Pasiunile politice coboară pe toți oamenii la fel.

Rușii șovini m-au atacat, fie că erau reacționari, fie că erau revoluționari. Sub țarism am fost prigonit și am făcut de două ori pușcărie.

Bolșevicii, la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918, căutau să mă extermin, neținând seamă că Troțki și Lenin conveniseră la formula mea din Congresul Sfatului, de la Petrograd, după cum am arătat mai sus.

În România Mare am avut de furcă și cu reacționarii de teapa cuziștilor, iorghiștilor și legionarilor-codreniști, iar când Basarabia ne-a fost răpită de Stalin, socialiștii români, prezidați de ardeleanul dr. Petru Groza, fost naționalist, fost și averescan și ajuns președinte al Republicii Democratice și Socialiste România, m-au anitar, la comanda lui Iosif Stalin (Djușașvili), Sovietelor. Acestea m-au dus la Chișinău, și acolo, într-un Tribunal anitayr ucrainean, m-au condamnat la 25 ani de muncă silnică și m-au dus în Siberia, dar acolo n-am stat decât trei ani și câteva luni, când s-a produs fericitul eveniment, că Iosif Stalin a murit și eu am fost readus în țară, unde am mai fost reținut în închisoarea din Gherla încă doi ani și ceva.

Cronologia a fost următoarea:

— Am fost arestat în 1950, odată cu toți foștii miniștri ai României.

— Am fost deținut 2 ani și ceva la închisoarea din Sighet, în drum spre care a murit dr. Daniel Ciugureanu, iar acolo în închisoare a murit și basarabeanul Ion Pelivan.

Dr. Daniel Ciugureanu a fost un fruntaș basarabean, care îndată după proclamarea independenței Republicii Moldovenești basarabene, a fost primul-ministru al Republicii și s-a ilustrat cu o fermitate de atitudini și anitay.

Ion Pelivan după ce fusese ministru de Externe al Republicii Moldovenești basarabene, a fost ministru de Justiție în România Mare și a jucat un rol important la Conferința de Pace de la Paris-Versailles.

Alți fruntași basarabeni, care nu dovediseră să plece din Basarabia, la ultimatumul lui I. Stalin, au fost executați de bolșevicii ruși în 1940.

Eu, la judecata mea de la Tribunalul ucrainean, am întrebat cu ce drept militarii ucraineni judecă pe un cetățean și demnitar anit, care n-are nimic de-a face cu Ucraina sau U.R.S.S.

În Siberia, în primul lagăr de la Taișet, și în alte lagăre, prin care am fost purtat, am făcut memorii ambasadorului anit de la Moscova — Iorgu Iordan — și îl întrebam: de când Siberia a ajuns o colonie a României, ca eu să fiu anitar și deținut acolo, și nu în țara noastră?

Reîntors în țară și eliberat din închisoarea de la Gherla, am solicitat o audiență la președintele dr. Petru Groza și i-am pus întrebarea: de ce am fost anitar Uniunii Sovietice? El mi-a răspuns că n-a știut despre treaba asta și o pune pe socoteala „jildancei Ana Pauker” și a lui [Teohari-] „Georgescu-Tâlhărescu”. Nu i-am obiectat că Ana Pauker și Georgescu i-au fost miniștri, și el ca președinte trebuia să știe ce fac miniștrii lui.

Mi-a răspuns că pe vremea aceea guverna Moscova, și nu el — dr. Petru Groza.

Când i-am spus că Mimi Sacagiu, care în numele Consiliului Comunal al Capitalei, mi-a devalizat toată locuința, iar familia mi-a fost scoasă din casa mea, din str. Al. Donici nr. 32, și dusă într-un beci, din str. Muzelor, acum ea devenită cetățeană a Israelului, dr. Petru Groza a răspuns uimit și mi-a spus că el face o politică de apropiere de China și acolo își pune nădejdea.

I-am obiectat că eu îmi pun nădejdea numai în România noastră și nu vreau să mor de foame, căci mi se luase și pensia de anitary secundar și mă mazilise și de la Academia Română, al cărei membru anitarydent eram de trei decenii.

Am vizitat și Academia Română și ea mi-a achiziționat colecția de proverbe moldovenești, pe care le-am strâns din gura basarabenilor din lagărele siberiene, prin care am fost purtat, pentru organizarea serviciului sanitar, așa cum îl organizasem și la Taișet.

VI. 1975

ss. *Pan Halippa*

Nr. 60

8 august 1975, București. Raportul Direcției a I-a a Ministerului de Interne cu propunerea de închidere a dosarului de urmărire informativă asupra lui „Basarab“

Ministerul de Interne

Strict secret

Direcția I-a

Ex. 1

Serviciul 3

130/BC/CC127128 din 8.08.1975

Rezoluție: APROB

RAPORT

cu propuneri de închidere a dosarului de urmărire informativă „Basarab“

La data de 5.03.1971 s-a deschis dosar de urmărire informativă asupra lui Pantelimon Halippa, fiul lui Nicolae și Paraschiva, născut la 1 august 1883, în Bălți-U.R.S.S., jurist, în prezent pensionar, domiciliat în București, str. Alexandru Donici nr. 32.

Baza luării în lucru a lui Pantelimon Halippa a constituit-o mai multe informații, din care rezultă:

— La locuința sa se întâlnesc periodic persoane de origine basarabească, cunoscute cu antecedente politice și penale, ocazii cu care colportează știrile posturilor de radio occidentale, denigrează orânduirea socialistă și conducerea de stat;

— Pantelimon Halippa, împreună cu persoanele din anturaj, au stabilit să redacteze și să trimită în străinătate memorii, prin care să ridice, la O.N.U. și alte foruri, problema Basarabiei.

— Pantelimon Halippa era preocupat de intrarea în contact cu reprezentantul diplomatic al unui stat capitalist acreditat în R. S. România, prin intermediul căruia să intre în relații cu cetățeni de origine basarabească, aflați în Occident, pentru a-i determina să activeze ostil și contrar politicii noastre externe;

— Date cu privire la faptul că Pantelimon Halippa ar poseda unele documente de valoare istorică, pe care nu dorește să le predea forurilor competente.

În desfășurarea acțiunii asupra lui Pantelimon Halippa s-au folosit surse informative, mijloacele speciale, iar printr-o combinație s-a intrat în contact direct cu el, de către organele noastre reușindu-se o bună cunoaștere a concepțiilor lui, a persoanelor ce-i compun anturajul, cât și existența unei arhive, însumând peste 30.000 de documente și informații cu privire la istoria țării noastre.

În conformitate cu planul de măsuri stabilit, s-a acționat prin măsuri diversificate în destrămarea anturajului, intrarea în posesia noastră a memoriilor redactate pentru a fi trimise în străinătate și determinarea lui Pantelimon Halippa în a înțelege sensul real al poziției statului nostru.

Un volum mare de muncă combinativă s-a investit în a-l determina pe Pantelimon Halippa să ne vorbească despre arhiva sa, locul unde o păstrează și apoi s-o predea organelor competente.

Ca urmare a măsurilor luate, Pantelimon Halippa, în ultimul an n-a mai ridicat probleme deosebite. Are 92 de ani, este bolnav și ca atare nu mai părăsește domiciliul.

Având în vedere cele raportate mai sus,

PROPUN:

Lichidarea dosarului de urmărire informativă cu privire la Pantelimon Halippa și clasarea materialului la C.I.D.

Se va continua supravegherea lui informativă pentru a-i cunoaște în continuare poziția.

Lt. colonel,
Badea Constantin

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), dosar I 161960, f. 350–350v

Nr. 61

1977. Memoriu în problema Basarabiei elaborat de Pan Halippa și adresat lui Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român

MEMORIU

Așa ieșiră polonii din Moldova și o astfel de ieșire ticăloasă să o aibă în vecii vecilor toți oamenii nedreți și lacomi care vor călca pământul muncit al țării noastre că să ni stângă neamul! Adâncurile codrilor și râpelor să nu ajungă pentru a li cuprinde trupurile sfârâmate și buruienile pustiului să se ridice pe mormintele lor. Căci pământul e a aceluia care l-a lucrat din neam în neam și a se atinge de dânsul e cea mai neiertată faptă de hoție ce se poate săvârși într-un ceas blestemat.

Nicolae Iorga, Istoria lui Ștefan cel Mare

Tranzacțiuni în drepturi naționale nu se încap. Cine cedează degetul, va trebui să cedeze și mâna. Puși odată pe acest teren de drept, nu trebuie să cedăm nimănui nici cât negru sub unghie, căci numai o egală îndreptățire poate duce la liniște și împăcare. Politica lingăilor trebuie lăsată pe seama lingăilor; pe flamura noastră trebuie scrise pur și simplu voințele noastre... Astăzi credem că ar fi venit timpul ca să pretindem și noi ceea ce ni se cuvine de secole...

Se stabilește în principiu ca Basarabia să fie cedată prin liberă învoială, ceea ce presupune că suntem în drept de a ceda sau de a n-o ceda. Ne hotărâm a n-o ceda și Rusia a ocupat-o astăzi, pe deplin, în fine susținând dreptul nostru, vedem ivindu-se

colții prieteșugului. Bucureștii sunt înconjurați de trupe, în Vlașca cazacii își bat joc de populație... c-un cuvânt, Rusia a început a întrebuința mijloacele ei civilizatrice, pentru a ne intimida. Nu deprindem frica și pace bună. Deși nu s-a născut încă omul care să fie în stare a ne insufla frică, grijă tot ne inspiră; ba putem zice cu siguranță că ne așteaptă vremuri grele. Despre biruința cauzei drepte nu ne îndoim, precum nu ne îndoim că oricare ar fi curentul care se mișcă contra civilizației, el trebuie să fie nimicit cu vremea...

Mihai Eminescu, *Scrisori politice*

Orânduirea noastră socialistă nu are nevoie de minciună pentru a-și justifica existența și dăinuirea. Numai orânduirile burgheze au avut totdeauna și au nevoie de zei, fetișuri și tot soiul de lozinci mincinoase spre a înșela și adormi vigilența celor exploatați.

Orânduirea socialistă nu se teme de adevăr. Ea guvernează prin forța adevărului și dreptății. Nu se ascunde și nu are ce ascunde față de popor, pentru că întreaga forță morală și materială a unei astfel de societăți (guvernări) emană de la popor. Când o atare orânduire care-și zice socialistă și democratică nu-și dezvăluie faptele și gândurile în fața poporului, înseamnă că nu este cu adevărat, nici socialistă și nici democratică.

Dacă pentru cuceririle Ecaterinei, șovinismul rus mai găsisse unele pretexte, nu vreau să spun de justificare, ci de scuze, pentru cuceririle lui Alexandru nici vorbă nu putea fi de așa ceva. Finlanda este finlandeză și suedeză, Basarabia — românească, iar Polonia congresului — poloneză. Aici nici vorbă nu poate fi de unirea unor neamuri înrudite, risipite, care poartă toate numele de ruși; aici avem de a face pur și simplu cu o cucerire prin forță a unor teritorii străine, pur și simplu cu un jaf...

Friedrich Engels, *Opere*, vol. 22,

K. Marx, F. Engels, *Politica externă a țarismului rus*

Subsemnatul Pan Halippa, fost deputat și vicepreședinte al Sfatului Țării, în numele meu, cu asentimentul acelor deputați ai Sfatului Țării, care mai supraviețuiesc și astăzi și al tuturor celor care gândesc și simt ca noi, mi-am luat îngăduința să vă trimit această scrisoare concepută și semnată de mine și care este în fapt un apel și un testament spiritual, adresat Dvs. și întregii noastre națiuni. M-am frământat și am șovăit vreme de ani de zile până m-am hotărât la acest pas pe care-l veți socoti poate temerar. Am așteptat cu răbdare ca un anumit adevăr să poată fi rostit la lumina zilei. Dacă adevărul întreg, crud și gol nu poate fi dezvăluit încă astăzi, rămâne ca Dvs. să apreciați acest fapt. Deși realitățile revelate pe jumătate rămân numai jumătăți de adevăruri și nu satisfac simțul nostru de dreptate și setea după adevărul cel mare, care poate fi numai unul și nu trebuie fărâmițat. Timp de ani de zile am așteptat să auzim bătând inima cea mare a acestui popor, milioanele de inimi ale acestui neam, în unison cu inimile celor care sunt răspunzători de destinele și drumul său în istorie. Credem cu tărie că ora aceasta o trăim acum. De ani de zile șovăim între speranțe și deziluzii amare. De ani de zile purtăm povara unei confesiuni pe care nu am împărtășit-o nimănui.

Pe umerii Dvs. apasă astăzi o covârșitoare răspundere față de țară și viitorul acestui neam. Al României de astăzi și al celei viitoare. Nu sunteți un conducător de stat obișnuit și nici un om politic de duzină. Sunteți o personalitate istorică, alesul țării și poporului și destinul v-a pus pe umeri o povară, am putea zice, strivitoare. Ați primit în mâinile Dvs. un sceptru care simbolizează voința și testamentul nesfârșitului șir de strămoși și martiri, care au născut acest neam și au ctitorit țara în hotarele ei firești dintotdeauna. Dvs. aveți datoria sacră să transmiteți această moștenire spirituală și materială, neștirbită celor care vor veni după noi. Dvs. și partidul, în fruntea căruia ați fost ales, întruchipați aspirațiile cele mai firești și legitime ale poporului nostru și, dacă sunteți pătruns de însemnătatea misiunii social-istorice pe care v-ați asumat-o, nu se poate ca această mărturisire de credință să nu găsească ecoul cuvenit în cugetul și inima Dvs.

Care este temeiul istoric și moral care mă îndreptățește pe mine, semnatarul acestei scrisori, să mă adresez cu atâta cutezanță Dvs.? Cutezanță? Da, pentru că se pare că a pomeni astăzi despre frații noștri din Basarabia poate fi considerată ca o faptă de nesăbuită cutezanță. O mărturie despre Basarabia de astăzi, despre oropsita Basarabie, uitată sau care tinde să fie uitată. Trăiește acolo, între Prut și Nistru, o parte a neamului nostru, o mlădiță vie și setoasă de lumină, pe care valul atotcotropitor al străinului n-a izbutit s-o vestejească. Trup din trupul Moldovei și al întregului neam românesc, de la Nistru pân-la Tisa, această masivă peninsulă a românismului rezistă încă eroic asalturilor perfide și dușmănoase și va rezista atâta vreme, cât va răsună acolo „limba vechilor cazanii“, câtă vreme datinile strămoșești și fierbinta credință în țaria și unitatea neamului nostru vor trăi în inima acestor frați urgisiți.

Oare cei care poartă pe umeri azi greaua răspundere a destinelor acestui neam vor răbda și tăcea până la sfârșit? Tăcerea aceasta este o lespede de mormânt pe trupurile și inimile fraților noștri. Dar oricât de grea ar fi această lespede, ea nu poate înăbuși bătăile inimii și plânsul lor nealinat. O mamă adevărată nu-și reneagă niciodată fiii, ci-i cheamă pe nume, îi ajută și-i ocrotește. Oare mama noastră cea adevărată nu ne recunoaște de fii și se rușinează de noi? De ce? De teamă, din considerente de bună cuviință, din dorința de a nu tulbura armonia și frăția socialistă, din recunoștință?

Complotul tăcerii în problema marii noastre dureri este cel mai laș, mai nedemn și mai rușinos complot față de frații noștri înstrăinați. Nu există justificare morală pentru acest act de abdicare, care ne dezonorează țara și neamul. Ce rost mai are evocarea umbrelor și vitejiei strămoșilor noștri, care au știut să moară apărându-ne fiecare brazdă de pământ, când noi, nevrednicii lor urmași, nu îndrăznim să crâcnim în fața celui mai neîndurător și viclean dușman al țării și poporului nostru. Unui comunist i se cere să fie demn și să aibă curajul civic al rostirii și înfruntării adevărului, oricât de crud ar fi el. Cum se împacă acest portret ideal al comunistului erou, iubitor de țară și neam, cu cocoloșirea minciunii și transfigurarea sfântului adevăr? Sinceritatea și curajul partinic să fie integral și nu drămuț în funcție de conjunctură, interese meschine ori frică.

Dacă frații noștri ruși au făcut vreodată în decursul istoriei vreun gest nobil pentru mântuirea noastră, l-am plătit totdeauna cu vârf și îndesat. Dacă nu le-am dat noi ceea ce socoteau că li se cuvine, ne-au luat ei fără să ne întrebe, cu hapca. Câtă vreme ne-au jefuit țara în timpul iureșelor năvălitoare, ne-am refăcut, dar acum au început să rupă din noi. Din ființa țării și neamului nostru organic sudat au început să sfâșie, ca lupii nesătui, halci întregi, sângerânde, lăsând răni care nu se vor vindeca niciodată și care pot duce la pieirea și gangrenarea întregii națiuni.

Tăcerea și lașitatea nu ne vor salva de pieire. O îndelungată și dureroasă experiență istorică ar trebui să ne dicteze astăzi atitudinea. Nici un dram de omenie ori de bun simț nu intră în considerentele hrăpăreților noștri vecini în raporturile față de noi. De mult ne-ar fi înghițit, dacă nu s-ar teme că le-ar sta îmbucătura în gât. Dacă geneza și persistența neamului nostru de-a lungul a două milenii a fost un miracol, existența lui astăzi între fâlcile căscate ale U.R.S.S., este o minune și mai mare. U.R.S.S. nu ne va înghiți câtă vreme vom fi colțoși și tari, precum au fost răzeșii lui Ștefan. Dacă ne vom muia și apleca grumazul, vom fi pradă ușoară a lacomei și nesățulei fiare. Dacă acum 99 de ani M. Kogălniceanu nu s-a temut să-l înfrunte în forul Congresului de la Berlin pe secularul nostru „prieten“, care sta să ne înghită cu totul, de ce oare vrednicii lui urmași, care stăm pe temelia tare a sfintei dreptăți socialiste, să ne temem de adevăr? De asemeni, Mareșalul nu s-a temut și n-a șovăit nici o clipă în fața celor doi feroși dictatori fasciști (Hitler și Mussolini) să protesteze vehement împotriva dictatului de la Viena și să ceară de repetate ori și stăruitor să se facă dreptate țării și neamului acesta oropsit. Luptând pentru dezrobirea fraților basarabeni, nu i-a uitat nici o clipă pe urgisiții frați ardeleni, pătruns fiind de sfânta datorie și de înălțătorul adevăr, că unitatea adevărată a neamului nostru nu poate fi concepută fără unirea tuturor românilor de la Nistru până la Tisa. Dictatul de la Viena, prin care s-a smuls din trupul țării partea de nord a Transilvaniei, vestejit și blamat de întreaga suflare românească, este considerat, și pe drept cuvânt, ca unul din cele mai odioase și mai crunte nedreptăți suferite de țara și neamul nostru. Cu prilejul aniversării anuale a unirii Transilvaniei cu Patria-mamă, în presa noastră apar articole care înfierează cu cuvinte izvorâte din marea durere a nației și cu argumente istorice și etnografice de bun simț incontestabile acest act, care a consfințit unul din numeroasele silnicii istorice suferite de poporul nostru.

Fieroșii fasciști, atunci când ne-au impus silnicul dictat de la Viena, au respectat totuși, de formă cel puțin, niște uzanțe diplomatice. Ne-au avizat asupra acestor tratative și ne-au chemat în fața unui consiliu de arbitraj, chiar dacă sentința era hotărâtă de mai înainte. Modul în care a procedat Țarul Roșu, revoltătoarea brutalitate a loviturii fără punerea cavalească în gardă a adversarului echivala pe atunci cu prologul unei declarații fățișe de război. Dacă nu ne-am fi plecat umiliți grumazul sub lovitură, nu este greu de ghicit ce ar fi urmat. Între pierderea tronului și a pământului țării, care-i fugea de sub picioare, regele Carol n-a șovăit. A preferat să sacrifice străvechile hotare și să vândă sânge de român străinilor, decât să-și puie în joc coroana, care-i încununa nevrednica frunte.

Tratatele și manualele noastre de istorie, de uz public sau didactic, diverse monografii, ocupându-se de aceeași temă, îi oferă acestei probleme, dureroase și spinoase, a neamului și istoriei noastre, spații ample de dezbateri. Discursurile și conferințele cu caracter politico-social, istoric înfierează cu aceeași vehemență și patetism raptul. Spre cinstea noastră și pentru deplina luminare a urmașilor, care trebuie să știe din fragedă pruncie că românul nu-și vinde glia strămoșească și fratele și că a știut să lupte până la sacrificiu suprem pentru apărarea sfintelor hotare, înăuntrul cărora ne-am născut odată cu Carpații de pe când și-au ridicat mândra cunună din apele înspumate ale mării.

Despre mârșavul și odiosul dictat al Țarului Roșu din Kremlin, din 26 iunie 1940, nu se suflă nicăieri nici un cuvânt. Parcă nici n-ar fi fost. Parcă am fi pierdut complet amintirea mândrei moșteniri a lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și jertfelor sutelor de mii de martiri care au căzut pentru reîntregirea hotarului din răsărit și pentru visul marii uniri. De acest dictat, care a fost cu mult mai brutal, care nu a ținut seama de cele mai elementare uzanțe protocolare diplomatice, care a fost asemenea unui pumn laș în plin obraz și unui cuțit înfipt pe la spate în inima țării, noi [ne]vrednicii urmași ai lui Decebal, Traian, Mihai, Ștefan etc., nu îndrăznim nici să crâcnim.

„Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici.

Din trecutul de mărire, v-ar privi cel mult ironici.“

La ce ne folosesc cuvintele înflăcărate și frazele bombastice despre strămoși, glie, patrie, patriotism, vitejie și eroism, când noi, [ne]vrednicii lor urmași, în fața celui mai amenințător vrăjmaș al neamului și hotarelor noastre, nu îndrăznim să ne apărăm un drept imprescriptibil și elementar. Dreptul de a fi noi înșine de acum și până în veac.

Fraze sforăitoare despre strămoși, patrie și patriotism se rosteau și pe vremea burgheziei și sunau găunos în urechile noastre, pentru acei din noi care avem unele cunoștințe de ideologie marxistă. Intuiam că prin aceste fraze burghezia îmbuibată căuta să-și apere și consolideze pozițiile de clasă privilegiată. Dar noi, oamenii de astăzi, comuniștii, ce poziție apărăm? Marxiști suntem și, ca buni comuniști, ne dăm totuși seama că statul național nu poate fi încă desființat. Că națiunea este o unitate organică, și nu artificială, și că fiecare popor, din punct de vedere spiritual și social, are să-și aducă aportul lui original la comoara spiritualității universale. Ne dăm seama că încă n-a sosit ceasul amalgamării¹⁴ popoarelor într-un singur creuzet¹⁵, pentru că această amalgamare ar da naștere unei culturi și spiritualități amorfe, în care popoarele puțin numeroase ar pieri înghițite de masa celor mulți și puternici. Uniformizarea în literă și spirit a umanității nici nu ar fi de dorit dacă nu vrem să coborâm omul la o condiție subumană. Suntem internaționaliști prin dragostea ce o purtăm omului muncii de pretutindeni, căruia îi întindem o mână de frate, de orice neam, orice culoare a pielii ar fi el. Suntem internaționaliști pentru că același ideal ne înflă-

14 Amalgam — amestec de persoane sau lucruri care nu se potrivesc.

15 Creuzet — vas întrebuițat la topirea corpurilor.

cărează mințile și încălzește inimile, înlăturarea asupririi și jefuirii omului de către om. Năzuim spre aceeași lume a păcii și înfrățirii universale, în care oamenii se vor apropia unii de alții călăuziți de dragoste și fără gânduri ascunse. În privința aceasta, vom găsi totdeauna un grai comun cu cei care aspiră la acest ideal, chiar dacă vorbim limbi diferite și cântăm fiecare după glasul și inima lui.

Deci, pentru noi, comuniștii, cuvintele *strămoși*, *patrie*, *patriotism*, *eroism*, *sacrificiu de sine* au semnificații adânci și trebuie să reprezinte tălmăcirea în cuvinte a esenței spirituale a omului nou. Dacă ești comunist neînfricat, atunci trebuie să ai curajul să privești adevărul în față și să-l rostești fără șovăire, când ești în fața unui individ de rea credință. Numai prin tăișul ascuțit al sabiei adevărului vei reuși să tai din rădăcina ițele încalcite și perfide ale mincinosului nod gordian țesut de vrăjmașii tăi.

Deci, când pomeniști de strămoși, de vitejie și putere de sacrificiu, trebuie să ai voința și curajul ca tu însuși să fii și să trăiești din pilda lor. „Gloria străbună, pe strămoși cinstește, / În zadar nepotul, cu ea se fălește“, dacă nu vrei să fii asemenea aceluiași găunoși politicieni burghezi al căror suprem țel era doar propria lor chivernisire, în realitate neavând nici un ideal sfânt sub soare.

Și nu ne referim numai la felul cum s-au purtat fostele regimuri burgheze în Basarabia, din care unele au improșcat cu noroi imaculata flamură a dragostei și credinței în mai bine a basarabenilor care votaseră cu atât entuziasm și încredere unirea cu Patria-mamă. Stăm și ne întrebăm, de ce oare această patrie a fost uneori pentru unii mumă, iar pentru alții ciumă?

Funcționari corupți, jandarmi, care se purtau prin sate ca feudații pe moșia lor, agenți de siguranță, pentru urmărirea și schingiuirea tuturor, care au văzut în unire nu numai îndeplinirea unui vis legitim și secular al neamului nostru, ci și un liman al înfrățirii reale și dreptății sociale și s-au înșelat.

Cum a fost răsplătit elanul curat și sincer al basarabenilor care au întins o mână frățească Patriei-mumă, greu încercată de un război pustiitor, am simțit-o și trăit-o cu toții. Că au fost destui frați luminați și inimi înflăcărâte de români care s-au apropiat cu dragoste și înțelegere de noi, este nu mai puțin adevărat. Datorită acestor frați luminați și spirite nobile, în inima noastră nu s-a stins flacăra iubirii de frate. Mai presus de toate mizeriile și meschinările îndurate din partea unor pigmei, năzuința cea mare și sfântă a rămas neîntinată și vie și astăzi și va dăinui atâta vreme cât vom dăinui și noi, cei care ne cunoaștem istoria și neamul nu numai din cărți. Cei care am trăit o parte a acestei istorii și am fost părtași la zidirea mărețului templu al neamului pe care-l vrem și-l visăm așa cum ne-a fost lăsat de părinții noștri.

Fapta acelor care pentru lupta, durerile și sângele vărsat în numele supremului ideal al neamului ne-au dat pe mâinile zbirilor și ne-au vândut apoi celor mai cruzi și neînduplecați dușmani ai neamului și ai acestui pământ rămâne stigmatizată cu pecetea vânzării de frate ca rușinosul și odiosul târg al lui Iuda.

Noi nu ne-am pus, în acest moment, problema oportunității acestei intervenții. Considerentele de oportunitate, sau de carierism politic, nu ne-au ghidat niciodată în

tot ceea ce am năzuit și înfăptuit până astăzi. Noi ne-am plătit aspirația la visul unității și înfrățirii neamului, cu prețul unei vieți de lupte și sacrificii, în care mulți dintre noi ne-am pierdut libertatea, am suferit înjosiri și torturi, iar unii ne-am sacrificat și viețile pentru acest ideal. Nu ne-au înduplecat să renunțăm la această luptă nici temnițele și deportările de pe vremea țarului și nici schingiuirile cumplite la care ne-au supus mai apoi urmașii întru pravosilnicie, așa-zișii bolșevici și apoi comuniștii de astăzi. Dacă schingiuirile și batjocura „campionilor libertății” de astăzi am îndurat-o cu resemnare și demnitate, paharul pe care ni l-au oferit să-l bem chiar frații noștri români a fost cu mult mai amar decât toate silniciile și neomenia străinilor. Moartea lui Ion Pelivan în temnițele noastre și a altor martiri și eroi pentru cauza întregirii neamului nu poate fi uitată niciodată și rămâne una din petele negre pe paginile scrise cu sânge și lacrimi ale istoriei neamului nostru. Noi suntem ajunși la o vârstă când putem spune că ne-am încheiat evoluția biologică și social-politică. Nu ne mai preocupă deloc propriul nostru viitor și nici propria noastră persoană. Am putea zice că am ajuns la vârsta când suntem deasupra legilor și judecății oamenilor. Suntem însă supuși legilor firii și așteptăm acum numai dreapta judecată a istoriei și a Celui care este mai presus de firea și de înțelegerea rațiunii omului.

Noi suntem deci aceia care am pus piatra de temelie „din capul unghiului” la făurirea României Mari prin luptă, suferință, sângele, voința noastră și a întregului neam.

În virtutea deci a acestor prerogative pe care ni le-a acordat istoria, testamentul bunilor și străbunilor noștri, viața noastră închinată fără șovăire celui mai înălțător ideal al neamului nostru, ne vom îngădui aici să vă reamintim câteva adevăruri. Aceste adevăruri trebuie înscrise cu litere de foc pe frontispiciul istoriei noastre și în inimile fiecărui român, dacă vrem să ne merităm locul sub soare și numele pe care-l purtăm. Iar adevărul acesta, oricât ar fi de dureros, îl vom rosti integral, pentru că un adevăr spus pe jumătate este mai rău decât o minciună și nu poate sluji decât celor mai neînduplecați vrăjmași ai neamului nostru. Acest adevăr este un strigăt de alarmă, și dacă-i va fi dat să răsunе în deșert, dacă nu va găsi ecoul cuvenit în inima Dvs. și a celor care sunt astăzi răspunzători de destinul neamului nostru, atunci ne vom merita pe deplin soarta. Pentru noi rostirea acestui adevăr este o datorie sacră și acum, în pragul eternității, nu ne mai este îngăduit să tăcem. A tăcea astăzi este o crimă față de viitorul țării și poporului nostru. Noi nu o facem în numele nostru, ci în numele istoriei noastre, al osemintelor moșilor și strămoșilor noștri, al tuturor martirilor și luptătorilor pentru libertatea și unitatea neamului, al acestei istorii scrise cu sudoare, sânge și lacrimi, pe care nu ne este îngăduit să o uităm și nici să o înjosim. O facem și în numele viitorului, al celor mulți, care vor veni după noi și care ne vor judeca necruțător, dacă nu le vom lăsa neștirbită moștenirea și nepătată cronica vie a neamului nostru. Aici nu este vorba de mândria noastră personală sau a Dvs., ci de demnitatea acestui popor, care nu trebuie să sufere din cauza nevredniciei urmașilor.

Răspunderea aceasta față de istorie, față de copiii și nepoții noștri, este cea mai cumplită povară, care apasă asupra generației noastre, iar pe Dvs. în mod cu totul

deosebit, istoria v-a ales într-un ceas de grele frământări social-politice, să fiți cârmaciul neînfricat al destinului unui neam și să aveți datoria să-l călăuziți cu minte limpede și braț tare, asemenea marilor eroi ai neamului de până acum, spre limanul visului și țelului său suprem, Unirea cea mare și atotcuprinzătoare. Zadarnic ne-am câștigat independența acum 100 de ani, dacă astăzi în țara noastră nu ne putem bucura de plenara libertate a spiritului și inimii noastre, dacă nu putem rosti adevărul fără frică, tare și la lumina zilei. Dacă o vitregă conjunctură istorico-politică ne-a făcut să cedăm în fața violenței și minciunii, asta nu înseamnă că violența și minciuna trebuie promovate și în viața noastră cea de toate zilele. Ce fel de independență și suveranitate avem, dacă ni e teamă să protestăm împotriva silniciei și celui mai sfruntat neadevăr. De atâtea ori ați rostit acest adevăr, că un popor care nu vrea să fie rob, căruia nu-i este teamă să se ridice la luptă împotriva împilării și minciunii, nu poate fi făcut sclav. Dacă sunteți convins de acest adevăr, promovați-l fără frică și în viața publică de la noi. Datorită faptului că în viața noastră de toate zilele este trecută sub tăcere una din cele mai odioase silnicii suferite de neamul nostru, datorită acestei frici de a rosti adevărul integral, întreaga noastră viață politică, etică și socială este viciată. Pe politica ignorării primejdiei ori a băgării pumnului în gură, nu se poate clădi o viață cu adevărat luminoasă și liberă. Democrația și libertatea nu se reduc numai la lozinci (ca la marii noștri vecini), ci la traducerea în viață a esenței adevărate a acestor simboluri, pentru care oamenii au luptat din negura mileniilor.

O stăpânire care se consideră aleasă de popor, dar nu promovează în viața de toate zilele democrația adevărată, este mai rea decât o oligarhie care sfidează fațiș voința populară. Acesta a fost și este de fapt sistemul de guvernare a marilor noștri vecini, care au reușit să creeze cel mai perfecționat și mai monstruos stat birocratico-polițist, unde domnește bunul plac al unei clici privilegiate și unde clasa muncitoare nu are absolut nici un fel de acces la conducere sau la exprimarea liberă a opiniei.

Este suficient deci ca în viața publică să se îngăduie o minciună sau să se ignore cu rea-voință un adevăr, ca acest fapt să se resimtă în toate compartimentele de existență socială, economică, politică și spirituală. Literatura noastră promovată după cel de al doilea cataclism social s-a resimțit mult de pe urma acestei situații nefirești. Astfel a fost posibilă promovarea unei maculaturi de un schematism și oportunism strident și a unor lingăi care au poluat și, pe ici-colo, mai continuă să polueze și să profaneze sanctuarul în care au oficiat cu măreție și demnitate sacerdoții spirituali ai acestei nații. Poate că ne-am fi abținut de la acest pas, având credința că evoluția spirituală și socială a poporului nostru este pe drumul cel bun. Suntem acum la o răspântie hotărâtoare în evoluția social-istorică a poporului nostru, în următorii ani s-ar putea hotări nu numai destinul nostru, ci și al întregii omeniri. Pentru un om ca mine și pentru cei în numele cărora vorbesc, a tăcea într-un astfel de ceas ar însemna o abdicare de la o datorie sfântă și de la un ideal căruia noi i-am închinat o viață întreagă de luptă și sacrificiu. A pune în cumpănă locurile căldute pe care ni le-am câștigat în decursul ultimilor ani de evoluție social-economică și politică a țării noastre, față

de marea datorie de a rosti adevărul integral și riscurile pe care le incubă revelarea acestui adevăr, ar fi, după noi, un act de supremă lașitate, de care vom fi făcuți răspunzători în fața istoriei și urmașilor noștri de acum și până în veac.

Se spune astfel că, în cursul vizitei pe care ați întreprins-o anul trecut în U[niunea] S[ovietică] și R.S.S. Moldovenească, prietenii noștri ruși ar fi dorit și insistat să faceți o declarație precum că poporul și țara noastră nu au nici un fel de pretenții teritoriale asupra Moldovei dintre Prut și Nistru și că nu va exista nici pe viitor riscul ca România să readucă în discuție această spinoasă și dureroasă problemă. Credem din toată inima, și acesta trebuie să fie sfântul adevăr, că o astfel de declarație nu a putut fi rostită de Dvs. Acest fapt ne obligă însă să clarificăm problema atât pentru noi, cei care am trăit o anumită epocă istorică, cât și pentru cei care vor veni după noi și care ne vor judeca nu după politica de conjunctură și oportunitate de astăzi, ci după moștenirea morală și materială pe care le-o vom lăsa și după felul cum am știut să apărăm și să salvăm unitatea și demnitatea noastră națională. Suntem convinși deci că o astfel de declarație nu a putut fi făcută de Dvs. și nu poate fi făcută nici pe viitor de nici un om de stat român, pentru că nimeni din această țară nu a fost investit și nu poate fi investit cu o astfel de prerogativă. O astfel de investitură nu poate fi dată niciodată unui român, pentru că această țară și poporul nostru nu sunt opera unui om și nici a unei generații, ci a unui nesfârșit șir de strămoși, a unei lupte continue și neînduplecate de milenii și e clădită pe mormintele a sute de generații. Făuritorii ei nu suntem noi și nici Dvs., ci acei care au plămădit-o cu vrednicia minților și a brațelor lor, cu sudoare și sânge. Nouă nu ne este îngăduit să ne atingem nici cu gândul de această sfântă moștenire, pentru că altfel se vor răsuci în mormintele lor ctitorii care au încununat-o cu lumina slavei și credinței lor în veșnicia neamului. Ce ar zice de o astfel de faptă pârcălabii cetățitorilor de la Nistru la mare, răzeșii și arcașii din Orhei, Soroca, Lăpușna și Tigheci, care au apărut acest pământ cu spada lor cea neînfricăată? Noi nu o putem deci dăruia sau vinde, pentru că acest dar sau vânzare înseamnă vânzare de frați și am fi stigmatizați cu pecetea infamiei și înfierăți cu fapta lui Ieremia Golia¹⁶, ori a lui Iuda. Noi nu putem să înstrăinăm de sufletul și sângele nostru glia plămădită cu sângele străbunilor, căci dacă nu vom vorbi noi, „pietrele vor striga”¹⁷, împotriva cotorpirii și silniciei. Noi nu o putem înstrăina pentru că nu am primit o astfel de imputernicire din partea bunilor și străbunilor noștri și a tuturor celor care au murit pe îndepărtatele stepe euroasiatice pentru mântuirea fraților lor asupriți și pentru reîntregirea moșiei strămoșești. Numai un sufragiu universal în care și-ar spune cuvântul și morții, și cei vii, și cei care vor veni după noi de acum și până în veac ar putea înclina aici cumpăna istoriei și a sfintei dreptăți.

Faptul că, învinși, am cedat în fața violenței este un alt aspect al problemei, care nu intră în această dezbatere. Noi nu ne referim aici decât la abdicarea morală față de moștenirea străbună și suferințele fraților înstrăinați. Ori, din punct de vedere moral,

16 Boier moldovean, al lui Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574).

17 Luca 19, 40: Avacum 2.11.

nu există forță în lume care să ne înduplece, ori să ne convingă să ne vindem țara și frații de sânge de bunăvoie. Un astfel de târg nu se poate face cu un popor ca al nostru și cu un conducător care reprezintă cu adevărat întruchiparea năzuințelor și speranțelor de mai bine ale întregii națiuni.

Faptul că națiunea este o entitate naturală și organică și că aspirația la unitate a unui neam este cea mai firească năzuință a fost înțeles de Lenin în esența lui, ce o relevă în opinia sa în chestiunea națională apărută în broșura din septembrie 1917 sub titlul: „Sarcinile proletariatului în revoluția noastră”, în care precizează: „În chestiunea națională partidul proletar trebuie să susțină mai întâi proclamarea și înfăptuirea imediată a libertății depline de despărțire de Rusia pentru toate națiunile și popoarele asuprite de țarism, înglobate cu forța sau ținute cu forța în granițele statului, adică anexate”.

În spiritul acestei idei și răspunzând năzuinței arzătoare a uriașei mase a moldovenilor dintre Prut și Nistru, precum și al aspirației de veacuri a întregului neam românesc, s-a încheiat istorica proclamație, pe care am votat-o și noi, în calitate de exponenți ai voinței populare și naționale, în ședința solemnă a Sfatului Țării la 27 martie 1918, la Chișinău, și pe care o reamintim celor care au uitat-o sau tind să o uite.

„În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric, în puterea dreptului de neam și frăției de sânge, pe temeiul principiului că noroadale singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România.”

Această declarație istorică solemnă sintetizează în mod magistral, în spiritul și litera ei, voința și năzuința de veacuri, atât a moldovenilor cât și a întregului neam românesc, pentru care năzuința la unire și independență a fost firul roșu călăuzitor de-a lungul întregii și zbuciumatei noastre istorii. Numai dușmanii cei mai vicleni și înrăiți ai ființei și neamului românesc pot răstălmăci astfel ceasul acesta istoric, care marchează, de altfel, primul pas spre înfăptuirea marelui vis al neamului: desăvârșirea unității naționale. Lupta noastră și acest moment istoric nu trebuie uitat nici o clipă și trebuie să rămână încrustat cu litere de jar pe frontispiciul glorioasei noastre istorii. Faptul că rușii își îngăduie în fiecare an să serbeze jubileul smulgerii Basarabiei din trupul Moldovei și al mutilatei României este nu numai o sfidare pe care o răbdăm de atâția ani, ci și o palmă usturătoare pe frumosul obraz al țării noastre. Adică ei, tâlharii, își îngăduie să aniverseze rușinosul rapt, adică furtul, iar noi, cei care am fost furati și frustrați de dreptul cel mai firesc și organic, nu îndrăznim să crâcnim?! Această rușinoasă stare de lucruri nu mai poate continua, dacă nu vrem să rămânem de-a pururi stigmatizați de istorie cu pecetea lașității și dezonoarei. Data de 27 martie 1918 trebuie reamintită și sărbătorită în fiecare an cu aceeași solemnitate cu care este sărbătorită unirea de la 1 decembrie 1918. Dacă unirea de la 1 decembrie 1918 însemna desăvârșirea marelui vis al unității naționale, unirea de la 27 martie, a aceluiași

an, însemna primul pas spre acest vis. Să nu se uite în veac că românii moldoveni din Basarabia au fost primii care au întins o mână frățească României umilite și sărăcite după pacea silnică de la Buftea. Să nu se uite că pentru acea epocă contribuția basarabenilor la reviviscența ideii de unitate națională, la salvagardarea moralului și conștiinței românești a fost maximă. A trece sub tăcere acest capitol de luptă și demnitate națională din istoria noastră este mai mult decât rușinos. Dacă suntem într-adevăr astăzi o țară independentă și suverană și vrem să ne serbăm cu inimă curată și obraz nepătat centenarul independenței, atunci dați glas tuturor izvoarelor adevărului și demnității naționale. Dați glas ca aceste adevăruri să fie trâmbițate sus și tare precum trâmbițele judecății de apoi, să fie cântat și slăvit acest adevăr pe toate strunele și glasurile, pentru că numai atunci *Cântarea României* va fi cu adevărat o cântare a întregului neam „de la Nistru pân-la Tisa”. Cântarea care o auzim acum este o cântare ciuntită, falsă și fricoasă, pentru că nu este cântată de întreaga suflare românească. Lipsește o partitură și un glas care i-ar da adevărata frumusețe și măreție, și acest glas nu trebuie înăbușit din considerente de oportunitate ori frică.

Milităm neabătut pentru cauza națională a unui milion de palestinieni și a altor popoare asuprite, dar ne facem a uita de frații noștri de sânge și spirit, de 5 milioane de români, de care ne desparte firul subțire și tulbure al apei Prutului. Dacă acest mădular viu al României ne-a fost smuls prin violență și am fost obligați, învinși fiind, să o cedăm, nu înseamnă că această minciună și silnicie să o tolerăm și în paginile scrise ale istoriei noastre. Negura minciunii trebuie spulberată fără ezitare, pentru ca fiii și nepoții noștri să fie pe deplin edificați asupra adevărului. Noi n-am pierdut speranța că va veni și ceasul când va triumfa și în lumea de astăzi adevărul, dreptatea și omenia. Credem că viclenia și minciuna nu se vor putea perpetua pentru milenii și că va veni odată ceasul dreptății celei mari pentru toate popoarele însetate de libertate. Copiii noștri trebuie să cunoască istoria și cruntele ei realități și nedreptăți așa cum au fost. Copiii noștri trebuie să învețe o istorie și o geografie adevărată, și nu înstrăinată în funcție de conjunctura politică sau încruntarea din sprâncene a tovarășului Brejnev. La geografie trebuie să se explice care sunt de fapt hotarele firești, naturale, geografice care despart țara noastră din vremea lui Burebista, de stepele de dincolo de Nistru. Ne preocupă desigur și soarta neamurilor conlocuitoare, a acelor care s-au născut sub aceleași orizonturi cu noi, s-au adăpat din aceleași izvoare și au fost adumbriți de cununa pădurilor carpatine, chiar dacă le curge un alt sânge în vene și vorbesc alt grai. Pe cei care se lasă furați de glasul de sirenă amăgitor al străinilor căutăm să-i recăștigăm și să-i readucem de pe căile pierzaniei la vatra unde s-au născut și unde se pot bucura de căldura dragostei și omeniei poporului nostru. Desigur, drama înstrăinării acestor concetățeni ai noștri nu poate să nu miște, că doar oameni și români suntem. Dar tragedia a 5 milioane de români smulși cu tot cu glia străbună și cu cetățile lui Ștefan, de pe margine, ne doare mai puțin oare? Câtă vreme acești frați au pământul străbun sub picioare și nu li s-a răpit graiul strămoșesc, nu vor uita izvorul de unde au purces. Dar cei care-i stăpânesc nu se vor da în lături de la nici o

ticăloșie ca să-i facă să uite cine sunt, de unde vin și care le e numele adevărat. Acest fapt nu ne poate lăsa indiferenți, dacă vrem să nu ne facem vrednici de blestemul și osânda veacurilor care vor să vină.

Noi nu suntem numai cel mai unitar neam ca spirit și limbă de pe glob, dar și cel mai unitar și armonios alcătuit din punct de vedere geografic. Când te uiți pe harta actuală a României, ciuntirea este atât de vizibilă și bătătoare la ochi, pentru că și din punct de vedere geometric țara aceasta a noastră constituie un miraculos întreg (tot) organic, a cărui știrbire este evidentă chiar pentru un individ care ignoră anumite realități istorice și etnogeografice. Este acum România ca o frumoasă amforă italiană căreia i s-a rupt o toartă, și amfora ciuntită își pierde nu numai o parte din armonie și frumusețe, ci și trăinicia. Prin brațul rupt se scurge sângele neamului nostru și dacă nu vom căuta să tămăduim această rană, s-ar putea să ne pierdem pâinea și cele mai de seamă virtuți care au încununat dalba frunte a acestei nații, care nu s-a temut niciodată de lumina vie a soarelui și nici de norii cei negri prevestitori de furtuni și prăpăd.

Ați repetat-o de atâtea ori că nu există astăzi forță în lume care să înăbușe glasul adevărului și voința unui popor de a trăi liber. Dvs. aveți acum această forță morală să dați glas celor mai nobile aspirații ale omenirii și celor mai legitime și firești ale neamului din care faceți parte și să roștiți neînfricat și cu orice prilej acest adevăr vital pentru poporul nostru. Așa cum întreaga lume civilizată și toți comuniștii luminați și de omenie și întreaga suflare românească au fost alături de Dvs. când, în numele celor mai sacre idealuri, ați protestat împotriva strivirii Cehoslovaciei, și acum întreaga omenire civilizată și ceea ce constituie elita spiritualității universale, precum și uriașa inimă a acestui popor ar bate alături de Dvs. când veți rosti marele adevăr că un neam are dreptul să fie el însuși și întreg de acum și până în veac.

Am sărbătorit de curând o sută de ani de la independență. Ar fi trebuit să fie o sărbătoare adevărată pentru întreaga suflare românească. Să fie piatra de hotar pentru o viață națională și socială, clădită numai pe lumină deplină și libertate. Despre basarabenii care au luptat și sângerat pentru acest țel și aspirație supremă a neamului nostru nu s-a suflat nici un cuvânt. Parcă nici n-ar fi fost, parcă nici n-ar fi existat o Moldovă a lui Ștefan cel Mare, din Carpați până la Nistru și Marea Neagră, și niște inimi de români care au bătut fierbinte în unison cu marea inimă a națiunii în ceasul cel mare când ne-am recucerit demnitatea și sfântul drept de a trăi liber sub soare.

La temelia noii noastre vieți trebuie să stea adevărul integral, și nu ciuntit, pentru că, dacă temeliile sunt minate, primul cutremur va năruie întregul edificiu. A cuteza să spui adevărul întreg și gol este astăzi, după unii, nebunie curată. Ar trebui să spulberați această credință, proprie unor suflete de robi. Trebuie să demonstrăm în faptă, nu numai în vorbe, lumii întregi, că nu suntem un neam de sclavi și de slugi și că suntem vrednici să aspirăm la împlinirea celor mai frumoase și nobile idealuri umane, având curajul rostirii adevărului.

Dacă conducătorii noștri de astăzi reprezintă cu adevărat întruchiparea năzuințelor populare și seculare ale neamului și țării noastre, oare nu socot că a venit vremea

să vorbească neînfricați la lumina zilei? Atitudinea factorilor noștri politici față de Basarabia și basarabeni este în flagrantă contradicție cu lozincile patriotice și patetice care se emit cu atâta emfază în toate discursurile de astăzi, în presa și literatura noastră. Și atunci, cum trebuie să le considerăm? Doar ca o frazeologie umflată, emfatică și goală de conținut, care caută să ascundă frica noastră ancestrală de ruși. Cine se mai poate lăsa înșelat de frazeologia deșartă și vicleană a rușilor despre independență, suveranitate, pace și dezarmare? Desigur că numai acei care ignoră cu totul voit sau nevoit cruntele realități ale raiului sovietic, ori niște indivizi de rea credință, care și-au vândut țara și neamul pentru un blid de linte, ori niște debili mintali. Abilii diplomați, strategii și cârmuitori de noroade occidentali să fi dat oare în doaga copilăriei? Atunci când au jalonat destinele Europei și globului la Potsdam și Ialta pentru o mie de ani înainte, nu par a fi dat dovadă de mai multă perspicacitate și viziune politică decât un imbecil de duzină.

Cu acest colos în gura căscată a căruia suntem situați astăzi datorită înțelepteii politici a tradiționalilor noștri aliați (S.U.A. și Anglia), niciodată nu ne vom putea bucura de o adevărată independență și suveranitate. Toată frazeologia frumoasă și mobilizatoare despre libertate, independență, suveranitate, neamestec în treburile interne îl face pe marele nostru vecin și prieten (respectiv tov. Brejnev) să zâmbescă. E asemenea zâmbetului tătucului Stalin, pe sub mustață (adică rânjetul tigrlui), sub a cărui venerabilă și lungă domnie au fost îngropați de vii 25 milioane de oameni (atâta dă cifric Soljenițin), printre care și aproximativ un milion de frați de ai noștri de sânge.

Noțiunii de *lagăr socialist* se tinde să i se dea astăzi un înțeles din cele mai elevate din punct de vedere social și uman. În realitate, noțiunea trebuie înțeleasă *ad litteram*, pentru că acestui lagăr îi lipsesc numai sârma ghimpată și santinelele postate vizibil în turnurile de pază (ele există în realitate). Paza e cu mult mai strașnică ca la Auschwitz și Maidanek, pentru că nimic nu respiră ori cuvântează în țările acestui fericit, armonios și frățesc lagăr, fără știrea tătucului Brejnev. Cea mai mică veleitate de independență reală, de autonomie spirituală și de abatere de la dogme este sancționată imediat și cu strașnicie. Se poate considera independența noastră ca aceea de care se bucură copiii de școală într-o recreație. Sunt lăsați să zburde și să se joace în limitele îngăduite de Regulamentul școlii și sub supravegherea pedagogului. Acest fapt ne aduce aminte și de Regulamentul Organic, al cărui spirit îl simțim și astăzi în viața publică, cu deosebirea că regulamentul vechi a fost ars de către niște patrioți curajoși, iar acesta dăinuie. O cât de mică inițiativă revoluționară sau inovatoare a doctrinei sau a dogmei este reprimată imediat și fără milă de necruțătorul pedagog. Zurbagiul este urecheat, pus în genunchi și admonestat.

În cuvântarea rostită la Chișinău la 27 martie 1943, Mareșalul spunea: „N-am lovit în nimeni niciodată și niciodată neamul românesc n-a răvnit pământuri care nu erau ale lui. Și totuși, în 1940, folosind cel dintâi ceas al încăleștării europene, fără nici o provocare, fără nici o justificare, împotriva obligațiilor formal asumate prin actele

din 9 februarie 1929 și 3 iulie 1933, guvernul U.R.S.S. a ocupat Basarabia, Bucovina și regiunea Herța a Moldovei noastre. Toate actele de neutralitate, de neagresiune, de recunoaștere de drepturi, făcute României între 1929—1940, nu apar azi decât ca pași ascunși ai voinței de expansiune imperialistă și de uzurpare împotriva României. Mai grav decât atât, prin prăbușirea din 1940, statul rus a prăvălit toate granițele românești, urmărind în același timp expansiunea peste trupul nostru spre Bosfor, Dardanele și Adriatica.

Dar acest lucru n-a fost de ajuns, în toamna anului 1940 patru ostroave de pe Dunăre ne-au fost ocupate cu forța de ruși. Ministerul Rusiei la București manifesta în toată această vreme voința de a controla traficul Dunării maritime până la Brăila. Pentru ca în ianuarie 1941, în urma opunerii navelor noastre, navele rusești să încerce a pătrunde cu forța în apele noastre. Neîncetatele incursiuni de aviație, între aprilie și iunie, concentrarea masivă a 30 de divizii de infanterie, 8 divizii de cavalerie, 14 brigăzi motorizate pe granița Prutului arătau că dispozitivele lor operative, că agresiunea rusă se pregătea să-și continue pașii.

Riposta noastră din 22 iunie 1941 a fost un act de legitimă apărare. Nu ne putea fi indiferentă soarta a 4 milioane de români, sortiți unui destin crud, amenințați cu exterminarea fizică, morală și etnico-națională. Nu puteam rămâne nepăsători la strigătele de durere și disperare care răzbăteau de dincolo de Prut. Nu puteam să nu acționăm când la mijloc era vorba de aproape o pătrime din neamul nostru, amenințată de crima de genocid. Cum ne-am mai fi meritat numele de frați de sânge, limbă și spirit, dacă am fi tăcut.

Nimic nu se obține în istorie fără sacrificii sângeroase. Palma primită în plin obraz la 26.VI.1940, sângele și lacrimile fraților noștri nu puteau fi spălate decât în sânge în acel ceas de urgență și cumpănă, care a însemnat începutul războiului de dezrobire.“

Deci, Mareșarul Antonescu, care era reprezentantul unui regim dictatorial burghez, spunea că nu-l putea lăsa indiferent soarta a patru milioane de români, dar Dvs., care sunteți exponentul legitim al aspirațiilor naționale firești ale poporului nostru, cum priviți această problemă?

Îi cunoaștem bine pe ruși. Nu ne iubesc. Au — față de noi și față de popoarele cărora le-au răpit libertatea și în numele cărora vorbesc — disprețul rasei superioare, al poporului de stăpâni. Pe noi ne asemuiesc ȝiganilor, persiflează și batjocoresc tot ceea ce este de esență națională românească. Imperialismul este o tendință, am putea zice, ancestrală și instinctivă rusească. Astăzi această vecinătate este pentru noi fatală. În realitate, nu ne putem bucura de deplina posibilitate a manifestărilor spirituale în țara noastră, cu acești jandarmi neînduplecați în coasta noastră.

Unii din marii vizionari, printre care suntem obligați să-l cităm și pe C. Stere, a întrevăzut limpede perspectivele evoluției noastre istorice în vecinătatea acestui colos, pe atunci cu picioarele de lut. Astăzi acest colos se sprijină pe picioare de oțel și pe o forță militară cum nu s-a mai văzut de la începutul lumii. O alianță de război cu

rușii și o victorie alături de ei totdeauna se va întoarce împotriva noastră. Drumul la hegemonia mondială a Rusiei, spunea Stere, trece prin Berlin. Putem spune că previziunea năpăstuitului și blamatului basarabean s-a împlinit întocmai. Alianțele, mai bine zis cărdășiiile, impuse nouă cu rușii, totdeauna ne-au fost fatale. Dacă ne-am referi numai la războiul independenței, când pentru faptul că i-am ajutat într-un ceas greu și pentru sacrificiile sângeroase făcute de o țară mică, dar vitează, ne-au reluat sudul Basarabiei. Nu mai vorbim de ultima noastră alianță. Toate cataclismele naturale și geologice prin care a trecut biata noastră țară nu echivalează cu o singură invazie rusească și cu plăgile de nevindecat pe care ni le-au lăsat acești tradiționali prieteni ai noștri. Cu ce cataclism se poate asemui smulgerea a 5 milioane de români și a unui teritoriu care depășește 1/6 din actuala suprafață a țării noastre? Urmele inundațiilor și cutremurelor se vor șterge. Țara se va reclădi din nou cum a fost, prin munca noastră a tuturor. Sfășierea pe care am suferit-o în răsărit cum se va tămădui oare? Sutele de mii de victime și deportați dincolo de stepele nesfârșite ale Eurasiei, ale căror oseminte presară lungul drum al calvarului spre zăările pierzaniei și ale morții, ce putere i-ar mai putea rechema la viață? Puțini din cei care au scăpat și s-au încumetat să vorbească au înfiorat lumea povestind grozăviile trăite dincolo de această poartă a neantului. Pe frontispiciul ei ar trebui înscrise cuvintele lui Dante de pe fațada infernului (deși infernul lui Dante este o palidă umbră față de raiul rusesc).

Ce vă îngrijorează mai mult astăzi? Cei trei sute de mii de americani care staționează în vestul Europei, ori cele 8 milioane de ruși, înarmați până în dinți, ajunși în inima Europei? Oare imperialismul american ori englez ne amenință hotarele și însăși ființa țării și neamului nostru? Oare nu vrem să vedem adevărul în toată hâda lui goliciune? Ne e teamă să ne aplecăm asupra acestui abis de unde exală cele mai pestilențiale duhori și spectrul descarnat al morții? Țara și poporul rus au dat atâtea minți luminate de unde s-au ridicat atâtea vizionari și luptători pentru o lume mai bună. Rusia însă a rămas și astăzi o închisoare uriașă a popoarelor și a poporului rus însuși. Astăzi este țara din care a dispărut omenia elementară, unde cinismul, cruzimea și minciuna au înjosit omul până la pierderea completă a demnității civice și omenești. Mult lăudatul om sovietic e o jalnică caricatură. Un hominid, la care nevoile spirituale și materiale se reduc la cea mai elementară expresie bio-socială. Îndărătul propagandei viclene, a vorbăriei despre pace, de luptă pentru cele mai nobile idealuri se ascunde rânjetul cinic și viclean al lui Ivan Turbincă, în tolba căruia poate încăpea cuțitul pe la spate. O dureroasă experiență istorică ar trebui să ne facă să tragem concluziile cuvenite. Am mai apucat vremea când în spatele noastre se mai cânta cu multă jale și cutremur o doină foarte populară: „Măi Ivane cruce-n sân/ Și la inimă păgân,/ M-ai chemat ca să te-ajut/ Și ca Iuda m-ai vândut“.

Noi, care facem parte din generația care a trăit și a luptat pentru libertatea și unitatea națională, încă sub stăpânirea țaristă, îi cunoaștem prea bine pe ruși pentru a ne mai putea face vreo iluzie în privința bunelor lor intenții. Metodele de represiune și urmărire ale țarismului, față de cele ale actualei Rusii, ne apar ca un joc de copii,

față de un război adevărat. În vechea Rusie țaristă, deținutul politic se bucura de un tratament incomparabil mai bun decât al deținutului de drept comun. În afară de privarea sau răsfrângerea libertății de mișcare și acțiune, demnitatea omului și respectul față de ideile lui erau integral păstrate. Noi, din această generație, mai avem amintirea stăpânirilor străine care ne-au asuprit și imaginea unei geografii a Europei și a unei Româнии ciuntite. Pentru generația născută după Primul Război Mondial, din care faceți parte și Dvs., ciuntirea pe care a suferit-o țara după al Doilea Război Mondial este și mai dureroasă, și mai de neînțeles.

Această generație, născută sub soarele României Mari și întregite de la Nistru până la Tisa, așa precum am visat-o și pentru care au luptat și sângerat prin veacuri moșii și strămoșii noștri. Era o țară mare și frumoasă de o rotunjime aproape ideală, ca un ou, care reprezintă în natură miracolul și eternul germen de viață. Nu era pe pământ țară care să se asemuie în frumusețe și echilibru etno-geografic cu această minune născută după o gestație din cele mai dramatice și după îndelungi chinuri și dureri.

Pentru cei din generația aceasta, țara de dinainte fusese o țară oropsită și mutilată în urma unor silnicii istorice care îi îndurerau ca amintirea unor crunte nedreptăți. Vecini vicleni, cruzi și perfizi ne hărăziseră vreme de veacuri o soartă amară și rușinoasă. Un fel de neșansă sau ghinion istoric ne-a așezat aici, unde se întâlneau trei din cele mai rapace și mai silnice imperii din câte au hălăduit sub soare. Oricum, existența noastră în aceste condiții geografice și istorice rămâne un miracol.

Dar ora dreptății istorice a bătut în binecuvântatul an 1918. Cu mări de sânge și de lacrimi au plătit acest vis secular. De aceea, pentru generația aceasta, mutilarea pe care a suferit-o țara în blestematul an 1940 a fost mai dureroasă decât pentru bătrânii noștri, care cunoscuseră și o altă țară, și o altă stăpânire, cât și pentru cei care au venit după noi și n-au trăit toată durerea și umilința acestor ani.

Pentru generația născută deci între cele două războaie și care „ținem minte“ țara împlinirii celei mari, ruptura aceasta a fost simțită dureros ca o sfâșiere în carne vie.

Facem această scurtă incursiune în trecut pentru ca rândurile care vor urma să fie pe deplin înțelese. Apoi au venit ani de grele încercări și cumpănă, care, așa-zis, ne-au stigmatizat istoria, angrenându-ne într-un război nedrept. Se pare că drept sau cel puțin justificat pentru noi a fost Primul Război Mondial, în care am intrat cu nădejdea de a ne împlini „marele vis“. Atunci aveam legitimă îndreptățire să le disputăm hrăpăreților noștri vecini provinciile rupte din trupul țării și înrobite. Era vorba pe atunci de două lăcome imperii: Rusia țaristă și Imperiul Austro-Ungar. Ceea ce anexase țarismul prin viclenie și silnicie era drept să fie preluat ca moștenire de actualul imperiu rus, care-și zice *socialist*. Aici era buba. Acești vajnici socialiști, nu *înrobeau*; deși învârteau același toroipan brutal și crud, ei *eliberau*.

O întregă literatură și nouă istorie scrisă după această tragică epopee a înfierat cu pecetea infamiei nesăbuitul nostru pas. Noi eram agresorii care, în cârdășie cu nemții, am atacat țara cea mai pașnică și mai blajină de pe glob. Odioșii noștri con-

ducători de atunci ne-au împins în numele urii și a ambițiilor lor personale și a unor visuri nebunești pe panta pierzaniei.

Oare așa să fie? Acesta o fi sfântul adevăr? Dar „sfânta dreptate” istorică pe unde o fi? Prin gura acestor scriitori de istorie și literatură o fi grăit întreaga nație românească. Inima și gândul lor o fi fost una și aceeași cu inima acestui popor și cu cugetul lui drept, curat și nepărtinitor? Parcă am avea unele îndoieli. Dacă le-am avea numai noi... N-ar fi nici o pagubă. Dar le au un ocean de minți și de inimi care au știut să bată în unison în oceanele mari ale istoriei.

În anul 1940 am fost la o răspântie hotărâtoare pentru soarta țării noastre. Trebuia să ne alegem drumul, dar în vremea aceea conducătorii și țara mai aveau posibilitatea de a-și alege drumul? Care drum, spre est, de unde primiserăm primul pumn și scuipat în plin obraz? Cel puțin nemții nu-și manifestaseră dorința de a ne rășlui și crotopi țara direct și nu ridicaseră pretenții teritoriale asupra vreunei nenorocite de provincii. În realitate, în această conjunctură, mai puteam noi de sine stătător să ne hotărâm destinul și drumul? Și atunci sabia destinului i-a hărăzit Mareșalului în acel ceas cumplit, când înșiși temelile țării se clătinau, paharul acela amar al răspunderii în fața istoriei și poporului. Se știe că Mareșalul n-a preluat conducerea țării din sete de putere și glorie. A luat-o ca pe o cruce, pe care nimeni n-a vrut s-o ia pe umerii săi. N-a luat puterea în mâini de dragul puterii, ci pentru a încerca să scoată țara de pe buza pieirii. Mareșalul nu era un diplomat și nici omul vreunui partid politic. Era militar crescut în spiritul unei anumite discipline și sentiment al onoarei și mai era un bun român și patriot. Nu i se poate reproșa că n-avea o înțelegere marxist și materialist dialectică a istoriei și epocii pe care o trăia. Câți din intelectualii cei mai luminați din vremea aceea o aveau? Faptul că nu erau comuniști sau erau chiar refractari acestei ideologii nu-i prea greu de înțeles. Pe atunci înțelegerea unui anumit adevăr o aveau foarte puțini și acest adevăr a răzbătut greu la lumină. Mareșalul, om fără de partid, a încercat la început să-și asigure sprijinul partidelor istorice în guvernarea sa. Nu l-a obținut. „Istoricii” nu i l-au acordat și nici nu i-au sugerat vreo soluție pentru dezlegarea grelelor probleme care i se ridicau în față. Atunci s-a întors spre legionari, care-și agitau în vremea aceea lozincile lor mistico-patriotice. Când a înțeles că și-a asociat la guvern niște aventurieri fără scrupule, gata de orișice compromis și vânzare pentru a acapara integral puterea, s-a lepădat de ei ca de ciumă. Era în ceasul al XII-lea și prea târziu spre a mai putea da înapoi. De fapt, în fața mării răscruci, rămăsese singur. Și-a acceptat resemnat destinul, care pentru el însemna o luptă continuă. Nu era vizionar politic. În acel ceas, când negurile pierzaniei ne înconjurau de pretutindeni, când eram părăsiți de toți prietenii și aliații noștri tradiționali, ce soluție miraculoasă ni se putea oferi? Unde erau mințile lucide și clare și inimile neînfricoșate care să scoată țara la liman? Chiar dacă erau, nu ne puteau ajuta și nici nu puteau apare în lumină.

Mareșalului i se poate imputa, la un moment dat, că n-a avut clarviziunea și luciditatea necesară ca să-și dea seama că nici un angajament verbal sau scris nu putea

fi invocat în cumpăna sortii, când neamul și țara întreagă se precipitau vertiginos spre genunea morții. El a încercat la un moment dat să transfere răspunderea — care apăsă asupra lui — bătrânilor vulpoi și sforari politici. Abdicând de la conducere, angajamentele luate față de aliații noștri de atunci ar fi căzut și schimbarea bruscă de macaz ar fi fost realizabilă. Dar șefii partidelor istorice au preferat să greveze asupra militarului toată povara acestei răspunderi strivitoare, până la sfârșit. Era izolat în fața destinului și în fața abisului care i se căsca sub picioare, în spatele său era țara și poporul care-și încredințase soarta pe mâinile lui. Când tăvălugul prăpădului și-a început rostogolirea în sens invers, instinctul de conservare al nației și-a spus cuvântul. Dacă, atunci când rostise fatidicele cuvinte: „Ostași, vă ordon, treceți Prutul!”, poporul îl urmăse fără șovăire, acum, când viziunea sfârșitului tragice epopei era certă, se impunea o schimbare radicală de orientare. El n-o mai putea face. Ignora curelele de transmisie prin care ar fi putut face legătură cu țara și poporul care încremeniseră într-o tăcută și înfiorată așteptare. Spre lumină își făceau loc forțe și energii, noi pe care nu le cunoștea și cărora le era sortit să scoată țara la liman. Și atunci oare numai Mareșalul este vinovat de toate risipirile și jalea pe care am trăit-o atunci? Sau este un „țap ispășitor” al istoriei?

Asupra lui s-a abătut sabia necruțătoare a răzbunării. Cine trebuiau să fie răzbu-nații? Sutele de mii de eroi și martiri care-și aveau presărate mormintele pe întinsele stepe euroasiatice? Ei cereau răzbunare, poporul sărăcit și flămând, care-și vedea înșelate așteptările.

Pentru că noi l-am judecat și osândit în numele poporului nostru, nu în numele celor care ne-au învins. Dar oare de ce nu i-am răzbunat și pe cei care au căzut luptând pentru marele vis al neamului, începând de la Mihai Viteazul și terminând cu Primul Război Mondial? L-am osândit la moarte pentru că era vinovat sau pentru că am pierdut războiul, și osândirea lui ne-a fost impusă de către învingători? Deci, Mareșalul a fost osândit pentru temerara lui încercare de a elibera pe frații din răsărit, înhăitat cu rechinii germani. Dar oare, cu 6 ani mai înainte, cine se înhăitase cu imperialismii sângeroși teutoni și purceseră să ciopârțească Europa. Mareșalul angrenase țara în război în numele unui ideal național, ale cărui noblețe și legitimitate nimeni nu le mai contestă astăzi. De ce nu ne-am oprit la Nistru, la hotarul nostru istoric, etnic și geografic firesc? Cred că nu numai în virtutea inerției, antrenati de tăvălugul ucigător al războiului. Mareșalul și țara întreagă nu se puteau împăca cu fărâmițarea Transilvaniei. Se crede că unul din mobilurile pentru care am continuat să luptăm și dincolo de Nistru era această iluzorie speranță. Nemții înșiși fluturau acest stindard înșelător ca să ne determine să luptăm până la capăt alături de ei. Era vorba de „istoricul șantaj” pe care-l exercitau asupra noastră hrăpăreții noștri vecini, de un veac și jumătate. Între cele două provincii vitregite și înstrăinate a trebuit totdeauna să alegem. Norocoasa conjunctură de după Primul Război Mondial nu s-a mai repetat. De astă dată, trebuia să cedăm fraților noștri ruși, trup din trupul țării noastre, să plătim cu prețul sângelui de frate această ultimă eliberare rusească. „Vai de cei învinși!”

Finlandezii, care și-au apărat cu demnitate și mândrie o fărâamă de pământ și au rezistat impetuosului asalt rusesc timp de aproape patru luni, înscriind în istoria universală pagini de epopee legendară, nu l-au vândut pe Mannerheim rușilor. Nu l-au blamat și nu l-au batjocorit, așa cum am făcut noi cu Mareșalul, pe cel care a înțeles să apere cu armele în mâini integritatea, independența și demnitatea națională.

După Primul Război Mondial se făcuse, cel puțin în Europa, o operă de dreptate națională. Zeci de popoare subjugate de austro-unguri și ruși își recăpătaseră dreptul de a trăi libere și a grăi pre limba lor. Pacea care a încheiat cel de-al Doilea Război Mondial, care a fost dus de cele trei mari puteri, practic a fost câștigată numai de frații noștri din Est. Are unele analogii cu pacea încheiată în 1815, după înfrângerea lui Napoleon, când, datorită spiritului impus de ruși, „Tripla Alianță” a instalat în Europa cea mai sufocantă dominație social-politică.

La pacea încheiată după 9 mai 1945, frații noștri din Est au recăpătat tot ce le-a dorit inima lor încăpătoare și generoasă. Chiar mai mult decât stăpâniseră țăriștii, cu câteva excepții, gras compensate. De mirare că n-au înghițit cu totul Finlanda și și-au făcut unele scrupule față de polonezi și le-au lăsat Varșovia. În fond, polonezii puteau să-și aleagă o altă capitală mai spre Vest. S-au compensat, în schimb, cu străvechea capitală spirituală a Poloniei, Lvovul, unde au studiat Miron Costin, Nicolae Costin și alți moldoveni luminați.

Dar revenim la durerea noastră. Dacă rușii nu ar fi luat inițiativa și nu ne-ar fi dat în acea zi neagră din istoria zbuciumatului nostru popor lovitura cea mai dureroasă, smulgându-ne cu cruzime mai mult de jumătate din bătrânul pământ al Moldovei, oare Mareșalul ar fi luat inițiativa unei agresiuni împotriva unei țări care nu ne ataca-se și nu ne datora nimic. Ar fi rostit oare vreodată cuvintele acelea, care astăzi atârnă atât de greu în cumpăna istoriei? Niciodată! Niciodată în decursul istoriei noastre nu am luat arma în mâini decât ca să ne apărăm ce-i al nostru. Nu suntem un popor de cuceritori, ne-am apărat cu îndârjire numai pământul străbun. Acesta este un drept sfânt, pe care nimeni nu ni-l poate contesta. Deci, dacă n-ar fi existat 28 iunie 1940, ziua neagră și blestemată a neamului nostru, n-ar fi existat pentru noi nici reversul medaliei, replica din 22 iunie 1941. Oricine ar fi fost atunci la cârma țării, nu ar fi cutezat să ridice țara și poporul împotriva colosului din răsărit de dragul unei aventuri gratuite. Un elementar simț de conservare a călăuzit totdeauna acțiunile poporului nostru de-a lungul istoriei. Nu ne putem imagina că neavând ce disputa vecinilor noștri, i-am fi atacat numai din spirit de solidaritate și ferocitate cu nemții. Nici un om de stat, presupunând că ar fi existat un astfel de dezechilibrat mintal la cârmă, nu ar fi putut determina țara și poporul să-l urmeze. Suntem o țară de oameni chibzuiți și cumiți. Nu ne-am pus niciodată problema spațiului vital. Ne-am mulțumit totdeauna cu ce-i al nostru, dar și acest drept elementar omenesc ne-a fost contestat și călcat în picioare. Suntem o țară mică și ne cunoaștem lungul nasului. N-am avut neobrazarea să pretindem spații și cordoane strategice de siguranță și sfere de influență economico-politică. Numai frații noștri estici au simțit nevoia să-și ofere un spațiu de

siguranță de aproape 23 milioane km². Peste 1/6 din suprafața de uscat a globului, un ocean de pământ deși, ca număr, cu toate popoarele înghițite, reprezintă mai puțin de 1/20 din populația pământului. Prin ruperea Moldovei ni s-a răpit peste 1/6 din suprafața țării noastre și 1/5 din populația de origine română. Pentru frații noștri răsăriteni această provincie reprezintă 1/600 parte din colosalul lor imperiu.

În această privință, noi, basarabeni, care ne-am salvat de prăpăd în Patria-mamă, oricât de vitregă a fost cu noi uneori, îi datorăm Mareșalului Ion Antonescu veșnică recunoștință. Oricât l-ar blama bravii istoriografi ai zilelor noastre și i-ar mânji memoria, noi îi păstrăm și-i vom păstra de-a pururi în inimile noastre un monument nepieritor și-l asemănăm marilor eroi ai neamului, care au știut să moară dărji și neînfricați pentru țară și viitorul ei. A împărtășit fără șovăire soarta lui Mihai Viteazul și Ion Vodă cel Cumplit. Există și o explicație. I-a fost dat să ia cârma țării într-un ceas negru și blestemat, când corabia nației noastre era asaltată din toate părțile de cele mai cumplite și vrăjmașe valuri. Unde era cârmaciul neînfricat care să năzuiască să o scoată la liman?

„După război, mulți viteji s-arată“. Între Scilla și Caribda cum să găsești ieșire din impas, între două caracatițe lacome și crude, pe care să o alegi drept ocrotitoare? Pe cea care ți-a smuls un braț, ori ți-a scos ochiul, lovindu-te pe neașteptate, precum un cutremur care te prinde în somn?

Dacă va fi să mai trăim o data un ceas al dreptății istorice (dacă mai există o dreptate în această lume în care numai violența și viclenia hotărăsc soarta popoarelor), noi, basarabeni, îi vom înălța Mareșalului un monument pentru eternizarea memoriei lui nu numai în inimile noastre pieritoare, ci și în inima Moldovei de Răsărit, la Chișinău, alături de cel al lui Ștefan cel Mare. Iar din izvoarele minții și inimilor noastre, când se va rupe zăgazul cruntei opreliști, îi vom înălța imnuri de glorie și dragoste celui care a murit pentru noi, pentru marea cauză a neamului nostru. Inima lui mare și neînfricoșată a încetat să bată într-unul din ceasurile cele mai negre ale istoriei noastre. N-a fost minte și inimă de român adevărat care să nu simtă, în acel ceas cumplit, arsura unei lacrimi fierbinți în ochi și bătaia dureroasă a inimii pe care o simți numai atunci când ți-ai pierdut părintele. Nu putem crede că a existat minte luminată și inimă de român care să nu fi tresărit în acea clipă când rafala plutonului de execuție a pus capăt vieții celui care a înțeles să-și facă din dragoste de țară și neam idealul și scopul suprem al întregii sale existențe. Sobru, cinstit, de o austeritate monahală, era aspru cu alții, dar în primul rând cu el însuși. Idealul căruia i-a închinat viața și în care a crezut cu ardoare a fost deasupra oricăror considerente de carierism, ori ambiție deșartă. Fiecare ceas al existenței sale a fost închinat muncii și dăruirii fără preget țării și poporului său. Considerente de onoare, spiritul unei anumite discipline de viață, în care a fost crescut, i-au dictat atitudinea până în ultimul ceas. Este neîndoielnic că a avut viziunea sfârșitului cu mult înainte de istorica dată de 23 august. Credem că nu a fost arestat, ci s-a lăsat arestat, știind că el nu mai poate împiedica rostogolirea țării pe panta pierzaniei. Era nevoie de un cârmaci nou. Poate că și-a făcut

iluzia că nu va fi dat pe mâna celor mai neîndurători și mai perfizi dușmani ai săi și ai neamului nostru. Poate. Dar i-a fost dat să soarbă paharul amar al nrecunoștinței și martiriului până la sfârșit.

Când ne vom putea scrie istoria așa cum a fost și nu așa cum ne dictează frica de ruși, ori alte considerente de oportunitate, Mareșalul își va avea locul cuvenit alături de marii eroi ai nației noastre, pe urmele cărora a înțeles să pășească până în sacrificiul suprem.

Scump am plătit dreptul sfânt de a ne apăra glia, scump l-am plătit și zadarnic. Dar la acest pas ne-a împins nu Mareșalul, care a ispășit pentru toți, ci, în primul rând, legitimitatea acestei apărări. Oricare altul care ar fi fost atunci la cârma țării nu ar fi avut de ales. Se știe că primul pumn în plin obraz (și ce obraz frumos și rotund avea țara pe atunci) l-am primit dinspre Est. A fost primul șoc, care ne-a proiectat spre Vest, în brațele larg deschise ale nemților, care atâta așteptau, să le pice pară mălăiață în gura lor larg căscată, gata să înghită o lume.

La 26 iunie 1940 unul din cele mai brutale, mai insultătoare și nedrepte ultimatumuri soma guvernul român să-și retragă armata și administrația din Bucovina de nord și Basarabia, în 48 de ore. Se spune că voiseră să înglobeze atunci și sfântul mormânt al lui Ștefan cel Mare de la Putna. Numai un concurs fericit de împrejurări ne-a ferit de această cumplită rușine. În mod laș, fără să schimbe măcar un gest simbolic de apărare, stăpânii destinelor țării de atunci s-au conformat cu umilința acestei brutale samavolnicii. Ne este prea dureros să evocăm acum tabloul acelor zile de sumbră amintire. Am făcut-o sub o altă formă și în alt context. Țara mică și ciuntită de altădată avusese mai multă dârzenie și demnitate în raporturile cu cei mari și puternici, iar România mare și întregită își pleca umilă grumazul la prima suflare aspră de crivăț.

Dar ce-ar fi urmat oare, dacă ne-am fi împotrivit atunci, cu armele în mâini, agresorului? Se știe că, din punct de vedere tehnico-militar, eram foarte slabi. În afară de parăzi și vorbe goale, stăpânii de atunci nu înzestraseră cu nimic biata noastră armată, palmuită și înjosită. Este lesne de ghicit ce-ar fi urmat dacă ne-am fi apărat țara, mândria și demnitatea cu armele în mâini. Am fi fost striviți de colosul slav pornit pe fapte mari. N-aveam, din păcate, virtuțile finlandezilor. Până la urmă, am fi avut soarta Poloniei, dar în fața istoriei și a celor ce vor veni după noi am fi putut sta cu fruntea sus. N-am fi avut motive să roșim ca astăzi și nici nu ni s-ar fi putut imputa că noi am fost agresorii porniți să cucerim pământuri străine. Care ar fi fost soarta noastră la sfârșitul războiului? Poate nu ar fi fost mai bună. Marii și generoșii noștri vecini n-ar fi renunțat nici în ruptul capului la nefericita Moldovă dintre Prut și Nistru. Oricum, undeva ar fi rămas însemnat în istorie că am fost vrednici de marii și glorioșii noștri strămoși, pe care-i invocăm adesea.

Rezistența noastră armată în fața agresiunii ar fi fost atunci o reacție firească și un instinctiv și legitim gest de conservare. Din acest punct de vedere, drepturile noastre asupra acestei provincii nu pot constitui obiect de litigiu sau discuții pentru cel care cunoaște și câteva adevăruri elementare istorice și este de bună credință.

Toate acțiunile agresive întreprinse de U[niunea] S[ovietică] în cursul anilor 1939—1940 — atacul armat împotriva Finlandei, cucerirea Țărilor Baltice, Poloniei, care culminează cu brutală notă ultimativă adresată României la 26 iunie 1940 — situează aceasta țară și conducătorii ei pe postura fermă și tipică a agresorului, așa cum a fost definit în toate convențiile și conferințele care au avut loc în diverse capitale europene după Primul Război Mondial și terminând cu definiția dată agresorului la Geneva, la formularea căreia, culmea ironiei, participă și pașnica țară a socialismului victorios.

În cartea semnată de istoricii sovietici S.K. Brîseakin și M.K. Sîtnik, intitulată *Triumful adevărului istoric*, apărută la Editura „Cartea Moldovenească” din Chișinău (1969), la pag. 87 se spune: „La începutul deceniului al IV-lea U.R.S.S. a încheiat pacte de neagresiune cu Polonia, Letonia, Estonia, Finlanda și alte state vecine”. Cum au respectat rușii aceste pacte de neagresiune încheiate cu micile țări limitrofe, s-a văzut. Pe care nu le-au înghițit în întregime, le-au ciuntit fără scrupule și milă. Ce deosebire de esență ideologică etico-socială și politică este între aceste așa-zise cuceriri „eliberări” sau acaparări teritoriale cu populație străină de neamul rusesc și cuceririle întreprinse în Europa, până la declanșarea războiului de Hitler? Acesta are, cel puțin, un pretext mai valabil, vizând, în primul rând, reunificarea teritoriilor cu populație de gintă și limbă germană. Ce înrudire de gintă ori de limbă ar fi însă între finlandezi, estonieni, letoni, moldoveni și ruși? Cred că nici cel mai înverșunat savant istoriograf sovietic, ori panslavist, nu ar putea găsi un dram de rudenie de sânge, ori spirit, între aceste neamuri și ruși. Excepția o constituie polonezii, care, deși sunt slavi, n-au năzuit niciodată să se unească sub același sceptru cu frații lor de gintă moscoviți și au socotit totdeauna această vecinătate și rudenie drept un blestem care a apăsat greu asupra nefericitei Polonii, precum asupra noastră stăpânirea otomană. Și totuși stăpânirea otomană o putem socoti și ca un fapt pozitiv în evoluția noastră istorică, pentru că dacă rușii nu s-ar fi lovit la Nistru și Dunăre de împotrivirea Imperiului Otoman, de mult și-ar fi atins visul secular de cucerire a principatelor, Peninsulei Balcanice și stăpânire a strâmtoarelor Mării Negre.

Este clar deci că este vorba de un rapt, de un act de violență și agresiune, care nu-și are nici un fel de justificare etno-geo-istorică etică sau politică. Tălhărie curată în văzul unei lumi întregi. Numai lipsa de obraz, omenie și rușine, care caracterizează un anumit tip de rus, cu aspect specific morfo-psihologic, poate explica această comportare a mării noastre vecine. Și acești apostoli ai păcii, bunăînvoirii dintre oameni și trâmbițași ai ideilor de libertate și înfrățire cum de mai pot găsi crezare?

Că rușii ne-au făurit și ne făuresc o altă istorie, aceasta este o altă problemă. Ni se contestă istoricește și dreptul de a trăi pe pământul pe care stă țara astăzi. Ne consideră venetici pe pământul din care am crescut și în care avem împlântate rădăcini adânci de mii de ani, într-o epocă când urmașii viteazului Rurik nici nu se desprinseseră din cețurile fumurii ale nordului Eurasiei.

Deci, rușii, ca și nemții, ne-au dat în cursul ultimului război cele mai dureroase lovituri, amenințând să ne destrame ființa de stat și nația. Ce diferență este între nota ultimativă brutală din 26 iunie 1940 a U.R.S.S. și așa-zisul dictat de la Viena? Cu bună știință am fost împinși și lăsați în brațele Germaniei hitleriste de către U.R.S.S. și oscilanta și dubioasa politică a Europei occidentale.

* * *

Dacă nouă ni se impută cu atâta severitate căldășia cu nemții, deși sunt suficiente circumstanțe care o explică, apoi nu mai puțin li se poate imputa și vecinilor noștri de la răsărit că au contribuit la încurajarea agresiunii hitleriste. Că la un moment dat fiara hitleristă s-a întors împotriva aliaților de moment, e un fenomen explicabil, de care se fac vinovați în primul rând înșiși rușii.

Ce a putut face țara noastră mică și slabă în acest ceas greu, strivită între două tăvăluguri? Glasul nefericitului Titulescu se pierdea în pustiu și dezolare. De jur împrejur fiare lacome stau gata să ne înghită cu totul.

După ce s-au ghiftuit și au smuls hălci întregi din trupul vecinilor lor, cu câtă nobilă dezinteresare pledează rușii pentru pace! Pacea în întreaga lume este condiționată însă, din păcate, de respectarea granițelor actuale ale U[niunii] S[ovietice], de respectarea lăcomiei rusești. De acest fapt este condiționată existența întregii omeniri, că și rușii n-ar pregeta să arunce pământul în aer, decât să cedeze o palmă de pământ. Ridicolul e că noi, polonezii etc., care am fost loviți cel mai crunt, proclamăm sus și tare și cu orice prilej inviolabilitatea și veșnicia granițelor rusești. Granițele unei păci mai silnice decât toate păcile care s-au încheiat după cataclismul social al războaielor. Un război care statornicește o pace nedreaptă, cu încălcarea năzuințelor și aspirațiilor elementare ale omului și popoarelor, poartă în sine germele neadormit al viitorului război. E o pace neviabilă, o pace de cimitir, sub giulgiul ei mocnesc durerile înmormântate ale celor asupriți și nedreptățiți și care, sub o formă sau alta, stau să răbufnească. Ca dovadă este faptul existenței a unor permanente focare de război pe aproape toate continentele lumii, după stingerea celui de al Doilea Război Mondial. Sunt răbufniri acute pe un fond de boală cronică care amenință întreg organismul social uman cu spectrul continuu al morții.

Ca întotdeauna și pe linia politicii tradiționale, moștenită de la pravoslavnicii țariști, rușii încearcă să abată atenția opiniei publice asupra altor pericole care amenință libertatea popoarelor. Revanșismul și militarismul german este unul din pericolele pe care caută a-l scoate în evidență la tot pasul, în ochii omenirii înspăimântate care nu va putea uita niciodată baia de sânge și nelegiuirile ultimului război. Numai că ei înșiși nu sunt cu nimic mai buni și mai puțin periculoși ca nemții. O fac însă astăzi sub o lozincă cu mult mai ademenitoare și dragă lumii muncitoare. A fost o epocă când se pregăteau să împartă Europa frățește pe din două cu fasciștii, fără milă pentru frații muncitori sacrificați lăcomiei și neomeniei hitleriste. Rușii înșiși ne-au împins în brațele nemților, coaliției fasciste, prin lovitura cruntă pe care ne-au dat-o cei dintâi dinspre răsărit, răpindu-ne a doua oară Basarabia în ceasul când țara, poporul nostru

treceau printr-o grea cumpănă istorică. Dacă nemții ar fi fost aceia care ne-ar fi lovit primii atât de dureros, este foarte probabil că simpatiile și orientarea politică ar fi înclinat cu toate deosebirile profunde de regim social către Rusia.

Din nenorocire, tendințele de acaparare și cuceriri ale Rusiei au rămas aceleași de totdeauna. Nesinceritatea și lăcomia rusească au constituit și constituie pentru vecinii ei unul din pericolele majore. Speranțele în bunele intenții ale rușilor nu se bazează decât pe vagi iluzii și tendințe de autoliniștire. Dar pericolul este mai mic când este privit cu curaj în față și omul rău intenționat, când este demascat în fața lumii întregi, pierde din curajul ofensiv.

Este tragic că între țările socialiste, care își zic și frățești, există litigii teritoriale și naționale. Cum se poate instaura în această situație un adevărat climat de încredere și armonie reală, și nu de fațadă sau de frică? Existența în sânul mării familii socialiste a unei puteri abuzive și exploatare, de tip colonial ca U.R.S.S., fac, din nefericire, imposibilă realizarea unei adevărate și depline încrederi în sânul lagărului socialist și în lume. State mici și-au putut păstra ființa în Europa occidentală, în vecinătatea unor state puternice. Țările vecine cu Rusia, dacă n-au fost copleșite cu totul, au fost cel puțin ciuntite și știrbite fără excepție. Rușii n-au cruțat nici un vecin în această privință. E un fel de nemiloasă lege istorică. A te învecina cu rușii înseamnă ori a fi înghițit cu totul, ori a plăti un tribut dureros din sângele și trupul țării și neamului (nefericit aflat în această situație).

Aceste fruntarii silnice, care calcă în picioare popoare întregi, ei vor să le impună drept sacro-sancte și eterne lumii întregi. Că este lesne de înțeles că nu se vor da în lături de la nimic pentru a-și menține prada. Croncănitul pajurei lacome deasupra Europei și lumii e din nefericire același, fie că a fost vorba de Alexandru I sau de Stalin. Ei mai continuă să cultive și una din cele mai dușmănoase teorii, dacă teoria sau ipoteza istorică poate fi denumită o minciună sfruntată, în flagrantă contradicție cu adevărul istoric și etnic pe care-și înalță temelia țara și neamul nostru. Au elaborat astfel o teorie precum că moldovenii, transilvănenii și românii din Muntenia și Oltenia sunt neamuri deosebite. Mai deosebite chiar decât ucrainenii de velicoruși. Astfel, celui mai unitar și omogen neam din câte există sub soare, ca origine, spirit și grai, i se contestă dreptul elementar de a trăi unit în hotarele lui firești și de a se dezvolta conform tradițiilor și calităților spirituale și morale.

Pentru noi se pune acum problema de viață și de moarte. Un anumit adevăr de o importanță vitală pentru existența și unitatea neamului nostru trebuie făcut cunoscut lumii întregi, trebuie strigat, nu șoptit fricos.

Tot ceea ce a constituit lupta unor inimi înflăcărate și minți luminate ale acestui neam, sfânta aspirație la unire și viață liberă, ne este tăgăduit de acești „prieteni” binevoitori. Ignorând cu rea credință și viclenie elementare adevăruri istorice și etno-geografice, au însălat o istorie mincinoasă și hibridă, pentru a-și justifica dreptul la rapt și silnicie. Pericolul este, poate, astăzi mai mare ca oricând. Vorbim nu numai bazați pe informații istorice, ci și pe anumite crude realități pe care le-am trăit noi

înșine și relativ foarte recent. A continua să tăcem într-o astfel de conjunctură este a face politica struțului. Tăcerea noastră va fi etichetată drept lașitate și semnare în fața inevitabilului. Chiar dacă acest neam ar fi dat lumii numai balada „Miorița”, tot ar avea dreptul la un loc sub soare. Dar când avem atâtea comori de frumuseți și bogăție spirituală, pe care trebuie să le facem cunoscute lumii întregi, în creierul unui biet om poate încăpea astăzi un univers infinit. Este păcat ca strălucirea miliardelor de stele să se irosească în bezne, fără a lumina și încălzi mințile și inimile oamenilor. Ar fi un efort uriaș și steril. Universul n-ar merita să existe fără om, care-i măsura tuturor lucrurilor.

Oare tot ceea ce țarismul a acaparat prin silnicie și viclenie, creând această uriașă împărăție euroasiatică, este drept să fie înglobat și menținut în actualele granițe ale acestui imperiu care-și zice stat socialist? Oare dacă în 1812 Sublima Poartă ar fi cedat principatele în întregime, astăzi, conform bunelor tradiții ale marelui nostru vecin, n-am mai fi avut dreptul la o viață liberă și independentă? Astăzi ar fi trebuit să fim înglobați ca o republică sovietică în marele stat socialist. În numele nostru ar fi trebuit să vorbească frații noștri mai mari, care-și arogă dreptul să-i tuteleze pe toți acei pe care altădată i-a înghițit țarismul. În această accepție, există deci neamuri și popoare care sunt incapabile să se conducă de sine stătător și sunt nedemne de a vorbi în numele lor. Popoare în stare de minorat politic și social. Dar aceasta n-ar fi nimic. Tutorii aceștia se simt obligați să intervină în toate compartimentele de viață economică, socială, spirituală și morală a națiunilor tutelate.

Pretutindeni, în toate posturile cheie ale așa-ziselor fericite republici naționale sovietice, au pondere reprezentanții națiunii dominante, ai poporului de stăpâni, în toată complicata ierarhie economico-social-politică, de la cea mai mică instituție (hotel) până la nivelul organelor superioare de partid, justiție sau represiune, ochiul vigilent și necruțător al stăpânilor este prezent. Nimic nu se mișcă fără știrea acestui stăpân atotputernic, atotdrept și atotînțelept. Oare se poate numi socialist un stat înăuntrul căruia atâtea neamuri și popoare n-au dreptul să vorbească în numele lor propriu? În virtutea cărui drept vorbesc rușii, în numele armenilor, moldovenilor, mongolilor etc., etc.? Răspunsul este clar: în numele dreptului celui mai tare. Al dreptului pumnului.

Mulți din oamenii luminați ai acestui popor au văzut racilele de care suferă această stăpânire și suferințele pe care le îndură popoarele sfintei Rusii. Rușii n-au dus lipsă de oameni de înaltă spiritualitate de-a lungul istoriei lor, fie că e vorba de Rusia de altădată (Tolstoi, Dostoievski, Gorki etc.), sau cea de astăzi (Șolohov, Soljenițin etc.). Toți acești artiști, profeți și vizionari au demască la vremea lor și sub diverse forme, grelele tarle ale unei stăpâniri care n-au știut niciodată să respecte omul și tot ceea ce are el mai sfânt sub soare (libertatea și demnitatea de om).

Teoretic, ambele stăpâniri au fluturat, în fața mulțimilor oropsite și prostite, lozinci înflăcărâte și mobilizatoare. Practic însă, tirania s-a perpetuat până în zilele noastre. Care ar fi explicația infernului pe care îl zugrăvește atât de patetic ultimul rus

care a îndrăznit să dezvăluie crudul adevăr? Cum este posibil ca astfel de fenomene să se petreacă sub soarele socialismului? Cum este posibil ca o idee înălțătoare se degenereze în cea mai cruntă și oarbă tiranie. Toți acești ruși bine intenționați și luminați văd gravele boli de care suferă stăpânirea aceasta, dar nu găsesc o explicație plauzibilă. Rușii n-au avut și nu vor avea niciodată un regim cu adevărat democratic. Se spune astăzi că socialismul fără democrație nu este conceput. Dictatura proletariatului, ca domnie a violenței neîngădită de lege, putea fi concepută numai în capul unui rus. Pe de altă parte, nici o democrație adevărată nu poate fi concepută fără socialism. Rușii n-au reușit să armonizeze aceste două noțiuni decât în lozincă (adică le-au transformat în vorbe goale). De aceea socialismul și democrația lor este în realitate un pseudo-socialism și o caricatură de democrație. Iar explicația fenomenului o găsim tot în dictonul venerabilului K. Marx: „Nu poate fi liber un popor care asuprește alte popoare“. Conștient sau inconștient, rușii își plătesc tributul lor de suferință, odată cu popoarele asuprite, care și-au pierdut dreptul de a vorbi în numele lor.

De aceea, închisorile, lagărele și deportările nu pot fi excluse din peisajul democrației sovietice. Una din cele mai crunte vini ale unui cetățean sovietic, nerus, este de a aspira la independența națională. Aspirația la viața națională proprie, fără amestecul națiunii dominante, este tratată drept naționalism și este pasibilă de cele mai grele și crunte pedepse. A afirma în Moldova sovietică că ești român, și nu moldovean, echivalează cu o crimă dintre cele mai grave. Represiunile sunt nemiloase. Până și țarismul era mai înțelegător în această privință. El nu contesta dreptul moldovenilor de a se numi și români, dacă voiau. Pe atunci trupe de actori din Iași mai treceau Prutul și dădeau spectacole prin orașele și târgurile Basarabiei, unde erau întâmpinați cu flori, lacrimi de bucurie și entuziasm. Astăzi talentații noștri actori dau spectacole la Moscova și Leningrad. Tot pe acolo au ajuns și unele filme românești, după ce sunt riguros puricate. Dar în orașele Moldovei socialiste frățești și prietene, câte din trupele noastre de talentați actori sau ansambluri folclorice au ajuns să joace? Câte filme românești, purtătoare de mireasmă adevărată românească, au fost autorizate să apară pe ecranele din R.S.S.M.? Nimic nu este pedepsit cu mai multă asprime decât aspirația acestui neam de a se apropia de frații lui firești.

Și culmea ironiei, în Grădina Publică din Chișinău, în spatele [monumentului] lui Ștefan cel Mare, stau alături, înșirate unul lângă altul, busturi de marmură roșie ale lui Eminescu, Alecsandri, Alecu Russo, B.P. Hasdeu, I. Creangă și alți moldoveni de seamă, cronicarii moldoveni, de asemenea spătarul N. Milescu și Dimitrie Cantemir, sunt considerați fii ai Moldovei sovietice. Al.I. Cuza desigur că lipsește. Domnul care s-a bucurat din toată inima atunci când în 1856, după înfrângerea Rusiei în Războiul Crimeii, au fost retrocedate Moldovei cele trei județe din sudul Basarabiei. Pentru ruși și pentru prea plecatele lor slugi renegate care domnesc azi în Basarabia, unirea, această aspirație vitală și legitimă a întregului nostru popor, este cea mai odioasă crimă.

Dar din „literatura moldovenească“ admisă oficial acolo au scos „Hora Unirii“, poeziile lui Alecsandri închinat luptei pentru independență a României. Au scos

„Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie“, „Scrisoarea III“, „Doina“ lui Eminescu, pe care am scos-o și noi din edițiile actuale, etc., etc. Din biografia acestor scriitori și gânditori au scos tot ceea ce reprezenta aspirația lor la unire și viață liberă, tot ce amintește de România. Acestor frați nefericiți ai noștri li se preda o istorie ciuntită și pocită fără milă de acei care le mutilează sufletul și vor să-i facă să-și uite izvorul de unde au purces.

Indivizii care-și arogă titluri academice, de teapa lui Lazarev, Briseakin și Sîtnik și alții, cu o totală lipsă de conștiință și scrupul, sfidând normele celui mai elementar bun simț, falsificând fără jenă date și documente istorice cu „obiectivitatea“ care caracterizează în general oamenii de știință sovietici, au confecționat poporului nostru, și moldovenilor în mod deosebit, o istorie în care fiecare cuvânt este o sfruntare nerușinată a adevărului și faptului obiectiv. O lipsă de rușine, obraz și omenie, care caracterizează moravurile actualei Rusii (țăriștii își mai făceau unele scrupule în fața adevărului dur, dădeau înapoi). Cei din familia spirituală a lui Lazarev etc. nu dau înapoi nici în fața luminosului soare. În fața unor astfel de „savanți“ care îți demonstrează că albul e negru și invers, orișicare argument este inutil. Nu poți demonstra individului de rea-credință o teză pe care el nu este dispus să o accepte. Deci noi nu lui Lazarev și celor de o seamă cu el vrem să le relevăm adevărul, ci întregului neam românesc și lumii întregi. Noi avem argumente să înduplecăm și să convingem un univers și pe cei oameni de bună-credință care au fost induși în eroare, dar suntem dezarmați în fața savanților sovietici. Zilnic pe pedestalul statuii lui Ștefan cel Mare și la bustul lui Eminescu găsești flori, omagiu adus de studenți celor doi uriași. Semnificația lui nu mai este necesar să o comentăm.

Oare marele Lenin o fi lăsat ca testament spiritual reîntregirea Uniunii, cu orice preț, în granițele vechii Rusii, clădită pe violență și jaf? Au realizat oare rușii tipul ideal de stat confederat socialist? În spiritele popoarelor neruse a amuțit și murit ideea națiunilor, dorința de a participa direct și nu prin intermediari și misiți la marele conclav al națiunilor. Au renunțat aceste popoare pentru totdeauna la demnitatea națională, la libertatea de a gândi și la manifestarea nestingherită și nedorită a tradițiilor și calităților lor spirituale? Nu ne vine să credem. Ar fi împotriva firii lucrurilor să renunți să fii tu însuși. Să te resemnezi ca, în propria ta casă, străinul să te învețe cum să trăiești, cum să-ți iubești nevasta și cum să-ți crești copiii.

S-a spus că un neam și o națiune nu sunt creații artificiale, ci entități naturale, care, pentru a se manifesta plenar, au nevoie de anumite condiții firești obligatorii. Așa cum este firească nevoia de oxigen în fiecare clipă, tot așa, în actuala etapă de evoluție a omului, nu este de conceput ca o națiune să nu poată vorbi direct în numele ei. A stingheri procesul de evoluție și progresul firesc al unui popor, prin îngrădiri străine de spiritul lui, a nu-i da posibilitatea să spună tot ce are de spus în limba lui echivalează cu o crimă.

La visul înfrățirii universale aspirăm toți și nu-i de conceput astăzi o minte luminată la noi, intelectual sau muncitor, care să poată concepe existența și evoluția

noastră istorică, altfel decât sub soarele socialismului. Dar fiecare popor are ceva de spus în limba lui proprie, în corul națiunilor. Nu are nevoie de intermediari sau tălmăcitori care să vorbească în numele lui. Astăzi acest lucru nu mai este de conceput nici pentru popoarele care abia au ieșit din găoacea orânduirii primitive, dar cu atât mai mult pentru popoarele situate pe o treaptă superioară de evoluție spirituală și materială. Socialismul va înfrăți fără îndoială popoarele, dar nu silnic. Nu luându-i unui popor dreptul la o viață unitară, liberă și independentă și impunându-i canoane și scheme de viață străine de spiritul lui se va ajunge la înfrățire. Se poate ajunge la o nivelare spirituală într-un anumit sens, dar acest fenomen nu este de dorit pentru om. Înfrățirea se va produce atunci când va exista și încredere deplină în sinceritatea ori bunele intenții ale vecinilor și fraților noștri întru socialism.

Atunci când nu va mai exista pericolul ca frații mai mari să-i înghită pe cei mici și să-i facă silnic să-și uite graiul și numele. Aceasta nu mai este înfrățire, ci este ceva care se apropie de crimă, de „genocid” spiritual să-i zicem, deși în parte este și fizic.

Pentru a se ajunge la marea și universală înfrățire a lumii muncitoare, apropierea trebuie rezolvată între țările și popoarele mici (între noi, unguri, bulgari, sârbi etc.). Într-o astfel de confederație nu este nici un pericol să fim înghițiți de frații care sunt deopotrivă cu noi ca număr și mărime. Treptat și după o evoluție îndelungată (de secole) se va ajunge la un grai comun și o comuniune spirituală și materială liber consimțită, unde nimeni nu va tinde să devie hegemon. O unire sau confederație cu un popor uriaș este foarte puțin convenabilă pentru popoarele mici. Pericolul de a fi tutelați și apoi asimilați complet este iminent. Rușii n-au renunțat nici o clipă la ideea de naționalizării popoarelor mici înglobate în uniune. Au fost modificate numai metodele. Sunt mult mai subtile și mai perfide decât cele utilizate de vechii țariști. Pericolul deci că acestor neamuri li se va schilodi limba, tradiția și sufletul este astăzi mai mare ca oricând.

Este deci o datorie sfântă să nu abdicăm de la ceea ce constituie temeiul existenței noastre ca țară și popor și flamura unei lupte de veacuri pe care înaintașii noștri au știut să o ție neîntinată și mândră.

Ideea de neam și unitate națională se va închea foarte încet dezvoltându-se, luând amploare și strălucire abia în secolul al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, fiind și astăzi încă un element hotărâtor în viața politică și socială. Ea crește odată cu dezvoltarea deci a orânduirii burgheze și rămâne vie și actuală și în sec[olul] socialismului pentru națiunile care nu și-au împlinit încă această aspirație integral și nu și-au realizat încă definitiv profilul spiritual, moral și material în sânul comunității popoarelor.

Fiecare națiune are să-și aducă prețiosul ei aport la tezaurul spiritualității omenirii și a-i tăgădui acest drept unui popor este o faptă odioasă, o crimă împotriva omului și a ceea ce întruchiează spiritul lui mai frumos și mai nobil.

Rușilor, cu toate silniciile pe care le-au făptuit în principate de-a lungul a peste două secole de când au început să-și facă drum spre Dunăre, le-a plăcut să se intituleze *eliberatori* și *izbăvitori* ai noroadelor creștine de sub jugul turcesc. Cu această aure-

olă de eroi dezinteresați, de luptători pentru dreapta credință au venit și în Basarabia. Departe de dânsii un gând răuvoitor, prădalnic sau necinstit. Nu, rușii nu sunt ca alte națiuni, asupritori, ei totdeauna au venit în calitate de *izbăvitori, eliberatori*.

Dacă pentru finlandezi, estonieni, letoni, lituanieni, polonezi, ori popoarele musulmane euroasiatice această postură de eliberatori n-a putut fi acreditată deplin, dată fiind deosebirea de credință, pentru frații întru pravoslăvnicie lucrul era foarte ușor. Greu să-l faci pe musulman sau catolic să creadă că-l eliberezi de asuprirea propriei lui nații, stăpânirea sovietică fiind de preferat oricărei alte stăpâniri, chiar și stăpânirii naționale.

Nu există popor mai blând, mai bine intenționat și gata de sacrificiu ca poporul rus. O spun și au spus-o rușii oricui și totdeauna. Ei au eliberat pururi și pe vremea țarismului, și astăzi. Popoare asupritoare pot fi spaniolii, englezii, francezii, nemții, polonezii, românii, turcii etc., niciodată însă rușii.

În acest capitol nu vom discuta însă metodele lor de eliberare.

Ne vom mărgini a arăta că rușii au venit în Basarabia cu lozinca și venerabila față a unor eroi eliberatori. După ce fricțiunile începutului s-au atenuat și jafurile și silniciile s-au potolit și uitat încetul cu încetul, viața a revenit oarecumva pe făgașul normal. Stăpânirea rusească a început să adâncească și să extindă opera de asimilare a unui popor și pământ nou.

Basarabia era ruptă din trupul țării și din străvechiul trunchi al neamului într-un moment când cultura noastră autohtonă era încă în germene. Era o cultură cu aspect bisericesc aproape integral. N-aveam o limbă literară formată, n-aveam personalități marcante (exceptând ierarhii luminați și cronicarii) care să se fi înălțat în ochii neamului și ai lumii. Dimitrie Cantemir, om de o vastă cultură cosmopolită, nu poate fi considerat ca un precursor al culturii de limbă moldovenească.

Deci Rusia ia în stăpânire, la o răspântie de veac, un popor tânăr, în plină evoluție spirituală, cu o cultură încă de factură religioasă bisericească, cu un spirit în care nu se cristalizează visurile și aspirațiunile legitime spre o viață națională proprie și unilaterală.

După noaptea împilării turcești, vine negura stăpânirii muscălești. Vine pe un teren nedestelenit, unde poți arunca orice sămânță sau cultură. Conjunctură mai favorabilă nici că se putea pentru arhanghelii izbăvirii noastre. Și rușii au dovedit, spre deosebire de alte popoare, stăpânitoare sau veleități de popoare stăpânitoare, că știu să stăpânească. Veneau cu aureola de arhangheli izbăvitori ai creștinilor pravoslavnici, să stăpânească un popor care, deși nu fusese oprimat sub aspect religios în propria lui țară, îi era odios totuși așa-zisul jug păgân. Se știe că Moldova nu era pașalâc sau raia turcească, cu excepția cetăților de la hotare. Turcii pe teritoriul ei nu avuseseră dreptul să înalțe nici moschei, nici să se stabilească, și ei respectaseră întocmai aceste stipulații ale vechilor tratate.

Începuturile unui neam sunt tulburi. Peste germenele în formare daco-latin, peste mlădița fragedă în creștere a noului popor au venit migrațiunile popoarelor. În ciu-

da numeroaselor triburi rătăcitoare care și-au purtat umbrele pe aici, și-au spulberat câmpiile în tropotul aprig al cailor sălbatici, mugurul cel fraged n-a pierit și devine un copac viguros cu brațe tinere și-nfloritoare, tinzând spre lumină și viață, și cu rădăcini adânci înfipte în glie.

Rătăcitorii care au trecut ca un iureș peste fața acestui pământ cei mai mulți n-au lăsat nici o urmă.

„Cum veniă, se făcură toți o apă și-un pământ.“

Numai triburile slave care ne-au înconjurat și înecat ca o apă și-au lăsat pecetea peste munți, câmpii, ape și-n vorbele acestui neam.

Pornind de aici, rușii au decretat de la început că moldovenii sunt un popor fără istorie și i-au confecționat ei o istorie. Astfel părinții noștri, români curați din neam în neam, învățau în școlile rusești că moșii și strămoșii noștri au fost slavonii.

Îmi aduc aminte cum îmi povestea mama că învăța limba rusă: „...citeam, plângeam și nu înțelegeam nimic, pentru că acasă la noi și în sat toți vorbeau moldovenește“. Și în sufletele fragede de copii se trezea o nedumerire. Cum de moșii și strămoșii noștri sunt slavoni, dar noi, urmașii lor, nu le înțelegem limba? Ce fel de limbă or fi avut slavonii aceștia că descendenții lor moldoveni nu înțelegeau o boabă?

Pentru că se iscau întrebări, care rămâneau fără răspuns, necesitatea unei istorii a Moldovei, făcută de ruși, se făcea simțită.

Rușii n-au ezitat să porceadă la treabă cu toată râvna pentru a-i lumina pe moldoveni.

Ceea ce este de remarcat că, deși pentru a-și justifica stăpânirea asupra Moldovei, rușii au căutat a o prezenta, mai ales după Unirea Principatelor, ca o nație deosebită de valahi sau români din Muntenia, totuși ei nu le contestă originea comună din trunchiul daco-roman. Istoricul lor Batiuşkov, în a sa istorie a Basarabiei, tipărită în 1892 la Sankt-Petersburg, îi numește pe locuitorii care formează majoritatea populației Basarabiei, chiar de la prima pagină, români. În această privință deci istoricii țariști se arată mai puțin înverșunați în a tăgădui românismul moldovenilor, decât actualii savanți și oameni politici sovietici.

Batiuşkov încearcă pe alocuri și eforturi de obiectivitate istorică și vrea să dea dovadă de documentare științifică temeinică. Cărțulia apărută cu ocazia serbării centenarului din 1912, cu rostul de a populariza și lumina pe moldoveni asupra istoriei lor și a binefacerii stăpânirii autocrate pravoslavnice, e scrisă cu o totală lipsă de obiectivitate, bun simț și desconsiderare a oricăror informații științifico-istorice, fapt care o situează la același nivel de probitate, corectitudine și obiectivitate științifică cu actualii istorici sovietici, de tipul lui Lazarev și alții.

Faptul că rușii au fost puși în situația de a face o istorie a unui neam, căruia i-au călcat în picioare istoria și sufletul, înseamnă că stăpânitorii încercau să justifice rap-tul și fața de cei stăpâniți, și fața de restul lumii.

Cea mai grea problemă, pusă în fața stăpânirii rusești, a fost însă cea a limbii. Era vorba de câștigarea spiritual-morală și asimilarea în același sens a unui neam cu totul

străin de marea națiune rusă. Dar acest lucru nu putea constitui o problemă pentru colosul care înghițise atâtea nații și neamuri.

Un inconvenient mare îl constituia și-l constituie faptul că acest neam își are frații de sânge în nemijlocita vecinătate, căci apa Prutului nu fusese hotar între frați niciodată.

Rușii au ținut seamă încă de la început de această conjunctură și de perspectiva evoluției istorice. Dacă alcătuirea unei istorii pentru o națiune care vrea să-și justifice jaful nu constituia o problemă, celelalte complexe aspecte de stăpânire și guvernare se cereau rezolvate de asemeni cu mult tact și pricepere pentru ca înghițirea acestui neam să fie cât mai puțin simțită și dureroasă.

De aceea rușii spuneau moldovenilor: „Voi pe lângă că nu aveți o istorie cât de cât onorabilă (basna lui Simion Dascălu avea mare trecere la istoricii ruși și o propovăduiau cu fervoare printre moldoveni ca să-i rușineze de nedemna lor descendență), n-aveți nici limbă. Limba voastră este o limbă grosolană, incultă, necioplită, capabilă să exprime doar lucruri elementare și raporturi de conviețuire primitivă. Vă dăruim limba noastră. Este limba unui mare și nobil popor. Este o limbă bogată, frumoasă, în stare să cuprindă și să tălmăcească toată bogăția suflatească a omului și a naturii. Învățați limba rusă, v-o oferim neprecupețit, pentru a vă scoate din întunericul în care zăceați de veacuri, învățați-o cu dragoste, cu evlavie, cu stăruință, este singura posibilitate pentru voi de a vă ridica la lumină, de a vă ridica la o condiție social umană superioară“.

Acest dar li se oferea moldovenilor prin școli. Este adevărat că la început, pentru a menaja susceptibilitatea și mândria localnicilor, doctoria aceasta dulce-amăruie se administra cu lingurița. Puținele școli de limbă moldovenească, bisericești și laice, au fost treptat înlocuite cu școli de limbă rusească. La început doar Basarabiei i se recunoscuse dreptul de oblaste autonomă (regiune), „care să se guverneze cu oamenii ei pre limba și după legile și obiceiurile ei cele din bătrâni“.

Asta a fost la început. Și începutul acesta a fost foarte scurt. Treptat, insidios, ca o boală perfidă care se instalează pentru o lungă durată, opera de rusificare a început din ce în ce mai brutal, până când, către sfârșitul veacului trecut, în școlile de pe întinsul guberniei moldovenești a Basarabiei, nu se mai auzea nicăieri dulcea limbă a cronicarilor moldoveni.

„Vă luăm limba, au zis rușii, dar în schimb nu ne atingem de nimic ce-i al vostru, moștenire istorică sau materială.“ Astfel țăranilor le-au zis: „Pământul pe care l-ați căpătat din vechime de la voievozii voștri este sfânt și pentru noi. Păstrați-l și munciiți-l în pace și liniște. Cei care l-ați pierdut, ori n-aveți, vă vom dăruii noi, dacă vreți pământ, după pofa inimii și cât vă trebuie în Siberia.“

Astfel răzeșii și țăranii și-au păstrat pământurile strămoșești. Rușii n-au introdus și legiferat iobăgia în Basarabia, pentru a nu-și face aici, la granița de apus a imperiului, o faimă proastă și un neam dușman. Ca să crească și mai mult în ochii noilor supuși, i-au scutit timp de câțiva ani de orice bir, iar apoi, când l-au introdus, l-au fă-

cut cât se poate de mic și blând, ca oamenii să nu-i simtă povara. De asemeni, până în anul 1874, nu i-au luat pe moldoveni la armată, ca să prețuiască și mai mult blândețea și îngăduința pravoslavnicului împărat. Nu i-au stingerit întru nimic în păstrarea datinilor din bătrâni, la care moldovenii țineau așa de mult.

Pentru un neam la care credința în acea epocă era reazem moral de o tărie de neclintit, zelul întru credință a poporului stăpânilor nu putea fi privit decât cu multă admirație și dragoste.

Împărtășirea aceleiași credințe a fost unul din stâlpii cei mai tari pe care s-a sprijinit stăpânirea rusească în Basarabia. „Nimeni nu crede și nu se roagă cu mai multă dragoste și înflăcărare lui Dumnezeu, ca noi, ziceau rușii. Rugați-vă și credeți împreună cu noi. Nicăieri nu veți vedea biserici mai frumoase, mai bogate, cântări întru slava lui Dumnezeu mai minunate. Cine este ca noi? Suntem puternici, mulți, generoși, credincioși, nobili, lăsați-vă iubiți și înghițiți de noi. Nicăieri nu vă puteți simți mai minunat ca în pantecele maicii Rusia.“ Un profesor, la seminar, fără să știm de ce neam era, ne-a mărturisit, cu sufletul lui curat: „Părinții noștri au fost tătari de nație și mahomedani de religie, iar noi suntem ruși ortodocși“.

Dar tot zelul acesta neobosit se lovea de cel mai puternic și neînduplecat vrăjmaș, urechile și limba acestui neam, care se dovedeau surde la predicile și dragostea rusească și neînstare să-și însușească frumoasa și măiestrita limbă a stăpânitorilor.

Dacă pentru puțin numeroasa pătură a intelectualilor acestui neam, problema era mai ușor de rezolvat, pentru uriașa masă, tenace și tăcută a țăranilor, problema devenise aproape insolubilă.

Rușii au împuținat treptat școlile moldovenești și apoi au înlocuit pe nesimțite încet dar fără oprire limba maternă, din toate școlile, cu cea rusească, învățământul elementar nefiind obligatoriu în pravoslavnică Rusie. Țăranii nu se duceau la școlile rusești, își căutau de gospodărie, copii și trăiau după cum au apucat din bătrâni și nu se sinchiseau deloc de frumusețea și atotputernicia limbii ruse.

Acestui fenomen îi datorăm păstrarea ființei etnice și limbii curate pe aceste meleaguri românești, care au fost bânuite de atâtea încercări și furtuni.

Ca o mare năvalnică au venit slavii aici în vechime și viitura apelor n-a încetat nici astăzi. După potolirea clocotului dintâi stâncă s-a dovedit biruitoare, ținându-și mândră, deasupra undelor, creștetul neînfricoșat. De atâtea ori ne-au asaltat valurile vrăjmașe, cântând pe diverse glasuri și limbi, dar insula românismului a rămas tare și necotropită de potop. Și acum în jurul ei aceeași spumegare înverșunată. Stâncă rezistă, tare și neînduplecată, până când? Căci apele mănâncă și fierul. Oare suntem mai tari ca fierul?

Dacă în Imperiul Austro-Ungar, unde apăsarea națională se unea cu cea religioasă și social-economică, încă se mai putea manifesta spiritul națiunii române, creând școli și luminători pentru întreg neamul românesc, în Rusia fenomenul acesta s-a dovedit imposibil. Cei care gândeau sau vorbeau altfel decât permiteau canoanele stăpânirii țariste pravoslavnice erau înlăturați fără șovăială.

O intelectualitate de limbă maternă nu s-a putut ridica. Manifestările spiritului în afara cultului religios nu se puteau face decât la nivelul și forma de expresie a artei populare (folclorice).

Basarabenii care s-au manifestat ca figuri proeminente ale culturii noastre au trebuit să plece din Basarabia pe teritoriul liber al Vechiului Regat (Hasdeu, Donici, Russo, C. Stere etc.). Acasă nu era permis nici un fel de manifestare în limba și spiritul național. Rușii nu-ți luau pământul și nici pâinea de la gură, dar nu-ți dădeau voie să fii tu însuși la tine acasă. Sub stăpânirea lor nu puteai fi decât ras și nu puteai vorbi și cânta decât cum îți cereau rușii.

Din acest punct de vedere, politica de stăpânire și asimilare forțată a Rusiei țariste se dovedește superioară și mai rafinată față de politica aceleiași Rusii Sovietice de astăzi, care, cu regret trebuie să o spunem, i-a tratat pe oameni nu ca pe ființe cugetătoare și sensibile, ci ca pe niște șuruburi prinse într-un uriaș angrenaj, sau ca pe o turmă necuvântătoare. Dacă în Rusia țaristă oamenii erau deportați pentru delikte sau fapte precis stabilite și socotite potrivnice orânduielii și intereselor de stat și în urma unei sentințe judecătorești, în Rusia sovietică puteai fi închis, deportat sau lichidat fără să știi de ce și fără să se dea vreo explicație. Dacă exista pe undeva vreun simulacru de judecată, se putea totuși conchide că ai fost judecat și condamnat cu forme legale. Că în fond victima putea fi total străină de faptele și intențiile ce i se imputau, acest lucru nu conta. Așa-zisa legalitate sovietică era satisfăcută. Cu sistemul acesta au fost înmormântați de vii și au pierit fără să știe de ce și pentru ce milioane de oameni.

Țariștii, în năzuința lor de a sfărâma blocul etnic moldovenesc, uzau de două mijloace: încercau întâi să-i convingă să se strămute de bunăvoie pe localnici în Siberia, amăgindu-i cu mirajul pământului bogat și fără hotare, ori aduceau coloniști străini pe pământul Basarabiei, plasându-i pe la hotare, sau pe unde socoteau că regiunea este mai slab populată și permite nestingherită proliferarea elementelor aluvionare.

Sovieticii nu și-au făcut niciodată astfel de scrupule. La ei libertatea, demnitatea și viața omului nu valorau nimic și nu se simțeau obligați să dea nimănui vreo socoteală. În fața lor omul („cel mai prețios capital”) nu conta nici cât un animal de povară. Astfel deportările în Basarabia (și pretutindeni unde a ajuns puterea sovietică) s-au făcut brutal, în proporție de masă, fără nici un fel de menajamente, oamenii fiind ridicați și transportați în condițiuni mai grele decât animalele. Familiile despărțite, frânte, nimicite, umilite, călcate fără milă sub cizma sovietică.

Dacă la prima invazie a rușilor în Basarabia din 1940, 26 iunie (an și zi neagră în zbuciumata istorie a acestui nefericit neam), cei care s-au refugiat în Patria-mamă au fost mai mult funcționari localnici sau din vechiul Regat, cu familiile lor, adică câteva zeci de mii de oameni, la cea de a doua invazie, din 1944, refugiații au alcătuit un val masiv de sute de mii de oameni, printre care zeci de mii țărani, fenomen rar în istorie și care poate din vremurile năvălirilor barbare nu s-a mai repetat.

Anul „eliberării”, 1940—1941, i-a învățat minte. Fugeau oamenii fără să se uite îndărăt, de groaza morții și a pustiurilor înghețate și fără margini ale Siberiei.

Zeci de mii de țărani și-au lăsat locurile de baștină, pământurile muncite cu sudoarea frunții, apărute cu sânge, în care dormeau oasele albite ale răzeșilor, căutând scăparea în patria-mamă. Ce azil ne putea oferi ea atunci? Și totuși ne-a primit și ne-a ocrotit cum a putut (până la o vreme).

Ca țăranii să fugă și să-și lase pământul, fenomenul este cu totul neobișnuit. A mai avut loc poate pe vremea marilor migrațiuni de popoare asiatice și în timpul iureșelor turco-tătare, când pământeni se trăgeau spre desișul codrilor și în munți.

După trecerea valului pustiitor și prădalnic se reîntorceau la gospodăriile pârjolite și ogoarele călcate și strivite sub copitele cailor. Prădalnicii pustiau satele, luau pe cine apucau în robie, dar pământul nu ni-l puteau lua. Nu se așezau pe aici, pentru că simțeam că nu-i rabdă glia străbună. Vor spune unii de ce să răscolim zadarnic dureri vechi, că dacă de atunci au trecut câteva zeci de ani ori o mie, este tot una. Peste zbuciumul acestor timpuri se va așterne uitarea, ca și iarba pe mormintele strămoșilor și mucenicilor veacului nostru. Dar aici nu-i vorba de o durere personală, ci de durerea unui neam întreg, căruia i s-a rupt unul din mădularele indisolubil și organic legate de sângele și inima întregului neam românesc, în acest mădular smuls, bătaia inimii nației trebuie neconținut să trimită sânge proaspăt și înnoitor pentru ca mădularul să nu putrezească.

A tăcea și a suferi este nobil. Oare în fața răspunderii pe care o avem față de moștenirea străbunilor și față de viitorul acestui neam, este bine să tăcem la nesfârșit?

Este un gest de nobilă renunțare când îți sacrifici fratele? Nobilă renunțare sau altceva?

Ne-am face nume rău în fața lumii întregi dacă am agita o astfel de problemă, căci ar reieși că și în sânul socialismului peștele cel mare îl înghite pe cel mic și că tot legea pumnului este aceea care hotărăște.

Glasuri lucide și ferme se ridică chiar în lumea socialismului, înfierând atitudinea fățarnică și rapace a marii noastre vecine și soră întru socialism.

Am ajuns atât de neajutorată și lipsită de simț al conservării de sine și demnitate, ca alții să vorbească în numele nostru?

Oare — când este vorba de trupul și sufletul țării — este potrivit să tăcem?

Oare, când ursul îți apucă o mână, este bine să te lași în voia lui, socotind că dacă nu-l superi se va milostivi și nu te va înghite cu totul? (*Luca 19,40; Avacum 2,11*)

În virtutea cărei „sfinte dreptăți” o bună parte din frații noștri de sânge și trup din trupul acestei țări sunt ruși de matca lor? Dacă presupunem că acest rapt ar fi avut o îndreptățire pe vreme când la noi hălăduiau burghezo-capitaliștii, astăzi ce justificare istorică, națională, etnică și social-morală mai are?

Deși în nici o etapă istorică acest rapt nu poate fi justificat de o țară promotoare a celor mai umanitare și avansate idealuri sociale. Cu atât mai mult, ce îndreptățire are acest act perpetuat pe baza unei silnicii a istoriei? Adică tot ceea ce Rusia țaristă a smuls vecinilor săi prin violență, viclenie și minciună, rămâne un bun inalienabil și azi al marii patrii a socialismului. Al acestei țări care se pretinde mentorul moral al întregii lumi socialiste și chiar al întregului glob.

Ciudad de asemănător este laitmotivul rusc. Pentru cei care cunosc puțină istorie se poate spune că melodia nu e nouă, a început de pe vremea lui Petru cel Mare și continuă până în ziua de astăzi. Numai oamenii și lozincile s-au schimbat, esența politicii și diplomației rusești a rămas aceeași. Ei sunt cei mai buni, dezinteresați, nobili, și-ndeosebi cei mai tari dintre toate neamurile care hălăduiesc sub soare. Tari da. Nimeni nu le contestă tăria în sensul material al cuvântului. În mod „delicat“, ei nu pregetă să aducă aminte acest lucru nici aliaților și prietenilor lor cu orice prilej.

„Sunteți pururi sub aripa noastră ocrotitoare. Nu vă îngrijorați și nu vă fie teamă de nimeni. Suntem gata să vă apărăm până în pânzele albe. Dragostea noastră pentru voi e atât de mare încât am fi în stare să vă înghițim cu totul.“

Oare această tărie înseamnă cu adevărat și forță morală?

E falsă și mincinoasă această autoritate morală, care se bazează pe dreptul celui mai tare, de a te jefui și a-ți băga pumnul în gură. Îți bagă cuțitul în inimă și susține că ți-e frate și că te iubește. Este și aceasta o ciudățenie a firii rusești.

* * *

Priviți pe o hartă (planiglob) această uriașă împărăție.

O țară enormă, impresionantă, fabuloasă pentru dimensiunile globului nostru. Pe pământul nostru, căruia o navă cosmică îi dă astăzi ocol în 90 de min[ute], proporțiile acestei țări sunt copleșitoare (strivitoare). A șasea parte din populația lumii e cuprinsă în vastele hotare ale acestui imperiu terestru.

Pe un planiglob restul Europei apare ca un fel de appendice neînsemnat al acestei întinderi euroasiatice colosale. Și nu de puține ori tăvălugul acesta enorm s-a revărsat asupra Europei și stă și astăzi să se reverse tot atât de amenințător și tot atât de neclintit în masivitatea lui și tendințele lui hrăpărețe.

Țara noastră, în umbra acestui uriaș, aproape că nu se vede. O poți acoperi cu pulpa unui deget. Pe un glob terestru școlăresc limitele uriașului sunt de necuprins într-o singură ochire. Arcul mândru al Carpaților îl acoperi cu un vârf de unghie și dincolo de limitele lui firișorul albastru al Dunării abia se întrezărește.

Procesul istoric de constituire al acestei țări uriașe începe din negura veacurilor, fiind extrem de lung și complicat. Dacă în prima fază de formare putem vorbi de nașterea unui popor care își cere dreptul la viață, odată format, după depășirea hotarelor etnice în etapele de mai târziu începe lungul șir de samavolnicii, crime și violențe, care treptat, treptat au dus la închegarea colosului actual.

Se poate spune că procesul de expansiune și întindere a acestui stat începe cu Ivan cel Groaznic. Petru cel Mare consolidează moștenirea primită și începe o luptă fără preget pentru îmbogățirea ei. Rusia e în căutare febrilă de ferestre către Europa și largul lumii. După Petru (Ecaterina a II-a și Alexandru I etc.) procesul evoluează continuu și ascendent ca regula generală fără replieri și reveniri.

Din acest moment, și mai cu seamă începe din epoca Ecaterinei, vecinii Rusiei, în primul rând, încep să simtă tot mai pregnant prezența rușilor în arena politică

europEANă și încep totodată să-i plătească tributul de spoliери și rășluiri tot mai largi și mai insistente.

Spre răsărit în special procesul de cucerire și expansiune se făcea pe seama unor pământuri cu populații puțin numeroase și neînchegate ca națiune sau state (și aici au fost numeroase excepții, popoarele caucaziene și cele din sudul Siberiei), în Europa expansiunea se produce pe seama unor națiuni închegate, care aveau conștiința existenței lor ca popor și națiune aparte și pe seama unor state de sine stătătoare. Strivirea acestor neamuri și țări o constituie de-a lungul aproape a două veacuri o lentă agonie pentru viața acestor popoare nefericite.

Dar să revenim din nou la hartă. Priviți limitele, hotarele, vecinii și ea vă va vorbi de la sine. În lungul proces de anexiuni și cuceriri, ce a stăvilit întinderea acestui stat uriaș? Numai obstacolele naturale de netrecut, sau numai state cu o populație numeroasă care reprezentau o putere politică și militară serioasă. Astfel probabil că pravoslavnică împărăție ar fi ajuns să fie scăldată spre vest de valurile Oceanului Atlantic, pentru că nu se poate tăgădui că nu a năzuit să se extindă la nesfârșit ca o pată de ulei pe apă.

În nord limita expansiunii s-a oprit la Marea Albă și țărmul Oceanului Arctic. Acolo unde s-au mai putut acapara ceva insulițe n-a șovăit. N-au disprețuit nimic când a fost vorba să-și aroge dreptul de proprietate asupra unei fărâme de pământ (Insula Șerpilor).

În această privință Imperiul Rus nu s-a dovedit cu nimic mai prejos decât fostul Imperiu Britanic (cel puțin, acesta a început să cedeze din ce în ce mai mult din vasele teritorii coloniale), pe când rușii stau pe aceleași poziții teritorial-geografice ca și țariștii, ba pe alocuri au împins expansiunea și mai departe — Bucovina, Ucraina subcarpatică, Manciuria.

Nu scrupule de ordin etic i-au oprit să reacapareze eroica Finlanda în întregime și să sfărtece Polonia cu Varșovia cu tot, ci numai conjunctura politică internațională. Nasul rusesc băgat până în inima Europei ar fi făcut impresie cu totul defavorabilă întregii lumi (realitatea e că rușii s-au sinchisit prea puțin de opinia publică mondială. Numai frica de eventualele consecințe politice mai grave i-a oprit de la acest pas).

S-au oprit deci acolo unde limitele naturale nu le mai permiteau practic să se mai întindă. Dar și aici au existat excepții. Peste strâmtoarea lui Bering au întins o mână până în America și au anexat Alaska. Teritorial în această regiune a Extremului Nord rușii începuseră să se americanizeze. În orice caz, aveau un punct de sprijin sau un așa-zis cap de pod. Cine știe dacă Alaska n-ar fi fost răscumpărată de americani, cu drepturi mai vechi, poate că împărăția s-ar fi întins acaparând Canada până la marile lacuri și ar fi devenit vecină nemijlocită cu S.U.A.

În Extremul Orient frământatele valuri ale Pacificului au pus stavilă cotropirii. Și aici însă au mai ciupit ca supliment și câteva insule, insulițe și peninsule, în dauna Coreii, Chinei și Japoniei. A japonezilor, care pe pământul lor zguduit de cutremure și bătut de taifunuri dau un exemplu viu întregii lumi, arătând de ce este în stare un popor harnic și isteț, atunci când vrea să-și afirme cu tărie dreptul la lumină și viață.

I-a oprit în drum deci numai nesfârșita întindere a Pacificului, tot un obstacol natural; greu de trecut și faptul că aveau peste apă marea și puternica națiune a japonezilor.

Spre sud, în parte, expansiunea s-a oprit limitată de oceanul de oameni ai Imperiului Chinez și pe alocuri de obstacole naturale formate de munții uriași din sudul Siberiei (Tianșan, Hinducuş, platoul Pamir etc.).

Ca pretutindeni, și mai ales când e vorba de Rusia, excepții confirmând regula au fost și aici. Când împrejurările au fost prielnice s-au compensat vârtos rupând hălci a câte unui vârf de munte de 7 000 m în Pamir. Până la Himalaia aveau deșertul Gobi și avântatul podiș al Tibetului, căci altfel cine știe?

Împotrivirea popoarelor din sudul Siberiei, din Extremul Orient, din Siberia de mijloc și apuseană a fost încet dar sigur anihilată. Unde nu au putut convinge au strivit, siluit, spulberat. N-a fost formă de violență sau viclenie de care să nu se fi folosit.

În Europa crestele Caucazului au fost escaladate și eroica și multiseculara împotrivire a mândrelor neamuri caucaziene, care și-au apărât cu îndârjire fiecare meterez de stâncă, a fost în cele din urmă strivită de marele tăvălug după 40 de ani de război. Ceea ce nici țăriștii n-au cutezat să facă, au făcut-o sovieticii azi. Popoare întregi, osetini, kabardini, georgieni, au fost strămutate silnic din locurile lor de baștină ca, pierzând legătura cu seva pământului natal, să poată fi îngenucheate, umilite și în cele din urmă nimicite.

Dincolo de meterezele munților Caucaz s-au oprit la hotarele fostului Imperiu Otoman, de care nu puteau să nu țină seama într-o anumită epocă și conjunctură istorică. Marea Neagră nu putea constitui un obstacol prea serios pentru ruși (mai înghițiseră ei mări tot atât de mari și n-au suferit nici o indigestie), dar faptul că pe țărmul ei sudic și la strâmtori erau bine înfipti turcii a fost o veșnică pricină de nostalgie neîmplinită pentru ruși. Dacă postura turcilor aici, în anumite epoci critice, nu s-ar fi bucurat și de sprijinul puterilor europene, cine știe dacă Marea Neagră n-ar fi devenit un lac rusesc.

Năzuința aceasta a rușilor de a se înscăuna stăpâni pe strâmtori a fost o pricină de multe necazuri și nenorociri pentru noi în primul rând, care de două veacuri și jumătate am stat în drumul lor.

Hotarul apusean al împărăției a fost o problemă de prim ordin nu numai pentru impetuoasa politică de expansiune și vicleana diplomatie rusească, dar mai ales pentru țările Europei Occidentale.

În decursul istoriei aici hotarele împărăției au avut de suferit mereu remanieri și restructurări, dar de fiecare dată, în ultimii 160 de ani, de pe poziții noi și tot mai avansate spre vestul continentului.

Aici rușii au dat de popoarele neruse (chiar dacă erau unele înrudiri de gintă), popoarele care aveau conștiința existenței lor naționale și care au avut o existență istorică de stat de-a lungul veacurilor.

Metodele de acaparare au fost diferite, în funcție de conjunctura istorică, social-politică de moment. Când tratativele diplomatice nu se dovedeau suficient de convingătoare, intra în funcție bătă, adică războiul, invazia și ocuparea prin forță a teritoriului râvnit.

Un merit incontestabil al politicii rusești e că a avut la răscrucea istorică dată și lozinca potrivită, și diplomații cei mai abili pentru a o acredita în ochii puterilor europene. Și-au dovedit precum am arătat mai înainte că au și arta stăpânirii popoarelor, modificându-și metodele de guvernare de la popor la popor și în funcție de momentul critic social-istoric trăit.

Maica Rusia a avut totdeauna și pentru copiii ei de sânge, și pentru cei adoptivi sau vitregi mijloace sigure cel puțin (dacă nu convingătoare) de educație. Metodele erau polimorfe și numeroase. Dacă duhul pravoslavniciei și blândeței dădea greș, cnutul și Siberia se dovedeau totdeauna eficace. Din nefericire, metodele acestea de „pacificare” și „convingere” au fost perpetuate cu succes până în zilele noastre. N-a fost înșelăciune, viclenie sau violență în fața căruia imperialismul rus să dea înapoi. Rușii s-au dovedit totdeauna de o extraordinară tenacitate și perseverență, când era vorba de luat ceva cu hapca și mai ales au știut să-și consolideze stăpânirea (autoritatea) prin toate mijloacele permise sau nepermise, scrise sau nescrise ale eticii.

Turcii în 1812, când li s-a cerut Moldova, s-au împotrivit și au recurs la tot felul de negocieri (s-au târguit). Rușii la început manifestaseră pretenții mult mai mari, cerând Principatele în întregime, apoi, sub iminența invaziei lui Napoleon, se mulțumiră cu jumătatea de răsărit a Moldovei (Basarabia). Astfel ei încheie aproape brusc tergiversările prin încheierea tratatului de la București, la 16 mai 1812. Turcii constrânși, iar rușii profitând de o conjunctură politică favorabilă, smulg din trupul Țării Moldovei partea cea mai bogată și mai roditoare. Turcii nu dădeau nimic din carnea și sângele lor. Cedau niște ghiauri, pe care-i regretau cel mult în măsura în care nu-i mai puteau jupui de piele. Deși, conform vechilor tratate și stipulații istorice, ei nu aveau dreptul să cedeze nici o palmă de pământ dintr-o țară care nu le aparținea și pe care aveau datoria să o apere de risipiri.

Dacă în acel moment de răscruce istorică, hotărâtoare pentru neamul nostru, turcii ar fi cedat Principatele în întregime, ce s-ar fi întâmplat astăzi?

Am mai fi avut dreptul la o viață de stat și națională proprie? Este aproape sigur că nu. Sovieticii n-au cedat nici o palmă din pământurile cucerite de țarism prin diverse mijloace. Dovadă că țara de astăzi se întinde integral în hotarele vechii împărății țariste, clădite prin silnicie și cotropire. Dacă au făcut concesii minime pe alocuri, constrânși de anumite realități politice și militare, s-au compensat în dauna altora (luând, de exemplu, României, pe lângă Basarabia, și o jumătate din Bucovina și chiar din teritoriul vechii Moldove — ținutul Herța).

Putem considera astfel și campania lui Napoleon din 1812 ca un factor salvator (providențial) pentru ființa și existența noastră ca stat independent mai târziu.

Înfrângerea lui Napoleon în Rusia, privită prin prisma evoluției social-istorice, poate fi considerată ca un factor negativ, ca un pas înapoi în urcușul atât de dificil și oscilant al societății umane spre mai bine. Mult trâmbițata și cântată victorie rusească din tragicul an 1812 va apăsa ca un blestem greu asupra Europei și asupra poporului rus însuși. Înfrângerea lui Napoleon consfințește triumful reacțiunii și al celui mai întunecat despotism, care culminează cu Tripla Alianță a celor mai nesuferiți despoți, încheiată în 1815 la Viena.

Revenim însă la ideea întreruptă: fără îndoială, dacă după Primul Război Mondial ne-am fi încheiat ca stat independent, așa cum s-a întâmplat cu Țările Baltice, Polonia, Cehoslovacia, după al Doilea Război Mondial am fi fost, fără îndoială, reanexați ca un teritoriu ce a aparținut de drept Uniunii Sovietice, prietenă, eliberatoare și ocrotitoare dintotdeauna a poporului nostru.

Austria nu-și revendică fostul imperiu și nici Anglia întinsele sale posesiuni coloniale, numai sacra patrie a socialismului n-a scăpat din mână nici unul din popoarele înrobite de țarism.

Pe ce teme moral, social-politic și istoric își justifică astăzi sovieticii înglobarea atâtor popoare cu totul străine de marea familie a popoarelor slave, începând cu iacuzzi, ciuvașii și terminând cu noi. În plin secol XX, secolul triumfului socialismului, al eliberării popoarelor de sub jugul colonialismului, al triumfului ideii unității naționale, autodeterminării și independenței depline a popoarelor, țara socialismului victorios oprimă popoare și neamuri străine, nerecunoscându-le cele mai sfinte și mai elementare drepturi pentru care oamenii au sângerat și s-au mistuit în avânturi înălțătoare și revoluții eliberatoare.

Care este temeiul moral, politic și material prin care își justifică rușii stăpânirea asupra celor cca 100 de neamuri înghițite?

Știm temeiul: în numele sfintei înfrățiri socialiste. Realitatea e că așa cum este aplicată această înălțătoare idee, e o înjosire a demnității, a ființei etnice și naționale a acestor popoare, care nu sunt socotite vrednice nici astăzi să se autodetermine, să se dezvolte nestingherit în spiritul, limba și tradițiile lor străvechi.

Nici unul din aceste popoare sufocate de dragostea sovietică nu se pot dezvolta nestingherit spiritualicește și social-economic. Nu pot aduce patrimoniului spiritual universal aportul lor firesc și neîntinat de duhoarea pestilențială a opresiunii sovietice.

Aceste neamuri nu au posibilitatea să-și dezvolte și să-și valorifice la maximum potențialitățile spirituale, morale și materiale.

Sub sufocanta și silnica stăpânire sovietică nici unul din aceste popoare nu s-a putut și nu va putea să-și afirme pe deplin personalitatea moral-spirituală pură.

În afara lozincii politice de care am pomenit și pe care sovieticii au profanat-o și o profanează în fiecare ceas, ei mai uzează și de lozinci de ordin sentimental (slavii sunt naturi sentimentale). Toate aceste popoare îi iubesc la nebunie pe pravoslavnicii ruși, altădată în numele lui Hristos, astăzi în numele frăției și pravoslavniciei comuniste.

Rușilor totdeauna le-a plăcut să se împăuneze cu eroicul nimb de popor eliberator, îndrumător și mântuitor al popoarelor asuprite. E o caracteristică a tiranilor de a apărea iubitori de libertate și o slăbiciune a lor de a se crede iubiți. Minciuna este necesară chiar atunci când e vădită și când nu o cred nici copiii. E necesară pentru a masca adevărul crud, ca și minciuna de care *uzează* medicul în fața bolnavului grav, sau incurabil, pentru a-i ascunde trista realitate. Toată lumea știe care e adevărul, dar toți tac de teamă că odată dezvăluit în toată cruzimea lui va fi de neîndurat și bolnavul va muri, iar medicul își va pierde autoritatea morală câștigată cu trudă. Pe lângă aceasta, minciuna nerușinată și sfruntată este necesară celor care stăpânesc și asupresc ca să-și adoarmă ei înșiși scrupulele (uneori le au) și ca să se simtă împăcați cu strămoșii, dogmele politice și ei înșiși. E o baie caldută, ca o mlaștină caldă, în care mișună crocodilii nevăzuți. Asupritorului și mincinosului îi este uneori greu să suporte adevărul gol și să-l privească în față. Chiar propriul lui chip, privit în oglindă, are nevoie de vâlul amăgitor al minciunii. Altfel, prea s-ar vedea hidos dacă n-ar fi masca.

Adevărul e că acela care s-a bucurat de ocrotirea și neobosita dragoste rusească nu mai poate năzui să trăiască liber și de sine stătător. E o mamă prea iubitoare maica Rusia ca să-i lase pe copii de capul lor.

„Nu poate fi liber un popor care asuprește alte popoare.“

Cât de concis și de clar e enunțat acest adevăr fundamental și de necontestat în relațiile dintre popoare, de părintele revoluției proletare. De aceea n-a existat nicio dată și nu există, din nefericire, nici astăzi în Rusia un climat de adevărată libertate și democrație și asta după 50 de ani de la revoluție încoace. Îl mai dovedesc de asemenea și numeroasele exagerări și aberații de ordin tactic, politic și social, săvârșite de conducătorul acestui stat. Greșeli împotriva celor mai elementare drepturi ale omului și ale democrației, pentru care nu poate exista nici o justificare de ordin moral. Nu e de vină aici numai cultul personalității, sau mai precis ar fi „cultul forței neîngrădite de legile omeniei“, ci racile mai adânci social-politice și naționale care nu au fost încă soluționate. Politica băgării pumnului în gură e veche de când lumea, dar un adevăr e lucru încăpățânat și oricât l-ai înăbuși tot tinde să răzbată la lumină. Dindărătul fățarniciei și idilicei fațade a armoniei sociale și naționale realizate în Rusia, au răzbătut și răzbat mereu strigătele înăbușite ale popoarelor care își cer dreptul la o viață națională nezăgăzuită.

Atât reprezentanții vechii și putredei Rusii țariste, cât și cei ai Rusiei actuale n-au tăgăduit și nu tăgăduiesc cu aceeași patimă și ardoare dreptul la o viață națională, deplină unitară și liberă, în sânul mării familii a neamului românesc. În această privință unitatea de vedere a forțelor asupritoare și obscurantiste ale Rusiei țariste și a noilor ei reprezentanți din Rusia actuală este perfectă.

Se spune că rușii au introdus ca măsură de siguranță, față de indivizii care distonează în ansamblul armonios politico-etico-social al uniunii metode noi mai eficace de luptă. A avea curajul opiniei într-un astfel de stat birocratico-polițist echivalează aproape cu o sinucidere civică. Presupunând că o astfel de opinie, care nu este confor-

mă stasului ideologico-politic, are semnificația unui protest, sau dezvăluie anumite realități crude specifice acestui imperiu, ajunge să fie dezvăluită publicului în cercuri mai restrânse sau mai largi, reacția oficială este promptă. O campanie de presă abil și viclean regizată și dirijată din umbră revarsă asupra cutezătorului toate invectivele și abjecțiile de care este capabilă o astfel de instituție și jevruțele aservite ei. Un cor de lătrături și scheunături pe toate gamele și glasurile posibile, de la nota de piculină sentimentală, până la lătratul gros al buldogului obișnuit să-și înfigă colții în pradă și să sfâșie fără milă. Toată haita aceasta îmbuibată cu privilegii și tot soiul de hatăruri și discuții se năpustește asupra victimei. Poate fi o celebritate luminoasă, de elită, poate fi un vizionar sau geniu, cât ai clipi, este redus la o otreapă murdară, asupra căreia acești bravi corifei ai condeiului își revarsă tot prisosul de generozitate și vervă.

Dar există metode și mai rapide și mai infailibile pentru restabilirea armoniei ideologico-sociale perturbate de zurbagiu. Individul este declarat dement. Ad-hoc se convoacă o comisie de iluștri specialiști și respectivul (care de regulă este intelectual, scriitor, ziarist, medic etc.) este adus în fața acestei ilustre instanțe. Diagnosticul este dinainte stabilit, și odată declarat nebun, pacientul este internat pentru un timp nedefinit într-o casă de sănătate. După o perioadă mai lungă sau mai scurtă de tratament (este în funcție de rezistența respectivului la metodele psiho-terapeutice aplicate de marii maeștri psihiatri) omul ajunge cu adevărat o epavă incapabilă să mai opună vreo rezistență psihologică. Este adus la același numitor cu marea masă, imbecilizată de lozinci, a bravilor cetățeni sovietici.

Pentru că se pare că într-o astfel de țară și sub oblăduirea unui astfel de regim democratic, a avea curajul opiniei și dezvăluirii adevărului este într-adevăr un act de sinucidere civică, de nebulie curată.

Pentru cei care fac parte din generația care a văzut lumina zilei sub soarele României Mari și întregite, ideea unității naționale a tuturor românilor este prezentă și vie în spiritul lor în fiecare ceas și în fiecare zi. Este sudată organic de noi și de ființa întregii națiuni. Pentru această generație risipirea și rășluirea străvechilor fruntarii a fost deosebit de dureroasă și crâncenă. Am trăit și trăim cu sentimentul unei nedreptăți și al unei silnicii strigătoare la cer. Nu vom putea înțelege niciodată și nu ne vom putea împăca cu gândul că o parte a pământului și neamului românesc rabdă stăpânire străină de sufletul și sângele nației. Pentru cei din generația aceasta, care s-au născut și crescut sub cerul României întregite, temeiurile sfintei și străbunei noastre dreptăți sunt tot atât de neclintite ca Ceahlăul și tot atât de limpezi ca albastrul cerului de vară, care se boltește deasupra întregii suflări românești.

Un neam încheșat ca națiune de sine stătătoare din noaptea vremurilor nu poate renunța la prerogativele de popor neatârnat, într-un stat unitar și liber de orice dependență. Nu există popor mai unitar ca neamul românesc, ca spirit, limbă, datini, obiceiuri, înfățișare. Aceeași doină plânge și râde pe toate meleagurile unde se află răspândit acest neam. Balada „Miorița” se aude pretutindeni unde răsună vers și cântec românesc.

Nu-i inimă de român să nu se înfioare când aude versurile cele izvorâte din cel mai curat cuget și inimă românească:

*Amândoi suntem de-o mamă,
De-o făptură și de-o seamă
Ca doi brazi dintr-o tulpină,
Ca doi ochi dintr-o lumină.
Amândoi avem un nume,
Amândoi o soartă-n lume.
Eu ți-s frate, tu-mi ești frate
În noi doi un suflet bate.*

Sovieticii, asociindu-se celor mai înverșunați denigratori ai neamului nostru, ne tăgăduiesc cele mai sfinte drepturi și aspirații legitime la reîntregirea și unitatea națională.

Numai sovieticii au fost și sunt în stare să-i considere pe români „ocupanți străini” în propria lor țară. Este tot așa cum i-am considera ocupanți pe ruși la ei acasă în Oriol sau Kursk (nu ne referim la Ucraina pentru a nu atinge o problemă prea delicată). E ca și cum ni s-ar tăgădui dreptul de a fi stăpâni și de a trăi pe pământul pe care ne-am născut și în care suntem înfiți cu rădăcini adânci de milenii ca și cununa Carpaților.

Numai rușii au fost în stare de o astfel de monstruozitate „istorică” să-i considere pe români o nație aparte, asupritoare și cuceritoare a Moldovei, asta când înșiși istoricii lor mai puțin mincinoși și răuvoitori recunosc că moldovenii și românii sunt unul și același popor, cu aceeași origine. (Chiar dacă or fi din temnițele și ocnele Romei, cum le place unora dintre prietenii noștri să ne prezinte în ochii lumii.) Rămâne deci să-i mai considere ocupanți pe români și în restul Moldovei până la Carpați și să purceadă la dezrobirea fraților moldoveni de sub nația română. Pentru ce au mai luptat bătrânul Mircea, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul? În deșert au apărut cu pana bătrânii cronicari demnitățile și ființa acestei nații? Pentru ce au luptat V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, M. Eminescu, Al.I. Cuza, N. Bălcescu și toți oamenii aceia cu inimi înflăcărâte și suflete de uriași ai acestui nefericit popor?

Prin vitregia istoriei și printr-un rapt odios, Basarabia ruptă de Rusia din trupul Moldovei în 1812 n-a putut lua parte la mărețul act al unirii din 1859. Nenumărate inimi de români au bătut fierbinte și în același ritm cu ale fraților lor de pretutindeni, acolo, între Prut și Nistru, în ceasul acela hotărâtor și măreț pentru soarta poporului nostru.

Temelia dreptului nostru asupra Basarabiei este aceeași ca și asupra întregului pământ românesc; a ni-l tăgădui sau abdica de la acest drept înseamnă a ne șubrezi cu bună știință înșiși temeliile de piatră ale istoriei care ne-au făurit ca neam și popor din noaptea vremurilor între Nistru și Tisa. Din zilele lui Ștefan cel Mare și de-a lungul veacurilor întunecate, care s-au scurs după aceea, Moldova și-a putut păstra cu grele lupte și jertfe hotarele și autonomia. Numai ceasul acela de întuneric, când rușii au ajuns, după îndelungi străduințe, vecini de hotar cu noi, Moldova a fost frântă

în două. Și în zilele luminoase ale socialismului, ale civilizației extreme, ale avântului eliberator care a cuprins toate popoarele, sovieticii de astăzi socot că această situație de subjugare a unor națiuni străine este firesc să mai dănuie.

Ștefane, Măria Ta, n-am fost vrednici să-ți păstrăm sfânta ta moștenire, pentru care ai luptat cu atâta ardoare cu răzeșii tăi și ai sângerat de atâtea ori. Când ai închis ochii tăi atoatevăzători, sufletul ți se zbuciuma de grija acestui neam și a acestui pământ pe care simțeai că-l lași de izbeliște „în calea răutăților“. Te temei de turci, de leși și de unguri. Dintre toți, turcii ți-au părut mai cinstiți, măcar că erau păgâni. Grija rușilor n-o purtai, că erau departe. Trăgeai nădejde că poate încuscrirea cu pravoslavnicul Ivan ar fi priincioasă, cât era departe de hotar. Dar nu s-a dovedit fericită nici atunci și nici azi, în zilele urmașilor tăi.

Noi, Măria Ta, nici nu îndrăznim să crâcnim ori să pomenim cu glas tare de moștenirea ta și sfârșirea Moldovei, că ne aude Ivan și se supără. Când era cu hotarul dincolo de Nipru și mlaștinile Pripetului, Ivan cel pravoslavnic era un rus cumsecade, da' amu, dacă crâcnești, te bagă la turbincă cât ai clipi. Și are Ivan o turbincă fără fund, în care poate încăpea nu numai Moldova cu munții, apele și oamenii ei cei blânzi și harnici, dar chiar toată suflarea omenească de sub soare.

Pe vremea când ne călcase neamțul țara și ne smulsese un mădular, de-am simțit sfârșierea până la os (erau acolo și Ciceiu, și Cetatea de Baltă, pe care le stăpânisei și Tu, Doamne), mai puteam crâcni și cere sus și tare ce-i al nostru. Dar de la rus, care zice că ni-i prieten și frate, nu poți cere nimic înapoi, că dacă crâcnești, te înghite cu totul. Fiecare petec de dumbravă, colț de stâncă, deal, movilă, pârâu și fiecare brazdă de pământ și cruce din țințirim, sub care se află îngropate osemintele răzeșilor tăi, Doamne, strigă neîncetat împotriva silnicei cotropiri străine.

Somnul ți-e tulburat, bătrâne și viteaz voievod. N-ai visat niciodată că muscalii pe care-i știai tăbărâți împrejurul Moscului cel depărtat să ajungă nu numai hotar în hotar cu Moldova, da' să o și sfărtece în două, faptă pe care nu au cutezat a o face nici păgânii cu care te-ai luptat atât amar de vreme.

Dormi, bătrâne viteaz, precum doarme și neînfricată Ta spadă, care a fulgerat sub zări de flacără și sânge atâtea capete de dușmani întru apărarea gliei strămoșești. Când va răsună din nou cornul tău de război, se vor înfiora în mormintele lor oasele arcașilor din Orhei și Soroca, ale lăpușnenilor și codrenilor de la Tigheci. La chemarea Ta de luptă au să freamăte codrii și apele Moldovei și se va cutremura acest pământ îndurerat din crestele Ceahlăului și până la Hotin și „Marea cea mare“. Sfinte voievoade, nu ți-e sortit să-ți găsești pacea nici sub lespedeza cea de marmoră de la Putna. Plânsetele și suspinele copiilor tăi răzbat și-n lăcașul tău de veșnică pomenire și tu te înfiori și te cutremuri.

Ștefane, Măria Ta, de te-ai înălța din mormântul tău, să-ți arunci ochirea ageră și iute de pe fruntea de piatră a Ceahlăului asupra Țării Moldovei, te-ai cutremura. De departe ți-ar ajunge zvonul clopotelor de la Putna sunând a jale și risipă. Unde ți-s cetățile cele de margine, strajă tare de piatră la hotarele țării de jos? De pe meterezele

lor sure, străjile pârcălabilor tăi scrutau cu ochi de vultur mohorâtele pustietăți de dincolo de Nistru. De acolo veneau de multe ori pârjolul și prăpădul. De asta ai răsădit la hotar oameni tari și neînfricați, răzeșii tăi cei vajnici, ce să steie strajă neclintită împotriva tătarilor. Rusul era departe, nu i se zărea râțișorul defel și nici grohăitul lui nu răsunase încă pe blândețele meleaguri moldovene. Nici prin vis nu te-a fulgerat gândul, Ștefane voievoade, că vrednicii tăi răzeși și urmașii lor au să ajungă sub cotropirea moschicească.

A-ți iubi țara și neamul este un sentiment tot atât de firesc ca și acele pe care le avem față de părinții și față de frații noștri, față de casa în care ne-am născut. De ce apreciere se poate bucura în ochii oamenilor un individ care nu-și iubește și nu-și venerează părinții și nu se simte legat de locul unde a văzut lumina zilei.

Rușii socotesc patriotismul și iubirea de țară și neam ca un drept sau atribut de care nu se pot bucura decât bunii ruși. Celelalte națiuni și neamuri înglobate (înghițite) în sacro-sancta uniune au dreptul să fie patrioți, dar numai într-un anumit sens. Adică să-i iubească numai pe ruși și Rusia (R.S.F.S.R.) și nicidecum neamul și țara de care aparțin. Dragostea rusească este destul de atotcuprinzătoare ca să-i poată iubi pe toți și să aibă pururi grijă ca nici unul din puișorii aciuai sub aripa-i ocrotitoare să nu rămâie de izbeliște ori să piuie cumva pe limba lui.

Într-o vreme iubirea de U.R.S.S. era piatra de încercare ori de poticnire a oricărui bun internaționalist. Realitatea e că iubirea de om și în primul rând față de omul muncii, de oriunde ar fi el, este condiția esențială pentru apropierea omului de om și un pas necesar pe drumul spinos spre marea înfrățire universală.

Rușii nu recunosc dreptul de a-ți iubi neamul și țara decât în primul rând lor înșiși. Apoi dreptul celorlalte noroade călăuzite și îndrumate de ruși de a-i iubi tot pe ruși și Rusia. Astfel, după ruși este firesc ca românii dintre Prut și Nistru să-i iubească pe ruși și nu pe frații lor de sânge și suferință, de care-i leagă un întreg trecut istoric. Pentru polonezi, estonieni, lituanieni, letonieni, finlandezi, ucraineni etc., etc. problema este aceeași. Toate aceste noroade au o dragoste neistovită și statornică față de ruși și nu-și iubesc frații de sânge și cerul slobod al țării, din care au fost un trup și-un suflet. Odată ce-ai fost sub oblăduirea tătucului țar, nu mai ai dreptul la viață de stat liberă și de popor demn și de sine stătător. Nu mai poți să te dezlipești de la sânul maicii Rusia. Atât i-a copleșit cu binefaceri această mamă adoptivă pe copiii ei, atâtea sacrificii a făcut, încât nu poate concepe sub nici o formă să-i piardă. Mai degrabă i-ar înghiți de vii, decât să-i lase de capul lor, pe seama maicii lor cele adevărate.

Suflet larg rusesc. Ne iubesc și pace. Trebuie să ne lăsăm iubiți și să-i iubim, chiar dacă această dragoste ne înăbușă, chiar dacă această dragoste ne-a strivit sufletul și ne-a călcat inima în picioare.

Priviți la o hartă a U.R.S.S.-ului de astăzi. Tot ceea ce a acaparat prin violență, viclenie, jaf, minciună și șantaj țarismul este menținut între granițele actuale ale U.R.S.S. Dacă țarismului i-au trebuit totuși sute de ani de perseverență pentru a-și împinge hotarele cât mai departe în inima Europei, Stalin a rezolvat-o dintr-un condei.

Problema a soluționat-o tactic și strategic cu harta în față, când a trecut cu condeiu peste trupul martirizatei Basarabii, peste codrii Herței și obcinile Bucovinei. Dacă scăpa puțin mai jos condeiu, răpea și sanctuarul lui Ștefan cel Mare de la Putna. Ce știa Stalin de Moldova, de lacrimile, suferințele, luptele și năzuințele acestui popor?

Cum să nu te doară inima și sufletul pentru această mlădiță a neamului ruptă de tulpina și rădăcina ei firească, care de atâta amar de vreme luptă să-și păstreze neîntinată ființa și căreia rușii se străduiesc cu o râvnă demnă de o cauză mai bună să-i pocească chipul și duhul după tipare străine sufletului acestui neam.

Dintr-o trăsătură de condei, așadar, s-a hotărât soarta a sute de mii și milioane de oameni. Au fost despărțiți părinți de copii, frate de frate. Au fost chinuite, mutilate și ucise trupuri și suflete. Pe aceste meleaguri sfărțecate s-a revărsat un noian de durere și lacrimi și nimeni n-a auzit, sub cerul vast și mut, plânsul și blestemele celor care au pierit fără vină și fără urmă pe întinsele pustietăți înghețate ale Siberiei. N-a fost popor pe care rușii să nu fi încercat să-l muteze sufletește și să-l mistifice cu atâta pasiune ca mlădiță aceasta românească, ruptă din trupul viu al țării. Vecinătatea nemijlocită a fraților de sânge crea un pericol deosebit pentru opera de convertire (rusificare) pe care doreau să o înfăptuiască din toată inima rușii în Basarabia.

Rușii au avut întotdeauna și au și în prezent conștiința clară (lucidă) că asupresc un neam străin, asupra căruia nu au nici un drept etnic, politic, moral, social. Vecinătatea imediată și nemijlocită a fraților de sânge, a rădăcinilor și trunchiului acestui popor român, viguros, care își cere dreptul la viața liberă, i-a stânjenit totdeauna pe marii noștri vecini. De aceea rușii au îmbrățișat cu pasiune și au pus în circulație, fără nici un scrupul, cele mai odioase calomnii la adresa poporului și țării noastre. S-au asociat (sub acest aspect) cu istoricii cei mai răuvoitori, care ne-au contestat cele mai sfinte drepturi istorice și etnice asupra pământului străbun.

Rușii contestă deci veșnicia și dănuirea poporului nostru născut și format pe aceste meleaguri, asociindu-se altor denigratori ai neamului nostru. Pentru ei continuitatea elementului românesc în Dacia, realitatea și adevărul istoric de necontestat, dovedit cu atâta strălucire, obiectivitate și spirit științific de istoricii noștri cei mai luminați (N. Iorga, V. Pârvan etc.) sunt un fel de legendă pe care nu merită s-o iei în seamă.

Savanții sovietici caută să dovedească că ei au fost aici (adică slavii) elementul autohton, iar noi am fi niște venetici veniți sau reveniți din Balcani peste pașnicele așezări slave. Deși de când dănuie omul pe pământ și de când oamenii au început să-și însemne faptele încă nu s-a pomenit ca un popor legat de munca pământului (de agricultori) să-și părăsească leagănul de baștină, plecând cu totul.

Din noaptea veacurilor și până astăzi un astfel de fenomen nefiresc n-a avut loc în decursul istoriei. Acest fenomen este caracteristic numai popoarelor migratoare, de păstori, care-și duceau viața în corturi și se mutau de colo până colo, cu turmele de vite. Printre nenumărații musafiri care ne-au călcat pământul strămoșesc au fost și slavii. Adevărul și temeiurile în actele istorice sunt ale unui popor care-și apără cele mai legitime, naturale și vitale drepturi, ființa neamului și țării acesteia.

Drepturile noastre istorice asupra Basarabiei sunt aceleași deci pe care se întemeiază și s-a încheiat neamul acesta întreg, când a început a se limpezi ca ființă pe pământul acesta care ne-a fost leagăn și mormânt din noaptea veacurilor.

Ne întoarcem cu evlavie la gândul către umbrele mărețe ale lui Mircea, Mihai, Ștefan cel Mare, Ioan Vodă cel Cumplit, pe umerii cărora s-a înălțat și zidit acest neam și această țară. Carnea ți se încrâncenează pe tine și cugetul se învolbură de mânie când te gândești la silniciile și încălcările pe care le-a îndurat acest neam blând și răbdător pentru a-și apăra sfântul drept, de a dăinui și a-și dezvălui frumusețile minții și inimii lui sub soare.

De aceea cu atât mai dureroasă este întrebarea astăzi. Oare și în epoca socialismului victorios și între state ce-și zic socialiste sunt posibile nedreptăți, silnicii, rapțiuni, jafuri etc.? Cu durere trebuie să recunoaștem că aceste nedreptăți istorico-sociale-politice continuă să se perpetueze. O bucată de România (căci altceva nu e) sovietică socialistă (Basarabia), care îi iubește pe ruși și care nu se poate despărți de ei, și o republică socialistă Română. Unde-i dreptatea, adevărul istoric și etnic și logica lucrurilor?

Așa-zisele relații frățesti și mult trâmbițata frăție și înțelegere deplină (din sânul lagărului socialist) sunt numai vorbe goale. Lozinci fără conținut, tinichele sclipitoare, cu sunet dogit și deșert. Când tu-i smulgi fratelui întru socialism mâna din umăr și-i mai pretinzi să te iubească, e un adevărat sadism, îl storci de vlagă, îl sfâșii și-l asuprești pe fratele tău și strigi tuturora sus și tare că-l iubești, că-l mântuiești, îl ajuți să prospere și-i pretinzi recunoștință și iubire veșnică. Numai sovieticii sunt în stare de atâta cinism. În această privință politica și diplomația U.R.S.S. nu se deosebește cu nimic de cea a pravoslavniciei și autocraticei sfinte Rusii. Cu ce se deosebește atunci politica U.R.S.S. față de frații întru socialism și sovietism de cea a țărilor imperialisto-colonialiste? Numai prin structura și forma lozincilor, îndărățul cărora stau aceleași scopuri vorace și necinstite. (Altădată ortodoxismul, astăzi socialismul.) Moravurile politice și diplomatice ale puterii burgheze se continuă și sub soarele înfrățirii socialiste fără nici o deosebire de fond. Cum să pretinzi încredere și dragoste, și stimă lumii socialiste și partidelor muncitorești frățesti din întreaga lume, când de sub blana oii pașnice se vede bine chipul și rânjetul lupului cel de totdeauna. Cu atât mai mult, cum vom putea convinge lumea capitalistă și țările ieșite de sub jugul colonial de bunele noastre intenții de pace, de dorința de înfrățire, când relațiile cu frații noștri apropiați întru socialism ne purtăm ca lupul la stână. Când este vorba de luat sau acaparat ceva, rușii n-au disprețuit nimic, nici o palmă de pământ și cu aceeași perseverență și dârzenie n-au cedat nimic de bunăvoie. Acesta este tristul și durerosul adevăr, care nu ne-ar îngădui să ne facem multe iluzii. Pe ce temei etic sau politic pretindem țărilor nesocialiste și capitaliste raporturi de colaborare neinteresate (în sens rău), de omenie și sinceritate, când în tabăra noastră a frăției socialiste suntem nesinceri, rapaci, asupritori, lacomi, abuzivi?

Cum se împacă declarațiile de prietenie și dragoste veșnică față de țările vecine, cu tendința istorică și permanentă de a le înghiți. Căci nu există vecini de la care rușii

să nu fi știrbit ceva, care să nu fi simțit sub diverse și complexe forme „dragostea ru-sească“. Cum poți avea încredere și iubi un astfel de vecin și prieten? Adevărul sfânt e că nici unul din popoarele care au avut ocazie să-i cunoască pe ruși îndeaproape și și-au însușit o anumită și dureroasă experiență istorică nu-i iubesc.

Nu numai pe vremea țarismului politica de rusificare a fost prezentă în spiritul rușilor, ci și astăzi. Dacă pe vremea Rusiei țariste ea era aplicată fără menajamente și brutal, astăzi îmbracă forme mai subtile. Rusificarea și deznaționalizarea nefericitelor popoare aflate sub dominația sovietică a fost și este deci un obiectiv permanent, metodele variind după momentul istoric și popor.

Sub forme voalate, în numele socialismului, ca formă de luptă social-politică și economică împotriva chiaburimii sau claselor mai avute, Rusia sovietică a continuat această politică de slăbire a blocului etnic național, împotriva popoarelor subjugate. Nu și-au făcut nici un scrupul în această politică de slăbire a blocului etnic național, împotriva popoarelor subjugate. Nu și-au făcut nici un scrupul în această privință și au uzat de cele mai inumane mijloace, începând cu deportările masive de populații neruse și terminând cu exterminarea în masă sub diverse forme. Au avut în această acțiune un aliat firesc, nesfârșitele și nepătrunsele întinderi siberiene și arctice, unde acești nenorociți agonizau lent, fiind lăsați pradă climatului necruțător și foamei. Cine le mai știe urma ori mormintele?

Fără menajamente, sfidând cele mai elementare norme de omenie și civilizație, sute de mii și milioane de oameni au fost strămutați din înșoritele locuri de baștină, familiile strivite și risipite fără milă, spre a pieri, înghițiți fără urmă de pustietățile neguroase și aspre de dincolo de Ural.

Rusia țaristă n-a mers cu neomenia până la limitele la care au ajuns bolșevicii de astăzi. Fapt este că aceste deportări silnice au căutat să lovească atât în Bucovina cât și în Basarabia, în special în populația românească. Nu se poate tăgădui deci aici un scop precis și bine determinat. Frumoasa și bogata Siberie, cântată sub toate formele și-nălțată în slăvi de ruși, pentru noi a fost o țară a groazei și pierzaniei. În ultima vreme rușii, uzând de aceleași metode ca și înaintașii lor întru pravoslavnicie, caută să infiltreze pe unde pot și cu maximum de stăruință cât mai mulți ruși, începând, mai ales, cu orașele cărora caută să le dea o față cât mai rusească.

În Rusia sovietică orice experiment este posibil pe spinarea omului și a cetățeanului, care nici astăzi nu are posibilitatea de-a-și apăra elementarele libertăți și drepturi umane și cetățenești.

În U.R.S.S. moldovenii, și alte naționalități, deportați în grupuri și izolați complect între ruși sau alte neamuri străine, sunt în pericol de a-și uita limba și neamul. Este greu în aceste condiții să rezști asaltului rusismului. E un nou gen de înfrățire a popoarelor, prin prefacerea tuturor noroadelor neruse în ruși, popor ales care nu și-a spus încă ultimul cuvânt la hegemonia acestui glob. Dacă în America și lumea capitalistă, toroipanul politicii de forță și expansiune imperialistă îl mănuieste S.U.A., în Eurasia și lumea socialistă, bâta este mănuită cu mai multă sau mai puțină delicatețe,

de ruși. Ambele imperii tind să-și impună ideile și dominația social-economică, pe baza unor ideologii diametral opuse. Metodele de luptă sunt însă aceleași, iar dacă e vorba de cruzime, nici rușii nu se lasă mai prejos. Astfel, dacă torța statuii libertății s-a transformat în bătă a S.U.A., în U.R.S.S. flamura libertății și înfrățirii roșii a fost murdărită de toate silniciile și crimele împotriva omului și umanității. Nimeni nu și-a bătut joc de cele mai înălțătoare principii umanitare, ca sovieticii. Nimeni n-a călcat în picioare demnitatea și conștiința omului și numele celor mai sacre idealuri și lozinci de luptă și democrație. Sovieticii n-au schingiuit numai popoarele străine stăpânite de ei, ci chiar propriul lor neam. Dacă nemții nu s-au lăsat mai prejos în cruzimi și în înjosirea ființei omenеști, ba poate i-au și întrecut, sovieticii au meritul că sunt primii care s-au angajat pe acest drum în luminatul secol al socialismului și al eliberării supreme a omului. Primii care au semănat nesfârșitul stepelor rusești și taigaua siberiană cu cimitire de nimeni știute și au făcut să răsunе, sub cerul mohorât al acestei împărății, cele mai cumplite blesteme și gemete de suferință fără margini și nume. Dacă cruzimile și crimele nemților, în toată goliciunea lor, au fost dezvăluite lumii întregi după înfrângere, crimele sovieticilor sunt necunoscute pentru imensa majoritate a omenirii și mai sunt mulți care văd în sovietici niște apostoli ai sacrificiului, libertății și înfrățirii oamenilor. Cruntă și amară înșelare. Cei care au acționat în Rusia în numele sacrelor idealuri de luptă ale socialismului și comunismului s-au dovedit, după moartea lui Lenin, a fi niște oameni lipsiți de scrupule, lipsiți de elementarele atribute etice, care fac omul om. Ei au confundat țara și poporul cu un vast laborator de experiență pentru cobaii umani. Au văzut în stat o uriașă și nemiloasă mașină de represiune, iar omul o piesă netrebnică într-un eșafodaj uriaș care, dacă greșește cât de cât ritmul, poate fi aruncat fără milă la gunoi. Cât de fățarnică apare atunci lozinca marelui părinte și cârmuitor cu bătă al noroadelor, tătuл Stalin, că „dintre toate capitalurile din lume, omul este cel mai prețios capital“.

Ce fel de frate întru socialism ne ești, când stai gata să-ți înghiți frații. Nici unul din frații și vecinii direcți n-a scăpat neînjunghiat și neciopârțit.

Sovieticii consideră imperialiști sau invadatori pe toți cei care au năzuit să întindă mâna asupra sacruului pământ rusesc, dar pe ei nu s-au văzut niciodată în această postură și contestă vecinilor ciunțiți și jefuiți dreptul sacru de a-și apăra ființa și integritatea teritorială și națională. Dacă unul dintre acești frați întru socialism ar îndrăzni să-și afirme sentimentele de iubire de neam și țară și să-și revendice un drept sacru, istoric și etnic, ar fi acuzat imediat de naționalism și revizionism.

Astfel privity lucrurile, numai rușii au dreptul să se iubească pe ei, țara și neamul lor, să se plodească și să se întindă la nesfârșit peste alții.

Cultivând astfel de apucături și moravuri, pretind totuși să fie iubiți, stimați, venerați. Când răspândești însă duhoare polițisto-birocratico-dictatorială înăbușitoare nu poți obține încrederea și dragostea popoarelor, ci cel mult frica.

„Nu poate fi liber un popor care asuprește alte popoare.“ Nu poate fi democratică o țară unde lozinca goală și minciuna acoperă violențe și nedreptăți strigătoare la cer.

Dacă neîncrederea, nesinceritatea, abuzul, violența sunt tolerate în relațiile dintre statele socialiste, cum pot avea încredere în bunele intenții (la U.R.S.S. mă refer, care și le proclamă pretutindeni cu orice prilej) statele și popoarele cu alte forme de organizare politică și socială.

Ochii muncitorimii din aceste țări stau ațintiți asupra U.R.S.S. și țărilor socialiste și unele aspecte de viață de aici și răbufniri abia mascate nu pot înșela multă vreme opinia publică mondială.

De altfel, singurul stat socialist cu o politică de duplicitate și nesinceritate este Rusia sovietică. Atâta vreme cât neamuri străine de poporul rus vor continua să fie înglobate în trupul acestui colos și stingherite în dezvoltarea lor liberă, național-spirituală, rușii nu se vor putea bucura de încrederea nimănui.

Conducătorii de guverne și popoare în statele moderne și-au justificat actele de guvernământ, ideologia etc. prin diverse lozinci sau forme etico-social-politice. În statele burghezo-capitaliste și astăzi guvernele își justifică existența, invocând voința poporului și autoritatea divină. În ce măsură diversele stăpâniri în aceste state sunt într-adevăr o emanație a voinței poporului și întruchiparea năzuințelor lui, problema este uneori discutabilă.

Partidele marxiste sunt întemeiate pe o ideologie științifico-filozofică materialistă care nu admite compromisuri, zone de umbră, penumbră, ori dulcele mitului. Tot enormul tezaur de cunoștințe științifice, social-politice, etico-religioase este analizat de filozofia marxistă și disecat până în profunzime, astfel că nici un compartiment de viață sau activitate nu a rămas neexplorat. Sub orice formă partidele marxiste tind să elimine nebulosul și dubiul atât din ideologia lor cât și din viața social-politică. Din nefericire, trebuie să recunoaștem că acolo unde în lupta ideologică s-a strecurat vreun mit cu putere de dogmă în viața partidelor și statelor comuniste, faptul a avut totdeauna repercusiuni foarte dureroase asupra vieții de toate zilele a poporului. Astfel, într-un regim care își exercită puterea în numele celor mulți, „cei mulți“ nu au în fapt posibilitatea să-și exprime voința și opinia nestingheriți. Mandatul acordat de popor pe timp indefinit reprezentanților lui poate ajunge în mâinile unor oameni fără scrupul o armă periculoasă de înăbușire a celor mai elementare libertăți. Consecințele vor fi atunci tot atât de nefaste ca și sub orice regim de dictatură; ciudățenia constă în faptul că aceste regimuri pretind că guvernează în numele și pentru binele poporului, deși consultarea voinței populare este în fapt o vorbă goală. Omul se obișnuiește cu orice. Cu timpul, cetățeanul îndobitocit de lozinci și teroare ajunge să-și dea așa-zisul asentiment sau să înghită orice minciună ori compromis, numai să fie lăsat să-și ducă mai departe jalnica existență aproape vegetativă.

Cultul personalității nu este singura cauză a gravelor greșeli de guvernare, a convulsiunilor sângeroase din sânul partidului comunist bolșevic și a tuturor crimelor și abuzurilor săvârșite pe seama unor populații lipsite de apărare, de o clică fără omenie și rușine.

Experimentarea pe viu, pe spinarea poporului, a unor lozinci artificiale respinse de bun simț și de viață a cerut poporului rus și celorlalte nenorocite popoare subjugate sa-

crificii sângeroase. Guvernării sovietici au categorisit drept naționalism șovin cea mai mică schițare a dreptului legitim de afirmare a ființei naționale a popoarelor supuse.

Guvernării de astăzi ai Rusiei sovietice caută să arunce asupra țarismului toate ponoasele suferite de popoarele străine, înglobate în largul pântec al sfintei Rusii. În fapt, asuprirea națională a continuat și continuă și astăzi sub forme nu mai puțin crude și perfide. Tendința la deznaționalizare fățișă a neamurilor străine s-a voalat, în schimb deportările sub diverse forme și pretexte s-au intensificat, amenințând să extermine neamuri întregi.

Ce fel de republică socialistă moldovenească este Moldova, când în posturile cheie și majoritatea organelor de represiune sunt alcătuite numai din ruși sau oameni veniți de peste Nistru? Moldovenii din Basarabia, nu au o armată proprie a republicii. Ei își fac stagiul militar pe cine știe ce coclauri îndepărtate, ca și altădată flăcării Moldovei, pe care-i duceau la moscălie, unde a înțărcat dracul copiii și unde a dus mutu' iapa. Și asta numai pentru a-i dispersa, zdrumica și a-i depărta de sânul maicii lor dătătoare de viață, Moldova cea românească. Pentru a le infiltra sub toate formele sovieticismul, pentru a-i căsători cu rusoaice, pentru a-i face să-și uite graiul și patria.

În așa-zisa republică socialistă a Moldovei, liceele moldovenești au limba de predare moldovenească numai la specialitatea limba maternă, pentru că n-are cum fi altfel, în rest aproape toate materiile se predau în rusește. Nu mai vorbim de instituțiile de învățământ superior, unde limba de predare este exclusiv rusă. Rusismul caută să se infiltreze peste tot, să înăbușe tot, sub o formă nu cu mult diferită de opera pe care o făceau țariștii.

Lupta bieților frați trebuie să fie deosebit de acerbă pentru a nu-și pierde răsuflarea sub presiunea din ce în ce mai insistentă a rusismului. Dar cu orice prilej dragostea de neam și dorul de frați răzbate pretutindeni acolo, în ciuda minciunilor și asupririi rusești. Florile duse zilnic prinos la picioarele statuii lui Ștefan cel Mare din Chișinău, de către studenți și muncitori, lupta lor pentru a recăpăta dreptul să scrie cu alfabetul latin, interesul pe care-l arată pentru tot ceea ce răzbate pe calea undelor, ori altfel din patria-mamă, lupta împotriva infiltrației rușilor în universități, licee și institutele din Basarabia –, sunt numai câteva aspecte spicuite în grabă. Pentru neînsemnate manifestări de dragoste de neam, sute de studenți au fost deportați și arestați.

Din toate ecurile care răzbat de acolo cel mai puternic și care e un adevărat laitmotiv al fiecărei discuții între frații care ajung să se revadă este: „Când ne vor cere frații români înapoi?“. „De ce nu se luptă mai energic în România pentru acest lucru?“ „Nouă aici rușii ne pun imediat pumnul în gură, cum îndrăznim să crâcnim. Acolo în România ce vă împiedică însă să cereți la lumina zilei înfăptuirea idealului suprem de unitate națională? De ce tăceți, de frică? Pe voi nu vă pot deporta rușii ca pe noi, așa cum au fost deportați studenții români din Chișinău, intelectuali, muncitori, țărani, acuzați de agitație naționalistă și românofilă.“

Este idealul și dorul suprem cu care trăiesc și se hrănesc acești frați nefericiți ai noștri.

Când la Orhei, din ordinul rușilor, statuia voievodului Vasile Lupu a fost acoperită cu scânduri, pentru ca în a doua etapă să fie ridicată, localnicii au protestat: „E voievodul nostru, lăsați-l la locul lui, nu voi l-ați așezat acolo“.

Desigur că rușii nu s-au înduplecat. Cu Ștefan n-aveau ce face, era prea mare și intrat în legendă ca să-l bage sub obroc, prea intrase în sufletul poporului odată cu plămada sângelui și a inimii lor. Se vede însă că acei care-l acoperiseră cu scânduri pe voievodul Vasile Lupu n-au lucrat cu prea multă tragere de inimă și scândurile au fost prost închingate. Stărnindu-se un vânt mai puternic, toată șandramaua s-a prăbușit. Voievodul de bronz reapărând mândru și semeț în soare. Tot poporul Orheiului s-a bucurat, socotind acest incident ca un semn de bun augur.

Unirea pentru poporul nostru este un fenomen atât de firesc și organic încheșat sufletește, încât vremurile istorice când frații trăiau despărțiți ne apar ca o cruntă nedreptate a apăsărilor vremurilor, ca o rătăcire în beznă și durere. Năzuința spre unirea desăvârșită a tuturor românilor, neînfăptuită nici astăzi în luminatul secol al socialismului, din cauza lăcomiei sovietice, este mai vie ca oricând astăzi, asemeni năzuinței celui bolnav spre însănătoșire.

Cât de vitregă și nemiloasă a fost istoria cu poporul nostru hărăzuindu-i acest blestem al fărâmițării de-a lungul veacurilor. Atât noian de suferințe și sacrificii, atâtea silnicii, îndurate cu inimă tare și frunte senină, pentru împlinirea acestui sfânt ideal. E atât de firească această unire a întregului neam, că te întrebi: cum de am stat neuniți până acum? Cum de gândul acesta luminos și această năzuință fierbinte n-a fost înfăptuită mai demult?

Cum de i se contestă unuia din cele mai unite neamuri de sub soare dreptul de a trăi înfrățit în străvechile lui hotare? De când ne-am unit niciodată și niciuna din provinciile realipite la Patria-mamă nu și-a manifestat dorința de autonomie, nici chiar ca fenomen individual (mă refer la populația românească). Spre deosebire, în special, de imperiul moscovit, unde aproape în toate republicile unionale există o puternică năzuință a popoarelor respective spre o viață națională proprie și independentă, netulburată de amestecul rușilor în toate compartimentele de viață. Această năzuință a fost și este însă reprimată cu cea mai mare asprime și sălbăticie și cu mult mai fioros ca pe vremea Rusiei țariste. Acest fenomen este considerat păcatul cel mai grav de către guvernarea de astăzi.

Năzuința spre o viață națională proprie este un fenomen firesc, tot atât de natural ca și tendința florilor de a ieși din umbră și a căuta lumina soarelui. Câtă vreme acestui imbold firesc nu i s-a dat posibilitatea realizării, câtă vreme aceste nefericite popoare nu au trecut prin viața de stat și popor de sine stătător, această năzuință va rămâne pururi vie în sufletele lor, ca o sete arzătoare și nestinsă.

Nu există popor mai omogen, mai unitar ca al nostru, ca limbă, datini, temperament, înfățișare și cărui să i se tăgăduiască cu atâta înverșunare, ură și rea credință dreptul suprem la o viață națională unitară. Omogenitatea de sânge și spirit e mărturisită și de armonioasa configurație și răspândire a poporului nostru, care din cununa

Carpaților s-a răspândit lin de-a lungul apelor, până acolo unde aveau hotarele lor firești. Că suntem născuți aici pe acest pământ, izvorâți de pe văile și văgăunile munților, o spune acest grai latin, care răsună sub cerul limpede al țării, apele și stâncile și toate satele și așezările noastre cu nume neaoș românesc de la Nistru până la Tisa.

L-am plătit acest pământ strămoșesc și miracolul existenței noastre cu atâta noian de durere, sânge și lacrimi, ca nici un alt popor poate pe pământ [...]

* * *

Pe ce temei ne renegăm și ne respingem frații? Așteptăm ca rușii să stingă acolo orice flacără de cultură națională și iubire de neam? Așteptăm ca minunatele daruri ale celei mai nefericite mlădițe a neamului nostru să se piardă fără înflorire și fără rod? Un neam nu-și poate dezvolta și îmbogăți însușirile și aduce aportul spiritual complet la tezaurul național, dacă nu e lăsat să-și tragă seva din rădăcinile și tulpina lui adevărată. Tăiată de la trunchi, ramura se usucă, ori dă roade străine.

Niciodată nu ne-a chinuit de-a lungul anilor ideea unei nedreptăți ca acum. A unei nedreptăți cu atât mai înmărmuritoare și dureroasă cu cât vine din partea acelor care pretind că reprezintă chintesența tuturor virtuților umane și cetățenești. Care e explicația acestei atitudini din partea U.R.S.S.-ului? Cred că nu poate fi decât una singură. Ne aflăm în fața aceluiași rus și aceleiași diplomații tradiționale de totdeauna și deci orice iluzie sau speranță ar părea de prisos.

Sub nemți am avut dreptul să ne cerem Ardealul cu glas tare și să ne afirmăm sub diverse forme această durere majoră a nației noastre sfâșiate și îngenunchate. Există și un cântec, „Vrem Ardealul“, pe melodia unui marș german, dar față de frații noștri întru socialism nu îndrăznim nici să crăcnim. Posibilitatea de a ne afirma și pretinde în public un drept multiseclar al națiunii noastre este astăzi mult îngrădită. Deși este vorba de o stare de spirit permanentă și prezentă în sufletul fiecărui român și cetățean conștient al patriei noastre. De ani de zile purtăm acest gând și această durere în noi înăbușită fără să o putem spune la lumina zilei. Cele afirmate aici întrunesc însă asentimentul neprecupețit și fără rezerve al întregii suflări românești de la Nistru până la Tisa și din Hotin până la Mare.

România mică, abia ieșită de sub suzeranitatea turcească, țărișoara aceea asuprită și umilită, a îndrăznit să protesteze vehement împotriva raptului Basarabiei în 1878, dar România de azi, sub soarele luminosului socialism și sub conducerea unui partid legat prin milioane de fire de pământul și de poporul acesta, oare va continua să tacă până la urmă? Există teama că o astfel de revendicare ar fi stigmatizată cu numele de agitație naționalist-revizionistă, dar acest fapt este suficient pentru a ne închide gura?

Indiferent sub ce formă, lozincă mincinoasă ori nume și-ar consfinți o silnicie o mare putere, o astfel de revendicare este dreaptă și sfântă și a nu o afirma la lumina zilei înseamnă a abdica de la unul din temeiurile istorice și etnice pe care se sprijină dăinuirea acestui neam și acestei țări [...]

Dacul de pe coperta manualului de istorie a românilor (autori C.C. Giurescu și D.C. Giurescu) are fizionomia deschisă și plină de omenie, dar și de dârzenie și băr-

băție a unui țăran de al nostru pe care-l poți întâlni pretutindeni asudând pe brazdele acestui pământ binecuvântat de la Nistru până la Tisa, ori mânăndu-și turmele de mioare pe înșoritele plaiuri carpatine. În spiritul luminii, care încunună această frunte înaltă și cuminte de dac neînfricat și mândru, ar trebui să fie scrisă și istoria poporului nostru, dacă nu vrem să dezmințim trecutul de luptă și sacrificii al temerarilor și mândrilor noștri strămoși.

Admirăm și iubim poporul rus pentru marile lui sacrificii și elanuri generoase, pentru tezaurul de frumuseți dăruite omului în artă, literatură etc., pentru oamenii lui mari în spirit și în faptă, cum puțini se află sub soare, a căror moștenire spirituală aparține lumii întregi.

Dar urâm pe rusul ipocrit, fățarnic și viclean, care îți zâmbește cu dulce dragoste de frate, dar care ține la spate ascuns cuțitul ca să ți-l înfigă în inimă până în plăsele.

Unii din eroii romanului lui Dostoievski personifică cu o crudă luciditate acest tip de rus în sufletul căruia colcăie crima și iubirea, raiul și iadul, lăcomia și generozitatea până la complectă uitare de sine, satana și Dumnezeu. Urâm pe rusul fățarnic, lacom și crud, nu în numele nostru, ci în numele unui neam întreg, amenințat să fie înghițit în orice clipă de colosul acesta nesățios. Din cauza atitudinii de nesinceritate și duplicitate a U.R.S.S. în sânul lagărului socialist și în lumea întreagă (în lumea tuturor celor care cred în țelurile nobile ale socialismului), nu se poate instaura un climat de adevărată încredere și sinceră înfrățire sub soarele socialismului.

Indiferent în numele căror idei rușii au cucerit Europa, vor căuta să impue celor cucerți („eliberați”) ideologia lor în forma cea mai birocratică și dogmatică cu puțință și frumoasa lor limbă, socotind că nu poate fi stăpânire mai plăcută și iubită pe pământ decât cea rusească.

Mesianismul rusesc a luat totdeauna formele cele mai polimorfe și ciudate uneori. Ei și pe Dumnezeu l-ar fi voit rus, în pravoslavnicia lor de altădată [...] Dacă Hristos s-ar fi născut la Moscova, rușii l-ar fi transformat într-un erou național, și apoi, la vremea potrivită, l-ar fi răstignit cu mai mult zel decât au făcut-o iudeii.

În republicile autonome și sovietice socialiste existente, în posturile cheie, în ierarhia politică, social-administrativă și armată sunt totdeauna plasați „cei mai buni ruși”, cei mai pravoslavnici din punct de vedere politic și cu rare excepții slugile lipsite de demnitate din rândul autohtonilor. Tot efortul de muncă al acestei așa-zise republici, tot ceea ce dă țara mai superior din punct de vedere calitativ se va consuma nu pe loc, ci la Moscova, de către potențaii regimului, precum se întâmplă cu vestitele vinuri basarabene, din care bieții basarabeni nu mai au prilejul să se împărtășească pentru că rușii sorb totul.

Care e logica lucrurilor?

Alături de Republica socialistă Românească, locuită de români, coexistă o Republică socialistă sovietică Moldovenească, adică tot românească, dar unde au dreptul imprescriptibil să se amestece numai rușii, adică să le tulbure și să le întunece viața bieților moldoveni sufocați și sastisiți de dragostea rusească. Despre condițiile în care se face

stagiul militar, plasarea în posturi am vorbit mai înainte. Unde e aici autodeterminarea, suveranitatea și independența unui popor? Și atunci care mai e deosebirea între exploatarea colonialistă și cea nouă instituită de ruși în vastul lor imperiu? Astăzi totuși marea majoritate a fostelor imperii coloniale și-au cedat posesiunile, vechile colonii devenind state independente și de sine stătătoare. Numai rușii își mențin imperiul și posesiunile gășind o formă nouă, mult mai subtilă și perfidă, de a înrobi popoare străine.

Rusia în sânul mării familii a socialismului, mai ales în postura ei de mamă ocrotitoare și iubitoare și de părinte al socialismului, cum îi place să fie considerată, de mult trebuia să găsească o modalitate (o formă potrivită) pentru a retroceda vecinilor și fraților întru socialism ceea ce Rusia țaristă a răpit prin silă și minciună. Numai astfel ar avea dragostea și stima țărilor-surori mai mari sau mai mici întru socialism și a lumii întregi. Numai astfel socialismul terfelit de ruși și-ar recăpăta strălucirea și prestigiul meritat în ochii clasei muncitoare din întreaga lume. Atunci rușii și-ar merita pe deplin aureola de patrie a socialismului izbăvitor de noroade și făuritor al unei lumi noi bazate pe încredere, dragoste și stimă reciprocă (lumea celor mai sfinte principii umanitare trăite, nu teoretizate). Dar se pare că venerabila noastră vecină nu se gândește să facă acest pas din propria inițiativă. Cât de uimitor se aseamănă în această privință cu vechii reprezentanți ai Rusiei țariste! Muribund așa cum era, țarismul, după revoluția din februarie 1917 și apoi după cea din octombrie, tot nu înțelegea să scape din ghearele-i hrăpărețe popoarele subjuate. Astfel, Kolceak, deși îi fugea pământul de sub picioare, nu înțelegea să recunoască independența Finlandei, măcar că acesta era prețul pe care i-l cereau finlandezii pentru a-i da ajutorul. Chiar dacă există acolo mulți oameni de bun simț și omenie, glasurile lor sunt acoperite de grohăiturile de mistreț ale lui Ivan cel cu turbinca fără fund. De asta drumul spre lumina păcii și înfrățirii între popoare trebuie să treacă prin purgatoriul rusesc.

Complotul tăcerii nu poate acoperi fața adevărului, cum putem socoti unirea noastră desăvârșită fără frații noștri de dincolo de Prut. Sunt neamuri care se desprind mai ușor de pământ și frații lor. Românul este însă atât de organic și indisolubil legat de pământul pe care s-a născut și de frații lui de sânge, încât desprinderea lui de glia străbună este una din durerile cele mai mari care-i pot fi hărăzite. A ni se contesta și astăzi, în lumea socialistă, dreptul la unitate națională deplină (celui mai unitar neam de sub soare) este un act de nedreptate și sălbăticie istorică de care numai rușii sunt capabili. Noi am trecut la socialism fără ca acest ideal al unirii desăvârșite naționale să fi fost realizat, și în această privință numai rușii cu nesăbuita lor lăcomie se fac vinovați.

Dar tu, române, care hălăduiești pe aceste meleaguri încă din vremea când Carpații își ridicau coamele din apa mărilor, cum să nu trăiești și să nu simți istoria trăind în fiecare fibră a inimii și cugetului tău. De asta când îl evocăm pe Avram Iancu, Tudor Vladimirescu, Horia, ori Ioan Vodă cel Cumplit, amărăciunea și durerea ne sunt tot atât de mari ca și cum ne-ar sfărteca carnea, tăișul săbiei vânzătoare, ori colții de fier ai roții. De asta ni se încrâncenează și ni se înfioară și acum inima la cumplita lor

suferință și plânsul durerii lor mari și mute pe care nimeni n-a alinat-o pe atunci și nici de atunci încolo.

Cum să-i iubim deci pe acei care continuă să perpetueze și astăzi aceleași crunte și dureroase nedreptăți istorice, care continuă și astăzi să asuprească și să chinuiască neamuri și popoare străine.

Realitatea e că rușii sunt urâți din toată inima, începând de la Cercul polar și până la Dunăre și Marea Neagră și de la Prut până în afundurile fumegoase ale Kamceatkăi. Îi urăsc finlandezii, estonienii, lituanienii, letonii, polonezii, ucrainenii, românii și toate celelalte nații strivite sub cizma rusească și care năzuiesc de veacuri să trăiască de sine stătătoare și a căror sete de libertate și viață n-a fost încă potolită până astăzi.

Istoria și urmașii noștri ne vor judeca nu după politica de conjunctură, oportunitate și ploconeală, ci după dârzenia cu care am știut să ne apărăm demnitatea, tradițiile noastre cele mai sfinte, „limba vechilor cazanii” și neștirbirea moștenirii, ființei și hotarelor noastre firești naționale. Noi ne judecăm strămoșii după aceeași măsură. În panteonul istoriei noastre nu avem decât eroi și martiri adevărați, nu pseudoeroi și profeți mincinoși.

Precum am mai pomenit, frații noștri din răsărit aniversează cu mult fast în fiecare an data memorabilei „eliberări” a Moldovei din 1812 și 1944. Înșiși marii conducători vin cu acest prilej în capitala Moldovei spre a le demonstra moldovenilor dezrobiți și ruși de frații lor de sânge, spirit și grai, că stăpânirea rusească asupra Moldovei, fie că era țaristă, ori socialistă, a fost totdeauna o binecuvântare și un har cu totul deosebit, de care moldovenii trebuie să se bucure și să fie recunoscători în veci fraților lor ruși. Vin să le spună de fiecare dată că rușii le sunt adevărați frați care-i iubesc dezinteresat și că Moldova nu poate propăși și înflori decât sub soarele atotcuprinzătoarei dragoste rusești. De români se vorbește acolo tot așa cum vorbim noi copiilor noștri de pecenegi, tătari, ori huni, care au năvălit peste noi, ne-au înrobitor și ne-au batjocorit.

Nu mai insistăm asupra modului cum au plătit-o și cum o plătesc această dragoste rusească frații noștri dintre Prut și Nistru.

Deci dacă însuși stăpânul de la Moscova („Marele tată alb”) acordă atâta importanță acestei aniversări, de ce noi trecem sub tăcere ceasul cel mare al unirii din 27 martie 1918?

Ne este rușine de clipa aceea, de propria noastră istorie? Ne-am pierdut moșia strămoșească și frații datorită vitregiei istoriei și silniciei celor mari lipsiți de omenie. Dar asta nu înseamnă că trebuie noi înșine să ne tăiem craca de sub picioare și să ne tăgăduim cele mai sfinte temeuri ale dăinuirii noastre sub soare. Nici un considerent de oportunitate nu ne poate închide gura, când este vorba de o chestiune de interes vital pentru întreaga națiune. Nu înseamnă că dacă unul mai puternic ca tine ți-a furat un odor la care țineai sau ți-a rupt un braț, să renunți la ceea ce pentru tine reprezintă o parte din sufletul și sângele tău. Să renunți de frică, să taci ca un laș, ca hoțul să se bucure în tihnă de prada lui. Nu-i poți lua prada înapoi, pentru că este mai puternic.

Dar dacă te-a mutilat, ai cel puțin curajul să i-o spui în față. Nu fă daruri străinului, daruri care nu-ți aparțin numai ție, căci vei răspunde în fața istoriei și urmașilor pe care i-ai dezmoștenit și i-ai lipsit de posibilitatea de a mai cere vreodată să le fie respectate drepturile și moștenirea.

Avem atâtea publicații de istorie, dar în toți acești peste 30 de ani, care s-au scurs de la ciuntirea țării, nici una n-a îndrăznit să pomenească, măcar timid, de această sfântă aniversare a unirii. Măcar o notiță obscură în *Magazinul istoric*, și tot ar fi fost o consolare.

M. Eminescu și M. Kogălniceanu tunau și fulgerau împotriva samavolniciei țariste chiar când rușii erau în țară, dar noi, vrednicii lor urmași, nu îndrăznim să crâcnim în fața fratelui nostru întru socialism. Până când vom suporta această rușine?

În dicționarul enciclopedic român din 1962 este definită Basarabia ca o regiune istorică situată între Prut și Nistru, care a făcut parte din vechea Moldovă, a fost anexată de Rusia țaristă în 1812 și apoi a intrat în componența Uniunii în 1944.

De cine o fi fost locuită această regiune istorică, de ce a făcut parte din vechea Moldovă și acum nu mai face, de ce a intrat în componența U.R.S.S. în 1944, nu se precizează.

Francezii în ultima ediție a Larousse-ului spun mai mult: Basarabia, regiune dintre Prut și Nistru, locuită de români (*naguerre roumaines*). Se mai precizează acolo că în conformitate cu voința maselor muncitoare, după marea revoluție socialistă din octombrie, în Basarabia s-a instaurat puterea sovietică. Apoi că în 1918, guvernul burghezo-moșieresc al României de atunci a ocupat Basarabia.

După câte știm, după revoluția democratică din octombrie, Basarabia s-a declarat republică independentă, și nu sovietică. Problema aderării sau neaderării la confederația republicilor sovietice era în discuție. Sfatul Țării, organ reprezentativ și democratic, nu luase nici o atitudine în această privință. Că niște ruși, de sine stătător și în numele lor, or fi proclamat Basarabia republică sovietică, acest fapt nu angajează cu nimic marea masă a populației românești, care era de altă părere. Rezervele românilor basarabeni erau foarte firești față de vechii asupritori. În Rusia se proclamase puterea sovietică, dar exercitarea acestei puteri era departe de a fi ajuns peste toată întinderea uriașului imperiu. Era o stare haotică, din care sta să se închege o nouă lume. Până în momentul unirii Basarabiei cu Patria-mamă la 27 martie 1918, negurile erau departe de a se limpezi. Că în această conjunctură frații basarabeni au preferat unirea cu frații de sânge și spirit, și nu cu vechii lor asupritori, este mai mult decât firesc.

Nu li se poate reproșa deputaților Sfatului Țării că n-au avut în acel moment istoric o înțelegere marxistă a evenimentelor și că între soviete și frații de sânge au optat totuși pentru cei care vorbeau aceeași limbă.

Ceea ce nu se poate ierta iluștrilor autori care formează comitetul de redacție al dicționarului, ne referim la istorici în special, căci asupra lor apasă în primul rând răspunderea, este faptul că noi înșine ne tăiem craca de sub picioare. Guvernul de atunci, fie el și burghezo-moșieresc (pentru că în acea epocă nu puteam visa sau avea

un guvern comunist sau cel puțin social–democrat) este înfierat ca un guvern care a ocupat Basarabia. A ocupa un teritoriu când este populat înseamnă a ți-l însuși cu forța, împotriva voinței locuitorilor lui. Pe lângă acest mod de a defini și prezenta realitatea de atunci, într-o acută contradicție cu adevărul istoric, ne autostigmatizăm noi înșine cu pecetea vânzării de frați. Această lașitate, care nu are nici o justificare morală și politică, se întoarce astăzi împotriva noastră și pe viitor va fi asemenea unui scuipat în obraz pe frumoasa și glorioasa noastră istorie.

Dacă Basarabia a fost ocupată prin forța armelor de guvernul român în 1918, împotriva voinței locuitorilor ei, cum mai îndrăznim să invocăm astăzi testamentul lui Ștefan și dreptul nostru pentru ca frații de același grai să trăiască în hotarele unei singure țări. Noțiunea de ocupare a Basarabiei de către guvernul român sună tot așa de straniu precum s-ar vorbi despre ocuparea Olteniei de către români. Adică dacă suntem ocupanți în propria noastră țară și față de propriul nostru neam, înseamnă că nu mai avem dreptul să stăm nici pe locul pe care ne aflăm astăzi. E ca și cum, după ce ți-ai construit o casă pe pământul părinților tăi, ar veni unul de aiurea să-ți spună că nici pământul și nici casa unde ai văzut lumina zilei și crescut nu sunt ale tale, ci ale celui pe care l-a adus vântul rău de cine știe unde. Este rușinos să-ți falsifici propria ta istorie, să renunți la hrissoul sfânt de proprietate imprescriptibilă, pe care ni l-au încredințat înaintașii. Nu există nici un argument etic sau politic care să justifice o atare atitudine „cetățenească“.

Noi n-am avut nici curajul elementar să lămurim faptele de principiu și adevăr. Nu mai vorbesc de felul cum era prezentată problema în manualele de istorie din școlile generale și licee. Mai mare rușinea!

Dar dacă la un moment dat frații noștri moldoveni vor năzui să se unească cu cei dintre Prut și Carpați și vor vrea capitala Iași, nici atunci nu vom avea ceva de spus? Dacă acești frați vor vrea să-i de/robească de sub jugul românesc și pe moldovenii din Suceava și Iași, ce replică li s-ar putea da? Că îndărătul acestor idei și lozinci sunt frații noștri mai mari, rușii, este limpede. Există și acolo (bineînțeles, la slugile rușilor și la cei care au pierdut, ghiftuiți cu minciuni și îmbuibăți cu privilegii, orice simț național și de neam) la renegații conștiinței și incoștiinței, ideea unei uniri, dar în sens invers de cum o vedem noi, adică integrării Moldovei în granițele R.S.S.M., sub oblăduirea marii Uniuni.

Discutam odată cu un tânăr intelectual pe marginea unui articol recent apărut în *Magazinul istoric*.

— Nu vă faceți nici o iluzie, îmi spune el. Omul de caracter și de curaj civic la noi este, din nefericire, o excepție rarisimă. Suntem un popor de slugi, de lași și de flecari. Patru sute de ani de jug otoman ne-au inoculat această mentalitate de robi și ne-au înfrânt demnitatea și mândria. Știți vorba proverbului care s-a născut la noi și nu ne face cinste: „Capul ce se pleacă, sabia nu-l taie“.

E o veche și dureroasă experiență istorică. Datorită consecvenței cu care am aplicat această maximă la viața noastră socială și politică, am supraviețuit ca popor și stat.

I-am amintit atunci tânărului interlocutor completarea pe care o face poetul acestei maxime: „Capul ce se pleacă, sabia nu-l taie/, Dar sub jugul barbar greu se încovoiaie/“.

Oare așa să fie? Existența noastră ca popor și stat a fost numai istoria unui șir de abdicări și umilinți, pentru a putea supraviețui cu orice preț? Oare n-avem în trecutul nostru atâtea figuri de eroi, care la răspântie de veac și încercări cumplite și-au dat viața fără șovăire pentru neamul și țara lor. Și nu ne referim numai la trecutul îndepărtat, ci chiar la epoca trăită de noi. Chiar dacă sacrificiul unora din aceștia a fost zadarnic, mărturia faptei și tăriei lor în fața morții rămâne și istoria nepărtinitoare își va spune odată cuvântul. Deci, nu credem și nu putem accepta ca această maximă, izvorâtă dintr-un suflet de slugă, să se identifice cu esența spirituală a poporului nostru.

Aceleași cântece patriotice care ne-au încălzit copilăria și ne-au înflăcărat inimile tinere pe atunci se cântă din nou astăzi, sub cerul țării noastre, dar într-o Românie ciuntită, și nu așa cum am apucat-o noi, și așa cum au visat-o sutele de generații de luptători și mucenici ai dreptății și adevărului.

* * *

N-am dori să fim greșit înțeleși. Suntem absolut lucizi și n-am pierdut simțul realității. Scopul acestei scrisori nu este de a ridica, față de marii și puternicii noștri vecini și prieteni, vreo pretenție. Ar fi absurd, o adevărată nebulie. Nu intenționăm să reedităm aici rolul cavalerului „tristei figuri“. Nu ne facem nici o iluzie că argumente de adevăr, drept istoric, etnic, etic, de bun simț și omenie ar putea fi invocate sau luate în seamă în momentul de față. Trebuie să se creeze o situație constrângătoare și favorabilă în istoria omenirii și a raporturilor dintre state, ca acei mari și puternici să fie înclinați să cedeze „de bunăvoie“ ce-au acaparat.

În tradiția pravoslavnică noastră vecine n-au existat astfel de precedente, dar evoluția istorică a omenirii nu se va opri la epoca noastră.

Din ce în ce mai mult se fac auzite glasurile popoarelor mai mici și mai amărâte. Astăzi fiecare neam vrea să trăiască și să moară „pre limba lui“. Este exclus ca omenirea să nu ajungă la o formulă de viață socială și etico-politică în care toți oamenii să nu aibă aceleași sfinte adevăruri sub soare. Așa precum epocile sclavagiste și ale Evului Mediu, cu moravurile lor crude și întunecate, au rămas doar de domeniul istoriei, tot așa și această epocă, în care popoarele mici mai sunt tutelate și asuprite de cele mari și puternice, nu va putea dăinui mult. Asta dacă nu ne-am pierdut încrederea într-o evoluție spre mai bine a societății omeniești și moravurilor ei.

În anul „împlinirii marelui vis“ din 1918, după unirea din 27 martie, la masa tratativelor au fost invocate nu numai drepturile noastre etnice și istorice asupra provinciilor surori, reunite la Patria-mamă, ci și zdrobitorul argument că stăpânirea acestei țări, țara și poporul n-au recunoscut niciodată raptul și violența la care au fost supuși. Țara, prin reprezentanții ei cei mai autorizați și chiar prin glasul poporului, în măsura în care putea fi auzit atunci, a protestat de fiecare dată împotriva silniciei: în 1812, domnul, boierii și izolat țăranii și meseriașii, în 1878 M. Kogălniceanu și I.C. Brătianu

în forul Congresului de la Berlin, nu mai vorbesc de presa vremii și de articolele lui M. Eminescu. Ultimatumul brutal din 1940 a stârnit o furtună din partea celor mai luminați oameni ai țării, consemnată în documentele istorice și în presa vremii.

* * *

A abandona lupta și a accepta o nedreptate ca un fapt împlinit, a nu protesta împotriva ei, a te resemna într-o atare situație nu înseamnă numai lipsă de curaj. Nu avem dreptul să ne resemnăm, nici să tăcem, când este vorba de sângele fraților noștri. Nu putem face astfel de tranzacții cu nimeni. Nu putem să trecem sub tăcere adevăruri vitale pentru existența neamului și țării noastre. „Complotul tăcerii“ se va întoarce într-o zi împotriva noastră. Nu trebuie să tăcem nici de dragul armoniei și frăției socialiste, căci ar fi o falsă armonie și o pseudofrăție, care ne surpă pământul de sub picioare. Prin tăcere ne lipsim nu numai pe noi de dreptul de a vorbi în numele unei cauze sfinte, ci și pe urmașii noștri. Cei care ne vor prelua moștenirea vor fi întrebați pe ce temeiuri ridică pretenții teritoriale și invocă sfinte drepturi, frățești-istorice. A protestat cineva atunci când s-a săvârșit anexiunea, a invocat strămoșii și istoria spre a se apăra de rapt, sau a acceptat, tăcând, vânzări de frate? Ați tăcut. Deci, nu aveți nici un drept să protestați astăzi. A tăcea înseamnă a te socoti vinovat. A te resemna înseamnă a te dezarma în fața minciunii și nedreptății. O minciună perpetuată la nesfârșit devine cu timpul adevăr și lege nouă. Acest fenomen trebuie să-l evităm nu numai pentru noi, ci și pentru urmașii noștri, pentru a ne merita numele pe care îl avem și pământul sfințit cu sânge de martiri. „Căci Moldova nu este a mea și nici a voastră, ci a urmașilor urmașilor noștri, până-n veac.“

Deci, noi nu cerem realizarea imposibilului astăzi, ci numai afirmarea fără frică și la lumina zilei a adevărului și sfintei noastre dreptăți. Glasul nostru trebuie să se facă auzit de la un capăt la celălalt al pământului așa precum glasul unor popoare mici și asuprite se face din ce în ce mai insistent auzit la nivelul forurilor politice internaționale de prestigiu.

Rușii la Helsinki au ridicat problema inviolabilității hotarelor silnice impuse de ei și stabilite după al Doilea Război Mondial și nimeni nu a avut curajul să crâncească.

Ne întrebăm atunci: oare luminații noștri conducători, care în atâtea împrejurări vitrege au dat dovadă de curaj, omenie, luciditate și previziune politică, n-ar putea ridica la viitoarele conferințe internaționale și problema hotarelor noastre străvechi, rășluite de lăcomia și neomenia rusească? Poate că ar fi suficient să răsune un singur glas în numele dreptății și adevărului și lui i se vor asocia apoi un cor de voci, corul tuturor popoarelor asuprite. Ecoul lui ar cutremura bolțile universului nostru și zgudui temeliile acestui colos tiranic imperialist, care în secolul realizării celor mai avântate idealuri umane de libertate și înfrățire și în numele acestor idealuri și în văzul unei lumi întregi, strivește și batjocorește, cu cinism și fără păs, tot ceea ce lupta îndârjită de veacuri a asupriților a cucerit cu preț de sânge și sacrificii uriașe.

În istoria și literatura noastră care se scrie astăzi se poate spune deci cu mult mai mult decât s-a spus. Trebuie rostit adevărul întreg, nu mici și fricoase aluzii.

Astfel, E.B. în cartea *Incognito*, a văzut pe Mareșal în ceasul morții în postura unui erou de operetă. E o profanare. Oare acestui nefericit erou îi ardea să facă în acel ceas suprem pe cabotinul, în clipa aceea amară îi ardea să facă melodramă, sau a vrut să arate că mai sunt români care știu să moară fără să clipească din ochi.

Antonescu a murit pentru Basarabia, a murit pentru noi, românii din Basarabia.

Ultimul nostru război a coincis cu o cauză nedreaptă, cu războiul imperialisto-fascist. Noi ne-am antrenat în vârtej, pentru pârțica noastră de dreptate și adevăr, chiar dacă aliații nu i-am putut alege după plac. Ne-am aliat cu dracul ca să trecem puntea, dar ne-am prăbușit. Și Primul Război Mondial a fost un război între rechinii imperialiști, dar și atunci eram exact în situația pe care am avut-o în 1941. Trebuia să alegem între Ardeal și Basarabia și ne durea inima pentru amândouă provinciile-surori înstrăinate și oropsite.

Orologiile din cele două capitale ale Moldovei, Suceava și Iași, fac să răsunе astăzi din oră în oră acordurile limpezi a două din cele mai iubite și dragi cântece pentru inima românului de pretutindeni: „Pe-al nostru steag e scris unire” și „Hora unirii”. Oricât de mult le-ai auzi, tot nu poți opri inima să nu bată și sufletul să nu se înfioare. Era o vreme când era o crimă să le cânti ori să le ascuți. Era o vreme când în propria noastră țară ne temeam și ne rușinam să afirmăm că suntem români.

Oare această chemare, care ne răscolește zilnic inimile, să fie o chemare în deșert? Ori trebuie să-i dăm înțelesul pe care-l merită, chiar dacă vitregia istoriei nu ne îngăduie realizarea integrală a marelui vis. Avem suficientă luciditate ca să nu ne punem spre rezolvare „imposibilul”. Dar a avea curajul să spunem adevărul integral este o datorie.

* * *

V-am văzut ca Șef Suprem al statului nostru în postura de erou național, aureolat de nimbul care i-a încununat pe înaintașii noștri făuritori de istorie și de țară. Era într-un ceas de mare cumpănă pentru țara noastră și, poate, pentru întreaga omenire.

Prin glasul Dvs. vorbea comunistul, românul și omul de omenie. Dăduserăți accente patetice urii ancestrale împotriva asupririi, nedreptății și minciunii. În acel ceas inimile tuturor românilor s-au înfiorat de mândrie și au bătut alături de inima cea mare a țării, forul suprem, partidul, în acel ceas s-a văzut clar că virtuțile strămoșești, care ne-au îngăduit dăinuirea sub aprige furtuni nu sunt moarte. Acest popor poate îndura lipsuri și foamete cu răbdare și resemnare, dar nu poate suferi lipsa de demnitate și omenie. Fiecare neam are dreptul să fie mândru de istoria, virtuțile și numele lui. În această privință noi nu suntem și nu trebuie să fim mai prejos decât alții. Să fim ceea ce am fost și vom fi întotdeauna. Să vorbim după inima și sufletul nostru și nu după cugetul și inima altora, oricât ne-ar fi de prieteni.

Cunoaștem bine acest popor vecin și frate așa-zis. De două veacuri aproape, printr-o lungă generație de strămoși, ne-a fost inoculată această cunoaștere și comuniune spirituală. Am admirat și admirăm fără rezerve marile lui calități și mințile luminate de artiști, filozofi, vizionari și profeți pe care i-a născut această colosală țară. Covâr-

șitoare a fost contribuția acestui mare și mândru neam la evoluția spirituală și materială a omenirii. Acest aspect este numai o față a adevărului. Acest neam n-a încăput niciodată în hotarele lui firești. S-a revărsat precum o apă fără stăvilă de la o margine la cealaltă a pământului. Au cuprins în hotarele lor peste 1/6 din suprafața de uscat a globului și tot nu le este de ajuns. Altădată „eliberau” popoarele în numele ortodoxiei, astăzi vor să o facă în numele unei lozinci atotcuprinzătoare. Altădată erau jandarmii Europei semifeudale și reacționare și înăbușeau fără milă orișice mișcare de eliberare sau revoluție, astăzi sunt jandarmii lumii socialiste. Toți suntem de acord că nu există altă soluție pentru evoluția societății omenești, decât socialismul, dar să nu se reverse asupra noastră sub forma lui pur rusească, pentru că ne va îneca cu totul și vom uita curând și cum ne cheamă. (Vorba bătrânului cronicar: „Ne pare bine să se lățească împărăția turcească cât de mult, dar numai asupra Moldovei să nu se lățească.”) Acesta-i marele pericol care ne paște (nu numai pe noi din partea acestui mare, viguros și generos popor). Capacitatea lui de a înghiți și digera neamuri este practic nelimitată. Noi, printr-un concurs nefericit de împrejurări, sesizat și de bătrânii noștri cronicari, suntem „așezați în calea răutăților”. Imperiul Otoman, Imperiul Austro-Ungar și marile Reich au rămas doar o amintire istorică. Multe necazuri, amărăciuni și umilințe am avut de îndurat de pe urma acestor blestемate și lacome imperii. Dar în sfârșit dreptatea istorică s-a făcut. Au pierit și nimeni nu regretă, în picioare a rămas neclintit colosalul imperiu euroasiatic de astăzi. Mai puternic ca niciodată și tot atât de temut și neînduplecat în aspirațiile lui de hegemonie mondială ca și altădată. Țăriștii erau modești. S-ar fi mulțumit să înghită numai Peninsula Balcanică și pe frații slavi semănați între noi și greci. Noi și grecii am fi constituit un mizilic neînsemnat pentru pofta de mâncare a bătrânului imperiu.

Din păcate, deși soarta ne-a hărăzit una din cele mai frumoase și armonioase țări de pe pământ, ghinionul nostru istoric ne-a așezat topografic pe glob în zona cea mai nenorocită cu putință. Și nu avem cum să ne schimbăm locul sub soare. Frații noștri ruși ar soluționa problema, posibilitățile tehnice de care dispun astăzi sunt uriașe. Sunt în Siberia oblasti nesfârșite, semideșerturi și păduri nepătrunse cu o densitate de doi locuitori pe km², unde ni s-ar găsi loc ca să nu mai facem caz de latinitate și strămoșii noștri, într-un ocean de slavi. Suntem aici un fel de corp străin, inclavat într-o gintă cu care avem prea puțină rudenie de sânge și spirit, un fel de spin în ochi, un fel de îmbucătură oprită în gât și care trebuie ori scuipată, ori înghițită cu totul. (Perspectivele deci nu sunt prea roze.)

Frământata epocă pe care am trăit-o noi și contemporanii noștri nu poate fi cuprinsă în limitele obișnuite ale unei cărți sau capitol de istorie; materialul faptic este enorm. Decantarea și limpezirea lui solicită un efort de analiză, sinteză și valorificare documentar-literară, căruia trebuie să-i consacri o viață. Ceea ce vrem să vă prezentăm este în fond o picătură dintr-un ocean de dureri. Să înlăturăm puțin zăbranicul de doliu și indiferența care s-a așternut peste morți și vii, peste un capitol al istoriei noastre contemporane, pe care tind să-l acopere negurile și uitarea.

Îngăduiți, deci, ca lupta de idei pentru sfânta noastră dreptate să fie dusă la lumina zilei, și nu la subsol, ca astăzi. Istoria, literatura, epopeea zilelor noastre, fie în proză sau versuri, să poată apărea în lumină fără mutilări și ciuntiri. Țara și poporul ar fi alături de Dvs. și noi în această luptă pentru dreptate și adevăr.

* * *

După chinuitoare lupte cu noi înșine și dureroase șovăieli, am ajuns la concluzia că sunteți omul cel mai potrivit să-i încredințăm aceste rânduri, care au constituit și constituie pentru noi una din rațiunile majore de existență. Asta nu numai pentru că în ierarhia politică și socială la noi sunteți la o altitudine maximă, ci pentru că intuim în Dvs. o minte lucidă și o inimă de comunist și român, care întruchipează în cel mai înalt grad calitățile de omenie și sete de adevăr ale poporului nostru. Și nu putem concepe astăzi pe cei care ne conduc poporul și destinele acestei țări, decât ca identificați organic și integral cu aspirația spre lumină și dreptate neîngrădită sub soare a acestui popor.

Suntem deplin conștienți și de cealaltă față a acestei probleme, repercusiunile nedorite pe care le-ar putea avea. Chiar dacă o întreagă lume ar privi cu simpatie curajul nostru de a spune adevărul, este neîndoielnic că la „Scaunul sublimei porți” impresia n-ar fi tocmai favorabilă.

Noi nu ne temem de socialism ori comunism, suntem integrați organic și identificați complet, cu trup și suflet, cu această orânduire. Din nefericire, „gogorița” aspirației la hegemonie mondială a imperialismului rus este o realitate. O lume întreagă este de acord cu socialismul și se identifică cu năzuințele lui cele mai nobile, dar nu este de acord cu renunțarea la demnitatea și mândria națională. Nu este de acord ca să se identifice cu rusismul și aspirațiile lui șovino-imperialiste.

Ne dăm seama că afirmațiile pe care le facem aici sunt tare riscante, dar sunt tot atât de tare adevărate.

Din satele răzășești și curat românești de unde ne tragem (cu hrisov de răzășie din 1484, dat de Ștefan cel Mare) s-au ridicat și au purces la vot în Sfatul Țării, la 27 martie 1918, sfânta zi a unirii, patru deputați ale căror nume au intrat în istorie. Un alt strămoș al nostru, pentru o cauză dreaptă și nobilă, a fost căznit cu moartea de preamilostivul țar. Au mai fost și alții care au suferit pentru credința și dreptatea lor. N-am vrea să dezmințim deci tradiția satului și a neamului nostru. Am tăcut destul.

Credem că acum sunteți pe deplin edificat asupra mobilului care ne-a determinat să vă scriem. Dacă la noi „adevărul sfânt” nu poate fi lăsat să răzbată la lumină, să fie îngăduit cel puțin să fie rostit în altă parte. Oriunde ar răsări, lumina adevărată alungă întunericul și-și duce solia bine vestitoare. Noi n-am dori însă să facem acest pas sub o haină străină, ar fi rușinos pentru obrazul țării, pe care-l vrem nepătat. De aceea ne-am adresat în primul rând Dvs.

Împotriva minciunii și silniciei singura armă demnă de luptă este luminosul adevăr. Să luăm aminte că vom răspunde cu toții în fața poporului nostru și a urmașilor lui până-n veac. Cei care astăzi ne făuresc istoria să țină seama, să ne înalțe columnă

de granit adevărată spre lumină, și nu o lespede de mormânt pe inima cea mare, fierbinte și vie a neamului românesc.

Cu adâncă convingere că am fost înțeles (chiar dacă nu sunteți întru totul de acord cu această viziune a fenomenelor social-politice și faptelor istorice) și că încredințez unei minți luminate de comunist și de român această confesiune de credință, rămân al Dvs. respectuos și devotat.

ss. *Pan Halippa*

Publicat după: Pan Halippa, *Publicistică*. Colecția „Testament”. Fundația Culturală Română, București, Editura „Museum”, 2001, p. 205—252

Nr. 63

3 august 1978, București. Notă a Direcției a I-a a Departamentului Securității Statului privind sărbătorirea de către Pantelimon Halippa a 95 ani de viață

Ministerul de Interne

Departamentul Securității Statului

Direcția I

Nr. 130/00410.000 din 3 august 1978

Strict secret

Exemplar 1

NOTĂ

Numitul Pantelimon Halippa este cunoscut ca fost membru în Comitetul Central al Partidului Național Țărănesc și ministru în problemele Basarabiei, reținut în 1950 și predat autorităților sovietice, care l-au condamnat după 2 ani la 25 ani muncă silnică, din care a executat numai 3 ani în Siberia, fiind predat apoi autorităților române și pus în libertate în 1956.

În ziua de 1 august 1978, sus-numitul și-a sărbătorit 95 ani de la naștere, prilej cu care la domiciliul său din București, str. Alexandru Donici nr. 32, au venit, pentru a-l felicita cca. 50 de persoane, printre care Sinicliu Elefterie, fost membru în Sfatul țării, Smochină Nichita, fost decanul al Universității din Chișinău și consilierul lui Ion Antonescu pentru problemele transnistriene, avocatul Plămădeală Nicolae, preoții Cunesco și Țepordei Vasile, profesorul Păiușanu Radu și alții.

Cel în cauză, la început, s-a arătat surprins de numărul mare de vizitatori, care-l credeau grav bolnav, căutând să-i asigure că este sănătos și dornic „de a activa mai departe pentru binele Basarabiei”.

Unul dintre oaspeți a dat citire unui memoriu trimis Consiliului de Stat în care s-a arătat activitatea și lupta dusă de Pantelimon Halippa între cele două războaie mondiale pentru independența și unirea Basarabiei cu România, solicitând la sfârșit să i se acorde acestuia cu ocazia aniversării, atenția cuvenită.

În continuare, Sinicliu Elefterie a prezentat la început activitatea politică a lui Pantelimon Halippa în anii premergători revoluției din 1917 și contribuția sa la înființarea parlamentului basarabean — Sfatul Țării — cu măsurile întreprinse în acea perioadă, apoi momentul anexării Basarabiei la Uniunea Sovietică.

S-a propus și asistența a aprobat, necesitatea ca toți basarabenii, să mențină trează speranța revenirii Basarabiei la România, convinși fiind că „această conștiință românească a făcut după dispariția lui Stalin, o anumită perioadă de timp, în Uniunea Sovietică să se vorbească mai puțin insistent de drepturile ei asupra Basarabiei“.

După ce s-a dat citire poeziilor, prima intitulată „Stejarul“, dedicată lui Pantelimon Halippa, și a doua făcută chiar de către acesta în 1935, în care se spune că Nistrul este hotarnic de țară, întreaga asistență a intonat cântecul basarabean „Limba noastră este o comoară“, considerat de ei imnul Basarabiei și peste câțiva ani imnul țării românești.

La sfârșitul alocuțiunilor, unul din vizitatori a dat citire unei scrisori de felicitare primită din partea basarabeanului Păscăluță Ion din Canada, unul din votanții unirii Basarabiei cu România, despre care au afirmat că ar fi publicat în presa occidentală, printre alte articole despre Basarabia și o scrisoare deschisă către președintele Republicii Sovietice Socialiste Moldovenească, publicații care nu ar fi pe placul Uniunii Sovietice.

Unii participanți au sugerat, legat de acest aspect, ideea ca și din România să se ia legătura cu presa occidentală și cu cei care sunt acolo și să se facă cunoscută problema basarabeană, a modului cum se procedează pentru rusificarea națiunii moldovenești.

În încheiere, Pantelimon Halippa a afirmat că „popoarele trebuie să fie libere, noi suntem un popor mare deoarece ne tragem din traci, etrusci și daci, suntem latini de la începuturi“, indemnându-i pe cei de față să-și facă datoria, să comunice de la om la om că Moldova de Răsărit a dat figuri de oameni mari. „Dacă au suportat opresiunea țaristă și stalinistă, conducerea Uniunii Sovietice de azi nu mai poate proceda așa“, considerând că problema „litigiului privitor la Basarabia“ trebuie să fie soluționată pe cale pașnică între guvernele celor două țări.

Răspunzând unor persoane care l-au acuzat de colaborare cu statul nostru, Pantelimon Halippa a afirmat „am fost acuzat pentru că am donat actualului guvern român documente privitoare la regiunea dintre Prut și Nistru, dar aceste documente vor folosi pentru stabilirea drepturilor românești asupra Basarabiei. Am mai fost acuzat de colaborare cu socialismul, dar noi trebuie să colaborăm cu acesta, el fiind salvarea omenirii“.

Au fost luate măsuri de a se cunoaște în continuare activitatea lui Pantelimon Halippa și a persoanelor care s-au manifestat negativ.

*Șeful Direcției
General maior*

Tăbăcaru Dumitru

Nr. 64

4 august 1978, București. Fișă referitoare la Pantelimon Halippa în-tocmită pentru conducerea Direcției Securității Statului

Strict secret

Ex. 1

4 august 1978

FIȘA

privind pe Pantelimon Halippa

Este născut la 1 august 1883, în comuna Cubolta, județul Bălți, R.S.S. Moldovenească, absolvent al Facultății de Istorie-Geografie din cadrul Universității din Iași, profesor, în prezent pensionar, domiciliat în București, str. Al. Donici nr.32.

În perioada cât a fost student la Dorpat — Estonia a desfășurat activitate socialistă în P.S.D. rus.

După terminarea studiilor universitare, s-a reîntors în Basarabia, unde a desfășurat intensă activitate ziaristică, înființând mai multe ziare și reviste, între care „Cuvânt Moldovenesc“, „Viața Basarabiei“, care au declanșat, încă din anii 1906—1908, o prodigioasă activitate de redeştere națională.

Pantelimon Halippa, în anul 1917, a fost ales vicepreședinte al Sfatului Țării, iar mai târziu președinte; funcții în care a desfășurat o vie activitate pentru realizarea Unirii Basarabiei cu România.

Astfel, în timpul revoluției ruse din 1917, împreună cu alți intelectuali basarabeni, a orientat activitatea de propagandă pentru crearea curentului favorabil Unirii Basarabiei cu România. În această perioadă a activat în partidul politic din Basarabia, „Blocul Moldovenesc“, iar în anul 1919 a fost ales deputat în primul Parlament al României întregite, condus de Constantin Stere. După aderarea „Blocului Moldovenesc“ la Partidul Țărănesc din Regat, Pantelimon Halippa a fost, până la desființarea partidelor politice în 1937, președinte al organizației municipale Chișinău, președinte al organizației județene Lăpușna și președinte al P.N.Ț. pe Basarabia. În primele două guvernări ale P.N.Ț.(1928—1930 și 1931—1932), a fost ministru al Basarabiei, în prima, și ministrul Comunicațiilor, în cea de a doua.

În paralel, și-a continuat activitatea ziaristică și scriitoricească, pentru care a fost ales membru corespondent al Academiei.

În anul 1933, când guvernul P.N.Ț. a introdus starea de asediu în centrele muncitorești, Pantelimon Halippa s-a opus să se facă acest lucru și în Basarabia, iar în timpul grevei ceferiștilor de la Grivița, februarie 1933, a expediat o scrisoare din Chișinău, publicată de unele ziare din București, prin care lua atitudine față de măsurile întreprinse împotriva muncitorilor, de către guvernul din care făcea parte.

În anul 1937 a semnat „protestul intelectualilor basarabeni“, publicat în ziarele „Adevărul“ și „Dimineața“ din 1 aprilie 1937, prin care se lua apărarea scriitorului Mihail Sadoveanu, căruia legionarii îi înscenaseră un proces.

În 1940 s-a stabilit cu familia la București, aducând cu el și o parte din actele ce au aparținut Sfatului Tarii, iar după alegerile din anul 1946 a ascuns aceste materiale în podul casei unde locuia.

În anul 1950 a fost arestat și predat organelor sovietice de justiție. După 2 ani, Tribunalul Militar din Chișinău, l-a condamnat la 25 ani închisoare pentru „trădarea intereselor naționale“, fiind deportat în Siberia. În anul 1955 a fost readus în țară, unde mai execută 1 an închisoare la Sighetul Marmăției, după care este pus în libertate.

Din anul 1966 este preocupat să redacteze lucrări cu caracter istoric și să găsească documente care să ateste că Basarabia este un teritoriu românesc, angrenând la astfel de activități și unele persoane ce au jucat un rol important în viața politică și culturală a Basarabiei.

Datorită acțiunii de influențare întreprinse asupra lui Pantelimon Halippa, acesta a predat statului documentele și lucrările referitoare la Basarabia, pe care intenționa să le scoată peste graniță pentru a fi folosite de Crihan Anton și Păcăluță Ion, ca material de propagandă. Ulterior, a contribuit la determinarea unor frunțași basarabeni sau membrii ai familiilor acestora, de a preda Arhivelor Statului unele documente istorice pe care le dețineau.

Avându-se în vedere latura progresistă a activității sale politice și sociale din trecut, precum și atitudinea pozitivă adoptată în prezent, față de orânduirea socială din țara noastră, organele de stat competente i-au acordat în anul 1974 o pensie de merit.

Locuiește împreună cu fiul său, Halippa Nicolae în vârstă de 58 ani, căsătorit, inginer la INCERC-București.

Rd.0078/3/1090

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), dosar I 161960, f. 560–561v

Nr. 65

27 octombrie 1978, București. Notă a Direcției a I-a a Departamentului Securității Statului referitoare la discuțiile purtate de Pantelimon Halippa cu fiul său, ing. Nicolae Halippa, și Elefterie Sinicliu cu privire la unele evenimente internaționale și situația actuală a Basarabiei

Ministerul de Interne

Departamentul Securității Statului

Direcția I

Nr. 00390597 din 27 octombrie 1978

Strict secret

Exemplar 1

NOTĂ

Recent, Halippa Pantelimon, în vârstă de 96 de ani, fost președinte în Sfatul Țării, împreună cu fiul său, Halippa Nicolae, inginer, și Sinicliu Elefterie, de 79 ani, fost

membru în Sfatul Țării, au avut o discuție referitoare la unele evenimente internaționale și situația actuală a Basarabiei.

Exprimându-și convingerea că „problema teritoriului Basarabiei“ poate fi rezolvată atât în urma unor evenimente interne cât și datorită unor complicații în situația internațională, sus-numiții consideră că trebuie să fie pregătiți pentru atunci când „se va lua Basarabia“. În acest scop, sus-numiții au hotărât ca la 21 noiembrie a. c. să aniverseze deschiderea Sfatului Țării printr-o întâlnire cu „basarabeni de nădejde“, cu care să realizeze un schimb de păreri și să-și completeze informațiile ce le dețin despre Basarabia. Până la data respectivă, ei sunt preocupați de a „selecta“ persoane de încredere, în special intelectuali, elemente tinere, capabile să formeze un nucleu de oameni pregătiți și hotărâți să susțină în continuare problema Basarabiei.

Pe lângă alcătuirea listei invitaților, care va fi analizată săptămânal de cei trei interlocutori, aceștia sunt preocupați să încredințeze conducerea acțiunii lor tovarășului Bârlădeanu Alexandru sau episcopului Plămădeală Antonie, apreciind că atragerea de partea lor a unor asemenea persoane, ar constitui „o mare operă“.

Au fost luate măsuri pentru cunoașterea în continuare a preocupărilor de natura celor menționate, a intențiilor persoanelor implicate, pentru prevenirea unor fapte ce ar putea dăuna intereselor statului nostru.

Șeful Direcției

General-maior

Tăbăcaru Dumitru

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), dosar I 161960, f. 39–39v

Nr. 66

6 noiembrie 1978, București. Notă a Direcției a I-a a Departamentului Securității Statului privind intenția lui Pantelimon Halippa și a unor apropiați ai săi de a sărbători, la 21 noiembrie 1978, împlinirea a 60 de ani de la deschiderea Sfatului Țării

Ministerul de Interne

Departamentul Securității Statului

Direcția I

Nr. 00387447 din 6 noiembrie 1978

Strict secret

Exemplar 1

NOTĂ

În ultimul timp s-au obținut date din care rezultă că Halippa Pantelimon, în vârstă de 96 de ani, fost președinte al Sfatului Țării, împreună cu fiul său Halippa Nicolae, 58 de ani, inginer; Sinicliu Elefterie, 83 de ani și Văluță Ioan, 84 de ani, ultimii doi, foști membri în Sfatul Țării, au hotărât să aniverseze, la 21 noiembrie 1978, împlinirea a 60 de ani de la deschiderea Sfatului Țării.

Se întâlnesc frecvent la domiciliul lui Halippa Pantelimon, discutând modul cum să se desfășoare această aniversare și ce persoane să invite, conturându-se preocuparea lor de a selecta „oameni de nădejde” din rândul basarabenilor în vârstă, precum și tineri, urmași ai luptătorilor de atunci, capabili să susțină în continuare problema Basarabiei.

Discutând concret unele persoane care să fie invitate la aniversare, au ajuns la concluzia că vor trebui alese cu grijă prin hotărârea unanimă acelor trei foști membrii în Sfătul Țării, aceștia alegându-l pe al patrulea, apoi cei patru pe al cincilea și așa mai departe până la completarea numărului ce urmează să-l stabilească ulterior.

În acest context, au emis și ideea încredințării conducerii acțiunii lor, tovarășului Bârlădeanu Alexandru, episcopului Plămădeală Antonie, apreciind că atragerea de partea lor a unor asemenea persoane ar constitui „o mare operă”.

Totodată, au făcut referiri la necesitatea formării unui „nucleu puțin numeros, sigur și de calitate”, care să discute problema Basarabiei, să facă educația oamenilor în acest sens și să sugereze persoanelor din vechiul Regat, care vor să sprijine acțiunile basarabenilor, de a face o asociație a „prienilor Basarabiei”. Ei consideră că acest nucleu trebuie să fie activ, să trimită un „emisar” în străinătate care să agite opinia publică din Occident, „așa cum lucrează ungurii”. În același sens, Halippa Nicolae, apreciind că nu-i suficient să plece cineva de aici, deoarece ar trebui să aibă și relații acolo, a sugerat că ar trebui să atragă dintre străinii care vin în țară, pe cineva cu asemenea relații.

Continuăm măsurile de cunoaștere permanentă a preocupărilor persoanelor menționate, în vederea prevenirii și neutralizării acțiunilor de natură să lezeze interesele statului nostru.

Șeful Direcției

General-maior

Tăbăcaru Dumitru

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), dosar I 161960, f. 38–38v

Nr. 67

15 martie 1979, București. Notă a Inspectoratului de Securitate a Municipiului București privind preocupările lui Pantelimon Halippa și a altor foști demnitari basarabeni de a readuce în actualitate problema Basarabiei

Ministerul de Interne

I.M.B. Securitate

Strict secret

Exemplar 1

NOTĂ

Deținem informații din care rezultă că numitul Halipa Pantelimon, fost membru în C.C. al P.N.Ț. și deputat în parlamentul basarabean (Sfătul Țării), împreună cu alți

foști demnitari basarabeni, sunt preocupați să readucă în actualitate problema Basarabiei, afirmând că trebuie făcut ceva pentru a se arăta sovieticilor că poporul român consideră că Moldova de Răsărit face parte din România și că deci trebuie să ne fie restituită.

Halippa Pantelimon, împreună cu Hudiță Ion, fost membru în C.C. al P.N.Ț., și Sinicliu Elefterie, fost deputat liberal de Chișinău, consideră că problema Moldovei de Răsărit trebuie ținută trează întrucât „în Basarabia rușii își intensifică propaganda prin publicații care neagă drepturile României“. Legat de ultimul aspect, respectivii sunt de părere că ar fi oportună apariția cărții redactată de Alexandru Bărlădeanu despre viața și activitatea lui Constantin Stere, ceea ce ar demonstra tuturor că problema Basarabiei nu a fost abandonată și că dimpotrivă există o preocupare din partea celor care au luptat pentru unire. Publicarea unei asemenea monografii ar constitui — după părerea lor — „un răspuns indirect dat propagandei sovietice și o încurajare pentru românii din Basarabia care ar vedea astfel că nu sunt părăsiți“.

Persoanele din anturajul lui Halippa Pantelimon s-au întrunit în ziua de 24 ianuarie 1979 la domiciliul acestuia pentru comemorarea zilei în care Halippa, la Chișinău, a ridicat problema dreptului la autodeterminare a Basarabiei și a separării ei de Rusia, stabilind ca și în viitor să se întâlnească la câte una din persoanele care au asemenea preocupări. Astfel, pentru ziua de 22 martie a.c., au preconizat o vizită la Boldur Ion, profesor, pensionar, pentru a-l sărbători întrucât îl consideră veteranul lor, iar în ziua de 28 martie a.c. sau în preajma acestei zile, se vor întruni la domiciliul lui Halippa Pantelimon.

Organele noastre au luat măsuri informativ-operative pentru cunoașterea conținutului discuțiilor pe care le poartă persoanele din acest anturaj, în vederea prevenirii eventualelor acțiuni necorespunzătoare.

Șeful Securității
Colonel,
Dănescu Gheorghe

P A R T E A V I

Documente și materiale (1979—1982)

Nr. 1

3 mai 1979, București. Anunțul public despre încetarea din viață a lui Pan Halippa, făcut de Uniunea Scriitorilor din R.S. România

Uniunea Scriitorilor din R.S. România anunță cu profundă durere încetarea din viață, în noaptea de luni, 30 aprilie 1979, a poetului Pan Halippa, membru titular al Uniunii Scriitorilor. S-a născut la 1 august 1883. În 1911 a obținut licența în litere, istorie și geografie la Universitatea din Iași, unde a avut ca profesori pe A.D. Xenopol și Al. Philippide. Participă la viața literară, din anii studenției, cu poeme, articole de estetică și pamflete virulente la adresa claselor exploatoare. A fost redactor și colaborator la mai multe reviste și publicații. Paralel cu activitatea literară și publicistică, scriitorul Pan Halippa a funcționat și ca profesor de limba română, istorie și geografie. Editorial, debutează în anul 1921 cu volumul de poezii „Flori de pârlăgă”, tipărit de Editura „Viața Românească” și prefăcut de Mihail Sadoveanu. A înființat numeroase cămine culturale...

Prin încetarea din viață a poetului Pan Halippa, literatura noastră pierde pe unul dintre cei mai devotați slujitori ai ei.

Adunarea de doliu și înhumarea au loc azi, 3 mai, ora 13.00, în cavoul familiei, din mănăstirea Cernica.

Nr. 2

3 mai 1979, Mănăstirea Cernica, București. Cuvânt rostit de Ion Văluță, fost deputat în Sfatul Țării, la înmormântarea lui Pan Halippa, fost președinte al Sfatului Țării

STEGAR AL ROMÂNISMULUI

A încetat să bată inima clocotitoare de adevărat revoluționar și s-a stins făclia înțelepciunii a lui Pantelimon Halippa.

La despărțirea de rămășițele pământești ale lui Pan Halippa — marele stegar al românismului — pentru a cinsti memoria acestui neînficat și destoinic înăscut luptător-entuziast, din cauza împrejurărilor, sunt nevoit să mă limitez la câteva palide și scurte cuvinte, pentru a evoca numai unele trăsături personale mai caracteristice.

Activitatea patriotică de înaltă ținută îi asigură înscrierea numelui său la loc de cinstă în Panteonul iluștrilor luptători pentru redeșteptarea și unitatea poporului român, pentru menținerea continuității de conștiință, a demnității și independenței naționale.

Din fragedă tinerețe, în mod lucid și perfect conștient, a ales calea grea și spinoasă de viață, pe care a urmat-o cu perseverență și devotament neabătut, demn de toată admirația, — calea în slujba poporului obidit, din care se trăgea, de pe pământul său natal.

Fiu de părinți nevoiași, după terminarea Seminarului Teologic din Chișinău, nu caută să se pună la adăpost, prin acceptarea postului de preot, care i-ar fi asigurat o viață liniștită și îndestulătoare, ci părăsește Rusia și se înscrie la Universitatea din Iași. Terminând facultatea, renunță la postul oferit de asistent în Universitate și revine pentru a răspândi lumina în bezna întunericului ce domnea acasă, unde poporul asuprit era lipsit până și de litera scrisă în limba lui.

Și odată cu începerea misiunii sale de luminător, prin viu grai și mai ales prin scris, a început și calvarul vieții lui Pan Halippa.

Nici persecuțiile ohranei și ale poliției rusești, nici închisorile și deportările nu-l intimidează, ci dimpotrivă, el continuă cu deosebită însuflețire și aproape fanatică vigoare, activitatea de înalt patriotism, combătând și înfruntând cu deosebit curaj și dărzenie nedreptatea, abuzul, dar mai ales fenomenele și practicile perfide — țariste — de genocid.

Cu profund regret trebuie însă să recunoaștem că asemenea practici continuă să mai existe încă în secolul nostru, denumit secolul redeșteptării și liberării naționalităților, de autodeterminare a popoarelor, când întreaga omenire, pe plan mondial, condamnă și combate imperialismul, rasismul, șantajul, amenințarea și asuprirea cu forță a popoarelor și practicile criminale de genocid, considerate (conform definiției) „drept una dintre cele mai grave crime împotriva umanității, constând în exterminarea unor grupări naționale, etnice, rasiale sau religioase. Hitleriștii au comis pe scară

larga crima de genocid, care este tipic fascistă. Sub egida O.N.U., s-a încheiat, la 9 decembrie 1948, o convenție pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid“.

Dar acest avertisment nu impresionează pe imperialiști și hegemoniști, care, în grandomania lor dementă, cred orbește că e posibil să stăpânească încă prin forța brută popoare străine și sfidător evită să discute această problemă pretextând că asemenea tendință constituie un amestec în treburile lor interne. Bineînțeles, că asemenea atitudine și concepție va aduce inevitabil la necesitatea de instituire a unui al doilea Nürnberg de judecată necruțătoare a inițiatorilor și executanților crimelor premeditate de genocid astfel, precum primul Nürnberg a judecat și condamnat pe criminalii de război.

Pan Halippa a fost un adevărat democrat nu prin vorbă, ci prin faptă. Când i s-au încredințat posturi de răspundere — puterea și rangul nu l-au descumpănit — avea aceeași comportare simplă, deschisă, accesibilă. Ușa departamentelor, conduse de D[omnia] Sa, cât și cea de acasă, — era larg deschisă pentru oricine, fără forme și deosebire.

Timp de 70 de ani îl găsim prezent printre fruntașii provinciei, participând activ și stimulând toate evenimentele și manifestările cu caracter național, cultural, social.

Despre bogata și rodnică activitate multilaterală a lui Halippa s-a scris și se va scrie și mai mult în urma studiilor și cercetărilor special organizate.

Pentru neobosita și statornică muncă patriotică, caracterul său deschis și sincer, Pan Halippa era apreciat și stimat nu numai de prieteni ci și de adversarii săi ideologici.

Dumnezeu să-i ierte greșelile și să-l odihnească în Pace!

Sit tibi terra levis!

3 mai 1979

Publicat după: „Limba Română”. Revistă de știință și cultură, Chișinău, nr. 1–2 (37–38), 1998. p. 85–86

Nr. 3

3 mai 1979, Mănăstirea Cernica, București. Panegiricul rostit de avocatul Adrian Brudariu la ceremonia de înmormântare a lui Pantelimon Halippa

Îndurerată familie,

Întristați prieteni,

În calitate de prieten timp de 60 de ani cu cărturarul și luptătorul democrat Pantelimon Halippa, o elementară datorie de conștiință mă îndeamnă să aduc un omagiu cernit omului, românului și cetățeanului, luptătorului social și național, scriitorului care a fost: Pantelimon Halippa.

L-am cunoscut pe când eram elev de liceu la Iași, iar Pantelimon Halippa era student al Universității din Iași, adus de prof. C. Stere.

Făcând parte din „Cenaclul Literar“, condus de Mihail Rașcu și Mihail Bantaș, Pantelimon Halippa a citit în fața noastră una din poeziile sale simboliste.

Apoi l-am cunoscut în viața politică, unde era admiratorul lui Stere. Cum eram eu țărănist, am ținut mereu legătura cu Pantelimon Halippa. Am urmărit activitatea sa literară din revistele pe care le conducea. S-a stabilit astfel între noi un consens de simțire și gândire, ne-am văzut adesea și având încredere în mine, îmi cerea câte un sfat pe care i-l dam bucuros spre a mai tempera legitima lui revoltă.

Pe lângă toate îl rodea suferința confrăților săi pe care îi ajuta după putință. L-am sfătuit să-și scrie memoriile și să doneze statului documentele istorice pe care le posedea, ceea ce a și făcut.

Astfel istoricii și cercetătorii de azi și de mâine vor putea avea la dispoziție întregul material literar, istoric și politic din vasta sa activitate efectivă de 80 de ani.

Studentii ar putea lua exemplul de la studenta Viorica Mușat care și-a luat drept teză de licență pe „Scriitorul C. Stere“. Am putea avea astfel drept teză de licență pe „Scriitorul Pan. Halippa“.

Mă bucură faptul că Uniunea Scriitorilor participă efectiv la festivitatea funebră a scriitorului literar Pan Halippa, membru al său, și mă gândesc cât de departe suntem de epoca 1964, când la înmormântarea lui Păstorel Teodoreanu, din ziua de 15 martie 1964, (Uniunea — *n.n.*) a putut deabia să trimită doi reprezentanți: pe Nichifor Crainic și pe Adrian Maniu cu o jerbă de flori, și care nu au cutezat să spună câteva cuvinte, la rugămintea mea, precum nici preotul nu a rostit cele de cuviință, așa de mare era frica și teroarea de care am fost salvați. Slavă Domnului! Am fost nevoit să rostesc un panegiric ad-hoc, pentru care Mișu Ralea mi-a mulțumit. „De-așa vreme se-nvredniciră cronicarii și rapsozii“ (N. Iorga). „Simțul datoriei față de adevăr și respectul față de urmași, de generația pe care nu cutezi să o minți, te obligă să nu îngropi odată cu tine faptele epocii tale,“ ne învață Nicolae Iorga.

Ca o ploaie de primăvară a venit îndemnul Conducătorului Statului care recomandă oamenilor cinstiți și pricepuți să-și scrie memoriile.

„Nedreptatea nu este socialistă. Avem de aceea obligația morală și politică să restabilim adevărul — așa cum este el. Noi suntem aceia care avem datoria și sarcina să facem dreptate și să o facem astăzi când sunt în viață cei care cunosc realitățile și care știu cum s-au petrecut lucrurile. A lăsa aceasta pe seama istoriei și a timpului ar însemna a contribui poate la ascunderea adevărului și la falsificarea lui“.

Dorința fierbinte a lui Pantelimon Halippa era ca toți români de pretutindeni să se găsească într-o singură țară, fiind cu toții de-un neam, de-o limbă, de o lege. Pentru acest ideal a luptat prin scris și prin grai, ca oriunde s-ar găsi o fărâmbă din neamul românesc, trebuie să ținem seama de ea.

Nici un român, nici o energie nu este de prisos, când luptă pentru consolidarea în adâncime a României. Patriotismul nu este incompatibil cu umanitarismul. Poți să-ți iubești neamul fără să dorești umilința neamurilor, cu care trebuie să-ți împletești activitatea spre a realiza Armonia Socială, Pacea Universală.

Acestea erau ideile lui Pantelimon Halippa. O datorie elementară ne comandă să ne înfrânăm patimile, să dăm glas sentimentelor de recunoștință cu care o nație este datoră față de personalitățile proeminente ale vieții sale culturale, sociale și naționale. Generațiile actuale au datoria să nu treacă cu ușurință, peste vremurile grele prin care au trecut, cu jertfa lor înaintași, care stau mărturie ca pietre de temelie... pe care s-a zidit și s-a durat, pe veșnicie Statul Român de azi, în care generațiile actuale sunt beneficiare fericite.

„Beati possidentes“ — Fericiți cei care au avere, cum scrie Horațiu în una din odele sale. Iar unii ar putea să-și spună: „Poți zidi o lume-ntreagă, poți s-o sfărâmi, orice ai spune/Peste toate o lopată de țărână se depune“.

Dar peste această lopată de țărână, deasupra mormântului rece, peste pământul răscolit din adâncuri... plutește viu sufletul, viața noastră în ceea ce are ea mai bun și înfrângând moartea, ne ridică pe aripele nemuririi, trăind veșnic în sufletul generațiilor viitoare.

Urmând pilda lui Decebal către Popor, din poezia lui Coșbuc am putea și noi să spunem: „Din zei de-am fi coborători/ C-o moarte tot suntem datori/tot una e dac-ai murit/Flăcău sau moș îngârbovit/Dar nu-i tot una leu să mori/Ori câine-nlănțuit“.

Moldova lui Ștefan cel Mare a dat poporului român valori nepieritoare culturale și luptători neînfricați pentru Dreptate și Adevăr.

Dintre acești nenumărați luptători cu vorba sau cu fapta voi pomeni doar pe câțiva, care stau de strajă întru gloria poporului român. Astfel, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Alexandru și Andronachi Donici, Generalul Alexandru Averescu, Gavriil Muzicescu, Anton Pann, Vasile Stroescu, Constantin Stere, care cu toții fac parte din patrimoniul valorilor noastre naționale. Urmează astăzi între aceste valori, Pantelimon Halippa.

Osemintele eroilor noștri naționali sfințesc pământul țării.

*„Pământul de-l calci pe aici pe oriunde
Alt pas din adânc de pământ ne răspunde
O știe și vântul, o știe furtuna
Că suntem aicea din totdeauna.
Aici ne-am spus întâia rugăciune
Iar pe cea de pe urmă tot aici ne-o vom spune“.*

(versuri de Aron Cotruș)

Aducând o îndurerată închinare și un omagiu corpului neînsuflețit al prietenului Pantelimon Halippa, al cărui suflet devine o culme care trece peste hotarele noastre, închei acest dureros adio, cu aceleași cuvinte, pe care le-a rostit la Iași, în ziua de 1 mai 1918, la mormântul lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, în biserica Banu, profesorul Ion Petrovici:

„Odihnește-te în pământul țării tale pentru care a-i trudit.

Culcă-te cu fața spre răsărit ca să vezi numai florile, care răsar din văi și nu zăbranicul, care se lasă peste munți.

Aducă-ți vântul numai sunetul lanțurilor care cad și nu a cătușelor care se prind.
Visează ce nu a-i putut vedea și uită ceea ce a-i văzut“.

Facă cel de Sus ca memoria lui Pantelimon Halippa să rămână fecundă precum a fost fapta sa și curajul pe care l-a avut în viață.

Următor unei tradiții și datini milenare să spunem: Fie-i țărâna ușoară!

Publicat după: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), București, dosar I 161960, vol. XV

Nr. 4

10 mai 1979, București. Corespondență din revista „România Literară“ referitor la moartea lui Pantelimon Halippa

Pan Halippa

În noaptea de 30 aprilie a.c. s-a stins din viață poetul, cărturarul Pan Halippa, membru titular al Uniunii Scriitorilor din R. S. România, figură marcantă a vieții culturale din perioada interbelică. A studiat la Universitatea din Iași, unde și-a luat licența în litere, istorie și geografie, printre profesorii lui numărându-se A. D. Xenopol și Al. Philippide. Scriitorul s-a format în acel climat progresist al Iașilor, degajat de acțiunea cercurilor socialiste și de prezența activă a unor mari personalități ale științei și culturii. Punctul central de radianță al acelui climat a devenit, după 1906, revista „Viața Românească“, condusă de C. Stere, P. Bujor și doctorul I. Cantacuzino, în paginiile căreia numele lui Pan Halippa a fost de multe ori prezent.

Dispărut la vârsta de 96 de ani, lui Pan Halippa i-a fost dată bucuria de a trăi să vadă înfăptuirea idealurilor pentru care militase în tinerețe, concretizată în ființa României socialiste de azi, liberă și stăpână pe soartă.

Redactor și colaborator la mai multe reviste și publicații, semnând uneori cu pseudonimul P. Cubolteanu, Pan Halippa debutează editorial în 1921 cu un volum de versuri prefăcut de Mihail Sadoveanu. Activitatea sa poetică a fost consemnată și de G. Călinescu în monumentale sa „Istorie a literaturii române“, unde este citată poezia de mai jos, un fel de artă poetică, mult grăitoare pentru sensurile ei: „Într-o zi din cea junie / Am jurat, așa în hohot, / Să mă las de poezie, / Zăvorând cuvântu-mi slobod, // Dar cuvântu-mi dat năpraznic / L-am călcat de-atunci mereu. // Și eu cânt atunci viața...”

Prin trecerea din viață a lui Pan Halippa, Uniunea Scriitorilor pierde pe unul din cei mai vechi membri ai săi, poet și cărturar de prestigiu.

V. B. (Vlaicu Bârnă ? — *n.n.*)

Publicat după: „România Literară“, București, nr. 19, joi, 10 mai 1979

Nr. 5

Mai 1979. București. Din însemnările lui Nichita Smochină, vechi luptător pentru drepturile românilor transnistreni, despre moartea și înmormântarea lui Pan Halippa*1 mai 1979*

Dimineață a sunat doctorul Octavian Lupu și mi-a anunțat prin Diomid că azi, luni dimineața, a murit Pantelimon Halippa, ultimul stâlp al Basarabiei.

Cu această ocazie, am pregătit o cuvântare de 3 pagini, urmând a o citi Alexandru¹. A venit Sinicliu și ne-a spus că Halippa a avut o moarte ușoară. A fost dimineață la baie, apoi a spus că-i vine greu și în două ore a și murit. După moarte s-a adunat lumea, printre care și Brudariu Adrian, care n-a putut sta până la urmă. Preoții Balaure și Țepordei au făcut o slujbă și s-a hotărât ca înmormântarea să aibă loc joi, la cimitirul Cernica. Lui Sinicliu i-am arătat panegiricul meu de 3 pagini. A zis că este prea mare, să-l reduc numai la o pagină și să mă refer doar la românii transnistreni. După aceea am vorbit cu Alexandru. El mi-a spus că a fost la Halippa și Nae Halippa i-a spus că înmormântarea o face guvernul. Dar pentru a nu avea conflict cu sovietele o va face prin Uniunea Scriitorilor. Se pun la dispoziție 4 camioane. Sinicliu a spus că Țepordei va face biografia lui Halippa, va vorbi apoi, din partea bucovinenilor, probabil, Grecu, și din partea ardelenilor cineva, și vor depune coroane.

Pe Văluță, fiind azi ziua lui, l-am felicitat și i-am spus că înmormântarea o face guvernul. El a spus că asta este extraordinar. Am sunat apoi pe Sinicliu și l-am rugat să nu scrie pe coroană din partea românilor transnistreni, ci din partea fraților de suferință, dar el, fiind prost și încăpățânat, nici n-a vrut să asculte. Totuși, la insistențele mele, s-a răzgândit, i-a venit mintea la cap și va scrie pe panglică „Regrete eterne din partea lui Nichita Smochină”. La cimitir a vorbit directorul Uniunii Scriitorilor, care i-a spus lui Alexandru că mă cunoaște. A ținut o cuvântare extraordinară. Apoi cu camioanele lumea a venit acasă la Halippa și Nae le-a oferit o gustare. De politică nu s-a vorbit deloc. În mormântarea întreagă a suportat-o Uniunea Scriitorilor, afară de colivă.

Diomid² din frică nu a participat la înmormântare, dar i-a spus Claudia că, probabil, și înmormântarea mea, când mă voi sfârși din viață, va fi făcută tot de Uniunea Scriitorilor.

18 mai 1979

În cursul dimineții m-a vizitat Ion Dumitrașcu din Grigoriopol. L-am întrebat dacă a fost la înmormântarea lui Halippa și ce impresie și-a făcut. I-am spus că la 1 mai, după ce m-a vizitat Sinicliu, l-am sunat, dar nu mi-a răspuns nimeni și eu am crezut că este plecat din București. A spus că nu a plecat nicăieri, probabil, era în oraș, după cumpărături, și la înmormântare nu a fost pentru că a aflat abia a doua zi.

1 Alexandru — fiul lui Nichita Smochină

2 Diomid Strungaru — ginerele lui Nichita Smochină

Amândoi apoi am căzut de acord că după moartea lui Halippa, Basarabia nu mai are pe nimeni, care să apere problema acesteia și a românilor de peste Nistru. El a fost de părere că Inculeț nu avea sentimente românești, atât el cât și Erhan. Eu i-am spus că Inculeț și Erhan au fost trimiși în Basarabia de guvernul Kerenski să exporte revoluția. Lui Inculeț, guvernul rusesc i-a dat și o sumă mare de bani pentru a-i cumpăra pe basarabeni. Dar venind în Basarabia, a văzut curentul românilor din această provincie și a trecut de partea lor. El însă ca președinte al Sfatului Țării a votat unirea cu condiții. Când îl privește pe Erhan, acesta în grabă după unire a fost dat la fund și a rămas numai director de liceu. L-a compromis soția lui, o rusoaică. La liceu se păstrau, încă de pe timpul țarilor, tacâmuri bogate de argint, pe care soția lui Erhan le-a furat și le-a vândut. S-a iscat un scandal monstru și de rușine Erhan nu a fost dat în judecată. Halippa însă a fost un sincer român.

Dumitrașcu se miră cum în Basarabia nu se găsește nici un disident român, care să protesteze contra opresiunii rusești. Spune că acum o săptămână înainte de a muri, a venit la Halippa un ziarist din Franța și i-a luat un interviu. Halippa a vorbit calm despre activitatea lui umanitară și de studii. N-a pomenit nimic că a fost deportat în Siberia, interviul s-a transmis apoi la radio „Europa Liberă”... După aceea am vorbit despre situația noastră politică în general. El spune că suntem bătrâni și că nu avem urmași, care să apere drepturile noastre. Ar mai fi Andrei Niculescu, dar și acesta este bolnav. Totuși, bine că o parte din Transnistria este înglobată împreună cu Basarabia în așa-zisa Republică Moldovenească. În felul acesta transnistrenii sunt împreună cu basarabeni. Am vorbit apoi despre transnistrenii și necazurile lor. După înmormântarea lui Halippa s-au depus coroane din partea ardelenilor și bucovinenilor. A fost un cor frumos.

La înmormântare au fost și securiști și ruși. Unul chiar a stat alături (de Alexandru, fiul lui Nichita Smochină — *n.n.*), un domn pe care l-a întrebat dacă l-a cunoscut pe Halippa și acela mirat i-a spus că nu-l cunoaște. Spune că era și un călugăr, probabil, starețul mănăstirii Cernica, care a slujit. Episcopul Plămădeală, basarabean, nu a fost, este plecat în America, cu Patriarhul. S-au ținut cuvântări. A vorbit frumos fiul lui Ghibu că Halippa a lucrat cu tatăl său. Dar cea mai frumoasă cuvântare a fost a lui Brudariu. A vorbit în spirit. N-a atacat pe ruși și crede că este bun orator...

La înmormântare a luat parte și Iorgu Iordan, dar nu a vorbit. A stat tot timpul izolat la o parte.

19 mai 1979

Conform înțelegerii telefonice de ieri, mi-a făcut o vizită Elefterie Sinicliu. Mi-a făcut o expunere cum a decurs ceremonia înmormântării lui Halippa. El mi-a spus în rezumat: s-a deplasat acasă la Nae, fiul defunctului. Acolo era domnul Stoica de la Uniunea Scriitorilor, care a spus că înmormântarea o face Uniunea Scriitorilor. Sinicliu i-a răspuns: „foarte bine, dar noi, basarabeni, vrem a-i face după obiceiul nostru, al basarabenilor, și vom ține cuvântări după simțul nostru românesc și vom ataca și

problema Basarabiei, care ne doare“, la care domnul Stoica a răspuns: „a ataca problema Basarabiei să nu o faceți ca să nu avem conflict cu sovietele. Coroane puteți face cât de multe, dar cu inscripțiile de pe ele să fiți cu băgare de seamă ca să nu jignim pe nimeni“. Iar la ieșirea din casă Stoica a mers alături de Sinicliu și i-a spus: „domnule Sinicliu, înțeleg că aveți mare durere, dar acum nu este momentul să atacăm problema Basarabiei, căci în adevăr toată țara este cu cătușele legate“.

L-am întrebat cine a vorbit, dacă a fost cor la înmormântare, câți preoți și dacă la cuvântare a luat parte și starețul mănăstirii Cernica. Mi-a spus că au luat parte 20 de preoți, după cum i-a spus protopopul Țepordei, care nu a fost. Numărul vorbitorilor a fost limitat, starețul de la Cernica, pe care el îl cunoaște, nu a luat parte, dar au fost un număr din călugări, care aveau grade mari, dar nu erau îmbrăcați în odăjdii, ci numai patrahirul îl aveau în față.

Despre cuvântări spune că nu s-au ținut toate din cauza timpului. Înainte de a vorbi Sinicliu, s-a apropiat domnul Brudariu și l-a rugat să-i dea voie să vorbească el înainte că se simte rău și abia se ține pe picioare și Sinicliu i-a dat voie. L-am întrebat dacă a vorbit și fiul lui Onisifor Ghibu. El a spus că nu a vorbit.

La întrebarea cine va fi acum succesorul lui Halippa, el mi-a răspuns că această întrebare nu se pune acum, nici situația politică nu ne este favorabilă și nici nu putem întruni mai multe persoane ca să nu putem fi învinuiți de Securitate că complotăm împotriva statului. Eu i-am răspuns că nu putem sta cu mâinile încrucișate, că datoria noastră este să-i atacăm pe ruși în continuare în problema Basarabiei.

Am ajuns apoi la cuvântările care, din cauza timpului, nu s-au rostit la cimitir. Sinicliu mi-a spus că a doua zi (după înmormântare — *n.n.*) a fost la Nae Halippa și i-a propus să se întocmească o lucrare bătută la mașină, care să cuprindă toate cuvântările ce nu s-au ținut, cum este și cuvântarea mea. Nae a căzut de acord și atunci Sinicliu m-a rugat să dau și eu cuvântarea mea de 2—3 pagini, pe care urmează să mi-o ridice marți...

Publicat după: *Pagini din însemnările unui rebel. Academicianul Nichita Smochină*, Editura „Samia“, Iași, 2012, p. 653–657.

Nr. 6

Decembrie 1979, Madrid. Articolul Pan Halippa, publicat de Sava Gârleanu în revista „Carpații“

Pan Halippa

În ziua de 30 aprilie 1979 s-a săvârșit din viață la București, în etatea venerabila de 96 de ani, PAN HALIPPA, cunoscut militant pentru drepturile Basarabiei și unul dintre făptuitorii activi ai unirii acesteia cu Regatul României, în 1918.

Ca totdeauna când e vorba de dispariția din viață a unor personalități de seamă ale istoriei noastre contemporane, în R. S. R. se trec sub tăcere, se escamotează datele

biografice esențiale. Cu cât mai însemnate sunt meritele din trecutul „burghez“ al persoanei în cauză, cu cât mai mult a fost aceasta eliminată din viața reseristă, cu atât mai zgârcite sunt organele resere în relatarea adevărului, acoperind golurile cu fraze formale și cu referiri la momente minore din viața și activitatea unui dispărut de seamă. „Am scăpat de încă unul!“ — pare a fi raționamentul acestei ținute observate în atâtea și atâtea cazuri. În consecință, în cazul lui Pan Halippa nu se suflă nici un cuvânt despre meritul suprem al lui de a-și fi dedicat viața cauzei supreme a Basarabiei și prin aceasta cauzei întregului neam românesc. Se amintește într-un necrolog scurt numai de creația poetică a dispărutului, act venind în ajutorul mușamalizării caracteristice împrejurarea cât se poate de „fericită“, că G. Călinescu a consemnat amintita creație poetică în a sa antebelică „Istorie a literaturii române“. Or, această istorie, tacit anatemizată, nu se găsește și nu se reeditează în R. S. R. (Ea capătă valoare doar în asemenea momente „de circumstanță“). Iar a consemna acum versuri mai noi ale aceluiași „recunoscut“ poet, de pildă, acelea prin care el se anunța ca fiind în viață, în 1972, amicului său Ion Păscăluță din Canada, una ca asta intră mai puțin ca orice în vederile mănuiitorilor de date biografice reseriști. Căci în acele versuri este vorba, printre altele, de „o Românie Mare“, cum și de „a vieții creștinești poruncă“.

Mai mult însa decât a trece sub tăcere cu tot dinadinsul adevărurile despre viața de luptă a patriotului Pan Halippa, în nota de necrolog amintită se proferă o minciună sfruntată, anume că lui i-ar fi fost dată „bucuria de a trăi să vadă înfăptuirea idealurilor pentru care militase în tinerețe, concretizată în ființa României socialiste de azi, liberă și stăpână pe soartă“ (!!)

Poftim, vă rog, dați dumneavoastră crezare, dacă puteți, unei asemenea afirmații gratuite pusă pe seama celui ce nu mai grăiește!

Căci, idealul pentru care a luptat Pan Halippa în tinerețe și pe care mai întâi reperiul, apoi și resereul, în deplină soglăsuire cu ureseseul, până astăzi îl disprețuiește și-l trădează, a fost emanciparea Basarabiei, promovarea conștiinței naționale la basarabenii săi și unirea firească a țării dintre Prut și Nistru cu celelalte provincii românești. Pentru aceasta însă, fiind printre primii pe lista neagră a „celoviecilor“ (adică a... „oamenilor“!) bolșevici, Pan Halippa a fost ridicat din Bucureștii „eliberați“ și deportat pe undeva „na Sibir“. Dacă aceasta nu i-a făcut-o țarul cel „alb“ Nicolae II-lea, ci doar l-a arestat puțin timp în 1905, lăsându-l îndată la casa lui din Basarabia, apoi, poftim, s-o plătească el mai scump după patru decenii, în 1944—1945, sub țarul cel roșu I-iul.

Depart de vreo realizare a lor în R. S. R. sunt și ideile narodniciste, dacă la acestea se va fi făcut aluzie în fraza reseristă citată, cu care Halippa într-adevăr a venit în scurt contact în tinerețile sale. Pe urmă, el a fost național-democrat. Cum putea, deci, Pan Halippa, văzând până în ultimul său ceas năruite ambele sale idealuri din tinerețe: cel cu Basarabia liberă, incorporată acum de noul țarism cuceritor, și idealul de narodnicism (semănătorism), apoi aceea de democrat național, toate sugrumate și înghițite de plaga orânduiri pecerist-reseriste, să se considere fericit în R. S. R.? Aceasta se poate numai în stilul escamotării reseriste a adevărurilor mari și mici!

Că lui Pan Halippa nu i-au putrezit/înghețat oasele prin Siberia, aceasta s-a datorat în primul rând robusteții extraordinare a organismului său solid, cât și, trebuie recunoscut, scurtei devieri de pe linia stalinistă a lui Nichita Hrușciiov, care a dispus ca deținutul număr cutare din conțlaghăr să fie escortat la Ungheni, să treacă dincoace de Prut și aci, mântuit, să sărute încă odată pământul țării mame (ceea ce, din punct de vedere „mare-rusesc“ îl privea personal). Pentru vina numai de a fi fost fiu credincios al acestei mame i se pierduse lui urma pentru mulți ani de zile, încât unii cunoscuți din exil afirmau în scris, pe când el trăia din nou în București, că ar fi murit în exilul siberian.

Născut în satul basarabean Cubolta, pe râul cu același nume, Pan Halippa își face aci școala primară în limba rusă, limba românească nefiind admisă în învățământ. Dascălul Gh. Bârcă și elevul Pan Halippa, și unul și altul români moldoveni (ca și toti ceilalți elevi), făceau a la reciproca învățatură în limba rusă! Mare minune pe pământ care se mai repetă și astăzi cu frânturi ale neamului românesc din alte țări!

Din dorința tatălui său de a se face preot, Pan Halippa merge la Seminarul Teologic din Chișinău. Acolo are profesori tot ruși, cu excepția a 2 — 3 moldoveni, care tot în rusește trebuiau să predea.

De importanța istoriei Basarabiei, seminaristul Pan Halippa s-a sesizat de la fratele său mai în vârstă, zelos culegător de documente privind trecutul istoric al provinciei. Ulterior, aceste documente, adunate în număr mare, au alcătuit trei volume publicate sub titlul „Documentele moșilor din Basarabia“. M-am izbit de primejdia contactului cu asemenea documente și cu numele proscris Halippa la Biblioteca Academiei Române, devenită „pe parcurs“ Academie a R. P. R., când, cerând volumele spre consultare, m-am văzut înșfăcat de cenzorul politic cu ancheta: de ce mă interesez eu de asemenea carte „cu fotografia regelui!?“. Se prefăcea a nu vedea că e vorba de Basarabia.

La Seminar, Pan Halippa cunoaște ideile narodnicilor și-si face socoteala că acestea sunt prielnice pentru promovarea cauzei basarabenilor. De aceea el este activ în revoluția din 1905, numită burghezo-democratică, și drept urmare este arestat, exclus din Universitate unde făcea studii în drept, fixându-i-se apoi domiciliu obligatoriu.

În 1906, Pan Halippa scoate împreună cu alți patrioți basarabeni ziarul „Basarabia“, titlul acestuia fiind scris cu litere latine, în timp ce textele din corpul lui erau publicate în limbă moldovenească, însă cu litere chirilice. În această formă moldoveneii, trecuți prin școli rusești, puteau citi pentru prima dată în limbă maternă. Ziarul „Basarabia“, de orientare național-democratică, a apărut în decurs de numai 10 luni; dar în acest scurt timp el a trezit țărănimea basarabeană din letargie, masele începând a fi interesate de chestiunea lor națională.

După interdicția ziarului, Pan Halippa trece la Iași, ca și alți vreo 20 de tineri basarabeni și urmează studiile la Facultatea de Istorie, Geografie și Literatură, între 1908—1912. Aci are profesori printre alții, pe A. D. Xenopol și pe Constantin Stere, fost deportat în Siberia. La terminarea studiilor, Halippa nu acceptă invitația profesorului său A. D. Xenopol de a rămâne asistent al său la catedra de Istorie a Românilor,

ci preferă să se întoarcă pe câmpul luptei patriotice în Basarabia. Acolo, începând imediat din 1913, participă la editarea ziarului — revistă „Cuvânt Moldovenesc“. Acest organ de luptă patriotică revoluționară pregătește până în 1917 emanciparea Basarabiei, netezește calea spre constituirea Sfatului Țării și unirea cu România.

De aceea, basarabenii vor fi primii dintre românii de peste granițe care-și vor exprima răspicat și apoi (tot primii care) își vor realiza dorințele de unire, urmați fiind de bucovineni, apoi de transilvăneni.

În cursul frământărilor din 1917 se ajunge la convocarea, în 20 octombrie, a „Congresului militar român“, care consfințește autonomia politică a Basarabiei și înființează Parlamentul — Sfatul Țării, acesta reprezentând toate categoriile sociale, inclusiv minoritățile din Basarabia.

Ales deputat al Congresului țăranilor la Petrograd, Pan Halippa folosește prilejul de a sta de vorbă direct cu Kerenski și cu Miliukov (istoric și ministru), în chestiunea basarabeană. Aceștia s-au împotrivit proclamării autonomiei, chiar și procurării de la Iași a manualelor școlare pentru anul școlar 1917/1918 în vederea progresului cultural mai accelerat în Basarabia. Nemulțumit de politica lui Kerenski și Miliukov în chestiunea basarabeană, Pan Halippa, după cum o arată personal, se adresează opoziției bolșevice în persoana „compatriotului“ basarabean Troțki. Lămurindu-l că „omul de mâine“ este V. I. Lenin, Troțki are amabilitatea să-l conducă pe Halippa la locuința conspirativă a lui Lenin. În convorbirea avută cu acest prilej, Lenin i-a dat lui Halippa soluția conformă cu concepția sa enunțată tocmai pe atunci în chestiunea națională, spunând că întrucât ei, basarabenii, sunt români, trebuie desigur să caute soluția în legătură și cu... toți românii; să procedeze în concordanță cu conștiința lor națională și cea politică; să facă însă totul pe cale legală prin Sfatul Țării.

După cum se știe așa s-a și făcut datorită în cea mai mare parte lui Pan Halippa însuși el fiind la început vicepreședinte apoi „ultimul președinte“ al Sfatului Țării. La 27 martie 1918 (stil vechi — *n.n.*), acest Sfat îndeplinind voința majorității absolute a populației Basarabiei, hotărăște unirea pentru totdeauna a acestei provincii cu țara mamă — România. Împotrivă au votat doar trei deputați, aceștia fiind, după cum preciza Halippa, străini de neamul românesc și deci de interes. Desăvârșirea Unirii, prin Adunarea transilvană de la Alba Iulia, are loc abia după 8 luni, la 1 Decembrie 1918. Desigur că în R. S. R. se ignorează această prioritate calendaristică, cu oricât patos s-ar face caz de „desăvârșirea Unirii“.

Iată, așadar, pe scurt istoria care a dus prin măsura NKVD și totodată a noii securități comuniste române, la adăogirea a încă unui capitol al acesteia, acela de „penitență“, în viața luptătorului patriot Pan Halippa.

Readus la București îl puseseră pe Halippa să locuiască la un demisol umed pe str. Principatele Unite, unde prindea apa în găleată de la un robinet de sub tavan ca să prepare mâncarea pe o lampă cu gaz.

Cei de la partid, aflând că Pan Halippa a stat cândva de vorbă cu Lenin, au venit la el să le dea relații despre acea întâlnire memorabilă. Lucrețiu Pătrășcanu care la

rândul său s-a fost văzut cu Lenin, fiind asasinat de către înșiși tovarășii săi comuniști, Halippa era acum singurul martor în viață care l-a văzut pe Lenin personal. Și se știe cu câtă migală se recuperau în general mărturiile orale și scrise despre viața și spusele lui Lenin. „Vă spun eu în ce a constat convorbirea mea cu Lenin, le-a răspuns Halippa destul de tăios (doar a trecut prin spaime și primejdii care l-au călit), dacă-mi redați casa mea de aici din București, măcar să locuiesc în ea, dacă nu se poate să-mi redevină proprietate!“ — „Ca să vedeți...“ — au încercat interlocutorii. — „Eu văd, văd că locuiesc în mizerie, iar colo există o casă a mea în care locuiesc comod alții!“

I-au acordat în cele din urmă spațiu de locuit în fosta lui casă. Atunci și Pan Halippa, tot în cele din urmă, a convenit să dea relații privind întreținerea sa cu Lenin în ajunul revoluției. Iar acesta i-a spus, în ascunzișul său din Petrograd, cele mai sus amintite. Au holbat ochii emisarii partidului la auzul acestei „erezii“, mai fiind la mijloc și buclucașa personalitate a lui Troțki: au notat totul și au pus sub lacăt la „secret de stat“ până astăzi și, probabil, până vor dura. În fond, n-aveau de ce să rămână buimăciți și puteau sa-și reamintească și singuri poziția lui Lenin din septembrie 1917 că „în chestiunea națională, partidul proletar trebuie să susțină mai întâi proclamarea și înfăptuirea imediată a libertății depline de despărțire de Rusia pentru toate popoarele și națiunile asuprite de țarism, înglobate cu forța sau ținute cu forța în granițele statului, adică anexate“.

Noi cunoaștem acest „secret“ prin „divulgarea“ lui de către Halippa însuși, când venea la el câte un basarabean sau altcareva cu sentimente adevărat patriotice ca să-l omagieze. Halippa își putea îngădui să vorbească mai deschis, față de cei sincer interesați de cunoașterea adevărului istoric. În fond, nici nu i se putea impune zisa „discreție“ absolută sub acest raport. Căci dânsul n-avea nevoie bunăoară de... pașaport; nu l-a avut nici în Rusia sovietică. Iar că n-a vorbit nimic despre întâlnirea sa cu Lenin și către Duiliu Vinogradski, cum dumnealui arăta cu mirare într-o împrejurare, aceasta se va fi datorat și gradului de încredere pe care Halippa înțelegea să-l acorde unuia sau altuia dintre interlocutori.

Odată am mers la el împreună cu un macedonean care se interesa de activitatea politică și revoluționară în 1918, în Sfatul Țării, a compatriotului său Draganov. (Unul dintre cei care votaseră contra). Lui Pan Halippa îi păru bine de acest interes „mai larg“ despre istoria acelor vremuri la care el a fost părtaș atât de activ. Jovial, Halippa își depănă cu acest prilej amintirile. Cercetătorul străin era foarte satisfăcut de valoarea informațiilor istorice culese din sursă vie, autentică. La despărțire, Halippa ne îmbrățișase amical și zise: „Să-mi mai aduci vizitatori de aceștia, tot așa de simpatici ca dumnealui!“ Aceasta fusese ultima noastră întrevvedere.

Acum, Uniunea Scriitorilor din București se limita a zice că ea pierde doar „pe unul dintre cei mai vechi membri ai săi“. O credem și-i dăm dreptate în privința „vechimii“. Iar asupra motivelor restrângerii și „modestiei“ în această declarație nici nu mai întrebăm.

Știm că a trecut în viața de dincolo un proeminent militant basarabean, un devotat român și un mare patriot. Și n-a plecat dintre compatrioți fără a le lăsa mesaj. Acesta constă în opiniunea sa exprimată răspicat ca Basarabia să revină în granițele României, aceasta fiind singura condiție firească a adevăratei ei prosperități și a menținerii etnosului ei românesc. Credința noastră nestrămutată, a tuturor este că această dreptate se va împlini.

Publicat după: „Carpații”, Revistă de Cultură și Acțiune Românească în Exil (Director — Aron Cotruș, Redactor — Traian Popescu), nr. 21—22, - Ianuarie — Februarie 1980, Madrid

Nr. 7

16 aprilie 1982, București. A. Cosniceanu relatează unele momente din viața lui Pan Halippa

PAN HALIPPA — SUFLETUL BASARABIEI ROMÂNEȘTI

De curând am citit o carte a lui Grigore Bejenaru — cunoscut autor de scrieri plăcute și extrem de interesante. Cartea are titlul „Mici povestiri despre oameni mari”, apărută la Editura „Sport-Turism”, București, 1981, în care expune o serie de întâmplări inedite din viața oamenilor de seamă ai țării: scriitori, profesori, artiști, oameni politici etc.

Fiecare povestire are farmecul ei și, prin stilul captivant al autorului, îți delectează sufletul, astfel că pot fi citite atât de vârstnici, cât și de tineri.

Povestirea, care mi-a readus în minte un caz analog, are ca titlu „Cel din urmă junimist”. Aici autorul își reamintește de un eveniment de prin anul 1930, când urma să-l sărbătorească pe Iacob Negruzzi, cel din urmă junimist, la împlinirea vârstei de 90 de ani. Dar acesta n-a putut veni la locul de întâlnire, căci era tare frig și, la vârsta lui, risca să-și expună sănătatea șubredă. Scriitorii care au dorit să-l sărbătorească au hotărât să meargă acasă să-i prezinte omagiile cuvenite.

La încheierea acestei povestiri (la pag. 25), autorul, fiind unul din inițiatorii acestei manifestări, ne spune cum și-a luat rămas-bun de la bătrânul Iacob Negruzzi, scriind textual: „I-am întins mâna și nu m-am putut stăpâni, m-am aplecat și i-am sărutat-o.

— Ce faci? spune el jenat. Nu trebuia!

— Mâna aceasta au strâns-o făuritorii literaturii noastre și pentru mine e ca și sfințită prin atingerea lor! Să trăiți sănătos și să vă sărbătorim și la o sută de ani!

— O, vă mulțumesc, la revedere, dragă domnule!”

Un asemenea moment mi s-a întâmplat să-l trăiesc personal în ziua de 20 ianuarie 1972, când l-am înmormântat pe finul meu, Dominte Timonu — de profesie actor dramatic, însă a făcut mai mult ziaristică, publicând la diferite ziare. A colaborat apoi la revista „Viața Basarabiei” și a publicat câteva schițe literare, precum și un roman „Al nimănu”, destul de reușit.

Era un admirator al binefăcătorului său, Pan Halippa și, atât la Chișinău, cât și la București, n-a lipsit niciodată din casa ilustrului bărbat, care era animatorul și îndrumătorul tinerilor condeieri din Basarabia. D. Timonu îi era recunoscător, căci, fiind orfan și transnistrean, a fost ajutat și îndrumat de către Pan Halippa, până și-a terminat studiile și s-a aranjat în viață.

La funeraliile lui D. Timonu a ținut să participe și marele său îndrumător, Pan Halippa, deși era tare suferind de picioare și avea respectabila vârstă de 89 de ani. A venit cu o mașină și, atât la slujba religioasă cât și la înhumare, a stat pe un scaun.

După înmormântare, familia defunctului — așa cum este obiceiul nostru strămoșesc — i-a făcut masă-pomană acasă și fiul răposatului l-a poftit și pe Pan Halippa la această masă, aducându-l chiar cu o mașină.

Preotul-paroh, care a oficiat slujba înmormântării, a venit și acasă, unde a rostit rugăciunea și a binecuvântat masa, cum cere datina. Asistența — în număr de vreo 30 de persoane — după ce și-a potolit gurile cu tot felul de mâncăruri și nelipsitele sărmăluțe calde (afară era un ger năprasnic), s-a mai înviorat și cu câteva păhărele de vin, astfel că a început fiecare să povestească câte o întâmplare legată de asemenea triste evenimente, iar unele chiar și mai vesele.

Pan Halippa a povestit niște lucruri tragice din timpul când a fost condamnat, în Gulagul siberian, după ultimul război. Neînchipuite suferințe îndurau oamenii și mereu pe capete din cauza gerului, a muncilor istovitoare și a hranei extrem de proaste. Cei decedați erau duși în camioane și aruncați în niște gropi, ca nimeni să nu mai poată afla de urma lor.

Deodată, preotul — om, cred, trecut de vreo 60 de ani și cu o barbă respectabilă — s-a ridicat din capul mesei și a venit la Pan Halippa, cu ochii umeziți de lacrimi, și scena care a urmat a făcut ca toți mesenii să trăiască un moment plin de adâncă emoție. Preotul a rostit:

„Domnule Halippa, mulțumesc Atotputernicului că m-a învrednicit să vă cunosc personal. Știu de mult despre activitatea dumneavoastră, din scrieri, din ziare, de la radio, dar mai ales ca deputat și vicepreședinte al Sfatului Țării, și din Parlamentul României întregite, și ca ministru, dar niciodată n-am avut prilejul să vă cunosc și personal. Îmi permiteți să mă recomand: preotul (regret că nu-mi reamintesc numele) și să-mi exprim profunda mea admirație pentru tot ce ați făcut pentru neamul nostru românesc.“

Halippa îi întinde mâna și preotul se apleacă și i-o sărută.

„Ce faci, părinte? replică Halippa, ești preot și nu se cuvine!“

„Înainte de orice, sunt român și am sărutat această mână, care merită toată cinstea, mâna care a fost strânsă de regele țării — întregitorul de neam și de atâtea personalități de frunte ale țării, pentru că ați fost sufletul fraților noștri români din Basarabia, și prin măreția și neobosita dumneavoastră activitate din Sfatul Țării i-ați adus la sânul Patriei-Mame, fapt pe care trebuie să-l aibă în inimă fiecare român.“

Pan Halippa l-a îmbrățișat cu căldură și l-a sărutat. Întreaga asistență, ridicată în picioare, a privit și a ascultat cu evlavie această emoționantă scenă.

Episodul de mai sus mi-a readus în minte o altă întâmplare auzită de la un coleg de-al lui D. Timonu și anume Tambur, care venise din Basarabia — U.R.S.S., în vizită, prin anul 1968, la o soră aflată aici în țară. Ne spunea că el — cetățean sovietic înainte — scrisese o carte despre românii din acele meleaguri, pentru care a fost mult cercetat și interogată: cine i-a dat fonduri să-și tipărească cartea? El a spus că a fost ajutat de dl Halippa. Cei care-l interogau i-au replicat, că ei se vor convinge de îndată dacă spuneau sau nu adevărul.

Peste o oră și ceva, spre marea lui stupefacție, a rămas înlemnit când a văzut că este introdus în biroul NKVD însuși Halippa — în carne și oase -, pe care-l știa că este în România, și nu la Chișinău.

La întrebările: dacă mă cunoaște și dacă m-a ajutat cu bani să-mi tipăresc cartea, dl Halippa a răspuns că el a cunoscut multă lume și pe mulți i-a ajutat, așa că e posibil să-l fi ajutat și pe acest tânăr. Anchetatorii i-au cerut să fie mai precis în răspunsuri. Atunci dl Halippa le-a rostit răspicat: „Eu ce-am avut de spus, am spus; însă dacă vreți să știți ceva precis de la mine, atunci să știți că Basarabia a fost, este și va fi românească! Și acum puteți să-mi faceți ce vreți!“. S-a îndreptat încet spre ușă și a ieșit, fiind luat îndată de doi gardieni sovietici. Ulterior am auzit că a fost adus la închisoarea de la Chișinău, judecat, condamnat la 25 de ani și dus în lagărele siberiene.

„Din clipa când am auzit acea afirmație, spune Tambur, în Biroul securității NKVD de la Chișinău, pentru mine dl Halippa a devenit un martir și un sfânt, căruia i-aș săruta cu evlavie mâna, dacă aș mai avea ocazie să-l mai întâlnesc. Curajul lui m-a făcut să suport și eu cu mai multă putere de voință toate chinurile și necazurile ce mi le-a hărăzit soarta tot în îndepărtata Siberie.“

Când s-a sfârșit masa, fiul lui Dominte a comandat o mașină și m-a rugat să-l conduc pe domnul Halippa acasă. La locuință, l-am ajutat să urce scările și i-am urât să trăiască încă mulți ani, pentru a ne fi îndrumător tuturor celor care trăim cu speranța în dreptatea neamului nostru. Mi-a mulțumit, îmbrățișându-mă cu căldură, și m-a sărutat.

Într-adevăr, a mai trăit încă 7 ani și s-a stins din viață complet lucid, în ziua de 1 mai 1979, la venerabila vârstă de 96 de ani.

Acum își doarme somnul de veci în cripta din cimitirul de la mănăstirea Cernica, unde a fost condus cu toată cinstea de toți acei care l-au cunoscut, iubit și respectat pentru excepționalele lui calități de om, democrat sincer și aprig luptător pentru întregirea neamului nostru românesc.

Cred că nu există ființă omenească, care să fi văzut lumina zilei pe acele meleaguri — acum crucificate — și să fi supt dulcea limbă românească de la sânul mamei, care, intrând prin acel cimitir, să nu aprindă o lumânare la mormântul marelui român Pantelimon Halippa.

Închei aceste emoționante însemnări cu minunatele versuri ale poetului Adrian Păunescu, din poezia „Jurământ la Putna“³, care exprimă admirabil dorința tuturor românilor:

3 „Flacăra“, 9 aprilie 1982

*...Doamne a toată Moldova,
Nu te-am făcut de rușine,
Sufletul nostru te cheamă,
Are nevoie de tine.*

.....
*Tot ce-ai visat o să fie
Precum lăsatu-ne-ai slova
Casă a dacilor liberi
Este și fi-va Moldova.*

16.IV.1982

A. Cosniceanu

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 17, p. 170—173

O anexă absolut necesară

Nr. 1

15 februarie 1967, Chișinău. Fragment din raportul „Cu privire la pregătirile pentru semicentenarul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și sarcinile organizației de partid a republicii“, prezentat de I. I. Bodiul, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei

UNELE CHESTIUNI ALE MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE DIN MOLDOVA, LUPTA OAMENILOR MUNCII PENTRU PUTEREA SOVIETICĂ ȘI APĂRAREA CUCERIRILOR EI

Tovarăși!

Una din cele mai mari cuceriri ale Revoluției din Octombrie a fost rezolvarea cu succes a problemei naționale în țara noastră. În urma lichidării asupririi sociale și naționale și creării pentru fiecare nație a unor posibilități egale de dezvoltare, popoarele sovietice frățești dezvoltă cu succes în unitate monolită economia și cultura, asigură o adevărată înflorire națională.

În istoria-i multiseclară poporul moldovenesc a trecut prin multe cotituri în destinul său. Un eveniment important, care a determinat direcția aspirațiilor lui și dezvoltării lui economice, a fost eliberarea ținutului nostru de sub jugul turcesc și unirea cu Rusia. Datorită acestui act, norodul moldovenesc a intrat în rândurile popoarelor mari și puternice, care populau Rusia, și a căpătat posibilitatea de a se dezvolta în componența unui stat puternic. Aceasta l-a izbăvit de multe suferințe și lipsuri grele. Chiar în condițiile exploatarei țariste poporul nostru simțea avantajul său față de vecinii apuseni, care rămăseseră încă multă vreme în robia turcă. Dar numai Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a adus poporului moldovenesc o adevărată libertate și egalitate în drepturi, un câmp nelimitat pentru dezvoltarea forțelor lui spirituale.

Copiii noștri și generațiile viitoare trebuie să știe bine că părinții lor nu-și închipuiau viața în afara Rusiei, în afara alianței și frăției cu popoarele ei, de care și-au legat pentru totdeauna destinul din vechime. Poporul moldovenesc a ajutat activ trupele rusești la zdrobirea turcilor. Oamenii muncii din ținutul nostru, din primele zile ale avântului revoluționar din Rusia, au mers alături de proletariatul rus, ucrainean, belorus la asaltul cetăților autocrației. Cei mai buni reprezentanți ai lor s-au unit în organizații social-democrate muncitorești, care răspândeau ideile revoluționare în mase. La Chișinău, pentru prima dată în Rusia, a început să se tipărească gazeta leninistă „Iskra“. Pe pământul nostru, sub influența ideilor lui Lenin, au fost căliți în organizațiile muncitorești ilegale mulți luptători revoluționari, viitori eroi legendari ai războiului civil, de aici sute din cei mai buni feciori ai norodului moldovenesc au plecat în detașamentele Gărzii Roșii.

Am enumerat câteva fapte istorice. Din păcate, și ele sunt prea puțin cunoscute obștinii largi. Din această cauză, unele persoane cad ușor sub influența propagandei, ce urmărește scopul de a dezorienta pe oameni, deseori devin ei înșiși promotori ai ei și câteodată aceste fapte rămân necondamnate. Trebuie spus că de tăcerea și pasivitatea noastră profită falsificatorii burghezi ai istoriei, care în publicațiile lor trec conștient sub tăcere tot ce este pozitiv, tot ce se recunoștea în trecut ca un merit al Rusiei în destinele popoarelor balcanice, trec sub tăcere faptele și evenimentele, ce caracterizează năzuințele veșnice ale poporului moldovenesc spre alianță cu Rusia, spre unire cu statul rus.

Una din particularitățile mișcării revoluționare din Basarabia în perioada dintre Revoluția din februarie și Marele Octombrie a fost lupta activă a oamenilor muncii împotriva naționaliștilor burghezi moldoveni, care au căutat în fel și chip să mențină și să întărească orânduirea burghezo-moșierească, opuneau poporul moldovenesc celorlalte popoare frățești din Rusia revoluționară. În scopurile lor de clasă naționaliștii burghezi au creat organizația contrarevoluționară „Sfatul Țării“.

Istoria dispune de un mare număr de documente în care se dezvăluie ascuțimea luptei maselor largi de oameni ai muncii împotriva naționaliștilor burghezi și a planurilor lor murdare. În literatura didactică și politică sunt citate multe din aceste exemple grăitoare. Multe din ele nici n-au fost încă publicate.

Puternica mișcare populară pentru libertățile sociale a măturat din calea ei în acele zile pe naționaliștii burghezi. Încercările lor de a împiedica prin orice mijloc victoria revoluției socialiste în ținutul nostru s-au dovedit zadarnice. Muncitorii și țărănimea nevoiașă, uniți în jurul bolșevicilor, îndată după victoria Marelui Octombrie la Petrograd și în alte orașe ale țării, au instaurat Puterea Sovietică pe întregul teritoriu al Moldovei. De faptul că nu întregul popor moldovenesc a început după victoria Marelui Octombrie să înfăptuiască transformări socialiste în economie și cultură sunt vinovați cotropitorii străini, care au ocupat Basarabia.

La sfârșitul lui decembrie 1917-începutul lui ianuarie 1918 pământul moldovenesc a fost prima victimă a intervenției militare în Țara Sovietelor. România regală,

sprijinită de statele imperialiste din Apus și cu ajutorul căpeteniilor organizației contrarevoluționare „Sfatul Țării”, a început să ocupe Basarabia.

Acuma în Occident s-au ivit noi încercări de a nega faptul ruperii Basarabiei de la Rusia Sovietică, tendința de a dovedi că acest ținut n-a fost ocupat, dar alipit la România burghezo-moșierească, potrivit, cică, voinței norodului. Pentru confirmare se aduce hotărârea „Sfatului Țării”. Faptele, realitatea, însă, arată, că „Sfatul Țării” nu exprima și nu putea exprima interesele norodului moldovenesc. Pe lângă aceasta, hotărârea a fost adoptată în condițiile ocupației.

Îndată ce cotropitorii au pășit pe pământul nostru, ei s-au lovit de rezistența puternică a poporului moldovenesc și a fraților lui — ruși, ucraineni, găgăuzi, bulgari, evrei, care în lupte sângeroase apărau cuceririle Puterii Sovietice, dreptul lor la libertate și independență. Prin întregul ținut a trecut un val de indignare și proteste ale poporului. În 772 de mari centre populate ale Basarabiei au avut loc adunări ale muncitorilor, țăranilor și intelectualilor progresiști, la care au fost adoptate rezoluții, cerându-se, ca ocupanții să se care.

Țăranii din satul Grinăuți, județul Soroca, bunăoară, scriau: „Protestăm cu hotărâre împotriva samavolniciei și nelegiuirilor săvârșite față de popoarele Basarabiei din partea trupelor românești. Vom protesta pretutindeni și peste tot împotriva asupririi forțate a Basarabiei la România monarhică. Rugăm Guvernul Sovietic să unească imediat Basarabia cu Rusia Sovietică”.

Voința oamenilor muncii, ca ocupanții să fie izgoniți a fost exprimată de Congresul III gubernial al țăranilor, care s-a deschis la Chișinău la 18 ianuarie 1918. În ciuda amenințărilor dușmanilor, delegații au sprijinit cererea președintelui congresului țăranului V.M. Rudiev din Soroca să fie izgoniți cotropitorii din ținut și, „fără să ne precupețim viața, să ne ridicăm toți ca unul pentru libertatea noastră batjocorită, care a fost cucerită prin lupta și sângele fraților noștri”. Ocupanții l-au împușcat pe Rudiev și pe ceilalți membri ai prezidiului, dar n-au putut sili congresul să adopte o hotărâre, care să le fie pe plac.

Toate popoarele tinerei Țări Sovietice au primit cu mânie și indignare știrea despre invazia mișelească a României boierilor în Basarabia. Exprimând voința oamenilor muncii, Sovietul Comisarilor Norodnici, în situația nespus de încordată din anii aceia, a luat o serie de măsuri energice pentru a acorda ajutor forțelor revoluționare din Basarabia în lupta lor împotriva intervenționiștilor, albgardiștilor și naționaliștilor burghezi. La 29 și 31 decembrie 1917 Guvernul Sovietic a trimis României regale note de protest, la 14 ianuarie 1918 — un ultimatum, la 26 ianuarie 1918 a rupt relațiile diplomatice, iar la mijlocul lui februarie 1918 a trimis în ajutorul Basarabiei trupe revoluționare.

Aceste măsuri energice, precum și lupta neîncetată a oamenilor muncii din raioanele ocupate au silit guvernul regal să semneze un acord, în baza căruia se obliga să retragă în curs de două luni trupele sale din Basarabia și să nu întreprindă nici o acțiune împotriva Țării Sovietice. Dar aceste îndatoriri au fost încălcate mișelește.

Profitând de agresiile hoardelor austro-germane asupra Ucrainei Sovietice și Moldovei de pe malul stâng al Nistrului, precum și de retragerea trupelor sovietice, ocupanții nu și-au retras trupele.

În timp ce în Moldova de pe malul stâng al Nistrului, după încheierea victorioasă a războiului civil, a fost creată Republica Autonomă Sovietică Socialistă și s-a început construcția socialistă, în Moldova de pe malul drept al Nistrului — în Basarabia poporul gemea sub jugul cotropitorilor. Aici au fost lichidate toate cuceririle revoluționare ale oamenilor muncii și restabilite rânduielile burghezo-moșierești. S-au început represii împotriva celor, care au atentat la proprietatea boierilor; țărănimea săracă a căzut din nou în robie la moșieri, cămătari și chiaburi, care-i exploatau fără milă. Economia ținutului a decăzut cu totul. Mii de muncitori au fost aruncați în stradă din cauza restrângerii producției. În Basarabia a fost instaurat un regim de teroare sângeroasă și nelegiuiri din partea siguranței.

Muncitorii, țăranii, intelectualii fruntași nu se împăcau cu crunta asuprire socială și națională, impusă cu baionetele cotropitorilor. Nu se împlinise nici măcar un an din ziua ocupației și întreaga parte de nord a Basarabiei a fost cuprinsă de o uriașă răscoală, la care au participat zeci de mii de muncitori și țărani din județele Hotin, Soroca și Bălți. Peste câteva luni, în mai 1919, au pornit o răscoală armată muncitorii din Bender. În septembrie 1924 a izbucnit răscoala de la Tatarbunar, care a cuprins volostele întregi ale județelor Akkerman, Ismail și Bender. În toți anii ocupației au avut loc numeroase greve și demonstrații politice la Chișinău și Bălți, Bender și Soroca, Ismail și Orhei, Lipcani și Briceni, Călărași și Reni. Țăranii duceau pretutindeni un adevărat război antifiscal.

Lupta de eliberare a oamenilor muncii era condusă de organizația comunistă din Basarabia, aflată în ilegalitate. Comuniștii dădeau dovadă de mărețe exemple de bărbăție, eroism, devotament nemărginit față de marxism-leninism, față de unirea cu Patria-mamă. Una din mărturiile strălucite ale acestui fapt este declarația colectivă a grupului de comuniști din Chișinău, participanți la procesul celor 48: „Noi, membri ai organizației comuniste din Basarabia, declarăm, că, participând la activitatea comunistă, știam că ne așteaptă schingiuirile siguranței, închisoare, ocnă, pedeapsa cu moartea, dar aceasta nu ne-a oprit, deoarece suntem soldați ai revoluției proletare, care aduce eliberare întregii omeniri“.

Ocupanții înăbușeau cu cruzime acțiunile revoluționare ale oamenilor muncii, se răfuiau sângeros cu luptătorii pentru libertatea poporului. Răscoalele populare au fost înecate în sânge, închisorile erau pline de comuniști și participanți activi la mișcarea pentru unirea cu Patria Sovietică. Dar nimic n-a putut frânge voința poporului, năzuința lui fierbinte de a scutura jugul ocupației.

Mișcarea de eliberare a oamenilor muncii din Basarabia se bucura de sprijinul larg al proletariatului internațional și al opiniei publice progresiste din lumea întreagă. Lupta de 22 de ani a muncitorilor din Basarabia împotriva ocupanților s-a încheiat cu o victorie. În conformitate cu voința poporului, la 28 iunie 1940, pe pământul chi-

nuit al Basarabiei a fost restabilită Puterea Sovietică. La 2 august 1940 sesia a VII-a a Sovietului Suprem al Uniunii R.S.S., mergând în întâmpinarea dorințelor oamenilor muncii de a uni populația moldovenească din Basarabia și R.A.S.S. Moldovenească, a adoptat în unanimitate Legea cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale. Prin acest act s-a încheiat formarea statului sovietic al poporului moldovenesc

Dar pe calea înfăptuirii transformărilor socialiste poporul moldovenesc a fost nevoit încă o dată să încerce în anii invaziei fasciste chinurile și suferințele ocupației. Poporul nostru nu va uita niciodată zilele acele negre ale reacțiunii și samavolniciei, acea tragedie umană ce nu poate fi înlocuită cu nimic.

În împrejurările defăimării, ce se intensifică, a trecutului și prezentului poporului moldovenesc oamenii de știință sunt datori să demaște cu mai multă hotărâre pe vechii și pe noii „specialiști” în problemele Basarabiei, să se ridice cu energie în apărarea intereselor poporului moldovenesc, marii prietenii de nezdruccinat, ce există din vechime între poporul moldovenesc celelalte popoare ale Uniunii Sovietice.

Pentru organizarea contrapropagandei trebuie atrași oamenii de știință și cultură cei mai calificați, precum și lucrători de conducere ai organizațiilor de partid, sovietice și economice. În paginile gazetelor și revistelor, în emisiunile de radio și televiziune, în cărți, broșuri și alte publicații trebuie să-și găsească o adâncă reflectare problemele adevăratei istorii a poporului moldovenesc, a eroicei lui lupte, duse pentru libertate socială și națională, a sfintei prietenii cu poporul rus, cu poporul ucrainean și cu celelalte popoare sovietice, a adevăratelor sale năzuințe.

Oamenii de știință sunt datori să elaboreze mai repede problemele formării și dezvoltării nației moldovenești, moștenirii istorice și culturale a poporului moldovenesc, rolului războaielor ruso-turce în eliberarea popoarelor balcanice și însemnătății progresiste a unirii Basarabiei cu Rusia în anul 1812.

Trebuie să fie cât mai curând pregătite lucrări fundamentale despre lupta pe care oamenii muncii din Moldova au dus-o în frunte cu bolșevicii pentru instaurarea Puterii Sovietice în ținut și pentru izgonirea ocupanților și eliberarea Basarabiei, despre curajul și eroismul organizației comuniste ilegale basarabene.

Publicat după: „Moldova Socialistă”, 16 februarie 1967, p. 2

Nr. 2

15 februarie 1967, Chișinău. Cuvântare rostită de S. V. Țaranov, șeful catedrei de istorie a P.C.U.S. din cadrul Institutului Politehnic din Chișinău, în debaterile asupra raportului prezentat de I. I. Bodiul la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei

Cu un sentiment de legitimă mândrie, poporul moldovenesc aruncă o privire asupra drumului parcurs în anii Puterii Sovietice și își exprimă dragostea și recu-

noștința ce le nutrește față de Partidul Comunist și de Guvernul Sovietic, care prin înțeleapta lor politică națională au asigurat o nemaipomenită înflorire a economiei și culturii lui, a însușirilor sale creatoare. Avem cu ce ne mândri, avem cu ce ne bucura, avem luminoase perspective în construirea comunismului.

În ultimii ani, falsificatorii burghezi ai istoriei au început, ca la comandă, să manifeste un interes sporit față de Moldova Sovietică. Denaturând în mod grosolan marea importanță istorică a eliberării Basarabiei, ruptă cu forța în 1918 de la Rusia Sovietică, ei încearcă în zadar să dovedească că Basarabia ar fi, chipurile, din vechime, un teritoriu românesc. Prin aceste născociri ei vor să reînvie și să ațâțe starea de spirit naționalistă la acei care în timpul celui de-al Doilea Război Mondial visau nu numai la Basarabia, dar și la cotopirea altor teritorii ale Uniunii Sovietice și lărgirea hotarelor României „de la Maramureș până la Marea Egee și de la Tisa până la porțile Asiei“.

În realitate, Basarabia n-a fost niciodată un teritoriu românesc. Ea a fost eliberată de sub jugul turcesc în 1812 și a intrat în componența Rusiei cu 47 de ani înainte de întemeierea statului român. După cum se știe, Comitetul Central al Partidului Comunist Român a salutat în 1940 eliberarea Basarabiei și reunirea ei în marea familie a popoarelor sovietice drept un act de reîntronare a dreptății istorice, călcate în picioare în 1918 de către boierii și capitaliștii români, drept un act de realizare a năzuințelor istorice ale poporului moldovenesc.

În anii Puterii Sovietice poporul moldovenesc a obținut strălucite succese în toate domeniile economiei naționale și culturii. Este destul să ne referim fie chiar și numai la următorul fapt: numai la Uzina de Tractoare din Chișinău lucrează astăzi mai mulți muncitori decât la toate întreprinderile industriei oficial înregistrate din 1937. Dacă până în 1940 în Basarabia nu exista nici măcar o singură școală superioară, afară de Facultatea de Teologie și Facultatea de Agronomie ale Universității din Iași, în prezent în Moldova Sovietică funcționează 7 instituții de învățământ superior, în care învață circa 40 de mii de studenți. Oamenii de știință de la Academia de Științe din Moldova, de la instituțiile de cercetări științifice și de la școlile superioare aduc prin cercetările lor un prinos destoinic la dezvoltarea economiei și culturii republicii, la pregătirea de cadre. La uzine și fabrici, în colhozuri și sovhozuri, în instituțiile de cultură și artă, pe câmpul învățământului public lucrează aproape 135 mii de specialiști cu studii superioare și medii. Mulți savanți, scriitori și alți oameni de creație sunt cunoscuți nu numai de tot poporul moldovenesc, dar și dincolo de hotarele țării noastre. Producția uzinelor Moldovei Sovietice se exportă în multe țări din lume.

Nr. 3

14 ianuarie 1968, Chișinău. Fragment din raportul „50 de ani pe drumul lui Octombrie sub conducerea Partidului Comunist“, prezentat de A. F. Diordița, președinte al Sovietului de Miniștri al R.S.S. Moldovenești, la ședința solemnă închinată celei de-a 50-a aniversări de la instaurarea Puterii Sovietice în Moldova

Dragi tovarăși!

A trecut o jumătate de veac din ziua istorică de neuitat, când pe teritoriul Moldovei, a fost stabilită Puterea Sovietică.

Cea de-a 50-a aniversare a stabilirii Puterii Sovietice în Moldova coincide după timp cu începutul celui de-al doilea semicentener al istoriei eroice însușite a primei țări a socialismului din lume. Această coincidență este profund simbolică: ea constituie una din numeroasele mărturii ale faptului că Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, săvârșită sub conducerea partidului bolșevic de către proletariatul Rusiei în alianță cu țărănimea truditoare, a trecut cu adevărat triumfal pe întreaga noastră țară.

Marele Octombrie, care a deschis, cum a spus V.I. Lenin, „o nouă epocă a istoriei universale“, era prăbușirii capitalismului, și care a întors destinele omenirii spre socialism, a fost punctul de cotitură și în destinele istorice ale Moldovei. Datorită lui, Marelui Octombrie, norodul moldovenesc s-a izbăvit de multiseculara asuprire și exploatare, de sărăcie și lipsă de drepturi. Victoria Revoluției din Octombrie a constituit principala condiție pentru crearea statului sovietic național al poporului nostru, pentru ascensiunea lui rapidă spre culmile progresului social și spiritual. Iată de ce oamenii muncii din Moldova împreună cu celelalte popoare sovietice frățești, cu oamenii muncii din întreaga lume, cu toată omenirea progresistă au marcat așa de solemn și cu entuziasm jubileul de o jumătate de secol al primei revoluții socialiste victorioase din lume.

Poporul moldovenesc e mândru că și pe plaiul lui s-a făurit istoria Rusiei noi, socialiste, că și fiii lui au înscris multe pagini slăvite în victoria marii revoluții. Dorm somnul de veci sute și mii de eroi cunoscuți și necunoscuți ai plaiului moldovenesc, care și-au jertfit viața pentru victoria lui Octombrie, pentru stabilirea Puterii Sovietice în ținut. Lor nu le-a fost scris să vadă rodul biruinței, dar ei asistă nevăzuți la sărbătoarea noastră, închinată celei de-a 50-a aniversări. Ei au mers în primele rânduri ale luptătorilor pentru luminoasa noastră zi de astăzi, și noi păstrăm cu grijă și cu sfințenie amintirea lor. Faptele lor eroice sunt mărețe și nemuritoare. Ele vor fi întotdeauna un exemplu pentru noi și pentru generațiile de mâine.

Norodul moldovenesc întâmpină cea de-a 50-a aniversare a stabilirii Puterii Sovietice în floarea puterilor și energiei sale creatoare. Drumul lui spre lumină și fericire a fost un drum drept leninist. Noi am mers pe acest drum în strânsă unitate de nezdruincinat cu toate popoarele frățești ale Patriei noastre socialiste, sub conducerea înțeleptului partid al comuniștilor. Am mers tot timpul înainte, sub drapelul victorios

al Marelui Octombrie, înarmați cu învățătura nemuritoare și atotbiruitoare a marxism-leninismului.

Suntem nespus de fericiți că norodul moldovenesc, în trecut neștiutor de carte, lipsit de drepturi și exploatat cu cruzime, norod pe care Revoluția din Octombrie l-a deșteptat, aducându-l la creație istorică de sine stătătoare, a dobândit în cursul construirii socialismului propria sa organizare de stat, a lichidat înapoierea sa economică și culturală, și-a însușit formele socialiste superioare de economie și cultură. Din propria noastră soartă noi vedem minunatele roade ale politicii naționale leniniste, forța vitală a frăției socialiste de nezdruccinat a popoarelor libere și egale în drepturi, clarviziunea și înțelepciunea partidului marelui Lenin.

Și astăzi în această zi de mare și luminoasă sărbătoare pentru noi, poporul moldovenesc declară solemn că va păstra de-a lungul secolelor atașamentul cordial și recunoștința sa profundă față de noroadale țării noastre, mai întâi de toate față de marele norod rus și cel ucrainean, dragostea sa nețărmurită față de scumpul nostru partid, față de Patria Sovietică.

Norodul nostru va slăvi veșnic numele lui Vladimir Ilici Lenin, însuflețitorul și organizatorul Revoluției Socialiste din Octombrie, marele și înțeleptul conducător al partidului, conducătorul primului din lume stat al muncitorilor și țăranilor!

I

Tovarăși! Masele de oameni ai muncii din Moldova, care mulți ani împreună cu țăranimea din întreaga Rusie au dus lupta împotriva autocrației, capitaliștilor și moșierilor, au primit călduros vestea biruinței revoluției socialiste în centrul țării. Nașterea, în urma biruinței lui Octombrie, a Rusiei noi, sovietice, crearea primului din istoria lumii stat al muncitorilor și țăranilor a însemnat pentru poporul moldovenesc, ca și pentru celelalte popoare ale țării noastre, realizarea visului lui de totdeauna la eliberare socială și națională.

Revoluția din Octombrie, proletară prin conținutul său, a fost totodată și o revoluție profund norodnică. Principala expresie a caracterului ei norodnic a constituit-o alianța clasei muncitoare și țăranimii, lupta comună și colaborarea frățască a oamenilor muncii tuturor națiilor împotriva asupritorilor.

Norodul moldovenesc este mândru că la această luptă comună și-a adus și el prinosul, că numele reprezentanților săi destoinici — M.V. Frunze și G.I. Kotovski, S.G. Lazo și I.E. Iakir, I.F. Fedko și A.S. Kruser, V.E. Voitovici și V.M. Rudiev, I.S. Neagu și ale multor alora sunt înscrise cu litere de aur în istoria nemuritoare a victoriosului Octombrie.

Lupta cu jertfire de sine a maselor muncitoare pentru Puterea Sovietelor în Moldova este una din mărturiile convingătoare ale forței și viabilității teoriei marxist-leniniste. Această teorie a înarmat din punct de vedere ideologic partidul, clasa muncitoare în lupta lor împotriva dominației burgheziei, pentru puterea politică. Ea

a pus adânc stăpânire și pe conștiința bolșevicilor, muncitorilor, țăranilor, soldaților revoluționari din ținutul nostru. Anume teoria marxism-leninismului a fost steaua călăuzitoare în lupta lor înverșunată și fără compromis împotriva burgheziei și moșierilor, eserilor de dreapta și menșevicilor, bundiștilor și naționaliștilor burghezi, împotriva comandamentului contrarevoluționar al frontului și a altor forțe reacționare.

Clasa muncitoare multinațională a Moldovei a jucat rolul de frunte în biruința revoluției socialiste în ținut. De o înaltă conștiință politică și organizare au dat dovadă muncitorii din Chișinău și Bender, din Bălți și Tiraspol, din Soroca și din alte orașe.

Partidul bolșevic a ridicat și țărănimea truditoare la lupta revoluționară activă. Împreună cu proletariatul, țăranii au înfrânt cu vitejie împotrivirea înverșunată a moșierilor și culacilor, au stabilit puterea revoluționară, au pus stăpânire pe pământurile moșierești, au cerut energic să fie stabilită pacea.

În toamna și în iarna anului 1917 organizații și grupe bolșevice au acționat în toate orașele principale și la stațiile mari de cale ferată — la Bender și Ungheni, Chișinău și Tiraspol, Ocnița și Briceni, precum și în unele subunități militare. O dovadă a creșterii autorității organizațiilor bolșevice și a procesului larg de bolșevizare a maselor este atât creșterea rândurilor partidului, în care se încadrau muncitorii și țăranii înaintați, cât și sprijinul acordat lozincilor bolșevicilor de către delegații maselor muncitoare din Basarabia la diferite foruri de răspundere. Bunăoară, la primul congres al Sovietelor de deputați al muncitorilor și soldaților din gubernia Basarabia, care a avut loc în septembrie 1917, majoritatea covârșitoare a delegaților, luând cuvântul în cadrul discutării momentului curent, au sprijinit cererile bolșevicilor, ca puterea să treacă în mâinile Sovietelor, pământul să fie dat țăranilor, să înceteze războiul și să fie încheiată pacea.

În sprijinul Sovietelor, ca organe ale puterii, s-au pronunțat delegații maselor țărănești din guberniile Basarabia și Herson la consfătuirea de la Petrograd a reprezentanților Sovietelor locale.

În toamna anului 1917 mișcarea în Moldova s-a transformat în răscoală. Numai în cursul lunii octombrie au avut loc aproape 200 de acțiuni țărănești.

Voința oamenilor muncii din Moldova de a stabili Puterea Sovietică, în ciuda împotrivirii înverșunate a claselor exploatoare, a naționaliștilor burghezi, eserilor de dreapta, menșevicilor și bundiștilor, și-a găsit expresie în sprijinirea convocării Congresului II general al Sovietelor din Rusia și în porunca dată delegaților la congres de a vota pentru trecerea întregii puteri în mâinile Sovietelor.

Oamenii muncii au primit cu entuziasm știrea despre răsturnarea Guvernului provizoriu. La mitingurile de masă din orașele Moldovei au fost adoptate rezoluții, care încuviințau decretele Congresului II general al Sovietelor din Rusia, condamnau poziția contrarevoluționară a partidelor împăciuitoare. Încercările forțelor contrarevoluționare locale de a trimite unități militare în ajutorul guvernului răsturnat al lui Kerenski au fost zădărnice de soldații revoluționari și de oamenii muncii din ținut. Niciun soldat de pe Frontul Român n-a fost trimis împotriva Petrogradului revoluționar!

Țărănimea Moldovei, încuviințând hotărârile congresului, traducea practic în viață Decretul despre pământ. La sfârșitul lui decembrie 1917-începutul lui ianuarie 1918 proprietatea funciară a moșierilor în Moldova a fost de fapt lichidată și toate pământurile au trecut în mâinile țăranimii truditoare. Un rol activ în înfăptuirea transformărilor revoluționare la sate au jucat bolșevicii și simpatizanții lor: A. Paladi, T. Popa, S. Arman, G. Vrabie, F. Drancă, P. Dule, G. Șvedov, F. Iablukovski și alții.

Guvernul Rusiei Sovietice, Comitetul Central al partidului bolșevic și personal Vladimir Ilici Lenin au sprijinit pe toate căile lupta norodului moldovenesc pentru eliberare socială și națională. În noiembrie 1917 Comitetul militar-revoluționar din Petrograd a examinat special chestiunea eliberării din închisoarea Chișinău a celor arestați în timpul Guvernului Provizoriu pentru participare la mișcarea revoluționară. La 19 noiembrie V. I. Lenin a trimis la adresa Sovietului Chișinău, a regimentelor 175 și 1 moldovenesc o telegramă în legătură cu această chestiune, având următorul conținut: „Să fie imediat eliberați din închisori toți bolșevicii și eserii de stânga, arestați pentru acțiuni politice“.

Pentru a acorda ajutor bolșevicilor din ținut și de pe Frontul Român, Sovietul Comisarilor Norodnici a trimis aici pe activiștii de vază ai partidului — V. Voldarski și S. Roșal, iar Comitetul militar-revoluționar din Petrograd — pe bolșevicii M. Breanski și N. Simonov. Un mare ajutor au acordat bolșevicilor din Moldova și delegațiile muncitorilor și grupul de agitatori ale organizațiilor de partid din Kiev, Harkov, Odesa și din alte orașe ale Ucrainei.

Pentru activizarea luptei în favoarea Puterii Sovietelor a avut o mare însemnătate conferința bolșevicilor de pe Frontul Român, care s-a ținut în zilele de 28—30 noiembrie la Chișinău și la lucrările căreia au participat din partea organizației din Chișinău a bolșevicilor social-democraților-internaționaliști Ia. Meleșin și M. Meerson. Tactica elaborată de conferință, critica principală a greșelilor comise de bolșevicii din Chișinău și indicațiile în vederea lichidării lor — toate acestea au avut o mare însemnătate pentru activitatea de mai târziu a bolșevicilor din întreaga Moldovă.

Sub înrăurirea directă a conferinței se creează la începutul lui decembrie la Chișinău organizația de sine stătătoare a bolșevicilor, în fruntea prezidiului căreia se afla Ia. D. Meleșin, fost muncitor din Piter.

În noiembrie-decembrie 1917 a crescut simțitor influența bolșevicilor în Soviete, în comitetele soldaților și țăranilor. Sovietele din Chișinău, Tiraspol și dintr-un șir de alte orașe și localități, precum și multe comitete ale soldaților au izbucnit să facă în așa fel, ca să fie adoptate rezoluții cu privire la recunoașterea și sprijinirea Puterii Sovietice. Sovietele din Ungheni, Briceni, Ocnița, Larga au luat puterea în mâinile lor. Pe platforma Puterii Sovietice s-au situat Sovietele din Călărași, Edineț, Leova, Dubăsari. Cu alte cuvinte, poporul moldovenesc împreună cu toate popoarele Rusiei s-au situat hotărât sub drapelul lui Octombrie.

Altfel au primit Revoluția din Octombrie moșierii și burghezia din Moldova. Călăuzindu-se de simțul autoconservării de clasă și vrând să salveze puterea burgheziei,

ei, sub marca așa-zisei „idei naționale“, în realitate însă în interesele lor de clasă, adoptă hotărârea de a crea „Sfatul Țării“ — organ contrarevoluționar, a cărui deschidere a avut loc după victoria Revoluției din Octombrie. Nefiind în stare să preîntâmpine biruința Revoluției Socialiste în Moldova, căpeteniile „Sfatului Țării“ și guvernului naționaliștilor, în persoana Consiliului Directorilor Generali, pentru a menține puterea moșierilor și a burgheziei, au intrat pe ascuns în cîrdășie cu imperialiștii străini și au intensificat pregătirile pentru răpirea Basarabiei de la Rusia Sovietică.

Evenimentele din această perioadă s-au desfășurat cu o iuțală fulgerătoare. Bolșevicii mobilizează masele la lupta împotriva forțelor contrarevoluției. La 24 decembrie 1917 se creează statul-major revoluționar al trupelor sovietice din regiunea Basarabia în frunte cu E.M. Venediktov. El începe să organizeze forțe armate revoluționare credincioase pentru a lupta împotriva dușmanilor Puterii Sovietice. Sosind la Chișinău, Secția de front a Rumcerodului a stabilit legătura cu organizațiile revoluționare locale și la sfârșitul lui decembrie a desfășurat munca pentru evacuarea trupelor rusești din România și acordarea de ajutor oamenilor muncii din Moldova în lupta pentru Puterea Sovietelor.

Bazându-se pe sprijinul total al Secției de front și al statului-major al trupelor sovietice din regiunea Basarabia, Sovietele au început să acționeze hotărât ca organe ale puterii de stat. Reprezentanții Sovietelor au eliberat din închisori pe toți deținuții politici, arestați de Guvernul Provizoriu pentru participare la mișcarea revoluționară. Sovietul a luat în mâinile sale aprovizionarea cu alimente a populației și paza ordinii publice. În noaptea spre 1 ianuarie 1918 trupele sovietice ocupă stația de cale ferată și alte obiective strategice din Chișinău. „Sfatul Țării“ și Directoratul lui au fost în întregime izolate. Acest lucru l-au recunoscut și dușmanii revoluției. Într-o telegramă trimisă la 1 ianuarie 1918 statului-major contrarevoluționar al districtului militar Odesa în numele Consiliului Directorilor, se spunea că „stația Chișinău se află de ieri noaptea în mâinile bolșevicilor“ și că „Directoratul nu dispune de mijloace și forțe pentru a restabili situația“.

Între timp, din ordinul Sovietelor de deputați ai muncitorilor, țăranilor și soldaților, au fost ocupate principalele stații de cale ferată și puncte importante ale ținutului.

Astfel, până la 14 ianuarie 1918 (1 ianuarie după stilul vechi) la Chișinău și pe întregul teritoriu al Moldovei toată puterea a trecut în mâinile Sovietelor, forțele contrarevoluționare au fost paralizate. Această dată a intrat în istoria slăvită a norodului moldovenesc ca ziua biruinței revoluției socialiste, ca ziua instaurării Puterii Sovietice în Moldova.

Este de prisos de a arăta că aceasta n-a fost deloc pe placul forțelor imperialismului internațional și al claselor exploatare răsturnate. Profitând de situația grea a Țării Sovietice, regatul român, cu sprijinul direct al imperialiștilor din Occident și cu ajutorul „Sfatului Țării“ și al altor forțe contrarevoluționare, care au ridicat capul, a început să cotopească Basarabia. Înfrângând rezistența dârză a oamenilor muncii și a detașamentelor tinere în curs de formare ale trupelor sovietice, oștirile interven-

ționiștilor au ocupat în primele luni ale anului 1918 cea mai mare parte a Basarabiei. Ocupanții au lichidat Sovietele, cuceririle socialiste ale oamenilor muncii, au instaurat în ținut un regim de teroare sângeroasă și de jaf colonial.

În această perioadă plină de dramatism guvernul muncitoresc-țăranesc al Rusiei n-a lăsat norodul moldovenesc la voia întâmplării. În numele Guvernului Sovietic, V. I. Lenin a cerut să înceteze intervenția, să-și retragă trupele de ocupație și să pedepsească pe cei vinovați de crime. Ceva mai târziu Guvernul Sovietic, deoarece intervenția continua, a rupt relațiile diplomatice cu România burghezo-moșierească.

Puternica mișcare de rezistență față de ocupanți, desfășurată în Basarabia, și acțiunile hotărâte ale trupelor sovietice și diplomației sovietice au dus la negocieri și încheierea în martie 1918 a tratatului sovieto-român. În articolul întâi al acestui tratat se spunea că România se obligă în două luni să-și retragă trupele sale din Basarabia. Dar, profitând de slăbiciunea vremelnică a tinerei Republici Sovietice și de războiul civil, care s-a început, cercurile guvernante ale regatului român și-au încălcat obligația. Pentru a întări pe cale diplomatică răpirea Basarabiei, ele au înscenat prin corupție și șantaj o votare în „Sfatul Țării” privind unirea Basarabiei cu România burghezo-moșierească.

Comedia votării era un examen tipic de înșelăciune ordinară, la care recurgeau clasele răsturnate. De altfel, „Sfatul Țării” nu era un organ ales și, prin urmare, n-a avut nici un drept de a hotărî soarta norodului moldovenesc. Dar nici măcar acest organ nu s-a dovedit a fi docil față de ocupanți. Temându-se de o erupție revoluționară, naționaliștii burghezi au fost nevoiți la 9 aprilie 1918 să adopte hotărârea de intrare condițională a Basarabiei în componența României boierești, cu menținerea autonomiei sale. Totodată, neavând prea multă încredere în deputații „Sfatului Țării”-marionetă, primul-ministru al României de atunci a ordonat că votarea să se facă nominal, iar în clădirea parlamentului să fie introduși soldați înarmați. Dar nici în aceste condiții de silnicie, din cei 160 de oameni, nu au votat pentru unire condițională cu România regală 70 de oameni și printre ei — „frăția țărănească”, deputații din partea bulgarilor și găgăuzilor și alți câțiva deputați.

Peste câteva luni, întărindu-și situația prin aducerea de noi trupe de ocupație, guvernul regal a strecurat prin „Sfatul Țării” hotărârea cu privire la unirea necondiționată a Basarabiei cu România burghezo-moșierească. Trebuie menționat, că până în acel moment ocupanții s-au demascat în întregime în ochii poporului, din care cauză unii membri au început să sprijine politica conducerii lor. Având în vedere acest lucru, ocupanții au procedat la „curățirea” „Sfatului Țării”. Iată de ce la ședința din 10 decembrie 1918 s-au putut prezenta mai puțin de o treime din numărul membrilor „Sfatului Țării” și pentru unirea necondiționată cu România regală au votat numai 36 de oameni, sau mai puțin de un sfert.

Mai târziu și până în zilele noastre acest act șărlătănesc, adoptat de un mănunchi de naționaliști burghezi moldoveni, este prezentat de falsificatorii burghezi ai istoriei ca o manifestare a „voinței naționale” a poporului moldovenesc. Dar aceste încercări

sunt zadarnice. Toată lumea știe bine că poporul moldovenesc niciodată nu s-a împăcat cu ocuparea mișlească a Basarabiei și cu restaurarea rânduielilor burghezo-moșierești. Oamenii din generația veche și cea mijlocie țin minte evenimentele triste din cei 22 de ani de ocupație a celei mai mari părți a Moldovei, când aici au fost lichidate cuceririle Marelui Octombrie, a fost instaurat un regim sângeros de teroare și represii. Mii și mii de oameni au fost împușcați fără cercetări și judecată, au fost aruncați în închisori, urmăriți și persecutați.

Economia Basarabiei, lipsită de tradiționalele legături economice cu Rusia și Ucraina, a degradat. Multe întreprinderi au fost închise, întreprinderi noi nu s-au construit. Muncitorii erau aruncați în stradă. Țăranilor li s-a luat cea mai mare parte a pământurilor primite în urma victoriei Revoluției din Octombrie. Acest tablou trist era însoțit de lipsa de drepturi politice a oamenilor muncii și de o cruntă asuprire națională. Ocupanții, care, după spusele lui Henri Barbusse, „nu era altceva decât un sistem gigantic de omoruri organizate”. Până și presa burgheză din România recunoștea cruzimea ocupanților.

Se înțelege de la sine că, vorbind de politica de ocupație promovată de cercurile guvernante din România burghezo-moșierească, nu identificăm în niciun caz această politică cu starea de spirit și cu voința norodului muncitor român, care a luptat mulți ani împotriva propriilor capitaliști și moșieri, împotriva cruntei asuprii sociale din țara sa și a avut o atitudine plină de înțelegere și simpatie față de lupta curajoasă a norodului moldovenesc.

Oamenii muncii din Basarabia nu s-au împăcat cu soarta de robi, pe care le-au pregătit-o ocupanții și slugoii lor. Ei au luptat curajos în frunte cu clasa muncitoare și cu avangarda ei — organizația comunistă a Basarabiei pentru restabilirea în ținut a Puterii Sovietelor și reunirea cu Patria-mamă — Uniunea Sovietică. Numeroasele acțiuni ale maselor truditoare din Basarabia împotriva cotropitorilor au devenit pagini de bărbăție și eroism. O manifestare vie a spiritului revoluționar și a curajului, a atitudinii neîmpăcate și urii sfinte a norodului moldovenesc față de ocupanți au fost răscoalele de la Hotin și Tatarbunar. Puternice demonstrații de protest împotriva regimului de teroare și violență au fost răscoala de la Bender și greva politică generală a muncitorilor din Chișinău.

22 de ani lungi n-a încetat lupta dreaptă și eroică împotriva ocupanților. În această luptă au dat dovadă de un curaj fără precedent sute și mii din cei mai buni fii și fiice ale poporului nostru. Numele luminoase ale lui P. Tkacenko și V. Rudiev, G. Barbuța și A. Papușa, H. Livșiț și A. Onica, M. Skvorțov și C. Sârbu, I. Șimkov și ale multor altora poporul nu le va uita niciodată. Ei au fost luptători curajoși, care prin faptele lor eroice, prin întreaga lor viață glorioasă au întruchipat voința de neînfrânt a maselor truditoare din ținut.

În ciuda mizeriei fără precedent și a suferințelor crunte ale poporului moldovenesc, călcării în picioare a demnității sale umane, a năzuinței sale firești spre lumină și fericire, ocupanții n-au reușit să-i frângă voința. S-au prăbușit rușinos încercările

lor pline de ură de a arunca o umbră asupra rolului popoarelor rus și ucrainean în destinele istorice ale moldovenilor, au suferit o înfrângere zdrobitoare tendințele de a șterge din conștiința lor dragostea pentru Țara Sovietică — marele vlăstar al Revoluției din Octombrie.

II

Cu totul alta a fost soarta norodului moldovenesc în raioanele de pe malul stâng al Nistrului. După zdrobirea intervenționiștilor și a contrarevoluției interne, aici, ca și în întreaga țară, s-a început restabilirea economiei naționale. Greutățile trecerii la construcția socialistă pașnică au fost foarte serioase, dar norodul nostru a restabilit cu succes întreprinderile industriale, a ridicat principala ramură a economiei ținu-tului — agricultura.

Procesul creării statului moldovenesc sovietic, care a continuat în Moldova de pe malul stâng al Nistrului după terminarea războiului civil, s-a încheiat în octombrie 1924 prin formarea, în componența R.S.S. Ucrainene, a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești. Deși avea un teritoriu mic și o populație puțin numeroasă, aici, ca și în celelalte republici ale țării, oamenii muncii, muncind cu abnegație, cucureau un obiectiv după altul, și și-au câștigat după merit respectul tuturor oamenilor sovietici. De la mijlocul anilor 20 a început să se dezvolte furtunos industria. Au fost construite fabrici de conserve: „Tkacenko“, „1 Mai“, din Glinaia, Uzina mecanică „Kirov“, Fabrica de vin și coniac, Centrala termoelectrică din Tiraspol și multe alte întreprinderi. Volumul producției industriale a crescut în 1939 de 33,2 ori față de 1913, în timp ce în întregime pe Uniunea R.S.S. el s-a mărit de 7,7 ori. Cu alte cuvinte, ritmul dezvoltării producției în R.A.S.S. Moldovenească a depășit de patru ori și ceva ritmul pe țară. Odată cu dezvoltarea industriei au crescut cadrele naționale de muncitori, ingineri și tehnicieni.

Transformări socialiste radicale s-au produs în satul moldovenesc. A fost lichidată forța seculară a deprinderilor de mic proprietar ale țăranului, s-a schimbat psihologia lui, el s-a convins din proprie experiență de avantajele vieții noi. Linia politică a partidului de trecere treptată a micilor gospodării țărănești la marea producție socialistă, linie bazată pe planul cooperatist al lui V.I. Lenin, a biruit pe deplin.

Ca și în întreaga țară, în Republica Autonomă Moldovenească s-a înfăptuit cu succes și construcția culturală. A fost lichidată neștiința de carte în rândurile populației adulte, s-a introdus învățământul obligatoriu de șapte ani, au fost create școli medii și superioare, pregătite numeroase cadre de învățători, medici, lucrători de știință și cultură. Sute și mii de absolvenți ai școlilor noastre au continuat să învețe nu numai în școlile medii speciale și în instituțiile de învățământ superior din republică, ci și în școlile superioare din Moscova, Leningrad, Kiev, Harkov, Odesa. O mare dezvoltare au căpătat literatura și arta, editarea de cărți, reviste și gazete în limba moldovenească.

Astfel, în anii de dinaintea războiului Republica Autonomă Moldovenească, datorită muncii pline de abnegație a muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, precum și ajutorului frățesc al popoarelor Uniunii R.S.S., a lichidat înapoierea economică, poli-

tică și culturală de altădată, rămasă moștenire de la orânduirea țaristă, și a devenit o republică înfloritoare a țării. Succesele ei au fost un exemplu viu al triumfului politicii naționale leniniste a Partidului Comunist și au avut o orânduire revoluționară foarte mare asupra maselor de truditori din Basarabia, asupra luptei lor împotriva ocupanților, pentru unirea cu Uniunea Sovietică.

Partidul Comunist și Guvernul Sovietic nu s-au împăcat niciodată cu cotorpirea Basarabiei, depuneau eforturi stăruitoare, pentru ca problema Basarabiei să fie rezolvată în corespundere cu voința norodului ei. Această luptă s-a încununat de succes. Reunirea în iunie 1940 a întregului popor moldovenesc în familia sovietică unică și formarea Republicii Moldovenești Unionale în august a aceluiași an au devenit un punct de cotitură în istoria poporului moldovenesc. Pe teritoriul eliberat au fost restabilite legile sovietice cu privire la naționalizarea pământului, a fost naționalizată industria și s-au făcut și alte transformări sociale radicale. Sub conducerea Partidului Comunist, mulțumită ajutorului dezinteresat al popoarelor frățești din Uniunea R.S.S., norodul moldovenesc s-a apucat cu însuflețire de reorganizarea revoluționară a vieții sale, a pășit pe calea construirii socialismului.

Publicat după: „Moldova Socialistă”, 16 ianuarie 1968, p. 2–3

Nr. 4

4 decembrie 1970, Chișinău. Scrisoare prin care Comitetul Central al P.C.M. informează Comitetul Central al P.C.U.S. despre „tendențele periculoase ce se atestă în R.S.R. și care lezează direct interesele poporului moldovenesc”, totodată, solicitând aprobare pentru crearea Secției de informații și relații cu țările străine în cadrul Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei.

Comitetul Central al PCM
Către Comitetul Central al PCUS
nr. 344 s
4 decembrie 1970
[Chișinău]

Secret

În ultimul timp, propaganda statelor imperialiste și-a intensificat considerabil influența negativă asupra populației RSS Moldovenești. Ea se axează pe tendințele șovine pe care le manifestă România față de Moldova. De aceea CC al Partidului Comunist al Moldovei consideră necesar să informeze CC al PCUS despre cele mai periculoase tendințele care se atestă în RSR și care lezează direct interesele poporului moldovenesc.

În radio- și teleemisiunile românești, care sunt recepționate în toate raioanele republicii, în ziare și reviste apar tot mai des materiale care propagă ideile așa-numi-

tului „socialism național“, „luptei pentru păstrarea esenței naționale“, „continuității politicii naționale“ etc.

Creșterea naționalismului în România a condus la revizuirea principiilor marxist-leniniste de bază ale politicii interne și externe, la abaterea de la pozițiile de clasă în evaluarea evenimentelor din trecut și din prezent. Ideile „unirii tuturor pământurilor românești în granițele anului 1918“, proclamate oficial, constituie reflectarea exterioară a politicii chibzuite, neoficiale, a conducerii române orientate spre ațâțarea în sânul poporului român a unor dispoziții vizavi de RSS Moldovenească. În acest scop, politica oficială română ignoră și nu recunoaște existența națiunii moldovenești și a RSS Moldovenești.

În lucrările științifice din ultima vreme, autorii români „demonstrează“ că, deja la hotarul dintre sec. XVIII și XIX, pe teritoriul dintre Dunăre, Tisa și Nistru, a început să se formeze națiunea română, a cărei unire într-un stat român unitar s-a încheiat doar în 1918 (anul ocupației Basarabiei).

Spre deosebire de trecutul nu prea îndepărtat, în istoriografia română contemporană și în discursurile conducătorilor RSR se neagă participarea României la intervenția împotriva tânărului stat sovietic. În scopul justificării ocupației Basarabiei de către trupele române în 1918 și demonstrării comunității istorice, etnice și teritoriale depline a moldovenilor și românilor, conducerea PCR revizuieste hotărârile de partid, adoptate în trecut, privind chestiunea națională, în care era recunoscută existența națiunii moldovenești independente și susținută lupta oamenilor muncii pentru reunirea cu Patria Sovietică.

În pretențioasa sa aspirație spre măreție națională, politica României în multe poziții se apropie de idei cu nuanțe burghezo-naționaliste. Savanții români și organele oficiale au renunțat la pozițiile de clasă în evaluarea multor personalități burgheze din trecut, ignoră esența reacționară și glorifică activitatea lor naționalistă. Acum în România se reeditează și se difuzează pe larg operele unor personalități politice, istorice și literate din trecut, precum Kogălniceanu, Șincai, Maiorescu, Iorga, Goga și alți entuziaști ai regimului burghez și fascist, care au servit clasele dominante. În operele lor literare, în lucrările istorice, în intervențiile jurnalistice se proslăvește, de pe poziții naționaliste burgheze, națiunea română, se propovăduiește ideea României Mari, se justifică în fel și chip ocupația Basarabiei, iar Rusia și Uniunea Sovietică sunt prezentate ca niște puteri ostile poporului român, și se aduc calomnii mârșave la adresa bolșevicilor.

Nu fără știrea autorităților, cu activitatea antisovietică se ocupă acum în România cei care au fugit din Basarabia în timpul eliberării, în 1940, precum și după zdrobirea trupelor germano-române, în 1944, liderii organizațiilor naționaliste contrarevoluționare, membrii fostelor partide fasciste și profasciste, chiaburii, preoții și alți dușmani ai poporului moldovenesc. Aceste elemente reacționare scriu și editează memorii, caută întâlniri cu cetățenii noștri, încearcă să recruteze complici și le insuflă ideile lor. Halippa, fostul conducător al organului burghezo-moșieresc contrarevoluționar

„Sfatul Țării“, condamnat de tribunalul sovietic la 20 de ani de închisoare, transmis mai târziu românilor la rugămintea acestora, acum primește pensie de stat și adună în jurul său pe toți cei care mai speră să „se întoarcă în Basarabia“. Halippa și acoliții săi, întâlnindu-se cu oamenii noștri, îi îndrumă să nu admită „rusificarea Basarabiei“, să păstreze curate „limba română“ și „națiunea română“ și să se pregătească de luptă decisivă cu rușii pe teritoriul Moldovei. Ei afirmă că va sosi timpul când România va ridica problema Basarabiei la ONU și, chipurile, această organizație internațională va cere un plebiscit. Pentru ca „basarabenii“ să nu fie în minoritate, nu trebuie admisă plecarea lor din Moldova, iar unitățile militare trebuie formate din populația locală pentru ca aceasta să voteze, de asemenea, „pentru înapoierea Basarabiei mamei sale România“.

Cu consimțământul tacit al organelor oficiale ale României, trădătorii poporului moldovenesc acționează pe față. Nu demult, la unul din serviciile religioase cu ocazia celor 50 de ani a așa-numitei „uniri a Basarabiei cu România, unul din conducătorii Sfatului Țării a declarat: „Voi trăi până în ziua când voi deveni ministru al Basarabiei“. În cadrul acestei adunături, răsunau voci chemând la formarea unei noi organizații cu același nume Sfatul Țării, care s-ar pronunța în numele poporului moldovenesc. Turiștii români și persoanele care vizitează Moldova cu vize individuale își permit aceleași acțiuni ostile și discuții provocatoare.

Din România, în republica noastră pătrunde tot mai mult propaganda chineză. Venind în Moldova, mulți români laudă relațiile bune dintre RSR și China, se pronunță aprobativ asupra pretențiilor conducătorilor chinezi la teritoriul sovietic și acuză Uniunea Sovietică de neînduplecare, de creare a unei situații încordate în Asia.

Cetățenii români leagă adeseori acțiunile expansioniste ale conducătorilor Chinei de propaganda antisovietică din țara lor, declară că România își va întoarce Basarabia, atunci când chinezii vor începe războiul împotriva Uniunii Sovietice.

Propaganda naționalistă, antisovietică, provenită din România, își atinge în unele cazuri scopul. O parte considerabilă a populației Moldovei s-a inițiat în regimul sovietic relativ nu demult.

O anumită pătură, în primul rând cei proveniți din clasele avute, expropriați în urma transformărilor revoluționare, încă nu a scăpat de nostalgia de trecut. Printre aceștia urmează a fi clasificați și foștii membri ai partidelor fasciste și profasciste române și ai altor organizații contrarevoluționare, care și astăzi sunt exponenți ascunși ai unor opinii și stări de spirit periculoase politic. Mulți locuitori din Moldova au rude în România și în țările capitaliste, ceea ce se resimte într-o anumită măsură asupra psihologiei lor.

Contactele vaste ale Moldovei și României și intensificarea influenței ostile asupra poporului nostru din partea propagandei imperialiste reînvie nostalgii naționaliste la o parte imatură, a tineretului, reprezentanți ai intelectualității, însuflețesc unele persoane provenite din rândul claselor exploatatoare și îi montează împotriva politicii naționale a PCUS.

Numărul manifestărilor naționaliste în Moldova nu a crescut, însă esența lor s-a schimbat și au acum un caracter antirus mai accentuat, în același timp proromân. Acest lucru este ilustrat, mai cu seamă, de conținutul foilor volante dactilografiate la mașina de scris sau de mână difuzate în republică. Timp de 10 luni, în 1970 s-au înregistrat 42 de cazuri de răspândire a foilor volante și inscripții făcute în principal de tineri. Un șir dintre acestea conțineau lozinci naționaliste privind plecarea rușilor din Basarabia și unirea ei cu România.

Sub pretextul apărării intereselor naționale, unii reprezentanți ai intelectualității de creație își impun celor din jur opinia că moldovenii sunt mai aproape de români decât de ruși, că scrisul moldovenesc trebuie să folosească alfabetul latin, că lucrările de secretariat în instituții și organizații trebuie efectuate numai în limba moldovenească etc. Prin tendința unor scriitori de a trece scrisul la alfabetul latin se urmărește scopul de a deschide posibilitatea de a-și difuza operele în România. Din aceste imbolduri, mulți scriitori introduc în limba moldovenească normele lingvistice române.

Unii învățători de la școlile moldovenești îi montează pe elevi împotriva studierii limbii ruse, îi provoacă pe tineri să ceară predarea materiilor din instituții de învățământ superior, școli medii tehnice în limba moldovenească, idealizează și exagerează creația scriitorilor din trecut, opunându-i literaturii sovietice.

Unii savanți în domeniul științelor sociale își însușesc în mod necritic studii române privind istoria și etnografia, chestiunile legate de politica internațională a statelor, se lasă influențați de concepțiile lor în tratarea relațiilor ruso-române și sovietico-române. Au loc cazuri când unii profesori de la instituțiile de învățământ superior și școli medii tehnice folosesc manuale românești, ceea ce duce la reducerea nivelului ideologic-teoretic de predare.

Faptele sus-menționate ne demonstrează că propaganda răuvoitoare, care vine la noi din România, sporește ofensiva ideologică burgheză în direcția naționalismului și antisovietismului, care este activ realizată cu toate mijloacele.

Radioemisiunile antisovietice sunt transmise pentru republică în limbile moldovenească, rusă, ucraineană, evreiască, rusă etc. A crescut mult fluxul de literatură ostilă, expediată pe adresa organelor de stat și a persoanelor particulare ale republicii SUA, RFG, Israel, Anglia, Canada. În 1969, Moldova a fost vizitată de peste 30 de mii de străini din 50 de țări ale lumii. În plus, teritoriul a fost tranzitat spre alte regiuni ale URSS de peste 120 de mii de cetățeni ai statelor străine. Un tranzit atât de mare prin Moldova al străinilor și vizitarea de către ei a republicii, în principal în perioada de primăvară-vară, astfel încât pe un teritoriu mic, în anumite perioade, se creează o concentrare extrem de mare de străini, o parte considerabilă a cărora au o atitudine ostilă față de URSS. Mulți dintre aceștia propagă în mod deschis modul de viață occidental, calomniază politica PCUS și a Guvernului Sovietic, colportează tot felul de zvonuri provocatoare, răspândesc în rândurile populației literatură periculoasă, pe care reușesc să o ascundă la controlul de frontieră.

Propaganda ostilă generează cele mai nocive și periculoase consecințe pentru populația evreiască. În Moldova sunt peste 100 de mii de evrei, dintre care 67 de mii locuiesc în orașul Chișinău. O parte considerabilă a evreilor au o atitudine com-pătimitoare față de Israel, aprobă politica sa de agresiune și se pronunță împotriva ajutorului acordat de URSS țărilor arabe. În republică se fac simțite vechile legături comunitare, care reprezintă un sol fertil pentru stări de spirit sioniste.

Ținând cont de aceste circumstanțe, organizațiile de partid ale republicii sunt impuse să-și construiască munca ideologică pe principiile luptei împotriva propagan-dei burgheze, revizioniste etc., precum și să elaboreze contramăsuri calificate împo-triva influenței negative asupra poporului moldovenesc din partea României. Odată cu apariția în Moldova a unor stări de spirit naționaliste proromâne, am hotărât să condamnăm deschis tendințele politicii române, care ofensează sentimentele națio-nale ale poporului moldovenesc și atentează la stabilitatea sa socialistă, pentru a da ripostă tuturor manifestărilor de naționalism, care apar sub influența politicii șovine române și a provocațiilor imperialismului.

În ultimii ani au fost convocate trei plenare și o adunare a activului republicii privind chestiuni ideologice, zeci de seminare și consfătuiri privind organizarea mun-cii politice de partid în rândurile oamenilor muncii. S-au realizat un șir de măsuri privind consolidarea cadrelor școlilor, instituțiilor de învățământ superior, școlilor medii tehnice, privind intensificarea muncii educative în rândurile tinerilor. S-au ți-nut conferințe și sesiuni științifice privind problemele actuale ale politicii naționale a PCUS și educației internaționaliste a oamenilor muncii.

În activitatea sa practică, organizația de partid a republicii se sprijină pe hotărârile importante, aprobate de Biroul Politic al CC al PCUS privind chestiunile elaborării ști-ințifice a problemelor legate de relațiile ruso-române și sovieto-române, de intensificare a educației ideologice a oamenilor muncii din RSS Moldovenească. Realizând măsurile prevăzute de hotărârile sus-menționate, comuniștii Moldovei educă oamenii muncii în spiritul prieteniei dintre popoarele care locuiesc în Moldova și dintre toate popoare-le frățești ale URSS, al sentimentului profund al patriotismului și internaționalismului sovietic, îi mobilizează pentru dezvoltarea continuă a economiei și culturii republicii.

În condițiile intensificării propagandei burgheze și politicii șovine române refe-ritoare la poporul moldovenesc și în legătură cu apariția în republică a unor stări de spirit proromâne manifestate de unele persoane, CC al Partidului Comunist al Mol-dovei vede necesitatea de a studia mult mai profund și multilateral fenomenele vieții politice și ideologice și, luând aceasta în calcul, să organizeze contramăsuri în activi-tatea ideologică în rândurile populației RSS Moldovenești. În acest scop, aparatul CC are nevoie de un grup de lucrători de partid calificați. Acum, în sectorul informații și relații cu țările străine se ocupă de aceste chestiuni doar patru persoane.

CC al Partidului Comunist al Moldovei roagă CC al PCUS să permită crearea secției informații și relații cu țările străine a CC al Partidului Comunist al Moldovei în număr de 12 persoane (structura și personalul se anexează).

Crearea secției va da posibilitatea de a studia mai eficace diversele direcții ale propagandei adversarului, care se face împotriva RSS Moldovenești și, ținând cont de asta, de a elabora recomandări întemeiate de contrapropagandă și de perfecționare a muncii ideologice în republică.

Este, de asemenea, oportun de a avea în republică un ministru adjunct de externe, care ar rezolva mai calitativ problemele ce țin de competența MAE al RSS Moldovenești.

Secretar al CC PCM

I. Bodiul

/semnătura/

Publicat după: Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965 — 1989). Studiu și documente. Vol. 1 (1965 — 1975), Chișinău, 2012, p. 480–485.

Nr. 5

7 noiembrie 1971, Toronto (Canada). Scrisoare deschisă adresată de Ioan Păscăluță, fost deputat în Sfatul Țării, președintelui Sovietului Miniștrilor al R.S.S.Moldovenești

**SCRISOARE DESCHISĂ
PREȘEDINTELUI SOVIETULUI MINIȘTRILOR
AL REPUBLICII SOVIETICE SOCIALISTE MOLDOVENEȘTI
Chișinău — Basarabia**

Domnule președinte,

Am citit cu toată atenția raportul guvernamental prezentat de dl Diordiță, fost președinte al Sovietului Miniștrilor al RSSM, la adunarea solemnă a reprezentanților organizațiilor de partid, sovietice și obștești din RSSM, închinată celei de a 50-a aniversări a instaurării puterii sovietice în Moldova, raport publicat în ziarul Moldova socialistă, organ al Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, al Sovietului Suprem și al Sovietului de Miniștri ale RSS Moldovenești, din 16 ianuarie 1968, nr. 13.

Prin acest raport se mistifică adevărul istoric privitor la situația politică și teritorială a Basarabiei.

Cred că dvs., domnule președinte, veți recunoaște că raportul dlui Diordiță este cu totul tendențios și plin de interpretări greșite, afirmații neîntemeiate și falsificări ale faptelor și acțiunilor Sfatului Țării, care a votat Unirea Basarabiei cu România la 27 martie 1918.

La apariția acestui raport, guvernul RS România era dator să ia atitudine față de afirmațiile neîntemeiate și de falsificările istorice privitoare la actul Unirii Basarabiei din 27 martie 1918, în apărarea drepturilor națiunii române, să ia contact cu guvernul URSS și să rezolve, în mod amical, eliberarea Basarabiei românești, lucru pe care guvernul român nu l-a făcut, în schimb, după trei ani, intervine Tratatul de prietenie,

colaborare și asistență între RSR și URSS, în care, la articolul 7, România — ca parte contractantă — declară... „inviolabilitatea frontierelor de stat din Europa stabilite după cel de-al doilea război mondial“.

În afară de acest raport, cu patru zile înainte de apariția acestuia, în același ziar „Moldova socialistă“, nr. 10 din 12 ianuarie 1968, dl Kopanski, candidat în științe istorice, afirmă: „Conducând luptele revoluționare, Partidul Comunist Român, devotat principiilor internaționalismului proletar, sprijină cu hotărâre năzuința oamenilor muncii din Basarabia de a se uni cu Patria Sovietică“.

La această afirmație conducerea Partidului Comunist Român nu a dat nici un răspuns.

Față de această situație, ca martor ocular și participant activ la întreaga mișcare revoluționară a moldovenilor basarabeni, desfășurată în 1917—1918, ca fost deputat și președinte și vicepreședinte al Blocului Moldovenesc (fracțiunea majoritară) a deputaților Sfatului Țării — Parlamentul Republicii Democrate, Populare și Independente Moldovenești — din 1918, din respect pentru adevăr și în apărarea fraților moldoveni din Basarabia și Bucovina, ținută în cruntă apăsare, aduși la starea de a nu mai putea protesta sub nici o formă, tratați ca niște captivi de pe vremea barbarilor, exploatați fără milă, socotiți ca vietăți fără Dumnezeuască ființă umană, ca simplă forță de muncă, puși să muncească fără răgaz pentru îmbogățirea și mărirea Rusiei, în numele Românilor de pretutindeni — care nu și-au negat neamul și doresc reîntregirea țării, dezmembrată de ruși prin însușirea a însemnate teritorii din trupul țării — protestez cu toată energia împotriva cotoririi din 1940 și din 1945 a Basarabiei și Bucovinei pe care le dețin și azi.

URSS, nemaiaivând nici un argument valabil cu care să poată justifica ocuparea Basarabiei și Bucovinei a lansat noi teze și anume... „că poporul moldovenesc ar fi cerut de „bună voie“ reînglobarea Basarabiei în URSS și că Sfatul Țării ar fi fost o creație a moșierilor din Basarabia, că ar fi fost reacționar și ca atare el nu ar fi fost în drept să hotărască asupra soartei Basarabiei“.

În dezmințirea acestor afumații neîntemeiate și falsificări istorice, înșirate în raportul amintit, răspund prin această scrisoare deschisă nu cu fraze goale, ci cu actele și faptele vremii, ale revoluției Basarabiei, care au dus la actul Unirii Basarabiei cu România din 27 martie 1918, pentru ca lumea întreagă să cunoască adevărul istoric, pentru a se ști că afirmația cum că poporul moldovenesc ar fi cerut de bună voie înglobarea Basarabiei în URSS și cum că Sfatul Țării ar fi fost o creație a moșierilor basarabeni, sunt minciuni grosolane.

Cred că dvs., pentru restabilirea adevărului, veți găsi de bine să reveniți asupra greșelilor și falsificărilor istorice din raportul amintit.

Deocamdată am să mă opresc numai asupra câtorva din afirmațiile din raportul dlui Diordiță, de pildă:

„Datorită Marelui Octombrie norodul moldovenesc s-a izbăvit de multiseculara asuprire și exploatare, de sărăcie și lipsă de drepturi“ (pag. 2, col. l.).

Această afirmație nu corespunde adevărului, realitatea fund alta. Punctul de cotitură în destinele istorice ale poporului moldovenesc nu s-a produs în octombrie 1917, ci în luna martie 1917, datorită însuși poporului — în haine soldățești — care, prin comitetele sovietelor, a decretat eliberarea noroadelor și dreptul fiecărui popor de a se cârmui singur. Față de această situație și atitudinea hotărâtă luată de armată, ministrul de război, A. I. Gucikov, spre a merge-n pas cu voința poporului, a emis pricazul nr. 1 și astfel voința poporului a devenit lege scrisă, în 5 martie 1917.

Acest ordin-pricaz a fost lărgit mai târziu în sensul că întreaga armată rusă — de milioane — a fost supusă controlului Comitetelor ostășești. Prin pricazul nr. 1 lărgit, s-au descătușat toate popoarele, inclusiv cel rusc, eliberându-se de orice îngrădire de clasă socială, recunoscând fiecărui om de orice naționalitate dreptul de a cugeta și a acționa după propria voință și a împărtăși idei politice după dorința și concepția proprie.

Fără aceste libertăți și drepturi revoluția burgheză din februarie și cea socialistă din octombrie 1917 nu ar fi reușit.

Poporul moldovenesc, ca și celelalte națiuni ce compuneau Imperiul Țarilor, a devenit și el liber de orice obligații și îndatoriri impuse prin legi și tratate, prin forță sau prin vicleșug diplomatic și în adunarea națională din 18 aprilie 1917, ținută la Odesa, la care au participat peste 8 000 de ostași moldoveni, s-a afirmat ca națiune liberă și a exprimat năzuința de a se elibera de dominația rusească șovină și reacționară.

Ziua de 18 aprilie 1917 poate fi considerată ca ziua învierii naționale, iar zilele de 20—26 octombrie 1917, zile hotărâtoare în clădirea temeliei noii vieți naționale, social-economică și politică a poporului moldovenesc din Basarabia.

Congresul ostășesc moldovenesc ținut în acele zile la Chișinău, la care au participat cu drept de vot 563 de delegați, reprezentând peste 250 000 de ostași moldoveni din fosta armată rusă, de pe toate fronturile Rusiei, ca o organizație revoluționară, era exponentul legitim al întregului popor moldovenesc, la fel ca și cel de al II-lea Congres al Sovietelor din întreaga Rusie din 25 octombrie 1917, ținut la Petrograd, în Smolnii, și care a hotărât o nouă orânduire social-politică pentru poporul rus, tot așa și primul Congres ostășesc moldovenesc, din zilele de 20—25 octombrie 1917, a fost în drept să declare autonomia teritorială și politică a Basarabiei pe care a decretat-o, iar prin rezoluția în chestia națională s-a pronunțat hotărât pentru unirea tuturor românilor într-un stat unitar național democrat, rezoluție pe care o redau mai jos:

***Către Conferința internațională de pace
și toate guvernele aliaților din acest război***

„Noi, delegații adunați în acest prim Congres ostășesc moldovenesc, împuterniciți cu depline puteri de cei peste 250 000 de ostași și ofițeri moldoveni, frați de-ai noștri care au rămas și luptă pe toate fronturile, vărsând din belșug sângele lor în acest război și, în numele întregului popor român, ridicăm glasul nostru autorizat și apelăm la toți aliații din acest război:

Având în vedere că mandatul dat cetățeanului Skobilev — pentru conferința interaliată — nu cuprinde nici o directivă în chestia românească, ținem să arătăm că problema românească este una din cele mai importante din Europa.

Întregii lumi civilizate îi este cunoscut că poporul român care locuiește în mod compact ca grup etnic în limitele hotarelor istorice ale anticei Dacii, până acum duce o tristă existență a unei națiuni rupte în bucăți.

Așezarea lui geografică în colțul Sud-estic al Europei l-a făcut în toate vremurile victimă a atacurilor barbare și obiect al tendințelor imperialiste a marilor puteri vecine — Rusia și Austro-Ungaria monarhiste.

Toți aliații din acest război și mai cu seamă Sovietul Petrogradian al deputaților, soldaților și lucrătorilor care tot în această zi, ca și noi aleșii Rusiei, ca o expresie adevărată a idealurilor și voinței democrației rusești, sunt adunați în al II-lea Congres al Sovietelor, este dator să ridice vocea sa autoritară în apărarea poporului daco-român.

Noi socotim că toți aliații din acest război sunt obligați să întocmească o nouă și statornică orânduire politică în Europa, rezolvând în mod just și în întregul ei și chestiunea daco-română și prin aceasta să se permanentizeze pacea în această parte a Europei.

Poporul daco-român niciodată nu se va împăca cu o ordine de lucruri în Europa până când problema lui națională nu va fi rezolvată în total în sensul unirii și desființării apăsării căreia este supus acest popor.

Gândirea științifică europeană ca și democrația însăși de mult au recunoscut ca absurditate istorică și ca nedreptate strigătoare apăsarea de către un pumn de feudali unguri a patru milioane de români din Transilvania. Apărarea românilor din Transilvania și eliberarea lor de sub jugul barbar al feudalilor unguri, care tind la lichidarea românilor prin apăsare economică și națională, trebuie să o ia asupra lor Aliații, alături de care poporul român a luptat contra acestor imperialiști asupritori austro-unguri și, mai cu seamă democrația rusă pe steagul căreia este scrisă: „autodeterminarea popoarelor subjugate...”

Prin intrarea sa în război poporul român a salvat sudul Rusiei, a ajutat aliații, ușurându-le lupta contra imperialiștilor austro-unguri care au provocat acest război.

Aliații și mai ales democrația rusă nu au dreptul să ignore drepturile românilor la unirea și întregirea pământurilor daco-române, altfel ar face un nou act de extremă nedreptate și trădare față de poporul român, care a suportat atâtea jertfe umane și materiale.

Noi ne asociem glasul nostru la cererea Sovietului moldovenesc al deputaților, soldaților, ofițerilor și marinarilor din garnizoana Odesa și „ cerem tuturor aliaților ca chestiunea politică a românilor să se rezolve și să fie

trecut în Tratatul de pace că pământurile daco-române să fie unite într-un singur trup pe baze politico-economice democratice.

Congresul, spre ducerea la îndeplinire a acestor năzuințe, a hotărât convocarea Sfatului Țării și practic a ales din sânul său 44 de deputați în Sfatul Țării, desăvârșindu-se astfel revoluția socialistă național-politică a Basarabiei.

Trăiască Unirea tuturor românilor!“.

În raportul dlui Diordiță s-au mai afirmat următoarele:

„Decretul despre pământ. La sfârșitul lui decembrie 1917 și începutul lui ianuarie 1918 proprietatea funciară a moșierilor în Moldova a fost de fapt lichidată“ (pag. 2, col. 3).

Și această afirmație nu este exactă. Adevărul este altul. Sfatul Țării, prin hotărârea sa din 2 decembrie 1917, a naționalizat toate pământurile de orice natură din întreaga Basarabie, cu întreaga avere — inventar viu și mort — și chiar conacele de pe moșii și au fost trecute pe seama comitetelor agrare și împărțite țăranilor, deci mai înainte de datele arătate de raportor.

Nu știu ce l-a determinat de dl Diordiță să facă în raportul amintit afirmația neadevărată și anume:

„Altfel au privit Revoluția din Octombrie moșierii și burghezia din Moldova. Călăuzindu-se de simțul autoconservării de clasă și vrând să salveze pentru burghezie puterea ei, sub masca așa-zisei idei naționale, în realitate în interesul lor de clasă, adoptă hotărârea de a crea „Sfatul Țării“, organ contrarevoluționar“ (pag. 2, col. 4).

Și această afirmație nu corespunde adevărului. Hotărârea de a crea Sfatul Țării nu a fost luată de moșieri și burghezie, ci de către organizațiile revoluționare ostășești moldovenești și nu după revoluția din octombrie, ci în septembrie 1917, așa cum este stabilit în procesul-verbal al ședinței Comitetului sovietului soldaților, ofițerilor și marinarilor din Odesa din 20 septembrie 1917, pe care — spre o mai bună și competentă lămurire — îl redau mai jos (prescurtat de către redacție):

1917, septembrie 20, Gradonacealniceskaia, Odesa

PROCES-VERBAL

Președinte: stabs-căpitan E. Catelli.

Praporșcicul Ion Păscăluță, secretar general al Comitetului, luând cuvântul, dă citire raportului secției politice a Comitetului:

„Fraților, ...după cum știți, noi încă în ședințele Comitetului din zilele de 23 și 24 aprilie 1917, la care au asistat delegații Comitetului Partidului Național Moldovenesc din Chișinău, compus din Pan Halippa, Onisifor Ghibu și alții, am cerut acestei delegații și în special lui Halippa:

Șă aducă la cunoștință Guvernului provizoriu și Sovietului Petrogradian ca și lumii întregi, doleanțele noastre, ale moldovenilor basarabeni.

Să organizeze la Chișinău un Comitet central al organizațiilor ostășești moldovenesti, pentru ca toate cererile și directivele să pornească din capitala Basarabiei și nu dintr-un oarecare oraș din Rusia.

Să convoace Sfatul Țării.

Să introducă alfabetul latin și multe altele.

Față de indiferența celor din Chișinău în această chestiune majoră — ei irosindu-și energia în lupta pentru scaunul de deputat în Adunarea Constituantă a Rusiei — Comitetul nostru a fost nevoit să înainteze la Petrograd un memoriu prin care se aduc la cunoștință doleanțele noastre, ale tuturor moldovenilor, și totodată, ceream prin acel memoriu ca Guvernul provizoriu să dea instrucțiuni delegaților săi la Conferința de pace să sprijine cauza românească...

Fraților, vremea trece...

Fără Sfatul Țării, prevăzut în programul nostru din Odesa, toate cuceririle revoluției se vor pierde, de aceea secția politică va depune spre aprobare ca să luăm noi inițiativa și sarcina convocării Sfatului Țării, care să asigure cuceririle revoluției.

Orice întârziere cu convocarea Sfatului Țării va îndepărta și poate chiar va face să pierdem șansa în rezolvarea chestiunii naționale..."

Sublocotenentul N. Săcară propune să se aprobe raportul și să însărcinăm pe secretarul general praporșcicul Păscăluță ca conducător al delegației.

Pus la vot, se aprobă în unanimitate.

...*Președintele, stabs-căpitan E. Catelli*, propune:

1) Delegația, în drum spre Petrograd, să se oprească la Chișinău și să ceară lui Pântea să înscrie mandatele (delegațiile) pe imprimantele Comitetului Central din Chișinău pentru ca delegația să vorbească în numele organizației din capitala Basarabiei și nu dintr-un oarecare oraș din Rusia și să mai ceară completarea delegației cu unul sau mai mulți reprezentanți ai Comitetului din Chișinău...

4) A doua hotărâre a Congresului să fie proclamarea autonomiei Basarabiei, după care Congresul să hotărască cea mai importantă chestiune de pe ordinea de zi — convocarea Sfatului Țării și, practic să aleagă din sânul său 50–60 de deputați (circa jumătate din numărul total de deputați din Sfatul Țării)...

După un schimb de păreri, Comitetul aprobă în unanimitate propunerile lui Catelli.

Comitetul aprobă ca delegația să fie compusă din praporșcic Păscăluță și voluntarul Șt. Holban și, dacă Comitetul din Chișinău va dori să completeze cu delegații lor, să se pregătească de drum și să plece de îndată.

Președinte stabs-căpitan Em. Catelli“.

Iată cum s-a ajuns la ideea convocării Sfatului Țării, cum și cine l-a convocat, precum și care a fost componența lui.

Tot greșită este și afirmația dlui Diordiță cum că Sfatul Țării a fost un organ contrarevoluționar, creat de moșieri și de burghezie. Redau mai jos extrase din memoriul moșierilor din Basarabia prin care cereau guvernului român ca Sfatul Țării, ca instituție aleasă de maximaliști (bolșevici), să fie înlăturat. Iată câteva pasaje din acel memoriu:

„Până la finele lui noiembrie dezordinile agrare n-au ieșit din limitele răpirii pământului. Atunci însă s-au întâmplat evenimente care au produs catastrofa neauzită în istorie: devastarea tuturor gospodăriilor moșierești din țară. Evenimentele sunt acestea:

- 1) Luarea puterii în Basarabia de către o bandă de reprezentanți ai diferitelor organizații revoluționare;
- 2) Formarea așa-numitului „Sfat al Țării” și
- 3) Decretarea din partea lui a unui număr de declarațiuni (Legi și Dispozițiuni) în duhul Decretelor lui Lenin și Troțki, prin care se stipula trecerea imediată a tuturor pământurilor și a întregii averi de pe moșiile proprietarilor, bineînțeles fără nici o plată, la țărani...

Concluzie. Din aceasta reiese concluzia indiscutabilă că pentru restabilirea ordinei de stat în Basarabia, zguduită de anarhii, poate fi numai o singură cale și anume: Sfatul Țării, instituție arbitrară, aleasă de o bandă de soldați maximaliști..., trebuie să fie înlăturat. Pentru binele Basarabiei trebuie pusă o administrație militară“...

Din cele relatate mai sus rezultă că Sfatul Țării n-a fost un organ contrarevoluționar și că el nu a fost organizat de către moșieri, ci dimpotrivă.

Mai departe în raportul său dl Diordiță spune:

„Cercurile guvernamentale ale regelui român și-au încălcat obligația. Pentru a întări pe cale diplomatică răpirea Basarabiei, ele au încercat prin corupție și șantaj o votare în Sfatul Țării a Unirii Basarabiei cu România burghezo-moșierească“.

Nici această afirmație nu corespunde adevărului. Nu guvernanții Regatului Român au hotărât unirea Basarabiei, ci poporul moldovenesc în haine de soldați din armata fostului imperiu rus, care prin organizațiile sale revoluționare, imediat după înăbușirea contrarevoluției lui Kornilov din august — septembrie 1917 din Odesa, animate de năzuințele unirii, au luat în discuție chestiunea națională: Unirea tuturor românilor într-un singur stat unitar. Iată cum au decurs aceste dezbateri și la ce hotărâri au ajuns. Redau mai jos extrase din procesele-verbale ale organizațiilor ostășești moldovenești:

În ședințele Plenarei Comitetului executiv al organizației ostășești moldovenești din Odesa, cu participarea delegaților Comitetelor organizațiilor ostășești moldovenești din garnizoanele Sevastopol, Nikolaev, Ekaterinoslav, Herson și Novo-Gheorghievsk, a fost discutată chestiunea național-politică.

După discuțiile libere și sincere din zilele de 30 august și 1—5 septembrie 1917 s-au propus patru soluții:

Două soluții de către unii delegați cu vederi conservatoare și două soluții de către delegații cu vederi socialiste.

Soluțiile celor de dreapta:

1) Autonomia Basarabiei în cadrul Republicii Federative Ruse. Această propunere se respinge pentru că prin această formulă nu se rezolvă chestia națională în sensul unirii tuturor românilor într-un singur stat unitar democratic.

2) Unirea Basarabiei cu România fără condiții. Unirea fără condiții ar însemna că țăranii și muncitorii din Basarabia vor pierde toate libertățile și drepturile social-politice dobândite prin revoluție și vor fi înhămați alături de frații lor țărani din vechiul Regat la jugul iobăgiei și s-ar putea ca într-o bună zi să se întâmple în Basarabia masacrarea țăranilor după cum s-a întâmplat cu țăranii din vechiul Regat în 1907 și, prin unirea fără condiții, ar mai însemna că viața țăranilor și muncitorilor moldoveni nu s-ar îmbunătăți cu nimic. O asemenea unire ar însemna o adevărată trădare față de popor, care nu ne va ierta niciodată. Pentru aceste motive se respinge această formulă a Unirii Basarabiei.

Soluțiile democraților:

Grupul de delegați din Sevastopol și Nikolaev, condus de micimanul Val. Prahnițchi, a venit cu propunerea ca Basarabia să devină un stat independent, popular, democratic și, atâta timp cât frații din Regat îl tolerează pe regele neamț și se vor lăsa conduși de partidele politice reacționare, să nu facem unirea, deocamdată; să constituim un stat suveran, democratic, și numai după ce vom organiza o armată puternică care să fie în stare să apere libertățile dobândite prin revoluție, vom trece Prutul, vom izgoni pe rege, vom elibera pe frații de dincolo de Prut și pe cei din Transilvania și Bucovina din ghearele ciocoilor și vom face un singur stat național-democratic, România.

În numele Comitetului din Odesa, praporșicul Păscăluță propune ca Unirea s-o facem cu condiții, prevăzând în actul Unirii principiile din programul Comitetului din Odesa. În felul acesta se vor păstra și garanta libertățile și drepturile social-economice și politice dobândite de popor prin revoluție.

După aprinse și îndelungate discuții, înainte de a se pune la vot aceste două ultime propuneri, se hotărăște suspendarea ședinței pentru 24 ore, în care timp fiecare grup să-și pregătească materialul și să întocmească raporturile cât mai concis, în susținerea formulei propuse.

5 septembrie 1917

Președinte — stabs-căpitan Catelli

Sublocotenentul Prahnițchi, luând cuvântul, spune:

„Formula unui stat independent e posibilă și nu-i nici un pericol pentru existența sa. Basarabia, cu un teritoriu de peste 50 000 km. p. și cu un popor de peste 3 000 000 locuitori, este o jumătate din Moldova lui Ștefan Vodă, care a înțeles că țara poate prospera numai fiind liberă și independentă și nu s-a înfricoșat să ție piept turcilor și altor năvălitori, în condiții foarte grele ale vremii războaielor de cuceriri de teritorii, iar azi când statele civilizate au renunțat la cuceriri de teritorii, în caz de năvălire asupra Republicii Moldovenești, ar sări în ajutorul nostru. Dar în afară de aceasta, la răsărit a luat naștere statul Ucraina și este știut că ucrainenii au fost buni prieteni cu moldovenii întotdeauna, așa că la răsărit există o apărare naturală. Așadar, din punct de vedere politic și al apărării, există siguranță.

Din punct de vedere economic și social-politic, expropriind moșiile și împroprietă-rind țăranii, vom asigura țăranimii o viață tihnită. Iar din punct de vedere politic, odată ce vom înlătura moșierii și burghezii și poporul va prelua conducerea țării, el își va crea viața sa așa cum îi va place și va ști să-și apere libertatea și drepturile social-politice“.

Praporșcicul N. Săcară întreabă pe Prahnițchi dacă știe despre faptul că în conducerea Radei Ucrainene din Kiev s-au strecurat reacționari care, acum două luni, fără să țină seama de tratatul încheiat cu Rada militară (Ucraina revoluționară), prin care s-a statornicit că râul Nistru constituie granița dintre Ucraina și Basarabia și s-a recunoscut prin acel tratat că Ucraina nu are și nu va avea niciodată nici o pretenție asupra Basarabiei, au ridicat pretenții asupra Basarabiei. „Deci vezi, frate Prahnițchi, granița dumitale de la răsărit nu-i tocmai sigură“, conclusea el.

Praporșcicul Păscăluță: „Eu sunt de acord cu formula fratelui Prahnițchi de a forma o Republică independentă democratică, dar numai după ce ne vom organiza o armată puternică, să facem unirea. Admit că moldovenii și întreaga populație din Basarabia, într-un stat republican ar căpăta o viață poate chiar mai bună, mai bogată din punct de vedere economic decât unindu-se cu România regală, dar în acest caz vom întârzia sau chiar am scăpa pentru totdeauna marea șansă de a ne uni. De aceea eu țin cu toată convingerea că formula unirii cu condiții este cea mai fericită pentru că: împrejurările de azi sunt unice în istoria neamului nostru în realizarea năzuințelor de unire ale națiunii.

Făcând unirea Basarabiei cu România am prilejui începerea luptei pentru unirea tuturor românilor de pretutindeni în vechile granițe daco-romane și s-ar asigura, prin condițiile puse unirii, libertățile și drepturile poporului dobândite prin revoluție și că păstrând aceste bunuri poporul va putea progresa și își va crea o viață fericită“.

Micimanul Prahnițchi: „Formula unirii cu condiții, susținută de Păscăluță, ar fi bună dacă nu ar exista pericolul ca într-o bună zi partidele reacționare din România, cu ajutorul basarabenilor șovini-reacționari, prin corupție și presiuni, vor anula condițiile unirii și astfel s-ar șterge drepturile și libertățile dobândite prin revoluție“.

Praporșcicul Păscăluță: „Prin actul unirii se va garanta autonomia administrativă și economică a Basarabiei, condusă de un Sfat al Țării — ales prin vot universal — și, având o armată teritorială, poporul va avea puțința să-și păstreze libertățile și drepturile social-politice pe care le-a dobândit prin revoluție“.

Micimanul Prahnițchi: „Bun, de acord să facem unirea cu condiții, dar punctele principale din condiții să fie următoarele:

Pedeapsa cu moartea se desființează pentru orice crimă pentru totdeauna pe întreg teritoriul Basarabiei autonome, aceasta pentru ca să nu se mai repete nenorocirea ce s-a petrecut în România în anul 1907.

Starea de asediu sau altă formă de suspendare a Constituției și înființarea de tribunale militare sub orice formă sau denumire nu se pot introduce pe teritoriul Basarabiei autonome decât în timp de război cu dușmanul din afara țării și numai după ce Sfatul Țării va da aprobarea prin vot secret cu 2/3 din numărul total al deputaților din Sfatul Țării.

Conducătorii, toți deputații din Sfatul Țării și orice slujbaş de orice grad din Basarabia autonomă și oricare cetățean care va complota sau va activa direct sau indirect prin fapte, prin scris sau vorbă, prin orice mijloace, la suprimarea libertăților dobândite de popor prin revoluție se declară în afara legii“.

Președintele stabs-căpitan Catelli, luând cuvântul, spune:

„M-ați încurcat. Voi știți că, de la început, eram pentru unire, eram gata să accept chiar și programul cu care venise Halippa — pentru care declarație, pe bună dreptate, am primit mustrarea cuvenită — dar acum, înțeleg, făcând unirea, ne luăm o mare răspundere față de țărani și muncitori, de întregul popor românesc.

Să judecăm bine. Să judecăm profund ca să găsim formula cea mai fericită în condițiile favorabile de azi. Să facem unirea nu este prea greu, dar făcând unirea, ne luăm o mare și grea răspundere. Este adevărat că unirea o facem pentru binele neamului, dar dacă în acest stat pe care vrem să-l întregim omul nu se va bucura de libertatea personală și nu i se va respecta munca, atunci, pe bună dreptate, cum spune... mai bine să nu facem un asemenea stat. De aceea și eu mă asociez la propunerea de a lupta pentru unirea cu condiții, trecând în actul unirii toate principiile din programul nostru și adausul propus de micimanul Prahnițchi și mărturisesc că dacă nu s-ar fi ivit cazul cu Rada Ucraineană — care încercase să încorporeze Basarabia la Ucraina — aș înclina și eu spre formarea unui stat independent“.

După cinci zile de discuții, și ținând seama de opiniile expuse de vorbitori, Plenara hotărăște: Declararea Basarabiei ca Republică Moldovenească Populară Democratică, ca primă fază spre unire cu România și, fără a aștepta până la organizarea armatei naționale, să facem unirea cu condiții, trecând în Actul Unirii toate principiile din programul Partidului Național Moldovenesc din Odesa și completate cu propunerea făcută de micimanul Prahnițchi — drept garanție a păstrării drepturilor și libertăților cucerite prin revoluție“.

Cele redate mai sus dovedesc cu prisosință că ideea unirii nu a pornit de la moșieri și burghezie și nici de la cercurile guvernamentale ale Regatului Român. Condițiile unirii, autonomia Basarabiei și exproprierea moșierilor au fost stabilite de organizațiile revoluționare ostășești moldovenești. Autonomia administrativă și economică a Basarabiei, cu un Sfat al Țării și cu o armată teritorială, constituie o garanție a păstrării libertăților și drepturilor socio-economice și politice, dobândite de popor prin revoluție.

Iar votul nominal a fost adoptat pentru ca urmașii noștri să știe că înaintașii lor au votat pentru Unire deschis, liber și în deplinătatea misiunii istorice ce le-a fost hărăzită.

Dovada că votarea Unirii a fost liberă și fiecare deputat a avut deplina libertate să voteze după conștiința sa, o dovedește faptul că cei care au votat „contra” nu au avut de suportat nici un fel de consecințe neplăcute.

Anularea condițiilor prevăzute în actul Unirii de la 27 martie 1918 este o greșeală politică a unor deputați din Sfatul Țării care, entuziasmați de marea izbândă, Unirea, și crezând că având în mână arma puternică a poporului, „Votul Universal”, vor ști și vor putea să apere interesele muncitorilor de la sate și orașe, s-au lăsat convinși și în ziua de 27 noiembrie 1918 au votat anularea condițiilor Unirii, decapitând astfel conducerea Basarabiei autonome.

În anul 1940 unii dintre deputații care la 27 noiembrie 1918 au votat anularea condițiilor Unirii au văzut și au recunoscut greșeala comisă, căci dacă nu s-ar fi anulat condițiile Unirii și, imediat după înfăptuirea reformei agrare pe principiile hotărârii Sfatului Țării din 22 decembrie 1917, s-ar fi reales un nou Sfat al Țării, conform votului universal, și s-ar fi desfășurat organizarea armatei teritoriale pe parcursul celor 24 de ani, armata Basarabiei autonome ar fi fost bine instruită, dotată, înarmată și atunci când regele și conducătorii oficiali ai României, sub presiunea dictatului Moscovei, sub pretext de a evita vărsări de sânge, au renunțat și evacuat Basarabia, armata teritorială a Basarabiei autonome s-ar fi ridicat și ar fi apărut suveranitatea și independența teritorială și politică a Basarabiei — ca Finlanda.

Față de această situație și datorită lașității regelui Carol al II-lea și slăbiciunii conducătorilor tuturor partidelor politice din România, lui Stalin nu i-a fost greu, cu politica sa vicleană, în cârdășie cu Hitler, potrivit înțelegerii Molotov-Ribbentrop din 1939, să ocupe Basarabia dezarmată, cu conducerea ei decapitată și abandonată de România oficială.

După ocuparea Basarabiei a urmat o tendință din partea Rusiei de desființare a moldovenilor prin asuprire, suprimare sub învinuirea de contrarevoluționari, partizani, prin deportări în masă în regiuni îndepărtate cu clime neprielnice moldovenilor ca și faptul ca avutul împușcaților și al deportaților, casele lor, pământul lor și orice avut al lor, au fost luate și date oamenilor aduși din diferite regiuni ale Rusiei, denotă scopul de a deznaționaliza Basarabia.

Dar zadarnic s-au comis toate aceste crime de genocid și fapte imorale și inumane față de moldovenii basarabeni, pentru că națiunea mea s-a zămislit pe acest pământ cu mii de ani în urmă, a știut să-și păstreze ființa sa națională și a avut vigoare și putere sufletească să suporte năvălirile cotropitoare, a supraviețuit și din lupte a ieșit întărită și mărită. Așa se va întâmpla și de acum înainte și va veni ziua izbăvitoare și de sub această ultimă năvălire și poporul moldovenesc, în vinele căruia pulsează sânge de daco-geți, se va elibera definitiv și pentru totdeauna de dominație, asuprire și exploatare străină.

URSS, ca și Gemiania lui Hitler, a dus aceeași politică imperialistă de cotropire și anexiuni de teritorii și suprimare de națiuni.

Teza Moscovei privitor la crearea în 1924 a Republicii Moldovenești este o confirmare că poporul moldovenesc de peste Nistru și din Basarabia era statornicit pe aceste pământuri și că moldovenii constituie o națiune de origine latină de sine stătătoare, stăpână pe destinele proprii, neavând nici o legătură cu poporul slav.

Teza lui Lenin, expusă de el la Congresul Partidului Social-Democrat Rus, ținut în iulie 1903, în chestia națională, a constatat în respectarea principiilor autodeterminării popoarelor, el susținând că a te opune acestui principiu înseamnă să te aliniezi și să devii complice cu asupritorii națiunilor. Acest program a dăinuit până în 1919.

La a VII-a conferință a bolșevicilor, din aprilie 1917, unele din cele mai importante chestiuni ce s-au discutat au fost chestia agrară și cea a naționalităților...

În chestia naționalităților, conferința a adoptat următoarea rezoluție: „Politica de oprimare a naționalităților este o moștenire a absolutismului țarist, susținută de moșieri și capitaliști și burghezie în interesul lor de a-și păstra privilegiile de clasă dominantă, cu scopul de a dezbină muncitorii de diferite naționalități.

Imperialismul contemporan, în hotărârea sa de a domina state mai slabe, ascute și mai mult oprimarea națională (tocmai ceea ce face azi Moscova, n.n.)... Pentru toate națiunile din cuprinsul Rusiei trebuie de recunoscut dreptul de a se despărți și a-și constitui statul lor suveran independent. A nega acest drept și a nu lua măsuri care să garanteze realizarea practică a acestuia ar însemna să sus(ii o politică de dominare și de anexiune. Numai recunoașterea de către proletariat a dreptului națiunilor de a se despărți va duce la solidaritatea muncitorilor de diferite naționalități și va ușura adevărata apropiere democratică a națiunilor“.

Această teză, cu aceeași claritate și tărie, V. I. Lenin a susținut-o la întrevvedere din 9 octombrie 1917 cu delegația moldovenilor basarabeni care, după ce i s-a spus doleanțele moldovenilor din Basarabia și greutățile ce întâmpină în obținerea aprobării convocării Congresului și în înștiințarea ostașilor moldoveni pentru a-și alege delegații de pe toate fronturile și garnizoanele Rusiei, a declarat:

„Cauza voastră, a Basarabiei pentru care luptați, e o cauză dreaptă. Basarabia locuită de moldoveni are tot dreptul la autodeterminare, la autonomie până la completa independență, iar Congresul convocați-l pentru 20 octombrie“.

La obiecțiunea delegației că până la 20 octombrie a rămas puțin timp pentru ca înștiințarea de convocare a Congresului să ajungă la toate unitățile de pe fronturi și garnizoane, după care să convoace adunări pe unități ca să-și aleagă reprezentanții la Congres și timp ca să ajungă la Chișinău, Lenin le-a răspuns:

„Plecați de îndată la Moghilev, căutați pe noul comandant sau pe tov. Auteneanț și spuneți-le că eu v-am trimis și că ei vor face ca a doua zi și cea mai îndepărtată garnizoană și front vor ști că se convoacă Congresul vostru și să trimită delegați la Congres.

Datorită acestui ajutor, Congresul s-a putut convoca.

Stalin, la Congresul din aprilie 1925 în chestiunea națională, a chemat partidul la lupta decisivă cu șovinismul velicorus. Presupun că a făcut aceasta pentru a domoli pe velicoruși în pretențiile lor de a vedea în fruntea conducerii statului lor imperialist adevărați ruși, care să continue politica țarului Petru. Indiferent de motivele ce l-au determinat să ceară acest lucru, constat șovinismul rușilor, fie ei comuniști sau monarhiști.

După răsturnarea guvernului Kerenski și preluarea de către soviete a puterii de stat în Rusia, sovietul a emis o declarație prin care recunoștea dreptul tuturor naționalităților din fostul Imperiu rus, același cu cele ale velicorușilor.

În raportul amintit, dl Diordiță a arătat că Sfatul Țării ar fi fost un organ contra-revoluționar și neautorizat a vorbi în numele poporului, însă nu a reușit să convingă pe nimeni, căci toate actele, toate documentele istorice și toate acțiunile Sfatului Țării — în tot timpul existenței sale, timp de un an — sunt dovezi grăitoare și fără putință de tăgadă, pe când afirmațiile înșirate în raportul dlui Diordiță sunt imaginare și cu nimic sprijinite.

Sfatul Țării, așa cum a fost constituit, ca și componența sa, dovedesc că el era o adevărată reprezentanță democratică ieșită din revoluție, o adevărată Adunare Națională, reprezentând adevărata voință a întregului popor, nu numai a moldovenilor, ci a întregii populații a Basarabiei, în Sfatul Țării au intrat deputați din toate partidele și organizațiile socialiste revoluționare și toate naționalitățile conlocuitoare au avut reprezentanți în Sfatul Țării, astfel că întreaga populație a Basarabiei era just reprezentată și deci Sfatul Țării avea autoritatea să decidă asupra soartei Basarabiei și să ia hotărârile pe care le-a luat.

Eu vă rog să luați Procesul-Verbal al ședinței de deschidere a Sfatului Țării, din 21 noiembrie 1917, pe care cred că-l aveți și veți vedea că Sfatul Țării a fost recunoscut ca adevărat parlament democrat, reprezentând și exprimând adevărata voință a întregii națiuni. Iată câteva extrase din cuvântările deputaților Sfatului Țării și a oaspeților veniți să salute Sfatul Țării:

Deputatul Pan Halippa — reprezentantul Partidului Național Moldovenesc, făcând un scurt istoric al partidului, în încheiere spune că: „Partidul Moldovenesc dorește să lucreze în Sfatul Țării pentru binele tuturor naționalităților din Basarabia, care au dreptul să trăiască pe pământul ei ospitalier“.

Deputatul P. V. Erhan — în calitatea sa de Președinte al Comitetului executiv gubernial din Basarabia al deputaților țărani, spune: „Țăranii au credința că Sfatul Țării va pune ca țintă pacea imediată onorabilă pe principiul autodeterminării tuturor popoarelor... Dar puterea constă în unire și pentru țăranimea Basarabiei nu există deosebire între moldoveni și nemoldoveni și în acest Parlament țăranii, ca un singur om, vor ieși și vor apăra interesele tuturor țăranilor și pe cele ale Basarabiei întregi“.

Deputatul I. Păscăluță — în numele Comitetului apărării revoluției în Basarabia, salutând Sfatul Țării, își exprimă credința că: „Acest Parlament, ieșit din revoluție, va lupta cu anarhia și va realiza năzuințele naționale și social-politice ale poporului, după directivele date de primul Congres Ostășesc Moldovenesc din 20—25 octombrie 1917“.

Niselsohn, reprezentantul Comitetului executiv al Sovietului deputaților, soldaților și muncitorilor din Chișinău, salutând Sfatul Țării, arată că Basarabia liberă este fructul revoluției și că Sfatul Țării are în perspectivă o muncă grea și plină de răspundere.

M. I. Kogan — reprezentantul Partidului Socialist Revoluționar, salutând Sfatul Țării, încheie cu următoarele cuvinte: „Partidul Socialist Revoluționar a fost primul partid socialist din Rusia care întotdeauna a susținut mișcarea națională în țară și de aceea al 2-lea Congres gubernial basarabean al Partidului Socialist Revoluționar salută renașterea națională în Basarabia și crearea parlamentului țării Basarabia“.

Deputatul N. E. Grinfeld — în numele Partidului Social-Democrat Rus, făcând istoricul stărilor social-politice din Rusia veche și cea de azi, încheie: „Salut Sfatul Țării — organ suprem al Țării“.

Deputatul I. Pelivan — din partea Partidului Moldovenesc, după un scurt istoric al mersului istoriei, se oprește asupra nașterii Sfatului Țării spunând: „A trebuit să vină revoluția aceasta crâncenă de acum care să ne spună că avem și noi dreptul la viața națională. Ideea aceasta a fost prinsă de soldații noștri moldoveni din Odesa și ei au răspândit-o pretutindeni, lucrând cu sârguință pentru înfăptuirea ei. Numele lor trebuie scris cu litere de aur în istoria neamului nostru. Fără ei, Congresul Ostășesc din octombrie 1917, care a declarat autonomia Basarabiei, nu s-ar fi ținut“.

Deputatul V. Gafenco — în numele harnicului Comitet împlinitor al ostașilor moldoveni de la Odesa, spune: „Comitetul de la Odesa a lucrat cu toată stăruința încă de la început pentru treaba moldovenească. El a strâns la un loc pe toți ofițerii și soldații moldoveni din garnizoana Odesei și a organizat cu ei marea sărbătoare din 18 aprilie 1917, la care au luat parte 12 000 de ostași moldoveni, care au jurat pe steagul național și pe programul Partidului Moldovenesc din Odesa. El a organizat apoi ostașii de pe Frontul român, pe cei din Sevastopol, Ekaterinoslav și din multe alte orașe, el i-a pus pe calea cea bună pe toți ofițerii și ostașii moldoveni. El a alcătuit Comitetul Central din Chișinău, care a organizat apoi cohortele moldovenești și acum de curând regimentele (polcurile) moldovenești. Astăzi, când prin stăruința ostașilor se deschide Sfatul Țării, Comitetul din Odesa se simte fericit că poate pune toată răspunderea

pentru viitor în mâinile acestui Sfat, pe care îl va sprijini din toate puterile. În numele Comitetului din Odesa, doresc Sfatului Țării spor la muncă“.

Președintele Sfatului Țării I. C. Inculeț, în încheiere, spune: „Soarele a strălucit toată ziua. Să nu se stingă lumina lui pentru noi niciodată. Noi am auzit felicitările din partea diferitelor grupări și organizații și în aceste felicitări se vede dorința tuturor de a lucra cu noi la un loc. Toți sunt însuflețiți de dorința de a ne susține. Să lucrăm dar împreună și noi ne vom atinge ținta“.

Toți vorbitorii au recunoscut că Sfatul Țării este adevărata și legala reprezentanță a întregii populații din Basarabia. Nimeni din vorbitori n-a obiectat că vreo pătură socială nu ar fi avut reprezentanții săi în Sfatul Țării. Toți vorbitorii au recunoscut că Sfatul Țării este bine organizat, democratic și just au fost repartizate locurile pentru toate naționalitățile conlocuitoare și păturile sociale.

În continuare dl Diordiță, fără să vrea, dezvăluie eforturile Rusiei imperialiste de a reîngloba Basarabia, jefuită de țarul Alexandru I — constatare făcută de Karl Marx — în Rusia comunistă. Citez:

„Sub îndrumarea directă a Conferinței bolșevicilor de pe Frontul român (ținut în zilele de 28—30 noiembrie 1917 la Chișinău — după deschiderea Sfatului Țării), se creează la începutul lui decembrie, la Chișinău, organizația de sine stătătoare a bolșevicilor în frunte cu un prezidiu condus de I. D. Meleșin, fost muncitor la Petrograd“.

Iată cum guvernul sovietic trimite în Basarabia o armată întreagă de bolșevici pentru activarea luptei în favoarea puterii sovietice și aceasta după ce Sfatul Țării răsturnase vechea administrație rusă și luase în mâinile sale întreaga putere de stat și elaborase principiile Constituției Republicii Moldovenești.

Urmașul lui Lenin, I. V. Stalin, în 1940, contrar principiului autodeterminării popoarelor, principiu anterior susținut de el însuși, cu ajutorul politicii viclene a lui Hitler și Ribbentrop, a pus în executare vechiul program politic de expansiune al fostului imperiu rus și, folosindu-se de lașitatea regelui Carol al II-lea și de slăbiciunea conducătorilor partidelor politice din România, a ocupat cu forța armată Basarabia. Iată așa s-a încadrat Basarabia în imperiul URSS și nu așa cum s-a arătat în raportul dlui Diordiță, cum că Basarabia de bună voie s-ar fi unit cu URSS...

Orice încercare de a justifica ocuparea brutală, cu armata, a Basarabiei, nu va reuși. Poporul moldovenesc va ști să-și păstreze ființa națională și să-și apere independența așa cum a făcut-o în trecut sub Ștefan Vodă, spiritul căruia, înțepenit în bronz, stă de strajă în Chișinău drept îndemn la luptă pentru independență și suveranitate. Toate încercările de genocid prin suprimări și deportări în masă a sutelor de mii de moldoveni ce s-au practicat și mai continuă încă, nu vor scoate din sufletul moldovenilor năzuința de unitate națională și de independență, și Basarabia are destui fii care vor ști să aleagă timpul pentru a reîncepe lupta și gata de a se jertfi pentru libertate și independență...

Acum Kremlinul propovăduiește o nouă doctrină — principiul „internaționalismului proletar“, căruia trebuie să-i fie subordonate toate principiile social-politice, economice și naționale, chiar și suveranitatea unor țări. În numele acestei idei, absurde în zilele noastre, lansată de tov. L. Brejnev, URSS a invadat Cehoslovacia socialistă și prietenă a Moscovei, ca după un timp, cu ocazia unui conflict de frontieră cu China, conducătorii URSS au declarat că vor apăra cu toată tăria granițele sfinte ale Rusiei. Granițele Cehoslovaciei nefiind sfinte, după concepția Kremlinului, au putut fi violate, pe când granițele URSS, împinse de Rusia țărilor cu mii de km în adâncul statului chinez, trebuie să fie socotite de toată lumea ca sfinte.

Tov. Brejnev și susținătorii lui din Kremlin se declară dușmani neîmpăcați ai imperialismului și partizani ai luptei contra colonialismului. Asta formal, iar în fapt sunt cei mai cruzi imperialiști și coloniști care, sub masca apărării socialismului și sub pretext că socialismul s-ar fi aflat în primejdie, au invadat Cehoslovacia socialistă. Invadarea Basarabiei caută să o justifice cu fel de fel de afirmații neîntemeiate, cum sunt cele enumerate în raportul dlui Diordiță, cum că poporul din Basarabia ar fi hotărât singur și liber să se înglobeze în URSS. În realitate poporul a fost contra cotropirii, dovadă că au fost arestați și deportați, după cotropire, sute de mii de țărani moldoveni în regiuni cu climă nepotrivită lor, iar locul moldovenilor a fost luat de mase de ruși și de alte naționalități, cu scopul deznaționalizării Basarabiei.

Din afirmațiile înșirate în raportul dlui Diordiță reiese un lucru de mare importanță și anume: nu poporul moldovenesc din Basarabia ar fi cerut „de bună voie“ reînglobarea Basarabiei în URSS, ci Rusia comunistă, ca pe vremea țărilor, a pus în mișcare toate forțele și a întrebuintat toate mijloacele pentru a reîngloba Basarabia în URSS.

Constatarea făcută de Karl Marx, la vremea lui, că Basarabia prin jaf a fost ruptă din trupul Moldovei și anexată la Rusia țaristă, a înlăturat toate argumentele privind drepturile Rusiei asupra Basarabiei.

Poate într-o bună zi RSFSR, în aceleași condiții și tot atât de benevol cum a cerut Basarabia să se înglobeze în URSS, va cere să se înglobeze în Republica China spre a forma o mare Republică Euro-Asiatică. Până atunci însă, atâta timp cât URSS nu va lua asemenea măsură, ar trebui ca guvernul R. S. S. Moldovenești, în baza Statutului înființării Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, care prevede ca fiecare popor să-și aibă statul său și dreptul de a ieși din Uniune și a declarațiilor mereu repetate de conducătorii URSS ce afirmă că politica URSS sprijină mișcările de eliberare națională — declarații reafirmate recent de ministrul de externe A. Gromîko în raportul său privitor la situația internațională și politica externă a URSS (raport prezentat Sovietului Suprem al URSS în sesiunea din 10 iulie 1969) — să ceară ieșirea din URSS a Republicii Socialiste Moldovenești și să se declare stat suveran independent.

Cred că guvernul Sovietic și Sovietul Suprem al URSS vor aproba ieșirea Republicii S. S. Moldovenești din URSS, căci, opunându-se, s-ar dezice și ar constitui o

dezmințire a întregii politici a URSS și ar fi evident pentru toată lumea că politica URSS este bazată pe minciuni și înșelăciuni, înfățișându-l pe Lenin ca pe un mare mincinos și înșelător de popoare, sub masca căruia continuă să-și mențină dominația și exploatarea popoarelor crotopite.

Dacă nu o veți face dvs. azi, aceasta se va face mâine, căci după cum o picătură de ulei nu se amestecă cu apa oceanului, tot așa și moldovenii de origine latină nu se vor asimila cu rușii de origine slavă, chiar dacă ar mai trăi încă o sută de ani sub ocupație rusească.

Ei își vor păstra ființa lor națională așa cum de altfel și rușii și-au păstrat ființa lor națională sub ocupația seculară a mongolilor, a tătarilor și a atâtor alte popoare. De la aceste popoare rușii au moștenit doar cnutul pe care azi URSS îl mănuieste artistic pe spinarea popoarelor crotopite.

Republica Socialistă Moldovenească, devenind stat independent, suveran în granițele sale istorice, restabilite de Sfatul Țării prin actul Unirii de la 27 martie 1918, va convoca Adunarea Națională prin alegeri libere, votul universal și participarea partidelor politice cu aceleași drepturi cu partidul care va fi la putere, Adunarea care va hotărî dacă Republica va rămâne stat independent sau se va cere direct reunirea cu România, așa cum a procedat și Sfatul Țării în martie 1918.

Poporul moldovenesc, urmaș al daco-geților, este un popor curajos, cinstit și harnic — recunoscut ca atare de toată lumea din vremurile lui Darius (Darie) încoace. El va ști să valorifice bogățiile imense subterane (gaze, țitei, etc.), va cultiva pământul fertil și astfel țara va prospera, căci rodul muncii poporului nu va mai fi supt de Moscova și va rămâne în Basarabia pentru îmbunătățirea vieții propriului popor.

7 noiembrie 1971,

Toronto — Canada

Cu stimă,

IOAN PĂSCĂLUȚĂ

Publicat după: Iurie Colesnic, Basarabia necunoscută, vol.2, Chișinău, 1997, p. 251–261

Nr. 6

13 noiembrie 1989, București. Din stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al Partidului Comunist Român

Tov. Nicolae Ceaușescu: Vreau să ridic, în fața Comitetului Politic Executiv, încă o problemă, care nu urmează s-o punem în Congres, nici public, deocamdată, dar față de care trebuie să adoptăm o poziție mai clară. Este vorba despre probleme legate de Moldova sovietică.

Ați citit cu toții informațiile și ce se întâmplă acolo. Am atras atenția tovarășilor că trebuia să le publice în presă și va trebui să publicăm, dar noi nu putem să nu luăm nici un fel de poziție în această problemă, având în vedere în primul rând, că proble-

ma Basarabiei este legată de acordul cu Hitler, de acordul dintre Uniunea Sovietică și Hitler. Anularea acestui acord, în mod inevitabil, trebuie să pună și problema anulării tuturor acordurilor care au avut loc, inclusiv să se soluționeze, în mod corespunzător, problema Basarabiei și Bucovinei de Nord.

Va trebui să discutăm în Uniunea Sovietică această problemă în perioada imediat următoare. De altfel, în timpul lui Hrușciov am mai discutat această problemă. Când ne-am întors din China, în martie 1964, ne-am întâlnit cu el. Și, între alte probleme, legate de relațiile cu China, am discutat și problema Basarabiei. El nu a respins-o, dar am convenit, de altfel, să se întâlnească delegațiile celor două partide — și s-au întâlnit —, dar au intervenit probleme cunoscute în legătură cu Hrușciov și nu s-a făcut nimic. Asta a fost.

În 1965 în întâlnirea pe care am avut-o cu Brejnev, am discutat, de asemenea, problema aurului și a tezaurului nostru, pe care România îl are în Uniunea Sovietică și despre care există un decret semnat de Lenin, prin care se spune că aparține poporului român și că va fi restituit atunci când în România va fi puterea muncitorilor și țăranilor.

Am întrebat, sunt și stenogramele, dacă consideră că în România nu este încă puterea muncitorilor și a țăranilor?! Sigur, atunci a avut o poziție favorabilă Șeleapin, care a spus că tovarășii români au dreptate, dar trebuie să se analizeze și să vedem cum să soluționăm această problemă. Ceilalți, inclusiv Brejnev au spus că aurul s-a pierdut. Pe mine nu mă interesează că s-a pierdut sau ce au făcut cu el, pentru că la un moment dat, ne-au spus că l-au luat „albii“.

Tov. Elena Ceaușescu: Albii erau tot acolo.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Nu mă interesează cine l-a luat.

Tov. Elena Ceaușescu: Să ne dea de la ei.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Pe noi nu ne interesează asta. În primul rând că Lenin a semnat acest decret în 1921, după ce s-a terminat cu albii. Este adevărat că nu am mai reluat această discuție.

Am vrut, la un moment dat, să discutăm această problemă și cu Mihail Gorbaciov, dar nu au fost condiții și am spus s-o lăsăm ceva mai târziu. Sigur, într-o formă sau alta va trebui să reluăm și problema Basarabiei.

Trebuie oricum să ridicăm problema populației din Republica Moldovenească, în concordanță cu constituția sovietică și cu ceea ce afirmă acum ei. Trebuie să le asigurăm folosirea limbii, să le asigurăm, pentru că ei sunt o republică, sunt un popor. Ei însuși (sic!) spun că sunt un popor moldovenesc. Sunt români și nu-i lasă să folosească limba pe care o doresc ei și, cel puțin, în prima etapă, să se asigure legături corespunzătoare între Moldova și România.

Sigur, nu dorim acum să ridicăm, într-o formă schimbarea imediată a granițelor, dar soluționarea acestei probleme trebuie gândită și trebuie s-o discutăm. Să avem în vedere, în primul rând să publicăm pozițiile care sunt, mai cu seamă că ei le publică și să avem lunile următoare o discuție specială pe această problemă.

De altfel în 1970—1975 am avut câteva discuții cu secretarul cu problemele internaționale de atunci — Katuşev — trimis de conducere, prin care ne cereau ca noi să recunoaştem în mod deschis, că Basarabia este a lor.

Tov. Elena Ceaușescu: Asta nu se poate niciodată.

Tov. Nicolae Ceaușescu: În programul partidului avem o referire generală și am spus că nu vom putea să recunoaştem. Una este problema granițelor, ca rezultat al forței, dar alta este să recunoaştem că poporul moldovenesc este un popor care nu are strânse legături cu poporul român, este un nonsens. Aceasta ar fi o altă problemă. Sigur punându-se problema anulării înțelegerii cu Hitler, este evident că în mod corespunzător intervine și aici anularea. Noi vrem ca după Congres să avem o discuție pe această problemă, pentru că nu se poate să acceptăm această situație și felul cum ei acționează.

Vin și fac o plenară și anunță că vor să îndrepte lucrurile, ce a fost în trecut, dar de fapt adoptă măsuri mai brutale decât în trecut și continuă să-i împiedice să-și pună în valoare problemele lor.

Asta ar fi o altă problemă pe care am vrut s-o ridic în Comitetul Politic Executiv și este de fapt o problemă strict internă, dar am vrut să vedem care este părerea Comitetului Politic Executiv în această problemă. Dacă sunteți de altă părere, vă rog spuneți?

Tov. Gheorghe Rădulescu: Este foarte bine cum ați propus.

Tov. Manea Mănescu: Asta este realitatea și nu se poate altfel.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Deci sunteți de acord? (Toți tovarășii sunt de acord.) Aici nu este vorba despre existența unei naționalități, sau a unor oameni care sunt de origine română și se găsesc în Uniunea Sovietică, ci este vorba despre o parte a României, care a fost cedată datorită acordului cu Hitler. Cum s-au publicat aceste acorduri în altă parte va trebui să le publicăm și noi. S-au publicat și în Uniunea Sovietică.

I-am spus și lui Matei și lui Olteanu, pentru că este legat și de partea internațională — i-am chemat pe amândoi pentru că, și din punct de vedere internațional, trebuie să lucreze împreună. Să publicăm aceste probleme, aceste acorduri, pentru că acolo se spune foarte clar că Uniunea Sovietică manifesta interes — asta este formula, în acordul semnat aparte, nu numai în acordul general, în care se pune că Uniunea manifesta interes față de Basarabia și Bucovina. Este vorba de acordul dintre Molotov și Ribbentrop și unde se spune că Germania nu are interes și nu are obiecțiuni față de acest lucru.

Un asemenea punct este și în legătură cu Polonia, că în problema Poloniei și Uniunea Sovietică manifesta anumite interese, adică împărțirea Poloniei. În realitate, de fapt, sovieticii au vrut să depășească înțelegerea cu Hitler și au cerut inițial întreaga Bucovină și Hitler s-a opus „ne-am înțeles numai atât“.

Tov. Ion Stoian: Toate acestea sunt în stenogramele lui Hitler.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Este un protocol semnat de ministrul Afacerilor Externe de atunci al României.

Tov. Elena Ceaușescu: Și ne-au luat și Insula Șerpilor.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Acestea ar fi unele probleme interne ale României, pe care trebuie să le avem în vedere. În legătură cu Raportul, în continuare, este prezenta-

tă poziția României în problemele internaționale, în care reluăm problema distrugerii armelor nucleare și am introdus aici că țările europene trebuie să realizeze un acord pentru înfăptuirea până în 1995 a distrugerii armelor nucleare din Europa, având în vedere că folosirea lor ar duce la distrugerea întregii Europe, în cadrul măsurilor generale de distrugere a armelor nucleare.

Publicat după: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar 63/1989, f. 2, 4, 8–12

Nr. 8

27 august 1991, Chișinău. Declarația de independență a Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova

DECLARAȚIA DE INDEPENDENȚĂ A REPUBLICII MOLDOVA

PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA, constituit în urma unor alegeri libere și democratice,

AVÂND ÎN VEDERE trecutul milenar al poporului nostru și statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale;

CONSIDERÂND actele de dezmembrare a teritoriului național de la 1775 și 1812 ca fiind în contradicție cu dreptul istoric și de neam și cu statutul juridic al Țării Moldovei, acte infirmate de întreaga evoluție a istoriei și de voința liber exprimată a populației Basarabiei și Bucovinei;

SUBLINIIND dăinuirea în timp a moldovenilor în Transnistria — parte componentă a teritoriului istoric și etnic al poporului nostru;

LUÂND ACT de faptul că Parlamentele multor state în declarațiile lor consideră înțelegerea încheiată la 23 august 1939, între Guvernul U.R.S.S. și Guvernul Germaniei, ca nulă *ab initio* și cer lichidarea consecințelor politico-juridice ale acesteia, fapt relevat și de Conferința internațională „*Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele sale pentru Basarabia*” prin Declarația de la Chișinău, adoptată la 28 iunie 1991;

SUBLINIIND că fără consultarea populației din Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța, ocupate prin forță la 28 iunie 1940, precum și a celei din R.A.S.S. Moldovenească (Transnistria), formată la 12 octombrie 1924, Sovietul Suprem al U.R.S.S., încălcând chiar prerogativele sale constituționale, a adoptat la 2 august 1940 „*Legea U.R.S.S. cu privire la formarea R.S.S. Moldovenești unionale*”, iar Prezidiul său a emis la 4 noiembrie 1940 „*Decretul cu privire la stabilirea graniței între R.S.S. Ucraineană și R.S.S. Moldovenească*”, acte normative prin care s-a încercat, în absența oricărui temei juridic real, justificarea dezmembrării acestor teritorii și apartenența noii republici la U.R.S.S.;

REAMINTIND că în ultimii ani mișcarea democratică de eliberare națională a populației din Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționa-

le de la Chișinău din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, drapelul de stat, din 27 aprilie 1990, stema de stat, din 3 noiembrie 1990, și schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991;

PORNIND de la Declarația suveranității Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 23 iunie 1990, și de la faptul că populația Republicii Moldova, exercitând dreptul său suveran, nu a participat la 17 martie 1991, în ciuda presiunilor exercitate de organele de stat ale U.R.S.S., la referendumul asupra menținerii U.R.S.S.;

ȚINÂND SEAMA de procesele ireversibile ce au loc în Europa și în lume de democratizare, de afirmare a libertății, independenței și unității naționale, de edificare a statelor de drept și de trecere la economia de piață;

REAFIRMÂND egalitatea în drepturi a popoarelor și dreptul acestora la autodeterminare, conform Cartei O.N.U., Actului final de la Helsinki și normelor de drept internațional;

APRECIIND, din aceste considerente, că a sosit ceasul cel mare al săvârșirii unui act de justiție, în concordanță cu istoria poporului nostru, cu normele de morală și de drept internațional,

PROCLAMĂ

solemn, în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare, în numele întregii populații a Republicii Moldova și în fața întregii lumi:

REPUBLICA MOLDOVA ESTE UN STAT SUVERAN, INDEPENDENT ȘI DEMOCRATIC, LIBER SĂ-ȘI HOTĂRASCĂ PREZENTUL ȘI VIITORUL, FĂRĂ NICI UN AMESTEC DIN AFARĂ, ÎN CONFORMITATE CU IDEALURILE ȘI NĂZUINȚELE SFINTE ALE POPORULUI ÎN SPAȚIUL ISTORIC ȘI ETNIC AL DEVENIRII SALE NAȚIONALE.

În calitatea sa de **STAT SUVERAN** și **INDEPENDENT, REPUBLICA MOLDOVA:**

SOLICITĂ tuturor statelor și guvernelor lumii recunoașterea independenței sale, astfel cum a fost proclamată de Parlamentul liber ales al Republicii, și își exprimă dorința de a stabili relații politice, economice, culturale și în alte domenii de interes comun cu țările europene, cu toate statele lumii, fiind gata să procedeze la stabilirea de relații diplomatice cu acestea, potrivit normelor de drept internațional și practicii existente în lume în această materie;

ADRESEAZĂ Organizației Națiunilor Unite cererea de a fi admisă ca membru cu drepturi depline în organizația mondială și în agențiile sale specializate;

DECLARĂ că este gata să adere la Actul final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă, solicitând, totodată, să fie admisă cu drepturi egale la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa și la mecanismele sale;

CERE Guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste să înceapă negocieri cu Guvernul Republicii Moldova privind încetarea stării ilegale de ocupație a acesteia și să retragă trupele sovietice de pe teritoriul național al Republicii Moldova;

HOTARĂȘTE că pe întregul său teritoriu să se aplice numai Constituția, legile și celelalte acte normative adoptate de organele legal constituite ale Republicii Moldova;

GARANTEAZĂ exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki și ale documentelor adoptate ulterior Cartei de la Paris pentru o nouă Europă.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Adoptată la Chișinău, de Parlamentul Republicii Moldova,
la 27 august 1991

Publicat după: Parlamentul Independenței, Chișinău, 2010, p. 238–239

Nr. 9

28 august 1991, București, Declarația Birourilor permanente ale Adunării Deputaților și Senatului României în legătură cu proclamarea independenței Republicii Moldova

Birourile permanente ale Adunării Deputaților și Senatului României, întrunite în ședință comună extraordinară, au luat act cu deosebită satisfacție de hotărârea istorică a Parlamentului de la Chișinău, din ziua de 27 august 1991, prin care a proclamat independența Republicii Moldova.

Decizia Parlamentului Moldovei consacră aspirația profundă de libertate și independență a românilor de dincolo de Prut, hotărârea și spiritul patriotic manifestate în cadrul Marii Adunări Naționale, care a precedat sesiunea extraordinară a Parlamentului Republicii.

Proclamarea independenței Moldovei încununează anii îndelungați și grei de luptă a fraților noștri moldoveni pentru apărarea identității naționale, a limbii și culturii lor românești, pentru înlăturarea vicisitudinilor la care au fost supuși în timpul dominației țariste și al regimului totalitar comunist, impus în urma aplicării prevederilor Pactului Ribbentrop-Molotov din august 1939, act pe care Parlamentul României l-a declarat *ab initio* nul și neavenit. Ea apare, totodată, ca o firească și necesară restaurare istorică, o împlinire a unei legitimități fondată pe dreptul popoarelor la autodeterminare, pe principiile și normele dreptului internațional.

Crearea statului independent moldovean materializează marea mișcare democratică și populară care a luat naștere în Republica Moldova în ultimii ani, acțiunea hotărâtă a forțelor și formațiunilor politice devotate cauzei suveranității, independenței și demnității naționale precum și curajul, realismul și înțelepciunea politică ale actualilor conducători ai Republicii Moldova.

Totodată, această mare izbândă istorică a fraților noștri se înscrie în procesele democratice, de lichidare a regimurilor comuniste și de schimbări structurale înfăp-

tuite sau în curs de desfășurare în țările din centrul și estul Europei. Ea a fost favorizată de transformările înnoitoare inițiate în Uniunea Sovietică după anul 1985, precum și de eșuarea recente tentative de lovitură de stat a forțelor conservatoare de inspirație stalinistă, care urmăreau perpetuarea dominației imperiale sovietice.

Sunt demne de remarcat vocația democratică și deschiderea umanistă a Declarației de independență de la Chișinău, care garantează exercitarea drepturilor politice, sociale, economice și culturale pentru toți cetățenii Republicii Moldova, pentru toate grupurile naționale, etnice, religioase și lingvistice de pe teritoriul acesteia, în conformitate cu principiile și normele statuate pe plan internațional.

Proclamarea independenței Republicii Moldova încheie o epocă zbuciumată din istoria sa și deschide o perioadă nouă pentru moldoveni și pentru românii de pretutindeni.

Birourile permanente ale celor două camere ale Parlamentului României salută și împărtășesc spiritul Declarației de independență care afirmă voința Republicii Moldova de a dezvolta relații de colaborare cu toate statele lumii.

Suntem convinși că, în noile condiții create de declararea independenței, se deschid perspective favorabile dezvoltării colaborării și legăturilor multiple dintre cele două state vecine, ce descind din trunchiul unic al poporului român, așa cum aceasta s-a format istoricește. În dinamizarea și largirea acestor raporturi, parlamentele țărilor noastre au datoria să-și asume întreaga responsabilitate ce le revine.

Birourile permanente ale celor două camere ale Parlamentului României cheamă parlamentele tuturor statelor din Europa și din lume să facă demersurile necesare pe lângă guvernele lor pentru recunoașterea independenței Republicii Moldova.

Totodată, Birourile permanente își declară întreaga lor disponibilitate de a sprijini Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova și de a acționa în spiritul comunității noastre de neam și destin.

Biroul permanent al Adunării Deputaților:

Marțian Dan, Președinte; **Marian Enache** Vicepreședinte;

Ionel Roman, Vicepreședinte; **Mircea Ionescu Quintus**, Vicepreședinte;

Victor Cevdarie, Vicepreședinte; **Nicolae Radu**, Secretar;

Bogdan Pătrașcu, Secretar; **Cazimir Ionescu**, Secretar;

Lazar Madaras, Secretar; **Emil Stoica**, Chestor; **Paul Ciobanu**, Chestor

Biroul permanent al Senatului:

Alexandru Bârlădeanu, Președinte; **Radu Câmpeanu**, Vicepreședinte;

Oliviu Gherman, Vicepreședinte; **Vasile Moiş**, Vicepreședinte;

Király Károly, Vicepreședinte; **Dan Iosif**, Secretar; **Petre Jurcan**, Secretar;

Verestóy Attila, Secretar; **Ioan Doru Tărăcilă**, Chestor; **Sava Constantin**, Chestor

București, 28 august 1991

Nr. 11**3 septembrie 1991, București. Hotărârea Parlamentului României cu privire la proclamarea independenței Republicii Moldova**

Membrii celor două camere legiuitoare ale Parlamentului României, reprezentanții aleși ai poporului român, s-au întrunit marți, 3 septembrie 1991, într-o atmosferă de profundă trăire patriotică, pentru a-și exprima atitudinea față de evenimentul istoric al proclamării independenței Republicii Moldova și a se pronunța asupra Declarației Birourilor permanente ale Adunării Deputaților și Senatului, adoptată la 28 august 1991, în această problemă.

În urma dezbatelor, Parlamentul României hotărăște:

Adoptă Declarația Birourilor permanente ale Adunării Deputaților și Senatului României ca document oficial ce recunoaște hotărârea Parlamentului din Chișinău, din 27 august 1991, prin care acesta a proclamat independența Republicii Moldova.

Consideră proclamarea independenței Republicii Moldova ca un eveniment de însemnătate covârșitoare în viața fraților români de peste Prut, care marchează începutul unei firești, necesare și legitime restaurări istorice.

Își declară întreaga hotărâre de a sprijini Parlamentul, Președintele și Guvernul Republicii Moldova în acțiunile de apărare a identității naționale, a limbii și culturii românilor de peste Prut și în înlăturarea consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov.

Își exprimă convingerea că, prin acest act istoric, se creează condiții favorabile unei strânse colaborări și conlucrări în toate domeniile vieții politice, economice și spirituale, în interesul românilor de pe ambele maluri ale Prutului.

În acest sens, solicită Președintelui țării, Guvernului României, tuturor forțelor politice naționale să acționeze cu consecvență în aceasta direcție.

Parlamentul României face un apel către parlamentele țărilor din Europa și din întreaga lume să acționeze pe lângă guvernele lor pentru recunoașterea independenței Republicii Moldova.

Totodată, Parlamentul României se adresează Adunării Parlamentare a Consiliului Europei și Parlamentului European pentru a recunoaște independența Republicii Moldova în spiritul adevărului istoric, al principiilor și normelor dreptului internațional.

Această hotărâre a fost adoptată de Parlamentul României în ziua de 3 septembrie 1991.

Președintele Senatului,
academician Alexandru Bârlădeanu
Președintele Adunării Deputaților,
Martian Dan

București, 3 septembrie 1991 | Nr. 23.

Rezumat

Volumul de față prezintă documente și materiale, în cea mai mare parte inedite, referitoare la viața și activitatea unuia dintre cei mai proeminenți luptători pentru cauza basarabeană — Pantelimon Halippa (1883—1979). Alături de alți mari patrioți români, precum Constantin Stere, Ion Pelivan, Ion Inculeț, Vasile Stroescu, Daniel Ciugureanu, Onisifor Ghibu ș.a., el a avut un rol de seamă în pregătirea și înfăptuirea Unirii Basarabiei cu Patria-mamă, la 27 martie 1918, fiind vicepreședinte și apoi președinte al Sfatului Țării, care a votat acest act istoric.

Între cele două războaie mondiale, Pantelimon Halippa a fost unul dintre membrii marcanți ai Partidului Național Țărănesc și a deținut mai multe funcții publice. Ca parlamentar sau ministru, el a militat pentru prosperitatea economică, socială și culturală a Basarabiei, devenind unul dintre liderii regionalismului basarabean.

Instaurarea regimului comunist prosovietic în România a provocat mari suferințe fruntașilor basarabeni care jucaseră un rol de seamă în realizarea Marii Uniri de la 1918. Dintre liderii mișcării de renaștere națională din Basarabia, Pantelimon Halippa a avut poate destinul cel mai frământat. În anul 1950, el a fost arestat și deținut timp de 2 ani la închisoarea din Sighet. În martie 1952 a fost predat organelor sovietice și dus la Chișinău. Aici a fost ținut într-o închisoare a KGB-ului, unde s-a făcut ancheta în cursul căreia i s-a imputat că Unirea Basarabiei cu România nu s-a făcut legitim. Un tribunal militar din Chișinău l-a condamnat pe Pantelimon Halippa la 25 de ani de muncă silnică în Siberia. A fost eliberat în anul 1955. Întors în țară, în loc să fie adus acasă, a fost dus la Gherla, unde a mai stat la închisoare până în 1957, fără nici o judecată.

După eliberare, Pantelimon Halippa nu a încetat să lupte pentru cauza basarabeană în condițiile deosebit de dificile ale regimului comunist. El a adresat mai multe memorii liderilor de partid și de stat, Gheorghe Gheorghiu-Dej, iar mai târziu lui Nicolae Ceaușescu, cerând implicarea autorităților române în stabilirea de contacte culturale cu R.S.S. Moldovenească.

La mijlocul anilor 60, odată cu noul curs de relativă independență înregistrat în politica externă a României, Pantelimon Halippa și-a pus mari speranțe într-o schimbare de percepție a autorităților române în privința problemei basarabene. El a sugerat chiar găsirea unei soluții de unificare a celor două state românești în cadrul sistemului socialist. Prin această prismă trebuie interpretate memoriile pe care le-a adresat conducerii statului român din acea vreme, precum și colaborarea pe care a avut-o cu Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R.

Deși organele represive ale statului au exercitat o supraveghere riguroasă asupra lui Pan Halippa, ca și a celorlalți basarabeni din țară, nu e mai puțin adevărat că, mai ales la începutul perioadei ceaușiste, autoritățile regimului comunist l-au susținut tacit pe acesta în activitatea de documentare pe care o făcea cu privire la problema Basarabiei, uneori chiar și în luările de atitudine față de această chestiune.

Fiind în general „nepublicabil” în țară, Pantelimon Halippa nu a ezitat să se adreseze unor oameni politici și diplomați occidentali pentru a le solicita să intervină în susținerea cauzei Basarabiei. În anii 1968—1974 el a adresat mai multe memorii unor șefi de stat, ca președintele francez Charles de Gaulle sau cel american, Richard Nixon, având totodată contacte și discuții cu reprezentanți diplomatici ai unor țări occidentale acreditați la București.

Acest autentic apostol al românilor basarabeni ne oferă modelul unei vieți exemplare a unui om politic iubit și respectat pentru excepționalele lui calități, democrat sincer și aprig luptător pentru întregirea neamului nostru românesc.

Summary

This volume presents mostly inedited documents about life and activity of one of the most pre-eminent fighter in Bessarabia's cause — Pantelimon Halippa (1883—1979). Along with other Romanian patriots like Constantin Stere, Ion Pelivan, Ion Inculeț, Vasile Stroescu, Dr. Daniel Ciugureanu, Onisifor Ghibu and so on, he had a prominent role in preparing and accomplishing Bessarabia's Union with its Mother Country, on 27 of March 1918, first as a vice-president, afterwards as a president of the Country Council, who voted this historical act.

Between the world wars, Pantelimon Halippa was one of the stalwart members of National Peasants Party and occupied several public positions. As a parliamentary or as a minister, he militated for Bessarabia's economic, social and cultural prosperity, becoming this way one of the Bessarabia's regional leaders.

The instauration of pro-soviet communism regime in Romania caused a lot of suffering to Bessarabia's front-rankers who played an important role in accomplishing the Great Union in 1918. Among movement leaders of national reborn of Bessarabia, Pantelimon Halippa probably had one of the most puzzled destinies. In 1950 he was arrested and detainee 2 years at the prison of Sighet. In March 1952 he was surrender to soviet control units and sent to Chișinău. Here, he was held in a KGB prison, where during the inquiry he was asked for evidence that the Union of Bessarabia with Romania wasn't legitimate. A military court from Chișinău condemned Pantelimon Halippa to 25 years of hard work in Siberia. He was released in 1955. While returning in the country, instead of going home, he was taken to Gherla, where he spent few more years in jail, until 1957, with no trail.

After release, Pantelimon Halippa never stopped fighting for Bessarabia's cause in spite of incredible difficult conditions of communist regime. He filed many memoirs to the state and party leaders, Gheorghe Gheorghiu-Dej, and years later, to Nicolae Ceaușescu, asking for authority's involvement into establishing cultural contacts with SSR Moldavia.

In the mid 60's among with the new course of relatively independence played by Romania's external politics, Pantelimon Halippa put a lot of hopes into a change of perception from Romanian's authorities regarding the Bessarabia's problem. He even suggested finding a unification solution for the two Romanian states inside the socialist system. Looking from this angle we must understand the memoirs he filed to Romanian state leaders from that period, and the collaboration he had with the Institute of Historical and Social-Political Studies from Central Committee of Romanian Communist Party.

Although, Halippa was under a strict supervision, as the other Bessarabian's were, it is true that, especially at the beginning of Ceaușescu's period, the authorities of the communism's regime had quietly sustained him in this research activity that he use to make regarding Bessarabia's problem, sometimes even when he stood up about this matter.

Being, in general „un-publishable“ in the country, Pantelimon Halippa never hesitated to ask some occidental politicians and diplomats to intercede in sustaining the Bessarabia's cause. Between years 1968—1974 he field several memoirs to some state chiefs, like the France president Charles de Gaulle or the American president, Richard Nixon, having in the same time contacts and discussions with diplomatic representatives of some western countries, accredited in Bucharest.

This authentic Apostle of the Union offers us a model of an exemplary life, of a loved and respected person for his exceptional qualities, sincere democrat and ardent fighter for the integration of our Romanian people.

Резюме

Настоящий том представляет документы и материалы, большей частью неизвестные, относящиеся к жизни и деятельности одного из самых выдающихся борцов за судьбу Бессарабии — Пантелимона Халиппы (1883—1979). Наряду с другими великими румынскими патриотами, такими, как Константин Стере, Ион Пеливан, Ион Инкулец, Василе Строеску, Даниел Чутуряну, Онисифор Гибу и др., он играл огромную роль в подготовке и осуществлении объединения Бессарабии с матерью-Родиной 27 марта 1918 г., будучи вице-председателем, а затем председателем Сфатул Цэрий, проголосовавшего за это историческое решение.

В период между двумя мировыми войнами Пантелимон Халиппа был одним из видных деятелей Национал-Царанистской партии и занимал многие значительные посты. Как парламентарий или министр, он боролся за экономическое, социальное и культурное процветание Бессарабии, став одним из лидеров бессарабского регионализма.

Установление просоветского коммунистического режима в Румынии принесло неисчислимые страдания бессарабским лидерам, игравшим важную роль в осуществлении Объединения 1918 года. Из вождей национального возрождения в Бессарабии Пантелимону Халиппе выпала наиболее мучительная судьба. Арестованный в 1950 г., он был брошен на два года в тюрьму Сигета. В марте 1952 г. был передан советским властям и переправлен в Кишинев. Здесь он содержался в тюрьме КГБ, подвергаясь допросам по обвинению в содействии незаконному присоединению Бессарабии к Румынии. Кишиневский военный трибунал приговорил Пантелимона Халиппу к 25 годам каторжных работ в Сибири. Освобожденный в 1955 г., вернулся на роди-

ну, где тут же был отправлен в тюрьму Герла, где без суда и следствия пробыл до 1957 г.

После освобождения Пантелимон Халиппа не прекратил борьбу за бессарабское дело в тяжелейших условиях коммунистического режима. Он направлял памятные записки партийным и государственным руководителям Г. Георгиу-Деж и Николае Чаушеску, требуя участия румынских властей в установлении культурных контактов с Молдавской ССР.

В середине 60-х годов, в связи с новым курсом на относительную независимость внешней политики Румынии, Пантелимон Халиппа возлагал большие надежды на изменение взглядов румынских властей в отношении бессарабской проблемы. Он предлагал даже, как вариант ее решения, воссоединение двух румынских государств в рамках социалистической системы. Через призму этого следует понимать памятные записки, которые он направлял руководству румынского государства того времени, и его сотрудничество с Институтом исторических и общественно-политических исследований при Центральном Комитете РКП.

Хотя государственные репрессивные органы осуществляли неусыпную слежку за Пантелимоном Халиппой, как и за другими бессарабцами в стране, следует сказать, что, особенно в начале чаушистского периода, власти коммунистического режима молчаливо поддерживали его в исследовании и документировании проблемы Бессарабии, и иногда даже в его отношении к этому вопросу.

Будучи полностью «непубликабельным» в стране, Пантелимон Халиппа, не колеблясь, обращался к западным политическим деятелям и дипломатам с настоятельными просьбами поддержать бессарабское дело. В 1968—1974 гг. он направлял многочисленные памятные записки таким государственным руководителям, как французский президент Шарль де Голль или президент США Ричард Никсон, постоянно поддерживая контакты и дискуссии с дипломатическими представителями западных стран, аккредитованными в Бухаресте.

Истинный апостол бессарабских румын, Пантелимон Халиппа является примером образцовой жизни человека, чтимого и уважаемого за свои исключительные качества, искреннего демократа и страстного борца за единство румынского народа.

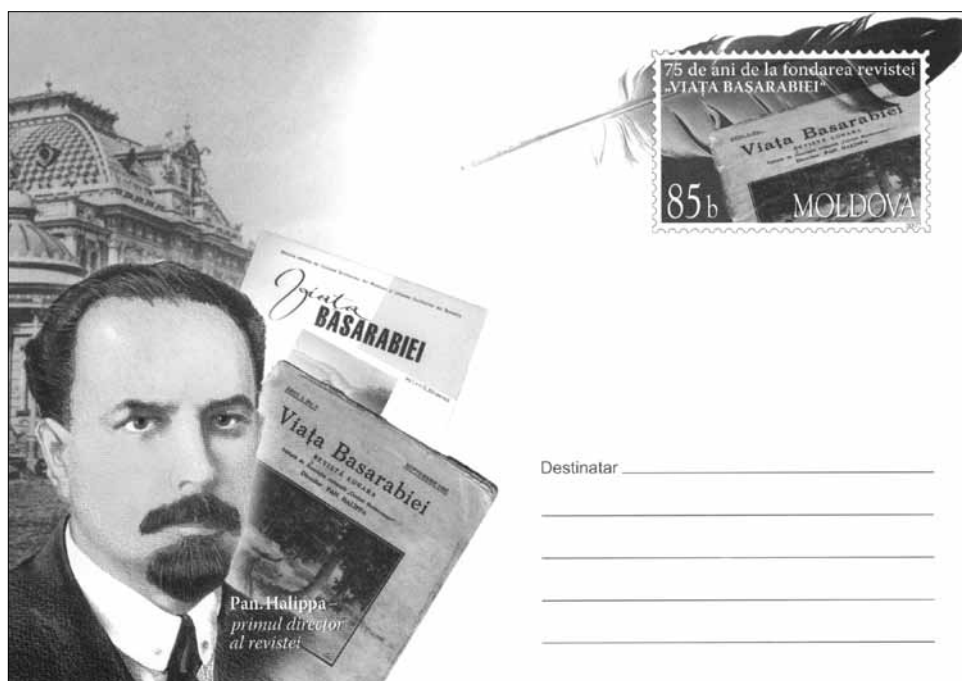

Pantelimon Halippa (1883—1979)

Editat — 9 mai 1998

Tiraj — 200 000

Pictor — Simion Zamșa

Pan Halippa (1883—1979)

Om politic român din Basarabia, publicist, luptător pentru unitatea națională, lider al Partidului Național Moldovenesc (1917—1918), vicepreședinte (1917) și președinte (1918) al Sfatului Țării, ministru în câteva guverne ale României după 1918, apărător al intereselor românilor basarabeni în perioada postbelică

Seminarul Teologic din Chișinău. Unica instituție de învățământ secundar din Basarabia.
A fost deschis în 1813 de către mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni și a funcționat până în 1944.
Aici, între anii 1898 și 1904, a învățat Pan Halippa.

Universitatea din Iași deschisă în 1860, almată a câtorva generații de studenți basarabeni.
Aici, între anii 1909 și 1912, a studiat Pan Halippa

№ 19 (78)

Ануа 2

BASARABIA

(БАСАРАБИЯ)

Газета национал-попореѣм.

№ 19 (78)

Ануа 2

Артистическо отделение, итерие де един сите дин срава ши артиста, тринисе ши газети пентру театру, трайбу ши фотоскопите, артистиче ши лите-ра-ресурсы.

Артистическо отделение, тринисе фотоскопите, артистиче ши лите-ра-ресурсы, де ши ши артиста, тринисе фотоскопите, артистиче ши лите-ра-ресурсы.

Пентру артиста, тринисе фотоскопите, артистиче ши лите-ра-ресурсы, де ши ши артиста, тринисе фотоскопите, артистиче ши лите-ра-ресурсы.

Кинотора газетей и дескити ши фотоскопите ши лите-ра-ресурсы, де ши ши артиста, тринисе фотоскопите, артистиче ши лите-ра-ресурсы.

Ун нумер дескити се виеде ните 3 виедиче.

Адреса киноторей ши дескити: Кишинев, strada Arhiepiscopiei, N 90.

Кишинев.

Дулиника, 4 мартіа.

Ануа 1907.

СЕ ПРЕИЗВЕЖЕТЕ МАСКРИТЕ не ануа 1907

ла газета НАЦИОНАЛ-ПОПОРАНИ

BASARABIA

Газета на еши доу соу грей ора не континимы.

ПЛАТА ДЕ АБОНАМЕНТ КИ ТРИМОНТЕРИ:

МАСКРИТЕ МАСКРИТЕ: По 1 ану—4 р., 11 ану—3 р. 75 к., 10 ану—3 р. 50 к., 9 ану—3 р. 25 к., 8 ану—2 р. 95 к., 7 ану—2 р. 60 к., 6 ану—2 р. 35 к., 5 ану—1 р. 90 к., 4 ану—1 р. 55 к., 3 ану—1 р. 20 к., 2 ану—50 к., 1 ану—40 к.

МАСКРИТЕ МАСКРИТЕ:

Абонаменту се прамити вулпи дела ши кинитор и еше карей думи.

Пентру ешикар адресе се платице 20 де кини.

Desteptă-te Române.

(Кинитор нумеріа).

Дештепті-те, романе, дин сонду чел де шоаре.

Мя каре те-дештепті борбарей де тараш.

Акуя ора ните одати кроесте-де алти сондти.

Ла каре си се-кисне ши крушій тай душман.

Акуя ора ните одати си дин домаш ла думи.

Кини асте мите ните кружје ши сондс де романи

Мя кини а ностре ностри ностри ку фотоскопите

Трифотоскоп) ши думи, ши кини де Трапи.)

Митица-де дати фотоскопите ши кини-и жор де тале.

Кини стай, ки бралі ши кини, виедиче сите де мити.

Ун глас еи мити антипите ши сар, ки думи-и стиги.

Ботрица, ботрица, жув.) теора дин мити-и дин кини.

Принти карея убои—Майи, Штефан, Коране.)

Романи ностри, ай ностри стигица.

Кини фотоскопите, ку фотоскопите ши ните.

«Митица-де дати фотоскопите ши кини-и жор де тале»

Не ной по нумеріа) а ните) рогате

Мя карея нумеріа де Митица) ши Киница.)

Др ной, киница ла стиги де ошита думица.)

Жури, кини ной де мити си фотоскопите фотоскоп.

О мите думица дела Митица чел каре

Принти дела фотоскопите ши киница д-журтор.

Мя думица ку думица ши ора ши каре.

Мя стиги де перикол) с-ар фотоскопите.

Де фотоскопите си мити, де тринисе ши нумеріа

Ора-каре с-ар ретраше дин фотоскопите) лог.

Киница нити си мити ку ните думица)

Ба, каре, ки си тринисе мити сибе ши фотоскопите.

Н-журисе итагата) барбарей семі-жув.)

А карей нити) фотоскопите) ши аз де мити стиги.

Акуя с-ар мити мити) ши нитица стигица

Др митица не де думица, ки мити ку о прамити.

Нажурисе дескитица) ку-стигица дин ора.

Др карей жор дин мити, ки нитица-и стиги.

Акуя с-ар мити крушій ши карея лор тринисе)

Си не романица митица) др карей нити о думица

Романи дин нитица, акун ора ните одати

Убои-и ши нитица, убои-и ши нитица

Стигица ши думица, ки думица-и стигица

Прини нитица ши сите—кисне митица.

Прини ку крушій фотоскопите мити ора де киница.

Дештепті-и думица ши киница еи при ошита

Митица ните митица, ку думица) думица.

Дештепті си сите скан) прини, ши митица нитица) думица

Александр Журица.

Ziarul „Basarabia”. Săptămânal național de orientare democratică, apărut la Chișinău, în perioada 24 mai 1906–11 martie 1907, sub conducerea lui Emanuil Gavrilă, Vasile Hartia și Ion Pelivan. Colaboratori activi – Pantelimon Halippa (Pintilie Cubolteanu), Alexei Mateevici, Alexis Nour și alții.

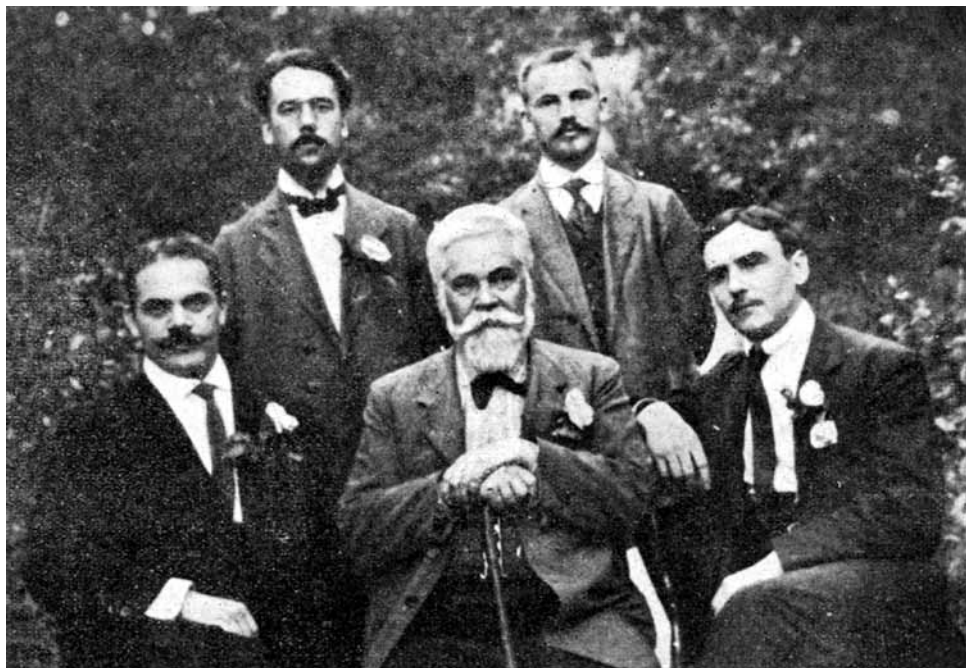
Redacția gazetei „Basarabia”. Anul 1906. De la stânga la dreapta: pe scaun – Theodor Inculeț, Alexei Mateevici, Sergiu V. Cujbă, Mihail Vântu, Ion Pelivan; în picioare – Tudose Roman, Ștefan Usinevici, Gheorghe Raciov-schi (servitor), Pantelimon Halippa, N. Roșca, Gheorghe Stârcea; jos – doi vânzători de ziare

Un grup de colaboratori ai ziarului „Basarabia”. De la stânga la dreapta: Tudose Roman, Pantelimon Halippa, Sergiu V. Cujbă, Mihail Vântu, Alexei Mateevici, Theodor Inculeț. Chișinău, 1906

Casa Pan Halippa

Redactori și colaboratori ai revistei și gazetei „Cuvânt moldovenesc”.
De la stânga la dreapta: Simion Murafa, Nicolae Alexandri, Daniel Ciugureanu,
Pantelimon Halippa și Gheorghe Stârcea

Palatul Sfatul Țării din Chișinău. În acest edificiu, în perioada 21 noiembrie 1917—27 noiembrie 1918, și-a ținut ședințele primul parlament al Basarabiei. Aici, la 2 decembrie 1917, Basarabia a fost declarată Republică Democratică Moldovenească; la 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării a proclamat independența Republicii Democratice Moldovenești, iar la 27 martie 1918 — unirea ei cu România

АНКЕТНЫЙ ЛИСТ

Члена „СФАТУЛ ЦЭРІЙ“.

000114

1. Фамилія Halippa.
2. Имя Pantelimon
3. Отчество Nicolae.
4. Возраст 34 ani.
5. Національність moldovan.
6. Откуда родомъ din satul Curbetta, cantul Sorocii,
(губернія, уѣздъ, городъ, деревня) Volostea Nădușitii.
7. Образование Universitatea din Iureș și dela Iureș.
8. Родъ занятій Redactor-editor al Cuvântului Moldovenesc.
9. Къ какой политической Partidul național moldo-
партіи принадлежить român.
10. Какой фракціи въ СФАТУЛ ЦЭРІЙ Fracția țărănească
11. Въ какихъ состоятъ организаціяхъ În Comitetul gubern-
mal al deputaților țărănești.
12. Отъ кого избранъ въ СФАТУЛ ЦЭРІЙ dela țărani prin
Comitetul gubernmal țărănesc
13. Адресъ въ Кишиневѣ Încornakaia ulița N15.
14. Адресъ въ мѣстѣ постоянного жительства Chișinău.
15. Собственноручная подпись Pantelimon Halippa.

19—17. годъ.

NEAMUL ROMANESC

ZIUA MARE A BASARABIEI

— Discursul d-lui P. N. Halippa —

După discursul președintelui Statului a luat cuvântul d. P. N. Halippa din partea partidului național moldovenesc, care a făcut următoarele interesante declarații :

Cinstită adunare, am fericirea să înfrățesc în această cinstită adunare partidul moldovenesc organizat. *In acest partid național eu văd întrupate toate aspirațiile naționale ale neamului moldovenesc* (aplaude frenetice.)

Domnii deputați, acum opt luni, când la noi toți guvernau, când toți se scăldau în apele unui internaționalism boinăvicios, provocat de revoluția rusească, noi am fost aceia cari am ridicat mai întâiu steagul național, călăuziți de ideea iubirii de patrie îndecă de pământul nostru moldovenesc. Această idee a fost îmbălsăvită cu căldura de noi, cari m'am zăbovit a o simțina plină de încredere prin toate colțurile pământului dintre Prut și Nistru. Munca era grea, căci poporul zăcea amorțit încă de lanțurile robiei, iar aceste lanțuri găsim că ne pilesc numai cu mare înecăgălie. Chiar de la început s'am găsit foarte mulți Moldoveni cari ni spuneau că poraim o lucrare zădărnică, de oare ce simțirile poporului moldovenesc sînt letargice. Și, dacă sărăm vedem că aceste grele lanțuri de robie s'am rupt și neamul nostru s'a trezit la viață, trebuie să mărturisesc că o parte de vrednicie o are și partidul național, care, prin pășanii săi, a pilit stăruiți aceste legături. Partidul național a tăiat obloanele de fier ale temniței în care gemea neamul nostru, și astăzi noi am ajuns o țară liberă și autonomă. Poate în curând împrejurările ne vor

împinge spre republică. Pot a'ă spun că acesta este și visul partidului național. Ni trebuie însă o unitate de voință națională, precum și înțelegere între felurile popoare, căci numai prin naționalizarea vieții singuratscelor popoare și prin federalizarea țărilor se va putea mîntui și marea republică rusească. Partidul național nu are scopuri șoviniste; ci el vrea să se pună în strînsă legătură cu toate națiile mai mici; ca împreună cu ele să lucreze pentru consolidarea țării (aplaude). Noi vrem să trăim în bună înțelegere cu toți locuitorii de limbă străină, și de aceea îi poșim să se organizeze și ei. Socotesc însă de nevoie să deslar că noi, prin partidul național, înfașăgăm națiunea moldovenescă (aplaude). În aceeași vreme însă adaug că e departe de noi gladiul de a robi pe alții, ci, din potrivă, vrem să lucrăm în Statul Țării pentru procopșirea tuturor națiilor din Basarabia, care și ele ru dreptul să trăiască în cuprinsul ei primitor. Cu aceste gladiuri strig: trăiască Statul Țării, trăiască Basarabia slobodă ca chezoșie a republicii democratice federative rusești (aplaude prelungite).

Profesiile deputaților francezi

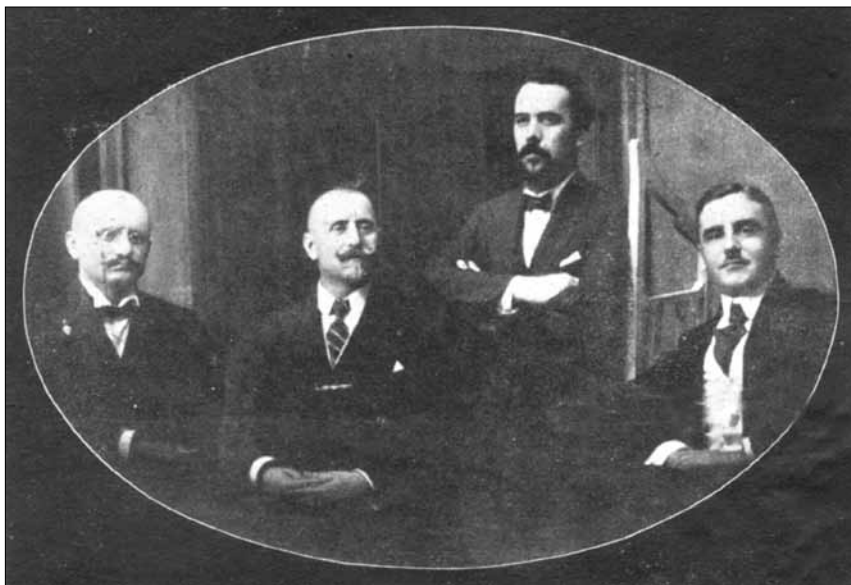
Cei mai mulți deputați francezi sînt avocați și medici; nu lipsesc profesori. Este și un veterinar, apoi un fost vinzător de gazete, un lucrător minier, un artist comic, un vinzător de viorele—nu de alte flori—, care, spune o foaie din Canada, își ține încă prăvălia în fața Hôtel de la Poste, la Toulouse.

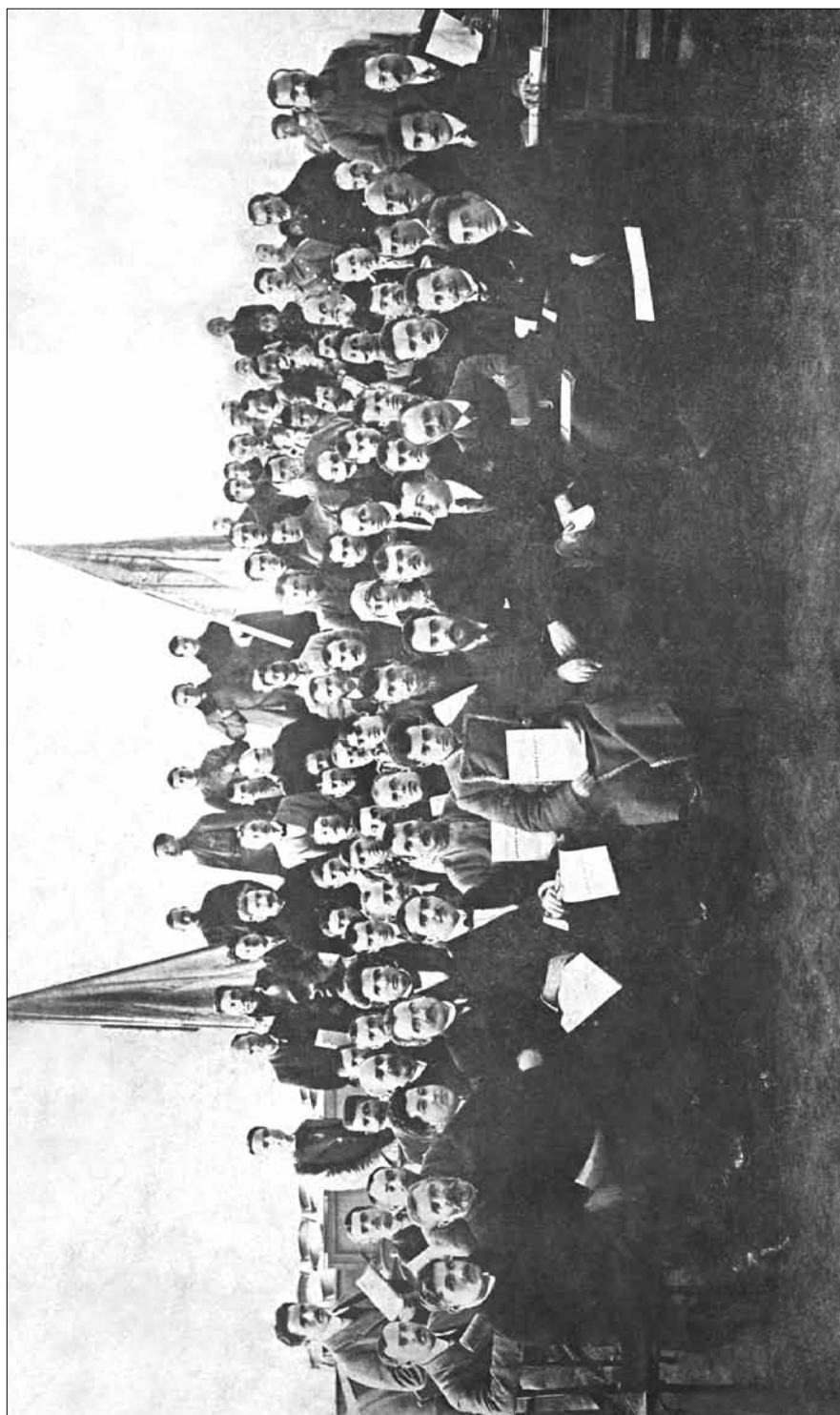
Placă comemorativă cu textul Actului unirii Basarabiei cu România votat la 27 martie 1918, instalată în sala de ședințe a Sfatului Țării. După ocuparea Basarabiei de către U.R.S.S., în 1940, placa a fost distrusă

Liderii mișcării naționale din Basarabia în compania delegației Guvernului român, în seara zilei de 27 martie 1918, după adoptarea de către Sfatul Țării a Declarației de Unire a Basarabiei cu România, la Clubul Nobilimii din Chișinău. Pantelimon Halippa, vicepreședinte al Sfatului Țării

Delegația Basarabiei trimisă la Iași imediat după Unire. Martie 1918.
De la stânga la dreapta: Ștefan Ciobanu, Ion Pelivan, Pantelimon Halippa și Daniel Ciugureanu

Deputații Sfatului Țării după ședința din 27 noiembrie 1918 — la care s-au votat reforma agrară și unirea necondiționată a Basarabiei cu România —
fotografiați în sala de ședințe a Parlamentului basarabean. În centru — Pantelimon Halippa, președinte al Sfatului Țării

Deputații Sfatului Țării după ședința din 27 noiembrie 1918 — la care s-au votat reforma agrară și unirea necondiționată a Basarabiei cu România —
fotografiați în fața Parlamentului basarabean. În centru — Pantelimon Halippa, președinte al Sfatului Țării

- 6 - 5 -

PREȘEDINȚIA
CONSILIULUI DE STAT
202010-1018 4.
AP 2224

ACTUL UNIRII

BASARABIEI CU ROMANIA - MAMĂ
LA 27 NOEMBRIE AN. 1918.

Extras din Jurnalul ședinței Sfatului Țării
din 27 Noiembrie an. 1918 (a No 2.)

În urma UNIREI cu ROMANIA-MAMĂ a BUCOVINEI, ABDE-
ALDUT, BANATULUI și Ținuturilor UNIREȘTI, locuite de
români, în hotarele ROMÂNIEI și ATEL, SFATUL ȚĂRII dec-
lară, că BASARABIA rezultă în condițiile de unire, sti-
pulate în actul dela 27 Martie, fiind încredințată că în
ROMANIA tuturor ROMÂNILOR regimul curat democratic este
asigurat pe viitor;

SFATUL ȚĂRII în prezenta CONSTITUANTEI ROMANE, care
se va alege după votul universal, și rezolvând chestia
agrafă după nevoile și dorințele poporului, anulează ce-
lelalte condițiuni din actul UNIREI DIN 27 MARTIE și de-
clară UNIREA necondiționată a BASARABIEI cu ROMANIA-MAMĂ.

 Președinte: *Pantelimon Halippa*
 Vice-președinte: *Bărbu*
 Secretar: *A. Iosbiciu*

27 noiembrie 1918. Tedeumul de la Catedrala din Chișinău oficiat cu prilejul proclamării de către Sfatul Țării a unirii necondiționate a Basarabiei cu România

Membrii delegației Basarabiei la Congresul General al Bucovinei
(Cernăuți, 15/28 noiembrie 1918)

Pan HALIPPA
S-a născut la 1 august 1883,
în com. Cubolta, jud. Soroca,
a murit la 30 aprilie 1979, București.

Ion PELIVAN
S-a născut la 1 aprilie 1876,
în com. Răzeni, jud. Chișinău,
a murit la 25 ianuarie 1954,
închisoarea Sighet (România).

Ion BUZDUGAN
S-a născut la 9 martie 1887,
la Brâncenii Vechi, jud. Bălți,
a murit la 29 ianuarie 1967, București.

Grigore CAZACLIU
S-a născut la 20 ianuarie 1892,
la Slobozia Cușelăuca, jud. Soroca,
a murit la 24 ianuarie 1959, București.

Lideri politici ai Basarabiei: Ion Inculeț, Pan Halippa, Ion Pelivan, Daniel Ciugureanu și Ștefan Ciobanu, prezenți în revista franceză „L'IMAGE”. Paris, martie 1920

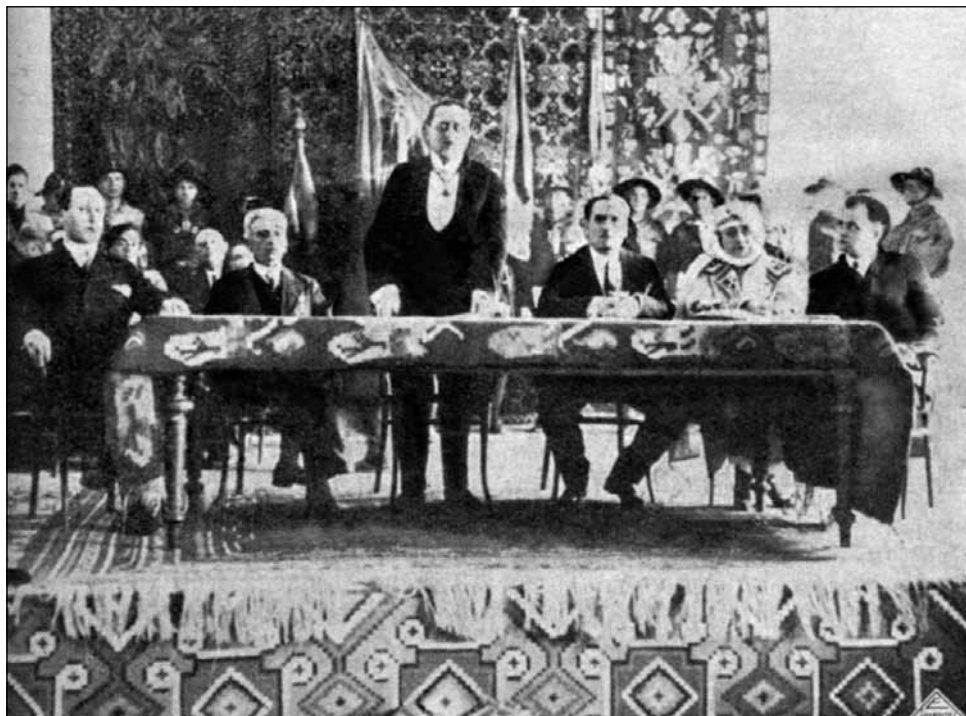
Fruntași ai mișcării naționale din Basarabia la monumentul celor trei martiri ai neamului — Simion Murafa, Alexei Mateevici și Andrei Hodorogea. Înălțat la Chișinău în 1923, monumentul a fost distrus în 1940.
În centru — Pantelimon Halippa

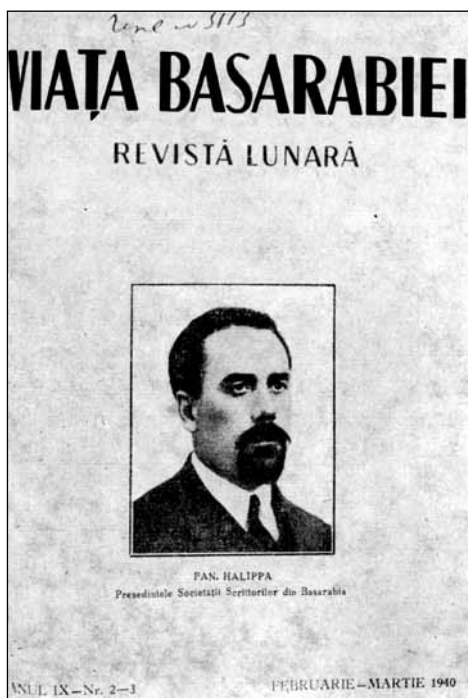
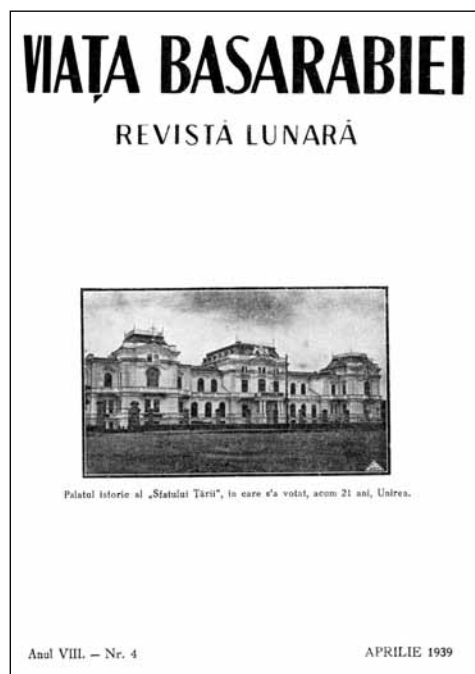
Pantelimon Halippa în cercul unor frunțași ai mișcării naționale din Basarabia și Transilvania

Pantelimon Halippa împreună cu inginerii constructori al podului de peste Prut de la Alba Iulia. 1929

Prezidiul ședinței festive consacrată aniversării a 15-a de la Unirea Basarabiei cu România. De la stânga la dreapta: Ion Buzdugan, Boris Epuri, Ion Pelivan, Pan Halippa, Elena Alistar și Anton Crihan

Revista „Viața Basarabiei”, apărută la Chișinău în ianuarie 1932—iunie 1940, apoi la București, între iulie 1940 și iulie 1944, sub îndrumarea lui Pantelimon Halippa

Placă comemorativă instalată pe imobilul Uniunii Scriitorilor din Moldova, Chișinău, str. 31 august 1989, nr. 98

Pantelimon Halippa între profesorii și absolvenții Școlii Normale „Mihai Viteazul” din Chișinău (1937), școala la care în 1919 a activat ca profesor secundar de istorie și geografie

Pantelimon Halippa (în centru), președinte de onoare al Asociației Românilor din Transnistria, Nichita Smochină, președinte al Asociației și P. Ilin, vicepreședinte. Chișinău, ianuarie 1939

De la stânga la dreapta: Ilie Zafur, Onisifor Ghibu, Ștefan Bulat, Pantelimon Halippa și Nichita Smochină. Tiraspol, 15 decembrie 1941

Pantelimon Halippa la Chișinău. 1941

Pantelimon Halippa la bustul
lui B.P. Hasdeu din Cimitirul Belu.
București, 1972

Pantelimon Halippa înconjurat de un grup de basarabeni după ceremonia comemorării morții lui Alexei Mateevici la biserica Sf. Spiridon din București. Anul 1967

28.

popor daco-roman, care și-a păstrat ființa la zădărnici
pînă la astăzi, popoare cu caracterul lor, firea
naturii lor.

Și tot așa gîndeau Leon Troțki și Vladimir Lenin, cu care am avut prilejul să discutăm în vara anului 1917, la Petrograd, la primul Congres al revoluției populare, la care am fost trimis ca delegat al Basarabiei, reprezentat de Sinichin și alții. Chestiunea colaborării culturale, sau mai zis, științifice — școlare, între Basarabia și România a fost pusă la realitatea stărilor în care trăiam pe atunci. Eu am cunoscut lui Kerenski și Molotov, care erau factori hotărîtori ai politicii rusești de pe atunci, problema necesității, ca noi moldovenii din Basarabia să începem anul școlar 1917-1918 în limba maternă. În sărăcie și strîngătoare de laure de fapt, că în acea vreme învățători și profesori, care se puteau în limba poporului nostru și nu aveau nici manuale școlare, de aceea s-au lăsat au fost lipsiți de dreptul firesc de a avea școală în limba noastră. Singura soluție era ca noi moldovenii să scriem la frații noștri din țară, unde era și guvernul Românesc, să ne

Pagină din manuscrisul
„Cronica vieții mele”. 1967

Pantelimon Halippa în apartamentul său din București. Anul 1978. Pe perete – covorul din casa părintească despre care amintește în „Povestea vieții mele”

Mama și surorile mai erau ocupate cu țesutul de pânză, de macaturi și mai ales cu facerea de covoare, cum, poate, nimeni din sat nu știa să lucreze așa de bine. Acest meșteșug mama îl învățase în casa bunicii de la Vozdu și unul din covoarele pe care le a adus ca zestre în casa de la Cubolta – plimbarea unui domn și a unei doamne, cu un câine Saint Bernard – a fost și este considerat, de toți specialiștii care l au văzut, o operă de artă.

Pan Halippa în cercul prietenilor săi la sărbătorirea celei de-a 95-a aniversări. Anul 1978

Poetul Octav Sargețiu și soția sa în vizită la Pantelimon Halippa. Anul 1978

De la stânga la dreapta: Nicolae Radu Halippa – fiul lui Pan Halippa, Tatiana Gălușcă-Crășmaru – folcloristă, Pantelimon Halippa. Anul 1978

Pantelimon Halippa a fost înconjurat întotdeauna de prieteni devotați. Anul 1978

Pan Halippa petrecut în ultimul drum... 3 mai 1979

27 aprilie 1980. Mănăstirea Cernica. Parastas pentru Pan Halippa. La un an de la deces

УТВЕРЖДАЮ: 309
 Прокурор Молдавской ССР
 Государственный контроль
 от имени 3-й канцелярии
 17 июля 1951

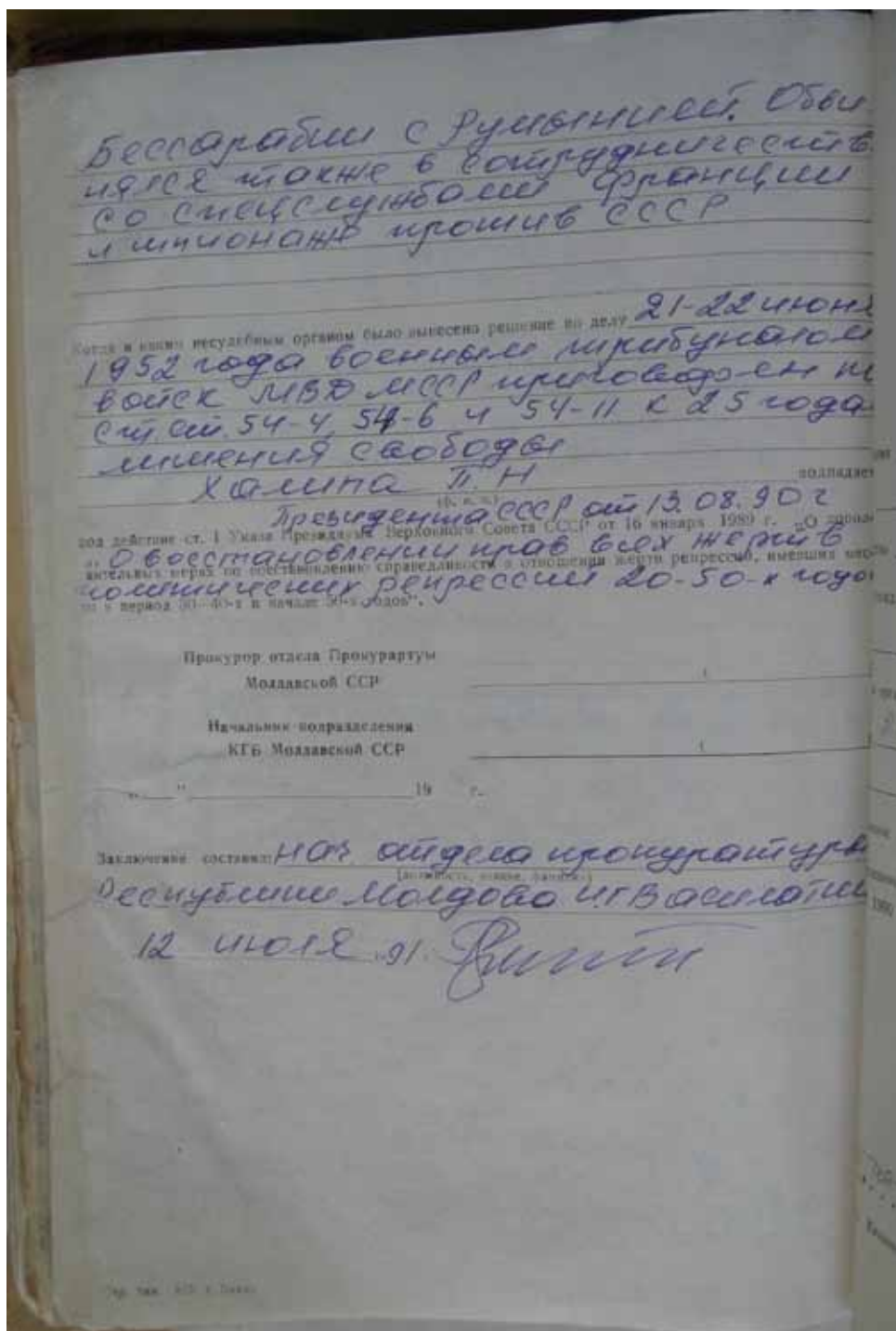
ЗАКЛЮЧЕНИЕ
 в отношении Халипы Л. Н.
 по материалам уголовного дела (арх. № 1263)
 фамилия, имя, отчество: Халипа Пантелеймон
Николаевич
 дата (из рождения): 1 августа 1885 года рождения
г. Кухолта, Бельцкого уезда
 Сведения о партийности (в том числе № партийного билета): б/п

Вся работы и должность до ареста: занимался издательской
работой

Место жительства до ареста: г. Бухарест, Румыния

Семья и родственники: сын Халипа Николай
Раду проживает в Буха-
ресте, Румыния

Дата ареста: 26 марта 1952 года
 Организация и один
 из руководителей: Сора-
мид Цэрий — который 27
марта 1918 года приняв
решение об объединении

4

СЕКРЕТНО
Формы № 15-а
К. в. 34

В ЦЕНТРЕ ИНФОРМАЦИИ и АСУ при МВД СССР

ИЗВЕЩЕНИЕ
о реабилитации

арх. уголовное дело № 017393
(ранее дело хранилось из № 19263)

Фамилия Халиппа
Имя Пантелеймон
Отчество Николаевич
Год рожд. 1883 Место рожд. с. Куровка Винницкая обл.

Органом, когда и какое принято решение ВМ ВРФ 11 мар
в 11-22 июня 1925 г. к РСФСР.

Исходное дело на Халиппа П. Н.

Предложено и он(она) реабилитирован(а) в соответствии с Указом Президента СССР от 13 апреля 1990 года „О восстановлении прав всех жертв политических репрессий 20 – 50-х годов“

Начальник 10 отделения
КГБ Молдавской ССР
А. Ширин (А. Ширин)

10 августа 1991 г.

Т. Кищенко

Strada Pantelimon Halippa din Chișinău

Sfatul Țării. Pantelimon Halippa. Basorelief pe clădirea fostului Palat al Sfatului Țării din Chișinău

Recunoștință... Cunună de flori depusă la mormântul lui Pantelimon Halippa de către Organizația Studenților Basarabeni din București, la aniversarea a 90-a de la Unirea Basarabiei cu România

Pan Halippa (1883–1979). Ilustru om politic, scriitor, președinte al Sfatului Țării. Stea comemorativă inaugurată la Chișinău, la 27 august 2006. Sculptură de Gheorghe Răileanu

Bibliografie selectivă

Izvoare inedite:

1. Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București:
Fond Pan Halippa (2126), dosare 84,108, 549, 555,559,565, 583, 1158;
Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27.
2. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, București, Fond 71/U.R.S.S., 1943, vol. 96.
3. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Arh. C.N.S.A.S.), București, dosar I 161960, vol. 1–25; dosar I 16195911, vol. 1.
4. Arhiva Națională a Republicii Moldova (A.N.R.M.), Chișinău, Fond 727.
5. Colecția Manuscrise a Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. de inv. 10225/2 f. a.; nr. de inv. 10225/3 f. a.
6. Colecția Manuscrise a Muzeului Învățăământului Public a Republicii Moldova, Fond Gheorghe Chicu.
7. Colecția Manuscrise a Casei Cărții „Mitropolit Petru Movilă”, Chișinău

Documente publicate:

1. Lidia Brâncescu, Adina Berciu-Drăghicescu, *Basarabienii și bucovinenii între drept internațional și dictat. Documente 1944—1945*, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., București, 1995.
2. *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917—1918. Documente*, Editura „Hyperion”, Chișinău, 1995.
3. Ion Agrigoroaiei, *Unirea Basarabiei cu România în presa vremii*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1999.
4. *Relațiile româno-sovietice. Documente. Vol. I. 1917—1934*, Editura Enciclopedică, București, 1999.
5. Pan Halippa, *Publicistică*, Editor și studiu introductiv — Iurie Colesnic, Fundația Culturală Română, București, Editura „Museum”, Chișinău, 2001.

6. *Din scrisorile primite de Onisifor Ghibu*, vol. II. Selecția scrisorilor, cuvânt înainte, îngrijirea ediției și comentarii, indici de nume de Mihai O. Ghibu, Editura „Semne”, București, 2007.
7. Ion Constantin, Ion Negrei, *Pantelimon Halippa — tribun al Basarabiei*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2009.
8. *Ioan Pelivan, istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de nume de Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2012.

Memorii:

1. Pan Halippa, *Cronica vieții mele*, în *Documente privind evoluția situației politico-teritoriale a provinciilor istorice românești*. Seria C — 1917—1947. Desăvârșirea statului național unitar român. Memorii (1917—1920). Partea I-a, București, iunie 1975, p. 217–248.
2. Idem, *Povestea vieții mele*. în *Patrimoniul*. Almanah de cultură istorică, (Chișinău), 1990, nr. 1, p. 17–40.
3. Idem, *Amintiri*, în „Viața Basarabiei”, 1932, nr. 2, p. 13–19; 1939, nr. 6, p. 1–11; nr. 7–8, p. 3–19.
4. Pantelimon Halippa, Anatolie Moraru, *Testament pentru urmași*, Editura „Hyperion”, Chișinău, 1991.
5. Romulus Cioflec, *Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească*, Editura „Universitas”, Chișinău, 1992.
6. Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917—1918). Amintiri*. Cuvânt înainte — Iurie Colesnic. Ediție îngrijită, prefață, tabel cronologic, note, bibliografie și indice de nume de Octavian O. Ghibu, Editura „Universitas”, Chișinău, 1992.
7. Elena Alistar, *Amintiri din anii 1917—1918*, în „Patrimoniul. Almanah de cultură istorică” (Chișinău), 1993, nr. 3.
8. Idem, *Bucuria revenirii Basarabiei la Patria mamă*, în „Magazin Istoric”, 1993, nr. 3, martie, p. 9—14.
9. Ion Inculeț, *O revoluție trăită*, Editura „Universitas”, Chișinău, 1994.
10. Vasile Harea, *Basarabia pe drumul Unirii. Amintiri și comentarii*. Ediție îngrijită și Cuvânt înainte de dr. Vlad Bejan, Iași, Editura Eminescu, 1995.
11. Ioan Hudiță, *Jurnal politic*, vol. I, II, III, Studiu introductiv, note și indice de Dan Berindei, Institutul European, Iași, 2000, 2002, 2005.
12. Alexandru V. Boldur, *Pagini de jurnal*, vol. II, Editura „Albatros”, București, 2000.
13. Idem, *Memorii. Viața mea. Lumini și umbre*, Editura „Albatros Corporation”, București, 2006.
14. Nichita Smochină. *Memorii*. Ediție îngrijită de Galin-Gorini Vlad, Editura Academiei Române, București, 2009.
15. *Pagini din însemnările unui rebel. Academicianul Nichita Smochină*, Editura „Saima”, Iași, 2012.
16. C. C. Giurescu. *Cinci ani și două luni în penitenciarul din Sighet (7 mai 1950 — 5 iulie 1955)*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994.

Lucrări. Studii. Articole:

1. Pantelimon Halippa, *Flori de pârlăoagă*, Prefață de Mihail Sadoveanu, București, 1921.
2. Ion Dumitru, *Forme de etnocid în U.R.S.S. Un plan sistematic de rusificare forțată a Basarabiei și Bucovinei de Nord*, Editura Advella-Cenad, München, 1969.
3. Sergiu Dimitriu, *La Roumanie terre d'infortune*, Nouv. Éditions Debresse, Paris, 1970.
4. Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918—1926)*, Editura „Litera”, București, 1975.
5. Idem, *Istoria Partidului Național-Țărănesc*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 1994.
6. Idem, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României. 1939—1947*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994.
7. Idem, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, Ion Șișcanu, Nicolae Enciu, Gheorghe E. Cojocar, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003* (coordonator: Ioan Scurtu), Editura Institutului Cultural Român, București, 2003.
8. Sava Gârleanu, *Pan Halippa*, în „CARPAȚII. Revistă de Cultură și Acțiune Românească în Exil”, Anul XXV, Nr. 21–22, Decembrie 1979 / Ianuarie- Februarie 1980, Madrid.
9. Iurie Colesnic, *Un chip sculptat în piatra suferinței*, în „Patrimoniu”. Almanah de cultură istorică (Chișinău), 1990, nr. 1, p. 4–16.
10. Idem, *Dosarul nr. 6235 Pantelimon Halippa*, în „Literatura și Arta”, 1 aprilie 1993, Chișinău.
11. Idem, *Basarabia necunoscută*, vol. 1, Editura „Universitas”, Chișinău, 1993.
12. Idem, *Basarabia necunoscută*, vol. 2, Editura „Universitas”, Chișinău, 1997.
13. Idem, *Apostolul Unirii — Pantelimon Halippa*, Editura „Ulysse”, Chișinău, 2006.
14. Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia. Scena și culisele istoriei*, Editura „Junimea”, Iași, 1991.
15. Idem, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institutul European, Iași, 1995.
16. Petru Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812—1918*, Chișinău, 1992.
17. Gheorghe Cunesco, *Pan Halippa și al său „pohod na Sibir”*, în revista „Basarabia” (Chișinău), 1993, nr. 6, p. 138–145.
18. Gheorghe Neacșu, *Pan. Halippa: „Prezența lui Stere ne-a fost de mare ajutor”*, în „Magazin Istoric”, 1992, nr. 11, p. 43–45.
19. Marian Ștefan, *Cuvântul Basarabiei la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în „Magazin Istoric”, 1993, nr. 3, p. 15–18.
20. Anatol Ciocanu, *Pan. Halippa — ostaș al Unirii*, în „Glasul Națiunii”, nr. 30, iulie 1993, Chișinău.
21. P. Pădureanu, *Fondul personal Pan Halippa*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2, aprilie — iunie 1993.
22. Adrian Pricop, Aurel Kerečki, *Lacrima Basarabiei*, Editura „Știința”, Chișinău, 1993.
23. Ion Constantin, *Basarabia sub ocupație sovietică de la Stalin la Gorbaciov*, Editura Fiat Lux, București, 1994.
24. Idem, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, București, 1995.

25. Idem, *Pantelimon Halippa — neînfricat pentru Basarabia*. Cuvânt înainte de Dr. Florin Rotaru, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2009.
26. Lavinia Dumitrașcu, *Contribuția lui Pantelimon Halippa la mișcarea națională românească din Basarabia (1917—1918) în lumina unor documente inedite*, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești, Arheologie—Istorie*, nr. 1, 1995, p. 195—199.
27. Grigore Bârșu, *Pantelimon Halippa (1883—1979)*, în „Curier de seară”, nr. 18, 19 februarie 1998, Chișinău.
28. Boris Buzilă, *Memoria sertarului. În vizită la Pan. Halippa*, în „Literatură și Artă”, nr. 18, 30 aprilie 1998.
29. Nicolae Enciu, *Pantelimon Halippa — promotor fervent al adevărului despre Basarabia înstrăinată*, în „Flux”, Chișinău, 27 noiembrie 1998.
30. Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, Editura „Civitas”, Chișinău, 1998.
31. Idem, *S-a întâlnit oare Pan Halippa cu Lenin la Petrograd în 1917?*, în „Revista de istorie a Moldovei”, 2008, nr. 2, p. 3—21.
32. Sergiu Grossu, *De vorbă cu Pan Halippa despre Basarabia*, în „Jurnalul literar”, Anul X, nr. 5—6, martie 1999.
33. G. N. Viforeanu, *Pantelimon Halippa — stegarul Unirii*, în „Glasul Națiunii”, (Chișinău), 24 martie 1999.
34. Nicolae Nitreanu, *Pan Halippa — o viață în slujba ideii de unitate națională*, în „Viața Armatei”, 1995, nr. 3.
35. Alexandru Chiriac, *Membrii Sfatului Țării 1917—1918. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001.
36. Ion Șpac, *Viața Basarabiei. 1932—1944. Cercetări bibliografice și informative*, Academia de Științe a Republicii Moldova, Biblioteca Științifică Centrală, Biblioteca Municipală „B.-P. Hasdeu”, Editura „Pontos”, Chișinău, 2002.
37. Ion Negrei, *Patrioți basarabeni întemnițați în închisoarea din Sighet*, în „Cugetul”. Revistă de Istorie și Cultură, 2007, nr. 3 (35), p. 22—35.
38. Idem, *Stela comemorativă Pan Halippa de la Chișinău*, în „Literatura și Arta”, 21 martie 2013.
39. Mihai Tașcă, *Pan Halippa — cronică unei condamnări*, în „Destin românesc”. Revistă de istorie și cultură, An III (XIV), 2008, nr. 4 (56), p. 99—120.
40. Pavel Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia (1918—1991) Dicționar*, Editura Militară, București, 2008.
41. *Sărbătoarea Basarabiei*, Chișinău, 1917.
42. Vasile Mălureanu, *Contribuții la apărarea unor valori importante ale patrimoniului istoric și cultural național*, în „Analele Academiei de Informații”, 2004—2005, nr. 9—10, p. 76—95.
43. *Scriitori de la „Viața Basarabiei”. Poezie, proză, critică și publicistică literară*. Selecție de Alexandru Burlacu și Alina Ciobanu. Chișinău, Editura „Hyperion”, 1990.
44. Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Editura ARC, Chișinău, 1996.
45. Zigu Ornea, *Viața lui Constantin Stere*, vol. II, Editura „Cartea Românească”, București, 1991.

**Lucrări apărute în cadrul
Proiectului „Făuritorii unității naționale. Seria Basarabia“**

1. Ion Constantin, *Pantelimon Halippa — neînfricat pentru Basarabia*. Cuvânt înainte de Dr. Florin Rotaru, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2009, 328 p.
2. Ion Constantin, Ion Negrei, *Pantelimon Halippa — tribun al Basarabiei*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2009, 494 p.
3. Ion Constantin, *Gherman Pânteia între mit și realitate*. Cuvânt înainte de Mircea Druc, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2010, 384 p.
4. Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan, părinte al mișcării naționale din Basarabia*. Ediția I-a. Cuvânt înainte de Corneliu-Mihail Lungu, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2011, 402 p.
5. Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan, părinte al mișcării naționale din Basarabia*. Ediția a II-a. Cuvânt înainte de Corneliu-Mihail Lungu, Postfață de Eugenia Danu, Notograf Prim, Chișinău, 2012, 416 p.
6. *Ioan Pelivan, istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de nume de Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2012, 646 p.
7. Dumitru Pârvu, *Problema Basarabiei în lumina principiilor actelor juridice internaționale. (Contribuții la cunoașterea raporturilor diplomatice româno-ruse)*. Studiu introductiv, note și indice de nume de Ion Constantin, Editura Bibliotecii Metropolitane București, București, 2013, 432 p.
8. Ion Constantin, Ion Negrei, *Pantelimon Halippa — apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale*. Editura Notograf Prim, Chișinău, 2013, 736 p.

- Balaur..... 609
 Balș..... 71
 Baltaga, Alexandru..... 364
 Baltaga, Vladimir..... 262
 Bantaș, Mihail..... 606
 Bantiș Kamenski..... 423
 Barbusse, Henri..... 633
 Barbuța, G..... 633
 Bârcă, Gheorghe..... 63, 107, 199, 613
 Bârcă, Teodor..... 503
 Bârcă, Teodosie..... 443
 Bârcă, Vasile..... 82, 107, 310, 316, 324
 Bârlădeanu..... 137
 Bârlădeanu, Alexandru 52, 55, 528, 529, 600, 602, 662, 663
 Barnes, Harry George 53, 485, 486, 487, 507, 512, 513, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530,
 Bartenev..... 72
 Baslaevici, Vasilie..... 118
 Basov..... 47, 446, 448
 Batiușkov..... 290, 563
 Bauer, D.P..... 72
 Bădescu, general..... 325, 326
 Bălcescu, Nicolae..... 100, 517, 575
 Bănuță..... 370, 372, 374, 375, 378, 380, 381, 382, 385, 387, 388
 Bărbulescu, Ilie..... 126
 Bărnăuțiu, Simion..... 103, 104
 Beecher-Stove, Garriet..... 118
 Bejan, Petre..... 355
 Bejenaru, Grigore..... 616
 Beldiceanu, N. N..... 295
 Beletki, I..... 74
 Belinski..... 78, 497
 Bengescu, Papadat..... 392, 393
 Beniuc, Mihai..... 402, 403, 404
 Berciu-Drăghicescu, Adina..... 49
 Berg, L.S..... 290
 Beria..... 80, 86, 373, 383, 386, 391
 Berindei, Dan..... 406
 Beymoh..... 347
 Bezviconi, Gheorghe..... 29, 275, 315
 Bilivski (Bilinschi), Vasile..... 45, 415, 479, 519, 520
 Bismarck..... 420
 Bivol, Neculai..... 87, 88, 135, 136, 226
 Blid..... 137
 Bocu, Sever..... 28, 329, 433
 Bodiul, I. I..... 621, 640
 Boga, Leon..... 45, 476
 Bogolepov, Platon Pavlovici..... 70
 Bogos, Dimitrie..... 82, 218, 430
 Bogos, Vl..... 173, 190
 Bogza, Ion..... 358
 Boieru, Gheorghe..... 429
 Boldescu, Petre..... 66, 112
 Boldur, Alexandru 29, 45, 217, 322, 324, 366, 410, 415, 430, 432, 471, 475, 478, 508, 513, 530
 Borsan, general..... 485, 514, 517, 518, 526
 Botez..... 287
 Botez, Demostene..... 393, 394, 396, 401, 402, 404, 408
 Botezat, Alexandru..... 88, 173
 Botnariuc, Ștefan..... 363
 Braga, Petre..... 77, 262
 Brânceanu, Lidia..... 49
 Brâncoveanu, Constantin..... 422
 Brâncuș..... 484
 Brătianu, [Ion I.C.]... 94, 95, 279, 461, 462, 463, 467, 478, 480, 501,
 Brătianu, Constantin I.C..... 28, 355
 Brătianu, Dinu..... 308
 Brătianu, Dumitru..... 100
 Brătianu, Gheorghe I. C. . 28, 269, 322, 355,
 Brătianu, Ion..... 352, 420
 Breanski, M..... 630
 Brejnev..... 544, 546, 655, 655, 657
 Briseakin, S.K..... 555, 560
 Broșteanu, Ernest..... 190
 Brudariu, Adrian . . 42, 56, 57, 62, 415, 418, 419, 420, 421, 605, 609, 610,
 Brumă, Senea..... 378

Buciușcan, Gavril 100
 Bucșan, Pavel 328
 Budea, Gheorghe 445
 Buhman, Eug 264
 Bujor, P. 608
 Bujor, Vladimir. 92
 Bujoreanu, Iulia .77, 385, 388, 393, 402, 426
 Bulat, Ștefan 29, 303, 304, 326
 Bunescu 31
 Burada, Teodor. 421
 Burduhosu. 137
 Burebista 544
 Buruiană, Gheorghe. 173, 199
 Busaev 365
 Butovici 271
 Buzdugan (Buzdâga Buzdugan), Ion . .45, 48,
 75, 92, 296, 298, 302, 365, 402, 403, 415,
 419, 428, 441, 442, 443, 459, 465, 472, 475,
 503, 505

C

Caisân, Fedea 115
 Câmpeanu, Radu 622
 Cantacuzin 71
 Cantacuzino 423
 Cantacuzino I. 608
 Cantemir, Antioh. 423
 Cantemir, Dimitrie 283, 284, 287, 352, 422,
 559, 562
 Captarencu, Gheorghe. 63
 Caracatița, Procofie 72
 Cardaș, Agricola 249
 Cardaș, Gheorghe. 45, 476
 Carmen, Silva 118
 Carol al II lea. 264, 329, 342, 343, 419,
 537, 650, 654
 Carol I 176, 332,
 Casso, Leon (vezi Kasso, Leon)
 Casso, Nicolae. 288
 Catelly (Cateli), E. 21, 91, 364, 455, 456,
 644, 645, 648, 649,
 Cavernali, Vladimir 264, 265, 301
 Cazacliu, Grigore 48, 92, 471, 505

Cazacliu, Vladimir 173, 302
 Cazacu, Petre. .29, 78, 90, 265, 310, 478, 505
 Cazacu, preot 401, 407
 Cazacu, Volodea. 115
 Cazimir, Constantin 81, 497
 Cădere, Victor. 478
 Călinescu [Armand] 417
 Călinescu, G. 376, 608, 612
 Căram (Cărăuș) Dimitrie 92, 465
 Cătărău. 183
 Ceachir, Mihail. 82
 Ceaikovski, N. 99
 Ceapă 137
 Ceașescu, Elena, ... 657, 658
 Ceașescu, Nicolae. 40, 45, 48, 50, 54,
 410, 412, 413, 414, 416, 417, 470, 481, 508,
 509, 511, 534, 656- 658, 665, 667, 669
 Cehov, Anton 313, 497
 Cercavski 311
 Cereminov, Grigore. 132
 Cerescu, Ion 100
 Cerna, Panait. 295
 Cernăuțeanu, S. 322, 376, 406
 Cernit, Gheorghe 67, 120
 Cernișevski 78
 Cernov 78, 282, 363, 497
 Cevdarie, Victor, ... 662
 Chetraru. 326
 Chicu, Gheorghe 131, 132, 133, 134
 Chicu, Vasile I. 265
 Chilianu, M. 191, 195
 Chiorescu. 468
 Chirculescu, Nicolae 269
 Ciachir, Mihail 262
 Ciakyr, I. 161, 162,
 Cijevski, Vasile 92, 100, 181, 443, 503
 Ciobanu, Paul 622
 Ciobanu, Ștefan 18, 23, 29, 75, 227, 270, 316,
 476, 497, 524,
 Ciobanu, Valeriu 29, 45, 476
 Ciobotar. 190
 Ciocan, Nichifor. 100

- Cioflec, Romulus 82, 176, 322
 Ciorescu, Ioan 498
 Ciornei (Cernei),Ileana (Elena)... 484, 521
 Ciornei, Neculai 92
 Ciortan, Grișa 115
 Ciotori 414, 478
 Ciprian 386
 Ciubotaru, Artemon 389
 Ciubotaru, Vasile 325, 326
 Ciugureanu, Daniel ... 23, 79, 82, 94, 96, 98,
 190, 325, 326, 327, 328, 330, 336, 352, 458,
 459, 471, 497, 501, 504, 532, 664, 666, 668
 Ciupercă 53
 Clemenceau 419
 Coadă 385, 386
 Coban, Nicolae V. 264, 334
 Cocea, N.D. 90, 416
 Codiță 316
 Codreanu, Corneliu 329
 Codreanu, Gheorghe 125, 262
 Codreanu, Ion. 77, 92, 98, 173, 352, 373
 Codreanu, Maria Filip 373
 Codreanu, Neculai 79, 308, 311,
 312, 335, 388
 Cojocaru, Gheorghe 19
 Cojocaru, Teodosie 92
 Colesnic, Iurie... 18, 19, 20, 22, 37, 38, 52,
 Colev, D. 321
 Constantin, Ion. 17, 29, 35, 36, 56, 60
 Constantin, Sava 662
 Constantinescu, Grigore 83
 Constantinescu Iași, Petre. 20, 91, 126,
 374, 505
 Constantinovici, Costea 389, 402
 Constantinovici, Vanea 389
 Cooper, Jems Fenimor 118
 Coposu 428
 Coropcean 173
 Cosimbescu, Ștefan 369, 375, 379,
 382, 390, 407, 408
 Cosniceanu, A. 616, 619
 Costenco, N. F. 264, 265, 301, 403, 404
 Costin, Ion 82
 Costin, Miron 552
 Costin, Nicolae 284, 552
 Costinescu (Sibirschi) Ion 269, 399
 Coșbuc, George. ... 20, 26, 126, 295, 483, 607
 Coșcei, Nemuritorul 118
 Cotruță 497
 Cotruță, I. 454
 Crainic, Nichifor 56, 606
 Crărescu, Victor 80, 81, 125, 226, 261
 Creangă, Ion 92,
 Creangă, Ion (scriitor)... 418, 483, 484, 559
 Crețeanu 523
 Crețu, Constantin 382, 400
 Crețu, Napoleon 355
 Crihan, Anton. 21, 29, 32, 48, 52, 53, 82, 92,
 196, 322, 329, 330, 335, 426, 433, 448, 460,
 461, 463, 469, 471, 486, 505, 516, 523, 599
 Cristea, Alexandru 264
 Cristea, Miron 329
 Cristescu 314
 Cristi, Vladimir. 29, 94, 100, 310, 316
 Crocos 120
 Crowe 347
 Crușevan (Krușevan), Pavel 79, 80, 176, 271
 Cujbă, Sergiu. 80, 81, 98, 125, 226, 262, 296,
 352
 Culev, Lucia 59
 Cunescu 596
 Curicheru, Mihail 264, 265, 301
 Cuza, A. C. 83, 224, 269, 461
 Cuza, Alexandru Ioan 497, 559, 575
- D**
- Damaschin, Dimitrie 82
 Damian 371, 372, 374
 Dan, Marțian 662, 663
 Danielopol, D. 321, 329
 Danilevski 271
 Dante 548
 Danu, Eugenia 60
 Dardan, C. 321

Darius (Darie) 656
 Dascălu, Simion 564
 Davidescu, Gheorghe 266, 267
 Day 347
 Dămăceanu, D. 305, 314,
 Dănescu, Gheorghe 602
 de Gaulle, Charles 47, 49, 448, 449,
 470, 487, 665, 667, 669
 Deac, Augustin 415
 Decebal 505, 538, 607
 Deleanu 328
 Delinschi, Elisei 63
 Delinschi, Vera 114
 Diaconescu, general 310
 Diaconovici 443
 Dicescu 83
 Dichens 118
 Dumitrescu, Gheorghe 358
 Dimitriu, Liuba 262
 Diordiță, A. F. 627, 640, 641, 644,
 646, 652, 654, 655
 Dobrescu, Aurel 28
 Dobrescu, D. 467
 Dobrianschi, Serghei 47, 446, 448
 Dobrogeanu Gherea, Gheorghe 90, 421
 Dobroliubov 78
 Dobroșinschi, Elena 265
 Dobrovolsky 438
 Dobrușkina, Reveka 79, 82
 Dodiță, Ștefan 59
 Dodul, Ștefan 108, 120, 121, 123
 Dodul, Mihail 67, 79
 Dohotaru 137
 Domușci, Ion 363
 Doncev, Ion 262, 498
 Donici, Alexandru 39, 51, 57, 76, 86, 127,
 226, 261, 497, 566, 607
 Donici, Andronachi 57, 607
 Donici, Elena 352
 Donici, general 173
 Donici, Matei 262
 Donici-Dobronravov, Leon 262, 353

Dorobanțu, T. 446
 Doroșevski, Nikolai 79
 Dostoievski 76, 386, 497, 558, 586
 Draganov 615
 Drancă, F. 630
 Druc, Mircea 60
 Druță, Gheorghe 423
 Dubnevici, Feofan 120
 Duca, [I.G.] 417
 Duca, Gheorghe 284
 Dudchevici 442, 503
 Dule, P. 630
 Dumitrașcu Vodă 284
 Dumitrașcu, Ion 303, 304, 336, 609
 Dumitrașcu, Simion 304, 326
 Dumitrescu, Ion 304
 Dumitrescu, Petre 303
 Dumitrescu, Puiu 321
 Dunăreanu, Neculai 45, 295, 476
 Dunko, K. I. 145
 Durnovo 271

E

Ecaterina a II a (Ecaterina cea Mare) 119,
 286, 493, 568
 Eisenhower 450
 Eliadi, V. 324, 326
 Eminescu, Mihai 26, 127, 484, 535, 559,
 560, 575, 589, 592
 Enache, Marian 662
 Enciu, Nicolae 19
 Engels, Friedrich 40, 411, 413, 493, 535
 Epure, Boris 100
 Erhan, Dionisie 78
 Erhan, Pantelimon 45, 79, 92, 364, 366,
 415, 475, 505,
 610, 653
 Eșanu, Vasile 67, 114
 Etherige, M. 34, 337, 423
 Eva 119
 Evtușevski 118

F

Fală, Porfire	18
Farrere, Claude	376
Fasolă	137
Fecioara împărat	118
Fedko, I.F.	628
Feodorovski	68
Ferdinand I	26, 467, 503, 504
Fet	70
Filipidi, A.	126
Filotti, general	326, 327, 329, 332
Fiodorov, Pavel Ivanovici	72
Flondor, Iancu	20, 126
Florea, Dionisie	303
Florea, Teodor	262
Florescu, Arta	484
Florov, Nicolae	132, 133, 136
Fonton, E.	289
Ford	528
Frățișman, Justin	262, 302, 497
Frimu, I. C.	399, 400
Friptu, Iulian	125
Frumusachi	137
Frunză, Axentie .. 78, 90, 226, 261, 288, 421	
Frunze (Frunză), M.V.	288, 628
Frunzetti, Dima	383

G

Gafencu, Vasile	92, 173, 653
Gârleanu, Sava	58
Gavriil, episcop	438
Gavriliță, Emanuil (Emanoil) ... 18, 74, 79,	
88, 125, 135, 136, 145-147,	
216, 226, 302, 434	
Gazițina	67
Gălușcă (Gălușcă Crâșmaru), Tatiana. . . 45,	
471, 476	
Georgescu	312
Georgescu, Mioara/Mărioara	372, 382
Georgescu, Teohari	
(„Georgescu Tălăhărescu“)	38, 86, 532
Gerota	322

Ghelmegeanu	418
Gheniță	71
Ghenzul, Vasile. . . 45, 75, 100, 229, 445, 476	
Gheorghe (Ghiță) . . 47, 50, 51, 90, 448, 495,	
505, 513, 520	
Gheorghe, Petre	381
Gheorghiu-Dej, Gheorghe. . . . 39, 86, 368,	
370, 376, 413, 414, 423, 429,	
446, 479, 480, 665, 667, 669	
Gheorghiu, Ștefan	399, 400, 471
Ghepețki	82, 83, 149-152
Gherman, Oliviu	662
Gherștanski	68, 120, 121, 122
Ghibu, Octavian O.	20, 44, 610
Ghibu, Onisifor . . 20, 44, 45, 177, 216, 303,	
304, 435, 475, 513, 644, 664, 666, 668,	
Ghinculov (Hâncu), Nicolae.	132
Gibson, Archibald	350
Gigurtu	414
Giurescu, C.C.	355, 521, 585
Giurescu, D.C.	585
Glavan, Vasile	70
Glavce, Mihail	81
Gobjilă, Ioan	79
Gobjilă, Maria	383
Gobjilă, Nicolae	377, 391, 400
Goga, Octavian.	20, 126, 353, 414, 636
Gogol, Nikolai Vasilievici	68, 70, 73,
76, 119,	
Goian, Constantin	132, 134
Golia, Ieremia	542
Goma, Paul	521
Goncearuc, Petre	446
Gonța, Alexandru	430, 530
Gorbaciov, Mihail	657
Gorceakov	72
Gore, Gheorghe	262
Gore, Paul (Pavel) . . . 18, 21, 78, 81, 88, 173,	
190, 262, 352	
Gorki, Maksim	76, 476, 497, 558
Goșu, Armand	19
Grădescu	83, 423

Grecu 609
 Grekulov 503
 Griboedov 7
 Grimm 118
 Grinberg 400
 Grinfeld, N. E. 438, 653
 Grișcov (Grișcă), Alexandru. . 132, 133, 134
 Groapă, Alexandru. 79, 134, 135
 Gromico, A. 655
 Grosu, Ion 521
 Grosu, Neculai 92
 Grosu, Pavel 79, 87, 135, 136, 324
 Groza, Petru (Petre). 32, 35, 36, 38, 80,
 322, 323, 328, 329, 340,
 344, 345, 399, 400, 531, 532
 Grușevski. 383
 Gucikov, A. I. 642
 Guciuja, Pavel. 32, 82, 322
 Guciuja, Victorița 371
 Gulichin, Dionisie 149-152
 Gumă, Vasile. 79
 Gurie (Grosu Gheorghe)... 78, 88, 173, 302,
 471, 497

H

[Halippa], Vasile. 108
 [Halippa], Veronica. 374, 378, 383, 385, 386
 [Halippa Boldescu] Ileana. 66
 Hâjdău (Hâjdeu), Alexandru 76, 287,
 497, 524
 Hâjdeu, Valeria. 72
 Halippa, Casunea (Xenia) 64, 101, 102,
 105, 106, 124, 142
 Halippa, Eleonora 39, 510
 Halippa, Ioan (Ion, Vanea). . 65, 71, 72, 73,
 85, 101, 104, 113, 114, 124, 141, 302, 422
 Halippa, Maria (Mașa) . . 65, 101, 124, 141
 Halippa, Natalița (Natașa) . . 64, 101, 105,
 106, 124, 143
 Halippa, Neculai. 63, 103, 104, 124
 Halippa, Radu Nicolae. . 137, 307, 308, 309,
 518, 519, 599, 600, 601, 609, 610, 611
 Halippa], Ștefan 66

Hâncu, Iacob. 262
 Hâncu, Mihalcea. 263
 Harbuz, Ion. 100
 Harea, Petre. 390, 392, 397, 404, 406
 Harea, Vasile. . 29, 31, 45, 92, 136, 175, 476
 Haret, Spiru. 20
 Hârjău, general 440
 Hartia, Vasile 88, 231
 Haruzin, A.N. 159, 161, 163
 Hasdeu, Bogdan Petriceicu. . 57, 127, 226,
 261, 288, 294, 421, 422, 497, 522,
 524, 559, 566, 607
 Hauff 118
 Heitmann, Klaus. 425, 426
 Herescu 423
 Herța, Vladimir (Vlad) 21, 78, 81, 84,
 173, 352
 Herzen 78, 476, 497
 Hitler 54, 129, 291, 312, 313, 342,
 418, 480, 491, 492, 506, 512, 517,
 537, 555, 650, 651, 654, 657, 658
 Hlihor, Constantin. 35
 Hodorogea, Andrei 128, 207, 439
 Holban, Ștefan 79, 92, 324
 Holban, Theodor . . 29, 45, 430, 471, 476
 Horațiu. 607
 Horia 587
 Horia, Ion 394, 396, 401, 404
 Horia, Liviu. 27
 Hortopan. 377, 378
 Hristos, Iisus . . 76, 127, 287, 368, 391, 399,
 465, 586
 Hrușcirov 414, 416, 613, 657
 Hrușevski. 479
 Hudiță, Ion . . 428, 486, 512, 523, 524, 525,
 528, 602

I

Iablukovski, F. 630
 Iacobescu, Theodor . . 45, 46, 324, 382, 383,
 447, 476
 Iaicikov 453
 Iakir, I.E. 628

Iancu, Avram	587
Ianovski, Alexandru	69
Ianovski, Vasile.	81, 82, 229, 230, 302
Ibrăileanu, Garabet	78, 83, 126
Iliin, Pavel	304
Inculeț, Ion C.	74, 84, 88, 92, 94, 96, 125, 129, 181, 182, 190, 229, 363, 365, 383, 463, 500, 501, 504, 524, 610, 654, 664, 666, 668
Inculeț, Toader	74, 82, 125
Inochentie (Ion Livezioară) ..	287, 302, 312
Inzov.	72
Ioan (Ion) Vodă cel Cumplit .	553, 579, 587
Ioana.	518
Ionașcu.	418
Ioncu, Teofil	173
Ionescu Quintus, Mircea.	662
Ionescu, Basarab.	326
Ionescu, Cazimir	622
Ionescu, Eugen	484
Ionescu, Ioan.	101
Ionescu, Take	95
Ionescu, Toma .	40, 372, 394, 397, 399, 401
Ionescu Sisești, Gheorghe	28
Ioniță, Gheorghe I.	19
Iordan, Iorgu.	38, 532, 610
Iorga, Nicolae (Neculai) .	17, 83, 269, 286, 295, 328, 373, 417, 421, 422, 534, 578, 606, 636
Iosif, Dan	662
Iov, D.	295
Ipsilanti	72
Irimenko	120
Istrati	137
Istrati, Constantin	388
Istrati, Panait.	505
Istru, Bogdan.	264, 301
Iuda	465, 542
Iustinian.	368, 391, 395
Ivan al III lea cel Groaznic	119, 568
Ivan Vasilievici [Ivan al III lea]	286
Ivanov, Nicolae.	333
Ivanov, Alexandru	265

Î

Împăratul Mărilor	118

J

Jalbă, Toma	298
Joja, Athanase	39
Jora	292
Juchel	123
Jugan	159-161, 163
Jurcan, Petre	662
Jukovski.	118
Julea, Victor.	327

K

Kaceanov	365
Kan	419
Kaplan	51
Karețki, Aurel	25
Karoly, Kiraly	662
Kasso (Cașu), Leon	83, 289
Katușev	658
Kauzner	325
Keitel	313
Kellog	349, 350
Kerenski, Aleksandr. .	21, 61, 62, 77, 81, 90, 128, 282, 363, 610, 613, 629, 652
Kissinger	527, 528
Kogan, M. I.	438, 653
Kogălniceanu, Mihail.	57, 101, 287, 352, 497, 537, 575, 589, 607, 636
Kolceak	587
Kolokolov, Nikolai Nikolaevici	71
Kolțov.	70
Komarnițki, Grigori.	88
Komarnițki, Marin Grigorievici.	73
Komarnițki, Valentina Grigorievna .	73, 88
Konțevici, Leon Flegontovici	68, 120
Kopanski	641
Kornilov.	646
Kotovski, G.I.	628
Kovarsky	438
Krasin.	478

Krilenko 282
 Krilov, Ivan Andreievici 70
 Kropotkin 271, 476
 Krupenski, Aleksandr . . . 71, 80, 82, 98, 99,
 100, 150, 162, 478
 Kruser, A.S. 628
 Kunițki 120
 Kurdinovski, Vasile 70
 Kutuzov 119, 506
 Kviatkovski, Lilia 79

L

Lajecinikov, I. 118
 Lambrior 287
 Lapedatu, Alexandru 269
 Lapedatu, Ion 331
 Laroehe 347
 Lașcov (Lașcu) Nicolae . . 159, 165, 262, 271
 Lașcu, Luca 262
 Lașcu, Vasile 78, 262
 Lavrentiev 414, 480
 Lavrov P.L. 217
 Lazarev 560, 563
 Lazo, S.G. 628
 Lăncrănjan 394
 Lăzărescu, Jenică 378
 Lăzărescu, Marusea 378
 Leahu, Ana 326
 Lebedev, Pavel 175, 287, 497
 Leeper 347, 352
 Lenin, Vladimir Ilici . . 21, 40, 41, 51, 61, 81,
 90, 128, 279, 282, 283, 373,
 411, 413, 414, 416, 422, 425, 445,
 446, 476, 477, 480, 493, 495, 499,
 505, 517, 528, 531, 543, 560, 581,
 614, 615, 622, 627, 628, 630, 632,
 634, 646, 651, 652, 654, 656, 657
 Leonard 105
 Leonard A. K. 159, 161, 162
 Leonard, Anastasia/Ecaterina (Leonărtoaia)
 64, 67, 110, 111, 124, 128
 Lermontov, Mihail Iurievici . 26, 70, 76, 118

Lesch 503
 Leucuția, Aurel 309, 326
 Levinski, I.I. 159, 160, 161
 Liprandi 72
 Litinski, N. 312, 322, 324
 Litvinov 85, 283, 373, 383, 414, 478
 Livezeanu, S. 471
 Liviu, Horia 27
 Livov 99
 Livșit H. 633
 Lîsenco 383
 Logadze, Gheorghe 71
 Loghin, Theodor 132, 135
 Luka 417, 418
 Lunacearski 282
 Luncescu 400
 Lungeanu, Mihai . . 371, 372, 372, 378, 385,
 387, 388, 389, 393, 398, 401, 404
 Lungu, Corneliu Mihai 60
 Lupaș, Ioan 28
 Lupașcu, Gheorghe 519, 520
 Lupu, Costache 308
 Lupu, Nicolae . . 28, 269, 303, 304, 315, 317,
 320, 321, 324, 326, 417
 Lupu, Octavian 609
 Lupu, Vasile 422, 584
 Luțcan, Vasile 264, 301
 Luțenko 281, 438
 Luzghin 438

M

Madan, Gheorghe . . . 79, 125, 265, 274, 434
 Madaras, Lazar 622
 Madelin, Louis 285
 Madgearu, Virgil 28, 269, 328
 Mahu (Maho), Vasile . . . 132, 133, 134, 235
 Maikov 70, 76,
 Maiorescu 636
 Maklakov 99
 Malinovski, R.J. 305
 Manea, Feodor 137
 Maniu, Adrian 56, 606

- Maniu, Iuliu 23, 24, 25, 28, 43,
308, 309, 310, 311, 312, 315,
316, 320, 322, 329, 333, 429, 430
- Mannerheim 552
- Manolescu-Strunga 355
- Marchetti („Avocatul”) . . 390, 515, 520, 525
- Marchitan, Dumitru 100
- Margaritov, Sergiu 70
- Marghiloman, Alexandru . . 95, 96, 279, 440,
457, 458, 460, 463, 465, 466,
467, 501, 502, 503
- Marin, Ion 486
- Martineanu 347
- Martonne, Em. de. 289, 347, 352,
- Marx, Karl 40, 411, 413, 414, 425, 480,
493, 535, 559, 654, 655
- Mateevici, Alexie (Alecu) . . 69, 75, 82, 125,
207-211, 213, 262, 264, 293, 296, 497
- Matei 658
- Mătu, Constantin 79
- Maurer, Ion Gh. 375, 517
- Mavrogheni 71
- Măcărescu 316, 317
- Mănescu, Manea 658
- Mărdărescu 306
- Mărgeală Ștefan 262
- Meerson, M. 630
- Meleșin, Ia.D. 630, 654
- Mengli – Ghirai 116
- Meniuc George 265, 301
- Mețianu 317
- Micescu, Istrate. 28
- Mickiewicz, Adam 294
- Micu, D. 376
- Mihai Viteazul . 419, 538, 551, 553, 575, 579
- Mihail(ovici), Paul 499
- Mihailovici, Elefterie 262
- Mihailovski 497
- Mihalache, Ion . 28, 269, 306, 307, 308, 309,
310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318,
320, 336, 367, 368, 371, 372, 376, 385, 430
- Mihalevici 70
- Mihăescu, Gib 295
- Mihul, C. 325, 327, 328, 329, 332
- Mihul, Irina 325
- Milescu Spătaru, Neculai. 422, 559
- Miliukov 90, 614
- Milo 71
- Mimi, Constantin 80, 312
- Minciuna, Mihail (Mihai) . . 82, 92, 173, 262
- Mircea (cel Bătrân) 575, 579
- Mironescu, Gheorghe Gh. 23, 28, 269
- Misirkov. 365, 503
- Moghileanski, N. C. 80, 231
- Moiș, Vasile. 662
- Molotov, Viaceslav. . . 29, 259, 266, 342, 650,
658, 661, 663
- Moraru 137
- Moraru, Anatolie . . 44, 45, 53, 92, 315, 388,
410, 432, 468, 470, 476
- Moraru, Anton 23,
- Moraru, I. 265
- Moroianu. 451
- Morțun, V.G. 51, 513
- Moruzi, Dimitrie 226, 261
- Movilă, Ieremia. 292
- Movilă, Petru 422, 438
- Munteanu 114, 115, 391
- Munteanu, Alexandru 86
- Munteanu, Șura 371, 377, 385, 400
- Murafa, Andrei 262
- Murafa, Ion 302
- Murafa, Simion. 79, 80, 81, 83, 92, 127, 166,
173, 207, 215, 262, 302, 360, 439
- Muranevici, Spiridon 262
- Mureșanu, Andrei 125
- Murgescu, Costin 417
- Murgulescu, Ilie G. . . 39, 371, 372, 374, 376,
393, 398
- Muromet, Ilie 118
- Muscelanu, Gheorghe 326, 331, 332
- Mussolini. 491, 492, 537
- Mușat, Viorica 606
- Muzicescu, Gavril 57, 421, 607

N

Nacco, Alexei 262
 Nacco, Olga..... 262
 Nadson..... 76
 Nani, moș 109
 Napoleon (I Bonaparte) 552, 572
 Napoleon III 450
 Nasta 312
 Năstasă..... 306-307
 Năstase, Gheorghe (Ghiță) . . . 29, 45, 77, 92,
 98, 326, 352, 475, 478
 Neaga, Simion..... 403, 404, 432
 Neagă, Teodor 100, 190
 Neagu, Cozma..... 446
 Neagu, I.S..... 628
 Necolai (Niculai) II 99, 160, 161, 478
 Necrasov 497
 Neculai I..... 120
 Neculce, Ion 284
 Nedolin, Mihai 165
 Nedoruba..... 365
 Negel 287
 Negrei, Ion..... 17, 23, 60
 Negrescu, I..... 218, 324, 327
 Negru, Gheorghe 60
 Negruzzi, Costache 295
 Negruzzi, Iacob..... 616
 Negulescu, Codin..... 264, 265
 Nekrasov 76, 78
 Nelidov, I.A. 152
 Nencev, Teodor 265, 301
 Nezelinov..... 67
 Nica, Sergiu Matei 264, 265
 Nicolae (Neculai) al II lea 88, 99, 346,
 435, 612
 Nicolaev, Xenofon (Selifonte) . 63, 107, 124
 Nicolescu, Miron 49,
 Niculescu, Andrei..... 610
 Nikitici, Dobrânea 118
 Nikitin 70
 Niselsohn..... 653
 Nistor, Ion..... 478

Nitreanu, Nicolae..... 43, 61, 62, 530
 Niță, Sergiu 82
 Nițescu, Voicu 378, 393, 399
 Nixon, Richard 49, 487, 488, 489, 495,
 526, 665, 667, 669
 Nour, Alexis (Alexie) . 88, 229, 421, 434, 497
 Nuță, Mihai..... 429

O

Oatul, Alexandru 131, 132, 135, 136
 Oatul, Vasile88, 125, 131, 132, 134, 229, 262
 Olteanu 658
 Onica, A. 633
 Onica, Elena Dimitrie 137
 Onicescu, Octav 28
 Orlov 72
 Ornea, Zigu 24
 Oromolu, M..... 269
 Osmolovschy..... 442
 Osoian, Constantin 92
 Ostrovski 414, 480

P

Paderewski 53
 Paladi, A. 630
 Paladi, Constantin 137
 Panaitescu, colonel..... 378, 381, 289
 Panișca, Iorgu 370, 372, 376, 383, 387,
 401, 402, 410, 411
 Pann, Anton 57, 483, 607
 Pântea, Gherman . 45, 60, 92, 181, 304, 410,
 411, 415, 419, 475
 Pânzaru 137, 307
 Papușă, A. 633
 Paramon, Nadejda 39, 510
 Parhomovici, Andrei Mihailovici 69
 Parhomovici, Iosif Mihailovici..... 69
 Parhon, C.I..... 322
 Partenie, Constantin 262
 Pârvan, V. 578
 Pârvu, Dumitru 60
 Pascu, Ion 45, 475

- Pauker, Ana. 38, 86, 373, 417, 418, 532
 Pavelescu, Ion 19,
 Pavlenkov, F. 118
 Păduraru Lidia 138
 Păduraru Nicolae 137
 Păduraru Procopie 137
 Păduraru Sergie 138
 Păduraru, Ion 124, 138
 Păduraru, Teodor. 45, 52, 82, 137, 138, 265,
 275, 308, 316, 331, 383, 471, 476
 Păiușanu, Radu 596
 Păscăluță, Ioan (Ion) . . 44, 58, 92, 100, 181,
 383, 432, 451, 455, 456, 458, 460, 463, 469,
 506, 516, 597, 599, 612, 640, 644, 648, 649,
 653, 656
 Pătrașcu, Bogdan 622
 Pătrășcanu, L. . 305, 311, 314, 320, 322, 614,
 Păun, Gheorghe 120, 262
 Păun, Mihail 67, 120
 Păunescu 306
 Păunescu, Adrian 618
 Pelivan (Gogu), Maria 98, 408, 471
 Pelivan, Ion (Ioan) 18, 23, 28, 29,
 32, 48, 60, 73, 79, 87, 88, 89, 90, 98, 99, 125,
 131, 132, 134, 135, 173, 229, 310, 312, 321,
 322, 323, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 333,
 335, 336, 352, 364, 423, 436, 472, 477, 497,
 501, 505, 532, 653, 664, 666, 668
 Penescu, N. 321, 324, 332, 336
 Pestel 476
 Petliura 479
 Petrescu, Dragomir 265
 Petrino, Dim. 226
 Petrovici, Ion. 28, 57, 126, 389, 607
 Petru cel Mare (Pierre le Grand) . . 119, 283,
 284, 286, 377, 378, 422, 493, 568
 Philippide Al. 603, 608
 Piciormare, Petre 100
 Pimen 504
 Pisarev 78
 Pivniceru, Simion 429
 Platon 322, 326
 Platonov, Teofilact 135
 Plămădeală, Alexandru 79
 Plămădeală, Antonie 600, 610
 Plămădeală, Mihail 262
 Plămădeală, Nicolae 596
 Plehanov 476, 497
 Plencovici, Ciurila 118
 Podnevici 312
 Pojoga, Teodor 100
 Poleanski, Afanasi 71
 Poleanski, Alexandru 132, 134, 135
 Polihroni Kioseli, Mina Pavlovici . . 68, 120,
 264, 265
 Poliș, Magda 368, 369
 Ponomariov, Gheorghe 71
 Pop, Augustin 401
 Pop, Emil 521
 Popa 521
 Popa, T. 630
 Popescu, colonel 308
 Popescu, Constantin 82, 155-158
 Popescu, Mehedinți 310
 Popescu, Strelan 269
 Popescu, Traian 516
 Popescu-Necșești, Alexandru 355
 Popescu Puțuri, Ion 42, 43, 44, 62, 414,
 415, 416, 423, 432
 Popov 358
 Popov, A. I. 145
 Popovici, Alioșa 118
 Popovici, Andrei 530
 Popovici, Constantin 70, 79, 82
 Popovici, Mihail 28, 309, 310, 318
 Popovschi (Visterniceanu), Nicolae
 (Neculai) 74, 88, 125, 136, 231, 497
 Popovschi, Natașa 77
 Popp, Ghiță (Gheorghe) . . 28, 45, 269, 305,
 314, 320, 333, 414, 423, 428, 429, 475
 Popușoi 137
 Portase-Prut 264, 265
 Portocală, Radu 355
 Potemkin 286

Prahnițchi, V. 455, 456, 648, 649
 Preadko 365
 Pricop, Adrian 25
 Prisăcaru 137
 Proțenco 120
 Pruncul 71
 Pruteanu 137
 Purișkevici, Vladimir 79, 80, 82, 150, 162, 478
 Pușkin, Aleksandr Sergheievici . . 26, 68, 70,
 71, 72, 76, 118, 294, 497,

R

Racoviță, Mihai. 355
 Radovici, S. 311, 312
 Radu, Nicolae 662
 Rakovski 373, 500
 Ralea, Mihail . . . 56, 78, 264, 393, 396, 397,
 402, 418, 606
 Râmnicăneanu 331
 Raninski. 71
 Râșcanu, Gheorghe 72
 Râșcanu, Petre. 20, 126
 Rașcu, Mihail 292, 606
 Rădescu 32, 33, 322, 323
 Răducanu, Ion. 306, 307, 312, 315, 327, 376
 Rădulescu, Alfred. 325
 Rădulescu, Gheorghe. 658
 Rădulescu, Petre. 522, 523
 Rădulescu, Savel 32, 33, 321, 322, 323,
 325, 333, 336, 337
 Rădulescu Motru, Constantin 28
 Răutu, Leonte 52,
 Răzvan 294
 Reide, Mayne 118
 Rejepa, P. 19, 79, 229
 Ribbentrop, Ioachim von .29, 259, 313, 342,
 650, 654, 658, 661, 663
 Richelieu, ducele de 423
 Rogue, Mario 352
 Rolland, Romain. 418
 Roller 419
 Roman, Ionel. 662

Roman, Tudose. 82, 262
 Roosevelt 512
 Roșal, S. 630
 Rotari 360, 361, 362, 364
 Rotaru, Florin 60
 Rozen, Evelina 82
 Roznovan. 71
 Rudeanu, V. 324
 Rudiev, V.M. 363, 623, 628, 633
 Rudnițki. 68, 119
 Rumeanțev 286
 Rurik 119
 Russo, Alecu 57, 76, 127, 226, 421,
 497, 559, 566, 607
 Russu 287
 Rusu 137

S

Sacagiu, Mimi 38, 509, 510, 511, 532
 Sadko, negustorul. 118
 Sadoveanu, Mihail 26, 28, 78, 126, 206, 224,
 370, 386, 390, 421, 598, 603, 608
 Saltikov Șcedrin 78
 Samarin 271
 Samsonovici, Nicolae. 355
 Sandu 137
 Sârbu, C. 633
 Sârbu, Ion 76, 226, 262
 Sargețiu, Octav 264, 265, 296
 Sauciuc Săveanu, Teofil . . . 23, 45, 335, 374,
 376, 475
 Savinkov 99
 Sazonov 99
 Sănătescu, C. 32, 310, 321, 322
 Săvulescu, Traian 28
 Sbârcea, Constantin 508
 Schmidt, Alexandr . . . 81, 99, 100, 175-176,
 365, 438, 478
 Scobioală, Andrei 82, 92, 96, 199, 334
 Scott, Walter 118
 Sculi 287
 Scurtu, Ioan. 19, 28, 35

- Secară, N. 456, 645, 648
 Sefer 82
 Seleaminovici, Mikula 118
 Serafim, episcop .. 77, 82, 154, 159, 160, 180
 Sevastos, Mihail 372, 393
 Silistraru. 327
 Sima, Horia 311
 Simenschi, Teofil 420
 Siminel, Nicolae 132, 135,
 Siminel, colonel 321
 Simion 32,
 Simionescu, Ion 126
 Simonov, N. 630
 Sinadino. 162, 438
 Sinicliu Elefterie 44, 46, 90, 92, 96, 312,
 335, 383, 399, 432, 433, 447, 471, 520,
 596, 597, 599, 600, 602, 609, 610, 611
 Siținski, Leopold 81
 Sîdnik. 358
 Sîtnik, M.K. 555, 560
 Skobelev. 119
 Skobiellov 270, 454
 Skoropadski. 479
 Skvortov, M. 633
 Slăvescu 331, 332
 Smirnova Voloșinova 72
 Smochină, Alexandru 609, 610
 Smochină, Nichita .. 29, 40, 41, 42, 45, 264,
 282, 303, 304, 310, 312, 326, 410, 415, 420,
 423, 426, 430, 471, 475, 479, 596, 609
 Soljenițin 546, 558
 Solomon. 311
 Soltuz 150
 Soroceanu, Vasilică 385, 399, 400
 Soroka 271
 Spătaru, N. 264, 265
 Spinei, Chiril. 92
 Stadnițchi, Arsrenie 262, 405
 Stalin (Djuğșvili), Iosif (Țarul Roșu) ... 54,
 80, 86, 129, 342, 374, 383, 386, 391, 416,
 481, 488, 491, 495, 506, 512, 517, 527, 531,
 532, 537, 538, 557, 578, 597, 650, 652, 654
 Stamati, Constantin (Costachi) 76, 226,
 261, 287, 497
 Stancu. 514
 Stârcea, Gheorghe 80, 125, 229
 Starenki 503
 Stavăr, Teodor (Fedea) 67, 108, 114
 Stăncescu, Gh. 324, 329
 Stănescu, Gheorghe 398
 Stănescu, Ion. 448
 Stepanov 176-177
 Stepanov, Mihail. 79
 Stere, Constantin 18, 19, 20, 23,
 45, 56, 57, 61, 74, 77, 78, 83, 88, 90, 96, 125,
 126, 129, 136, 226, 261, 296, 369, 382, 383,
 386, 393, 421, 437, 441, 463, 476, 497, 501,
 503, 506, 547, 566, 598, 602, 605, 606, 607,
 608, 613, 664, 666, 668
 Stern 438
 Stoian, Ion 658
 Stoica 610, 611
 Stoica, Emil 622
 Stoica, general. 514
 Stoica, Vasile. 29
 Stolîpin. 82
 Storojenko 72
 Stratulat, Nicolae 429
 Stroescu, Vasile. 18, 20, 21, 57, 77, 84,
 88, 90, 91, 127, 173, 226, 288, 421, 426, 469,
 474, 483, 497, 524, 607, 664, 666, 668
 Strungaru, Diomid. 327, 609
 Sturdza- Cantacuzino, Alise 310
 Sturdza, Alexandru Scarlat 71, 287
 Sulima, Dimitrie. 152
 Suruceanu, Nicolae (Neculai). 78, 315,
 328, 330, 332, 334, 391, 399, 406, 426, 432,
 451, 471
 Suruceanu, Teodor. 100,
 Suruceanu, Trofim. 265
 Suțu 71
 Suvorov 119, 286
 Sveatogor. 118
 Svinin. 346

Ș

Șcerbakov, A.I.	159
Șchiopu (Știopul), Nicolae . . .	410, 411, 471
Șeleapin	657
Șestakovski	68, 118, 120
Șimkov, I.	633
Șincai	636
Șișcanu, Ion.	19
Șolohov	558
Șora.	385, 387, 388, 389, 392, 393, 401, 404
Șpac, Ion	20,
Șpakovski, P.	120
Ștefan	66
Ștefan cel Mare (Ștefan Vodă) . .	57, 71, 116,
289, 297, 378, 419, 420, 455, 471, 479, 484,	
496, 534, 537, 538, 544, 545, 553, 554, 559,	
575, 576, 578, 579, 595, 607, 648, 654	
Ștefănescu, Barbu Delavrancea . . .	57, 607
Ștefăniță – Vodă	111
Ștefănuță, Petre	265
Știrbei (Știrbey), Barbu	23, 305, 309, 314,
320, 326	
Știrbei, V.	471
Știrbu, V.	324, 325
Șubin	365
Șuteu.	307
Șvedov, G.	630

T

Tambur	406, 618
Tancred, Constantin	355
Tardieu.	347
Tărnoveanu.	385, 391, 400
Tașcă, Mihai	37,
Tăbăcaru, Dumitru	597, 600, 601
Tărăcilă, Ioan Doru	662
Tăslăoanu, Oct. C.	269,
Tătărașcu, Gheorghe (Ghiță) .	264, 309, 313,
355, 478, 531	
Teodoreanu, Păstorel.	606
Teodorescu.	331
Teodorescu, Nicolau	429

Teodorescu, Sebastian	40, 45, 476
Teodorovski	118, 120
Teppan, Elena Ivanovna	133
Terlețkaia, Nadejda	79
Thant, U.	367
Theodoru, Henry	312
Tibereanu, Alfred.	264
Tihomirov	271
Tilea, Viorel.	478
Timonu, Dominte	264, 265, 304, 316,
406, 616, 617	
Titel–Petrescu, Constantin	311, 325, 327,
330	
Titulescu, Nicolae.	85, 283, 373,
383, 417, 556	
Tkacenko, P.	633
Tolstoi, Alexei.	377, 378
Tolstoi, Lev Nikolaevici.	70, 73, 76, 119,
231, 376, 497, 558	
Traian, împăratul	286, 304, 505, 538
Troițki, Aleksandr Ivanovici.	68, 119
Troțki (Trotzki), Leon	21, 61, 81, 90, 128,
279, 282, 363, 373, 531, 614, 646	
Troțki, T. A.	145
Trufaș, Mihalache.	471
Tudor, Iorgu	82, 92, 265, 468
Turbincă, Ivan	548
Turghenev, Ivan Sergheievici .	68, 70, 73, 76,
Tușchevici, M.	120

Ț

[Țau] Lizuța.	73
[Țau] Vanea	73
[Țau] Vera.	73
Țancu	312
Țanțu, Vasile.	92, 364
Țaranov, S. V.	625
Țau (Halippa), Paraschiva	63, 103, 104
Țau, Dimitrie	63, 101, 106, 124
Țau, Gheorghe	73
Țau, Manțea	73
Țau, Sășunea.	73

Țepordei, Vasile . 32, 46, 322, 324, 326, 328,
330, 335, 366, 432, 447,
471, 596, 609, 611

Țiganko, Vladimir V. 98, 196, 200-201,
442, 443, 478, 503, 505,

U

Ulinici 324

Urlătescu, Sc. 376

Urlescu 453

Ursachi, F. 162

Ursu, Ion 126, 303

Urusov 290

Usinevici, Ștefan 134, 262

V

Vaida Voevod, Alexandru. 23, 24, 373,
430, 478

Valev. 417

Valkhoff. 425

Vântu (Șchiopu), Maria 75, 77

Vântu, Gheorghe 355

Vântu, Mihail (Mihai) . . 18, 74, 77, 125, 126

Varlam 71

Vârnav, Teodor. 76, 226, 262

Varsanofie 120

Vartolomei 71

Vasilescu 310

Vasilu, Piky 314

Văitoianu, general 197, 198

Văleanu, Alexandru 45, 471, 476

Văluță, Ion. . 44, 55, 310, 312, 321, 327, 333,
432, 468, 600, 604, 609

Vărzaru, Simion 46, 432, 447

Velican, Sabin 295

Veltman 72

Venediktov, E.M. 631

Venelin. 72

Venutelli 347

Verdeș, Tamara 326, 327

Verne, Jules 118

Vidra 294

Vighel, Filip. 72, 287

Vinicenکو 94

Vinogradov 32, 320, 321, 327

Vișoianu. 32, 33, 314, 320, 322, 323,
326, 327, 329

Vitte 82

Vițoleanu 374, 385, 392

Vișinski, Andrei Ianuarevici. . . 32, 320, 321,
322, 344

Vladimir. 119, 152

Vladimirescu, Tudor 419, 587

Vladimirschi 360, 361, 362, 364

Vlădoianu, Vasile. . . 367, 383, 387, 398, 404

Voinițchi, Alexandru 445

Voitovici, V.E. 628

Volfenzon, D. V. 231

Volodarski, V. 630

Voloșanin, Mihail. 422

Voroșilov 31, 321, 322

Vrabie, G. 630

Vrabie, Olga 262

W

Wilson 330, 490

X

Xenopol, A.D. 126, 603, 608, 613

Z

Zaborovschi, I. 324

Zaharov, Fiodor Fiodorovici . . 80, 226, 231

Zane 312

Zășciuc 271

Zavtur, Ilie. 297, 303, 304, 328,

Zitinschi, N. 330

Zizea 304

Zubcu Codreanu, Neculai. 327, 421

Date despre autorii lucrării

ION CONSTANTIN, absolvent al Facultății de Istorie a Universității din București (1977); cursuri postuniversitare de relații internaționale. Diplomat în Ministerul Afacerilor Externe al României. Doctor în istorie al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (1995), cu teza *România, marile puteri și problema Basarabiei*. Consilier cultural la Ambasada României din Republica Polonă (1996—2000). Cercetător științific la Biblioteca Metropolitană București; cercetător științific asociat la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului — Academia Română. A publicat 15 volume pe teme de istorie națională și universală. Domenii de interes: istoria Basarabiei și a Bucovinei; istoria Poloniei și a relațiilor româno-polone. Este coordonatorul proiectului *Făuritorii unității naționale. Seria Basarabia*, care se realizează în cadrul programului de cercetare al Bibliotecii Metropolitane București, împreună cu istorici din Republica Moldova.

Volume publicate:

- *Basarabia sub ocupație sovietică de la Stalin la Gorbaciov*, Editura „Fiat Lux”, București, 1994, 201 p.
- Marea Distincție a anului 1994, Editura „Adrian Păunescu”, Ziarul „Vremea”, Revista și Cenaclul „Totuși iubirea”;
- *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial, 1939—1947*, (în colaborare cu Valeriu Florin Dobrinescu), Institutul European, Iași, 1995, 376 p.;
- *România, marile puteri și problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, București, 1995, 250 p.
- Premiul „Radu R. Rosetti”, Fundația Culturală Magazin Istoric, București, 1995;
- *Istoria politicii externe românești în date* (coautor), Fundația Europeană Titulescu, București, Editura Enciclopedică, 2003, 896 p.;
- *Din istoria Poloniei și a relațiilor româno-polone*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2005, 308 p.;
- *Polonia în epoca „Solidarității” 1980—1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2007, 194 p.;

- *Polonia în secolul totalitarismului 1918—1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2007, 631 p.;
- *Masacrele de la Katyn* (în colaborare cu Radu Ciuceanu), Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2008, 260 p.;
- *Pantelimon Halippa, neînfricat pentru Basarabia*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2009, 326 p.;
- *Cazul Ryszard Kuklinski — Un Pacea al Poloniei?*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2009, 210 p.;
- *Gherman Pânteia între mit și realitate*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2010, 384 p.
- Dumitru Pârvu, *Problema Basarabiei în lumina principiilor actelor juridice internaționale. (Contribuții la cunoașterea raporturilor diplomatice româno-ruse)*. Studiu introductiv, note și indice de nume de Ion Constantin, Editura Bibliotecii Metropolitane București, București, 2013
- Premiul CLIO, Salonul Internațional de Carte, Chișinău, 31 august — 4 septembrie 2013

ION NEGREI, absolvent al Facultății de Istorie și Pedagogie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1980). Studii de doctorat la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (1981—1985) și la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România, (1995—1998). Cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (1985—1991); redactor-șef al revistei de istorie și cultură „Cugetul” (1991—1998, 1999—2008); sef de redacție Istorie la Editura „Prut Internațional” (1998—2008); coordonator al colecțiilor de carte de istorie „CLIO” (2000—2008) și „Istoria trăită...” (2005—2010); viceprim-ministru al Republicii Moldova (2009—2011). Distincție de stat: Ordinul de Onoare (2010). Actualmente, cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, vicepreședinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova.

Autor a cca 20 de volume, inclusiv manuale, care tratează, în principal, istoria Basarabiei în contextul general al evoluției poporului român în perioada medievală, modernă și contemporană.

Volume publicate:

- *Simbolurile Țării Moldovei. Din istoria vexilologiei și sigilografiei heraldice moldovenești din sec. XIV-XIX*, (în colaborare cu Vladimir Mischevca și Alexandru Nichitici), Chișinău, 1994, 128 p.;
- *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*, (în colaborare cu Anton Moraru), Chișinău, 1998, 224 p.;
- *Mănăstirea Căpriană (secolele XV-XX)*. Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale (în colaborare cu Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Valentina Pelin, Nicolae Fuștei), Chișinău, 2003, 564 p.
- Premiul „Cartea anului”, Salonul Internațional de Carte, ediția a XII-a, Chișinău, 2003;
- *În apărarea istoriei și demnității naționale*. Culegere de documente și materiale (alcătuitor, în colaborare cu Anatol Petrencu), Asociația Istoricilor din Republica Moldova, Chișinău, 2003, 96 p.;
- *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917—1918)*, (editor, în colaborare cu Dinu Poștarencu), Chișinău, 2004, 288 p.;
- *Basarabia. Schiță istorică și culturală* (în colaborare cu Alexandru Bantoș, Mihai Cimpoi, Victor Crăciun, etc.), București, 2008, 170 p.;
- *Simbolurile Țării Moldovei. O istorie a steagurilor pe parcursul secolelor XV-XX* (în colaborare cu Vlad Mischevca), Chișinău, 2010, 142 p.;
- *Istoria românilor. Epoca modernă. Partea a II-a (1850—1918)*. Manual pentru clasa a VIII-a, (în colaborare cu Nicolae Chicuş, Demir Dragnev, Eugenia Danu), Chișinău, 2003, 2005, 2011, 120 p.;
- *Istoria românilor. Epoca antică și cea medievală*. Manual pentru clasa a X-a, (în colaborare cu Pavel Parasca, Gheorghe Gonța, etc.), Chișinău, 2002, 2006, 2011, 168 p.;

- *Istoria românilor. Epoca modernă*. Manual pentru clasa a XI-a, (în colaborare cu Nicolae Chicuş, Nicolae Ciubotaru, etc.), Chişinău, 2002, 2006, 2011, 200 p.;
- *Basarabia. Mărturii documentele (1812—2012). Selecţie de documente şi studii*. (în colaborare cu Ion Şişcanu), Galaţi, 2012, 160 p.
- Premiul CLIO. Salonul Internaţional de carte, Chişinău, 31 august — 4 septembrie 2012;
- *Hărţi de contur la istorie*, (în colaborare cu Viorica Negrei), clasa a V-a, Epoca antică, Editura „Civitas“, Chişinău, 2009, 24 p.; clasa a VI-a, Epoca medievală, Editura „Civitas“, Chişinău, 2009, 24 p.; clasa a VII-a, Epoca modernă, Editura „Civitas“, Chişinău, 2011, 24 p.; clasa a IX-a, Epoca contemporană, Editura „Civitas“, Chişinău, 2013, 24 p.; clasa a VIII-a, Epoca modernă, Editura „Civitas“, Chişinău, 2013, 24 p.

Volume publicate în comun:

- *Pantelimon Halippa — tribun al Basarabiei*, Bucureşti, 2009, 494 p.
Premiul „Ion Nistor“, Fundaţia Culturală Magazin Istoric, Bucureşti, 23 februarie 2009
- *Ioan Pelivan, părinte al mişcării naţionale din Basarabia* (în colaborare cu Gheorghe Negru), Ediţia I, Cuvânt înainte de Corneliu — Mihai Lungu, Bucureşti, 2011, 402 p; Ediţia II, Cuvânt înainte de Corneliu — Mihai Lungu, Postfaţă de Eugenia Danu, Chişinău, 2012, 416 p.
Premiul „Panteon Românesc“, Salonul Internaţional de Carte, Chişinău, 31 august — 4 septembrie 2012;
- *Ioan Pelivan, istoric al mişcării de eliberare naţională din Basarabia*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie şi indice de nume de Ion Constantin, Ion Negrei şi Gheorghe Negru. Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2012, 646 p.
Premiul „CLIO“, Salonul Internaţional de Carte, Chişinău, 31 august — 4 septembrie 2013
- *Pantelimon Halippa — apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale*, Chişinău, Notograf Prim, 2013, 736 p.